

H 5. 11854/c

Q - 5.

Q - 5.

H - 5.

WORKS

FRANCIS BACON

BARON OF VERulam

VISCOUNT OF ALBANY

1581

Lord High Chancellor of England

1581

1581

Printed for A. M. 1581, in the Strand.

1581

THE
WORKS
OF
FRANCIS BACON,
BARON OF VERULAM,
VISCOUNT ST. ALBAN,
AND
Lord High Chancellor of England.
VOL. V.

LONDON,
Printed for A. MILLAR, in the Strand.
MDCCLXV.

THE
WORKS
OF
FRANCIS BACON
BARRON OF VERULAM
VISCOUNT ST. ALBAN,
AND
Lord High Chancellor of England
VOL. V.

LONDON:
Printed by W. Miller, in the Strand.
MDCCLXXV.

In hoc Volumine continentur,

OPERA PHILOSOPHICA.

HISTORIA DENSI ET RARI; necnon Coitionis et Expansionis Materiae per spatia.		Dilatationes, quae fiunt per assimilationem, sive versionem in tenuius.	26
Aditus.	Pag. 1	Dilatationes sive distractiones a violentia externa.	27
Tabula coitionis et expansionis materiae per spatia in tangibilibus (quae scilicet do- tantur pondere) cum supputatione ra- tionum in corporibus diversis.	3	Dilatationes per deacervationem.	28
Tabula exporrectionis materiae per idem spatium sive dimensum, in corporibus iusdem integris et comminutis.	7	Contractiones per emissionem aut deposi- tionem corporis introcepti.	ibid.
Tabula exporrectionis materiae per idem spatium sive dimensum, in corporibus crudis et distillatis.	ibid.	Contractiones per angustationem partium crassiorum post spiritum emissum.	30
Tabula pneumaticorum, secundum commen- tationem supradictam, prout ordine as- cendunt ad exporrectionem maiorem.	9	Contractiones corporum per frigus actuale externum.	31
Dilatationes per introceptionem simplicem, sive admissionem corporis novi.	12	Contractiones corporum per frigus poten- tiale.	35
Dilatationes per spiritum innatum se ex- pandentem.	13	Contractiones corporum per fugam et anti- peristasin.	36
Dilatationes et aperturae corporum, quae fiunt per ignem et calorem actualem, sim- plicem, externum.	16	Contractiones corporum per assimilationem, sive versionem in densius.	ibid.
Dilatationes per calorem externum in di- stillationibus.	20	Contractiones corporum, quae fiunt per vio- lentiam externam.	37
Dilatationes et relaxationes corporum per remissionem frigoris.	22	Canones mobiles.	39
Dilatationes corporum, quae fiunt per ca- lorem potentialem, sive per spiritus auxi- liares alterius corporis.	ibid.	Optativa cum proximis.	40
Dilatationes corporum per liberationem spi- rituum suorum.	23	HISTORIA GRAVIS ET LEVIS.	
Dilatationes per amplexum et occursum cor- poris amici.	25	Aditus.	41
		HISTORIA SYMPATHIAE ET ANTI- PATHIAE RERV.	
		Aditus.	42
		HISTORIA SVLPVRIS, MERCVRII, et SALIS.	
		Aditus.	
		HISTORIA et inquisitio prima de Sono et AVDITU, et de forma Soni, et latente processu Soni: sive Sylva Soni et Auditus.	44
		De generatione soni, et prima percussio- ne.	45
		a 2	De

<i>De duratione soni, et ejus interitu et extinctione.</i>	47
<i>De confusione et perturbatione soni.</i>	ibid.
<i>De adventitiis auxiliis et impedimentis soni; de haesione soni, et varietate mediorum.</i>	48
<i>De penetratione soni.</i>	49
<i>De dilatatione soni, et directione seu fusione ejus; et de area quam occupat, simul, et separatim.</i>	50
<i>De corporum diversitate, quae reddunt sonum, et instrumentis, et de speciebus soni, quae occurrunt.</i>	52
<i>De multiplicatione, augmentatione, et diminutione, et fractione soni.</i>	53
<i>De repercussione soni, et echo.</i>	54
<i>De conjugis et dissidis audibilium et visibilium, et aliarum, quas vocant, specierum spiritualium.</i>	ibid.
<i>De celeritate generationis, et extinctionis soni, et tempore in quo fiunt.</i>	56
<i>De affinitate, aut nulla affinitate, quam habet sonus cum motu aëris, in quo defertur, locali et manifesto.</i>	ibid.
<i>De communicatione aëris percussi et elisi cum aëre et corporibus vel spiritibus ipsorum ambientibus.</i>	57
<i>Articuli quaestionum circa Mineralia.</i>	
<i>Compositio, aut unio metallorum et mineralium.</i>	59
<i>Separatio metallorum, et mineralium.</i>	61
<i>Variatio metallorum, in diversas formas, corpora, ac naturas.</i>	62
<i>Restitutio.</i>	63
<i>Inquisitio de Magnete.</i>	64

<i>Inquisitio de Versionibus, Transmutationibus, Multiplicationibus, et Effectionibus Corporum.</i>	67
<i>Topica inquisitionis de Luce et Lumine.</i>	68
<i>Filum labyrinthi, sive inquisitio legitima de Motu.</i>	73

COGITATIONES DE NATURA RERVM.

1. <i>De sectione corporum, continuo et vacuo.</i>	78
2. <i>De aequalitate ac inaequalitate atomorum sive seminum.</i>	79
3. <i>De negligentia veterum in inquisitione de motu, et moventibus rerum principis.</i>	80
4. <i>De divisione vulgari motus, quod sit inutilis, et minus acuta.</i>	81
5. <i>De quanto materiae certo, et quod mutatio fiat absque interitu.</i>	82
6. <i>De quiete apparente, et consistentia, et fluore.</i>	84
7. <i>De consensu corporum, quae sensu praedita sunt, et quae sensu carent.</i>	85
8. <i>De motu violento, quod sit fuga, et discursatio partium rei propter pressuram, licet minime visibilis.</i>	86
9. <i>De causa motus in tormentis igneis, quod ex parte tantum, nec ea potiore inquisita sit.</i>	87
10. <i>De dissimilitudine coelestium et sublunarium quoad aeternitatem et mutabilitatem; quod non sit verificata.</i>	88
<i>De fluxu et refluxu maris.</i>	90

INSTAVRATIONIS MAGNAE PARS V.

Prodromus, sive anticipationes philosophiae secundae

103

OPVSCVLA PHILOSOPHICA.

Cogitata et visa de interpretatione naturae, sive de inventionem rerum et operum.

105

Epistola Thomae Bodlei ad Francisc. Baconum, qua candide expendit ejus Cogitata et visa: Latine versa ex Anglico, ab Isaaco Grutero.

125

DESCRIPTIO

DESCRIPTIO GLOBI INTELLECTUALIS.

Cap. I. *Partitio universalis humanae doctrinae in historiam, poësin, philosophiam, secundum triplicem facultatem mentis; memoriam, phantasiam, rationem; quodque eadem partitio competat etiam in theologicis.*

129

Cap. II. *Partitio historiae in naturalem et civilem; ecclesiastica et literaria sub civili comprehensa. Partitio historiae naturalis in historiam generationum, praetergenerationum, et artium, ex triplici statu naturae, liberae videlicet, aberrantis, et constrictae.*

ibid.

Cap. III. *Partitio historiae naturalis, ex usu et fine suo: quodque finis longe nobilissimus historiae naturalis sit ministratio prima ad condendam philosophiam; et quod hujusmodi historia (quae scilicet sit in ordine ad eum finem) desideretur.*

132

Cap. IV. *Incipit tractatus qualis esse debeat historia desiderata; nempe historia naturalis ad condendam philosophiam. Id ut clarius explicetur, primo subjungitur partitio historiae generationum. Ejus constituuntur partes quinque: prima coelestium. Secunda, meteorum. Tertia, terrae et maris. Quarta, collegiorum majorum, sive elementorum aut massarum. Quinta, collegiorum minorum sive specierum. Historia vero virtutum primarum rejicitur donec explicatio primae illius partitionis generationum, praetergenerationum, et artium, sit absoluta.*

ibid.

Cap. V. *Resumitur tractanda historia coelestium; qualis et esse debeat in genere, et quod legitima hujusce historiae ordinatio versetur in triplici genere praeceptorum; videlicet, de fine, de materia, ac de modo conficiendae hujusmodi historiae.*

133

Cap. VI. *Quod quaestiones philosophicae circa coelestia, etiam quae praeter opinionem sunt, quodammodo durae, recipi debeant: proponuntur vero quinque quaestiones circa systema ipsum; videlicet, an sit systema? et, si sit, quod sit centrum ejus? et qualis profunditas? et qualis connexio? et qualis partium collocatio?*

134

Cap. VII. *Sequuntur quaestiones de substantia coelestium; qualis, videlicet, sit substantia coelestium in genere comparata ad corpora sublunaria? et qualis substantia aetheris interstellaris comparata ad corpus stellae? et qualis sit substantia astrorum ipsorum comparata ad invicem, et comparata ad ignem nostrum, et in natura propria? et qualis sit substantia galaxiae, et macularum nigrarum in hemisphaerio antartico? Tum proponitur quaestio prima, an sit heterogenea inter coelestia et sublunaria, et qualis ea esse possit?*

140

Thema coeli.

151

Partis instaurationis secundae delineatio et argumentum.

159

Temporis partus masculus, sive Instaurationis magna imperii humani in universum.

184

Aphorismi et consilia de auxiliis mentis et accensione luminis naturalis.

ibid.

De interpretatione naturae sententiae

XII.

186

De interpretatione naturae prooemium.

195

De principiis atque originibus secundum fabulas Cupidinis et Coeli: sive Parmenidis, et Telefii, et praecipue Democriti, philosophia, tractata in fabula.

198.

OPERA

OPERA CIVILIA ET MORALIA.

HISTORIA REGNI HENRICI SEPTIMI. 225

SERMONES FIDELES, SIVE INTERIORA RERVM.

1. De veritate.	351
2. De morte.	352
3. De unitate ecclesiae.	353
4. De vindicta.	355
5. De rebus adversis.	356
6. De dissimulatione et simulatione.	357
7. De parentibus et liberis.	358
8. De nuptiis et coelibatu.	359
9. De invidia.	360
10. De amore.	363
11. De magistratibus et dignitatibus.	364
12. De audacia.	366
13. De bonitate, et bonitate nativa.	367
14. De nobilitate.	368
15. De seditionibus et turbis.	369
16. De atheismo.	373
17. De superstitione.	374
18. De peregrinatione in partes externas.	375
19. De imperio.	376
20. De consilio.	379
21. De mora.	381
22. De astutia.	382
23. De prudentia quae sibi sapit.	384
24. De innovationibus.	ibid.
25. De expediendis negotiis.	385
26. De prudentia apparente.	386
27. De amicitia.	387
28. De sumptibus.	390
29. De preferendis finibus imperii.	391
30. De regimine valetudinis.	397
31. De suspitione.	398
32. De discursu sermonum.	ibid.
33. De plantationibus populorum.	399
34. De divitiis.	401
35. De ambitione.	403
36. De natura, et indole naturali in hominibus.	404
37. De consuetudine et educatione.	405
38. De fortuna.	406

39. De usura sive fœnore.	407
40. De juventute et senectute.	409
41. De pulchritudine.	410
42. De deformitate.	411
43. De aedificiis.	ibid.
44. De hortis.	414
45. De negotiatione.	417
46. De clientibus, famulis, et amicis.	418
47. De supplicantibus.	419
48. De studiis, et lectione librorum.	420
49. De factionibus.	421
50. De caeremoniis civilibus, et decoro.	422
51. De laude.	423
52. De vana gloria.	424
53. De honore et existimatione.	425
54. De officio judicis.	426
55. De ira.	428
56. De vicissitudine rerum.	429

DE SAPIENTIA VETERVM.

1. Cassandra, sive parrhesia.	439
2. Typhon, sive rebellis.	ibid.
3. Cyclopes, sive ministri terroris.	441
4. Narcissus, sive philautia.	ibid.
5. Styx, sive foedera.	ibid.
6. Pan, sive natura.	442.
7. Perseus, sive bellum.	446
8. Endymion, sive gratiofus.	448
9. Soror gigantum, sive fama.	ibid.
10. Actæon et Pentheus, sive curiosus.	449
11. Orpheus, sive philosophia.	ibid.
12. Coelum, sive origines.	451
13. Proteus, sive materia.	452
14. Memnon, sive praematurus.	453
15. Tythonus, sive satias.	ibid.
16. Proetus Junonis, sive dedecus.	ibid.
17. Cupido, sive atomus.	454
18. Diomedes, sive zelus.	455
19. Daedalus, sive mechanicus.	456
20. Erichthonius, sive impostura.	457
21. Deucalion, sive restitutio.	458
22. Nemesis, sive vices rerum.	ibid.
23. Achelous, sive proelium.	459
24. Dionysus,	

24. <i>Dionysus, sive cupiditas.</i>	460
25. <i>Atalanta, sive lucrum.</i>	461
26. <i>Prometheus, sive status hominis.</i>	462
27. <i>Icarus volans; item Scylla et Charybdis, sive via media.</i>	467
28. <i>Sphinx, sive scientia.</i>	ibid.
29. <i>Proserpina, sive spiritus.</i>	469
30. <i>Metis, sive consilium.</i>	471
31. <i>Sirenes, sive voluptas.</i>	ibid.
Nova Atlantis.	473
Imago civilis Julii Caesaris.	498
Imago civilis Augusti Caesaris.	500
In felicem memoriam Elizabethae Angliae reginae.	501
In Henricum Walliae Principem Elogium.	508
Dialogus de bello sacro.	510

MEDITATIONES SACRAE.

1. <i>De miraculis Servatoris.</i>	525
2. <i>De columbina innocentia et serpentina prudentia.</i>	526
3. <i>De exaltatione charitatis.</i>	ibid.
4. <i>De mensura curarum.</i>	ibid.
5. <i>De spe terrestri.</i>	527

6. <i>De hypocritis.</i>	528
7. <i>De impostoribus.</i>	ibid.
8. <i>De generibus imposturas.</i>	529
9. <i>De atheismo.</i>	ibid.
10. <i>De haeresibus.</i>	530
11. <i>De ecclesia et Scripturis.</i>	531

EPISTOLAE.

1. <i>Epistola ad Fulgentium.</i>	531
2. <i>Rescriptum procuratoris primarii ad Academiam Cantabrigiensem, quando in sanctius regis concilium cooptatus fuit.</i>	532
3. <i>Franciscus baro de Verulamio, almae matri inclytæ Academiae Cantabrigiensi, salutem.</i>	ibid.
4. <i>Inclytæ Academiae Oxoniensi salutem.</i>	533
5. <i>Rescriptum Academiae Oxoniensis Francisco Bacono.</i>	ibid.
6. <i>Franciscus baro de Verulamio per celebri collegio sanctæ et individuae Trinitatis in Cantabrigia salutem.</i>	534
7. <i>Almae matri Academiae Cantabrigiensi.</i>	ibid.

HISTORIA

HISTORIA DENSI et RARI;

NEC NON

COITIONIS et EXPANSIONIS MATERIAE

P E R S P A T I A.

A D I T V S.

NIL mirum, si natura philosophiae et scientiis debitor sit, cum ad reddendas rationes nunquam adhuc sit interpellata. Neque enim de quanto materiae, et quomodo illud per corpora sit distributum (in aliis copiose, in aliis parce) instituta est inquisitio diligens et dispensatoria, secundum veros aut proximos veris calculos. Illud recte receptum est, *Nil deperdi aut addi summae universali*: etiam tractatus est a nonnullis ille locus, *Quomodo corpora laxari possint et contrahi, absque vacuo intermixto, secundum plus et minus*. Densi autem et rari naturas alius ad copiam et paucitatem materiae retulit, alius hoc ipsum elusit; plerique auctorem suum secuti, rem totam per frigidam illam distinctionem actus et potentiae discutiunt et componunt. Etiam qui illa materiae rationibus attribuunt (quae vera est sententia) neque materiam primam quanto plane spoliata, licet ad alias formas aequam, volunt; tamen in hoc ipso inquisitionem terminant, ulterius nihil quaerunt, neque quid inde sequatur perspiciunt; remque, quae ad infinita spectat, et naturalis philosophiae veluti basis est, aut non attingunt, aut non urgent.

Primo igitur, quod bene positum est, non movendum: non scilicet fieri in aliqua transmutatione corporum transactionem aut a nihilo, aut ad nihilum; sed opera esse ejusdem omnipotentiae, creare ex nihilo, et redigere in nihilum: ex cursu naturae vero hoc nunquam fieri. Itaque summa materiae totalis semper constat; *nil additur, nil minuitur*: at istam summam inter corpora per portiones dividi,

nemini dubium esse possit. Neque enim quisquam subtilitatibus abstractis tam dementatus esse queat, ut existimet tantum materiae inesse dolio aquae, quantum decem doliis aquae; neque similiter doliis aëris, quantum decem doliis aëris. At in corpore eodem non dubitatur, quin copia materiae multiplicetur pro mensura corporis: in corporibus diversis ambigitur. Quod si demonstretur, unum dolium aquae in aërem versum, decem dare dolia aëris (istam enim computationem propter opinionem receptam sumimus, licet centupla verior sit) bene habet: etenim jam non amplius sunt diversa corpora, aqua et aër, sed idem corpus aëris in decem doliis. At unum dolium aëris (ut modo concessum est) decima tantum pars est decem doliolum.

Itaque resisti jam non potest, quin in uno dolio aquae decuplo plus sit materiae, quam in uno dolio aëris. Itaque, si quis asserat dolium aquae totum in dolium aëris unicum verti posse, idem prorsus est ac si asserat aliquid posse redigi ad nihilum. Etenim una decima aquae ad hoc sufficiet, reliquae novem partes necesse est ut annihilentur. Contra, si quis asserat dolium aëris, in dolium aquae verti posse, idem est ac si asserat aliquid posse creari ex nihilo. Etenim dolium aëris, nisi ad decimam partem doli aquae attinget, reliquae novem partes necesse est ut fiant ex nihilo. Illud interim plane confitemur de rationibus, et calculis, et quota parte quanti materiae, quae diversis corporibus subest, et qua industria et sagacitate de illis informatio vera capi possit, arduam inquisitionem esse; quam tamen ingens et latissime fusa utilitas compenset. Nam et densitates et raritates corporum nosse, et multo magis condensationes et rarefactiones procurare et efficere, maxime interest et contemplativae et practicae. Cum igitur sit res (si qua alia) plane fundamentalis et catholica, accincti debemus ad eam accedere; quandoquidem omnis philosophia absque ea penitus discincta et dissoluta sit.

TABVLA COITIONIS et EXPANSIONIS MATERIAE PER SPATIA in tangibilibus (quae scilicet dotantur pondere) cum supputatione rationem in corporibus diversis.

Idem spatium occupant, five aequae exporriguntur,

	Den.	Gr.
A VR I puri	20.	0.
Argenti vivi	19.	9.
Plumbi	12.	1½.
Argenti puri	10.	21.
Plumbi cinericei, } anglice Tin-glafs }	10.	12.
Cupri	9.	8.
Aurichalci	9.	5.
Chalybis	8.	10.
Aeris communis	8.	9.
Ferri	8.	6.
Stanni	7.	22.
Magnetis	5.	12.
Lapidis Lydi	3.	1.
Marmoris	2.	22½.
Silicis	2.	22½.
Vitri	2.	20½.
Crystalli	2.	18.
Alabaſtri	2.	12.
Salis gemmae	2.	10.
Luti communis	2.	8½.
Luti albi	2.	5½.
Nitri	2.	5.
Offis bovis	2.	5.
Pulveris margaritarum	2.	2.
Sulphuris	2.	2.
Terrae communis	2.	1½.
Vitrioli albi	1.	22.
Eboris	1.	21½.
Aluminis	1.	21.
Olei vitrioli	1.	21.
Arenae albae	1.	20.
Cretae	1.	18½.
Olei sulphuris	1.	18.
Pulveris salis communis	1.	10.
Ligni vitae	1.	10.
Carnis ovillae	1.	10.
Aquae fortis	1.	7.
Cornu bovis	1.	6.
Balsami Indi	1.	6.
Cerebri vitulini crudi	1.	5. paul. min.

	Den.	Gen.
Sanguinis ovilli	1.	5.
Ligni ſantali rubei	1.	5.
Gagatis	1.	5.
Cepae recentis	1.	5.
Lactis vaccini	1.	4½.
Cephurae	1.	4.
Succi menthae expreſſi	1.	4.
Succi boraginis expreſſi	1.	3½.
Cerviſiae lupulatae fortis	1.	3½.
Ligni ebeni	1.	3½.
Pulveris ſeminis foeniculi } dulcis }	1.	3½.
Aceti	1.	3½.
Agreſtae, ex pomis acerbis	1.	3.
Succini lucidi	1.	3.
Vrinae	1.	3.
Aquae communis	1.	3. paul. min.
Olei caryophyllorum chemici	1.	3. paul. min.
Vini clareti	1.	2½.
Pulveris ſacchari albi	1.	2½.
Cerae flavae	1.	2.
Radiciſ Chinae	1.	2.
Carnis pyri brumalis crudi	1.	2.
Aceti diſtillati	1.	1.
Aquae roſaceae diſtillatae	1.	1.
Cineris communis	1.	0½.
Myrrhae	1.	0.
Benjoin	1.	0.
Butyri	1.	0.
Adipis	1.	0.
Olei amygdalini dulcis	0.	23½.
Olei maceris viridis expreſſi	0.	23½.
Pulveris herbae ſampſuchi	0.	23.
Petrolei	0.	23.
Pulveris ſorum roſae	0.	22.
Spiritus vini	0.	22.
Ligni quercus	0.	19½.
Pulveris fuliginis commu- } nis e camino }	0.	17.
Ligni abietis	0.	15.

Modus experimenti circa tabulam superscriptam.

INTELLIGVNTVR pondera, quibus usi sumus, ejus generis et computationis, quibus aurifabri utuntur; ut libra capiat uncias 12, uncia 20 denarios, denarius grana 24. Delegimus autem corpus auri puri, ad cujus exporrectionis mensuram reliquorum corporum rationes applicaremus, non tantum quia gravissimum, sed quia maxime unum et sui simile, nihil habens ex volatili. Experimentum fuit tale: unciam auri puri in figuram aleae sive cubi efformavimus; dein situlam parvam, quadratam, ex argento paravimus, quae cubum illum auri caperet, atque ei exacte conveniret; nisi quod situla esset nonnihil altior; ita tamen ut locus intra situlam, quo cubus ille auri ascenderat, linea conspicua signaretur. Id fecimus liquorum et pulverum gratia; ut cum liquor aliquis intra eandem situlam immittendus esset, non diffunderet, sed paulo interius se contineret. Simul autem aliam situlam fieri fecimus, quae cum altera illa, pondere et contento, prorsus par esset; ut in pari situla corporis contenti tantum ratio appareret. Tum cubos ejusdem magnitudinis sive dimensi fieri fecimus, in omnibus materiis in tabula specificatis, quae sectionem pati possent; liquoribus vero ex tempore usi sumus, implendo scilicet situlam, quousque liquor ad locum illum linea signatum ascenderet: pulveribus eodem modo. Sed intelligantur pulveres maxime et fortiter compressi. Hoc enim potissimum ad aequationem pertinet, nec casum recipit. Itaque non alia fuit probatio, quam ut una ex situlis vacua in una lance, altera cum corpore in altera lance poneretur; et ratio ponderis corporis contenti per se exciperetur. Quanto vero pondus corporis pondere auri est minus, tanto exporrectio corporis est exporrectione auri major. Exempli gratia, cum auri ille cubus det unciam unam, myrrhae vero denarium unum; liquet, exporrectionem myrrhae ad exporrectionem auri habere rationem vicecuplam: ut vices plus materiae sit in auro quam in myrrha, in simili spatio; rursus, vices plus exporrectionis sit in myrrha quam in auro, in simili pondere.

Monita.

(1.) PARVITAS vasis, quo usi sumus, et forma etiam (licet ad cubos illos recipiendos habilis et apta) ad rationes exquisitas verificandas minus propria fuit. Nam nec minutias infra grani quadrantem facile excipere licebat; nec quadrata illa superficies in parvo, nec sensibili ascensu, sive altitudine, notabilem ponderis differentiam trahere potuit: contra quam fit in vasis in acutum surgentibus.

(2.) Minime dubium est, etiam complura corpora, quae in tabula ponuntur, intra suam speciem magis et minus recipere, quoad pondera et spatia; nam et vina, et ligna ejusdem speciei, et nonnulla e reliquis, sunt certe alia aliis graviora. Itaque quoad calculationem exquisitam, casum quendam ista res recipit; neque ea individua, in quae experimentum nostrum incidit, naturam speciei exacte referre, neque cum aliorum experimentis fortasse omnino in minimis consentire possunt.

(3.) In tabulam superiorem coniecimus ea corpora, quae spatium sive mensuram commode implere, corpore integro et tanquam similari, possent; quaeque etiam pondus habeant, ex cujus rationibus de materiae coacervatione iudicium fecimus. Itaque tria genera corporum huc retrahi non poterant: primo, ea quae dimensionibus cubicae satisfacere non poterant: ut folia, flores, pelliculae, membranae: secundo, corpora inaequaliter cava et porosa; ut spongia, suber, vellera: tertio, pneumatica, quia pondere non dotantur; ut aër, flamma.

(4.) Videndum,

(4.) Videndum, num forte contractio corporis arctior ex vi unita nanciscatur majorem rationem ponderis, quam pro quantitate materiae. Id, utrum fiat necne, ex historia propria ponderis inquiratur. Quod si fiat, fallit certe supputatio: et quo corpora sunt tenuiora, eo paulo plus habent materiae in simili exporrectione, quam pro calculo ponderis et mensurae quae ex eo pendet.

(5.) Hanc tabulam multis abhinc annis confeci, atque (ut memini) bona usus diligentia. Verum possit proculdubio tabula multo exactior componi; videlicet, tum ex pluribus, tum ampliore quapiam mensura; id quod ad exactas rationes plurimum facit; et omnino paranda est, cum res sit ex fundamentalibus.

[1.] LICET, atque adeo juvat, animo prospicere, quam finita et comprehensibilis sit natura rerum in tangibilibus. Tabula enim naturam claudit tanquam in pugno. Nemo itaque expatietur, nemo fingat aut somniet. Non invenitur in tabula ens, quod aliud ens in copia materiae superet, ultra proportionem tricesimam duplam: tanto enim superat aurum lignum abietis. De interioribus autem terrae nihil decernimus; cum nec sensui nec experimento subjiciantur. Illa, cum a calore coelestium primo longius, deinde penitus, semota sint, possint esse corporibus nobis notis densiora. *Observationes.*

[2.] Opinio de compositione sublunarium ex quatuor elementis non bene cedit. Aurum enim in situla illa tabulari est ponderis Den. 20; terra communis Den. 2, paulo plus; aqua Den. 1. Gran. 33.; aer, ignis, longe tenuiora et minus materiata, ponderis vero nullius. At forma materiam non auget. Videndum igitur, quomodo ex corpore 2 Den. et corporibus longe tenuioribus, educatur per formam, in pari demenso, corpus 20 Den. Duo sunt effugia: unum, quod elementa tenuiora compingant densiorem in majorem densitatem quam simplicis elementi; alterum, quod non intelligant Peripatetici hoc de terra communi, sed de terra elementari, omni ente composito graviore. At ignis et aer non condensant, nisi per accidens, ut suo loco dicitur. Terra autem illa, quae foret auro et omnibus gravior, ita sita est, ut vix adsit ad missionem. Melius igitur foret, ut plane nugari desinant, et cesset dictatura.

[3.] Diligenter notanda est series sive scala coacervationis materiae; et quomodo ascendat a coacervatione majore ad minorem: idque interdum per gradus, interdum per saltum. Si quidem utilis est haec contemplatio, et ad judicium et ad practicam. Coagmentatio metallica et subterranea maxima est; ita ut ex 32 illis partibus occupet duodecim: tantum enim distat aurum a stanno. In illo descensu ab auro et argento vivo magnus saltus ad plumbum. A plumbo ad stannum gradatio. Rursus magnus saltus a metallis ad lapides: nisi quod se interponat magnes, qui inde convincitur esse lapis metallicus. A lapidibus vero ad reliqua usque ad levissimum, continui et pusilli gradus.

1.) Cum fons densitatis videatur esse in profundo terrae, adeo ut versus superficiem ejus corpora eximie extenuentur; illud notatu dignum est, quod aurum (quod est ex metallis gravissimum) nihilominus reperiatur quandoque in arenulis et ramentis fluviorum; etiam fere purum. Itaque inquirendum diligenter de situ ejusmodi locorum; utrum non sint ad pedes montium, quorum fundi et radices equiparari possint mineris profundissimis, et aurum inde eluatur; aut quid tandem sit, quod pariat tantam condensationem versus summitates terrae. *Mandata.*

2.) De

2.) De mineris in genere quaerendum, quae ex iis soleant esse depressiores, et quae propius ad superficiem terrae; et in quali situ regionum, et in qua gleba nascantur; et quomodo se habeant ad aquas; et maxime, in quibus cubilibus decumbant et jaceant; et quomodo circundentur, aut misceantur lapide, aut aliquo alio fossili: denique omnes circumstantiae examinandae, ut per istas explorari possit, quae ratione succi et spiritus terrae in condensationem istam metallicam (quae reliquas longe superat) coëant aut compingantur.

Observationes. [4.] Dubium minime est, quin et in vegetabilibus, atque etiam in partibus animalium, se ostendant corpora complura ligno abietis longe leviora. Nam et lanugines nonnullarum plantarum, alae muscarum, et spolia serpentum; atque artificialia quoque diversa, ut lineus pannus extinctus (quali utimur ad fomites flammarum) et folia rosarum, quae supersunt a distillatione, et hujusmodi, superant levitate (ut putamus) ligna levissima.

[5.] Cohibenda et corrigenda est illa cogitatio, in quam intellectus humanus propendet, nempe, dura esse maxime densa. Nam argentum vivum fluit, aurum molle est et plumbum. Illa vero durissimis metallis (ferro et aere) sunt densiora et graviora; lapidibus vero adhuc multo magis.

[6.] In tabula multa cadunt praeter opinionem: veluti quod metalla lapidibus tanto graviora; quod vitrum (corpus scilicet excoctum) crystallo (corpore congelato) gravius; quod terra communis tam parum ponderosa; quod olea aqua distillata vitrioli et sulphuris, ad pondus crudorum tam prope accedant; quod tam parum intersit inter pondus aquae et vini; quod olea chemica (quae subtiliora videri possint) oleis expressis ponderosiora; quod os sit dente et cornu tanto gravius; et alia similiter haud pauca.

Mandatum. 3.) Natura densi et rari, licet caeteras naturas fere percurrat, neque secundum earum normas regatur, videtur solummodo magnum habere consensum cum gravi et levi. At suspicamur etiam eam posse habere consensum cum tarda et celeri exceptione et depositione calidi et frigidi. Fiat igitur experimentum, si rarius corpus non admittat et amittat calorem aut frigus celerius, densius vero tardius. Idque probetur in auro, plumbo, lapide, ligno, etc. Fiat autem in simili gradu caloris, simili quanto et figura corporis.

Vellicationes de practica.

1.] MISTURA omnis corporum per tabulam et pondera revelari et deprehendi potest. Si enim quaeratur quantum aquae sit admixtum vino, vel quantum plumbi auro, et sic de reliquis; ponderato compositum, et consule tabulam de pondere simplicium; et mediae rationes compositi, comparatae ad simplicia, dabunt quantum misturae. Arbitror hoc esse *ὁλκισμός* illud Archimedis; sed utcumque ita res est.

2.] Confectio auri, aut transmutatio metallorum in illud, omnino pro suspecta habenda est. Aurum enim omnium corporum ponderosissimum et densissimum. Igitur, ut aliud quippiam vertatur in aurum, prorsus condensatione opus est. Condensatio autem (praesertim in corporibus valde materiatis, qualia sunt metalla) apud nos homines in superficie terrae degentes vix superinducitur: pleraeque enim ignis densationes pseudodensationes sunt, si totum respicias (ut postea videbimus) hoc est, corpora in partibus aliquibus suis condensant, totum minime.

3.] Verum

3.] Verum versio argenti vivi aut plumbi in argentum (cum argentum sit illis rarius) habenda est pro sperabili; cum tantum fixationem, et alia quaedam innuat, non densationem.

4.] Attamen si argentum vivum, aut plumbum, aut aliud metallum, verti posset in aurum quatenus ad caeteras auri proprietates, dempto pondere; ut, scilicet, fierent magis, quam sunt, fixa, magis malleabilia, magis sequacia, magis durabilia, et minus exposita rubigini, magis splendida, etiam flava, et hujusmodi; esset proculdubio res utilis et lucrativa, licet pondus auri non explerent.

[7.] NEQUE auro est ponderosius quicquam; neque ipsum aurum purum per *Observatio.* artem (quatenus adhuc innotuit) redditur sese ponderosius.

1. PLUMBVM tamen notatum est et mole et pondere augeri; praesertim si conda- *Historia.* tur in cellis subterraneis, ubi res situm facile colligunt. Id quod maxime deprehensum est in statuis lapideis, quarum pedes plumbeis vinculis erant alligati; quae vincula inventa sunt intumuisse, ut portiones illorum ex lapidibus penderent, quasi verrucae. Vtrum vero hoc fuerit auctio plumbi, an pullulatio vitrioli, inquiratur plenius.

Tabula exporrectionis materiae per idem spatium sive dimensum, in corporibus iisdem integris et comminutis.

	Den. Gr.		Den. Gr.
MERCVRIVS in corpore, quantus impleat mensuram tabularem ponderat	19. 09.	Sublimatus vero in pulvere presso	3. 22.
Plumbum in corpore	12. 01 $\frac{1}{2}$.	In cerussa vero in pulvere presso	3. 08 $\frac{1}{2}$.
Chalybs in corpore	8. 10.	{ In pulvere praeparato (quali ad medicinas utuntur) et presso }	2. 09.
Crystallus in corpore	2. 18.	In pulvere presso	2. 20.
Santalum rubeum in corpore	1. 05.	In pulvere presso	0. 16 $\frac{1}{2}$.
Lignum quercus in corpore	0. 19 $\frac{1}{2}$.	In cinere	1. 02.

Tabula exporrectionis materiae per idem spatium sive dimensum, in corporibus crudis et distillatis.

	Den. Gr.		Den. Gr.
SULPHVR in corpore	2. 2.	In oleo chemico	1. 18.
Vitriolum in corpore	1. 22.	In oleo	1. 21.
Vinum in corpore	1. 2 $\frac{3}{4}$.	In distillato	0. 22.
Acetum in corpore	1. 3 $\frac{1}{2}$.	In distillato	1. 1.

(6.) Modus versionis corporis in pulverem, ad apertionem sive expansionem *Monitum.* corporis multum facit. Alia enim est ratio pulveris qui fit per simplicem contusionem, sive limaturam; alia ejus qui per sublimationem, ut in mercurio; alia ejus qui per aquas fortes et erosionem (vertendo ea tanquam in rubiginem) ut in croco martis,

martis, et nonnihil in chalybe praeparato; alia ejus qui per exustionem, ut cinis, calx. Itaque ista aequiparari nullo modo debent.

Mandatum.

4.) Indigentissimae sunt illae duae tabulae priores. Ea demum foret tabula exacta corporum cum suis aperturis, quae corporum singulorum integrorum pondera primo, dein pulverum suorum crudorum, dein cinerum, calcium, et rubiginum suarum, dein malagmatum suorum, dein vitrificationum suarum (in iis quae vitrificantur) dein distillationum suarum, dein dissolutionum suarum (subtracto pondere aquae, in qua dissolvuntur) nec non aliarum eorundem corporum alterationum, pondera exhiberet: ut hoc modo de corporum aperturis, et arctissimis naturae integralis nexibus, judicium fieri posset.

Observationes.

[8.] Pulveres non sunt proprie corporum aperturae, qui augmentum spatii fit non ex dilatatione corporis, sed ex interpositione aëris; attamen per hoc optime capitur aestimatio de corporum unione interiore, aut porositate. Nam quo corpora sunt magis unita, eo major intercedit differentia inter pulverem suum et corpus integrum. Igitur ratio argenti vivi crudi ad sublimatum in pulvere est quincupla, et amplius. Rationes chalybis et plumbi non ascendunt ad quadruplam. At in corporibus levioribus et porosis, laxior quandoque est positura partium in integris, quam in pulveribus pressis: ut in ligno quercus, gravior est cinis quam corpus ipsum: etiam in pulveribus ipsis, quo corpus est gravius, eo pressus pulvis minus habet dimensum ad non pressum. Nam in levioribus, pulverum partes ita se sustentare possunt (utpote qui aërem intermistum minus premant et fecent) ut pulvis non pressus triplicem impleat mensuram ad pulverem pressum.

[9.] Distillata plerumque attenuantur, et pondere decrescunt; sed hoc facit vinum duplo plus quam acetum.

Commentatio.

1. ATQUE tangibilia per familias jam censa sunt, tanquam divites et inopes. Restat altera classis, videlicet pneumaticorum. Ea vero pondere non dotantur, per cujus incubitum de exporrectione materiae in ipsis contentae judicium fieri possit. Opus est igitur alio quopiam interprete. At primum, species pneumaticorum proponendae sunt; deinde comparatio facienda.

Quemadmodum in tangibilibus interiora terrae, ita in pneumaticis aetherea ad tempus seponimus.

Sunt pneumatica apud nos triplicis naturae; inchoata, devincta, pura. Inchoata sunt fumi omnigeni, atque ex materiis diversis. Eorum ordo esse possit; primo, volatilium, quae expirant ex metallis et ex nonnullis fossilium; quae sunt (prout nomen significat) potius alata quam pneumatica; quia facile admodum coagulantur vel sublimando, vel cadendo, aut praecipitando. Secundo vaporum; qui expirant ex aqua et aqueis. Tertio, fumorum (nomine generali retento) qui expirant ex corporibus siccis. Quarto, halituum; qui expirant ex corporibus oleosis. Quinto, aurarum; quae expirant ex corporibus mole aqueis, spiritu inflammabilibus; qualia sunt vina, et liquores exaltati sive potus fortes.

Est et aliud genus fumorum; illi scilicet in quos flamma definit. Ii vero non possunt expirare, nisi ex inflammabilibus, cum flammam subsequantur. Hos post-fumos, seu fumos secundos, appellamus. Itaque non possunt esse post-vapores, quia aquea non inflammantur; sed post-fumi (nomine speciali) post-halitus, post-aurae; etiam, ut arbitror, post-volatilia, in nonnullis.

At pneumatica devincta ea sunt, quae ipsa solitaria aut soluta non reperiuntur, sed tantum corporibus tangibilibus inclusa; quos spiritus etiam vulgo vocant. Participant autem et ex aqueo, et ex oleoso, et ex iisdem nutriuntur; quae in pneumaticum versa, constituunt corpus veluti ex aëre et flamma; unde utriusque mysteria sunt. Accedunt autem spiritus isti (si ad pneumatica soluta spectes) proxime ad naturam aurarum, quales ex vino aut sale surgunt. Horum spirituum natura duplex; alia crudorum, alia vivorum. Crudi insunt omni tangibili; vivi animatis tantum, sive vegetabilibus sive sensibilibus. At pneumatica pura duo tantum inveniuntur, aër et flamma; licet illa quoque magnas diversitates fortiantur, et gradus exporrectionis inaequales.

Tabula pneumaticorum, secundum commentationem supradictam, prout ordine ascendunt ad exporrectionem majorem.

V OLATILIA metallorum et fossilium:	Aurae:
Post-volatilia ipsorum:	Post-aurae:
Vapores:	Spiritus crudi devincti in tangibilibus:
Fumi:	Aër:
Post-fumi:	Spiritus vivi, sive incensi, devincti in tangibilibus:
Halitus:	Flamma.
Post-halitus:	

DE exporrectionibus horum, tum ad invicem, tum ad tangibilia collatis, jam videndum. Atque si natura levis, per ascensum sursum, posset liquidare raritatem corporum, quemadmodum natura gravis, per descensum deorsum, liquidat eorum densitatem, res bene posset succedere. Sed multa obsunt. Primo, quod differentiae motuum in iis, quae aspectum fugiunt, non percipiuntur immediate per sensum: deinde, quod non reperiatur in aëre, et similibus, tam fortis appetitus petendi superiora, quam putatur: denique, si aër moveretur sursum, tamen cum continuetur plerumque cum alio aëre, motus ille aegre percipi posset. Nam sicut aqua non ponderat super aquam; ita aër non insurgit subter aërem. Itaque alii modi excogitandi sunt.

Atque de exporrectione pneumaticorum ad invicem, quodque ordo et series raritatis, qualis in tabula ponitur, non leviter fundata sit, offerunt se quaedam probationes non malae: verum, de certis gradibus huiusmodi exporrectionis, et rursus de exporrectione pneumatici, comparati ad tangibile, difficilior certe est inquisitio.

Primo igitur fumos omnes, tam secundos quam primos, aëris raritatem non aequare consentaneum est; cum illi conspicui sint, aër minime; neque ipsi conspicui maneant paulo post, cum se aëri miscuerint.

Post-fumos prae-fumis esse tenuiores et rariores, satis liquet: cum sint flammæ (corporis tam subtilis) cadavera, et solutiones: experimento quoque manifestissimum est, in nocturnis spectaculis, intra coenacula, quae tot lychnis et facibus collucet, etiam post plurium horarum moram, sufficere aërem respirationi, licet tot post-fumis in eum receptis. Quod si fuissent illi fumi prae-fumi (quales sunt ex lychnis et facibus extinctis, absque flamma) nemo, vel ad longe minorem moram, eos sustinere posset.

Spiritus crudos quoscunque in tangibilibus devinctos, etiam aëre densiores iudicamus. Etenim spiritus vegetabilium, aut animalium mortuorum, aut huiusmodi, cum exhalaverint, manifesto retinent quiddam ex crasso, sive tangibili: ut cerni datur in odoribus; qui cum sint fumi parce exeuntes, nec conferti, ut in fumis conspicuis et vaporibus, tamen, si nacti fuerint aliquid tangibile, praesertim ex mollioribus, applicant se ad illud, et plane adhaerent, illudque odore inficiunt; ut manifestum sit, illos cum crassa natura affinitatem aegre dirimere.

At spiritus vivos aëre ipso aliquanto rariores existimamus: tum quia inflammantur nonnihil; tum quia diligenter experti sumus, aërem ad minuendum aut sublevandum pondus nihil conferre. Nam vesica inflata non est vacua et compressa levior, cum sit illa tamen repleta aëre; nec similiter spongia, aut vellus lanæ, aëre referta, illis ipsis vacuis leviora sunt, aëre excluso. At corpus animale vivum et mortuum gravitate manifesto differunt; licet haud tantum quantum putantur. Quare videtur aër pondus non minuere; spiritus autem vivus hoc facere. Atque cum pondus densitates dijudicet, etiam levatio ponderis raritates dijudicare debet.

Supremo ordine collocatur flamma; tum quia illa manifestissime petit superiora; tum quia verisimile est, rationes pneumaticorum minime differre a rationibus fomitum suorum; ideoque, quemadmodum oleum est rarius aqua, similiter flammam rariorem esse aëre et spiritu. Etiam videtur flamma corpus tenuius, et mollius, et magis cedens, quam aër. Nam levissima quæpiam aura, commota juxta flammam lychni, eam reddit tremulam.

Historia.

2. Quantam vero expansionem assequatur pneumaticum collatum ad tangibile, licet sit res ardua inventu, tamen curam de ejus inquisitione non abjecimus. Certissima autem visa est nobis fore probatio, si corporis aliquod tangibile (exporrectione ejus prius capta et mensurata) verti posset plane in pneumaticum, et deinde pneumatici illius exporrectio itidem notaretur; ut pensitatis utriusque rationibus, de multiplicatione dimensi evidens demonstratio fieri posset.

3. Accepimus igitur phialam vitream parvam, quae unciam fortasse unam capere posset. In eam spiritus vini (quia ex liquoribus proxime accedebat ad pneumaticum, cum esset levissimus) unciam dimidiam infudimus. Deinde vesicam accepimus admodum grandem, utpote quae octo pintas vinarias (galonium scilicet, ut nostrates appellant) capere posset. Vesica autem erat non vetus; et propterea non sicca et renitens, sed recens et mollis. Ex illa vesica aërem omnem, quoad fieri potuit, expressimus; ut latera ejus essent quasi contigua et cohaerentia. Vesicam insuper per exterius oleo parum oblevimus, et molliter fricavimus: ut porositas vesicae oleo obturaretur, atque etiam, ut inde fieret magis cedens, et tensibilis. Hanc circa os phialae (ore scilicet phialae intra os vesicae recepto) applicuimus; eamque filo cerato arte ligavimus. Tum demum phialam supra prunas ardentes in foculo collocavimus. Non ita multo post ascendebat aura spiritus vini in vesicam, eamque paulatim undequaque fortiter admodum inflavit. Quo facto, continuo vitrum ab igne removimus; et in summitate vesicae foramen acu fecimus, ut aura potius expiraret, quam relaberetur in guttas. Deinde vesicam a phiala sustulimus, et per lances, quantum de illa semiuncia spiritus vini diminutum fuisset, et in auram versum, probavimus. Erat autem deperditum non plus (pondere) denariis sex. Adeo ut sex illi denarii in corpore spiritus vini, qui quadragesimam partem pintae (ut memini) non implebant, in auram versi, spatium octo pintarum adaequarent,

Memini

Memini etiam vesicam ab igne remotam paulum flaccescere incepisse; ut, non *Monitum.* obstante tam insigni expansione, non videretur tamen aura versa fuisse in pneumaticum purum et fixum, cum ad se restituendam inclinaret. Attamen fallere possit hoc experimentum, si ex eo conjiciamus, aërem communem esse adhuc hujusmodi aura rariorem; quoniam arbitramur spiritum vini in pneumaticum versum (licet minime purum, tamen) propter calorem, superare raritatem aëris frigidi; cum et ipse aër, per calorem, majorem in modum dilatetur, et exporrectionem aëris frigidi haud paulum superet. Itaque arbitramur, si experimentum fiat in aqua, multo minorem futuram expansionem; licet corpus aquae plus materiae contineat quam spiritus vini.

Si advertas fumum ex cereo recenter extincto exeuntem, et oculis metiaris *Historia.* crassitudinem ejus, et rursus intuearis corpus ipsius fumi postea inflammati; videbis expansionem flammae, collatae ad fumum, ampliatae quasi ad duplam.

Si accipias pauca grana pulveris pyrii, eaque inflames, magna prorsus fit *Monitum.* expansio respectu corporis pulveris. Sed rursus, extincta illa flamma, multo amplius adhuc se extendit corpus fumi. Id vero non te fallat, ac si corpus tangibile plus expanderetur in fumo, quam in flamma; nam id secus se habet. Sed ratio apparentiae est, quod corpus flammae sit corpus integrum, corpus fumi corpus commistum, ex longe majore parte cum aëre: itaque, sicut parum croci multum aquae colorat; similiter parum fumi in multum aërem se spargit. Nam fumus spissus (ut antea dictum est) non sparsus, minor cernitur corpore flammae.

Si accipias frustulum corticis aurantii exterioris (qui aromaticus est, et oleosus) *Historia.* ipsumque subito comprimas juxta lychnum, exilit aliquid roris in guttulis; quod tamen constituit corpus flammae (respectu guttularum) insigniter amplum.

Commentum illud Peripateticorum, de decupla proportionem elementorum adin- *Observatio.* vicem in raritate, res fictitia est, et ad placitum; cum certum sit, aërem centuplo (ad minimum) rariorem esse aqua, flammamque oleo; at flammam ipsum aërem decupla minime superare.

Non est, cur ista inquisitio et commentatio circa pneumatica videatur cuiquam *Monitum.* nimis subtilis aut curiosa. Certum enim est, omissionem et inobservantiam circa illa opstufecisse philosophiam et medicinam, easque tanquam siderasse, ut fuerint ad veram causarum investigationem attonitae, et quasi inutiles, qualitatibus tribuendo, quae spiritibus debentur: ut in titulo proprio de pneumatico ipso fusius apparebit.

ATQVE de exporrectione materiae in corporibus secundum consistentias suas *Connexio.* diversas, dum quiescunt, haec inquisita sint. De appetitu autem et motu corporum, unde tumescunt, residunt, rarefiunt, condensantur, dilatantur, contrahuntur, majorem, minorem locum occupant, accuratius, si fieri possit, inquirendum; quia fructuosior est inquisitio, naturam simul et revelans, et regens. Attamen carptim facienda est inquisitio ista, et cursim. Iste enim titulus, de denso et raro, tam generalis est, ut si plenarie deductus foret, multa ex sequentibus titulis anticipaturus esset, quod fieri non oportet.

Non difficile nobis foret historiam, quam jam subjungemus, sparsam in ordinem meliorem (quam qua usi sumus) redigere, instantias, quae inter se affines sunt, simul collocando. Id consulto evitavimus, duplici ratione moti. Primo,

quod multae ex instantiis ancipitis naturae sint, et ad plura spectent. Itaque ordo accuratus in ejusmodi rebus aut iterat, aut fallit. Deinde (id quod praecipue in causa fuit, cur a methodo aliqua exacta abhorreremus) hoc quod agimus, omnium industriae ad imitationem patere volumus. Quod si methodo aliqua artificiali et illustri collectio ista instantiarum connexa fuisset, desperâssent proculdubio complures se ejusmodi inquisitionem facere potuisse. Quare et exemplo et monito cavemus, ut quisque in instantiis comparandis et proponendis suo iudicio, suae memoriae, suae copiae inserviat. Satis sit si de scripto, et non memoriter (id enim in tantis instantiarum fluctibus ludicrum quiddam esset) semper procedat inventio; ut verae inductionis lumine postea absolvi possit. Atque illud perpetuo memoria tenendum, nos in hoc opere stipem tatummodo et tributum a sensu ad aerarium scientiarum exigere; neque exempla, ad illustranda axiomata, sed experimenta ad ea constituenda, proponere. Neque tamen dispositionem instantiarum prorsus negligemus, neque discincti hoc aggrediemur; sed ita instantias collocabimus, ut sibi invicem lucem praebeant nonnullam.

Dilatationes per introceptionem simplicem, sive admissionem corporis novi.

*Histeria
sparsa.*

1. **E**X introceptione corporis alieni nil mirum si sequatur dilatatio corporis alicujus; quandoquidem hoc sit plane augmentum sive additio, non rarefactio vera. Attamen cum corpus, quod introcipitur, fuerit pneumaticum (veluti aër, aut spiritus) aut etiam cum corpus introceptum (licet fuerit tangibile, tamen) sensum illabatur, et se insinuet; vulgo habetur magis pro tumore quodam, quam accessione.

2. Vesica, aut alia tensilia (ut folles) inflantur aëre integro, atque extenduntur; adeo ut indurentur, et ictum, jactum, pati possint: etiam bulla aquae est instar vesicae, nisi quod est tam fragilis.

3. Liquores de vase in vas de alto fusi, at cochlearibus et spatulis, aut ventis, fortiter agitati, committuntur et commiscuntur cum aëre, unde se attollunt in spumam. Illi paulo post residunt, et minorem locum occupant, aëre (fractis spumae bullulis) exeunte.

4. Extruunt pueri ex aqua saponi admista (unde sit paulo tenacior) turres bullatas; adeo ut parum admodum aquae aëre introcepto) magnum locum occupet.

5. At non invenitur quod flamma, per inflationem follium, aut agitationem aliam exteriorem, cum aëre misceatur, et spumescat in eum modum, ut possit constitui corpus commistum ex flamma et aëre, instar spumae, quae commista est ex aëre et liquore.

6. At contra, certum est, per missionem interiorem in corpore antequam inflammetur, fieri posse corpus commistum ex aëre et flamma. Nam pulvis pyrius habet partes non inflammabiles ex nitro, alias inflammabiles, praecipue ex sulphure; unde etiam magis albicat et pallescit, quam caeterae flammæ (licet flamma ipsa sulphuris vergat ad coeruleum): adeo ut possit illa flamma recte comparari spumae potentissimae, ex flamma et aëre coagmentatae, sive vento cuidam igneo.

7. Quemadmodum autem spuma est corpus compositum ex aëre et liquore; ita etiam pulveres omnes sunt compositi ex aëre et minutiis corporis pulverizati; ut non aliter differant a spumis, quam contiguum differt a continuo: nam magna moles

moles ipsorum consistit ex aëre, qui partes corporis subleuat; ut ex tabula secunda et tertia liquet.

8. Fiunt tumores in ventre animalium, et aliis partibus, ex flatu, et humore aqueo introcepto, et admissio; ut in hydrope, tympanite, et similibus.

9. Est genus columbarum, quod, capite intra collum recepto, inflatur et tumet.

10. Respiratio per pulmones (folium instar) aërem attrahit, et reddit; dilatante se, per vices, pulmone, et residente.

11. Foemellae praegnantales tument mammillas, lacteo scilicet humore turgentes.

12. Glans virgae in masculis, cum arrigitur in venerem, multum dilatatur mole.

13. Inspice in speculum, et nota latitudinem utriusque oculi pupillae; dein claude alterum oculum; et videbis pupillam oculi aperti manifeste dilatam, spiritibus, qui utrique oculo inserviebant in unum confluentibus.

14. Rimae globorum lusiorum, et similiter lignorum aliorum, a siccitate contractae, per immissionem, et moram nonnullam in aqua, et imbibitionem ipsius aquae, implentur et consolidantur.

15. Est genus quoddam fungi, qui excrescit ex arbore, quem vocant auriculam Judaei, qui immisus in aquam magnopere intumescit: quod non facit spongia, aut lana.

ATQVE de introceptionibus corporis alieni (quae sunt pseudo-rarefactiones) *Connexio.* haec inquisita sint. Transeundum ad dilatationes et tumores, quae fiunt in corporibus, ex spiritu innato (sive illi sunt naturales, ut loquuntur, sive praeternaturales) absque igne, aut calore manifesto externo: licet in his quoque sequatur quandoque accessio sive introceptio humoris, praeter ipsam dilatationem simplicem.

Dilatationes per spiritum innatum se expandentem.

1. **M**VSTVM, aut cervisia nova, et similia, in doliis reposita, intumescunt, et insurgunt admodum; adeo ut, nisi detur spiraculum, dolia infringant; sin detur, se attollant, et exundent cum spuma, et quasi ebulliant.

2. Liquores spirituosus arctius conclusi (ut in utribus fortiter obturatis) magno impetu saepe erumpunt, et opercula sua quandoque ejiciunt, tanquam e tormento.

3. Audi mustum nuper calcatum, et quasi fervens, in vitro crasso et forti repositum (ore vitri bene lutato et clauso, ut mustum nec erumpere nec perfringere posset) non reperiente exitum spiritu, se per continuas circulationes et vexationes vertisse plane in tartarum; ut nihil restaret in vitro, praeter auram et faeces: verum de hoc mihi parum constat.

4. Semina plantarum, ut pisorum, fabarum, et ejusmodi, turgescunt nonnihil, antequam emittant radicem aut caulem.

5. Arbores quandoque, spiritu et succo nativo tumescentes, corticem rumpunt, et emittunt gummi et lacrymas.

6. Etiam gemmae complures videntur esse eruptiones succorum puriorum ex rupibus; cum tam gummi quam gemmae rupium deprehendantur (ex splendore) esse

esse succi percolati et depurati; adeo ut etiam saxa et lapides videantur ex spiritu innato tumescere.

7. Neque dubium est, quin in spermate animalium primus actus ad vivificandum fit quaedam expansio massae.

8. Vitriolum erumpendo tanquam germinat, et fere arborefcit.

9. Lapidés tempore et senio (praesertim in locis humidioribus) emittunt salem, qui est ex natura nitri.

10. Omnis gleba terrae tumet nitro: itaque si terra quaevis sit cooperta et accumulata, ita ut succus ejus non exhauriatur per solem et aërem, nec se consumat in emittendo vegetabili; colligit nitrum, ut internum tumorem. Ideo in aliquibus Europae partibus struunt mineras artificiales nitri, accumulata terra, in domibus ad hoc paratis, prohibito aditu solis.

11. Sudores in animalibus, per motum dilatatis spiritibus, atque humoribus veluti liquefactis, proveniunt.

12. Pulsus cordis et arteriarum in animalibus fit per irrequietam dilatationem spirituum, et receptum ipsorum, per vices.

13. Quin et motus voluntarius in animalibus, qui expeditur (in perfectioribus) per nervos, videtur radicem habere in compressione primum, deinde relaxatione spirituum.

14. In omni contusione membri alicujus in animalibus, sequitur tumor: idem evenit in plerisque doloribus.

15. Aculei vesparum et apum majorem inducunt tumorem, quam pro inflictu: id multo magis faciunt punctiones serpentum.

16. Etiam urtica, bryonia, et alia nonnulla, levant cutem, et vesicas in illa caufant.

17. Habetur pro evidenti signo veneni (praesertim ejus generis quod operatur ex qualitate maligna; non per erosionem) si facies aut corpus intumescat.

18. In vesicationibus colli aut alterius alicujus partis, quae adhibentur ad curationes morborum, assurgit humor aqueus, sive ichor, qui postea, cute scissa aut puncta, effluit.

19. Omnes pustulae ex causa interna, et hujusmodi efflorescentiae et apostemata, inducunt tumores apparentes, et sublevant cutem.

20. Iracundia subito effervescens (in nonnullis) inflat buccas: similiter et fastus.

21. Ranae et bufones tument; et complura animalia per ferociam erigunt cristas, et pilos, et plumas: quod fit ex contractione cutis per tumorem spirituum.

22. Galli, quos Indicos, alii Turcicos vocant, irati, magnopere tument, et pennas tanquam jubas erigunt. Aves cum dormitant, dilatato spiritu, per receptum caloris ad interiora, nonnihil tument.

23. In omni carie et putredine tumescere incipiunt spiritus corporis innati; cumque ad exitum properant, solvunt et alterant rei compagem; et si compages rei sit paulo tenacior et viscosior, ut exire non possint, novas formas moliuntur; ut in vermibus e putredine natis: sed exordium actionis est a dilatatione spirituum.

24. Neque spiritus in putredine cohibitus tantum molitur animalcula, verum et rudimenta plantarum: ut conspicitur in musco, et hirsutiae arborum nonnullarum. Memini me expertum esse, casu quodam, non de industria, quod cum aestivo

aestivo tempore malum citrium, ex parte sectum, in conclavi reliquissim, post duos menses inveni in parte secta putredinem quandam germinantem; adeo ut in capillis quibusdam exurgeret ad altitudinem pollicis, ad minus, atque in summitate capillorum singulorum ascivisset caput quoddam, instar capitis pusilli clavi; plane incipiens imitari plantam.

25. Similiter, rubigines fiunt in metallis, et vitro et similibus, ex dilatatione spiritus innati, qui tumescit, et urget partes crassiores, easque ante se agit, et extrudit, ut exeat.

26. Vtrum terra in superficie tumescat, praesertim ubi glebae sunt spongiosae et cauae, inquirendum. Certe inveniuntur quandoque in ejusmodi glebis arbores instar malorum navium, quae sub terra nonnullos pedes in altum jacent demersae et sepultae: ut verisimile sit arbores illas per tempestates fuisse olim dejectas; postea vero attollente se paulatim terra, coopertas fuisse et sepultas.

27. At subito et manifeste intumescit terra in terrae motibus unde saepenumero erumpunt scaturigines aquarum, vortices et globi flammaram, venti vehementes et peregrini, atque ejiciuntur saxa, cineres.

28. Neque tamen terrae motus omnes prorsus subito fiunt; nam evenit nonnunquam, ut terra contremuerit per plures dies: et nostro tempore apud nos in agro Herefordiensi fuit terrae motus, admodum pusillus et lentus, sed rarus; in quo aliqua jugera terrae per diem integrum paulatim se moverunt, et in alium locum paulo declivior, nec multo distantem, se transtulerunt, et ita quieverunt.

29. Vtrum moles aquarum in maribus aliquando tumescant inquirendum. Nam in ipsis fluxibus maris, necesse est ut illi fiant vel ex motu progressivo, vel ex sublatione aquarum in sursum per virtutem et consensum aliquem magneticum, vel denique per tumorem sive relaxationem aliquam in ipsis aquis. Atque postremus iste modus (si modo talis aliquis sit inter causas fluxus alicujus) pertinet ad inquisitionem praesentem.

30. Aqua in fontibus et puteis nonnullis tumescit et residit; adeo ut aestus quosdam videatur pati.

31. Etiam erumpunt quandoque in quibusdam locis scaturigines aquarum, absque aliquo terrae motu, intra aliquos annos, ex causis incertis. Fitque ista eruptio plerumque in magnis siccitatibus.

Etiam notatum est, intumescere quandoque maria absque fluxu aut vento aliquo exteriore; idque fere tempestatem aliquam magnam praecedere.

Non foret indignum experimento, ut probetur, utrum fiat interdum aliqua relaxatione in corpore aquae, etiam in minore quanto. Atqui si exponatur aqua soli vel aëri, fiet potius consumptio: itaque experimentum faciendum, in vitro clauso. Accipe itaque vitrum, quod habeat ventrem amplum, collum vero longum et angustum, atque infundatur aqua, donec venter et pars inferior colli impleatur. Fiat autem hoc per tempestatem aëris borealem et siccam; aque ita permittatur, donec succedat tempestas australis et pluviosa; et vide, si aqua insurgat aequaliter in collo vitri. Etiam de tumoribus aquae in puteis facienda est diligentior inquisitio; utrum fiant magis noctu quam interdiu, et quali tempestate anni.

33. In pinnis fidium ligneis fit tempore pluvioso, ut ille tumescentes difficiliter torqueantur. Similiter pyxides ligneae difficiliter extrahuntur ex thecis suis, et ostia lignea difficiliter aperiuntur.

34. Chordae fidium extentae paulo rigidius temporibus pluviosis rumpuntur.

35. Humores in corporibus animalium, tempestatibus australibus et pluviosis, deprehenduntur laxari et tumescere, et fluere, et incumbere magis, et meatus obstruere.

36. Recepta est opinio, humores et succos, non in animalibus tantum, sed et in plantis, sub pleniluniis magis turgescere, et cava implere.

37. Sales in locis humidis se solvunt, aperiunt, et dilatant: id quod faciunt (aliqua ex parte) saccharum et condita; quae, nisi reponantur in cameris, ubi aliquando accenditur ignis, situm colligunt.

38. Etiam omnia, quae per ignem cocta, et majorem in modum contracta sunt, tractu temporis nonnihil laxantur.

39. De tumoribus et relaxationibus aëris diligentius videndum; et quatenus in his militent (magna ex parte) causae ventorum; cum vapores nec colliguntur commode in pluviam, nec dissipantur in aërem limpium, sed inducunt tumores in corpore aëris.

Connexio.

Atque de dilatationibus corporum per spiritum innatum, sive in maturationibus, sive in rudimentis generationum, sive in excitatione per motum, sive in irritationibus naturalibus aut praeternaturalibus, sive in putrefactionibus, sive in relaxationibus haec pauca ex cumulo naturae inquisita sunt. Transeundum jam ad aperturas et dilatationes quae fiunt per ignem et calorem externum actualem.

Dilatationes et aperturae corporum, quae fiunt per ignem et calorem actualem, simplicem, externum.

Monitum.

APERTURAE corporum per calorem sive ignem (de quibus jam inquiremus) proprie spectant ad titulos de calido et frigido, et de motu hyles, et de separationibus et alterationibus. Attamen carpendum et praegustandum est aliquid ex ipsis in praesenti titulo, cum absque aliqua notitia ipsorum non possit inquiri recte de denso et raro.

Historia.

1. Aër per calorem dilatatur simpliciter. Neque enim separatur quippiam aut emittitur, ut in tangibilibus; sed simpliciter fit expansio.

2. In ventosis, vitro et aëre intra ipsum contento calefactis, et ventosis carni applicatis, quando paulo post aër, qui per calorem dilatatus fuerit, remittente calore, se recipiat paulatim et contrahat; attrahitur per motum nexus caro. Quod si ventosas fortius attrahere cupias, accipe spongiam frigida madefactam, et pone eam super ventrem ventosae; ut, per refrigerationem amplius contracto aëre, ventosa fortius attrahat.

3. Accipe vitrum, et calefacias illud: mitte illud post in aquam: attrahet aquam pro minimo ad tertias contenti; unde liquet, aërem a calore rarefactum fuisse pariter ad tertias contenti. Sed hoc parum est. Nam cum vitrum, quo usi sumus, tenue esset, majorem calefactionem, absque periculo rupturae, non facile patiebatur. Quod si fuisset phiala ferrea aut aenea, et majorem in modum calefacta, arbitror aërem posse dilatari ad duplum aut triplum: quod experimento dignissimum

nissimum est; etiam ad quousque; ut inde melius de raritate aëris superne, atque adeo aetheris ipsius, iudicium facere possimus.

4. In vitro quod appellamus calendare (quod tempestatum, quatenus ad calorem et frigus, tam accurate demonstret varietates et gradus) evidentissime patet, quam parva accessio caloris expandant aërem notabiliter: adeo ut manus vitro superposita, radii aliqui solis, ipse anhelitus astantium operetur: quin et ipsius aëris externi inclinationes ad calorem et frigus (tactui ipsi imperceptibiles) aërem nihilominus in vitro sensim et perpetuo dilatent et contrahant.

5. Hero describit altaris fabricam eo artificio, ut, superimposito holocausto et incenso, subito aqua descenderet, quae ignem extingueret. Id non aliam poscebat industriam, quam ut sub altare esset locus concavus et conclusus, aëre repletus; qui aër ab igne calefactus, et propterea dilatatus, nullum reperiret exitum, nisi in canali ad parietem altaris erecto et curvato, ore super altare inverso. In canali erecto infusa erat aqua (facto etiam ventre in canali, ut largior copia aquae reciperetur); ea aqua obice impediabatur, ne descenderet, foraminato; qui obex postquam erat versus, dabat locum aëri dilatato, ut aquam eveheret et ejiceret.

6. Inventum fuit Fracastorii ad excitandos apoplecticos, ut poneretur sartago fervens circa caput ad nonnullam distantiam; unde spiritus in cellis cerebri suffocati et congelati, et ab humoribus obsessi, dilatarentur, excitarentur, et vivificarentur.

7. Etiam papillones, quae hieme jacent emortuae, admotae ad ignem aut radios solis, motum et vitam recipiunt. Aegroti quoque in deliquiis, tam aquis fortibus et calidis intro sumptis, quam calore exteriori, et fricationibus, et motu excitantur.

8. Apertura aquae talis est. Sub primo calore emittit vaporem paucum et rarum: neque intra corpus alia conspicitur mutatio. Continuato calore, corpore integro non insurgit, nec etiam bullis minutis in modum spumae; sed per bullas majores et rariores ascendit, et in copiosum vaporem se solvit. Ille vapor, si non impediatur aut reperiatur, aëri se immiscet; primo conspicuus, dein insensibilis et se deperdens.

9. Apertura olei talis est. A primo calore ascendunt guttulae quaedam aut granula per corpus olei sparsa; idque cum crepitatione quadam. Interim nec bullae in superficie ludunt (ut in aqua) nec corpus integrum tumet, nec quicquam fere halitus evolat. At post moram nonnullam, tum demum corpus integrum insurgit, et dilatatur expansione notabili, tanquam ad duplum; et copiosissimus et spissus admodum evolat halitus. Is halitus, si flammam interea non conceperit, miscet se tandem cum aëre, quemadmodum et vapor aquae. Majorem autem calorem desiderat, ad hoc ut bulliat, oleum, quam aqua, et tardius multo bullire incipit.

10. Apertura spiritus vini ea est, ut aquam potius referat, quam oleum. Nam ebullit, magnis utique bullis, absque spuma aut totius corporis elevatione; longe autem minore calore, et multo celerius expanditur et evolat, quam aqua. Vtriusque vero naturae particeps (tam aqueae scilicet, quam oleosae) et facile se immiscet aëri, et cito concipit flammam.

11. Acetum et agresta et vinum in hoc differunt in processu suae aperturae: quod acetum insurgat in minoribus bullis, et magis circa latera vasis; agresta et vinum in majoribus bullis, et magis in medio vasis.

12. Generaliter in liquidis hoc fit, ut pingua, sicut oleum, lac, adeps, et huiusmodi, insurgant et tumeant simul toto corpore; succi maturi (et magis adhuc immaturi) bullis majoribus; succi effoeti et vapidum bullis minoribus.

13. Omnibus liquoribus commune est, etiam oleo ipsi, ut antequam bulliant, paucas et raras semibullas circa latera vasis jaciant.

14. Omnibus liquoribus commune est, ut in parva quantitate citius aperiantur, bulliant, atque consumantur, quam in magna.

Monitum.

Experimentum de aperturis liquorum faciendum est in vasis vitreis, ut motus in corpore liquorum melius conspici possint; atque super foculos cum calore aequali, ut differentia verius excipiat; atque igne lento, quia ignis vehemens praecipitat et confundit actiones.

Historia

15. Sunt vero complura corpora, quae non sunt liquida, sed consistentia et determinata; attamen per calorem nanciscuntur eam aperturam, ut liquecant sive deveniant liquida, quamdiu calor ea vellicet et expandant; qualia sunt cera, adeps, butyrum, pix, resina, gummi, saccharum, mel; et plurima ex metallis, veluti plumbum, aurum, argentum, aes, cuprum. Ita tamen, ut ad aperturam requirantur non solum gradus caloris longe diversi, sed et modificationes ignis et flammæ dissimiles. Nam alia metalla colliquantur per ignem simpliciter, ut plumbum; alia per ignem motum et folibus excitatum, ut aurum et argentum; alia non sine admistione, ut chalybs, qui non, nisi admisto sulphure aut simili quopiam, colliquatur.

16. At ista omnia, si continuetur ignis et urgeat, non solum fortiuntur aperturam colliquationis, sed pertranseunt, et adipiscuntur secundam aperturam (volatilis scilicet, sive pneumatici, sive consumptionis) omnia, inquam, praeter aurum: nam quatenus ad argentum vivum, cum in natura sua sit liquidum, incipit illud ab apertura secunda, et facile vertitur in volatile. De auro adhuc dubium est, utrum possit fieri volatile aut pneumaticum (aut etiam potabile, ut loquuntur) hoc est, non dissolubile quidem (id enim facile est et tritum per aquas fortes) sed digestibile aut alterabile per ventriculum humanum. Hujus autem rei legitima videtur probatio; minime illa, ut vi ignis ascendat aut trudatur fursum; sed ut ita attenuetur et subigatur, ut restitui in metallum non possit.

17. Inquiratur etiam ulterius de vitro et vitrificatis, utrum per ignem consumantur et vertantur in pneumaticum. Habetur enim vitrum pro corpore fixo et exsucco; et vitrificatio pro morte metallorum.

18. Quae colliquantur omnia, in via et processu suo incipiunt ab infimo illo gradu aperturae, qui est emollitio et inteneratio, antequam colliquantur et fundantur; ut cera, gummi, metalla colliquabilia, vitrum, et similia.

19. At ferrum et chalybs, postquam fuerint perfecta et repurgata (nisi fuerit admistio) quatenus ad ignem simplicem persistunt, et non procedunt ultra illum gradum emollitionis, ut reddantur, scilicet, malleabilia et flexibilia, et exuant fragilitatem suam; minime autem pertingunt ad colliquationem sive fusionem.

20. Videntur ferrum et vitrum, cum aperiuntur ad illam mollietatem de qua diximus, dilatari sane in spiritu suo incluso; unde fit illa subactio partium tangibilium, ut duritiem et obstinationem suam deponant: neque tamen corpus ipsum integrum localiter dilatari aut intumescere cernitur. Attamen attentius paulo inquirenti deprehenditur plane in ipsis invisibilis quidam tumor et partium pulsatio; licet cohibeatur ab arcta compage sua. Nam si accipias vitrum ignitum, et majorem in modum calefactum, et ponas illud supra tabulam lapideam, aut simile aliud quod corpus durum (licet et ipsa tabula illa, seu corpus bene calefactum fuerit, ut

frigori

frigori causa imputari non possit) rumpetur prorsus vitrum, duritie lapidis scilicet tumorem illum occultum vitri reperiunt. Itaque solent in huiusmodi casu, quando vitrum fervens summovetur ab igne, substernere ipsi pulverem aliquem, aut arenam mollem, quae suaviter cedens tumorem in partibus vitri non retundat.

21. Etiam pilae e bombardis emissae, postquam non solum vehi, sed et gliscere aut labi omnino desierint, adeo ut ad aspectum sint prorsus immobiles, tamen diu post, magnum deprehenduntur habere tumultum et pulsationem in minimis; adeo ut, si aliquid superponatur, magnam vim patiatur: neque id tam a calore comburente, quam a palpitazione percussiva.

22. Bacula lignea recentia, sub cineribus calidis detenta et versata, induunt molitudinem, ut melius flectantur ad arbitrium. Experire quid fiat in baculis antiquioribus et in cannis.

23. Apertura combustibilium ea est, ut per ignem primo emittant fumum, dein concipiant flammam, postremo deponant cinerem.

24. In corporibus quae continent humorem aqueum, et a flamma abhorrentem, in compage clausa et compacta (qualia sunt folia lauri, et alia non porosa, sales, et similia) ea est apertura per ignem, ut spiritus in iis contentus (aqueus et crudus) per calorem dilatatus, cum sonitu emittatur antequam flamma concipiatur: si vero in aliquo corpore (quod raro fit) insimul fiant et eruptio flatus et conceptio flammæ, ingens tumultus excitatur, et potentissima dilatatio; flatu, tanquam internis follibus, flammam undiquaque exsufflante et expandente, ut in pulvere pyrio.

25. Panis in furno nonnihil tumescit, licet fiat minoris ponderis, quam ante: etiam in summo panis quandoque colligitur, tanquam bulla aut vesica crustae; ut cavum quiddam aëre impletum maneat inter pelliculam illam crustae (quae excindi solet) et massam panis.

26. Etiam carnes affatae nonnihil tument, praesertim si maneat epidermis, ut in porcellis.

27. At fructus affati quandoque exiliunt, ut castaneae; quandoque effringunt corticem, et emittunt pulpam, ut poma; quod si ab igne magis torrescant, asciscunt crustam carbonariam, ut cavum sit quiddam (ut in pane) inter crustam et carnem fructus; quod et fit in ovis.

28. Si vero calor sit lenis et caecus, nec detur spiraculum facile ad emittendum vaporem, ut fit in pyris sub cinere affatis, et multo magis in iis quae reponuntur in ollis, atque deinde sub cinere sepeliuntur, atque similiter in carnibus suffocatis, vel intra crustas panis, vel inter patinas; tum tumor ille et dilatatio per calorem repellitur et in se vertitur, atque tanquam in distillatione restituitur, et reddit corpora magis humectata, et tanquam mersa in succis suis.

29. At in aridis, si flamma fuerit suffocata, nec facilem reperiatur exitum; rarefiunt corpora, et redduntur cava et porosa, ut in carbonibus e ligno, et pumicibus, quae ejiciuntur ex montibus flammantibus.

TRANSEVNDVM jam esset ad dilatationes et aperturas corporum, quae sunt per calorem in distillationibus; in quibus magis accurate datur cernere huiusmodi aperturas, quam in coctionibus et unctionibus. Verum cum in illis immorari haud parum oporteat, cumque proprie pertineat inquisitio ipsarum ad titulos de calido et frigido, et de motu hyles, et de separationibus; exiguum quiddam est quod proponi debet in hoc titulo.

Comexio.

Dilatationes per calorem externum in distillationibus.

1. **D**VPLEX est dilatio, five apertura, five attenuatio corporum indistillationibus. Altera in transitu, cum corpus vertitur in vaporem aut fumum (qui postea restituitur); altera in corpore restituto, quod semper tenuius est, et magis subtile et expansum, et minus materiatur, quam corpus crudum, ex quo distillatum emanavit. Aqua enim rosacea (exempli gratia) est succo rosarum tenuius et minus ponderosum.

2. Distillationes omnes fiunt ex aestu quodam five reciprocatione rarefactionis primo, et versionis in pneumaticum; dein condensationis et restitutionis in corpus tangibile, remittente se calore et vapore reperlusso.

3. In distillationibus actiones dilatationis et condensationis non sunt sincere; sed intervenit actio illa (quae maxime est intentionalis in practica) separationis partium heterogenearum; ut succi veri, phlegmatis, aquae, olei, partis tenuioris, partis crassioris.

4. In distillationibus optime inquiritur et decernitur de gradibus et diversitatibus calorum; ut carbonum, furni calefacti, balnei, cinerum, arenae calidae, fimi, folis, ignis quiescentis, ignis foliis excitati, ignis conclusi et reverberati, caloris ascendentis, caloris descendentis, et huiusmodi: quae omnia ad aperturas corporum, et praecipue ad complicationes dilatandi et contrahendi (de quibus postea dicemus) insigniter faciunt. Neque tamen ullo modo videntur calores illi imitatores caloris solis et coelestium; cum nec satis lenes sint et temperati, nec satis lenti et continuati, nec satis refracti et modificati per corpora media, nec satis inaequaliter accedentes et recedentes. De quibus omnibus, sub titulo calidi et frigidi, et titulis aliis ad hoc propriis, diligenter inquiremus.

5. Distillationes, et dilatationes per eas, fiunt in clauso, ubi concluduntur simul corpus distillandum, et vapores qui ex eo emittuntur, et aer. Neque tamen in stillatoriis et alembicis communibus diligenter arcetur aer exterior; quin per rostrum stillatorii, per quod liquor effluit, ille subintrare aliquatenus possit. At in retortis, ubi maiore vehementia caloris opus est, non datur aeri exteriori ingressus, sed os receptaculi ori vasis (ubi corpus imponitur) per lutationes ita continuatur, ut universus processus rarefactionis et restitutionis intus transigatur. Quod si corpus sit plenum spiritu vigoroso (ut vitriolum) opus est receptaculo vasto et amplo, ut vapores liberius ludant, nec vas infringant.

Mandata.

1). Vt cunque tamen distillationes tanquam intra cellam undique clausam transigantur; datur tamen spatium, ut corporis aliae partes se expandere in vapores, aliae subsidere in faecibus, vapores rursus se glomerare et restituere, atque si (heterogenei fuerint) alii ab aliis se separare possint. Quod sequitur igitur pro mandato magno habendum, cum ad naturam in imis concutiendam, et ad novas transformationes aditum praebere possit. Vulcanus enim chemicorum et medicorum (licet multa utilia genuerit, tamen) virtutes veriores caloris fortassis minus complexus est, ob divortia et separationes partium, quae in operationibus ipsorum semper interveniunt. Itaque summa rei quam mandamus huc spectat; ut illa separatio et reciprocatio rarefactionis et condensationis omnino prohibeatur, atque opus caloris intra corpus ipsum atque ejus claustra vertatur: hoc enim fortasse Proteum materiae per manicas constrictum tenebit, et se versiones suas experiri et expedire compellet. De hoc complura

complura nobis in mentem veniunt, et alia reperiri possunt. Proponemus exemplum unum aut alterum ex facillimis, ad hoc tantum, ut percipi possit quid velimus.

2.) Accipe vas quadratum ferri, in figura cubi, habeatque latera bene fortia et crassa. Impone cubum ligni ad mensuram vasis ad amissim factum, quique illud prorsus impleat. Superponatur operculum ferri non minus forte quam latera vasis; et lutetur optime, more chemicorum, ita ut sit clausissimum, et ignem tolerare possit. Deinde ponatur vas intra prunas, atque ita permittatur ad horas aliquas. Post amoveatur operculum; et vide quid factum sit de ligno. Nobis quidem videtur (cum prohibita plane fuerint inflammatio et fumus, quo minus pneumaticum et humidum ligni emitti potuerint) alterum ex his eventurum; vel ut corpus ligni vertatur in quoddam amalgama; vel ut solvatur in aërem, sive pneumaticum purum, simul cum faecibus (magis crassis quam sunt cineres) in fundo, et incrustatione nonnulla in lateribus vasis.

3.) In simili vase ferreo fiat experimentum de aqua pura; qua repleatur ad summum. Sed adhibeatur ignis lenior: mora vero sit amplior. Quin etiam amoveatur ab igne certis horis, et refrigescat; dein iteretur operatio aliquoties. Hoc experimentum de aqua pura delegimus hanc ob causam; quod aqua corpus simplicissimum sit, expers coloris, odoris, saporis, et aliarum qualitatum. Quamobrem si per calorem temperatum et lenem, et alternationem calefactionis et refrigerationis, et prohibitionem omnis evaporationis, spiritus aquae non emissus, et nihilominus per huiusmodi calorem sollicitatus et attenuatus, se verterit in partes aquae crassiores, easque ita digerere, et in novum schematissimum mutare possit (minus scilicet simplicem et magis inaequalem) eo usque, ut vel colorem alium nanciscatur, vel odorem, vel saporem, vel oleositatem quandam, vel aliam alterationem notabilem (qualis invenitur in corporibus compositis) proculdubio res magna confecta foret, et ad plurima aditum patefaciens.

4.) Circa distillationem clausam (ita enim eam appellare licet, ubi non datur spatium ad evaporationem) quivis multa alia poterit comminisci. Pro certo enim habemus, calorem analogum, operantem in corpus absque separatione aut consumptione partium, mirabiles metaschematissimos effingere et producere posse.

5.) Attamen illud addi possit, ut mandati huius appendix; ut excogitetur etiam aliquis modus (quod certe difficile non est) per quem calor operetur non solum in clauso, sed in tensili: id quod fit in omni matrice naturali, sive vegetabilium sive animalium. Hoc enim operationem ad multa extendit, quae per clausuram simplicem effici non possunt. Neque hoc pertinet ad pygmaeum Paracelsi, aut huiusmodi prodigiosas ineptias; sed ad solida et sana. Exempli gratia; non efficiet unquam distillatio clausa, ut aqua tota vertatur in oleum; quia oleum et pingua majus occupant dimensum quam aqua. At si operatio fiat in tensili, hoc fortasse fieri possit: quae esset res immensae utilitatis, cum omnis alimentatio maxime consistat in pingui.

6.) Bonum esset, et ad multa utile, ut in distillationibus natura ad rationes reddendas quandoque compelleretur; atque ut poneretur in certo quantum per distillationem consumptum fuerit, id est, versum in pneumaticum, et quid maneret, sive fixum, sive restitutum in corpore. Id fieri potest, si ante distillationem corpus distillandum ponderes, et vasa ipsa, intra quae distillatio perficitur. At post distillationem ponderabis liquorem; ponderabis item faeces; denique ponderabis iterum vasa. Ex istis enim tribus ponderationibus cognosces quantum fuerit restitutum, quantum manserit in faecibus, quantum adhaeserit vasibus; atque a decessione ponderis

deris in illis tribus, comparati ad pondus corporis integri, cognosces quantum verum fuerit in pneumaticum:

Connexio.

TRANSEVNDVM a dilatationibus et rarefactionibus, quae fiunt per calorem actua-
lem, ad dilatationes et relaxationes quae fiunt per remissionem frigoris vehementis
et intensi; quae ipsa remissio cenferi debet pro calore comparato.

Dilatationes et relaxationes corporum per remissionem frigoris.

Historia.

1. **Q**VAE per frigus vehemens concreverunt, neque tamen eo usque, ut per
moram frigoris in densatione sua fixa sint, ea absque calore manifesto, et
per remissionem tantum frigoris, se aperiunt et restitunt; ut fit in glacie, grandine,
nive: sed hoc faciunt per calorem manifestum admotum multo celerius.

2. Verum delicatiora, quorum vigor consistit in spiritu nativo subtili, ut poma,
pyra granata, et similia, si semel fuerint congelata, suffocato spiritu, non recipiunt
postea pristinum vigorem.

3. At vinum et cervisia per gelu ad gustum languescunt, nec vigent; attamen,
succedentibus regelationibus et tempestatibus australibus, reviviscunt et relaxantur,
et quasi denuo ferveſcunt.

Connexio.

TRANSEVNDVM a dilatationibus quae fiunt per calorem externum actua-
lem, atque etiam per remissionem frigoris (quae, ut jam diximus, est calor comparatus) ad
dilatationes corporum quae fiunt per calores potentiales, sive spiritus auxiliares
alterius corporis applicati et admoti.

*Dilatationes corporum, quae fiunt per calorem potentialem, sive per spiritus
auxiliares alterius corporis.*

DE caloribus potentialibus consule tabulas medicinales qualitatum secundarum;
et ex his poteris excerpere ea quae operantur super corpus humanum per dila-
tationem: quae sunt fere illa quae sequuntur.

Confortantia, quae dilatant spiritus oppressos.

Abstergentia, quae roborant virtutem expulſivam.

Aperientia quoad orificia venarum et vasorum.

Aperientia quoad poros et meatus partium.

Digerentia cum maturatione.

Digerentia cum discussione.

Caustica.

Haec praecipue (sunt et alia) habent radicem in dilatatione spirituum, et humo-
rum, et succorum, et substantiae in corpore per spiritus auxiliares; necnon per
complexionem tangibilem, quae inest medicinis illis, vel interius vel exterius
sumptis.

Commentatio.

PATET in vitro calendari, quam exquisito sensu sive perceptione praeditus sit
aër communis calidi et frigidi; utpote quae tam subtiles ejus differentias et gradus
statim dijudicare possit. Nec dubito, quin perceptio spiritus in animalibus vivis
versus calorem et frigus sit adhuc longe acutior: nisi quod aer sit pneumaticum
purum

purum et sincerum, et nihil habeat tangibilis admisti; at spirituum perceptio re-
tundatur et hebetetur corpore tangibili, in quo sunt devincti. Attamen, non ob-
stante hoc impedimento, videntur adhuc spiritus vivorum potiores ipso aëre, quoad
hanc perceptionem. Neque enim hactenus nobis constat, quod calor potentialis
(de quo jam loquimur) aërem possit dilatare; cum certum sit, quod hoc faciat super
spiritus in animalium membris contentos; ut in qualitatibus (quas diximus) secundis
medicinarum liquet. Sed de hoc inquiratur paulo accuratius, ex mandato proxime
sequente.

1.) ACCIPE duo vitra calendaria ejusdem magnitudinis. Impone in altero aquam, *Mandata.*
in altero spiritum vini, fortem et acrem; atque ita calefiant vitra, ut aqua et spi-
ritus vini ad parem altitudinem ascendant. Colloca ea simul, et dimitte per spa-
tium aliquod; et nota, si aqua deveniat altior quam spiritus vini. Nam si hoc fit,
palam est, calorem spiritus vini potentialem aërem dilatasse, ita ut spiritum vini
depresserit.

2.) Possit esse res varii usus, si operationes secundarum qualitatum medicinalium
probenitur interdum, et exercentur in corporibus vitae expertibus. Licet enim
dubium non sit, plerasque earum nullius prorsus effectus fore, quoniam requiritur
plane spiritus vivus ad eas actuandas, ob operationis subtilitatem: aliae tamen pro-
culdubio super nonnulla corpora inanimata operabuntur. Videmus enim quid
possit sal in carnibus, aromata in cadaveribus, coagulum in lacte, fermentum in
pane, et hujusmodi. Inserviet igitur diligentia medicorum circa qualitates secundas,
ad instruendas complures alias operationes, si animum advertas cum judicio; id
semper supponens, quod virtus fortior requiritur ad operandum super corpus mor-
tuum, quam vivum.

TRANSEVNDVM ad dilatationes corporum quae fiunt per liberationem spirituum, *Connexio.*
refractis nimirum ergastulis partium crassiorum, quae illos arcte detinuerant, ut se
dilatare non possent. In corporibus enim, quae habent arctam compagem, atque
naturae integralis nexibus fortiter devincta sunt, non exequuntur spiritus opus suum
dilatationis, nisi fiat prius solutio continui in partibus crassioribus; vel per liquores
fortes erodentes et stimulantés tantum, vel per eosdem cum calore. Atque hoc
cernitur in aperturis et dissolutionibus metallorum, de quibus nunc (ut in reliquis)
pauca proponemus.

Dilatationes corporum per liberationem spirituum suorum.

1. **A**CCIPE pondus auri puri ad denarium unum, in parvas bracteolas redacti, *Historia.*
quae etiam manu lacerari possint.

2. Accipe etiam pondus quatuor den. aquae regis; et mittantur simul in vitrum.
Tum ponatur vitrum super foculum, in quo sit ignis prunarum modicus et lenis.
Paulo post insurgunt arenulae quaedam, aut grana; quae deinde, post parvam
moram, se diffundunt et incorporantur cum aqua; ut aqua efficiatur, aqua tanquam
electrica, splendida, et veluti croco tincta. Dissolutio autem auri per aquam in
quantitatibus praedictis fit tantum ad tertias. Neque enim aqua oneratur ulterius;
adeo ut, si dissolvere cupis totum pondus illud auri den. unius, opus sit effundere
portionem in qua solutio facta est, et superinfundere de novo pondus simile 4 den.
aquae

aquae regis, et sic tertio. Ista dissolutio fit leniter et placide modico igne, absque fumis et sine calefactione vitri alia, quam per ignem.

3. Accipe argenti vivi in corpore pondus ad placitum, duplum aquae fortis: ponito simul in vitro, neque ea ad ignem omnino admove. Attamen paulo post insurget intra corpus aquae instar pulveris tenuissimi, et intra spatium horae, absque igne, absque fumis, absque tumultu, vertetur corpus commistum in aquam bene claram.

4. Accipe plumbum in lamellis ad pond. den. 1. aquae fortis ad pond. den. 9. Non fit bona incorporatio, ut in aliis metallis; sed aqua demittit majorem partem plumbi in calce ad fundum vitri, manente aqua perturbata, sed vergente ad diaphanum.

5. Accipe argenti in lamellis, sive bracteolis, pondus den. 1. aquae fortis pond. den. 4. pone super foculum in vitro, cum igne lento. Insurgit argentum in arenis, aut bullulis, intra corpus aquae, majoribus paulo quam aurum; deinde incorporatur cum aqua, et vertuntur simul in liquorem tenuem, sed album et quasi lacteum. Sed postquam paulisper resederit liquor et refrixerit, ejaculantur (sive hoc emanet ex metallo, sive ex aqua, sive ex utroque) fragmina glacialia intra corpus aquae: postquam autem per moram longiorem penitus resederit, clarificat se liquor, et devenit clarus et crystallinus, demissa glacie in fundum. Sustinet aqua onerationem, qualem in auro, et fit dissolutio simili fere calore, nec colligit calorem per motum magis quam aurum.

6. Accipe cuprum in bracteolis ad pondus den. 1. aquae fortis ad pondus den. 6. Mitte super foculum. Insurget cuprum in bullulis sive arenulis majoribus adhuc quam argentum. Paulo post incorporatur cum aqua, et corpus commistum vertitur in liquorem coeruleum, turbidum; sed postquam resederit, clarificat se aetheris instar in coeruleum, pulchrum, et splendidum, demissis in fundum faecibus instar pulveris, quae tamen ipsae per moram imminuuntur, et ascendunt, et incorporantur. At den. illi sex aquae fortis solvunt den. totum cupri, ut sustineat se onerari aqua duplo plus quam in auro et argento. Concipit autem dissolutio cupri calorem manifestum per tumultum interiorem, etiam antequam admoveatur ad ignem.

7. Accipe stannum in bracteolis ad pondus den. 1. aquae fortis and pond. den. 3. et vertitur totum metallum in corpus simile flori lactis aut coagulo; nec facile se clarificat; et concipit sine igne calorem manifestum.

8. Accipe ferri in laminis pond. den. 1. aquae fortis pond. den. 9. et sine igne surgit ferrum in magnis bullis, non tantum intra corpus aquae, sed supra, adeo ut ebulliat extra os vitri, atque insuper emittat copiosum et densum fumum croceum; idque cum maximo tumultu et calore vehementissimo, et qualem manus non sustineat.

Monitum.

DUBIUM non est, quin vires variae aquarum fortium diversorum generum, et modi ignis sive caloris, qui adhibetur, istas aperturas etiam variare possint.

Mandata.

QUALIS sit ista dilatatio metallorum per aperturas videndum: utrum sit instar dilatationis auri foliati, quae est pseudo-rarefactio (ut mox dicemus) quia corpus dilatatur potius loco quam substantia, qualis itidem est dilatatio pulverum; an revera corpus ipsum metallorum dilatetur in substantia. Hoc hujusmodi experimento probari potest. Pondera argentum vivum; excipe etiam modulum ejus in
 siula:

fitula: pondera similiter aquam fortem, et excipe modulum ejus in altera fitula: deinde dissolve et incorpora ea modo supradicto; postea pondera incorporatum, et immitte illud etiam in duas illas fitulas, et nota, si pondus et mensura compositi ad pondus et mensuram simplicium juste respondeat. Delegimus autem argentum vivum ad experimentum, quia minor est suspicio alicujus consumptionis, cum fiat dissolutio sine igne.

Videndum (obiter) utrum dissolutio argenti vivi lapides ponderosissimos, aut fortasse stannum, sustineat ut innatent. Etenim ex rationibus ponderum hoc colligi potest. Neque hoc pertinet ad miraculum et imposturam, sed ad investigandam naturam misturarum, ut suo titulo apparebit.

Notatu etiam dignum est (licet non sit praesentis inquisitionis) omnia metalla, *Observatio.* licet sint aquis, in quibus dissolvuntur, insigniter graviora, tamen in actu primo dissolutionis ascendere in arenulis vel bullis. Atque eo magis hoc notandum est, quod ubi non admovetur ignis, ut in argento vivo, idem faciant.

Tumultus intra partes corporis inter dissolvendum, istam ascensionem causat. *Commentatio.* Nam in vehementi erosione corpora impelluntur nonnihil motu locali; ut videre est in lapide parvo glareoso, qui positus in aceto forti ad latera patellae (ut facilius labatur) per vices gliscit, ut pisciculus. Est et genus lapidis aut fossilis, quod immisum in acetum irrequiete se agitat, et huc illuc currit. At quae sine impetu isto miscentur (ut arbitror) nisi quassata, non ascendunt: velut saccharum in fundo aquae non dulcificat in summo; nec crocus colorat, nisi moveatur et agitetur.

TRANSEVNDVM ad aliud genus dilatationum, quod etiam communi vocabulo *Connexio.* dissolutionum (in aliquibus) nuncupatur. Fit autem ubi corpora versus alia corpora amica ruunt in amplexum; et, si datur copia, aperiunt se ut illa introcipiant. Neque fit haec apertura tumultuose aut per penetrationem corporis ingredientis (ut in aquis fortibus) sed placide, et per relaxationem corporis recipientis.

Dilatationes per amplexum et occursum corporis amici:

1. **S**ACCHARVM et gummi nonnulla, ut tragacanthum, in liquoribus in- *Historia.* fusa, solvuntur; laxant enim libenter (instar spongiarum) partes suas ad recipiendum liquorem.
2. Papyrus, seta, lana, et hujusmodi porosa, liquoribus immersa, aut alias humectata, ita se aperiunt, ut deveniant magis mollia, lacerabilia, et quasi putria.
3. Gaudia subita, ut ob nuntium bonum, aspectum ejus quod fuit in desiderio, et similia, licet non corpus amplectantur, sed phantasiam aliquam, nihilominus spiritus animalium insigniter dilatant; idque interdum cum periculo repentini deliquii aut mortis. Simile facit imaginatio in venereis.

Cogitandum de inveniendis menstruis substantiarum specialium: videntur enim *Mandatum.* posse esse liquores et pulpae, tantae cum corporibus determinatis sympathiae, ut, illis admotis, partes suas facile laxent, easque libenter imbibant; seque per hoc in succis suis intenerent et renovent. Hoc enim pertinet ad unum ex magnalibus naturae; nempe, ut rerum humores maxime radicales refocillari, et nutritio ab

extra fieri possint, ut in carnibus, ossibus, membranis, lignis, etc. Etiam in iis, quae operantur per divulsionem et penetrationem, est sympathia sive conformitas: aqua fortis siquidem non solvit aurum, ut nec aqua regia communis argentum.

Connexio.

TRANSEVNDVM ad dilatationes per assimilationem aut versionem; quando scilicet corpus imperans, et magis activum subigit corpus accommodum et obsequiosum, et magis passivum; ita ut illud in se plane vertat, seque ex eo multiplicet et renovet. Quod si corpus assimilans sit tenuius et rarius quam corpus assimilatum, manifestum est assimilationem fieri non posse absque dilatatione.

Dilatationes, quae sunt per assimilationem, sive versionem in tenuius.

Historia.

1. **A**ER, et maxime cum commotus est (ut in ventis) lambit humiditatem terrae, eamque depraedatur et in se vertit.

2. Processus desiccationis in lignis, herbis, et huiusmodi tangibilibus, non admodum duris aut obstinatis, fit per depraedationem aëris, qui spiritum in corpore evocat et exsugit, et in se transubstantiat: itaque tarde hoc fit in oleosis et pinguibus, quia spiritus et humidum ipsorum non sunt tam consubstantialia aëri.

3. Spiritus in tangibilibus (qualia diximus) depraedantur partes ipsas crassiores corporis in quo includuntur. Nam spiritus, qui proximi sunt aëri, ipsi aëri obediunt, et exeunt cito: at qui in magis profundo corporis siti sunt, illi partes interiores adjacentes depraedantur, et novum inde spiritum gignunt et secum copulant, ut una tandem exeant: unde fit in istis corporibus per aetatem et moram diminutio ponderis; quod fieri non posset, nisi pars aliqua non pneumatica in pneumaticum sensim verteretur. Nam spiritus jam factus in corpore non ponderat, sed levat pondus potius.

4. Multi tumores in corporibus animalium discutiuntur absque suppuratione aut sanie, per insensilem transpirationem, versi plane in pneumaticum, et evolantes.

5. Esculenta flatuosa gignunt ventositates, succis suis versis in flatum, et exeunt per ructus et crepitus; etiam partes internas extendunt et torquent: quod faciunt etiam alimenta proba et laudata quandoque ob debilitatem functionum.

6. In omni alimentato, cum pars alimentata tenuior est alimento (ut spiritus atque sanguis per arterias in animalibus leviores sunt, quam cibus et potus) necesse est ut alimentatio inducat dilatationem.

7. Omnium aperturarum, dilatationum, et expansionum maxima, quatenus ad analogiam inter corpus ante dilatationem et post, omniumque perniciosissima, et quae minima mora et brevissimo actu transigitur, est dilatatio oleosorum et inflammabilium in flammam; quod fit quasi affatim et sine gradibus. Estque (quoad flammam successivam) plane ex genere assimulationum; multiplicante se flamma super fomitem suum.

8. At quod potentissimum in hoc genere est, non ad velocitatem primae inflammationis (nam pulvis pyrius non tam cito inflammatur, quam sulphur, aut capthura, aut naphtha) sed ad successionem flammae semel conceptae, et ad superandum ea quae resistunt, est commissio illa expansionum in aërem simul et in flammam (de qua supra diximus) quae invenitur in pulvere pyrio (ut liquet in bombardis et cuniculis.)

9. Notant autem chemistae, etiam argenti vivi expansionem per ignem esse admodum violentam; quin et aurum, vexatum et occlusum, quandoque potenter erumpere, cum periculo operantium.

TRANSEVNDVM ad eas dilatationes, vel distractiones, et divulsiones, quae fiunt, *Connexio.* non ab appetitu aliquo in corpore ipso, quod dilatatur, sed per violentiam corporum externorum, quae, cum suis motibus praevalcant, necessitatem imponunt corpori alicui, ut dilatetur et distrahatur. Atque ista inquisitio pertinet ad titulum de motu libertatis; sed (ut in reliquis) aliquid de hoc, sed parce et paucis, jam inquiremus. Iste autem motus est plerumque geminus. Primo, motus distractionis a vi externa; deinde motus contractionis vel restitutionis a motu corporis proprio: qui posterior motus licet ad condensationes spectet, tamen ita conjunctus est cum priore, ut hic commodius tractari debeat.

Dilatationes sive distractiones a violentia externa.

1. **B**ACVLA lignea et similia flexionem nonnullam patiuntur, sed per vim; illa autem vis distrahit partes exteriores ligni in loco ubi arcuatur, et comprimit partes interiores: quod si vis illa paulo post remittatur, restituit se baculum, et resilit; sed si diutius in ea positura detineatur, figitur in ea, nec resilit amplius.

2. Similis est ratio horologiorum (eorum scilicet quae moventur per torturam laminarum) in quibus videre est continuum et graduatum nixum laminarum ad se restituendum.

3. Pannus, et similia filacea, extenduntur majorem in modum, et resiliunt citius dimissa: non resiliunt longius detenta.

4. Caro, quae surgit in ventosis, non est tumor, sed violenta extensio carnis integralis per attractionem.

5. Qualem rarefactionem tolleretur aër (pro modo scilicet violentiae) tali experimento elicere possis. Accipe ovum vitreum, in quo sit foramen minutum: exfuge aërem anhelitu quantum potes; deinde affatim obtura foramen digito, et merge ovum in aquam ita obturatum. Post tolle digitum, et videbis ovum attrahere aquam, tantum scilicet, quantum exsuctum fuerit aëris; ut aër, qui remansit, possit recuperare exporrectionem suam veterem, a qua fuerat vi distractus, et extensus. Memini autem intrasse aquam, quasi ad decimam partem contenti ovi. Etiam memini me reliquisse ovum (post exsuctionem) cera obturatum per diem integrum, ut experirer, si per moram illam (quae certe nimis brevis erat ad experimentum justum) aër dilatatus figi posset, nec curaret de restitutione, ut sit in baculis et pannis. Sed cum tolleretur cera, aqua intrabat ut prius; etiam si ovum appositum fuisset ad aurem, aër novus intrarat cum sibilo.

6. At qualem rarefactionem aqua sustineat, possit forte hoc modo deprehendi. Accipe folles: attrahe aquam, quantum impleat cavum follium: neque tamen eleva folles ad summum, sed quasi ad dimidium. Deinde obstrue folles, et nihilo minus eleva eos paulatim; et videbis, quatenus ista aqua recepta se dilatari patiatur. Aut etiam per fistulam, aut syringam, attrahe nonnihil aquae; deinde foramen obtura, et embolum adhuc paulatim attrahe.

Suspicio etiam fieri distractionem spiritus aquae in congelatione; sed subtilis est hujus rei ratio. Primo, pro certo poni possit, in omni excoctione (puta luti, cum fiunt lateres et tegulae, crustae panis, et similium) multum ex pneumatico corporis exhalare, et evolare (ut paulo post monstrabimus) atque inde necessario sequi, ut partes crassiores per motum nexu magna ex parte (nam est et alius motus,

de quo nunc fermo non est) se contrahant. Nam sublato spiritu, nec alio corpore facile subintrante, ne detur vacuum (ut loquuntur) in locum illum, quem occupabant spiritus, succedunt partes; unde fit illa durities et contractio. Eadem prorsus ratione, sed modo contrario, videtur necessario sequi, ut spiritus in congelatione distrahantur. Etenim partes crassiores per frigus contrahuntur; itaque relinquitur aliquod spatium (intra claustra corporis) occupandum: unde sequitur, si aliud corpus non succedat, ut spiritus praeinexistens per motum nexus distrahatur tantum, quantum partes crassiores contrahantur. Sane id conspicitur in glacie, quod corpus interius reddatur rimosum, crustulatum, et parum tumescat; quodque ipsa glacies, non obstante insigni partium contractione, sit (in toto) levior quam ipsa aqua: idque dilatationi pneumatici merito attribui possit.

Connexio.

TRANSEVNDVM ad dilatationes per deacervationem; quando, scilicet, quod erat cumulatum et acervatum, fit applanatum. Istaе autem dilatationes pro pseudo-dilatationibus habendae sunt; dilatatio enim fit in positura partium, non in substantia corporis. Siquidem corpus manet in eadem densitate substantiae; sed figuram nanciscitur ampliorem in superficie, minorem in profunditate.

Dilatationes per deacervationem.

1. **A**VRVM per malleationem in immensum dilatatur, ut in auro foliato; item per distractionem; ut in argenteis filis inauratis: inauratio enim fit in massa antequam distrahatur.
2. Argentum etiam fit foliatum, licet non ad tam exquisitam tenuitatem quam aurum. Reliqua quoque metalla per malleationem dilatantur in bracteolas et lamellas tenues.
3. Cera, et huiusmodi, premuntur, et finguntur in oblinimenta tenuia.
4. Gutta atramenti in calamo dilatatur ad exarationem multarum literarum: quod et fit per penicillum in pigmentis, et vernice.
5. Crocus in parva quantitate magnam inficit quantitatem aquae.

Connexio.

ATQVE de dilatationibus, et rarefactionibus, et aperturis corporum, haec inquitur funto. Superest jam ut de contrariis actionibus simili diligentia inquiramus; id est, de contractionibus, et condensationibus, et clausuris corporum. Quam partem visum est seorsum tractare, eo magis, quod non omnes actiones ex hac parte sint reciprocae; sed nonnullae earum propriae, et per se explicandae. Etiam, quamvis contraria ratione consentiant; tamen in experimentis valde diversis investigantur, et se conspicienda praebent.

Actioni dilatationis per introceptionem corporis alieni reciproca est actio contractionis per emissionem aut expressionem corporis alieni: itaque de eo primo est inquirendum.

Contractiones per emissionem aut depositionem corporis introcepti.

1. **C**ONSVLE instantias de dilatationibus per introceptionem, et oppone illis easdem instantias postquam dilatationes resederint: in his intelligimus, ubi datur residere.

2. Metalla

2. Metalla pura et perfecta, licet variis modis vexentur et alterentur, ut in sublimationibus, praecipitationibus, malagmatibus, dissolutionibus, calcinationibus, et huiusmodi; tamen (natura metallica cum aliis corporibus non bene conveniente) per ignem et conflationem plerumque restituntur, et vertuntur in corpus quale prius. Est autem condensatio ista minus vera, quia videtur esse nihil aliud quam emissio et exclusio aëris, qui se miscuerat, aut aquarum, in quibus dissoluta erant, ad hoc, ut partes genuinae corporis metalli rursus coire possint. Neque tamen dubium est, quin corpus longe minus spatium occupet quam prius, sed minime videtur densari substantia. Atque haec potestas clavium, quae aperit et claudit, viget maxime in metallis. Etiam metalla impura, et marcasitae, atque minerae metallorum, eodem modo (per ignem congregatis partibus homogeneis, et emissâ et exclusâ scoria, et purgamentis) depurantur. Etenim omne metallum purum densius est et ponderosius impuro.

3. Ad magis arctam autem condensationem metallorum facit, si metalla saepius fusa, saepius in aquis extincta sint; unde magis obstinata fiunt, et indurescunt. Vtrum vero pondere ipso augeantur, pro ratione dimensi, hactenus non constât. De eo fiat experimentum. Atque ista induratio magis adhuc potenter fit per crebras solutiones et restitutiones, quam per fusiones et extinctiones. Inquirendum etiam est, in quali genere, aut mixtura aquarum, indurescant magis.

4. Reperiuntur tamen modi mortificationum metallorum, id est, prohibitionum, ne cum soluta et aperta fuerint, restituantur. Id maxime cernitur in argento vivo; quod, si strenue tundatur, et inter tundendum injiciatur parum terebinthinae, aut salivae hominis, aut butyri, mortificatur argentum vivum, et nanciscitur averfationem et fastidium ad se restituendum.

Diligenter inquirendum de mortificationibus, hoc est, de impedimentis restitutionum omnium metallorum. Magna enim debet esse antipathia eorum, quae prohibent ne ea coeant. Cumque omnis restitutio ipsorum sit genus quoddam condensationis, pertinebit scilicet cognitio privationis ad cognitionem formae. *Mandatum.*

Dilatationibus per spiritum innatum se expandentem non opponitur proprie actio aliqua reciproca: cum contractio res aliena sit a spiritu, qui non contrahitur, nisi cum aut suffocatur, aut patitur, aut colligit se (arietis instar) ut fortius se dilatet. Attamen commodè hoc loco substituemus actionem illam, quae est propria partium crassiorum, sed per accidens imputari debet spiritui innato; ea est, ubi per evaporationem, sive emissionem spiritus, contrahuntur et indurantur partes. Spiritus autem emittitur vel ex agitatione sua propria, vel sollicitatus ab aëre ambiente, vel provocatus et irritatus ab igne, seu calore. *Historia.*

IDEM faciunt quoad attenuationem et emissionem spiritus, et actiones quae ex ea sequuntur, ignis sive calor, et tempus sive aetas. Verum aetas per se curriculum est solummodo, aut mensura motus. Igitur cum de aetate loquimur, intelligimus de virtute et operatione composita ex agitatione spiritus innati, et aëre ambiente, atque radiis coelestium. Sed illud interest, quod ignis et calor vehemens dilatat corpora confertim, et fortiter, et visibiliter; aetas autem, instar caloris lenissimi, paulatim, et leniter, et occulto: fumi enim et vapores scilicet spissi sunt et conspicui, perspirationes vero neutiquam; ut manifestum est in odoribus. Attamen magis subtilis et exquisita est ea corporum attenuatio et rarefactio, quae fit per aetatem, quam quae fit per ignem. Nam ignis praecipitans actionem, pneumaticum, quod

quod in corpore est, rapide evolare facit; humidum quoque quod praeparatum est in pneumaticum subinde vertit, aque tale factum emittit: unde partes tangibiles sedulo se interim et gnaviter constipant, et non parum spiritus (tanquam manu injecta) morantur et detinent. At aetas pneumaticum jam factum ad evolutionem non urget subito; unde fit ut illud diutius manens in corpore, quicquid in tenue digeri possit, sensim et seriatim praeparet, parum ex pneumatico jam facto placide et successive interim evolante; adeo ut anticipet fere, et tanquam fallat constipationem partium tangibilium. Quamobrem in dissolutione per aetatem, sub finem negotii, parum admodum tangibilis figitur et manet. Etenim pulvis ille putris, qui per longos annorum circuitus manet, tanquam consumptionis reliquiae (qualis in sepulchris et monumentis vestitis nonnunquam invenitur) res quasi nihili est, et omni incineratione, quae fit per ignem, minutior et magis destituta. Nam cineres etiam succum habent, qui possit elici, et verti in sales: hujusmodi pulvis minime. Verum, quod ad inquisitionem praesentem pertinet, et cujus causa haec dicta sunt, certum est spiritum, quamdiu detinetur in corpore, partes tangibiles colliquare, intenerare, conficere, subruere; verum ab ejus emissionem partes tangibiles continuo se contrahere et constipare.

Contractiones per angustationem partium crassiorum post spiritum emissum.

Historia.

1. **I**N senectute cutes animalium corrugantur, et membra arescunt.
2. Pyra et poma diu servata rugas colligunt; nuces autem ita contrahuntur, ut non impleant testam.
3. Casei-veteres in cortice exteriori efficiuntur rugosi. Ligna in trabibus, postibus, et palis, tractu temporis (praesertim si ponantur viridia) contrahuntur in arctum, ut disjungantur et hient. Simile fit in globis lusoriis.
4. Terra in magnis siccitatibus divellitur, et in superficie sua plena rimarum efficitur: etiam quandoque rimae tam in profundum penetrant, ut ad eruptionem aquarum causam praebeant.

Memitum.

Nemo nugetur, aiens, istam contractionem in desiccationibus nihil aliud esse, quam absorptionem humidi. Nam si id tantum ageretur, ut humidum in spiritum versum evolaret, deberent corpora manere in priore exporrectione et dimenso suo, et solummodo cava fieri, ut pumices, aut suber; non autem localiter contrahi et minui dimenso suo.

Historia.

5. Lutum per fornaces cogitur in lateres et tegulas: at si instet calor vehemens, ut in medio fornacis, vertitur etiam nonnulla pars luti, et funditur in vitrum.
6. Ligna, si suffocetur flamma, vertuntur in carbones; materiam scilicet magis spongiosam et levem, quam ligna cruda.
7. Metalla pleraque sepulta in crucibulis inter prunas ardentes, et multo magis per fornaces reverberatorias, vertuntur in materiam friabilem, et calcinantur.
8. Complura fossilia et metalla, et ex vegetabilibus nonnulla, vitrificantur per ignes fortes.
9. Omnia quae assantur, si ignem plus aequo tolerant, incarbonantur, et recipiunt se in angustius dimensum.
10. Papyrus, membrana, lintea, pelles, et similia, per ignem non solum corrugantur in partibus, sed etiam se complicant et convolvunt, et tanquam rotulantur in toto.

11. Lintea

11. Lintea a flamma primo concepta, paulo post suffocata, vertuntur in substantias raras; quae vix inflammantur, sed facile ignescunt; quibus utimur ad fomites flammarum.

12. Pinguia, ut cera, butyrum, lardum, oleum, et similia, per ignem deveniunt frixa et faeculenta, et tanquam fuliginosa.

13. Ova contrahuntur ab igne, et quatenus ad albumen ipsorum, colorem mutant a claro in candidum.

14. Quin etiam si ovum testa exutum injiciatur in spiritum vini bonum et fortem, elixatur, et fit candidum; similiter et ossa panis injecta in ipsum devenit quasi tosta.

[1.] Quamdiu (ut paulo ante innuimus) spiritus in corpore detinetur, si per ignem aut calorem excitatus et dilatatus fuerit, tamdiu agitat se, molitur exitum, partes tangibiles emollit, intenerat, colliquat: atque hoc est proprium opus spiritus, qui digerit et subigit partes. Sed postquam spiritus sibi exitum invenerit, et emissus fuerit, tum praevalet opus partium, quae a spiritu vexatae conspirant, et se stringunt; tam ex desiderio nexus et mutui contactus, quam ex odio motus et vexationis. Atque inde sequitur coarctatio, induratio, obstinatio. *Observationes.*

[2.] Est in processu contractionis partium ab igne finis et ultimitas: nam si minor sit copia materiae per violentam deprædationem ignis, quam ut cohaerere possint; tum demum se deferunt, et incinerantur et calcinantur.

Atque de contractionibus, quae sunt ab emissionem spiritus e corporibus, siue is emittatur per aetatem, siue per ignem, siue per calorem potentialem, haec inquisita sunt. Actioni vero dilatationis per calorem actualem externum reciproca est actio contractionis per frigus actuale externum. Atque haec condensatio est omnium maxime propria et genuina; maxime potens etiam foret, nisi quod non habemus hic apud nos in superficie terrae frigus aliquod intensum. Frigus autem et caloris remissio (nam utrumque hoc loco conjungere visum est) alia simpliciter, manente natura sua, condensat; alia rarefacta (sed imperfecte) restituit; alia per condensationem plane vertit et transformat de natura in naturam. De his omnibus jam pauca sunt proponenda. *Connexio.*

Contractiones corporum per frigus actuale externum.

1. **A**ER in vitro calendari percipit gradus tam frigidi quam calidi. Atque temporibus nivalibus super caput vitri quasi pileum ex nive posuimus; qui, licet aer ipse illo tempore fuisset hiemalis et asper, tamen frigus in tantum auxit, ut aqua per paucos gradus, aëre contracto, insurgeret.

2. Superius posuimus, aërem in vitro ad tertias per calorem dilatatum fuisse, atque tantundem, remittente calore, se contraxisse.

1.) Experimento plane dignum est, ut probetur, utrum aer per calorem dilatatus figi in eadem exporrectione possit, ut se restituere et contrahere non labores. Itaque accipe vitrum calendare robustum, idemque vehementer calfacito; deinde os bene obturato, ne aer se contrahere possit; et per aliquot dies obturatum dimittito: deinde in aquam ita obturatum mergito; et postquam in aqua fuerit, aperito, *Mandata.*

aperito, et videto quantum aquae trahat, atque utrum sit ad eam proportionem quam alias tracturum fuisset, si vitrum statim in aquam fuisset missum.

2.) Etiam obiter nota (etsi ad titulum de calido et frigido potius pertineat) utrum aër, ita fortiter dilatatus et per vim detentus, retineat calorem suum multo diutius, quam si os vitri apertum fuisset.

Historia.

3. Stellae tempore hiemali, noctibus valde serenis et gelidis, apparent grandiores quam noctibus aestivis serenis: quod fit praecipue ex universali condensatione aeris, qui tum vergit magis ad naturam aquae: nam sub aqua omnia apparent longe grandiora.

4. Rores matutini sunt proculdubio vapores, qui in aërem purum non erant plene dissipati et versi, sed haerebant imperfecte misti, donec per frigora noctis, praesertim in regione media quam vocant aëris, fuerint reperi, et in aquam condensati.

3. Condensatio pluviae, et nivis, et grandinis fit similiter per frigus mediae regionis, quod vapores coagulat magis (ut plurimum) in alto, quam rores. Occurrunt vero dubitationes duae, circa quas diligens fieri debet inquisitio. Altera utrum guttae ipsorum congelentur et condensentur in ipso casu; an fuerint illae primo collectae et congregatae in moles majores aquarum, in aëre (propter distantiam a terra) peniles, quae postea, per violentiam aliquam conquassatae, frangunt se, et comminuunt in guttas; ut in nonnullis cataractis Indiae Occidentalis, quae tam subito et confertim descendunt, ut videantur quasi ex vasibus fusae et dejectae. Altera, utrum non solum vapores (qui olim fuerunt humores et aquae, et solummodo restituuntur) sed etiam pars magna aëris puri et perfecti per frigus (in illis ergionibus vehemens et intensum) non fuerit coagulata, et mutata plane, et versa in pluviam, et reliqua, de quo paulo post inquiremus.

4. In distillationibus, humores primo vertuntur in vapores, illi, per remotionem ab igne destituti, per latera stillatorii contrusi, et nonnunquam per frigidam ab extra infusam accelerati, restituunt se in aquas et liquores. Imago prorsus familiaris rorum et pluviae.

7. Argentum vivum praecipue, necnon metallica alia, cum volatilia facta fuerint, properant tamen ad se restituendum, et occursum alicujus solidi et materiati magnopere gaudent. Itaque facile haerent, facile decidunt; adeo ut quandoque sit necesse vapores ipsorum igne persequi, et de igne in ignem transmittere, factis tanquam scalis receptaculorum ignis, ad nonnullam distantiam inter se, circa vas; ne vapor, postquam per ascensionem paulo fuerit remotior ab igne, citius quam expedit se restituat.

8. Quae ab igne colliquata fuerint, post remissionem caloris densantur et consistunt ut prius; ut metalla, cera, adeps, gummi, etc.

9. Vellus laneum, super terram diutius jacens, colligit pondus; quod fieri non posset, nisi aliquid pneumaticum densaretur in ponderosum.

10. Solebant antiquitus nautae, velleribus lanae, tanquam tapetibus aut aulaeis, vestire latera navium noctu, ita ut non attingerent aquam; atque inde mane exprimere aquam dulcem, ad usum navigantium.

11. Etiam expertus sum de industria, quod alligando quatuor uncias lanae ad funem, quidemittebatur in puteum 28 orgyiarum, ita tamen ut aquam per sex orgyas non attingeret, ex mora unius noctis crevisset pondus lanae ad quinque uncias et drachmam unam; et haesissent per exterius lanae plane guttae aquae, ut ex iis
tanquam

tanquam lavare aut madefacere manus quis possit: idque iterum atque iterum expertus sum, variante quantitate ponderis, sed semper multum aucta.

12. Lapidés, ut marmora et silices, atque etiam trabes lignae (praesertim pictae et oblitae oleo) manifesto madescunt sub regelationibus aut tempestatibus australibus; ut tanquam exudare videantur, et guttae inde detergi possint.

13. In gelu madido (quod Anglice *Rynes* vocant) fit irroratio in aedibus super vitra fenestrarum; idque magis interius versus cubiculum, quam exterius ad aërem apertum.

14. Anhelitus, qui est aër primo attractus, ac deinde intra cavum pulmonum brevi mora parum humefactus, super specula aut corpora polita (qualia sunt gemmae, laminae ensium, et similia) vertitur in quiddam roscidum, quod paulo post instar nubeculae dissipatur.

15. Linthea etiam in aedibus (ubi ignis non accenditur) colligunt humiditatem, ita ut foco appropinquata fument.

16. Pulveres omnes in repositoriis conclusi colligunt humiditatem, ut haereant et quasi glebescant.

17. Existimatur origo fontium et aquarum dulcium, quae ex terra scaturiunt, fieri ex aëre concluso in cavis terrae (praesertim montium) coagulato et condensato.

18. Nebulae sunt condensationes aëris imperfectae, commistae ex longe maiore parte aëris et parum aquei vaporis; et fiunt, hieme quidem, sub mutatione tempestatis a gelu ad regelationem, aut e contra; aestate vero et vere, ex expansione roris.

1.) Quia versio aëris in aquam utilissima res esset, idcirco omnes instantiae, *Mandat.* quae ad hoc innuunt, diligenter pensitandae: atque inter alia in certo ponendum, utrum exsudationes marmorum, et similium, in tempestatibus australibus et pluviosis, sint merae condensationes aëris a duritie et laevore lapidum reperiuntur, instar anhelitus in speculo; an participant nonnihil ex succo et pneumatico intrinsecus lapidis.

2.) Probatio fieri possit per pannum lineum aut lanam supra lapidem positam: nam si tunc quoque exsudat lapis, participat exsudatio ex causa interiore.

Quod ipse aër vertatur in aquam in regionibus supernis, omnino necessario con- *Commentatio.* cluditur ex conservatione rerum. Nam certissimum est humores maris et terrae verti in aërem purum, postquam vaporum naturam, tempore, et consortio, et rarefactione plenaria, penitus exuerint. Itaque si non esset reciprocatio, ut aër vicissim quandoque verteretur in aquam, quemadmodum aqua vertitur in aërem, non sufficerent plane vapores, qui remanent novelli et imperfecte misti, ad pluvias, et imbres, et re-integrationes specierum; sed secutae forent siccitates intolerabiles, et conflagratio, et venti impetuosissimi, et tumores aëris, ex aëre perpetuo multiplicato.

19. In congelatione aquae moles corporis integri non decrescit, sed intumescit *Historia.* potius. Fit tamen manifesta densatio in partibus; adeo ut conspiciantur rimae et divulsiones intra corpus glaciei. Etiam quandoque (si aër subintret) cernuntur sensim capillitia, et fila, et flosculi. Glacies autem innatat aquae; ut manifestum sit, non fieri densationem integram.

20. Vinum tardius congelascit quam aqua; spiritus vini non omnino.
 21. Aquae fortes et argentum vivum, arbitror, non gelascunt.
 22. Oleum et adeps gelascunt et densantur, sed non ad indurationem.
 23. Gelu terram facit concrefcere, eamque reddit ficcā et durā. Poëta ait de regionibus hyperboreis:

Aeraque diffiliunt vulgo, vestesque rigescunt.

24. Id quod faciunt tabulae lignae, praesertim in juncturis glutinatis.
 25. Etiam clavi, per contractionem frigoris, decidunt (ut referunt) e parietibus.

26. Offa animalium per gelu deveniunt magis crispā; adeo ut fractura ipsorum per hujusmodi tempora et facilius fiat, et aegrius curetur. Denique omnia dura redduntur per frigus magis fragilia.

27. Condensantur manifesto aquae aut succi in lapides splendentes sive crystallinos; ut videre est in cavernis subterraneis intra rupes; ubi cernuntur stillae multiformes (instar stillarum congelatarum) sed fixae et saxae, pensiles, quae in ipso decursu (lento scilicet et tardo) congelatae fuerunt. Vtrum vero materia ipsarum sit prorsus aqua, an succus natus lapidis (saltem commixtus) in dubio est; praesertim cum gemmae et crystalli in rupibus apertis exsurgant saepe et excrecant (quod non potest imputari aquae adhaerenti) in sursum, et non decidunt aut pendeant.

28. Lutum manifesto condensatur in lapides, ut videre est in aliquibus lapidibus magnis compositis ex parvis calculis, qui materia lapidea satis polita, et aequae dura ac ipsi calculi, in interstitiis calculorum conglutinantur. Sed videtur haec condensatio fieri non solum ex frigore terrae, sed per assimilationem, de qua paulo post.

29. Sunt quaedam aquae, quae lignum, etiam paleas (ut aiunt) et hujusmodi, condensant in materiam lapideam; adeo ut pars ligni adhuc integri, quae fuerit sub aqua, sit saxea; quae emineat, maneat lignea; quod etiam vidi. De eo diligentius inquirendum, cum multum lucis praebere possit ad operativam condensationis.

Mandatum.

Probabile est aquas metallicas, ob densitatem, quam contraxerint a metallis, posse habere naturam infixantem. Fiat probatio per stipulam, folia crassiora, lignum, et similia. Sed arbitror, deligendas esse aquas metallicas, quae fiunt per ablutionem aut crebram extinctionem, potius quam per dissolutionem; ne forte aquae illae fortes et corrosivae impediant condensationem.

Historia.

30. In China habent mineras porcellanae artificiales, defodiendo (nonnullas orgyas subter terram) massam quandam caementi ad hoc praeparati et proprii; quae post quadraginta aut circiter annos sepulta vertitur in porcellanam; ita ut transmittant homines hujusmodi mineras de haerede in haerem.

31. Accepi rem fidei probatae, de ovo, quod diu jacuerat in fundo aquae, quae circuibat aedes; quod inventum versum erat manifesto in lapidem, manentibus coloribus et distinctionibus vitelli, albuminis, testae: sed testae erat fracta hic, illic, et splendebat in crustulis.

32. Audivi saepius de versione albuminis ovi in materiam lapideam; sed nec veritatem rei nec modum novi.

33. Flamma proculdubio, cum exstinguitur, vertitur in aliquid; videlicet in post-fumum; qui et ipse vertitur in fuliginem. De flammis vero spiritus vini, et hujusmodi.

hujusmodi aurarum, diligentior facienda est inquisitio, in quale corpus densentur, et qualis sit post-aura ipsarum. Neque enim apparet fuliginosum aliquod, ut in flammis ex oleosis.

Atque de contractionibus corporum per frigus actuale, sive hoc fiat in aëre, *Connexio.* sive in aquis et liquoribus, sive in flamma; ac rursus, sive illa sit contractio simplex, sive restitutio, sive coagulatio et versio, haec inquisita sint. Sequitur actio quae opponitur dilatationi per calorem potentialem, scilicet contractio per frigus potentiale.

Contractiones corporum per frigus potentiale.

1. **Q**UEMADMODUM consulendae sunt tabulae medicinales qualitatum secundarum ad inquisitionem de calore potenciali, similiter consulendae sunt ad inquisitionem de frigore potenciali: in quibus excerpere debent potissimum astrictio, repercussio, oppilatio, inspissatio, stupefactio.

2. Opium, hyoscyamus, cicuta, solanum, mandragora, et hujusmodi narcotica, spiritus animalium manifesto densant, in se vertunt, suffocant, et motu privant. Vtrum vero super corpora mortua aliquid possint, fiat experimentum macerando carnes in succis ipsorum, ad experiendum si succedat denigratio et gangraena; vel macerando semina et nucleos, ad experiendum utrum mortificent ipsa, ut non crescant; vel linendo summitatem vitri calendaris per interius, succis ipsorum, ad experiendum utrum aliquantulum contrahant aërem.

3. Apud Indias Occidentales reperiuntur, etiam per deserta arenosa et valde arida, cannae magnae, quae super singulas juncturas, sive genicula, bonam copiam praebent aquae dulcis, magno commodo itinerantium.

4. Referunt esse in quadam insula, aut ex Terceis, aut ex Canariis, arborem, quae perpetuo stillet; imo quae nubeculam quandam roscidam semper habeat impendentem. Digna autem res cognitu esset, utrum inveniatur in vegetabili aliquo potentiale frigus, quod denset aërem in aquam. Itaque de hoc diligenter inquiretur: sed magis existimo, has esse cannas geniculatas, de quibus diximus.

5. Inveniuntur super folia nonnullarum arborum (veluti quercus) quae unita sunt, nec humorem sugunt aut condunt, praecipue mense Maii apud nos, rores dulces, instar mannae, et quasi melliti: utrum vero sit vis aliqua in foliis coagulans, an tantum illa rores commode excipiant et custodiant, non constat.

6. Vix invenitur corpus, in quo emineat tantum potentiale frigus, quantum in nitro. Nam ut aromata, et alia, licet ad tactum minime, tamen ad linguam aut palatum habent calorem perceptibilem; ita etiam nitrum ad linguam vel palatum habet frigus perceptibile, magis quam sempervivum, aut aliqua herba ex maxime frigidis. Itaque videtur subjectum accommodum ad experiendum virtutem potentialis frigidi in nitro. Poterit autem esse mandatum tale:

Accipe minutam vesicam ex pellicula, quantum fieri potest, tenui. Infla et *Mandatum.* liga; et merge eam intra nitrum per aliquos dies, et exime; et nota, si vesica aliquantulum flaccescat: quod si facit, scias frigus nitri aërem contraxisse. Fiat idem experimentum mergendo vesicam intra argentum vivum: sed debet suspendi vesica per filum, ut mergi possit, et minus opprimi.

7. Accipe unguentum rosarum, aut hujusmodi; infunde aceti nonnihil: tantum abest ut liquor aceti reddat unguentum magis liquidum, ut contra illud reddat magis induratum et solidum.

Connexio.

ACTIONI dilatationis per amplexum opponitur actio contractionis per fugam et antiperistasin. Quemadmodum enim corpora versus grata et amica se laxant undique, atque eunt in occursum; ita cum incidunt in odiosa et inimica, fugiunt undique, et se contrudunt et constringunt.

Contractiones corporum per fugam et antiperistasin.

1. **C**ALOR ignis per antiperistasin videtur nonnihil densari, et fieri acrior, ut sub gelu.

2. Contra, in regionibus torridis, videtur densari frigus per antiperistasin; adeo ut, si quis se recipiat ex campo aperto et radiis solaribus sub arbore patula, statim cohorreat.

3. Attribuitur, nec prorsus male, ista operatio contractionis per antiperistasin mediae regioni aëris, ubi colligit se et unit natura frigidi, fugiens radios solis directos sparsos a coelo, et reflexos resiliences a terra; unde fiunt magnae condensationes in illis partibus pluviarum, nivis, grandinis, et aliorum.

4. Merito dubitari possit, utrum opium et narcotica stupefaciant a potentiali frigido, vel a fuga spirituum. Nam videtur opium partes habere calidas ex fortitudine odoris, ex amaritudine, et provocatione sudoris, et aliis signis. Verum cum emittat vaporem inimicum et horribilem spiritibus, fugat illos undique; unde se coagulant, et suffocantur.

Connexio.

ACTIONI dilatationis, quae fit per assimilationem et versionem in tenuius, opponitur actio contractionis, quae fit per assimilationem et versionem in densius. Intelligimus autem, quando hoc fit non per frigidum, vel actuale vel potentiale, sed per imperium corporis magis activi, quod se multiplicat ex corpore magis passivo. Assimilatio autem ad densum magis rara est, et minus potens multo, quam assimilatio ad rarum; quia corpora densa magis sunt ignava et inertia ad opus assimilationis quam tenuia.

Contractiones corporum per assimilationem, sive versionem in densius.

1. **S**UPRA notavimus, lutum inter lapides parvos densari in materiam lapideam.

2. Latera doliorum densant faeces vini in tartarum.

3. Dentes densant ea, quae ex manducatione cibi et humoribus oris adhaerent in squamas, quae purgari et abscindi possint; verum aequae duras ac ipsum os dentium.

4. Omnia dura et solida aliquid ex liquoribus et in fundo (maxime) et per latera adhaerentibus condensant.

5. Quaecunque alimenta vertuntur in corpus alimentatum magis densum quam corpus ipsius alimenti (sicut cibus et potus in animalibus vertuntur in ossa, calvariam, et cornua) in assimilando (ut manifestum est) condensantur.

ACTIONE

ACTIONI dilatationis per violentiam externam, five ex appetitu five contra ap- *Connexio.*
petitum corporis dilatati, opponitur [actio] contractionis per violentiam similiter ex-
ternam; cum corpora ponuntur in necessitate, ab illis quae in ipsum agunt, cedendi,
et se comprimendi.

Contractiones corporum, quae fiunt per violentiam externam.

1. **A**ER per violentiam, five compressionem externam, aliquam condensationem
facile patitur; majorem vero non tolerat: ut in violento impetu ventorum
et terrae-motibus liquet.

2. Accipe catinum ligneum, inverte concavum ejus, et dimitte in aquam per-
pendiculariter, et facito illum descendere, impellens manu. Portabit secum aërem
usque in fundum vasis, nec recipiet aquam interius, nisi parum infra summa labra:
id ex colore ligni madefacti apparebit. Tanta autem fuerat condensatio aut com-
pressio aëris, non amplior. Hoc ipsum insigniter apparebat, invento instrumento
ad usum operariorum sub aqua. Illud tale erat: Deprimebatur dolium magnum
et concavum aëre impletum. Illud stabat supra tres pedes metallicos, crassos ut
mergi posset: pedes erant breviores statura hominis. Vrinatores, cum respiratione
iis opus esset, flectebant se, et inferebant capita ipsorum in dolium, et respirabant:
et hoc repetebant, et opus continuabant ad moram nonnullam; quousque scilicet
aër, qui per insertionem capitis semper in quantitate nonnulla e dolio exibat, ad mi-
nimum diminutus esset.

3. At quantum ipsum condensationis, quod libenter toleraturus sit aër, cog-
noscere et supputare possis hoc modo: Accipe pelvem aquae plenam: mitte in eam
globulum ex metallo, aut lapidem, qui resideat in fundo. Superimponere catinum,
vel impellens manu, vel ex metallo ita fabricatum, ut fundum sponte petat. Si
globulus fuerit talis magnitudinis, ut aër condensationem (qualis ad globulum intra
catinum recipiendum sufficiat) libenter pati possit, condensabit se aër placide, et
nullus erit alius motus: sin majoris fuerit magnitudinis, quam aër bene ferre possit,
resistet aër, et levabit latus aliquod ipsius catini, et exibat in bullis.

4. Etiam ex compressione vesicae videbis quousque comprimi possit sine rup-
tura; aut etiam ex foliis levatis, et denuo obturatis, prius foraminibus com-
pressis. De condensatione aquae tale a nobis factum est experimentum: Globum
fieri fecimus plumbeum, cum lateribus bene crassis, et foramine in summo non
magno. Globum aqua replevimus, et foramen metallo (ut meminimus) optime
solidavimus. Tum globum illum, tanquam ad duos polos contrarios, primo mal-
leis, deinde per pressorium robustum, fortiter compressimus. Cum autem ea ap-
planatio multum sustulisset ex capacitate globi, adeo ut ad octavam quasi diminuta
fuiisset, tamdiu et non amplius sustinuit se aqua condensari. Sed ulterius vexata et
compressa non tolerabat, sed exibat aqua ex multis partibus solidi metalli, ad mo-
dum parvi imbris.

5. At omnis motus, quem vocant, violentus, veluti pilarum e tormentis, sagitta-
rum, spiculorum, machinarum, et aliorum infinitorum, expeditur per compressio-
nem praeternaturalem corporum, et nixum ipsorum ad se restituendum; quod cum
commode ad tempus facere non possint, loco moventur. Nam solida, praesertim
dura, ulteriorem compressionem aegre admodum tolerant. Verum hujusce rei in-
quisitionem ad titulum de motu libertatis rejicimus. Etenim, ut saepius diximus,
titulus praefens de denso et raro spicas tantum legit, non demetit.

6. Quo

6. Quo corpora sunt rariora, eo ab initio se contrahunt facilius; quod si ultra terminos suos compressa fuerint, eo se vindicant potentius; ut in flamma et aëre clauso manifestatur.

7. Flamma simpliciter compressa (licet sine flatu, ut in pulvere pyrio) tamen magis furit; ut conspici datur in fornacibus reverberatoriis, ubi flamma impeditur, arctatur, repercutitur, sinuat.

Monitum.

Dilatationi per deacervationem non opponitur actio reciproca: quia corpora deacervata non coacervantur rursus, nisi per conflationem: ut in restitutione metallorum, de qua supra.

Commentatio.

Est et aliud genus fortasse contractionis corporum, non ex reciprocis, sed positivum, et per se. Arbitramur enim, in dissolutione corporum quae fit in liquoribus, ut in dissolutione metallorum, etiam gummi, sacchari, et similium, recipi corpus aliquatenus intra liquorem; neque tamen liquorem pro rata parte corporis recepti dilatari, aut exporrigi. Quod si fit, sequitur ut sit condensatio; cum idem spatium contineat plus corporis. Certe in dissolutione metallorum, si aqua semel exceperit onus suum, non dissolvit amplius, nec operatur. Hanc autem condensationem (si talis quaequam sit) contractionem corporum per onerationem appellare possumus.

Mandatum.

Immitte aquam in cineres pressos ad summum; et nota diligenter, quantum decreseat de exporrectione cinerum, postquam receperint aquam, ab ea, quam habuerunt prius intermixto aëre.

Observationes.

EFFICIENTIA dilatationis corporum, quae ex inquisitione priore in lucem prodeunt, sunt novem. 1. Introceptio sive admissio corporis alieni. 2. Expansio naturalis, sive praeternaturalis, spiritus innati. 3. Ignis, sive calor externus actualis; aut etiam remissio frigoris. 4. Calor externus potentialis, sive spiritus auxiliares. 5. Liberatio spirituum a vinculis partium. 6. Assimilatio ex imperio corporis rarioris magis activi. 7. Amplexus, sive itio in occursum, corporis amici. 8. Distractio a violentia externa. 9. Deacervatio, sive applanatio partium.

Efficientia vero contractionis corporum sunt octo. 1. Exclusio aut depositio corporis introcepti. 2. Angustatio sive contractio partium post spiritum emissum. 3. Frigus externum actuale; aut etiam remissio caloris. 4. Frigus externum potentialis. 5. Fuga et antiperistasis. 6. Assimilatio ex imperio corporis densioris magis activi. 7. Compressio per violentiam externam. 8. Oneratio, si modo aliqua sit.

Actiones dilatationis per spiritum innatum, et per liberationem spirituum, et per deacervationem; atque rursus, actiones contractionis per constrictionem, sunt actiones sine reciproco. Reliquae actiones sunt reciprocae.

Dilatationes per introceptionem et per deacervationem sunt pseudodilatationes; sicut et contractiones per exclusionem sunt pseudo-condensationes; sunt enim locales, non substantiales.

Expansio per ignem sive calorem sine separationem est omnium simplicissima: ea fit in pneumatico puro, sicut aëre; ubi nihil exhalat, nihil residet, sed mera fit dilatio, eaque ad ampliationem spatii sive exporrectionis insignem. Vtrum simile quippiam fiat in flamma, videlicet, utrum flamma post expansionem primae accensionis

fionis (quae est magna) jam facta flamma (ubi magnus est ambientium ardor) se adhuc magis expandat, difficile cognitu est, propter celerem et momentaneam extinctionem flammae: verum de hoc in titulo de flamma inquiremus. Proxima huic dilatationi (quatenus ad simplicitatem) est expansio, quae fit in colliquatione metallorum, aut in emollitione ferri et cerae, et similium, ad tempus, antequam aliquid fiat volatile et emittatur. Verum haec dilatatio occulta est, et fit intra claustra corporis integralis, nec visibiliter exporrectionem mutat aut ampliat. At simul ac incipiat in corpore aliquo quippiam evolare, tum actiones fiunt complicatae, partim rarefacientes, partim contrahentes: adeo ut contrariae illae actiones ignis, quae vulgo notantur,

Limus ut hic durefcit, et haec ut cera liquefcit,

Vno eodemque igni,

in hoc fundentur, quod in altera spiritus emittitur, in altera detinetur.

Condensatio quae fit per ignem, licet non fit pseudo-densatio (est enim substantialis) tamen est condensatio potius secundum partes, quam secundum totum. Nam contrahuntur certe partes crassiores; ita tamen ut corpus integrum reddatur magis cavum et porosum, et minus ponderosum.

Canones mobiles.

1. **S**UMMA materiae in universo eadem manet; neque fit transactio, aut a nihilo, aut ad nihilum.
2. Ex summa in aliquibus corporibus est plus, in aliquibus minus, sub eodem spatio.
3. Copia et paucitas materiae constituunt notiones densi et rari, recte acceptas.
4. Est terminus, sive non ultra, densi et rari, sed non in ente aliquo nobis noto.
5. Non est vacuum in natura, nec congregatum nec intermistum.
6. Inter terminos densi et rari est pl. ca materiae, per quam se complicat et replicat absque vacuo.
7. Differentiae densi et rari in tangibilibus nobis notis parum excedunt rationes 32 partium.
8. Differentia a rarissimo tangibili ad densissimum pneumaticum habet rationem centuplam et amplius.
9. Flamma est aëre rarior, ut et oleum aqua.
10. Flamma non est aër rarefactus, ut nec oleum est aqua rarefacta; sed sunt plane corpora heterogenea, et non nimis amica.
11. Spiritus vegetabilium et animalium sunt aurae compositae ex pneumatico aëreo et flammeo; quemadmodum et succi eorum ex aqueo et oleoso.
12. Omne tangibile apud nos habet pneumaticum sive spiritum copulatum et inclusum.
13. Spiritus, quales sunt vegetabilium et animalium, non inveniuntur apud nos soluti, sed in tangibili devincti et conclusi.
14. Densum et rarum sunt propria opificia calidi et frigidi; densum frigidi, rarum calidi.
15. Calor super pneumatica operatur per expansionem simplicem.
16. Calor in tangibili exercet duplicem operationem; semper dilatando pneumaticum, sed crassum interdum contrahendo, interdum laxando.

17. Norma

17. Norma autem ejus rei talis est : spiritus emissus corpus contrahit et indurat, detentus intenerat et colliquat.

18. Colliquatio incipit a pneumatico in corpore expandendo; aliae dissolutiones a crasso, liberando operationem pneumatici.

19. Post calorem et frigus, potentissima sunt ad rarefactionem et condensationem corporum consensus et fuga.

20. Restitutio a violentia et dilatat et condensat, in adversum violentiae.

21. Assimilatio et dilatat et condensat, prout est assimilans assimilato rarius aut densius.

22. Quo corpora sunt rariora, eo majorem sustinent et dilatationem et contractionem per externam violentiam ad certos terminos.

23. Si tensura aut pressura in corpore raro transgrediatur terminos sustententiae, tum corpora rariora potentius se vindicant in libertatem, quam densiora, quia sunt magis activa.

24. Potentissima omnium expansio est expansio aëris et flammae conjunctim.

25. Imperfectae sunt dilatationes et contractiones, ubi facilis et proclivis est restitutio.

26. Densum et rarum magnum habent consensum cum gravi et levi.

27. Parce suppeditatur homini facultas ad condensationem, ob defectum potentis frigidi.

28. Aetas est instar ignis lambentis, et exequitur opera caloris, sed accuratius.

29. Aetas deducit corpora vel ad putrefactionem vel ad arefactionem.

Operativa cum proximis.

1. *VERSIO aëris in aquam.*

Prox. Fontes in cavis montium. Exsudatio lapidum. Roratio anhelitus. Vellus super latera navium, qu. Meteora aquea, etc.

2. *Augmentum ponderis in metallis.*

Prox. Versio ferri in cuprum, qu. Incrementum plumbi in cellis, qu. Versio argenti vivi in aurum, qu.

3. *Infusio terrae et materialium ex vegetabilibus aut animalibus.*

Prox. Aqua infusans. Lapis compositus ex lapidibus parvis incrustatis. Stillicidia crystallina in speluncis. Calculi in renibus, et vesica, et cyste fellis. Squamae dentium.

4. *Varii usus motus dilatantis et contrahentis in aëre per calorem.*

Prox. Vitrum calendare. Altare Heronis. Organum musicum splendentibus radiis solis. Impostura de imitatione fluxus et refluxus maris et amnium.

5. *Inteneratio membrorum in animalibus per calorem proportionatum et spiritum detentum.*

Prox. Emollicio ferri. Emollicio cerae. Omnia amalagmata. Pertinet ad instaurationem juventutis : nam omnis humectatio, praeter eam quae fit ex spiritu nativo detento, videtur esse pseudo-inteneratio, et parum juvat ; ut in proprio titulo videbimus.

Monitum. Parce proponimus sub isto titulo optativa et vellicationes de praxi : quia cum sit tam generalis et late patens, magis idoneus est ad informandum judicium, quam ad instruendam praxin.

HISTORIA GRAVIS et LEVIS.

A D I T V S.

MOTVM gravitatis et levitatis, veteres motus naturalis nomine insigniverunt. Scilicet nullum conspiciebant efficiens externum; nullam etiam resistantiam apparentem. Quinimo citatior videbatur motus iste in progressu suo. Huic contemplationi, vel sermoni potius, phantasiam illam mathematicam de haesione gravium ad centrum terrae (etiam si perforata foret ipsa terra) necnon commentum illud scholasticum, de motu corporum ad loca sua, veluti salem, asperferunt. His positis, perfunctos se credentes, nil amplius quaerebant, nisi quod de centro gravitatis in diversis figuris, et de iis, quae per aquam vehuntur, paulo diligentius quispiam ex illis quaesivit. Neque ex recentioribus quisquam operae pretium circa hoc fecit, addendo solummodo pauca mechanica, eaque per demonstrationes suas detorta. Verum, missis verbulis, certissimum est, corpus non nisi a corpore pati; nec ullum fieri motum localem, qui non sollicitetur, aut a partibus corporis ipsius quod movetur, aut a corporibus adjacentibus, vel in contiguo, vel in proximo, vel saltem intra orbem activitatis suae. Itaque vires magneticas non inscite introduxit Gilbertus; sed et ipse factus magnes: nimio scilicet plura, quam oportet, ad illas trahens, et navem aedificans ex scalmo.

HISTORIA SYMPATHIAE

E T

ANTIPATHIAE RERVM.

A D I T V S.

LIS et amicitia in natura stimuli sunt motuum, et claves operum. Hinc corporum unio et fuga, hinc partium mixtio et separatio, hinc altae atque intima impressiones virtutum, et, quod vocant, conjungere activa cum passiva; denique magnalia naturae. Sed impura est admodum haec pars philosophiae de Sympathia et Antipathia rerum, quam etiam Naturalem Magiam appellant, atque (quod semper fere fit) ubi diligentia defuit, spes superfuit. Operatio autem ejus in hominibus prorsus similis est soporiferis nonnullis medicamentis, quae somnum conciliant, atque insuper laeta et placentia somnia emittunt. Primo enim intellectum humanum in soporem conjicit, decantando proprietates specificas et virtutes occultas, et coelitus demissas; unde homines ad veras causas eruendas non amplius excitantur, nec evigilant; sed in hujusmodi otiiis aquiescunt: deinde innumera commenta, somniorum instar, insinuat et spargit. Sperant etiam homines vani naturam ex fronte et persona cognoscere, et per similitudines extrinsecas proprietates internas detegere. Practica quoque inquisitioni simillima. Praecepta enim magiae naturalis talia sunt, ac si confiderent homines terram subigere, et panem suum comedere absque sudore vultus; et per otiosas et faciles corporum applicationes rerum potentes fieri: semper autem in ore habent, et tanquam sponsores appellant magnetem, et consensum auri cum argento vivo, et pauca hujus generis, ad fidem aliarum rerum, quae neutiquam simili contractu obligantur. Verum optima quaeque laboribus, tum inquirendi tum operandi, proposuit Deus. Nos in jure naturae enucleando, et rerum foederibus interpretandis, paulo diligentiores erimus; nec miraculis faventes, nec tamen inquisitionem instituentes humilem aut angustam.

HISTO-

HISTORIA SVLPHVRI,

MERCVRII et SALIS.

ADITVS.

PINCIPIORVM trias istud a chemistis introductum est ; atque quoad speculativa, est ex iis, quae illi afferunt, inventum optimum. Subtiliores ex iis, quique philosophantur maxime, elementa volunt esse terram, aquam, aërem, aethera ; illa autem non materiam rerum esse ponunt, sed matrices ; in quibus specifica semina rerum generant, pro natura matricis. Pro materia autem prima (quam spoliata et adiaphora ponunt scholastici) substituunt illa tria, sulphurem, mercurium, et salem, ex quibus omnia corpora sint coagmentata et mista. Nos vocabula ipsorum accipimus ; dogmata parum sana sunt. Illud tamen non male cum illorum opinione convenit, quod duo ex illis, sulphurem scilicet et mercurium (sensu nostro accepta) censemus esse naturas admodum primordiales, et penitissimas materiae schematismos ; et inter formas primae classis fere praecipuas. Variare autem possumus vocabula sulphuris et mercurii, ut ea aliter nominemus ; oleosum, aqueum ; pingue, crudum ; inflammabile, non inflammabile ; et huiusmodi. Videntur enim esse hae duae rerum tribus magnae prorsus, et quae universum occupant et penetrant : siquidem in subterraneis sunt sulphur et mercurius, ut appellantur : in vegetabili et animali genere, sunt oleum et aqua : in pneumaticis inferioribus, sunt aër et flamma : in coelestibus, corpus stellae et aether purum ; verum de ultima hac dualitate nil adhuc pronunciamus, licet probabilis videatur esse symbolizatio. Quod vero ad salem attinet, alia res est. Si enim salem intelligunt pro parte corporis fixa, quae neque abit in flammam neque in fumum ; pertinet hoc ad inquisitionem fluidi et determinati, de quibus nunc non est fermo. Sin salem accipi volunt, secundum literam, absque parabola ; non est sal aliquid tertium a sulphure et mercurio ; sed mistum ex utrisque per spiritum acrem devinctis. Etenim sal omnis habet partes inflammabiles ; habet alias, flammam non solum non concipientes, sed eam exhorrentes et strenue fugientes. Nihilominus cum inquisitio de sale sit quiddam affine inquisitioni de duobus reliquis, atque insuper sit eximii usus, upote vinculum utriusque naturae, sulphureae, et mercurialis, et vitae ipsius rudimentum ; illum etiam in hanc historiam et inquisitionem recipere visum est. At illud interim monemus de pneumaticis illis, aëre, flamma, stellis, aethere ; nos illa (prout certe merentur) inquisitionibus propriis reservare ; et de sulphure et mercurio tangibili (nimirum vel mine ali, vel vegetabili, et animali) hic tantum historiam instituire.

HISTORIA
ET
INQUISITIO PRIMA
DE
SONO et AVDITV,
ET
DE FORMA SONI,
ET
LATENTE PROCESSV SONI:
SIVE
SYLVA SONI et AVDITVS.

DE generatione soni, et prima percussione.
De duratione soni, et de interitu et extinctione soni.
De confusione et perturbatione soni.
De adventitiis auxiliis et impedimentis soni.
De haefione soni, et varietate mediorum.
De penetratione soni.
De delatione soni, et directione seu fusione ejus, et de area quam occupat, simul, et separatim.
De corporum diversitate, quae reddunt sonum; et instrumentis, et de speciebus soni, quae occurrunt.
De multiplicatione augmentatione, diminutione, et fractione sonorum.
De repercussione soni, et echo.
De conjugis et dissidiis audibilium et visibilium, et aliarum, quas vocant species spiritualium.
De celeritate generationis et extinctionis soni, et tempore in quo fiunt.
De affinitate, aut nulla affinitate, quam habet sonus cum motu aëris, in quo defertur, locali et manifesto.
De communicatione aëris percussi et elisi cum aëre, et corporibus, vel spiritibus ipsorum, ambientibus.
De efformatione, sive articulatione soni.
De ipsissima impressione soni ad sensum.
De organo auditus, ejusque dispositione et indispositione, auxiliis et impedimentis.

DE

DE sono et auditu inter prima inquisitionem instituere visum est. Etenim expedit intellectu, et tanquam ad salubritatem ejus pertinet, ut contemplationes spiritualium (quas vocant) specierum, et operationum ad distans, misceantur cum contemplatione eorum, quae operantur tantum per communicationem substantiae ad tactum. Deinde observationes de sonis pepererunt nobis artem musicae. Illud autem solenne est, et quasi perpetuum, cum experimenta et observationes coaluerint in artem, mathematicam et practicam intendi, physicam deferi. Quin etiam optica paulo melius se habet; non enim tantum pictura et pulchritudo et symmetria opticae proponuntur; sed contemplatio omnium visibilium. At musicae, tantum toni harmonici. Itaque de sonis videndum.

De generatione soni, et prima percussione.

COLLISIO, five elisio, ut vocant, aëris, quam volunt esse causam soni, nec formam nec latentem processum denotat soni, sed vocabulum ignorantiae est et levis contemplationis.

Sonus diffunditur et labitur tam levi impulsu in sua generatione; item tam longe, idque in ambitum, cum non multum pendeat ex prima directione; item tam placide absque ullo motu evidenti, probato vel per flammam, vel per plumas, et festucas, vel alio quovis modo; ut durum plane videatur, soni formam esse aliquam elisionem vel motum manifestum localem aëris, licet hoc efficientis vices habere possit.

Quandoquidem sonus tam subito generetur, et continuo pereat, necesse videtur ut aut generatio ejus aërem de sua natura paulum dejiciat, atque interitus ejus eum restituat; ut in compressionibus aquarum, ubi corpus in aquam injectum complures circulos efficiat in aquis, qui proveniunt ex aqua primum compressa, deinde in suam consistentiam et dimensionem se restituente (id quod motum libertatis appellare consuevimus); aut contra, quod generatio soni sit impressio grata et benevola, quae se insinuat aëri, et ad quam libenter aër se excitat; et interitus ejus sit a vi aliqua inimica, quae aërem eo motu atque impressione diutius frui non finit; ut in generatione ipsius corporis flammae, in qua generatio flammae videtur fieri alacriter, sed ab aëre et inimicis circumfusis cito destrui.

Fistulatio, quae fit per os absque aliqua admota fistula, possit effici sugendo anhelitum versus interiora palati, non solum extrudendo anhelitum ad extra. Atque plane omnis sorbitio aëris ad interius dat sonum nonnullum. Quod dignum admodum notatu videatur: quia sonus generatur in contrarium motus manifesti aëris, ut prima aëris impulsio videatur plane efficiens remotum, nec sit ex forma soni.

Similiter si accipiatur vitreum ovum, atque per parvum foramen aër fortiter exfugatur; deinde foramen cera obturetur; et ad tempus dimittatur; post cera a foramine auferatur; audies manifeste sibilum aëris intrantis in ovum, tractum scilicet ab aëre interiore, qui post violentam rarefactionem se restituit. Vt hoc quoque experimento generetur sonus in contrarium motus manifesti aëris.

Similiter, in ludicrō illo instrumento, quod vocatur lyra Judaica, tenendo latera inter dentes vibratur, lingula ferrea tracta ad exterius, sed resilit interius ad aërem in palato, et inde creatur sonus.

Atque in his tribus experimentis dubium non est quin sonus generetur per percussionem aëris introrsum versus palatum aut ovum vitreum.

Generatur sonus per percussiones. Percussio illa fit, vel aëris ad aërem, vel corporis duri ad aërem, vel corporis duri ad corpus durum.

Exemplum percussionis aëris ad aërem maxime viget in voce humana et in vocibus avium, et aliorum animalium; deinde in instrumentis musicis, quae excitantur per inflationem: etiam in bombardis et sclopetis, ubi percussio edens sonum generatur maxime ex percussione aëris conclusi, exeuntis ex ore bombardae aut sclopeti, ad aërem externum. Nam pila indita non multum facit ad fragorem. Neque percussio corporis mollis ad corpus molle tantum repraesentatur in percussione aëris ad aërem; verum et aëris ad flammam, ut in excitatione flammae per folles; etiam flammae inter se, alia aliam impellens, reddunt quendam mugitum; utrum vero interveniat aër, inquiratur ulterius. Etiam omnis flamma subito concepta, si sit alicujus amplitudinis, excitat sonum summovendo (ut arbitror) aërem magis quam ex sese: etiam in eruptionibus fit percussio spiritus erumpentis ad aërem ambientem; ut in crepitaculis quae fiunt ex foliis ficcis, aut sale nigro, et multis aliis immixtis in ignem; et in tonitru, vel erumpente spiritu e nube, vel volutante et agitato, ut fit in tonitru magis surdo et prolongato; etiam solet (ad ludicrum) folium rosae viridis contractum ut aërem contineat, super dorsum manus aut frontem percussum, crepare per eruptionem aëris.

Exempla percussionis corporis duri ad aërem ostendunt se in instrumentis musicis sonantibus per chordas; in sibilo sagittae volantis per aërem; in flagellatione aëris, licet non percutiat corpus durum, etiam in organis musicis editur sonus per aërem percutientem aquam in fistula illa, quam vocant lusciniolam, quae reddit sonum perpetuo tremulum, in mota aqua, et rursus se recipiente: etiam in ludicris instrumentis, quibus se oblectant pueri (Gallos vocant) ad imitationem vocum avium: similiter in aliis hydraulicis.

Exempla percussionis corporis duri ad corpus durum se ostendunt vel simpliciter, vel cum communicatione aëris nonnihil conclusi, praeter illum aërem, qui secatur sive eliditur inter corpora dura percussa; simpliciter, ut in omni malleatione, seu pulsatione corporum durorum; cum communicatione aëris inclusi, ut in campanis et tympanis.

Lapis injectus fortiter in aquam reddit sonum; atque etiam guttae pluviae cadentes super aquam; nec minus unda pulsans undam: in quibus percussio fit inter corpus durum et aquam.

Videtur in generatione omnis soni illud constans esse, ut aliquae sint partes aëris, utque requiratur aër inter corpora percussa; qui aër, in percussione corporis duri ad aërem, et corporis duri ad corpus durum, videtur manifesto secari aut elidi. Arbitror flammam ad hoc posse sufficere, vice aëris: veluti si inter flammam majorem sonet campana, aut lapides percutiantur: at in percussionibus aëris ad aërem elisio aut separatio illa videtur obscurior, sed tantum videtur aër verberari et impelli, idque molliter admodum in voce leni. Attamen necesse videtur, etiam in hoc genere, ut sit aliqua elisio aëris percussi per aërem percutientem: nam etiam in aëre moto per flabellum, aër a latere, et emissio aëre per folles, currens ille aëris, qui emittitur, dividit reliquum aërem. Verum de hoc genere elisionis aëris, quod fit ubi aëris percussio ad aërem edit sonum, ut in voce, inquiratur ulterius.

Merito dubitatur, utrum percussio illa, quae edit sonum cum aër percutitur per chordam, aut alias, fiat ab initio, cum aër resiliente chorda percutitur; aut paulo post, videlicet densato per primam percussionem aëre, et deinde praestante vices tantum corporis duri.

Vbi redditur sonus per percussione[m] aëris ad aërem, requiritur ut sit incarceration aut conclusio aëris in aliquo concavo; ut in fistulando per os, in tibiis; in barbito; in voce, quae participat ubi aër includitur in cavo oris aut gutturis. In percussione corporis duri ad aërem requiritur durities corporis, et citus motus; et interdum communicatio cum concavo, ut in cithara, lyra, flagellatione aëris, etc. At in percussione corporis duri ad corpus durum minus requiritur concavum, aut celer motus.

Fabulantur de pulvere pyrio albo, qui praestaret percussione[m] absque sono. Certum est nitrum, quod est album, ad exsufflationem plurimum valere, ita tamen ut pernecitas incensio[n]is et percussione[m] et sonum multum promoveat: cita autem incensio ex carbone salicis maxime causatur, qui est niger. Igitur si fiat compositio ex sulphure et nitro et ex modico camphore, fieri potest ut incensio sit tardior, et percussio non ita vibrans et acuta: unde multum possit diminui de sono; sed etiam cum iactura in fortitudine percussio[n]is. De hoc inquiratur ulterius.

De duratione soni, et ejus interitu et extinctione.

DVRATIO soni campanae percussae aut chordae, qui videtur prolongari et sensim extingui, non provenit utique a prima percussione: sed trepidatio corporis percussi generat in aëre continenter novum sonum. Nam si prohibeatur illa trepidatio, et sistatur campana aut chorda, perit cito sonus; ut fit in espinettis, ubi si dimittitur spina, ut chordam tangat, cessat sonus.

Campana pensilis in aëre longe clariorem et diuturniorem reddit sonum, licet percutiatur malleo ad extra, quam si staret fixa, et similiter malleo percutiatur. Atque de diuturniore sono reddita est jam ratio, quia trepidat diutius. Quod vero etiam primitivus sonus in pensili sit magis sonorus, in stante minus, amplius inquirendum est.

Similiter scyphus argenteus aut vitreus, talitro percussus, si sibi permittatur, sonum edit clariorem et diuturniorem; quod si pes scyphi altera manu teneatur fixus, longe hebetiorem et brevioris morae.

Qui redditur in barbito aut cithara sonus, manifesto non fit a percussione inter digitum, aut calamum, et chordam; seu inter digitum, aut calamum, et aërem; sed impellente digito, ac tum resiliente chorda, et resiliendo percutiente aërem. Itaque cum chorda movetur plectro, non digito, aut calamo, continuari potest sonus ad placitum, propter asperitatem fili plectri resina parum obducti; unde non labitur per chordam, nec eam semel percutit, sed haeret, eamque continenter vexat; ex quo motu sonus continuatur.

Potest sumi in argumentum, quod sonus sit plane genus quoddam motus localis in aëre, quod ita subito pereat. Quia in omni sectione aut impulsione aëris, aër affatim se recipiat et restituat; quod etiam aqua facit per multos circulos, licet non tam velociter quam aër.

De confusione et perturbatione soni.

IN actu visus visibilia ex una parte non impediunt visibilia ex aliis partibus; quin universa quae se offerunt undiquaque visibilia, terrae, aquae, sylvae, sol, aedificia, homines, simul ob oculos repraesentantur. Quod si totidem voces aut soni

HISTORIA SONI ET AUDITVS.

soni ex diversis partibus simul salirent, confunderetur plane auditus nec ea distincte percipere posset.

Major sonus confundit minorem, ut nec exaudiat: at species spirituales (ut loquuntur) diversi generis a sono, non confundunt sonum, sed omnia simul et semel haerent in aëre, alterum altero parum aut nihil conturbante; veluti lux, aut color, calor et frigus, odores, virtutes magneticæ; omnia hæc simul possunt haerere in aëre, nec tamen magnopere impediunt vel conturbant sonos.

Causa cur plura visibilia simul ad oculum repræsentantur, altero alterum non confundente, ea omnino esse videatur; quod visibilia non cernuntur, nisi in linea recta; at soni audiuntur etiam in obliqua, aut arcuata. Itaque in area sphaerae visus quot objecta deferuntur, tot sunt conii radiorum; neque unquam alter conus in alterum coincidit; neque vertices conorum in idem punctum concurrunt, quia deferuntur in lineis rectis. At soni, qui deferuntur per lineas, et rectas, et arcuatas, possunt facile in unum punctum concurrere, itaque confunduntur. Eadem videtur causa, cur color magis vividus colorem magis obscurum non mergat; at lux major lucem debiliorem obscurat et condit; quia lux cernitur in linea arcuata, quemadmodum et sonus. Nam licet flamma ipsa candelæ non cernitur nisi in linea recta, tamen lux undique circumfusa perfertur ad visum in lineis arcuatis, quoad corpus candelæ: similis est ratio solis, aut flammæ. Quod si opponatur, neque ipsam lucem cerni nisi in recta linea ab aëre illuminato, verum est: verum id arbitrator etiam accidere sono; neque enim auditur sonus nisi in lineis rectis ab aliqua parte sphaerae soni, quo prima pulsatio pertingit. Attamen color, qui nihil aliud est quam lucis imago inaequaliter reflexa, tam debiles circumfundit species, ut aërem circumfusum parum aut nihil tingat, nisi ubi deferuntur colores in lineis rectis inter objectum et oculum.

Fiat experimentum in aulo (Anglice *a recorder*) duplici, in quo sit labrum, et lingua, et guttur, ad utrumque finem, ita ut applicentur ad unisonum: cava autem fistula existente duplici et continuata, sonent duo simul cantionem eandem ad utrumque finem, ac notetur utrum confundatur sonus, an ampliatur, an hebetetur.

Accipiantur duo cavi trunci, et jungantur in modum crucis, ita ut in loco ubi connectuntur sint pervii; et loquantur duo ad directum et tranversum truncum, et applicentur similiter aures duorum ad fines oppositos, et notetur utrum voces se invicem confundunt.

De adventitiis auxiliis et impedimentis soni; de hæfione soni, et varietate mediorum.

MEMINI in camera Cantabrigiae nonnihil ruinosa, ad suffulcimentum erectam fuisse columnam ferream, crassitudinis pollicis fortasse et dimidii, eam columnam, baculo aut alias percussam, lenem sonum exhibuisse in camera ubi stabat columna, at in camera quæ subtus erat bombum sonorum.

Inquirendum, quæ corpora, et cujus soliditatis, et crassitudinis, omnino arceant et excludant sonum; atque etiam quæ magis aut minus eum hebetent, licet omnino non intercipient. Neque enim adhuc constat, quæ media interjecta magis propitia sint, quæ magis impediunt. Itaque fiat experimentum in auro, lapide, vitro, panno, aqua, oleo, et eorum crassitudine respectiva. De hoc omnino inquirendum est ulterius.

Aër

Aër medium ad sonum est maxime propitium, et quasi unicum. Rursus, aër humidior (arbitror) magis defert sonum quam sicciore: at in nebula quid sit, non memini. Nocturnus etiam magis quam diurnus: verum id silentio assignari potest.

Inquiratur de medio flammae, qualis sit operationis versus sonum; utrum videlicet flamma alicujus crassitudinis omnino arceat et intercipiat sonum, aut saltem eum magis hebetet, quam aër. In ignibus Jubili hoc experiri licet.

Inquirendum etiam de medio aëris vehementer moti. Licet enim ventus deferat sonum, arbitror tamen ventos vehementiores nonnihil turbare sonum, ut minus longe exaudiatur, etiam secundum ventum, quam in tranquillo: de quo inquiretur ulterius.

Videndum qualem reddit sonum aes, aut ferrum ignitum malleo percussum, comparatum ad eum quem reddit frigidum.

De penetratione soni.

LAPIS aëritates habet tanquam nucleum aut ovum lapidis, qui agitato reddit sonum obtusum; item tintinnabula; sed longe clariorem, si detur rima.

Inquiratur ab urinatoribus, si omnino audiant subter aquam, praesertim profundior: atque inquiratur plane utrumque non tantum utrum audiant sonum aliquem de supra, qui editur in aëre; sed etiam utrum audiant percussionem corporis aquae intra aquam, ubi non est aër. Expertus hoc sum in balneo: demittebatur situla bene capax; ita autem demittebatur ore inverso in aequilibrio, ut omnino in concavo suo deferret secum aërem subter aquam ad altitudinem palmae unius: atque ad hunc modum tenebatur situla manibus depressa, ne everteretur aut resurgeret: tum urinator inferebat caput in concavum situlae, et loquebatur: exaudiebatur vox loquentis; etiam sermo intelligebatur articulatim, sed mirum in modum acutus, et instar sibili fere, qualis in puparum ludo vox exaudiri solet.

Inquiratur illud exacte, ut reddatur omnino positivum, utrum possit generari sonus, nisi sit aër inter percutiens et percussum corpus. Veluti demittantur duo lapilli pensiles per filum in pelvim aquae vel flumen, et agitentur ut percutiant se invicem in medio aquae; vel mittatur forceps apertus in medium aquae, et ibi claudatur: et notetur utrum edat sonum, et qualem. Equidem existimo urinatores, cum natant, subter aquam non edere sonum; nisi fortassis aliquis esse possit per successionem motus ad superficiem aquae, atque inde percutiente aqua aërem.

Dubium non est, quin in utribus clausis, nec prorsus impletis, et agitato reddatur sonus, liquoris scilicet in iis contenti: nec minus redditur sonus demisso lapide in aquam, cum percutiat fundum vasis. Verum in primo experimento admiscetur aër; in secundo percussio fundi vasis per lapillum communicat cum aëre extra vas. At post percussionem primam non necesse est ut aër sit in medio per universam aream sphaerae deferentis: nam id evincitur per experimentum loquentis in situla subter aquam, ubi pars deferentis ex aqua non est aër, sed lignum situlae, et aqua; unde acuitur et minuitur sonus, et extinguatur.

Quoniam autem manifestum est, per corpora dura (velut terram figularem et vitrum) transire et penetrare sonum; idque etiam certissimum est (licet adhuc hominum observationem latuerit) inesse in omni corpore tangibili pneumaticum

quiddam praeter partes crassas intermixtum, videndum num hujusmodi penetratio soni non inde fiat, quod partes pneumaticae sive aëreae corporis tangibilis communicent cum aëre externo.

Accipe catinum aquae argenteum, alterum ligneum; accipe forcipem ferream, et percutite fines ejus intra aquam in catinis illis, in distantia latitudinis pollicis fortasse aut amplius a fundo: audies sonum forcipis percussae in catino argenteo magis multo sonorum, quam in ligneo. Quod si tamen vacua forent catina, et percuteretur forceps ad eandem distantiam, parum aut nihil interesset. Ex quo liquet primum, ubi nullus est aër, qui possit elidi, sed tantum aqua, edi sonum; deinde, melius communicari sonum editum per percussionem cum catino per aquam, quam per aërem. Clauso ore fortiter redditur murmur (quale solet esse mutorum) per palatum; quod si nares etiam fortiter obturentur, nullum possit fieri murmur. Vnde liquet, sonum illum per palatum non actuari, nisi per apertum quod intercedit inter palatum et nares.

De delatione soni, et directione seu fusione ejus; et de area quam occupat, simul, et separatim.

OMNIS sonus diffunditur in ambitum sphaericum a loco pulsationis et occupat universam aream ejus sphaerae ad terminum certum, sursum, deorsum, latera, liter, undequaque.

Per aream ejus sphaerae fortissimus est sonus juxta pulsationem: deinde secundum proportionem distantiae elanguescit, et demum evanescit.

Termini ejus sphaerae extenduntur, pro acumine auditus, aliquatenus; sed est quiddam ultimum, quo, in sensu maxime exquisito, non pertingit sonus.

Est (arbitror) nonnihil in directione primae impulsiois. Si quis enim staret in suggesto aperto in campis, et clamaret, longius arbitror exaudiri posset vox in prorsum a loquente, quam pone. Sic si displodatur bombardae, vel sclopetus, longius arbitror exaudiri possit sonus in prorsum a bombardae, aut sclopeto, quam pone.

Vtrum aliquid sit in ascensione soni sursum, aut in descensione soni deorsum, quod sonum promoveat in ulterius, aut cessare faciat propius, non constat. Auditur quidem plane sonus, si quis ex alta fenestra aut turri loquatur, ab iis qui stant in solo; et contra, editus ab iis qui in solo stant, a fenestra, aut turri: sed ab utris facilius, aut longius, de eo inquiratur ulterius.

Solent in concionibus usurpari suggesta, et in concionibus imperatoriis monticelli ex cespitibus; sed minime tamen per haec evincitur sonum facilius defluere, quam insurgere; quoniam hujus rei possit esse causa liber in loco altiore aër, nec obstipatus aut impeditus, ut sit infra in turba; non autem motus proclivior in deorsum. Itaque in hoc experimento non acquiescat contemplatio, sed fiat experimentum ubi caetera sint paria.

Vis soni excipitur tota in qualibet parte aëris, non tota in toto aëre, nisi foramen aut meatus fuerit valde exilis; nam si stet quis in loco aliquo maxime clauso, ita ut non penetret sonus omnino, idque in quacunque parte sphaerae soni, et fiat foramen parvum, vox articulata intrabit per illud foramen, et denique per tot foramina quot placuerit terebrare per universum ambitum sphaerae soni: ut manifestum sit totam illam articulationem soni deferri integram per minuscultas illas partes aëris, non minus quam si aër esset undique apertus.

Attendendum

Attendendum tamen est, utrum soni editi ex pulsationibus majoribus aëris (quales sunt ex displosionibus bombardarum) non deveniant exiliores cum intrent illa parva foramina. Subtilitates enim sonorum forte intrare possunt non confusae, sed univ ersus fragor neutiquam. De hoc inquiratur ulterius.

Radii corporum visibilium non feriunt sensum, nisi deferantur per medium in directum, et interpositio corporis opaci in linea recta intercipit visum licet alia omnino fuerint undequaque aperta. Verum sonus, si detur delatio, vel meatus, vel arcuando per sursum, vel inversa arcuatione per deorsum, vel lateraliter, vel etiam sinuando, non perit, sed pervenit. Attamen arbitror fortius deferri sonum per lineas directas inter pulsationes et aurem, et frangi nonnihil impetum per arcuationes et per sinuationes; veluti si paries sit inter loquentem et audientem, arbitror vocem non tam bene exaudiri quam si abesset paries. Arbitror etiam si paulo longius collocetur, vel loquens, vel audiens a pariete, melius exaudiri vocem quam prope parietem, quia arcuatio tanto minus abit a linea recta. Verum de hoc inquiratur ulterius.

Admota aure ad alterum terminum tubi alicujus, aut cavi trunci longi, et voce submissa ad alterum orificium tubae, exaudiri possit vox talis, quae eadem submissione edita ad aërem apertum non pertingeret, nec exaudiretur. Vnde liquet, clausuram illam aëris conferre ad deferendam vocem absque confusione.

Etiam communis est opinio, melius exaudiri vocem caeteris paribus, sub tecto, quam sub dio: utrum vero melius exaudiatur vox, aure collocata in aperto, voce in tecto; aut contra, aure in tecto, voce in aperto, inquiratur ulterius; licet etiam in hoc communis sit opinio, melius exaudiri quae foras sunt in aedibus, quam quae in aedibus foras.

Commune est auditui ac visui, ac etiam quadantenus caeteris sensibus, ut intentio animi sentientis et directio expressa ad percipiendum nonnihil juvet; ut cum quis dirigit intuitum, aut (ut loquuntur) arrigit aures.

Soni non perferuntur aequae longe articulati, et distincti, quam species, et glomeratio ipsorum confusa: nam strepitus vocum exaudiri potest, ubi voces ipsae articulae non audiuntur; et tinnitus musicae confusus, cum harmonia ipsa aut cantio non exaudiatur.

In trunco cavo optime conservatur sonus. Igitur accipiat truncus cavus, bene oblongus, et demittatur extra fenestram camerae humilioris; loquatur quispiam exerendo caput extra fenestram ad unum terminum trunci, quam maxime potest submissè; apponat alter aurem ad alterum terminum trunci, stans infra in solo: fiat similiter hoc via versa, loquendo infra, aurem apponendo supra; atque ex hoc experimento fiat iudicium, utrum vox ascendat aut descendat proclivius, aut etiam pariter.

Tradunt pro certo esse loca et aedificia nonnulla ita concamerata, ut si quis stet in quadam parte camerae, et loquatur, melius exaudiri possit ad distantiam nonnullam, quam prope.

Omnis concentus paulo gravius et profundius sonare videtur, si removeatur nonnihil a sono edito, quam prope: ut simile quiddam videatur accidere auditui circa sonum, quale accidit visui circa species visibiles, ut nonnulla distantia ab organo sensus promoveat perceptionem sensus.

Verum fallax potest esse ista opinio, idque dupliciter. Primo, quod in actu visus requiruntur forte radii ab objecto ad pupillam, qui nulli possunt esse ubi objectum tangit pupillam; id quod inter auditum et sonum non requiritur; sed multo magis,

quod ad videndum opus est luce. Objectum autem tangens pupillam intercipit lucem: at nihil hujusmodi auditui competit. Secundo etiam, quia in visu non semper desideratur medium: quandoquidem in tollendis cataractis oculorum, stylus ille parvus argenteus, quo summoventur cataractae, etiam super pupillam intra tuniculam oculi movens, optime cernitur.

In objectis visus, si collocetur oculus in tenebris, objectum in luce, bene habet; si objectum in tenebris, oculus in luce, non fit visio. Ita si velum tenue ponatur ob oculos, aut reticulum, objectum bene cernitur; si super objectum, confundit visum. Atque licet fortasse neutrum horum competit sono et auditui, tamen monere possunt, ut fiat experimenta, utrum auris collocata juxta truncum cavum, si sonus fiat ad distans in aperto; aut, via versa, sonus excitatus ad cavum truncum, auris autem ponatur ad distans in aperto, promoveat magis perceptionem sensus.

De corporum diversitate, quae reddunt sonum, et instrumentis, et de speciebus soni, quae occurrunt.

GENERA sonorum talem videntur fubire partitionem: magnus, parvus; acutus, gravis; harmonicus, absonus; summissus, five susurrans, exterior five sonans; simplex, compositus; originalis, reflexus: ut sint partitiones sex.

Quo fortior fuerit prima pulsatio, et delatio liberior, et absque impedimento, eo major editur sonus; quo debilior percussio, et magis conturbata delatio, eo minor.

Acuti soni deferuntur aequae longe, et fortasse longius, quam graves. De hoc melius inquiratur.

Prout majus fuerit concavum campanae, eo graviorem edit sonum; quo minus, acutiorem.

Quo major fuerit chorda, eo reddit sonum graviorem; quo minor, acutiorem.

Quo intentior fuerit chorda, eo reddit sonum acutiorem; quo laxior, graviorem: ut chorda paulo major strictius extensa, et minor laxius, eundem possint reddere sonum.

In tubis similiter, et tibiis, et cornibus, et fistulis, atque etiam in ore hominis fistulantis, quo angustiora sunt et magis contracta, eo reddunt sonum acutiorem; quo latiora aut laxiora, graviorem.

In tibiis, aer exiens ex foramine propiore ad spiritum, reddit sonum acutiorem; e longinquiore, graviorem: ut tibia paulo major ad foramen propius, et minor ad longinquius, eundem possint reddere sonum.

In instrumentis chordarum nonnullis (ut in barbita, citharis, et similibus) inveniunt homines commoditatem ad extensionem earum praeter extensionem primam, ut comprimantes eas digitis, inferius, aut superius, eas extendant ad alterationem soni.

Si accipiat scyphus vitreus aut argenteus, et talitro percutiatur, si aqua in scypho altius ascenderit, et scyphus plenior fuerit, reddit sonum acutiorem; si humilior, et scyphus magis vacuus fuerit, graviorem.

In trunco cavo, quali ad aves percutiendas utuntur, si quis ore fistulet, admoto ore ad alterum finem trunci, hebetatur scilicet sonus ad astantem; at si applicetur auris ad alterum finem, reddit sonum acutissimum, ut vix tolerari possit.

Fiat

Fiat experimentum in trunco ex parte ubi collocatur auris angusto, ex parte ubi collocatur os latiore (et e converso) utrum sonus reddatur acutior, aut gravior, in modum speculorum, quae contrahunt aut ampliant objecta visus.

De multiplicatione, augmentatione, et diminutione, et fractione soni.

VIDENDVM quomodo possit artificialiter sonus majorari et multiplicari. Specula utrumque praestant in visu. Videtur autem reflexio subita soni verti in augmentum: nam si vox et echo simul reddantur, necesse est ut non distinguatur sonus, sed majoretur. Itaque soni super flumina ampliores sunt, resonante aqua, et se uniente cum sono originali.

Etiam notavi, facta aede rotunda in conductibus (ut loquuntur) aquarum, et deinde caverna oblonga, ac tum aede majore (quale est videre in campis juxta Charingcross prope Londinum) si fiat clamor per fenestram, aut rimam aedis rotundae, et stet quispiam juxta fenestram aedis majoris, longe terribiliorem cieri rugitum, quam fit ad aurem alicujus astantis prope ubi fit clamor.

Memini in joculari ludo puparum, locutionem ita edi, ut audiatur distincte, sed longe acutior et exilior quam in aperto; ut fit in speculis, quae reddunt literas longe minutiores quam sunt in medio ordinario: ita ut videatur plane sonus per artem reddi posse, et amplior ex exilior.

Tenant pueri cornu arcus tensi inter dentes, et sagitta percutiunt chordam, unde redditur sonus magis sonorus, et quasi bombus longe major, quam si arcus non teneretur a dentibus: quod imputant consensui quem habent ossa dentium cum osse auditus; quandoquidem et, via versa, ex stridore in auditu etiam dentes obstupescant.

Similiter tangat hasta lignum cavi lyrae, praesertim foraminis in ipso ad cavum finem, et teneatur dentibus ex altero fine, et sonet lyra; major fit sonus per prehensionem dentium, ei scilicet quiprehendit.

Certissimum est (licet non animadversum) quod vis illa, quae post primam percussione[m] defert pilas, aut sagittas, aut spicula, et similia, consistat in partibus minutis corporis emissi, et non in aëre perpetuo deferente, instar scaphae in aqua. Hoc posito, videndum utrum non possit diminui sonus in bombarda, aut sclopeto, absque magna debilitatione percussione[m], hoc modo. Fiat sclopetum cum tubo bene forti, ut non facile frangatur; fiant in tubo quatuor aut quinque foramina, non instar rimarum, sed rotunda circa medium tubi. Percussio suas jam accepit vires, nisi quatenus ratione longitudinis tubi augeantur: at percussio aëris ad exitum sclopeti, quod generat sonum, multum extenuabitur ab emissionem soni per illa foramina in medio, antequam aër inclusus perferatur ad os sclopeti. Itaque probabile est, sonum illum et bombum multis partibus diminutum fore.

De repercussione soni, et echo.

REPERCVSSIO sonorum (quam echo vocamus) in argumentum sumi potest, non esse sonum motum localem aëris. Nam si esset, debuerat repercussio fieri in modo consimili ad originale; ut fit in omnibus repercussionibus corporeis. At in sono, cum tam accurata requiratur generatio, ut in voce, quae tot habet instrumenta, et in instrumentis musicis, quae subtiliter fabricata sunt, ea, quae reddunt sonum

HISTORIA SONI ET AUDITVS.

sonum repercussum, nihil horum habent, sed rudia plane sunt, et illud fere habent, ut sonus non transeat, vix aliquid quippiam.

De conjugis et dissidis audibilium et visibilium, et aliarum, quas vocant, specierum spiritualium.

CONVENIUNT IN HIS

AMBO diffunduntur in circuitum sphaericum, et occupant universam aream ejus sphaerae, et feruntur ad spatia bene longinqua, et elanguescunt paulatim secundum distantiam objecti, deinde evanescunt. Ambo deferunt figuras et differentias suas, per portiones minutas sphaerae suae integras et inconfusas; ut percipiantur per foramina parva non secus quam in aperto.

Ambo sunt generationis et delationis valde subitae ac celeris, ac e contra extinguuntur et pereunt subito et celeriter.

Ambo suscipiunt et deferunt minutas differentias et accuratas, ut colorum figurarum, motuum, distantiarum in visibilibus; vocum articulatorum, tonorum harmonicorum, et perniciosae alterationis sive trepidationis ipsorum in audibilibus.

Ambo in virtute et viribus suis non videntur vel emittere aliquam corporalem substantiam in media sua, aut ambitum sphaerae suae; nec etiam edere aut ciere manifestum motum localem in mediis suis, sed deferre quasdam species spirituales, quarum ignoratur ratio et modus.

Ambo videntur non generativa alicujus alterius virtutis aut qualitatis praeter virtutem propriam, et eatenus operari; alias sterilia esse.

Ambo in propria sua actione videntur tria quasi corporaliter operari. Primum, quod fortius objectum mergat et confundat debilius, ut lux solis lucem candelae, displotio bombardae vocem. Secundum, quod excellentius objectum destruat sensum debiliorem, ut lumen solis oculum, sonus violentus in proximo ad aurem auditum. Tertium, quod ambo reperiuntur, ut in speculis et echo.

Neque objectum unius confundit aut impedit objectum alterius; velut lux aut color, sonum, aut e contra.

Ambo afficiunt sensum in animalibus, idque objectis secundum magis aut minus gratis aut odiosis: attamen afficiunt etiam modo suo inanimata proportionata et organis sensuum (ut videtur) conformia; ut colores speculum, quod crystallinum est instar oculi; soni locos reverberationis, qui videntur etiam similes ossi et cavernae auris.

Ambo operantur variae, prout habent media sua bene aut perperam disposita.

Ad ambo medium magis conducibile et propitium est aer. In ambobus, in objectis accuratioribus, nonnihil affert intentio sensus, et quasi erectio ejus ad percipiendum.

DIFFERUNT IN HIS.

VIDENTVR species visibilium esse tanquam emissiones radiorum a corpore visibili, instar fere odorum. At species audibilium videntur magis participare ex motu locali, instar percussionum quae fiunt in aere: ut cum dupliciter plerumque operentur corpora, per communicationem naturae suae, aut per impressionem aut signationem motus, videatur diffusio illa in visibilibus magis ex primo modo participare, in audibilibus ex secundo.

Videtur

Videtur delatio sonorum magis manifesto deferri per aërem, quam visibilem. Neque enim, arbitror, ventus vehemens tantum impedire potest aliquod visibile a longe, quam sonum; flante, intelligo, vento in contrarium.

Insignis est illa differentia, unde etiam plurimae minores differentiae derivantur, quod visibilia (excepta luce originali) non feruntur nisi per lineas rectas, cum soni deferantur per lineas arcuatas.

Hinc fit quod visibilia alia alia non confundant simul repraesentata; soni contra. Hinc fit quod soliditas substantiae non videatur impedire visum magnopere, modo positurae partium corporis sint ordine simplici et per rectos meatus, ut in vitro, aqua, crystallo, adamante: at parum panni serici aut linei rumpit visum, cum sint corpora valde tenuia et porosa; at hujusmodi panni parum aut nihil impediunt auditum, ubi solida illa quam plurimum. Hinc fit quod ad reverberationem visibilem sufficiat parvum speculum, aut simile corpus perspicuum, modo ponatur in linea recta, ubi visibilia meant; at ad faciendam reverberationem echus oportet sonum etiam a lateribus includere, quia fertur undequaque. Longius fertur obiectum visibile, pro rata proportionem, quam sonus.

Visibilia, nimis prope admota ad oculum, non tam bene cernuntur, quam per distantiam nonnullam, ut radii coire possint in angulo magis acuto: at in auditu, quo propius, eo melius. Verum in hoc duplex potest esse error. Prior, quod ad visum requiritur lux: ea autem obiecto ad oculum propius admoto, arcetur. Nam audiui ex fide digno, qui curabatur ex cataractis oculorum, cum stylus ille minutus argenteus duceretur super ipsam pupillam oculi sui, eamque tangeret, absque ullo medio (existente stylo illo, seu acu argentea, longe angustiore quam pupilla erat oculi) eum clarissime vidisse stylum illum. Secundus, quod sit plane interposita caverna auris ante instrumentum auditus, ut sonus exterior tangere os et membranam auditus plane nequeat.

Celerius deferuntur species visus, quam soni, ut percipitur in flamma, et sonitu felopetorum; etiam in fulgure, et tonitru, ubi tonitru auditur post pausam.

Etiam existimo diutius haerere species soni, quam visibilia. Licet enim et illae non subito intereant, ut manifestum est in circulo vertente, et chordis talitro percussis, et crepusculo, et similibus; tamen diutius arbitror durant soni, quia deferuntur a ventis.

Radii lucis glomerati etiam inducunt calorem, quae est actio diversa a visibili. Similiter, si verum sit, clamores aves volantes dejecisse, etiam ea est actio protinus diversa ab audibili.

Non videtur in visibili esse obiectum tam odiosum ad sensum, quam in audibili; sed magis ex aequo. Nam foeda visui magis displicent ob excitationem phantasiae de rebus foedis, quam propter se; at in audibilibus, sonitus ferrae, dum acuitur, et similia inducunt horrorem; et tonus discordans in musica statim rejicitur et respuitur.

Non constat esse refractionem in sonis, ut in radiis. Attamen proculdubio resiliunt soni; sed illud reflexioni assignandum. Neque enim (arbitror) si sonus pertranseat diversa media, ut aërem, pannum, lignum, alium esse locum soni ubi deferretur, alium ubi audiretur; id quod proprium refractionis est: sed videtur pendere ex operatione in lineis rectis refractione; id quod non competit sono.

Contractio vero soni, et dilatatio ejus, secundum dispositionem medii fit proculdubio, ut in puparum vocibus et locutione sub aqua: contrahitur sonus in caverna illa, in campis dilatatur; quemadmodum per specula dilatantur et contrahuntur visibilia.

Medium

HISTORIA SONI ET AUDITVS.

Medium trepidans (ut fumus in visibilibus) facit visibilia objecta etiam trepidare: at in sonis nihil adhuc tale invenitur, nisi forte accessio et recessio per ventos. Nam trepidatio in fistula luscinolae, est trepidatio percussiois, non medii.

Post multam lucem, mutando ad tenebras, vel post tenebras ad lucem, confunditur parum visus: utrum vero hoc fiat a magnis fragoribus, aut alto silentio, inquirendum.

De celeritate generationis, et extinctionis soni, et tempore in quo fiunt.

OMNIS sonus cito admodum generatur, et cito interit: celeritas autem motus ipsius, et differentiarum ejus, non tam mirabilis res videtur. Etenim digitorum motus in cithara, aut anhelitus in fistula aut tibia, celeres admodum inveniuntur; etiam lingua ipsa (non curiosum prorsus organum) tot peragit motus quot literas: quod vero soni non solum tam perneciter generentur, sed et tantum spatium sua vi et impressione quasi momentanea occupent subito, id summam admirationem habet. Nam, exempli gratia, homo in medio campo vociferans exauditur ad quartam partem milliaris in ambitu, idque verbis articulatis, iisque in singulis minutis portionibus aëris haerentibus, idque in spatio temporis longe minore fortasse minuto.

De spatio temporis, in quo desertur sonus, inquirendum. Id hoc modo inveniri potest: Stet homo in campanili, noctu; stet alter in plano, ad distantiam forte milliaris, aut quam procul campana exaudire possit, habeatque paratam facem lucentem, sed co-opertam. Sonet campana in campanili; quam cito illa exaudiat ab illo altero qui stat in plano, attollat ille facem: per hoc, ex spatio temporis inter campanam pulsam et facem visam, deprehendi possunt momenta motus soni ab eo qui stat in campanili.

In tormentis igneis flamma conspicitur antequam bombus exaudiat; cum tamen flamma sequatur exitum pilae: ut flamma tardius exeat; citius sensum feriat. Vnde recte colligitur, radios visibiles celerius diffundi, et pervenire, quam species aut impressiones soni.

De affinitate, aut nulla affinitate, quam habet sonus cum motu aëris, in quo desertur locali et manifesto.

SONVS non videtur manifesto et actualiter quatefacere et turbare aërem, ut ventus solet; sed videntur motus soni fieri per species spirituales; ita enim loquendum, donec certius quippiam inveniatur.

Adeo ut existimem, sonum clamantis bene magnum, in parva ab ipso motu anhelitus distantia, vix folium aliquod populi albae tremulum, aut festucam, aut flammam moturum.

Attamen in pulsationibus majoribus deprehenditur motus plane corporalis et actualis aëris: id vero utrum fiat a motu ipso, qui generat sonum, an a concausa, aut concomitantia, non constât. Tonitrua quandoque tremere faciunt fenestras vitreas, et etiam parietes: arbitror etiam bombardas displosas, aut eruptiones cuniculorum subterraneorum idem facere.

Memini etiam, ni fallor, apud collegium regium in Cantabrigia, esse ligneam quandam fabricam, in qua campanae pendent, eamque a campanis, quando sonant, quatefieri. Sed qualiscunque fuerit ille occultus motus, qui est sonus, apparet

illum nec absque manifesto motu in prima pulsatione gigni, et rursus per motum manifestum aëris deferri aut impediri.

Verbum placide prolatum, quod ad distantiam triginta pedum forte exaudiri possit, tamen admotam flammam candelae prope os, ad unum pedem etiam, vix trepidare faciet: ubi paulo intensior flatus oris flammam faciet tremulam multo in longiore distantia.

Sonus campanarum, et similibum, accedit clarior, aut recedit hebetior, prout fiat ventus versus aurem aut adversus. Idem fit in clamore: qui, contra ventum editus, non tam longe auditur.

Traditur, per ingentes clamores applaudentium, et voces jubili, ita aërem collisum aut rarefactum fuisse, ut deciderent aves volantes. Opinio vagatur, sonitus complurium campanarum simul in urbibus populosis contra et fulminum perniciem et pestilentias valere.

Traduntur pro certo loca et aedificia nonnulla ita concamerata, ut si quis loquatur, atque (ut fertur) locutio ista fiat contra parietem in una parte camerae, melius exaudiantur verba post distantiam nonnullam a voce, quam prope.

Notavi sedens in curru, et demisso ex una parte velo currus, aperto ex altera, mendicum, qui clamabat ex latere currus clauso, ita visum esse ac si clamaret ex latere aperto; ut vox plane repulsa circuiret, aut saltem undique sonans, putaretur tamen ex ea parte audiri, qua melius pertingeret.

Si teneatur candela juxta foramen illud quod spiraculum est tympani, et percussatur tympanum, concutitur et extinguitur flamma. Idem fit in sonando cornu venatoris, si apponatur candela ad exitum cornu, etc.

Etiam exquisitae differentiae, quas suscipit sonus, easque secum defert demonstrant hujusmodi molles affectus non esse motus continuos locales. Nam sigilla certe in materia accommodata faciunt exquisitas impressiones; ita ut in generatione soni fortasse hoc fieri possit. Sed delatio et continuatio illa non competit, praesertim in liquidis: exquisitas autem illas differentias intelligimus de vocibus articulatis et tonis harmonicis.

Verum omnino de hac re (videlicet, quam relationem et correspondentiam habeat sonus ad motum localem aëris) inquiratur diligentius; non per viam, utrum (quod genus quaestionis in hujusmodi rebus omnia perdidit) sed per viam, quatenus: idque non per argumenta discursiva, sed per apposita experimenta et instantias crucis.

De communicatione aëris percussi et elisi cum aëre et corporibus vel spiritibus ipsorum ambientibus.

IN percussione campanae, sonus editus per percussione[m] campanae cum malleo ab extra, et cum embolo ad intra, ejusdem est toni. Adeo ut sonus redditus per percussione[m] ab extra non possit generari per collisionem aëris inter malleum et extrema campanae; quandoquidem habeat rationes ad concavum campanae ab intra. Et si foret lamina plane aeris, non concavum quippiam, alius, opinor, foret sonus.

Si fuerit rima in campana, reddit sonum raucum, non jucundum, aut gratum.

Videndum, quid faciat corporis, quod percutitur, crassitudo ad sonum, et quo usque; veluti, si ejusdem concavi una campana sit crassior, altera tenuior. Expertus sum in campana ex auro, eam reddere sonum excellentem, nihilo pejorem, imo

melioſem, quam campanam argenteam, aut aeneam. Attamen nummus aureus non tam bene tinnit quam argenteus.

Dolia vacua reddunt ſonum profundum et ſonorum, repleta hebetem et mortuum.

At in barbito, cithara, et huiusmodi, licet prima percuffio ſit inter chordam, et aërem exteriorem; tamen ſtatim ille aër communicat cum aëre in ventre, ſive cavo barbiti, aut citharae. Vnde in huiusmodi instrumentis ſit ſemper perforatio aliqua, ut aër exterior communicet cum aëre concluſo, abſque quo ſonus foret hebes et emortuus.

Fiat experimentum fiſtulae illius luſciniolae, ut impleatur oleo, non aqua; et notetur quanto ſonus ſit mollior, aut obtuſior.

Cum redditur ſonus inter ahelitim et aërem percuffum, in fiſtula, aut tibia, ita tamen redditur, ut habeat communicationem nonnullam cum corpore tibiae aut fiſtulae. Alius enim ſit ſonus in tuba lignea, alius in aenea; alius, arbitror, ſi tuba per interius, aut fortaffe etiam per exterius, fuerit obducta ſerico, aut panno; alius fortaffe ſi tuba fuerit madida, alius ſi ſicca. Etiam exiſtimo in eſpinettis, aut barbito, ſi tabula illa lignea, ſuper quam extenduntur chordae, foret aenea, aut argentea, diverſum nonnihil poſſit edere ſonum. Verum de his omnibus inquiratur ulterius. Etiam quatenus ad communicationem, inquirendum eſt, qui poſſit corporum diverſitas et inaequalitas: veluti ſi penderent tres campanae, una intra alteram cum ſpatio aëris interpoſito, et percuteretur campana exterior malleo, qualem editura foret ſonum reſpectu campanae ſimplicis.

Obducatur campana ab extra panno aut ſerico, et notetur, quando pulſatur campana per embolum interius, quid faciat obductio illa ad ſonum.

Si foret in barbito lamina aenea, aut argentea, foraminata loco lignae, videndum quid hoc faciat ad ſonum.

Vſurpantur in Dania, atque etiam deferuntur ad nos, tympana aenea, non lignea, minora ligneis, atque edunt ſonum (arbitror) magis ſonorum.

Agitatio aëris in ventis vehementioribus non multum (arbitror) redditura ſit ſonum, ſi abſunt ſylvae, fluctus, aedes, aut ſimilia; attamen receptum eſt, ante tempeſtates fieri murmura nonnulla in ſylvis, licet flatu ad ſenſum non percipiatur, nec moveantur folia.

Deſunt tria capitula, quae perficere non vacabat.

ARTICVLI QVAESTIONVM

CIRCA

MINERALIA.

Prima litera alphabeti est compositio, incorporatio, aut unio metallorum et mineralium.

QVIBVSCVM metallis aurum per simplicem colliquefactionem incorporabit, et quibuscum non : qua item quantitate incorporabit, et quod genus corporis talis compositio constituet.

Aurum cum argento, quod fuit vetus illud electrum : aurum cum hydrargyro, sive argento vivo : aurum cum plumbo : aurum cum cyprio, sive cupro : aurum cum aere : aurum cum ferro ; aurum cum stanno.

ARGENTVM itidem.

Argentum cum argento vivo : argentum cum plumbo : argentum cum cupro : argentum cum aere : argentum cum ferro : argentum cum stanno.

Tum ARGENTVM VIVVM.

Argentum vivum cum plumbo : argentum vivum cum cupro : argentum vivum cum aere : argentum vivum cum ferro : argentum vivum cum stanno.

PLVMBVM etiam.

Plumbum cum cupro : plumbum cum aere : plumbum cum ferro : plumbum cum stanno.

CVPRVM pariter.

Cuprum cum aere : cuprum cum ferro : cuprum cum stanno.

Aes etiam.

Aes cum ferro : aes cum stanno.

Vltimo FERRVM.

Ferrum cum stanno.

Quaenam sint metalla composita vulgo usitata atque cognita, et quibus proportionibus ea misceantur. Nempe,

Orichalcum ex aere et Cadmia sive lapide calaminari.

Plumbum cinereum ex plumbo vulgari et stanno.

Aes campanum ex, etc.

Metallum illud factitium, quod specie tenus argentum aemulatur, vulgo alchemicum dictum.

Trium, vel plurium, metallorum decomposita nimis prolixum esset recensere; excepto, siqua sint composita istiusmodi pridem observata.

Observandum porro, numqua duo metalla, quae secum sola misceri non sistent, alius, et cuiusnam, ope misceri poterint.

Quae metalla confici possint ex metallo et lapide, aut aliis fossilibus; perinde ac orichalcum ex aere et lapide calaminari fit: quae nempe metalla cum vitriolo; quae cum ferro in pulverem trito; quae cum filice, etc.

In nonnullis saltem horum periculum fiat, ut de caeterorum ingenio melius constet.

Numnam metalla, et alia fossilia, cum vitro liquefacto incorporabunt. Et quod genus corporis inde consurget.

In incorporationibus quantitates sedulo pendendae. Forte enim in exigua quantitate incorporatio fiet, quae in majori non item; ut videre est in illis sequioribus metallis (vulgo *allays* dictis) quibus in auro, et argento, in monetam cudendis, utuntur.

In corpore composito tria praecipue dispicienda sunt: color; fragilitas aut ductilitas; volatilitas aut fixatio; comparando cum corporibus simplicibus.

In praesens emolumentum usumque, haec regula est. Ratio habeatur pretii duorum corporum simplicium; tum pendatur dignitas unius supra aliud, respectu usus: dein adverte, num poteris compositum efficere, quod plus pretii vilitate refundat, quam ab usus dignitate detriverit. Verbi gratia. Pendatur pretium bombardarum aenearum: pendatur etiam pretium bombardarum ferrearum: tum porro advertas, quantum aeneae bombardae ferreis usu praestent; tum si ex aere et ferro compositas conflare pateris, quae usus commoditate a puris aeneis non multum aberunt, multo autem minore pretio constabunt; id scilicet rei, et privatae et publicae, in lucrum cedit.

Sic in auro, et argento, pretium in duodenis duplum est. Dignitas auri supra argentum haud magna est. Similis utriusque splendor; sed et argenti etiam splendor quorundam oculis magis arridet: ut in pannis vittisque bracteatis; ensium capulis argento obductis, et similibus. Praecipua dignitas in eo est, quod aurum ignem sustineat, quem nequit argentum: id autem ex naturae praestantia oritur, non in usu ejus omnino positum est. Neque enim novi, quid in usu praestet, praeterquam quod argento obducta squalori ac rubigini magis obnoxia sint, quam deaurata: quod vitium, si pauxillum auri admiscendo corrigi possit, id lucro erit. Itaque nonnihil mirari subit, per aliquot jam aetates antiquorum electrum intercidisse (quod fuit ex auro et argento, mistis, conflatum) cujus, opinor, in cudendis nummis, in vasis pretiosis extundendis, et in deaurando, plurimus usus esse poterit.

Notandum, in conversione metallorum impossibilitatem, vel saltem difficultatem non levem, subesse: veluti in efficiendo auro, argento, cupro. E contra, in adulterandis confingendisque metallis, fraudem esse libero homine indignam. Videtur autem inter haec mediam viam esse; scilicet, per nova composita, si quidem modi incorporandi plene innotescerent.

Quam incorporationem, seu potius imbibitionem, metalla recipient ex vegetabilibus, citra dissolutionem: ut cum armamentarii chalybi lentorem ductilitatemque, aquam, aut succum herbarum inspergendo, conciliant: cumque aurum, quod praeter modum induruit, renitensque est factum, injectis coriorum mace-

ratorum

ratorum aut oleo subactorum ramentis, pristinam ductilitatem recuperat; inquirendum est.

Notandum, quod in his, et similibus apparentibus imbibitionibus, optimum esset, ut ratio haberetur ponderis aucti, aut non aucti: si enim nihil ponderis accesserit, suspicari possumus, nullam prorsus substantiae imbibitionem factam esse: sed tantum alterius corporis applicationem disponere ac invitare metallum ad aliam partium posituram, quam alias ex se capturum foret.

Post incorporationem metallorum per simplicem colliquefactionem, ut magis discernatur indoles, ac consensus, dissensusque metallorum per dissolutorum incorporationem: observandum est, quae metalla aquis stygiis dissoluta facile in unum coalescant, et quae non: qua de re articulatim inquirendum, ut prius in colliquefactionibus.

Observandum in dissolutionibus non coalescentibus, quisnam effectus sequatur: num scilicet ebullitio; ad fundum praecipitatio; ad summum ejaculatio; in medietullo suspensio; et similia.

Nota dissensum menstruorum, sive aquarum stygiarum, posse incorporationi impedimento esse, aequae ac dissensum metallorum ipsorum. Vbi ergo menstrua eadem sunt, et tamen incorporatio non fit, illic in metallis ipsis dissensus est: id vero minime constabit, ubi menstrua diversa sunt.

Secunda litera alphabeti est separatio metallorum, et mineralium:

SEPARATIO triplicis generis est. Primum, separatio metalli puri a recremento et nativa scoria, quam repurgationem dicimus. Secundum, cum unum metallum seu minerale ex alio elicimus, quod extractionem vocare licet. Tertium, cum metallum aliquod resolvimus in sua principia, materiam primam, sive elementa (vel quocunque alio nomine indigitare placeat) quam operationem principationem vocabimus.

Quod ad repurgationem attinet, de illa per singula metalla quaeremus, nempe aurum, argentum, et reliqua.

Obiter etiam quaeremus de primo lapide, rudimento minerali, metallo immaturo, sive marcasita, singulorum metallorum; quod genus corpora sint, et quibus sensim gradibus ditescant.

Quaerendum etiam de modo separandi; num igne, vel aquis stygiis; vel aliter. Praeterea, quod ad modum repurgandi, dispiciendum est, quo pacto calorem intendere vel fusionem accelerare possis; quo minore pretio stet repurgatio.

Modi hoc faciendi in tribus sunt: nempe, in flatu, quo ignis accenditur; in modulo fornacis, quo calor unitione et reflexione intendatur; et in quibusdam additiis, sive medicamentis, quorum ope corpora citius aperiantur.

Nota modum faciendi, ut flatus quam minimum intermittatur, et intendendi caloris in fornace, in omnibus metallis eundem esse posse: addititia autem, ut citior fusio concilietur, diversa sint oportet, pro diversa metallorum natura.

Notetur porro, quod si putes, quantitatem additamentorum adaugendo ad proportionem scoriae nativae admistae rem confici, falli poteris: quantitas enim passivi plus oberit, quam eadem quantitas activi proderit.

Quod ad extractionem, quaerendum quae metalla alia contineant, et quae non: ut plumbum continet argentum; cuprum item argentum. Et similiter in aliis.

Nota.

Nota; quamlibet impensae in extrahendo pretium extracti superent, pergendum tamen esse: inde enim natura, et possibilitas rei saltem detegatur. Caeterum, de impensis minuendis poterit subinde iniri ratio.

Quaerendum insuper, in qua differentia sint ista metalla, quae alia plus minusve continent; et quomodo id conveniat cum vilitate aut dignitate metalli, vel mineralis, ei permitti, in se. Verbi causa, plumbum illud, quod plus argenti continet, eo fragilius,, atque alias in se vilius habetur.

Quod ad principiationem attinet, affirmare non possum, utrum tale quidpiam in rerum natura sit, necne; chemicosque in eo nimium desudare existimo. Sed utcunque sit (num solutio, aut extractio, aut vero conversio, fiat per ignem) sedulo quaerendum est, qui sales, sulphur, vitriolum, mercurius, aut corpora istiusmodi simplicia, in singulis metallis reperiantur; et qua quantitate.

Tertia litera alphabeti est variatio metallorum in diversas formas, corpora, ac naturas, quarum particularia sigillatim hic sequuntur.

TINCTURA: rubigo: calcinatio: sublimatio: praecipitatio: amalgamatizatio, vel versio in massam mollem: vitrificatio: fusio, vel versio in liquorem: germinatio, vel ramificatio, vel arborescentia: induratio et mollificatio: ductilificatio vel fragilificatio: volatilitas et fixatio: transmutatio vel conversio.

De tinctura inquirendum; quo modo metalla penitus penitusque tingantur; quibus modis id fiat, et in quos colores: quomodo nempe argentum flavedine, cuprum albedine, tingatur: quomodo etiam rubor, viriditas, caesius color, splendore retento, inducatur.

Item de tinctura vitri.

Item de tinctura marmoris, filicis, vel alterius lapidis.

In vertendo in rubiginem duo praecipue quaerenda; quibus id corrosivis fiat; et in quos colores mutatio sit. Vt plumbum in album, quod cerussam dicunt: ferrum in flavum, quod crocus martis dicitur; argentum vivum in cinnabarim; aes in aeruginem, quam viride aeris vocant.

De calcinatione quaerendum; quomodo singula metalla calcinentur; et in quale corpus, et quae sit calcinandi via exquisitissima.

Quantum ad sublimationem sustineant; et quo modo fiat sublimatio, et quae metalla sublimationem quaerendum; quodnam corpus sublimatum efficiet.

Similiter quod ad praecipitationem, quaerendum; quibus aquis stygiis singula metalla praecipitantur; aut quibuscum additamentis; et quo tempore; et in quod corpus.

Sic etiam de amalgamatizatione; quae metalla illam patientur; quo modo fiet, et in quale corpus.

De vitrificatione quoque; quae metalla eam sustineant; quibus item fiat mediis; in quem colorem mutatio fiat: quando item totum penitus metallum in vitrum mutatur; et quando in parte tantum vitrea metallum suspenditur: quod etiam sit pondus corporis vitrificati comparati cum corpore crudo: cumque vitrificatio mors quaedam metallorum habeatur, quaerendum, a qua vitrificatione fiat regressus, et a qua non.

De solutione in liquorem, quaerendum; quod sit cuiusque metalli dissolvendi proprium menstruum; et negative, quod menstruum in quod metallum dentem imprimet,

imprimet, et in quod non; et quae varia menstrua quodlibet metallum dissolvent, et quae perfectissime; item processus, seu motio dissolutionis: modus surgendi, bulliendi, vaporandi; violentior aut pacatior; majore an minore cum calore: item quantum, seu proportio, metalli, in quam vim suam exercere possit aqua fortis, sic ut in plusculum non valeat. Item color, in quem liquor mutabitur. Supra omnia quaerendum, num quod menstruum sit, quod metalla dissolvere possit citra mordacitatem atque corrosionem; et quod corpus per sympathiam aperiat, sine rodente violentaque penetratione.

Quod ad germinationem, five ramificationem, tametsi obiter tantum fiat, et in nugis fere habeatur, et animi tantum causa factis, non tamen usu magis serio destituitur; propterea quod subtilissimos et delicatos motus spirituum detegat, quando gestiunt, nec tamen erumpere datur: quemadmodum in vegetabilibus videre licet.

Quod ad indurationem, et mollitionem, quaerendum; quidnam sit, quod metalla sensim et gradatim duriora efficiet; quid itidem molliora. Haec inquisitio in geminum finem collineat. Primo, propter usum; ut cum ferrum igne molliatur, facit ut malleo cedat. Secundo, quoniam induratio fixationis quidam gradus est; emollitio autem, volatilitatis. De his ergo instituta quaestio illis lucem dabit.

Quod ad ductile et fragile, ejusdem fere generis sunt. Digna tamen de quibus sigillatim quaeratur: praecipue, ut fragilitati jungatur ductilitas; veluti, quo vitrum malleo duci sustineat, et ut enses ad obsistendum et penetrandum validi sint, nec tamen fractu faciles.

Quod ad volatilitatem fixationemque attinet, haec praecipua membra sunt, de quibus quaeratur. Extremus fixationis gradus est, in quem nec ullus ignis, nec aqua stygia simul cum igne, quidquam operari poterit; si tamen talis omnino fixatio possibilis sit. Proximus est, quando ignis simplex, absque aqua aliqua stygia, nihil movebit. Proximus, quando vis artis exploratoriae ferri poterit. Proximus, quando ignem folle non excitatum ferre possit, talemve ignis gradum. Proximus est, quando ignem ferre non possit, sed tamen malleo ducitur. Ultimus est, quando nec ducitur, nec tamen fluit, sed stupet. Sic et volatilitatis summus gradus est, quando absque reditu avolabit. Proximus, quando sursum volabit, et non difficulter redit. Proximus, quando sursum volabit supra caput, per genus quoddam exsufflationis, citra vaporationem. Proximus, quando liquecet, tametsi non ascendat. Proximus, quando mollescet, tametsi non liquecat. De his omnibus diligenter quaerendum, in variis metallis, in gradibus praesertim maxime remotis.

Quod ad transmutationem, five versionem; si realis et vera sit, summus est artis apex. Caute tamen ab extractione, restitutione, et adulteratione, distinguenda est. Relatum aliquoties mihi est, ferrum in cuprum verti, plumboque pondus adauctum esse, quod fieri nequiret sine corporis alicujus in plumbum versione. Quodcumque id genus fuerit, idque rite exploratum, diligenter inquirendum, et literis consignandum foret.

Quarta litera alphabeti est restitutio.

PRIMO igitur quaerendum negative, quae corpora nunquam redibunt, aut propter extremas fixationes, ut in quibusdam vitrificationibus; aut propter extremam volatilitatem.

Quaerendum etiam de duobus modis reductionis. Primo, ignis adminiculo, quod fit partes tantum homogeneas congregando. Secundo, devocando eas adminiculo corporis alicujus, quod cum iis consentit. Sic enim ferrum cuprum in aqua devocat; aurum argentum vivum ad se trahit per vaporem. Quicquid hujus generis fuerit, sedulo inquirendum.

Quaerendum etiam, quae tempus sive vetustas reducet; sine adminiculo ignis, aut alterius cujusvis corporis.

Quaerendum etiam quid unioni, sive restitutioni, obstiterit, quod mortificatio quandoque dicitur: ut cum argentum vivum resina, terebinthina, saliva, aut butyro, interimitur.

Ultimo inquirendum, qua in re metallum restitutum a metallo crudo differat; ut num renitentiùs sit factum, aut novum colorem acquisiverit, aut similia.

INQVISITIO DE MAGNETE.

MAGNES trahit pulverem chalybis praeparati, quali utuntur ad medicinam; etiam chalybem calcinatum in tenuissimum pulverem nigrum, aequè fortiter ac limaturam ferri crudam: crocum autem martis, qui est rubigo ferri artificiosa, hebetius et debilius. Si vero ferrum dissolvatur in aqua forti, et guttae aliquae dissolutionis ponantur super vitrum planum, non extrahit magnes ferrum, nec trahit aquam ipsam ferratam.

Magnes scobem suam trahit, quemadmodum limaturam ferri: parvaque admodum magnetis frustula, alterum alterum trahit, ut pensilia fiant, et capillata, quemadmodum acus.

Pone magnetem in tali distantia a ferro, ut non trahat: interpone pileum ferri, servata distantia, et trahet; virtute magnetis per ferrum melius diffusa, quam per medium aëris solius.

Magnes immisus intra aquam fortem, ibique per plures horas manens, virtute non minuitur.

Magnes fricatione contra pannum (ut utimur in electo) aut contra alium magnetem, aut calefactus ad ignem virtute non augetur.

Magnes alius alio est longe virtuosior: quinetiam virtutem suam, pro modo ejus, ferro tactum transmittit: virtutem, inquam, non solum verticatis, sed etiam attractionis simplicis. Nam si accipias magnetem fortiolem, eoque ferrum (puta cultellum) tangas; deinde magnete debiliore similiter alium cultellum, videbis cultellum fortiolem magnete tactum majus trahere pondus ferri quam debiliore tactus est.

Magnes ad aequè distans ferrum trahit per aërem, aquam, vinum, oleum.

Magnete, aut pulvere ejus, in aqua forti immerso, nihil omnino dissolvitur, sicut in ferro fit; licet magnes videatur esse corpus ferro consubstantiale.

Pulvis magnetis ferrum intactum non trahit, nec tactum etiam: attamen ipse pulvis a ferro tacto trahitur, et adhaeret; ab intacto autem minime: adeo ut pulvis magnetis videatur passivam virtutem aliquo modo retinere, activam autem non omnino.

Acus super planum posita, quae magnete non trahitur propter pondus; eadem superimposita fundo vitri elevato, ut utrinque propendeat, trahetur; quod eo magis relatu dignum puto, quia huiusmodi quiddam fortasse occasionem dedit frivolae illi narrationi, quod adamas magnetis virtutem impediat. Pone enim acum super adamantem parvum, in tabulam sectum, magnete praesente ad distans majus, quam in quo trahere posset, tamen trepidabit: illa autem trepidatio, non prohibitio motus est, sed motus ipse.

Magnes ferrum tactum longe vivacius trahit, quam intactum; adeo ut ferrum, quod intactum in data distantia non trahit, id in triplici distantia tactum trahat.

Nihil extrahitur ferri aut metallicae materiae ex magnete per ignem, et nota separationis.

Magnes non solvitur in aqua regis plus quam in aqua forti.

Magnes, in crucibulo positus, citra tamen quam ut flammam immittat, minuitur multum pondere, et immensum virtute, ut vix ferrum attrahat.

Magnes aegre liquefit, sed tamen figuram nonnihil immutat, et rubescit ut ferrum.

Magnes, combustus integer, virtutem passivam, ut se applicet alteri magneti, retinet; activam ad ferrum trahendum fere perdit.

Magnes in crucibulo combustus emittit fumum, vix tamen visibilem, qui laminam aeris superimpositam nonnihil albicare facit: ut solent etiam metalla.

Magnes in comburendo penetrat per crucibulum, idque tam extra, quam intra, fracto, quod a splendore splendescere facit.

Consentiunt omnes, magnetem, si comburatur, ita ut flammam quandam luridam et sulphuream jaciatur, prorsus fieri virtute evanidum; eamque nunquam postea recuperare; licet refrigeretur in positura australi, et septentrionali: id quod lateribus virtutem indit, et in magnetibus non prorsus combustis vires renovat.

Experimentum factum est, de ferro magnete tacto, ac etiam de magnete ipso, collocatis super fastigium templi D. Pauli Londini, quod est ex altissimis templis Europae; annon minuerentur virtute attractiva, propter distantiam a terra? sed nihil prorsus variatum est.

Si fiat versorium ex metallo aliquo, more indicis magnetici, et fini alteri apponatur succinum, leniter fricatum, versorium convertit se. *Ex Reliquiis Baconianis, p. 146.*

Succinum calefactum ab igne, sive tepeat, sive ferveat, sive inflammetur, non trahit.

Bacillum ferreum candens, flamma, candela ardens, carbo ignitus, admota festucis aut versoriis, non trahunt.

Succinum in majore mole, si fuerit politum, allicit, licet non fricatum; si in minore, aut impurius, sine frictione non trahit.

CrySTALLUS, lapis specularis, vitrum, electrica caetera, si urantur, aut torreantur, non trahunt.

Pix: resina mollior: benjoin: asphaltum: camphora: galbanum: ammoniacum: storax: assa: haec coelo calidiore neutiquam prorsus trahunt; at tempore frigidiore obscure et infirme trahunt.

Vapidus aer succino, etc. afflatus, vel ab ore, vel ab aere humidiori, virtutem trahendi suffocat.

Si charta aut linteum interponatur inter succinum et paleam, non fit motus aut attractio.

Succinum aut electrica, calefacta ex radiis solis, non expergefiunt ad trahendum, sicut ex frictione.

Succinum fricatum, et radiis solis expositum, diutius vires trahendi retinet, nec tam cito eas deponit, ac si in umbra positum esset.

Fervor ex speculo comburente, succino, etc. conciliatus, non juvat ad trahendum.

Sulphur accensum, et cera dura inflammata, non trahunt.

Succinum, cum citissime a frictione festucae vel versorio apponitur, optime trahit.

Virtus electrica viget in retentione ad tempus, non minus quam in attractione prima.

Flamma, apposito succino intra orbem activitatis, non trahitur.

Gutta aquae, admoto succino, trahitur in conum. Electrica, si durius affricentur, impeditur attractio.

Quae aegre alliciunt in claro coelo, in crasso non movent.

Aqua imposita succino virtutem trahendi suffocat, licet ipsam aquam trahat.

Sarca, ita succino circumdatum, ut tangat, attractione tollit; sed interpositum ut non tangat, non omnino tollit.

Oleum, succino appositum, motum non impedit; nec succinum, digito oleo madefacto fricatum, vires trahendi perdit.

Firmius provocant, et diutius retinent succinum, gagates, et huiusmodi, etiam minore cum frictione: adamas, crystallum, vitrum, diutius teri debent, ut manifesto incalescant antequam trahant.

Quae flammae approximant, licet propinqua distantia, a succino non trahuntur.

Fumum, extincta lucerna, succinum, etc. trahit. Fumus, ubi exit et crassus est, fortius trahit succinum; cum ascenderit, et rarior fit, debilius. Corpus ab electricis attractum non manifesto alteratur, sed tantum incumbit.

I N Q V I S I T I O

D E

VERSIONIBVS, TRANSMVTATIONIBVS,
MVLTIPPLICATIONIBVS, et EFFECTIONIBVS
C O R P O R V M.

TERRA per ignem versa est in lateres, quae sunt ex natura faxorum; quibusque ad aedificationem utimur, sicut et faxis. Idem est in tegulis.

Naphtha, quae fuit bituminosum illud caementum, ex quo extruebantur muri Babylonis, tempore adipiscitur valde magnam duritiem et firmitatem, ad instar faxi.

In terris argillaceis, ubi calculi et glarea habentur, inuenies saxa ingentia ex calculis et glarea coagulata; et inter ipsos materiam faxeam, aequae duram, aut certe duriores, quam calculi ipsi.

Sunt quaedam scaturigines aquarum, in quas si immergas lignum, vertetur in naturam lapidis: adeo ut pars submersa intra aquam deveniat lapis; pars supra aquam remaneat lignum.

Materia viscosa circa renes et vesicam in corpore humano vertitur in calculum, sive materiam lapideam. Lapis etiam saepe invenitur in cista fellis: aliquando etiam, sed rarissime, in vena porta.

Quaere, quantum temporis requiritur, ut materia terrae in lapidicinis vertatur in naturam lapideam?

Aqua, ut conjicere licet, vertitur in crystallum: quod videre est in cavernis quam plurimis, ubi crystallus in stillicidiis pendet.

Experimentum capias de ligno, sive caulibus herbarum, in argento vivo sepultis, utrum indurescant, et quasi lapidescant, annon.

Fama increbuit de lapide in capite bufonis vetuli et magni generato.

Relatum est, nobilem quendam, in palude sua fodientem, invenisse ovum in lapidem versum, albumine et vitello proprium colorem retinentibus; testa autem clare micante, instar adamantis exquisita in angulos secti.

Experimentum sumas, de corporibus aliquibus, prope fundum putei demissis; veluti ligno, aut aliis quibusdam substantiis tenerioribus, sed aquam non tangerent, ne putrescant.

Aiunt albumen ovi, per diuturnam insolationem, vel expositionem in radiis solis, contraxisse duritiem lapidis.

Lutum, in aqua, vertitur in testas piscium: ut in musculis, piscibus; qui reperiuntur in paludibus dulcibus, non fluentibus, et musco co-opertis. Substantia autem testarum earum est valde tenuis, lucida, et micans.

TOPICA INQVIVISIONIS

DE

LVCE et LVMIN E.

*Tabula prae-
sentiae.*

1. **V**IDENDVM primo, quae sint ea, cujuscunque generis, quae progignunt lucem: ut stellae, meteora ignita, flamma, ligna, metalla, et alia ignita; saccharum inter scalpendum et frangendum, cicindela, rores aquae falsae percussae et sparsae, oculi quorundum animalium, ligna nonnulla putria, magna vis nivis; aër fortasse ipse tenuem possit habere lucem, animalium visui, quae noctu cernunt, conformem; ferrum et stannum, cum in aquam fortem immittuntur resolvenda, ebulliunt, et sine ullo igne acrem calorem concipiunt; utrum vero lucem aliquam edunt, inquiratur. Oleum lampadum magnis frigoribus scintillat: nocte fuda, circa equum sudantem conspicitur nonnunquam lux quaedam tenuis; circa capillos quorundam hominum accidit, sed raro, lux etiam tenuis, tanquam flammula lambens; ut factum est in Lucio Martio, in Hispania. Ventrale cujusdam foeminae nuper inventum est, quod micaret, minime immotum, sed inter fricandum. Erat autem intinctum in viridi, atque tincturam illam ingreditur alumen, et crepabat nonnihil, cum micabat. Vtrum alumen inter scalpendum, aut frangendum, micet, inquiratur: sed fortiore (ut puto) indiget fractione, quam saccharum, quia magis contumax est. Tibialia nonnulla inter exuendum nituerunt, sive ex sudore, sive ex tinctura aluminis. Alia.

*Tabula ab-
sentiae in
proximo.*

2. Videndum etiam, quae sint ea, quae nullam lucem edant: quae tamen cum iis, quae edant, magnam habent similitudinem. Aqua bulliens non edit lucem. Aër, licet violenter fervefactus, non edit lucem. Specula, et adamantes, quae lucem tam insigniter reflectunt, nullam edunt lucem originalem. Alia.

Videndum est etiam accurate, in hoc genere instantiarum, de instantiis migrantibus, ubi scilicet adest et abest lux, quasi transiens. Carbo ignitus lucet, sed fortiter compressus statim lucem deponit. Humor ille crystallinus cicindela morte vermis, etiam fractus et in partes divisus, lucem ad parvum tempus retinet, sed quae paulo post evanescat. Alia.

*Tabula gra-
dum.*

3. Videndum, quae lux sit magis intensa, et vibrans, quae minus. Flamma lignorum fortem edit lucem; flamma spiritus vini, debiliorem; flamma carbonum penitus accensorum, fuscam admodum et vix visibilem. Alia.

Videndum

4. Videndum est de coloribus lucis, quales sint, quales non. Stellarum aliae *Colores lucis.* candidae sunt, aliae splendidae, aliae rubeae, aliae plumbeae. Flammae ordinariae, et inter eas, coruscationes coelitus, et flammae pulveris pyrii maxime albicant. Flamma sulphuris coerulea est, et pulchra. In aliquibus autem corporibus sunt purpureae flammae. Non inveniuntur flammae virides. Quae maxime ad viriditatem inclinat, est lux cicindelae. Nec inveniuntur coccineae flammae. Ferrum ignitum rubicundum est; et paulo intentius ignitum quasi candescit. Alia.

5. Videndum, quae corpora lucem reflectunt; ut specula, aquae, metalla polita, *Reflexiones* luna, gemmae. Omnia liquida, et superficie valde aequata et laevi, splendent non- *lucis.* nihil. Splendor autem est gradus quidam pusillus luminis.

Videndum attente, utrum lux corporis lucidi ab alio corpore lucido reflecti possit: ut si sumatur ferrum ignitum, et opponatur radiis solis. Nam reflexiones lucis omnino super-reflectuntur (elanguentia tamen paulatim) de speculo in speculum. Alia.

6. Videndum de multiplicatione lucis, ut per specula perspectiva, et similia, *Multiplicati-* quibus acui potest lux, et in longinquum projici; aut etiam reddi ad distinguendas *ones lucis.* res visibiles subtilius et melius; ut videre est apud pictores, qui phialam aqua plenam ad candelam adhibent.

Videndum etiam, num omnia in majore quanto lucem non reflectant: lux enim (ut credi possit) aut petransit, aut reflectitur. Qua de causa luna, etiamsi fuerit corpus opacum, tamen ob magnitudinem lucem reflectere possit.

Videndum etiam, utrum aggregatio corporum lucidorum, lucem multiplicet. Atque de aequaliter lucidis dubitandum non est. Vtrum vero lux, quae majore luce penitus obruitur, ut videri per se non possit, adjiciat tamen aliquid lucis, inquiratur. Etiam splendida quaeque nonnihil lucis contribuunt. Magis enim lucidum erit cubiculum serico, quam lana, ornatum. Multiplicatur etiam lux per refractionem: nam gemmae angulis intercisae, et vitrum fractum, magis splendent, quam si plana fuerint. Alia.

7. Videndum de modis obruendi lucem; veluti per exsuperantiam majoris lucis, *Modi obruendi* mediorum crassitudines, aut opacitates. Radii solis certe, in flammam foci immissi, *lucem.* flammam veluti fumum quandam albiorem apparere faciunt. Alia.

8. Videndum de operationibus, sive effectibus lucis, qui pauci sunt; et ad cor- *Operationes* pora, praesertim solida, alteranda parum possunt. Lux enim prae omnibus se gene- *sive effectus* rat, alias qualitates parce. *lucis.*

Lux certe aërem nonnihil attenuat; spiritibus animalium grata est, eosque exhibet; colorum omnium et visibilium radios submortuos excitat. Omnis enim color lucis imago fracta est. Alia.

9. Videndum est de mora lucis; quae, ut videtur, momentanea est. Neque *Mora lucis.* enim lux, si per multas horas in cubiculo duraverit; magis illud illuminat, quam si per momentum aliquod: cum calore, et aliis, contra fiat. Etenim, et prior calor manet, et novus superadditur. Attamen crepuscula nonnihil a reliquiis lucis provenire, ab aliquibus putantur.

10. Videndum

Viae et processus lucis.

10. Videndum attente de viis et processibus lucis. Lux circumfunditur; utrum vero una ascendat paululum, an aequaliter deorsum, et sursum, circumfundatur, inquiratur. Lux ipsa lucem undique circa se parit; ut cum corpus lucis, umbraculo scilicet interposito non cernatur; lux ipsa tamen omnia circum illuminat, praeter ea quae sub umbram umbraculi cadunt: quae tamen ipsa nonnihil lucis accipiunt a luce circumjecta; nam multo melius aliquid intra umbram situm cerni potest, quam si nulla omnino adesset lux. Itaque corpus visibile corporis alicujus lucidi, et ipsa lux, res discrepantes esse videntur. Lux corpora fibrosa, et inaequalis positurae, non penetrat; sed tamen a soliditate duritiae corporis non impeditur, ut fit in vitro, et similibus. Itaque recta linea, et pori non transversis, videntur lucem tantum perferre.

Delatio lucis fit optime per aërem; qui quo purior fuerit, eo melius lucem transmittit. Vtrum lux per corpus aëris vehatur, inquiratur. Sonos certe videmus a ventis vehi; et longius secundo vento, quam adverso, audiri possint: utrum vero simile aliquid fiat in luce, inquiratur. Alia.

Diaphaneitas lucidorum.

11. Videndum etiam est de diaphaneitate lucidorum. Filum candelae intra flammam cernitur: at per majores flammam objecta ad visum non perveniunt. At contra omnis diaphaneitas ex corpore aliquo ignito perit; ut in vitro videre est, quod ignitum non amplius manet diaphanum. Corpus aëris diaphanum est; item aquae: at illa duo diaphana commista, in nive, aut spuma, non amplius diaphana sunt, sed acquirunt lucem quandam originalem.

Cognitiones et hostilitates lucis.

12. Videndum de cognitionibus, atque etiam hostilitatibus lucis. Cognitionem maxime habet lux cum tribus rebus, quatenus ad generationem lucis; calore, tenuitate, et motu. Videndum igitur de conjugiiis et divortiis eorum erga lucem; atque eorundem conjugiorum et divortiorum gradibus. Flamma spiritus vini aut ignis fatui longe ferro ignito calore lenior est, verum lumine fortior. Cicindela, et rores aquae falsae, et multa ex illis, quae enumeravimus, lucem jaciunt, calida ad tactum non sunt. Etiam metalla ignita tenuia non sunt, at calore tamen ardente praedita. At contra, aër est inter tenuissima corpora, sed luce vacat. Rursus, idem aër, atque etiam venti, motu rapidi sunt, lucem tamen non praebent. At contra, metalla ignita motum suum hebetem non exuunt, lucem nihilominus vibrant.

In cognitionibus autem lucis, quae non ad generationem ejus, sed ad processum tantum spectant, nihil tam conjunctum est, quam sonus: itaque de eorum sympathiis et diffidiis accurate videndum. In his conveniunt. Lux et sonus in ambitum circumfunduntur. Lux et sonus per longissima spatia feruntur; sed lux perniciousius, ut in tormentis videmus, ubi lux citius cernitur, quam auditur sonus, cum tamen flamma pone sequatur. Lux et sonus subtilissimas distinctiones patiuntur; ut in verbis articulatis soni; in omnibus visibilium imaginibus lux. Lux et sonus nihil fere producunt aut generant, praeterquam in sensibus et spiritibus animalium. Lux et sonus facile generantur, et brevi evanescent: Nam non est quod quis putet sonum illum, qui ad tempus aliquod a campana aut chorda percussa durat, a prima percussione fieri: nam si campana vel chorda tangatur et sistatur, sonus statim perit; unde manifestum est, per successionem creari. Lux a majore luce, sicut sonus a majore sono, obruitur; et caetera.

Differunt autem, quod lux (ut diximus) sono velocior sit. Lux majora spatia vincit, quam sonus. Lux utrum in corpore aëris deferatur, quemadmodum sonus, incertum sit. Lux, in linea recta tantum, sonus in linea obliqua, et undique feratur: etenim cum quid in umbra umbraculi cernitur, non est, quod quis putet, quod lux ipsa penetret umbraculum, sed aërem tantum circumfusum illuminat; qui etiam aërem pone umbraculum vicinitate nonnihil illustrat: at sonus, ab uno latere parietis redditus, ex altera parte parietis auditur, non multum debilitatus. Etiam sonus intra septa corporum solidorum audiatur, licet exilior factus; ut fit in sonis infra lapides haematites; aut in corporibus percussis infra aquam; at lux in corpore diaphano, undique obstrueto, omnino non cernitur. Vltimo, quod omnis sonus generetur in motu, et elisione corporum manifesta; lux non item.

At hostilitates lucis, nisi quis privationes pro hostilitatibus habere velit, non occurrunt; verum, quod maxime credibile est, torpor corporum in partibus suis, maxime est luci inimicus. Nam fere nihil lucet, quod non, aut propria natura insigniter mobile est; aut excitatum, vel calore, vel motu, vel spiritu vitali. Alia.

Intelligo autem semper, quod non tantum aliae instantiae investigandae sint (istas enim paucas exempli loco solummodo adduximus) sed etiam ut novi topici articuli, prout rerum natura fert, adjiciantur.

FRANCISCVS BACON LECTORI.

SI qui fuerint, qui in veterum placitis sibi acquiescendum non putârunt, quod aliquando ab animi constantia, saepius ab ingenii levitate fieri vidimus; ii, qualescunque fuerint, hac fere defensione communi usi sunt; se, licet ab antiquitate desciverint, tamen ea asferre, quae cum sensu optime conveniant; atque homines, si hoc sibi in animum inducere possint, ut auctoritate non perstringantur, sed sibi ipsi et sensibus credant, facile in eorum partes transituros. Nos vero sensum nec contradictione violavimus, nec abstractione destruimus, et materiam ei longe uberiores, quam alii, prae buimus, et multo ministerio errores ejus restitimus, potestates auximus, atque judicium ejus, damnatis phantasiis, atque in ordinem redacta ratione, munivimus et formavimus; ut alii professione quadam, nos ipsa sensum tueri videamur; atque philosophia nostra una fere atque eadem res sit cum sensu restituto et liberato. Neque propterea tamen nobis de hominum fide et assensu large pollicemur, cum nostra ratio cum nulla priorum consentiat, sed plane in diversum trahat. Nam qui hucusque, pertaesi eorum, quae veteres asferunt, ad experientiam et sensum tanquam de integro se contulerunt, in hunc modum fere se gesserunt; ut nonnulla primo secundum sensum acriter et strenue inquisiverint; ea potissimum fumentes, quae illis maxime rationem totius habere visa sunt. Atque ex his confestim experientiae manipulis, et tanquam factionibus placita confinxerint, anguste, et inaequaliter philosophati, et omnia paucis condonantes. Atque iste tamen modus philosophandi, ad fidem faciendam saepenumero validus et felix est; ob angustias pectoris humani, quod illis, quae una et subito mentem subire possunt, maxime movetur, et acquiescendi cupidum caetera vel negligit, vel modo quodam non perceptibili ita se habere putat, ut illa pauca quibus phantasia impleri aut inflari consuevit. At contra, nos non manipulares, sed justum divinorum operum exercitum post nos trahentes, et ex aequo et secundum summas rerum pronunciantes, non habemus fere quo nos vertamus, aut ex qua parte aditum ad humanam fidem reperiamus; cum ea, quae adducimus, altius quam notiones, latius quam hujusmodi experimenta, se extendant. Itaque necesse est, ut ex illis pleraque praeproperis et propensis sensuum prehensionibus non satisfaciant, nonnulla autem dura, et instar religionis incredibilia ad sensus accedant. Sensus enim humani fallunt utique, sed tamen etiam se indicant; verum errores praesto, indicia accersita sunt. Itaque et novam prorsus tradendi viam ingressi sumus, rei ipsi convenientem: non disputando, aut exempla rara et sparsa adducendo; cum uterque fidei faciendae modus fortasse adversus nobis futurus fuisset, quorum decreta nec in cura notionum, nec in angustis experientiae abscissae et truncatae, fundata sint: sed experientiam coacervatam et continuam adhibuimus, atque homines ad fontes rerum adduximus, ac universum intellectus processum et derivationes sub oculos posuimus. Quare quicunque eo animo sunt, ut aut argumentis nitantur, aut paucis exemplis cedant, aut auctoritatibus impediuntur, aut opus hoc nostrum evolvere et introspicere
propter

propter aut animi aut temporis angustias non possint; cum illis nos profecto de hac re nec serio colloqui possumus. Satis fuerit, si illud Philocratis de Demosthene dictum huc transferamus. "Atque nolite mirari, Athenienses, si mihi cum Demosthene non conveniat. Ille enim aquam, ego vinum bibo." Illi enim certe liquorem bibunt crudum, ex intellectu vel sponte manantem, vel industria quadam haustum: nos autem liquorem paramus et propinamus ex infinitis uvis confectum, iisque maturis et tempestivis, et per racemos decerpitis et collectis, et subinde torculari pressis, et rursus in vase se separantibus, et clarificatis. Ne enim hoc Deus siverit, ut phantasiae nostrae somnium pro exemplare mundi edamus; sed potius benigne faveat, ut apocalypsin et visionem vestigiorum et viarum Creatoris in natura et creaturis conscribamus.

FILVM LABYRINTHI,

SIVE

INQVISITIO LEGITIMA DE MOTV.

MACHINA intellectus inferior: seu sequela chartarum ad apparentiam primam.

Racemi sive charta historiae ordinatae ad articulum primum: de formis et differentiis motus.

Motus applicationis exterioris, sive motus adhaerentiae.

Motus applicationis interioris, sive motus mixturae.

Motus applicationis ad fibras, sive motus indentitatis.

Motus assimilationis, seu motus generationis Jovis.

Motus signaturae, sive motus generationis Saturni.

Motus excitationis, sive motus generationis fictae.

Racemi sive charta historiae ordinatae ad articulum secundum.

De subjectis sive continentibus motum.

Racemi, sive charta historiae ordinatae ad articulum tertium.

De vehiculis sive deferentibus motum.

Racemi sive chartae historiae ordinatae ad articulum quartum.

De operationibus et consequentiis motus.

Racemi sive charta historiae ordinatae ad articulum quintum.

De curriculis sive clepsydris motus.

Racemi sive charta historiae ordinatae ad articulum sextum.

De orbe virtutis motus.

Racemi sive charta historiae ordinatae ad articulum septimum.

De hierarchia motus.

Racemi sive charta historiae ordinatae ad articulum octavum.

De societatibus motus.

VOL. V.

L

Racemi

Racemi five charta historiae ordinatae ad articulum nonum.

De affinitatibus motus.

Racemi five charta historiae ordinatae ad articulum decimum.

De viribus unionis in motu.

Racemi five charta historiae ordinatae ad articulum undecimum.

De viribus consuetudinis et novitatis in motu.

Racemi five charta historiae ordinatae ad articulum duodecimum.

De aliis omnibus motus.

Syllabae five charta anatomiae.

Vena relicta, seu charta divisionis secundae.

Axioma exterius, five charta observationis.

Columnae, five charta impossibilis apparentis, five humana optativa.

Foenus, five charta usus intervenientis, five humana activa.

Anticipatio, five charta interpretationis sylvestris.

Pons, five charta ad chartas novellas.

Machina intellectus superior; five sequela chartarum ad apparentiam secundam.

Chartae novellae.

ATQVE exemplum inquisitionis de natura (ut videre est) absolvimus, idque in subjecto omnium maxime capaci et diffuso; eaque forma, quam judicamus cum veritate et intellectu summum consensum habere. Neque tamen, more apud homines recepto, formulae alicui necessitatem imponimus: tanquam unica esset, et instar artis ipsius: sed certe omnibus pertentatis, ex longo usu, et nonnullo, ut putamus, iudicio, hanc ipsam formam five rationem disponendi materiam rerum, ad opus intellectus, ut probatam et electam exhibemus. Nihil autem officit, quo minus ii, qui otio magis abundant, aut a difficultatibus, quas primo experientem sequi necesse est, liberi jam erunt, aut majoris etiam et altioris sunt ingenii, rem in potius perducant. Nam et ipsi statuimus, artem inveniendi adolescere cum inventis: neque ad aliquid immotum et inviolabile inveniendi artificium, hominum industriam et felicitatem astringendam: artis enim perfectionem artis usum remorari, nihil est necesse. Quod autem viam novam scientiam docendi et tradendi ingressi sumus, quod doctrinam et praecepta quasi praetereuntes, et aliud agentes distulimus; atque in exemplo praecipue elaboravimus: hoc summa ratione nos fecisse arbitramur. Neque sane homines latere volumus, quid in hac re secuti sumus: nam obtinere in hominum aequitate positum est, vel potius in fortuna communi. Res enim humani generis agitur, non nostra. Primum hoc videmur adepti, quod maximum est, ut plane intelligamur. Longe enim aliud est singulis praeceptis exempla subnectere: aliud, universi operis figuram perfectam et quasi solidam construere et repraesentare. Etenim in mathematicis, adstante machina aut fabrica, sequitur demonstratio facilis et perspicua: sed absque hac commoditate, omnia videntur involuta, et quam revera sunt subtiliora. Atque etiam illud usu venit, ut quo grandius instrumentum demonstrationis fiat, eo sit et fidelius et illustrius. Etiam putamus nos aliquem modestiae et simplicitatis fructum percipere posse, quod nec vim nec insidias hominum iudiciis fecimus aut paravimus: sed rem nudam et apertam exhibuimus. Nemo enim ante nos, homines ad fontes naturae et res ipsas adduxerunt, ut in medium consulerent: sed exempla et experientiam ad dictorum suorum fidem, non ad alieni iudicii libertatem, adhibuerunt: at dupliciter nos de humano

humano genere meritos existimemus, duas res, maxime mortalibus charas et gratas, potestatem et libertatem, simul deferentes: potestatem operum, libertatem iudicii. Ac veluti in iudiciis civilibus ea maxime incorrupta et recta sunt, ubi minimum oratorum licentiae et turbis, aut etiam eloquentiae conceditur; sed omnis fere opera et tempus in testibus consumitur: eodem modo et de natura iudicia exercentur optima, cum nec pugnaci nec probabili orationi aut disputationi maximae partes tribuuntur, sed experientiae testimoniis evidentibus et coacervatis res conficitur. Nam certe in auctorum testimoniis libido et stimulus versatur: rerum autem testimonia et responsa, interdum obscura et perplexa, sed semper sincera et incorrupta sunt. Liberati etiam videmur magno malo, ex hominum fastidio et praepudicio. Solent enim viri prudentes, et graves, et cunctatores, novitatem omnem levitatis et vanitatis nomine suspectam habere; novas autem sectas et nova placita ut larvas et umbras aspernari: neque enim multum interesse putant, utrum homines in theoriis consentiant aut dissentiant; nisi quod vetera et recepta magis sint, ob consensum et mores, rebus gerendis accommodata. Huic malo non aliud remedium reperiebatur, nisi ut amplitudine exempli, in ipsos hominum sensus ita incurramus, ut, primo aspectu, quivis mediocris iudicii rem solidam et sobriam esse, atque opera et utilitatem spirantem; et a novae scholae aut novae sectae ratione et consuetudine prorsus alienam, statim perspiciat et agnoscat. Speramus etiam hoc potissimum modo, antiquis et aliis, qui in philosophia aliquid opinati sunt, auctoritatem et fidem abrogari: honorem et reverentiam conservari posse, idque non artificio quodam, sed ex vi ipsa rei. Existimamus enim subituras animos hominum cogitationem, num et illi huiusmodi diligentiam adhibuerint, aut placita et opiniones suas a tali fundamento excitaverint. Atque sane hoc dubium alicui videri potuisset, si opiniones eorum tantum ad nos pervenissent, modus autem inquisitionis et demonstrationis non apparuisset. Tum enim tale quippiam in mentem nobis venisset cogitare, illos proculdubio a meditationum suarum principio magnam vim et copiam exemplorum paravisse, eamque simili quo nos ordine, vel fortasse meliore disposuisse. Sed postquam re comperta, illis pronuntiare visum esset; tum demum pronuntiata et eorum explicationes et connexiones in scripta redegit; addito sparsim uno aut altero exemplo ad docendi lumen: sed primordia illa et notas, ac veluti codicillos et commentarios suos in lucem edere, et supervacuum et molestum putasse: Itaque fecisse ut in aedificando facere decet: nam post operis ipsius structuram, machinas et scalas, et huiusmodi instrumenta a conspectu amovenda esse. Verum haec de ipsis cogitare, nobis per ipsos integrum non est: formam enim et rationem suam inquirendi, et ipsi profitentur, et scripta eorum ejusdem expressam imaginem praefereunt. Ea non alia fuit, quam ut ab exemplis quibusdam, quibus sensus plurimum affueverat, ad conclusiones maxime generales, sive principia scientiarum, advolarent: ad quorum immotam veritatem conclusiones inferiores per media derivarent. Ex quibus arte constituta, tum demum, si qua controversia de aliquo exemplo mota esset, quod placitis suis refragari videretur, illud per distinctiones aut regularum suarum explanationes in ordinem redigerent: aut si de rerum particularium causis mentio injiceretur, eas ad speculationes suas ingeniose accommodarent. Itaque res et totius erroris processus prorsus patet: nam et missio experientiae praepropera fuit: et conclusiones mediae (quae operum vitae sunt) aut neglectae, aut infirmo fundamento impositae sunt; et sensui ipsi (qui non repraesentatur) ingenii quaedam facta est substitutio illegitima et infelix, et si qua frequens alicubi inter eorum scripta inveniatur exemplorum et particularium mentio, id sero,

et postquam jam decretum esset de placitis suis, factum esse constat. Nostra autem ratio huic maxime contraria est: quod tabulae affatim extra controversiam ponunt. Quibus positis et illud sequitur, admirationem, quae quibusdam ex antiquis aut alii cuiusdam tribuitur, intactam et imminutam manere. Nam in iis, quae in ingenio et meditatione posita sunt, illi mirabiles homines se praestiterunt. Nostra autem talia sunt, quae hominum ingenia et facultates fere aequant. Nam quemadmodum ad hoc, ut linea recte describatur, plurimum est in manus et visus facultate, si per constantiam manus et oculorum iudicium tantum res tentatur; si per regulam admotam, non multum: aut, ut etiam simplicius verba faciamus, quemadmodum ad hoc, ut longa oratio recitetur memoriter, homo memoria pollens ab homine obliuioso mirum in modum differt; si de scripto, non item: eadem ratione, et in contemplatione rerum, quae mentis viribus solum incumbit, homo homini praestat vel maxime: in ea autem, quae per tabulas fit, ea earum usum rite adhibitum, non multo major in hominum intellectu eminet inaequalitas, quam in sensu inesse solet. Quin et ab ingeniorum acumine et agilitate, dum suo motu feruntur, periculum metuimus. Itaque hominum ingeniis non plumas aut alas, sed plumbum et addimus. Accedit et illud, quod rem omnium difficillimam (si vis et contentio adhibeatur) per tabulas nostras sponte secuturam non diffidimus; hanc ipsam, ut postquam homines primo aditu fortasse difficiles et alieni, paulo post nativae rerum subtilitati, quae oculis suis subicitur, et differentiis in experientia plane signatis et expressis, assueverint; continuo fere subtilitatem verborum et disputationum, quae huc usque hominum cogitationes occupavit et tenuit, quasi pro re ludicra et quadam incantatione et spectro habituri sint; atque de natura decreturi, quod de fortuna dici solet, eam a fronte capillatam, ab occipitio calviam esse: omnem enim istam seram et praeposteram subtilitatem, postquam tempus rerum praeterierit, naturam prensare et captare, sed nunquam apprehendere et capere posse. Etiam vivum nos et plane animatum docendi genus adhibuisse arbitramur: non enim scientiam a stirpibus avulsam, sed cum radicibus integris, tradimus, ut in ingeniis melioribus, velut in gleba ferociore, transplantata, magnum et felix incrementum recipere possit. Nos autem si qua in re vel male credidimus, vel obdormivimus et minus attendimus, vel defecimus, et inquisitionem abruptimus; nihilominus rem ita proposuimus, ut et errores nostri, antequam massam scientiae altius inficiant, notari et separari possint; atque etiam ut facilis et expedita sit laborum nostrorum successio et continuatio: tum autem homines vires suas noscent, cum non eadem infiniti, sed omnia alii praestabunt. Etiam illud ludibrium avertisse videmur, cui frequens nostra operum mentio et inculcatio exponi posset, nisi homines inter res ipsas versari coëgissemus, hoc est, ut homines opera, quae ab aliis exigimus, et a nobis poscerent: facile enim quivis jam perspiciet, non frustra nos de operibus sermonem intulisse, cum in tabulis ipsis paucas nec novorum operum designationes et foenora reperiet, atque simul rationem nostram plane perspiciet: non opera ex operibus (scilicet ut empirici solent) sed ex operibus causas, ex causis rursus opera nota, ut legitimi naturae interpretes, educendi: atque propterea evitandi praematuram et effusam a principio ad opera deflexionem, atque huius rei legitimum et praestitutum tempus observandi et expectandi. Postremo et illud videmur effecisse, ut homines non solum de vi et instituto huius instaurationis nostrae, sed etiam de mole et quantitate ejus, veras opiniones habeant, ne forte alicui in mentem venire possit, hoc, quod molimur, vastum quiddam esse, et supra humanas vires; cum contra plerumque

que fiat, ut quod magis utile magis finitum sit: haec vero de natura inquisitio, vel singulis non sit pervia, conjunctis vero operis etiam expedita. Quod ut pateat magis, digestum tabularum addere visum est. Primae tabulae sunt de motu; secundae de calore et frigore; tertiae, de radiis rerum et impressionibus ad distans; quartae, de vegetatione et vitis; quintae de passionibus corporis animalis; sextae, de sensu et objectis; septimae, de affectibus animi; octavae, de mente et ejus facultatibus. Atque hae tabulae ad naturae separationem pertinent, et sunt ex parte formae. Ad constructionem autem naturae pertinent, et ex parte materiae sunt tabulae, quae sequuntur; nonae, de architectura mundi; decimae, de relativis magnis, sive accidentibus essentiae; undecimae, de corporum consistentiis, sive inaequalitate partium; duodecimae, de speciebus sive rerum fabricis et societatibus ordinariis; decimae tertiae, de relativis parvis, sive proprietatibus; ut universa inquisitio per tredecim tabulas absolvatur. Minores autem tabulas (quas specilla appellamus) ex occasione et usu praesenti conficimus. Neque enim in illis ipsis ullam, nisi per tabulas, et de scripto, inquisitionem recipimus. Restat pars altera mole minor, vi potior; ut postquam constructionem machinae docuimus, etiam de usu machinae lucem et consilia praebeamus.

COGITATIONES DE NATURA RERVM.

COGITATIO I. *De sectione corporum, continuo, et vacuo.*

DOCTRINA Democriti de atomis aut vera est, aut ad demonstrationem utiliter adhibetur. Non facile inest naturae subtilitatem genuinam, et qualis enim rebus ipsis invenitur, aut cogitatione complecti, aut verbis exprimere, nisi supponatur atomus. Accipitur autem duobus sensibus atomus, non multum inter se diversis. Aut enim accipitur pro corporum sectionis sive fractionis termino ultimo, sive portione minima; aut pro corpore quod vacuo caret. Quod ad primam attinet, haec duo posita tuto et certo statui possunt: alterum, inveniri in rebus dispartitionem et comminutionem, longe ea, quae sub aspectum cadit, subtiliorem: alterum, eam tamen infinitam non esse, nec perpetuo divisibilem. Si quis enim diligenter attendat, reperiet rerum minutias in corporibus continuatis eas, quae in corporibus fractis et discontinuatis inveniuntur, subtilitate longe vincere. Videmus enim parum croci in aqua infusum et agitatum, puta dolium aquae, ita inficere, ut ab alia aqua pura etiam visu distingui possit. Quae certe dispartitio croci per aquam subtilitatem exquisitissimi pulveris superat. Quod manifestum fiet, si tantundem pulveris ligni Brasiliæ, vel balaustiorum, vel alicujus rei optime coloratae (quae tamen croci lentorem, ad se in liquoribus aperiendum et incorporandum, non habeat) immisceas. Itaque ridiculum erat, atomos pro parvis illis corpusculis, quae sub radiis solis conspiciuntur, accipere. Ea enim pulveris instar sunt, atomum autem, ut ipse Democritus aiebat, nemo unquam vidit, aut videre possit. Sed ista rerum dispartitio in odoribus multo magis mirabilem se ostendit. Etenim si parum croci dolium aquae, colore; at parum zibethi coenaculum amplum, odore imbueret, et inficere potest, et subinde aliud, et rursus aliud. Neque quisquam sibi fingat, odores, luminis more, aut etiam caloris et frigoris, absque communicatione substantiae diffundi; cum notare possit, odores etiam rebus solidis, lignis, metallis, adhaerescere, idque ad tempus non exiguum; posse etiam frictione, lavatione ab iisdem discuti et purgari. Verum in hisce et similibus, quod processus infinitus non sit, nemo sanus contradixerit, cum intra spatia et limites, et corporum quantitates, hujusmodi dispartitio sive diffusio cohibeatur; ut in exemplis antedictis evidentissimum est. Quod ad secundum sensum atomi attinet, quod vacuum praesupponit, atomumque ex privatione vacui definit; bona et seria diligentia Heronis fuit, quae vacuum coacervatum negavit, vacuum commissum asseruit. Cum enim perpetuum corporum nexum cerneret, neque inveniri prorsus aut assignari spatium aliquod, quod corpore vacet; et multo magis, cum corpora gravia et ponderosa sursum ferri, et naturas suas quoque modo deponere et violare potius, quam diffusionem absolutam a corpore contiguo patiantur, videret; naturam a vacuo majoris notae sive coacervato abhorreere prorsus statuit. Contra, cum eandem corporis materiam contrahi, et coarctari, et rursus aperiri et dilatari perspiceret, et spatia inaequalia interdum majora, interdum minora occupare et complere; non vidit quomodo hujusmodi ingressus et egressus corporum in locis suis fieri possit, nisi propter vacuum admistum, minus videlicet, corpore compresso, plus relaxato: necesse enim esse, contractionem istam per unum ex his tribus modis fieri; aut eo, quem

quem diximus, nempe quod vacuum pro ratione contractionis excludatur; aut quod aliud aliquod corpus prius intermixtum exprimatur; aut quod sit quaedam naturalis (qualis qualis ea sit) corporum condensatio et rarefactio. Atque quod ad corporis tenuioris expressionem attinet, ista ratio nullum exitum habere videtur. Nam verum est, spongas, et hujusmodi porosa, expresso aëre, contrahi. De aëre ipso autem manifestum est per plurima experimenta, cum spatio notabili contrahi posse. Num ergo et ipsius aëris subtiliorem partem exprimi putandum est? et deinceps hujusmodi partis aliam, et sic in infinitum? Nam adversissimum tali opinioni est, quod quo tenuiora corpora sint, eo majorem contractionem sustineant, cum contra fieri oporteret, si contractio per expressionem partis tenuioris fieret. Atque de illo altero modo, corpora scilicet eadem, nec alias mutata, tamen magis et minus in raritate aut densitate recipere, non multum laborandum est. Positivum enim quiddam videtur esse, et ratione furda, et inexplicata niti, qualia sunt fere Aristotelis pronuntiata. Restat itaque tertius ille modus, qui vacuum supponit. Quod si illud quis objiciat, durum videri et fere incredibile, ut vacuum admistum sit, cum corpus ubique reperitur; is si exempla, quae modo adduximus, aquae croco, vel aëris odoribus infecti, animo sedatiore consideret, facile perspiciet, nullam partem posse assignari aquae, ubi crocus non sit, et tamen manifestum esse ex comparatione croci et aquae antequam miscerentur, corpus aquae corpus croci multis numeris excedere. Quod si id in diversis corporibus invenitur, multo magis in corpore et vacuo hoc fieri putandum est. Verum in ea parte Heronis, utpote hominis mechanici, contemplatio illa Democriti philosophi clarissimi inferior fuit: quod Hero, quia hic apud nos in nostro isto orbe vacuum coacervatum non reperit, ideo illud simpliciter negavit. Nil enim impedit, quominus in regionibus aetheris, ubi proculdubio majores sunt corporum expansiones, etiam vacuum coacervatum sit. In iis autem inquisitionibus et similibus semel monitum sit, ne quis propter tantam naturae subtilitatem confundatur et diffidat. Cogitet enim et unitates et summas rerum ex aequo supputationi submitti. Tam facile enim quis mille annos dixerit, aut cogitaret, quam mille momenta; cum tamen anni a multis momentis constituentur. Neque rursus existimet aliquis, haec potius speculationis curiosae esse, quam ad opera et usum referri; videre enim est omnes fere philosophos et alios, qui in experientia et rebus particularibus sedulo versati sunt, et naturam ad vivum dissectuerunt, in hujusmodi inquisitiones incidere, licet eas feliciter non peragant. Neque alia subest causa potentior et verior, ob quam philosophia, quam habemus, effectuum sit sterilis, nisi quod verborum et notionum vulgarium subtilitates captavit; naturae subtilitatem non persecuta est, nec inquirere constituit.

II. De aequalitate ac inaequalitate atomorum sive seminum.

PYTHAGORAE inventa et placita talia ex maiore parte fuere, quae ad ordinem potius quendam religioforum fundandum, quam ad scholam in philosophia aperiendam, accommodata essent; quod et eventus comprobavit. Ea enim disciplina plus in haeresi Manicheorum, et superstitione Mahumeti, quam apud philosophos, valuit et floruit. Opinio tamen ejus, mundum ex numeris constare, eo sensu accipi potest, ut ad naturae principia penetret. Duplex enim est, atque adeo esse potest, opinio de atomis sive rerum seminibus; una Democriti, quae atomis inaequalitatem et figuram, et per figuram situm attribuit: altera fortasse Pythagorae, quae eas omnino pares et similes esse asseruit. Qui enim aequalitatem atomis assignat,

assignat, is omnia in numeris necessario ponit; qui autem reliqua attributa admittit, is naturas primitivas atomorum singularium praeter numeros sive rationes coitionum adhibet. Activa autem quaestio, quae huic speculativae respondet, eamque determinare potest, ea est, quam etiam Democritus adducit; utrum omnia ex omnibus fieri possint. Quod cum illa a ratione alienum putasset, atomorum diversitatem tenuit. Nobis vero ea quaestio non bene instituta, nec quaestionem priorem premere videtur, si de transmutatione immediata corporum intelligatur. Verum utrum etiam per debitos circuitus et mutationes medias universa non transeant, ea demum quaestio legitima est. Dubium enim non est, semina rerum, licet sint paria, postquam se in certas turmas et nodos conjecerint, corporum dissimilium naturam omnino induere, donec eadem turmae aut nodi dissolvantur; adeo ut compositorum natura et affectus transmutationi immediatae non minori impedimento ac obici, quam simplicium, esse possit. Verum Democritus in corporum principiis investigandis acutus; in motuum autem principiis examinandis sibi impar et imperitus deprehenditur; quod etiam commune vitium omnium philosophorum fuit. Atque hujus, de qua loquimur, inquisitionis de prima conditione seminum sive atomorum, utilitas, nescimus, an non sit omnino maxima; ut quae sit actus et potentiae suprema regula, et spei et operum vera moderatrix. Etiam alia inquisitio inde fluit, cujus utilitas complexu minor, sed rebus et operibus propior est. Ea est de separatione et alteratione, hoc est, quid per separationem fiat, et quid alia ratione. Familiaris enim est animo humano error, qui etiam a chemistarum philosophia magnum robur et incrementum accepit; ut ea separationi deputentur, quae alio spectent. Exempli gratia; cum aqua in vaporem transit, facile quis opinetur partem aquae subtiliorem emitti, crassiores subsistere; ut in ligno videre est, ubi pars in flamma et fumo evolat, pars in cinere manet. Simile quiddam et in aqua fieri quis putet, licet non tam manifesto. Quamvis enim tota aqua quandoque ebullire et consumi videatur, tamen faeces quasdam ejus, tanquam cinerem, vasi adhaerescere posse. Verum et ista ratio cogitationem fallit. Certissimum enim est, totum corpus aquae in aërem posse mutari, et si quid vasi adhaerescat, id non ex delectu et separatione partis crassioris, sed forte ut aliqua pars (licet pari omnino cum ea, quae evolat, substantia) situ vas tetigerit, evenire; idque exemplo argenti vivi elucescit, quod totum fit volatile, et rursus totum absque diminutione vel tantilla consistit. Etiam in oleo lampadum, et sevo candelarum, totum a pingui fit volatile, nec aliqua fit incineratio; nam fuligo post flammam non ante flammam gignitur; et flammae cadaver, non olei aut sevi sedimentum est. Atque hoc aditum quendam ad Democriti opinionem, de diversitate seminum sive atomorum labefactandam praebet. Aditum, inquam in natura; nam in opinione aditus ille est multo mollior et blandior, quod philosophia vulgaris materiam suam commentitiam ad omnes formas aequam et communem fingit.

III. De negligentia veterum in inquisitione de motu, et moventibus rerum principiis.

INQUISITIONEM de natura in motu contemplando et examinando maxime collocare, ejus est, qui opera spectet. Quieta autem rerum principia contemplari aut comminisci, eorum est, qui sermones ferere, et disputationes alere velint. Quieta autem voco principia, quae docent ex quibus res consentur et consistant, non autem qua vi et via coalescant. Neque enim ad agendum, et potestatem sive operationem humanam amplificandam sufficit, aut magnopere attinet, nosse

nosse ex quibus res consent, si modos et vias mutationum et transformationum ignores. Nam sumpto exemplo a mechanicis (a quarum phantasia celebres illae de principiis rerum inquisitiones fluxisse videntur) an forte qui simplicia theriacam ingredientia novit, is pro certo theriacam componere potest? Aut qui sacchari, vitri, panni, materialia recte descripta apud se habet, num propterea artem, quae ad eorum praeparationem et effectum pertinet, tenere videtur? Atque in huiusmodi tamen principiis mortuis investigandis et examinandis hominum speculationes praecipue occupatae sunt; ac si quis cadaveris naturae anatomiam inspicere, non naturae vivae facultates et virtutes inquirere, sibi proponat et destinet. De moventibus autem rerum principiis sermo fere in transitu habetur: ut omnem admirationem superet, si intueamur quam negligenter et dissolute res omnium maxima et utilissima inquiratur et tractetur. Etenim si cogitationem de iis, quae dicuntur, paulisper suscipiamus; num stimulus materiae per privationem? num efformatio materiae ad ideam? num aggregatio particularum similium? num agitatio fortuita atomorum in vacuo? num lis et amicitia? num coeli et terrae impressiones reciprocae? num elementorum commercium per qualitates symbolizantes? num influxus coelestium? num sympathiae et antipathiae rerum? num occultae et specificae virtutes et proprietates? num fatum, fortuna, necessitas? num, inquam, huiusmodi generalia, quae nil aliud sunt quam spectra, et simulacra in superficie rerum, veluti in aquis, natantia et ludentia, humanum genus beabunt? aut opes humanas efficient auctiores. Ista enim phantasia implent, vel instant potius, sed nil prorsus ad operum effectum, corporum mutationem, aut motuum regimen faciunt. Atque rursus, de motu naturali et violento, de motu ex seipso et aliunde, de terminis motuum arguari et subtilitates captare; et haec quoque nil admodum de corpore naturae stringunt; sed potius in cortice describuntur. Itaque his missis, vel ad populares sermones damnatis et relegatis, illi demum rerum appetitus et inclinationes investigandae sunt, a quibus ista, quam videmus, tanta effectuum et mutationum varietas, in operibus, et naturae, et artis conflatur, et emergit. Atque tentandum, ut naturae, veluti Proteo, vincula injiciamus. Sunt enim genera motuum recte inventa et discreta, vera Protei vincula. Nam prout motuum, id est, incitationum et cohibitionum stimuli et nodi adhibentur, ad illud sequitur materiae ipsius conversio et transformatio.

IV. *De divisione vulgari motus, quod sit inutilis, et minus acuta.*

DIVISIO motus recepta in philosophia popularis videtur et absque fundamento, ut quae rem per effectus tantum dividit; atque ad hoc, ut per causas sciamus, nihil conducit. Nam generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, latio ad locum, nil aliud quam opera et effectus motuum sunt; qui cum ad manifestam rerum mutationem pervenerunt, quae populari notae subjacet, tum demum hisce nominibus (pingui satis contemplatione) insiguntur. Neque enim dubitamus, quin hoc sibi velint, cum corpora per motum (cujuscunque sit generis) eo usque processerint, ut formam novam teneant, vel veterem ponant (quod veluti periodus quaedam est, et justii spatii confectio (id motum generationis et corruptionis nominari; sin autem, manente forma, quantitatem tantummodo et dimensionem novam adipiscantur, id motum augmentationis et diminutionis dici; sic, manente etiam mole et claustris, sive circumscriptione, tamen qualitate, actionibus et passionibus mutantur, id motum alterationis appellari; sin, manente utique et forma, et mole,

et quantitate, locum et nil aliud mutant, id per motum lationis significari. Verum haec omnia acutius et diligentius inspicienti, mensura motus sunt, et periodi, sive curricula quaedam motuum et veluti pensa, non verae differentiae, cum quid factum sit designent; at rationem facti vix innuant. Itaque huiusmodi vocabula docendi gratia sunt necessaria, et dialecticis rationibus accommodata, naturalis autem scientiae egentissima. Omnes enim isti motus compositi sunt, et decompositi, et multipliciter compositi; cum perite contemplantibus ad simpliciora penetrandum sit. Nam principia, fontes, causae, et formae motuum, id est omnigenae materiae appetitus et passionēs, philosophiae debentur: ac deinceps motuum impressiones sive impulsiōes; fraena et reluctationes; viae et obstructions; alternationes et mixturae; circuitus et catenae; denique universus motuum processus. Neque enim disputationes animosae, aut sermones probabiles, aut contemplationes vagae, aut denique placita speciosa, multum juvant. Sed id agendum ut, modis debitis, et ministerio naturae convenienti, motum quemcumque in materia susceptibili excitare, cohibere, intendere, remittere, multiplicare, ac sopire et sistere possimus; atque inde corporum conservationes, mutationes, et transformationes praestare. Maxime autem ii motus sunt inquirendi, qui simplices, primitivi, et fundamentales sunt, ex quibus reliqui constantur. Certissimum enim est, quanto simpliciores motus inveniuntur, tanto magis humanam potestatem amplificari, et a specialibus et praeparatis materiis liberari, et in nova opera invalescere. Et certe quemadmodum verba sive vocabula omnium linguarum, immensa varietate, e paucis literis simplicibus componuntur; pari ratione universae rerum actiones et virtutes a paucis motuum simplicium naturis et originibus constituuntur. Turpe autem fuerit hominibus, propriae vocis tintinnabula tam accurate explorasse, ad naturae autem vocem tam illiteratos esse, et more priscae seculi (antequam literae inventae essent) sonos tantum compositos, et voces dignoscere; elementa et literas non distinguere.

V. *De quanto materiae certo, et quod mutatio fiat absque interitu.*

OMNIA mutari, et nil vere interire, ac summam materiae prorsus eandem manere satis constat. Atque ut omnipotentia Dei opus erat, ut aliquid crearetur e nihilo, ita et similis omnipotentia requiritur, ut aliquid redigatur in nihilum. Id sive per destitutionem virtutis conservatricis, sive per actum dissolutionis fiat, nihil ad rem: tantum necesse est, ut decretum intercedat Creatoris. Hoc posito ne cogitatio abstrahatur, aut materia aliqua fictitia intelligatur, etiam illud significamus; eam a nobis introduci materiam, atque ea natura investitam, ut vere dici possit huic corpori plus materiae adesse, illi autem (licet eandem mensuram expleant) minus. Exempli gratia, plumbo plus, aquae minus, aëri multo minus; neque hoc solum indefinite et ratione incerta et furda, sed praecise; adeo ut calculos haec res pati possit, veluti plus duplo, triplo, et similiter. Itaque si quis dicat, aërem ex aqua fieri posse, aut rursus aquam ex aëre, audiam; si vero dicat similem mensuram aquae in similem mensuram aëris verti posse, non audiam; idem enim est, ac si dixisset, aliquod posse redigi in nihilum. Similiter e converso, si dicat datam mensuram aëris (exempli gratia vesicam contenti certi aëris plenam) in similem mensuram aquae verti posse, idem est ac si dicat, aliquid fieri posse ex nihilo. Ex his itaque positis, tria praecepta sive consilia ad usum derivare jam visum est, ut homines peritius, et propter peritiam feliciter, cum natura negotientur. Primum huiusmodi est, ut homines frequenter naturam de rationibus suis reddendis interpellent; hoc

hoc est, cum corpus aliquod, quod prius sensui manifestum erat, aufugisse et disparuisse videant, ut non prius rationes admittant, aut liquident, quam demonstratum eis fuerit, quo tandem corpus illud migraverit, et ad quae receptum sit. Hoc, ut nunc sunt res, negligentissime fit, et contemplatio plerumque cum aspectu definit; adeo ut flammae, rei vulgatissimae, receptum homines non nōrint, quandoquidem eam in corpus aëris mutari falsissimum sit. Secundum huiusmodi, ut cum homines considerent necessitatem naturae prorsus adamantinam, quae materiae inest, ut se sustentet, nec in nihilum cedat, aut solvatur; illi rursus nullum genus vexationis et agitationis materiae praetermittant, si ultimas ejus operationes et obstinationes detegere atque educere velint. Atque hoc consilium non admodum artificiosum certe videri possit; quis negat? Sed utile tamen quiddam videtur, neque nihil in eo est. Veruntamen, si placet, etiam nunc parum observationis huic rei adspargamus. Itaque sic habeto. Maximum certe homini, sive operanti, sive experienti, impedimentum occurrit, quod materiae massam certam, absque diminutione aut accessione, servare, et premere, et subigere vix licet; sed, separatione facta, ultima vis eluditur. Separatio autem duplex intervenit: aut quod pars materiae evolet, ut in decoctione; aut saltem quod secessio fit, ut in flore lactis. Intentio itaque mutationis corporum profundae et intimae non alia est, quam si materia omnino debitis modis vexetur; sed tamen istae duae separationes nihilominus interim prohibeantur. Tum enim materia vere constringitur, ubi fugae omnis via intercipitur. Tertium denique huiusmodi, ut homines, cum corporum alterationes in eadem materiae massa, neque aucta, neque diminuta, fieri videant, primum eo errore phantasiā liberent, qui alte haeret; alterationem nempe tantummodo per separationem fieri; deinde ut sedulo et perite distinguere incipiant de alterationibus, quando ad separationem referri debeant; quando ad disordinationem tantum, et variā positionem partium absque alia separationē; quando ad utramque. Neque enim credo, cum pyrum immaturum et acerbum manibus fortius attrahamus, contundimus, et subigimus, unde illud dulcedinem acquirit; aut cum succinum vel gemma, in pulverem subtilissimum redacta, colorem deponunt, materiae pars notabilis deperditur, sed tantum partes corporis in nova positione constituuntur. Restat ut errorem quendam ex opinionibus hominum evellamus, cujus ea vis est, ut, si fides ei adhibeatur, aliqua ex his, quae diximus, pro desperatis haberi possint. Vulgaris enim opinio est, rerum spiritus, cum ad intensiorem quendam gradum tenuitatis per calorem eveſti sunt, etiam in vasis solidissimis (puta argenti, vitri) per occultos eorundem poros et meatus evolari; quod minus verum est. Neque enim aër aut spiritus, licet accedente calore, rarefactus, non flamma ipsa, tam libenter se comminuit, ut per huiusmodi poros exitum sibi quaerere aut facere sustineat. Verum ut nec aqua per rimam valde parvam, ita nec aër per huiusmodi poros effluit. Nam ut aër aqua longe tenuior, ita et tales pori rimis conspicuis longe subtiliores sunt: neque opus haberet sub vase operto suffocari, si huiusmodi perspirationes illi ullo modo praesto essent aut competerent. Exemplum autem, quod adducunt, miserum est, vel potius miserandum, ut sunt pleraeque contemplationes vulgaris philosophiae, cum ad particularia ventum est. Aiunt enim, si charta inflammata in poculum mittatur, et subito os poculi super vas aquae convertatur, aquam sursum trahi; propterea quod postquam flamma, et aër per flammam rarefactus, quae spatii aliquantum impleverant, per poros vasis exhalaverint, restare ut corpus aliquod succedat. Idem in ventosis fieri, quae carnes trahunt. Atque de successione aquae vel carnis bene sentiunt, de causa, quae praecedat, impertissime. Neque enim est aliqua corporis emissio, quae spatium praebet, sed sola corporis contractio. Cor-

pus enim, in quod flamma recidit, longe minus spatium complet, quam flamma antequam extingueretur. Hinc fit illud inane, quod successionem desiderat. Atque in ventosis hoc evidentissimum est. Nam cum eas fortius trahere volunt, spongia aquae frigidae infusa illas tangunt, ut per frigus aër interior condensetur, et se in minus spatium colligat. Itaque demimus certe hominibus eam sollicitudinem, ne de spirituum tam facili evolatione laborent: quum et illi spiritus, quos saepe desiderant, odorum, saporum, similium, non semper extra septa evolent, sed intra confundantur; hoc certissimum est.

VI. *De quiete apparente, et consentia, et fluore.*

QUOD quaedam quiescere videantur, et motu privari, id secundum totum aut integrum recte videtur, secundum partes autem, hominum opinionem fallit. Quies enim simplex et absoluta, et in partibus et in toto nulla est, sed quae esse putatur per motuum impedimenta, cohibitiones, et aequilibria efficitur. Exempli gratia, cum in vasis in fundo perforatis, quibus hortos irrigamus, aqua (si os vasis obturetur) ex foraminibus illis non effluit; id per motum retrahentem, non per naturam quiescentem fieri perspicuum est. Aqua enim tam contendit descendere, quam si actu suo potiat; sed cum in summitate vasis non sit quod succedat, aqua in imo ab aqua in summo retrahitur, et vim patitur. Si quis enim alterum infirmorem in lucta teneat, ut se movere non possit, atque ille nitatur sedulo, non propterea tamen minor est motus renitentiae, quia non praevalet, et a motu fortiori ligatur. Hoc autem quod dicimus de falsa quiete, et in rebus innumeris utile cognitu est, et non minimum lucis praebet in inquisitione naturae solidi et liquidi, sive consistentiae et floris. Solida enim videntur in positione sua manere et quiescere, liquida autem moveri et confundi. Neque enim columna ex aqua, aut alia effigies extrui potest, ut de ligno vel lapide. Itaque in promptu est opinari, partes aquae superiores contendere (motu, quem appellant, naturali) ut defluant; partes autem ligni non item. Atqui hoc verum non est, cum idem insit motus partibus ligni, quae in summo collocantur, ut deorsum ferantur, qui aquae; idque in actum perduceretur, nisi ligaretur et retraheretur iste motus a motu potiore. Is autem est certe appetitus continuitatis, sive separationis fuga, quae et ipsa tam aquae, quam ligno, competit; sed in ligno est motu gravitatis fortior, in aqua debilior. Nam quod ex huiusmodi motu etiam quae liquida sunt participant, id manifestum est. Videmus enim in bullis aquae ad separationem evitandam, aquam se in pelliculas conjicere, in hemisphaerii formam confictas. Videmus etiam in stillicidiis aquam, ut aquae continetur, in filum exile se producere et attenuare, quoad sequens aqua suppetat; sin autem deficiat aqua ad continuationem, tum se in guttas rotundas recipere, quarum diameter filo illo priore sit multo major. Simili modo videmus, aquam comminutionem magis exquisitam aegre pati, cum ex foraminibus et rimis (si subtiliores sint) naturali suo pondere absque concussionem non effluat. Quare constat, appetitum continuitatis etiam liquidis inesse, sed debilem. At contra in rebus solidis viget, et motui naturali sive gravitati praedominatur. Si quis enim existimet in columna ligni vel lapidis superiores partes non disfluere cupere, sed se in eodem plane statu sustinere, is facile se corrigit, si consideret columnam, sive similia, si altitudo ejus ad latitudinem basis non sit proportionata, sed modum excedat, stare non posse, sed devexo pondere ferri; adeo ut structuris praealtis necesse sit, ut at pyramidis formam inclinent, et sint versus summitatem angustiores. Qualis autem sit ea natura, quae appetitum istum continuitatis intendat aut remittat, non facile inquirenti occurret.

curret. Illud fortasse suggeretur, partes solidorum esse magis densas et compactas; liquidorum magis raras et solutas; aut liquidis subesse spiritum, quod floris sit principium, qui in solidis desit, et hujusmodi. Sed neutrum horum veritati consonum est. Manifestum enim est, nivem et ceram, quae secari et fingi, et impressiones recipere possunt, argento vivo aut plumbo liquefacto longe esse rariora; ut in ratione ponderum evincitur. Quod si quis adhuc insistat, fieri posse, ut nix aut cera licet sit (in toto) argento vivo rarior, tamen habere possit partes magis clausas et compactas; verum quia sit corpus spongiosum, et cava multa et aërem recipiat, ideo in summa effici leviolem, ut in pumice sit, qui cum pro ratione molis sit fortasse ligno levior, tamen si utrumque in pulverem redigatur, pulverem pumicis pulvere ligni futurum graviolem, quia cavitates illae non amplius adsint. Haec bene notata et objecta sunt. Sed quid ad nivem et ceram colliquatam dicent, ubi jam cavitates expletae sunt; vel quid ad gummi corpora, mastichen, et similia, quae cavitates istas manifestas non habent, et tamen sunt pluribus liquoribus leviora? Quod autem de spiritu afferunt, per cuius vim et impetum res fluant; id certe primo intuitu probabile est, et notionibus communibus familiare, reipsa autem durius est, et magis erroneum, cum verae rationi non solum non innitatur, sed fere opponatur. Spiritus enim ille, quem dicunt, revera (quod mirum fortasse dictu) consistentiam inducit, non fluorem: quod et optime in instantia nivis cernitur; quae cum ex aqua et aëre compositum corpus sit, cumque et aqua et aër seorsum fluant, in mixtura tamen consistentiam adipiscitur. Quod si quis objiciat, id evenire posse ex condensatione aquae partis per frigus, et non ab interpositione aëris; is se corrigit, si animadvertat etiam spumam corpus simile nivi esse, quod tamen a frigore nullo modo condensetur. Sin adhuc urgeat, et in spuma praecedere condensationem, non a frigore, sed tamen ab agitatione et percussione; is pueros consulat, qui ex levi aura, per fistulam sive calamum inspirata, et aqua (ob parum saponis admixtum) paulo tenaciore, miram et turritam bullarum structuram conficiunt. Res autem sic se habet; corpora ad tactum corporis amici, sive similis, se solvere et laxare, ad tactum autem corporis dissentientis se stringere et sustinere. Itaque appositionem corporis alieni esse consistentiae causam. Sic videmus oleum aquae admixtum, ut sit in unguentis, liquiditatem, quae et in aqua et in oleo antea vigeat, quadantenus exuere. Contra videmus, papyrum aqua madefactum se solvere, et consistentiam (quae ob aërem antea in poris admixtum valida erat) deponere; oleo vero madefactam, minus, quia oleum papyro minus consentiat. Idem quoque in saccharo videmus et similibus, quae ad aquam vel vinum intromittenda se laxant, neque solum cum liquores illis incumbunt, sed eosdem quoque fugunt et sursum trahunt.

VII. *De consensu corporum, quae sensu praedita sunt, et quae sensu carent.*

PASSIONES corporum, quae sensu dotantur, et quae sensu carent, magnum consensum habent; nisi quod in corpore sensibili accedat spiritus. Nam pupilla oculi speculo sive aquis aequiparatur; et simili natura imagines lucis et rerum visibilibus excipit et reddit. Organum autem auditus obici intra locum cavernosum conforme est, a quo vox et sonus optime resultat. Attractiones autem rerum inanimatarum, et rursus horrores sive fugae (eas dico, quae ex proprietate fiunt) in animalibus, olfactui atque odoribus gratis et odiosis, conveniunt. Tactus autem ratio et gustus, omnem, quae in corporibus inanimatis accidere possit, aut violentiam aut

aut contra insinuationem almam et amicam, ac universas earundem passionum figuras, veluti vates aut interpres exprimit. Nam compressiones, extensiones, erosiones, separationes, et similia, in corporibus mortuis in processu latent, nec nisi post effectum manifestum percipiuntur. In animalibus autem cum sensu doloris secundum diversa genera aut characteres violentiae peraguntur, permeante per omnia spiritu. Atque ab hoc principio deducitur cognitio, num forte alicui animantium adsit alius quispiam sensus praeter eos, qui notantur; et quot et quales sensus in universo animantium genere esse possint. Ex passionibus enim materiae rite distinctis sequetur numerus sensuum, si modo organa competant, et accedat spiritus.

VIII. *De motu violento, quod sit fuga, et discursatio partium rei propter pressuram, licet minime visibilis.*

MOTVS violentus (quam vocant) per quem missilia, ut lapides, sagittae, globi ferrei, et similia, per aërem volant, fere omnium motuum est vulgatissimus. Atque in hujus tamen observatione et inquisitione miram et supinam negligentiam hominum notare licet. Neque parvo detrimento in morus istius natura et potestate investiganda offenditur; cum ad infinita sit utilis, et tormentis, machinis, et universae rei mechanicae sit instar animae et vitae. Plurimi autem se perfunctos inquisitione putant, si motum illum violentum esse pronuncient, et a naturali distinguant. Atque is sane est Aristotelis et scholae ejus mos proprius et disciplina, curare ut habeant homines quod pronuntient, non quod sentiant; et docere quomodo aliquis affirmando aut negando se expedire, non cogitando se explicare, et sibi satisfacere possit. Alii paulo attentius, arrepto illo posito, duo corpora in uno loco esse non posse, restare aiunt, ut quod fortius sit impellat, debilius cedat; eam cessionem sive fugam, si minor adhibeatur vis, non ultra durare, quam prima impulsio continuetur, ut in protrusione; si autem major, etiam remoto corpore impellente, ad tempus vigere, donec sensim remittatur, ut in jactu. Atque hi rursus, alio ejusdem scholae more inveterato, primordia rei captant, de processu et exitu non solliciti, tanquam prima quaeque caetera trahant; quo fit ut immatura quadam impatientia contemplationem abrumpant. Nam ad id, quod corpora sub ipsum ictum cedant, aliquid afferunt; sed postquam corpus impellens jam remotum sit, adeo ut necessitas illa confusionis corporum jam plane cessaverit, cur postea motus continuetur, nihil dicunt, nec seipsi satis capiunt. Alii autem, magis diligentes, et in inquisitione perseverantes, cum vim aëris in ventis et similibus, quae vel arbores et turres dejicere possit, animadvertissent, opinati sunt eam vim, quae hujusmodi missilia post primam impulsione deducat et comitetur, aëri debere attribui, pone corpus, quod movetur, collecto et ingruenti, cujus impetu corpus, tanquam navis in gurgite aquarum, vehatur. Atque hi certe rem non deferunt, atque contemplationem ad exitum perducunt; sed tamen a veritate aberrant. Res autem vere in hunc modum se habet. Praecipuus motus partibus ipsius corporis, quod volat, inesse videtur: qui cum visu, ob nimiam subtilitatem, non percipiatur, homines non satis attendentes, sed levi observatione rem transmittentes, latet. Accuratius autem scrutanti manifeste constat, corpora, quae duriora sunt, pressionis esse impatientissima, et ejusdem veluti sensum acutissimum habere, adeo ut, quam minimum a naturali positione depulsa, magna pernecitate nitantur ut liberentur et in pristinum statum restituantur. Quod ut fiat, partes singulae, facto principio a parte pulsata, se invicem non secus, ac vis externa, protrudunt, ac vigent; et fit continua et intensissima

ssima (licet minime visibilis) partium trepidatio et commotio. Atque hoc videmus fieri in exemplo vitri, sacchari, et hujusmodi rerum fragilium, quae si mucrone aut ferro acuto secentur aut dividantur, protinus in aliis partibus, a tractu mucronis remotis, quasi in instanti disrumpuntur. Quod evidenter demonstrat communicationem motus pressurae in partes succedentes: qui motus, cum per omnia moliatur, et ubique tenter, ea parte contractionem inducit, qua ex praecedente corporis dispositione minus fortis erat compactio. Neque tamen ipse motus, quando per omnia turbat et percurrit, sub aspectum venit, donec aperta fiat effractio, sive continuitatis solutio. Rursus videmus, si forte filum ferreum, aut bacillum, aut durior pars calami (vel hujusmodi corpora, quae flexibilia quidem sunt, non absque aliqua renitentia) inter pollicem et indicem per extrema sua curventur et stringantur, ea statim profilire. Cujus motus causa manifeste deprehenditur non esse in extremis corporis partibus, quae digitis stringuntur, sed in medio, quod vim patitur, ad cujus relevationem motus ille se expedit. In hoc autem exemplo plane liquet, causam illam motus, quam adducunt de impulsione aëris, excludi. Neque enim ulla fit percussio, quae aërem immittat. Atque hoc etiam levi illo experimento evincitur, cum pruni nucleum recentem et lubricum premimus, digitosque paulatim adducimus, atque hac ratione emittimus. Nam et in hoc quoque exemplo compressio illa vice percussio est. Evidentissimus autem hujusce motus effectus cernitur in perpetuis conversionibus sive rotationibus corporum missilium dum volant. Siquidem ea procedunt utique, sed progressum suum faciunt in lineis spiralibus, hoc est, procedendo et rotando. Atque certe is motus spiralis, cum tam sit rapidus, et nihilominus tam expeditus, et rebus quodammodo familiaris, nobis dubitationem movit, num forte ex altiore principio non penderet. Sed existimamus non aliam causam huic rei subesse, quam eandem, quam nunc tractamus. Namque pressura corporis affatim motum in partibus sive minutiis ejus excitat, ut se quacunque via expediant et liberent. Itaque corpus non solum in linea recta agitur et provolat, sed undequaque experitur, atque ideo se rotat; utroque enim modo ad se laxandum nonnihil proficit. Atque in rebus solidis subtile quiddam et abditum: in mollibus evidens et quasi palpabile est. Nam ut cera vel plumbum, et hujusmodi mollia, malleo percussa, cedunt, non tantum in directum, sed et in latera, undequaque: eodem modo et corpora dura sive renitentia fugiunt et in recta linea et in circuitu. Cessio enim corporalis in mollibus, et localis in duris, ratione conveniunt; atque in corporis mollis efformatione, corporis duri passio, cum fugit et volat, optime conspicitur. Interim nemo existimet nos praeter motum istum (qui caput rei est) non etiam aliquas partes aëri devehenti tribuere, qui motum principalem adjuvare, impedire, flectere, regere possit. Nam et ejus rei potestas est non parva. Atque haec motus violenti sive mechanici (qui adhuc latuit) explicatio veluti fons quidam practicae est.

IX. *De causa motus in tormentis igneis, quod ex parte tantum, nec ea potiore inquisita sit.*

TORMENTORVM igneorum causa, et motus tam potentis et nobilis explicatio, manca est, et ex parte potiore deficit. Aiunt enim pulverem tormentarium, postquam in flammam conversus sit et extenuatus, se dilatare et majus spatium occupare: unde sequi, ne duo corpora in uno loco sint, aut dimensionum penetratio fiat, aut forma elementi destruat, aut situs partium praeter naturam totius sit (haec enim dicuntur) corporis, quod obstat expulsionem vel effractionem. Neque nihil est, quod dicunt. Nam et iste appetitus, et materiae passio, et hujus-

modi

modi motus pars aliqua. Sed nihilominus in hoc peccant, quod ad necessitatem istam corporis dilatandi rem praepropera cogitatione deducunt, neque quod natura prius est, distincte considerant. Nam ut corpus pulveris, postquam in flammam mutatus est, maiorem locum occupet, necessitatem sane habet; ut autem corpus pulveris inflammetur, idque tam rapide, id simili necessitate non constringitur; sed ex praecedente motuum conflictu et comparatione pendet. Nam dubium non est, quin corpus illud solidum et grave, quod per huiusmodi motum extruditur, vel removetur, antequam cedat, sedulo obnitatur: et si forte robustius sit, victoria potitur; id est, ut non flamma globum expellat, sed globus flammam suffocet. Itaque si loco pulveris tormentarii sulphurem vel caphuram vel similia accipias, quae flammam et ipsa cito corripiunt, et (quia corporum compactio inflammationi impedimento est) ea in grana pulveris, admista cineris juniperi vel alicujus ligni maxime combustibilis aliqua portione, efformes; tamen (si nitrum absit) motus iste rapidus et potens non sequitur: sed motus ad inflammationem, a mole corporis renitentis, impeditur et constringitur; nec se explicat aut ad effectum pertingit. Rei autem veritas sic se habet. Motum istum, de quo quaeritur, geminatum et compositum reperias. Nam praeter motum inflammationis, qui in sulphurea pulveris parte maxime viget, subest alius magis fortis et violentus. Is fit a spiritu crudo et aqueo, qui ex nitro maxime, et nonnihil a carbone salicis concipitur, qui et ipse expanditur certe (ut vapores subdito calore solent) sed una etiam (quod caput rei est) impetu rapidissimo a calore et inflammatione fugit et erumpit, atque hoc etiam inflammationi vias relaxat et aperit. Huiusce motus rudimenta et in crepitationibus aridorum foliorum lauri vel hederæ cernimus, cum in ignem mittuntur; et magis etiam in sale, qui ad rei inquisitionem naturam propius accedit. Simile etiam quiddam et in sevo candelarum madido, et in flatulentis ligni viridis flammis saepe videmus. Maxime autem eminet iste motus in argento vivo, quod corpus maxime crudum, et instar aquae mineralis est; cuius vires (si ab igne vexetur, et ab exitu prohibeatur) non multo pulveris tormentarii viribus inferiores sunt. Itaque hoc exemplo monendi homines sunt et rogandi, ne in causarum inquisitione unum aliquod arripiant, et facile pronuntient; sed circumspiciant, et contemplationes suas fortius et altius figant.

X. *De dissimilitudine coelestium et sublunarium quoad aeternitatem et mutabilitatem; quod non sit verificata.*

QVOD receptum est, universitatem naturae veluti per globos recte dividi et distingui; ut alia sit ratio coelestium, alia sublunarium, id non absque causa introductum videtur; si in hac opinione modus adhibeatur. Dubium enim non est, quin regiones sub orbe lunari positæ et supra, una cum corporibus, quae sub eisdem spatiis continentur, multis et magnis rebus differant. Neque tamen hoc certius est, quam illud, corporibus utriusque globi inesse communes inclinationes, passionem, et motus. Itaque unitatem naturae sequi debemus, et ista distinguere potius, quam discerpere, nec contemplationem frangere. Sed quod ulterius receptum est, coelestia mutationes non subire, sublunaria vero, aut elementaria quae vocant, iisdem obnoxia esse; et materiam horum instar meretricis esse, novas formas perpetuo appetentem; illorum autem instar matronae, stabili et intemerato connubio gaudentem; popularis opinio videtur esse, et infirma, et ex apparentia et superstitione orta. Videtur autem nobis haec sententia ex utraque parte labilis et sine fundamento. Nam neque coelo ea competit aeternitas, quam fingunt, nec rursus terrae ea mutabilitas. Nam quod ad coelum attinet, non ea nitendum est ratione, mutationes,

tiones ibidem non fieri, quia sub aspectum non veniunt: aspectum enim frustrat et corporis subtilitas, et loci distantia. Nam variae inveniuntur aëris mutationes, ut in aestu, frigore, odoribus, sonis, manifestum est, quae sub visum non cadunt. Neque rursus (credo) si oculus in circulo lunae positus esset; a tanto intervallo, quae hic apud nos fiunt, et qui in superficie terrae obveniunt motus, et mutationes machinarum, animalium, plantarum, et huiusmodi (quae pusillae alicujus festucae dimensionem, ob distantiam, non aequant) cernere posset. In corporibus autem, quae tantae molis et magnitudinis sunt, ut, ob dimensionum suarum amplitudinem, spatia distantiarum vincere, atque ad aspectum pervenire possunt, mutationes in regionibus coelestibus fieri, ex cometis quibusdam satis liquet; iis dico, qui certam et constantem configurationem cum stellis fixis servarunt; qualis fuit illa, quae in Cassiopea, nostra aetate, apparuit. Quod autem ad terram attinet; postquam ad interiora ejus, relicta ea, quae in superficie et partibus proximis invenitur, incrustatione et mixtura, penetratum est, videtur et ibi quoque similis ei, quae in coelo supponitur, perpetuitas existere. Proculdubio enim est, si in profundo terra pateretur mutationes, consequentiam earum mutationum, etiam in nostra regione, quam calcamus, majores casus fuisse parituram, quam fieri videmus. Sane terrae motus plerique, et eruptiones aquarum, vel eructationes ignium, non ex profundo admodum, sed prope insurgunt, cum parvum aliquod spatium in superficie occupent: quanto enim latiore regionem et tractum huiusmodi accidentia in facie terrae occupant, tanto magis radices sive origines eorum ad viscera terrae penetrare putandum est. Itaque majores terrae motus (majores, inquam, ambitu, non violentia) qui rarius eveniunt, recte cometis ejus generis, de quo diximus, equiparari possunt, qui et ipsi infrequentes sunt, ut illud maneat quod initio diximus, inter coelum et terram, quatenus ad constantiam et mutationem, non multum interesse. Si quem autem aequabilitas et certitudo motus in corporibus coelestibus apparens movet, veluti aeternitatis comes individuus, praesto est oceanus, qui in aestu suo haud multo minorem constantiam ostendat. Postremo, si quis adhuc instet, negari tamen non posse, quin in ipsa superficie orbis terrarum et partibus proximis, infinitae fiant mutationes, in coelo non item; huic ita responsum volumus, nec nos haec per omnia aequare: et tamen si regiones (quas vocant) superiorem et mediam aëris pro superficie aut interiore tunica coeli accipiamus, quemadmodum spatium istud apud nos, quo animalia, plantae, et mineralia continentur, pro superficie vel ex teriore tunica terra accipimus; et ibi quoque varias et multiformes generationes et mutationes inveniri. Itaque tumultus fere omnis, et conflictus, et perturbatio, in confiniis tantum coeli et terrae locum habere videtur. Vt in rebus civilibus fit; in quibus illud frequente usu venit, ut duorum regnorum fines continuis incursionibus et violentiis infestentur, dum interiores utriusque regni provinciae secure pace atque alta quiete fruuntur. Nemo autem, si recte attenderit, religionem hic opponat. Nam ethnica jactantia solummodo praerogativa ista coelum materiatum donavit, ut sit incorruptibile. Scripturae autem sacrae aeternitatem et corruptionem coelo et terrae ex aequo, licet gloriam et venerationem disparem, attribuunt. Nam si legatur, *solem et lunam fideles et aeternos in coelo testes esse*: legitur etiam, *generationes migrare, terram autem in aeternum manere*. Quod autem utrumque transitorium sit, uno oraculo continetur, nempe *coelum et terram pertransire, verbum autem Domini non pertransire*. Neque haec nos novi placiti studio diximus, sed quod ista rerum

et regionum conficta divortia et discrimina, ultra quam veritas patitur, magno impedimento ad veram philosophiam, et naturae contemplationem fore haud ignari, sed exemplo edocti providemus.

DE FLVXV ET REFLVXV MARIS.

CONTEMPLATIO de causis fluxus et reflexus maris, ab antiquis tentata, et deinde omissa, junioribus repetita, et tamen varietate opinionum magis labefactata quam discussa, vulgo levi conjectura refertur ad lunam, ob consensum nonnullum motus ejusdem cum motu lunae. Attamen diligentius perscrutanti vestigia quaedam veritatis se ostendunt, quae ad certiora deducere possint. Itaque ne confusus agatur, primo distinguendi sunt motus maris, qui licet fatis inconsiderate multiplicentur a nonnullis, inveniuntur revera tantum quinque; quorum unus tanquam anomalus est, reliqui constantes. Primus ponatur motus ille vagus et varius (quos appellant) currentium; secundus motus magnus oceani sexhorarius, per quem aquae ad littora accedunt et recedunt alternatim bis in die, non exacte, sed cum differentia tali, quae periodum constituat mensuram. Tertius motus ipse menstruus, qui nil aliud est quam restitutio motus (ejus quem diximus) diurni ad eadem tempora; quartus motus semimenstruus, per quem fluxus habent incrementa in noviluniis et pleniluniis magis, quam in dimidiis; quintus motus semestris, per quem fluxus habent incrementa auctiora et insignia in aequinoctiis. Atque de secundo illo motu magno oceani sexhorario sive diurno, nobis in praesentia sermo est praecipue et ex intentione, de reliquis solummodo in transitu et quatenus faciant ad hujusce motus explicationem. Primo igitur quod ad motum currentium attinet, dubium non est quin pro eo ac aquae vel ab angustis premuntur, vel a liberis spatiis laxantur, vel in magis declivia festinant, ac veluti effunduntur, vel in eminentiora incurrunt ac inscendunt, vel fundo labuntur aequabili, vel fundi sulcis et inaequalitatibus perturbantur, vel in alios currentes incidunt, atque cum illis se miscent et compatiuntur, vel etiam a ventis agitantur, praesertim anniversariis sive statariis, qui sub anni certas tempestates redeunt, aquas ex his et similibus causis impetus et gurgites suos variare, tam consecutione ipsius motus atque latione, quam velocitate sive mensura motus, atque inde constituere eos quos vocant currentes. Itaque in maribus tum profunditas fossae sive canalis, atque interpositae voragines et rupes submarinae, tum curvitates littorum, et terrarum prominentiae, sinus, fauces, insulae multis modis locatae, et similia, plurima possunt, atque agunt prorsus aquas, earumque meatus et gurgites in omnes partes, et versus orientem, et versus occidentem, austrum versus similiter et septentriones, atque quaquaversum, prout obices illi aut spatia libera et declivia sita sint et invicem configurentur. Segregetur igitur motus iste aquarum particularis, et quasi fortuitus, ne forte ille in inquisitione, quam prosequimur, obturbet. Neminem enim par est constituere et fundare abnegationem eorum, quae mox dicentur de motibus oceani naturalibus et catholicis, opponendo motum istum currentium, veluti cum thesibus illis minime convenientem. Sunt enim currentes merae compressiones aquarum, aut liberationes a compressione: suntque, ut diximus, particulares et respectivi, prout locantur aquae

aquae et terrae, aut etiam incumbunt venti. Atque hoc, quod diximus, eo magis memoria tenendum est, atque diligenter advertendum, quia motus ille universalis oceani, de quo nunc agitur, adeo mitis est et mollis, ut a compulsionibus currentium omnino dometur, et in ordinem redigatur, cedatque et ad eorum violentiam agatur et regatur. Id autem ita se habere ex eo perspicuum est vel maxime, quod motus simplex fluxus et refluxus maris in pelagi medio, praesertim per maria lata et exposita, non sentiat, sed ad littora tantum. Itaque nihil mirum si sub currentibus (utpote viribus inferior) lateat et quasi destruat, nisi quod ille ipse motus, ubi currentes secundi fuerint, eorum impetum nonnihil juvet atque incitet; contra ubi adversi, modicum fraenet. Misso igitur motu currentium, pergendum est ad motus illos quatuor constantes, sexhorarium, menstruum, semimenstruum, et semestrem, quorum solus sexhorarius videtur fluxus maris agere et ciere, mensstruus vero videtur tantummodo motum illum determinare et restituere. Semimenstruus autem et semestris eundem augere et intendere. Etenim fluxus et refluxus aquarum, qui littora maris ad certa spatia inundat et destituit, et horis variis variat, et vi ac copia aquarum, unde reliqui illi tres motus se dant conspiciendos. Itaque de illo ipso motu fluxus et refluxus sigillatim ac proprie (ut instituimus) videndum. Atque primo illud dari prorsus necesse est, motum hunc, de quo inquirimus, unum ex duobus istis esse, vel motum sublationis et demissionis aquarum, vel motum progressus. Motum autem sublationis et demissionis talem esse intelligimus, qualis invenitur in aqua bullienti, quae in caldario attollitur et rursus residet. At motum progressus talem, qualis invenitur in aqua vecta in pelvi, quae unum latus deserit, cum ad latus oppositum advolvitur. Quod vero motus iste neutiquam sit primi generis occurrit illud imprimis, quod in diversis mundi partibus variant aestus secundum tempora; ut fiant in aliquibus locis fluxus et augmenta aquarum, cum alibi sint ad eas horas refluxus et decrementa. Debuerant autem aquae, si illae non progredierentur de loco in locum, sed ex profundo ebullirent, ibique simul se attollere, atque rursus simul se recipere. Videmus enim duos illos alios motus semestrem et semimenstruum per universum orbem terrarum simul perfungi atque operari. Fluxus enim sub-aequinoctiis ubique augentur; non in aliis partibus sub aequinoctiis, in aliis sub tropicis; atque similis est ratio motus semimenstrui. Vbi-que enim terrarum invalescunt aquae in noviluniis et pleniluniis, nullibi in dimidiis. Itaque videntur revera aquae in duobus illis motibus plane attolli et dimitti, et veluti pati apogaeum et perigaeum, quemadmodum coelestia. Atque in fluxu et refluxu maris, de quo sermo est, contra fit: quod motus in progressu certissimum signum est. Praeterea si fluxus aquarum ponatur esse sublatio, attendendum paulo diligentius quomodo ista sublatio fieri possit. Aut enim fiet tumor ab aucto quanto aquarum, aut ab extensione sive rarefactione aquarum in eodem quanto, aut per sublationem simplicem in eodem quanto atque eodem corpore. Atque tertium illud prorsus adjiciendum. Si enim aqua, qualis est, attollatur, ex hoc relinquatur necessario inane inter terram atque ima aquae, cum non sit corpus, quod succedat. Quod si sit nova moles aquae, necesse est eam emanare atque scaturire e terra. Sin vero sit extensio tantum, id fiet vel per solutionem in magis rarum, vel appetitum appropinquandi ad aliud corpus, quod aquas veluti evocet et attrahat, et in sublimius tollat. Atque certe ista aquarum sive ebullitio, sive rarefactio, sive conspiratio cum alio quopiam corpore ex superioribus, non incredibilis videri possit in mediocri quantitate, atque adhibito etiam bono temporis spatio, in quo hujusmodi tu-

mores sive augmenta se colligere et cumulare possint. Itaque excessus ille aquarum, qui inter aestum ordinarium, atque aestum illum largiorem semimenstruum, aut etiam illum alterum profusissimum semestrem notari possit, cum nec mole excessus inter fluxum et refluxum aequiparetur, atque habeat etiam bene magnum interval- lum temporis ad incrementa illa sensum facienda, nihil habeat alienum a ratione. Vt vero tanta erumpat moles aquarum, quae excessum illum, qui invenitur inter ipsum fluxum et refluxum, salvet, atque hoc fiat tanta celeritate, videlicet bis in die, ac si terra, secundum vanitatem illam Apollonii, respiraret, atque aquas per singulas sex horas efflaret, ac deinde absorberet; incommodum maximum. Neque moveatur quispiam levi experimento, quod putei nonnulli in aliquibus locis memo- rentur consensum habere cum fluxu et refluxu maris, unde suspicari quis possit, aquas in cavis terrae conclusas similiter ebullire, in quo casu tumor ille ad motum pro- gressivum aquarum referri commode non possit. Facilis enim est responsio, posse fluxum maris accessione sua multa loca cava ac laxa terrae obturare atque opplere, atque aquas subterraneas vertere, etiam aërem conclusum reverberare, qui serie con- tinuata hujusmodi puteorum aquas trudendo attollere possit. Itaque hoc in omni- bus puteis minime fit, nec in multis adeo, quod fieri debuit, sive universa massa aquarum naturam haberet ebullientem per vices, et cum aestu maris consensionem. Sed contra raro admodum fit, ut instar miraculi fere habeatur; qui scilicet hujus- modi laxamenta et spiracula, quae a puteis ad mare pertingunt, absque obturatione aut impedimento raro admodum inveniantur. Neque abs re est memorare quod re- ferunt nonnulli, in fodinis profundis, non procul a mari sitis, aërem incrassari et suffocationem minari ad tempora fluxus maris; ex quo manifestum videri possit non aquas ebullire (nullae cum cernuntur) sed aërem retroverti. At certe aliud urget experimentum non contemnendum, sed magni ponderis, cui responsio omnino debe- tur; hoc est, quod diligenter observatum sit, idque non fortuito notatum, sed de industria inquisitum atque repertum, aquas ad littora adversa Europae et Flori- dae iisdem horis ab utroque littore resluere, neque deserere littus Europae cum ad- volvantur ad littora Floridae, more aquae (ut supra diximus) agitatae in pelvi, sed plane simul ad utrumque littus attolli et demitti. Verum hujus objectionis solutio perspicue apparebit in iis, quae mox dicentur de cursu et progressu oceani. Sum- ma autem rei talis est, quod aquae a mari Indico profectae, et ab objectu terrarum veteris et novi orbis impeditae, trudentur per mare Atlanticum ab austro in boream; ut non mirum sit eas ad utrumque littus simul ex aequo appellere, ut aquae solent, quae contrudentur a mari in ostia et canales fluminum, in quibus evidentissimum est motum maris esse progressivum quatenus ad flumina, et tamen littora adversa simul inundare. Verum id pro more nostro ingenue fate- mur, idque homines attendere et meminisse volumus, si per experientiam invenia- tur, fluxus maris iisdem temporibus at littora Peruviae atque Chinae affluere quibus fluunt ad littora praefata Europae et Floridae, opinionem hanc nostram, quod fluxus et refluxus maris sit motus progressivus, abjudicandam esse. Si enim per littora ad- versa tam maris australis, quam maris Atlantici, fiat fluxus ad eadem tempora, non relinquuntur in universo alia littora, per quae refluxus ad eadem illa tempora satis- faciat. Verum de hoc judicio faciendo per experientiam (cui causam submisimus) loquimur tanquam securi. Existimamus enim plane, si summa hujus rei per uni- versum terrarum orbem nobis cognita foret, satis aequis conditionibus istud foedus transigi, nempe ut ad horam aliquam certam fiat refluxus in aliquibus partibus orbis, quantum

quantum fiat fluxus in aliis. Quamobrem ex iis, quae diximus, statuatur tandem, motus iste fluxus et refluxus esse progressivus.

Sequitur jam inquisitio ex qua causa, et per quem consensum rerum, oriatur atque exhibeatur iste motus fluxus et refluxus. Omnes enim majores motus (si sunt iidem regulares et constantes) solitarii, aut (ut astronomorum vocabulo utamur) ferini non sunt, sed habent in rerum natura cum quibus consentiant. Itaque motus illi, tam semimenstruus incrementi, quam menstruus restitutionis, convenire videntur cum motu lunae. Semimenstruus vero ille five aequinoctialis cum motu solis. Etiam sublaciones et demissiones aquarum cum apogaeis et perigaeis coelestium. Neque tamen continuo sequetur (idque homines advertere volumus) quae periodis et curriculo temporis, aut etiam modo lationis conveniunt, ea natura esse subordinata, atque alterum alteri pro causa esse. Nam non eo usque progredimur, ut affirmemus motus lunae aut solis pro causis poni motuum inferiorum, qui ad illos sunt analogi; aut solem et lunam (ut vulgo loquuntur) dominium habere super illos motus maris. (licet huiusmodi cogitationes facile mentibus hominum illabantur ob venerationem coelestium) sed et in illo ipso motu semimenstruo (si recte advertatur) mirum et novum prorsus fuerit obsequii genus, ut aestu sub noviluniis et pleniluniis eadem patiantur, cum luna patitur contraria; et multa alia adduci possint, quae huiusmodi dominationum phantasias destruant, et eo potius rem deducant, ut ex materiae passionibus catholicis, et primis rerum coagmentationibus consensus illi oriantur, non quasi alterum ab altero regatur, sed quod utrumque ab iisdem originibus et concausis emanet. Veruntamen (utcumque) manet illud quod diximus, naturam consensu gaudere, nec fere aliquid monodicum, aut solitarium admittere. Itaque videndum de motu fluxus et refluxus maris sexhorario, cum quibus aliis motibus ille convenire aut consentire reperiatur. Atque inquirendum primo de luna, quomodo iste motus cum luna rationes aut naturam misceat. Id vero fieri omnino non videmus, praeterquam in restitutione menstrua: nullo modo enim congruit curriculum sexhorarium (id quod nunc inquiritur) cum curriculo menstruo; neque rursus fluxus maris passionēs lunae quascunque sequi deprehenduntur. Sive enim luna sit aucta lumine, sive diminuta, sive illa sit sub terra, sive super terram, sive illa elevetur super horizontem altius aut depreffius, sive illa ponatur in meridiano, aut alibi, in nulla prorsus harum consentiunt fluxus atque refluxus.

Itaque, missa luna, de aliis consensibus inquiramus. Atque ex omnibus motibus coelestibus constat, motum diurnum maxime curtum esse, et minimo temporis intervallo (spatio videlicet viginti quatuor horarum) confici. Itaque consentaneum est, motum istum, de quo inquirimus (qui adhuc tribus partibus diurno brevior est) proxime ad eum motum referri, qui est ex coelestibus brevissimus; sed hoc rem minus premit. Illud vero longe magis nos movet, quod ita sit iste motus dispersitus, ut ad diurni motus rationes respondeat, ut licet motus aquarum sit motu diurno quasi innumeris partibus tardior, tamen sit commensurabilis. Etenim spatium sexhorarium est diurni motus quadrans, quod spatium (ut diximus) in motu isto maris invenitur cum ea differentia, quae coincidat in mensuram motus lunae. Itaque hoc nobis penitus infedit, ac fere instar oraculi est, motum istum ex eodem genere esse cum motu diurno. Hoc igitur usi fundamento pergeamus inquirere reliqua; atque rem omnem triplici inquisitione absolvi posse statuimus. Quarum prima est, An motus ille diurnus terminis coeli contineatur, aut delabatur,

delabatur, et se insinuet ad inferiora? Secunda est, An maria regulariter ferantur ab oriente in occidentem, quemadmodum et coelum? Tertia, Vnde et quomodo fiat reciprocatio illa sexhoraria aestuum, quae incidit in quadrantem motus diurni cum differentia incidente in ratione motus lunae? Itaque quod ad primam inquisitionem attinet, arbitramur motum rotationis sive conversionis ab oriente in occidentem esse motum non proprie coelestem, sed plane cosmicum, atque motum in fluoribus magnis primum, qui usque a summo coelo ad imas aquas inveniatur, inclinatione eadem, incitatione autem (id est, velocitate et tarditate) longe diversa; ita tamen ut ordine minime perturbato minuatur celeritate, quo propius corpora accedunt ad globum terrae. Videtur autem primo probabile argumentum sumi posse, quod motus iste non terminetur cum coelo, quia per tantam coeli profunditatem, quanta interjicitur inter coelum stellatum et lunam (quod spatium multo amplius est, quam a luna ad terram) valeat atque vigeat iste motus, cum debitis decrementis suis; ut verisimile non sit naturam istiusmodi consensum, per tanta spatia continuatum, et gradatim se remittentem, subito deponere. Quod autem res ita se habeat in coelestibus, evincitur ex duobus, quae aliter sequuntur, incommodis. Cum enim manifestum sit ad sensum, planetas diurnum motum peragere, nisi ponatur motus, iste tanquam naturalis ac proprius in planetis omnibus, confugiendum necessario est vel ad raptum primi mobilis, quod naturae prorsus adversatur, aut ad rotationem terrae, quod etiam satis licenter excogitatum est, quoad rationes physicas. Itaque in coelo ita se res habet. Postquam autem a coelo discessum est, cernitur porro iste motus evidentissime in cometis humilioribus, qui, cum inferiores orbe lunae sint, tamen ab oriente in occidentem evidenter rotant. Licet enim habeant motus suos solitarios et irregulares, tamen in illis ipsis constituendis interim communicandis cum motu aetheris et ad eandem conversionem feruntur; tropicis vero non continentur fere, nec habent regulares spiras, sed excurrunt quandoque versus polos, sed nihilominus in consecutione ab oriente in occidentem rotant. Atque huiusmodi motus iste licet magna acceperit decremента (cum quo propius descendatur versus terram, eo et minoribus circulis conversio fiat, et nihilominus tardius) validus tamen utique manet, ut magna spatia brevi tempore vincere queat. Circumvolvuntur enim huiusmodi cometae circa universum ambitum, et terrae, et aëris inferioris, spatio viginti quatuor horarum, cum horae unius aut alterius excessu. At postquam ad eas regiones descensu continuato perventum sit, in quas terra agit non solum communicatione naturae et virtutis suae (quae motum circularem reprimat et sedat) sed etiam immixtione materiali particularum substantiae suae per vapores et halitus crassos; iste motus immensum hebescit, et fere corrumpitur, sed non propterea prorsus exinanitur aut cessat, sed manet languidus et tanquam latens. Etenim jam in confesso esse coepit, navigantibus intra tropicos, ubi libero aequore motus aëris percipitur optime, et aër ipse (veluti et coelum) maioribus circulis, ideoque velocius rotat, spirare auram perpetuam et jugem ab oriente in occidentem; adeo ut qui zephyro uti volunt, eum extra tropicos saepius quaerant et procurent. Itaque non extinguitur iste motus etiam in aëre infimo, sed piger jam devenit et obscurus, ut extra tropicos vix sentiatur. Et tamen etiam extra tropicos in nostra Europa in mari, coelo sereno et tranquillo, observatur aura quaedam solissequa, quae ex eodem genere est; etiam suspicari licet, quod hic in Europa experimur, ubi flatus euri acris est et desiccans, cum contra zephyri sit generalis et humectans, non solum ex hoc pendere, quod ille a continente,

nente, iste ab oceano apud nos spiret; sed etiam ex eo, quod euri flatus, cum sit in eadem consequentia cum motu aëris proprio, eum motum incitet et irritet, ac propterea aërem dissipet et rarefaciat: zephyri vero flatus, qui in contraria consequentia sit cum motu aëris, aërem in se vertat, et propterea inspisset. Neque illud contemnendum, quod vulgari observatione recipitur, nubes, quae feruntur in sublimi, plerumque movere ab oriente in occidentem, cum venti circa terram ad eadem tempora flant in contrarium. Quod si hoc non semper faciunt, id in causa esse, quod sint quandoque venti contrarii, alii in alto, alii in imo; illi autem in alto spirantes (si adversi fuerint) motum istum verum aëris disturbent. Quod ergo coeli terminis non contineatur iste motus, satis patet.

Sequitur ordine secunda inquisitio; An aquae ferantur regulariter et naturaliter ab oriente in occidentem? Cum vero aquas dicimus, intelligimus aquas coacervatas, sive massas aquarum, quae scilicet tantae sunt portiones naturae, ut consensum habere possint cum fabrica et structura universi. Atque arbitramur plane, eundem motum massae aquarum competere atque inesse, sed tardiores esse, quam in aëre, licet ob crassitudinem corporis sit magis visibilis et apparens. Itaque ex multis, quae ad hoc adduci possent, tribus in praesens contenti erimus experimentis, sed iisdem amplis et insignibus, quae rem ita esse demonstrant. Primum est, quod manifestus reperiatur motus et fluxus aquarum ab oceano Indico usque in oceanum Atlanticum, isque incitior et robustior versus fretum Magellanicum, ubi exitus datur versus occidentem; magnum itidem ex adversa parte orbis terrarum a mari Scythico in mare Britannicum. Atque hae consequentiae aquarum manifesto voluntur ab oriente in occidentem. In quo advertendum imprimis, in istis tantum duobus locis maria esse pervia et integrum circulum conficere posse; cum contra per medios mundi tractus, objectu duplici veteris et novi orbis abscindantur et compellantur (tanquam in ostia fluminum) in duos illos alveos oceanorum geminorum Atlantici et australis, qui oceani exporriguntur inter austrum et septentriones; quod adiaphorum est ad motum consecutionis ab oriente in occidentem: ut verissime omnino capiatur motus verus aquarum ab istis, quas diximus, extremitatibus orbis, ubi non impediuntur, sed permeant. Atque primum experimentum huiusmodi est. Secundum autem tale.

Supponatur fluxum maris ad ostium freti Herculei fieri ad horam aliquam certam, constat accedere fluxum ad caput sancti Vincentii tardius, quam ad ostium illud; ad caput Finis terrae, tardius, quam ad caput sancti Vincentii; ad Insulam Regis tardius, quam ad caput Finis-terrae; ad insulam Hechas tardius, quam ad Insulam Regis; ad ingressum canalisi Anglici tardius, quam ad Hechas; ad littus Normannicum tardius, quam ad ingressum canalisi. Hucusque ordinatim; ad Gravelingam vero, verso prorsus ordine (idque magno saltu) quasi ad eandem horam cum ostio freti Herculei. Hoc experimentum secundum ad experimentum primum trahimus. Existimamus enim (quemadmodum jam dictum est) in mari Indico, et in mari Scythico veros esse cursus aquarum, ab oriente scilicet in occidentem, pervios et integros; at in alveis maris Atlantici atque australis compullos et transversos, et refractos ab objectu terrarum, quae utrinque in longum ab austro ad boream exporriguntur, et nusquam, nisi versus extremitates, liberum dant exitum aquis. Verum compulsio illa aquarum, quae causatur a mari Indico versus boream, et in opposito a mari Scythico versus austrum spatiis immensum differunt ob differentem vim et copias aquarum. Univerfus igitur oceanus Atlanticus usque ad
mare

mare Britannicum cedit impulsioni maris Indici; at superior tantum Atlantici maris pars, nimirum ea quae jacet versus Daniam et Norvegiam, cedit impulsioni maris Scythici. Hoc vero ita fieri neesse est. Etenim duae magnae insulae veteris orbis et novi orbis eam sunt sortitae figuram, atque ita exporriguntur, ut ad septentriones latae, ad austrum acutae sint. Maria igitur contra ad austrum magna occupant spatia, ad septentriones vero (ad dorsum Europae et Asiae atque Americae) parva. Itaque ingens illa moles aquarum, quae venit ab oceano Indico, et reflectit in mare Atlanticum, potis est compellere et trudere cursum aquarum continua successione quasi ad mare Britannicum, quae successio est versus boream. At illa longe minor portio aquarum, quae venit a mari Scythico, quaeque etiam liberum fere habet exitum in cursu suo proprio versus occidentem ad dorsum Americae, non potis est cursum aquarum compellere versus austrum, nisi ad eam, quam diximus, metam, nempe circa fretum Britannicum. Neesse est autem ut in motibus istis oppositis sit tandem aliqua meta, ubi occurrant et conflitentur, atque ubi in proximo mutetur subito ordo accessionis; quemadmodum circa Gravelingam fieri diximus, limite videlicet accessionis Indicae et Scythicae. Atque inveniri euripum quendam ex contrariis fluxibus circa Hollandiam, non solum ex ea (quam diximus) inversione ordinis horarum in fluxu, sed etiam peculiari et visibili experimento, a plurimis observatum est. Quod si haec ita fiant, reditur ad id, ut neesse sit fieri, ut quo partes Atlantici et littora magis extenduntur ad austrum, et appropinquant mari Indico, eo magis fluxus antevertat in praecedentia, utpote qui oriatur a motu illo vero in mari Indico; quo vero magis ad boream (usque ad limitem communem, ubi repelluntur a gurgite antistropho maris Scythici) eo tardius atque in subsequencia. Id vero ita fieri experimentum istud progressus a freto Herculeo ad fretum Britannicum, plane demonstrat. Itaque arbitramur etiam fluxum circa littora Africae antevertere fluxum circa fretum Herculeum, et, verso ordine, fluxum circa Norvegiam antevertere fluxum circa Suediam; sed id nobis experimento aut historia compertum non est.

Tertium experimentum est tale; maria clausa ex altera parte, quae sinus vocamus, si exporrigantur inclinatione aliqua ab oriente in occidentem, quae in consequentia est cum motu vero aquarum, habent fluxus vigentes et fortes: si vero inclinatione adversa, languidos et obscuros. Nam et mare Erythraeum habet fluxum bene magnum, et sinus Persicus magis recta petens occidentem, adhuc majorem. At mare Mediterraneum, quod est sinuum maximus, et hujus partes Tyrrhenum, Pontus, et Propontis, et similiter mare Balticum, quae omnia reflectunt ad orientem, destituuntur fere, et fluxus habent imbecillos. At ista differentia maxime eluscescit in partibus Mediterranei, quae quamdiu vergunt ad orientem, aut flectunt ad septentriones (ut in Tyrrheno et in iis, quae diximus, maribus) quiete agunt absque aestu multo: at postquam se converterint ad occidentem, quod fit in mari Adriatico, insignem recuperat fluxum. Cui accedit et illud, quod in Mediterraneo refluxus ille tenuis (qualis invenitur) incipit ab oceano, fluxus a contraria parte, ut aqua magis sequatur cursum ab oriente, quam refusionem oceani. Atque his tantum tribus experimentis in praesentia utemur ad inquisitionem illam secundam.

Possit tamen adjici probatio quaedam consentanea cum his, quae dicta sunt, sed abstrusioris cujusdam naturae; ea est, ut petatur argumentum hujusce motus ab oriente

oriente in occidentem, quem aquis astruximus, non solum a consensu coeli (de quo jam dictum est) ubi iste motus in flore est ac fortitudine praecipua, sed etiam a terra, ubi protinus videtur cessare, ita ut ista inclinatio sive motus vere sit cosmicus, atque omnia a fastigiis coeli usque ad interiora terrae transverberet. Intelligimus enim conversionem istam ab oriente in occidentem fieri scilicet (quemadmodum revera invenitur) super polos australem et borealem. Verissime autem diligentia Gilberti nobis hoc reperit; omnem terram, et naturam (quam appellamus terrestrem) non delinitam sed rigidam, et, ut ipse loquitur, robustam, habere directionem sive verticitatem latentem, sed tamen per plurima exquisita experimenta se prodentem, versus austrum et boream. Atque hanc tamen observationem plane minuimus, atque ita corrigimus, ut hoc asseratur tantum de exterioribus concrectionibus circa superficiem terrae, et minime producat ad viscera ipsius terrae (nam quod terra sit magnes interim levi omnino phantasia arreptum est; fieri enim prorsus nequit, ut interiora terrae similia sint alicui substantiae, quam oculus humanus videt, siquidem omnia apud nos a sole et coelestibus laxata, subacta, aut infracta sint, ut cum iis, quae talem nacta sunt locum, quo vis coelestium non penetret, neutiquam consentire possint) sed quod nunc agitur, superiores incrustationes sive concrectiones terrae videntur consentire cum conversionibus coeli, aëris, atque aquarum, quatenus consistentia et determinata, cum liquidis et fluidis consentire queant, hoc est, non ut volvantur super polos, sed dirigantur, et vertantur versus polos. Cum enim in omni orbe volubili, qui vertitur super polos certos, neque habet motum centri, sit participatio quaedam naturae mobilis et fixae; postquam per naturam consistentem, sive se determinantem, ligatur virtus volvendi; tamen manet, et intenditur, et unitur virtus illa et appetitus dirigendi se; ut directio et verticitas ad polos in rigidis, sit eadem res cum volubilitate super polos in fluidis.

Supereft inquisitio tertia. Vnde et quomodo fiat reciprocatio illa sexhoraria aestuum, quae incidit in quadrantem motus diurni cum differentia quam diximus? Id ut intelligatur, supponatur orbem terrarum universum aqua co-operiri, ut in diluvio generali. Existimamus aquas, quippe ut in orbe integro, neque impedito, semper in progressu se commoturas ab oriente in occidentem singulis diebus ad certum aliquod spatium (idque profecto non magnum, ob exsolutionem et enervationem virium hujus motus in confiniis terrae) cum ex nulla parte objectu terrae impediuntur aquae, aut cohibeantur. Supponatur rursus, terram unicam insulam esse, eamque in longitudine exporrigi inter austrum et septentriones, quae forma ac situs motum ab oriente in occidentem maxime fraenat et obstruit; existimamus aquas cursum suum directum et naturalem ad tempus perrecturas, sed rursus ab insula illa repercussas paribus intervallis relapsuras; itaque unicum tantum fluxum maris in dies futurum fuisse, et unicum similiter refluxum, atque horum singulis circiter duodecim horas attributum iri. Atque ponatur jam (quod verum est et factum ipsum) terram in duas insulas divisam esse, veteris scilicet et novi orbis (nam terra australis situ suo rem istam non magnopere disturbat, quemadmodum nec Groenlandia aut Nova Zembla) easque ambas insulas per tres fere mundi zonas exporrigi, inter quas duo oceani Atlanticus et australis interfluunt, et ipsi nunquam nisi versus polos pervii; existimamus necessario sequi, ut duo isti obices naturam duplicis reciprocationis universae moli aquarum insinuent et communicent, et fiat quadrans ille motus diurni; ut aquis scilicet utrimque fraenatis, fluxus et re-

fluxus maris bis in die, per spatia scilicet sex horarum, se explicet, cum duplex fiat processio, et duplex itidem repercussio. Illae vero duae insulae si instar cylindrorum aut columnarum, per quas exporrigerentur aequis dimensionibus et rectis littoribus, facile demonstraretur, et cuivis occurreret iste motus, qui jam tanta varietate positurae terrae et maris confundi videtur et obscurari. Neque etiam est difficile conjecturam capere nonnullam qualem isti motui aquarum incitationem tribuere consentaneum sit, et quanta spatia in uno die conficere possit. Si enim fumantur (in aestimationem hujus rei) littora aliqua ex iis quae minus montosa aut depressa sunt, et oceano libero adjacent, et capiaturs mensura spatii terrae, inter metam fluxus et metam refluxus, interjacentis, atque illud spatium quadruplicetur propter aestus singulis diebus quaternos, atque is numerus rursus duplicetur propter aestus ad adversa littora ejusdem oceani, atque huic numero nonnihil in cumulum adjiciatur, propter omnium littorum altitudinem, quae ab ipsa fossa mari semper aliquantum insurgunt; ista computatio illud spatium productura est, quod globus aquae uno die, si liber ab impedimento esset, ac in orbe circa terram semper in progressu moveret, conficere possit; quod certe nil magnum est. De differentia autem illa, quae coincidit in rationes motus lunae, et efficit periodum menstruum; id fieri existimamus, quod spatium sexhorarium non sit mensura exacta reciprocationis; quemadmodum nec motus diurnus alicujus planetarum non restituitur exacte in horis viginti quatuor, minime autem omnium luna. Itaque mensura fluxus et refluxus non est quadrans motus stellarum fixarum, qui est viginti quatuor horarum, sed quadrans diurni motus lunae.

Mandata.

INQUIRATUR utrum hora fluxus circum littora Africae antevertat horam fluxus circa fretum Herculeum? Inquiratur utrum hora fluxus circa Norvegiam antevertat horam fluxus circa Suediam, et ille similiter horam fluxus circa Grave-lingam?

Inquiratur utrum hora fluxus ad littora Brasiliae antevertat horam fluxus ad littora Hispaniae novae et Floridae?

Inquiratur utrum hora fluxus ad littora Chinae non inveniatur ad vel prope horam fluxus ad littora Peruviae, et ad vel prope horam refluxus ad littora Africae et Floridae?

Inquiratur quomodo hora fluxus ad littora Peruviana discrepet ab hora fluxus circa littora Hispaniae novae, et particulariter quomodo se habeant differentiae horarum fluxuum ad utraque littora isthmi in America; et rursus quomodo hora fluxus ad littora Peruviana respondeat horae fluxus circa littora Chinae?

Inquiratur de magnitudinibus fluxuum ad diversa littora, non solum de temporibus sive horis. Licet enim causentur fere magnitudines fluxuum per depreffiones littorum, tamen nihilominus communicant etiam cum ratione motus veri maris, prout secundus est aut adversus.

Inquiratur de mari Caspio (quae sunt bene magnae portiones aquarum conclusae absque ullo exitu in oceanum) si patiantur fluxum et refluxum, vel qualem, siquidem nostra fert conjectura aquas in Caspio posse habere fluxum unicum in die, non geminatum, atque talem ut littora orientalia ejusdem maris deferantur, cum occidentalia alluantur.

Inquiratur utrum fluxus augmenta in noviluniis et pleniluniis, atque etiam in aequinoxiis, fiant simul in diversis mundi partibus? Cum autem dicimus *simul*, intelligimus

intelligimus non eadem hora (variantur enim horae secundum progressus aquarum ad littora, ut diximus) sed eodem die.

Non producit inquisitio ad explicationem plenam consensus motus menstrui *Morae* in mari cum motu lunae; sive illud fiat per subordinationem, sive per concausam.

Inquisitio praesens conjungitur cum inquisitione utrum terra moveatur motu *Zyzygiae* diurno? si enim aestus maris sit tanquam extrema diminutio motus diurni, sequetur globum terrae esse immobilem, aut saltem moveri motu longe tardiore, quam ipsas aquas.

INSTAVRATIONIS

M A G N A E

P A R S Q V I N T A.

P R O D R O M I,

S I V E

A N T I C I P A T I O N E S

P H I L O S O P H I A E S E C V N D A E.

P R A E F A T I O.

EXISTIMAMVS eum et amantis civis et viri prudentis personam bene simul sustinuisse, qui interrogatus, an optimas leges suis civibus dedisset, Optimas certe, dixit, ex iis, quas illi accepturi fuissent. Atque certe quibus non tantum bene cogitasse satis est (quod non multo fecus est ac bene somniasse) nisi obtineant quoque, et rem ad effectum perducant, iis non optima utique, sed ex iis, quae probari verisimile est, potissima quandoque eligenda sunt. Nobis vero, licet humanam rempublicam, patriam communem, summo prosequamur amore, tamen legislatoria illa ratione, et delectu uti liberum non est. Neque enim leges intellectui aut rebus damus ad arbitrium nostrum, sed tanquam scribae fideles ab ipsius naturae voce latas et prolatas excipimus et describimus. Itaque sive illae placeant, sive per opinionum suffragia antiquentur, fides nostra omnino exsolvenda est. Neque tamen spem abjecimus, quin sint atque exoriantur apud posteros nonnulli, qui optima quaeque capere et concoquere possint, et quibus ea perficere et colere curae erit. Itaque ad illa ipsa tendere, atque fontes rerum et utilitatum aperire, et viarum indicia undique conquirere (invocata Numinis ope) nunquam, dum in vivis erimus, desistemus. Idem nos de eo, quod ad omnes pertinere, et in commune prodesse possit, solliciti, dum ad majora contendimus, minora non aspernamur (cum illa remota, haec parata esse soleant) nec potiora (ut arbitramur) afferentes, idcirco veteribus ac receptis, quominus illa apud plurimos valeant, intercedimus; quinetiam ea ipsa et aucta et emendata, et in honore esse cupimus. Neque enim homines, aut omnes aut omnino, aut statim a receptis et creditis abducere conamur. Sed quemadmodum sagitta aut missile fertur certe in processu, sed tamen interim conversiones suas perpetuo expedit progrediendo, et nihilominus rotando; ita et nos, dum ad ulteriora rapimur, in receptis et cognitis volvimur et circumferimur. Quamobrem nos quoque rationis ipsius communis et demonstrationum vulgarium (abdicato licet imperio earum) honesta opera utimur; atque ea, quae nobis secundum

cas

eas inventa et judicata sunt, quaeque plurimum et veritatis et utilitatis habere possunt, pari cum caeteris jure proponemus. Sed tamen neque per hoc iis, quae de rationis nativae et demonstrationum veterum incompetencia dicta sunt, derogatum quidquam intelligimus. Quin haec potius adjunximus ad tempus, et gratiam eorum, qui justa excusatione aut virium aut occupationum retardati, contemplationes suas intra veteres scientiarum plagas et provincias, aut saltem earum confinia contermina, sistere volent; eadem iis, qui veram naturae interpretationem secundum indicia nostra accedent, eamque molientur, loco diverticulorum aut tabernaculorum in via praebitorum ad solatium et levamentum esse queant; atque interim humanas fortunas aliqua ex parte juvare, et mentes cogitationibus, quae paulo arctiorem cognitionem habeant cum natura, perfundere. Id vero ex facultate aliqua nostra, aut ejus fiducia, minime ominamur. Verum nobis dubium non est, si quis mediocris licet ingenii, sed tamen animi maturus, idola mentis suae deponere, atque inquisitionem de integro sibi decernere, atque inter vera historiae naturalis atque ejus calculos attente et diligenter et libere versari velit et possit; quin ille ipse, quisquis sit, longe altius in naturam penetraturus sit ex sese, et propriis et genuinis mentis viribus, denique ex meris anticipationibus suis, quam per omnigenam auctorum lectionem, aut meditationem abstractam infinitam, aut disputationes assiduas et repetitas; etsi machinas non admoverit, nec interpretandi formam secutus fuerit. Quare et simile quippiam nobis usu venire posse non diffidimus; praesertim cum accedat interpretandi experimentum et exercitatio; quam ipsum habitum mentis corrigere et mutare probabile est. Neque tamen haec in eam partem accipi volumus, si fidem, quam antiquorum placitis denegavimus, nostris adhiberi postulemus. Quin contra testamur et profiteamur, nos ipsos istis, quae jam proponemus, qualiacunque ea sint, teneri minime velle, ut omnia philosophiae nostrae secundae et inductivae tanquam integra ferventur. Cogitata autem ipsa spargere, non methodo revincire visum est. Haec enim forma pubescentibus tanquam a stirpe de integro scientiis debetur; atque ejus est, qui non artem constituere ex connexis, sed inquisitionem liberam instituere in singulis in praesentia tantum velit.

Opuscula Philosophica.

FRANCISCI BACONI

DE VERVLAMIO

COGITATA et VISA

DE

INTERPRETATIONE NATURAE,

SIVE DE

INVENTIONE RERVM ET OPERVM.

FRANCISCVS BACONVS sic cogitavit. Scientiam, in cuius possessione genus humanum adhuc versatur, ad certitudinem et magnitudinem operum non accedere. Medicos siquidem morbos complures insanabiles pronuntiare, et in reliquorum cura saepius errare et deficere; alchemistas in spei suae amplexibus senescere et immori: magorum opera fluxa nec fructuosa; mechanicas artes non multum lucis a philosophia petere, sed experientiae telas, lentas sane ac humiles, paulatim continuare. Casum, auctorem rerum proculdubio utilem; sed qui per longas ambages et circuitus donaria sua in homines spargat. Itaque visum est ei; inventa hominum, quibus utimur, admodum imperfecta et immatura censeretur: nova vero hoc scientiarum statu, non nisi per seculorum spatia expectari; eaque ipsa, quae haecenus humana exhibuit industria, philosophiae haud attribui.

Cogitavit et illud; in iis rerum humanarum angustiis, id maxime et ad praesens deploratum et in futurum ominosum esse, quod homines, contra bonum suum, cupiunt ignorantiam ignominiae eximere, et sibi per inopiam istam satisfacere. Medicus enim praeter cautelas artis suae (in quibus ad existimationem artis tuendam haud parum praesidii est) hanc generalem veluti totius artis cautelam advocat; quod artis suae infirmitatem in naturae calumniam vertit; et quod ars non attingit, id ex arte impossibile in natura supponit. Neque certe damnari potest ars, cum ipsi judi-

VOL. V.

P

cet.

cet. Etiam philosophia, ex qua medicina ista (quam in manibus habemus) excisa est, habet et illa et in sinu nutrit quaedam posita aut placita, in quae si severius inquiratur, hoc omnino persuaderi volunt, nil arduum aut in natura imperiosum ab arte vel ope humana expectari debere. Ab hoc fonte illud: calorem astri sive solis, et calorem ignis toto genere differre: et illud, compositionem opus hominis, at missionem opus solius naturae esse; et similia; quae si diligentius notentur, omnino pertinent ad humanae potestatis circumscriptionem malitiosam, et ad quaesitam et artificiosam desperationem, quae non solum spei auguria, sed etiam experiendi aleas abjiciat, et omnes industriae stimulos et nervos incidat: dum de hoc tantum solliciti sunt, ut ars perfecta censeatur, et gloriae vanissimae et perditissimae dant operam; scilicet, ut quicquid inventum non sit, id nec inveniri posse credatur. Alchemista vero ad artis suae sublevationem errores proprios reos substituit, secum accusatorie reputando, se aut artis et auctorum vocabula non satis intellexisse, unde ad traditionum et ore tenus eloquiorum susurros animum applicat, aut in practicae scrupulis, proportionibus, et momentis aliquid titubatum esse: unde experimenta felicioribus (ut putat) auspiciis in infinitum repetit. Ac interim cum inter experimentorum vertiginosas ambages in inventa quaedam, aut ipsa facie nova, aut utilitate non contemnenda, impingat; hujusmodi pignoribus animum pascit, eaque in majus ostendat et celebrat, reliqua spe sustentat. Magus cum nonnulla supra naturam (pro suo nimirum captu) prorsus effici videat: postquam vim semel naturae factam intelligit, imaginationi alas addit; remque magis et minus recipere vix putat; quare maximarum rerum sibi adeptionem spondet, non videns esse subiecta certi cujusdam et fere definiti generis, in quibus magia et superstitio per omnes nationes et aetates potuerit et luserit. Mechanicus autem, si ei contigerit jam pridem inventa subtilius polire, vel ornare elegantius; aut, quae separatim observaverit, componere et simul repraesentare; aut res cum usu rerum commodius, et felicius copulare: aut opus majore, aut etiam minore, quam fieri consuevit, mole et volumine exhibere, se demum inter rerum inventores, numerat. Itaque visum est ei, homines rerum et artium novarum inventionem, ut conatum inanem et suspectum, fastidire; vel credere, existare quidem inventa nobilia, sed inter paucos summo silentio et religione quadam cohiberi: vel huc descendere, ut minores istas industrias et inventorum additamenta pro novis inventis aestiment. Quae omnia eo redeunt, ut animos hominum a legitimo et constanti labore, et a nobilibus et genere humano dignis inventorum pensis avertant.

Cogitavit et illud; homines cum operum varietatem et pulcherrimum apparatus, quae per artes mechanicas ad cultum humanum congesta sunt, oculis subjiciunt, eo inclinare, ut potius ad opulentiae humanae admirationem, quam ad inopiae sensum accedant; minime videntes, primitivas hominis observationes et naturae operationes, quae animae aut primi motus instar, ad omnem illam varietatem sint, nec multas nec alte petitas esse: caetera ad patientiam hominum et subtilem et ordinatum manus vel instrumentorum motum pertinere: atque in hac parte officinam cum bibliotheca mire congruere, quae et ipsa tantam librorum varietatem ostendet, in quibus si diligentius introspectas, nil aliud, quam ejusdem rei infinitas repetitiones, reperiās, tractandi modis et structura quadam novas inventiones praecoccupatas. Itaque visum est ei, opinionem copiae inter causas inopiae poni: et tum opera, tum doctrinas, ad intuitum numerosa, ad examen pauca esse.

Cogitavit

Cogitavit et illud; eas, quas habemus, doctrinas ea ambitione et affectatione proponi, atque in eum modum efformatas ac veluti personatas in conspectum venire, ac si singulae artes omni ex parte perfectae essent, et ad exitum perductae. Hujusmodi enim methodis, et iis partitionibus tradi, quae omnia prorsus, quae in illud subjectum cadere possunt, tractata complecti et concludere videantur. Atque licet membra illa male impleta, et quod ad vividum aliquem rerum succum attinet, destituta sint: totius tamen cujusdam formam et rationem prae se ferre, eoque rem perducere, ut pauca quaedam, neque illa ex optimo delectu, recepta auctorum scripta pro integris ipsis et propriis artibus habeantur. Cum tamen primi et antiquissimi veritatis inquisitores, meliore fide ac eventu, scientiam, quam ex rerum contemplatione decerpere, et in usum condere statuebant, in aphorismos fortasse, sive breves, easdemque sparsas, nec methodis revinctas, sententias conjicere solerent: quae cum et rerum inventarum nuda simulachra, et rerum non inventarum manifesta spatia et vacua indicarent, minus fallebant: atque hominum ingenia et meditationes ad judicandum et ad inveniendum simul excitabant. At nunc scientias iis modis exhiberi, qui fidem usurpent, non iudicium sollicitent, et auctoritate tristi laetis inventionum conatibus intercedant: adeo ut omnis successio et devolutio disciplinarum, personas magistri et auditoris complectatur, non inventoris et ejus qui inventis addat: unde necessario evenire, ut scientiae suis haereant vestigiis, nec loco omnino moveantur. Quod et per multa jam secula usu venit, eoque ut non solum assertio maneat assertio, sed etiam quaestio maneat quaestio et eodem plane statu alatur. Quare visum est ei, columnas non ultra progrediendi magnopere fixas esse et quasi fatales, et mirum minime esse id haud obtineri, cujus adipiscendi homines nec spe nec desiderio teneantur.

Cogitavit et illud; quae de hominum tum desperatione, tum fastu, dicta sunt, quod ad plerosque scientiarum sectatores attinet, nimis alte petita esse; turbam enim longe maximam prorsus aliud agere. Doctrinam siquidem vel animi et delectationis causa petere, vel ad usum et emolumentum professorum, vel etiam ad ornamentum et exultationis suae adminiculum: quae si ut finis scientiarum proponantur, tantum abest ut homines id velint, ut ipsa doctrinarum massa augmentum sumat, ut ex ea, quae praesto est, massa nil amplius quaerant, quam quantum ad usum destinatum vertere et decoquere possit. Si quis autem in tanta multitudine scientiam affectu ingenuo et propter se expetat, invenietur tamen rerum potius varietatem, quam veritatem, aucupari. Quod si et veritatis sit inquisitor severior, illa ipsa tamen veritas erit hujusmodi, quae res jam in lucem proditas subtilius explicet, non quae novam lucem excitet. Sin adhuc studium cujuscumque in tantum expandatur, ut et novam lucem ambiat; eam scilicet lucem adamabit, quae ex longinquo contemplationes speciosas ostendet, non quae ex propinquo opera et inventa nobilia demonstrat. Quarum visum est ei, eodem rursus referri, scilicet mirum non utique esse, curriculum non confici, cum homines ad hujusmodi minora deflectant: multo magis cum nec ipsa meta adhuc ulli, quod sciat mortalium posita sit et defixa. Metam autem non aliam esse, quam ut genus humanum novis operibus et potestatibus continuo dotetur.

Cogitavit et illud; Inter ista scientiarum detrimenta, naturalis philosophiae sortem prae omnibus minus aequam esse: ut quae a laboribus hominum leviter occupata, facile deserta, nec majorem in modum culta et subacta sit. Postquam enim fides Christiana adolevit et recepta est, longe maximam ingeniorum partem ad theologiam se contulisse, hominumque ex hac parte studio et amplissima praemia propo-

sita, et omnis generis adjumenta copiosissime subministrata esse. Quin et aëvo superiore potissimas philosophorum commentationes in morali philosophia (quae ethnicis magna ex parte vice theologiae erat) consumptas esse; utrique autem temporibus summa ingenia haud infrequenti numero ad res civiles se applicasse, praesertim durante magnitudine Romana, quae ob imperii amplitudinem plurimorum operis indigebat. Eam ipsam vero aetatem, qua naturalis philosophia apud Graecos maxime florere visa est, fuisse particulam temporis minime diuturnam: ac subinde contradictionibus ac novorum placitorum ambitione corruptam et inutilem redditam. Ab illis autem usque temporibus neminem prorsus nominari, qui naturalem philosophiam ex professo colat, nec ejus inquisitioni immoriatur, adeo ut virum vacuum et integrum haec scientia jamdiu non occupaverit, nisi quis forte monachi alicujus in cellula, aut nobilis in villula lucubrantis exemplum adduxerit, quod et rarissimum reperietur. Sed factum deinceps instar transitus cujusdam et pontisternii ad alia, magnamque istam scientiarum matrem in ancillam mutatam esse, quae medicinae aut mathematicis operibus ministret, aut adolescentium immatura ingenia lavet et imbuat, veluti tinctura quadam prima, ut aliam rursus felicius et commodius excipiant. Itaque visum est ei, naturalem philosophiam, incumbentium paucitate, et festinatione, et tyrocinio destitutam jacere. Nec ita multo post visum est ei, hoc ad universum doctrinarum statum summopere pertinere: omnes enim artes et scientias ab hac stirpe revulsas, poliri fortassis aut in usum effingi, sed nil admodum crescere.

Cogitavit et illud, quam molestum ac in omni genere difficilem adversarium nacta sit philosophia naturalis, superstitionem nimirum, et zelum religionis caecum et immoderatum. Comperit enim ex Graecis nonnullos, qui primum causas naturales fulminis et tempestatum insuetis adhuc hominum auribus proposuerunt, impietatis eo nomine damnatos: nec multo melius exceptos, sed in idem judicium adductos, non capitis sane sed famae, cosmographos, qui ex certissimis demonstrationibus, quibus nemo hodie sanus contradixerit, formam terrae rotundam tribuerunt, et ex consequenti Antipodas asseruerunt, accusantibus quibusdam ex antiquis patribus fidei Christianae. Quin et duriores (ut nunc sunt res) conditionem sermonum de natura effectam ex temeritate theologorum scholasticorum et eorum clientelis, qui cum theologiam (satis pro potestate) in ordinem redegerint, et in artis fabricam effinxerint; hoc insuper ausi sunt ut contentiosam et tumultuariam Aristotelis philosophiam corpori religionis immiscuerint. Eodem spectare etiam, quod hoc seculo haud alias opiniones et disputationes magis secundis ventis ferri reperiesset, quam eorum, qui theologiae et philosophiae, id est, fidem et sensus, conjugium veluti legitimum, multa pompa et solennitate celebrant, et grata rerum varietate animos hominum permulcentes, interim divina et humana inauspicato permiscent. Revera autem si quis diligentius animum advertat, non minus periculi naturali philosophiae ex istiusmodi fallaci et iniquo foedere, quam ex apertis inimicitiis, imminere. Tali enim foedere et societate recepta in philosophia tantum comprehendi: aucta autem vel addita, vel in melius mutata, etiam severius et pertinacius excludi. Denique versus incrementa, et novas veluti oras et regiones philosophiae, omnia ex parte religionis, pravarum suspicionum et impotentis fastidii plena esse. Alios siquidem simplicius subvereri, ne forte altior in naturam inquisitio ultra datum et concessum sobrietatis terminum penetret, traducentes non recte ea, quae de divinis mysteriis dicuntur, quorum multa sub sigillo divino clausa manent, ad occulta naturae, quae nullo interdicto

terdicto separantur: alios callidius conjicere, si media ignorentur, singula ad manum et virgulam divinam (quod religionis, ut putant, maxime interfit) facilius referri; quod nil aliud est, quam Deo per mendacium gratificari velle. Alios ab exemplo metuere, ne motus et mutationes philosophiae in religionem incurrant et desinant. Alios denique sollicitos videri, ne in naturae inquisitione aliquid inveniri possit, quod religionem labefactet. Quae duo cogitata incredulitatem quandam sapiunt et sapientiam animalem: posterius autem absque impietate ne in dubitationem aut suspensionem venire potest. Quare satis constabat, in hujusmodi opinionibus multum infirmitatis, quin et invidiae et fermenti non parum, subesse. Naturalem enim philosophiam, post verbum Dei, certissimam superstitionis medicinam, eandem probatissimum fidei alimentum esse. Itaque merito religioni tanquam fidissimam et acceptissimam ancillam attribui: cum altera voluntatem Dei, altera potestatem manifestet. Neque errasse eum, qui dixerit: *Erratis nescientes scripturas et potestatem Dei*, informationem de voluntate, et meditationem de potestate, nexu individuo copulantem. Quae licet verissima sint, nihilominus illud manet, in potentissimis naturalis philosophiae impedimentis, ea quae de zelo imperito et superstitione dicta sunt, citra controversiam numerari.

Cogitavit et illud, in moribus et institutis academiarum, collegiorum, et similium conventuum, quae ad doctorum hominum sedes et operas mutuas destinata sunt, omnia progressui scientiarum in ulterius adversa inveniri: frequentiam enim multo maximam professoriam primo, ac subinde meritoriam esse. Lectiones autem et exercitia ita disposita, ut aliud a consuetis ne facile cuiquam in mentem veniat cogitare. Sin autem alicui inquisitionis et iudicii libertate uti contigerit, is se in magna solitudine versari statim sentiet. Sin et hoc toleraverit, tamen in capeffenda fortuna industriam hanc et magnanimitatem sibi non levi impedimento fore experietur. Studia enim hominum in ejusmodi locis in quorundam auctorum scripta veluti relegata esse; a quibus si quis dissentiat, aut controversiam moveat; continuo ut homo turbidus et rerum novarum cupidus corripitur; cum tamen (si quis verus aestimator sit) magnum discrimen inter rerum civilium ac artium administrationem reperiatur. Non enim idem periculum a nova luce ac a novo motu instare. Verum in rebus civilibus motum etiam in melius suspectum esse ob perturbationem, cum civilia auctoritate, consensu, fama, opinione, non demonstratione et veritate, consent. In artibus autem et scientiis, tanquam in metalli fodinis, omnia novis operibus et ulterioribus progressibus strepere debere. Atque recta ratione rem se ita habere. In vita autem visum est ei, doctrinarum politiam et administrationem, quae in usu est, scientiarum augmenta et propaginem durissime premere et cohibere.

Cogitavit et illud; etiam in opinione hominum et sensu communi, multa ubique occurrere, quae novas scientiarum accessiones libero aditu prohibeant. Maximam enim partem hominum, praesentibus non aequam, in antiquitatem propendere, ac credere, si nobis, qui nunc vivimus, ea fors obvenisset, ut quae ab antiquis quaesita et inventa sunt, primi tentaremus, nos eorum pensa longo intervallo non fuisse aequaturos: credere similiter, si quis etiam nunc, ingenio suo confusus, inquisitionem de integro suscipere affectet, hunc hujusce rei eventum fore, ut aut in ipsa incidat, quae ab antiquitate probata sunt; aut sane in alia, quae, ab antiquitate jampridem judicata et rejecta, in oblivionem merito cessere. Alios, sprete omnino gente et facultate humana, utriusque temporis, sive antiqui sive novi, in opinionem labi curiosam et superstitiosam; existimantes, scientiarum primordia a spiritibus manasse,

manasse, et ab eorum dignatione et consortio similiter nova inventa auctoramentum habere posse. Alios, opinione magis sobria et severa, sed dissidentia graviore, de auctiore scientiarum statu plane desperare, naturae obscuritatem, brevitatem vitae, sensuum fallacias, iudicii infirmitatem, et experimentorum difficultates et immensas varietates reputando. Itaque huiusmodi spei excessus, quae majora, quam quae habemus, spondeat, esse impotentis animi et immaturi, atque laeta scilicet principia, media ardua, extrema confusa habere, nec minorem desperationem praemii, quam facti, esse: scientias siquidem in magnis ingeniis proculdubio innasce et augeri; pretia autem et aestimationes scientiarum penes populum aut principes viros, aut alios mediocriter doctos, esse. Itaque non eorundem propositionem scientiarum et iudicium esse: unde fieri, ut ea tantum inventa vigeant, quae populari iudicio et sensui communi accommodata sunt; ut in Democriti opinione de atomis usu venit, quae, quia paulo remotior erat, usu excipiebatur. Itaque altiores contemplationes naturae, quas, fere religionis instar, duras sensibus hominum accedere necesse est, oriri aliquando posse, sed fere non multo post (nisi evidenti et excellenti utilitate demonstrantur et commendantur, quod huc usque factum non est) opinionum vulgarium ventis agitari et exstingui; adeo ut tempus, tanquam fluvius, levia et inflata vehere, gravia et solida mergere consueverit. Visum est ei itaque impedimenta melioris scientiarum status non tantum externa et adventitia, sed et innata et ex ipsis sensibus hausta esse.

Cogitavit et illud, etiam verborum naturam vagam et male terminatam intellectui hominum illudere, et fere vim facere: verba enim certe tanquam numismata esse, quae vulgi imaginem et principatum repraesentent: illa siquidem secundum populares notiones et rerum acceptiones (quae maxima ex parte erroneae sunt et confusissimae) omnia componere et dividere; ut etiam infantes, cum loqui discunt, infelicem errorum cabalam haurire et imbibere cogantur. Ac licet sapientiores et doctiores se variis artibus ab hac servitute vindicare contentur, nova vocabula fingendo, quod durum, et definitiones interponendo, quod molestum est, nullis tamen viribus jugum excutere posse, quin infinitae etiam in acutissimis disputationibus controversiae de verbis moveantur, et quod multo deterius est, istae ipsae pravae verborum signaturae etiam in mentem radios suos et impressiones reflectant; nec tantum in sermone molestae, sed etiam iudicio et intellectui infestae sunt. Itaque visum est ei, inter internas causas errorum hanc ipsam ut gravem sane et innoxiam ponere.

Cogitavit et illud, praeter communes scientiarum et doctrinarum difficultates, philosophiam naturalem, praesertim activam et operativam, etiam alia propria habere praepjudicia et impedimenta. Non parvam enim existimationis iacturam et fidei fecisse per quosdam procuratores suos, leves et vanos, qui partim ex credulitate, partim ex impostura, humanum genus promissis enervarunt, vitae prolongationem, senectutis retardationem, dolorum levationem, naturalium defectuum reparationem, sensuum deceptiones, affectuum ligationes et incitationes, intellectualium facultatum illuminationes, exaltationes, substantiarum transmutationes, motuum ad libitum multiplicationes, aëris impressiones et alterationes, rerum futurarum divinationes, remotarum repraesentationes, occultarum revelationes, et alia complura pollicitando. Verum de istis largitoribus opinari, non multum aberraturum, qui istiusmodi iudicium fecerit. Tantum nimirum interesse inter horum vanitates et veras artes in philosophia, quantum inter sit inter pugnas Julii Caesaris aut Alexandri, et

et rursus Amadisii ex Gallia, aut Arthuri ex Britannia, in historia. Constat enim clarissimos illos imperatores majora revera praestitisse, quam umbratiles isti heroës fecisse fingantur; sed modis et viis actionum minime fabulosis et prodigiosis. Itaque aequum non esse fidem verae memoriae derogare, quia illa a fabulis quandoque laesa et violata sit. Nam Ixionem e nube Centauros, nec ideo minus Jovem e vera Junone Heben et Vulcanum, virtutes scilicet admirandas et divinas, naturae et artis, genuisse. Quae licet vera comperiantur, et homines absque rerum discrimine incredulos esse summae sit imperitiae: visum tamen est ei, veritatis aditum per hujusmodi commenta interclusum aut certe arctatum jampridem esse, et vanitatis excessus etiam nunc omnem magnanimitatem destruere.

Cogitavit et illud, reperiri in animo humano inclinationem quandam a natura insitam, et hominum opinione et disciplina nonnulla corroboratam, quae naturalis philosophiae, activae nimirum et operativae, progressus remorata sit et averterit. Eam esse opinionem sive aestimationem humidam et damnosam, minui nempe majestatem mentis humanae, si in experimentis et rebus particularibus, sensui subjectis, et in materia terminatis, diu ac multum versetur: praesertim cum hujusmodi res ad inquirendum laboriosae, ad meditandum ignobiles, ad dicendum asperae, ad practicam illiberales, numero infinitae, et subtilitate pusillae videri soleant, et ob hujusmodi conditiones gloriae artium minus sint accommodatae. Quam opinionem, sive animi dispositionem, vires maximas sumpsisse ex illa altera opinione elata et commentitia; qua veritas humanae mentis veluti indigena, nec aliunde commigrans; et sensus intellectum magis excitare, quam informare afferebatur. Neque tamen errorem hunc, et mentis, (si verum nomen quaeratur) alienationem ab iis ulla ex parte correctam, qui sensui debitas, id est, primas partes tribuerunt. Quin et hos quoque exemplo et facto suo, relicta prorsus naturali historia, et mundana perambulatione, omnia in ingenii agitatione posuisse, et inter opacissima mentis idola, sub specioso contemplationis et rationalium nomine, perpetuo volutasse. Quare visum est ei, istud rerum particularium repudium et divortium omnia in familia humana turbasse.

Cogitavit et illud, non tantum ex iis, quae obstant, conjecturam capiendam; fieri enim posse, ut humani generis fortuna istis difficultates, et vincula perfregerit et superaverit. Itaque illud videndum ac penitus introspecendum, qualis sit ea philosophia, quae recepta sit, aut alia quaepiam ex antiquis, quae instar tabulae naufragii ad littora nostra impulsae sit. Atque invenit, philosophiam naturalem, quam a Graecis accepimus, pueritiam quandam scientiae censerit: atque habere id quod proprium puerorum est, ut ad garriendum prompta, ad generandum inhabilis et immatura sit. Hujus autem philosophiae jam consensu principem Aristotelem, intacta fere ac illibata natura, in communibus notionibus, atque earum inter se comparatione, collisione, et reductione, inutiliter versatum esse. Neque sane quicquam solidi ab eo sperari, qui etiam mundum e categoriis effecerit. Parum enim interesse, utrum quis materiam, formam, et privationem, an substantiam, qualitatem, et relationem principia rerum posuerit: verum istis sermonibus superfederi oportere. Nam et justam confutationem instituere (cum neque de principiis, nec de demonstrationum modis conveniat) immemoris esse. Et rursus hominem, tantam auctoritatem et fere dictaturam id philosophia adeptum, per satiram praestringere, levius pro dignitate sermonis instituti, et tamen superbum fore. Illum sane dialecticis rationibus, utpote a se (quod ipse licentius gloriatur) oriundis, natura-

lem.

Mem philosophiam corrupisse. Verum ut illum mittamus, Platonem virum sine dubio altioris ingenii fuisse, ut qui et formarum cognitionem ambiret, et inductione per omnia (non ad principia tantum) uteretur: sed inutili utrobique ratione, cum inductiones vagas, formas abstractas prensaret et reciperet. Atque hujus philosophi si quis attentius et scripta et mores consideret, eum de philosophia naturali non admodum sollicitum fuisse reperiet, nisi quatenus ad philosophi nomen et celebritatem tuendam, vel ad majestatem quandam moralibus et civilibus doctrinis addendam et adspargendam sufficeret. Eundem naturam non minus theologia, quam Aristotelem dialectica, inficere: et, si verum dicendum est, tam prope ad poëtae, quam ille ad sophistae partes accedere. Atque horum placita ex ipsis fontibus haurire licere, cum opera eorum exstent. Reliquorum vero, Pythagorae, Empedoclis, Heracliti, Anaxagorae, Democriti, Parmenidis, Xenophanis, et aliorum, diversam rationem esse, quod illorum opiniones per internuntios quosdam, et famas, et fragmenta solummodo habeamus; atque idcirco majore inquisitione, ac majore etiam judicii integritate (quae sortis iniquitatem levet) opus esse. Sed tamen cum summa diligentia ac cura omnem de illis opinionibus auram captasse; ut quicquid de illis, vel dum ab Aristotele confutantur, vel dum a Platone vel Cicerone citantur: vel in Plutarchi fasciculo, vel in Laërtii vitis, vel in Lucretii poemate, vel alicubi in quavis alia sparsa memoria et mentione inveniri possit, evoluisse: et cum fide et judicio librato examinasse. Ac primo sane dubium non esse, quin si opiniones eorum in propriis exstarent operibus, majorem firmitudinem habiturae fuissent, cum theoriarum vires in apta et se mutuo sustinente partium harmonia, et quadam in orbem demonstratione consistant, ideoque per partes traditae infirmae sint: quare non contemptim de illis judicium fecisse. Reperisse etiam inter placita tam varia, haud pauca in observatione naturae, et causarum assignatione non indiligenter notata; alios autem in aliis (ut fere fieri solet) feliciores fuisse. Tantummodo Pythagorae inventa et placita (licet numeri ejus quiddam physicum innuant) talia majore ex parte fuisse, quae ad ordinem potius quandam religiosorum fundandum, quam ad scholam in philosophia aperiendam, pertinerent; quod et eventus comprobavit. Nam eandem disciplinam plus in haeresi Manichaeorum et superstitione Mahumeti, quam apud philosophos, valuisse. Reliquos vero physicos certe fuisse; atque ex iis nonnullos, qui Aristotele longe et altius et acutius in naturam penetraverint. Atque illum scilicet Ottomannorum more in fratribus trucidandis occupatum fuisse; quod et ei ex voto successit. Verum et de Aristotele, et de reliquis istis Graecis, non dissimile judicium fecit, esse nimirum hujusmodi placita ac theorias veluti diversa diversarum fabularum in theatro argumenta, in quandam verisimilitudinem, alia elegantius, alia negligentius, aut crassius conficta; atque habere quod fabularum proprium est, ut veris narrationibus concinniora et commodiora videantur. Neque in istis tantum exhibitis et publicatis theoriis, humani ingenii peregrinationes et errores se sistere aut finire potuisse. Nisi enim mores hominum et affectus, et rerum civilium inclinationes, hujusmodi novitatibus (etiam in contemplativis) adversae et infensae exstitissent, dubium minime esse, quin et aliae multae in naturali philosophia sectae introductae fuissent. Quemadmodum enim in astronomicis, et iis quibus terram rotari placet, et iis qui per eccentricos et epi-cyclos motus expediunt, eorum, quae in coelis sub sensu apparent, patrocina, et advocaciones aequae et ancipites sunt; quin et tabularum calculi utriusque respondent: eodem modo et multo etiam facilius esse in naturali philosophia complures theorias excogitare, longe inter se ad invicem differentes, sed tamen singulas sibi constantes.

constantes, et instantiarum vulgarium, quae in ejusmodi quaestionibus judicia exercere solent, suffragatione abutentes, atque in diversa trahentes. Neque enim defuisse, qui nostra et patrum aetate novas philosophiae naturalis fabricas meditati sunt. Nam Telesium nostra memoria scenam conscendisse, et novam fabulam egisse, magis argumento probabilem, quam plausu celebrem: et Fracastorium non ita pridem, licet novam sectam non elegerit, tamen libertate judicii et inquisitionis honestissime usum esse: Cardanum etiam non minus ausum, sed leviozem. Quin et nuper Gilbertum nostratem, cum naturam magnetis laboriosissime et magna judicii firmitudine et constantia, necnon experimentorum magno comitatu et fere agmine, perscrutatus esset, statim novae in philosophia naturali sectae imminere coepisse: nec Xenophanis nomen in ludibrium verum expavisse, in cujus sententiam inclinabat. Hos itaque, et si qui sunt, aut erunt horum similes, antiquorum turbae aggregandos, unam enim eandemque omnium rationem haberi. Esse nimirum homines secundum pauca pronuntiantes, et naturam leviter attingentes, nec ita se illi immiscentes, ut aut contemplationum veritatem, aut operum utilitatem assequi possint. Credere enim ex tot philosophiis, per tot annorum spatia elaboratis et cultis, ne unum quidem experimentum adduci posse, quod ad hominum statum levandum, aut locupletandum spectet, et hujusmodi speculationibus vere acceptum referri possit. Quin contra, Aristotelis de quatuor elementis commentum, cui ipse potius auctoritatem quam principium dedit (quod avide a medicis acceptum, quatuor complexionum, quatuor humorum, et quatuor primarum qualitatum conjugationes post se traxit) tanquam malignum aliquod et infaustum sidus, infinitam et medicinae, necnon compluribus mechanicis rebus sterilitatem attulisse; dum homines per hujusmodi concinnitates et compendiosas ineptias sibi satisfieri patientes, nil amplius curant. Quaestionum interim et controversiarum turbas circa hujusmodi philosophias undique sonare et volitare; adeo ut fabula illa de Scylla in eas ad vivum competere videatur, quae virginis os et vultum extulit, ad uterum vero monstra latrantia succingebantur et adhaerebant. Ita habere et istas doctrinas quaedam primo aspectu speciosa, sed cum ad partes generationis ventum est, ut fructum ex se edant, tum nil praeter lites et inquietas disputationes inveniri, quae partus vicem obtineant. Atque illud interim notandum, quae de placitorum rejectione dicta sunt, opinionibus tantum, non ingeniis auctorum aut laboribus derogare. Quanto enim quis ingenio et studio maxime valeat, eundem, si naturae lucem et historiam, et rerum particularium evidentiam deferat, tanto magis in obscuriores et magis perplexos phantasiarum et idolorum recessus et quasi specus se detrudere et involvere. Neque insuper, generales philosophiarum theorias argui, ut particulares et inferiorum causarum assignationes, quae in hujusmodi philosophorum operibus reddi et quaeri solent, probentur: verum et has nihilo illis meliores esse, non tantum quod ab illis pendeant, sed quod et ipsae nullam severitatem inquisitionis prae se ferant, ad paulo notiora et fere obvia deducentes, in quibus mens humana leviter acquiescat et sibi complaceat, verum ad interiora naturae minime penetrantes. Atque hoc vitii (quod omnium instar est) semper habentes, ut experimenta, et effecta jam nota, cohaerentia quadam et veluti reticulo connectant, ad eorum, quae nota sunt, justam mensuram facto: sed neutiquam causam aliquam aut regulam demonstrent, quae nova nec prius cognita effecta aut experimenta designet. Atque post has philosophiarum oras peragratas, se undique circumspicientem etiam ad antiquitatis penetralia oculos conjecisse, veluti versus tractum quendam nubilosum

losum et obscurum. Atque scire se, si minus sincera fide agere vellet, non difficile esse hominibus persuadere, apud antiquos sapientes, diu ante Graecorum tempora, scientiam de natura, majore virtute, sed majore etiam fortasse silentio, floruisse: atque ideo solennius fore ea, quae jam afferuntur, ad illa referre; ut novi homines solent, qui nobilitatem antiquae alicujus prosapiae per genealogiarum rumores et conjecturas sibi affingunt: sed se, rerum evidentia fretum, omnis imposturae conditionem recusasse; et qualemcunque ipse opinionem de illis seculis habeat, tamen ad id quod agitur non plus interesse putare, utrum quae jam inveniuntur, antiquis cognita, et per rerum vicissitudines occidentia et orientia sint, quam hominibus curae esse debere, utrum novus orbis fuerit insula illa Atlantis, et veteri mundo cognita, an nunc primum reperta. Rerum enim inventionem a naturae luce petendam, non ab antiquitatis tenebris repetendam esse. Interea venire alicui in mentem posse, de chymistarum arte sive philosophia taceri: quod se honoris causa fecisse; quia cum illis philosophiis, quae prorsus operum effoetae sunt, conjungere noluerit; cum ipsa inventa nobilia non pauca exhibuerit et donarit. Verum fabulam illam in hanc artem non male congruere, de fene, qui filiis aurum in vinea defossam (nec satis scire quo loco) legaverit; unde illos ad vineam diligenter fodiendam versos esse, et aurum quidem nullum repertum, sed vindemiam ea cultura factam uberiores. Simili modo et Chymiae filios, dum aurum (sive vere sive secus) defossam invenire satagunt, movendo et experiendo haud parvo proventui hominibus et utilitati fuisse. Sed illorum inventa non alio modo, nec ratione aliqua meliore, quam artium mechanicarum principia et incrementa coepisse, id est, per experientiam meram. Nam philosophiam et speculativam eorum, rem minus sanam esse; et illis, de quibus locuti jam sumus, philosophiarum fabulis duriores. Utcunque enim principiorum trias inventum non inutile fuerit, sed rebus aliqua ex parte finitimum: tamen maxima ex parte eos, paucis distillationum experimentis affuetos, omnia in philosophia ad separationes et liberationes retulisse, verarum alterationum oblitos. Illam autem opinionis fabricam, qua veluti basi eorum philosophia nititur, nempe esse quatuor rerum matrices sive elementa, in quibus semina et species rerum foetus suos absolvant, atque haec quadriformia esse, pro differentia nimirum cujusque elementi, adeo ut coelo, aëre, aqua, terra, nihil inveniatur, quod non habeat in tribus reliquis conjugatum aliquod et parallelum: huic certe phantasticæ rerum naturalium phalangi peritum naturae contemplatorem vix inter somnia sua locum daturum. Neque dissimiles esse rerum harmonias, quae naturalis Magiae cultoribus placuerunt; qui et ipsi per rerum sympathias et antipathias omnia expediunt; et ex otiosis et supinissimis conjecturis, rebus virtutes et operationes admirabiles affingunt. Verum et iis se parcere, quod inter tot fabulas, tamen opera aliquando exhibeant: licet ea fere hujusmodi sint, ut ad admirationem et novitatem, non ad fructum et utilitatem accommodata sint. Sed tamen et novitatis hunc usum plerumque esse, ut sinus naturae nonnihil excutiat, et lucē saltem, si minus actu, juvet. Quare visum est ei, neque in Graecorum, neque in novorum hominum placitis; neque in alchemiae aut naturalis magiae traditionibus aliquid inveniri, quod ad opes humanas majorem in modum augendas spectet. Itaque haec omnia vel oblivioni devovenda esse, vel popularibus studiis permittenda, dum veri scientiarum filii alio cursum dirigant.

Cogitavit et illud, etiam de demonstrationum modis videndum: demonstrationes enim potentia quadam philosophiam esse: atque prout illae aut rectae aut pravae sint,

sint, inde doctrinas perfectas aut imperfectas sequi, probabile esse. Comperit autem, demonstrationes, quae in usu sunt, nec plenas, nec fidas esse. Neque tamen sensibus derogandum, quod quidam fecerunt. Sensuum enim errores in singulis ad summam scientiarum non multum facere; quin et ab intellectu, fidelius informato, corrigi possent. Sed intellectum ipsum, natura sola fretum, sine arte et disciplina, rebus imparem et minorem, sine cunctatione pronuntiandum. Neque enim aut ita capacem esse, ut omnigenam particularium supellectilem ad informationem necessariam recipiat et disponat, neque ita vacuum et purum, ut rerum imagines veras et nativas, absque phantasia et tinctura admittat. Quin certissimum esse, tum generaliter mentem humanam instar speculi inaequalis esse, quae rerum radios secundum propriae sectionis angulos, et non superficie plana, suscipiat et reflectat: tum etiam cuique ex educatione, studiis, et natura sua, vim quandam seductoriam, et quasi daemonem familiarem adesse, qui mentem variis et vanis spectris ludat et turbet. Neque propterea ad opinionem Acatalepsiae deveniendum. Cuilibet enim manifestum esse, nulla manus constantia, nec oculorum iudicio maxime exquisito, lineam rectam, vel circulum perfectum describi posse: attamen admota regula, aut circino circumducto, rem praesto esse. Atque in mechanicis manus hominum nudas ad quantula opera sufficere: easdem vi et ope instrumentorum vastissima quaeque ac rursus subtilissima vincere. Sequi igitur ut ad artem confugiendum, et de demonstratione, quae per artem regitur, videndum sit. Atque de syllogismo, qui Aristoteli oraculi loco est, paucis sententiam claudendam. Rem esse nimirum in doctrinis, quae in opinionibus hominum positae sunt, veluti moralibus et politicis, utilem et intellectui manum quandam auxiliarem; rerum vero naturalium subtilitati et obscuritati imparem et incompetentem. Nam syllogismus certe ex propositionibus constare, propositiones ex verbis, verba notationum sive animi conceptuum testes et signacula esse. Quamobrem notiones ipsae, quae verborum animae sunt, si vagae, nesciae, nec satis definitae fuerint (quod in naturalibus longe maxima ex parte fieri consuevit) omnia ruere. Restare inductionem, tanquam ultimum et unicum rebus subsidium et perfugium: neque immerito in ea spes sitas esse, ut quae opera laboriosa et fida rerum suffragia colligere, et ad intellectum perferre possit. Verum et hujus nomen tantummodo notum esse; vim et usum homines haecenus latuisse. De inductione enim ita decernendum: in usu ejus atque etiam forma homines dupliciter peccasse; primo quod morae impatientes, et compendia viarum undique lustrantes, et quaedam in certo ponere, circa quae, tanquam circa polos, disputationes verterentur, properantes, eam tantum ad generalia scientiarum principia adhibuerunt, media per syllogismorum derivationes expedire temere sperantes. Rursus, quod de syllogismo accurate, de hac autem demonstratione cursim et negligenter inquirentes, formam ejusdem meditati sunt admodum simplicem et plane puerilem, quae per enumerationem tantum procedat, atque propterea precario non necessario concludat. Itaque cum circa demonstrationes talia cogitet, mirum nemini videri posse, si in philosophia naturali sibi cum aliis, sive veteribus sive novis, non conveniat. Neque enim fieri posse (quod ille per jocum dixit) ut idem sentiant qui aquam et qui vinum bibunt. Illos enim liquorem imbibere crudum et ex intellectu vel sponte manantem, vel industria quadam haustum: se autem liquorem parare et propinare ex infinitis uvis, iisque maturis et tempestivis, et per racemos decerptis et collectis, et subinde in torculari pressis, et in vase repurgatis et clarificatis, constantem, qui tamen ab omni inebriandi qualitate rectificetur, cum nil prorsus phantasiarum vaporibus tribuat aut relinquat.

linquat. Quare visum est ei, philosophias illas, quas jamdudum diximus, non tantum propter operum sterilitatem, sed etiam propter demonstrationum infirmitatem et fallacias rejici, cum non solum a rebus desertae, sed et ab auxiliis, quae sibi paraverunt, destitutae ac proditae sint.

Cogitavit et illud, etiam de inveniendi modis, qui in usu sunt, separatim videndum, si modo aliqui sint. In hac enim parte non tam errores et devia, quam solitudinem et vacua inveniri; quod stupore quodam animum perculerit. Non ulli mortalium cordi aut curae fuisse, ut ingenii et intellectus hamani vires ad artes et scientias inveniendas et promovendas dirigeret, eoque viam muniret: sed omnia vel traditionum caligini, vel argumentorum vestigiis et turbini, vel casus et experientiae undis et ambagibus permixta esse et permitti. Itaque non sine causa fuisse, quod apud Aegyptios (qui rerum inventores, more apud antiquitatem recepto, consecrare solebant) tot brutorum effigies in templis reperirentur; cum animalia rationis expertia ex aequo fere cum hominibus naturae operationum inventores fuerint, neque ad hoc homines sua praerogativa admodum usi sunt: sed tamen de iis, quae sunt videndum. Et primo de inveniendi modo simplici et inartificioso, quod hominibus familiare est, id non aliud esse, quam ut is, qui se ad inveniendum aliquid comparat et accingitur, primo quae ab aliis circa illud dicta sint, inquirat et involvat: deinde meditationem propriam addat. Verum ut quis vel aliorum fidei se committat, vel spiritum suum sollicitet, et fere invocet, ut sibi oracula pandat, rem prorsus sine fundamento esse, sequi inventionem quae apud dialecticos recepta sit. Eam solummodo nomine tenus, ad id, quod agitur, pertinere. Non enim principiorum et axiomatum esse, ex quibus artes constant, sed tantum eorum, quae illis consentanea videntur. Dialecticam enim magis curiosos, et importunos, et sibi negotium faceffentes, ad fidem et veluti sacramentum cuilibet arti praestandum notissimo responso rejicere. Restare experientiam meram, quae, si occurrit, casus, si quaesita sit, experimentum nominatur. Atque hanc non aliud quam (quod aiunt) scopas dissolutas esse. Quin et eos, qui in aliqua natura vel operatione per multam et erraticam quandam experimentorum variationem, revelanda et in lucem educenda sedulo occupati sunt, aut attonitos stare, aut vertiginosos circumire, aliquando gestientes, aliquando confusos, atque semper invenire quod ulterius quaerant. Neque prorsus aliter fieri posse. Insciam enim et imperitam valde cogitationem esse, alicujus rei naturam in seipsa perscrutandi: eandem enim naturam in aliis latentem, in aliis manifestam et quasi palpabilem esse; atque in illis admirationem, in his ne attentionem quidem movere: veluti eam corporum naturam, quae separationi resistit, in aquarum bullis rem sane subtilem et fere ingeniosam videri, quae hujus rei gratia in pelliculas quasdam in haemisphaerii formam effictas se conjiciunt. Eandem in ligno vel lapide non magnopere notari, sed solidi appellatione transmitti. Quare visum est ei, hominibus non tam ignorantiam, quam infelicitatem quandam, imputari, cum a curriculo et via per infortunium aut blandimenta deflexerint, non in ejusdem spatii minus se strenuos praestiterint.

Cogitavit et illud, finem aliquando desperationi, aut saltem querimoniis imponendum: ac illud potius videndum, an omnino cessandum, et iis, quae habemus utendum sit, an aliquid, ut melius res procedant, tentandum et moliendum. Ac primum finis ipsius et propositi meritum et pretium intueri par esse, ut in materia dura et opere arduo major fiat industriae accensio. Veniebat autem ei in mentem, antiquis seculis, rerum inventoribus (modum excedente hominum affectu et impetu)

petu) divinos honores attributos esse, Iis autem, qui in rebus civilibus merebantur quales erant urbium et imperiorum conditores, legislatores, patriarum a diutinis malis liberatores, tyrannidum debellatores, et his similes, intra heroum modum honores stetit. Ne immerito hanc distinctionem priscis illis temporibus invaluisse, cum illorum beneficia ad universum genus humanum, horum ad certas regiones et definitas hominum sedes pertinerent: illa insuper sine vi aut perturbatione humanam vitam bearent; haec vero non absque tumultu et violentia fere introducta sint. Quod si particularis alicujus inventi utilitas ita homines affecerit, ut eum, qui universum genus humanum unico aliquo beneficio complecti posset, homine majorem putarent: at multo celsius inventum esse, quod alia omnia inventa particularia potentia quadam in se contineat, ac animam humanam carceribus liberet, eique vias aperiat, ut ad nova et ulteriora quaeque ductu certo et recto penetrare possit. Quemadmodum enim seculis prioribus, cum homines in navigando per stellarum tantum observationes cursum dirigebant, eos veteris sane continentis oras legisse, aut maria aliqua minora et mediterranea trajecisse: necesse autem fuisse, usum acus nauticae, ut ducem viae magis fidum, innotuisse, antequam oceanus trajiceretur, et novi orbis regiones detegerentur. Simili prorsus ratione, quae hucusque in artibus et scientiis hominum inventa sunt, potuisse instinctu, usu, observatione, meditatione, aperiri, utpote sensui propiora. Antequam vero ad remotiora et occultiora naturae appellere liceat, necessario praecedere, ut melior et perfectior mentis humanae usus et adoperatio inveniat. Quare hujuscemodi inventum proculdubio temporis parum nobilissimum, et vere masculinum esse. Rursus in Scripturis sacris notabat Salomonem regem, cum imperio, auro, magnificentia operum, satellitio, famulitio, fervorum et famulorum pulcherrima descriptione et ordine, classe insuper, nominis claritudine, et summa hominum admiratione floreret, nil horum tamen sibi gloriae duxisse, verum ita ponuntiasse: *gloriam Dei esse rem celare, gloriam regis autem rem invenire*: non aliter ac si divina natura innocentem et benevolo puerorum ludo delectaretur, qui ideo se abscondunt ut inveniantur: ac animam humanam sibi collusorem in hoc ludo, pro sua in homines indulgentia et bonitate, optaverit. Atque hanc inveniendi gloriam eam esse, quae humanam naturam nobilitet, nec interim cuiquam mortalium molesta sit (ut civilia esse solent) nec conscientiam in aliquo remoretur aut mordeat, sed omnino meritum et beneficium sine alicujus perniciem, injuria aut tristitia, deferat. Lucis enim naturam puram et absque maleficio esse; usum ejus perverti, ipsam non pollui. Rursus etiam hominum studia et ambitiones reputans, tria ambitionis genera reperiens, si modo uni ex iis id nomen imponere fas sit; primam eorum qui ad propriam potentiam in patriis suis amplificandam magna contentione feruntur: atque hanc vulgarem esse, et degenerem. Secundam eorum, qui patriae suae potentiam inter humanum genus provehere nituntur, quae sane plus habet dignitatis, cupiditatis haud minus. Tertiam eorum, qui hominis ipsius, sive humani generis potentiam et imperium in rerum universitatem instaurare et attollere conantur; quae reliquis proculdubio et sanior est et augustior. Hominis autem imperium sola scientia constare: tantum enim potest quantum scit: neque ulla vires naturalium causarum catenam perfringere posse: naturam enim non aliter quam parendo vinci. Cogitabat etiam et animoolvebat, qualia sint, quae de virtute ac vi inventorum tam simplici et mera, quam ea, quae cum merito et beneficio conjuncta sit, cogitationem subire possunt. Ac illam quidem non in aliis manifestius occurrere, quam in tribus illis inventis, quae et ipsa antiquis incognita, et quorum

quorum primordia etiam nobis obscura et ingloria sunt; artis nimirum imprimendi, pulveris tormentarii, et acus nauticae. Haec enim tria, numero scilicet pauca, ac inventu non multum devia, rerum faciem, et statum in orbe terrarum mutasse: primum in re literaria, secundum in re bellica, tertium in re navali, unde infinitas rerum mutationes secutas esse, attentius intuentibus conspicuas; ut non imperium aliquod, non secta, non stella majorem efficaciam et quasi influxum in res humanas habuisse videatur, quam ista mechanica habuerunt. Quod autem ad merita attinet, id optime percipi, si quis consideret, quantum intersit inter hominum vitam in excultissima aliqua Europae provincia, et in regione aliqua novae Indiae maxime fera et barbara. Tantum sane ut merito hominem homini Deum esse, non solum ex auxilio et beneficio, sed ex status comparatione, dici possit. Atque hoc non solum, non coelum, non corpora, sed artes praestare. At non novum orbem scientiarum, et novum orbem terrarum in eo conventuros, ut vetera novis sint longe cultiora. Quin contra necesse esse, accessiones artium iis, quae jam habemus, multo se ostendere praestantiores, ut quae naturam non leviter inflectere, sed vincere et subigere, et in imis fundamentis concutere possint: fere enim perpetuo fieri, ut quod inventu sit obvium, id opere sit infirmum, cum radices demum rerum virtute validae, eadem situ abditae sint. Si quis autem sit, cui, in contemplationis amorem et venerationem effuso, ista operum frequens, et cum tanto honore mentio, quiddam asperum et ingratum sonet, is pro certo sciat, se propriis desideriis adversari; etenim in natura, opera non tantum vitae beneficia, sed et veritatis pignora esse. Et quod in religione verissime requiritur, ut fidem quis ex operibus monstret; idem in naturali philosophia competere, ut scientia similiter ex operibus monstretur. Veritatem enim per operum indicationem, magis quam ex argumentatione, aut etiam ex sensu et patefieri et probari. Quare unam eandemque rationem, et conditionis humanae, et mentis dotandae esse. Itaque visum est ei, quae de finis, quem animo metimur et destinamus, dignitate dicta sunt, ea non verbis in majus aucta, sed vero minora esse.

Cogitavit et illud, quae de finis excellentia dicta sunt, posse votis similia videri. Itaque videndum sedulo, quid spei affulgeat, et ex qua parte se ostendat: ac curandum, ne rei optimae ac pulcherrimae amore capti, severitatem iudicii amittamus aut minuamus. Consentaneum enim esse, prudentiam civilem in hac parte adhibere, quae ex praescripto diffidit, et de humanis in deterius conjicit. Leviores igitur spei auras rejiciendas: eas autem, quae aliquid firmitudinis habere videntur, discutiendas. Atque auguria rite capienti, primo illud occurrebat, hoc, quod agitur, ob boni naturam eminentem manifeste a Deo esse: atque in operibus divinis tenuissima quaeque principia eventum trahere. Etiam ex natura temporis bene ominabatur: omnium enim consensu veritatem temporis filiam esse. Summae igitur infirmitatis et pusillanimitatis esse, auctoribus infinita tribuere auctori autem auctorum, atque omnis auctoritatis, Tempori, jus suum denegare. Neque solum de temporis communi jure, sed et de nostrae aetatis praerogativa bene sperabat. Opinionem enim, quam homines de antiquitate foveant, negligentem esse, ac vix verbo ipsi congruam. Antiquitatem enim proprie dici mundi ipsius senium, aut aetatem provectiorem. Atque revera consentaneum esse, quemadmodum majorem rerum humanarum notitiam et maturius iudicium ab homine sene expetamus, quam a juvene, ob experientiam, et eorum quae vidit, et audivit, et cogitavit multitudinem: eodem modo et a nostra aetate (si vires suas nosset, et experiri et intendere

intendere vellet) majora, quam a priscis temporibus, sperari par esse; upote aetate mundi grandiore, et infinitis experimentis, et observationibus cumulata et aucta. Neque pro nihilo aestimandum, quod per longinquas illas navigationes et peregrinationes, quae nostra aetate increbuerunt, plurima in natura patuerunt, quae novam philosophiae lucem affundere possint. Quin et turpe hominibus esse, si globi materialis tractus, terrarum videlicet, marium, astrorum, nostris temporibus in imensum aperti et illustrati sint: globi autem intellectualis fines intra veterum inventa et angustias steterint. Etiam temporum conditionem in Europa, civilium rerum respectu, non alienam esse. Aucta Anglia, pacata Gallia, lassata Hispania, immota Italia et Germania. Itaque libratissimum regum maximorum potentiis, et incussio-
nationum nobilissimarum statu, res ad pacem, quae scientiis instar tempestatis serenae et benignae est, inclinare. Neque ipsum rei litterariae statum hisce temporibus incommodum esse: sed et quandam opportunitatem prae se ferre, tum ob imprimendi artem, antiquis incognitam, cujus beneficio singulorum inventa et cogitata fulguris modo transcurrere queant, tum ob religionis controversias, quarum taedio fortasse homines ad Dei potestatem, sapientiam, et bonitatem in operibus suis contemplandum facilius animum adjicere possint. Si quis autem sit, qui consensu et temporis diuturnitate in veterum placitis moveatur, is, si in res acutius introspeciat, ductores admodum paucos, reliquos sectatores tantum et numerum esse reperiet; homines nimirum, qui ab ignorantia ad praesudicium transierunt, neque in verum consensum (qui interposito iudicio fit) unquam coierunt. Atque ipsam temporis diuturnitatem recte consideranti in angustias parvas redigi. Nam ex viginti quinque annorum centuriis, in quibus memoria hominum fere versatur, vix quinque centurias seponi, quae scientiarum proventui utiles et feraces fuerint, easque ipsas longe maxima ex parte aliis scientiis, non illa de natura fatas et cultas fuisse. Tres enim doctrinarum revolutiones et periodos numerari: unam apud Graecos, alteram apud Romanos, ultimam apud occidentales Europae nationes: reliqua mundi tempora bellis et aliis studiis occupata, et quoad scientiarum segetem sterilia et vasta inveniri. Atque de tempore sic cogitabat: etiam ex casu vi et natura huiusmodi divinationem sumpsit. Casum nimirum proculdubio multis inventis principium dedisse, sumpta ex natura rerum occasione. Num ideo in ignis invento Prometheum novae Indiae ab Europaeo discessisse, quod apud eos silicis non est copia. Itaque in his, quae praesto sunt, casum largius inventa exhibere; in iis, quae ab usu quotidiano semota sunt, parcius, sed utcumque omnibus seculis parturire et parere. Neque enim causam videri, cur casus consensuisse putetur, aut effoetus jam factus. Igitur ita cogitabat, si hominibus non quaerentibus et aliud agentibus multa inventa occurrunt, nemini sane dubium esse posse, quin iisdem quaerentibus, idque via et ordine, non impetu et desultorie, longe plura detegi necesse sit. Licet enim semel aut iterum accidere possit, ut quispiam in id forte fortuna incidat, quod magno conatu scrutantem antea fugit, tamen in summa rerum proculdubio contrarium inveniri. Casum enim operari raro, et sero, et sparsim; artem contra constanter, et compendio, et turmatim. Etiam ex inventis ipsis, quae jam in lucem prodita sunt, de iis, quae adhuc latent, conjecturam rectissime capi putabat. Eorum autem nonnulla ejus esse generis, ut antequam invenirentur, haud facile cuiquam in mentem venisset, de iis aliquid suspicari. Solere enim homines de novis rebus ad exemplum veterum et ad phantasmam ex iis praeceptam huriolari: quod opinandi genus fallacissimum est, quandoquidem ea, quae ex re-

runy

rum fontibus petuntur, per rivulos consuetos non utique fluunt: veluti si quis, ante tormentorum igneorum inventionem, rem per effectus descripsisset, atque ita dixisset, inventum quoddam detectum esse, per quod muri et munitiones quaeque maximae ex longo intervallo quaterentur et deicerentur; homines sane de viribus tormentorum et machinarum per pondera, et rotas, et similia multiplicandis, multa et varia commentaturos fuisse; de vento autem igneo vix unquam imaginationem aliquam occurruram fuisse; ut cujus exemplum non vidissent, nisi forte in terrae motu aut fulmine, quae ut non imitabilia rejecissent. Eodem modo si ante fili bombycini inventionem, quispiam huiusmodi sermonem injecisset: esse quoddam fili genus ad vestium et supellectilis usum, quod filum lineum aut laneum longe tenuitate, ac nihilominus tenacitate, ac etiam splendore et mollitie excelleret, homines statim aut de serico aliquo vegetabili, aut de alicujus animalis pilis delicatioribus, aut de avium plumis et lanugine aliquid opinaturos fuisse: de vermibus autem alicujus textura, eaque tam copiosa et anniverfaria, nil cogituros. Quod si quis etiam de vermi verbum aliquod emisisset, ludibrio certe futurum fuisse: ut qui novas araneorum operas somniaret. Quare eandem et eorum, quae in sinu naturae adhuc recondita sunt, magna ex parte, rationem esse, ut hominum imaginationes et commentationes fugiant et fallant. Itaque sic cogitabat, si cujus spem de novis inventis cohibeat, quod, sumpta ex iis, quae praesto sunt conjectura, ea aut impossibilia, aut minus verisimilia putet, eum scire debere, se non satis doctum ne ad optandum quidem commode et apposite esse. Sed rursus cogitabat, esse ex jam inventis alia, diversae et fere contrariae naturae, quae fidem faciant, posse genus humanum nobilia inventa etiam ante pedes posita praeterire et transmittere. Vt-
cunque enim pulveris tormentarii, vel fili bombycini, vel acus nauticae, vel sacchari, vel similia inventa quibusdam rerum et naturae proprietatibus niti videantur; imprimendi certe artem nihil habere, quod non sit apertum, et fere obvium, et ex antea notis conflatum. Solere autem mentem humanam in hoc inventionis curriculo tam laevam et male compositam esse, ut in nonnullis primo diffidat, et non multo post se contemnat: atque primo incredibile videri, aliquid tale inveniri posse: postquam autem inventum sit, rursus incredibile videri, id homines tam diu fugere potuisse. Atque hoc ipsum quoque ad spem trahebat superesse nimirum adhuc magnum inventorum cumulum, qui non solum ex operationibus incognitis eruendis, sed et ex jam cognitis transferendis et applicandis deduci possit. Etiam illa auspicia ut bona et laeta accepit, quae in artibus mechanicis observavit, atque eorum successu, praesertim ad philosophiam comparato: artes enim mechanicas ut aerae cujusdam vitalis participes, quotidie crescere et perfici; philosophiam vero statuae more adorari et celebrari, nec moveri. Atque illas in primis auctoribus rudes et fere informes ac onerosas se ostendere: postea novas vires et commoditates adipisci. Hanc autem in primo quoque auctore maxime vigere, ac deinceps declinare. Neque aliam huius contrarii successus causam veriorum esse, quam quod in mechanicis multorum ingenia in unum coeunt; in philosophia autem singulorum ingenia ab uno quopiam destruuntur. Nam postquam dedititii facti sunt, amplitudinem non addere, sed in uno ornando aut stipando servili officio occupari. Quare omnem philosophiam, ab experientiae radicibus, ex quibus primum pullulavit et incrementum cepit, avulsam, rem mortuam esse. Atque hac cogitatione arreptus, etiam illud notavit; facultates artium et scientiarum, aut empiricas, aut rationales,
five

sive philosophicas, omnium consensu esse: has autem se non bene adhuc commissas et copulatas videre. Empiricos enim, formicae more, congerere tantum et uti: rationales autem, araneorum more, telas ex se conficere. Apis vero rationem mediam esse, quae materiam ex floribus tam horti quam agri eliciat, sed eam etiam propria facultate vertat et digerat. Neque absimile verae philosophiae opificium esse; quae ex historia naturali et mechanicis experimentis praebitam materiam non in memoria integram, sed in intellectu mutata et subactam, reponit. Neque se nescire, esse ex empiricorum numero, qui se non mere empiricos haberi volunt, et ex dogmaticis, qui se in experientia industrios et perspicaces videri ambiunt: verum haec fuisse et esse quorundam hominum artificia, existimationem quandam, ut alteruter in sua secta excellere videatur, captantium: revera autem harum facultatum divortia et fere odia semper valuisse. Quare ex arctiore earum et sanctiore foedere omnia fausta et felicia portendi putabat. Etiam illud libenter vidit: intuebatur nempe infinitas ingenii, temporis, facultatum expensas, quas homines in rebus et studiis (si quis vere iudicet) inutilibus collocant, quarum pars quota, si ad sana et solida verteretur, nullam non difficultatem superare posset. Neque esse quod homines particularium multitudinem reformident, cum artium phaenomena manipuli instar sint ad ingenii commenta, semel ab evidentia rerum disjuncta et distracta. Atque haec, quae dicta sunt, singula impulsu quendam ad spem faciendam habere: ante omnia autem certissimam spem esse ex praeteriti temporis erroribus. Atque (quod etiam quispiam de civili statu non prudenter administrato dixit) quod ad praeterita spectando pessimum, id ipsum ad futura optimum esse. Cessantibus enim huiusmodi erroribus (ad quod ipsa monita primum gradum praestant) maximam rerum conversionem fore. Quod si homines per tanta annorum spatia viam tenuissent, nec tamen ulterius progredi potuissent, ne spem quidem ullam subesse potuisse. Tunc enim manifestum fuisse, difficultatem in materia et subiecto (quae nostrae potestatis non sunt) non instrumento (quod penes nos est) hoc est, in rebus istis earumque obscuritate, non in animo humano et ejus adoperatione, esse. Nunc autem apparere, viam non aliqua mole aut strue imperviam, sed ab humanis vestigiis deviam esse: itaque solitudinis metum paulisper offundere, nec ultra minari. Postremo et illud statuit, si spei multo imbecillior et obscurior aura ab isto novo continente spiraverit, tamen experiendum fuisse. Non enim pari periculo rem non tentari, et non succedere: cum in illo ingentis boni, in hoc pusillae humanae operae iactura vertatur. Verum et dictis et non dictis visum est ei, spei abunde esse, non tantum homini industrio ad experiendum, sed etiam prudenti et sobrio ad credendum.

Cogitavit et illud, studio accenso et spe facta, de modis perficiendi videndum esse. Haec itaque sunt, quae ei circa hoc generaliter visa sunt, quae etiam nudis et apertis sententiis claudere et complecti consentaneum putavit. Visum est ei, plane ab iis, quae jam facta sunt, diversa facienda; itaque rerum praeteritarum redargutionem ad futura vice oraculi fungi. Visum est ei, theorias et opiniones, et notiones communes, quantum rigore mentis et constantia obtineri potest, penitus aboleri: et intellectum planum et aequum ad particularia de integro accedere: ut fere non alius ad regnum naturae, quam ad regnum coelorum, pateat aditus; ad quod nemini nisi sub persona infantis ingredi liceat. Visum est ei, particularium sylvam et materiam, et numero, et genere, et certitudine, aut subtilitate, ad informationem sufficientem colligi et congeri, tum ex naturali historia, tum ex experi-

mentis mechanicis, atque ex iis potissimum, quia natura plenius se prodit, cum ab arte tenetur et urgetur, quam in libertate propria. Visum est ei, eandem materiam ea ratione in tabulas atque in ordinem redigi et digeri, ut intellectus in eam agere, atque opus suum exsequi possit: cum nec Verbum divinum in rerum massam absque ordine operatum sit; visum est a particularibus, in tabulas relatis, ad novorum particularium inquisitionem minime confestim transeundum (quod tamen et ipsum res utilis sit, et instar experientiae cujusdam literatae) sed ad generales et communes comprehensiones prius procedendum, et naturali sane intellectus processui eatenus indulgendum. Sed simul visum est ei, intellectus motum et impetum naturalem, sed pravum, a particularibus ad comprehensiones superiores et magis generales (qualia sunt principia quae vocant artium et rerum) saliendi, et reliqua descendendo per media expediendi, omnino cohibendum: sed comprehensiones proximas primo, ac deinceps medias eliciendas et inveniendas, atque per gradus continuos, et scalam veram adscendendum: fere enim contemplationum et intellectus vias in bivium illud moralium, antiquis decantatum, coincidere: alteram enim viam, primo ingressu planam, ad avia ducere, alteram, a principio arduam et suspensam, in plana desinere. Visum est ei, talem inductionis formam introduci, quae ex aliquibus generaliter concludat; ita ut instantiam contradictoriam inveniri non posse demonstretur: ne forte secundum pauciora, quam par est, et ex iis, quae praesto sunt, pronunciemus, et (quod unus ex antiquis dixit) scientiam in mundis propriis et non in mundo communi quaeramus. Visum est ei, eam tantum comprehensionem probari et recipi, quae non ad mensuram facta sit, et aptata particularium, ex quibus elicitur: sed amplior aut latior sit, eamque amplitudinem sive latitudinem suam ex novorum particularium designatione, quasi fidei iussione quadam, firmet. Ne vel in jam motis tantum haereamus, vel laxiore fortasse complexu umbras et formas abstractas prensemus. Visum est ei, multa praeter haec inveniri, quae non tam ad perfectionem rei, quam ad operis compendium, ac etiam ad messem humanam inde accelerandam insigniter faciant. Quae omnia utrum recte cogitata sint an secus, ab opinionibus (si opus sit) provocandum et effectis standum.

Cogitavit et illud, rem, quam agit, non opinionem, sed opus esse, eamque non sectae alicujus aut placiti, sed utilitatis et amplitudinis immensae fundamenta jaccere. Itaque de re non modo perficienda, sed et communicanda et tradenda (qua par est cura) cogitationem suscipiendam esse. Reperit autem, homines in rerum scientia, quam sibi videntur adepti, interdum proferenda, interdum occultanda, famae et ostentationi servire: quin et eos potissimum, qui minus solida proponunt, solere ea, quae adferunt, obscura et ambigua luce venditare, ut facilius vanitati suae velificare possint. Putare autem, se id tractare, quod ambitione aliqua aut affectatione polluere minime dignum sit: sed tamen necessario eo decurrendum esse (nisi forte rerum et animorum valde imperitus esset, et prorsus inexplorato viam inire vellet) ut satis meminerit, inveteratos semper errores, tanquam phreneticorum deliramenta, arte et ingenio subverti, vi et contentione efferari. Itaque prudentia ac morigeratione quadam utendum (quanta cum simplicitate et candore conjungi potest) ut contradictiones ante extinguantur quam excitentur. Ad hunc finem parare se de natura opus, quod errores minime asperitate destruere, et ad hominum sensus non turbide accedere possit; quod et facilius fore, quod se non pro duce gesturus, sed ex natura ipsa lucem praebiturus et sparsurus sit, ut duce postea non sit opus.

Sed

Sed cum tempus interea fugiat, et ipse rebus civilibus plus, quam vellet, immixtus esset, id longum videri: praesertim cum incerta vitae cogitaret et aliquid in tuto collocare festinaret. Venit ei itaque in mentem, posse aliquid simplicius proponi, quod in vulgus non editum, saltem tamen ad rei tam salutaris abortum arcendum satis fortasse esse possit. Atque diu et acriter rem cogitanti et perpendenti, ante omnia visum est ei, tabulas inveniendi, sive legitimae inquisitionis formulas, hoc est, materiem particularium ad opus intellectus ordinatam, in aliquibus subjectis proponi, tanquam ad exemplum, et operis descriptionem fere visibilem. Neque enim aliud quicquam reperiri, quod aut vera viae, aut errorum devia in clariore luce ponere; aut ea quae afferuntur nihil minus, quam verba esse, evidentius demonstrare possit: neque etiam quod magis fugiendum esset, ab homine, qui aut rei diffideret aut eam in majus accipi aut celebrari cuperet. Fieri autem posse ut si destinata perficere non detur, ut sunt humana tamen ingenia firmiora et sublimiora, etiam absque majoribus auxiliis, ab oblatis monita, reliqua ex se et sperare et potiri possint. Fere enim se in ea esse opinione, nempe (quod quispiam dixit) prudentibus haec satis fore, imprudentibus autem ne plura quidem. Visum est autem, nimis abruptum esse, ut a tabulis ipsis docendi initium sumatur. Itaque idonea quaedam praefari oportuisse, quod et jam se fecisse arbitratur; nec universa, quae huc usque dicta sunt, alio tendere. Postremo visum est ei, si quid in his, quae dicta sunt, aut dicentur, boni inveniatur, id tanquam adipem sacrificii Deo dicari, et hominibus ad Dei similitudinem, sano affectu et charitate hominum bonum procurantibus,

EPISTOLA THOMAE BODLEI ad FRANCISC. BACONVM,

Qua candide expendit ejus *Cogitata et Visa*:

Latine versa ex Anglico, ab ISAACO GRVTERO.

FINITO, quod mihi statueram, tempore, cum laxius te feriari opinarer, bis terve in procinctu steti, ut gratias acturus te adirem, potius id a me fieri debere ratus coram, quam per literas. Sed proposito semper injecta fuerunt obstacula, ut et nunc Fulhami me detinet gravioris momenti negotium, quod sententiam quoque meam scripto mandandam persuasit. Non dubitas, quin *Cogitata et Visa* tua legerim; testor id factum a me summa cum voluptate, cum id praecipui amoris argumentum interpreter, quod habeas me in tuorum numero, quibus censendos offers ingenii tui nondum evulgatos labores. Quo nomine fer me, quaeso, haec dicentem. Primo, si intimo erga te affectui, ingenium tuum, actiones, et sermones id pretium diceretur, quod tui in me amoris est, liceret haec mutuis illigata complexibus sociari. Sed omnis excluditur paritas, ubi ea sortis nostrae disparitas est, et tam longe distident, quibus favor utrinque noster probare se nititur. Me itaque quod attinet, ex sese illa aestimari permitto, et aeterno observantiae nexu habebis me tibi devotissimum. Ad operis tui argumentum ut accedam, est id ampla maxime insignium speculationum congeries, ut in admirationem me rapiat (qua perpetuo me defixum tenebis) quod civilibus negotiis occupatissimus et summe acciti otii, quibus nullum prorsus cum declamatis in schola dogmatibus commercium est, quicquid tamen optimae frugis recondunt scientiarum praecipuae, id omne accuratissimo selectu transtuleris in libri tui materiam. Quanquam enim alicubi prorsus declines a trita et pervulgata in scholis docendi ratione, quae apud nullius non gentis et seculi sapien-

tes habita fuit unica veri norma; tamen et in illis, et quicquid toto moliris opere, artificem te nobis probas versatili dexteritate. De me id fateor exerte, si institutum spectetur qua in eruditionis latifundia excurrit, excerpendum me literatorum gregi. Cum tamen ita prompte vocatis ad tui tractatus censuram amicis audire libenter velle videaris, si quid mihi aut aliis occurrerit decretorio confodiendum stylo, eo me redactum sentio, ut iudicium meum dissimulare non liceat, aperteque confessor ex eorum me numero, qui solidiora esse statuunt artium nostrarum fundamenta, quam tota dissertationis tuae series admittit. Primo enim cum objicis finistros eventus et errores practicae medicinae, non ignoras mali id redundare ex neglecta artis regula. Nam ne centesimus quidem medicae cautionis observantem se praebet; et ea aliquando aegri corporis constitutio est, ut exacte doceri medicum non patiat. Paucos enim reperias, qui rebus sic sese habentibus recte se explicent. Est et ubi malum ex se arti cedere nescit, quod in multis morbis accidens esse nosti; quandoque et in abdito causa, quam nullae deprehendant conjecturae. Quicquid sit; ego mihi persuadeo, illud practicae medicinae (prout hodie exercetur) probrum refundi in profitentium incuriam aut incitiam, aut aliam ingenii mei caliginem, quod minus felices habeat successus. Pauci enim medicos agentium ita in arte sua exercitati sunt, ut quidem quae ex arte praescribunt flagitant. Atque haec licet ad eam perfectionem non assurgat, admirandis tamen sanitatis adminiculis abundat, ut per tot seculorum decursum exploratissimae fidei docuerunt experimenta, quae regiam velut viam pandunt ad commendatissimam per te quoque scientiam. Alchemia et magia axiomatibus quibusdam constant sane dignis, quae assensum impetrent. Sed tota artificum industria ita subtilitatem et imposturas miscet, ut non tantum fraus et fraudum fabri contemptum incurrant, sed et ludibriis excipiantur. Atque hic ut in solido locetur quod instituti tui pars est potissima, videntur mihi exempla tua fuisse petenda ex iis quae liberales tradunt scientiae, sepositis quae sunt de raro contingentibus, et, ut in confesso est, facile refutari possunt; sed convertendam fuisse censorii styli aciem in ea, quae generalia praestruunt et tanquam non subvertenda axiomata et canones defenderunt nobilissima omnis aevi ingenia. Apud eruditos enim nihil certius, quam illud artium genus, cui scholastica olim natio nomen dedit *quadriviales*, positiones suas per irrefutabiles demonstrationes asseruisse. In aliis quoque, *triviales* dictis, eae nobis supersunt regulae velut per manus traditae, quae plerumque sine suo, in quem scientia quaeque collineat, non excedunt. Jam vero si nos consilio tuo ductiles praebeamus, id est, communes notiones homini infitas exuamus, deletisque omnibus actionibus nostris, operibus et maximis, repuerascere conemur, quo liceat intrare regnum naturae, ut ex sacri codicis praescripto enitendum nobis est ad *regnum coelorum*, me quidem iudice, nihil certius est, quam sic praecipiti gradu eundum esse in barbariem, unde post aliquot seculorum millia nihilo instructiores emergamus theoreticis adjumentis, quam nunc fumus. Nam ita demum vere secundum ordiremur pueritiam, facti tabula rasa, ubi, deletis priorum principiorum vestigiis, resuscitare jubemur novi mundi primordia, et ab experimentis operum et sensuum (hanc enim in particularibus insistis probandi viam) colligere quod in intellectu efformetur in notionem generalem, ex decantato illo apud omnes effato *in intellectu nihil esse, quod non prius fuerit in sensu*. Neque verisimilitudine careat, posse nobis evenire, ut si ratio ineatur eruditionis, cum finienda erit Platonici anni revolutio, longe ea infra istud, quo nunc censetur, pretium decrevisse videri possit. Quod doctrinam nobis spondes excellentiorem, quam hodie inter nos viget, ab experimentis petendam, si latentes naturae sinus pertentare et aperire liberet, stabilita in particularibus fide, non magis ad rem facit, quam si eo incites, quo naturalis hominem instinctus rapit sine admotis exterius hortationibus. Neque enim aliud patitur ratio, quam ut infinita sint membra in omnibus mundi partibus (neque enim hic cogitationes nostrae intra Europae terminos cohibendae sunt) quae viam insistant quo digitum intendis, tam acri et sollicita diligentia ut magis intendi nequeat industria. Omnibus enim insita est sciendi cupiditas, non ita exsatianda, quin exardescat vehementius, ut hydrops sibi indulgens crescit. Sed quomodo aures praebituos persuadere paranti, evertendas prorsus quibus solide constitutis inhaerent sententias et universum admista theoricam, tam suis, quam majorum, experimentis superexstructa, non video adferri quo inducar ut credam. Porro asserere mihi licet non invita, ut opinor, probabilitate, si tacitas intra cogitationes ad examen revocetur, quantum exuberent naturae documenta usu comperta per totum, qua

qua expanditur, universum, quinque aut sex ista, quae venditas selecta et a te probata, et hodiernae curiositati deberi vis, misere se tuerentur inter aliquot centena naturae arcana, quibus in lucem quotidie protrahendis aut solertia ministra est, aut favet casus, et comparari possunt aut partim praeferrere iis, quae a te designata sunt. Sed demus, sequatur assensus posse a te conferri quod ad scientiarum faciat augmentum, et universalis apud nos theoriae notiones et axiomata fingamus extincta, suffectis noviter repertis; quid beneficii redundabit ex hac mutatione in eruditionem et scientias? Nihil certius, quam nova haec, et quae in eorum appendicem veniunt, ubi semel recepta fuerint, commendantibus inventoribus, et illorum affectis gratiam priscam sensim amissura, et oblivioni tradenda, ex naturae scito fluxus illos et refluxus alternantis, atque ita ex temporum decursu penitus habitura interitum; fortasse etiam aliis idem, quod tu nunc venditas, agitantibus, nimirum propositis adminiculis, quibus exactius limentur augendae scientiae. Semper enim quae majoribus fuerunt probro, in minoribus renasci solent. Quare frustra est, quisquis ab illorum exercitationibus et tota commentandi industria aliud speraverit, quam quod priscae observationis sit, ut fido nobis et per scripta tradito relatu constat. Hic in mentem mihi venit quod notat Paterculus, ubi de excellentissimis Graecorum et Romanorum ingeniis agit, cum florentissimae essent ipsorum res, hanc dari posse non improbabilem causam, quae ea pessum dedit, ut postea docuit eventus, natura *quod summo studio petitum est, adscendit ad summum, difficilisque in perfecto mora est.* Adeo ut homines, si senserint ulteriore se prohiberi adscensu, in ipso constitutos fastigio, sponte descendant, abdicatisque exercitationibus quibus plurimum inest momenti, nova affectent, tanquam occupata ab aliis materia, in qua prius laborabant. Et praesertim id eloquentiae fatum fuit illis temporibus, ut cum posteriores desperarent posse a se praeteriri priores, aut eos aequari, sequeretur neglectus et contemptus priscae exercitationis, et per aliquot secula sermo et stylus contraheret sordes et rubiginem, donec ultima periodus novam reduxit faciem, emergentibus et se incitantibus illustribus ingeniis ad resumendos recens animatae diligentiae impetus, propellendosque in summum perfectionis fastigium labores non in eloquentiae duntaxat studio, sed et quousque se porrigunt scientiarum omnium pomoria. Neque enim falli illum puto, quisquis existimaverit, artes omnes, prout publice nunc docentur, nullo non aevo existisse, non tamen pari in omnibus locis mensura, neque eodem loco semper pari numero, sed ex temporum genio mutationibus obnoxio, nunc auctiores florentioresque, nunc inexcusitatae et cum tenebrosae institutionis methodo rudi.

Ratio ex me si quaeratur, facit pro me doctrina Aristotelis et aliorum elaboratissimi ingenii virorum, a quibus supersunt nobis plurima adminicula; unde id probetur et ad liquidum deducatur, quod aliis in rebus idem in artibus contingere, darique ortum et interitum; congrua prorsus, si me interpretem audias, sententia ei, quod dici solet: *Nihil novum sub sole*, et quae non in facta magis quam dicta quaerat, *ut nihil neque dictum neque factum sit, quod non et dictum et factum prius.*

Patrocinator 2. etiam celebris illa Salomonis ad filium querela in prurientes suo seculo voluminum fabros, non alio sensu accipienda, quam quod magna eorum pars et fuerint observationes et in qualibet literatura artificiosi instar syntagmatis. Neque ex tam ampla congerie vel pulvisculus superest, si excipias quaedam sacri codicis, posteritati relicta. Et anne tunc quidem per tot scriptorum millia, qui Salomonis aevum antecessere, reperiri potuit quidquam novitatis titulo donandum? Habenda tamen ei fides est, cum ait, non obstantibus quae vel sua ferebant, vel priora tulerant tempora, non potuisse dici, *Ecce novi quid.* Vnde id colligo, cum per omnia secula et in omnibus artibus et scientiis eadem fuerint in hominibus labor, exercitatio, et cognitio, cum iis, quae nostro videmus tempore, etsi mutationum aestu fluctuantia, prout temporum et locorum occasionisque variat ratio, et incalescit scriptorum industria, intendi et remitti solita tam in theoreticis suis quam practicis, si assentimur tibi, primo, ut scientia nostra rejiciatur tanquam dubia et incerta (quod affirmas duntaxat non minus argumentorum robore) deinde ut abdicentur axiomata nostra et maximae, generalesque assertiones, a majoribus quasi per manus traditae, quae tamen (aliter enim haec intelligi nequeunt) subtilissimis omnis aevi judiciis comprobata sunt: ultimo, ut excogitetur ratio, quae nos, jam factos abecedarios, per tortuosas particularium experimentorum ambages provehat ad cognitionem ex
solide

solide collectis generalibus, unde nova exsculpantur artium principia, finis erit ut exuti, quae nunc habemus, disciplinis, fatigati redeuntibus in circulum laboribus, illuc tendamus, unde incepimus, eoque deducamur felicitatis quae nos in integrum restituat. Res ea est tot seculorum, quot ante nos transacta fluxerunt, ut tandem in perfectionis meta consistamus. Neque ita hic censor sedeo, quasi fastidiose explodam quicquid augendis per nova inventa impenditur scientiis, cum conatus iste nobilis sit, neque summa laude fraudandus, ob beneficium quo in praesens perfrui licet. Nunquam defuit mundo ingens illorum agmen qui novis excogitandis operam dederunt, neque futura carebunt secula, in quibus industria pertinax et excellens hac in parte peperit nobis ea, quae in admirationem rapiunt, captum popularem et spem transgressa. Nostrae tamen notiones et axiomata tam ab iis, quam ab eruditorum eminentissimis, semper cum gratiis recepta sunt.

Vides quam in me fiduciam tua crearit humanitas; si in ista tui impugnandi licentia lasciviente protervia efferor, quam de erecta tua indole concepi opinio, et libertate, quam hic amicorum praecipuis indulges, eo me impulit alioquin resistentem. Et quanquam, equi instar sub auriga rectore, non secedam a veteri et trita via, quam sedulo calcavi, ita tamen sentio de tuis cogitatis, et fateri me res ipsa cogit, tecum et cum mundo iniquius te egisse, cum tantas opes domestico carcere damnatas invidisti publico usui. Licet enim persuasum habeam quoad tenorem et subjectum praecipuae dissertationis, nulla in academia te reperturum tribunal, quod erroris te absolvere sustineat; tamen negari non potest, tractatum tuum ubique scatere conceptibus selectae frugis super praesenti statu scientiarum, et ingeniosissimis commentationibus super adjumentis eas promovendi, ut efficacissime eum trahat, quicunque earum rerum studio capitur, penitusque explorandi gignat haud iners desiderium, non ut eo tantum enitatur quod in pervulgatis hodie scientiis summum est, sed ut altius quasi feratur in ipsa latentis naturae viscera, omnesque ingenii et iudicii nervos intendat, donec D. Pauli illud perfecerit *consecrari meliora dona*. Utinam hanc ingressus esses viam (votum id auribus tuis depono) cum primum ad haec studia animum adjiceres, vir longe alterius scholae! nihilominus utcunque haec se habeant, cum id tibi firmum fixumque sedeat, et patriae fidem tuam probes, toto affectu precor, quod saepissime facio, ut paria meritis tuis obtingant. Quod, spero, affluet aliquando plenis honorum et felicitatis rivis. *Fulhami, Feb. 19, 1607.*

D E S C R I P T I O

G L O B I I N T E L L E C T V A L I S.

C A P V T I.

Partitio universalis humanae doctrinae in historiam, poësin, philosophiam, secundum triplicem facultatem mentis; memoriam, phantasiam, rationem; quodque eadem partitio competat etiam in theologicis: cum idem sit vas (nempe intellectus humanus) licet materia et insinuatio sint diversa.

PARTITIONEM doctrinae humanae eam deligimus, quae triplici facultati intellectus respondeat. Tres itaque ejus partes a nobis constituuntur: historia, poësis, philosophia: historia ad memoriam refertur: poësis ad phantasiam: philosophia ad rationem. Per poësin autem nihil aliud intelligimus hoc loco, quam historiam fictam. Historia proprie individuorum est; quorum impressiones sunt mentis humanae primi et antiquissimi hospites; suntque instar primae materiae scientiarum. In his individuis, atque in hac materia, mens humana assiduo se exercet, interdum ludit. Nam scientia omnis, mentis et exercitatio et opificium; poësis ejusdem lusus censeretur possit. In philosophia mens mancipatur rebus; in poësi solvitur a nexu rerum, et expatiat, et fingit quae vult. Haec vero se ita habere facile quis cernat, qui simpliciter tantummodo, et pingui quadam contemplatione intellectualium origines petat. Etenim individuorum imagines excipiuntur a sensu, et in memoria figuntur. Abeunt autem in memoriam tanquam integrae, eodem quo occurrunt modo. Has rursus retrahit et recolit mens; atque (quod officium ejus proprium est) portiones earum componit et dividit. Habent enim individua singula aliquid inter se commune, atque aliud rursus diversum et multiplex. Ea vero compositio atque divisio vel pro arbitrio mentis fit, vel prout invenitur in rebus. Quod si fiat pro arbitrio mentis, atque transferuntur portiones illae ad placitum, in similitudinem quandam individui, phantasiae opus est, quae, nulla naturae aut materiae lege et necessitatae astricta, ea, quae in rerum natura minime conveniunt, conjungere: quae vero nunquam separantur, discernere potest; ita tamen ut intra primas illas ipsas individuorum portiones coëerceatur. Nam eorum, quae nulla ex parte se sensui obtulerunt, non est phantasia, ne somnium profecto. Quod si eadem individuorum portiones componantur et dividantur, pro ipsa rerum evidentia, et prout vere in natura se produnt, aut saltem pro captu cujusque se prodere notantur, eae partes rationis sunt: atque universa hujusmodi dispensatio rationi attribuitur. Ex quo liquido constat, ex tribus hisce fontibus esse tres illas emanationes historiae, poësis, et philosophiae; neque alias, aut plures esse posse. Nam sub philosophiae nomine complectimur omnes artes et scientias, et quicquid denique

que a singularum rerum occurſu per mentem in generales notiones collectum et digeſtum eſt. Neque alia cenſemus ad doctrinam partitione, quam illa ſuperiore, opus eſſe. Informationes enim oraculi, et ſenſus, et re proculdubio, et modo inſinuandi differunt; ſed tamen ſpiritus humanus unus atque idem eſt: perinde ac ſi diverſi liquores, atque per diſiſa infundibula, tamen in unum atque idem vas recipiantur. Quare et theologiā ipſam aut ex hiſtoria ſacra conſtare aſſerimus, aut ex praeceptis et dogmatibus divinis, tanquam perenni quadam philoſophia. Ea vero pars, quae extra hanc diſiſionem cadere videtur (quae eſt prophetia, et ipſa hiſtoriae ſpecies eſt cum praeſogativa divinitatis, in qua tempora conjunguntur, ut narratio factum praecedere poſſit; modum autem enuntiandi et vaticiniorum per viſiones, et dogmatum coeleſtium per parabolas, participat ex poeſi.

CAPUT II.

Partitio hiſtoriae in naturalem et civilem; eccleſiaſtica et literaria ſub civili comprehenſa.

Partitio hiſtoriae naturalis in hiſtoriam generationum, praetergenerationum, et artium, ex triplici ſtatu naturae, liberae videlicet, aberrantis, et conſtrictae.

HISTORIA aut naturalis eſt, aut civilis. In naturali naturae res geſtae et facinora memorantur; in civili, hominum. Elucent proculdubio divina in utriſque, ſed magis in humanis, ut etiam propriam in hiſtoria ſpeciem conſtituant, quam ſacram aut eccleſiaſticam appellare conſuevimus. Itaque eam civili attribuimus; at primo de naturali dicemus. Naturalis hiſtoria rerum ſingularium non eſt; non quod perperam a nobis poſitum ſit hiſtoriam verſari in individuis, quae loco et tempore circumſcribuntur. Nam proprie ita ſe res habet. Sed cum promiſcua ſit rerum naturalium ſimilitudo, adeo ut, unum nôris, omnia nôris; ſuperfluum quiddam eſſet et infinitum de ſingulis dicere. Itaque ſicubi abſit illa promiſcua ſimilitudo, recipit etiam hiſtoria naturalis individua; ea ſcilicet, quorum non eſt numerus, aut natio quaedam. Nam et ſolis, et lunae, et terrae, et ſimilium, quae unicae ſunt in ſpecie ſua, rectiſſima conſcribitur hiſtoria; nec minus eorum, quae inſigniter a ſpecie ſua deſectunt, et monſtroſa ſunt; quandoquidem in illis, deſcriptio et cognitio ipſius ſpeciei nec ſufficit nec competit. Itaque haec duo individuum genera hiſtoria naturalis non rejicit: ut plurimum autem (quemadmodum dictum eſt) in ſpeciebus verſatur. At partitionem hiſtoriae naturalis moliemur ex vi et conditione ipſius naturae, quae in triplici ſtatu poſita invenitur, et tanquam regimen ſubit trinum. Aut enim libera eſt natura, ac ſponte fuſa, atque curſu conſueti ſe explicans, cum ſcilicet ipſa natura per ſe nititur, nullatenus impedita aut ſubacta: ut in coelis, animalibus, plantis, et univerſo naturae apparatu; aut ruruſ illa a pravitatibus et inſolentis materiae contumacis et rebellis, atque ab impedimentorum violentia, de ſtatu ſuo plane convellitur et detruditur, ut in monſtris et heroclitis naturae: aut denique ab arte et miniſterio humano conſtringitur, et fingitur, et plane transfertur, et tanquam novatur, ut in artificialibus. Etenim in artificialibus natura tanquam facta videtur, et conſpicitur prorfus nova corporum facies et veluti rerum univerſitas altera. Itaque tractat hiſtoria naturalis aut libertatem naturae, aut errores, aut vincula. Quod ſi cuiquam moleſtum ſit artes dici naturae vincula, cum potius liberatores et vindices cenſeri debeant, quod

naturam in nonnullis suae intentionis compotem faciant, impedimentis in ordinem redactis: nos vero hujusmodi delicias et pulchra dictu nil moramur; id tantum volumus et intelligimus, naturam per artem, tanquam Proteum, in necessitate poni id agendi, quod absque arte actum non fuisset: sive illud vis vocetur et vincula, sive auxilium et perfectio. Partiemur itaque historiam naturalem in historiam generationum; historiam praetergenerationum; et historiam artium, quam etiam mechanicam et experimentalem appellare consuevimus. Libenter autem historiam artium ut historiae naturalis speciem constituimus; quia inveteravit prorsus mos differendi et opinio, ac si aliud quippiam esset ars a natura, ut artificialia a naturalibus segregari debeant, tanquam toto genere discrepantia: unde et illud mali, quod plerique historiae naturalis scriptores perfunctos se putant, si historiam animalium, aut plantarum, aut mineralium confecerint, omissis artium mechanicarum experimentis (quae longe maximi ad philosophiam momenti sunt); tum etiam illabatur animis hominum subtilius aliud malum; nempe ut ars censeatur solummodo ut additamentum quoddam naturae; cujus scilicet ea sit vis, ut naturam vel inchoatam perficere, vel inclinatam emendare possit; minime vero radicitus transmutare, atque in imis concutere; quod plurimum rebus humanis desperationis intulit. At contra illud penitus animis hominum insidere debuérat, artificialia a naturalibus non forma aut essentia, sed efficiente tantum, differre; homini vere in naturam plane nullius rei potestatem esse, praeterquam motus: ut corpora scilicet naturalia aut admoveat, aut amoveat; reliqua naturam intus per se transfigere. Itaque ubi datur debita admotio corporum naturalium aut remotio, omnia potest homo, atque ars: ubi non datur, nihil. Rursus autem modo corporum fiat debita illa admotio, aut remotio, in ordine ad aliquem effectum, sive hoc per hominem et artem fiat, sive naturaliter absque homine, parum refert. Neque hoc illo fortius est, veluti si quis ex aspersione aquae simulacrum iridis super parietem excitet, non minus obsequente utitur natura, quam cum idem sit in aëre ex nube roscida. Contra vero, cum aurum invenitur in arenulis purum, aequè sibi ipsi ministrat natura, ac si aurum purum per fornacem et ministerium hominis excoqueretur. Aliquando autem ministerium ex lege universi aliis animalibus deputatur: neque enim minus artificiale quiddam est mel, quod fit mediante industria apis, quam saccharum, quod hominis, atque in manna (quod similis est generis) natura seipsa contenta est. Itaque cum una atque eadem sit natura, ejus autem vis per omnia valeat, neque unquam illa a seipsa desciscat; omnino tanquam ex aequo subordinata tantum ad naturam poni debent haec tria, cursus naturae; exspatiatio naturae; et ars sive additus rebus homo; ideoque in historia naturali ea omnia una et continua narrationum serie involvi par est: quod etiam Caius Plinius magna ex parte fecit; qui historiam naturalem pro dignitate complexus est, sed complexam indignissime tractavit. Atque haec sit naturalis historiae partitio prima.

CAPVT III.

Partitio historiae naturalis, ex usu et fine suo: quodque finis longe nobilissimus historiae naturalis sit ministratio prima ad condendam philosophiam; et quod huiusmodi historia (quae scilicet sit in ordine ad eum finem) desideretur.

CAETERVM historia naturalis ut subiecto triplex (quemadmodum diximus) ita usu duplex est. Adhibetur enim aut propter cognitionem rerum ipsarum, quae historiae mandantur, aut tanquam materia prima philosophiae. Nobilissimus autem finis historiae naturalis is est; ut sit inductionis verae et legitimae supellex atque sylva; atque satis trahat ex sensu ad instruendum intellectum. Illa enim altera, quae aut narrationum iucunditate delectat, aut experimentorum usu iuvat, atque huiusmodi voluptatis aut fructus gratia quaesita est; inferioris profecto notae est, et genere ipso vilior, prae ea, cujus ea est vis et qualitas, ut propria sit parasceve ad condendam philosophiam. Haec enim demum ea est historia naturalis, quae verae et activae philosophiae solida et aeterna basis constituitur; quaeque luminis naturae puro et minime phantastico primam accensionem praebet; cuius quoque neglectus et genius non placatus, acies illas larvarum, ac veluti regna umbrarum, quae in philosophiis volitare cernuntur, cum maxima et calamitosa operum sterilitate nobis pessimo fato immisit. Affirmamus autem, et plane testamur, historiam naturalem, qualis in ordine esse debeat ad istum finem, non haberi, sed desiderari, atque inter omissa poni oportere. Neque vero aciem mentis alicujus perstringant aut magna antiquorum nomina, aut magna novorum volumina, ut querelam istam nostram minus justam cogitet. Satis enim scimus haberi historiam naturalem, mole amplam, varietate gratam, diligentia saepius curiosam. Attamen si quis ex ea fabulas, et antiquitatem, atque auctorum citationes et suffragationes, lites item inanes et controversias, philologiam denique, et ornamenta eximat (quae ad convivales sermones hominumque doctorum noctes potius, quam ad instituentdam philosophiam, sunt accommodata) profecto ad nihil magni res recidat. Itaque thesaurus quidam potius ad eloquentiam a nonnullis, quam solida et fida rerum narratio quaeri et parari videtur. Praeterea, non multum ad rem faciat memorare aut nosse florum, iridis, aut tulipae, aut etiam concharum, aut canum, aut accipitrum eximias varietates. Haec enim huiusmodi nil aliud sunt, quam naturae lusus quidam et lascivia: et prope ad individuorum naturam accedunt. Itaque habent cognitionem in rebus ipsis exquisitam; informationem vero ad scientias tenuem et fere supervacuam. Atque haec sunt tamen illa, in quibus naturalis historia vulgari se jactat. Cum autem degeneraverit historia naturalis ad aliena, et rursus luxuriata sit in superfluis; tamen e contra magnae utique et solidae ejusdem partes aut prorsus praetermissae sunt, aut negligenter et leviter tractatae: universa vero inquisitione sua et congerie, nullo modo ad eum, quem diximus, finem (condendae scilicet philosophiae) aptata et qualificata reperitur. Id in membris ipsius optime apparebit, atque ex comparatione ejus historiae, cuius descriptiones hominibus sub oculos jam proponemus, ad eam, quae habetur.

CAPVT IV.

Incipit tractatus qualis esse debeat historia desiderata; nempe historia naturalis ad condendam philosophiam. Id ut clarius explicetur, primo subjungitur partitio historiae generationum. Ejus con- stituuntur partes quinque: prima coelestium. Secunda, meteororum. Tertia, terrae et maris. Quarta, collegiorum majorum, sive elementorum aut massarum. Quinta collegiorum minorum sive specierum. Historia vero virtutum primarum rejicitur donec explicatio primae illius partitionis generationum, praetergenerationum, et artium, sit absoluta.

QV ANQVAM vero e fide nostra esse censemus, hujus ipsius historiae, quam desideramus, confectionem non aliis relinquere, sed nobis ipsis desumere, propterea quod quo magis haec res omnium industriae patere videatur, eo major subest metus, ne ab instituto nostro aberrant; ideoque eam ut tertiam instaurationis nostrae partem designavimus: tamen ut institutum nostrum de explicationibus sive repraesentationibus omissorum, perpetuo servemus; atque etiam, si quid nobis humanitus acciderit, ut aliquid in tuto positum sit; sententiam nostram et consilia de hac re jam hoc loco subjungere visum est. Historiae generationum, sive naturae solutae, quinque partes constituimus; eae sunt historia aetheris, historia meteorum et regionum quas vocant aëris. Etenim tractum sublunarem ad superficiem usque terrae, et corpora in eo locata, historiae meteorum attribuimus. Etiam cometis cujuscunque generis (utcumque se habeat rei veritas) tamen ordinis causa, locum inter meteora assignamus. Tercio subit historia terrae et maris, quae conjuncta globum constituunt unicum. Atque hucusque rerum natura distribuitur ex locis et locatis: reliquae duae partes substantias rerum distinguunt, vel massas potius. Congregantur enim corpora connaturalia ad majores et minores massas: quae collegia rerum majora et minora appellare consuevimus: habentque in politia mundana rationes inter se tanquam tribus et familiae. Itaque quarto ordine ponitur historia elementorum sive collegiorum majorum; quinto et ultimo historia specierum sive collegiorum minorum. Elementa enim eo sensu accipi volumus, ut intelligantur non exordia rerum, sed tantum corporum connaturalium massae majores. Majoritas autem illa accidit propter texturam materiae facilem, simplicem, obviam et paratam; cum species a natura parce suppedientur, propter texturam dissimilarem, atque in plurimis organicam. Virtutum vero illarum, quae in natura censi possint tanquam cardinales et catholicae, densi, rari, levis, gravis, calidi, frigidi, consistentis, fluidi, similis, dissimilis, specificati, organici, et similibus, una cum motibus ad illa facientibus, uti antitypiae, nexus, coitionis, expansionis, et reliquorum (quorum historiam omnino congeri et confici volumus, etiam priusquam ad opus intellectus deveniatur) virtutum et motuum historiam, ejusque conficiendae modum tum tractabimus, postquam explicationem triplicis illius partitionis, generationum, praetergenerationum, et artium absolverimus. Neque enim eam scilicet intra triplicem illam nostram partitionem inclusimus, cum non proprie sit historia, sed inter historiam et philosophiam veluti terminus medius. Jam vero de historia coelestium, et deinceps de reliquis dicemus atque praecipiemus.

CAPVT V.

Resumitur tractanda historia coelestium; qualis et esse debeat in genere, et quod legitima hujusce historiae ordinatio versetur in triplici genere praeceptorum; videlicet, de fine, de materia, ac de modo conficiendae hujusmodi historiae.

HISTORIAM coelestium simplicem esse volumus, nec dogmatibus imbutam; sed veluti suspenſa vi et doctrina theoriarum; quaeque ſolummodo phaenomena ipſa ſincera complectatur, et ſeparata, quae jam dogmatibus fere concreverunt; denique quae narrationes proponat eo prorsus modo, ac ſi nihil ex artibus astronomiae et astrologiae decretum eſſet, ſed experimenta tantum et obſervationes exacte collecta et perſpicue deſcripta forent. In quo genere historiae nihil adhuc invenitur, quod noſtro respondeat voto. Hujusmodi quiddam tantummodo curſum et licenter attigit Caius Pinius: ſed optima foret ea historia coeleſtium, quae ex Ptolemaeo, et Copernico, et doctioribus astronomiae ſcriptoribus exprimi et erui poſſit, ſi artem experimento plane ſpolies, adjunctis etiam recentiorum obſervationibus. Quod ſi cui mirum videatur, nos tanto labore parta, aucta, emendata, rursus ad primam imperitiam, et nudarum obſervationum ſimplicitatem retrahere velle; nos vero nulla cum priorum inventorum jactura, tamen longe majus opus movemus; neque enim calculos aut praedictiones tantum meditamur, ſed philoſophiam; eam ſcilicet, quae de ſuperiorum corporum non motu ſolummodo, ejuſque periodis, ſed ſubſtantia quoque et omnimoda qualitate, poteſtate, atque influxu, intellectum humanum informare, ſecundum rationes naturales atque indubitatas, abſque traditionum ſuperſtitione et levitate, poſſit; atque rursus in motu ipſo invenire atque explicare, non quid phaenomenis ſit conſentaneum, ſed quid in natura penitus repertum, atque actu et reiſa verum ſit. Facile autem quis cernat, et eos, quibus terram rotari placet, et eos contra, qui primum mobile, et veterem conſtructionem tenuerunt, aequa fere et ancipiti phaenomenorum advocacione niti. Quin et ille novae conſtructionis noſtra aetate auctor, qui ſolem ſecundi mobilis. quemadmodum terram primi mobilis centrum conſtituit, ut planetae in propriis ſuis conſervationibus circa ſolem choreas ducere videantur (quod ex antiquioribus nonnulli de Venere et Mercurio ſuſpicati ſunt) ſi cogitata ad exitum perduxiffet, belle proſpecto rem conficere potuiſſe videtur. Neque vero nobis dubium eſt, quin et aliae hujusmodi conſtructiones ingenio et acri cogitatione adinveniri poſſint. Neque illis, qui iſta proponunt, admodum placet haec, quae adducunt, prorsus vera eſſe, ſed tantummodo ad computationes et tabulas conficiendas commodè ſuppoſita. At noſtra ratio alio ſpectat; non enim concinnationes, quae variae eſſe poſſunt, ſed veritatem rei quaerimus, quae ſimplex eſt. Ad hoc vero historia phaenomenorum ſincera viam aperiret, infecta dogmate obſtruet. Neque illud tacemus, nos in hac ipſa historia coeleſtium, ad normam noſtram facta et congeſta, ſpem per ſe ponere veritatis circa coeleſtia inveniendae; ſed multo magis in obſervatione communium paſſionum et deſideriorum materiae in utroque globo. Etenim iſta aethereorum et ſublunarium quae putantur divortia, commenta nobis videntur et ſuperſtitio cum temeritate; cum certiffimum ſit complures effectus, veluti expansionis, contractionis, impreſſionis, ceſſionis, congregationis ad maſſas, attractionis, abactionis, affimilationis

tionis, unionis, et similium, non solum hic apud nos, sed et in fastigiis coeli, et in visceribus terrae locum habere. Atque non alii interpretes magis fidi adhiberi aut consuli possunt, ut intellectus humanus et ad profunda terrae, quae omnino non cernuntur, et ad alta coeli, quae plerumque fallaciter cernuntur, penetret. Itaque optime antiqui, qui Proteum illum multiformem, etiam vatem ter maximum fuisse retulerunt; qui futura, praeterita, et occulta praesentium novisset. Nam qui materiae passiones catholicas novit, atque per haec novit quid esse possit; non poterit non nosse etiam quid fuerit, quid sit, et quid futurum sit, secundum summas rerum. Itaque plurimum spei et praesidii ad contemplationem coelestium in physicis rationibus collocamus: per physicas rationes intelligendo non eas quae vulgo esse putantur, sed tantum doctrinam circa illos appetitus materiae, quos nulla regionum aut locorum diversitas distrahere aut determinare queat. Neque propterea (ut ad propositum revertamur) ulli diligentiae parci volumus, quae circa phaenomenorum ipsorum coelestium narrationes et observationes possit impendi. Nam quanto uberior suppetat apparentiarum huiusmodi copia, tanto omnia erunt et magis in promptu et firmiora. De quo antequam plura dicamus, est plane quod gratulemur et mechanicorum industriae, et doctorum quorundam hominum curae et alacritati, quod jam nuper per instrumentorum opticorum veluti scaphas et naviculas nova tentari coeperint cum coelestibus phaenomenis commercia. Atque hoc inceptum et sine et aggressu nobile quoddam et humano genere dignum esse existimamus: eo magis quod huiusmodi homines et ausu laudandi sint et fide; quod ingenue et perspicue proposuerunt quomodo singula illis constiterint. Superest tantum constantia cum magna iudicii severitate, ut et instrumenta mutant; et testium numerum augeant; et singula, et saepe experiantur, et varie, denique ut et sibi ipsi objiciant, et aliis patefaciant quicquid in contrarium objici possit, et tenuissimum quemque scrupulum non spernant; ne forte illis eveniat, quod Democrito et aniculae suae evenit circa ficus mellitas, ut vetula esset philosopho prudentior, et magnae et admirabilis speculationis causae subesset error quispiam tenuis et ridiculus. At ista tanquam praefati in genere, accedamus ad descriptionem historiae coelestium magis explicatam; ut ostendamus quae et qualia circa coelestia quaeri oporteat. Primo igitur quaestiones naturales, aut saltem ex iis nonnullas, easque praecipuas proponemus: iis usus humanos, quales verisimile est ex coelestium contemplatione educi posse, adjiciemus; haec utraque tanquam historiae scopum, ut quibus historiam coelestium componere curae erit, norint quid agatur, easque quaestiones una cum operibus illis et effectis habeant in animo et intueantur; unde talem instituunt et parent historiam, qualis ad iudicia huiusmodi quaestionum et praebitionem huiusmodi fructus et utilitatem erga genus humanum, sit accommodata. Quaestiones autem intelligimus ejus generis, quae de facto naturae quaerant, non de causis. Hoc enim pertinet proprie ad historiam. Deinde distincte monstrabimus in quibus historia coelestium consistat; quaeque ejus sint partes; quae res apprehendendae, aut exquirendae quae experimenta sint comparanda et procuranda, quae observationes adhibendae et pensitandae, proponentes tanquam topica quaedam inductiva, sive articulos ad interrogandum de coelestibus. Postremo praecipiemus nonnulla non solum de eo, quod quaeri oporteat, sed et de hoc, quomodo quaesita debeant pensitari, etiam exhiberi, atque in literas referri, ne primae inquisitionis diligentia pereat in successione, aut, quod pejus est, infirmis et fallacibus initiis nitantur progressus

gressus qui sequentur. In summa, dicemus et ad quid quaeri debeat circa coelestia, et quid, et quomodo.

CAPVT VI.

Quod quaestiones philosophicae circa coelestia, etiam quae praeter opinionem sunt, et quodammodo durae, recipi debeant: proponuntur vero quinque quaestiones circa systema ipsum; videlicet, an sit systema? et, si sit, quod sit centrum ejus, et qualis profunditas, et qualis connexio, et qualis partium collocatio?

EXISTIMABIMVR autem plerisque proculdubio reliquias quaestionum veterum, jampridem quasi tumulo conditas et sepultas, rursus eruere, et fere manes earum evocare, iisque novas insuper quaestiones adspargere. Sed cum ea, quae adhuc habetur circa coelestia, philosophia nihil habeat firmitudinis; cumque illud nobis perpetuo ratum et fixum sit, omnia novo legitimae inductionis iudicio sistere; cumque si forte quaestiones aliquae a tergo relinquantur, tanto minus operae et diligentiae consumetur in historia, propterea quod supervacuum fortasse videbitur ea inquirere, de quibus quaestio non fuerit mota; necesse habemus quaestiones, quas ubique porrigit rerum natura, in manus accipere. Quin quo minus certi sumus de quaestionibus per viam nostram determinandis, eo nos minus difficiles praebemus in iisdem recipiendis. Exitum enim rei videmus. Prima igitur ea quaestio est, An sit systema? Hoc est, An mundus sive universitas rerum sit globosa secundum totum, cujus sit centrum aliquod? An potius globi particulares terrae et astrarum spargantur; et singuli suis haereant radicibus, absque systemate, et medio sive centro communi. Atque certe jactavit schola Democriti et Epicuri, auctores suos moenia mundi diruisse. Neque tamen id prorsus secutum est ex iis, quae ab illis dicta sunt. Nam Democritus cum materiam sive semina copia infinita, attributis et potestate finita, eademque agitata, nec ab aeterno quovis modo locata, posuisset, vi ipsa illius opinionis adductus est, ut mundos multiformes, ortui et interitui obnoxios, alios melius ordinatos, alios male haerentes, etiam tentamenta mundorum et intermundia statueret. Sed tamen ut hoc receptum fuisset, nihil officiebat quin illa pars materiae, quae deputata est huic ipsi mundo, qui nostro generi est conspicuus, obtinuerit figuram globosam. Necesse enim fuit ut singuli ex illis mundis figuram aliquam acceperint. Etsi enim in infinito medium aliquod esse nequeat, tamen in partibus infiniti rotunda figura subsistere potest, non minus in mundo aliquo quam in pila. Verum Democritus sector mundi bonus fuit, in integralibus autem mundi etiam infra mediocres philosophos. At opinio illa, de qua nunc loquimur, quae destruebat et confundebat systema, fuit Heraclidis Pontici, et Ecphanti et Nicetae Syracusani, et praecipue Philolai, atque etiam nostra aetate Gilberti, et omnium (praeter Copernicum) eorum, qui terram planetam et mobilem, et tanquam unam ex astris, crediderunt. Atque illa opinio hanc vim habet, ut planetae et stellae singulae, atque etiam aliae innumerae, quae conspectum nostrum ob distantiam fugiunt, necnon aliae, quae nobis sunt invisibiles propter naturam non lucentem sed opacam, suos quaeque sortitae globos, et formas primarias, per expansionem istam, quam suspicimus, immensam, sive vacui sive corporis cujusdam tenuis et fere adiaphori, tanquam insulae in pelago immenso spargantur

spargantur et pendeant, atque super centrum non commune aliquod, sed quaeque globi sui proprii volent; aliae simpliciter, aliae cum motu nonnullo centri progressivo. Atque illud maxime durum est in hac opinione, quod tollunt quietem sive immobile e natura. Videtur autem, quemadmodum sunt in universo corpora, quae rotant, id est, motu feruntur infinito et perpetuo; ita et ex opposito debere esse corpus aliquod, quod quiescat: quibus interponitur media natura eorum quae feruntur recta, cum motus rectus partibus globorum conveniat, et rebus exultantibus extra patrias suas, quae ad globos connaturalitatis suae movent, ut cum iis unitae ipsae quoque aut rotent aut quiescant. Verum huic quaestioni (nempe an sit systema)? finem dabunt ea, quae circa motum terrae, an scilicet terra stet aut rotet atque circa substantiam astrorum, an sit solida aut flammica, et circa aethera, sive spatia coeli interstellaria, an sint corporea aut vacua, decerni poterunt. Nam si terra stet, et coeli motu diurno circumvolvantur, proculdubio est systema: quod si terra rotet, tamen non prorsus evincitur non esse systema, propterea quod aliud possit poni centrum systematis, videlicet sol, aut aliud quippiam. Rursus, si unicus globus terrae sit densus et solidus, videtur materia universi coire et densari ad centrum illud: quod si inveniantur luna aut alii ex planetis constare etiam ex materia densa et solida, videntur ex eo coire densa non ad centrum aliquod, sed sparsim et quasi fortuito. Postremo, si ponatur vacuum coacervatum in spatiis interstellaribus, videntur globi singuli habere circa se effluvia tenuiora, et deinde vacuum. Quod si et illa spatia corpore replentur, videtur esse unio densorum in medio, et rejectio tenuiorum ad circumferentiam. Plurimum autem confert ad scientias, nosse conjugationes quaestionum, propterea quod in aliquibus invenitur historia sive materia inductiva ad eas dirimendas, in aliquibus non item. Dato vero systemate, proxime accedit quaestio ea secunda, quod sit centrum systematis? Enim vero si aliquis ex globis locum centri occupare debeat, occurrunt globi imprimis duo, qui naturam medii sive centri praeferre videntur, terra et sol. Pro terra suffragantur aspectus noster et inveterata opinio, atque illud omnium maxime, quod cum densa coeant in angustum, rara in latum diffundantur (area autem omnis circuli contrahatur ad centrum) videtur sequi quasi necessario, ut angustiae circa medium mundi statuantur, ut proprius locus et tanquam unicus ad corpora densa. Pro sole autem facit ratio illa, quod cujus partes sunt in systemate maximae et potissimae, ei is locus assignari debeat, ex quo ipse in universum systema maxime agere et se communicare possit. Quando vero is sit sol, qui mundum vivificare plurimum videatur, impertiendo calorem et lucem; rite omnino atque ordine videri possit collocatus in medio mundi. Accedit et illud, quod sol manifeste habeat affectatores Venerem et Mercurium, etiam, ex sententia Tychonis, planetas reliquos; adeo ut plane videatur sol centri naturam sustinere posse, et vices gerere in aliquibus; eo propius abest, ut universi centrum constitui possit; quae Copernici assertio fuit. Veruntamen in systemate Copernici multa et magna inveniuntur incommoda; nam et quod triplici motu terram oneravit, incommodum magnum, et quod solem a coetu planetarum divulsit, cum quibus tot habet passiones communes, similiter durum; et quod tantum immobilis introduxit in naturam, ponendo solem et stellas immobiles praesertim corpora maxime omnium lucida et radiantia; et quod lunam terrae tanquam in epicyclo adhaerere voluit; et alia nonnulla, quae ille sumit, ejus sunt viri, qui quidvis in natura fingere, modo calculi bene cedant, nihili putet. Quod si detur motus terrae, magis consentaneum videatur, ut tollatur omnino systema, et spargantur

gantur globi secundum eos, quos jam nominavimus, quam ut constituatur tale systema, cuius sit centrum sol: idque consensus seculorum et antiquitatis potius arripuit et approbavit. Nam opinio de motu terrae nova non est, sed ab antiquis repetita, quemadmodum diximus; at illa de sole, ut sit centrum mundi, et immobile, prorsus nova est (excepto uno versiculo male traducto) et primo a Copernico introducta. Sequitur tertia quaestio de profunditate systematis; non ut aliqua ejus mensura capiatur perfecta, sed ut in certo ponatur; an coelum stellatum sit instar unius regionis, sive, ut vulgo loquuntur, orbis; an vero stellae fixae quas vocant, sint aliae aliis sublimiores immensa quadam profunditate? Neque enim ullo modo fieri potest, ut illae sint parae altitudinis, si hoc intelligatur exacte; stellae enim proculdubio non sunt sitae tanquam in plano, quae habeant dimensionem quandam tantum in superficie, instar macularum aut bullarum; sed sunt illae globi integri, magni atque profundi. Itaque cum tam disparis reperiantur esse magnitudinis, omnino necesse est, ut aliae ex iis magis quam aliae promineant, vel sursum versus, vel deorsum; nec fieri potest ut aut per superiora aut inferiora una conjungantur superficie. Hoc vero si fiat in partibus stellarum, temerarium plane esset asserere etiam in corpore integro stellas non esse alias aliis altiores; sed ut hoc verum sit, tamen asseri potest crassities quaedam definita (licet insignis) ejus regionis, quae vocatur sphaera sive coelum stellatum, quae hujusmodi prominentias et altitudinis gradus quodammodo terminet; videmus enim ex apogaeis et perigaeis planetarum, singulis eorum coelis competere crassitiem notabilem, per quae ascendant et descendant. At quaestio ista tantum eo spectat, utrum stellae aliae sint super alias, tanquam planeta super planetam, et quasi in diversis orbibus. Atque haec quaestio illi alteri quaestioni de motu aut statu terrae similiter affinis est. Nam si stellae moveantur motu diurno circa terram, quandoquidem eae universae pari incitatione, et uno veluti spiritu agantur (cumque in planetis plane constet prout variatur in sublimitate et humilitate situs, ita etiam variari in celeritate et tarditate motus) probabile est stellas, velocitate cursus pares, etiam in una regione aetheris locari, cujus licet crassities sive profunditas ponatur esse magna, tamen non sit tanta ut faciat ad discrimen incitationis sive celeritatis in motu; sed ut per eam regionem universam omnia putentur, tanquam vinculo connaturalitatis devincta, pariter rotare, vel saltem cum discrepantia tali, quae ad aspectum nostrum propter distantiam deferri non possit. Quod si terra moveatur, stellae vel stare poterunt, quod Copernico placuit, aut, quod longe magis verisimile est, et a Gilberto introductum, illae poterunt singulae rotare super centrum suum in loco suo, absque aliquo motu centri sui, quemadmodum et ipsa terra, si modo illum motum diurnum terrae ab adscitiis illis duobus motibus, quos Copernicus superaddidit, sejungas. Vtrumvis autem horum si fiat, nihil prohibet, quin stellae aliae supra alias sint donec aspectum nostrum effugiant. Quarta proponitur quaestio de nexu sive connexione systematis. Atque de natura et essentia corporis vel rei, quae aether purus censetur, et astris interjacet, postea inquiremus. Nunc tantum de cohaerentia systematis dicemus. Ejus rei ratio est triplex. Aut enim datur vacuum, aut contiguum, aut continuum; itaque primo quaeritur, an sit vacuum coacervatum in spatiis interstellaribus? Id quod Gilbertus diserte posuit, atque etiam antiquorum nonnulli ex iis, qui globos spargi sine systemate opinati sunt, innuere videntur; praesertim ii, qui astrorum corpora compacta asseruere. Opinio talis est, globos universos, tam astra, quam terram, ex materia solida et densa constare. Illos autem in proximo circumdari

dari genere quodam corporum, quae sint ipsi globo aliquatenus connaturalia, sed tamen magis imperfecta, languida, et attenuata, quaeque nil aliud sint, quam globorum ipsorum effluvia et emanationes; qualia sunt vapores et halitus, atque adeo aër ipse, si conferantur terrae; haec effluvia ad distantiam circa unumquemque globum non magnam pertingere, reliquum intervallum (quod longe amplissimum est) inane esse. Cui opinioni illud fidem astruere possit, quod ex tam immensa distantia corpora astrorum conspiciuntur. Si enim universum illud spatium plenum esset, praesertim corporum, quae proculdubio raritate et densitate valde inaequalia sunt, tanta foret radiorum refractionis, ut ad visum nostrum pertingere non possint; quum si longe maxima ejus spatii pars vacua sit, facilius sane perferri consentaneum est. Atque revera haec quaestio magna ex parte pendebit ex quaestione, quam statim adducemus de substantia stellarum, An sit densa, vel tenuis et explicata? Nam si substantia earum sit solida, videbitur uniusque natura circa globos eorumque confinia tantummodo fere occupata esse et sollicita: spatia vero interjacentia deferere, et tanquam praetermittere. Itaque non absimile vero fuerit, globos circa centrum spissiores, circa superficiem laxiores, in ambientibus et effluviis quasi deficientes, in vacuo tandem terminari. Contra, si natura astrorum sit tenuis et flammea, apparebit naturam tenuis non esse solummodo densi decrementum, sed per se potentem et primariam, non minus quam naturam solidi, eamque et in stellis ipsis, et in aethere, et in aëre vigere, ut vacuo illo coacervato non sit opus. Pendebit quoque ista quaestio de vacuo in spatiis interstellaribus ex quaestione illa, quae pertinet ad principia naturae, An detur vacuum. Neque tamen hoc ipsum nisi adhibita distinctione. Aliud enim est negare vacuum simpliciter, aliud negare vacuum coacervatum. Longe enim firmiores sunt eae rationes, quae adduci possunt ad astruendum vacuum intermixtum ad laxamentum corporum, quam quae asserunt vacuum coacervatum, sive in spatiis majoribus. Neque hoc solum vidit Hero, vir ingeniosus et mechanicus, sed etiam Leucippus et Democritus, inventores opinionis de vacuo, quam Aristoteles argutiis quibusdam obsidere et expugnare conatur; qui duo philosophi acutissimi certe et celeberrimi ita vacuum intermixtum dant, ut vacuum coacervatum tollant. Ex sententia enim Democriti vacuum terminatur et circumscribitur, ut ultra certos fines non detur distractio sive divulsio corporum, non magis quam compulsio aut compactio. Licet enim in iis quae ex Democrito habemus, hoc nunquam diserte positum sit, tamen hoc dicere videtur, cum corpora, aequae ac spatia, infinita constituit; ea usus ratione, aliter (si spatium scilicet infinitum, corpora finita essent) corpora nunquam haesura. Itaque propter coinfinatam materiae cum spatio necessario compingitur vacuum ad terminos certos, quae videtur ejus fuisse opinio vera et recte intellecta, ut scilicet constituatur finis quidam explicationis sive expansionis corporum per vacuum copulatum; neque vacuum detur solitarium, aut corpore non obsessum.

Quod si non detur vacuum instar solutionis continuitatis in systemate, tamen cum tanta inveniatur in partibus et regionibus systematis corporum diversitas, ut sint tanquam alterius gentis et patriae, oritur quaestio secunda quae ad connexionem systematis pertineat; ea est, an aether purus sit unus perpetuus sive continuus fluor, an vero constet ex pluribus contiguis. Neque vero nostrum est de verbis argutari, sed intelligimus per contiguum, corpus quod superjacet nec miscetur: neque rursus intelligimus contignationem duram, qualem vulgus astronomorum comminiscitur, sed qualem possint recipere fluores, ac si argento vivo supernataret aqua, aquae oleum,

oleo aër. Nemini enim dubium esse potest, quin in immenso illo tractu aetheris puri sint eximiae differentiae quoad raritatem et densitatem, et alia non pauca; sed utrolibet dato (id est, continuo sive contiguo) hoc fieri potest. Nam satis constat, nec in mari ipso aquam in summo et aquam in imo ejusdem esse consistentiae et saporis; in aëre vero, inter aërem terrae conterminum, et aërem superiorem plurimum interest, et tamen unus et integer est et perpetuus fluor. Itaque deducitur quaestio ad hoc, utrum differentiae in tractu aetheris puri se insinuent gradatim et fluxu quodam continuo; an constituentur et distribuantur ad certos et notabiles limites, ubi corpora conjunguntur, quae non sint commiscibilia, quemadmodum apud nos aër incumbit aquae. Enimvero simplicius contemplanti videtur totum istud purum et liquidum corpus, in quo globi terrae et astrorum, tanquam in vastissimo pelago, pendent et natant, quodque interjunctum illis globis quanto ipso et spatio, quod occupat, globorum mensuras quasi innumeris partibus superat, esse indivisa quaedam res et summe unita. Verum naturam diligentius intuenti illud plane constabit, consueffe naturam ad spatia nonnulla per gradus, deinde subito per saltus procedere, atque hunc processum alternare. Aliter si quis vere introspeciat, nulla possit constitui fabrica rerum, nulla figura organica, si per gradus insensibiles perpetuo procederetur. Itaque processus ille per gradus intermundiis competere possit, non mundo, ad cujus constructionem necesse est longe dissimilia discludi alia ab aliis, et tamen approximari. Itaque terram et aquas excipit et contingit aër, corpus longe diversum, et tamen in proximo locatum, non primo limus, deinde vapor, aut nebula, dein aër purus; sed confestim aër absque medio. In aëre vero et aethere (illa enim duo jungimus) dispertitio maxime omnium insignis et radicalis sumi posse videtur ex natura magis aut minus susceptiva naturae stellaris. Itaque tres secundum genera videntur esse regiones maximae notabiles a globo terrae ad fastigia coeli; nimirum tractus aëris, tractus coeli planetarum, et tractus coeli stellati. Atque in infimo tractu natura stellaris non consistit; in medio consistit, sed coit ad globos singulos, in supremo spargit se per globos plurimos, adeo ut per summitates ejus videatur transire, quasi in empyreum integrum. Neque interim obliviscendum ejus quod paulo ante diximus, consueffe naturam processum graduatum et persultorium alternare, adeo ut regionis primae confinia communicent cum secunda, et secundae cum tertia. Nam et in aëre sublimiore, postquam aër coeperit esse ab effluviis terrae defaecatior, et a coelestium magis attenuatus, tentat et experitur consistere flamma; ut in cometis humilioribus fit, qui sunt mediae cujusdam naturae inter naturam stellarum consistentem et evanidam; et rursus videtur coelum circa solem fortasse stellescere et transire incipere in naturam coeli stellati. Nam possint illae maculae, quae in sole observatione certe fida et diligenti deprehensae sunt, esse rudimenta quaedam materiae stellaris: at in coelo Jovis etiam stellae absolutae et perfectae conspiciuntur, licet, propter parvitatem, absque commoditate perspicillorum invisibiles, et rursus in summitatibus coeli stellati ex innumeris micationibus aetheris inter stellas numeratas (cujus aliae causae satis frigidae reddi solent) videtur natura stellaris magis fundi et continuari. Verum de his in quaestionibus, quas mox proponemus de substantia et astrorum et coeli interstellaris, plura dicemus. Haec enim quae diximus, pertinent tantum ad quaestiones de nexu systematis. Superest quinta quaestio de collocatione partium systematis, sive de ordine coelorum. Atque dato quod non sit systema, sed sparguntur globi, aut dato quod sit systema, cujus sit centrum sol; aut etiam si videantur astronomi

astronomi de aliquo novo systemate, tamen manet utique inquisitio, quis planeta ad alium planetam sit magis propinquus aut remotus; et similiter qui planeta magis aut minus elongetur a terra aut etiam a sole. Quod si recipiatur systema veterum, non videtur causa cur magnopere insistatur inquisitioni novae de quatuor coelis superioribus, stellarum fixarum scilicet, Saturni, Jovis, et Martis. Nam de eorum positura atque ordine et seculorum consensus suffragatur; nec phaenomenon ullum adversatur; atque rationes motuum (unde sumitur de altitudinibus coelorum praecipua probatio) accommodatae sunt, et nusquam turbant. Verum de Sole, Venere, et Mercurio, et Luna etiam, secundum systema veterum dubitatum est ab antiquis; atque apud recentiores quoque de Venere et Mercurio ambigitur, uter planeta sit altero superior. Nam pro Venere ut sit superior, stat illa ratio, quod tardius non-nihil movet, et pro Mercurio quod alligatur ad distantiam propiorem a sole, unde quis asserat debere eum proxime ad solem collocari. De luna vero nemo unquam dubitavit, quin locata sit proxime ad terram, licet variatum sit de appropinquatione ejus ad solem. Neque serio contemplantem fugere debet aliud genus quaestionis, pertinens ad constitutionem systematis; haec est, utrum planeta alter alterum per vices supergrediatur quandoque, et quandoque rursus subeat; id quod de Venere per demonstrationes quasdam non indiligentes evinci videtur, ut illa aliquando inveniatur super solem locata, aliquando subter. Atque omnino recte quaeritur, utrum apogaeum humilioris planetae perigaeum superioris non fecet, ejusque fines subintret. Restat ultima quaestio de collocatione partium systematis, hoc est, utrum sint plura et diversa centra in systemate, et plures tanquam choreae, cum praesertim non solum terra primi mobilis, sol (ex sententia Tychonis) secundi mobilis, verum etiam Jupiter minorum et nuperorum illorum errorum ex Galilaeo centrum constituatur. Atque hae sunt quaestiones illae quinque, quae de systemate ipso proponendae videntur, an sit videlicet systema, et quod sit centrum ejus, et quanta profunditas, et qualis nexus ejus, et quis ordo in collocatione partium.

De extimis vero coeli, et coelo aliquo empyreo theses aut quaestiones non conficimus. Neque enim istarum rerum est historia, aut exstat phaenomenon ullum. Itaque quae de iis sciri possunt, ea per consecutionem tantum, ac nullatenus per inductionem sciri possunt. Erit igitur talis inquisitionis et tempus congruum, et ratio et motus quidam. De coelis vero et spatiis immateriatis, religioni omnino standum et permittendum. Quae enim a Platoniceis, et nuper a Patritio (ut diviniore scilicet habeantur in philosophia) dicuntur non sine superstitione manifesta, et jactantia, et quasi mente turbata, denique ausu nimio, fructu nullo, similia Valentini iconibus et somniis; ea nos pro rebus commentitiis et levibus habemus. Nullo modo enim ferenda est moriae apotheosis, tanquam Divi Claudii: quin pessimum est, et plane pestis et tabes intellectus, si vanis accedat veneratio.

CAPVT VII.

Sequuntur quaestiones de substantia coelestium; qualis, videlicet, sit substantia coelestium in genere comparata ad corpora sublunaria, et qualis substantia aetheris interstellaris comparata ad corpus stellae; et qualis sit substantia astrorum ipsorum comparata ad invicem, et comparata ad ignem nostrum, et in natura propria; et qualis sit substantia galaxiae, et macularum nigrarum in haemisphaerio antarctico. Tum proponitur quaestio prima, An sit heterogenia inter coelestia et sublunaria, et qualis ea esse possit?

ABSOLVTIS quaestionibus de systemate, pergendum ad quaestiones de substantia coelestium. Nam de substantia coelestium inquit praecipue philosophia, et de causis motus eorum: de motu ipso vero et ejus accidentibus astronomia: de influxu et potestate utraque. Debuerat autem esse cautum inter astronomiam et philosophiam, ut astronomia praeferat hypotheses, quae maxime expeditae ad compendia calculorum; philosophia vero quae proxime accedunt ad veritatem naturae. Atque insuper, ut astronomiae hypotheses ad commoditatem suam, rei veritati nullo modo praejudicent, vicissim ut philosophiae decreta talia sint, quae sint super phaenomena astronomiae omnino explicabilia. At nunc contra fit, videlicet ut astronomiae figmenta in philosophiam investita sint, eamque corruperint; et philosophorum speculationes circa coelestia sibi tantum placeant, et astronomiam fere deferant, coelestia generaliter intuentes, verum ad phaenomena particularia atque eorum causas nullo modo se applicantes. Itaque cum utraque scientia (qualis nunc habetur) sit res levis et perfunctoria, fortius omnino figendus est pes; ac si ista duo, quae propter angustas hominum contemplationes, et usum professorium, per tot secula disjungi consueverunt, una atque eadem res sint, atque in unum scientiae corpus conflata. Itaque proponitur prima ea quaestio, an substantia coelestium sit heterogenea ad substantiam inferiorum? Nam Aristotelis temeritas et cavillatio nobis coelum peperit phantasticum, ex quinta essentia, experte mutationis, experte etiam caloris. Atque missio in praesenti sermone de quatuor elementis, quae quinta essentia illa supponit, erat certe magnae cujusdam fiducia, cognitionem inter elementaria, quae vocant, et coelestia prorsus dirimere, cum duo ex elementis, aer videlicet et ignis, cum stellis et aethere tam bene conveniant, nisi quod moris erat illi viro ingenio abuti, et sibi ipsi negotium saccere, et obscuriora malle. Neque tamen dubium est quin regiones sub luna positae et supra, una cum corporibus quae sub iisdem spatiis continentur, multis et magnis rebus differant. Neque rursus hoc certius est, quam illud, corporibus utriusque regionis inesse complures communes inclinationes, passionis, et motus, ut, salva naturae unitate, ista distinguere potius debeamus, quam discernere. Quod vero attinet ad illam heterogeniae partem, ut coelestia ponantur aeterna, inferiora corruptibilia; videtur sententia illa sub utraque parte fallere, quod nec coelo ea competat aeternitas, quam fingunt, neque terrae ea mutabilitas. Siquidem de terra vere rem reputanti, judicium minime faciendum ex illis quae nobis sunt conspicua, cum nihil ex corporibus, quae oculus humanus videt, erutum sit aut ejectum ex magis profundo, quam spatio fortasse trium milliarium ad plurimum; quod res nihili est, collatum ad ambitum globi terrestris universi. Itaque nihil obstat quin intima terrae pari praedita sint aeternitate ac ipsum coelum. Enimvero si terra pateretur mutationes in profundo, fieri non potest quin consequentiae earum mutationum etiam in nostra regione, quam calcamus, majores casus pariturae fuissent, quam fieri videmus. Etenim

Etenim earum, quae nobis se dant conspiciendas, mutationum hic versus superficiem terrae fere se ostendit quasi semper simul causa aliqua manifesta desuper imposita, ex tempestatibus coeli, per imbres, fervores, et similia, ut terra ipsa ex se et vi propria nulli admodum mutationi causam praebere videatur. Quod si concedatur (quod certe verisimile est) etiam terram ipsam non solum coelestia in regiones aëris agere, aut frigora exspirando, aut ventos emittendo, aut huiusmodi alia; tamen et ista omnis varietas referri potest ad regiones terrae ex propinquo, in quibus plurimas evenire mutationes et vices nemo sanus negaverit. Verum fatendum omnino est, ex phaenomenis terrae longe maxime penetrare in profundum terrae-motus, et, quae ejus sunt generis, eruptiones aquarum, eructationes ignium, hiatus et abruptiones terrarum, et similia; quae tamen ipsa videntur non insurgere ex longinquo, cum plurima ipsorum parvum aliquod spatium in superficie terrae occupare soleant. Quanto enim latius spatium in facie terrae occupat terrae motus, sive aliud quippiam huiusmodi, tanto magis radices et origines ejus ad viscera terrae penetrare putandum est; et quanto angustius, minus. Quod si quis afferat, fieri quandoque terrae motus, qui amplos et spatiosos regionum tractus quatiant, prorsus ita est. At illi certe raro eveniunt, suntque ex casibus majoribus. Itaque aequiparari possunt cometis sublimioribus, qui et ipsi infrequentes sunt. Neque enim id agitur, ut terrae simpliciter asseratur aeternitas, sed ut illud appareat (quod initio diximus) inter coelum et terram, quatenus ad constantiam et mutationem, non multum interesse. Neque operae pretium est argutari de aeternitate ex rationibus motus, quemadmodum enim motus circularis terminis non indiget, ita nec quies; atque aequae susceptivum est aeternitatis, ut densa in loco et congregatione magna connaturalitatis suae consistant, quam ut tenuia rotent: cum partes avulsae amborum ferantur recta. Etiam illud in argumentum sumi potest, quod terrae interiora corruptioni magis obnoxia non sint, quam ipsum coelum; quod ibi aliquid deperire solet, ubi aliquid refici potest. Cum vero imbres, et quae de alto decidunt, quae faciem superiorem terrae renovant, nullo modo penetrare possint ad interiora terrae, quae tamen ipsa stant mole sua, et quanto suo; necessario fieri, ut nihil deperdatur, quando nihil adsit quod succedat. Postremo mutabilitas, quae in extimis terrae deprehenditur, videtur et ipsa per accidens esse. Nam incrustatio illa parva, quae ad milliaria pauca deorsum extendi videtur (intra quos terminos praeclarae illae officinae et fabricae, plantarum nempe et mineralium, concluduntur) nullam fere reciperent varietatem, multo minus tam pulchra et elaborata artificia, nisi ea pars terrae a coelestibus pateretur et perpetuo vellicaretur. Quod si quis existimet calorem et vim activam solis et coelestium universae terrae crassitudinem transverberare posse; is superstitiosus et fanaticus censeretur possit; cum liquido pateat quam parvo objectu ea retundi et cohiberi possint. Atque de constantia terrae haecenus: videndum jam de mutabilitate coelestium.

Primo igitur non ea utendum est ratione, mutationes in coelo non fieri, quia sub aspectum nostrum non veniunt. Aspectum enim frustrat et loci distantia, et lucis sive excessus, sive defectus, et corporis subtilitas aut parvitas; neque enim scilicet si oculus in circulo lunae positus esset, hic quae apud nos in superficie terrae fiunt mutationes, veluti inundationes, terrae motus, aedificia, structuras aut moles, cernere posset; quae parvae festucae rationem non exaequant ad tantam distantiam. Neque ex eo, quod coelum interstellare diaphanum sit, et stellae noctibus ferenis eadem numero et facie cernuntur, quis facile pronunciet universum corpus aetheris

limpidum,

limpidum, purum, et immutabile esse. Nam et aër innumeras varietates fuscipit, aestus, frigoris, odorum, et omnigenae misturae cum vaporibus subtilioribus; neque propterea exuit diaphanum; similiter nec imagini aut faciei illi coeli credendum. Nam si magnae illae nubium moles, quae coelum interdum involvunt, et solis et astrorum conspectum tollunt a nobis, propter propinquitatem ipsarum ad visum nostrum, in superioribus coeli partibus penderent, neutiquam illae faciem coeli sereni mutarent: nam nec ipsae cerni possent propter distantiam, nec ullam eclipsin facere in astris, propter corporum parvitatem respectu magnitudinis astrorum. Quin et corpus ipsum lunae, nisi qua parte lumen excipit, faciem coeli non mutat, ut si lumen illud abesset, tantum corpus nos latere plane posset. At contra liquido patet ex massis corporum, quae mole et magnitudine spatiorum distantiam vincere, et propter materiam luminosam aut splendidam visum nostrum laceffere possint, admirandas in coelo accidere mutationes atque insolentias. Id enim perspicitur in cometis sublimioribus, iis nimirum, qui et figuram stellae induerunt absque coma, neque solum ex doctrina parallaxium supra lunam collocati esse probantur, sed configurationem etiam certam et constantem cum stellis fixis habuerunt, et stationes suas servârunt, neque erroneae fuerunt; quales aetas nostra non semel vidit; primo in Cassiopea, iterum non ita pridem in Ophiucho. Quod vero huiusmodi constantia, quae conspicitur in cometis, fiat ob sequacitatem ad aliquod astrum, quae Aristotelis opinio fuit, qui similem rationem esse posuit cometae ad astrum unicum, et galaxiae ad astra congregata (utrumque falso) id jam olim explosum est, non sine nota ingenii Aristotelis, qui levi contemplatione huiusmodi res confingere ausus est. Neque vero ista mutatio in coelestibus circa stellas novas locum tenet solummodo in iis stellis, quae videntur esse naturae evanidae, sed etiam in iis, quae morantur. Nam et in stella illa nova Hippachi, apparitionis mentio facta est apud veteres, disparitionis nequaquam. Etiam conspici nuper coepit stella nova in pectore cygni, quae jam per duodecim annos integros duravit, aetatem cometae (qualis habetur) longo intervallo supergressa, nec adhuc diminuta aut adornans fugam. Neque illud rursus proprium et perpetuum est, ut veteres stellae mutationem prorsus non patiantur, sed tantum stellae recentioris epiphaniae, in quibus nil mirum si mutatio eveniat, cum ipsa generatio et origo ipsarum immemorialis non sit. Missa enim Arcadum fabula de prima epiphania lunae, qua se jactant illi fuisse antiquiores, non desunt exempla in rerum memoria fatis fida, cum sol per tres vices, absque incidentia eclipsis, aut interpositione nubium aëre liquido et sereno prodiit vultu mutato per multos dies, neque tamen similiter affectus, semel luce exili, bis subfusca. Talia enim evenerunt anno dccxc, per septendecim dies, et temporibus Justiniani per annum dimidium, et post mortem Julii Caesaris per complures dies. Atque Julianae illius obtenebrationis manet testimonium illud insigne Virgilii:

*Ille etiam extincto miseratus Caesare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine textit,
Impiaque aeternam timuerunt secula noctem.*

Varronis vero, hominis in antiquitate peritissimi, narratio, quae invenitur apud Augustinum de stella Veneris: illam scilicet tempore Ogygis regis mutavisse colorem, magnitudinem, et figuram, dubiae fidei esse potuit, ni simile eventum celebri spectaculo aetate nostra MDLXXVIII recurrisset. Nam tum quoque per annum integrum novatio facta est memorabilis in stella Veneris, quae conspiciebatur magnitudine et splendore

splendore insolitis, rubedine Martem ipsum superabat, et figuram saepius mutabat, facta quandoque triangularis, quandoque quadrangularis, etiam rotunda, ut in ipsa massa et substantia prorsus pati videretur. Quin etiam stella illa ex veteribus, quae in coxa caniculae sita est, quam ipse se vidisse dicit Aristoteles, comae nonnihil habentem, eamque comam praesertim obiter intuenti vibrantem, mutata jam videtur et comam deposuisse, cum nihil ejusmodi jam nostra aetate deprehendatur. Adde etiam quod complures mutationes coelestium, praesertim in stellis minoribus, ex neglectu observationum facile praeterlabuntur, et nobis pereunt. At promptum erit sciolo alicui ista ad vapores et dispositionem medii referre; sed mutationes, quae corpus astri alicujus constanter et aequabiliter et diu obsidere deprehenduntur, et una cum astro circumvolvi; omnino in astro ipso, aut saltem in aethere propinquo statui debent, non in regionibus aëris inferioribus; cujus rei etiam argumentum sumitur plane validum, quod hujusmodi mutationes raro fiunt, et longis intervallis annorum; quae autem in aëre fiunt per interpositionem vaporum, frequentius. Quod si quis judicium faciat ex ordine coeli, atque motus ipsius aequabilitate, coelum immutabile esse, atque certitudinem illam periodorum et restitutionumumat in aeternitatis tesseram non dubiam, cum substantiae corruptibili vix competere videatur motus constantia; is paulo attentius dispicere debuerat, istam redi-tionem rerum per vices, et tanquam in orbem per tempora certa, etiam hic infra apud nos reperiri in nonnullis; maxime in aestu oceani: differentiae autem minores, quae in coelestibus esse possunt, et periodis, et restitutionibus suis, aspectum nostrum et computationes nostras fugiunt. Neque magis motus ille circularis coeli in argumentum aeternitatis sumi potest; quod scilicet lationis circularis non sit terminus; motus autem immortalis substantiae immortalis convenit. Nam etiam cometae inferiores, subter lunam locati, rotant, idque ex vi propria; nisi quis forte credere malit commentum illud de alligatione ad astrum. Enimvero si placeat argumentari de aeternitate coelestium ex motu circulari, id ad universitatem coeli trahi debuit, non ad partes coeli; etenim aër, mare, terra, massis aeterna, partibus caduca. Quin potius, contra, non ita bene ominari licet de aeternitate coeli ex motu illo rotationis; quia ille ipse motus non est perfectus in coelo, nec restituit se exacte in circulo integro et puro, sed cum declinationibus, sinuationibus, et spiris. Porro si quis illud, quod diximus de terra, retorqueat (videlicet quod mutationes, quae in ea fiunt, per accidens fieri differuimus, eo quod terra patiatur a coelo) atque asserat contrariam esse rationem coeli, cum coelum nullo modo pati possit vicissim a terra, quandoquidem omnis emissio a terra citra coelum desinat, ut probabile sit coelum, ultra omnem vim inimicam sepositum, susceptivum esse aeternitatis, cum a natura opposita minime concutitur aut labefactetur; is non contemnenda quaedam objicit. Neque enim ii sumus, qui Thaletis simplicitatem revereamur, qui ignes coelestes depascere vapores e terra et oceano sublimatos, atque inde ali et refici opinatus est (illi vero vapores recidunt fere simili quanto ac adscenderunt, neque reficiendis et terrae et globis coelestibus ullo modo sufficiunt, neque prorsus in tam altum pervenire possint) sed tamen utcunque terrae effluvia materiata longe infra coelum se sistant, nihilominus, si terra sit primum frigidum, ex sententia Parmenidis et Telefii, non facile quis affirmet, aut certo, ad quam altitudinem vis illa adversatrix et rivalis coeli se insinuet seriatim et per successionem, praesertim cum tenuia naturam et impressionem frigidi et calidi imbibant, et longe perferant. Sed tamen dato quod coelum non patiatur a terra; nil obstat, quin coelestia a se invicem

in vicem pati possint et immutari, sol nimirum a stellis, stellae a sole, planetae ab utrisque, universae ab aethere circumfuso, praesertim in desinentiis globorum. Praeterea videtur opinio de aeternitate coeli magnas vires sumpsisse ex ipsa machina et constructione coeli, quam astronomi plurima cum satagentia introduxerunt. Cautum enim magnopere videtur ex ea ut coelestia nil patiantur, praeter simplicem rotationem, in caeteris consistant nec perturbentur. Itaque corpora astrorum in orbibus suis tanquam clavis fixa posuerunt. Singulis autem declinationibus, sublationibus, depressionibus, sinuationibus ipsorum tot circulos perfectos convenientis crassitudinis attribuerunt, circulorum eorum et concava et convexa egregie tornantes et polièntes, ut in eis nil eminens, nil asperum inveniatur, sed alter inter alterum receptus, et ob laevorem exacte contiguus, et tamen labi facilis moveat placide et feliciter, quae immortalis scilicet ingeniatio summovet omnem violentiam et perturbationem, individuas profecto corruptionis praenuntias. Nam certe si corpora tanta, qualia sunt globi astrorum, aethera secant, neque tamen perpetuo meant per easdem aetheris partes, sed per partes et tractus longe diversos, cum aliquando superna invadant, aliquando versus terram descendunt, aliquando vertant se ad austrum, aliquando ad boream, periculum est proculdubio ne fiant plurimae in coelo impressiones, et concussiones, et reciprocationes, et fluctus, atque inde sequantur condensationes et rarefactiones corporum, quae generationibus et alterationibus viam praestinent et praestruant. Quandoquidem vero ex rationibus physicis, atque insuper ex phaenomenis ipsis plane constabit hoc posterius verum esse, atque commenta illa priora astronomorum de quibus diximus (si quis sanam mentem sumat) naturae prorsus illudere videantur, et rerum reperiantur inania: consentaneum est, ut etiam opinio de aeternitate coelestium, quae cum illis conjuncta est, idem subeat iudicium. Quod si quis hic religionem opponat, illi responsum volumus, ethnicam jaçantiam tantummodo istam aeternitatem coelo soli attribuere, Scripturas sacras aeternitatem terrae et coelo ex aequo. Neque legitur solum, *solem et lunam aeternos et fideles testes in coelo esse*, sed et illud, *generationes advenire et migrare, terram autem in aeternum manere*. De natura autem labili et caduca utriusque uno simul oraculo conclusum est: *coelum et terram pertransire; verbum autem Domini non pertransire*. Deinde, si quis adhuc instet, negari tamen non posse, quin in ipsa superficie orbis terrarum, et partibus proximis, infinitae fiant mutationes, in coelo non item; huic ita occurrimus; nec nos haec per omnia aequare, et tamen si regiones (quas vocant) superiorem et mediam aëris, pro superficie aut interiore tunica coeli accipiamus, quemadmodum spatium istud apud nos, quo animalia, plantae, et mineralia continentur, pro superficie vel exteriori tunica terrae accipimus; et ibi quoque varias et multiformes generationes inveniri. Itaque tumultus fere omnis, et conflictus, et perturbatio in confiniis tantum coeli et terrae locum habere videtur; ut in rebus civilibus fit, in quibus illud frequenter usu venit, ut duorum regnorum fines continuis incursionibus et violentiis infestentur, dum interiores utriusque regni provinciae diutina pace fruantur, et bellis tantum gravioribus et rarioribus commoventur. Quod vero ad illam alteram partem heterogeneae coelestium attinet (prout asseritur ab Aristotele) quod calida non sint, ne forte sequatur conflagratio Heracliti, sed quod calefaciant per accidens, conterendo et diverberando aërem, nescimus quid sibi velit hujusmodi desertor experientiae, idque contra consensum veterum. Sed in illo minime novum est, ut unum aliquid ab experientia abripiat, et statim naturae insultet, puffillanimus

fillanimus simul et audax. Verum de hoc mox dicemus in quaestione, utrum astra sint veri ignes? fusius vero et accuratius in consiliis nostris circa historiam virtutum, ubi origines et cunabula calidi et frigidi tractabimus, mortalibus adhuc incognita et intacta. Atque quaestio de heterogenea coelestium ad hunc modum proposita sit. Damnare enim sententiam Aristotelis absque comperendinatione res fortasse postulat, sed nostrum non patitur institutum.

Altera proponitur quaestio, Quale sit contentum spatiorum interstellarium? Illa enim aut vacua sunt, quod Gilbertus sensit, aut repleta corpore, quod sit ad astra instar aëris ad flammam; quod familiariter accedit ad sensum; vel repleta corpore homogeneo cum ipsis astris, lucido et quodammodo empyreo, sed secundum minus, lucis scilicet non tam praefulgidae et vibrantis: id quod sibi velle videtur recepta opinio, quod stella sit pars densior sphaerae suae. Nihil autem officit quo minus lucidum sit diaphanum ad transmittendam lucem magis fortem. Nam acute notavit Telesius etiam aërem communem continere aliquid in se lucis, eo usus argumento, quod sint quaedam animalia, quae noctu vident, quorum scilicet visus ad tenuem huiusmodi lucem recipiendam et fovendam sit proportionatus. Nam actum lucis absque ulla luce, vel ex ipsa spiritus visivi luce interna fieri minus credibile esse. Sed et flamma ipsa diaphana conspicitur, etiam ad transmittendam speciem corporis opaci, ut in filis lucernarum patet; multo magis ad transmittendam speciem lucis intensioris. Etiam ex flammis aliae aliis sunt pellucidiores. Idque accidit vel ex natura corporis inflammati vel ex copia. Nam flamma sevi, aut cerae magis luminosa est, et (si ita loqui licet) magis ignea, at flamma spiritus vini magis opaca, et tanquam aërea, praesertim si in parva sit quantitate, ut flamma seipsam non inspisset. At nos huius rei etiam experimentum fecimus; videlicet accipientes candelam ceream, eamque in situla erigentes (situla idcirco usi metallica, ut corpus candelae a flamma, quae circumfundenda erat, posset muniri) situlam vero in patera, ubi erat parum spiritus vini, collocantes, tumque primo candelam, deinde spiritum vini accendentes; ubi facile erat cernere flammam candelae coruscantem et candidam per medium flammae spiritus vini infirmae et vergentis ad diaphanum. Atque pari ratione cernuntur saepius per coelum trabes lucidae lucem manifestam ex se praebentes, et tenebras noctis insigniter illustrantes; per quarum corpora tamen datur conspiciere astra. Attamen ista inaequalitas stellae et aetheris interstellaris non bene definitur per tenue et densum, ut stella scilicet sit densior, aether tenuior. Nam generaliter hic apud nos flamma aëre est corpus subtilius, magis, inquam, expansum, et minus habens materiae pro spatio quod occupat; quod etiam in coelestibus obtinere probabile est. Durior vero est error, si stellam sphaerae partem esse intelligant veluti clavo fixam, et aethera stellae deferens. Hoc enim fictitium quiddam est, quemadmodum et orbium contignatio illa, quae describitur. Nam corpus stellae in cursu suo aut aethera secatur, aut et aether ipse rotatur simul aequaliter. Si enim inaequaliter rotetur, etiam stellam secare aethera necesse est. Fabrica autem illa orbium contiguorum, ut concavum exterioris orbis recipiat convexum interioris, et tamen, propter laevorem utriusque, alter alterum in conversionibus suis, licet inaequalibus, non impediat, realis non est; cum perpetuum et continuum sit corpus aetheris, quemadmodum et aëris; et tamen quia magna reperiatur in utroque corpore diversitas, quatenus ad raritatem et alia, regiones ipsorum docendi gratia rectissime distinguantur. Itaque recipiatur sexta quaestio secundum hanc nostram explicationem. Sequitur quaestio altera nec ea

simplex; de substantia ipsorum astrorum. Primo enim quaeritur, An sint alii globi sive massae ex materia solida et compacta, praeter ipsam terram? Sana enim mente proponitur ea contemplatio in libro de facie in orbe lunae, non esse verisimile, in dispersione materiae naturam quicquid compacti corporis erat in unicum terrae globum conclusisse, cum tantus sit exercitus globorum ex materia rara et explicata. Huic vero cogitationi tam immoderate indulgit Gilbertus (in quo tamen habuit praecursores vel duces potius nonnullos ex antiquis) ut non solum terram et lunam, sed complures alios globos solidos et opacos, per expansionem coeli inter globos lucentes, sparsos asserat. Neque opinio ejus hic stetit, sed et globos illos lucentes ad aspectum, nimirum solem et clarissima quaeque astra, ex materia quapiam solida, licet magis splendida et aequali, constitui existimavit, lucem primitivam cum lumine, quod ejus censetur imago, confundens (nam et nostrum mare ex sese lucem ad distans proportionatum ejaculari censuit) nullam autem conglobationem agnovit Gilbertus, nisi in materia solida, cujus corpora illa circumfusa rara et tenuia, effluvia quaedam tantum essent, et tanquam defectiones; et deinde vacuum. Verum diligentissimi cujusque et maxime sobrii investigatoris naturae animum perstringere possit cogitatio illa de luna, quod sit ex materia solida. Nam et lucem reverberat, nec lucem transmittit, et propriae lucis tanquam expers est, et plena est inaequalitatis; quae omnia solidorum sunt. Videmus enim aethera ipsum et aërem, quae tenuia sunt corpora, soli lucem excipere, sed minime reflectere, quod luna facit. Solis vero radiorum is est vigor, ut densas admodum nubes, quae materiae sunt aqueae, trajicere et penetrare possit; lunam tamen neutiquam. At lux lunae ipsius in eclipsibus aliquibus cernitur nonnulla licet obscura; in noviluniis autem et aetatibus lunae, nulla, praeter partem irradiatam a sole. Porro, flammae impurae et faeculentae (ex quo genere substantiae Empedocles constare lunam opinatus est) sunt certe inaequales, sed tamen eae inaequalitates non locantur, sed mobiles plerumque sunt; cum maculae in luna constantes putentur. Accedit quoque quod maculae illae etiam suas subinaequalitates habere deprehendantur per specilla optica, ut jam plane multipliciter figurata reperiatur luna, et selenographia illa sive typus lunae, quem animo agitabat Gilbertus, jam ex Galilaei et aliorum industria praesto esse videatur. Quod si luna ex materia quapiam solida constitui possit ut terrae affinis, aut faex coeli (hujusmodi quaedam jactantur) videndum rursus an illa sit in hoc genere sola. Nam et Mercurius quandoque repertus est in conjunctione solis, tanquam macula quaedam, sive pusilla eclipsis. At maculae illae nigricantes, quae in hemisphaerio antarctico inveniuntur, suntque fixae, non secus ac galaxia, majorem injiciunt dubitationem de globis opacis, etiam in partibus coeli sublimioribus. Nam quod illud in causa sit, quia coelum in illis locis sit tenue et tanquam perforatum, id minus verisimile est; propterea quod hujusmodi decrementum et tanquam privatio rei visibilis ex tanta distantia visum nostrum nullo modo percutere possit, cum etiam reliquum corpus aetheris invisibile sit, nec nisi per comparisonem ad corpora stellarum cernatur. Illud fortasse magis probabile foret, nigrores illos luminis imputare, quia rariores inveniuntur stellae circa eam partem coeli, quemadmodum circa galaxiam crebriores; ut alter locus continenter luminosus videatur, alter umbrosus. Magis enim committi videntur ignes coelestes in antarctico haemisphaerio, quam in nostro; majores siquidem stellas habeat, sed pauciores, et spatia interstellaria majora. Verum ipsa traditio de maculis illis non admodum fida est, saltem non tam magna circa eam observationem adhibita est diligentia, ut consequentiae inde deduci
adhuc

adhuc debeant. Illud magis premit inquisitionem praesentem, quod possint esse plures globi opaci per aethera sparsi, qui omnino non cernuntur. Nam et luna ipsa in primis ortibus, quatenus illustratur a sole, visum sane ferit, cornu et labro illo tenui circuli extimi, in profundo autem minime, sed cernitur eadem specie tanquam reliquus aether: et stellulae illae erraticae circa Jovem a Galilaeo (si fides constet) repertae, merguntur ad visum nostrum in pelago illo aetheris, tanquam insulae minores et non conspicuae; similiter et illae stellulae, quarum glomeratio effecit galaxiam, si singulae sparsim, non congregatae confertim, collocatae essent, prorsus conspectum nostrum effugerent; quemadmodum et complures aliae, quae noctibus serenis, praesertim per hiemem, micant; etiam nebulosae illae stellae sive foramina ad praesepe jam distinctae per specilla numerantur; quin per eadem specilla in fonte lucis omnium purissimo (solem dicimus) macularum, et opaci, et inaequalitatis scrupulus nonnullus objectus esse videtur. Quod si nihil aliud, certe gradatio ipsa inter astra coelestia quoad lucem, a clarissimis descendens et pertingens ad obscura et caliginosa, eo rem deducit, ut fidem faciat posse esse et globos omnino opacos. Minor enim gradus esse videtur a stella nebulosa ad opacum, quam a stella clarissima ad nebulosam. Aspectus autem noster plane fallitur et circumscribitur. Quicquid enim spargitur in coelo, neque habet magnitudinem insignem, atque etiam lucem vividam et fortem, latet, nec faciem coeli mutat. Neque vero imperiti cujusquam animum percellat, si in dubium veniat utrum globi ex materia compacta pensiles sibi possint. Nam et terra ipsa in medio aëris, rei mollissimae, circumfusi pensilis natat: et magnae nubium aquosarum moles et grandinis congeries haerent in regionibus aëris, et inde magis dejiciuntur, quam descendunt, antequam terrae vicinitatem perferant. Itaque optime notavit Gilbertus, corpora gravia post longam a terra distantiam motum versus inferiora paulatim exuere, utpote qui a nullo alio corporum appetitu, quam illo coeundi et se congregandi ad terram (quae est corporum cum iisdem connaturalium massa) ortum habet, atque intra orbem virtutis suae terminatur. Nam quod de motu ad terrae centrum asseritur, esset profecto virtuosum genus nihili, quod tanta ad se raperet; neque corpus nisi a corpore patitur. Itaque quaestio ista de globis opacis et solidis, licet nova et ad opiniones vulgares durior recipiatur; atque una jungatur quaestio illa vetus, nec tamen decisa, Quae ex astris lucem promant primitivam, atque ex sese, et Quae rursus ex illustratione solis, quarum altera consubstantialia videntur soli, altera lunae. Denique omnem inquisitionem de diversitate substantiae astrorum ad invicem, quae multifaria videtur, cum alia rutila, alia plumbea, alia candida, alia splendida, alia nebulosa manifesto et constanter cernantur, ad septimam quaestionem intelligimus referri. Altera quaestio ea est. An astra sint veri ignes; quae tamen quaestio desiderat prudentiam quandam intelligendi. Aliud est enim dicere, astra esse veros ignes; aliud, astra (sint licet veri ignes) cunctas exercere vires atque easdem edere actiones, quas ignis communis. Neque propterea ad ignem aliquem notionalem aut phantasticum deveniendum est, qui nomen ignis retineat, proprietates abneget. Nam et noster ignis, si in tali quanto, quale est quantum astri, in aethere collocaretur, differentes daturus fuerit operationes ab iis, quae reperiuntur hic apud nos; cum entia longe diversas nansciscantur virtutes, et ex quanto suo et ex consitu sive collocatione sua. Etenim massae majores, hoc est, corpora connaturalia, quae congregantur in tali quanto, quod habeat analogiam ad summam universi, induunt virtutes cosmicas, quae in portionibus suis nullatenus reperiuntur.

Nam oceanus, qui est aquarum congregatio maxima, fluit et refluit; at stagna et lacus, minime. Similiter universa terra pendet, portio terrae cadit. Collocatio autem entis plurimi ad omnia momenti est et in portionibus majoribus et minoribus, propter contigua et adjacentia, vel amica vel inimica. At multo majorem etiam evenire necesse est actionum diversitatem inter ignem astrorum et nostrum, quia non tantum in quanto et collocatione, sed etiam in substantia, aliquatenus varietur. Ignis enim astrorum purus, integer, et natus; at ignis noster degener, qui tanquam Vulcanus in terram dejectus ex casu claudicat. Si quis enim advertat, habemus ignem apud nos extra locum suum, trepidum, contrariis circumfusum, indigum, et stipem alimenti, ut conservetur, emendicantem, et fugientem. At in coelo existit ignis vere locatus, ab impetu alicujus contrarii disjunctus, constans ex se, et similibus conservatus, et proprias operationes libere et absque molestia peragens. Itaque nihil opus fuit Patritio, ut formam flammae pyramidalem, qualis apud nos invenitur, salvaret, comminisci superiorem partem astri, quae versus aethera vertitur, posse esse pyramidalem, licet inferior pars, quae a nobis conspicitur, sit globosa. Nam pyramis illa flammae per accidens est ex coactione et constrictione aëris, siquidem flamma circa somitem suum plenior, ab inimicitia aëris sensim constringitur et effingitur in formam pyramidis. Itaque in flamma, basis flammae lata est, vertex acutus; in fumo, contra, inferius acutum, vertex latus, et tanquam pyramis inversa; quia aër fumum recipit, flammam comprimit. Quare consentaneum est flammam apud nos esse pyramidalem, in coelo globosam. Similiter et flamma apud nos corpus momentaneum est, in aethere permanens et durabilis. Atamen et apud nos flamma et ipsa manere possit in forma sua et subsistere, nisi a circumfusus perderetur, quod manifestissimum est in flammis majoribus. Omnis enim portio flammae, in medio flammae sita, et flamma undique circumdata, non perit, sed eadem numero manet inextincta, et coelum rapide petens; at in lateribus laboratur atque abinde orditur extinctio. Cujus rei modus (flammae interioris scilicet permanentia in figura globosa, et flammae exterioris vanescentia et pyramis) in flammis bicoloribus experimento demonstrari possit. Quin etiam de ipso ardore flammae inter coelestem et nostram plurimum variari potest. Nam flamma coelestis libenter et placide explicatur, tanquam in suo, at nostra tanquam in alieno compingitur et ardet et furit. Omnis etiam ignis constipatus, et incarceratus, fit ardentior. Enimvero et radii flammae coelestis postquam ad corpora densiora et magis obstinata pervenerint, et ipsi lenitatem suam deponunt, et fiunt magis adurentes. Itaque non debuit Aristoteles conflagrationem Heracliti orbi suo metuere, licet astra veros ignes statuisset. Poterit igitur ista quaestio recipi secundum hanc explicationem. Sequitur altera quaestio, An astra alantur atque etiam an augeantur, minuantur, generentur, exstinguantur? Atque certe ex veteribus aliquis observatione quadam plebeia ali astra putavit, instar ignis, atque aquas et oceanum et humiditatem terrae depascere, atque ex vaporibus et halitibus reparari. Quae certe opinio non videtur digna esse, ut quaestioni materiam subministret. Nam et vapores hujusmodi longe citra astrorum altitudines deficiunt. Neque illorum tanta est copia, ut et aquis et terrae per pluvias et rores reparandis, atque insuper tot et tantis globis coelestibus reficiendis sufficere ullo modo queant; praesertim cum manifestum sit terram et oceanum humore evidenter per multa jam secula non decrescere, ut tantundem reponi videatur, quantum exsorbetur. Neque etiam ratio alimenti astris tanquam igni nostro competit. Vbi enim aliquid deperit et decedit, ibi etiam reponitur

ponitur quippiam et assimilatur. Quod genus assimilationis ex tartarismis est, et ex contrariorum aut dissimilium circumfusione ortum ducit. At in astrorum mole similari et interiore nil tale evenit non magis, quam in visceribus terrae, quae nec ipsa aluntur, sed substantiam suam servant secundum identitatem, non secundum assimilationem. Attamen de extimis oris corporum sidereorum recte datur quaestio, Vtrum ea uno eodemque tenore maneant, aut aethera circumfufum depraudentur, atque etiam inficiant? Quare eo sensu de alimoniis astrorum etiam quaeri poterit. De augmentis vero et diminutionibus astrorum in toto suo, recte adjungitur quaestio; licet rara admodum fuerint phaenomena, quae illi dubitationi occasionem praebere possint. Primo enim exemplum nullum, neque simile aliquid inter ea, quae apud nos reperiuntur, huic quaestioni patrocinantur; cum globus noster terrae et aquarum non videatur suscipere, secundum totum suum, augmentationem aut diminutionem evidentem aut insignem; sed molem suam et quantum suum servare. At stellae apparent ad aspectum nostrum interdum majore, interdum minore corpore. Verum est, sed illa majoritas et minoritas stellae vel ad longinquitatem et ad vicinitatem refertur, ut in apogaeis et perigaeis planetarum, vel ad constitutionem medii. Quae vero sit ex constitutione medii facile dignoscitur, quod non alicui certae stellae, sed omnibus ex aequo apparentiam mutet, ut fit noctibus hiemalibus, gelu intensiore, quando stellae auctae videntur magnitudine, quia vapores et parcius surgunt et fortius exprimuntur, et universum corpus aëris nonnihil condensatur, et vergit ad aqueum sive crystallinum, quod species exhibet majores. Quod si forte fuerit aliqua particularis interpositio vaporum inter aspectum nostrum et astrum certum, quae speciem astri ampliet (quod in sole et luna frequenter et manifesto fit, et in reliquis accidere potest) ea apparentia nec ipsa fallere potest, quia mutatio illa magnitudinis non durat, neque sequitur astrum, nec cum corpore ejus movetur, verum astrum ab ea cito liberatur, et solitam recuperat speciem. Verumtamen quamvis ista ita se habeant, tamen cum et olim temporibus priscis, atque etiam aetate nostra, celebri et magno spectaculo magna novatio facta fuerit in stella veneris et magnitudine et colore, atque etiam figura; cumque mutatio, quae astrum aliquod certum perpetuo et constanter sequitur, et cum corpore ejus circumvolvi cernitur, necessario statui debeat in astro ipso, et non in medio; cumque ex observationum neglectu multa, quae in coelo fiunt conspicua, praetereantur et nobis pereant; istam partem quaestionis nonae recte admitti censemus. Ejusdem generis est altera pars quaestionis, Vtrum astra per longos seculorum circuitus nascantur et dissipentur? nisi quod major suppetat phaenomenorum ubertas, quae hanc quaestionem provocat, quam illam de augmentis; sed tamen in uno genere tantum. Nam quoad veteres stellas, omni seculorum memoria nec alicujus earum ortus primus notatus est (exceptis iis, quae Arcades de luna olim fabulati sunt) nec aliqua ex iis desideratur. Earum vero, quae cometae habitae sunt, sed forma et motu stellari, et prorsus veluti stellae novae, et apparitiones vidimus, atque etiam ab antiquis accepimus, et disparitiones, dum aliis hominibus tanquam consumptae visae sunt, aliis tanquam assumptae (utpote quae ad nos devectae tanquam in perigaeis, postea ad sublimiora remeârunt) aliis vero tanquam rarefcentes existimatae sunt, atque in aethera solutae. Verum universam istam quaestionem de stellis novis ad eum locum rejicimus, ubi de cometis dicemus. Superest quaestio altera, de galaxia videlicet, An galaxia sit glomeratio astrorum minimorum, aut corpus continuatum, et pars aetheris, mediae naturae inter aetheream et sideream? Nam opinio

nio illa de exhalationibus jamdiu exhalavit, non sine nota ingenii Aristotelis, qui tale aliquid confingere ausus est, rei tam constanti et fixae imponendo naturam transitoriam et variam. Quin et finis etiam hujus quaestionis, prout a nobis proponitur, adesse jam videtur, si iis credimus, quae Galilaeus tradidit, qui confusam illam lucis speciem in astra numerata et locata digessit. Nam quod galaxia non tollit aspectum astrorum, quae intra ipsam inveniuntur, illud certe litem non dirimit, nec rem inclinat in alterutram partem; id tantummodo fortasse abnegat, non collocari galaxiam inferius aethere stellato. Hoc enim si foret, atque insuper corpus illud continuatam galaxiae aliquam haberet profunditatem, aspectum nostrum interceptum iri consentaneum esset. Si vero pari collocetur altitudine cum stellis, quae per eam conspiciuntur, nil obstat quin stellae spargi possint in ipsa galaxia non minus, quam in reliquo aethere. Itaque et istam quaestionem recipimus. Atque hae sex quaestiones pertinent ad substantiam coelestium; qualis scilicet sit substantia coeli in genere, et qualis aetheris interstellaris, et qualis galaxiae, et qualis astrorum ipsorum, sive conferantur ad invicem, sive ad ignem nostrum, sive ad corpus proprium. At de numero, magnitudine, figura, et distantia astrorum praeter phaenomena ipsa et quaestiones historicas, de quibus postea dicetur, problemata philosophica fere simplicia sunt. De numero scilicet sequitur quaestio altera, An is sit numerus astrorum qui videtur, quique Hipparchi diligentia notatus et descriptus est, et in globi coelestis modulum conclusus? Nam et satis frigida est ratio ea, quae redditur innumerae illius multitudinis stellarum occultarum et tanquam invisibilium, quae noctibus serenis praesertim per hiemem conspici solet; ut illae apparentiae scilicet sint non stellae minores, sed radiationes tantum, et micationes, et tanquam spicula stellarum cognitarum; et nova jam censa sunt plebeculae coelestis capita a Gallilaeo non solum in illa turba, quae galaxiae nomine insignitur, verum etiam inter stationes ipsas et ordines planetarum. Stellae autem invisibiles fiunt aut propter corporis parvitatem, aut propter opacitatem (nam tenuitatis nomen non admodum approbamus, cum flamma pura sit corpus eximiae tenuitatis) aut propter elongationem et distantiam. De auctario autem numeri astrorum per generationem stellarum novarum, quaestionem, ut prius, ad locum de cometis rejicimus. Quod vero ad magnitudinem astrorum attinet, ea, quae est secundum apparentiam, magnitudo pertinet ad phaenomena, vera autem ad inquisitionem philosophicam, solo illo contenta problemate duodecimo: Quae sit vera magnitudo cujusque astri, vel mensurata, vel saltem collata? Facilius enim est inventu et demonstratu, globum lunae esse globo terrae minorem, quam globum lunae in ambitu tot millia passuum continere. Itaque tentandum et contendendum, ut exactae magnitudines inveniantur; illae si minus haberi possint, utendum comparatis. Capiuntur autem atque concluduntur magnitudines verae vel ab eclipsibus et umbris, vel ab extensionibus tam luminis quam aliarum virtutum, quas corpora quaeque pro ratione magnitudinis longius aut propius ejaculantur et diffundunt; vel postremo per symmetriam universi, quae portiones corporum connaturalium ex necessitate quadam temperat et terminat. Minime vero standum iis, quae ab astronomis de veris magnitudinibus astrorum tradita sunt (licet videatur esse res magnae et accuratae subtilitatis) satis licenter et incaute; sed exquirendae (si quae se ostendunt) probationes magis fidae et sincere. Magnitudo vero et distantia astrorum se invicem indicant ex rationibus opticis; quae tamen et ipsae excuti debent. Ista autem de vera magnitudine astrorum quaestio numero duodecima est. Sequitur quaestio altera de figura, An astra
sunt

sint globi, hoc est, coacervationes materiae in figura solita rotunda? Videntur autem ad apparentiam tres se ostendere figurae astrorum, globosa et crinita, ut sol; globosa et angulata, ut stellae (crines vero et anguli ad aspectum tantum referuntur, forma globosa tantum ad substantiam) globosa simpliciter, ut luna. Neque enim conspicitur stella oblonga, aut triangularis, aut quadrata, aut alterius figurae. Atque secundum naturam videtur ut massae rerum maiores, ad conservationem sui et veriore unionem, se congregent in globos. Decima quarta quaestio pertinet ad distantiam; Quae sit vera distantia alicujus stellae in profundo coeli? Nam distantiae planetarum tam ad invicem quam cum stellis fixis laterales, sive per ambitum coeli reguntur a motibus earum. Quemadmodum autem superius de magnitudine astrorum diximus, si exacta magnitudo et plane mensurata haberi non possit, utendum esse magnitudine comparata; idem de distantis praecipimus; ut si exacte capi distantia non possit (exempli gratia a terra ad Saturnum, vel ad Jovem) tamen ponatur in certo Saturnum esse Jove sublimiorem. Neque enim systema coeli quoad interius, scilicet ordo planetarum quoad altitudines, omnino sine controversia est, neque quae nunc obtinuerunt, olim credita sunt. Atque etiam adhuc lis pendet de Mercurio et Venere, utra sit sublimior. Inveniuntur autem distantiae aut ex parallaxibus, aut ex eclipsibus, aut ex rationibus motuum, aut ex apparentiis diversis magnitudinum. Etiam alia auxilia huic rei comparanda sunt, quae humana queat industria comminisci. Praeterea crassitudines sive profunditates sphaerarum pertinent etiam ad distantias.

T H E M A C O E L I.

CVM vero tanta reperiantur undequaque incommoda, satis habendum si asseratur quippiam, quod minus durum sit. Constituemus itaque et nos thema universi, pro modo historiae, quae nobis hactenus cognita est, omnia integra servantes iudicio nostro, postquam historia et per historiam philosophia nostra inductiva magis adulta sit. Proponemus autem primo quaedam de materia coelestium, unde motus et constructio ipsorum melius intelligi possit, postea de motu ipso (quod nunc praecipue agitur) quae cogitata et visa nobis sunt proferemus. Videtur itaque natura rerum in dispartitione materiae disclusisse tenuia a crassis, atque globum terrae crassis, omnia vero ab ipsa superficie terrae et aquarum ad ultima coeli usque tenuibus sive pneumaticis assignasse, tanquam geminis rerum classibus primariis, non aequis scilicet, sed convenientibus portionibus. Neque vero vel aqua in nubibus haerens, vel ventus in terra conclusus naturalem et propriam rerum collocationem confundit. Haec vero differentia tenuis vel pneumatici, et crassi vel tangibilis, omnino primordialis est, et ea qua maxime utitur systema universi. Sumpta autem est ex rerum conditione omnium simplicissima, hoc est, copia et paucitate materiae pro exporrectione sua. Pneumatica vero, quae hic apud nos inveniuntur (de iis loquimur, quae simplicia et perfecta existunt, non composita et imperfecte mista) sunt plane illa duo corpora aër et flamma. Ea vero ut corpora plane heterogenea ponenda sunt, non, ut vulgo putatur, quod flamma nil aliud sit, quam aër incensus. His vero respondent in superioribus natura aetherea et siderea, sicut et in inferioribus aqua et oleum, et magis in profundo mercurius et sulphur, et generaliter corpora cruda et pingua, vel aliter corpora flammam exhorrentia et concipientia (tales vero compositae naturae sunt ex partibus crudis simul et inflammabilibus).

Istae

Istae vero duae magnae rerum familiae, aërea et flammea, videndum quo foedere universi partem longe maximam occupaverint, et quas partes habeant in systemate. In aëre terrae proximo flamma vivit tantum vitam momentaneam, et affatim perit. Postquam autem aër coeperit esse ab effluviis terra defaecatior et bene attenuatus, natura flammae per varios casus tentat et experitur in aëre consistere, et quandoque acquirit durationem nonnullam, non ex successione, ut apud nos, sed in identitate; quod in aliquibus cometis humilioribus ad tempus obtinet, quae sunt mediae fere naturae inter flammam successivam et consistentem; non tamen figitur aut constat flammea natura, antequam perventum fuerit ad corpus lunae. Eo loco flamma exstinguibile illud deponit, et se tuetur utcunque, sed tamen infirma et sine vigore est ejusmodi flamma, et parum habens radiationis, nec propria natura vivida, nec a contraria natura admodum excitata. Etiam integra non est, sed ex compositione cum substantia aetherea (qualis ibi invenitur) maculosa et interpolata. Neque in regione Mercurii admodum feliciter collocata est flamma, cum ex coadunatione sua parvum tantummodo planetam conficere potis sit, eumque cum magna et perturbata varietate et fluctu motuum, tanquam ignem fatuum laborantem et confluantem, nec se a solis praesidiis, nisi per parva spatia, disjungi sustinentem. Atque postquam ad regionem Veneris est ventum, incipit roborari flammea natura et clarescere, et in globum bene amplum congregari; qui tamen et ipse famulatur soli, et longius ab eo recedere exhorret. In solis autem regione tanquam in folio collocatur flamma: media inter flammam planetarum, fortior etiam et vibrantior quam flammae fixarum propter majorem antiperistasis, et intensissimam unionem. At flamma in regione Martis etiam robusta cernitur, solis vicinitatem rutilatione referens, sed jam sui juris, et quae per integrum coeli diametrum se a sole disjungi patiatur. In regione autem Jovis flamma contentionem paulatim deponens, magis placida videtur et candida, non tam ex natura propria (ut stella Veneris, quippe ardentior) sed ex natura circumfusa minus irritata et exasperata; in qua regione verisimile est illud, quod reperit Galilaeus, coelum incipere stellescere, licet per stellas parvitate sua invisibiles. In Saturni autem regione rursus natura flammae videtur nonnihil languescere et hebescere, utpote et a solis auxiliis longius remota, et a coelo stellato in proximo exhausta. Postremo flammea et siderea natura, aetherae naturae victrix, coelum dat stellatum, ex natura aetherea et siderea (quemadmodum globus terrae ex continenti et aquis) varie sparsis conflatum, versa tamen et subacta atque adeo assimilata substantia aetherea, ut siderea sit prorsus patiens et subserviens. Itaque tres reperiuntur a terra ad fastigia coeli regiones generales, et tria tanquam tabulata, quoad naturam flammeam. Regio extinctionis flammae; regio coadunationis flammae; et regio dispersionis flammae. Atque de contiguo et continuo argutari in corporibus mollibus et fluoribus, plebeium omnino foret. Illud tamen intelligendum, consueisse naturam ad spatia quaedam per gradus, deinde subito per saltus procedere, atque hujusmodi processum alternare; aliter nulla posset fieri fabrica, si per gradus insensiles perpetuo procederetur. Quantus enim saltus (quoad explicationem materiae) a terra et aqua ad aërem vel maxime crassum et nebulosum? Atque haec tamen natura tam distantia corpora loco et superficie conjunguntur, sine medio aut intervallo. Nec minor saltus (quoad naturam substantialem) a regione aëris ad regionem lunae, ingens similiter a coelo lunae ad coelum stellatum. Itaque si quis continuum et contiguum acceperit non ex modo nexus, sed ex diversitate corporum connexorum, tres illas, quas diximus, regiones in limitibus

mitibus suis pro contiguis tantum haberi queant. Jam vero videndum liquido et perspicue, haec nostra de substantiis systematis theoria, quae et qualia neget, et quae et qualia affirmet, ut facilius teneri vel destrui possit. Negat illud vulgatum, flammam esse aërem incensum; affirmando corpora illa duo, aërem et flammam, plane esse heterogenea, instar aquae et olei, sulphuris et mercurii. Negat vacuum illud coacervatum Gilberti inter globos sparfos, sed spatia vel aërea vel flammea natura repleti. Negat lunam esse corpus aqueum, vel densum vel solidum, sed ex natura flammea, licet lenta, et enervi, primum scilicet rudimentum et sedimentum ultimum flammae coelestis; cum flamma (secundum densitatem) non minus quam aër et liquores, in numeros recipiat gradus. Affirmat, flammam vere et libenter locatam figi et constare, non minus quam aërem vel aquam, nec esse rem momentaneam et successivam tantum in mole sua, per renovationem et alimentum, ut hic fit apud nos. Affirmat flammam habere naturam coitivam vel congregativam in globos, quemadmodum natura terrea, minime similem aëri et aquae, quae congregantur in orbibus et interstitiis globorum, sed nusquam in globos integros. Affirmat, eandem naturam flammeam in loco proprio (id est) coelo stellato spargi glomerationibus infinitis, ita tamen ut non exuatur dualitas illa, aetheris et sideris, nec continuetur flamma in empyreum integrum. Affirmat, sidera veras flammam esse, sed actiones flammae in coelestibus neutiquam trahendas ad actiones flammae nostrae, quarum pleraeque per accidens tantum perfunguntur. Affirmat aetherem interstellarem et sidera habere rationes ad invicem aëris et flammae, sed sublimatas et rectificatas. Atque de substantia thematis sive systematis universi, hujusmodi quaedam occurrunt. Nunc de motibus coelestium dicendum, cujus gratia haec adduximus. Consentaneum videtur ut quies non tollatur e natura, secundum aliquod totum (nam de particulis nunc non est sermo). Hoc (missis argutiis dialecticis et mathematicis) ex eo maxime liquet, quod incitationes et celeritates motuum coelestium remittant se per gradus, ut destituta in aliquod immobile, et quod etiam coelestia participant ex quiete secundum polos; et quod, si tollatur immobile, dissolvitur et spargitur systema. Quod si sit coacervatio quaedam et massa naturae immobilis, non videtur ulterius quaerendum, quin ea sit globus terrae. Compactio enim densa et arctata materiae inducit dispositionem erga motum torpescens et averfam; quemadmodum contra explicatio laxa, promptam velabilem. Neque male introducta est a Telesio (qui instauravit philosophiam Parmenidis et disputationes in libro de primo frigido) in naturam non certe coessentialitas et conjugatio (quod ille vult) sed tamen affinitas et conspiratio, videlicet ex altera parte, calidi, lucidi, tenuis, et mobilis: et, ex parte opposita, frigidi, opaci, densi, et immobilis; ponendo sedem primae conspirationis in coelo, secundae in terra. Quod si ponatur quies et immobile, videtur etiam poni debere motus absque termino et summe mobile, maxime in naturis oppositis. Is motus est fere rotationis, qualis invenitur in genere in coelestibus. Agitatio enim in circulo terminum non habet, et videtur manare ex appetitu corporis, quod movet solummodo ut moveatur, et se sequatur, et proprios petat amplexus, et naturam suam excitet, eaque fruatur, et propriam operationem exerceat; cum contra, latius in recta, itineraria videatur, et movere ad terminum cessationis, sive quietis, et ut aliquid assequatur, et dein motum suum deponat. Itaque de motu isto rotationis, qui est motus verus et perennis, et coelestibus vulgo putatur proprius, videndum quomodo se expediat, et quo moderamine se incitet, et fraenet, et qualia omnino patitur. Quae dum explicamus, formositatem illam mathematicam (ut motus

reducantur ad circulos perfectos, sive eccentricos, sive concentricos) et magniloquium illud (quod terra sit respectu coeli instar puncti, non instar quanti) et complura alia astronomorum inventa commentitia, ad calculos et tabulas relegabimus. At primo motus coelestium dividemus: alii cosmici sunt, alii ad invicem. Eos dicimus cosmicos, quos coelestia ex consensu non coelestium tantum, sed universitatis rerum nanciscuntur. Eos ad invicem, in quibus alia corpora coelestia ex aliis pendent. Atque vera et necessaria est ista divisio. Terra itaque stante (id enim nunc nobis videtur verius) manifestum est coelum motu diurno circumferri, cujus motus mensura est spatium viginti quatuor horarum vel circiter; consequentia autem ab oriente in occidentem; conversio super puncta certa (quos polos vocant) australe et boreale. Etenim non jactantur coeli super polos mobiles, nec rursus alia sunt puncta quam quae diximus. Atque hic motus vere videtur cosmicus, atque ideo unicus, nisi quatenus recipit et decremента et declinationes; secundum quae decremента et declinationes transverberat motus iste universum rerum mobilium, et permeat a coelo stellato usque ad viscera et interiora terrae; non raptu aliquo prehensivo, aut vexativo, sed consensu perpetuo. Atque iste motus in coelo stellato perfectus est et integer, tam mensura justa temporis, quam restitutione plena loci. Quanto autem deceditur e sublimi, tanto iste motus imperfectior est, respectu tarditatis, et respectu etiam aberrationis a motu circulari. Ac primo de tarditate dicendum separatim. Affirmamus Saturnum motu diurno tardius moveri, quam ut circumferatur aut restituatur ad idem punctum intra viginti quatuor horas; sed coelum stellarum incitatus ferri, et praevertere Saturnum eo excessu, qui intra tot dies, quot annos conficiunt triginta, universo coeli ambitui respondeat. Similiter de reliquis planetis dicendum, pro diversitate periodorum cujusque planetae; adeo ut motus diurnus coeli stellati (in ipsa periodo, absque respectu ad magnitudinem circuli) sit fere per horam unam velocior, quam motus diurnus lunae. Si enim luna cursum suum viginti quatuor diebus posset expedire, tum excessus ille, horae integrae foret. Itaque motus decantatus adversitatis et renitentiae ab occidente in orientem, qui attribuitur planetis tanquam proprius, verus non est, sed tantum per apparentiam, ex praecursione coeli stellati occidentem versus, et relictione a tergo planetarum versus orientem. Quo posito, manifestum est velocitatem istius motus cosmici, ordine non perturbato, descendendo decrescere, ut quo propius quique planeta appropinquet ad terram, eo tardius moveatur; cum recepta opinio ordinem perturbet et invertat: et motum proprium tribuendo planetis, in illud absurdum incidat, ut planetae, quo propinquiore sint ad terram (quae est sedes naturae immobilis) eo velocius moveri ponantur, id quod per remissionem violentiae primi mobilis, astronomi excusare nugatorie et infeliciter conantur. Quod si cui mirum videatur, tantis spatiis, quanta sunt a coelo stellato ad lunam, motum istum tam parvis partibus, minus scilicet hora una, quae est motus diurni pars vigesima quarta, decrescere; succurrit illud, quod singuli planetae minores circulos, quo terrae propiores sint, conficiant, et breviori ambitu rotent; ut, addito decremento magnitudinis circuli ad decrementum temporis sive periodi, motus iste insigniter decrescere cernatur. Atque haec de velocitate seorsum locuti sumus, perinde ac si planetae positi (exempli gratia, sub aequinoctio, aut aliquo ex parallelis) anteverterentur tantum a coelo stellato, et ab invicem, sed tamen sub eodem illo circulo. Haec enim simplex foret relictio absque obliquitate. At manifestum est planetas non solum impari gradu contendere, sed nec ad idem punctum circuli reverti, verum deflectere ver-

fus

fus austrum et boream, cujus deflexionis limites sunt tropici; quae deflexio nobis circulum obliquum, et diversam politatem ejus progenuit; quemadmodum illa celeritatis inaequalitas motum illum renitentiae. Neque vero hoc etiam commento naturae rerum opus est, cum recipiendo lineas spirales (id quod proxime accedit ad sensum et factum) res transigatur, et ista salventur. Atque (quod caput rei est) spirae istae nil aliud sunt quam defectiones a motu circulari perfecto, cujus planetae sunt impatientes. Prout enim substantiae degenerant puritate et explicatione, ita degenerant et motus. Evenit autem, quemadmodum in celeritate sublimiores planetae feruntur velocius, humiliores tardius; ita etiam ut sublimiores planetae propiores conficiant spiras, quaeque circulos propius referant; humiliores vero, spiras magis disjunctas et hiantes. Deceditur enim perpetuo descendendo magis ac magis, et a flore illo velocitatis, et a perfectione motus circularis, ordine nusquam perturbato. In eo tamen planetae conspirant (utpote corpora multum retinentia naturae communis, licet alitur differentia) ut habeant eosdem limites deflexionis. Neque enim Saturnus intra tropicos remeat, neque luna extra tropicos exspatiatur (et tamen de exspatione stellae Veneris non negligendum quod ab aliquibus traditum et notatum est) sed universi planetae, sive sublimiores, sive humiliores, postquam ad tropicos perventum est, se vertunt et retexunt, pertaesi minoris spirae, qualis subeunda foret, si polis magis appropinquarent; eamque jacturam motus, veluti destructionem naturae suae, exhorrentes. Vtuncque enim in coelo stellato et stellae prope polos, et stella circa aequinoctium, ordines et stationes suas servant, aliae ab aliis in ordinem redactae, summa et aequabili constantia; planetae nihilominus videntur esse hujusmodi mixtae naturae, ut nec breviorum gyrum omnino, nec ampliorem libenter ferant. Atque ista videntur nobis paulo meliora circa motus coelestes, quam raptus et motuum repugnantia, et diversa politas zodiaci, et inversus ordo celeritatis, et hujusmodi, quae nullo modo cum natura rerum conveniunt, licet pacem qualem qualem colant cum calculis. Neque ista non viderunt astronomi praestantiores, sed arti suae intenti, et circa perfectos circulos inepti, et subtilitates captantes, et philosophiae malum morigeri, naturam sequi contempserunt. Verum istud sapientium arbitrium imperiosum in naturam, est ipsa vulgi simplicitate et credulitate deterius; si quis manifesta, quia sunt manifesta fastidii. Et tamen ingens est illud malum, et latissime patet, ut ingenium humanum, cum par rebus esse non possit, supra res esse malit. Jam vero inquirendum utrum motus iste unicus et simplex, in circulo et spira ab oriente in occidentem, super polos certos australem et borealem, desinat et terminetur cum coelo, an etiam deducatur ad inferiora. Neque enim liberum erit hujusmodi placita confingere hic in proximo, qualia supponunt in coelestibus. Itaque si in his regionibus quoque reperiatur ille motus, apparebit etiam in coelo eum talem esse secundum naturam communem sive cosmicam; qualem nos illam experimur. Primo itaque plane constat, illum coeli terminis non contineri. Verum hujusce rei demonstrationes et evidencias in anticipatione nostra de fluxu et refluxu maris plene tractavimus; itaque ad illam homines rejicimus; et hoc veluti posito et concessio ad reliquos motus coelestium pergemus. Eos autem non cosmicos, sed ad invicem esse diximus. Quatuor sunt genera motuum in coelestibus visibilibus, praeter eum quem diximus cosmicum, qui est motus diurnus per spiras intra tropicos. Aut enim attolluntur stellae altius, et rursus dimittuntur humilior, ut sint longius et propius a terra: aut flectunt se et insinuant per latitudinem zodiaci, excurrendo magis ad austrum, aut magis ad boream,

ream, atque efficiendo eos, quos vocant, dracones: aut incitatione atque etiam consecutione motus (haec enim duo jungimus) variant; gradiendo, aliquando celerius, aliquando tardius, aliquando in progressu, aliquando in regressu; aliquando etiam stando et morando, aut ad distantiam aliquam a sole magis aut minus alligantur et circumscribuntur. Horum causas et naturas reddemus tantum in genere et per capita; id enim hoc loco nostrum postulat institutum. Verum ad hoc ut viam praemuniamus et aperiamus, dicendum aperte quid sentiamus de quibusdam tam placitis philosophicis quam hypothesebus astronomicis, et de observationibus etiam astronomorum per varia secula, ex quibus artem suam instaurant; quae omnia videntur nobis esse erroris et confusionis plena. Sunt itaque axiomata, sive potius placita nonnulla, quae a philosophis accepta, et in astronomiam translata, et male credita, artem corruperunt. Simplex autem erit rejectio et iudicium nostrum; neque enim tempus refutationibus terere convenit. Horum primum est, quod omnia supra lunam inclusive sint incorruptibilia, neque novas generationes aut mutationes ullo modo patiantur: de quo alibi dictum est, quod sit superstitio et vaniloquium. Verum ex hoc fonte illud ingens malum, quod ex omni anomalia novas atque, ut putant, emendatas confingant astronomi theorias, et rebus saepius tanquam fortuitis applicent causas aeternas et invariabiles. Secundum est, quod coelo (cum sit scilicet ex essentia quinta et minime elementari) non competant actiones illae turbulentae, compressionis, relaxationis, repulsionis, cessionis, et similium, quae videntur progigni a mollitia quadam corporum et duritia, quae habentur pro qualitatibus elementaribus. Haec vero assertio est abnegatio insolens et licentiosa rerum et sensus. Vbicunque enim corpus naturale positum sit, ibi est antitypia quoque, idque pro modo corporis. Vbicunque vero corpora naturalia, et motus localis, ibi vel repulsio, vel cessio, vel sectio; haec enim, quae dicta sunt, compressio, relaxatio, repulsio, cessio, cum multis aliis, sunt passionibus materiae catholicae ubique locorum. Attamen ex hoc fonte nobis emanavit illa multiplicatio circulorum perplexorum ad libitum, quos tamen volunt ita et consignari inter se, et alios intra alios moveri et verti, tanto laevore et lubricitate, ut nulla nihilominus sit impeditio, nulla fluctuatio; quae omnia phantastica plane sunt et rebus insultant. Tertium est, quod singulis corporibus naturalibus singuli competant motus proprii; et si plures inveniantur motus, omnes, excepto uno, sint aliunde, et ex movente aliquo separato. Quo falsius quicquid nec excogitari potest, cum universa corpora ex multiplici rerum consensu motibus etiam pluribus praedita sint, aliis denominantibus, aliis succumbentibus, aliis etiam latentibus nisi provocentur; proprii autem rerum motus nulli sint nisi mensurae exactae, et modi motuum communium. Atque hinc rursus nobis prodiit primum mobile separatum, et coeli super coelos, et inaedificationes novae continentur, ut motuum tam diversorum praestationibus sufficere possint. Quartum est, quod omnes motus coelestium dispensentur per circulos perfectos; quod onerosum valde est, et portenta illa eccentricorum et epicyclorum nobis peperit; cum tamen, si naturam consuluissent, motus ordinatus et uniformis sit circuli perfecti; motus vero ordinatus, sed multiformis, qualis invenitur in coelestibus compluribus, sit aliarum linearum; meritoque Gilbertus haec deridet, quod non verisimile sit naturam confinxisse rotas, quae, exempli gratia, in circuitu contineant milliare unum aut alterum, ad hoc ut feratur pila palmaris. Tantulae enim magnitudinis videtur esse corpus planetae ad eos, quos ad deferendum illud fingunt, circulos. Quintum est, quod stellae sint partes orbis sui tanquam clavo fixae.

fixae. Hoc vero evidentissime est commentum eorum, qui mathemata, non naturam tractant, atque motum corporum tantum stupide intuentes, substantiarum omnino obliviscuntur. Ista enim fixatio, particularis est affectus rerum compactarum et consistentium, quae firmas habent prehensiones ob pressuras partium. Inopinabile autem prorsus est si transferatur ad mollia vel liquida. Sextum est, quod stella sit densior pars orbis sui; illae vero neque partes sunt, neque densiores. Non enim homogenea sunt cum aethere, et gradu tantum, sed plane heterogenea, et substantia differunt; atque ea quoque substantia quoad densitatem rarior est, et magis explicata quam aetherea. Sunt et alia complura placita ejusdem vanitatis; sed haec ad id, quod agitur, sufficient. Atque haec de placitis philosophiae circa coelestia dicta sint. Quod vero ad hypotheses astronomorum attinet inutilis fere est earum redargutio, quae nec ipsae pro veris asseruntur, et possint esse variae, et inter se contrariae, ut tamen phaenomena aequae salvent, et concinnent. Itaque sit cautum, si placet, inter astronomiam et philosophiam, tanquam foedere convenienti et legitimo, ut scilicet astronomia praehabeat hypotheses, quae maxime expeditae sunt ad compendia computandi, philosophia eas, quae proxime accedunt ad veritatem naturae, atque ut astronomiae hypotheses rei veritati non praejudicent, et philosophiae decreta talia sint, quae sint super phaenomena astronomiae explicabilia. Atque de hypothesis ita esto. At de observationibus astronomicis, quae accumulatur assidue, quaeque jugiter a coelo tanquam aquae scaturiunt, illud omnino homines monitos volumus; ne forte de illis verum sit, quod eleganter fingitur de musca Aesopi, quae sedens super remonem currus Olympici; Quantum, inquit pulverem ego excito? Ita observatio aliqua pusilla, eaque quandoque instrumento, quandoque oculo, quandoque calculo titubans, quaeque possit esse propter veram aliquam in coelo mutationem, novos coelos, et novas sphaeras, et circulos excitat. Neque haec eo dicimus, quod remitti debeat aliqua industria observationum et historiae, quam omnibus modis acuendam et intendendam esse dicimus, sed tantummodo ut adhibeatur prudentia, et summa, et sedata iudicii maturitas, in abjiciendis aut mutandis hypothesis. Itaque patefacta jam via de motibus ipsis dicemus pauca et in genere. Quatuor autem genera esse diximus motuum majorum in coelestibus. Motum per profundum coeli attollentem et demittentem; motum per latitudinem zodiaci exspatiantem ad austrum et boream; motum per consequentiam zodiaci citum, tardum, progressivum, retrogradum, statarium; et motum elongationis a sole. Neque objiciat quispiam motum illum secundum latitudinis, sive draconum, potuisse referri ad motum illum magnum cosmicum, cum sit inclinatio alternans versus austrum et boream, quod et spirae illae de tropico in tropicum similiter sunt, nisi quod ille motus sit tantum spiralis, iste vero etiam sinuosus et minoribus multo intervallis. Neque enim hoc nos fugit. Sed plane non finit constans et perpetuus motus solis in ecliptica absque latitudine et draconibus, qui tamen sol communicat cum caeteris planetis quoad spiras inter tropicos, nos in hac opinione versari. Itaque alii fontes et hujus et reliquorum trium motuum quaerendi sunt. Atque haec sunt illa, quae circa motus coelestium nobis videntur minus habere incommodi. Videndum vero quid negent, et quid affirmant. Negant terram rotare. Negant esse in coelestibus duos motus ab oriente in occidentem alterum; atque affirmant anteverisionem et relictionem. Negant obliquum circulum et diversam politatem ejus; et affirmant spiras. Negant primum mobile separatum et raptum; et affirmant consensum cosmicum tanquam commune vinculum

culum systematis. Affirmant motum diurnum inveniri non in coelo, sed et in aëre, aquis, etiam extimis terrae, quoad verticitatem. Affirmant consecutionem et volubilitatem illam cosmicam in fluidis esse verticitatem et directionem in consistentibus, usquequo perveniatur ad immobile sincerum. Negant stellas figi tanquam nodos in tabula. Negant eccentricos, epicyclos, et hujusmodi fabricas esse reales. Affirmant motum magneticum sive congregativum vigere in astris, ex quo ignis ignem evocat et attollit. Affirmant in coelis planetarum corpora planetarum velocius moveri et rotare, quam reliquum coeli, in quo siti sunt, quod utique rotat, sed tardius. Affirmant ex ea inaequalitate fluctus, et undas, et reciprocationes aetheris planetarum, atque ex iis varios motus educi. Affirmant necessitatem in planetis volvendi celerius et tardius, prout locantur in coelo sublimius aut humilior idque ex consensu universi. Sed simul affirmant taedium praeternaturalis incitationis in planetis, et majoris, et minoris circuli. Affirmant solisequium ex natura inopinosa in ignibus infirmioribus Veneris et Mercurii; cum etiam inventae sint a Galilaeo stellulae errantes Jovis aeseclae. Ista autem nos tanquam in limine historiae naturalis et philosophiae stantes prospicimus, quae quanto quis magis se immerferit in historiam naturalem, tanto fortasse probabit magis. Attamen testamur iterum nos hic teneri nolle. In his enim, ut in aliis, certi viae nostrae sumus, certi sedis nostrae non sumus. Haec vero interfati sumus, ne quis existimet nos vacillatione iudicii, aut inopia affirmandi negativae quaestiones malle. Itaque tenebimus, quemadmodum coelestia solent (quando de iis sermo sit) nobilem constantiam.

Partis INSTAURATIONIS Secundae

DELINEATIO et ARGUMENTVM.

* **M**EMORES autem instituti nostri, omnia perspicue proponemus, atque ordine non perturbato. Pateat itaque hujus partis destinatio et distributio. Destinatur huic parti doctrina de meliore ac perfectiore usu rationis, quam huc usque hominibus sit cognitus aut monstratus, eo consilio, ut per hoc intellectus humanus (quantum conditio mortalitatis recipit) exaltetur, et facultate amplificetur ad naturae obscuritatem vincendam, et interpretandam. Namque ipsi interpretationi naturae attribuuntur libri tres; tertius, quartus, et sextus; siquidem quintus, qui ex anticipationibus est secundum usum rationis communem, ad tempus tantum sumitur, et deinceps postquam figi coeperit, atque ex usu rationis legitimo verificari, et transfertur, et commigrat in sextum. Huic vero libro secundo committitur intellectus ipse, ejusque cura et regimen, omnisque apparatus, atque instructio ad veram rationis administrationem conducens describitur. Atque licet nomen ipsum logicae, sive dialecticae, propter depravationes, apud nos ingratum fere sonet, tamen ut homines per consueta tanquam manu ducamus, est certe ars ea, quam adducimus, ex genere logicae, quae et ipsa (vulgaris inquam) auxilia et praesidia intellectu parat et molitur. Differt autem nostra a logica vulgari, tum aliis rebus, tum praecipue tribus; videlicet initiis inquirendi, ordine demonstrandi, atque fine et officio. Nam et inquisitionis initium altius sumit, ea subjiciendo examini, quae logica vulgaris veluti ex fide aliena, et auctoritate caeca recipit; principia, notiones primas, atque ipsas informationes sensus, et ordinem demonstrandi plane invertit, propositiones et axiomata ab historia et particularibus ad generalia, per scalam adscensoriam, continenter subvehendo et excitando, non protinus ad principia, et magis generalia advolando, atque ab illis medias propositiones deducendo et derivando. Finis autem hujus scientiae est, ut res et opera, non argumenta et rationes probabiles, inveniantur et judicentur. Quare institutum hujus libri secundi hujusmodi est. Nunc distributionem ejusdem similiter proponemus. Quemadmodum in generatione luminis requiritur, ut corpus lumen recepturum poliatur, atque deinde in debito ad lucem situ sive conversione ponatur,

* In priori editione *Delineationem* hanc et *argumentum* praecesserat tractatus, cui titulus, *Indicia vera de Interpretatione naturae*, quem, cum nullus alius sit quam *Novi Organi praefatio*, nolimus hic loci repetere.

antequam

antequam lucis ipsius fiat immissio; prorsus ita est operandum. Primo enim mentis area aequanda, et liberanda ab eis, quae hactenus recepta sunt; tum conversio mentis bona et congrua facienda est ad ea, quae afferuntur; postremo menti prae-paratae informatio exhibenda. Atque pars destruens triplex est, secundum triplicem naturam idolorum, quae mentem obsident. Illa enim aut adscititia sunt, idque dupliciter; nimirum quae immigrârunt in mentem eamque occupârunt, vel ex philosophorum placitis atque sectis; vel rursus ex perversis legibus et rationibus demonstrationum; aut ea quae menti ipsi et substantiae ejus inhaerentia sunt atque innata. Sicut enim speculum inaequale veros rerum radios ex sectione propria immutat: ita et mens, quando a rebus per sensum patitur, in motibus suis expediendis, haudquaquam optima fide rerum naturae suam naturam inserit et immiscet. Itaque primus imponitur labor, ut omnis ista militia theoriarum, quae tantas dedit pugnas, mittatur ac relegetur. Accedit labor secundus, ut mens a pravis demonstrationum vinculis solvatur. Hunc excipit tertius, ut vis ista mentis seductoria coërceatur, atque idola innata vel evellantur, vel, si evelli non possint, ita tamen indicentur, atque pernoscantur, ut variationes restitui possint. Inutilis enim et fortasse damnosa fuerit errorum in philosophiis demolitio et destructio, si ex parva complexione mentis novi errorum furculi, et fortasse magis degeneres, pullulaverint; neque prius abstinendum, quam omnis spes praecidatur, ex usu rationis communi, aut ex vulgaris logicae praesidiis et auxiliis, philosophiae absolvendae, aut majorem in modum amplificandae; ne forte errores non abjiciamus, sed permutemus. Itaque pars ista, quam destruentem appellamus, tribus redargutionibus absolvitur; redargutione philosophiarum; redargutione demonstrationum; et redargutione rationis humanae nativae. Neque nos fugit, absque tanto motu accessiones non parvas ad scientias a nobis fieri potuisse, atque aditu fortasse ad laudem molliore. Verum nos nescii quando haec alicui alii in mentem ventura sint, fidem nostram in integrum liberare decrevimus.

Post aream mentis aequatam, sequitur ut mens ponatur in conversione bona, et veluti in adspectu benevolo ad ea quae proponemus. Cum enim in re nova valeat ad praejudicium, non solum praecooccupatio fortis opinionis veteris, verum etiam praeceptio sive praefiguratio falsa rei, quae affertur, etiam huic malo remedium adhibendum est, atque mens non tantum vindicanda, sed et praeparanda. Ea praeparatio nihil aliud est quam ut verae habeantur de eo, quod adducimus, opiniones, ad tempus tantummodo, et tanquam usurariae, donec res ipsa pernoscatur. Atque hoc in eo fere situm est, ut pravae et sinistrae suspensiones, quales ex praenotionibus receptis (veluti ex atra bile quadam epidemica) mentes hominum subituras facile conjicimus, arceantur atque intercipientur, quod ait ille:

ne qua

Occurrat facies inimica, atque omnia turbet.

Primo igitur si quis ita cogitet, occulta naturae veluti signo divino clausa manere, atque ab humana sapientia interdictio quodam separari, dabimus operam ut haec opinio infirma atque invida tollatur, eoque rem perducemus, simplici veritate freti, ut non solum ne qua oblatret superstitio, verum etiam ut religio in partes nobis accedat. Rursus si cui hujusmodi quippiam in mentem veniat opinari, magnam illam et sollicitam moram in experientia, et in materiae et rerum particularium undis, quam hominibus imponemus, mentem veluti in Tartarum quendam confusionis dejicere, atque ab abstractae sapientiae serenitae et tranquillitate, ut a statu multo diviniore,

diviniore, submovere, docebimus atque in perpetuum, ut speramus, stabiliemus (non sine rubore, ut existimamus, omnis scholae, quae meditationibus inanibus atque ab omni essentia desertissimis apotheosin quandam attribuere non veretur) quantum inter divinae mentis ideae et humanae mentis idola interfit. Quin etiam illis, quibus, in contemplationis amorem effusis, frequens apud nos operum mentio asperum, quiddam atque ingratum et mechanicum sonat, monstrabimus quantum illi desideriis suis propriis adveniant, cum puritas contemplationum, atque substructio et inventio operum prorsus eisdem rebus nitantur, ac simul perficiantur. Adhuc si quis haesitet, atque istam scientiarum ab integro regenerationem, ut rem sine exitu, et vastam, et quasi-infinitam accipiat, ostendemus eam contra censeri debere potius errorum et vastitatis terminum et verum finitorem; atque planum faciemus, inquisitionem rerum particularium justam et plenam, demptis individuis, et gradibus rerum, et variationibus minutis (id quod ad scientias satis est) atque inde debito modo excitatas notiones sive ideas, rem esse multis modis magis finitam, et habilem, et comprehensibilem, et sui certam, et de eo, quod confectum est, atque eo, quod superest, gnaram, quam speculationes et meditationes abstractas, quarum revera nullus est finis, sed perpetua circulatio, volutatio, et trepidatio. Atque etiam si quis sobrius (ut sibi videri possit) et civilis prudentiae diffidentiam ad haec transferens, existimet haec, quae dicimus, votis similia videri, quaeque spei nimis indulgeant, revera autem ex philosophiae statu mutato nil aliud secuturum, quam ut placita fortasse transferantur, res autem humanae nihilo futurae sint auctiores; huic fidem, ut putamus, faciemus, nil minus agi, quam placitum aut sectam, nostramque rationem ab iis, quae hucusque in philosophia et scientiis praebita sunt, toto genere differre: operum autem certissimam messem sponderi, ni homines muscum sive segetem herbidam demetere praecoccuparent, atque affectu puerili et conatu fallaci operum pignora intempestive captaverint. Atque ex his, quae diximus, pertractatis, satis cautum de praejudicio fore existimamus illius generis, quod ex prava et iniqua rei, quae adducitur, perceptione conflatur, atque una secundam partem, quam praeparantem appellamus, absolvi; postquam et ex parte religionis et ex parte contemplationis abstractae, et ex parte prudentiae naturalis, atque ejus comitatu, diffidentia, et sobrietate, et similibus, omnis adversa aura conticuerit, et reflare desierit. Attamen ut omnibus numeris completa adhibeatur praeparatio, illud deesse videtur, ut languor ipse mentis et torpor ex rei miraculo contractus tollatur. Haec autem mala dispositio mentis tantum per causarum indicationem aufertur: sola enim causarum cognitio miraculum rei, et stuporem mentis solverit. Itaque omnes impedimentorum malitias et molestias, quibus interclusa philosophia vera remorata est, signabimus, ut minime mirum sit humanum genus erroribus tam diuturnis implicatum, atque exercitum fuisse. In qua parte etiam illud opportune ad spem solido argumento fovendam patebit, nimirum licet vera illa naturae interpretatio, quam molimur, merito maxime difficilis, tamen multo maximam difficultatis partem in iis subesse, quae in potestate nostra sunt atque corrigi possunt, non in iis, quae extra potestatem nostram sita existunt; in mente (inquam) non in rebus ipsis, aut in sensu. Quod si cui supervacua videatur accurata ista nostra, quam adhibemus ad mentes praeparandas, diligentia, atque cogitet hoc quiddam esse ex pompa, et in ostentationem compositum, itaque cupiat rem ipsam, missis ambagibus et praestructioibus, simpliciter exhiberi; certe optabilis nobis foret (si vera esset) hujusmodi insimulatio. Utinam enim tam proclive nobis esset difficultates

tes et impedimenta vincere, quam factum inanem et falsum apparatus deponere. Verum hoc velimus homines existiment, nos haud inexplorato viam in tanta solitudine inire, praesertim cum argumentum hujusmodi prae manibus habeamus, quod tractandi imperitia perdere, et veluti exponere nefas sit. Itaque ex perpenso et perspecto tam rerum quam animorum statu, duriores fere aditus ad hominum mentes, quam ad res ipsas, invenimus, ac tradendi labores inveniendi laboribus haud multo leviores experimur, atque quod in intellectualibus res nova fere est, morem gerimus, et tam nostras cogitationes quam aliorum simul bajulamus. Omne enim idolum vanum arte, atque obsequio, ac debito accessu subvertitur; vi et contentione atque incursione subita et abrupta efferatur. Neque hoc ideo tantum fit, quod homines vel admiratione auctorum captivi, vel propria fiducia tumidi, vel assuetudine quadam renitentes, se aequos praebere nolint. Si quis libentissime sibi aequitatem imperare voluerit, atque omne praejudicium veluti ejuraverit, tamen et tali mentis dispositioni nequitiam propterea fidere oporteret. Nemo enim intellectui suo ex arbitrio voluntatis suae imperat, neque philosophorum (ut prophetarum) spiritus philosophis subiecti sunt. Itaque non aliorum aequitas, aut sinceritas, aut facilitas, sed nostra propria cura atque morigeratio et insinuatio nobis praesidio esse possit. Qua in re accedit et alia quaedam difficultas ex moribus nostris haud parva, quod constantissimo decreto nobis ipsi sancivimus, ut candorem nostrum et simplicitatem perpetuo retineamus, nec per vana ad vera aditum quaeramus, sed ita obsequio nostro moderemur, ut tamen non per artificium aliquod vafum, aut imposturam, aut aliquid simile imposturae, sed tantummodo per ordinis lumen, et per novorum super saniolem partem veterum solertem insitionem, nos nostrorum votorum compotes fore speremus. Itaque eo redimus, ut hanc praemunendi diligentiam minorem potius pro tantis difficultatibus, quam minus necessariam esse judicemus. Missa autem jam parte praeparante, ad partem informantem veniemus, atque artis ipsius, quam adducimus, figuram simplicem et nudam proponemus.

Quae ad intellectum perficiendum, ad interpretationem naturae faciunt, dividuntur in tres ministraciones, ministracionem ad sensum, ministracionem ad memoriam, et ministracionem ad rationem. In ministracione ad sensum tria docebimus. Primo quomodo bona notio constituatur et eliciatur, ac quomodo testatio sensus, quae semper est ex analogia hominis, ad analogiam mundi reducatur et rectificetur; neque enim multum sensui tribuimus in perceptione immediata, sed quatenus motum sive alterationem rei manifestat. Secundo, quomodo ea, quae sensum effugiunt aut subtilitate totius corporis, aut partium minutiis, aut loci distantia, aut tarditate, vel etiam velocitate motus, aut familiaritate objecti, aut alias, in ordinem sensus redigantur, atque ejus judicio sistantur, ac insuper in casu, quo adduci non possunt, quid faciendum, atque quomodo huic destitutioni vel per instrumenta, vel per graduum observationem peritam, vel per corporum proportionatorum ex sensibilibus ad insensibilia indicationes, vel per alias vias ac substitutiones, sit subveniendum. Postremo loco de historia naturali, et de modo experimentandi dicemus, qualis sit ea historia naturalis, quae ad philosophiam condendam sufficere possit; et rursus qualis experimentatio, deficiente historia, necessario sit suscipienda: ubi etiam quaedam de provocanda et figenda attentione admiscebimus. Multa enim in historia naturali atque experimentis, notitia ipsa adeste jampridem, usu abesse solent, propter vim animi apprehensivam minime excitatam. His tribus ministratio

ad sensum absolvitur. Aut enim sensui materia praebetur, aut iuvamentum; nimirum vel ubi deficit, vel ubi declinat. Materiae, historia, et experimenta defectui sensus substitutiones; declinationi rectificationes debentur. Ministratio ad memoriam hoc officium praestat, ut ex turba rerum particularium, et naturalis historiae generalis acervo, particularis historia excerpatur, atque disponatur eo ordine, ut iudicium in eam agere, et opus suum exercere possit. Etenim vires mentis sobrie aestimandae, neque sperandum ut eae in rerum infinitate discurrere possint. Manifestum autem est, memoriam tum in rerum multitudine comprehendenda incapacem et incompetentem; tum in rerum defectu, quae ad inquisitionem aliquam definitam faciant, suggerendo imparatam atque inhabilem esse. Quod autem ad prius malum attinet, facilis est medendi ratio; unico enim remedio absolvitur; ut nulla nisi de scripto inquisitio aut inventio recipiatur. Perinde enim est ut quis interpretationem naturae in aliquo subjecto, memoria sola nixus, complecti velit, ac si computationes ephemeridis memoriter tenere aut perficere tentet. Quinetiam satis liquet quantum memoriae et mentis discursui tribuamus, cum nec de scripto inventionem, nisi per tabulas ordinatas, probemus. De posteriore igitur magis laborandum. Atque certe postquam subjectum inquisitioni constitutum et terminatum sit, atque a corpore rerum abscissum et inconfusum constiterit (in quo habemus nonnulla, quae utiliter praecipiamus) ministratio ista ad memoriam tribus operis five officiis constare videtur. Primo docebimus qualia sint ea, quae circa subjectum datum five propositum (discurrendo per historiam) inquiri debeant, quod est instar topicae. Secundo, quo ordine illa disponi oporteat, et in tabulas digeri. Neque tamen ullo modo speramus veram rei venam, quae ex analogia universi sit jam a principio, inveniri posse, ut eam partitio sequatur; sed tantum apparentem, ut res aliquo modo secetur in partes. Citius enim emerget veritas e falsitate, quam e confusione, et facilius ratio corrigit partitionem, quam penetrabit massam. Tertio itaque ostendemus, quo modo et quo tempore inquisitio sit reintegranda, et chartae five tabulae praecedentes in chartas novellas transportandae, et quoties inquisitio sit repetenda. Etenim primas chartarum series vel sequelas super polos mobiles verti statuimus, et tantum probationes esse et tentamenta inquisitionis; siquidem mentem in naturam rerum jus suum persequi et obtinere posse, nisi repetita actione, plane diffidimus. Itaque ministratio ad memoriam tribus (ut diximus) doctrinis absolvitur; de locis inveniendi, de methodo contabulandi, et de modo instaurandi inquisitionem.

Supereft ministratio ad rationem, cui ministraciones duae priores subministrant. Nullum enim per eas constituitur axioma, sed tantum notio simplex cum historia ordinata; certo verificata per ministrationem primam, atque ita repraesentata per secundam, ut tanquam in potestate nostra sit. Atque ministratio ad rationem ea maxime probari meretur, quae rationem ad opus suum exequendum, et finem obtinendum optime juvabit. Opus autem rationis natura unicum; sine et usu geminum est. Aut enim scire et contemplari, aut agere et efficere, homini pro fine est. Itaque aut causae expetitur cognitio et contemplatio; aut effecti potestas et copia. Quamobrem dati effectus vel naturae in quovis subjecto causas nosse intentio est humanae scientiae. Atque rursus, super datam materiae basin effectum quodvis five naturam (inter terminos possibiles) imponere vel superinducere, intentio est humanae praesentiae. Atque hae intentiones, acutius insipienti et vere aestimanti, in idem coincidunt. Nam quod in contemplatione instar causae est, in

operatione est instar medii; scimus enim per causas, operamur per media. Et certe si media universa, quae ad opera quaelibet requiruntur, homini optato ad manum suppeterent, nil opus foret magnopere ista separatim tractare. Verum cum operatio humana in multo majores angustias compellatur, quam scientia, propter individi multiplices necessitates et inopias; adeo ut ad partem operativam requiratur saepius non tam sapientia universalis et libera de eo quod fieri potest, quam prudentia sagax et solers ad delectum eorum quae praesto sunt; ista tractatu felicius disjungi consentaneum est. Quare et ministrationis eandem partitionem faciemus, ut aut parti contemplativae, aut activae ministretur. Atque quod ad partem contemplativam attinet, ut verbo dicamus, in uno plane sunt omnia. Hoc ipsum non aliud est, quam ut verum constituatur axioma, sive idem copulatum; haec enim est veritatis portio solida, cum simplex notio instar superficiei videri possit. Hoc autem axioma non elicitur aut efformatur, nisi per inductionis formam legitimam et propriam; quae experientiam solvat et separet, atque per exclusiones et rejectiones debitas necessario concludat. Vulgaris autem inductio (a qua tamen principiorum ipsorum probationes petuntur) puerile quiddam est, et precario concludit, periculo ab instantia contradictoria exposita; adeo ut dialectici de ea nec serio cogitasse videantur, fastidientes, et ad alia properantes. Illud interim manifestum est, quae per inductionem cujusvis generis concluduntur, simul et inveniri et judicari, nec a principiis aut mediis pendere, sed mole stare sua, neque aliunde probari. Multo magis necesse est ea, quae ex vera inductionis forma excitantur, axiomata esse seipsis contenta, atque ipsis principiis, quae vocantur, certiora et firmiora. Atque hoc genus inductionis illud est, quod interpretationis formulam appellare consuevimus. Itaque prae omnibus doctrinam de constitutione axiomatis et formula interpretandi diligenter et perspicue complectimur. Restant tamen, quae huic rei serviunt, tria maximi omnino momenti, sine quorum explicatione inquisitionis istius praescriptum, licet potestate validum, tamen usu operosum censi possit. Ea sunt, inquisitionis ipsius continuatio, variatio, et contractio; ut nihil in arte aut abruptum, aut incongruum, aut pro humanae vitae brevitate longum relinquatur. Docebimus itaque primo usum axiomatum (jam per formulam inventorum) ad alia axiomata inquirenda et excitanda, quae superiora et magis generalia sint: ut per veros et nusquam intermissos gradus scalae adscensoriae ad unitatem naturae perveniatur. In quo tamen adjiciemus modum eadem axiomata superiora per experientias primas examinandi et verificandi, ne rursus ad conjecturas, et probabilia, atque idola prolabamur. Atque haec est ea doctrina, quam inquisitionis continuationem appellamus. Variatio autem inquisitionis sequitur naturam diversam, aut causarum, quarum gratia inquisitio instituitur; aut rerum ipsarum, sive subjectorum, in quibus inquisitio versatur. Itaque missis causis finalibus, quae naturalem philosophiam prorsus corruperunt, initia sumemus ab inquisitione variata sive accommodata formarum; quae res pro desperata huc usque abjecta est, idque merito. Neque enim ulli obvenire possit tanta facultas aut felicitas, ut ex anticipationibus et dialecticis argumentationibus alicujus rei formam eruat. Sequentur inquisitiones materialium et efficientium. Cum autem efficientia et materias dicimus, non efficientia remota, aut materias communes (qualia in disputationibus agitantur) sed efficientia propiora, et materias praeparatas intelligimus. Id ne saepius subtilitate inutili repetatur, inventionem latentis processus subtexemus. Latentem autem processum appellamus seriem et ordinem mutationis; rem scilicet ex efficientis motu et materiae fluxu conflatam.

statam. Quae autem secundum subiecta sit inquisitionis variatio, ex duabus rerum conditionibus ortum habet; aut ex natura simplicis et compositi (alia enim accommodatur inquisitio ad res simplices, alia ad compositas et decompositas et perplexas) aut ex historiae copia et inopia, quae ad inquisitionem peragendam parari possit. Vbi enim historia abundat, expedita est ratio inquisitionis; ubi tenuis est, in arcto est labor, et multifaria industria et arte opus habet. Itaque per ista, quae jam dicta sunt tractata, variationem inquisitionis absolvi putamus. Restat inquisitionis contractio, ut non tantum in inviis via, sed et in viis compendium, et tanquam linea recta, quae per ambages et flexus secet, ex indiciis nostris innotescat. Hoc autem (veluti et omnis ratio compendiaria) maxime in rerum delectu consistit. Duas autem invenimus veluti rerum praerogativas, quae ad inquisitionis compendia plurimum faciunt; praerogativam instantiae, et praerogativam inquisiti. Itaque docebimus primo quales sint illae instantiae, sive experimenta, quae ad illuminationem prae caeteris excellent, adeo ut paucae idem, quod aliae plures, praestent. Hoc enim et moli ipsius historiae, et discurrendi laboribus parcat. Deinde etiam explicabimus, qualia sint ea inquisita, a quibus interpretationem auspicari oporteat, upote quae praedisposita sequentibus faciem quandam praefereunt aut ob exquisitam certitudinem in se, aut ob naturam universalem, aut ob necessitatem ad probationes mechanicas. Atque hic ministratiōi, quae ad contemplativam partem spectat, finem imponimus. Activam autem partem ac ejus ministratiōem triplici doctrina claudemus, si prius duo monita ad aperiendas hominum mentes praemittamus. Horum primum est, in inquisitione ea, quae fit per formulam, inter contemplativam partem activam ipsam perpetuo intercurrere. Hoc enim fert rerum natura, ut propositiones et axiomata, a magis generalibus per argumentationem dialecticam deducta et derivata ad particularia et opera, obscure admodum et incerto innuant. Quod autem ex particularibus axioma educitur, ad nova particularia, tanquam correspondentia, manifesto et constanti tramite ducat. Alterum hujmodi est, ut meminerint homines in inquisitione activa necesse esse rem per scalam descensoriam (cujus usum in contemplativa sustulimus) confici. Omnis enim operatio in indivi-
 duis versatur, quae infimo loco sunt. Itaque a generalibus per gradus ad ea descendendum est. Neque rursus fieri potest, ut per axiomata simplicia ad ea perveniat; omne enim opus atque ejus ratio ex coitione axiomatum diversorum instituitur et designatur. Itaque haec praefari ad triplicem illam doctrinam activam veniemus; quarum prima proponit modum inquisitionis distinctum et proprium, ubi non jam causa, aut axioma, sed operis alicujus effectio ex intentione est, atque inquisitioni subjicitur. Secunda ostendit modum conficiendi tabulas practicas generales, per quas omnigenae operum designationes facilius et promptius deducantur. Tertia subjungit modum quendam inquirendi sive inveniendi opera, imperfectum certe, sed tamen non inutilem, quo ab experimento ad experimentum procedatur absque constitutione axiomatis. Nam quemadmodum ab axioma ad axioma, ita etiam ab experimento ad experimentum datur et aperitur quaedam via ad inveniendum instabilis et lubrica, sed tamen non prorsus silentio praetermittenda. Jam igitur et practicam ministratiōem quoque, quae in distributione ultima posita est, absolvimus. Atque haec est hujusce secundi libri aperta et brevis delineatio. Quibus explicatis, thalamum nos mentis humanae et universi, pronuba divina bonitate, plane constituisse confidimus. Epithalamii atem votum sit, ut ex eo connubio auxilia humana, tanquam stirps heroum, quae necessitates et miseras hominum
 aliqua

aliqua ex parte debellant et doment, suscipiatur et deducatur. Sub finem tamen quaedam de laborum confociatione et successione subjiciemus. Tunc enim demum homines vires suas noscent, cum non eadem infiniti, sed omissa alii praeftabunt. Neque sane de futuris aetatibus spem abjecimus, quin exoriantur qui ista a tenuibus profecta initiis in majus provehant. Illud enim occurrit, hoc quod agitur, ob boni naturam eminentem, manifeste a Deo esse. In divinis autem operibus minima quaeque principia eventum trahunt.

Atque in redargutione ipsa philosophiarum, quam paramus, nescimus fere, quo nos vertamus, cum via, quae aliis in confutationibus patuit, nobis interclusa sit. Nam et tot et tanta se ostendunt errorum agmina, ut ea non strictim, sed confertim evertere et summovere necesse sit; et si propius accedere, et cum singulis manum manum conferere velimus, id frustra fuerit; sublata disputationis lege, cum de principiis non consentiamus; et multo magis quod ipsas probationum et demonstrationum formas et potestates rejiciamus. Quod si (id quod solum relinqui videtur) ea, quae nos asserimus, a sensu ipso et experientia educere et excitare conitamus; rursus eodem revolvimur; et obliti eorum, quae de animorum praeparatione dicta sunt, contrariam ingressi viam inveniamur; nam in res ipsas abrupte, et directo incidamus, ad quas viam quandam aperiri et subterni, propter obfirmatas animorum praeoccupaciones et obsessiones, necesse esse decrevimus. Sed tamen propterea ipsi nos minime deferemus; sed aliquid comminisci et tentare, quod proposito nostro consentaneum sit, conabimur; tum signa quaedam adducentes, ex quibus de philosophiis iudicium fieri possit; tum interim inter ipsas philosophias, portenta errorum nonnulla, et mera animorum ludibria ad earum auctoritatem labefactandam notantes. Neque tamen nos fugit, fortius hujusmodi errorum aëra figi, quam ut eis per saturationem derogeretur; praesertim cum viris doctis non sit nova aut incognita ea confidentiae et jactantiae species, quae opiniones abjecit, non frangit. Sed nec nos aliquid levius aut inferius, quam pro rei, quae agitur, maiestate, asseremus, neque ex hoc genere redargutionis prorsus fidem facere, sed tantum patientiam et aequanimitatem, idque in ingeniis tantum altioribus et firmioribus, conciliare speramus. Neque enim quispiam ex isto assiduo et perpetuo errorum contubernio ita se recipere potest, et ad nostra cum tanta benevolentia et animi magnitudine accedere, ut non cupiat habere interim quae de veteribus et receptis cogitet et opinetur. Sane in tabellis non alia inscripseris nisi priora deleveris; in mente aegre priora deleveris, nisi alia inscripseris.

Itaque huic desiderio subveniendum putavimus, atque haec prorsus eo spectant (ut quod res est aperte eloquamur) ut volentes ducant, non ut nolentes trahant. Omnem violentiam (ut jam ab initio professi sumus) abesse volumus: atque quod Borgia facete de Caroli octavi expeditione in Italiam dixit, Gallos venisse in manibus cretam tenentes, qua diversoria notarent, non arma, quibus perumperent. Similem quoque inventorum nostrorum et rationem et successum animo praecipimus; nimirum ut potius animos hominum capaces et idoneos seponere et subire possint, quam contra sentientibus molesta sint. Verum in hac parte, de qua jam loquimur, quae ad redargutionem philosophiarum pertinet, feliciter sane levati sumus, casu quodam opportuno et mirabili. * Nam dum haec tractarem, intervenit amicus meus quidam ex Gallia rediens, quem cum salutassem, atque ego illum, ille me de

* Quae abhinc sequuntur, in priori editione tractatulum faciunt, cui titulus *Redargutio Philosophiarum*.

rebus nostris familiariter interrogassemus : Tu vero, inquit, vacuis tuis ab occupationibus civilibus intervallis, aut saltem remittentibus negotiis, quid agis? Opportune, inquam, nam ne nil me agere existimes, meditor instaurationem philosophiae, ejusmodi, quae nihil inanis aut abstracti habeat, quaeque vitae humanae conditiones in melius provehat. Honestum profecto opus, inquit : et quos socios habes? Ego certe, inquam, profecto nullos : quin nec quenquam habeo, quo cum familiariter de hujusmodi rebus colloqui possim, ut me saltem explicem et exacuam. Durae, inquit, partes tuae sunt : et statim addidit, atque tamen scito haec aliis curae esse. Tum ego laetatus : Guttula, inquam, me aspersisti, atque animam reddidisti. Ego enim anum quandam fatidicam non ita pridem conveni, quae mihi nescio quid obmurmurans, vaticinata est, foetum meum in solitudine periturum. Vis, inquit, ut tibi narrem quae mihi in Gallia circa hujusmodi negotium evenerunt. Libentissime, inquam, atque insuper gratiam habebo.

Tum retulit se Parisiis vocatum a quodam amico suo, atque introductum in confessum virorum, qualem, inquit, vel tu videre velles ; nihil enim in vita mihi accidit jucundius. Erant autem circiter quinquaginta viri, neque ex iis quisquam adolescens, sed omnes aetate provectiores, quique vultu ipso dignitatem cum probitate singuli prae se ferrent. Inter quos aiebat se cognovisse nonnullos honoribus perfunctos, atque alios ex senatu ; etiam antistites sacrorum insignes, atque ex omni fere ordine eminentiore aliquos ; erant etiam quidam, ut aiebat, peregrini ex diversis nationibus. Atque cum ille primo introisset, invenit eos familiariter inter se colloquentes ; sedebant tamen ordine sedilibus dispositis, ac veluti adventum aliqujus expectantes.

Neque ita multo post ingressus est ad eos vir quidam, aspectus (ut ei videbatur) admodum placidi et fereni, nisi quod oris compositio erat tanquam miserantis ; cui cum omnes assurrexissent, ille circumspiciens et subridens : Nunquam, inquit, existimavi potuisse fieri, ut otium omnium vestrum, cum singulos recognosco, in unum atque idem tempus coincideret ; idque quomodo evenerit, satis mirari non possum. Cumque unus ex coetu respondisset, eum ipsum hoc otium illis fecisse, cum quae ab ipso exspectarent illi ducerent omni negotio potiora : Atque ut video, inquit, universa illa jactura ejus, quod hic consumetur, temporis, quo certe vos separati multis mortalibus profuissetis, ad meas rationes accedet. Quod si ita est, videndum profecto ne vos diutius morer : simul confedit, absque suggesto aut cathedra, sed ex aequo cum caeteris, atque hujusmodi quaedam apud eum confessum verba fecit ; nam aiebat, qui haec narrabat, se illa tum exceperat, ut potuit, licet cum apud se una cum illo amico suo, qui eum introduxerat, ea recognosceret, fateretur ea longe inferiora iis, quae tum dicta essent, visa esse. Exemplum autem orationis, quam exceperat, quod circa se habebat, proferebat. Illud ita scriptum erat.

VOS certe, filii, homines estis et mortales ; nec conditionis vestrae tantum poeniteat, si naturae vestrae satis meminertis. Deus, mundi conditor et vestrum, animas vobis donavit mundi ipsius capaces, nec tamen eo ipso satiandas. Itaque fidem vestram sibi seposuit, mundum sensui attribuit : neutra autem oracula clara esse voluit, sed involuta, ut vos exerceret, quandoquidem excellentiam rerum rependeret. Atque de rebus divinis optima de vobis spero : circa humana autem, metuo vobis, ne diuturnus error vos usu ceperit. Existimo enim hoc apud vos
penitus

penitus credi, vos statu uti scientiarum florente et bono. Ego rursus moneo vos, ne eorum quae habetis aut copiam, aut utilitatem, quasi ad magnum aliquod fastigium evecti, et votorum compotes, aut laboribus perfuncti, accipiat. Idque sic considerate.

Si in omnem illam scriptorum varietatem, qua scientiae tument et luxuriantur, de eo quod afferunt interpellatis, et stricte, et presse examinetis, ubique reperietis ejusdem rei repetitiones infinitas: verbis, ordine, exemplis, atque illustratione, diversas; rerum summa et pondere ac vera potestate praelibatas ac plane iteratas; ut in pompa paupertas sit, et in rebus jejunis fastidium. Atque si vobiscum familiariter loqui et joculari hac de re liceat, videtur doctrina vestra coenae illi hospitis Chalcidensis simillima, qui cum interrogaretur unde tam varia venatio? respondit illa omnia ex mansueto sue esse facta. Neque enim negabitis universam istam copiam nil aliud esse, quam portionem quandam philosophiae Graecorum, eamque certe minime in saltu aut silvis naturae nutritam, sed in scholis et cellis, tanquam animal domesticum faginatum. Quod si a Graecis iisque paucis abscedatis, quid tandem habent vel Romani, vel Arabes, vel nostri, quod non ab Aristotelis, Platonis, Hippocratis, Galeni, Euclidis, Ptolemaei inventis derivetur, aut in eadem recidat? Itaque videtis in sex fortasse hominum cerebellis et animulis spes et fortunas vestras fitas esse. Neque vero idcirco Deus vobis animas rationales indidit, ut suas partes (fidem scilicet vestram quae divinis debetur) hominibus deferretis: neque sensus informationem firmam et validam attribuit, ut paucorum hominum opera, sed ut sua demum opera, coelum et terram, contemplaremini; laudes suas celebrantes, et hymnum auctori vestro canentes, iis etiam viris, si placet (nihil enim obstat) in chororum acceptis.

Quin etiam ista ipsa doctrina, usu vestra, origine Graeca, quae tanta pompa incedit, quota pars fuit illa sapientiae Graecorum? Ea enim varia fuit; varietas autem ut veritati non acquiescit, ita nec errorem figit, sed ad veritatem est instar iridis ad solem, quae omnium imaginum est maxime infirma, et quasi deperdita, sed tamen imago. Verum et hanc quoque varietatem nobis exstinxit (Graecus et ipse) Aristotelis: credo, ut discipuli res gestas aequaret. Atque discipuli praeconium (si recte memini) tale celebratur:

*Felix terrarum praedo, non utile mundo
Editus exemplum, terras tot posse sub uno
Esse viro.*

An et magister, felix doctrinae praedo? Acerbe illud, sed quae sequuntur optime. Nullo enim modo ille utilis rebus humanis, qui tot egregia ingenia, tot, inquam, libera capita in servitutem redegerit. Itaque, filii, de copia vestra audistis quam arcta, quam ad paucos redacta. Divitiae enim vestrae sunt paucorum census. De utilitate jam attendite.

At quem tandem aditum ad mentes et sensus vestros, non dicam impetrabimus (vos enim benevoli) sed struemus aut machinabimur, res siquidem difficilis? Quo fomite, qua accensione lumen nobis innatum excitabimus, idque a praestigiis luminis adventitii et infusi liberabimus? Quo modo, inquam, nos vobis dabimus, ut vos vobis reddamus? Infinita praejudicia facta sunt, opiniones haustae, receptae, sparsae. Theologi multa e philosophia ista sua fecerunt, et speculativam quandam ab utraque doctrina coagmentatam condiderunt. Viri civiles, qui ad existimationis suae fructum pertinere putant, ut docti habeantur, multa ubique ex eadem scriptis
suis

suis et orationibus inspergunt. Etiam voces, filii, et verba ex dictamine ejusdem philosophiae, et secundum ejus praescripta et placita, apposite conficta sunt, adeo ut simul ac loqui didiceritis (felicem dicam an infelicem) hanc errorum cabalam haurire et imbibere necesse fuerit. Neque haec tantum consensu singulorum firmata, sed et institutis academiarum, collegiorum, ordinum fere rerumpublicarum veluti sancita est.

Huic itaque jam subito renunciabitis? Idne sumus vobis auctores? Atqui ego, filii, hoc non postulo, neque hujusmodi philosophiae vestrae fructus moror, aut eos vobis interdico, neque in solitudinem aliquam vos abripiam. Utimini philosophia, quam habetis, disputationes vestras ex ejus uberibus alite, sermones ornatè, graviores apud vulgus hominum hoc ipso nomine estote. Neque enim philosophia vera ad haec multum utilis vobis erit: non praesto est, nec in transitu capitur, nec ex praenotionibus intellectui blanditur, non ad vulgi captum (nisi per utilitatem et opera) descendit. Servate itaque et illam alteram, et, prout commodum vobis erit, adhibete: atque aliter cum natura, aliter cum populo negotiamini. Nemo enim est, qui plus multo, quam alius quis, intelligit, quin ad minus intelligentem tanquam personatus sit, ut se exuat, alteri det. Verum illud vos familiariter pro more nostro moneo, *Habete Laidem, dummodo a Laide non habeamini*. Judicium sustinete, aliis vos date, non dedite; et vos melioribus servate. Atque videmur minus quiddam vobis imponere, quod haec, quae in manibus habetis, usu vobis et honore manebunt: ideoque aequiore animo passuri estis, eadem de veritate et utilitate in dubium vocari.

Verum etiam si vos optime animati essetis, ut quaecunque haecenus didicistis aut credidistis, spretis opinionibus, ac etiam rationibus vestris privatis, vel hoc ipso loco deposituri sitis, modo de veritate vobis constaret; attamen hac quoque ex parte haeremus: neque habemus fere quo nos vertamus; ut fidem vobis rei tam inopinatae et novae faciamus. Certe disputationis lex penitus sublata est, cum de principiis nobis vobiscum non conveniat. Etiam spes ejusdem praecisa est, quia de demonstrationibus, quae nunc in usu sunt, dubitatio injecta est, atque accusatio suscepta. Atque hoc animorum statu veritas ipsa vobis non tuto committitur. Itaque intellectus vester praeparandus antequam docendus, animi sanandi antequam exercendi sunt, area denique purganda antequam inaedificanda: atque ad hunc finem hoc tempore convenistis. Qua igitur industria aut commoditate hoc negotium discutiemus aut agemus? Non desperandum.

Inest profecto, filii, animae humanae, utcunque occupatae et obsessae, aliqua pars intellectus pura et veritatis hospita: estque ad eam aliqua molli clivo orbita deducens. Agite, filii, vos et ego viros doctos, si quid in hoc genere sumus, exuamus; et faciamus nos tanquam aliquos e plebe; et omissis rebus ipsis, ex signis quibusdam externis conjecturas capiamus. Haec enim saltem nobis cum hominibus communia sunt.

Doctrina vestra, ut dictum est, fluxit a Graecis. Qualis natio? Nil mihi rei cum convitio est, filii; itaque quae de ea dicta sunt ab aliis, nec repetam, nec imitabor. Tantum dico eam nationem fuisse semper ingenio praeproperam, more professoriam, quae duo sapientiae et veritati sunt inimicissima. Nec praeterire fas est verba sacerdotis Aegyptii, praesertim ad virum e Graecia excellentem prolata, ab auctore etiam nobili e Graecia relata. Is sacerdos certe verus vates fuit, cum diceret, *Vos Graeci semper pueri*. Annon bene divinatum est? Verissime certe,

Graecos pueros aeternos esse: idque non tantum in historia, et rerum memoria, sed multo magis in rerum contemplatione. Quidni enim sit instar pueritiae ea philosophia, quae garrere et causari noverit, generare et procreare non possit: disputationibus inepta, operibus inanis? Mementote ergo (ut ait propheta) rupis ex qua excissi estis, et de natione, cujus auctoritatem sequimini, quod Graeca sit, interdum cogitate.

Sequitur temporis nota, qua philosophia ista vestra nata est et prodit. Aetas erat, filii, cum illa condita fuit, fabulis vicina, historiae egena, peregrinationibus et notitia orbis parum informata aut illustrata, quaeque nec antiquitatis venerationem, nec temporum recentium copiam habebat, sed utraque dignitate et praerogativa carebat. Etenim antiquis temporibus credere licet fuisse divinos viros, qui altiora, quam pro hominum communi conditione, scirent. Nostram autem aetatem, fateri necesse est, prae illa de qua loquimur (ut taceam ingeniorum et meditationum fructus et labores) etiam duorum fere mille annorum eventis et experientia, et duarum tertiarum orbis notitia auctam esse. Itaque videte quam anguste habitaverint, vel potius conclusa fuerint illius aetatis ingenia, si rem vel per tempora, vel per regiones computetis. Neque enim mille annorum historiam, quae digna historiae nomine sit, habebant; sed fabulas et somnia. Regionum vero tractuumque mundi quodam partem noverant, cum omnes hyperboreos Scythas; omnes occidentales, Celtas, indistincte appellarent; nil in Africa ultra citimam Aethiopiae partem, nil in Asia ultra Gangem, multo minus novi orbis provincias, ne per auditum sane aut fama nossent: imo et plurima climata et zonas, quibus populi infiniti spirant et degunt, tanquam inhabitabiles ab illis pronuntiatae sint? Quinetiam peregrinationes Democriti, Platonis, Pythagorae, non longinquae profecto, sed potius suburbanae, ut magnum aliquid celebrantur.

Atque experientia, filii, ut aqua, quo largior est, eo minus corrumpitur. Nostris autem temporibus (ut scitis) oceanus sinus laxavit, et novi orbis patuere, et veteris orbis extrema undique innotescunt, idque distincte ac proprie. Itaque ex aetatis et temporis natura, veluti ex nativitate et genitura philosophiae vestrae, nil magni de ea Chaldaei praedixerint?

De hominibus videamus. Qua in re optimo fato hoc sit (neque id artificio aliquo nostro cautum est, sed ipsa res hoc non solum patitur, verum etiam postulat) ut et illis honor servetur, et nos modestiam nostram tueri et retinere possimus, et tamen fidem liberare. Nos enim, filii, nec invidiae nec iactantiae nobis conscii sumus, nec de ingenii palma, nec de placitorum regno contendimus: longe alia nostra ratio est, et finis, hocque mox aperietur. Itaque antiquorum ingeniis, excellentiae, facultati, nihil detrahimus, sed generi ipsi, viae instituto, auctoritati, placitis, necessario derogamus. Immensum enim est, quantum scientiarum progressum deprimant, atque opinio copiae inter maximas causas inopiae reperitur.

Atque duo sunt viri, filii, quorum placita ex libris eorum propriis haurire licet. Plato et Aristoteles: utinam illud et reliquorum nonnullis contigisset. Sed Aristoteles, Othomannorum more, regnare se non potuisse existimavit, nisi fratres trucidasset. Idque ei non statim sane, sed postea ex voto nimis feliciter successit. De his itaque duobus pauca dicere instituiamus. Xenophontem autem tertium non adjungimus, suavem scriptorem et virum excellentem. Verum cum illis, qui philosophiam tanquam ingenii peregrinationem amoenam et jucundam, non tanquam provinciam laboriosam et sollicitam susceperunt, nobis non multum rei est.

Itaque

Itaque hos duos viros, Platonem et Aristotelem, si quis inter maxima mortalium ingenia non numeret, aut minus perspicit, aut minus aequus est. Ingenia certe illorum capacia, acuta, sublimia. Sed tamen videndum primo, cujus generis philosophantium censerentur possint. Invenio enim tria genera apud Graecos eorum, qui philosophiae cultores habiti sint. Primum erat Sophistarum, qui per plurimas civitates instituta professione, et per singulas mansitantes, adolescentes, recepta mercede, sapientia imbuere professi sunt, quales fuere Gorgias, Protagoras, Hippas; quos Plato ubique exagitat, et fere in commoediae morem deridendos propinat. Neque enim hi rhetores tantum erant, aut orationum conscriptores, sed universalem rerum notitiam sibi arrogabant. Secundum erat eorum, qui majore fastu et opinione, locis certis et sedibus fixis, scholas aperiebant, atque placita et sectam condentes aut excipientes, auditores, sectatores, successores insuper habebant. Ex quo genere erant Plato, Aristoteles, Zeno, Epicurus. Nam Pythagoras etiam auditores traxit, et sectam constituit, sed traditionum potius quam disputationum plenam, et superstitioni quam philosophiae propiorem. Tertium autem genus erant eorum, qui, remoto strepitu et pompa professoria, serio veritatis inquisitioni, et rerum contemplationi dediti (et tanquam Endymion) solitarii, et quasi sopiti, sibi philosophabantur; aut adhibitis paucis (quibus idem amor erat) in colloquiorum suavitatem destinata perficiebant: neque Galataeae more, cujus lusus in undis, disputationum procellis se oblectabant. Atque tales fuere Empedocles, Heraclitus, Democritus, Anaxagoras, Parmenides. Neque enim reperietis hos scholas aperuisse, sed tandem speculationes et inventa sua in scripta redegisse, et posteris transmississe.

Nunc autem videtis certe, filii, quae res agatur. Ego enim duo prima genera (utcumque se invicem obnegent et proscindant) tamen natura rei ipsius connexa esse statuo. Itaque non haesitabo apud vos dicere, me locum Platoni et Aristoteli tribuere inter Sophistas: sed tanquam ordinis emendati et reformati. Eandem enim rem prorsus video. Aberat fortasse loci mutatio et circumcursatio, et mercedis indignitas, et inepta ostentatio: atque lucet in illis certe quiddam solennius et nobilius; sed aderant schola, auditor, secta. Itaque genus ipsum profecto cernitis. Jam vero de viris ipsis aliquid separatim dicamus, institutum servantes, ut, missis rebus, ex signis coniciamus.

Itaque ab Aristotele exorfi, memoriam vestram, filii, testamur, si in physiceis ejus et metaphysicis non saepius dialecticae quam naturae voces audiat. Quid enim solidi ab eo sperari possit, qui mundum tanquam e categoriis effecerit? Qui negotium materiae et vacui, et raritatis et densitatis, per distinctionem actus et potentiae transfegerit? Qui animae genus non multo melius, quam ex vocibus secundae intentionis, tribuerit? Verum haec ad res ipsas penetrant. Itaque ab hujusmodi sermone abstinendum. Nam cum confutationem justam instituere immemoris plane sit: ita et opiniones tanti hominis per satiram perstringere superbum foret. Signa autem in illo non bona, quod ingenium incitatum et se proripiens, nec alienae cogitationis nec propriae fere patiens, quod quaestionum artifex, quod contradictionibus continuus, quod antiquitati infestus et insultans, quod quaesita obscuritas est; alia plurima, quae omnia magisterium sapiunt, non inquisitionem veritatis.

Quod si quis ad haec, censuram rem proclivem fortasse esse; illud interim constare, post Aristotelis opera edita, pleraque antiquorum veluti deserta exolevisse: apud tempora autem, quae sequuta sunt, nil melius inventum esse: magnum itaque virum Aristotelem, qui utrumque tempus ad se traxerit: atque ve-

risimile esse philosophiam in eo ipso tanquam sedes fixas posuisse, ut nihil restet nisi ut conservetur et ornatur. Ego, filii, cogitationem hanc esse existimo hominis vel imperiti, vel partibus infecti, vel desidis. Est enim (ut dicit Scriptura) desidia quaedam, quae sibi prudens videtur et septemplici rationum pondere gravior. Atque proculdubio (si verum omnino dicendum est) ista desidia hujus opinionis invenietur pars vel maxima; dum humanae naturae ingenita superbia, vitiis propriis non solum ignoscens, verum etiam cultum quendam prophanum attribuens; laborum et inquirendi et experiendi fugam pro ea, quae prudentiae comes sit, diffidentia veneretur: neque ita multo post socordia singulorum judicium et auctoritatem univerforum repraesentet et effingat.

Nos vero primo illud interrogamus. An ob illud vir magnus Aristoteles, quod utrumque tempus traxerit? Certe magnus. Itane? At non major quam impostorum maximus. Impostura enim, atque adeo principis imposturae, Antichristi, haec praerogativa singularis est. *Veni* (inquit Veritas ipsa) *in nomine Patris mei, nec recipitis me: si quis venerit nomine suo, eum recipietis.* Audistisne, filii? Sensu non proprio certe, sed pio et vero, qui in nomine paternitatis aut antiquitatis venerit, non receptum iri; qui autem priora prosteruendo, destruendo, auctoritatem sibi usurpaverit, et in nomine proprio venerit, eum homines sequi. Atque si quis unquam in philosophia in nomine proprio venit, is est Aristoteles, per omnia sibi auctor, quique antiquitatem ita despexit, ut neminem ex antiquis vel nominare fere dignetur, nisi ad confutationem et opprobrium. Quin et disertis verbis dicere non erubescit (bene ominatus certe etiam in malefacto) verisimile esse majores nostros ex terra aliqua aut limo procreatos fuisse, ut ex opinionibus et institutis eorum stupidis, et vere terreis conjicere licet.

Neque tamen illud verum est, antiquorum philosophorum opera, postquam Aristoteles de iis ex auctoritate propria triumphasset, statim extincta fuisse. Videmus enim qualis fuerit opinio de prudentia Democriti post Caesarum tempora,

Cujus prudentia monstrat

Magnos posse viros, et magna exempla daturis,

Vervicum in patria, crassoque sub aëre nesci.

Atque satis constat sub tempora excultiora imperii Romani, plurimos antiquorum Graecorum libros incolumes mansisse. Neque enim tantum potuisset Aristoteles (licet voluntas ei non defuerit) ut ea deleret, nisi Attila, et Gensericus, et Gothici in hac re adjutores fuissent. Tum enim postquam doctrina humana naufragium perpeffa esset, tabula ista Aristotelicae philosophiae, tanquam materiae alicujus levioris et minus solidae, servata est, et extinctis aemulis recepta.

At quod de consensu homines sibi fingunt, id et infidum et infirmum est. An vos, filii, temporis partus habetis numeratos et descriptos in fastis, eos, inquam, qui perierunt, latuerunt, aut aliis orbis partibus innotuerunt? An et abortus qui nunquam in lucem editi sunt? Itaque desinant homines angustias suas mundo et seculis attribuere et imponere. Quid si de suffragiis ipsis litem moveamus, et negemus verum et legitimum consensum esse, cum homines addicti credunt, non persuasi judicant? Transferunt, filii, ab ignorantia in praejudicium: haec demum est illa coitio potius quam consensus. Postremo, si de isto consensu non diffiteamur, sed eum ipsum ut suspectum rejiciamus, an nos inter morbum istum animorum grassantem et epidemicum sanitatis poenitebit? Pessimum certe, filii, omnium augurium est de consensu in rebus intellectualibus, exceptis divinis, cum veritas de-

scendit

scendit coelitus. Nihil enim multis placet, nisi aut imaginationem feriat, ut superstitio; aut notiones vulgares, ut doctrina sophistarum: tantumque consensus iste a vera et solida auctoritate abest, ut etiam violentam praesumptionem inducat in contrarium. Optime enim Graecus ille, *Quid peccavi?* Cum complauderent.

Quod si is esset vir, qui putatur esse, Aristoteles, tamen nullo modo vobis auctor sim, ut unius hominis cogitata et placita inftar oraculi recipiatis. Quae enim, filii, est ista voluntaria servitus? tantone auditoribus monachi illius ethnici deteriores estis, ut illi suum *ipse dixit* post septennium deponerent, vos illud post annos bis mille retineatis? Atque nec istum ipsum praeclarum auctorem habuissetis, si antiquitatis studium valuisset; et tamen eadem in illum lege et conditione uti veremini. Quin si me audietis, dictaturam istam non modo huic homini, sed et cuivis mortalium, qui sunt, qui erunt, in perpetuum negabitis; atque homines in recte inventis sequemini; ut videntes lucem, non in omnibus promiscue, ut caeci duces. Neque certe vos virium poeniteat, si experiamini: neque enim Aristotele in singulis, licet forte in omnibus, inferiores estis. Atque quod caput rei est, una certe re illum longe superatis, exemplis videlicet, et experimentis et monitis temporis. Nam ut ille (quod narrant) librum confecerit, in quo ducentarum quinquaginta quinque civitatum leges et instituta collegerit; tamen non dubito quin unius reipublicae Romanae mores et exempla plus ad prudentiam militarem et civilem contulerint, quam omnia illa. Similia etiam in naturali philosophia evenerunt. Itane vero animati estis, ut non tantum dotes vestras proprias, sed etiam temporis dona projiciatis? Itaque vindicate vos tandem, et vos rebus addite, neque accessio unius hominis estote.

De Platone vero ea nostra sententia est; illum licet ad rempublicam non accessisset, sed a rebus civilibus admistrandis quodammodo refugisset propter temporum perturbationes, tamen natura et inclinatione omnino ad res civiles propensum, vires eo praecipue intendisse; neque de philosophia naturali admodum sollicitum fuisse; nisi quatenus ad philosophi nomen et celebritatem tuendam, et ad majestatem quandam moralibus et civilibus doctrinis addendam et aspergendam sufficeret. Ex quo fit, ut quae de natura scripsit, nil firmitudinis habeant. Quinetiam naturam theologia non minus, quam Aristoteles dialectica, infecit et corripit: Optima autem in eo signa (si caetera consensissent) quod et formarum cognitionem ambiret, et inductione per omnia, non tantum ad principia, sed etiam ad medias propositiones uteretur: licet et haec ipsa duo vere divina, et ob quae nomen divini non dico tulit sed meruit, corruerit et inutilia reddiderit, dum et formas abstractas prensaret, et inductionis materiam tantum ex rebus obviis et vulgaribus defumeret: quod hujusmodi scilicet exempla (quia notiora) disputationibus potius convenirent. Itaque cum ei diligens naturalium rerum contemplatio et observatio deesset, quae unica philosophiae materia est, nil mirum si nec ingenium altum, nec modus inquisitionis felix magnopere profecerint. Verum nos ex signorum consideratione, nescio quo modo, in res ipsas prolabimur: non enim facile separari possunt, neque ea ingrata vobis auditu fuisse arbitramur.

Quin etiam fortasse et illud insuper scire vultis quid de reliquis illis sentiamus, qui alienis, non propriis scriptis nobis noti sunt, Pythagora, Empedocle, Heraclito, Anaxagora, Democrito, Parmenide, aliis. Atque hac de re, filii, nil reticebimus, sed animi nostri sensum integrum et sincerum vobis aperiemus. Scitote itaque, nos summa cum diligentia et cura omnes vel tenuissimas auras circa horum virorum opiniones

opiniones et placita captâsse: ut quicquid de illis vel dum ab Aristotele confutantur, vel dum a Platone et Cicerone citantur, vel in Plutarchi fasciculo, vel in Laertii vitis, vel in Lucretii poemate, vel in aliquibus fragmentis, vel in quavis alia sparsa memoria et mentione, inveniri possit, evolverimus, neque cursim aut contemptim, sed cum fide et deliberatione, examinaverimus. Atque dubium profecto non est, quin si opinioniones eorum quas nunc per internuntios quosdam minime fidos solummodo habemus, in propriis exstarent operibus, ut eas ex ipsis fontibus haurire liceret, majorem firmitudinem habiturae fuissent; cum theoriarum vires in apta et se mutuo sustinente partium harmonia et quadam in orbem demonstratione consistant, ideoque per partes traditae infirmae sint.

Neque negamus nos reperire, inter placita tam varia, haud pauca in contemplatione naturae et causarum assignatione non indiligenter notata. Alios autem in aliis (ut fere fieri solet) constat feliciores fuisse. Quod si cum Aristotele conferantur, plane censemus fuisse ex iis nonnullos, qui in multis Aristotele longe et acutius et altius in naturam penetraverint; quod fieri necesse fuit, cum experientiae cultores magis religiosi fuerint, praesertim Democritus, qui ob naturae peritiam etiam magus habitus est. Veruntamen nobis necesse est, si simpliciter et absque persona vobiscum agere stat decretum, nomina ista magna brevi admodum sententia transmittere: esse nimirum hujusmodi philosophorum placita ac theorias, veluti diversarum fabularum in theatro argumenta, in quandam veri similitudinem, alia elegantius, alia negligentius aut crassius conficta; atque habere quod fabularum proprium est, ut veris interdum narrationibus concinniora et commodiora videantur, et qualia quis libentius crederet. Sane cum isti famae et opinioni tanquam scenae minus servirent quam Aristoteles et Plato et reliqui e scholis, puriore fueres ab ostentatione et impostura, atque eo nomine saniores; caetera similes erant. Vna enim quasi navis philosophiae Graecorum videtur, atque errores diversi, causa errandi communes.

Quiretiam nobis minime dubium est, si penes populum et civitates liberas res mansissent, fieri non potuisse ut humani ingenii peregrinationes popularibus auris velificantes, utcunque inter tam numerosa et varia theoriarum commenta se sistere aut continere potuissent. Quemadmodum enim in astronomicis, et iis quibus terram rotari placet, et eis qui per veterem constructionem tenuerint, phaenomenorum in coelis patrocinia aequa sunt, quin et tabularum calculi utrisque respondent: eodem modo, ac multo etiam facilius est in naturali philosophia complures theorias excogitare inter se multum differentes, sed tamen singulas sibi constantes, et experientiam et praesertim instantias vulgares, quae in quaestionibus philosophicis (ut nunc fit) judicia exercere solent, in diversum trahentes et pro testibus citantes.

Neque enim defuerunt etiam nostra aetate, in nostris, inquam, frigidis praecordiis atque tempore, quo res religionis ingenia consumserint, qui novas philosophiae naturalis fabricas meditati sunt. Nam Tilesius ex Consentia scenam conscendit, et novam fabulam egit, argumento profecto magis probabilem, quam plausu celebrem. Et Gilbertus ex Anglia, cum naturam magnetis laboriosissime et magna inquisitionis firmitudine et constantia, necnon experimentorum magno comitatu et fere agmine perscrutatus esset, statim imminebat et ipse novae philosophiae condendae, nec Xenophanis nomen in Xenomanem per ludibrium versum expavit, in cuius sententiam inclinabat. Quin et Fracastorius, licet sectam non condiderit,

condiderit, tamen libertate iudicii honeste usus est; eadem ausus et Cardanus, sed levior.

Atque existimo, filii, vos ad istam, quam ex nobis auditis, tam latam et generalem opinionum et auctorum rejectionem obtulescere. Licet enim de nobis bene existimetis, tamen vereri videmini, ut invidiam huiusce rei nobiscum una sustinere possitis. Quin et ipsi (credo) miremini et animi pendetis, quorsum res haec evasura sit, et quam tandem conditionem vobis afferamus. Itaque diutius suspensos vos non tenebimus: atque simul et vos admiratione, et nos invidia, ut speramus, nisi admodum iniqua fuerit, exsolvemus. Atque meministis profecto etiam ab initio nos tale quiddam significasse. Antiquis non certe auctoritatem et fidem (id enim perniciosum) sed honorem ac reverentiam intacta et imminuta fore; tametsi possemus pro jure nostro, neque eo ipso alio quam omnium, si quid apud eos non recte inventum aut positum sit, id reprehendere aut notare. Sed res ipsa hoc non postulat, fato quodam, ut arbitramur, ad invidiam et contradictionem extinguendam et depellendam meliore.

Audite itaque, filii, quae jam dicemus. Nos si profiteamur nos meliora afferre quam antiqui, eandem quam antiqui viam ingressos, nulla verborum arte efficere possimus, quin inducatur quaedam ingenii, vel excellentiae vel facultatis comparatio sive contentio: non ea quidem illicita aut nova; sed impar ob virium nostrarum modum; quem eum esse satis sentimus, ut non solum antiquis, sed et vivis cedat. Cum autem (ut simpliciter apud vos loquamur) claudus in via (quod dici solet) cursorem extra viam antevertat, commutata ratio est. Atque de via (mementote) non de viribus quaestio oritur, nosque indicis non iudicis partes sustinemus. Itaque aperte vale-jussu omni fucio et artificio, fatemur nos in hac opinione esse, omnia omnium aetatum ingenia, si in unum coierint, eo quo nunc res geritur modo, hoc est (ut clare loquamur) ex meditatione et argumentatione, in scientiis magnos processus facere non posse. Quin neque hic finis, sed addimus insuper, quanto quis ingenio plus valet, eundem, si naturae lucem, id est, historiam et rerum particularium evidentiam intempestive deferat, tanto in obscuriores et magis perplexos phantasiarum recessus, et quasi specus se detrudere et involvere.

Annon forte animadvertistis, filii, quanta ingeniorum et acumina et robora apud philosophos scholasticos, otio et meditationibus luxuriantes, et ob tenebras ipsas in quibus enutriti erant feroces, quales nobis telas araneorum pepererint, textura et subtilitate fili mirabiles, usus et commodi expertes. Etiam illud simul affirmamus; nostram quam ad artes adducimus rationem, et inquisitionis formam talem esse, quae hominum ingenia et facultates, ut haereditates Spartanæ fere aequet. Nam quemadmodum ad hoc, ut linea recta aut circulus perfectus describatur, plurimum est in manus ac visus facultate, si per constantiam manus et oculorum iudicium tantum res tentetur; sin per regulam admotam, aut circinum circumductum, non item; eadem ratione, et in contemplatione rerum, quae mentis viribus solum incumbit, homo homini praestat vel maxime. In ea autem, quam nos adhibemus, non multo major in hominum intellectu eminet inaequalitas, quam in sensu inesse solet. Quin et ab ingeniorum acumine et agilitate (ut dictum est) dum suo motu feruntur, periculum metuimus, atque in eo toti sumus, ut hominum ingeniis non plumas aut alas, sed plumbum et pondera addamus. Nullo enim modo videntur homines adhuc nosse, quam severa sit res veritatis et naturae inquisitio; quamque

quamque parum hominum arbitrio relinquat. Neque tamen nos peregrinum quiddam, aut mysticum, aut Deum tragicum ad vos adducimus. Nil enim aliud est nostra via, nisi literata experientia, atque ars sive ratio naturam sincere interpretandi, et via vera a sensu ad intellectum.

Verum annon videtis, filii, quid per haec, quae diximus, effectum sit? Primum, antiquis suus honos manet. Nam in iis, quae in ingenio et meditatione posita sunt, illi mirabiles viros se praestitere; neque nobis sane eam viam ingressis longo intervallo eorum progressus aequare, ut arbitramur, vires suffecissent. Deinde, intelligitis profecto, minus quiddam esse hanc rejectionem auctorum generalem; quam si alios rejecissemus, alios probassemus. Tum enim iudicium quoddam exercuissemus; cum nunc tantummodo (ut dictum est) indicium faciamus. Postremo, etiam perspicitis quid nobis prorsus relinquatur: sive nos aliquid sumere, sive aliis aliquid nobis tribuere libeat.

Non ingenii, non excellentiae, non facultatis laus, sed fortuna quaedam, ea magis vestra quam nostra, cum res sit potius usu fructuosa, quam inventionem admirabilis. Nam uti vos fortasse miramini, quando hoc nobis in mentem venire potuerit; ita et nos vicissim miramur, quomodo idem aliis in mentem jam pridem non venerit; non ulli mortalium cordi aut curae fuisse, ut intellectui humano auxilia et praesidia ad naturam contemplandam et experientiam digerendam compararet: sed omnia vel traditionum caligini, vel argumentorum vertigini et turbini, vel casus et experimentorum undis et ambagibus permixta esse, nec mediam quandam viam inter experientiam et dogmata aperiri potuisse? Sed tamen mirari desinimus, cum in multis rebus videre liceat, mentem humanam tam laevam et male compositam esse, ut primo diffidat, et paulo post se contempnat: atque primo incredibile videatur, aliquid tale inveniri posse; postquam autem inventum sit, rursus incredibile videatur id homines tam diu fugere potuisse: sed ut quod res est proferamus; huic rei de qua nunc agimus impedimento fuit non tam rei obscuritas aut difficultas, quam superbia humana, cui natura ipsa magna ex parte eaque potiore fordescit: quaeque homines eo dementiae provehit, ut spiritus proprios, non spiritum naturae consulant; ac si artes facerent, non invenirent.

Atque, filii, inter istam vestram tanquam per statuas antiquorum deambulationem, fieri potest ut aliquam partem porticus notaveritis velo esse discretam. Ea sunt penetralia antiquitatis ante doctrinam Graecorum. Sed quid me vocatis ad ea tempora, quorum et res et rerum vestigia aufugerunt? Annon antiquitas illa instar famae est, quae caput inter nubila condit et fabulas narrat, facta et infecta simul canens? Atque satis scio, si minus sincerâ fide agere vellem, non difficile foret hominibus persuadere, apud antiquos sapientes, diu ante Graecorum tempora, scientias et philosophiam maiore virtute, licet maiore etiam fortasse silentio, floruisse, idque solennius mihi foret ea quae jam afferuntur ad illa referre, ut novi homines solent, qui nobilitatem alicujus veteris prosapiae per genealogiarum rumores et conjecturas sibi affingunt.

Verum nobis stat sententia, rerum evidentia fretis, omnem imposturae conditionem, quantumvis sit licet bella et commoda, recusare. Itaque iudicium nostrum de illis seculis non interponimus; illud obiter dicimus, licet poetarum fabulae verfatilis materiae sint, tamen nos non multum arcani aut mysterii huiusmodi narrationibus subesse haud cunctanter pronuncialemus; si ab iis inventae a quibus traditae sunt; quod nos secus esse existimamus: pleraeque enim traduntur tanquam
prius

prius creditae et cognitae, non tanquam novae ac tunc primo oblatae: quae res earum existimationem apud nos auxit, ac si essent reliquiae quaedam sacrae temporum meliorum. Verum utcunque ea res se habet, non plus interesse putamus (ad id quod agitur) utrum quae jam proponuntur aut illis fortasse majora, antiquis etiam innotuerint; quam hominibus curae esse debeat, utrum novus orbis fuerit insula illa Atlantis, et veteri mundo cognita, an nunc primum reperta, rerum enim invenio a naturae luce petenda, non a vetustatis tenebris repetenda est.

Jam vero, filii, etiam sponte, non fortasse interpellati, ab expectatione vestra de philosophia chemistarum opinionem subjungemus. Etenim illa vestra philosophia, disputationibus potens, operibus invalida, artis chemicae nonnullam existimationem apud quosdam peperit. Atque sane quod ad practicam chemistarum attinet, fabulam illam in eam competere existimamus, de sene, qui filiis suis aurum in vinea defossam (nec se satis scire quo loco) legaverit: unde illos protinus ad vineam fodendam incubuisse; atque auri quidem nihil repertum, sed vindemiam ea cultura factam fuisse uberiores: simili modo et chemiae filii, dum aurum (sive vere, sive secus) in naturae arvo abditum et quasi defossam, laboriosae eruere conantur: multa moliendo et tentando, magno proventui hominibus et utilitati fuere, et compluribus inventis non contemnendis vitam et res humanas donavere.

Veruntamen speculativam eorum rem levem et minus sanam esse judicamus. Nam ut ille adolescentulus delicatus cum scalum in littore reperisset, navem aedificare concupivit: ita et hi, arti suae indulgentes, ex paucis fornacis experimentis philosophiam condere aggressi sunt. Atque hoc genus theoriarum et saepius et manifestius vanitatis coarguitur quam illud alterum: quod certe magis sobrium et magis tectum est; nam philosophia vulgaris omnia percurrans, et nonnihil fere de singulis degustans, se apud maximam hominum partem optime tuetur. Qui autem ex paucis, quibus ipse maxime insuevit, reliqua comminiscitur, is et re ipsa errat magis, et apud alios levior est: atque ex hoc genere philosophiam chemicam esse censemus.

Certe illa opinionis fabrica, quae eorum philosophiae basis est, esse nimirum quatuor rerum matrices sive elementa, in quibus semina rerum sive species foetus suos absolvunt, atque producta eorum quadriformia esse, pro differentia scilicet cujusque elementi: adeo ut in coelo, aëre, aqua, terra, nulla species inveniatur, quae non habeat in tribus reliquis conjugatum aliquod et quasi parallelum (nam hominem etiam pantomimum effecerunt, ex omnibus conflatum, abusi elegantia vocabuli microcosmi) hoc, inquam, commentum neminem judicio sedatum post se traxerit: quin et existimamus huic phantasticae rerum naturalium phalangi peritum naturae, contemplatorem vix inter somnia sua locum daturum.

Verum illud non incommode accidit ad praecavendum, quod haec philosophia (ut coepimus dicere) erroris genere, veluti antistropha vulgari philosophiae sit: vulgaris enim philosophia ad materiam inventionis parum ex multis, haec multum ex paucis decerpit. Nos tamen, filii, libenter Paracelsum hominem, ut conjicere licet, satis vocalem nobis praeconem exoptemus, ut illud lumen naturae, quod toties inculcat, celebret, et proclamet.

Atque mentio chemistarum nos admonet, ut aliquid etiam de magia naturali ea, quae nunc hoc vocabulum solenne et fere sacrum inquinavit, dicamus: ea enim inter philosophos chemicos in honore esse consuevit. Quae nobis in hujusmodi sermone inferior videtur, quam ut condemnetur: sed levitate ipsa effugiat. Quid enim

enim illa ad nos, cujus dogmata plane phantasia et superstitio; opera praestigiae et impostura? nam inter innumera falsa, si quid ad effectum perducitur, huiusmodi semper est, ut sit ad novitatem et admirationem conficta, non ad usum aut accommodata aut destinata. Etenim evenit fere semper de magicis experimentis, quod poëta lascivus ludit, *pars minima est ipsa puella sui*; quemadmodum autem philosophiae proprium est efficere, ut omnia minus quam sint admiranda videantur propter demonstrationes; ita et imposturae non minus proprium est ut omnia magis quam sunt admiranda videantur propter ostentationem et falsum apparatus. Atque ista tamen vanitas nescio quo modo contemnitur et recipitur: unde enim satyrion ad venerem, pulmones vulpis ad phthisim, nisi ex hac officina? Verum nimis multa de nugis; nimis sane, si, ut ineptae, ita innoxiae essent.

Resumamus orationis filum, et philosophiam, quam in manibus habemus, ex signis excutiamus; ista enim, filii, inferi oportuit ad intellectus vestri praeparationem, quae res sola nunc agitur. Duplex enim est animorum praeoccupatio seu mala inclinatio ad nova, quando ea proponi contigerit: una ab insita opinione de placitis receptis, altera ab anticipatione sive praefiguratione erronea de re ipsa quae assertur, ac si pertineret ad aliqua ex jam pridem damnatis et rejectis, aut saltem ad ea quae animus ob levitatem aut absurditatem fastidit.

Itaque jam reversi de signis dispiciamus. Atque, filii, inter signa nullum est magis certum aut nobile quam ex fructibus. Quemadmodum enim in religione cavetur, ut fides ex operibus monstretur, idem etiam ad philosophiam optime traducitur, ut vana sit quae sterilis. Atque eo magis, si loco fructuum uvae vel olivae producat disputationum et contentionum carduos et spinas: de vestra autem philosophia vereor ne nimis vere cecinerit poëta non solum illo carmine;

Infelix lolium et steriles dominantur avenae:

sed et illo;

Candida succinetae latrantibus inguina monstres.

Videtur enim illa ex longinquo visa virgo, specie non indecora, sed partibus superioribus: habet enim generalia quaedam non ingrata, et tanquam invitantia; cum vero ad particularia ventum sit, veluti ad uterum et partes generationis, atque ad id ut aliquid ex se edat, tum demum, loco operum et actionum, quae contemplationis proles est digna et legitima, monstra illa invenias resonantia, et oblatrantia, et ingeniorum naufragiis famosa.

Atque hujus mali auctor imprimis Aristoteles,atrix ista vestra philosophia. Illi enim vel ludo vel gloriae erat quaestiones minus utiles, primo subornare, deinde confodere; ut pro assertore veritatis contradictionum artifex sit. Pessimo enim et exemplo et successu scientia traditur per quaestiones subministratas, earumque solutiones. Qui enim bene affirmat et probat, et constituit et componit; is errores et objectiones longe summovet et veluti minus impedit et abigit; qui autem cum singulis colluctatur, is exitum rei nullum invenit, sed disputationes ferit. Quid enim opus sit ei, qui unum luminis et veritatis corpus clarum et radiosum in medio statuit, parva quaedam et pallida confutationum ellychnia ad omnes errorum angulos circumferre: solventi alia dubia, alia per ipsam illam solutionem excitanti ac veluti generanti? verum id curae, ut videtur, praecipue fuit Aristoteli, ut homines haberent parata in singulis quae pronunciarent, quae responderent, et per quae se expedirent, potius, quam quid penitus crederent, aut liquido cogitarent aut vere scirent. Philosophia autem vestra tam bene auctorem refert, ut quaestiones, quas

ille movit, illa figat et faciat aeternas; ut quaeri videatur, non ut veritas eruatur, sed ut disputatio alatur: adeo ut Nasicae sententia illi Catonis praeponderet. Neque enim illud agitur, ut temporis progressu sublatis dubiis, tanquam hostibus a tergo, ad ultiores provincias penetretur; sed ut perpetuae istae quaestiones tanquam Carthago, militiam istam disputandi exerceant.

Quod vero ad operum fructum et proventum attinet; existimo ex ista philosophia, per tot annorum spatia laborata et culta, ne unum quidem experimentum adduci posse, quod ad hominum statum levandum et locupletandum spectet, et philosophiae speculationibus vere acceptum referri possit: adeo ut brutorum animalium instinctus plura inventa pepererint, quam doctorum hominum sermones. Sane Celsus ingenue et prudenter fatetur experimenta medicinae primo inventa fuisse, ac postea homines circa ea philosophatos esse, et causas explorasse, et assignasse; non ordine inverso evenisse, ut ex philosophia et causarum cognitione ipsa experimenta deprompta essent; neque hic finis. Non male enim merita esset philosophia ista de practica, licet eam experimentis non auxisset; si tamen usum ejus castiorem et prudentiorem reddidisset (quod fortasse facit) atque interim ejus incrementis et progressibus nihil obfuisse. Illud autem magis damnosum, et perniciosum, quod inventa non solum non edat, sed etiam opprimat et exstinguat.

Nam affirmare licet, filii, verissime, Aristotelis de quatuor elementis commentum, rem certe obviam et pinguem, quia hujusmodi corpora in maxima quantitate et mole cernuntur (cui tamen ille potius auctoritatem quam principium dedit; cum Empedoclis esset, a quo etiam melius erat positum, quod postea avide a medicis arreptum, quatuor complexionum, quatuor humorum, quatuor primarum qualitatum conjugationes post se traxit); tanquam malignum et infaustum fidus, infinitam, et medicinae, et compluribus rebus mechanicis sterilitatem attulisse, dum homines, per hujusmodi concinnitates et compendiosas ineptias sibi satisfieri patientes, nil amplius curant: et vivas et utiles rerum observationes prorsus omiserunt. Itaque si illud verum, *Ex fructibus eorum*, videtis certe quo res redierit.

Agite vero, filii, et signa ex incrementis capiamus: certe, si ista doctrina plane instar plantae a stirpibus suis revulsae non esset, sed gremio et utero naturae adhaereret, atque ab eadem aleretur; id minime eventurum fuisset, quod per annos bis mille jam fieri videmus, ut scientiae in eodem fere statu maneant et haereant, neque augmentum aliquod memorabile sumserint. Poliuntur fortasse nonnunquam ab aliquo, et illustrantur, et accommodantur (dum tamen interim ab infinitis laceantur, et deformantur, et inquinantur) sed utcunque non dilatantur aut amplificantur. In artibus autem mechanicis contra evenire videmus; quae ut spiritu quodam repletæ vegetant et crescunt, primo rudes, deinde commodae, post excultae, sed perpetuo auctae: philosophia autem et scientiae intellectus, statuarum more, adorantur et celebrantur, sed non moventur. Quinetiam in primo nonnunquam auctore maxime florent; et deinceps declinant, et exarescunt.

Neque vero mirum est ista discrimina inter mechanicam et philosophiam conspici, cum in illa singulorum ingenia misceantur, in hac corrumpantur et destruantur. Quod si quis existimet, scientiarum, ut rerum caeterarum, esse quendam statum, idque fere in tempus unius auctoris incidere, qui beneficio temporis usus, et suae aetatis princeps, inspectis reliquis scriptoribus et judicatis, scientias ipsas absolvat et perficiat; quod postquam factum sit, juniores rite palmas secundas petere ut hujusmodi auctoris opera vel explicant vel digerant, vel pro sui saeculi ratione palato ac-

commodent et vertant: nae ille majorem rebus humanis prudentiam, et ordinem, et felicitatem tribuit, quam experiri fas est, res enim casum recipit, nisi quod vanitas hominum etiam fortuita in deterius detorquet. Nam vere sic se res habet; postquam scientia aliqua multorum observatione et diligentia, dum alius alia apprehendit, per partes tentata serio et tractata sit, tum exoriri aliquem mente fidentem, lingua potentem, methodo celebrem, qui corpus unum ex singulis pro suo arbitrio efficiat et posteris tradat: plerisque corruptis et depravatis, et cum certissima omissione omnium, quae altiores et digniores contemplationes exhibere possint, ut opinionum immodicarum et extravagantium: et posterius rursus, facilitate rei et compendio gaudentes, sibi gratulantur ac nil ulterius quaerunt, sed ad illa ministeria servilia, quae diximus, se convertunt. Verum nobis, filii, pro certo sit, quae in natura fundata sunt, ut aquas perennes, perpetuo novas scaturigines et emanationes habere; quae autem in opinione versantur, variari fortasse sed non augeri.

Habemus et aliud signum, si modo signi appellatio in hoc competit: cum potius testimonium sit, imo testimoniorum omnium validissimum, hoc est, propriam auctorum, quorum fidei vos committitis, confessionem et iudicium. Nam et illi ipsi, qui dictaturam quandam in scientiis invaserunt, et tanta fiducia de rebus pronunciant; tamen per intervalla, cum ad se redeunt, ad querimonias demum de naturae subtilitate, rerum obscuritate, humani ingenii infirmitate, et similia se convertunt: neque propterea, filii, haec modestiae aut humilitati, virtutibus in rebus intellectualibus omnium felicissimis, deputetis: non tam faciles, aut boni fueritis: cum contra ista non confessio, sed professio sive praedicatio ex superbia, invidia, atque id genus affectibus ortum pro certo habeat; id enim prorsus volunt, quicquid in scientiis sibi ipsis aut magistris fuit incognitum aut intactum fuerit, id extra terminos possibiles poni et removeri: haec est illa modestia atque humilitas.

Itaque pessimo fato res geritur. Nil enim in his rerum humanarum angustiis aut ad praefens magis deploratum, aut in futurum magis ominosum est, quam quod homines ignorantiam etiam ignominiae (ut nunc sit) eximant, atque artis suae infirmitatem in naturae calumniam vertant: et quicquid ars illa sua non attingit, id ex arte scitu aut factu impossibile supponant. Neque sane damnari potest ars, cum ipsa iudicet; ex hoc fonte haud paucas opiniones et placita in philosophia reperiatis, quae nihil aliud, quam quaesitam istam, et artificiosam, et in cognoscendo, et in operando desperationem, ad artis decus et gloriam perditissimo hoc modo tuendum, sapiant et foveant.

Hinc schola Academica, quae acatalepsiam ex professo tenuit, et homines ad sempiternas tenebras damnavit. Hinc opinio, quod formae sive verae rerum differentiae inventu impossibiles sunt; ut homines in atriis naturae perpetuo obambulent, nec intra palatium aditum sibi muniant. Hinc positiones illae infirmissimae, calorem solis et ignis toto genere differre, atque compositionem opus hominis, missionem opus solius naturae esse: ne forte ars naturam, ut Vulcanus Minervam sollicitare aut expugnare tentet aut speret; et compluria huiusmodi, quae tam ad confessionem tenuitatis propriae, quam ad repressionem industriae alienae pertinent.

Itaque nequiquam vobis, filii, pro amore et indulgentia nostra consuluero, ut cum rebus non solum desperatis, sed et desperationi devotis fortunas vestras misceatis. Verum, filii, tempus fugit, dum capti amore et rerum et vestrum circumvectamur, ac omnia movemus, et initiationem hanc vestram, instar Aprilis aut veris cujusdam,

cujusdam, ad congelationem omnem et obstinationem solvendam et aperiendam esse cupimus.

Restat signum certissimum de modis. Modi enim faciendi sunt, potentia, res ipsae; et prout bene aut prave institutae fuerint, ita res et effecta se habent. Itaque si modi hujus vestrae philosophiae condendae nec debiti sint nec probabiles, non videmus quam spem foveatis, nisi credulam et levem. Atque certe, filii, si obeliscus aliquis magnitudine insignis ad triumphum fortasse aut hujusmodi magnificentiae decus transferendus esset, atque id homines nudis manibus tentarent; annon eos helleboro opus habere cogitaretis? quod si numerum operariorum augerent atque hoc modo se valere posse confiderent, annon tanto magis? Quod si etiam delectum adhiberent, et imbecilliores separarent, et robustis tantum et vigentibus uti vellent, et hinc demum se voti compotes fore praesumerent; aut, ne hoc quidem contenti, etiam artem athleticam consulerent, ac omnes cum manibus et lacertis et nervis ex arte bene unctis et medicatis adesse juberent; annon prorsus eos dare operam, ut cum ratione quadam et prudentia insanirent, clamaretis? et tamen simili homines malesano impetu feruntur in intellectualibus, dum intellectum veluti nudum applicant, et ab ingeniorum vel multitudine vel excellentia magna sperant, vel etiam dialecticis, quae mentis quaedam athletica censeretur ingeniorum nervos roborant: neque machinas adhibent, per quas vires et singulorum intenduntur, et omnium coeant.

Atque ut menti debita auxilia non subministrant, ita nec naturam rerum debita observantia prosequuntur. Quid enim dicemus, an nihil aliud est philosophiam condere, quam ex paucis vulgaribus et obviis experimentis de natura judicium facere; ac dein tota secula in meditationibus volutare? Atque, filii, nesciebam nos tam naturae fuisse familiares, ut ex tam levi et perfunctoria salutatione ea nobis aut arcana sua patefacere aut beneficia impertire dignaretur. Certe nobis perinde facere videntur homines, ac si naturam ex longinqua et praealta turri despiciant et contemplantur; quae imaginem ejus quandam, seu nubem potius imagini similem, ob oculos ponat: rerum autem differentias (in quibus res hominum et fortunae sitae sunt) ob earum minutias et distantiae intervallum confundat et abscondat. Et tamen laborant et nituntur, et intellectum tanquam oculos contrahunt, ejusdemque aciem meditatione figunt, agitatione acuunt, quinetiam artes argumentandi, veluti specula artificiosa, comparant, ut istiusmodi differentias et subtilitates naturae mente comprehendere et vincere possint. Atque ridicula certe esset et prae fracta sapientia et sedulitas, si quis ut perfectius et distinctius cerneret, vel turrim conscendat vel specula applicet, vel palpebras adducat, cum ei liceat, absque universa ista operosa et strenua machinatione et industria, fieri voti compos per rem facilem, et tamen illa omnia beneficio et usu longe superantem: hoc est, ut descendat et ad res propius accedat. Atque certe in intellectus usu similis nos exercet imprudentia.

Neque, filii, postulare debemus ut natura nobis obviam eat: sed satis habemus, si accedentibus nobis, idque cultu debito, se conspiciendam det. Quod si cui in mentem veniat opinari tale quippiam, etiam antiquos atque ipsum Aristotelem proculdubio a meditationum suarum principio magnam vim et copiam exemplorum sive particularium paravisse, atque eandem viam, quam nos veluti novam indicamus et signamus, revera iniisse et confecisse, adeo ut actum agere videri possimus: certe, filii, haec de illis cogitare non est integrum: formam enim et rationem suam inquirendi et ipsi profitentur et scripta eorum imaginem expressam prae se ferunt.

Illi enim statim ab inductionibus nullius pretii ad conclusiones maxime generales, tanquam disputationum polos, advolabant, ad quarum constantem et immotam veritatem reliqua expediebant. Verum scientia constituta, tum demum si qua controversia de aliquo exemplo vel instantia mota esset, ut positis suis refragante: non id agebant ut positum illud emendaretur; sed posito salvo huiusmodi instantias quae negotium faciebant, aut per distinctionem aliquam subtilem et sapientem in ordinem redigebant, aut per exceptionem plane (homines non mali) dimittebant. Quod si instantiae aut particularis rei non contradictoriae reconciliatio, sed obscurae ratio quaereretur, eam ad speculationes suas quandoque ingeniose accommodabant: quandoque misere torquebant: quae omnis industria et contentio res sine fundamento nobis videtur.

Itaque nolite commoveri, quod frequens alicubi inter nonnulla Aristotelis scripta inveniatur exemplorum et particularium mentio. Noveritis enim, id sero, et postquam decretum fuisset, factum fuisse: illi enim mos erat non liberam experientiam consulere, sed captivam ostentare; nec eam ad veritatis inquisitionem promiscuam et aequam, sed ad dictorum suorum fidem sollicitam et electam adducere. Neque rursus tale aliquod vobiscum cogitate, eam, quam nos tantopere desideramus, differentiarum subtilitatem in distinctionibus philosophorum scholasticorum haberi, atque adeo elucescere: neque enim existimetis ab hac praepostera subtilitate primae negligentiae et festinationi et temeritati subventum esse. Longe abest, filii, ut hoc fieri possit; quin, credite mihi, quod de fortuna dici solet, id de natura verissimum est, eam a fronte capillatam, ab occipitio calvam esse. Omnis enim ista fera subtilitas et diligentia, postquam verum tempus observationis praeterierit, naturam prensare aut captare potest, sed nunquam apprehendere aut capere.

Equidem satis scio, idque vos non ita multo post experiemini: postquam verae et nativae rerum subtilitati, et differentiis in experientia signatis et expressis, et sensui subjectis, aut saltem per sensum in lucem extractis, paululum insuevistis; continuo subtilitatem illam alteram disputationum et verborum, quae cogitationes vestras non sine magna admiratione occupavit et tenuit, quasi pro re ludicra, et larva quadam, et incantatione, habituri sitis.

Quare, missis istis philosophiis abstractis, vos et ego, filii, rebus ipsis nos adjungamus: neque ad sectae condendae gloriam animum adjiciamus; sed utilitatis et amplitudinis humanae curam serio suscipiamus; atque inter mentem et naturam connubium castum et legitimum (pronuba misericordia divina) firmemus; precati etiam Deum, cujus numine et nutu haec fiunt, quique ut hominum et rerum, ita luminum et consolationum pater est, ut ex illo connubio, non phantasiae monstra, sed stirps heroum, quae monstra domet et exstinguat, hoc est, inventa salutaria et utilia ad necessitates humanas (quantum fieri datur) debellandas et relevandas, suscipiantur. Hoc epithalamii votum sit.

Certe, filii, facultates, artium et scientiarum omnium consensu, aut empiricae, aut rationales sunt. Has autem bene commistas et copulatas adhuc videre non licuit. Empirici enim, formicae more, congerunt tantum et utuntur. Rationales autem, araneorum more, telas ex se conficiunt. Apis ratio media est, quae materiam ex floribus tam horti quam agri elicit, sed simul etiam eam propria facultate vertit et digerit. Neque absumile verae philosophiae opificium est, quae ex historia natu ali et experimentis mechanicis praebitam materiam, non in memoria integram, sed in intellectu mutatam et subactam reponit. Itaque huiusmodi mellis coelestia dona sperate:

na sperate: neque dicite cum pigro, *Leo est in via*: sed vinclua quae vos premunt excutite, et vos recipite.

Atque sane, post virtutem vestram propriam, nihil animos vobis magis addiderit, quam si industriam, et felicitatem, et facinora aetatis nostrae cogitetis. Nos nostrum *plus ultra* antiquorum *non ultra* haud vane opposuimus: nos iidem, contra antiquorum *non imitabile fulmen* esse; *imitabile fulmen* esse, minime dementes, sed sobrii, ex novarum machinarum experimento et demonstratione, pronuntiamus. Quin et coelum ipsum imitabile fecimus. Coeli enim est, circuire terram: quod et nostrae navigationes pervicerunt. Turpe autem nobis sit, si globi materiati tractus, terrarum videlicet et marium, nostris temporibus in immensum aperti et illustrati sint: globi autem intellectualis fines inter veterum inventa et angustias steterint.

Neque parvo inter se nexu devincta et conjugata sunt ista duo, perlustratio regionum et scientiarum. Plurima enim per longinquas navigationes et peregrinationes in natura patuerunt, quae novam sapientiae et scientiae humanae lucem affundere possint, et antiquorum opiniones et conjecturas experimento regere. Eadem duo non ratione solum, sed etiam vaticinio conjuncta videntur. Nam eo prophetae oraculum haud obscure spectare videtur: ubi de novissimis temporibus loquutus, illud subjungit, *Multi pertransibunt, et multiplex erit scientia*: ac si orbis terrarum pertransitus sive peragratio, et scientiarum augmenta sive multiplicatio, eidem aetati et seculo destinarentur.

Praesto etiam est imprimendi artificium, veteribus incognitum, cujus beneficio singulorum inventa fulguris modo transcurrere possint, et subito communicari ad aliorum studia excitanda, et inventa miscenda. Quare utendum est aetatis nostrae praerogativa, neque committendum, ut, cum haec tanta vobis adsint, vobis ipsi defitis. Nos autem, filii, ab animorum vestrorum praeparatione auspicati, in reliquis vobis non deerimus. Probe enim novimus tabellas mentis a tabellis communibus differre. In iis non alia inscripseris, nisi priora deleveris; in illis priora aegre deleveris, nisi nova inscripseris.

Itaque rem in longum non differemus: illud itidem vos monentes, ne tanta vobis de nostris inventis polliceamini, quin meliora a vobis ipsis speretis. Nos enim Alexandri fortunam nobis spondemus (neque vanitatis nos arguatis antequam rei exitum audiat) illius enim res gestae recenti memoria ut portentum accipiebantur.

Ita enim loquitur unus ex aemulis oratoribus: *Nos certe vitam humanam non degimus; sed in id nati sumus, ut posteri de nobis portenta praedicent.* Sed postquam deferbisset ita admiratio, atque homines rem attentius introspexissent, operae pretium est animadvertere quale iudicium de eo faciat scriptor Romanus, *Nil aliud quam bene ausus est vana contemnere.* Ita et nos simile quiddam a posteris audiemus; postquam emancipati, et sui jam facti, et proprias vires experti, initia nostra magnis intervallis superaverint. In quo sane iudicio illud recte, nostra nil magni esse: illud non recte, si ausis tribuant quae humilitati debentur: humilitati (inquam) et privationi cuidam istius humanae superbiae, quae universa perdidit, quaeque volucres quasdam meditationes loco divinae in rebus signaturae consecravit. Hac enim ex parte revera nobis gratulamur, et eo nomine felices nos et bene de genere humano meritos esse existimamus, quod ostendimus, quid vera et legitima spiritus humani humiliatio possit. Verum quid nobis ab hominibus debeatur, ipsi viderint; nos certe nos nostraque vobis debemus.

Omnibus

IMPETVS PHILOSOPHICI.

Omnibus qui aderant digna magnitudine generis et nominis humani oratio visa est, et tamen libertati quam arrogantiae, propior. Ita autem inter se colloquebantur: se instar eorum esse, qui ex locis opacis et umbrosis in lucem apertam subito exierint, cum minus videant quam prius; sed cum certa et laeta spe facultatis melioris.

Tum ille qui haec narrabat; Tu vero quid ad ista dicis? inquit. Grata sunt (inquam) quae narraſti. Atque (inquit) ſi ſunt, ut dicis, grata, ſi tu forte de his rebus aliquid ſcripſeris, locum inuenias ubi haec inferas, neque peregrinationis noſtrae fructus perire patiaris. Aequum poſtulas, inquam, neque obliuiſcar.

TEMPORIS PARTVS MASCVLVS,

S I V E

Instauratio magna imperii humani in uniuersum.

AD Deum Patrem, Deum Verbum, Deum Spiritum, preces fundimus humilimas et ardentissimas, ut humani generis aerumnarum memores, et peregrinationis istius vitae nostrae, in qua dies paucos et malos terimus; nova adhuc refrigeria e fontibus bonitatis suae ad miseras nostras, leniendas aperiant: atque illud insuper, ne humana divinis officiant, neve ex reſeratione viarum ſenſus, et accenſione maiore luminis naturalis, aliquid incredulitatis et noctis animis noſtris erga divina myſteria oboriat: ſed potius ut ab intellectu, a phantaſiis et vanitate puro et repurgato, et divinis oraculis nihilominus ſubdito et prorsus deditio, fidei dentur quae fidei ſunt.

FRANCISCI BACONI

APHORISMI et CONSILIA,

D E

Auxiliis mentis et accensione luminis naturalis.

HOMO, naturae miniſter et interpres, tantum facit et intelligit, quantum de ordine naturae opere vel mente obſervaverit; nec amplius novit aut poteſt.

Manus hominis nuda, quantumvis robusta et conſtans, ad opera pauca et facile ſequentia ſufficit: eadem, ope inſtrumentorum, multa et reſuctantia vincit. Similis eſt et mentis ratio.

Instrumenta

Instrumenta manus, motum aut cient aut regunt; et instrumenta mentis intellectui aut suggerunt aut cavent.

Super datam materiae basim naturam quamvis imponere, intra terminos possibiles, intentio est humanae potentiae. Similiter dati effectus in quovis subjecto causas nosse, intentio est humanae scientiae: quae intentiones in idem coincidunt. Nam quod in contemplatione instar causae est, in operatione instar medii est.

Qui causam alicujus naturae, veluti albedinis, aut caloris, in certis tantum subjectis novit, ejus scientia imperfecta est. Et qui affectum super certam tantum materiam ex iis, quae sunt susceptibles, inducere potest; ejus potentia pariter est imperfecta.

Qui causas naturae alicujus in aliquibus subjectis tantum novit, is efficientem aut materiata causam novit, quae causae fluxae sunt, et nihil aliud, quam vehicula et causae formam deferentes. Qui autem unitatem naturae in materiis dissimillimis comprehendit, is formas rerum novit.

Qui efficientes et materiatas causas novit, is jampridem inventa componit aut dividit, aut transfert aut producit; etiam ad nova inventa in materia aliquatenus simili et praeparata pertingit: terminos rerum altius fixos non movet.

Qui formas novit, is quae adhuc facta non sunt, qualia nec naturae vicissitudines, nec experimentales industriae unquam in actum produxissent, neque cogitationem humanam subitura fuissent, detegit et educit.

Eadem est veritatis et potestatis via et perfectio: haec ipsa ut formae rerum inveniantur; ex quarum notitia sequitur contemplatio vera et operatio libera.

Formarum inventio simplex est et unica, quae procedit per naturarum exclusionem sive rejectionem. Omnes enim naturae, quae aut data natura praesente absunt, aut data natura absente adsunt, ex forma non sunt; atque post rejectionem aut negationem completam, manet forma et affirmatio. Exempli gratia, si caloris formam inquiras, et aquam calentem invenias, nec lucidam, rejice lumen: si aërem tenuem invenias, nec calidum, rejice tenuitatem. Hoc breve dictu est; sed longo circuitu ad hoc pervenitur.

Prolatio verborum contemplativa aut operativa re non differunt. Cum enim hoc dicis, lumen non est ex forma caloris; idem est ac si dicas: in calore producendo non necesse est, ut etiam lumen producas.

Reliqua non erant perfecta.

Neque haec numine nostro eunt. Tu, Pater, conversus ad opera, quae fecerunt manus tuae, vidisti quod omnia essent bona valde: homo autem conversus ad opera, quae fecerunt manus suae, vidit quod omnia essent vanitas et vexatio spiritus. Itaque si in operibus tuis sudabimus, facies nos gratulationis tuae et sabbati tui participes. Supplices rogamus ut haec mens nobis constet; atque ut per manus nostras familia humana novis eleemosynis tuis dotetur. Haec aeterno amoris tuo commendamus, per Jesum nostrum, Christum tuum, nobiscum Deum.

De INTERPRETATIONE NATURAE SENTENTIAE XII.

De conditione hominis. 1. **H**OMO, naturae minister et interpret, tantum facit aut intelligit, quantum de naturae ordine re vel mente observabit, ipse interim naturae legibus obfessus.

2. Terminus itaque humanae potentiae ac scientiae in dotibus, quibus ipse praeditus est a natura ad movendum et percipiendum, tum etiam in statu rerum praesentium. Ultra enim has bases illa instrumenta non proficiunt.

3. Dotes hae per se tenues et ineptae, rite tamen et ordine administratae tantum possunt, ut res a sensu et actu remotissimas iudicio et usui coram sistant, maioremque et operum difficultatem et scientiae obscuritatem superent, quam quis adhuc optare didicerit.

4. Una veritas, una interpretatio: sensus autem obliquus, animus alienus, res importuna; ipsum tamen interpretationis opus magis declinans quam difficile.

De impedimentis interpretationis. 5. Quisquis dubitationis impositus, et asserendi avidus, principia demum statuet probata (ut credit) concessa et manifesta, ad quorum immotam veritatem caetera ut pugnantia vel obsecundantia recipiet vel rejiciet, is res cum verbis, rationem cum infania, mundum cum fabula commutabit, interpretari non poterit.

6. Qui omnem rerum distinctionem, quae in constitutis vulgo speciebus, vel etiam inditis nominibus elucescit, non miscuerit, confuderit, et in massam redegerit, non unitatem naturae, non legitimas rerum lineas videbit, non interpretari poterit.

7. Qui primum et ante alia omnia animi motus humani penitus non exploravit, ibique scientiae meatus et errorum sedes accuratissime descriptas non habuerit, is omnia larvata et veluti incantata reperiet, fascinum nisi solverit, interpretari non poterit.

8. Qui in rerum obviarum et compositarum causis exquirendis, veluti flammæ, fomii, febris, versabitur, nec se ad naturas simplices conferet, ad istas primo, quae populari ratione tales sunt; deinde etiam ad eas, quae arte ad veriorem simplicitatem reductae sunt et veluti sublimatae, is fortasse si caetera non peccat, addet inventis quaedam non spernenda, et inventis proxima. Sed nil contra majores rerum secularitates movebit, nec interpretes dicendus erit.

De moribus interpretis. 9. Qui ad interpretandum accesserit, ita se comparet et componat; sit nec novitatis, nec consuetudinis, vel antiquitatis sectator, nec contradicendi licentiam, nec auctoritatis servitutem amplectatur. Non affirmandi sit properus, nec in dubitationem solutus, sed singula gradu quodam probationis insignita provehat. Spes ei laboris, non otii auctor sit; res non raritate, difficultate, aut laude, sed veris momenti aestimet. Privata negotia personatus administret, rerum tamen provisorum subvenerans. Errorum in veritates, et veritatum in errores subingressus prudenter advertat, nihil contemnens aut admirans. Naturae suae commoditates nôrit. Naturae aliorum morem gerat, cum nemo lapidi impingenti succenseat. Vno veluti oculo rerum naturas, altero humanos usus pererret. Verborum mixtam naturam et juvamenti

juvamenti et nocumenti imprimis participem distincte sciat. Artem inveniendi cum invento adolescere statuat. Sit etiam in scientia, quam adeptus est, nec occultanda nec proferenda vanus, sed ingenuus et prudens: tradatque inventa non ambitiose aut maligne, sed modo primum maxime vivaci et vegeto, id est, ad injurias temporis munitissimo, et ad scientiam propagandam fortissimo, deinde ad errores pariendos innocentissimo, et ante omnia qui sibi legitimum lectorem seponat.

10. Ita moratus et comparatus interpretes ad hunc modum procedat. Conditionem hominis reputabit, impedimenta interpretationis removebit, tum ad opus accinctus historiam parabit et ordinatas chartarum sequelas, unaque usus, coordinationes, occurrentias et schedulas instituet. Rerum solitudinem et sui similitudinem repraesentabit. Quin et rerum delectum habebit, quaeque maxime primitivae sunt vel instantes, id est, vel rerum aliarum inventioni, vel humanis necessitatibus praecipue conducunt, praeordinabit. Instantiarum etiam praec eminentias observabit, quae ad operis compendium plurimum possunt. Atque ita instructus reordinationes demum, et chartas novellas, ac ipsam interpretationem facilem jam et sponte sequentem, imo mente fere praereptam, mature et feliciter aggredietur et perficiet. Quod ubi fecerit, continuo veros, aeternos, et simplicissimos naturae motus, ex quorum ordinato et calculatissimo progressu infinita haec tum praesentis, tum omnis aevi varietas emergit, pura et nativa luce videbit et numerabit. Interimque ab initio operis humanis rebus multa et incognita, veluti foenus, assidue recipere non omittet. Sed hinc de novo totus in humanos usus rerumque praesentium statum conversus et intentus, omnia diversa via et ad actionem ordinabit et disponet. Naturis secretissimis alias declatorias, et absentissimis alias superinductorias assignabit. Et deinde tandem veluti altera natura plerumquitate condet, quarum errores pro monstris sint, salva etiam tamen sibi artis praerogativa.

De officio interpretis.

11. Tu autem spe et studio languidis haec hauris, fili, mirarisque si tanta superfit operum fructuosissimorum et prorsus incognitorum ubertas, ea non antehac, aut jam subito esse inventa, simul etiam, cujusmodi ea sint, nominatim requiris, visque tibi aut immortalitatem, aut indolentiam, aut voluptatem transportantem promitti. Verum tu tibi largire, fili, spemque ex scientia aucupabere, ut ex ignorantia desperationem coepisti. An etiam arte adoptandum est opus? At dubitationi tuae, quoad licet, satisfaciam, moremque tibi geram. Quod haec subito nota sint, nil mirum, fili. Scientia celeris, tempus tardi partus est. Etiam nobilia, quae ante haec inventa sunt, non luce prioris cognitionis sensim, sed casu (ut loquuntur) affatim inventa sunt. In mechanicis autem est quaedam rei jam inventae extensio, sed novae inventionis nomen non meretur. Non longum, fili, sed ambiguum est iter. Quod autem haec non ante hoc tempus in conspectum se dedisse aio, an tibi compertum est quantum omni antiquitati, vel omnibus in regionibus, vel etiam singulis hominibus innotuerit? Sed fere assentior tibi, fili, teque altius manu ducam. Non dubitas quin si homines non forent, multa eorum, quae arte (ut loquuntur) facta sunt, defutura fuissent, ut statuam marmoream, stragulam vestem. Age vero et homines, an non habent et ipsi suos motus, quibus obtemperant? sane, fili, magis subtiles, et difficilius a scientia comprehensos, sed aequae certos. Profecto, inquires, homines voluntati parent. Audio, sed hoc nihil est. Qualis causa est fortuna in universo, talis est voluntas in homine. Si quid ergo

De provisu rerum.

nec sine homine producitur, et jacet etiam extra hominis vias, an non nihilo aequale est? Homo etiam in quaedam veluti occurrentia impingit, alia sine praeviso et mediis cognitis exsequitur. Mediorum tamen notitiam ex obviis sumit. Quo igitur in numero reponentur ea, quae nec effectum obvium, nec operationis modum et lucem ex obviis fortiuntur. Talia opera Epistemides vocantur, id est, scientiae filiae, quae non alias in actum veniunt, quam per scientiam et interpretationem meam, cum nihil obvii contineant. Inter haec autem et obvia quot gradus numerari putas? Tene, fili, et obsigna.

12. Postremo loco tibi consulo, fili, quod facto imprimis opus est, hoc est ut mente illuminata et sobria interpretationem rerum divinarum et naturalium distinguas, neve has ullo modo inter se committi patiare. Satis erratum est in hoc genere. Nihil hic nisi per rerum inter se similitudines addiscitur: Quae licet diffimillimae videantur, premunt tamen similitudinem germanam interpreti notam. Deus autem tibi tantum similis est absque tropo. Quare nullam ad ejus cognitionem hinc lucis sufficientiam exspecta. Da fidei, quae fidei sunt.

CAPVT I.

^a *Tradendi modus legitimus.*

REPERIO, fili, complures in rerum scientia, quam sibi videntur adepti, vel proferenda, vel rursus occultanda neutiquam e fide sua ac officio se gerere. Eodem damno, licet culpa fortasse minore, peccant et illi, qui probe quidem morati, sed minus prudentes sunt, nec artem ac praecepta tenent, quo quaeque modo sint proponenda. Neque tamen de hac tradentium scientias sive malignitate sive inscitia querela est instituenda. Sane si rerum pondera docendi imperitia fregissent, non immerito quis indignetur. Rerum vero ineptiis docendi importunitatem vel jure deberi existimandum est. Ego autem longe ab his diversus te impertiturus, non ingenii commenta, nec verborum umbras, nec religionem admistam, nec observationes quasdam populares, vel experimenta quaedam nobilia, in theoriae fabulas concinnata; sed revera naturam cum foetibus suis tibi addicturus et mancipaturus, num videor dignum argumentum prae manibus habere, quod tractandi vel ambitione vel inscitia, vel vitio quovis polluam? Ita sim, fili, itaque humani in universum imperii angustias nunquam satis deploratas ad datos fines proferam (quod mihi ex humanis solum in votis est) ut tibi optima fide, atque ex altissima mentis meae providentia, et exploratissimo rerum et animorum statu haec traditurus sim modo omnium maxime legitimo. Quis tandem (inquies) est modus ille legitimus? Quid tu mitte artes et ambages, rem exhibe nudam nobis, ut iudicio nostro uti possimus. Atque utinam, fili suavissime, eo loco sint res vestrae, ut hoc fieri posset. An tu censes, cum omnes omnium mentium aditus ac meatus obscurissimis idolis iisque alte haerentibus er inustis, obfessi et obstructi sint, veris rerum et nativis radiis sinceris et politis areas adesse? Nova est ineunda ratio, qua mentibus obductissimis illabi

^a In priori editione caput istud sic inscribitur:

Temporis partus masculus, sive De interpretatione naturae, lib. iii.

1. *Perpolitio et applicatio mentis.*

2. *Lumen naturae; seu formula interpretationis.*

3. *Natura illuminata; sive veritas rerum.*

possimus.

possimus. Ut enim phreneticorum deliramenta arte et ingenio subvertuntur, vi et contentione efferantur omnino; ita in hac universali insania mos gerendus est. Quid? leviores illae conditiones, quae ad legitimum scientiae tradendae modum pertinent, an tibi tam expeditae et faciles videntur? ut modus innocens sit, id est, nulli prorsus errori ansam et occasionem praebeat? ut vim quandam insitam et innatam habeat tum ad fidem conciliandam, tum ad pellendas injurias temporis, adeo ut scientia ita tradita veluti planta vivax et vegeta quotidie serpat et adolescat? ut idoneum et legitimum sibi lectorem seponat, et quasi adoptet? Atque haec omnia praestiterim necne, ad tempus futurum provoco.

CAPVT II.

PLANE autem non dissimulo, fili, mihi quopiam submovendos esse philosophastros istos poëtis ipsis fabulosiores, stupratores animorum, rerum falsarios; et multo etiam magis horum satellites et parasitos, professoriam illam et meritoriam turbam. Quis carmen praeit, ut hoc oblivioni devoveam? quod enim veritati silentium, si isti brutis suis et inarticulatis rationibus obstrepant? Verum tutius forsitan fuerit nominatim eos damnare, ne, cum tanta auctoritate vigeant, non nominati excepti videantur; neve quis putet cum inter ipsos tam gravia et internecina exerceantur odia, et tanta dimicatione certetur, me ad has larvarum et umbrarum pugnas alteri parti velut subsidio missum. Itaque citetur Aristoteles, pessimus sophista, inutili subtilitate attonitus, verbore vile ludibrium. Ausus etiam, tum cum forte mens humana ad veritatem aliquam casu quopiam tanquam secunda tempestate delata acquiesceret, injicere durissimas animis compedes, artemque quandam insaniae componere, nosque verbis addiscere. Quin et ex istius sinu educti nobis sunt, ac enutriti, vaferrimi illi nugatores, qui cum a perambulatione mundana, ac omni rerum ac historiae luce se avertissent, ex hujus maxime praeceptorum et positionum ductili admodum materia, et ingenii inquieta agitatione, numerosissimas scholarum quisquillas nobis exhibuere. Iste autem horum dictator tanto illis accusatior, quod etiam in historiae apertis versatus, subterraneae alicujus specus opacissima idola retulit. Atque super ipsam quidem historiam rerum particularium quasdam veluti operas araneorum exstruxit, quas causas videri vult, cum sint nullius prorsus roboris vel pretii. Quales etiam nostra aetate multa cum satagentia fabricavit Hieronymus Cardanus, uterque rebus ac sibi discors. Ne vero, fili cum hanc contra Aristotelem sententiam fero, me cum rebelle ejus quodam neotrico Petro Ramo conspirasse augurere. Nullum mihi commercium cum hoc ignorantiae latibulo, perniciosissima literarum tineae, compendiorum patre; qui cum methodi suae et compendii vinculis res torqueat et premat, res quidem, si qua fuit, elabitur protinus et exsilit; ipse vero aridas et desertissimas nugas stringit. Atque Aquinas quidem cum Scoto et fociis etiam in non rebus rerum varietatem effinxit, hic vero etiam in rebus non rerum solitudinem aequavit. Atque hoc hominis cum sit, humanos tamen usus in ore habet impudens, ut mihi etiam pro sophistis praevaricari videatur. Verum hos missos faciamus. Citetur jam et Plato, cavillator urbanus, tumidus poëta, theologus mente captus. Tu certe dum rumores nescio quos philosophicos limares et simul committeres, ac scientiam dissimulando simulares, animosque vagis inductionibus tentares et exsolveres, vel literatorum vel civilium vi-

rorum

rorum conviviis sermones, vel etiam sermonibus quotidianis gratiam et amorem subministrare potuisti. Verum cum veritatem humanae mentis incolam, veluti indigenam nec aliunde commigrantem mentireris, animosque nostros ad historiam et res ipsas nunquam satis applicatos et reductos averteres, ac se subingredi, ac in suis caecis et confusissimis idolis volutare contemplationis nomine doceres, tum demum fraudem capitalem admisisti. Deinde etiam tu scelere haud minore stultitiae apothecosin introduxisti, et vilissimas cogitationes religione munire ausus es. Nam levius malum est, quod philologorum parens exististi, ac tuo ductu et auspiciis plurimi ingenii, fama et cognitionis rerum populari et molli jucunditate capti et contenti, severiorem veri per investigationem corruperunt. Inter quos fuere Marcus Cicero, et Annaeus Seneca, et Plutarchus Chaeroneus, et complures alii neutiquam his pares. Nunc ad medicos pergamus; video Galenum, virum angustissimi animi, desertorem experientiae, et vanissimum causatorem. Tune, Galene, is es, qui medicorum inscientiam et desidiam etiam infamiae eximis et in tuto collocas, artis ac officii eorum finitor ignavissimus? qui tot morbos insanabiles statuendo, tot aegrotorum capita proscribis, horumque spem, illorum industriam praecidis? O canicula, o pestis! Tu missionis commentum naturae prerogativam; tu inter calores aëris et ignis seditionem avide arripiens et ostentans, ubique humanam potestatem malitiose in ordinem redigis, et ignorantiam desperatione in aeternum munire cupis. Do indignitati tuae ne te amplius moret. Abducas etiam tecum licet socios tuos et foederatos Arabes, dispensatoriorum conditores, qui pari cum caeteris in theoriis amentia copiosius quidem e supinissimis conjecturis medicinarum vulgarium pollicita magis quam auxilia composuere. Nec non cape comites perfunctoriam neotericorum turbam. Heus nomenclator, suggere! Atqui responderet, ne dignos esse quorum nomina teneat. Sane ut inter huiusmodi nugatores gradus quosdam agnosco, pessimum et absurdissimum genus eorum, qui methodo et acribologia universam artem comprehendunt, quibus vulgo ob elocutionem et ordinem applauditur; qualis est Fernelius. Minus incommodi sunt, qui maiorem observationum et experimentorum varietatem et proprietatem ostendunt, licet stultissimis causationibus dilutam et immerfam ut Arnoldus de Villa Nova, et alii id genus. Intueor ab altera parte cohortem chemistarum, inter quos se ante alios jactat Paracelsus, qui audacia meruit ut separatim coërceatur. Atque superiores illi, quos modo perstrinximus, mendacia, tu monstra. Quae tu novis Bacchi oracula in meteoricis fundis, aemule Epicuri? Ille tamen in hac parte tanquam indormiscens et aliud agens, opiniones, veluti forti committit. Tu omni sorte stultior in absurdissimi cujusque mendacii verba jurare paratus es. Verum alia tua videamus. Quas tu fructuum elementorum tuorum inter se imitationes, quas correspondentias, quae parallela somnias, idolorum conjugator fanaticae? Nam hominem scilicet pantomimum effecisti. Quam praeclare autem sunt interpunctiones illae, quibus naturae unitatem lacerasti, species nimirum tuae? Quare facilius Galenum fero elementa sua ponderantem, quam te somnia tua ornantem. Illum enim occultae rerum proprietates, te communes et promiscuae qualitates exagitant. Nos interim miseros, qui inter tam odiosas ineptias degimus! Principiorum autem triadem, commentum haud ita prorsus inutile et rebus aliqua ex parte finitimum, quam importune inculcat homo imposturae peritissimus? Audi adhuc crimina graviora. Tu divina naturalibus, sacris profana, fabulis haereses miscendo, veritatem (sacrilege impostor) tum humanam, tum religiosam polluisti. Tu lumen naturae (cujus sanctissimum

nomen

nomen toties impuro ore usurpas) non abscondisti, ut sophistae, sed extinxisti. Illi experientiae desertores, tu proditor. Tu evidentiam rerum crudam et personatam contemplationi ex praescripto subjiciens, et substantiarum Proteos pro motuum calculis quaerens, scientiae fontes corrumpere, et humanam mentem exuere conatus es; et ambages et taedia experimentorum, quibus sophistae adversi, empirici impares sunt, novis et adscititiis auxisti; tantum abest ut experientiae repraesentativam secutus sis, aut noveris. Nec non magorum hiatus ubique pro viribus amplificasti, importunissimas cogitationes spe, spem promissis praemens, imposturae tum artifex tum opus. Invideo tibi, Paracelse, e sectatoribus tuis unum Petrum Severinum, virum non dignum qui istis ineptiis immoriatur. Tu certe, Paracelse, ei plurimum debes, quod ea, quae tu (asinorum adoptive) rudere consueveras, cantu quodam et modulatione, et gratissimo vocum discrimine, jucunda et harmonica effecit, et mendaciorum odia in fabellae oblectamenta traduxit. Tibi vero, Severine, veniam do, si sophistarum doctrinam, non solum operum effoetam, verum desperationem ex professo captantem, pertaesus, alia rebus nostris labentibus firmamenta quaesivisti. Cumque Paracelsica ista se obtulissent, et ostentationum praeconiis, et obscuritatis subterfugiis, et religionis affinitatibus, et alio fucō commendata, te in hoc non rerum fontes, sed spei hiatus jactu quodam indignationis dedisti. Rite et ordine feceris, si ab ingenii placitis ad naturae scita te transtuleris, tibi non modo artem brevem, sed et vitam longam porrectura.

Jam caeteros chemistas sententia in Paracelsum lata defixos cerno obstupescere. Agnoscunt profecto decreta sua, quae iste magis promulgavit, quam posuit, ac arrogantia pro cautelis (haud plane ex antiqua disciplina) communivit. Ubi sane magna mentiendi reciprocatōne inter se conciliati largas ubique spes ostentant, et per experientiae quidem devia vagi, in quaedam utilia casu, non ductu, quandoque impinguntur. In theoriis vero iisdem ab arte sua (utpote fornacis discipuli) non recesserunt. Verum et delicatus ille adolescentulus cum scalum in littore reperisset, navem aedificare concupivit: ita carbonarii isti ex pauculis distillationum experimentis philosophiam condere aggressi sunt, ubique istis separationum et liberationum absentissimis idolis obnoxiam. Nec hos tamen uno ordine omnes habeo: siquidem utile genus eorum est, qui de theoriis non admodum solliciti, mechanica quadam subtilitate rerum inventarum extensionesprehendunt; qualis est Bacon. Sceleratum et sacrum eorum, qui undique theoriis suis plausus conquirunt, ambientibus etiam et pro iis supplicantibus religione, spe, et impostura. Talis est Isaac Hollandus, et turbae chemistarum pars longe maxima. Age citetur jam Hippocrates, antiquitatis creatura, et annorum venditor. In cujus viri auctoritatem cum Galenus et Paracelsus magno uterque studio, velut in umbram asini, se recipere contendat, quis non cachinnum tollat? Atque iste homo certe in experientia obtutu perpetuo haerere videtur, verum oculis non natantibus et anquirentibus, sed stupidis et resolutis. Deinde a stupore visu parum recollecto idola quaedam non immania quidem illa theoriarum, sed elegantiora ista, quae superficiem historiae circumstant, excipit, quibus haustis tumens et semisophista, et brevitate (de illius aetatis more) tectus, oracula demum (ut his placet) pandit, quorum ii se interpretes haberi ambiunt; cum revera nihil aliud agat, quam aut sophistica quaedam per abruptas et suspensas sententias tradens redargutioni subducatur; aut rusticorum observationes supercilio donet. Atque ad hujus quidem viri instituta, non tam improba quam inutilia proxime (ut etiam vulgo creditur) accedit Cornelius Celsus,

fus, sed intentior sophista, et historiae modificatae magis obstrictus, idem moralem moderationem scientiae progressibus aspergens, et errorem extrema amputans, non prima evellens. Atque de istis verissima quidem haec sunt. Nunc autem sciscitantem te audio, fili, an non forte deteriora, ut sit, voluere? Praesertim cum status scientiae sit semper fere Democraticus? An non tempus, veluti flumen, levia et inflata ad nos devexit, solida et gravia demersit? Quid veteres illi veritatis inquisitores Heraclitus, Democritus, Pythagoras, Anaxagoras, Empedocles, et alii, alienis, non propriis scriptis noti? Quid denique de silentio et secretis antiquitatis statuis? Ego, fili, ut tibi ex more meo, (id est, usu tuo) respondeam, antiquitatis fragmentum unum aut alterum (inventorum dico, non librorum) agnosco: idque ipsum tamen magis ut diligentiae et ingenuitatis specimen, quam scientiae auctoris. De iis vero rebus, quae cum vestigiis suis aufugere, si innuerem laboriosa esse ista conjecturarum aucupia, nec consentaneum me utilitates in posterum humano generi parantem ad antiquitatis philologiam retrogredi, sat scio pro modestia tua acquiesceres. Verumtamen ut perspicere possis, quam res praesentes bifrontes vates sint, quamque et futuras et praeteritas coram sistant, decrevi utriusque temporis tabulis (quae non tantum scientiae decursus et fluxus, sed et alios rerum provisus complectantur) tibi gratificari. Neque tu hoc quale sit (antequam videas) augurere. Non enim cadit in te vera huiusce rei anticipatio: nec si minus ad manus tuas veniat, requiras. Gratificor enim (inquam) quibusdam vestrum hac in re, fili, et delicatioribus spiritus concilio. Omnino scientia ex naturae lumine petenda, non ex antiquitatis obscuritate repetenda est. Nec refert quid factum fuerit, illud videndum quid fieri possit. An tu si regnum tibi armis et victori bello subjugatum traderetur, quaestiones nece res utrum majores tui illud tenuerint necne, et genealogiarum rumores sollicitares? Atque haec de antiquitatis penetralibus dicta sunt. De istis vero sectarum ducibus, quos nominasti, et compluribus aliis id genus, facilis sententia est. Errori varietas, veritati unitas competit. Ac nisi temporum politiae et provisus ejusmodi ingeniorum peregrinationibus adversiores exsistissent, multae etiam aliae errorum orae fuissent peragratae. Immensum enim pelagus veritatis insulam circumluit; et supersunt adhuc novae ventorum idolorum injuriae et dissectiones. Quinetiam nudiustertius Bernardinus Telesius scenam conscendit, et fabulam novam egit, nec plausu celebrem, nec argumento elegantem. An non vides, fili, tum eccentricorum et epicyclorum ingeniatores, tum terrae aurigas, aequa et ancipiti phaenomenorum advocacy gaudere? Prorsus ita et in universalibus theoriis sit. Nam veluti si quis, lingua tantum vernacula uti sciens (adverte, fili, nam simile est admodum) scripturam ignoti sermonis capiat, ubi paucula quaedam verba sparsim observans; suae linguae vocabulis sono et literis finitima, illa quidem statim ac fidenter ejusdem esse significationis ponit (licet ab ea saepius longissime recedant) postea ex iis invicem collatis reliquum orationis sensum, multo ingenii labore, sed et multa libertate, divinat: omnino tales et isti naturae interpretes inveniuntur. Nam idola quisque sua (non jam scenae dico, sed praecipue fori, et specus) veluti linguas vernaculas diversas, ad historiam afferentes, confestim quae simile aliquid sonant, arripiunt, caetera ex horum symmetria interpretantur.

Atque jam tempus est, fili, ut nos recipiamus et expiemus, utpote qui tam profana et polluta (licet importandi animo) attrectaverimus. Ego vero adversus istos omnes minora, quam pro ipsorum fontissimo reatu, dixi. Tu tamen fortasse minus istam

istam redargutionem intelligis. Nam pro certo habeas, fili, sententias istas, quas adversus istos tuli, nihil minus esse quam contumeliam. Ego enim non, ut Velleius apud Ciceronem, declamator et philologus opiniones cursim perstringens, et magis abiciens quam frangens, velut Agrippa, neotericus homo, in istiusmodi sermone ne nominandus quidem, sed trivialis scurra, et singula distorquens, et lusui propinans (me miserum, qui hominum defectu cum brutis me conferre necesse habeam!) ita me gessi. Verum sub maledicti velo miras accusationum animas, et singulari artificio in singula fere verba contractas, et reductas, et exquisitissima oculi acie in ipsa criminum ulcera directas et vibratas postmodum respiciens videbis. Atque cum isti criminibus et reatu valde inter se mixti et implicati forent, tamen singulos indiciis maxime propriis, iisdem autem capitalibus, reos feci. Mens enim humana, fili, rerum incurfibus et observationibus turgida, varias admodum errorum species molitur et educit. Aristoteles vero velut unius est speciei planta procerior, sic et Plato et alii deinceps. At confutationes particulares requiris. Nae illud peccatum fuerit largiter in humani generis fortunam auream pignus imperii, si ego ad umbrarum fugacissimarum infecutionem desisterem. Vnum, fili, in medio ponendum est veritatis lumen clarum et radiosum, quod omnia collustret, et errores universos momento dispellat. Non infirmi quidam et pallidi lychni ad singulos errorum et mendaciorum angulos et sinus circumferendi sunt. Quare quod petebas detestare, fili, nam profanum est valde. Subinde vero interrogantem te audio, Num quae isti universi asseruerunt, omnia prorsus vana et falsa fuere? Atqui, fili, infelicitatem jam narras, eamque prodigiosam, non ignorantiam. Nemo enim non quandoque in aliquod verum impingitur. Heraclitum, cum scientiam ab hominibus in mundis privatis, non in mundo communi quaesitam diceret, bene in philosophiae introitu litasse video. Democritum, cum naturae immensam varietatem et infinitam successionem tribuens, se e regione sisteret caeterorum fere philosophorum, secularitatibus deditissimorum, et mancipiorum consuetudinis, et hac oppositione utrumque mendacium in se collidendo perderet, et veritati inter extrema viam quandam aperiret, non infelicitur philosophatum esse reputo. Pythagorae numeros etiam boni ominis loco pono. Dindamum Indum quod morem Antiphrasin dixerit, laudo. Quin et Epicurum adversus causarum (ut loquuntur) per intentiones et fines explicationem, disputantem licet pueriliter et philologice, tamen non invitus audio. Etiam Pyrrhonem et Academicos vacillantes, et e lintre loquentes, et erga idola se gerentes veluti amatores quosdam morosos (qui amafios suos semper probis afficiunt, nunquam deserunt) animi et hilaritatis gratia adhibeo. Nec immerito. Caeteros enim idola prorsum agunt, hos vero in orbem; quod jocosius est. Denique Paracelsum et Severinum cum tantis clamoribus homines ad experientiae suggestum convocant, praecones mihi exopto. Quid igitur? Num veritatis compotes isti? Nihilominus. Et rusticorum, fili, proverbia nonnulla apposite ad veritatem dicuntur. Sus rostro si forte humi A literam imprefferit, num propterea suspicabere integram tragoediam, veluti literam unam, ab ea posse describi? Longe alia est ratio, fili, veritatis, quae est ex scientiae analogia, alia quae ex idoli sectione enuntiatur. Illa constans et quota gemina, haec discors et solitaria. Quod etiam in operibus fit. Pulvis tormentorum si ductu, non casu (ut loquuntur) et impactu inventum fuisset, non solitarium, sed cum multa inventorum nobilium (quae sub eundem meridianum cadunt) frequentia prodiiisset. Sic et alia tum opera, tum posita. Quare moneo, si forte idolum aliquod alicujus istorum meam, id est, rerum

veritatem aliquo in puncto secuerit, noli aut de iis majora, aut de me inferiora cogitare, cum satis appareat ex reliquorum ignoratione ipsa illa non ex scientiae analogia eos dixisse. Adhuc instas, fili, num ergo universas istorum chartas thuri et odoribus amacula fieri jubes? Non illud dixerim. Manet enim paulisper aliquis eorum usus, tenuis quidem et angustus, et longe alius quam in quem destinatae erant, ac nunc usurpantur, sed tamen aliquis. Adde et alias multas chartas illis celebritate obscuriores, usu praestantiores esse. Aristotelis et Platonis moralia plerique mirantur: sed Tacitus magis vivas morum observationes spirat. Verum quae tandem utilitas ex chartis capi possit, quaeque aliae aliis utilitate antecedant, quaeque minima pars sint chartarum munera eorum, quae ad interpretationem naturae conferunt, suo loco dicetur. Postremo, fili, ita te quaerentem audio. Num tu te in istorum omnium locum sufficis? Respondebo, atque id non dissimulanter, et ex intimo sensu meo. Ego, fili suavissime, tibi sanctum, castum, et legitimum connubium cum rebus ipsis firmabo. Ex qua consuetudine (supra omnia epithalamiorum vota) beatissimam prolem vere heroum (qui infinitas humanas necessitates, omnibus gigantibus, monstris, et tyrannis exitiosiores, subacturi sunt, et rebus vestris placidam, et festam securitatem, et copiam conciliaturi) suscipies. Ego vero, fili, si te jam jam animo ab idolis non repurgato, vertiginosis experientiae ambagibus committerem, nae tu ducem cito desiderares. Idola autem exuere simplici praecepto meo sine rerum notitia ne, si velles maxime, posses. In tabulis nisi priora deleveris, non alia inscripseris. In mente contra: nisi alia inscripseris non priora deleveris. Atque ut hoc fieri posset, ut idola hospitii exueres, tamen periculum omnino est, ut ab idolis viae non initiatus obruare. Nimis duci assuevisti. Etiam Romae firmata semel tyrannide semper postea sacramentum in senatus populi que Romani nomen irritum fuit. Confide, fili, et da te mihi, ut te tibi reddam.

D E.

INTERPRETATIONE NATURAE

PROOEMIUM.

EGO cum me ad utilitates humanas natum existimarem, et curam reipublicae inter ea esse, quae publici sunt juris, et velut undam aut auram omnibus patere interpretarer, et quid hominibus maxime conducere posset quaesivi, et ad quid ipse a natura optime factus essem, deliberavi. Inveni autem nil tanti esse erga genus humanum meriti, quam novarum rerum et artium, quibus hominum vita excolatur, inventionem et auctoramentum. Nam et priscis temporibus, apud homines rudes, rudium rerum inventores et monstratores consecratos fuisse, et in deorum numerum optatos, animadverti; et acta heroum, qui vel urbes condiderunt, vel legumlatores exstiterunt, vel iusta imperia exercuerunt, vel injustas dominationes debellarunt, locorum et temporum angustiis circumscripta esse notavi: rerum autem inventionem, licet minoris pompae sit res, ad universalitatis et aeternitatis rationem magis accommodatam esse censui. Ante omnia vero si quis non particulare aliquod inventum, licet magnae utilitatis, eruat, sed in natura lumen accendat, quod

quod ortu ipso oras rerum, quae res jam inventas contingunt, illustret, dein paulo post elevatum abstrusissima quaeque patefaciat et in conspectum det, is mihi humani in universum imperii propagator, libertatis vindex, necessitatum expugnator, visus est. Me ipsum autem ad veritatis contemplationes, quam ad alia, magis fabrefactum deprehendi, ut qui mentem et ad rerum similitudinem (quod maximum est) agnoscendum satis mobilem, et ad differentiarum subtilitates observandas satis fixam et intentam haberem, qui et quaerendi desiderium, et dubitandi patientiam, et meditandi voluptatem, et asserendi cunctationem, et resipiscendi facilitatem, et disponendi sollicitudinem tenerem, quique nec novitatem affectarem, nec antiquitatem admirarer, et omnem imposturam odissem. Quare naturam meam cum veritate quandam familiaritatem et cognationem habere judicavi. Attamen cum genere et educatione rebus civilibus imbutus essem, et opinionibus aliquando, utpote adolescens, labefactarer, et patriae me aliquid peculiare, quod non ad omnes alias partes ex aequo pertineat, debere putarem, speraremque me, si gradum aliquem honestum in republica obtinerem, majore ingenii et industriae subsidio quae destinaveram perfecturum, et artes civiles didici, et qua debui modestia amicis meis, qui aliquid possent, salva ingenuitate, me commendavi. Accessit et illud, quod ista, qualiacunque sint, non ultra hujusce mortalis vitae conditionem et culturam penetrant; subiit vero spes me, natum religionis statu haud admodum prospero, posse, si civilia munia obirem, et aliquid ad animarum salutem boni procurare. Sed cum studium meum ambitioni deputaretur, et aetas jam consisteret, ac valetudo affecta et malae tarditatis mea me admoneret, et subinde reputarem me officio meo nullo modo satisfacere, cum ea per quae ipse hominibus per me prodesse possem, omitterem, et ad ea, quae ex alieno arbitrio penderent, me applicarem, ab illis cogitationibus me prorsus alienavi, et in hoc opus ex priore decreto me totum recepi: nec mihi animum minuit, quod ejus, quae nunc in usu est, doctrinae et eruditionis declinationem quandam et ruinam in temporum statu prospicio; tametsi enim barbarorum incursiones non metuum (nisi forte imperium Hispanum se corroboraverit, et alios armis, se onere opprefferit et debilitarit) tamen ex bellis civilibus (quae mihi videntur, propter mores quosdam, non ita pridem introductos, multas regiones peragratura) et ex sectarum malignitate, et ex compendiariis istis artificiis et cautelis, quae in eruditionis locum surreperunt, non minor in literas et scientias procella videbatur impendere. Nec typographorum officina his malis sufficere queat. Atque ista quidem imbellis doctrina, quae otio alitur, praemio et laude efflorescit, quae vehementiam opinionis non sustinet, et artificiis et imposturis eluditur, iis quae dixi impedimentis obruitur. Longe alia ratio est scientiae, cujus dignitas utilitatibus et operibus munitur. Ac de temporum injuriis fere securus sum, de hominum vero injuriis non laboro. Si quis enim me nimis elatum sapere dicat, respondeo simpliciter, in civilibus rebus esse modestiae locum; in contemplationibus veritati. Si quis vero opera statim exigat, aio sine omni impostura, me hominem non senem valitudinarium, civilibus studiis implicatum, rem omnium obscurissimam sine duce ac luce aggressum, satis profecisse, si machinam ipsam ac fabricam extruxerim, licet eam non exercuerim aut moverim. Ac eodem candore profiteor, interpretationem naturae legitimam in primo adscensu, antequam ad gradum certum generalium perventum sit, ab omni applicatione ad opera puram ac sejunctam servari debere. Quin et eos omnes, qui experientiae se undis aliqua ex parte dederunt, cum animo parum firmi, aut ostentationis cupidi essent, in introitu operum pignora intem-

peſtively inſtigâſſe, et inde exturbatos, et naufragos fuiſſe ſcio. Si quis autem pollicitationes ſaltem particulares requirat, is noverit homines per eam, quae nunc in uſu eſt, ſcientiam, ne ſatis doctos ad optandum quidem eſſe. Quod autem minoris momenti res eſt, ſi quis ex politicis iudicium ſuum in iſtiusmodi re inferere praefumat, quibus moris eſt ex perſonae calculis ſingula aeſtimare, vel ex ſimilis conatus exemplis conjecturam facere, illi dictum volo et illud vetus, claudum in via, curſorem extra viam antevertere, et de exemplis non cogitandum, rem enim ſine exemplo eſſe. Publicandi autem iſta ratio ea eſt, ut quae ad ingeniorum cor- reſpondentias captandas, et mentium areas purgandas pertinent, edantur in vulgus et per ora volitent; reliqua per manus tradantur cum electione et iudicio. Nec me latet, uſitatum et tritum eſſe impoſtorum artificium, ut quaedam a vulgo ſecernant, nihilo iis ineptiis, quas vulgo propinant, meliora. Sed ego ſine omni impoſtura ex providentia ſana proſpicio ipſam interpretationis formulam, et inventa per eandem, intra legitima et optata ingenia clauſa, vegetiora et munitiora futura. Ipſe vero alieno periculo iſta molior. Mihi enim nil eorum, quae ab externis pendent, cordi eſt. Neque enim famae auceps ſum, nec haereſiarcharum more ſectam condere gra- rum habeo, et privatum aliquod emolumentum ex tanta molitione captare ridicu- lum et turpe duco. Mihi ſufficit meriti conſcientia, et ipſa rerum effectio cui ne fortuna ipſa intercedere poſſit.

DE

PRINCIPIIS atque ORIGINIBVS

Secundum Fabulas CVPIDINIS et COELI:

SIVE

PARMENIDIS et TELESII,

ET PRAECIPVE

DEMOCRITI

PHILOSOPHIA,

TRACTATA IN FABVLA

DE CVPIDINE.

QVAE de Cupidine five Amore ab antiquis memorata sunt, in eandem personam convenire non possunt; quin etiam ab ipsis ponuntur Cupidines duo, et longo sane intervallo discrepantes; cum unus ex iis Deorum antiquissimus, alter natu minimus fuisse diceretur. Atque de antiquo illo nobis in praesentia sermo est. Narrant itaque Amorem illum omnium Deorum fuisse antiquissimum atque adeo omnium rerum, excepto Chao, quod ei coevum perhibetur. Atque Amor iste prorsus sine parente introducitur. Ipse autem cum Coelo mixtus, et deos et res universas progenit. A nonnullis tamen ovo prognatus incubante Nocte traditus est. Ejus vero attributa ponuntur diversa, ut sit infans perpetuus, caecus, nudus, alatus, sagittarius. Vis autem ejus praecipua, et propria, ad corpora unenda valet: etiam claves aetheris, maris, et terrae ei deferebantur. Fingitur quoque et celebratur alter Cupido minor, Veneris filius, in quem attributa antiquioris transferuntur, et propria multa adjiciuntur.

Fabula ista, cum sequenti de Coelo, brevi parabolae complexu proponere videtur doctrinam de principiis rerum et mundi originibus, non multum dissidentem ab ea philosophia, quam Democritus exhibuit; nisi quod videatur aliquanto magis severa, et sobria, et perpurgata. Ejus enim viri, licet acutissimi et diligentissimi, contemplationes gliscebant tamen, et modum tenere nesciae erant, nec se satis stringebant aut sustinebant. Atque etiam haec ipsa placita, quae in parabola delitescunt, quamvis paulo emendatiora, talia sunt, qualia esse possunt illa, quae ab intellectu
sibi.

sibi permisso, nec ab experientia continenter et gradatim sublevato, profecta videntur; nam illud vitium existimamus etiam prisca secula occupasse. In primis autem intelligendum est, quae hic afferuntur, conclusa et prolata esse ex auctoritate rationis humanae solummodo, et sensus fidem secuta: cujus jampridem cessantia et deficientia oracula merito rejiciuntur, postquam meliora et certiora mortalibus ex parte verbi divini affulserint. Itaque Chaos illud, quod Cupidini coevum erat, massam sive congregationem materiae inconditam significabat. Materia autem ipsa, atque vis et natura ejus, denique principia rerum in Cupidine ipso adumbrata erant. Ille introducit sine parente, id est, sine causa: causa enim effectus veluti parens est; idque in tropis familiare et fere perpetuum est, ut parens et proles causam et effectum denotent: materiae autem primae, et virtutis atque actionis propriae ejus causa nulla esse potest in natura (Deum enim semper excipimus) nihil enim hac ipsa prius. Itaque efficiens nulla, nec aliquid naturae notius; ergo nec genus, nec forma. Quamobrem quaecunque tandem sit illa materia, atque ejus vis et operatio, res positiva est et surda, atque prorsus ut invenitur accipienda, nec ex praenotione aliqua judicanda. Etenim modus si sciri detur, tamen per causam sciri non potest, cum sit post Deum causa causarum ipsa incausabilis. Est enim terminus quidam verus et certus causarum in natura; atque aequae imperiti est et leviter philosophantis, cum ad ultimam naturae vim et legem positivam ventum sit, causam ejus requirere aut fingere; ac in iis, quae subordinata sunt, causam non desiderare. Quare Cupido ab antiquis sapientibus ponitur in parabola sine parente, id est, sine causa. Neque nihil in hoc est; imo haud scimus an non res omnium maxima. Nil enim philosophiam peraeque corrumpit, ac illa inquisitio parentum Cupidinis; hoc est, quod philosophi principia rerum, quemadmodum in natura inveniuntur, non receperunt et amplexi sunt, ut doctrinam quandam positivam, et tanquam fide experimentalis; sed potius ex legibus sermonum, et ex dialecticis et mathematicis conclusiunculis, atque ex communibus notionibus, et hujusmodi mentis extra naturam expatiationibus, ea deduxerunt. Itaque philosophanti quasi perpetuo hoc animo agitandum est, non esse parentes Cupidini, ne forte intellectus ad inania deflectat; quia in hujusmodi perceptionibus universalibus gliscit animus humanus, et rebus et se ipso abutitur et dum ad ulteriora tendit, ad proximiora recidit. Cum enim, propter angustias suas, iis, quae familiariter occurrunt, et quae una et subito mentem subire et ferire possunt maxime moveri consuevit; sit ut cum ad ea, quae secundum experientiam maxime universalis sunt, se extenderit, et nihilominus acquiescere nolit; tum demum tanquam adhuc notiora appetens, ad ea, quae ipsum plurimum affecerint, aut illaqueaverint, se vertit, et ea ut magis causativa et demonstrativa, quam ipsa illa universalis, sibi fingit.

Itaque quod prima rerum essentia, vis et Cupido sine causa sit, jam dictum est. De modo vero ejus rei (quae causam non recipit) videndum. Modus autem et ipse quoque perobscurus est; idque a parabola ipsa monemur, ubi eleganter fingitur Cupido, ovum Nocte incubante exclusum. Certe sanctus philosophus ita pronuntiat: *Cuncta fecit Deus pulchra tempestatibus suis, et mundum tradidit disputationibus eorum; ita tamen ut non inveniatur homo opus quod operatus est Deus a principio usque ad finem.* Lex enim summa essentiae atque naturae, quae vicissitudines rerum secatur et percurrit (id quod lex verborum complexu describi videtur; *opus quod operatus est Deus a principio usque ad finem*) vis scilicet primis particulis a Deo indita, ex cuius multiplicatione omnis rerum varietas emergat et constetur, cogitationem mortalium perstringere

stringere potest, subire vix potest. Aptissime autem refertur illud de ovo Noctis ad demonstrationes per quas *Cupido* iste in lucem editur. Quae enim per affirmativas concluduntur, videntur partus lucis; quae vero per negativas et exclusiones, ea tanquam a tenebris et nocte exprimuntur et educuntur. Est autem iste *Cupido* vere ovum exclusum a Nocte; notitia enim ejus (quae omnino haberi potest) procedit per exclusiones et negativas. Probatio autem per exclusionem facta, quaedam ignoratio est, et tanquam nox, quoad id quod includitur. Quare praeclare Democritus atomos sive semina, atque eorum virtutem, nullius rei similia, quae sub sensum cadere posset, asseruit; sed ea prorsus caeca et clandestina natura insignit. Itaque de ipsis pronuntiavit:

*Neque sunt igni simulata, neque ulli
Praeterea rei, quae corpora mittere possit
Sensibus, et nostros adjectu tangere tactus.*

Luc. I. 688.

* 778.

Et rursus de virtute eorum:

*At primordia gignundis in rebus oportet
Naturam clandestinam caecamque adhibere,
Emineat ne quid, quod contra pugnet et obstat.*

Itaque atomi neque ignis scintillis, neque aquae guttis, neque aerae bullis, neque pulveris granis, neque spiritus aut aetheris minutiis, similes sunt. Neque vis et forma eorum aut grave quiddam est aut leve, aut calidum aut frigidum, aut densum aut rarum, aut durum aut molle, qualia in corporibus grandioribus inveniuntur; cum istae virtutes, et reliquae id genus compositae sint et conflatae. Neque similiter motus naturalis atomi, aut motus ille est descensus, qui appellatur naturalis aut motus illi oppositus (plagae) aut motus expansionis et contractionis, aut motus impulsione et nexus, aut motus rotationis coelestium, aut quispiam ex aliis motibus grandiorum, simpliciter. Atque nihilominus et in corpore, atomi elementa omnium corporum, et in motu et virtute atomi initia omnium motuum et virtutum insunt. Veruntamen in hoc ipso, nimirum de motu atomi, collato ad motum grandiorum, philosophia parabola a philosophia Democriti dissentire videtur. Democritus enim non omnino parabola tantum, sed et sibi quoque impar, et fere contrarius reperitur in iis, quae amplius ab eo circa hoc dicta sunt. Debit enim motum heterogeneum atomo tribuere non minus, quam corpus heterogeneum et virtutem heterogeneam. Verum ille motus duos descensus gravium, et adscensus levium (quem per plagam sive percussionem magis gravium pellendo minus gravia in superius expediebat) delegit ex motibus grandiorum, quos atomo ut primitivos communicaret. Parabola autem heterogeneam et exclusionem ubique tuetur, tam substantia quam motu. At parabola ulterius innuit, harum, de quibus diximus exclusionum finem aliquem et modum esse; neque enim perpetuo Nox incubat. Atque Dei certe proprium est, cum de ejus natura inquiritur per sensum, ut exclusiones in affirmativis non terminentur. Alia vero est hujus rei ratio, ea scilicet ut post debitas exclusiones et negationes, aliquid affirmetur, et constituatur, et ut ovum quasi a tempestiva et matura incubatione excludatur; neque tantum ovum excludatur Nocte, sed etiam ex ovo excludatur persona Cupidinis; hoc est, ut non tantum educatur et extrahatur hujusce rei notio quaedam ex ignoracione, verum etiam notio distincta et confusa. Atque de demonstrationibus, quales eae circa materiam primam esse possint, haec habuimus, quae cum sensu parabola maxime convenire arbitramur. Veniendum igitur ad Cupidinem ipsum, materiam scilicet primam, et dotes ejus, quas

quas tanta circumstat nox; et videndum quid parabola ad illam lucis afferat. Neque nos fugit, opiniones hujusmodi duras et fere incredibiles ad hominum sensus et cogitationes accedere. Atque ejus certe rei periculum jam factum esse plane cernimus in hac ipsa Democriti philosophia de atomis, quae quia paulo acutius et altius in naturam penetrabat, et a communibus notionibus erat remotior, a vulgo pueriliter accipiebatur; sed et philosophiarum aliarum, quae ad vulgi captum magis accedebant, disputationibus, tanquam ventis, agitata, et fere extincta est. Et tamen etiam ille vir suis temporibus summa admiratione floruit, et Pentathlus dictus est ob multiplicem scientiam, et inter omnes philosophos, omnium consensu, maxime physicus est habitus, ut magi quoque nomen obtineret. Neque Aristotelis pugnae et dimicationes (qui Ottomannorum more de regno suo philosophiae anxius erat, nisi fratres trucidasset; cui etiam curae erat, ut ex ejus verbis liquet, ne quid posterius scilicet dubitarent) tantum sua violentia, nec etiam Platonis majestas et solennia tantum reverentia potuerunt, ut philosophiam hanc Democriti deleverent. Sed dum illa Aristotelis et Platonis strepitu et pompa professoria in scholis circumsonarent et celebrarentur, haec ipsa Democriti apud sapientiores, et contemplationum silentia et ardua arctius complexos, in magno honore erat. Certe in seculis illis Romanae doctrinae, illa Democriti et mansit et placuit; cum Cicero ejus viri ubique summa cum laude mentionem faciat, et non ita multo post praeconium illud poetae, qui videtur ex temporis sui judicio (ut solent illi) de eo locutus esse, conscriptum sit et exstet.

Juv. Sat. x.
 § 48.

Cujus prudentia monstrat

*Magnos posse viros, et magna exempla daturus,
 Vervecum in patria crassoque sub aëre nasci.*

Itaque non Aristoteles aut Plato, sed Genfericus et Attila et barbari hanc philosophiam pessundederunt. Tum enim, postquam doctrina humana naufragium perpessa esset, tabulae istae Aristotelicae et Platonicae philosophiae, tanquam materiae cujusdam levioris et magis inflatae, servatae sunt, et ad nos pervenerunt, dum magis solida mergerentur, et in oblivionem fere venirent. Nobis vero digna videtur Democriti philosophia, quae a neglectu vindicetur, praesertim quando cum auctoritate priscae seculi in plurimis consentiat. Primo itaque describitur Cupido ut persona quaedam; eique attribuuntur infantia, alae, sagittae, alia, de quibus sigillatim postea dicemus. Sed hoc interim sumimus; antiquos proposuisse materiam primam (qualis rerum principium esse potest) formatam et dotatam, non abstractam, potentialem, informem. Atque certe materia illa spoliata, et passiva, prorsus humanae mentis commentum quoddam videtur, atque inde ortum, quia intellectui humano illa maxime esse videntur, quae ipsae potissimum haurit, et quibus ipse plurimum afficitur. Itaque fit ut formae (quas vocant) magis existere videantur, quam aut materia, aut actio: quod illa latet, haec fluit; altera non tam fortiter impingitur, altera non tam constanter inhaeret. Imagines autem illae contra, et manifestae et constantes putantur; adeo ut materia illa prima et communis tanquam accessorium quiddam videatur, et loco suffulcimenti; actio autem quaevis tanquam emanatio tantum a forma; atque prorsus primae partes formis deferantur. Atque hinc fluxisse videtur formarum et idearum regnum in essentiis, materia scilicet addita quadam phantastica. Aucta etiam sunt ista superstitione nonnulla (errorem, intemperantiam, ut fit, secuta) et ideae abstractae quoque introductae, et earum dignitates; tanta confidentia et majestate, ut cohors somni-

somniantium vigilantes fere oppresserit. Verum ista ut plurimum evanuerunt, licet alicui, nostro hoc seculo, curae fuerit, ea sponte inclinantia, fulcire et excitare majore ausu (ut nobis videtur) quam fructu. Verum quam praeter rationem materia abstracta principium ponatur (nisi obstant praejudicia) facile perspicitur. Formas siquidem separatas quidam actu subsistere posuerunt, materiam separatam nemo; ne ex iis, qui eam ut principium adhibuerunt; atque ex rebus phantasticis entia constitutere durum videtur ac perversum, neque inquisitioni de principiis consonum. Neque enim quaeritur quomodo naturam entium commodissime cogitatione complectamur, aut distinguamus, sed quae sint vere entia prima et maxime simplicia, ex quibus caetera deriventur. Primum autem ens non minus vere debet existere, quam quae ex eo fluunt, quodammodo magis. Authupostaton enim est, et per hoc reliqua. At quae dicuntur de materia illa abstracta, non multo meliora sunt, quam si quis mundum et res ex categoriis et hujusmodi dialecticis notionibus, tanquam ex principiis, fieri afferat. Parum enim interest, utrum quis mundum fieri ex materia et forma, et privatione dicat, an ex substantia et qualitatibus contrariis. Sed omnes fere antiqui, Empedocles, Anaxagoras, Anaximenes, Heraclitus, Democritus, de materia prima in caeteris diffidentes, in hoc convenerunt, quod materiam activam, forma nonnulla, et formam suam dispensantem, atque intra se principium motus habentem, posuerunt. Neque aliter cuiquam opinari licebit, qui non experientiae plane desertor esse velit. Itaque hi omnes mentem rebus submiserunt. At Plato mundum cogitationibus, Aristoteles vero etiam cogitationes verbis, adjudicaverunt; vergentibus etiam tum hominum studiis ad disputationes et sermones, et veritatis inquisitionem severiorem missam facientibus. Quare hujusmodi placita magis toto genere reprehendenda, quam proprie confutanda videntur. Sunt enim eorum, qui multum loqui volunt, et parum scire. Atque abstracta ista materia est materia disputationum, non universi. Verum rite et ordine philosophanti, naturae plane facienda est dissectio non abstractio (qui autem secare eam nolunt, abstrahere coguntur) atque omnino materia prima ponenda est conjuncta cum forma prima, ac etiam cum principio motus primo, ut invenitur. Nam et motus quoque abstractio infinitas phantasias peperit, de animis, vitis, et similibus, ac si iis per materiam et formam non satisfaceret, sed ex suis propriis penderent illa principiis. Sed haec tria nullo modo discernenda, sed tantummodo distinguenda; atque afferenda materia (qualiscunque ea sit) ita ornata, et apparatus, et formata, ut omnis virtus, essentia, actio, atque motus naturalis ejus consecutio et emanatio esse possit. Neque propterea metuendum, ne res torpeant, aut varietas ista, quam cernimus, explicari non possit, ut postea docebimus. Atque quod materia prima forma nonnulla sit, demonstratur a parabola in hoc, quod Cupidinis est persona quaedam. Ita tamen ut materia ex toto sive massa materiae quondam informis fuerit: chaos enim informe; Cupido persona quaedam. Atque haec cum sacris literis optime conveniunt. Neque enim scriptum est, quod Deus hylen in principio creavit, sed coelum et terram.

Subjungitur etiam descriptio nonnulla status rerum, qualis fuerit ante operadierum, in qua distincta mentio fit terrae et aquae, quae sunt nomina formarum; sed tamen quod massa secundum totum erat informis. Verum introducitur in parabolam Cupido ita personatus, ut sit tamen nudus. Itaque post illos, qui materiam ponunt abstractam, proxime (sed in contrarium) peccant illi, qui eam ponunt non exutam. Atque de hac re quaedam adpersimus in iis, quae de demonstrationibus,

bus, quales in materiam primam convenient, et de heterogenea ipsius materiae a nobis jam dicta sunt. At hic, quem nunc ingrediemur, est proprius ejus rei tractandae locus. Videndum ergo ex iis, qui principia rerum in materia formata fundaverunt, quinam sint illi, qui formam materiae tribuerint nativam et nudam, et qui rursus superfusam et indutam. Inveniuntur autem omnino quatuor opinantium sectae. Prima est eorum, qui unum quippiam asserunt rerum principium, diversitatem autem entium constituunt in natura ejusdem principii fluxa et dispensabili. Secunda eorum, qui principium rerum ponunt substantia unicum, idque fixum et invariabile, diversitatem entium deducunt per hujusmodi principii diversas magnitudines, figuras, et posituras. Tertia eorum, qui plura constituunt rerum principia; et diversitatem entium ponunt in eorum temperamento et missione. Quarta eorum, qui infinita aut saltem numerosa constituunt rerum principia, sed specificata et effigiata; quibus nihil opus ut comminiscantur aliquid, quod res deducat ad multiplex, cum naturam jam a principio disgregent. Inter quos secunda secta nobis videtur solummodo Cupidinem exhibere, ut est, nativum et exutum. Prima vero introducit eum tanquam velo discretum. Tertia tunicatum. Quarta etiam chlamydatum et fere sub larva. Atque de singulis pauca dicemus ad meliorem parabolaе explicationem. Primo igitur ex iis, qui unum rerum principium statuerunt, neminem invenimus, qui illud de terra affirmaret. Obstabat scilicet terrae natura quiescens, et torpens, et minime activa, sed coeli et ignis et reliquorum patiens; ne id cuiquam in mentem veniret asserere. Attamen prisca sapientia Terram proximam a Chao ponit, Coelique primo parentem, deinde nuptam; ex quo conjugio omnia. Neque propterea hoc accipiendum, ac si veteres unquam statuissent terram principium essentiae; sed principium vel originem potius schematismi sive systematis. Itaque hanc rem ad parabolam sequentem de coelo rejicimus; ubi de originibus inquiremus; quae est inquisitio ad illam de principiis posterior.

At Thales aquam principium rerum posuit. Videbat enim materiam praecipue dispensari in humido, humidum in aqua. Consentaneum autem esse illud rerum principium ponere, in quo virtutes entium et vigores, praesertim elementa generationum et instaurationum, potissimum invenirentur. Genituram animalium humidam; etiam plantarum semina et nuclea, quamdiu vegetarent, nec effoeta essent, tenera et mollia. Metalla quoque liquefcere et fluere, et esse tanquam terrae succos concretos, vel potius aquas quasdam minerales. Terram ipsam imbribus aut irrigatione fluviorum foecundari et instaurari. nihilque aliud videri terram et limum, quam faeces et sedimenta aquae. At aërem planissime esse aquae expirationem atque expansionem. Quin et ignem ipsum non concipi, neque omnino durare aut ali, nisi ex humido et per humidum. Pinguedinem autem illam humidi, in qua flamma et ignis sustentantur et vivunt, videri quandam aquae maturitatem et concoctionem. Corpus rursus et molem aquae per universum, ut fomitem communem, dispertiri. Oceanum terrae circumfundi: vim maximam aquarum dulcium subterraneam, unde fontes et fluvii, qui venarum instar aquas per terrae et faciem et viscera deportent. At immensas vaporum et aquarum congregationes in supernis esse, utque aliam quandam aquarum universitatem, utpote a qua inferiores aquae, atque adeo oceanus ipse, reparentur et reficiantur: etiam ignes coelestes existimabat aquas illas et vapores depascere; neque enim aut sine alimento subsistere, aut aliunde ali posse: figuram autem aquae, quae in ejus particulis (guttis videlicet) cernitur, eandem cum figura universi esse, rotundam nempe et sphaericam; quin et undulationem

undulationem aquae etiam in aëre et flamma notari et conspici; motum denique aquae habilem, nec torpescentem, nec praefestinam: numerosissimam autem piscium et aquatiliū generationem. Sed Anaximenes aërem delegit, quod unum esset rerum principium. Nam si moles in constituendis rerum principiis spectanda sit, videtur aër longe maxima universi spatia occupare. Nisi enim detur vacuum separatū, aut recipiatur superstītio illa de heterogenea coelestium et sublunarium; quicquid a globo terrae ad ultima coeli extenditur spatii, atque astrum aut meteorum non est, aërea substantia compleri videtur. Atque globi terrestriis domicilium instar puncti ad coeli ambitum censetur. In aethere vero ipso, quantula portio in stellis conspergitur? Cum in citimis sphaeris singulae conspiciantur, in ultima licet ingens earum numerus sit, tamen prae spatiis interstellaribus, exiguum quiddam spatii siderum appareat; ut omnia tanquam in vastissimo aëris pelago natare videantur. Neque parva est ea portio aëris et spiritus, quae in aquis et cavis terrae locis sedem et moram habet; unde aquae fluorem suum recipiunt. Quin et extenduntur quandoque et intumescunt; terrae autem non solum porositas sua accidit, sed etiam tremores et concussiones, evidentia signa venti et aëris inclusi. Quod si media quaedam natura sit propria principiorum, ut tantae varietatis possit esse susceptiva; ea prorsus in aëre reperiri videtur. Est enim aër tanquam commune rerum vinculum, non tantum quia ubique praesto est, et succedit, et vacua possidet, sed multo magis quod videtur esse naturae cuiusdam mediae et adiaphorae. Hoc enim corpus illud est, quod lucem, opacitatem, omniumque colorum tincturas, et umbrarum eclipses excipit et vehit; quod sonorum etiam harmonicorum, et (quod multo majus est) articulorum impressiones et signaturas motu accuratissimo discriminat; quod odorum differentias, non tantum generales illas suavis et foetidi, gravis, acuti, et similium, sed proprias et specificatas, rosae, violae, subit nec confundit; quod ad celebres et potentissimas illas qualitates calidi, frigidi, etiam humidi, sicci, quodammodo aequum se praebet, in quo vapores aquei, halitus pingues, spiritus salium, metallorum fumi, suspensa volant. Denique in quo radii coelestes, et arctiores rerum consensus et discordiae, secreto commeant, et obmurmurant, ut sit aër veluti Chaos secundum, in quo tot rerum semina agent, errent, tentent, atque experiantur. Postremo, si vim genialem et vivificantem in rebus consulas, quae ad rerum principia manuducat eaque manifestet, etiam aëris potiores partes esse videntur; adeo ut aëris et spiritus et animae vocabula usu nonnunquam confundantur. Idque merito cum vitae paulo adultioris (exceptis scilicet rudimentis illis vitae in embryonibus et ovis) respiratio aliqua comes sit veluti individuus; adeo ut pisces, concreta et congelata aquarum superficie, suffocentur. Etiam ignis ipse, nisi ab aura circumfusa animetur, exstinguitur, nihilque aliud videtur, quam aër attritus, irritatus et incensus; quemadmodum aqua e contra videri possit aëris coagulum et receptus. Etiam terram perpetuo aërem exhalare, neque ut per aquam in formam aëris transitum faciat opus habere. Heraclitus vero magis acutus, sed minus credibilis, ignem rerum principium posuit. Neque enim naturam mediam, quae maxime vaga et corruptibilis esse solet, sed naturam summam et perfectam, quae corruptionis et alterationis terminus quidam sit, ad rerum principia constituenda quaesivit. Videbat autem maximam rerum varietatem et perturbationem in corporibus solidis et consistentibus inveniri. Talia enim corpora organica esse possunt, et veluti machinae quaedam; quae etiam ex figura innumeras variationes nanciscuntur, qualia sunt corpora animalium et plantarum. Etiam in his ipsis ea quoque, quae

organica non sunt, tamen si acutius introspiciantur, valde esse dissimilia reperiuntur. Quanta enim dissimilitudo inter partes animalium illas ipsas, quae vocantur similes? Cerebrum, humorem crystallinum, albuginem oculi, os, membranam, cartilaginem, nervum, venam, carnem, pinguedinem, medullam, sanguinem, sperma, spiritum, chylum, reliqua? Etiam inter partes vegetabilium, radicem, corticem, caulem, folium, florem, semen, et similia? At fossilia organica non sunt certe, sed tamen et in una specie varie commista sunt, et ad invicem admodum copiosam varietatem ostendunt. Quamobrem basis illa diversitatis entium, ampla, lata, et exporrecta, in qua tantus rerum apparatus elucescit et obversatur, constitui videtur in natura solida et consistenti. Corpora vero liquorum, vis schematismi organici plane deferit. Neque enim reperitur per totam istam naturam visibilem, aut animal, aut planta, in corpore mere fluido. Ergo numerosissima illa varietas a natura liquida abscinditur et subducitur. Manet nihilominus varietas non parva, ut in tanta diversitate fusilium, succorum, destillatorum, et hujusmodi, manifestum est. At in aëriis et pneumaticis corporibus arctatur multo magis varietas, et obducitur promiscua quaedam rerum similitudo. Certe vis illa colorum et saporum, quibus liquores quandoque distinguuntur, omnino cessat; odorum vero manet, atque aliarum nonnullarum, ita tamen ut transeant, confundantur, et minus haereant; adeo ut in universum quo magis ad ignis naturam fiat appropinquatio, tantum de varietate depereat. At postquam ad ignis naturam ventum est, ejusque rectificati et purioris, omne organum, omnisque proprietas, omnis dissimilaritas exuitur, atque natura tanquam in vertice pyramidali in unum coire videtur, atque ad terminum actionis suae propriae pervenisse. Itaque incensionem sive ignescentiam Pacem nominavit, quia naturam componeret; generationem autem Bellum, quia ad multiplex deduceret. Atque ut ista ratio (qua res a varietate ad unum, et ab unitate ad varium, fluminis instar, fluere et refluxuere) aliquo modo explicari posset: ignem ei densari et rarefcere placuit, ita tamen ut rarefcencia illa versus naturam igneam actio esset naturae directa et progressiva; densatio autem veluti retrogradatio naturae et destitutio. Vtrumque fato et certis periodis (secundum summam) fieri censebat: ut mundi istius, qui volvitur, futura sit quandoque conflagratio, et deinde instauratio, atque incensionis et generationis series perpetua et successio. Ordinem autem (si quis diligenter versetur in tenui ea, quae de hoc viro atque ejus decretis ad nos pervenit, memoria) diversum statuit incensionis et extinctionis. In scala enim incensionis nihil ab iis, quae vulgata sunt, dissentiebat; ut progressus rarefcenciae et extenuationis esset a terra ad aquam, ab aqua ad aërem, ab aëre ad ignem; at non idem decursus; sed ordinem plane invertebat. Ignem enim per extinctionem terram educere asserbat, tanquam faeces quasdam atque fuligines ignis: eas deinceps uditatem concipere et colligere, unde aquae fiat effluvium; quae rursus aërem emittat et expiret; ut ab igne ad terram mutatio fiat in praeceps, non gradatim.

Atque haec, aut iis meliora, cogitabant illi, qui unum rerum principium statuerunt, naturam simpliciter intuiti, non contentiose. Atque laudandi sunt, quod vestem unicam Cupidini tribuerint, id quod nuditati proximum est; atque hujusmodi vestem, quae est (ut diximus) veli cuiuspiam instar, non profecto telae spissioris. Vestem autem Cupidinis appellamus formam aliquam materiae primae attributam, quae asseratur esse cum forma alicujus ex entibus secundis substantialiter homogenea. Ista autem quae de aqua, aëre, igne, ab istis asseruntur, non firmis admodum rationibus nixa, reprehendere non fuerit difficile; neque causa videtur

cur

cur de singulis differamus, sed tantum in genere. Primo itaque videntur antiqui illi in inquisitione principiorum, rationem non admodum acutam instituisse, sed hoc solummodo egisse, ut ex corporibus apparentibus et manifestis, quod maxime excelleret, quaerent; et, quod tale videbatur, principium rerum ponerent; tanquam per excellentiam, non vere aut realiter. Putabant enim huiusmodi naturam dignam, quae sola esse diceretur qualis apparet: caetera vero eandem ipsam naturam esse existimabant, licet minime secundum apparentiam; ut vel per tropum locuti, vel tanquam fascinati videantur, cum impressio fortior reliqua traxerit. At vere contemplantem, aequum se praebere oportet ad omnia, atque principia rerum statuere, quae etiam cum minimis et rarissimis, et maxime desertis quibuscunque entium conveniant, non tantum cum maximis et plurimis et vigentibus. Licet enim nos homines entia, quae maxime occurrunt, maxime miremur, tamen naturae finis ad omnia laxatur. Quod si principium illud suum teneant non per excellentiam, sed simpliciter; videntur utique in duriores tropum incidere; cum res plane deducatur ad aequivocum, neque de igne naturali, aut naturali aëre, aut aqua, quod afferunt, praedicari videatur, sed de igne aliquo phantastico et notionali (et sic de caeteris) qui nomen ignis retineat, definitionem abneget. Porro videntur et illi in eadem incommoda compelli, quae assertores materiae abstractae subeunt. Vt enim illi materiam potentialem et phantasticam ex toto, ita et isti ex parte introducunt. Ponunt etiam materiam quoad aliquid (principium illud nempe suum) formatam et actualem; quoad reliqua potentialem. Neque aliquid lucri fieri per istud genus principii unici videtur magis, quam per illud materiae abstractae; nisi quod habetur aliquid quod obversetur ad intellectum humanum, in quo cogitatio humana magis desigatur et acquiescat, et per quod notio principii ipsius paulo plenior sit, reliquorum omnium abstrusior et durior. Sed scilicet illa aetate praedicamenta regnum non acceperant, ut potuissent principium illud materiae abstractae latere sub fide et tutela praedicamenti substantiae. Itaque nemo ausus est confingere materiam aliquam plane phantasticam, sed principium statuerunt secundum sensum; aliquod ens verum; modum autem ejus dispensandi (liberius se gerentes) phantasticum. Nihil enim inveniunt, imo nec comminiscuntur, quo appetitu aut stimulo, aut qua ratione, via, aut ductu, istud principium suum a se degeneret, et rursus se recipiat. At cum tanti appareant per universum contrariorum exercitus, densi, rari, calidi, frigidi, lucidi, opaci, animati, inanimati, et aliorum plurimorum, quae se invicem oppugnant, privant, perimunt: haec omnia ab uno quopiam rei materiatae fonte manare putare, neque tamen ullum ejus rei modum ostendere, speculationis cujusdam attonitae videtur, et inquisitionem deferentis. Nam si de re ipsa per sensum constaret, ferendum esset, licet modus esset in obscuro; rursus si modus vi rationis erutus esset aliquis habilis et credibilis, discedendum fortasse ab apparentiis; sed minime postulandum ut iis assentiamus, quorum nec entia per sensum manifesta, neque explicationes per rationem probabiles. Praeterea, si unum esset rerum principium, debuerat ejus conspici in omnibus rebus nota quaedam, et tanquam partes potiores, et praedominantia nonnulla; neque inveniri principiatum ullum, quod principio ex diametro opponatur. Etiam in medio collocari debuerat, ut omnibus commodius sui copiam faceret, et per ambitum se diffunderet. At horum nihil esse in illis placitis invenitur. Nam terra, quae a principii honore separatur, et excluditur, videtur suscipere et fovere naturas illis tribus principalibus oppositas, cum ad mobilitatem et lucidam naturam ignis opponat naturam quietam et opacam; ad tenuitatem et mollitiem aëris, opponat similiter naturam densam et duram; et ad humiditatem

tatem et sequacitatem aquae, naturam siccam, rigidam et asperam; atque ipsa quoque terra medium locum occupârit, caeteris deturbatis. Porro, si unicum esset rerum principium, debuerat et illud tum ad rerum generationem, tum ad earum dissolutionem, aequam praebere naturam. Tam enim est principii, ut res in illud solvantur, quam ut res ex illo gignantur. At hoc non fit; sed ex iis corporibus aër et ignis ad materiam generationis praebendam inepta videntur, ad eorum resolutionem excipiendam parata. At aqua contra ad generationem benigna et alma, ad resolutionem sive restitutionem magis aliena et averfa; id quod facile cerneretur, si imbres paulisper cessarent. Quin et putrefactio ipsa nullo modo res ad aquam puram et crudam redigit. Sed longe maximus error, quod constituerunt principium corruptibile et mortale. Id enim faciunt, cum principium introducunt tale, quod naturam suam in compositis deferat et deponat.

Nam quodcunque suis mutatum finibus exit,

Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.

Verum hac ratione magis nobis opus erit statim, cum ad illam tertiam sectam, quae plura decrevit rerum principia, sermo jam ordine devectus sit; quae certe secta plus roboris habere videri possit, plus praeiudicii certe habet. Itaque ad opinioniones non secundum genus et in communi, sed singulas accedemus.

ITAQUE ex iis, qui plura principia dixerunt, separabimus eos, qui infinita asserunt. Ille enim locus de infinito ad parabolam Coeli pertinet. Verum ex antiquis Parmenides duo rerum principia, ignem et terram, dixit, sive coelum et terram. Solem enim et sidera, verum ignem esse asseruit, eumque purum et limpidum, non degenerem, qualis apud nos est ignis, qui, tanquam Vulcanus in terram dejectus, ex casu claudicat. Parmenidis vero placita instauravit seculo nostro Telesius, vir Peripateticis rationibus (si aliquid illae essent) potens et instructus, quas etiam in illos ipsos vertit; sed affirmando impeditus, et destruendo quam austruendo melior. Ipsius vero Parmenidis inventorum parca admodum et perexilis memoria. Attamen fundamenta similis opinionis plane iacta videntur in libro, quem Plutarchus de primo frigido conscripsit; qui tractatus videtur ex aliquo tractatu antiquo, qui tunc temporis exstabat, jam periit, descriptus et desumptus. Habet enim non pauca et acutiora et firmiora, quam solent esse auctoris ipsius, qui ea vulgavit; a quibus monitus atque excitatus videtur Telesius, ut ea et studiose arriperet, et strenue persequeretur in suis de natura rerum commentariis. Placita autem huius sectae sunt huiusmodi. Primas formas ac prima entia activa, atque adeo primas substantias, calorem et frigus esse; eadem nihilominus incorporea existere; sed subesse materiam passivam et potentialem, quae corpoream molem praebeat, atque sit utriusque naturae ex aequo susceptiva, ipsa omnis actionis experts. Lucem pululationem caloris esse, sed caloris dissipati, qui coeundo multiplicatus, sit robustus et sensibilis. Opacitatem similiter destitutionem et confusionem naturae radiantis ex frigore. Rarum et densum caloris et frigoris texturas et veluti telas esse; calorem vero et frigus eorum effectores et opifices, densante opus frigore et inspisfante, divellente autem calore et extendente. Ex ejusmodi texturis indi corporibus dispositionem erga motum, vel habilem vel averfam: raris videlicet promptam et habilem, densis torpescentem et averfam. Itaque calorem per tenue motum excitare et peragere, frigus per densum motum compescere et sedare. Quare esse et poni quatuor naturas coëssentiales atque conjugatas, easque duplices, ordinem eum quem diximus, ad invicem fervantes (fons enim calor et frigus, caeterae emanationes)

sed

sed tamen perpetuo concomitantes et inseparabiles. Eas esse, calidum, lucidum, rarum, mobile: et quatuor rursus his oppositas, frigidum, opacum, densum, immobile. Sedes vero et contignationes primae conjugationis, in coelo, sideribus, ac praecipue in sole statui; secundae in terra. Coelum enim e summo integroque calore et materia maxime explicata, esse calidissimum, lucidissimum, tenuissimum, maxime mobile. Terram contra, ex frigore integro et irretracto, et materia maxime contracta, frigidissimam, tenebricosissimam, densissimam, penitus immobilem, ac summopere motum exhorrentem. Summitates vero coeli naturam suam integram atque illaesam servare, diversitatem nonnullam inter se admittentes, sed a contrarii violentia et insultu penitus semotas: similem per ima sive intima terrae constantiam esse, extrema tantum, ubi contrariorum sit appropinquatio et concursus, laborare, et ab invicem pati et oppugnari. Coelum itaque tota mole et substantia calidum et omnis contrariae naturae prorsus expers, sed inaequaliter; aliis partibus scilicet magis calidum, aliis minus. Stellatum enim corpus intensius calidum, interstellare remissius; quin et stellis ipsis alias aliis ardentiores, et ignis magis vividi et vibrantis: ita tamen ut contraria natura frigoris, aut aliquis ejus gradus, nunquam eo penetret; recipere enim diversitatem naturae, contrarietatem non recipere. Neque vero de calore aut igne coelestium, qui est integer et natus, ex igne communi judicium omnino fieri. Ignem enim nostrum extra locum suum, trepidum, contrariis circumfusus, indigum, et stipem alimenti, ut conservetur, emendicantem, et fugientem. At in coelo vero locatum, ab impetu alicujus contrarii distinctum, constantem, ex se et similibus conservatum, et proprias operationes libere et absque molestia peragentem. Item coelum omni parte lucidum, sed secundum magis et minus. Cum enim sint ex stellis notis et numeratis, quae nisi coelo sereno conspici non possint, atque in galaxia sint nodi minutarum stellarum, quae albedinem quandam conjunctae, non corpus lucidum distinctae repraesentent; nemini dubium esse posse, quin et sint stellae complures, quoad nos invisibiles; atque adeo universum coeli corpus luce praeditum sit, licet fulgore non tam robusto et vibrante, nec radiis tam confertis et constipatis, ut tanta spatia distantiarum vincere queat, et ad nostrum aspectum pervenire. Ita rursus coelum universum ex substantia tenui et rara, nil in ea contrusum, nil illibenter compactum, sed tamen alia parte materiam magis explicatam, alia minus explicatam fortiri. Postremo, motum coeli eum inveniri, qui rei maxime mobili competat, conversionis nimirum sive rotationis; motus enim circularis absque termino est, et sui gratia. Motus in linea recta ad terminum, et ad aliquid; et tanquam ut quiescat. Itaque universum coelum motu circulari ferri, nec ullam ejus partem hujus expertem esse; sed tamen quemadmodum et in calore, et in luce, et raritate coeli versatur inaequalitas, ita et in motu eandem notari; adeoque magis insigniter, quia observationem humanam magis lacescit et sustinet, ut etiam calculos pati possit. Motum autem orbicularem et incitatione differre posse, et latione; et incitatione, ut sit celerior aut tardior; latione, ut sit in circulo perfecto, aut aliquid habeat spirae, neque se plane restituat ad eundem terminum (nam linea spiralis ex circulo et recta composita est). Itaque haec ipsa coelo accidere, varietatem nempe incitationis, et deflexionem a restitutione, sive spiralitatem. Nam et stellae inerrantes et planetae impariter properant; et planetae evidenter a tropico in tropicum deflectunt, atque quo sublimiora coelestia sunt, eo et majorem incitationem sortiuntur, et propiorem spiram. Nam si phaenomena simpliciter, atque ut conspiciuntur, accipiantur, et ponatur motus diurnus unus naturalis

turalis et simplex in coelestibus, et formositas illa mathematica (ut motus reducantur ad circulos perfectos) contemnatur, et recipiantur lineae spirales; et contrarietates illae motuum in consecutione, ab oriente in occidentem (quem vocant primi mobilis) et rursus ab occidente in orientem (quem vocant motum proprium planetarum) redigantur in unum, salvando differentiam temporis in restitutione per praefestationem et derelictionem, et diversam politatem zodiaci per spiras; manifestum est hoc, quod diximus, evenire. Exempli gratia, ut luna, quae est planetarum infima, incedat et tardissime, et per spiras maxime raras et hiantes. Atque talis quaedam natura portionis illius coeli, quae sit (propter distantiam a contrario) firma et perpetua, huic sectae videri possit. Vtrum vero veteres terminos servarit Telesius, ut talia esse putaret, quaecunque supra lunam collocantur, cum luna ipsa; an altius vim inimicam ascendere posse, perspicue non ponit. At terrae (quae est oppositae naturae contignatio et sedes) portionem itidem maximam, intemeratam et inconcussam statuit, et quo coelestia non penetrent. Eam vero qualis sit, non esse cur inquiratur, ait. Sat esse ut quatuor illis naturis, frigiditate, opacitate, densitate, et quiete, iisque absolutis, et nullatenus imminutis dotata judicetur. Partem autem terrae versus superficiem ejus, veluti quendam corticem, aut incurstationem, generationi rerum assignat; omniaque entia, quae nobis quovis modo innotuerunt, etiam ponderosissima, durissima, et altissime demersa, metalla, lapides, mare, ex terra per calorem coeli aliqua ex parte versa et subacta, et quae nonnihil caloris, radiationis, tenuitatis, et mobilitatis jam conceperit, et denique ex media inter solem et terram puram natura participet, consistere. Itaque necesse est ut terra illa pura infra profundissima maris, minerarum, et omnis generati deprimatur; et a terra illa pura usque ad lunam, aut altiora fortasse, media quaedam natura ex temperamentis et refractionibus coeli et terrae collocetur. Postquam autem interiora utriusque regni satis muniisset, expeditionem et bellum molitur. Nam in spatiis illis intra extrema coeli et intima terrae omnem tumultum, et conflictum, et tartarissimum inveniri, ut sit in imperiis, in quibus illud usuvenit, ut fines incursionibus et violentiis infestentur, dum interiores provinciae secura pace fruuntur. Has itaque naturas, et earum concreciones, sese assidue generandi et multiplicandi, et quaquaversus offundendi, et molem materiae universam occupandi, et sese mutuo oppugnandi et invadendi, et propriis se sedibus deturbandi et ejiciendi, et sese in iis constituendi, praeterea et alterius naturae vim, et actiones, et proprias etiam percipiendi etprehendendi, et ex hujusmodi perceptione se movendi et accommodandi, appetitum et facultatem habere, atque ex ista decertatione, omnium entium, atque omnis actionis et virtutis varietatem deduci. Videtur tamen alicubi, licet tubanter et strictim, aliquid dotis materiae impertiri; primo ut non augeatur nec minuat, per formas et activa entia, sed summa universali constet: deinde ut motus gravitatis sive descensus ad illam referatur: etiam quiddam de nigredine materiae injicit. Illud autem perspicue; calorem et frigus eadem vi et copia, in materia explicata vires remittere, in complicata intendere, cum mensuram non suam sed materiae impleant. Modum vero excogitat atque explicat Telesius, quo ex hoc certamine et lucta induci atque expediri possit tam foecunda et multiplex entium generatio. Ac primo cavet terrae, inferiori scilicet principio, ac ostendit quid in causa sit, cur a sole terra jampridem destructa, et absorpta non sit, nec in futurum esse possit. Caput huic rei distantiam ponit terrae a stellis fixis immensam, a sole ipso satis magnam, et, qualis esse debeat, bene mensuratam. Secundo, declinationem

radiatorum

radiatorum solis a perpendiculari, habito respectu ad partes terrae diversas; quod videlicet supra maiorem partem terrae sol nunquam sit in vertice aut incidentia radiorum perpendicularis; adeo ut universum terrae globum vigore aliquo caloris notabili nunquam occupet. Tertio, obliquitatem motus solis, in transcurso per zodiacum, habito respectu ad easdem terrae partes, unde calor solis in qualicumque vigore non assiduo ingeminatur, sed per intervalla maiora redit. Quarto, celeritatem solis respectu motus diurni, qui tantum ambitum tam exiguo temporis spatio conficit, unde minor mora caloris, neque momentum aliquod temporis, in quo calor constet. Quinto, continuationem corporum inter solem et terram, quod sol non per vacuum integras caloris demittat vires, sed per tot corpora renitentia permeans, et cum singulis satagens, et dimicans, in immensum langueat et enervetur; tanto magis, quod quo longius procedat atque debilius evadat, eo corpora inveniat magis inobsequentia, maxime omnium, postquam ad terrae superficiem ventum est, ubi videtur non solum renitentia, sed plane quaedam repulsio. Processum vero immutationis talem asserit. Bellum plane inexpiabile atque internecivum esse; neque contrarias istas naturas ullo symbolo convenire, neque per tertiam, praeterquam hylē. Itaque utramque naturam hoc ipsum appetere, niti, contendere, ut alteram plane perdat, seque solam et suam materiae indat; ut sit solis opus (quod perspicue et saepe dicit) plane terram vertere in solem, et vicissim opus terrae, solem vertere in terram; neque hoc officere quin omnia certo ordine, definitis temporibus, et iustis mensuris fiant; atque actio quaeque cursu debito incipiat, moliatur, vigeat, langueat, cesset. Quod tamen per leges foederis aut concordiae ullas non fieri, sed omnino per impotentiam: omne enim plus et minus in virtute et actione non ab intentionis moderamine (quae integrum quiddam concupiscit) sed ab oppositae naturae ictu et fraeno esse; operationis diversitatem et multipliciter, atque etiam perplexitatem, omnino propter unum ex tribus istis evenire; vim caloris, dispositionem materiae, modum subactionis; quae tamen tria nexu quodam inter se implicantur, atque sibi ipsis concausae sunt. Calorem ipsum, vi, copia, mora, medio, successione differre: successionem vero ipsam in plurimis variari, accedentia, recedentia, sive intensio, remissione, saltu, gradu, reditu, sive repetitione per maiora aut minora intervalla; atque huiusmodi alterationibus. Calores itaque prorsus vi et natura longe diversissimos esse, prout puriores vel impuriores, habita ratione ad primum fontem (solem videlicet) facti sint. Neque calorem omnem calorem fovere: sed postquam gradibus bene multis ad invicem distent, se mutuo non minus, quam frigora, perimere ac perdere, et proprias actiones agere, et alterius actionibus adversari atque opponi; ut minores calores ad multo maiores constituat Telestus tanquam proditores et perfugas, et cum frigore conspirantes. Itaque vividum illum calorem, qui in igne est, et vibratur, exilem illum calorem, qui in aqua serpit, omnino interimere; atque similiter calorem praeternaturalem humorum putridorum in corpore humano, calorem naturalem suffocare et extinguere. Copiam vero caloris plurimum interesse, manifestius esse, quam ut explicatione egeat. Neque enim unam aut alteram ignis prunam aequè vehementer, ac multas coacervatas, calefacere; maxime autem insigniter copiae caloris effectum demonstrari in multiplicatione caloris solis per reflexionem radiorum; numerus enim radiorum conduplicatur per reflexionem simplicem, multiplicatur per variam. Copiae caloris vero debet adscribi vel addi et unio, quod etiam obliquitate et perpendiculari radiorum optime ostenditur, cum quo propius et ad acutiores angulos radius directus et reflexus coeat, eo validiorem caloris ictum jaciatur. Quin et sol

ipse, cum inter majores illos et robustiores stellarum fixarum ignes, regulum, caniculam, spicam, versatur, valentiores fervores efflat. Moram vero caloris evidentissime maximi momenti operationem esse, cum omnes virtutes naturales tempora colant, observent, ut ad vires actuandas tempus requiratur nonnullum, ad roborandas bene multum. Itaque moram caloris, calorem aequalem in progressivum et inaequalem convertere, quia calor et antecedens et subsequens simul conjugantur; id et in fervoribus autumnalibus, quia fervoribus solstitialibus, et in horis aestivis pomeridianis, quia horis ipsis meridianis ardentiores sentiuntur, manifestum esse; etiam in frigidioribus regionibus debilitatem caloris, mora et longitudine dierum aestivis temporibus quandoque compensari. At medii potentiam et efficaciam in calore deferendo insignem esse. Hinc enim tempestatum temperiem magnopere variam, ut coelum indicibili inconstantia per dies aestivos algidum nonnihil, per dies hiemales fudum quandoque inveniatur; sole interim iter suum et spatia sua constanter et legitime fervante; etiam segetes et uvas flantibus austris, et coelo nubiloso, magis mutari. Atque omnem coeli secundum varias annorum revolutiones dispositionem et excretionem, aliquando pestilentem et morbidam, aliquando salubrem et amicam, hinc causam et originem sumere; medio scilicet aëre variante, quae dispositionem ex ipsa vicissitudine et alteratione tempestatum diversam, longa fortasse serie, colligit. Successionis vero caloris atque ordinis, quo calor calorem consequitur, ut multiplicem rationem, ita summam virtutem esse. Neque solem tam numerosam et prolificam generationem educere potuisse, nisi corporis solis moventis configuratio versus terram et terrae partes plurimae inaequalitatis et variationis particeps esset. Nam et circulariter movetur sol, et rapide et ex obliquo, et se retexit, ut et absens sit et praesens, et propior et remotior, et magis ex perpendiculo, et magis ex obliquo, et citius rediens et tardius; neque ullo temporis momento calor emanans a sole sibi constet, neque brevi intervallo usquam (nisi sub ipsis tropicis) se restituat; ut tanta variatio generantis cum tanta varietate generati optime conveniat. Cui addi posse medii sive vehiculi naturam diversissimam. Caetera quoque quae de inaequalitate et gradibus caloris unci dicta sunt, posse ad vicissitudines et varietates successionis in caloribus diversis referri. Itaque Aristotelem non male generationem et corruptionem rerum obliquae viae solis attribuisse, eamque ut efficientem causam earum constituisse, si libidine pronuntiandi, et arbitrium naturae segerendi, et res ad placitum suum distinguendi et concinnandi, recte inventum non corrupisset. Illum enim et generationem et corruptionem (quae nunquam prorsus privativa, sed generationis alterius praegnans est) inaequalitati caloris solus secundum totum, hoc est, accedentiae et recedentiae solis conjunctim, non generationem accedentiae, corruptionem recedentiae divisim assignare debuisse; quod pinguius et ex vulgi fere judicio fecit. Quod si cui mirum videatur, generationem rerum soli attribui, cum sol ignis esse asseratur et supponatur, ignis autem nil generet; id leviter objici. Somnium enim plane esse illud de heterogenea caloribus solis et ignis. Infinitas enim esse operationes, in quibus actio solis et actio ignis conveniant; ut in maturatione fructuum, conservatione plantarum tenerarum, et clementiae coeli assuetarum, in regionibus frigidis, exclusione ovorum, restitutione urinarum ad claritatem (calorem enim solis et animalis conjungimus) resurrectione animalculorum frigore obrigentium, evocatione eorum et vaporum, et id genus. Sed nihilominus ignem nostrum malum minus esse; nec solis actiones bene imitari, aut prope attingere, cum solis calor tribus dotatus sit proprietatibus, quae ignis communis aegre ullo artificio repraesentare possit.

possit. Primo, quod sit ob distantiam, gradu ipso minor et blandior; hoc vero ejusmodi esse, ut aliquo modo equiparari possit; caloris enim talis modus magis incognitus est, quam imparabilis. Secundo, per tot et talia media fluens et gliscens, dissimilarem quandam et generativam vim mutuatur et obtineat; maxime vero quod tam regulari inaequalitate augeatur, minuat, accedat, recedat, nunquam vero subfultorie aut praecipitanter sibi succedat. Quae duo postrema ab igne fere sunt inimitabilia, licet industria perspicaci et perpenſa res provehi possit. Atque hujusmodi quaedam de diversitate calorum a Teleſio dicuntur.

Frigidi autem, contrarii nempe principii, atque dispensationis ejus vix meminit; nisi forte quae de dispositione materiae jam secundo loco dicuntur, ea huic rei satisfacere posse putaverit; quod tamen facere non debuit, quandoquidem frigus nullo modo privationem caloris, sed omnino principium activum, caloris aemulum, et tanquam competitorum, videri voluit. Quae autem de materiae dispositione disseruit, eo pertinent ut ostendant quomodo materia a calore patiatur, et subigatur, et vertatur, missa frigoris mentione aut cura. De frigore autem (nos enim in omnium inventis summa cum fide, et tanquam faventes, versamur) hujusmodi quaedam dicere potuit. Sedem frigidi immotam et fixam ad structuram caloris mobilem et versatilem optime convenire: tanquam incudem ad malleum. Nam si utrumque principium varietatem et alterationem habuisset, genuissent proculdubio entia horaria et momentanea. Etiam immensas regiones calidi (coelum scilicet) compacta natura globi terrae, et circumjacentium, nonnihil compensari; cum non spatia, sed copia materiae in spatiis, spectetur; frigidi vero naturam, virtutes, et rationes merito aut silentio praeteriri, aut brevi sermone transmitti debere, cum nil certi et explorati de eo haberi possit per experientiam. Habemus enim ignem communem, tanquam solis vicarium; qui caloris naturam manifestet. At frigidi telluris nulla est substitutio, quae in manu hominis sit, et adhibeatur praesto ad experimentum. Etenim illos horrores et rigores frigidi, qui ex globo et ambitu terrae hiemalibus temporibus, et in regionibus frigidissimis exspirant in aërem, tepores plane et balnea esse, prae natura primi frigidi, in visceribus terrae inclusi; ut frigus illud, cujus homines sensum et potestatem habeant, simile quiddam sit, ac si calorem nullum alium haberent praeter eum, qui a sole aestivis diebus, et in calidis regionibus emanat; qui ad ignes fornacis ardentis collatus, refrigerium quoddam censi possit. Sed in iis, quae subdititia sunt, minus morandum. Videndum igitur deinceps, qualia sint ea, quae a Teleſio dicuntur circa dispositionem materiae, in quam calor agat; cujus ea est vis, ut actionem ipsam caloris promoveat, impediat, immutet. Ejus ratio quadruplex. Prima differentia sumitur ex calore praeinexistente, aut non praeinexistente. Secunda, ex copia aut paucitate materiae. Tertia, ex gradibus subactionis. Quarta, ex clausura, vel apertura corporis subacti. Quod ad primam attinet, supponit Teleſius in omnibus entibus, quae nobis cognita sunt, subesse atque latitare calorem nonnullum, licet ad tactum minime deprehendatur, qui calor cum novo aut subveniente calore conjungitur; quin et ipse ab eodem adventitio calore ad actiones suas peragendas etiam in proprio modulo excitatur atque incenditur. Hujus rei argumentum esse insigne, quod nullum scilicet sit ex entibus, non metallum, non lapis, non aqua, non aër, quod non ex attractu, atque etiam ab admotione ignis, aut corporis calidi, caleſcat. Quod factum iri verisimile non est, nisi calor praeinexistens et latens, praeparatio quaedam esset ad calorem novum et manifestum. Etiam illud magis et minus, nempe facilitatem aut tarditatem in calore concipiendo,

quod in entibus invenitur, secundum modum caloris praeinexistentis competere. Aërem enim parvo calore tepescere, atque eo, qui in corpore aquae non percipitur sed sensum fugiat: etiam aquam citius tepescere, quam lapidem, aut metallum, aut vitrum. Nam quod aliquod ex istis, metallum scilicet aut lapis, citius tepescere videatur quam aqua, id tantum in superficie fieri, non in profundo; quia corpora consistentia minus communicabilia sunt in partibus suis, quam liquida. Itaque extrema metalli citius calefieri quam extrema aquae, universam autem molem, tardius. Secunda differentia ponitur in coacervatione et exporrectione materiae. Ea si densa fuerit, fit ut caloris vires magis uniantur, et per unionem magis augeantur et intenduntur; contra, si laxior fuerit, ut magis disgregentur, et per disgregationem magis minuantur et enerventur. Itaque fortiores esse calorem metallorum ignitorum, quam aquae ferventis, etiam quam flammæ ipsius, nisi quod flamma per tenuitatem magis subintret. Nam flammam carbonum sive lignorum, nisi statu excitetur, ut per motum facilius impellatur et penetret, non admodum furere; quin et nonnullas flammæ (qualis est spiritus vini, inflammati præsertim in exigua quantitate et dispersa) adeo lenis caloris esse, ut ad manum fere toleretur. Tertia differentia, quæ sumitur ex subactione materiae, multiplex est; gradus enim subactionis memorantur ab eo quasi septem; quorum primus est, lentor, qui est dispositio materiae exhibens corpus ad maiorem violentiam nonnihil obsequens, et compressionis, et præcipue extensionis patiens, flexibile denique aut ductile. Secundus, mollities, cum maiore violentia nil opus est, sed corpus etiam levi impulsione, atque ad tactum ipsum sive manum cedit absque evidenti renitentia. Tertia, viscositas sive tenacitas, quæ est principium quoddam fluoris. Videtur enim corpus viscosum ad contactum et complexum alterius corporis incipere fluere et continuari, nec se ipso finire, licet sponte et ex sese non fluat; fluidum enim sui sequax est, viscosum alterius magis. Quarta, ipse fluor, cum corpus spiritus interioris particeps in motu versatur libens et seipsum sequitur, atque aegre definitur, aut consistit. Quinta, vapor, cum corpus attenuatur in intactile, quod etiam maiore cum agilitate et mobilitate cedit, fluit, undulat, trepidat. Sexta, halitus, qui vapor est quidam magis coctus et maturus, et ad igneam naturam recipiendam subactus. Septima, aër ipse; aërem autem contendit Telesius omnino calore nativo, neque eo parvo aut impotenti, præditum esse; quod etiam in frigidissimis regionibus aër nunquam congelatur aut concrevit. Etiam illud evidenti indicio esse, aërem in natura propria calidum esse, quod omnis aër clausus, et ab universitate aëris divulsus, et sibi permissus, teporem manifeste colligit, ut in lana et rebus fibrosis. Etiam in locis clausis et angustis aërem ad respirationem sentiri quodam modo suffocativum, quod a calido est. Atque hæc propterea fieri quod aër clausus, sua natura uti incipiat, cum aër foras et sub dio refrigeretur a frigore, quod globus terræ perpetuo immitit et efflat. Quin etiam aërem nostrum communem tenui quadam coelestium dote insigniri, cum habeat nonnihil in se lucis; quod ex visu animalium, quæ noctu et in locis obscuris cernere possunt, ostenditur. Atque talis est Telesio dispositionis materiae series, in mediis videlicet; siquidem extrema, videlicet ex altera parte corpora dura et rigida, ex altera, ignis ipse, tanquam termini mediorum non recensentur. Sed præter hosce gradus simplices magnam aucupatur diversitatem in dispositione materiae ex corpore simili et dissimili, cum scilicet portiones materiae in uno corpore compositae et coadunatae, vel ad unum ex gradibus supradictis aequaliter referri possunt, vel ad diversa impariter. Longe enim maximam inde sequi

sequi in operatione caloris differentiam. Itaque quartam illam differentiam necessario adhiberi ex natura ac etiam positura corporis, in quod calor agat, clausa, aut porosa et aperta. Quando enim in aperta et exposita operatur calor, operatur seriatim et per singula, attenuando et simul educendo et separando. Cum vero in occlusa et compacta operatur secundum totum, et secundum massam, nulla facta jactura caloris, sed calore novo et vetere se conjungentibus et plane conspirantibus; unde fit ut potentiores et magis intrinsecas et exquisitas alterationes et subactiones conficiat. Verum de hoc plura mox dicentur, cum de modo subactionis differemus. Sed interim satagit et aestuat Telesius, et miris modis implicatur, ut expediat modum divortii et separationis qualitatum suarum primarum connaturalium, caloris, lucis, tenuitatis, et mobilitatis, ac quaternionis oppositae prout corporibus accidunt; cum corpora alia inveniantur calida, aut ad calorem optime praeparata, sed eadem inveniantur quoque densa, quiescentia, nigra; alia tenuia, mobilia, lucida sive alba, sed tamen frigida; et similiter de caeteris, una quapiam qualitate in rebus existente, reliquis non competentibus; alia vero duabus ex istis naturis participant, duabus contra priventur, varia admodum permutatione et consortio. Qua in parte Telesius non admodum feliciter perfungitur, sed more adversariorum suorum se gerit; qui cum prius opinantur quam experiuntur, ubi ad res particulares ventum est, ingenio et rebus abutuntur, atque tam ingenium, quam res, misere lacerant et torquent; et tamen alacres et (si ipsis credas) victores, suo sensu utcumque abundant. Concludit autem rem per desperationem, et votum, illud significans, licet et caloris vis et copia, et materiae dispositio, crasso modo, et secundum summas distingui et terminari possint; tamen exactas et accuratas eorum rationes, et distinctos et tanquam mensuratos modos extra inquisitionis humanae aditus sepositos esse; ita tamen, ut (quo modo inter impossibilia) diversitas dispositionis materiae melius, quam caloris vires et gradus, perspicui possint; atque nihilominus in his ipsis (si qua fata sinant) humanae et scientiae et potentiae fastigium et culmen esse. Postquam autem desperationem plane professus esset, tamen in vota precesque non cessat. Ita enim dixit: Qui porro calor vel quantus, hoc est, quod caloris robur, et quae ejus copia, quam terram et quae entia in qualia invertat, minime inquirendum videtur, ut quod homini nulla (ut nobis videtur) innotescere queat ratione. Qui enim vel caloris vires, et calorem ipsum veluti in gradus partiri, vel materiae, cui inditus est, copiam quantitatemque distincte percipere, et certis determinatisque caloris viribus copiaeque, certam materiae quantitatem, dispositionemque, certasque actiones, aut contra, certae materiae quantitati, certisque actionibus, certam determinatamque caloris copiam assignare liceat? Vtinam id otio fruantes et perspicacior praediti ingenio, et quibus in summa tranquillitate rerum naturam perscrutari licuerit, assequantur: ut homines non omnium modo scientes, sed omnium fere potentes fiant! Honestius paulo quam solent ejus adversarii, qui quicquid artes, quas ipsi pepererunt, non assequuntur, id ex arte omnino impossibile statuunt, ut nulla ars damnari possit, cum ipsa et agat et judicet. Restat tertium quod erat, subactionis videlicet modus. Hoc triplici dogmate absolvit Telesius. Primum est, id quod antea a nobis obiter est notatum, nullam prorsus symbolizationem intelligi (ut in Peripateticorum doctrina) per quam res tanquam concordia quadam foveantur et conspirent. Omnem enim generationem, atque adeo omnem effectum in corpore naturali, victoria, et praedominantia, non pacto aut foedere transigi. Id quod novum non est, cum etiam Aristoteles in doctrina Empedoclis hoc ipsum notaverit. Quod scilicet cum

Empedocles.

Empedocles litem et amicitiam, rerum principia efficientia statuisset, tamen in explanationibus suis causarum, inimicitia fere utatur, alterius tanquam oblitus. Secundum est, calorem actione sua propria perpetuo vertere ens in humidum, et quod calori siccitas nullo modo coëat, nec frigori humiditas. Idem enim esse attenuare et humectare, atque quod maxime tenue, id etiam maxime humidum esse; cum per humidum intelligatur id quod facillime cedit, abit in partes, et rursus se restituit, atque aegre finitur aut consistit. Quae omnia magis insunt flammae, quam aëri; qui a Peripateticis constituitur maxime humidus. Itaque calorem, humidum perpetuo allicere, depascere, extendere, intendere, generare; contra, frigus omnia agere in siccitatem, concretionem, duritiem; ubi vult Aristotelem et hebetem in observatione, et sibi discordem, et erga experientiam imperiosum et libidinosum videri, quod calorem cum siccitate copulet. Nam quod aliquando entia deficiet calor, id per accidens fieri; nimirum in corpore dissimilari, et ex partibus aliis magis crassis, aliis magis tenuibus coagmentato, eliciendo, et (per attenuationem) exitum dando parti tenuiori, dum pars crassior inde cogatur, et magis se constringat: quae tamen ipsa pars crassior, si advenerit calor ferocior, et ipsa fluit, ut in lateribus manifestum est. Primo enim calor non ita fervens lutum cogit in lateres, tenuiore parte evaporata. At fortior calor etiam illam substantiam lateritiā solvit in vitrum. Atque haec duo dogmata veluti errorum redargutiones cenferi possunt; tertium plane affirmat, neque id solum, sed et perspicue distinguit subactionis modum. Is duplex est, vel rejiciendo, vel vertendo; atque alteruter ex iis modis perducitur in actum secundum vim caloris et dispositionem materiae. Cujus rei tamen duo videntur tanquam canones. Vnus, quod cum calidum et frigidum magna mole, et tanquam justo exercitu concurrunt, sequitur ejectio. Nam entia, veluti acies, loco moventur et impelluntur. Vbi vero minore quantitate res geritur, tum sequitur versio; nam interimuntur entia, et naturam potius quam locum mutant. Hujus rei insigne et nobile exemplum esse in regionibus aëris superioribus, quae licet ad calorem coelestem magis appropinquent, tamen frigidiores inveniuntur, quam confinia terrae. In illis enim locis, postquam propius ad sedem primi calidi ventum est, calor se colligens universam frigoris vim, quae ascenderat, simul ejicit et detrudit, et aditu prohibet. Quin etiam similiter fieri posse, ut sint per profunda terrae calores vehementiores, quam in superficie; postquam scilicet ad sedem primi frigidi appropinquatio facta est, quod se excitans, magno impetu calidum rejicit, et fugit, et in se vertit. Alter canon est, quod in aperto sequitur ejectio; in clauso versio. Hoc autem insigniter conspici in vasibus occlusis; ubi emissio corporis attenuati (quod spiritum fere vocamus) prohibita et retrusa profundas et intrinsecas in corporibus alterationes et fermentationes generat. At hoc ipsum similiter fieri, cum corpus ob partium compactionem sibi ipsi instar vasis occlusi est. Atque haec sunt quae Telesio, et fortasse Parmenidi, circa rerum principia, visa sunt; nisi quod Telesius hylen addidit de proprio; peripateticis scilicet notionibus depravatus.

Atque similia veri fuissent, quae a Telesio dicuntur, si homo tollatur e natura et simul artes mechanicae, quae materiam vexant, atque fabrica mundi simpliciter spectetur. Nam pastoralis quaedam videtur ista philosophia, quae mundum contemplatur placide, et tanquam per otium. Siquidem de systemate mundi differit non male, de principiis imperitissime. Quin et in ipso quoque systemate ingens est lapsus, quod tale constituat systema, quod videri possit aeternum, nec supponat

chaos,

chaos, et mutationes schematismi magni. Sive enim ea est Teleii philosophia, sive peripateticorum, sive quae alia, quae in eum modum systema instruat, libret, muniat, ut non videatur fluxisse a chaos; ea levior philosophia videtur, atque omnino ex angustiis pectoris humani. Nam omnino secundum sensum philosophanti materiae aeternitas asseritur; mundi (qualem eum intuemur) negatur: quod et priscæ sapientiae, et ei, qui ad ipsam proxime accedit, Democrito visum est. Idem sacrae literae testantur. Illud praecipue interest; quod illae etiam materiam a Deo; hi ex sese statuunt. Tria enim videntur esse dogmata, quae scimus ex fide, circa hanc rem. Primo, quod materia creata sit ex nihilo. Secundo, quodeductio systematis fuerit per verbum omnipotentiae, neque quod materia se ipsa eduxerit e chaos in schematismum illum. Tercio, quod schematismus ille (ante praevaricationem) fuerit optimus ex iis, quae materia (qualis creata erat) suscipere posset. At philosophiae illae ad nullum horum ascendere potuerunt. Nam et creationem ex nihilo exhorrent, et hunc schematismum post multas ambages et molimina materiae eductum sentiunt; nec de optimitate laborant, cum schematismus asseratur occiduus et variabilis. In his itaque fidei atque ejus firmitatis standum. Vtrum vero materia illa creata, per longos seculorum circuitus, ex vi primo indita, se in illum optimum schematismum colligere et vertere potuisset, (quod missis ambagibus ex verbi imperio continuo fecit) non inquirendum fortasse est. Tam enim est miraculum, et ejusdem omnipotentiae repraesentatio temporis, quam efformatio entis. Videitur autem natura divina utraque omnipotentiae emanatione se insignire voluisse: primo operando omnipotenter super ens et materiam, creando scilicet ens e nihilo: secundo, super motum et tempus, anticipando ordinem naturae et accelerando processum entis. Verum haec ad parabolam de coelo pertinent, ubi, quae nunc breviter perstringimus, fusius differemus. Itaque ad principia Teleii pergendum. Atque utinam hoc saltem semel et inter omnes conveniret, ne aut ex non entibus entia, aut ex non principiis principia, constitui placeret, neque manifesta recipiatur contradictio. Principium autem abstractum non est ens; rursus ens mortale non est principium; ut necessitas plane invincibilis hominum cogitationes (si sibi constare velint) compellat ad atomum, quod est verum ens, materiatum, formatum, dimensum, locatum, habens antitypiam, appetitum, motum, emanationem. Idem per omnium corporum naturalium interitus manet inconcussus et aeternum. Nam cum tot et tam variae sint corporum majorum corruptiones, omnino necesse est, ut quod tanquam centrum manet immutabile, id aut potentiale quiddam sit, aut minimum; at potentiale non est. Nam potentiale primum reliquorum, quae sunt potentialia, simile esse non potest, quae aliud actu sunt, aliud potentia. Sed necesse est ut plane abstractum sit, cum omnem actum abneget, et omnem potentiam contineat. Itaque relinquitur ut illud immutabile, sit minimum; nisi forte quis asserat omnino principia nulla existere; sed rem alteram alteri pro principiis esse, legem atque ordinem mutationis constantia esse et aeterna, essentiam ipsam fluxam et mutabilem. Atque satius foret hujusmodi quiddam diserte affirmare, quam studio aeternum aliquod principium statuendi, in durius incommodum incidere, ut idem principium ponatur phantasticum. Illa enim prior ratio aliquem exitum habere videtur, ut res mutantur in orbem; haec prorsus nullum, quae notionalia et mentis adminicula habet pro entibus. Et tamen quod hoc ipsum nullo modo fieri possit, postea docebimus. Teleus tamen hyle placuit, quam ex juniore aevo postnatam in Parmenidis philosophiam transtulit. At certamen instituit Teleus agentium suorum principiorum, mirum, et plane iniquum, et copiis et genere bellandi. Nam
quod

quod ad copias attinet, terra ei est unica, at coeli exercitus ingens; etiam terra puncti fere instar; coeli vero spatia et regiones immensae. Neque huic incommodo illud subvenire queat, quod terra et connaturalia ejus ex materia maxime compacta afferantur, coelum contra et aetherea ex materia maxime explicata. Licet enim plurimum certe interfit, tamen haec res nullo modo copias vel longo intervallo aequabit. At robur dogmatis Telesii versatur in hoc vel praecipue, si tanquam aequalis portio hyles (secundum quantum, non secundum exporrectionem) utrique principio agentis assignetur, ut res durare possint, et systema constitui et stabiliri. Quicumque enim cum Telesio sentiet in caeteris, et exsuperantiam hyles praesertim tam amplo excessu, in uno principio, ad alterum recipiet; haerebit, nec se omnino explicabit. Itaque in dialogo Plutarchi De facie in orbe lunae, sana mente proponitur illa consideratio, non esse verisimile, in dispersione materiae, naturam quicquid compacti corporis erat in unicum terrae globum conclusisse, tot interim volventibus globis astrorum. Huic vero cogitationi tam immoderate indulgit Gilbertus, ut non solum terram et lunam, sed complures alios globos solidos et opacos, per expansionem coeli, inter globos lucentes, sparsos assereret. Quin et ipsi peripatetici, postquam coelestia suo statu; sublunaria autem per successionem et renovationem aeterna posuissent, non confisi sunt se hoc dogma tueri posse, nisi elementis veluti aequas materiae portiones assignassent. Hoc est enim illud, quod de decupla illa portione, qua ambiens elementum interius elementum superet, consomniant. Neque ista eo adducimus, quod nullum ex iis nobis placeat, sed ut ostendamus inopinabile quiddam esse; atque cogitationem prorsus male mensuratum, si quis terram, contrarium agens coelo principium statuatur: quod Telesius fecit. Atque hoc ipsum durius multo invenitur, si quis, praeter quantum ipsum, disparem virtutem et actum coeli et terrae intueatur. Perdita enim omnino sit dimicationis conditio, si ex altera parte telorum hostilium ictus perferantur, ex altera non pertingant, sed citra cadant. At liquet plane solis vires in terram mitti; terrae autem vires usque ad solem pervenire nemo spondeat. Etenim inter omnes virtutes, quas natura parit, illa lucis et umbrae longissime emittitur, et maximo spatio sive orbe circumfunditur. Umbra autem terrae citra solem terminatur, cum lux solis, si terra diaphana esset, globum terrae transverberare possit. Nominatum calidum, frigidum (de quibus nunc est sermo) nunquam deprehenduntur tam magna spatia vincere, in virtute sua perferenda, quam lux et umbra. Itaque si umbra terrae non pertingit ad solem, multo minus frigidum terrae eo aspirare posse consentaneum est. Id si ita sit, nempe ut sol et calidum in quaedam corpora media agat, quo contrarii principii virtus non ascendat, nec ullo modo eorum actum impediat; necesse est ut illa (sol, inquam, et calidum) proxima quaeque occupent, et dein remotiora quoque jungant, ut tandem futura sit Heracliti conflagratio, solari et coelesti natura gradatim versus terram et confinia ejus descendente et magis appropinquante. Neque illa admodum conveniunt, ut vis illa naturam suam imponendi et multiplicandi, et alia in se vertendi, quam Telesius principiis attribuit, non operetur in similia aequae aut magis, quam in contraria; ut coelum jam excandescere debuerit, et stellae inter se committi. Verum ut propius accedamus, quatuor omnino demonstrationes proponendae videntur, quae Telesii philosophiam de principiis plane convellere et destruiere possint, etiam singulae, multo magis junctae. Harum prima est, quod inveniantur in rebus nonnullae actiones et effectus, etiam ex potentissimis et latissime diffusis, quae ad calorem et frigus nullo modo referri possint. Proxima, quod
inveniantur

inveniantur naturae nonnullae, quarum calor et frigus sint effectus et consecutiones; neque id ipsum per excitationem caloris praeinexistentis, aut admotionem caloris advenientis; sed prorsus per quae calor et frigus in primo esse ipsorum indantur et generentur. Itaque principii ratio in iis ex utraque parte deficit, tum quia aliquid non ex ipsis, tum quia ipsa ex aliquo. Tertia, quod etiam ea quae a calore et frigore originem ducunt (quae certe sunt quamplurima) tamen procedunt ab illis, tanquam ab efficiente et organo, non tanquam a causa propria et intima. Postremo, quod conjugatio illa quatuor connaturalium omnino permiscetur et confunditur. Quate de his sigillatim dicemus. Atque alicui fortasse vix operae pretium videri possit, nos in philosophia Telefii arguenda tam diligenter versari, philosophia scilicet non admodum celebri aut recepta. Verum nos huiusmodi fastidia nil moramur. De Telefio autem bene sentimus, atque eum ut amantem veritatis, et scientiis utilem, et nonnullorum placitorum emendatorem et novorum hominum primum agnoscimus. Neque tamen nobis cum eo res est tanquam Telefio, sed tanquam instauratore philosophiae Parmenidis, cui multa debetur reverentia. Sed illud in primis in causa est, quod haec fusius agamus, quod in eo, qui primus nobis occurrit, complura differimus, quae ad sequentium sectarum (de quibus postmodum tractandum erit) redargutionem transferri possint, ne saepius eadem dicere sit necesse. Sunt enim errorum (licet diverforum) fibrae miris modis inter se implicatae et intextae, quae tamen saepenumero una redargutione, tanquam falce, demeti et succidi possint. Verum utoccoepimus dicere, videndum quales inveniantur in rebus virtutes et actiones, quae ad calidum et frigidum nullo rerum consensu aut ingenii violentia trahi possint. Primo itaque sumendum quod a Telefio datur, materiae summam aeternum constare, nec augeri aut minui. Hanc ille dotem, qua materia se servat, et sustinet, transmittit, ut passivam, et tanquam ad rationem quanti potius, quam ad formam et actionem, pertinentem, ac si nihil opus esset eam calori et frigori deputare, quae agentium tantum formarum, et virtutum fontes ponuntur; materiam enim non simpliciter, sed omni agente virtute destitui et exui. Atque haec afferuntur magno mentis errore, et prorsus mirabili, nisi quod consensus atque opinio pervulgata et inveterata miraculum tollit. Nil enim simile fere inter errores reperitur, quam ut quis virtutem istam materiae inditam, per quam ipsa se ab interitu vindicat, adeo ut minima quaeque materiae portio, nec universa mundi mole obrui, nec omnium agentium vi et impetu destrui, aut ullo modo annihilari, et in ordinem redigi queat; quin et spatii nonnihil occupet, et renitentiam fervet cum dimensione impenetrabili, et ipsa vicissim aliquid moliatur, nec se deserat; pro agente virtute non habeat, cum contra sit omnium virtutum longe potentissima, et plane insuperabilis, et veluti merum fatum et necessitas. Hanc autem virtutem nec conatur Telefius ad calidum et frigidum referre. Atque hoc recte; neque enim scilicet aut incendium, aut torpor, et congelatio huic rei aliquid addunt vel detrahunt, nec super eum aliquid possunt, cum ipsa interim et in sole, et ad centrum terrae, et ubique vigeat. Sed in eo lapsus videtur, quod molem materiae certam et definitam agnoscit; ad virtutem, qua se numeris suis tueatur, caecutit, eamque (profundissimis peripateticorum tenebris immerfus) accessorii loco ducit, cum sit maxime principalis, corpus suum vibrans, aliud submovens, solida et adamantina in seipso, atque unde decreta et possibilis et impossibilis emanant auctoritate inviolabili. Schola itidem vulgaris eam facili verborum complexu pueriliter prensat, satisfactum huic cogitationi putans, si duo corpora in eodem loco non posse esse pro-

canone ponat, virtutem autem istam, atque ejus modum, nunquam apertis oculis contemplatur, et ad vivum diffecat; parum scilicet gnara, quanta ex ea pendeant, et qualis lux inde scientiis exoritur. Verum (quod nunc agitur) ista virtus quantacunque extra Telesii principia cadit. Transeundum jam ad virtutem illam, quae ad priorem hanc est tanquam antistropha, eam scilicet quae nexum materiae tuetur. Ut enim materia a materia obrui non vult, ita nec materia a materia divelli. Atque nihilominus utrum haec naturae lex sit aequae ac illa altera peremptoria, magnam habet dubitationem. Telesio enim, quemadmodum et Democrito, vacuum coacervatum et sine meta dari placuit, ut entia singularia contiguum suum deponant, nonnunquam et deferant, aegre (ut aiunt) et illibenter, sed majore nempe aliqua violentia domita et coacta; idque ille nonnullis experimentis demonstrare contendit, ea potissimum adducens, quae passim citantur ad abnegandum et refellendum vacuum, eaque tanquam extrahens et amplians eo modo, ut entia videri possint in levi aliqua necessitate posita, contiguum illud tenere; sin majorem in modum torqueantur, vacuum admittere; sicuti in clepsydris aqueis, in quibus si foramen, per quod aqua descendere possit, minutius sit, spiraculo egebunt, ut aqua descendat; sin latius, etiam absque spiraculo aqua in foramen majore mole incumbens, et vacuum supra nil morata, deorsum fertur. Similiter in follibus, in quibus si ea comprimas et occludas, ut nullus illabenti aëri aditus pateat, ac postea eleves et expandas, si pellis gracilis sit et debilis, dirumpitur pellis; si crassa et frangi inepta, non item; et alia hujusmodi. Verum experimenta ista nec exacte probata sunt, nec inquisitioni omnino satisfaciunt, aut quaestionem terminant, atque licet per illa Telesius se addere rebus et inventis putet, et quod ab aliis confusus observatum est, subtilius distinguere nitatur, tamen nullo modo par rebus evadit, nec exitum rei evolvit, sed in mediis prorsus deficit; quod ex more est et ipsi et Peripateticis, qui ad experimenta contuenda instar noctuarum sunt, neque id tam ob facultatis imbecillitatem, sed ob cataractas opinionum, et contemplationis plenae et fixae impatientiam. Quaestio vero ista (ex maxime arduis) quousque detur vacuum, et ad quae spatia fieri possit feminum vel coitio vel distractio, et quid sit in hoc genere peremptorium, et invariabile, ad locum ubi de vacuo tractandum erit, rejicimus. Neque enim multum interest ad id quod nunc agitur, utrum natura vacuum penitus respuat, an entia (ut emendatius se loqui putat Telesius) mutuo contactu gaudeant. Illud enim planum facimus, istam sive vacui fugam, sive contactus cupidinem, nullo modo a calido et frigido pendere, nec a Telesio ipsi adscribi, nec ex rerum ulla evidentia illis adscribi posse; cum materia loco mota aliam prorsus materiam trahat, sive illa sit calida sive frigida, sive liquida sive sicca, sive dura sive mollis, sive amica sive inimica, adeo ut corpus calidum, corpus gelidissimum citius attraxerit ut ei adsit, quam se ab omni corpore disjungi et deferi patiatur. Nam vinculum materiae fortius est, quam dissidium calidi et frigidi. Et sequacitas materiae non curat diversitatem formarum specialium: Itaque nullo modo haec virtus nexus ab illis principiis calidi et frigidi. Sequuntur virtutes duae invicem oppositae, quae regnum hoc principiorum (ut videri possit) ad calidum et frigidum detulerunt, sed jure male enucleato; eas, dicimus, per quas entia se aperiunt et rarefaciunt, dilatant et expandunt, ita ut majus spatium occupent, et se in majorem sphaeram conjiciant; aut rursus se claudunt et condensant, coarctant et contrahunt, ita ut spatium decedant, et in minorem sphaeram se recipiant. Ostendendum itaque est, quatenus ista virtus a calido et frigido ortum habeat, et quatenus seorsum moretur, nec cum

cum illa rationes misceat. Atque verissimum est, quod affirmat Telefius, rarum et densum caloris et frigoris esse veluti opificia propria: longe enim maximae sunt illorum partes ad hoc, ut corpora majus et minus spatium occupent; sed tamen confusius ista accipiuntur. Videntur enim corpora quandoque ab una spatiatione naturali in alteram migrare et se transferre, idque libenter et tanquam volentia, et formam mutantia; quandoque autem tantummodo a naturali spatiatione depulsa, et manente forma veteri in consuetam spatiationem reverti. Atque virtus illa progressiva in novum spatium a calido et frigido fere regitur. At virtus altera restitutiva non item, siquidem expandit se aqua in vaporem et aërem, oleum similiter et pingua in halitum et flammam ex vi caloris; nec (si perfecte transmigraverint) reverti satagunt; quin et aër ipse ex calore intumescit et extenditur. Quod si migratio fuerit semiplena, post caloris abscessum, in se facile recidit; ut etiam in virtute restitutiva partes frigoris et caloris sint nonnullae. At quae non mediante calore, sed violentia aliqua extensa sunt et distracta, etiam absque ulla frigoris accessione, aut diminutione caloris, in priora spatia (cessante violentia) cupidissime revertuntur; ut in exsuctione ovi vitrei, et foliis levatis. Id vero in solidis et crassis longe evidentius est. Nam si distendatur pannus vel chorda, remota vi, magna velocitate resiliunt; atque eadem est compressionis ratio. Nam aër violentia aliqua contrusus et incarceratus multo conatu erumpit; atque adeo omnis ille motus mechanicus, quo durum a duro percutitur, qui vulgo motus violenti nomine appellatur, per quem res solidae mittuntur et volant per aërem et aquam, nihil aliud est, quam nixus partium corporis emissi ad se expediendum a compressione; et tamen nusquam hic apparent vestigia calidi et frigidi. Neque est, quod quis arguetur ex doctrina Telefii hoc modo, ut dicat; esse singulis spatiationibus naturalibus assignatam portionem quandam calidi et frigidi, ex certa quadam analogia: itaque fieri posse ut tametsi nihil addatur caloris, tamen si spatia materiati extendantur aut contrahantur, res eodem recidat, quia plus et minus imponitur materiae in spatio, quam pro ratione caloris et frigoris. Verum ista licet non absurda dictu, tamen sunt eorum, qui semper aliquid comminisci solent, ut quod semel visum est teneant, nec naturam et res persequuntur. Nam si addatur calor et frigus hujusmodi corporibus extensis aut compressis, idque majore mensura, quam pro ratione et natura corporis ipsius, veluti si pannus illeensus calefiat ad ignem, tamen nullo modo rem compensabit, nec impetum restitutionis exstinguet. Itaque planum jam fecimus, istam virtutem spatiationis, ex calore et frigore in parte notabili non pendere, cum tamen sit ipsa illa virtus, quae plurimum auctoritatis his principiis tribuerit. Sequuntur duae virtutes, quae omnibus in ore sunt, atque longe et late patent, per quas scilicet corpora massas sive congregationes majores rerum connaturalium petunt, in quarum observatione, ut in reliquis, aut nugantur homines, aut plane aberrant. Schola enim communis satis habet si motum naturalem a violento distinguat; et gravia deorsum, leviora sursum ferri ex motu naturali pronuntiet. Verum parum proficiunt ad philosophiam hujusmodi speculationes. Ista enim natura, ars, violentia, compendia verborum sunt, et nugae. Debuerunt autem hunc motum non tantum ad naturam referre, sed etiam affectum et appetitum particularem et proprium corporis naturalis in hoc ipso motu quaerere. Sunt enim et alii motus complures naturales ex passionibus rerum longe diversis. Itaque res secundum differentias proponenda est. Quin et ipsi illi motus, quos violentos appellant, magis secundum naturam appellari possint, quam iste quem vocant naturalem; si sit illud

secundum naturam quod est fortius, aut etiam quod est magis ex ratione universi. Nam motus iste ascensus et descensus, non admodum imperiosus est, nec etiam universalis, sed tanquam provincialis et secundum regiones; quin et aliis motibus obsequens et subiectus. Quod vero gravia deorsum ferri aiunt, levia sursum, idem est ac si dicerent, gravia esse gravia, levia levia. Quod enim praedicatur, id ex ipsa termini in subiecto assumitur. Si vero per grave densum, per leve rarum intelligunt, promovent nonnihil, ita tamen ut ad adjunctum et concomitans potius, quam ad causam, rem deducant. Qui vero gravium appetitum ita explicant, ut ad centrum terrae illa ferri contendant, levia ut ad circumferentiam et ambitum coeli, tanquam ad loca propria; asserunt certe aliquid, atque etiam ad causam innuunt; sed omnino perperam. Loci enim nullae sunt vires, neque corpus nisi a corpore patitur, atque omnis incitatio corporis, quae videtur esse ad se collocandum, appetit atque molitur configurationem versus aliud corpus, non collocationem aut situm simplicem.

O P E R A

C I V I L I A

E T

M O R A L I A.

HISTORIA
REGINI
HENRICI SEPTIMI
REGIS ANGLIAE.

ILLVSTRISSIMO ET EXCELLENTISSIMO

P R I N C I P I

C A R O L O

P R I N C I P I W A L L I A E,

D V C I C O R N V B I A E,

C O M I T I C E S T R I A E, etc.

EXCELLENTISSIME PRINCEPS;

VT in parte recognoscerem debitum infinitum, quo Celsitudini vestrae obstrictus sum, operam dedi ut honorem exhiberem memoriae regis illius Angliae, qui ex progenitoribus regis patris vestri, et vestri ipsius, fuit postremus: cui regi utraque unio quodammodo attribui possit: quandoquidem illa rosarum in ipso consummata fuit, illa vero regnorum fundata et inchoata. Quin etiam tempora ejus celebrari merentur. Vir enim prudens fuit, et rex egregius: tempora nihilominus sua turbida, et mutationum, et eventuum rariorum plena. Etenim in temporibus idem usu venit, quod in viis: ut alia sint magis acclivia et declivia, alia vero magis plana et aequabilia. Quorum alterum genus temporum viventibus commodius, alterum scribentibus gratius.

VOL. V.

G g

Neutiquam

Neutiquam eum assentatione colui, sed imaginem ejus ad vivum excepi; quantum fieri potuit, stando tam procul, et luce paulo obscuriore. Verum est Celsitudinem vestram ante oculos habere exemplar incomparabile regis Jacobi patris vestri: attamen non abs re vobis fuerit, unum ex antiquioribus etiam exemplaribus intueri. Deus Opt. Max. Celsitudinem vestram conservet incolumem.

Celsitudinis vestrae

Servus humillimus et devotissimus,

FR. S. ALBAN.

HISTORIA REGNI HENRICI SEPTIMI REGIS ANGLIAE.

POSTQVAM Richardus ejus nominis tertius, de facto rex, sed titulo et regimine tyrannus; atque ita hucusque appellatus et habitus; ultione divina, exsulis expeditionem fortunante, in praelio apud Bosworth victus fuisset et interfectus; successit ei in regno comes Richmondiae, exinde rex Henricus septimus appellatus. Rex, statim a victoria, ut qui sub matre admodum pia, et devota, educatus fuisset, atque naturae suae ductu sacris operandis deditus esset, canticum Te Deum cantari solenniter jussit, toto exercitu praesente, in loco ipso, ubi pugnatum fuerat. Ipse autem magno applausu, et laetis acclamationibus, militari quadam electione, aut recognitione, rex est salutatus. Interim corpus Richardi, post multas injurias et contumelias (quae pro commemorationibus funebribus, et exsequiis, plebi versus tyrannos esse consueverunt) obscure sepultum est. Etsi enim rex ipse, qua fuit nobilitate, fratribus monasterii de Leicestria mandasset ut honorifice humaretur, attamen religiosi ipsi (a vulgi affectibus haud immunes) hoc facere neglexerunt: neque tamen propterea ullius reprehensionem aut censuram subierunt: cum nemo ullum ignominiae aut contumeliae genus, in eum virum injuriosum fuisse existimaret, qui propriis manibus Henrici sexti (principis innocentissimi) carnifex fuisset; qui necem etiam fratris sui Clarentiae ducis procurasset; qui nepotes suos, primo juventutis flore (quorum alter eo tempore rex ejus erat legitimus; alter quoque in futuro, si aliquid fratri humanitus contigisset) occidisset; qui denique gravi infamia laborasset, quod uxorem suam veneno sustulisset, ut ad incestuosas cum nepti sua nuptias lectum sterneret. Quanquam autem princeps fuisset in militari virtute probatus, atque honoris Anglici assertor strenuus, legislator item bonus, in levamen et solatium vulgi; tamen omnium opinione longe virtutibus et meritis ejus praeponderabant parricidia et scelera; quin et opinione prudentium ipsae illae virtutes habitae sunt potius pro rebus affectatis et fictis, ut ambitioni suae velificaret, quam pro dotibus naturae suae aut judicio insitis. Itaque notatum est a viris perspicacioribus (qui priora gesta ejus ad posteriora trahebant) eum, etiam tempore regni fratris sui Edwardi quarti, in hoc callide et secreto incubuisse, ut fratris regimini invidiam et odium conflaret; cum exspectaret, et quasi divinaret, regem, propter luxum et intemperantiam, diu non victurum, sed filios suos tenera adhuc aetate relicturum: tum vero satis noverat, quam facilis esset ascensus a fastigio protectoris, et primi regii sanguinis principis, ad ipsam coronam. Atque ex hoc am-

bitionis profundae fonte promanâsse, quod, tam sub tractatum illum pacis et foederis inter Edwardum, et Ludovicum undecimum Galliae regem, icti, et colloquio utriusque regis apud Piqueneam firmati, quam alias, Richardus, tunc Gloucestriae dux, pacem pro viribus impugnâisset, et a parte honoris stetisset, existimationem suam in fratris contumeliam attollens, oculos omnium (praesertim nobilium et militum) a fratre in seipsum convertere cupiens; quasi rex, vita sua luxuriosa, et minus nobili conjugio, effoeminatus factus esset, minusque honoris sensu, et reipublicae cura, quam regem deceret, tangeretur. Quatenus vero ad leges illas salubres, et politicas, quae ejus tempore introductae erant et sancitae, interpretabantur homines, eas nihil aliud fuisse, quam tyranni inescationes et lenocinia, quibus se populo ostentaret, eorumque benevolentiam captaret; cum sibi ipsi conscius esset, quod plane deesset sibi verum obedientiae subditorum vinculum; jus scilicet ad regnum legitimum. At Henrico, in introitu in regnum suum, et in ipso momento quo corona ad ipsum delata est, occurrit res perplexa prorsus et nodosa, nec facile solubilis; quaeque posse tregem vel prudentissimum, praesertim in regni sui novitate, perturbare, et in diversas partes trahere; atque eo magis, quod erat hujusmodi res, quae moram et deliberationem non pateretur, verum necesse foret, de ea simul et deliberare, et statuere. Evenit ut in ejus persona tres tituli diversi, quibus regnum sibi vindicare posset, concurrerent. Primus erat titulus reginae suae Elizabethae, cui etiam accesserat pactum illud, quo se proceribus, quorum auxiliis regnum adeptus est, obtrinxerat, de nuptiis cum illa contrahendis, quod illum in jure ejus regnaturum haud obscure subinnuebat. Secundus, vetus ille, et tam jure quam armis disceptatus titulus, inter familias Lancastriae et Eboraci; quarum alteri, Lancastriae scilicet, ipse se pro haerede gerebat. Postremus erat titulus gladii et armorum, quod victoria sibi aditum fecisset, et quod rex, qui in possessione regni fuit, in pugna fuisset occisus. Horum titulorum primus maxime erat favorabilis, quique animos subditorum sibi potissimum conciliare posset; qui per spatium viginti duorum annorum, quibus Edwardus quartus regnârat, opinionem penitus imbibierant, de jure rosae albae sive familiae Eboracensis; atque in eam stirpem, propter benignum et gratiosum ejusdem Edwardi, praecipue posterioribus vitae suae annis, regimen, propendebant. Attamen obversabatur ei ante oculos cogitatio illa, quod si huic titulo inniteretur, precario fere rex futurus fuisset, atque matrimoniali potius jure quam vere regio imperaturus; jure regni in persona reginae suae permanente, quae si decessisset, vel prole relicta, vel sine liberis, necesse illi fuisset regno cedere, et in fortunam privatam redigi. Et licet magna spes subesset, quod, comitiorum suffragiis regnum in persona sua, durante vita sua, continuare, et stabilire posset: attamen reputabat secum rex prudentissimus, haud parum interesset, si quis actorum civilium auctoritate in regnum ascitus esset; et si quis regnum jure naturali, et jure sanguinis, obtineret. Neque defuerunt eo tempore rumores et susurri secreti (qui postea vires nacti sunt validas, et magnas perturbationes pepererunt) quod scilicet duo illi Edwardi quarti filii (aut saltem ex illis alter) qui in turri Londinensi dicebantur esse sublati, revera mortui non essent, sed clanculum e custodia emissi, et adhuc viverent. Quod si verum fuisset, actum esset de titulo uxoris suae Elizabethae. Ex altera parte, si juri proprio, et in persona sua inhaerenti, tanquam haerede familiae Lancastrensis, insisteret, satis sciebat titulum illum a comitiis parlamentariis jampridem damnatum fuisse, et totius populi praepjudicio exclusum; quodque haec res ad exhaeredationem familiae Eboracensis, tunc pro indubitatis

regni

regni haeredibus habitae, manifesto tendebat: animoque providebat fore, ut si nullos ex Elizabetha liberos progigneret, in quibus jura utriusque familiae coalescerent, tunc veteres illae discordiarum et bellorum intestinorum flammae, et incendia, iterum redire, et redivivae factae, per omnia grassari possent. Quatenus vero ad jus victoriae et armorum, quamvis Gulielmus Stanleius, post militum a praelio acclamationes, coronam (non imperialem illam, sed quam ornamenti et ominis causa Richardus secum in bellum attulerat) tunc forte inter spolia repertam, capiti Henrici imposuisset, ac si jure belli regno potitus esset; haud tamen oblitus erat, quibus pactis et legibus ad imperium vocatus esset; quodque si jure armorum regnare se praedicasset, non minus suae factionis homines, quam alios omnes, in magnos metus conjecturus fuisset; utpote quod ei potestatem fecisset leges pro libitu suo abrogandi, et de fortunis ac opibus omnium statuendi, et caeterarum rerum quae absoluti sunt imperii; quae res tam asperae et odiosae visae sunt ipsi Gulielmo Normanno, Angliae regi (quem vulgo vocant ConquaeSTOREM) ut licet victoris jura re ipsa exerceret, ad Normannos scilicet suos remunerandos, verbo tamen abstineret; neque hoc jure se regnum tenere unquam professus sit, sed illud titulari quodam praetextu velaverit, in testamento et designatione Edwardi Confessoris fundato.

Verum rex, pro animi sui magnitudine, aleam statim jecit; et incommodis, se ex omni parte prodeutibus, recte appensis; et satis gnarus interregnum aut tituli suspensionem leges regni non permittere; sive amoris erga familiam suam reliqua posthabens; sive titulum illum praeoptans, qui sese sisteret maxime liberum, et independentem; quin et natura, atque animi constitutione, minime in longum prospicere solitus, sed veluti fortunam, ut apud se per diem mereretur, conducere; titulo Lancastriae tanquam principali niti decrevit: reliquis autem duobus (videlicet nuptiarum et armorum) pro adminiculis tantummodo uti; priore, ad secretam invidiam leniendam; posteriore, ad murmura et contradictiones apertas compescendas: minime oblitus, ipsum illum titulum Lancastriae per tres continuas regum successiones valuisse, atque plane perpetuari potuisse, nisi per judicii debilitatem in principe postremo regnante defecisset. Vnde ipso praelii die, qui fuit Augusti vicesimus secundus, suo nomine, nulla facta uxoris mentione, regnum assumpsit. In quo consilio ad extremum usque perstitit, quod multarum ei seditionum et turbarum telam quandam texuit.

Rex harum cogitationum plenus, ante suum a Leicestria discessum, Robertum Willoughbeium equitem auratum, ad castrum de Sherry Hutton, in comitatu Eboracensi, misit, ubi in salva custodia, jussu Richardi, detinebantur, tam domina Elizabetha, regis Edwardi filia, ad nuptias Henrici destinata, quam Edwardus Plantagenista, filius et haeres Georgii nuper Clarentiae ducis. Edwardus iste traditus fuit a castris praefecto, per mandatum regis expressum, in manus Roberti Willoughbei; et per eum, magna cura et diligentia, turri Londinensi inclusus, ubi in arcta custodia servatus est. Quod factum regis (imperio mero, et politicis rationibus tantummodo subnixum) non ex eo proveniebat, quod rex alicujus momenti putarat esse fabulam illam, quam doctor Shawus ad crucem D. Pauli in concione publicavit, de natalibus illegitimis liberorum regis Edwardi; in quo casu Edwardus iste proximus fuisset regni haeres (illa enim fabula jam pridem explosa fuit) sed quod in animo fixum et constitutum apud se haberet, personas quascunque eminentiores, ex linea Eboracensi oriundas, deprimere. In quo instituto rex perpetuo, sive ex
affectus.

affectus sui pertinacia, sive ex iudicii imbecillitate, potius se partibus addictum praebuit, quam regii decoris memorem.

Quatenus autem ad sponsam suam Elizabetham, literas ad eam misit, ut quam primum Londinum se conferret, ibique cum regina vidua, matre sua, maneret. Quod paulo post illa praestitit, multis ex proceribus et foeminis nobilioribus comitata. Interea rex itineribus exiguis Londinum versus contendit, populi plausibus et acclamationibus eum ubique deducantibus, quae proculdubio fuerunt sincere, et minime simulatae; quod in eo cernere erat, quia tanta alacritate et impetu fundebantur. Recipiebant enim eum, veluti principem coelitus demissum, qui inveteratis inter duas illas familias discordiis finem imponeret; quae licet temporibus Henrici quarti, Henrici quinti, et aliquibus annis Henrici sexti, ex una parte, et Edwardi quarti ex altera, lucidis intervallis, et felicibus cessationibus, gavisae essent; nihilominus perpetuo veluti nubes procellosae regno imminebant, novos motus et calamitates minantes. Et sicut ex victoria ejus flexa sunt hominum genua, ita ex nuptiis Elizabethae destinatis etiam et corda.

Ipsè interim, pro summa sua prudentia (affectuum et metuum populi non ignarus) ut opinionem et terrorem de regno debellato dissiparet, praeceperat, ut profectionis sua nihil profectionis militaris simile haberet, sed potius itineris pacifici, quali reges, animi causa provincias suas peragrantes, uti solent.

Civitatem Londini die Saturni ingressus est, sicut et in die Saturni victoriam obtinuerat: quem diem septimanae, primum ex observatione eventuum, dein ex memoria et opinione, prae caeteris, tanquam sibi faustum et prosperum, subinde delegit.

Major Londinensis, comitatus fraternitatibus civitatis, solenni pompa apud Shoreditch eum recepit; ex quo loco, magna procerum et virorum primariorum caterva stipatus, urbem ingressus est: ipse, non equo, aut aperta aliqua sella, aut throno, sed curru clauso vectus est; utpote qui, regni universi quondam hostis publicatus, et proscriptus, satius sibi duxit, majestatem suam tueri, et reverentiam sui populo incutere, quam favorem ejus ullatenus aucupari.

Primum omnium templum D. Pauli adiit; ubi minime volens, populum citius, quam oportebat, oblivisci ipsum praelio regnum adeptum, vexillum suum in templo obtulit, et reposuit, precibusque pro more solennibus interfuit, hymnumque *Te Deum* iterum cantari fecit: deinde ad palatium episcopi Londinensis, ubi hospitium ei paratum erat, se contulit, atque illic per aliquot dies mansit.

Dum ibi moraretur, sanctius consilium suum, adhibitis etiam aliis magnae dignitatis viris, convocavit, in quorum praesentia pactum suum, de ineundo cum Elizabetha matrimonio, renovavit. Quod ut faceret, illud eum maxime impulit, quia sub discessum suum e Britannia spem nonnullam summo cum artificio iniecerat (prout tunc res suae postulabant) se, si in regno Angliae obtinendo sibi res feliciter cederent, Annam ducatus Britanniae haeredem (quae paulo post Carolo octavo Franciae nupsit) in uxorem ducturum. Itaque suspicio nonnulla oborta est, eum minus sincere aut minus constanter se gerere, in tractatu matrimonii cum Elizabetha, omnium votis vehementer expetiti: quae etiam fama, licet sermonibus tantum hominum jactata, miseram Elizabetham miris modis afflixerat. Verum ille optima fide agebat; quin et hoc ab omnibus credi expetebat (ut hoc modo invidiam et contradictiones ad ea, quae animoolvebat, facilius reslingeret) cum tamen apud se secreto statuisset ad consummationem matrimonii non procedere, donec solennis

solennis sua inauguratio, et comitia parlamentaria, celebrata essent. Quorum primum eo spectabat, ne coronatio sui ipsius, et reginae conjunctim (ut par erat) facta, speciem aliquam participationis in jure regni prae se ferret; alterum, ne in jure coronae stabiliendo in persona sua (id quod comitiorum auctoritate se consecuturum confidebat) vota ordinum ullatenus in Elizabetham reflecterent.

Circa hoc tempus, in autumno, versus finem Septembris, grassari coepit, tum in ipsa urbe Londini, tum in aliis regni partibus, morbus quidam epidemicus, tunc temporis novus; cui, ex natura et symptomatibus ejus, Febris Sudorificae nomen indiderunt. Morbus iste breves fortitus est periodos, tam in morbi ipsius crisi, quam in tempore durationis ipsius: quippe qui eodem correpti erant, si intra spatium viginti quatuor horarum non morerentur, securi fere et sine metu erant. At quoad spatium temporis, per quod malitia morbi duravit, incepit quidem circa vicesimum primum Septembris diem, cessavit autem sub finem Octobris sequentis: adeo ut festum regiae coronationis, quod celebratum est ultimo Octobris, neutiquam procrastinaverit aut impediverit; neque itidem comitia parlamentaria, quae intra septem a coronatione dies successerunt. Fuit iste morbus febris pestilentis genus quoddam; neque tamen (ut videtur) in venis aut humoribus sedem occupans, cum non carbunculi, non pustulae, non purpureae aut lividae maculae sequerentur (massa scilicet corporis intacta); tantum malignus quidam vapor, et aura, ad cor advolvit, spiritusque vitales petebat et occupabat; unde natura excitabatur ad eundem per sudores emittendum et exhalandum. Patuit autem per experientiam, quod morbus iste naturae potius insidiatrix erat, eamque imparatam opprimebat, quam adversus remedia obstinatus, si in tempore subventum foret. Etenim si aegrotus in aequabili temperamento, quoad vestes, et focum, detentus esset, tepidumque bibisset, et cordialia etiam temperata sumpisset, unde naturae ipsius opus, nec calore irritaretur, nec frigore repelleretur, plerumque sanitas sequebatur. Verum innumeri homines ex eo subito occubuerunt, antequam curationis modus, et regimen aegroti, innotesceret. Opinio erat, morbum istum neutiquam ex epidemicis illis, qui simul contagiosi sunt, et de corpore in corpus fluunt, fuisse; sed a malignitate quadam in ipso aëre, ex praedispotione tempestatum, et mutationibus coeli crebris, et insalubribus, impressa, manasse: atque brevis ejus mora hoc ipsum indicabat.

In vigilia sanctorum Simonis et Judae, pransus est rex apud aedes Thomae Bouchieri, archiepiscopi Cantuariæ et cardinalis; et a Lambitha per prata profectus est (pontem transiens) ad Turrim Londinensem; ubi die sequenti duodecim equites vexillarios (quos vocant Banarettos) creavit. At creationes nobilium parca manu dispensavit: etenim licet praelium nuper commissum fuisset, et coronationis celebritas propè instaret, tres tantum evexit. Jaspar comes Pembrochia, regis avunculus, promotus est in ducem Bedfordiae: Thomas baro Stanleius, regis focer, factus est comes Derbiae: Edwardus autem Courtneius, Devoniae. Quamvis rex etiam tunc apud se statuisset, tempore comitiorum in plures nobilitatis gradum conferre; ita rem distribuens, ut civiliter admodum et decore hujusmodi magnificentiis, partim festum coronationis suae, partim conventum comitiorum, ornaret.

Secuta post biduum coronatio ipsa, tricesimo die Octobris, anno salutis 1485. Quo tempore sedit Innocentius octavus papa Romanus; Fredericus tertius imperator Alemanniae fuit; Maximilianus autem filius ejus nuper electus in regem Romanorum; Carolus octavus in Galliis regnavit; Ferdinandus et Isabella Hispaniis imperârunt; Jacobus tertius Scotiae regnum tenuit; inter quos omnes principes, et regem,

regem, pax et amicitia eo tempore intercessit. Quo insuper die (quasi corona, capiti imposita, etiam formidines animo instillasset) instituit, ad maiorem securitatem, cohortem quinquaginta sagittariorum, sub praefecti regimine, qui corpus ejus stiparent, per nomen satellitii inferioris. Veruntamen, ut hoc se fecisse putaretur potius majestatis suae augendae gratia, atque imitatione moris illius, quem in partibus transmarinis observaverat, quam metu, quasi rebus suis diffideret, ordinavit hoc pro instituto non temporaneo, sed quod etiam apud successores suos retineretur.

Septimo Novembris, rex comitia regni sui inchoavit, quae immediate post adventum suum Londinum summoneri fecit. Consilia ejus, et fines, in comitiis tam propere convocandis, fuerunt praecipue tres. Primus, ut regnum in persona sua, suffragiis ordinum, stabiliretur. Secundus, ut condemnationes et proscriptiones eorum, qui a partibus suis steterant (quae fuerunt plurimae) rescinderentur; et facta quaecunque hostilia, quae ab illis, in causa ejus, fuerunt perpetrata, a poena eximerentur, plenaque iis venia fieret: atque, ex altera parte, ut praecipui ex hostibus suis, et potentissimi, judicio ordinum damnarentur. Tertius, ut inferioris conditionis homines, qui Richardo adhaeserant (ne forte novis motibus materiam praebere) remissionem generalem, qualis in fine comitiorum a rege emanare solet, consequerentur: haud immemor, quantum regi periculi immineat a subditis suis, cum maxima pars eorum sibi conscia sit, periculum sibi imminere a rege. Accedebat et alia causa comitiorum non parva. Nimirum quod ipse, tanquam princeps prudens et moderatus, secum reputabat, rebus suis convenire, ut mora omissa, manifestum populo suo fieret, sibi in animo esse, ex norma legum suarum regnare, licet in ore gladii ingressus esset. Nec minus, ut assuefaceret subditos pro rege eum venerari et recognoscere, quem modo pro hoste et exsule ducebant. Quod ad stabilimentum coronae, praeterquam quod illud mordicus tenebat, ne sponsae suae ulla prorsus fieret mentio (imo nec quod minimum erat, permittens, ut liberi ex ea suscepti primi ante omnes succederent) alias magna prudentia et moderatione tractavit. Neque enim illud urgebat, ut per viam declarationis, aut recognitionis juris sui, statutum perscriberetur: sicut ex altera parte, ut tanquam lex nova sanciretur, minime volebat; sed potius media via institit, simplicis scilicet stabilimenti, idque verbis tectis et utrinque nutantibus; his scilicet, ut *haereditas coronae resideret, remaneret, et continuaretur in rege, etc.* Quae verba in utrumque sensum trahi poterant: illud commune habentia, ut scilicet corona in eo stabiliretur; sed, utrum hoc ex jure prae-existente (quod in dubium vocabatur) an quod de facto in possessione coronae erat (quod nemo negabat) in medio relinquebatur, ut utramlibet interpretationem reciperet. Quinetiam in propaginis, quae ad successionem admittebatur, limitatione, eam non ultra personam suam, et haeredes ex corpore suo, extendi volebat; omissa haeredum generalium mentione, sed illud legis decisioni, qualis ex verbis antedictis elici poterat, subiciebat. Ita ut stabilimentum istud, potius gratiam personalem sibi et liberis suis factam, quam familiae Eboracensis exhaeredationem totalem, sciret. Atque tali temperamento lex condita et sancita est: quam legem bulla papali, proximo anno, muniri procuravit; mentione nihilominus facta, per viam recitationis, reliquorum titulorum, tam sanguinis, quam victoriae. Ita ut jam triplex ille titulus suus factus esset quintuplex; addita scilicet tribus illis, quibus initio nitebatur, auctoritate papali et parlamentaria.

In iisdem quoque comitiis rex in rescindendis eorum, qui a partibus ejus steterant, convictionibus, iisdemque ab omnibus criminibus et poenis propter ea, quae in sua causa commiserant, eximendis, quod voluit obtinuit: sancitaeque sunt statuta in eam sententiam. Cum vero statutum illud esset sub incude, intervenit quaestio juris satis subtilis. Dubitatum est enim, utrum suffragia complurium, in inferiori confesso tunc existentium, valida essent et legitima, eo quod proditoris, tempore Richardi, damnati fuissent; unde incapaces et inhabiles redditi essent in summo gradu. Incongruum enim quiddam videbatur, ut illi leges conderent, qui ipsi ex-leges essent. Sic autem se res habuit; plurimi ex iis, qui temporibus Richardi in regis Henrici partes maxime inclinarent, pro equitibus et burgensibus parlamenti electi et delegati fuerunt: sive hoc rex secreto procuraverit, sive ex mero populi affectu processerit; quorum plerique, temporibus Richardi, damnati fuerant, et proscripti. Rex quaestione ista nonnihil commotus est. Et si enim gravi et specioso praetextui inniteretur, regis tamen partes haud obscure perstringebat. Sed prudenti admodum consilio se reprimens, quaestioni illi satis aequum se praebuit, quasi nihil aliud esset, quam controversia quaedam de apicibus juris. Ideoque iudices de ea consulebant, qui in eum finem in scaccharii camera (ubi haberi solet iudicum concilium) convenerunt. Illi autem, re maturius deliberata, gravem et sobriam sententiam tulerunt, ex legum norma, et aequitate naturali temperatam: pronunciarunt enim, ut equites et burgenses illi damnati et proscripti a conventu parlamento abstinerent, donec perlata esset lex, de convictionibus eorum revocandis.

Eodem quoque tempore mota forte erat quaestio inter iudices (dum de prior quaestione consultarent) quid fieri deberet circa regem ipsum, qui ut caeteri condemnationem subierat. Sed fuit unanimi iudicum consensu conclusum et firmatum; *Coronam ipsam omnes sanguinis oppilationes, quae descensum coronae ullatenus impediunt, deobstruere.* Itaque a quo tempore rex coronam assumpserat, fontem sanguinis fuisse expurgatum; omnesque sanguinis corruptiones et impuritates sublatas, ut regi opera parlamentaria non fuisset opus. Veruntamen, honoris causa, ab ordinibus regni tunc mandatum est, ut quaecunque archiva et memoriae condemnationis regis aliquam facerent mentionem, obliterarentur, cancellarentur, et penitus abolerentur.

Ex parte autem hostium regis, parlamento condemnati sunt, nuper dux Glocestriae, Richardum tertium se appellans; dux Norfolciae; comes Surriae; vicecomes Lovellus; baro Ferrerius; baro Zouchus; Richardus Ratcliffus; Gulielmus Castellbeius; et alii complures eminentioris conditionis homines. In quibus statutis condemnatoriis complures insertae sunt clausulae, iustae admodum et temperatae reservationis, et limitationis, liquido indicantes et praemonstrantes, qualis esset prudentia regis, qualis temperantia et moderatio ejus; quae spem etiam in futurum facere poterant imperii aequabilis et mansueti. Quatenus vero ad condonationem generalem, qua caeteris, qui contra regem arma tulerant, indulgere in animo habebat, rex, secundis usus cogitationibus, minus convenire putabat ut a parlamentaria auctoritate promanaret: sed potius ut, cum esset res gratiosa et honorifica, integram beneficii gratiam in seipsum transferret: usus tantum opportunitate confessus parlamenti, quo melius in venas universi regni fama rei spargeretur. Itaque, durante adhuc parlamento, edictum regium promulgavit, veniam praeteritorum, et restitutionem fortunarum, impertiendo iis, qui contra eum arma tulerant, aut hostilia

machinati erant, modo intra diem praefixum misericordiae suae se submitterent, et iuramentum fidelitatis fusciperent. Vnde multi ex asyis emigrarunt; plures autem ex metu, non minus nocentes, quam ii, qui intra septa asylorum se receperant.

Quod vero ad pecunias attinet, iudicavit rex tempestivum non esse et minus convenire, ut ab ordinibus, his comitiis, aliquas postularet; tam quia in rebus tanti momenti subditi ejus sibi gratificati erant, quam etiam quod eos remunerare nequiverat remissione generali (qualis in parlamenti concedi solet) quia hanc munificentiam sibi praeripuerat similis remissio, quae sub coronationem ejus paulo ante de more exiit: maxime autem quia ante oculos omnium observabatur, quantas forisfacturas et confiscationes tunc temporis obtinuerat, quae thesauris suis replendis sufficerent: unde casualia illa coronae merito possent contributionibus subditorum parcere, tempore praesertim, quo pacem cum omnibus principibus vicinis coleret. Paucae admodum leges in iis comitiis latae sunt, quasi pro forma tantum: inter quas una fuit, ut exteri, licet civitate donati, nihilominus vectigalia, qualia imponi solent meris exteris, solverent: altera, ut multa mercatorum Italorum, propter pecunias, quae proveniebant ex mercibus suis venundatis, in nativas regni merces non impenfas, fisco regio applicarentur. Vtraque lex ad pecunias corrogandas spectabat; cujus rei, jam a principio regni sui, rex immemor non erat, atque ad finem regni feliciter ei cessisset, si providentia ista matutina (quae ab indigentia omni, propter quam necesse haberet subditos suos gravare, eum muniebat) potuisset una ingenium ejus in hac parte fraenare et temperare. Durante tempore comitiarum, addidit et alias creationes nobilium, ut supra inuimus. Baro Chandos de Britannia factus est comes Bathoniae. Aegidius Daubeneius eques auratus factus est baro Daubeneius, et Robertus Willoughbeius, eques itidem auratus, baro Brookus.

Praeterea rex summa cum magnanimitate et munificentia (quae virtutes adhuc per vices in eo valebant) Edwardum Staffordum (filium primogenitum Henrici ducis Buckinghamiae, tempore Richardi condemnati) restituit, non solum honoribus et dignitatibus paternis, verum etiam fortunis et possessionibus, quae amplissima fuerunt. Ad quam rem, summae certe liberalitatis et decoris, inter caetera eum movit grati et generosi animi sensus quidam, quod praefatus dux is fuisset, qui primum lapidem contra tyrannidem Richardi moverat: et revera pontem regi ad regnum super ruinas proprias straverat. Atque his peractis comitia parlamentaria soluta sunt.

Solutis comitiis, rex confestim pecunias misit ad marchionem Dorcestriae, et Johannem Bouchierum equitem auratum, redimendos; quos pignorum loco Parisiis reliquerat, pro pecuniis quas mutuo sumpserat, cum expeditionem in Angliam susceperat. Atque hac occasione arrepta, literas misit ad majorem, et cives Londinenses, per manus domini thesaurarii et magistri Braii (quem consilarii loco habuit) quibus petebat, ut ab iis mutuaretur summam quatuor mille librarum, cujus summae, post varios sermones utrinque habitos, dimidium tantum impetrare potuit. Quod tamen eorum responsum, rex in bonam partem accepit; ut facere solent, qui pecunias mutantur, antequam eos premat necessitas. Sub hoc tempus, rex in consilium suum sanctius ascivit Johannem Mortonum, et Richardum Foxum, alterum Eleiensensem, alterum Exoniensem episcopum; homines exsomnes, et multi silentii, quique una cum eo excubias quasdam agebant in alios omnes. Vterque negotiis suis admotus fuerat, antequam ad regnum ascendisset, et fortunae illius ad-

versae

versae participes. Mortonum istum paulo post, diem suum obeunte Bouchiero, ad episcopatum Cantuariensem evexit. Foxum autem custodem privati sui sigilli constituit; et postea gradatim eum transtulit a sede Exoniensi ad Bathoniensem, dein ad Dunelmensem, et postremo ad Wintoniensem. Etsi enim rex ad negotia sua tractanda consueverat episcoporum opera uti, quia, cum magnis redditibus gauderent, praemia sua secum portabant; attamen per gradus hoc facere amabat, ut primitias episcopatum sibi accumularet, quae per hanc graduum seriem multiplicabantur. Licet enim tunc temporis redditus ille ex primitiis, redditibus regiis non fuisset annexus, sed tributo papali cesserat; attamen ipse ita cum collectoribus papae se gerere solebat, ut haud parvum inde commodum sibi redundaret.

Verum tandem aliquando, decimo octavo die Januarii, secutae sunt nuptiae, tam diu expectatae et expetitae, inter regem et dominam Elizabetham, ei antea desponsatam. Qui quidem dies nuptiarum majori populi favore et laetitia celebratus est, quam fuerant, aut regis in civitatem ingressus, aut ejusdem coronatio: quod rex notavit potius, quam probavit. Verissimum enim est, quod per totam deinceps vitam suam, quamdiu regina in vivis esset (nam illa prior diem suum obiit) haudquaquam se pro marito nimis indulgente gessit; licet illa forma amabilis, obsequio facilis, et puerperiis insignis fuisset. Verum pertinax illa sua a familia Eboracensi animi abalienatio tantum apud eum poterat, ut locum reperiret, non solum in bellis suis, et consiliis, verumetiam in cubili et thoro.

Jam autem rex, fiduciae plenus, ut princeps qui praelio victor fuisset, neque a comitiis suis ullam omnino repulsam tulisset; quemque adhuc acclamationes et plausus populi recentes circumstrepebant; imperium suum in futurum nihil aliud, nisi ludum, fore, et regni tantummodo fruitionem sine molestiis, pro certo sibi persuaserat. Nihilominus, ut princeps cautus et vigilans, constitutum apud se habebat, nihil omittere eorum, quae ad praesidium et securitatem suam pertinerent: cum ea tamen opinione, quod in posterum administrationem regni sui potius cum voluptate et alacritate, quam labore et anxietate, exercere posset. Itaque indiciis certis edoctus, partes regni sui septentrionales non tantum affectu in familiam Eboracensem propensas esse, sed etiam memoriae ipsius Richardi regis devotissimas, cogitabat aestatem proximam melius insumi non posse, quam si provincias illas ipse perlustraret, praesentiaque sua, et majestate simul ac comitate, populi illarum partium animos sanaret. Verum rex in fortunae suae supputatione et calculis judicio suo magnopere falsus est, quae per multos annos continuos variis fluctibus et tempestatibus agitata est et quassata. Quamprimum enim Lincolniam venit (ubi festum Paschatis celebravit) certior factus est, baronem Lovellum, Humphredum et Thomam Staffordos (qui antea apud Colcestriam asyli privilegio se muniverant) ex asylo erepsisse; sed quem locum petiissent, neminem scire. Quem nuncium rex aspernatus est, et Eboracum usque iter perrexit. Eboraci cum esset, recentior et certior occurrit nuncius, baronem Lovellum cum copiis magnis prope adesse. Staffordos autem in comitatu Wigornienfi arma cepisse, et ad urbem Wigorniae prope accessisse, eamque oppugnare in animo habere. Rex, utpote princeps magni et profundi judicii, non multum his nunciis commotus est: putabat enim illas copias praelii apud Bosworthum reliquias quasdam esse, neque ad causam familiae Eboracensis quicquam pertinere. Magis autem sollicitum eum habuit copiarum delectus, quibus resisteret rebellibus, quam ipsorum rebellium debellatio; cum in medio populi sibi suspecti veluti obsessus esset. Sed cum res moram non pateretur, magna celeritate copias

coegit (quae contra Lovellum mitterentur) ad tria millia, male armatas, sed bene animatas (paucis eorum ex ipsius aula et comitatu delectis, reliquis vero ex colonis et famulis illorum, quos sibi fidos expertus est) sub ductu Bedfordiae ducis; et pro more suo, quo veniam et gratiam potius ante pugnam, quam post, impertire solebat, eidem duci potestatem dedit condonationem praeteritorum promulgandi iis, qui statim arma deponerent, et se dederent: quod dux, quamprimum ad castra Lovelli appropinquasset, praestitit. Nec regem fefellit exspectatio sua, heraldi enim pro tormentis bellicis erant. Siquidem baro Lovellus, hac re perculsus, et militibus suis diffusus, in comitatum Lancastriae fugam cepit; et ad tempus apud Thomam Broughtonum equitem auratum latitans, in Flandriam, ad ducissam Burgundiae Margaretam, post trajecit. Milites autem ejus, a duce suo deserti, confestim duci Bedfordiae se submiserunt. Staffordi quoque, et eorum copiae, audito quo locores Lovelli essent (in cujus successu spem maximam collocarant) etiam ipsi plane desperarunt, et fugam capefferunt: fratribus duobus ad Colnhamiam, oppidulum prope Abingtoniam, in asylum se recipientibus: sed inspecta ejus loci charta privilegii per iudices de Banco regis, atque ad proditores minime extendere iudicata, Humphredus apud patibulum de Tiburne supplicio affectus est: Thomae autem, utpote a fratre natu maiore allecto, ignotum est. Sicque rebellio haec ut nubecula quaedam transiit: atque rex, faecibus et fermento partium septentrionalium aliquantum expurgatis, quae prius in eum non bene animatae erant, Londinum rediit.

Septembri sequente, regina filium primogenitum peperit; cui rex (in honorem stirpis veterum Britonum, a qua ipse erat oriundus) Arthuri nomen indidit; praenomen secutus illius prisca regis Britonum; in cujus rebus gestis asserendis satis invenitur in historia vera et monumentis antiquis, quod illum, demptis fabulis, magna gloria regnasse testetur. Infans robustus erat, et corpore validus, licet octavo mense editus esset, de quo medici et astrologi male ominantur.

SECVTVM est hoc anno, qui erat regis secundus, mirum quoddam facinus, et audacia plenum; quodque statum regis et regni vehementer perturbavit: de quonarrationes, quas in manibus habemus, adeo nudaе sunt et jejunaе, ut rem relinquunt vix credibilem: non tam ob eventus naturam (ejusmodi enim accidentia in rerum memoria non raro reperiuntur) sed propter peculiare quaedam rei circumstantias, praesertim sub initiis. Judicium igitur faciemus de hoc negotio ex rebus ipsis, quatenus sibi invicem lucem praebeant, veritatem tanquam ex minera effodientes. Rex in regno suo novus erat, contraque opinionem suam, etiam et meritum, magna apud populum invidia et odio flagrabat. Radix hujus invidiae plane erat sedula ejus et continua familiae Eboracensis depressio, quam corpus totius regni favore adhuc prosequabatur. Hoc animos populi indies a rege magis magisque avertibat; praesertim cum viderent regem post nuptias suas, et filium ex illis nuptiis natum, nihilominus coronationem reginae suae (quae conjunctim cum coronatione propria ab omnibus primo erat expectata) adhuc distulisse; ne matrimonialis quidem coronae honore eam dignatum. Neque enim secuta est coronatio reginae, nisi post duos annos; postquam scilicet pericula regi pro praeceptis fuerunt, quid agendum sibi esset edocentia. Invaluerat autem invidia multo magis, postquam rumor increbuerat (sive casu volitans, sive malitia hominum male animatorum sparsus) regem constituisse Edwardum Plantagenistam clanculum in Turri Londinensi necare: cujus

cujus casus tantam habebat cum casu liberorum regis Edwardi similitudinem; cum sanguinis ipsis propinquitas, par aetas, locusque ipse Turris, illius crudelitatis memoriam refricaret: ut in regem odiosissimam quandam opinionem et famam concitaret, ac si ipse alter rex Richardus futurus fuisset. Etiam illud murmur adhuc sopitum non erat, ex regis Edwardi filiis saltem alterum superstitem esse. Qui quidem rumor ab iis, qui rebus novis studebant, artificiose et occulto fovebatur. Neque vero in regis ingenio et moribus inerat aliquid ad dissipandas istiusmodi caligines commodum; verum e contra ita se gerere consueverat, ut dubitationes potius injiceret, quam compesceret. Atque ex his fomes praeparatus est scintillae: quae quidem, tantum rerum omnium datura incendium, ab initio despicabilis fuit.

In Oxonia vivebat sacerdos quidam astutus et vaser, Richardus Simon vocatus, cui erat pupillus, pistoris filius, dictus Lambertus Simnellus, aetatis circiter quindecim annorum: puer quasi venerabilis, multum in ore et aspectu prae se ferens majestatis et decoris. Sacerdos iste in cogitationem quandam male-sanam incidit (dum sermones hominum avide imbiberet, et in episcopatum aliquem amplum se promotum iri speraret) ut adolescentulum illum ad filii secundi regis Edwardi (de quo opinio erat eum in Turri fuisse trucidatum) personam induendam et simulandam subornaret: et paulo post (nam inter rem agendam, consilium suum, quatenus ad personam, mutavit) ad Edwardi Plantagenistae, tum in Turri detenti, personam repraesentandam: et in omnibus, quae ad fidem faciendam conducere, eum egregie instruxit. Hoc erat illud incredibile, de quo prius diximus: non quod fictarum personarum ludibria ad regnum adipiscendum subornarentur (etenim temporibus antiquis, et recentioribus, hoc interdum contigerat) neque quod in mentem venire potuisset homini tam vili et abjecto, ut tantam rem fusciperet, et amplecteretur (etenim magnae cogitationes et sublimes quandoque in infimae conditionis homines influunt, praesertim quando inebriati fuerint vulgi sermonibus): sed hoc (inquam) illud est, quod minime videtur probabile; sacerdotem istum, cui omnino ignota erat persona vera, ad cujus exemplar persona falsa efformanda esset, ullo modo in animum inducere potuisse, ut actorem fabulae suae edocere speraret, vel gestu externo; vel in praeteritis vitae suae et educationis actis et accidentibus recensendis; vel in idoneis responsis ad quaestiones, quas verisimile erat ei propositas fore, vel similibus; ulla ex parte ad vivum imaginem ejus, quem personandum susceperat, commodè exprimere. Etenim puero isti personare non contigit eum, qui e cunabulis diu ante subreptus fuerat, aut in prima infantia asportatus; verum adolescentulum talem, qui usque ad aetatem decem fere annorum perpetuo in aula regia fuerat educatus, ubi oculi innumeri eum conspexissent. Rex enim Edwardus, caedis fratris sui ducis Clarentiae conscientia morsus, filium ejus (de quo nunc loquimur) in integrum restituere sane noluit, ut dux Clarentiae esset, sed tamen eum comitem Warwici creavit; honore qui ex parte matris ad eum pertinebat resuscitato: eumque dum vixit honorifice admodum tractavit; licet Richardus tertius eum postea in custodia habuerit. Adeo ut plane fieri nequiverit, quin aliqua persona ex eminentioribus, cui Edwardus Plantagenista specialiter et familiariter notus fuisset, negotio praesideret, a qua sacerdos mandata reciperet. Quod vero maxime probabile est (si quis ex actis praecedentibus et subsequenter rem recte aestimet) huc reddit, ut persona, quae telam illam ordiretur et texeret, statuenda sit regina vidua. Foemina negotiatrix et pragmatica, quaeque civilibus rebus tractandis insueta erat: sane

fane in illius conclavi felix illa conjuratio in Richardum tertium pro rege Henrico inita, tractata et agitata est (id quod rex optime noverat, et fortasse nimis alte recondiderat) illa etiam hoc tempore regi erat infensissima, eo nomine, quod putaret filiam suam (ea qua rex infestebat via) non promotam sed depressam. Nemo autem proculdubio tanta cum rerum notitia scenam istam totam ornare, aequae ac illa, poterat. Neque tamen consilium ejus erat, nec etiam caeterorum ex prudentioribus, qui huic machinationi favebant, et vires subministrabant, ut idolum istud revera corona potiretur, sed illius periculo viam ad ruinam regis aperire: quo peracto singuli diversas intra se spes et consilia fovebant. Huic conjecturae maxime illud suffragatur, quod quamprimum conjuratio ista maturuerat et eruperat, rex ita afficiebatur, ut reginam illam repente in monasterio de Bermondsey concluderet; omnesque fortunas ejus et redditus fisco applicaret: hocque ordinavit per consilium et conventum quendam, ostiis clausis habitum, absque processu aliquo legali, exili admodum et longe petito usus praetextu; quod nempe filias suas, ex asylo, in potestatem regi Richardo, contra promissum suum tradidisset. Ex quo genere procedendi, etiam a principio, pro nimis severo, et plane irregulari habito, tam quoad materiam quam quoad formam, valde probabiliter concludi possit, accusationes graves contra illam reginam prodidisse, quas rex, propter rationes status, et ad vitandam invidiam, publicare noluit. Non levi etiam argumento fuit, secreti aliquid latuisse, et examinationes suppressas et cohibitas fuisse, quod sacerdos ipse Simon, postquam comprehensus esset, ad supplicium nunquam palam productus fuisset, imo nec in publicum judicium tractus (sicut compluribus ex clero, ob prodiones minus atroces, contigerat) sed tantum in gurgustio quodam incarcerationis mansisset. Accedit, quod post mortem comitis Lincolniae (ex familia Eboracensi viri principalis) qui in praelio Stokesi occisus fuerat, rex hoc pectoris sui arcanum quibusdam ex consiliariis suis aperuit; se mortem comitis aegre ferre, quod ab illo, si vixisset, intima periculi sui, et conjurationis contra se factae rescire potuisset.

Verum ut ad narrationem rei ipsius revertamur, primo Simon, ut diximus, discipulum suum edocuit personam Richardi ducis Eboracensis imitari: hoc vero factum est sub idem tempus, quo fama illa sparsa est, quod rex constituerat Edwardum Plantagenistam, tum in Turri detentum, neci tradere; quo divulgato magnum secutum est populi murmur. Sed non multo post, diverso rumore ingruente, quod nimirum Edwardus ille Plantagenista e Turri aufugisset; atque simul callidus iste sacerdos audiens illum tam charum vulgo fuisse, tantamque ob ejus periculi depulsionem laetitiam conceptam, personam larvae suae mutavit, et in personam Plantagenistae, tanquam magis idoneam, transformavit; quippe qui in ore populo magis erat, et sermonibus tum praecipue jactatus: simul concinnius erat, ut post famam fugae Edwardi hoc quod struebat, subsequeretur. Attamen, cum secum reputaret, minus sibi tutum futurum, et hominum curiositati et inquisitioni magis obnoxium, si fabulam istam hic in Anglia egisset, consultius fore putavit, si, more scenarum in tragoediis et similibus, magis e longinquo rem ostentaret: itaque cum discipulo suo in Hiberniam transfretavit, ubi favor erga familiam Eboracensem majorem in modum fervebat. Rex sane in rebus Hiberniae constituendis minus impiger et providus fuerat; neque magistratus et consiliarios suos in illo regno mutaverat, aut alios sibi probatos et fidos caeteris immiscuerat, ut facere debuerat; praesertim cum inclinationem ejus populi erga familiam Eboracensem satis nosset: quamque etiam lubricus esset ejus regni status, et ad res novas amplectendas pronus

magis multo, quam ipsa Anglia: sed victoriis suis, et successibus in Anglia confusus, per otium res Hiberniae in ordinem se redacturum minime dubitabat.

Quamobrem hac regis focordia factum est, ut sub adventum Simonis cum falso suo Plantagenista in Hiberniam, omnia ad defectionem et seditionem parata invenirentur, ac si ex composito fere res transacta fuisset. Primo omnium, adiit Simon Thomam Fitz-Gerardum comitem Kildariae, et Hiberniae tum praesidem; cujus oculos tanta caligine perstrinxit (partim sermonum suorum vi et insinuatione, partim habitu et gestu pupilli sui, cujus etiam ori majestas quaedam regia insidebat) ut illecebrae illae, fumis fortasse quibusdam ambitionis adjunctae, ita comitem affecerint, ut persuasissimum ei esset, verum prorsus illum Plantagenistam fuisse. Comes negotium statim communicavit cum proceribus nonnullis, et aliis; primo quidem occulto. Eos autem similiter secum affectos perspicens, de industria rem in publicum exire et spargi permisit; veritus id quod destinaverat patefacere, priusquam populi animos tentasset. Sed si potentiores alacriter, certe plebs furiose agebat; aërium istud phantasma incredibili gaudio et favore excipiens; partim quod essent in familiam Eboracensem propensissimi; partim ex gentis ipsius superbia, ut regem Angliae regno dedisse et imposuisse viderentur. Neque vero scrupulus ille, de damnatione Georgii ducis Clarentiae, istius Edwardi patris, apud eos quicquam valebat; cum nuper regis Henrici exemplo didicissent damnationes illas legales titulo et praetensionem ad coronae fastigium nullo modo officere. Quatenus vero ad Edwardi quarti filias, facile innitebantur repulsae, quam a rege Richardo haereditate regni summotae tulissent; easque etiam tanquam Henrici factionis portionem quandam aestimabant, cum in ejus manu omnino essent. Adeo ut mirabili consensu, et plausu, et magna omnium ordinum frequentia, Plantagenista iste fictitius ad castrum Dublinense adductus esset, atque ibi tanquam rex salutatus, stipatus, et honoratus; puero satis decore se gerente, nihilque committente, quod ignobilitatem generis sui argueret. Quin et paucis diebus elapsis rex proclamatus est, per nomen Edwardi sexti, ne gladio quidem uno pro causa regis Henrici evaginato.

Rex, nunciis perlatis de rebellione ista, tam repentina et inexpectata, plurimum commotus est duas praecipue ob causas: prima erat, quod motus ister illud tentabat, a quo sibi maxime metuebat; tituli scilicet Eboracensis familiae resuscitationem: secunda, quod motus idem contigerat tali loco, quo tuto personam suam transferre non poterat. Nam partim ex fortitudine innata, partim ex suspicione quadam universali (nescius et haesitans cui fidere secure posset) personam suam propriam ad omnes motus reprimendos transferre amabat. Rex igitur concilium suum convocavit apud coenobium Carthusianorum ad Shinam. Quod quidem concilium admodum secreto habitum est; at decreta ejus, quae in publicum statim prodierunt, tria fuerunt.

Primum erat, ut regina vidua (sicut antea obiter dictum est) eo quod contra pactum, et fidem suam iis praestitam, qui cum ea de matrimonio filiae suae Elizabethae cum Henrico ineundo contraxerant, eam nihilominus ex asylo in manus regis Richardi tradidisset, coenobio monialium de Bermondsey includeretur, utque fortunae et redditus ejus omnes fisco cederent.

Secundum erat, ut Edwardus Plantagenista, tunc temporis in custodia Turris arcta habitus, modis omnibus, qui excogitari poterant, maxime publicis et notoriis, populo monstraretur. Hoc eo spectabat partim ut rex illa, quam apud populum subierat, invidia exoneraretur, de nece clandestina Edwardi: sed praecipue, ut omnibus liquido detegerentur eorum, quae in Hibernia acta sunt, levitas et impostura;

postura; quodque revera Plantagenista, quem colebant, idolum et res fictitia tantummodo esset.

Tertium erat, ut denuo publicaretur remissio generalis anteaactorum iis, qui intra diem praefixum delicta sua revelare vellent, et se regiae clementiae submitterent: utque diploma remissionis verbis tam largis et amplis perscriberetur, ut nullum prorsus genus altae prodicionis (vel in regis ipsius personam) exciperetur. Quod licet mirum videri posset, attamen regi prudenti et sagaci probabatur; qui satis sciret maxima sibi pericula, non a prodicionibus levioribus, sed ab atrocioribus imminere. Ista vero regis et concilii sui decreta statim executioni mandata sunt. Ac primo regina vidua in coenobio monialium apud Bermondsey conclusa erat, et fortunis omnibus exuta. Quod res mirabilis populo visa est: foeminam infirmam et calamitosam, quod tyranni minis et promissis succubuisset, idque post tantum temporis spatium elapsum (quo rex nullum offensae, aut animi exulcerati signum ostendisset) multo autem magis post tam felix matrimonium inter regem et filiam suam, cum prole mascula suscepta, a rege tam subito mutato, aut tam tarde sensus suos aperiente, tanta cum severitate tractari.

Regina ista inter exempla fortunae insigniter inconstantis, et adversa cum prosperis saepe alternantis, reponi possit. Primo a supplice afflicta, et vidua desolata, assumpta est in thorum regis, regis inquam coelibis, quique inter viros aetatis suae fuerat pulcherrimus. Etiam, in ipso regni Edwardi curriculo, miseram subierat fortunae aleam, et felicitatis suae eclipsim, ex fuga regis, et coronae suae amissione temporaria. Insuper, eo nomine fortunata cenferi posset, quod prolem ei pulcherrimam egregia cum foecunditate peperit, atque amorem ejus maritalem (patientia, et obsequio, et amorum regis dissimulatione, aliquantulum adjuta) usque ad finem retinuit. In cognatos suos, et sanguinis propinquitate conjunctos, etiam ad factionem usque propensa fuit: quae res apud proceres ex parte regis, qui regium sanguinem mixtura illa quasi pollui existimabant, magnam ei invidiam conflaverat: quibus proceribus regii sanguinis se adjunxerat dominus Hastings, magna apud regem gratia florens, qui licet regi tam charus esset, putabatur per vices, malitia et artibus hujus reginae, non absque periculo ruinae vixisse. Post mortem regis mariti sui, veluti subjectum aliquod tragoediae facta est; cum vitam eousque produxisset, ut videret fratri suo caput amputatum; utrosque filios suos regno privatos, spurios declaratos, et crudeliter interfectos. Attamen inter has tam acerbas calamitates, libertate sua, dignitate, et fortunis fruebatur. Verum postea demum, rota aliquantulum in prosperum versa, cum regem in generum nata esset, et facta avia nepotis masculi, nihilominus (ob causas obscuras et incognitas, et sub praetextibus non minus admirandis) praecipitata est, et mundo exulavit, in monasterio clausa, ubi periculosum pene erat eam invisere. In quo paulo post vitam finivit. Regis tamen jussu, juxta regem maritum suum Windesoriae honorifice sepulta fuit. Collegium reginale apud Cantabrigiam fundavit. Hoc rigore rex magna apud populum suum incurrit obloquia; quae tamen, tam ob rationes status, quam ob confiscationem tam amplam, ei reddita sunt dulciora.

Sub idem tempus, Edwardus Plantagenista verus, in die dominico, per universas Londini plateas principales ductus est, ut a populo spectaretur. Et post spectaculum populi in plateis, solenni processione templum D. Pauli ingressus est, ubi et frequens populi multitudo convenerat. Atque simul apposite et decore provisum est, ut complures ex nobilitate, et alii gradus eminentioris (maxime ex iis, qui regi suspecti

suspecti essent, quique speciem et personam Plantagenistae optime nôssent) sermones cum adolescente, inter eundum, familiariter conferrent. Atque hoc regis prudentissimum remedium, malum illud Hiberniae plane discussit apud populum Angliae; praesertim eam populi partem, quae errore, non malitia, toxicum illud hauferat. In Hibernia tamen, ubi non dabatur a facinore in tantum aucto receptus, parum aut nihil valuit: sed contra, ultro imposturam totam in regem retorserunt; et sermones ferebant, regem, ut verum regni haeredem depelleret, et mundo fucum faceret, et hominum imperitorum oculos fascinaret, adolescentulum supposititium in similitudinem Edwardi Plantagenistae ornâsse, eumque populo monstrâsse, ne abstinendo quidem a sacris processionis ritibus, quo majorem fabulae fidem conciliaret. Circa idem quoque tempus, edictum de remissione generali promulgatum est; simul etiam rex multam adhibuit diligentiam, ut portus regni clauderentur, ne fugitivi, rebus praesentibus infensi, aut suspecti, mare trajicerent, in Hiberniam, aut Flandriam.

Interim rebelles Hiberniae, nuntios tam in Angliam quam Flandriam clam miserant, qui utrobique loci res haud parvi momenti transfegerant. In Anglia enim, in partes suas pertraxerant Joannem comitem Lincolniae, Joannis Poli ducis Suffolciae filium, ex Elizabetha Edwardi quarti sorore. Comes iste spiritus altos et elatos gerebat, simulque strenuus erat, et ingenio pollens, et sublimibus jampridem cogitationibus insueverat. Richardo enim tertio constitutum erat, odio fratris ejus utriusque (regis Edwardi, et Clarentiae ducis) atque eorum stirpis (cum scilicet sanguine amborum manus suas imbuisset) posteros eorum, sub variis et falsis praetextibus (de quibus antea diximus) successione in regnum privare, atque comitem istum (si ipse sine liberis discederet) in regem destinare. Neque hoc regem latuerat, qui propterea actiones ejus secreto observabat. Verum cum populi invidiam, ob incarcerationem Edwardi Plantagenistae, jam degustaverat, consultum non putabat, hujusmodi invidiam accumulare per incarcerationem comitis Lincolniae; quin et rebus suis conducere putabat, illum tanquam alterius rivalem conservare. Comes autem Lincolniae, rebellionis Hiberniae ut particeps fieret, movebatur, non quod leviter inniteretur iis, quae ibi gesta erant, instar bullae fragilis evanida, sed literis a Margareta de Burgundia receptis; in cujus suppetiis auxiliariis, atque ipsa declaratione quod in partes descendisset, plus longe ponderis erat, tum quoad famam, tum quoad vires ipsas. Neque comes negotium repulit, quod sciret praetensum Plantagenistam idolum merum, et nihil amplius esse: sed contra laetabatur, eum falsum potius quam verum Plantagenistam fuisse: quod cum satis sciret falsum Plantagenistam sponte in fumos abiturum, verum autem regis consiliis pessum iri, secum reputaret, aditum sibi ad regnum proprio titulo et jure patefieri posse. Haec animo agitans, secreto in Flandriam transfretavit, quo paulo ante appulerat dominus Lovellus, qui consiliorum suorum veluti procuratorem in Anglia reliquerat Thomam Broughtonum, equitem auratum, qui in comitatu Lancastriae magnas clientelas et multos sequaces habebat. Nam paulo ante (ut supra diximus) cum praetensus Plantagenista primo in Hiberniam receptus fuisset, nuncii clandestini ad Margaretam missi fuerant, eam de rebus jam in Hibernia gestis certiores facientes; ejus auxilium in causa (ut ipsi dicebant) tam pia et justa, et cujus initiis Deus tam manifesto affuisset, implorantes; cum promissis et protestatione, omnia deinceps arbitrio ejus permissa fore; tanquam supremae ejus actionis patronae et protectricis. Margareta Edwardo quarto soror fuit secunda; etiam Carolo Burstun-

diae duci, Strenuo cognominato, secunda uxor; ex quo cum nullos liberos suscepisset, magnam curam cum insigni benevolentiae affectu, Philippi et Margaretae (prioris mariti nepotum) educationi impendit. Id quod magnum ei amorem et auctoritatem apud Belgas conciliavit. Princeps haec animo virili, malitia autem muliebri, praedita; thesauris quoque non exiguis affluens, propter dotis suae amplitudinem, providamque ejus dispensationem: et ipsa liberorum exsors, curisque aliis fere soluta; pro fine consiliorum suorum sibi proposuerat, ut videret in folio regni Angliae familiam suam iterum collocatam: Henricum autem tanquam metam sibi posuerat, ad cujus ruinam omnes actiones suae tenderent et collimarent: adeo ut ex ejus consiliis (tanquam ex pharetra) turbae per multos annos excitatae in regem emissae fuerint. Tanto autem flagrabat adversus familiam Lancastriae, et praecipue in regis personam, odio, ut nequiquam per familiarum in nepti sua tantum honorificam conjunctionem mitigaretur; sed contra, ipsam neptem suam odio haberet, quod suis nuptiis regi ad regnum adipiscendum, et in se stabiliendum, adiutum patefecisset. Magno igitur et vehementi animi impetu oblatam a rebellibus occasionem arripuit, eorumque postulatis annuit: et consilio habito cum comite Lincolniae, et domino Lovello, et aliis, decretum est, ut procures illi duo, cum cohorte bis mille Germanorum (qui omnes erant veterani) sub ductu Martini Swarti (duce forti et in militia experto) in Hiberniam se conferrent, ad novum regem: magna siquidem in spe erant, quando actio illa regalitatis plane constitutae et fixae speciem habuisset, et comitis Lincolniae, veluti secundae personae, necnon copiarum exterarum in auxilium submissarum reputatione aucta esset, fore ut harum rerum fama animos adderet illis, qui in Anglia partibus suis favebant, ut praesto essent cum auxiliis, quo tempore exercitus in Angliam transvectus esset. Insuper, et hoc decretum est, ut si res successisset, supposititius ille Plantagenista deponeretur, et verus reciperetur. In qua tamen actionis periodo comes Lincolniae privatas suas spes fovebat. Postquam copiae istae ex Flandria in Hiberniam venissent; et partium confidentia, ex conspectu mutuo, et exercitus justus jam in unum corpus coacti facie, mirum in modum crevissent; de successu minime dubii, sibi magna pollicebantur, ac secum sermonibus et colloquiis jactabant, se copiis multo majoribus instructos, ad regnum Henrici subvertendum proficisci, quam idem Henricus ad regis Richardi regnum subvertendum fecisset: quodque si nullus adversus se gladius strictus esset in Hibernia, conjectura ex eo recte capi posset, gladios etiam in Anglia cito aut vaginis conditos, aut repullos fore. Primo autem jactantia quadam, ob tantas copiarum accessiones, regem suum novum in ecclesia cathedrali Dublinensi coronaverunt; qui antea proclamatione tantum rex declaratus erat: tum vero concilium habuerunt de iis quae ulterius agenda erant. In quo concilio, etsi opinabantur nonnulli, quod consultissimum foret, res in Hibernia primum constituit, illamque regionem pro belli sede deligere, eoque regem ipsum Henricum, necessitate belli compulsus, pertrahere (ex cujus absentia sperabant, haud parvos motus et mutationes in Anglia secuturos); nihilominus quia regnum Hiberniae inopia laborabat, unde exercitum alere, et militibus Germanis stipendia solvere, nullo modo possent; quia etiam studia et vota Hibernicorum atque generaliter militum (qui in statu rerum tumultuario potius duces suos regere, quam ab illis regi consueverunt) magno impetu et cupiditate multa ferebantur spoliis regni Angliae se ditandi: in eam sententiam itum est, ut copias suas quanta fieri posset celeritate in Angliam transferrent. Rex interim, qui cum primum audierat quid in Hibernia gestum

gestum esset, haud multum commotus est, sed sperabat se nullo negotio copias Hibernicas (tanquam avium gregem) lapidis jactu disperfurum, atque examen istud apum, cum rege suo, veluti tinnitu et cymbalis abacturum; cum postea certior factus esset, comitem Lincolniae se partibus adjunxisse, atque ducissam Margaretam factioni praesidere, periculum verè aestimare coepit; atque tanquam ea, quae oculis cernuntur, prospiciebat, regnum suum iterum in discrimen venturum, sibi què necesse fore rursus de eo dimicare. Ac primo, antequam audisset comitem Lincolniae e Flandria in Hiberniam profectum, conjiciebat fore, ut a duabus simul regni partibus oppugnaretur: videlicet ad orientalem Angliae plagam, facta invasione a copiis e Flandria; atque ad occidentalem plagam versus septentrionem, a copiis ex Hibernia. Itaque postquam mandasset, ut delectus militum in utrisque partibus haberentur, et duos constituisset strategos, Jaspardum ducem Bedfordiae, et Joannem comitem Oxoniae (in animo habens, etiam in propria persona adesse, ubi occasiones ejus praesentiam maxime requirerent) nullam tamen eo ipso tempore invasionem expectans (cum hiems jam adulta esset) iter suum instituit versus Suffolciam et Norfolciam, ut eas provincias confirmaret. Postquam autem ad Sancti Edmundi burgum venisset, accepit, Thomam marchionem Dorcestriae (qui unus ex pignoribus fuerat in Galliis) ad ipsum properare, ut se a quibusdam accusationibus, contra se exhibitis, purgaret. At licet rex aurem ei benignam reservaret, erat tamen conditio temporis tam periculosa, ut statim miserit comitem Oxoniae, qui obviam ei factus ad Turrim Londinensem illum perduceret: verbis tamen gratiosis eum permulceret, et postularet, ut ignominiam illam non aegre ferret, quia nihil a rege periculi ei imminebat; quin et hanc rem ei praesidio fore, ut nec rebus regis, nec fortunis propriis quicquam nocere posset; et quod in regis manu semper futurum esset (postquam ab iis, de quibus insimulabatur, se purgasset) honorem ejus refarcire.

A Burgo sancti Edmundi ad civitatem Norwici perrexit. Inde tanquam in peregrinatione quadam sacra Walsinghamiae templum, Virgini Mariae dicatum, et multis miraculis celebre, visitavit; et vota pro salute sua nuncupavit: atque inde, per Cantabrigiam, Londinum reversus est. Post paucos dies, rebelles Hibernici cum rege suo (sub ductu comitis Lincolniae, comitis Kildariae, domini Lovelli, et Swarti praefecti cohortis) ad Fouldriam in comitatu Lancastriae appulerunt; ad quos statim se contulit Thomas Broughtonus eques auratus, cum exigua admodum manu Anglorum. Rex per hoc jam certus, procellam istam non diruptum iri, sed in unum locum casuram, copias satis amplas coegerat: atque ipse, assumptis etiam duobus, quos delegerat, strategis (nempe duce Bedfordiae, et comite Oxoniae) Coventriam usque, manum cum iis conferturus, advenerat; unde turmam equitum ad hostium res explorandas emisit; utque simul aliquos ex exercitu eorum palantes interciperet, ex quibus melius scire posset eorum et progressus, et consilia; quod et factum est: etsi regi, in ipso rebellium exercitu, exploratores non deessent.

Rebelles versus Eboracum iter ceperunt, vastatione agrorum, et alia violentia hostili, abstinentes, ut melius in gratiam populi se insinuarent, et regis sui decus tuerentur; qui scilicet, ex vero sensu animi regii, calamitatibus subditorum indoleret. Verum globulus iste nivalis inter volvendum augmenta nulla suscipiebat. Neque enim populus ad illos ex ulla parte confluerat; neque etiam in aliis regni partibus motus ullus in eorum favorem factus est; cui rei in causa erat, partim ex-

perimentum, quod jam exhibuerat rex, moderati regiminis sui, cum opinione felicitatis conjunctum; partim, quod odiosa admodum res esset populo Angliae, regem accipere, humeris Hibernorum et Germanorum gestatum, et introductum; ex quibus nationibus maxima pars copiarum rebellium erat conflata. Neque ab ipsis rebellibus satis prudenter factum est, ut primo in partes boreales exercitum suum ducerent; nam licet, praeteritis temporibus, fuissent illae regiones amicorum suorum altrices; tamen iisdem locis exercitus domini Lovelli dispersus fuit; atque ibidem rex ipse praesentia sua populi animos paulo ante leniverat. At comes Lincolniae, spe sua frustratus (populum enim ad se certatim conflaturum sibi promiserat, in quo casu in animo ei erat bellum protrahere) remque jam sine receptu esse satis sciens, decreverat cum regis copiis, qua poterat celeritate, conflare: itaque versus oppidum Newarci exercitum duxit, oppidum sperans se, subito suo adventu, in potestatem suam redacturum. Sed rex paulo ante Nottinghamiam venerat, ubi concilium castrense convocavit; in quo deliberatum est, an tempus protelare, aut hostes statim adoriri oporteret? In quo concilio, rex ipse (qui multas animo suspiciones agitabat, quarum nemo conscius esset) manifesto in eam sententiam propendebat, ut praelio quam primum decertarent. Verum, hanc dubitationem repente exemerunt magna auxilia, quae in ipso articulo hujus consultationis se adjunxerant, partim literis missis excitata, partim sponte a multis regni partibus venientia.

Principales autem personae, quae tum in regis auxilium advolarunt, fuerunt, ex nobilitate quidem, comes Salopiae; et dominus Strange; ex equitibus autem et nobilibus minoribus, ad septuaginta homines, cum cohortibus suis numerum sex mille armatorum implentibus, praeter copias, quae regi ante eorum adventum praesto fuerant. Quocirca rex, cum cerneret copias suas in tantum auctas, magnamque in omnibus ad pugnam alacritatem, in eo, quod prius decreverat, confirmatior erat; atque propere exercitum duxit, ita ut inter castra hostium, et oppidum Newarci, se medium sisteret; nolens eorum exercitum illius oppidi commoditate gaudere. Comes, nequiquam territus, eo ipso die ad pagum quendam, Stoke dictum, perrexit, ibique illa nocte castrametatus est super clivum cujusdam colliculi. Rex autem, die sequente, aciem instruxit in campestribus. Nec minus animose comes de colle descendit, et praelium cum eo conferuit. De quo quidem praelio narrationes, quae nunc extant, tam exiles sunt et nudae (etsi fuerit res tam recentis memoriae) ut potius successum praelii, quam modum pugnae declarent. Aiunt regem, copias suas in tres acies divisisse; quarum prima acies tantum, alis utrinque bene roborata, reapse pugnaverat, totumque exercitus hostilis impetum sustinuerat; pugnam fuisse atrocem et obstinatam, et per tres horas durasse, antequam victoria in aliquam partem inclinaret; nisi quod, quandoquidem prima tantum regis acies pugnaverat (duabus reliquis aciebus veluti otiose stantibus) judicium fieri possit, qualis in fine successus pugnae expectandus esset: Martinum Swartum, cum suis Germanis, egregie perfunctos esse: itemque Anglos; neque etiam Hibernos officio defuisse, animis aut ferocia; sed cum essent fere inermes, spiculis tantum et ensibus instructi, in eos potius occisionem, quam pugnam, fuisse: ita ut furiosa eorum trucidatio reliquo exercitui magno terrori fuisset: universos autem duces in acie cecidisse: nempe, comitem Lincolniae, comitem Kildariae, Franciscum dominum Lovellum, Martinum Swartum, et Thomam Broughtonum, omnes fortiter praeliantes, nec terga vertentes, aut retrò cedentes. Tantum de Lovello exiit sermo, quod e praelio fu-

gerit,

gerit, et flumen Trenti equo transnataverit, sed adversum littus propter ripae praecipitium conscendere non potuit, unde in fluvio submersus est. At alius sermo eum in fluvio non relinquit; sed refert, quod diu post in caverna quadam subterranea vitam produxerit. Numerus occisorum, ex parte hostium, fuit ad minimum quatuor millium: ex parte autem regis, primae aciei circiter dimidium cecidit, praeter multos saucios, sed minoris conditionis homines. Inter alios captivos fuerunt supposititius ille Plantagenista (iterum Lambertus Simnellus factus) unaque versutus ille sacerdos, ejus paedagogus. Lambertum quod attinet, rex vita eum privare noluit; sive ex animi magnitudine reputans illum instar imaginis tantum cereae fuisse, quam alli temperarent, et finxerant; sive ex alta quadam prudentia, putans eum, si capite plecteretur, nimis propere in oblivionem iturum; sin in vivis maneret, futurum eum assiduum spectaculum, et instar remedii aut exorcismi adversus ejusmodi spectra, et incantationes, temporibus venturis. Itaque receptus est in famulitium regis in aula sua, sed vili admodum loco, in culina; adeo ut, insigni humanae fortunae ludibrio, veru circumageret ille, qui coronam gestarat (cum tamen fortuna post tragoediam minime soleat comoediam aut exodium introducere) postea autem promotus est, ut esset ex falconariis regis. Quod vero ad sacerdotem, in gurgustium quoddam obscurum inclusus est, neque quid de eo postea factum esset, innotuit; cum in natura regis penitus insitum esset, pericula sua veluti sub sigillo obsignare.

Post praelium, profectus est rex Lincolniam, ubi preces solennes, et gratiarum actiones, celebrari fecit pro salute sua et victoria. Utque devotiones ejus plenum suum circulum complerent, misit vexillum suum ad templum beatae Virginis Walsinghamiae, in oblationem; ibi vota solvens, ubi nuncupasset. Atque hoc modo, ab ista tam insigni fortunae machina (quae in eum intentata fuerat) liberatus, ad pristinam animi confidentiam rediit; secum cogitans, universa sua infortunia simul in eum irruisse. Verum id contigit, quod sermo vulgi, in principio regni sui, ei ominatus est; futurum scilicet, ut laboriose regnaret, quod regnum suum a morbo sudorifico initium cepisset. Sed quamvis rex se jam in portu navigare putaret, tamen tanta fuit prudentia, ut fiducia sua providentiam neutiquam obfuscaret, praesertim in rebus non remotis. Itaque tam recenti et inexpectato periculo expergefactus, animo volvebat, quibus modis, tam rebellionis praeteritae participes et fautores eradicaret, quam similitum periculorum semina in futurum exstingeret: simulque hominum, male erga res suas animatorum, receptacula omnia et refugia, ubi rebellionibus suis paulo post vivificandis incubabant, amoveret. Primo igitur profectionem novam a Lincolnia in partes septentrionales instituit; quamvis revera hoc iter potius curiam quandam judicalem itinerariam saperet, quam alias. Nam ubicunque se contulit, magna cum severitate, et stricta inquisitione, partim jure militari, partim via justitiae ordinaria animadvertibat in eos, qui rebellionis praeteritae adhaeserant, eique vires praebuerant. Neque morte plerosque afficiebat (cum ipsum praelium haud parum cruoris profudisset) sed multis pecuniariis; vitae parcens, thesauros autem corrogans. Inter alia ejus generis crimina, sedulo inquisitum est de iis qui rumorem quendam excitaverunt et sparserunt, paulo ante praelium commissum; rebelles praelio vicisse, regisque exercitum debellatum fuisse, regemque ipsum fugisse. Vnde opinio erat, complures, qui aliter in regis suppetias venturi fuissent, isto artificio detentos fuisse, et perterritos. Quae quidem acculatio, licet fundamento non penitus caruerit, attamen calide et avide a nonnullis arrepta erat, qui cum ipsi ad regis partes tuendas socordes fuissent et negligentes, hoc praetextu utebantur ad teporem eorum et inertiam tegendam. Quam
nihilominus

nihilominus calliditatem rex deprehendere noluit, etsi eam animo reponderet, quatenus ad personas quasdam particulares, ut sui moris erat.

Verum quoad extirpationem radicum et caesarum motuum similium, temporibus futuris, coepit rex sentire ubi eum calceus suus ureret; quodque depressio familiae Eboracensis in omnibus tanquam unguis in ulcere esset. Factus igitur jam cautior, neque pericula amplius contemnere, aut remedia eorum dedignatione quadam rejicere volens; atque aliquid, quod in hac re animos hominum sanare posset, praestare cupiens (praesertim in caeremonia quapiam externa) decrevit tandem coronationem reginae maturare. Postquam igitur Londinum reversus esset, quo magna cum pompa, et tanquam triumphali, ingressus est, victoriamque suam per biduum sacris obeundis celebrasset (prior enim die templum D. Pauli adiit, et hymnum Te Deum cantari fecit; crastino autem solennem processionem habuit, et concioni apud crucem divi Pauli interfuit) regina, summa cum magnificentia, et splendidissimo apparatu apud Westmonasterium coronata est, Novembris vicesimo quinto, anno autem regis tertio; quae coronatio, duos circiter annos, nuptias suas infecuta est; tanquam baptismum ferotinum, quod compadres diu expectasset. Quae mira et inexpectata temporis protractio sic notata est ab omnibus, ac si res stomacho regis minime grata erat, sed necessitate quadam, et propter rationes status ei fuisset imposita. Paulo post, ut omnibus palam fieret, serenitatem quandam jam factam, quodque incarceration Thomae marchionis Dorcestriae, temporis potius res quam hominis esset, idem marchio libertati restitutus est absque examinatione aliqua, aut alia quavis formula. Sub idem tempus, rex legationem ad Innocentium pontificem misit, quae de nuptiis suis eum certiore redderet: atque insuper referret regem jam (sicut alterum Aeneam) ex fluctibus et diutinis erroribus fortunae suae emeruisse, atque in portum securum appulisse: ac simul gratias sanctitati suae ageret, quod celebrationem nuptiarum suarum praesentia nuncii sui honorasset: atque tam personam suam, quam vires regni, ad mandata sua exsequenda prolixè offerret.

Legatus autem regis, orationem habens coram papa, in praesentia cardinalium, regem reginamque tanta verborum grandiloquentia extulit, ut fastidio eos qui aderant prope enecaret. At postquam ad papae laudes pervenisset, ita eum ad coelos usque elevavit, et deificavit, ut omnia, quae de rege et regina jam modo dixerat, moderata viderentur et tolerabilia. A papa sane honorifice admodum exceptus est, et multa cum gratia dimissus. Cum enim papa sibi conscius esset socordiae suae, quodque orbi christiano prorsus inutilis haberetur, magna affectus est laetitia, quod nomen suum et laudes apud regna remotiora tam feliciter resonare cerneret. Obtinuit etiam a papa justam admodum et honorificam bullam, ad privilegia asylorum (quae regi tantas molestias pepererunt) in tribus articulis moderanda.

Primo, ut si quis ex asylo noctu, aut alias clanculum exiisset, et maleficium aliquid vel transgressionis commisisset, ac deinde se in asylum recepisset, asyli jure in perpetuum decideret. Secundo, ut licet corpus ejus, qui in asylo degebat, a creditoribus immune esset, tamen bona, quae extra asylum inventa essent, legi subjicerentur. Tertio, ut si quis ad asylum, propter crimen laesae majestatis, confugisset, beneliceret regi, custodes ei intra asylum ipsum apponere, qui ejus dicta et facta observarent.

Rex quoque, in majorem regni sui securitatem contra seditiosos et malevolos subditos (quibus regnum abundare sciebat) qui in Scotiam ad libitum aufugere possent; quippe quae non sub clavibus erat, quemadmodum erant regni portus; hujus rei cau-

sa magis, quam quod hostilia ab eo regno metueret, ante adventum suum Londinum (dum apud oppidum Novi castri maneret) legatos solenniter miserat ad Jacobum tertium Scotiae regem, qui de pace cum eo tractarent et concluderent: Fuerunt autem legati, Richardus Foxus episcopus Exoniensis, et Richardus Edgcomb eques auratus, regii hospitii contra-rotulator, qui honorifice apud eum regem excepti fuerunt. Verum rex Scotiae, eodem, quo rex Angliae, morbo laborans (licet, ut postea apparebat, magis atroci et lethali) hoc est, subditis malignis, ad tumultus ciendos idoneis, etsi affectu proprio in pacem cum rege componendam multum inclinaret; tamen proceres suos in hac re cognoscens averfissimos (quos irritare timebat) inducias tantum in septennium concessit: in secreto tamen pollicitus, eas inducias de tempore in tempus renovatum iri, quamdiu uterque rex in vivis esset.

HVCVSQVE rex occupatus fuit in rebus domi constituendis; verum circa hoc tempus oblata est occasio, ut foras prospiceret, atque ad res externas animum applicaret. Carolus octavus Galliarum rex, virtute et fortuna patris et avi sui (Caroli septimi et Ludovici undecimi) regnum Franciae acceperat, et opibus florentius, et ipso territorio amplius, quam multis retro annis fuerat: cum redintegratio facta esset in illis membris principalibus (quae olim portiones coronae Franciae, postea autem ab ea avulsae fuissent; ita ut jam diu sub homagio tantum coronae, non in dominio tenerentur, cum a principibus propriis, jure tanquam regio, administrarentur) Andegavia scilicet, Normannia, Provenza, et Burgundia. Restabat tantum Britannia, quae cum corona Franciae uniretur; ut sic monarchia Franciae ad veteres terminos et limites proferretur.

Rex Carolus haud parva flagrabat ambitione et cupiditate illum ducatum recuperandi et reannectendi. Quae quidem ejus ambitio prudens admodum fuit, et pondus insigne habebat; minime certe similis ambitioni expeditionum suarum sequentium in Italiam. Sub initiis enim regni sui, paternis consiliis regebatur (consiliis inquam, non consiliariis) cum pater ejus consiliariis fere non usus sit, sed ipse sibi pro consilio esset; nec virum quenquam prudentiorem juxta se haberet. Atque illum regem patrem suum satis sciebat Carolus bellis Italicis aversum fuisse, et in Britanniam oculos suos conjecisse. Multae erant res, quae animum Caroli spe prosperi successus in hac re pascere. Dux Britanniae aevo confectus et lethargicus; et mercenariis consiliariis innitens, duarum tantum filiarum parens, ex quibus altera valetudinaria erat, nec diu superstes futura. At Carolus in ipso aetatis flore et robore jam erat, et populus regni Franciae, pro ratione ejus temporis, bellicis copiis, tam quoad duces quam quoad milites, satis instructus; viris militaribus, qui in bellis Burgundicis meruerant nondum assumptis: pacem etiam cum omnibus vicinis principibus se colere non ignorabat. Quatenus vero ad illos, qui consiliis suis perficiendis se opponere possent; Maximilianum Romanorum regem, qui sibi rivalis futurus esset (tam pro ducatu, quam pro nuptiis filiae) pecuniarum indigum sciebat; regem autem Henricum, tam sibi nonnihil devinctum ob favores et officia ejus praeterita, quam domesticis turbis implicatum. Erat ei insuper praebita occasio pulchra et speciosa, quae ambitionem suam tegeret, et belli ansam adversus Britanniam porrigeret; eo scilicet nomine, quod dux Britanniae ducem Aurelianensem, et alios ex nobilitate Franciae (qui contra regem Carolum arma sumpserant) ad se recepisset. Quocirca rex Carolus, de bello Britanniae inferendo certus, satis cognoverat, a nullo tam potenter sibi opponi posse, quam ab Henrico (sive ratione status permoto, ne regnum Franciae in nimiam potentiam excresceret;

ceret; siue gratitudine quadam adducto, quod ipse duci etiam Britanniae non minus, quam sibi, ob ejus in rebus suis adversis merita, obstrictus fuisset) si modo ille partibus se adungere vellet. Itaque quamprimum Carolus audisset, regem victoria sua in tuto collocatum, statim legatos ad eum misit, qui auxilium ab eo peterent, aut saltem ut ne alterutri parti se addiceret. Legati illi regem apud Lancastriam offenderunt, et legationem in hanc sententiam declarârunt. Primo regi impertiti sunt successum Caroli, quem paulo ante contra Maximilianum habuerat, in oppidis quibusdam, quae invaserat Maximilianus, recipiendis. Istud autem genus sermonis familiariter praemissum fuerat, ac si Carolus Henricum non pro amico aut foederato exteriore haberet, sed intimo, suorumque tum affectuum tum fortunarum particeps. Post istam insinuationem, ac deinde gratulationem regi ob victoriam suam in rebelles factam, ad rem, de qua missi erant, pervenerunt; significantes Henrico regem suum compulsus esse ad justum contra Britanniam bellum, quod dux rebelles suos et hostes declaratos recepisset, et auxiliis juvâisset. Non esse eos humiles aut calamitosos supplices, qui in Britanniam ad auxilia imploranda aufugerint; sed tam eminentes viros, ut liquido pateret, consilia eorum, non ad fortunarum propriarum praesidium, sed ad regis fortunas infestandas et invadendas spectare; cum caput eorum esset dux Aurelianensis, primus regii sanguinis princeps, et persona ab ipso rege secunda. Ideoque si res recte perpenderetur, bellum merito judicari posse, ex parte domini sui, potius defensivum quam offensivum, utpote quod omitti non poterat, si status proprii conservatio sibi curae esset: neque profecto primum ictum bellum constituere invasivum (quem princeps prudens nullus exspectare vellet) sed primam provocationem sapere, quam bellum cum hoste legitimo; cum res huc redierit, quod subditi regis (proditores) a duce Britanniae, regis feudatario, protegerentur. Satis scire regem Henricum, quam perniciosi exempli res sit, si principes vicini rebellium patrocinia susciperent, contra jus gentium et foederum. Neque tamen ignorare regem suum, quod rex Henricus, in rebus suis adversis, multis et opportunis ducis Britanniae officiis non nihil obligatus fuisset; neque ex altera parte dubitare, quin rex Henricus non oblitus esset, quam promptus rex suus fuisset in auxiliis ei submittendis, cum dux Britanniae, et consilarii ejus mercenarii eum destituisent, et tantum non prodidissent: quodque haud parvum subesset discrimen inter officia, quae rex suus, et ea quae dux Britanniae, praestiterat; cum ducis Britanniae consilia ex rationibus utilitatis et emolumenti manare possent; contra vero ea, quae dominus suus contulerat, nulli alii causae, quam amoris et sincero affectui, tribui possint; eo quod, si res haec ad amissam politicam examinata esset, longe fuisset rebus suis consultius, ut tyrannus in Anglia regnaret, odio populi et turbis expositus, quam talis princeps, cujus virtutes non poterant non magnum et potentem eum reddere, quandocunque eum rerum suarum compotem fieri contigisset. Sed quomodocunque se res haberent, quoad obligationis respectum, quem rex duci Britanniae debere videretur: tamen regem suum adduci non posse, ut crederet, regem Henricum ab eo, quod justum est, declinaturum, aut in causam tam iniquam descensurum. Itaque cum bellum istud, quod regi suo gerendum erat, nihil aliud esset, quam ut se a periculis imminantibus liberaret, sperare regem suum, Henricum non minore studio et affectu ad conservationem status ejus concursurum, quam ipse Henrico ad adeptionem regni sui concurrisset. Saltem non dubitare, quin rex Henricus, pro sua in pacem propensione, quam semper prae se tulerat, spectator tantum belli futurus esset, et inter partes neutralis: neque enim posse dominum suum, nisi iniquus foret, a rege postulare, ut partem belli capefferet, qui tam nuper a seditionibus

onibus et motibus intestinis coeperat respirare. Verum de mysterio illo, reunionis Britanniae ad coronam Franciae, sive per bellum, sive nuptias cum haerede Britanniae, ne verbum quidem; legati enim hoc, veluti scopulum quendam, exhorruerunt; satis scientes illud postulatis suis maxime obfuturum. Sed e contra sermonibus suis quasi obiter inferuerunt, regem suum apud se omnino constituisse, filiam Maximiliani in uxorem ducere: simul et Henricum credere voluerunt, regem suum totum in eo esse, ut expeditionem in persona propria in Italiam, ad jus suum ad regnum Neapolitanum armis vindicandum, susciperet: quae omnia eo spectabant, ut Henricum ab omni suspitione abducerent, de bello Britannico, nisi quatenus ad restinguendam flammam, quam in regnum proprium alias grassaturam merito formidaret, conduceret.

Rex, negotio cum concilio suo sanctiore communicato, legatis in hunc modum responsum dedit. Primo autem (quod legati fecerant) comitatem quandam verborum praemisit; inquit, se magna laetitia affectum, quod regem oppida illa e manu Maximiliani recepisse ab illis didicisset. Deinde familiariter eis commemorabat particularia nonnulla de rebus suis, quamdiu in periculo fuisset, et de victoria postea secuta. Quod vero ad negotium Britanniae, rex paucis respondit: Regem Galliae et ducem Britanniae duos esse viros, quibus ante omnes plurimum deberet: quodque pro magno sibi ipsi infortunio duceret, si res ita inter eos procederent, ut ei non liceret gratitudinem animi sui erga utrumque demonstrare. Quodque nulla alia sibi pateret via, tanquam principi christiano, et utriusque amico communi, qua fidem suam erga Deum et homines exsolveret, quam ut se pacis et concordiae inter eos intercessorem offerret; eaque inita via, minime se dubitare quin regi eorum status et honor minore cum periculo, minore etiam cum invidia, conservari possint, quam bello: neque ulli se impensae aut labori parsum esse (imo se veluti in peregrinationem aliquam sacram paratum esse proficisci) ut tam pium assequeretur effectum. Ita autem sermonem clausit; se in re tanti ponderis, quae sibi haerebat in medullis, animum suum per legatos proprios fusius declaraturum; quos, omni mora seposita, ad regem Galliae in eum finem missurus esset. Ita legati Galliae domum remissi sunt. Noluit autem rex de reunionem Britanniae ad coronam Franciae quicquam intelligere videri, quemadmodum et legati nullam de ea mentionem fecissent; nisi quod rex, verbo illo *invidia*, aliquid de hac re subinnuisse visus est. Res autem ita se habuit; rex neque iudicio tam imbecilli fuit, neque tam negligenter informatus, ut regis Galliae consilium, de Britannia in ditionem suam redigenda, eum fugeret. Sed primum (utcumque simulabat) a bello contra regem illum ineundo, aversissimus fuit. Fama de ejusmodi bello ei grata erat, sed res ipsa minime: ex altera enim cernebat se locupletiores fore, ex altera pauperiores. Etiam adhuc metuebat sibi a populo suo, quem idcirco armare nolebat. Veruntamen, ut princeps prudens et animosus, non in tantum a belli consiliis abhorrebat, quin decretum ei esset bellum eligere potius, quam ut Gallum sibi Britanniam subicere permetteret: quod tam amplius et opulentus fuisset ducatus, et tam opportune situs ad Angliam infestandam, sive bello, sive impediendo commercium. Sed spes has fovebat rex, quod partim negligentia (quae Gallis vulgo imputari solet) partim viribus ducatus Britanniae propriis, quae parvae non erant, praecipue autem ob potentem factionem ducis Aurelianensis in regno Galliae (qui plurimis modis motus in Gallia intestinos suscitare possit, ad regis Galliae consilia circa Britanniam discutienda) postremo autem, ob potentiam Maximiliani, qui ei erat rivalis; res aut ex sese solvi, aut ad pacem flecti posset. In quibus omnibus, rex trutina non iusta res pendebat,

pendebat, ut postea patuit. Misit igitur confestim rex legatum ad regem Galliae: is erat Christophorus Vrsuicus capellanus suus; vir, cujus fidem et prudentiam in multis obeundis negotiis perspexerat: eum potissimum eligens, quod, cum ecclesiastica persona esset, eo magis ad legationem pacificatoriam idoneus videretur; eique etiam in mandatis dedit, ut si rex Galliae tractatum pacis inire non abnueret, in Britanniam quoque ad ducem proficisceretur, tractatumque pacis utrinque ad maturitatem perduceret. Vrsuicus ad regem Galliae verba fecit, quae cum regis Henrici ad legatos responso ut plurimum convenirent; instillando, sed molliter, nonnulla, quae spectarent ad reconciliationem ducis Aurelianensis cum rege, et quaedam de concordia inter omnes partes facienda. At rex Galliae, ex altera parte, non sincere in hoc negotio versatus est; sed summo cum artificio, et simulatione insigni; ad eam metam collimans, ut tempus lucraretur, auxiliaque Anglorum sub spe pacis retardaret, donec Britanniam armis suis occupasset. Respondit igitur legato, se prorsus in manu et potestate regis Henrici fore, eumque pacis arbitrum constituturum; et facile ut legatus in Britanniam proficisceretur consensit, qui in hac re consensum suum declararet, animumque ducis super hac re cognosceret: satis gnarus, ducem Aurelianensem (cujus consilio res Britanniae omnino regebantur) secum reputantem nullis se conditionibus regi reconciliari posse, pacem prorsus disturbaturum. Itaque hoc modo sperabat se simul ambitionem suam apud omnes velaturum, et existimationem justī et moderati animi affecuturum; atque etiam gratiam apud regem Angliae summam initurum, utpote qui omnia ejus arbitrio permisisset: imo (callidissimo consilio usus) fore providebat ut licet bellum actu prosequeretur, tamen regem Angliae in opinione perstiturum, eum illud solum agere, ut gladium in manu ostentaret, quo contrariae partis pertinaciam ad pacem recipiendam inflecteret; atque hoc modo rex Henricus nihil prosecutione belli commoveretur, sed fore ut tractatus pacis ad ultimum usque continuaretur, donec ipse rem armis confecisset.

Quae cum rex Galliae recte admodum et prudenter aestimasset, omnia ex voto ejus successerunt. Nam cum legatus Anglus ad aulam ducis Britanniae venisset, dux ipse vix sanae memoriae fuit, omniaque ducis Aurelianensis nutui parebant; qui legatum Vrsuicum mandata perferentem audivit, et quasi commotus, et elato animo respondit: ducem Britanniae, qui regi Henrico hospes olim fuisset, imo parentis loco in tenera ejus aetate, et afflicto rerum statu, expectasse illo tempore, ab Henrico (glorioso illo Anglorum rege) potius copias equitum et peditum validas, quam inanem de pace legationem. Quod si rex praeterita ducis merita oblivioni mandasset; sciebat tamen regem, qua erat prudentia, provide consulturum et solide reputaturum, quantum ejus et securitatis et famae, tam apud externos, quam apud populum suum interesset, non pati ut Britanni (veteres Angliae foederati) a Gallia absorberentur; utque tot portus commodi, et oppida maritima munita, imperio tam potentis regis vicini, et inimici tot per secula inveterati, adjicerentur. Itaque humiliter se regem obsecrare, ut de hac re, tanquam de re sua cogitaret. Atque hoc modo sermonem abruptit, et negavit se de ea re amplius tractaturum.

Vrsuicus primum ad regem Galliae rediit, atque ei quid in Britannia factum esset, retulit. Qui cum res secundum expectationem suam cedere videret, occasionem arripuit dicendi, legatum jam cernere potuisse id, quod, pro sua parte, ipse partim praeviderat. Quando scilicet dux Britanniae in potestate ducis Aurelianensis et suae factionis esset, nullam pacem sequi posse, nisi ex tractatu mixto ex armis et argu-

mentis.

mentis. Itaque se alteram partem suscepturum, regem autem rogare, ne alteram defereret. Se utcumque sibi constare, regique fideliter promittere, se semper in regis potestate futurum, ut eas leges subiret in negotio pacis, quas rex Angliae praescriberet. Haec quemadmodum acta essent, Vrsivicus regi retulit; ea tamen adhibita moderatione, ac si tractatus pacis pro re desperata minime haberi deberet, sed tantum horam magis propitiam praestolaretur, donec malleus incudem saepius percussisset, atque Britannos et eorum sequaces, emollivisset. Ex quo factum est, ut perpetuo inter reges Anglum et Gallum literae et nuncii volitarent, ab altero rege cupide sed candide, ab altero per simulationem, super negotium pacis. Interea rex Gallus Britanniam cum magnis copiis invasit, et urbem Nantiae arcta obsidione cinxit; atque ut princeps, non magni certe iudicii, sed tamen qui simulationum artes in sinu patris optime perdidicerat, quo magis bello instabat, eo magis tractatum pacis urgebat. Adeo ut, durante Nantiae obsidione, post multas retro citroque commeantes literas, et nuncios, Gallus ad Henricum miserit Bernardum Daubeneium (virum spectatum et eminentem) qui ab eo enixe peteret, ut negotio pacis, sub quacunque conditione, finem imponeret.

Neque rex minus alacris et promptus fuit ad tractatum pacis instaurandum et accelerandum. Itaque tres legatos in Galliam misit, abbatem Abingdoniae, Richardum Tunstallum equitem auratum, et capellanum suum Vrsivicum, quem prius miserat; mandans, ut totis viribus in tractatum pacis strenue incumberent.

Circa hoc tempus baro de Woodvilla (reginae avunculus) vir animosus, et gloriae appetens, a rege petiit, ut copias aliquas evocatorum secreto cogeret, atque absque commeatu, aut fide publica, in auxilium Britannorum duceret. Rex petitioni ejus minime annuit (aut saltem ita credi voluit) eique pro imperio suo injunxit, ut nihil moveret, eo quod rex in jacturam honoris sui fieri putaret, durante tractatu pacis, auxilia summittere. Attamen baro iste (aut impetu effraeni, aut opinione temeraria, regem clam ei rei favere, quam tamen palam agnoscere refugiebat) secreto in Vectam insulam trajecit, cujus erat praefectus; et copias electas ad numerum quadringentorum virorum coegit, et cum illis in Britanniam perrexit, easque copiis ducis adjunxit. Cujus rei nuncii postquam in aulam Franciae allati sunt, ita nonnullos, juvenili sanguine ferventes, veluti furiis conciverunt, ut legati Angli non sine periculo essent, ne motu aliquo repentino violarentur. Verum rex Carolus, tum quod jus legatorum inviolatum servare volebat; tum conscius sibi quod in hoc negotio pacis, ad regem Angliae collatus, ipse simulationis palmam mereretur; severe edixit, ne ulla fieret, aut verbo, aut facto, in Anglos legatos, aut eorum comitatum et famulitium, contumelia. Statimque a rege Henrico nuncius advolavit, qui eum de baronis Woodvillae facto purgaret; eo principali usus argumento, regem minime illius facti notitiam habuisse, quod copiae tam exiguae fuissent, ut neque auctoritate publica aliqua emanasse eas verisimile esset, neque res Britannicas quicquam promovere possent. Cui nuncio, etsi rex Galliae non prorsus fidem adhiberet, tamen cum serenitate quadam regi respondit, sibi quae satisfactum esse de ea re significavit. Paulo post, legati illi tres domum redierunt; quorum duo etiam in Britanniam, ad res inspiciendas profecti fuerant, neque negotium ullo modo in melius proVectum invenerunt. Post reditum suum, regem de statu rerum plene informârunt, quamque longe rex Galliae a consiliis pacis abesset edocebant: itaque videndum regi, ut alia quapiam via insisteret, et negotium pacis defereret. Neque tamen rex, in universo hoc pacis negotio

tractando, credulitate mera peccârat (ut vulgo ei imputabatur) verum error ejus ortum habuit, non tam ex facilitate credendi, quam ex copiis alterius partis (quod antea innuimus) male mensuratis.

Ita enim rex cogitaverat: primum de rebus Britannicis judicabat eas, propter urbium et oppidorum munitorum et copiarum etiam vires, haud celeriter accisas fore. Etenim consilia, quae a rege Galliae, eo tempore coelibe et sine liberis, contra regni haeredem agitata essent, lenta admodum et enervia futura existimabat: neque etiam fieri posse, quin status Galliae motibus et turbis in ducis Aurelianensis favorem conquassaretur. Maximilianum etiam, regem Romanorum, ut principem bellicosum et magnae potentiae aestimabat; quem ad Britannorum auxilium propere accursurum minime dubitabat. Itaque, cum rem haud parvae morae futuram putaret, ejus morae usuram et fructum ad se et res suas trahere destinabat. Primo autem, hoc apud ordines parlamenti sibi emolumento futurum non dubitabat: quia satis sciebat eos, in favorem rerum Britannicarum propensissimos, larga manu pecunias collaturos. Quos quidem thesauros, ut fama belli elicere potuit, ita pax secuta eos in impensas belli erogari non permiffura erat. Quoniam autem nôrat populum suum erga res Britanniae optime affectum, prorsus videri volebat quoad praeterita se potius Gallorum artibus deceptum, et veluti in soporem coniectum, quam ex motu proprio ad bellum minus alacrem fuisse: cum sciret subditos suos rationum status, quae ipsum merito retardare potuerunt, minus capaces esse. Itaque ad haec, quae animo disposuerat, nihil magis conducibile judicabat, quam ut tractatum pacis perpetuo continuaret: eum intermitendo, aut renovando, prout rerum progressus postulare. Neque oblitus erat, lucrifactorum se sibi haud levem honorem, personam beati pacificatoris assumendo. Etiam illud non infimo loco ponebat, quod prospiciebat, se posse nonnullum ex invidia, quae in regem Galliae, propter Britanniam occupatam, redundatura esset, fructum capere in novis amicis et foederatis sibi adjungendis; veluti Ferdinando Hispaniarum rege, quocum semper etiam natura et moribus sympathiam quandam habebat; Maximiliano item, cujus res manifesto agebatur. Itaque in summa, sibi pecunias, honorem et decus, foederatos, et in fine pacem, qualem optabat, satis indulgenter promiserat. Verum istae cogitationes nimis subtiles erant, quam ut fortunatae esse possent, et successum in omnibus sortiri. Etenim res magnae fere magis rigidae et contumaces esse solent, quam ut callidioribus consiliis fingi et affabre efformari possint. Rex etiam, in duobus illis fundamentis jaciendis, quae ei pro principalibus erant, magnopere deceptus est. Etsi enim probabiliter judicabat, concilium Franciae magna cautione usurum, ne regem in bellum contra haeredem regni proximum conjicerent; tamen oblitus fuerat Carolum a viris e concilio primariis minime regi, sed a quorundam virorum ignobiliorum consiliis pendere; qui illud maxime spectarent, sibi et honori et gratiae futurum putabant, si senatores fortes viderentur, et ad animosa, licet perniciofa consilia regem impellerent; qualia nemo e potentioribus aut prudentioribus dare aut auderet, aut vellet. Quod vero ad Maximilianum attinet, majore tum is existimatione agebat, quam postea; neque enim mores ejus instabiles, et conatus ob indigentiam suam semper fere inutiles, adhuc noti erant.

Postquam cum legatis deliberâset, qui revera nihil novi ei retulerunt, sed quae ipse prius secreto exspectaverat (licet ab iis rem totam perdidicisse prae se ferret) parlamentum statim convocavit; et primo parlamenti die, ordinibus simul ex more congregatis, Britanniae causam per cancellarium suum Mortonum, Cantuariæ archiepiscopum, proposuit; qui in hunc modum locutus est.

Domini mei, et Magistri;

“ REX supremus dominus noster mihi mandavit ut vobis causas declararem;
 “ quibus adductus fuit ut ordinum hunc conventum convocaret: quas paucis per-
 “ stringam, veniam a celsitudine sua et a vobis omnibus humiliter petens, si hoc
 “ pro tenuitate mea, et non pro rei dignitate, praeftiterim.

“ Celsitudo sua primo omnium vobis notum facit, quam alta mente reposuerit
 “ amorem et fidelitatem, quam in ultimo conventu ei egregie exhibuistis, in re-
 “ gali sua auctoritate stabilienda, hominibus partium suarum periculo eximendis, et
 “ hostibus ac proditoribus suis ulciscendis; quibus plura a subditis erga regem
 “ suum, in unica actione, cumulari non potuerunt. Hoc in tam bonam partem a
 “ vobis accepit, ut apud se decreverit communicare et deliberare cum subditis, a
 “ quibus tanta ei tributa sunt amoris et fidei pignora, de omnibus negotiis (quae
 “ quidem ejus generis sint, ut publicari debeant) tam domi, quam foras.

“ Duae igitur sunt causae praesentis conventus: una circa negotium magni
 “ momenti, in partibus exteris: altera circa reipublicae administrationem do-
 “ mesticam.

“ Rex Galliae (ut proculdubio audistis) bello ducem Britanniae, hoc tempore
 “ acriter invadit. Exercitus ejus jam Nantesium oppugnat et arcta obsidione pre-
 “ mit; principalem scilicet (si minus caeremonia et prae-eminentia, at certe robore
 “ et opulentia) ducatus urbem. De spe ejus conjectura recte capi potest, quod dif-
 “ ficillimam belli partem primo loco aggressus est. Hujus belli causam ipse rex
 “ Gallus optime novit. Praetexit receptos apud Britannos ducem Aureliensem,
 “ aliosque Galliae proceres, (quos rex hostium suorum loco numerat) eisque auxilia
 “ subministrata. Alii aliter divinant. Vtraque pars a rege nostro non semel, per
 “ legatos suos, auxilia petierunt. Rex Gallus sane, auxilia aut neutralitatem: dux
 “ Britannus, auxilia simpliciter; haec enim res suae postulant. Rex, tanquam
 “ princeps christianus et filius ecclesiae pius, se medium interposuit, ut pax com-
 “ poneretur. Rex Gallus de tractatu annuit, at belli prosecutionem intermittere
 “ recusat. Britanni autem, qui pacem maxime optant, consiliis de pace minus
 “ auscultant; non confidentia aliqua aut etiam contumacia, sed suspicione et diffi-
 “ dentia de regis Galli sincera intentione, cum videant bellum non refrigescere.
 “ Ita ut rex, post tantam curam et diligentiam, quantam unquam in alia re quavis
 “ insumpserat, adhibitam; cum neque ex una parte bellum, neque ex altera parte
 “ suspensiones, propter belli prosecutionem magis magisque impressas, compescere
 “ posset, tractatui finem dedit; non poenitentia motus, sed plane desperatione.
 “ Itaque ex hac narratione statum quaestionis percipere potestis, super qua rex a
 “ vobis consilium poscit: quae huc redit; utrum rex suscipere debeat bellum de-
 “ fensivum et auxiliare, a parte Britannorum, contra regem Gallum?

“ Atque ut judicium vestrum melius de hoc negotio informetur, jussit ut non-
 “ nulla apud vos proponerem de personis, quae in hoc negotio intercedunt; non-
 “ nulla autem de negotii consequentiis, quatenus in hoc regnum reflectere possint;
 “ nonnulla denique, de exemplo ejus in genere: neque tamen, in alteram partem
 “ concludendo, aut judicium faciendo, donec celsitudo sua fidele et politicum con-
 “ silium vestrum de hac re intellexerit.

“ Primo, quantum ad regem dominum nostrum (qui persona principalis est,
 “ quam in hoc negotio intueri debetis) plane proficitur celsitudo sua, se ex animo
 “ et

“ et constanter cupere, ut in pace regnet. Sed simul ait, se neque jactura honoris
 “ sui pacem empturum, neque condiciones pacis sub foenore periculorum acceptu-
 “ rum: sed pro felici rerum suarum conversione habiturum, si Deo visum fuerit,
 “ intestinas seditiones, quibus hactenus exercitus fuit, cum bello externo honorabili
 “ commutare.

“ Quod vero attinet ad reliquas duas personas, quas haec actio complectitur (re-
 “ gem nimirum Gallum et ducem Britanniae) celsitudo sua notum vobis facit, eos esse
 “ principes, quibus ex omnibus amicis suis et foederatis plurimum debet; cum
 “ alter, manu sua protectrice a malitia tyranni eum conservasset; alter ei manum
 “ salutarem, ad regnum suum obtinendum, porrexisset. Ita ut affectus suus, qua-
 “ tenus ad naturalem personam suam, neutro inclinet. Atque si forte audieritis
 “ celsitudinem suam compulsam fuisse e Britannia in Galliam fugere, metu prodi-
 “ tionis, hanc rem nolle celsitudinem suam ullo modo duci Britanniae imputari, in
 “ beneficiorum ante collatorum obliterationem; quod rex plene se informaverit,
 “ eam rem ad mercenarios quosdam ducis consiliarios tantum pertinere; qui,
 “ cum dux ipse graviter aegrotaret, ejusmodi consilia, duce prorsus inscio, agi-
 “ tarunt.

“ Sed utcunque istae res celsitudinem suam, si privatam personam tantum ge-
 “ reret, devincire possent, satis tamen novit superiorem illam obligationem, quae
 “ se ad illa procuranda, quae subditis suis praesidio et commodo esse possint, ob-
 “ stringit, se itidem inferiore hoc obligationis genere exsolvere: nisi forte hoc sibi re-
 “ linquat, ut si ad bellum celsitudo sua compulsam sit, illud sine acerbitate, aut am-
 “ bitione, prosequatur.

“ Quantum ad negotii hujus consequentias, quoad regni Angliae statum, eae tales
 “ esse possint, quales fuerint regis Galli fines et intentiones. Quae si ulterius non
 “ tendant, quam ut subditos suos in ordinem redigat, nihil ad nos. Quod si regi
 “ Gallo in animo sit (vel licet non fuerit, tamen si sponte secuturum sit) ut Britanniam
 “ in provinciae formam constituat, et coronae Franciae eam reuniat, tum digna est
 “ res, quae magna cum sollicitudine, et anxio judicio perpendatur; quantum scilicet
 “ haec innovatio Angliae intersit, tam propter insigne regni Franciae augmentum
 “ (amplissima adjecta regione, quae in oras maris nostri per tractum non parvum
 “ porrigitur) quam quod inde privetur haec natio, et nudetur, tam firmis et fideli-
 “ bus foederatis, quales Britones se semper praestiterunt. Tum enim fore, ut reg-
 “ num hoc nostrum, cum olim etiam in continente potens esset, primum territorio,
 “ postea affinitatibus, Burgundia scilicet et Britannia (quarum principes foederati
 “ nostri tantum erant, sed tamen foederati ex hujus regni consiliis pendentes) altera,
 “ jam nuper disjecta, partim in augmentum potentiae Gallorum, partim Austriaco-
 “ rum cedat; altera jam prope sit, ut in Galliae potentiam coalescat; atque exinde
 “ regnum hoc intra aquas salvas cohibeatur, cinctum maritimis provinciis potentissi-
 “ morum monarcharum.

“ Quantum ad exemplum, quod inde promanare possit, illud (ut de consequentiis
 “ dictum est) ita se habet, prout se habent regis Galli intentiones. Nam si Britan-
 “ niam Gallia devoraverit, quemadmodum vulgi sermones (parati semper actionibus
 “ regum ambitionis notam inurere) divinant, tum vero, res profecto esset exempli
 “ perniciosi, ut minor status a majore opprimeretur. Ex hoc enim periculum immi-
 “ nere possit Scotiae ab Anglia, Lusitaniae ab Hispania, minoribus Italiae, et Ger-
 “ maniae

“ maniae statibus a majoribus ; imo etiam (si parva magnis componere liceat) perinde
 “ esset ac si aliquibus ex vobis minoris ordinis tuto vivere non liceret in vicinitate ali-
 “ quorum ex his proceribus potentioribus. Hujus autem exempli introductionem
 “ regi potissimum imputatam fore verisimile est, ut principi, qui illud, etiam cum
 “ bono reipublicae suae, impedire maxime potuisset. Verum contra, tam speciosus
 “ se offert, ex parte regis Galli, praetextus (at praetextus potentiae nunquam defuit)
 “ propter periculum regno suo imminens, quod bellum hoc ex necessitate gerat, non
 “ ambitione, ut periculum ab exemplo nonnihil corrigat et mitiget. Siquidem peri-
 “ culum ejus belli, quod solum in defensionem propriam suscipitur, nullum esse
 “ potest, quia penes quemlibet est illud pro libito devitare. Verum in hoc negotio
 “ universo, rex se vestris gravibus et maturis consiliis permittit, in quibus acquies-
 “ cere decrevit.”

Atque in hanc sententiam cancellarius locutus est, quantum ad res Britanniae. Rex enim ei mandârat, ut tali orationis moderatione uteretur, quae ordines ad Britanniae auxilium accenderet, regem autem aperta aliqua declaratione non obstringeret.

Cancellarius ad domestica orationem transtulit.

“ QVANTVM ad administrationem domesticam, rex mihi in mandatis dedit
 “ ut haec dicerem : credere se, nulli unquam regi (tam brevi regni spatio emenso)
 “ majores et justiores causas fuisse duarum contrariarum passionum, gaudii et doloris,
 “ quam sibi. Gaudii, ob immensos et manifestos Dei omnipotentis favores ; qui
 “ eum gladio regio cinxerat, eidemque gladio contra hostes suos universos semper
 “ adfuit, seque tot probis et fidelibus servis et subditis beavit, qui nunquam desti-
 “ terunt fidelibus consiliis, prompta obedientia, et animosa defensione, eum prosequi :
 “ doloris, quod nondum Deo placuerit permittere ei ut gladium conderet (quod
 “ maxime expetebat, praeterquam in administratione justitiae) sed quod toties com-
 “ pulsus sit ensẽ stringere, ad proditorios et seditiosos subditos rescandos ; quos
 “ (ut videtur) Deus reliquit (inter multos bonos, aliquos malos) tanquam inter Israë-
 “ litas, Cananaeos, veluti spinas in lateribus suis, ad eos tentandos, et probandos : etsi
 “ is semper fuerit rerum exitus (sit nomen Domini ob hoc benedictum) ut malitia
 “ eorum in caput proprium reciderit.

“ Quamobrem rex ait, se jam admonitum esse, quod sanguis, in acie effusus,
 “ neutiquam sanguini in civitate parcere possit ; neque gladius martialis sit satis vali-
 “ dus ad regnum hoc in plena pace constituendum : sed quod vera via huc tendat,
 “ ut rebellionum semina et origines sub initiis eorum comprimantur : et ad hoc obti-
 “ nendum leges bonae et salubres excogitentur, confirmantur, et acuantur, contra
 “ vim omnem, et illicitos hominum coetus, eorumque confoederationes et combina-
 “ tiones omnes, per vestium scilicet distinctiones, tesseras, et alia hujusmodi factionis
 “ symbola ; ut pax regni talibus statutis, veluti cancellis ferreis, solide muniatur
 “ et stabiliatur ; omnisque violentia et in aula, et in agris, et in domibus privatis,
 “ reprimatur. Cujus rei curam, quae ad vosmetipsos tam prope pertinet, quamque
 “ temporis ratio summopere flagitat, celsitudo sua prudentiis vestris commendat.

“ Quoniam vero regi cordi et curae est, ut pax haec, in qua regnare, et subditos
 “ suos tueri cupit, non tantum vobis folia producat, sub quarum umbra secure re-
 “ cumbere possitis, verum etiam fructus vobis edat divitiarum et opulentiae, rogat
 “ vos celsitudo sua, ut cogitationem suscipiatis, de mercatura et commercio regu-
 “ lando ; nec minus de manufacturis regni promovendis, unaque spurium illud et
 “ sterilem

“sterilem pecuniarum usum, in foenus et illicita excambia jam erogari solitarum,
 “coerceatis; unde ad naturalem suum usum mercaturae et commercii legitimi et
 “nobilis applicentur. Similiter ut populo nostro copia fiat se in artibus mecha-
 “nicis exercendi, quo modo regnum ex se et nativis suis mercibus subsistere possit,
 “ut in otio non degant, atque thesaurus noster propter manufacturas forinsecus non
 “exhauriatur. Quin et ulterius providere debetis, ut quaecunque merces a parti-
 “bus exteris in regnum introductae fuerint, prorsus ad merces nativas nostras coë-
 “mendas convertantur; unde fors regni non minuatur, ex super-importatione mer-
 “cium exterarum.

“Postremo, quoniam regi certo persuasum est, vos eum pauperem nolle, qui vos
 “divites esse cupit, minime dubitat, quin curae vobis futurum sit, ut redditus sui, tam
 “ex vestigalibus, quam alias, conserventur et augeantur; atque insuper ut subsidia
 “pecuniaria, si postulet occasio, alacriter conferatis. Eo magis, quod satis nostis
 “regem frugi esse, atque pro dispensatore tantum se gerere in commodum regni;
 “quodque eae pecuniae, quae a vobis conferuntur, sint tantum instar vaporum, qui
 “e terra in sublime attrahuntur et in nubes coëunt, quae rursus in terram imbres
 “refundunt. Quin et probe scitis, vicina vobis regna magis magisque amplificata,
 “atque tempora ista variis motibus obnoxia: itaque minime convenire, ut regem a
 “pecuniis imparatum offendant. Plura non habeo, quae dicam: optarem autem,
 “ut quae dicta sunt, melius fuissent declarata: illud vero prudentia, et benevolentia
 “vestra supplebit. Deus consiliis vestris aspiret.”

Hanc orationem cancellarius habuit, non comptam certe, sed solidam et perspi-
 cuam.

Res difficilis non erat, parlamentum ad istud Britanniae negotium disponere et assi-
 cere; tam propter aemulationem inter nationes Angliae et Galliae, atque invidiam
 recentem, quod regnum Galliae nuper incrementa acceperat; quam propter pericu-
 lum, quod Angliae imminere poterat, si Galli tam amplam provinciam maritimam
 acquirerent, ut supra diximus. Commovebatur etiam parlamentum oppressionis in-
 tuitu; etsi enim, quae afferebat rex Gallus, essent satis probabilia, tamen apud mul-
 titudinem impares semper sunt congressus argumentorum et suspicionum; itaque con-
 silium regi dederunt, ut causam Britanniae strenue amplecteretur, et auxilia celeriter
 mitteret; magnaue alacritate regi amplum pecuniae subsidiariae modum concesser-
 unt, horum auxiliorum contemplatione. Verum rex, tum ut decorum fervaret erga
 regem Gallum, cui se devinctum profitebatur; tum quod revera belli potius osten-
 tandi, quam gerendi, erat cupidus; iterum solennes legatos ad regem Gallum misit,
 qui ei intimarent decretum ordinum; et verbis dulcissimis intercessionem suam, prius
 factam, renovarent; ut scilicet rex Gallus a bello Britannico desisteret; aut si neces-
 sario bellum habendum esset, in bonam partem acciperet, si, populi sui precibus motus
 (qui causae Britannorum, tanquam veterum amicorum et foederatorum suorum, im-
 pensè favebant) suppetias eis mitteret; protestando, nihilominus, se, quo leges amici-
 tiae et foederum cum Gallia religiose fervaret, copiis suis imperare in animo habere,
 ut Britannis quidem succurrerent, ad Gallos autem bellum minime extenderent, nisi
 quatenus ad possessionem Britanniae tuendam. Verum antequam ista speciosa legatio
 advenisset, ducis Britanniae res haud leviter percussae sunt, et manifesto declinare coepe-
 runt. Nam prope oppidum sancti Albani in Britannia praelium commissum fuerat, in
 quo Britanni profligati sunt, duxque Aurelianensis et princeps Aurasionensis capti, caesis

ex copiis Britannorum sex millibus, atque inter eos domino de Woodvilla, et cohorte ejus prope universa, dum fortissime dimicarent. Ex parte autem regis Galli, mille et ducenti ceciderunt, cum duce suo Jacobo Galleotto, viro in rebus bellicis spectato.

Postquam nova de hoc praelio in Anglia audita essent, expergefactus est rex, qui nullum jam subterfugium habebat, sub quo tractatum pacis honeste continuare posset. Jam enim plane tanquam oculis cernebat, Britanniam rapide perditum iri, prorsus contra spes suas. Cum autem conscius sibi esset, se tam apud populum suum, quam apud externos, magnam sustinere invidiam, imò et infamiam, propter priores moras; statim auxilia quanta potuit cum celeritate in Britanniam misit. Quod fecit sub ductu Roberti domini Brooki, ad numerum octo millium, virorum lectorum et bene armatorum; qui propitio usi vento intra paucas horas Britanniam tenuerunt, et se copiarum ducis reliquiis adjunxerunt; statimque perrexerunt ad hostes, atque prope eos castrametati sunt. Galli, possessione victoriae sobrie utentes, atque animos et alacritatem Anglorum probe cognoscentes, praesertim sub initiis militandi, se intra vallum continuerunt, castris optime munitis, certi manum non conferere. Sed interim, ut copias Anglas sursum deorsum jactarent et defatigarent, eas levis armaturae equitibus adoriebantur et vexabant; in quibus certaminibus tamen plerumque detrimenta acceperunt, potissimum per sagittarios Anglorum.

Verum hoc rerum statu Franciscus dux Britanniae obiit: quod quidem accidens rex facile praevidere potuerat, et debuerat certe hoc ipsum supponere, et huic eventui consilia sua aptare; nisi quod honoris contemplatio, propter nova de praelio facto allata, quae regem ad aliquid propere exsequendum extimulavit, belli rationes pervertisset.

Post ducis obitum, primarii Britanniae viri, partim empti, partim factionibus imbuti, omnia permiscuerunt: adeo ut Angli, nec caput nec corpus reperientes, quibus se adjungerent, atque non minus a sociis quam ab hostibus sibi metuentes, hieme jam ingruente, domum post quinque menses ab eorum trajectu redierint. Atque hoc modo, praelium sancti Albani, mors ducis Francisci, et auxiliorum Anglorum recessus Britanniam tandem perdiderunt. Quam rem, alii ut judicii regis maculam, alii ut temporum ejus infortunium, acceperunt.

Sed utcunque fructus parlamenti horarii circa res Britannicas male cesserant, nihilominus fructus illi durabiles, et parlamentorum proprii (bonae scilicet et salubres leges) prospere se habuerunt, atque in hunc diem permanent. Nam ex monitis cancellarii, eo parlamento, leges nonnullae egregiae circa ea, quae rex proposuerat, latae fuerunt.

Primo, auctoritas camerae stellatae, quae antea legi regni communi tantum nitebatur, in aliquibus casibus robore statuti suffulta est. Curia autem ista ex maxime prudentibus et generosis hujus regni institutis censeretur possit. Nam in distributione tribunalium regni (excepta curia suprema parlamenti) in qua curia Banci regis, criminibus, quae contra coronam committuntur; curia Banci communis litibus civilibus; curia Scaccarii causis, quae ad redditus et proventus regis spectant; et curiae cancellariae causis, quae mitigationem rigoris juris, ex arbitrio boni viri, ad exemplum juris praetorii, merentur, politice admodum assignatae sunt; semper tamen reservata est magna et praeceminens jurisdictio consilio sanctiori regis, in causis, quae vel exemplo, vel consequentia, regni statum publicum oppugnare et convellere possent: quae si criminales fuerint, consueverunt consiliarii in camera (quae vocatur) stellata; si civiles, in camera vel aula (quam vocant) alba, convenire. At quemad-

modum cancellaria jus praetorium, ita camera stellata jus censorium (demptis tamen rebus capitalibus) imitatur. Ista autem curia camerae stellatae ex bonis composita est elementis. Ex quatuor enim generibus personarum commissa est; consiliariis regis, proceribus, praelatis, et iudicibus aliarum curiarum principalibus. Etiam quatuor causarum genera praecipue tractat; vim illatam; fraudes; crimina varia stellionatus; et inchoamenta sive actus medios, qui vergunt ad crimina capitalia, aut alias atrocita, licet nunquam actualiter commissa et perpetrata fuerint. Sed quod praecipue in hoc statuto rex volebat, erat suppressio turbarum illicitarum, una cum causis earum praecipuis, hoc est, multitudinis combinationibus, et potentium patrociniis.

Ab universalis regni pace descendit regis cura ad pacem aulae et famulitii ipsius regis, et securitatem consiliariorum suorum, ac magistratuum eminentium. Verum hoc statutum miri cujusdam erat temperamenti. Nam in hanc sententiam perscriptum est, ut si quis ex regio famulitio (qui tamen infra gradum baronis sit) in vitam alicujus consilarii regis, aut baronis regni, conjurasset, factum est crimen, licet res perfecta non fuerit, capitale. Ista lex a cancellarii suspicionibus fluxisse existimata est; qui cum vir austerus et imperiosus esset, atque in aula regia inimicos nonnullos sibi infensissimos degere cognosceret, suae securitati prospexit; invidiam suam generali legis ordinatione obruens, praesidium nempe hoc cum omnibus consiliariis et nobilibus communicando: neque tamen ausus est legem ulterius extendere, quam ad famulitium conscriptum ipsius regis, ne minori nobilitati et plebi regni nimis dura res videretur: quae merito credere possent, libertatem suam antiquam, et clementiam legum Anglicarum, sensim invadi, si voluntas mera alias, quam in criminibus laesae majestatis, pro facto reputaretur. Attamen causa, quae in statuto ipso inserta est (nimirum quod qui in vitam consiliariorum conspirat, merito censi possit oblique et mediate ipsius regis mortem moliri) aequè omnibus subditis ac aulicis communis est. Verum haec legis angustia ad id, quo cancellarius tendebat, fatis erat: sed tamen vitam eo usque produxit, ut ei etiam lege generali opus fuisset, cum non minus populo, quam aulae regiae, postea odio fuerit.

A pace aulae, et familiae regiae, rursus cura regis descendit ad pacem familiarum privatarum. Lata est enim lex justa et moralis, per quam asportatio foeminarum per vim, contra voluntatem suam (exceptis pupillis femellis, et ancillis) capitalis facta est: parlamento prudenter et merito censente, crimen abripiendi foeminas per vim in possessionem extraneorum (licet postea per illecebras aut astutias concilietur earum assensus) nihil aliud esse, quam raptum in longum productum, quia prima vis reliqua traxisse praesumitur.

Sancita est alia quoque lex ad pacem subditorum in genere, et caedium et homicidiorum repressionem, atque in emendationem legum antiquarum. Ea fuit; ut cum per legem communem prosecutio homicidiorum in nomine regis annum et diem exspectaret, quod spatium uxori aut haeredi occisi datum est, ut nomine proprio accusationem peragerent: cumque experientia monstraret, quod pars aggravata saepius, pretio aut variis modis inducta, aut lite ipsa defatigata, accusationem defereret; atque eo temporis tractu res quasi in oblivionem transiret; et hoc modo prosecutio in nomine regis (quae semper, flagrante crimine, vivacior est) neglecta esset; ordinatum fuit prudentissime, ut prosecutio in nomine regis etiam intra annum et diem admitti possit, absque praejudicio tamen prosecutionis in nomine partis laesae.

Tum

Tum quoque rex coepit, non minus prudenter quam iuste, cleri privilegia non-nihil amputare; facta ordinatione, ut clerici capitalis criminis convicti, candente ferro, in manu signarentur; tam ut aliquo corporali supplicio afficerentur, quam ut ignominiae notam secum ferrent. Verum hujus salubris legis gratia, rex postea Perikini edicto laceratus est, tanquam privilegiorum sanctae ecclesiae immanis et execrabilis violator.

Etiam alia lex lata fuit, paci regni consulens: qua puniebantur officarii et firmarii regis amissione officiorum et firmarum suarum, si famulitiis nobilium, aut aliorum, nisi domestici essent, se aggregarent, aut illicitis coetibus participarent.

Atque hae leges ad vim et turbas reprimendas ordinatae sunt, quibus tempora illa maxime indigebant; et adeo prudenter constitutae sunt, ut in hunc usque diem, temporis ipsius suffragiis confirmatae, durent.

Latae sunt etiam leges bonae et politicae contra foenus, quod est usus pecuniae spurius: et contra illicita excambia et contractus fictos, qui sunt item instar foenoris spurii. Aliae etiam pro securitate vectigalium regis; atque conversione pecuniarum, ex mercibus externis provenientium, in merces regni nativas; una cum aliis minoris momenti legibus.

Verum quamvis leges in iis comitiis latae bonum et salubrem ediderint fructum; subsidium tamen pecuniarium, iisdem comitiis concessum, fructum exhibuit acerbum. Sane universa messis in fine in horrea regis coacta est, sed post procellam grandem. Cum enim deputati coeperunt taxare subsidium in comitatu Eboracensi, et episcopatu Dunelmensi, populus ex improvisò in seditionem erupit, aperte loquens, se hisce annis proximis innumeras miseras perpeffos esse; quare nec posse se nec velle subsidium conferre. Neque tamen proculdubio haec contumacia ex indigentia mera illius populi manavit, sed etiam ex inveterato studio partium, quod illis regionibus penitus infederat, ubi memoria Richardi tertii adhuc in tanto vigore erat, ut tanquam faeces quaedam acres in animis hominum, veluti in fundo vasis, subsiderent; quae si vas paululum agigaretur in sursum ascendebant. Accedebat etiam (ut credere par est) instigatio alicujus malevoli, et rebus praesentibus infensi, ex iis, qui apud eum populum maxime erant gratiosi. Hoc accidente tam inopinato, deputati fere attoniti, rem ad comitem Northumbriae detulerunt, qui vir erat auctoritate primarius in iis partibus. Ille statim ad regem literas misit, aperte significans, quale incendium obortum esset in populo; simulque petens, ut rex quid fieri vellet mandaret. Rex responsum dedit peremptorium, se ne obolum quidem remittere velle ex summa, quae in comitiis concessa fuerat; tum quia exemplum ejus alias provincias animare possit ad similem mitigationem poscendam; tum praecipue quia nunquam esset passurus, ut vulgus ignobile ordinum munificentiam frustraretur, in quorum consensu etiam plebis ipsius vota concluderentur. His literis a rege acceptis, comes principales illius comitatus justiciarios, et liberos tenentes convocavit; et eos allocutus verbis aequae imperiosis ac rex scripserat (quibus nihil opus fuit, nisi quod negotium asperum infeliciter in virum etiam asperum inciderat) non solum animos eorum irritavit, sed etiam suspicionem injecit, ex acerbitate verborum ejus, quae tanquam regis ipsius verba retulerat, ipsum comitem, aut auctorem fuisse aut suasorem principalem ejus consilii. Quo factum est, ut turba vilis coetus miscuerit, et insultum in comitem ipsum faciens, eum cum compluribus ex servis suis trucidaverit. Neque hic destiterunt seditiosi illi, sed Joannem Egremondum equitem auratum, virum turbidum et factiosum (quique diu ante regi infensus erat) in ducem suum cooptarunt; atque animati et

exstimulati a quodam ex infima plebe, vocato Joanne Chamberio, tanquam face feditionis, qui apud vulgus multum poterat, in apertam rebellionem eruperunt; quin et frementes disertis verbis dixerunt, se contra regem Henricum ituros, et cum eo pro libertate sua pugnatuos.

Postquam rex certior factus est de nova hac insurrectione (similibus enim motibus, tanquam febre anniversaria, quotannis corripī solebat) suo more, parum aut nihil commotus, Thomam comitem Surriae (quem paulo ante non solum e Turri liberaverat, eique praeterita omnia condonaverat; verum etiam in gratiam suam specialem receperat) cum exercitu satis valido, contra rebelles misit; qui cum copiis eorum confligit, eosque acie vicit, et Joannem Camberium antesignanum eorum vivum cepit. Joannes vero Egremondus fuga se eripuit, et in Flandriam transfretavit, ad Margaretam Burgundiae: cujus palatium, asylum et receptaculum fuit proditorum omnium, qui regem infestabant. Joannes Camberius Eboraci supplicio affectus est, magna pompa; suspensus est enim in patibulo praealto, exstructo in medio furcarum quadratarum, tanquam proditor transcendens; atque magnus numerus ex complicibus suis, super trabem patibuli inferiorem, circa eum itidem suspensus; caeteris autem generaliter venia facta est. Neque rex consuetudinem suam interrupit, ut vel primus, vel inter primos esset, in omnibus bellicis suis expeditionibus; juxta id quod familiariter dicere solebat, cum de rebellibus quid nunciatum esset, *Se nihil amplius cupere, quam ut eos aspiceret.* Nam statim postquam comitem Surriae in eos misisset, ipse subsequutus est; et licet nuncium de victoria accepisset in via, tamen usque ad Eboracum perrexit, ut eas regiones componeret et pacaret: postea vero Londinum reversus est, comitem Surriae locumtenentem suum in partibus borealibus relinquens; et Richardum Tunstallum, militem auratum, principalem suum commissarium constituens ad subsidium levandum, cujus ne dodrantem quidem remisit.

Eodem autem tempore, quo rex servum tam bonum, quam fuit comes Northumbriae, amiserat; etiam amicum et affinem fidelem, Jacobum tertium Scotiae regem, similiter amisit, qui miserabili fato functus est. Ille enim princeps infelix, post diuturna, tam procerum suorum, quam magnae partis populi, odia, quae subinde in seditiones et crebras aulae mutationes eruperant, tandem ab iis oppressus est. Siquidem arma contra eum sumpserunt, et Jacobi principis filii sui personam ex improvviso intra potestatem suam redegerunt partim vi, partim minis; interminantes, se aliter regnum in manus regis Angliae tradituros. Eo autem consilio hoc moliebantur, ut rebellionem suam obvelarent, sicque princeps titolare et pictum quoddam caput rebellionis fieret. Vnde rex Scotiae (se viribus minime parem cogitans) a rege Henrico, etiam a papa et rege Gallo, poposcit, ut res inter se et subditos suos componerent. Reges, prout petiit, mediationem suam, modo honorifico, et qui reges magnos deceret, interposuerunt: non tantum postulando, et suadendo, verum etiam protestando et minando: rebellibus denunciantes, se communem regum causam agi censere, si subditi permittantur leges regibus suis imponere; seque in ultionem ejusmodi sceleris prorsus ituros. At rebelles, qui jam ante obedientiae jugum majus excusserant, facile modestiae vinculum minus abjecerunt; et, furore metum superante, responderunt; inanem esse de pace mentionem, nisi rex se imperio abdicaret. Quocirca (tractatu pacis abrupto) ad arma ventum est, praeliumque ad Bannochiae rivulum, juxta Sterliniam, commissum est. Quo praelio rex, iracundia et indignatione, licet justa, exaestuans, pugnam temere iniens, et manum praecipitanter conferens, antequam universae ejus copiae convenissent, interfectus

interfectus est (nihil obstante expresso et praeciso mandato principis filii sui, qui hoc interdixerat) dum ad molendinum quoddam fugisset in campo, ubi pugnatum est, situm.

Quatenus vero ad legationem papae, quae per Adrianum de Castello, Italum, missa est, (quaeque illis temporibus magis forsitan futura fuisset efficax) sero illa advenit, si legatio ipsa spectetur, sed satis in tempore pro commodo legati. Nam cum per Angliam Scotiam peteret, et honorifice admodum a rege Henrico exceptus esset (qui perpetuo se erga sedem Romanam officiosum praebuit) regis favorem majorem in modum assecutus est, simulque magnam cum Mortono cancellario familiaritatem contraxit. Adeo ut rex moribus ejus delectatus, et eum rebus suis utilem fore credens, eundem ad episcopatum Herefordiensem promoverit, et postea ad episcopatum Bathoniensem; ejusque opera usus sit in compluribus negotiis, quae ad curiam Romanam pertinebant. Certe vir magnus fuit Adrianus, et multa eruditione, prudentia, et in rebus civilibus dexteritate, praeditus; et, non diu post in honorem cardinalis evectus, largum regi tributum ob beneficia sua rependit; regem magno cum judicio et diligentia de rebus Italiae subinde per literas informans. Nihilominus, sub finem vitae suae, particeps fuit conjurationis, quam cardinalis Alphonsus Petruccius, et alii quidam cardinales, in vitam Leonis pontificis inierunt. Atque hoc ejus crimen, per se atrox valde, aggravatum est, propter causam, quae eum impulerat; quae malitia sane aut odio minime nitebatur, sed ambitione foeda adipiscendi papatum. Atque in hoc impietatis excessu non defuit tamen levitatis et vanitatis mixtura quaedam; nam (ut apud omnes increbuerat) ad papatum expectandum fatali quodam ludibrio inductus est, scilicet praedictione harioli cujusdam, quae talis fuit; successurum Leoni, cujus nomen esset Hadrianus, senem, humili loco natum, sed doctrina et prudentia eminentem. Quo charactere et schemate se describi putavit; etsi hoc vaticinium impletum postea fuerit in Adriano Belga, (filio cervisiarii ex eadem Belgia, cardinale de Tortosa et Caroli quinti praecceptore) qui postea, mortuo Leone, nomine proprio non mutato, Adrianus sextus vocatus est.

Verum ista anno sequente, quinto scilicet regis, contigerunt. Sed in fine anni quarti rex iterum ordinum conventus egit; non (ut videtur) ob aliquam occasionem tum emergentem, sed, praecipitatis et abruptis comitiis praecedentibus propter apparatus belli Britannici, rex cogitavit se non satis ampliter subditos suos legibus bonis hactenus remunerasse; quae semper ei fuerunt pro retributione erga subditos, propter pecunias ab ipsis collatas; cumque alienationis subditorum ex iis, quae in borealibus partibus gesta erant, memor esset, visum est ei, eo magis subditos suos solatiis reficere. Sane tempora ejus in bonis legibus condendis excelluerunt. Ita ut merito censeretur, inter reges Angliae, post Edwardum primum, legislator optimus. Leges enim ejus (si quis attentius eas introspeciat) ex prudentia profunda ortas inveniet, neque vulgaris esse naturae; non occasione aliqua praesente stimulante latas, sed vere ex providentia futuri, ut status ejus regni indies fieret magis florens et beatus; ex more legislatorum temporibus antiquis et heroicis.

Primo igitur legem tulit, quae cum temporibus et actis suis optime conveniebat. Quemadmodum enim ipse, in persona sua et nuptiis, finalem introduxerat concordiam, in lite illa magna, quae de titulo coronae tam diu pependerat: ita et hac lege (de qua loquimur) similem pacem et tranquillitatem circa privatas subditorum terras et possessiones stabilivit. Ordinatum est enim, ut *finis* quos vocant (quod genus est transactionis cujusdam solennis) revera finales essent ad jura non partium tantum

tantum, sed aliorum omnium, exstinguenda : ita tamen ut post fines hujusmodi levatos, et solenniter proclamatos, haberet subditus spatium quinque annorum post titulum suum devolutum, ad jus suum recuperandum, aut saltem vindicandum ; quod si praetermisisset, jure suo in perpetuum excluderetur ; cum exceptionibus tamen nonnullis aetate minorum, nuptiarum, et similium personarum juris sui persequendi incapacium. Hoc statutum aliud regni statutum antiquum tantum restituit ; quod et ipsum latum fuerat juxta tenorem legis communis. Mutatio legis intervenit per statutum quoddam vulgariter dictum de *Non clameo*, factum tempore Edwardi tertii. Atque ista lex de finibus levandis instar prognostici cujusdam erat boni de pace illa, quae in hunc usque diem, a temporibus ejus, ut plurimum secuta est. Statuta enim de *Non clameis*, belli temporibus conveniunt, cum animi hominum inquietantur, ita ut rebus suis domesticis prospicere nequeant : statuta vero, quae possessionibus favent, temporibus pacis maxime sunt accommodata, ut lites et querelae exstinguantur, quae pacis sunt fructus perniciosi.

Aliud statutum latum est, prudentiae, et in rebus politicis peritiae singularis ; incrementum populi regni manifesto, et (si quis acutius inspexerit) militiam etiam, et vires regni bellicas, promovens.

Coeperunt eo tempore magis, quam retro solitum, fieri septa et clausurae in agris ; ex quo terra arabilis (quae sine populo et familiis coli non poterat) versa est in pascua, quae armentariorum paucorum operatantum indigebant ; etiam firmae et tenementa ad terminum vitae, annorum, et ad voluntatem domini (in quibus coloni complures habitabant) versa sunt in dominicum. Hoc infrequentiam et diminutionem peperit populi, et (per consequentiam) oppidorum, ecclesiarum, decimarum, et similium : probe etiam noverat rex, neque ullo modo oblitus erat, sequi etiam ex hoc diminutionem subsidiorum et census : quanto enim major numerus fuerit generosorum, tanto semper subsidiorum summae decrescunt magis. In qua re medenda, prudentia regis et parlamenti enituit. Clausuras agrorum prohibere noluerunt ; hoc enim fuisset, soli culturam fructuosiorem, atque inde secuturam patrimonii regni meliorationem, prohibere : neque etiam arationes hominibus jussu legis imponere consultum putârunt ; hoc enim fuisset cum natura ipsa, et rebus, pugnare. Sed tale temperamentum adhibuerunt, ut clausuras tantum et pascua, quae depopulationem liquido invehebant, tollerent : neque tamen expresse, aut interdicto aliquo imperioso, sed solummodo per consequentiam. Ordinatio fuit talis ; ut omnes domus agricolationis, quibus fuerint annexa viginti jugera terrae, aut amplius, in perpetuum sustentarentur et conservarentur, absque decasu ; una cum portione terrae competente, quae a domibus illis nullo modo separari posset ; ut et per statutum aliud quoddam, successoris sui tempore factum, fufius declaratum fuit. Neque tamen, si quis deliquisset, sancitum erat, ut populari actioni subiceretur, sed ut terra ipsa in manus regis, aut domini, caperetur, quoad dimidium proficuum, donec domus, ac terrae reparatae forent, et restitutae. Hoc modo aedificia sustentata necessario habitorem traxerunt : et portio terrae iisdem annexa necessario etiam poscebat, ut incola is non esset mendicus, aut tuguriafter, sed ex paulo opulentioribus, qui familiam alere, et aratrum in opere ponere posset. Hoc populi numerum miris modis augebat, quin et potentiae regni militaris intererat ; ut scilicet firmae et tenementa certum terrae dimensum sortirentur, quod virum non infimae conditionis, citra penuriam, sustentaret ; eademque res quodammodo magnam partem fundi regni agricolis et mediae fortis hominibus mancipabat,

et

et perpetuabat : mediae (intelligimus) conditionis, inter generosos et operarios rusticos. Jam quantum haec res militarem regni potentiam (ut ocepimus dicere) promoveat, liquet, tum ex militaris disciplinae principiis, tum ex aliarum nationum exemplis. Etenim opinione fere generali, virorum maximi circa res bellicas iudicii (etsi pauci quidam aliter senserint, cum revera casuum distinctionem haec quaestio subire possit) robur praecipuum exercitus alicujus in peditatu maxime consistit. Pedites autem ut fortes et bellicosi evadant, opus est, ut in conditione aliqua non servili, aut inopi, sed libera et copiosa degant. Itaque, si quod regnum, aut status, in nobiles et generosos potissimum excreseat; agricolae autem et aratores loco tantum et conditione operariorum illis inserviant, aut forte tuguriasfri meri existant (qui pro mendicis tecto coopertis tantum haberi possint) equitatu certe polere possit, sed peditatu minime; tanquam sylvae caeduae, quae si arboribus grandioribus abundant, dumos et vepres progignent, ligna autem puriora non educunt. Atque hoc cernere est in Gallia, Italia, et aliis nonnullis Europae partibus, ubi populus universus, vel ex nobilibus, vel ex rusticis vilioribus, componitur (de populo in agris degente loquor, non in urbibus) mediocris autem sortis populus fere deficit: quo fit, ut copiis pedestribus parum polleant: adeo ut, ad peditatum suum constituendum, et roborandum, mercenarias cohortes Helvetiorum, aut Germanorum, adhibere fere consueverint. Vnde etiam fit, ut nationes illae populum quidem numerosum, milites autem paucos edant. Rex autem videbat, ex contraria parte, Anglos suos, quamvis territorio multo angustiores, tamen militibus, ex copiis nativis prae illis (quas diximus) nationibus, longe magis abundare. Hoc consilio atque instituto, rex Hydrae dentes occulto ferebat; ex quibus (juxta fabulas poetarum) milites armati exsurgerent, in regni sui praesidium, et amplificationem.

Iisdem etiam comitiis, rex (curam adhibens, ut regni potentia non minus mari, quam terra augetetur) in classis sui adornationem, et incrementum, ordinavit, ut vina et glastum, ex partibus Gasconiae et Languedociae allata, non nisi navibus Anglicis importarentur: inflectens paulatim politiam regni Angliae, ab intuitu ubertatis et vilitatis rerum venalium, ad intuitum potentiae militaris. Antiqua enim statuta fere omnia mercatores externos invitant, ut merces omnigenas in regnum Angliae importent; pro fine habentia vilitatem et copiam earundem mercium, nequiquam respicientia ad rationes politicas, circa regni potentiam navalem.

Tulit etiam legem illis comitiis rex, et monitoriam, et minatoriam, erga justiciarios pacis, ut munus suum diligenter exsequerentur, delationes contra eos auctoritate sua regia invitans, et neglectus eorum primo sociis suis justiciariis committens, postea justiciariis assisarum, postremo cancellario: mandando simul, ut edictum (quod in eam sententiam promulgarat) quotannis quater publicis sessionibus legeretur, ne forte justiciarii obdormiscerent: hoc modo fore putabat, ut leges suae poenales executioni demandarentur; utque inde, vel obedientiae, vel multarum, fructum perciperet: in qua re, versus finem vitae suae, declinavit nimis in partem sinistram. Hunc ad finem etiam cohibuit pragmaticam quandam, nuper ortam, qua informationes verae, super legibus poenalibus exhibitae, informationibus aliis illusoriis suffocabantur, exhibitis scilicet, per quosdam, quos delinquentes ipsi subornant, ut ad libitum eorum fieret litis vel prosecutio, vel desertio; atque hoc modo veras prosecutiones (scilicet ne duplex foret vexatio) regerebant.

Legem etiam tulit de re monetaria reformanda, et nummorum externorum (eorum scilicet qui edicto regio essent in usum regni recepti) adulteratione punien-

da :

da: utque in pecuniis persolvendis nulla fieret solutio in auro quibuscunque mercatoribus alienigenis; ut hoc modo thesaurus regni intra Angliam melius asservaretur; quandoquidem aurum ejus generis metallum sit, quod facillime, et in occulto transportari possit.

Statutum etiam fecit de re pannaria, et lanis intra regnum conservandis; neque hoc tantum, sed de pretiis etiam pannorum limitandis, et moderandis; pretio uno, pannis tenuioris filii, alio crassioris, imposito. Quod eo libentius refero, tum quia rarum sit, pretia per statutum aliquod imponere, praesertim mercibus regni nativis; tum propter hujus legis prudens temperamentum, quod pretia praecise pannorum diversi generis non praescriberet; sed sanciret tantum, ne pretium a statuto limitatum pannarii excederent; ut liberum esset pannario pannos suos ita conficere et accommodare, ut jacturam nullam in eis faceret.

Fuerunt et alia statuta his comitiis ordinata, sed haec praecipue. Hic vero petendum videtur ab iis, in quorum manus hoc opus nostrum incidit, ut in bonam partem accipiant, quod tam diu in legibus, quae hujus regis tempore latae sunt, commemorandis immoremur. Cujus rei has causas habemus; primo quoniam virtus illa praecellens, et meritum proprium in hoc rege fuit (cujus memoriae honorem deferimus) ut optimus legislator esset; dein quod cum vitae nostrae genere, et instituto conjunctum sit; praecipue vero quod (nostro quidem judicio) hoc ipsum, optimis historiae scriptoribus desit, quod scilicet non satis crebro, summarie referant leges maxime memorabiles, quae temporibus, de quibus scripserint, perlatae sunt; cum sint leges revera acta pacis principalia. Et si enim in voluminibus legum ipsarum, maxima ex parte, reperiri soleant, neutiquam tamen hoc tam bene informat judicium regum, et consiliariorum, et virorum civilium, quam si videant eas descriptas, et veluti depictas in tabulis temporum.

Circa idem tempus, rex quater mille libras a civitate Londini mutuo sumpsit; quae summa, priori quam crediderunt, dupla erat, et fuit debite et praecise ad diem praefixum repensa, quemadmodum etiam prior summa fuerat: rege praeoptante semper, potius mutuari citius quam egebat, quam solvere tardius quam debebat; id quod ei fidem admodum conciliavit.

Neque abjecerat adhuc rex curam, aut spem de rebus Britannicis, verum occasiones consilio et arte vincere annisus est (quamvis arma sua infelicitate cesserant) atque regem Gallum, licet victoria ipsa non potuisset, tamen victoriae fructu privare. Summa regis consilii fuit, Maximilianum regem, ut in nuptiis Annae Britanniae haeredis ambiendis persisteret, exstimulare, atque ad earum consummationem adjuvare. Verum res Maximiliani, eo tempore, in magna perturbatione, et combustione fuerunt, propter rebellionem subditorum suorum in Flandria. Nam populi Gandavi praesertim, et Brugarum (praesente ipso Maximiliano) arma subito ceperant, et nonnullos ex officiariis ejus principalibus interfecerant, eique ipsi custodiam circumdederant; usque quo et ipsum, et aliquos ex consiliariis suis, jurejurando obstrinxissent, ut veniam omnium ante-actorum concederet; neque ea in posterum quaestioni subicere, aut vindicare vellet. Attamen Fredericus imperator, Maximiliani pater, permittere noluit, ut contumelia haec et indignitas, filio suo illata, maneret impunita, sed acriter bellum Flandris intulit. Sed dominus Ravenstonnus, vir magnae apud Maximilianum auctoritatis (qui et ipse juramentum abolitionis simul cum domino suo sumpserat) religionem in ea re praetextens, sed revera privata motus ambitione (atque, uti credebatur, incitatus et corruptus a Gallis) imperatorem

imperatorem et Maximilianum dominum suum deseruit; seque partibus populi ducem et caput praebeuit; oppidaque Hyprarum, et Slusiae, cum castellis, occupavit; statimque ad dominum Cordesium, Picardiae sub rege Gallo praesidem, misit, ad auxilia ab eo petenda; atque insuper postulans, ut ipse Cordesius regis sui nomine unitorum oppidorum protector esse, et armis reliqua subigere, vellet. Dominus Cordesius ad occasionem arripiendam paratus erat (quam partim ipsemet instruxerat) et continuo auxilia summisit ampliora, quam, si res ex improvviso gesta fuisset, tanta festinatione cogere potuisset; praefectis copiarum mandans, ut oppida inter Galliam et Brugas caperent. Copiae Gallorum oppidum parvum, vocatum Diximeum, obsederunt, ubi Belgicarum copiarum pars se cum eo conjunxerat. Dum illa obsidio duraret, rex Angliae, sub praetextu praesidii finium suorum juxta Caletum, sed revera minime volens ut Maximilianus contemptui exponeretur, et propterea matrimonio Britanniae decideret; Baronem Morleium, cum mille militibus, ad dominum Daubeneium Caleti praefectum misit, cum mandatis secretis, ut Maximiliano auxiliarentur et obsidione Diximeum eximerent. Daubeneius (sparsis vocibus haec omnia ad securitatem finium Anglicorum fieri) ex militibus praefidiariis Caleti, Hammesiae, et Guinesiae, alios mille eduxit: ita ut, cum recentibus auxiliis conjuncti, duorum ad minimum millium numerum explerent. Quae copiae, una cum aliis nonnullis Alemannorum, Diximeum clanculum ingressae sunt, insciis hostibus; atque oppidum pertranseuntes (additis nonnullis ex ipsius oppidi copiis) castra hostium, negligenter custodita (utpote qui nihil tale metuebant) adortae sunt, ubi magna caedes facta fuit; Angli autem, et eorum socii, victoria potiti sunt, interfectis octo hostium millibus, Anglorum vero centum tantum aut circiter desideratis; inter quos fuit dominus Morleius. Ceperunt etiam tormenta hostium majora, cum spoliis haud exiguis, quae omnia ad oppidum Novi Portus asportarunt. His peractis, dominus Daubeneius Caletum reversus est, faucios suos et alios nonnullos sponte manentes, apud Novum Portum relinquens. At dominus Cordesius, ad Hypras cum magnis copiis sedens, jacturam et ignominiam pugnae ad Diximeum sarcire sperans, statim advolavit, et Novum Portum obsidione cinxit: et post aliquorum dierum obsidionem oppugnationis fortunam tentare statuit; quod etiam die quodam fecit eo successu, ut turrinam oppidi principalem ceperit, et vexillum Gallorum super eam erexit. De qua tamen paulo post ab Anglis Galli dejecti sunt, ope recentium quorundam auxiliorum ex sagittariis, qui feliciter in ipso pugnae articulo in portum oppidi appulerunt. Vnde perterrefactus Cordesius, atque auxilia Anglorum (quae parva erant) ex successu rei (qui erat magnus) metiens, obsidionem solvit. Hoc modo res inter Henricum et regem Gallum nonnihil exacerbatæ sunt, quia in hoc Flandriae bello auxiliares copiae utriusque regni sanguine mutuo haud exiguo se consperferunt. Quae acerbitas aucta est ex inani jactatione Cordesii, qui se pro aperto Anglorum hoste gerebat, magis certe, quam regis sui rebus conducebat. Solitus enim erat dicere, se libenter in inferno per septennium jacere velle, ea conditione, ut Caletum e manibus Anglorum recuperaret.

Rex, postquam res et existimationem Maximiliani hoc modo sustentasset, consilium ei dedit, ut jam nuptias cum Britannia acceleraret. Quod et Maximilianus fecit, et eo usque tum apud principissam ipsam tum apud consiliarios ejus principales, praevaluit, ut matrimonium per procuratorem consummatum fuerit, cum caeremonia, tunc temporis in his partibus nova. Neque enim solum publice desponsata est, sed etiam tanquam nupta per omnia tractata, atque in thalamo collocata:

postquam autem decubuisset, ingressus est legatus Maximiliani cum literis procurationis, et astantibus multis, tam viris quam foeminis primariis, tibiam suam, ad genu usque nudatam, inter lintea nuptialia inseruit; ut caeremonia illa consummationi et cognitioni actuali aequipollere putaretur. Hoc facto, Maximilianus (cujus moribus penitus insitum erat, ut negotia semiperfecta relinqueret, et reliqua imaginatione tantum forti consummaret, tanquam sagittarius malus, qui sagittas ad cuspidem usque attrahere non solet; cui etiam tam facile fuisset sponfam suam praesens amplexari, quam hujusmodi ludibria instituire) omnia jam pro certis ducens, neglexit ad tempus cogitationem de nuptiis, et bello totus incubuit. Carolus interim (postquam theologos suos consulisset, atque ab iis edoctus fuisset, istiusmodi fictitiam consummationem, potius inventum quoddam aulicum esse, quam apud ecclesiam receptam) magis solide rem aggressus est; et secretis et callidis instrumentis (tam matronis scilicet, quam consiliariis) primo conscientiae et honoris scrupulum amovere conatus est; qua in re duplex erat labor. Neque enim solum Maximilianus cum Britanna, sed etiam Carolus ipse cum filia Maximiliani contraxerat: ita ut nuptiae ex utroque pede claudicarent, et ex neutra parte dubitatione carerent. Verum quatenus ad contractum cum rege Carolo, exceptio erat justa et liquida, eo quod filia Maximiliani infra annos consensus esset, ideoque lege non teneretur. Sed quoad contractum Maximiliani ipsius, duriores sustinebat partes Carolus, cum nihil adducere posset, nisi quod contractus ille, sine consensu domini capitalis, Caroli scilicet (cujus pupilla et vasalla erat, atque ipse erga eam parentis loco) initus esset; ideoque ob defectum hujusce consensus prorsus irritus. Qui defectus (dixerunt) licet matrimonium ipsum, post cohabitationem et actuale consummationem, dirimere non posset, tamen ad contractum invalidandum sufficiebat. Nam quoad consummationem illam ludicram, risu eam excipiebant, inquietes; argumento esse quod Maximilianus viduus esset, et procius admodum tepidus, qui sponsi partes per deputatum praestare contentus fuerat; neque laborem itineris parvi adire sustineret; ut omnia extra controversiam statuerentur. Britanna igitur, hisce rationibus permota, artificiose instillatis ab iis, quos rex Gallus (qui praemiis et promissis non pepercerat) in suas partes traxerat; et illecta proculdubio praesente gloria, et potentia regis Caroli (praesertim cum in flore aetatis esset et coelebs) atque patriam suam sedem diuturni et calamitosi belli constituere verita, secreto in matrimonium Caroli consensit. Sed durante hoc tractatu secreto, Carolus, ut rem ab adversis oppositionis et dissuasionis auris illaesam servaret, ad solitas artes confugiens; et sperans se nuptias, sicut antea bellum, posse recte conficere, si regem Angliae inani spe lactasset; solennem legationem in Angliam misit, per Franciscum dominum de Luxenburgo, Carolum Marignianum, et Robertum Gaguinenum, generalem ordinis bonorum hominum (qui appellantur) de Trinitate; qui pacem et foedus cum rege componerent, intermiscendo veluti preces, ut Carolo liceret cum Henrici regis bona voluntate (pro jure suo tanquam domino feudi, atque insuper tutori) de nuptiis Britannae ad arbitrium suum disponere. Suscipiebat autem in se, nuptias Maximiliani per viam juris se dirempturum. Atque hoc ipso tempore, ut hominum oculos averteret et perstringeret, filiam Maximiliani in aula sua habere non destitit; quae diu ante ei commissa fuerat, ut in Gallia educaretur; eam minime dimittendo aut remandando, sed contra constanter afferendo et declarando, sibi in animo esse, nuptias illas tempore idoneo perficere: atque quoad Britannam,

se nihil aliud cupere, quam ut jus domini sui retineret, eamque alicui affini, sibi fideli et observanti, nuptam traderet.

Postquam tres legati in aulam Henrici venissent, legationem regi retulerunt, qui eos ad concilium suum remisit, ubi post aliquot dies auditi sunt; orationem autem habuit prior Trinitatis, qui licet loco ultimus esset, eloquio tamen caeteris praestare putabatur. Is locutus esse perhibetur in hunc modum.

DOMINI MEI;

“ R E X noster, maximus et potentissimus inter reges Galliae universos, qui a
 “ tempore Caroli magni regnârunt (cujus etiam nomen gerit) attamen a magnitu-
 “ dine sua nihil alienum se facturum putavit, si hoc tempore pacem iniret cum rege
 “ Angliae, imo etiam peteret. In quem finem, nos legatos suos misit, cum plena
 “ potestate pacem et tractandi, et concludendi: nobis simul in mandatis dans ut
 “ secreta consiliorum suorum in aliquibus vobis impertiremur. Haec sunt demum
 “ illa, quae inter reges magnos pro certissimis amoris pignoribus et tesseris merito
 “ censerî possunt; communicatio scilicet et participatio mutua negotiorum status,
 “ praetermissis honoris caeremoniis curiosis, quae affectui alicui insigni postponi
 “ debent. Hoc pro certo apud dominationes vestras testari possum; fieri vix posse
 “ ut animo plene concipiatis cordialem illum et verum amorem, quo rex domi-
 “ nus noster regem vestrum prosequitur, nisi praesentes cum eo essetis, ut nos so-
 “ lemus: nominis ejus cum magno honore mentionem semper facit; familiaritatis
 “ ipsorum, et convictus Parisiis, saepe cum delectatione quadam et voluptate me-
 “ minit; imo nunquam de illo loquitur, quin statim excurrat in sermones de re-
 “ gum magnorum miseriis, quod non cum aequalibus suis, sed tantum cum servis,
 “ conversari eis concedatur. Hunc affectum insignem erga regem vestrum procul-
 “ dubio numen divinum cordi regis nostri indidit, ad bonum reipublicae christianae,
 “ et ad fines nobis omnibus hætenus incognitos. Neque enim alia ejus possit esse
 “ radix, quandoquidem eodem animo fuerit olim erga comitem Richmondiae,
 “ quo nunc est erga regem Angliae. Primus igitur motor ad pacem a rege vestro
 “ petendam, iste (quem diximus) est affectus et cordis sui sensus genuinus. At-
 “ que affectus idem rationibus status armatus est. Audite enim jam (si placet)
 “ occulta consiliorum regis nostri, quae summo candore et libertate vobis intimat.
 “ Constitutum ei est, expeditionem honorificam et sanctam in partes a regno suo remo-
 “ tas suscipere: itaque ipse secum reputat, non exigui momenti fore ad existimationem
 “ sui et expeditionis suae augendam, si ubique innotescat, eum pace cum omnibus
 “ principibus vicinis suis perfrui, et praecipue cum rege Angliae, quem merito
 “ plurimi facit.

“ Jam vero (domini mei) veniam a vobis peto, si paucis verbis nonnulla com-
 “ plectar; quae scrupulos omnes et interpretationes sinistras, inter reges nostros
 “ circa actiones quasdam nuperas, delere possint; quae si minime amoveantur,
 “ pacem hanc fortasse sint disturbatura; sperans fore, ut, his recte intellectis, qua-
 “ tenus ad praeterita, neuter rex, quae ab alterutro gesta sunt, aut in malam par-
 “ tem accipiat, aut in malam partem accipi suspicetur. Actiones illae duae sunt:
 “ altera Britanniae, altera Flandriae. In quibus duabus actionibus negari non po-
 “ test, subditorum utriusque regis enses strictos fuisse, et sanguinem utrinque hau-
 “ sisse; atque simul intentiones et affectus utriusque regis, quatenus ad confoede-
 “ ratos et affines suos, longe diversos extitisse.

M m 2

“ Quatenus

“ Quatenus ad actionem Britanniae, rex vester optime novit, quae in illa inter-
 “ venerint. Bellum erat illud, ex domini nostri parte, necessitate mera conflatum.
 “ Attamen quamvis stimuli et provocationes ejus belli, acriter regem nostrum pu-
 “ pugerint: nihilominus potius olivae, quam laureae, ramum in manu gestans,
 “ illud transegit. Praeterea, indies fere ad regem vestrum mittebat, veluti chartas
 “ abrasas et puras, in quibus rex vester, pro arbitrio suo, pacis et belli leges con-
 “ scriberet. Licet enim et honor regis nostri et securitas in ea actione sita essent;
 “ tamen neutrum eorum tam charum aut pretiosum duxit, quod in manus regis
 “ vestri non committeret. Neque rex noster, ex sua parte, ad iniquam aliquam
 “ interpretationem trahit, quod rex vester auxilia duci Britanniae praestiterit. Satis
 “ enim novit rex, multa a regibus ad populo suo complacendum, fieri necesse esse:
 “ neque difficile est distinguere in rebus hujusmodi quid a regis mero motu ema-
 “ naverit. Verum haec actio Britannica jam (decreto divino) transacta est et fini-
 “ ta; et (sicut rex noster sperat) est tanquam via navis in mari, nullo relicto vesti-
 “ gio et impressione in animis alterutrius regis: ipse certe sibi conscius est, nihil
 “ hujusmodi in animo suo residere.

“ Quod vero ad actionem Flandriae attinet; quemadmodum bellum Britanni-
 “ cum regi nostro necessitas imperabat; ita et bellum Flandriae munus et debitum
 “ justitiae: quod regi bono perinde est ac ipsa necessitas, aut periculum status sui;
 “ aliter enim rex esse desineret. Subditi Burgundiae coronae Franciae, quatenus ad
 “ jus domini capitalis, etiam subditi sunt: duxque eorum Franciae feudatarius et
 “ vassallus est. Soliti certe erant Burgundi subditos se bonos et fideles duci suo
 “ praestare, utcumque eos Maximilianus nuper in intemperiem quandam conje-
 “ cerit. Ad regem confugerunt, ut justitiam et ab oppressione vindicationem im-
 “ petrarent. Justitiam eis denegare non poterat; emolumentum aliquod sibi ipsi
 “ minime expetebat. Hoc etiam ipsi Maximiliano utile erat, si rem recte perpen-
 “ disset; nempe ut, in populo commoto, furori obviam iretur, et desperatio ultima
 “ prohiberetur. His, quae dixi (domini mei) fortasse opus non erat; nisi quod rex
 “ noster, tenero quodam affectu et anxio, quicquid in Angliae amicitiam reflectere
 “ possit, amplectatur. Amicitia proculdubio inter duos reges stat facta, tecta, et
 “ inviolata. Quod vero enses subditorum collisi sint, nihil ad pacem publicam:
 “ cum usitatissimum sit copias auxiliares foederatorum inter se committi, sanguine
 “ utrinque effuso, quinetiam quandoque fit, ut auxiliares copiae ejusdem nationis,
 “ ex utraque parte, in acie stent et dimicent; neque tamen propterea regnum in
 “ se divisum dici potest.

“ Supereff (domini mei) ut vobis negotium impertiam, quod satis scio vos
 “ magna cum laetitia et gaudio audituros; quippe quod reipublicae christianae
 “ magis intersit, quam actio ulla post nostram memoriam. Rex dominus noster
 “ in animo habet, bello regnum Neapolitanum recuperare, hoc tempore usurpatum
 “ quidem a spurio vitulamine Arragonum, sed jure evidente et indubitato ad re-
 “ gem nostrum devolutum: quod nisi armis vindicare anniteretur, neque honorem
 “ suum illaesum conservare, neque causam hujusmodi desidiaie populo suo probare
 “ possit. Sed cogitationes ejus generosae, et vere christianae, in hoc non acquies-
 “ cunt. Spe enim haud levi non inflatur quidem, sed fulcitur, expeditionem pro
 “ regno Neapolitano recuperando instar pontis fore ad copias suas in Graeciam
 “ transportandas. Quinetiam constitutum ei est, neque sanguini, neque sumptui
 parcere

“ parcere (non si coronam suam oppignorare, et Franciam ipsam desolare compel-
 “ leretur) antequam aut tyrannidem Ottomannorum debellaverit, aut hac via in
 “ Paradisum aditum sibi patefecerit. Neque tamen nescit rex hoc inceptum nulli
 “ regi in mentem venire potuisse, nisi qui ad Deum praecipue oculos attolleret;
 “ cujus causa agitur et a quo et velle et posse datur. Certe congruit illud cum
 “ persona quam rex sustinet (licet indignus) regis christianissimi et filii ecclesiae pri-
 “ mogeniti. Quinetiam invitatus est exemplo prae nobilis illius regis Angliae,
 “ Henrici quarti (qui primus sceptrum tenuit ex familia Lancastrensi; praedeceffor
 “ quidem, licet non progenitor regis vestri) qui sub finem vitae (ut vos melius
 “ nostis) similem expeditionem in terram sanctam destinabat. Necnon exemplo
 “ praesenti inductus est belli illius pii et honorifici, quod nunc gerit, et fere ad
 “ exitum perduxit rex Hispaniae, pro regno Granadae a Sarracenis recuperando:
 “ etsi autem (domini mei) hoc inceptum, primo intuitu, vastum videri possit et
 “ immodicum, ut rex propriis copiis illud aggrediatur, quod conjunctae copiae tot
 “ principum christianorum, non sine magnis laboribus et diuturno bello, olim con-
 “ fecerunt; attamen celsitudo sua prudenter secum reputat, interdum copias mi-
 “ nores, sub uno imperio unitas, successu feliciores evadere (etsi fama et opinione
 “ minus jactentur) quam copias multo ampliores, varie commistas et vinculo foe-
 “ derum et societatum tantum colligatas; quae plerunque, paulo post principia,
 “ vertuntur in dissidia et dissociationes. Verum (domini mei) id, quod, tanquam
 “ vox de coelo, regem ad hoc inceptum vocat, est scissura hoc tempore insignis in
 “ familia imperatoria Ottomannorum. Non dico quin frater contra fratrem ante-
 “ hac in illa familia arma sumserit, et pro imperio decertarit; verum nunquam
 “ prius factum est ut aliquis fratrum ad arma christianorum confugeret, quemad-
 “ modum nunc facit Gemes (Bajazethi, qui jam regnat, frater) virtute germanum
 “ suum longe superans. Bajazethus siquidem, ingenio et moribus, veluti medius
 “ est inter monachum et philosophum; ac potius in Alchorano, aut philosophia
 “ Averrois Arabis instructus, quam habilis ad gubernacula tractanda imperii tam
 “ bellicosi. Tale igitur est regis domini nostri memorabile et heroicum institutum
 “ circa bellum sacrum. Et quia in hac re personam gerit, non minus militis chri-
 “ stiani, quam regis potentis, ab humilitate auspicatur; et in causa tam religiosa
 “ pacem ab aliis principibus christianis emendicare non detrectat. Superest tantum
 “ civile quoddam potius postulat, quam legationis nostrae pars essentialis, quod
 “ dominus noster regi vestro commendat. Rex (ut omnes norunt) dominus est
 “ capitalis ducatus Britanniae. Nuptiae haeredis ad eum, tanquam tutorem et
 “ gardianum, jure spectant. Estque hoc genus juris privatum jus et patrimoniale,
 “ non regium. Attamen (ut amanter et ingenue cum rege vestro agat, quem
 “ tanquam alterum se efficere cupit, et una eademque res cum eo fieri) hoc petit,
 “ ut bona regis gratia et consensu de nuptiis ejus disponere possit prout sibi com-
 “ modum videbitur; et matrimonium Maximiliani praetensum et intrusum, per
 “ viam juris, irritum facere. Haec habui (domini mei) quae apud vos dicerem,
 “ veniam petens si minus ornate et pro rerum dignitate dixerim.”

In hunc modum, legati regis Galli, verbis suavissimis et plane mellitis, regis sui
 propensionem in Henricum regem repraesentare, et aspera quaeque inter reges duos
 lenire, et dulcorare conati sunt; duas res ex hoc sperantes. Quarum altera erat, ut
 regem confopirent, donec nuptiae Britannicae essent consummatae; hoc vero existi-
 mabant rem esse unius tantum aetatis, et tanquam fructum jam prope maturum, et
 cito

cito decerpendum : altera vero instar fructus plurium annorum erat, ut scilicet regis Henrici animum ita temperarent, ut expeditioni Italicae nequaquam esset impedimento. Consilarii Angli filebant; illud tantummodo dicentes, se scire, legatos responsum minime expectaturos, antequam rem regi suo retulissent. Atque ita concilium dimissum fuit. Rex interim animi dubius erat, quid de nuptiis Britanniae judicaret. Liquido cernebat, regis Galli ambitionem eo ferri, ut ducatu eo potiretur; sed res prorsus mirabilis ei visa est, Gallum in familiam suam introducere velle nuptias controversas et litigiosas, praesertim cum talem haberet successorem. Sed omnia simul perpendendo, Britanniam quidem ut rem perditam aestimabat; verum negotium hoc Britanniae, ut ansam belli cum Gallia, arripere constituit; et expeditionem Neapolitanam in promptu habere pro ansa pacis, quando opus foret: probe siquidem informatus erat, quanto rex Gallus expeditionis illius flagraret desiderio. Postquam igitur saepius cum concilio suo de re deliberasset, animi autem sui sensum parce aperuisset; cancellario in mandatis dedit responsum quoddam formale, quod legatis redderet; idque praesentibus reliquis consiliariis fecit. Sed postea cancellarium solum ad se vocans, iussit eum tali stylo verba facere, quae convenirent tractatui, qui in foederis rupturam desiturus foret; utque ante omnia caveret, ne ullo modo expeditionem in Italiam averteret. Paulo post, legati ad concilium accersiti sunt, ubi cancellarius in hunc modum locutus fertur.

DOMINI MEI LEGATI,

“ EX mandato regis, respondebo orationi domini prioris, eloquenti admodum et ornatae, paucis et perspicuis verbis. Rex minime oblitus est veteris sui amoris et familiaritatis cum rege vestro. Commemoratione autem ejus non est opus. Nam si res inter eos eodem maneant loco, bene habet; sin aliqua intervenerit mutatio, ea verbis in integrum restitui non potest.

“ Quatenus ad actionem Britanniae; miratur rex, regem vestrum ejus rei mentionem facere, ac si illam meriti loco apud regem nostrum duceret. Illud enim meritum huc tantum redit, quod regis nostri opera usus sit, ad decipiendum unum ex optimis suis foederatis. Quoad nuptias vero, rex ei rei se immiscere minime vellet, si rex dominus vester liturgia, non gladio, matrimonium contraheret.

“ Quatenus vero ad actionem Flandriae, si Burgundiae subditi a principio, per viam supplicationis, vestrum regem appellassent, ut dominum supremum, illud demum speciem quandam justitiae prae se ferre visum esset. Sed nova prorsus erat processus forma, ut subditi regem suum primo in custodiam darent, et officarios ejus interficerent, et postea querimoniam instituerent. Rex ait, sibi e memoria non excidisse, quando ipse cum rege Gallo ad Scotos (qui contra regem suum arma sumpserant) legatos suos misisset, se alio stylo locutos, atque, prout reges decebat, populares istos motus contra principes suos detestatos esse. Verum (domini mei legati) has duas actiones in hoc statu rex noster relinquit. Profitetur quidem, sibi ex iis, quae a vobis dicta sunt, nullo modo satisfactum; sed tamen se ea non tam graviter ferre, ut eorum respectu de pace tractare recuset, modo alia conjunctum tractentur. Quantum vero ad bellum Neapolitanum, et inceptum contra Turcas, rex expresse mihi mandavit ut dicerem, se ex animo optare suo bono fratri regi Galliae, ut fortuna ejus spes et consilia honorifica exaequet: et quando cunque regi audire contigerit, regem vestrum in Graeciam trajicere paratum esse, sicut

“ sicut hoc tempore placuit domino vestro dicere, se pacem a rege emendicare, ita
“ tunc regem nostrum a vestro partem belli emendicaturum.

“ Jam vero (domini mei legati) habeo insuper, quae vobis ex parte regis nostri
“ proponam. Rex vester regem nostrum, quid ei proponendum aut petendum
“ esset, docuit. Dicis (domine prior) regi vestro decretum esse, jus suum in reg-
“ num Neapolitanum, injuste detentum, persequi; quod si non faceret, neque hono-
“ rem suum illaesum conservare, neque causam talis desidiaie populo suo probare
“ possit. Haec fuerunt ipsissima verba vestra, quae non aliis verbis melius expri-
“ mere possum. Putate (domini mei) regem nostrum eadem verba vobis regerere
“ circa Normanniam, Gasconiam, Andiam, imo circa regnum Galliae ipsum. Si
“ igitur rex vester consenserit, ut in hoc tractatu, jus regis nostri ad Franciam (aut
“ saltem tributum eo nomine rependendum) simul in deliberationem veniat, rex
“ de caeteris quoque deliberare non abnuat; alias tractatum longius producere re-
“ cusat.”

Legati, hac re nova fere attoniti, non sine indignatione quadam responderunt; se minime dubitare, quin gladius domini sui sceptrum suum facile possit defendere: ac pro certo scire, regem suum, nec posse, nec velle, aliquid de juribus coronae Franciae imminuere, sive in territorio, sive in regalibus: sed utcunque res illas nimio majoris momenti esse, quam ut ipsi de illis differerent, cum nihil ejusmodi haberent in mandatis. Ad quae consilarii dixerunt tantum, regem ab ipsis nullum aliud responsum expectasse, sed legatos proprios ad regem Gallum propediem missurum. Injecta autem, tanquam obiter, est quaestio a quibusdam ex consiliariis; num forte rex Gallus consentire vellet, ut nuptias Britannae pro arbitrio disponderet, cum exceptione tamen, sive exclusione, ne ipse eam in uxorem duceret. Cui interrogationi legati prudenter et caute responderunt, rem illam a regis sui cogitationibus tam procul abesse, ut de ea nihil dederit in mandatis. In hunc modum legati dimissi sunt, praeter unum priorem. Secuti autem sunt confestim regis Angliae legati in Galliam; videlicet, Thomas Ormondiae comes, et Thomas Goldenstonus prior ecclesiae Christi Cantuariensis. Interea Lionellus, episcopus Concordiae, ad utrumque regem a papa Alexandro sexto missus est nuncius de pace. Alexander enim se in arctum compulsus esse, et quasi obsessum sentiens, a foedere quodam, et societate inter praecipuos Italiae status inita, ut nullus ei aditus ad familiam suam evehendam (cujus rei cupiditate immani flagrabat) pateret, aquas in Italia turbare expetebat, ut in turbido felicius piscaretur: rete scilicet jaciens, non ex Petri, sed ex Borgiae navi. Atque dubitans ne metus ab Anglis expeditionem Galli in Italiam remorari posset, episcopum hunc misit, ut res inter duos reges, si posset, componeret. Qui primum ad regem Gallum se contulit, eumque bene animatum (ut ipse arbitrabatur) offendens, versus regem Angliae perrexit, et legatos Anglos apud Caletum reperit. Postquam cum iis collocutus esset, honorifice in Angliam transvectus est, ubi apud regem mandata exposuit. Attamen licet boni ominis nomen ad pacem componendam, sortitus esset, nihil inde secutum est. Etenim jam consilium regis Galli de desponsanda haerede Britanniae diutius dissimulari non poterat. Itaque legati Angliae, quo in statu res essent satis perspicientes, domum redierunt. Prior etiam Trinitatis monitus est hic in Anglia, ut discederet, qui postquam tergum vertit, more pedantii potius, quam legati, petulantissimum libellum, versibus Latinis, contra regem sparsit; cui rex (licet nihil haberet e pedantio) responsum tamen versibus similiter Latinis scribi iussit; in persona quidem regis ipsius, magno tamen cum vilipendio prioris; cujus genio et petulantia,

lantia, tanquam facetiis scurrae, se oblectabat. Circa hoc tempus etiam natus est regi filius secundo genitus Henricus, qui postea regnavit. Secuta est paulo post nuptiarum solennizatio inter Carolum et Annam Britanniae ducissam, cum qua Carolus ducatum Britanniae, nomine dotis, accepit; Maximiliani filia paulo ante domum remissa. Quod postquam ad aures Maximiliani pervenisset, qui illud nunquam crederat, antequam peractum esset; quique in seipso decipiendo principales semper partes obtinebat (etsi hoc quidem in negotio rex Gallus partes secundas eleganter sustineret) atque cogitationibus suis sursum deorsum agitans et revolvens, quale hoc esset, ut ipse uno ictu, duplici autem ludibrio, tam nuptiis propriis, quam nuptiis filiae suae, dejiceretur (ex quarum utrisque magna sibi et sublimia auguratus erat) patientiam omnem amisit; atque abjiciens reverentiam illam atque decus, quod magni reges (etiam cum sanguis eorum maxime effervescat) mutuo servare debent, regis Galli personam et facta acerbissimis convitiis proscidit. Et quanto factis minus poterat, tanto verbis intemperantior, quascunque poterat excogitare contumelias, in regem Carolum effudit; aiens, eum, inter omnes sub sole homines, esse maxime perfidum; illumque monstrum quoddam nuptiarum peperisse, ex raptu et adulterio commistum; quod iustissimo Dei judicio (ut aiebat) decretum erat, ut (nullitate hujus matrimonii toti mundo conspicua) posterius personae tam indignae in Gallia non regnarent. Et statim legatos, tam ad regem Angliae, quam ad regem Hispaniae, expedit, qui eos ad bellum et foedus offensivum ineundum contra Gallum excitarent; se cum magnis copiis in bellum adfuturum pollicitus. Hinc rex Angliae (etsi propria insistens via) parlamentum suum convocavit, regni scilicet anno septimo; et in primo solennitatis die (in solio suo sedens) ipse ad hunc modum, in conventu ordinum, locutus est.

Procures mei, et vos populi deputati;

“ CVM bellum Britannicum instituissim, per locum tenentem meum gerendum,
 “ allocutus sum vos per cancellarium meum; nunc vero, cum decreverim bellum
 “ Franciae inferre, in persona propria, rem vobis ipse exponam. Bellum illud ad
 “ foederati nostri jus defendendum spectabat; hoc vero ad jus proprium nostrum vin-
 “ dicandum et recuperandum. Illud casu fortuito terminatum est; hoc in victoriam
 “ defitutum speramus.

“ Rex Gallus orbem Christianum perturbat. Quae possidet, sua non sunt, et
 “ tamen ulteriora appetit. Britanniam in ditionem suam redegit. Rebelles Fland-
 “ riae contra regem suum fovet. Italiae minatur. Quatenus ad nos ipsos, a diffi-
 “ mulatione exorsus ad neglectum processit; a neglectu, ad contumeliam: foede-
 “ ratos nostros invasit: tributum nostrum solvere renuit: ut verbo dicam, bellum
 “ quaerit. Non sic pater ejus, sed pacem a nobis petiit: quod etiam rex iste for-
 “ tasse faciet, postquam consilium sanum, aut tempus ipsum, cum prospicere rebus
 “ suis docuerit, quemadmodum pater fecit.

“ Interim ambitionem ejus in commodum nostrum convertamus: neque nummu-
 “ lis paucis, tributis aut recognitionis nomine, contenti simus; sed (divino favore
 “ innisi) de jure nostro, ad regnum ipsum Galliae, armis experiamur; memores
 “ plane, regem Franciae in Anglia quondam captivum; rursus, regem Angliae in
 “ Gallia coronatum, majores nostros vidisse. Foederati nostri nullatenus sunt dimi-
 nuti.

“nuti. Burgundia hodie potentiore manu regitur, quam unquam antehac, neque
 “magis unquam irritata fuit. Britannia quidem nobis auxilio esse non possit; eis
 “tamen nocumento futura est. Novae provinciae, imperio additae, oneri magis
 “sunt, quam robori. Qui res novas moliti sunt in regno ipsius, non ignobiles, ple-
 “beii, aut titularii impostores exstiterunt, sed gradus sublimioris. Rex Hispaniae
 “(ne dubitetis) nobiscum conjunctus erit, incertus quo regis Galli ambitio progres-
 “sura sit. Sanctus pater noster papa transmontanos in Italia non libenter videt.
 “Verum hic de foederatis sermo in considerationem recte venire debet, in computa-
 “tionem autem minime. Absit enim, ut Angli jus suum in Galliam asserere non
 “valeant, nisi aliunde adjuti.

“In praeliis Cressiei, Pictavii, Agincurti, ipsi absque auxiliis stetimus. Gallia
 “populo maxime abundat, militibus haud item. Stabiles peditum phalanges, et
 “cohortes, nullas habent. Equitatu certe utuntur bono, verum copiae equitum in
 “bello defensivo minoris sunt usus; ubi actiones belli ab invadentis electione pen-
 “dent. Discordiae nostrae solae in causa fuerunt, quod regnum Galliae perdidere-
 “mus: atque (Deo annuente) pax, qua nunc domi fruimur, idem restituet. Deus
 “hucusque gladio meo affuit. Hoc tempore, quo regnum tenui, malos subditos
 “extirpare, et bonos probare, mihi contigit. Populus jam meus, et ego, satis nos
 “invicem novimus, quod confidentiam parit. Quod si sanguis aliquis pravus aut
 “insensus in regno reliquus sit, honorificum bellum externum remedium fuerit opti-
 “mum ad eum expurgandum aut rectificandum. In negotio hoc magno et arduo,
 “consilio et auxilio vestro me juvate. Si cui vestrum, filium suum in equitem aura-
 “tum cooptari, contigerit, auxilium illi a tenentibus suis lege debetur. Haec vero,
 “quae agitur, res ad honorem et calcaria regni spectat, cujus ego parens sum, atque
 “ad illud non solum tuendum, verum etiam amplificandum, regio munere obligatus.
 “Quantum vero ad pecunias, illae hominibus tenuioris fortunae non imponantur,
 “sed iis, ad quos belli ipsius commoda aliquatenus pervenire possint. Gallia ere-
 “mus non est: ego vero, qui me regem frugi profiteor, spero me effecturum,
 “ut bellum post initia se ipsum alat. Ite in consilium, in Dei nomine, neque tem-
 “poris jacturam facite; etenim hujus negotii gratia solius hoc parlamentum con-
 “vocavi.”

In hunc modum rex locutus est. Veruntamen, etsi magnam alacritatem ad bellum
 inferendum, non solum parlamento, et aulae suae, verum etiam concilio suo sancti-
 ori (exceptis duobus episcopis, et paucis aliis) ostendisset, nihilominus, in secreto suo,
 ad bellum Gallicum animum non adjecit. Veritas autem rei sic se habuit. Merca-
 turam quandam instituebat rex, belli famas cum pecuniis permutandi. Satis scie-
 bat, Galliam, hoc tempore, in omnibus suis partibus fuisse redintegratam, neque a
 multis retro annis tanta potentia floruisse. Vidit etiam, experientia edoctus, atque
 exemplo copiarum in Britanniam paulo ante missarum, Gallos non ignorare, qualis
 optima sit belligerandi cum Anglis ratio; nimirum, ut praelii aleae rem non commit-
 terent; sed eos obsidione oppidorum, et castris metandis, in locis opportunis et mu-
 nitis, fatigarent. Jacobum tertium Scotiae regem, sibi fidissimum, periisse memi-
 nerat. Jacobum autem quartum, qui successerat, Gallis addictissimum, adversus se
 malevolum noverat. Conjunctionibus autem Ferdinandi Hispaniae, et Maximili-
 ani parum fidebat. Alteri enim copiae aderant, voluntas deerat; alteri contra vo-
 luntas aderat, deerant copiae. Praeterea Ferdinandus tunc noviter respirare coepe-
 rat a bello Granadae; et cum Gallia, hoc ipso tempore, negotiabatur, circa restitu-

tionem provinciarum Ruffigniani et Perpigniani, paulo ante oppignoratarum. Neque etiam penitus sine metu erat a motibus intestinis, quos cum semper praesens compescere solitus esset, minime volebat, ut se in partibus transmarinis bello implicatum deprehenderent. Quare, cum belli difficultates et incommoda recte perpenderit, secum animo volvebat, qua tandem ratione duo, quae expetebat, obtinere posset. Primum erat, quomodo, ex bello denunciato et inchoato, utilitati suae inserviret; alterum, quomodo se a bello, cum opportunum foret, salvo honore, subduceret. Vtilitatem et emolumentum duobus modis aucupabatur. A subditis suis propter bellum, ab hostibus propter pacem, tanquam mercator prudens, qui lucrum facit, tam ex mercibus exportatis, quam ex importatis. Quantum vero ad honoris considerationem, ne fama sua paulo ad metas haereret, si a bello desisteret, recte secum cogitabat; quod sicut auxiliis Ferdinandi, et Maximiliani, fidere secure non posset ad belligerandum; ita alterius impotentiam, alterius vero duplicitatem, et minus sincera consilia, semper praesto habiturus esset, ad pacem excusandam. Haec omnia prudentissime praevидit, nec minus artificiose exsecutus est; unde omnia ex voto, veluti in gremium suum, placide delapsa sunt.

Interea ordines parlamenti, sine mora, flammam conceperunt, inde ab antiquo belli Gallici cupidi, atque etiam praesente occasione excitati, ut honorem regis et regni, ex amissione Britanniae (ut putabant) imminutum, repararent. Itaque magna cum alacritate consilium regi dederunt, ut bellum cum Gallis susceperet. Quamvis autem parlamentum ex prima et secunda nobilitate, una cum civibus et burgensibus principalibus, consisteret; attamen iuste admodum, et cum dignitate, potius ad populum (cujus deputati erant) quam ad privatas suas fortunas respicientes; quin et regis moniti memores, in hoc consenserunt, ut contributio (quam benevolentiam appellabant) ab opulentioribus tantum exigetur. Hoc contribuendi genus (dictum benevolentia) ab Edwardo quarto excogitatum fuerat; ob quod invidiam magnam sustinuit; postea vero a rege Richardo tertio, per suffragia ordinum, damnatum fuit et abolitum, quo gratiam apud populum iniret; jamque a rege denuo introductum est, sed tamen accedente auctoritate comitiorum: hoc enim tempore Edwardi quarti defuit. Hac autem ratione, summas pecuniarum ingentes corrogavit: ita ut civitas Londini (etiam illa aetate) novies mille libras, et amplius, contribuerit; praecipue a locupletioribus collatas. Traditur Mortonum cancellarium dilemma quoddam excogitasse, quo benevolentiam istam in majus augeret; quod alii furcam ejus, alii hamum nominabant: etenim mandatis commissariorum, ad benevolentiam exigendam assignatorum, inferi voluit; ut si incidissent in homines frugi et parsimoniae deditos, illos monerent, fieri non posse, quin illi pecuniis abundarent; quod magnos sumptus non facerent: si vero in eos, qui liberalius viverent, itidem dicerent; illis pecunias proculdubio suppetere, ex impensis, quas faciebant, conspicuum esse: ita utrosque captabat.

Haec comitia mere erant militaria: neque enim aliud tractabant, quam declarationem belli contra Galliam et Scotiam, cum aliquibus statutis eo tendentibus. Veluti circa severam animadversionem in capitaneos, qui aut stipendia militum mortuorum, vel absentium, in rationes suas referrent, aut etiam stipendia militum detinerent. Severe etiam sancitum est contra milites, qui, post delectum habitum, sine licentia se subtraherent. Etiam protectiones, quae prius lege communi in usu erant, pro iis qui militabant, statuto roboratae sunt. Atque alio statuto porta patefacta est omnibus, qui terras suas vendere vel oppignorare vellent, ne aliquid inde pro earum alienationibus

bus regi solverent, ut sumptui in militiam et usus belli sufficerent. Postremo edictum est, ut omnes Scoti ex Anglia abscederent. Lata etiam est lex, ut exemplar ponderum et mensurarum, quod in scacchario regis, ut authenticum, repositum est, in univsum regnum dispergeretur; et pondera atque mensurae ubique ad eam normam examinarentur, et reducerentur. Aliae etiam nonnullae minoris momenti similiter latae.

Postquam parlamentum finitum esset (quod ad breve tempus duraverat) rex se accinxit ad apparatus in omnibus instruendum pro bello Gallico. Neque tamen interea res Maximiliani neglexit, pro motu Flandriae sedando, et auctoritate Maximiliani inter subditos suos restituenda. Eo enim tempore, dominus Ravenstonus, non tantum subditus rebellis, sed et servus proditor (eoque malitiosior et violentior) adjutus copiis Brugarum, et Gandavi, oppidum atque castella ambo Slusiae ceperat, ut superius diximus. Et postquam (opportunitate usus portus illius) naves quasdam et lembos coëgisset, coepit piraticam quandam exercere, praedando et spoliando, et in captivitatem abducendo, naves et rates omnium nationum, quae per illas oras navigabant versus nundinas Antverpiae, vel aliquam partem Brabantiae, Zelandiae, et Frislandiae; commeatu semper adjutus ex Picardia, praeter eum, quem percipiebat ex Slusia, et regionibus circumjacentibus, et ex praeda propria. Galli eum perpetuo, sed in occulto, adjuvabant; ipse quoque (ut omnes solent, qui partes subinde alternarunt) se securum minime putabat, nisi in tertiae alicujus personae protectionem se reciperet.

Fuit autem oppidum quoddam parvum, duobus milliaribus distans a Brugis, versus mare, dictum Damnum; quod propugnaculum fuit Brugarum, et ad eum aditum praebebat, et ad Slusiae quoque res utile esse poterat. Hoc oppidum rex Romanorum saepius tentarat (non quod oppidum ipsum tanti erat, sed ut Brugas suffocaret, et maris commoditate privaret) atqui irritum semper conatu. At sub idem tempus dux Saxoniae in Flandriam advenerat, pro arbitro se gerens, ad res inter Maximilianum et subditos suos componendas, revera tamen Maximiliano impense favens. Sub hoc neutralitatis et tractatus praetextu, ad Brugas profectus est; a magistratibus Brugarum petens, ut in urbem ei pacifice ingredi liceret, cum comitatu tali armatorum, qualis dignitati suae conveniret; quos eo plures secum adducere par erat, ob securitatem suam in loco, ubi omnia armis strepebant: simul etiam eis intimans, se multa habere magni prorsus momenti, quae cum illis communicaret in commodum ipsorum. Quod postquam impetrasset, impedimenta sua et epistathmos ante se misit, qui hospitium ei appararent; ita ut milites sui, ordine instructi, urbem intraverint, ipse autem sequeretur. Qui agmen ducebant, de diversoriis et hospitibus percontabantur, ac si in animo haberent in ea urbe pernoctare; atque hoc modo perrexerunt ad portam urbis, quae versus Damnum recta ducebat; cives autem Brugarum, mirabundi tantum, eos spectabant, neque transitu arcebant. Praefecti etiam et inhabitantes apud Damnum nihil mali suspicabantur ab aliquibus, qui a Brugis venerant, atque copias a longe aspicientes, eas in auxilium suum a Gallis submissas credebant, qui pericula aliqua nova illis intenta nōssent. Itaque nil hostile, nisi fero nimis, metuentes, eos in oppidum suum admiserunt. Qua certe fraude potius, quam stratagemate, oppidum Damnum captum est; et urbs Brugarum damno affecta, magna cum civium contristatione.

Dux Saxoniae, capto Damno, statim ad Henricum regem misit, certiore eum faciens, Slusiae maxime, et domino Ravenstono imputari debere, quod rebellio Flan-

driae adhuc arderet: quodque si rex Slusiam ex parte maris obsidere vellet, se certe terra illam obsidere paratum esse, atque hoc modo medullam ipsam belli se extracturos.

Rex auctoritatem Maximiliani apud subditos suos munire cupiens (ut fraeno Galliae esset) atque etiam mercatorum suorum querelis commotus, eo quod mare navibus Ravenstoni multum infestaretur; Edwardum Poyningum, equitem auratum, virum strenuum, et qui antea bene res gesserat, confestim misit, cum duodecim navibus, militibus et tormentis, bene instructis, ut mare liberarent, et Slusiam ab ea parte obsiderent. Angli his copiis non tantum Ravenstonum veluti in ergastulum compulerunt, ita ut se nullam in partem commovere poterat; et similiter maritimam Slusiae partem obsidione cinxerunt; verum etiam unum ex castellis Slusiae adorti sunt, atque insultum per dies viginti subinde renovârunt (sub refluxum maris semper e navibus exeuntes) ita ut magnam caedem eorum, qui castellum defendebant, facerent, qui assidue, ut eos repellerent, pugnabant; licet ex parte etiam Anglorum quinquaginta viri cecidissent, inter quos fuit frater comitis Oxoniae.

Sed obsidione Slusianos arctius quotidie premente, et utroque castello (quae praecipua oppidi roborata fuerunt) afflicto, altero per Saxoniae ducem, altero per Anglos; et ponte quodam scapharum, quem Ravenstonus inter utrumque castellum extruxerat, ut alterum alteri suppetias ferre possit, noctu ab Anglis incenso; Ravenstonus amplius oppidum se tenere posse plane desperabat: itaque tandem castella Anglis, oppidum autem duci Saxoniae, per compositionem dedit. Quo facto, dux Saxoniae, et Poyningus, cum Brugenfibus, ut se Maximiliano domino suo submitterent, egerunt; quod paulo post Brugenfes fecerunt, solventes magna ex parte belli impensas; unde Germani et Angli dimissi sunt. Exemplum Brugarum reliqua oppida, quae defecerant, secuta sunt; ita ut Maximilianus e periculo jam liber esset, ab indigentia autem (prout ipse res suas administrabat) nunquam: Poyningus vero (postquam aliquot dies apud Slusiam moratus esset, donec res in tuto essent) ad regem, tunc Bononiam obsidentem, reversus est.

Circa hoc tempus venerant literae a Ferdinando et Isabella regibus Hispaniae, quae significarant debellatum jam esse cum Mauris apud Granadam: quod facinus, per se tam memorabile, Ferdinandus (cui in more erat, nullam ex virtutibus suis male repraesentando obscurare) literis suis, fuscè admodum et magno verborum ornatu depinxerat, cum omnibus circumstantiis, et religiosis caeremoniis, et magnificentiis, quae in receptione ejus regni fuerant adhibitae. Inter alia commemorabat, quod ab ingressu suo in urbem abstinebat, donec crucem super altissimam Granadae turrin erectam a longe vidisset, unde solum ipsum redditum fuisset Christianum: quodque etiam, antequam ingressus esset, homagium fecisset Deo e fastigio turris, per patrem patratum proclamando, se recognoscere et confiteri, regnum illud se recuperâsse, auxilio omnipotentis Dei, et gloriosae Virginis, et beati apostoli Jacobi, et sancti patris Innocentii octavi; egregiam sibi insuper operam praestantibus praelatis, nobilibus et populis suis: quodque e castris pedem non movisset, donec exercitum exiguum martyrum, ad numerum septingentorum, et amplius, Christianorum (qui in vinculis, et crudelissima servitute Maurorum, permultos annos vixerant) ante oculos suos transire vidisset, pro redemptione sua gratias agentes et hymnum canentes: atque una tributum Deo solvisset per eleemosynas, quas singulis largitus esset, propter suam in urbem receptionem. Haec in literis inserta erant, cum aliis multis caeremoniis, plenis sacrae cujusdam ostentationis.

Rex, qui semper in omnibus actionibus religiosus, consortio et choro eorum, qui illas celebrabant, se libenter adungere consueverat, et ex genii sui inclinatione, regi Hispaniae addictus erat (pro modulo amoris, quo reges, alter alterum, prosequi possint) partim ob virtutes ejus, partim ad potentiae Gallorum libramentum, his literis receptis, statim magnates et praelatos suos, qui circa urbem et aulam manebant, una cum majore et senatu Londinensi, magna cum solennitate, aedem D. Pauli adire jussit, ut ibidem declarationem a cancellario, jam cardinale facto, audirent. Postquam convenissent, cardinalis, in supremo gradu ascensus ad chorum stans, nobiles omnes, praelatos, et magistratus civitatis, juxta gradus in imo manentes, allocutus est; declarans eos illo consecrato loco, ex regis mandato, convenisse, ut Deo cantarent canticum novum. Nam per plures jam annos, christianos, aiebat, nullas provincias novas, aut territoria, a Saracenis et Mahumetanis eripuisse; neque christiani orbis terminos protulisse: hoc vero jam factum esse virtute et auspiciis Ferdinandi et Isabellae regum Hispaniae; qui (in nominis sui decus immortale et gloriam) regnum magnum et opulentum Granadae, una cum urbe populosissima et potentissima ejusdem nominis, recuperassent a Saracenis, qui possessionem ejus per septingentos annos et amplius usurpaverant. Itaque ab hoc coetu et christiano orbe universo, gratias maximas Deo agendas esse, ac celebrandum etiam nobile hoc et insigne facinus regis Hispaniae; qui certe hoc nomine, non tantum illustrem victoriam obtinuisse, sed etiam apostolico munere perfunctum esse, merito cenferi posset; quod scilicet provincias novas christianae fidei aggregasset: tanto magis, quod victoria haec absque multa sanguinis effusione parta esset. Vnde bene sperare liceret, lucrum demeti posse, non tantum territorii, sed innumerarum animarum in ecclesiae Christi augmentum; quandoquidem tam multos Deus pro sua bonitate vivere voluisset, ut demum converterentur. Tum vero cardinalis retulit res maxime memorabiles, quae in victoria potiunda intervenerunt. At, oratione ejus finita, coetus universus, solenni processione, hymnum Te Deum cecinerunt.

Non multis diebus ab hac solennitate, rex festum sanctorum Philippi et Jacobi, apud palatium suum de Shine, nunc Richmondiam dictam, celebravit; ubi ut sanguis aulicorum et juventutis nonnihil incalesceret, spectacula edidit magnifica hastiludiorum et turnementorum, et hujusmodi pugnarum umbratiliū, per totum illum mensem. In quibus ludis contigit, ut Jacobus Parkerus eques auratus, et Hugo Vaughanus (unus ex regis ostiariis) inter se altercantes de insignibus quibusdam, quae rex caeremoniarum dederat Vaughano gestanda, hastis decertare consenserunt. Et infortunio quodam galeae pravae, quam Parkerus portabat, primo cursu, in ore percussus est, ita ut lingua ejus gutturi fere affigeretur, unde subito in ipso loco animam efflavit. Quod factum propter controversiam praecedentem, et mortem secutam, habitum est vulgo ut monomachia pro decisione juris. Rex sub finem aestatis, postquam copias suas, quibus Galliam esset invasurus, praeparasset (sed minime congregasset) misit Wrfwicum (jam factum ejus eleemosynarium) et Joannem Risleium equitem auratum, ad Maximilianum; qui significarent ei, regem jam arma cepisse, et ad trajiciendum in Galliam paratum esse, solumque expectare ut ab eo certior fieret, quo loco et tempore copias suas cum copiis regis conjuncturus foret, prout promiserat per legatum suum Countebaltum.

Legati Angliae, cum ad Maximilianum adventassent, facultates ejus et pollicitationes longo intervallo inter se disjunctas reppererunt; cum omnino ei deessent pecuniae, milites, arma, quae tantae expeditioni sufficerent. Maximilianus enim, cum
neutram

neutram alarum suarum integram haberet (quoniam patrimonium suum Austriae ad eum nondum devenerat, patre siquidem adhuc vivo; atque ex altera parte, territoria sua matrimonialia, partim ducissae viduae in dotem cesserant, partim recentibus rebellionibus exhausta erant) copiis ad bellum necessariis plane destitutus erat. Neque hoc non viderunt legati, sed prudente consilio satius esse duxerunt, regi hoc per literas significare, quam ab aula Maximiliani discedere, antequam regis mentem circa hanc rem cognovissent; eo magis, quod Maximilianus ipse nihil de magniloquiis suis detrahebat, sed eos responsis, quae rem indies differebant, detinebat; adeo ut morae iustam causam habere viderentur. Rex (qui hoc fore praesenserat, et eventum negotii sui usque a principio praeceperat) ad legatos rescripsit, discretionem eorum in reditu differendo laudans; simulque jubens, ut quo in loco Maximiliani res essent, sedulo occultarent, donec ab ipso ulteriora mandata recepissent. Ipse interim ad expeditionem suam regalem in Galliam accingebatur; nuncium hunc de inopia et pusillis viribus Maximiliani, ad tempus suppressens.

Jam exercitus magnus et potens Londini convenerat: in quo erant Thomas marchio Dorcestriae, Thomas comes Arundeliae, Thomas comes Derbiae, Georgius comes Salopiae, Edmundus comes Suffolciae, Edwardus comes Devoniae, Georgius comes Cantii, comes Essexiae, Thomas comes Ormondiae, cum magno numero baronum, equitum auratorum, et aliorum virorum eminentiorum; inter caeteros autem memoratur Richardus Thomas, merito celebratus ob cohortes pulcherrimas, quas adduxit e Wallia. Univerfus exercitus numerum viginti quinque millium peditum et mille sexcentorum equitum complevit. Quibus copiis rex (constanter se gerens in delectu ducum suorum) praefecit Jasparum ducem Bedfordiae et Joannem comitem Oxoniae, sub persona sua propria. Nono Septembris, octavo regni sui anno, a Grenovico movit, versus mare: mirantibus omnibus quod tempestatem illam anni elegisset (cum jam hiems adesset) ad bellum inchoandum: quidam autem hoc in signum trahebant, bellum minime diuturnum futurum. Attamen rex contrarium credi voluit, inquiens, se cum bellum ejus generis instituisset, quod non opus unius aestatis futurum esset, sed, absque termino praefixo, regni Galliae subjugationem pro periodo haberet, non curare quo anni tempore inciperet; praesertim cum Caletum a tergo haberet, ubi, si ratio belli postularet, hiemare possit. Sexto Octobris apud Sandovicum naves conscendit, eodemque die Caletum appulit, qui locus designatus erat, ubi copiae universae convenirent: verum in itinere versus mare (in quo, ob causam, quam nunc memorabimus, haerebat diutius) literas a domino Cordesio recepit: qui, quo violentior fuisset in negotio belli contra Anglos, eo in tractanda pace sincerior habebatur; qui etiam alias homo verax et pectoris aperti existimabatur. His literis pacis condiciones a parte regis Galli proponebantur, quae regis Henrici gustui non prorsus erant ingratae: verum negotium istud pacis a principio mirabili artificio occultatum est. Quamprimum rex Caletum venisset, pacis aurae lenes flare coeperunt. Primum enim legati Angli, ad Maximilianum missi, e Flandria redierunt; regemque certiore fecerunt, eum a Maximiliano auxilia neutiquam sperare posse, quod ad bellum prorsus imparatus erat. Voluntatem sane ei adesse, pecunias deesse. Haec autem, quae ferebant legati, nota facta sunt exercitui et undique sparsa. Quamvis autem Angli, eo nuncio allato, animos nihil demiserunt; necnon moris sit apud milites ex malis nunciis magis fieri alacres et erectos, et magnificentius loqui; nihilominus loco praeparativae erat ad pacem. Hunc nuncium e Flandria excepit nuncius ex Hispania (ita enim rex rem disposuerat)

disposuerat) Ferdinandum et Isabellam Hispaniae reges pacem cum rege Carolo fecisse: Carolumque iis provincias Ruffigniani et Perpigniani restituisse, prius a Joanne rege Arragoniae, patre Ferdinandi Hispaniae, pro tercentum mille coronatis oppignoratas; quae summa per hanc pacem gratis ei remissa esset. Hoc etiam ad pacem Henrici cum Gallo promovendam eleganter viam stravit; tum quia foederatus tam potens (qualis fuerit Ferdinandus) se subtraxerat, tum quia pacis emptae praecclarum exemplum exhiberet, ita ut rex pacis non futurus esset mercator solus. Inter has auras pacis, rex se non difficilem praebuit ad pacem tractandam; consensitque ut episcopus Exoniae et dominus Daubeneius, praefectus Caleti, colloquerentur cum domino Cordesio super tractatum pacis. Ipse tamen cum exercitu suo, decimo quinto Octobris, a Caletis movebat, et post quatuor dies Bononiam obsidere coepit.

Durante obsidione Bononiae (quae ad mensem fere producta est) nil memorabile intervenit: solummodo, Joannes Savagius eques auratus, vir fortis, dum muros urbis, inspiciendi gratia, circum equitaret, interfectus est. Oppidum et bene munitum erat, et militibus abundabat: attamen fatis in arcto res ejus erant, et omnia ad insultum aggressoribus erant parata. Qui si factus fuisset, opinio erat multo sanguine constitutum; sed tamen in fine oppidum captum fore. Interea pax per legatos utriusque regis firmata est ad terminum vitarum amborum regum. In qua videre minime erat articulum alicujus momenti; nec mirum, cum mercatura quaedam potius esset, quam tractatus: omnia enim in statu relinquebantur, in quo tunc fuerunt, nisi quod regi Henrico persolvi deberent a rege Gallo septingenta quadraginta quinque mille ducatorum, prae manibus, pro impensis in ea expeditione factis; et viginti quinque millia coronatorum annuatim pro impensis circa res Britannicas erogatis: pro qua summa posteriore, licet Maximilianum ante ei obligatum haberet, tamen debitoris mutationem non minus, quam si debitum ipsum esset persolutum, aestimabat; etiam hujus summae annua solutio nullo termino praefixo definita est: id quod Angli in eam partem accipiebant, ac si pro tributo penderetur sed specioso tamen obtentu. Atque verissimum est, pensionem illam et regi Henrico et filio ejus Henrico octavo diutius persolutam esse, quam ex ulla impensarum supputatione continuari possit. Insuper praecipui regis consilarii magnis pensionibus annuis a rege Gallo donati erant, praeter munera larga in praesenti. Quod utrum rex ideo permisisset, ut propriae munificentiae parceret; an ut invidiam negotii apud populum ingrati communicaret; diversam interpretationem subiit. Pro certo enim rex hujus pacis auctor videri detrectavit. Itaque paulo ante, multos e ducibus suis et viris militaribus primariis secreto subornarat, ut in scriptis ad pacem eum hortarentur, idque obnixè contenderent per viam supplicationis. Veritas autem rei ita se habet; pacem hanc utrique regi pergratam fuisse; Carolo quidem, quod ei possessionem Britanniae confirmaret, expeditionem Neapolitanam ab omni impedimento liberaret; Henrico, quod arcas suas pecuniis implevit; quodque hoc ipso tempore praevidebat procellam quandam motuum intestinorum ingruentem; quae non ita multo post erupit. At contra, nobilitatem et viros in exercitu primarios (utcumque nonnulli ex illis ad ejus nutum se accommodassent) male admodum habebat; quorum plurimi fortunas suas aut vendiderant, aut oppignorarant, in bello spes collocantes. Neque veriti sunt dicere, regi nihil pensi esse nobilitati et populo suo plumas detrudere, modo seipsum bene plumatum redderet. Alii autem ridebant ea verba, quae rex apud comitia protulerat; nempe, se minime dubitare, quin

quin bellum post principia se ipsum compensare posset; eum promisso suo stetit dicentes.

Cum movisset Bononia, Caletum rediit, ubi per aliquod tempus mansit. Vnde etiam literas scripsit (quo genere comitatus interdum utebatur) ad majorem et senatum Londinensem, gloriando fere de pecuniis, quas propter pacem receperat; satis gnarus, arcas regis plenas Londinensibus rem suavissimam auditu esse. Magis tamen laetati fuissent illi, si contributio ipsorum (benevolentia dicta) mutuatio sola fuisset. Verum decimo septimo Decembris sequentis Westmonasterium rediit, ubi festum nativitatis Domini celebravit.

Haud multo post regis in Angliam reditum, misit ad Alphonsum, filium primogenitum Ferdinandi regis Neapolitani, ducem Calabriae, insigne ordinis periscelidis; honorem quidem a duce ipso petiit, qui eum in oculis Italarum eveheret: siquidem, arma Caroli exspectans, plurimi aestimabat amicitiam Angliae, utpote qua fraenos ambitioni Caroli injicere possit. Illud insigne ab Alphonso maxima cum celebritate et pompa receptum est; ut solet fieri in iis, quae exultationis gratia procurantur. Missum autem fuerat per Vrsicum, in quem rex hanc legationem contulit, ut ei post multas legationes, unde nihil lucri percipi poterat, propter liberalitatem ducis Alphonsi, praemii loco esset.

SVB hoc tempus rex rursus spiritibus malignis obsideri et infestari coepit, per magicam scilicet, et artes curiosas ducissae Margaretae; quae ab inferis evocavit umbram Richardi ducis Eboraci, filii secundo-geniti Edwardi quarti, ut obambulet, et regem vexaret. Gemma ista (licet adulterina) splendidior tamen erat, oculosque fulgore magis perstringebat, et in digitis principum majorum gestata est, quam Lambertus Simnellus: quippe quam non solum ducissa Burgundiae, sed et rex Gallus, etiam et rex Scotiae in pretio habuerunt. In Simnello certe parum erat, nisi quod puer erat venustus, quemque vestimenta sua regalia non dedecere: verum adolescens iste (de quo nunc loqui occipimus) tam versutus erat, et veluti mercurialis, ut similem vix fere reperias; isque, qui, si forte in scenam partibus suis excidisset, eas acumine proprio prompte supplere possit. Itaque cum inter exempla pseudoprincipum, quae vel recentibus, vel antiquis temporibus existerunt, hoc ipsum emineat, narrationem certe plenior et accuratior meretur; etsi regis inveterata consuetudo, res per obscuram lucem et partes divulsas et disiectas monstrandi, hanc rem tanta caligine involverit, ut ad hodiernum usque diem fere instar mysterii se habeat.

Ducissa Margareta (quam regis amici Junonem appellabant, quia talis erat versus eum, qualis fuit Juno versus Aeneam, superos et Acheronta movendo in perniciem ejus) loco basis machinarum suarum, quas contra regem exstruebat, perpetuo omnibus viis et modis alebat, confirmabat, et spargebat famam illam volitantem, nimirum Richardum ducem Eboraci, filium secundo-genitum Edwardi quarti, minime fuisse in turre Londinensi (prout ferebatur) necatum, sed vivum emissum: quoniam carnifices illi, qui operam suam praestiterunt ad barbarum illud facinus, postquam primogenitum trucidatum vidissent, horrore et misericordia percussi, Richardum istum clam emisissent sortem suam experturum. Hanc escam et illecebram undique projecit, credens hujus rei famam et fidem (una cum recente exemplo Lamberti Simnelli) aliquas volucres forte aliquando tracturam, quae eam captarent. Alia quoque diligentia usa est, non omnia casui permittendo. Adhibuit enim occultos quosdam

quosdam emissarios (similes Turcae ministris, qui puerorum tributum exigunt) qui adolescentulos venustos et formosos conquirent, unde Plantagenistas et duces Eboraci effingeret. Tandem vero incidit in quendam, in quo omnia, quae requiri videbantur, concurrebant ad ducem Eboraci repraesentandum.

Iste fuit Perkinus ille Warbeckus, cujus facinora et labores jam narrabimus. Primo enim aetas in utroque bene conveniebat: secundo, adolescentulus erat oris elegantia, et corporis lineamentis, cum dignitate quadam amabilis: atque insuper mores et gestus ejus tam erant vafri, et quasi veneficiis quibusdam oblii, tam ad misericordiam commovendam, quam ad fidem imprimendam, ut fascini cujusdam et incantationis loco essent iis, qui eum aut videbant aut audiebant: tertio tam egregius usque a pueritia, erro fuerat, aut (ut rex eum appellare solebat) terrarum calcator, ut difficile admodum esset nidum ejus, aut parentes reperire. Neque etiam potuisset aliquis, per diuturnam cum eo conversationem, aut familiaritatem, plene conjicere aut detegere quis esset; solum siquidem tam crebro mutabat. Postremo contigerat etiam res quaedam levis (a scriptore ejusdem temporis memoriae tradita) quam tamen probabile est ad ea, quae postea gesta sunt, nonnihil attulisse, eisque tanquam ansam praebuisset; ea fuit, quod rex Edwardus quartus compater hujus Perkinii fuisset. Quod sicut suspiciosum valde erat in rege lascivo, quod in familia tam ignobili compater esse non dedignaretur, atque opinionem cuiusvis facile injicere poterat, Perkinum sanguinis illegitimi familiae Eboraci aliquid in se habuisse; ita (licet illud minime fuisset) occasionem saltem puero ministrare poterat (quod scilicet subinde regis Edwardi filius lustricus, aut joco fortasse filius vocaretur) cogitationes tales arripiendi et fovendi. Tutorem enim nullum nactus est (ut Lambertus Simnellus) donec ad ducissam Margaretam venisset, quae eum in omnibus egregie instruxit.

Ad hunc igitur modum haec fabula peracta est. Fuit oppidanus quidam in civitate Turnacensi, qui magistratu in eo oppido perfunctus erat, cui nomen erat Joannes Osbeckus, Judaeus ad fidem conversus, qui in uxorem duxit Catharinam de Faro; cujus negotiorum procuratio eos traxit, ut ad tempus Londini habitarent, temporibus Edwardi quarti. Hoc spatio filium ex ea genuit; cumque in aula regis notus esset, rex aut pietate quadam motus, quod Judaeus conversus esset; aut privata quadam notitia adductus, eo honore eum dignatus est, ut filium ejus e fonte susciperet, eumque Petrum nominaret; postea autem cum puer delicatus et effoeminatus fuisset, vulgo vocatus est, diminutivo nominis sui, Peterkinus aut Perkinus. Etenim nomen Warbecki ei ex conjectura tantum impositum erat, antequam examinationes de eo negotio habitae fuissent. Attamen ita invaluerat nomen Warbecki, ut etiam post verum nomen ejus cognitum retineretur. Dum adhuc infans erat, parentes cum eo Tornacum reversi sunt. Paulo post commissus est cuidam ex cognatis suis, Joanni Stenbecko dicto, qui Antwerpiae habitabat, unde saepius Antwerpiam et Turnacum inter, et circa alia Flandriae oppida cursitabat; ut plurimum cum Anglis versatus, quo pacto etiam linguam Anglicam ad unguem callebat. Tandem, paucis annis elapsis, postquam in adolescentem formosum crevisset, a quodam ex ducissae Margaretae exploratoribus ad eam deductus est. Quae eum accurate intuita, et cernens eum vultu et corpore fortunam sublimem posse sustinere; ac simul perspicuens eum ingenii acumine et morum elegantia eminere, putabat se jam reperisse marmor quoddam pretiosum, ex quo imago ducis Eboraci exsculpi posset; eumque apud se diu detinuit, sed prorsus in occulto. Quo temporis spatio

multis secretis colloquiis eum instruxit. Primo quidem edocens, quomodo personam principis aspectu et gestu imitaretur; atque qualiter maiestatem suam, cum sensu tamen infortunii sui, tueretur. Tum vero diligentissime eum informavit de omnibus circumstantiis et notis particularibus, quae ad ducem Eboraci (cujus persona ei agenda esset) pertinerent. Descripsit enim effigiem, faciem, et lineamenta corporis, regis et reginae parentum suorum; etiam fratrum, et sororis ipsius, et famulorum, et aliorum, qui pueritiae ejus praecipue affuerunt; una cum rebus multis, aliis vulgo notis, aliis secretioribus, quae duci obtigerunt (et tales videbantur, quas puerili captui et memoriae inhaerere verisimile erat) usque ad mortem Edwardi quarti. Addidit et particularia omnia, quae a tempore mortis regis insecuta sunt, donec ipse et frater ejus in turrin conclusi essent; tam cum libertate frueretur, quam postea cum in asylo degeret. Quod vero ad tempus detentionis suae in turre et modum fratris sui necis, atque emissionis suae; satis sciebat illa omnia tam clandestina fuisse, ut pauci admodum, quaecunque tandem ei confingere liberet, arguere possent: itaque libero prorsus mendacio se uti posse. Quamobrem tersam Perkinio, et probabilem earum rerum narrationem contextuit; jubens ut ne hylum quidem ab ea abscederet. Convenit etiam inter eos, qualis adolescenti ratio reddenda esset peregrinationum suarum; miscendo multa vera, et quae alii abunde testari possint, cum falsis, ad fidem faciendam; verum cavendo semper ut personae, quam jam acturus esset, omnia congruerent. Instituit eum insuper quomodo quaestiones quasdam captiosas et tentantes, de quibus verisimile esset alios eum interrogaturos, evitaret. Verum in hoc, eum indole propria ita instar anguillae lubricum, et ad elabendum promptum reperit, ut ingenio ejus et dexteritati facile confideret; ideoque minus in eo laboravit. Postremo animos ei nonnullis in praesens praemiis, et ingentibus in posterum promissis, addidit: ante oculos illi proponens opes et gloriam regni, si res successissent; sin secus evenissent, certissimum in sua aula refugium. Postquam eum documentis suis satis instructum perspexisset, coepit secum cogitare, a qua coeli plaga cometa iste se primo ostendere deberet, et quo tempore. Constituit autem hoc fieri oportere ab horizonte Hiberniae. Illic enim hujusmodi meteorum potentem antea emiserat influxum. Tempus autem apparitionis maxime opportunum fore, cum rex bello Gallico implicaretur. Hoc autem satis noverat, quicquid a se profectum esset, suspicionibus obnoxium futurum. Ideoque si Perkinus continuo e Flandria in Hiberniam pergeret, ipsa se ei rei immiscere putaretur. Praeterea, tempus nondum maturum erat, quod reges duo tunc de pace tractarent. Itaque circumrotabat ducissa, atque ut omnes suspensiones tolleretur, et metuens eum diutius apud se retinere (satis gnara, arcana brevis aevi plerumque esse) clam eum misit in Lusitaniam cum domina Bramptona, Angla, quae illo tempore in Lusitaniam navigavit: una cum homine fido ex famulatio proprio, qui facta ejus sedulo observaret; ubi morari eum voluit, donec nova mandata ab ea acciperet. Interim non omisit ea parare et instruere, quae adventum ejus acceptiorem, et magis prosperum redderent, non solum in regno Hiberniae, verum etiam in aula Galliae. In Lusitania circiter annum unum mansit: quo tempore rex Henricus (ut jam dictum est) comitia sua convocaverat, et bellum Gallis aperte indixerat. Jam itaque signum benevolum regnare, et constellatio advenisse visa est, sub qua Perkinus oriri deberet. Itaque mandata a ducissa accepit, ut in Hiberniam, sine mora, proficisceretur, secundum quod primo destinaverat. In Hibernia ad urbem de Corke appulit. Postquam illuc venisset (si quis propriae relationi et confessioni, quam postea exhibuit,

buit, credere velit) Hiberni, eum fatis splendide vestitum reperiens, ad eum undique frequentes convolârunt, ei imponentes, quod dux Clarentiae esset, idem qui antea apud illos manserat; et postea, mutata opinione, quod filius esset nothus Richardi tertii; postremo, hanc etiam opinionem aspernati, eum pro certo Richardum ducem Eboraci, filium secundo-genitum Edwarti quarti, esse volebant, et affirmabant: se vero (aiebat) ista omnia (pro virili) abnegâsse, et iusjurandum tactis evangelii obtulisse, quod ipse nihil tale esset: donec in fine, vi quadam ad quicquid illi vellent agnoscendum eum adegissent, unde iusserunt eum bono animo esse et sine metu. Sed revera compertum est quod ipse, statim ab adventu suo in Hiberniam, personam ducis Eboracensis in se suscepisset, sibi, quibus potuit modis, socios et conjuratos adjunxisset: adeo ut literas expressas ad comites Desmondiae et Kildariae miserit, petens ut in auxilium suum properarent; quarum literarum chartae originales adhuc existant.

Circa idem tempus ducissa ad se pellegerat unum ex servis regis interioribus (cui nomen erat Stephanus Frionus) secretarium regis pro lingua Gallica; hominem industrium, sed turbulentum et regi insensum. Frionus iste confugerat ad Carolum regem Gallum, seque in ejus famulitium insinuaverat sub ipsum tempus, quo bellum inter reges aperte pullulare coepisset. At Carolus, postquam de persona, et inceptis Perkinii audiisset (fatis ex sese promptus ad occasiones quascunque arripiendas in detrimentum regis Angliae; atque a Friono instigatus, et antea ducissae Margaretae artibus allectus) statim misit quendam Lucam, una cum Friono isto (de quo diximus) tanquam legatos ad Perkinum, qui eum de regis Caroli bono in eum animo certiores facerent; quodque auxilia ei abunde mittere decrevisset, ad recuperandum regnum suum e manibus Henrici, coronae Angliae usurpatoris, et Galliae hostis: invitans eum, ut ad se, in regnum Galliae, veniret. Perkinus se in coelo jam collocatum existimabat, cum a tanto rege, tam honorifica legatione, accersitus esset: atque amicis suis in Hibernia narrans, quomodo a fortuna ipsa vocatus esset, quantaque spe ageret, continuo in Franciam navigavit. Cum ad aulam regis Galli pervenisset, rex magno cum honore eum excepit, eumque salutavit et appellavit per nomen ducis Eboracensis, hospitium et alia ei assignans, quae magnum principem decerent. Etiam, quo magis ad principis magni imitationem accederet, satellitum ei circumdedit, cujus dominus Congressallus erat praefectus. Aulici etiam (licet, apud Gallos, ludos facere in proclivi non sit) ad regis nutum se componebant; satis gnari rationes status ab ea parte stare. Eodem quoque tempore nonnulli ex Anglia viri primarii ad Perkinum profecti sunt; Georgius Nevillus, Johannes Taylerus equites aurati; et circiter centum alii: et inter caeteros Frionus iste; qui fortunis Perkinii se totum tradidit, et tunc, et diu post: et revera ei fuit praecipuus consiliarius, et ad omnia instrumentum bene efficax. Verum haec omnia ex parte regis Galli artificiose tantum facta sunt, quo facilius Henricum ad pacem flecteret. Itaque a primo usque thuris grano, super altare pacis apud Bononiam incenso, Perkinus veluti fumo abactus est: attamen eum regi Henrico in manus tradere Carolus renuebat (licet ab eo de hoc interpellatus) honoris sui gratia, sed eum liberum dimisit. Etiam, ex sua parte, Perkinus discessum suum acceleravit, veritus ne subito et occulto interciperetur. Itaque in Flandriam ad ducissam Burgundiae properavit, narrans se variis fortunae fluctibus jactatum, ad ejus aulam, veluti portum securum, confugisse; dissimulans prorsus, se unquam antea illic mansisse, sed tanquam jam primum se eo recepisset. Nec minus, ex altera parte ducissa ipsa, tanquam rem novam, et miram, ejus adventum videri voluit; a principio,

egregia cum simulatione, verba injiciens, quod edocta fuisset, et prudentior facta, ab exemplo Lamberti Simnelli ne merces adulterinas reciperet; licet (ut aiebat) etiam de illo ipso Lamberto Simnello, ei non plane adhuc constiterit. Praetendebat autem (verum hoc semper fuit astantibus aliis) se contendere, ut Perkinum interrogationibus satis captiosis tentaret, et implicaret, ut experiretur num verus dux Eboraci fuisset; verum quando responsis suis sibi magnopere satisfactum fuisse affirmaret, tum vero se quasi attonitam, et in ecstasim raptam fingeat, propter mirabilem adolescentis e periculis emersionem; eum amplexa, ac si e morte in vitam rediisset: atque argumentata, Deum; qui modis tam miris eum ab interitu eripuisset, simul reservare eum constituisse ad prospera fortunae, et magnum aliquod facinus. Quod vero ad ejus e Francia dimissionem, nolebat eam interpretari, ac si fraudes Perkinii Gallis suboluisent, aut propter neglectum aliquem; sed contra, hoc pro signo certo astruebat, eum pro viro aliquo magno habitum fuisse; quoniam causae ejus destitutio, et desertio, revera tanti erat, ut si quis recte animadvertat, pacem confecisset: immolando scilicet principis innocentis et calamitosi fortunas, utilitati et ambitioni duorum potentium monarcharum. Neque sibi Perkinus ipse defuit, aut majestate et comitate quadam regia; aut promptis et appositis responsis; aut se benignum et gratiosum praebendo favorem ejus ambientibus; aut indignatione et vilipendio quodam modesto versus eos, qui de veritate rerum suarum subdubitare videbantur; sed in omnibus mirabiliter se gessit. Ita ut, non solum apud eminentiores constanter creditum sit, eum verum fuisse ducem Richardum: quin et ipse, ex diuturna et assidua simulatione, et mendacium saepius narrando, versus fere est in habitum ejus rei, quam simulabat; quasi quae fingeret simul et crederet. Ducissa igitur, tanquam in re explorata, honoribus plurimis Perkinum cumulavit, eum perpetuo nepotem suum compellans, eique tribuens titulum illum delicatum albae rosae Angliae, et ad corporis ejus custodiam satellites ei assignavit, ad numerum triginta hominum, cum bipennibus, tunicis variegatis ex purpureo et caeruleo, indutos. Aulici quoque universi, et generaliter tam Flandri, quam peregrini, eum magno honore prosequabantur.

Haec nova, veluti fulgura et tonitrua, in Angliam pervenerunt, ducem scilicet Eboraci pro certo vivere. Nomen autem Perkinii eo tempore incognitum fuit; sed rumores de duce Eboraci tantum volitarunt; eum in Hibernia agnitum, in Gallia venditum, jamque in Flandria receptum et in magno honore esse. Rumores isti plurimum praevalabant: apud nonnullos quidem propter malevolentiam; apud alios propter ambitionem; apud aliquos propter levitatem, et rerum novarum studium; apud paucos fortasse propter conscientiam, et credulitatem; apud plurimos autem propter imbecillitatem judicii; et apud haud paucos propter obsequium erga viros quosdam primarios, qui his rumoribus in secreto favebant, eosque alebant. Neque magno post intervallo, secuta sunt hos rumores rerum novarum murmura et scandala contra regem et regimen suum; quae infamiam ei inurebant, quod magnus esset exactor, et nobiles regni deprimeret. Amissio Britanniae, et pax cum Gallis facta, nequiquam silentio praetermissa. Sed ante omnia injuriam urgebant, qua rex reginam suam afficiebat, quod in ejus jure non regnaret. Dicebant igitur, Deum jam tandem rimum masculinum familiae Eboracensis in lucem produxisse, qui precario regnaturus non esset, utcunque rex uxorem suam miseram regno spoliaret. Nihilominus (ut fieri solet in iis, quae apud vulgus fidem obtinent, quaeque illi libenter audiunt) famae istae ita invalescebant, ut auctores inter multitudinem loquentium caput conderent; similes herbis quibusdam serpentibus, quae radicem certam non habent; aut vestigiis ultro citroque impressis, quae sequi non licet. Sed paulo post maligni isti humores

humores in ulcus confluxerunt, atque occulto in viris aliquibus magnae dignitatis, veluti in partibus nobilibus, sedes repperunt. Quorum praecipui erant Gulielmus Stanleius hospitii regii camerarius; dominus Fitzwalterus; Simon Mountfortus, Thomas Thwaitus, equites aurati; cum aliis. Hi in occulto conjurârunt, promittentes se ducis Richardi titulum promoturos. Nihilominus nemo conjuratorum aperte fortunas suas periculo objecit, praeter duos; nempe Robertum Cliffordum equitem auratum, et Gulielmum Barleium, qui duo in Flandriam trajecerunt, missi a conjuratis in Anglia, ut veritatem earum rerum, quae in Flandria agitatae sunt, diligenter inquirerent et explorarent; una cum bona pecuniae summa, sed sub conditione, ne eam distraherent, nisi illa, quae ferebantur, vera esse, et sine fuco, perspicerent. Adventus Roberti Cliffordi, quod ex magna familia oriundus, et fama celebratus esset, gratus supra modum ducissae erat. Quae postquam cum eo collocuta esset, eum in conspectum Perkinii adduxit, cum quo sermones crebro conferuit: adeo ut in fine (sive a ducissa adductus, ut conatibus suis faveret; sive a Perkino, ut fabulae crederet) rescripsit in Angliam, se personam ducis Eboraci aequae nosse, ac suam propriam, atque proculdubio adolescentem istum verum esse ducem. Hoc modo factum est, ut omnia hic in Anglia ad defectionem et seditionem spectarent; et conjuratio foveri coepit mutuo tractatu inter Flandriam et Angliam.

Rex, ex sua parte, non dormiebat: verum arma sumere, aut copias cogere, adhuc intempestivum putabat; ne metum proderet, aut idolo isti cultum nimium exhiberet. Attamen portus regni clausit, vel saltem ministros praefecit, qui commeantes ultro citroque observarent, et suspectos examini subjicerent. Quoad reliqua vero, fraudem fraude propellere elegit. Duo autem erant, quae animo destinaverat. Vnum, ut imposturam Perkinii omnium oculis subjiceret: alterum, ut conjuratos inter se committeret. Ad imposturam convincendam, duae tantummodo patebant viae, prima, ut liquido appareret, ducem Eboraci revera trucidatum fuisse: altera ut sive mortuus esset, sive vivus, Perkinum utcunque impostorem esse omnibus constaret. Quantum ad primam ita se res habebat. Quatuor tantum erant testes, qui ex notitia propria de nece ducis Eboraci, affirmare aliquid poterant; ii erant Jacobus Tirrellus, qui a rege Richardo mandata de ea re acceperat; Joannes Dightonus, et Milo Forrestus, servi Tirrelli, carnifices ipsi: et capellanus turris Londinensis, qui eos sepelivit. Ex quibus quatuor, Milo et sacerdos jam mortui erant. In vivis autem supererant solum Tirrellus et Dightonus. Hos duos in turre incarcerari jussit rex, et strictè examinari de nece principum illorum innocentium. Qui duo confessionem exhibebant (ut rex ipse publicabat) per omnia consentientem in hanc sententiam: nimirum, regem Richardum primo mandata dedisse Brackenburio, locum-tenenti turris Londinensis, ut principes interficeret, eum autem munus illud recusasse: itaque Richardum similia mandata Jacobo Tirrello renovâsse; nempe ut claves turris a locum-tenente reciperet, in unam noctem, ad obeunda regis jussa specialia: Tirrellum igitur noctu se ad turrim contulisse, una cum duobus servis praenominatis, quos ad facinus delegerat: Tirrellum ipsum in imo graduum mansisse, et servis suis negotium commisisse, ut illi homicidium patrarent: illos autem in lecto decumbentes principes suffocâsse; quo facto, dominum suum vocâsse ut corpora mortuorum nuda, quae idcirco exposuerant, videret: postea vero, principes in terram defossos sub gradibus fuisse, et acervum lapidum in fossam injectum: quando vero ad Richardum regem Tirrellus retulisset mandatum suum jam peractum esse, eum magnas eidem gratias egisse, locum solummodo sepulturae eorum improbâsse, quod vilis nimium esset, cum

e rege

e rege nati essent: unde nocte alia, ex mandato regis, per capellanium turre corpora eorum translata fuisse, et alio loco sepulta; qui (per mortem sacerdotis paulo post defuncti) penitus incognitus esset. Hanc examinationum earum fuisse summam in vulgus publicatum est. Rex tamen Henricus, ipsarum examinationum et confessionum luce, in nullis suis declarationibus, quas edidit, usus est: unde probabile est, eas negotium reliquisse obscurum et perplexum. Quantum vero ad Jacobum Tirrellum, ei caput paulo post abscissum est, in turre ipsa, propter alia laesae majestatis crimina. Joannes autem Dightonus (qui, ut videbatur, ad regis votum optime locutus est) statim liber dimissus est; atque hujus traditionis evulgandae principale erat organum. Itaque quanto hoc prius testimonium et probationis genus magis nudum et jejenum apparebat, tanto majorem adhibuit rex diligentiam in posteriore enucleando; de vita scilicet et vestigiis Perkini. Ad hunc finem in diversas partes, praecipue autem in Flandriam, nonnullos secretos et industrios exploratores misit; alios quasi ad Perkinum confugissent, eique adhaerere constituissent: alios autem, sub variis aliis praetextibus: qui omnes speciales quasque circumstantias et eventus rimarentur, circa Perkini parentes, natalia, personam, peregrinationes; ut verbo dicamus, qui diarium conficerent ejus vitae et factorum. Hos exploratores suos liberaliter pecuniis instruxit, ut homines, qui notitiam hujusmodi rerum haberent, ad se traherent, eosque remunerarentur; dans etiam eis in mandatis, ut quae repererant sibi subinde significarent, et nihilominus in inquisitione pergerent. Et perpetuo evocante alium alio nuncio, novos homines adjunxit ubi negotii ratio hoc postulabat. Alios autem emisit cum interioribus mandatis, et clariore consiliorum suorum participatione, qui in rebus, quae interruptionem et dissipationem inceptorum Perkini struebat, operam navarent. His commissum est, ut se in familiaritatem eorum, qui a partibus Perkini stabant in Flandria, penitus insinuarent; eoque modo expiscarentur, quos jam socios et consiliorum participes illi sibi ascivissent, tam hic in Anglia, quam foras, et quousque singuli eorum de se fidem aut pignus dedissent; quosque insuper tentare et allicere in animo haberent. Neque de personis tantummodo, ut inquirerent, sed etiam de actionibus, spe, et machinamentis Perkini et conjuratorum, quantum fieri posset, se informarent. Hi exploratores, pro fidelioribus habiti (aut saltem ex his aliqui) secretiora mandata receperunt, ut principales Perkini amicos et servos occulte ab eo abalienarent et averterent; proponendo et intimando eis, quam futili et debili res ejus niteretur fundamento, et quam prudente et potente cum rege illis res essent, eosque regi reconciliarent, venia promissa, necnon praemiis, prout mererentur. Ante alios autem omnes ut constantiam Roberti Cliffordi invaderent et subruerent, eumque ad regis partes, si possent, traherent; cum ille vir intima arcanorum adversae partis optime nosset; quique si eas partes deseruisset, reliquos maxime deterrire et mutuis suspicionibus implere posset.

Mirum etiam quiddam traditur, regem nimirum, sylva immani suspicionum circumdatum et involutum, neque cui fidem haberet satis certum, cum confessoribus et capellanis complurium virorum primariorum secreto egisse, ut ex iis de consiliis adversariorum suorum edoceretur: quinetiam, quo exploratoribus suis transmarinis plus fidei apud externos conciliaret, regem saepius jussisse, illos ipsos exploratores inter caeteros suos hostes, pro more illis temporibus usitato, in templo divi Pauli nominatim diris devoveri. Isti autem utriusque generis exploratores officio suo tam diligenter perfuncti sunt, ut rex Perkini, licet vivi, anatomiam jam reciperet, et simul de plurimis in Anglia conjuratis bene informatus esset, atque alia insuper mysteria ei essent revelata. Robertus autem Cliffordus imprimis in regis partes attractus fuit; atque ad

ad res regis promovendas jam factus est minister industrius et officiosus. Rex igitur (diligentiae suae proventum largum metens, et de plurimis rebus, quas eum scire intererat, ampliter informatus) primo per universum regnum relationes de impostura et praestigiis Perkin, cum omnibus, quae eo spectabant, fusa satis et plene divulgavit et sparsit. Hoc autem fecit non per edictum (quandoquidem examinationes nondum essent perfectae, ideoque magis et minus recipere possent) sed per famas aulicas, quae ut plurimum altius penetrant quam edicta typis excusa. Tempestivum quoque jam putavit, legationem in Flandriam mittere ad archiducem Philippum; cum eo acturam, ut Perkin causam defereret, ipsumque e territoriis suis dimittere vellet. In hac legatione usus est rex opera Edwardi Poyningi equitis aurati; et Gulielmi Warhami equitis iidem aurati et juris canonici doctoris. Archidux tum in minore aetate erat et a consiliariis suis regebatur; in quorum praesentia legati mandata sua declarârunt, et Warhamus in hunc modum locutus fertur.

DOMINI MEI;

“ REX noster aegre admodum fert, quod, cum Anglia et ducatus vester Burgundiae habiti sunt tamdiu instar mariti et uxoris, jam regio ista vestra veluti
 “ scena facta sit, super quam vilis praestigiator partes regis Angliae ageret; non
 “ solum ad celsitudinis suae molestiam et dedecus, verum etiam in contumeliam et
 “ opprobrium quotquot sunt regum et principum. Adulteratio imaginis regis ali-
 “ cujus in moneta sua capitale omnium legum consensu judicatur: verum regis vivi
 “ imaginem in persona sua adulterare, super omnia imposturarum crimina merito
 “ palmam fert: nisi forte excipi debeat impostura Mahometi alicujus aut Anti-
 “ christi, qui majestatem divinam simulârunt. Rex dominus noster, meliora de
 “ concilio hoc gravissimo ominatur, quam ut credere possit, aliquem ex vobis hac
 “ fabula captum esse (etsi fortasse passio alicujus personae particularis vos aliquatenus
 “ inflectere possit) res ipsa per se tam est incredibilis. Vt testimonia omittam de
 “ morte ducis Richardi, quae rex instrumentis authenticis descripta habet (quoniam
 “ ea in potestate regis propria esse quispiam putare possit) res ipsa pro se loquatur:
 “ rationi enim et argumentis nemo imperat. An fieri posse creditis, ut Richardus
 “ tertius animam suam damnare et nomen suum maculare tam nefando homicidio
 “ vellet, absque tamen ullo rerum suarum in melius profectu? Aut etiam existi-
 “ mare potestis, homines sanguinarios (qui carnifices ei erant) in medio facinoris ad
 “ misericordiam conversos? Cum contra in feris ipsis, nec minus in hominibus
 “ ferinae naturae, primus sanguinis gustus eos magis in furorem agere et rabiosos
 “ reddere soleat? An nescitis tyrannorum ministros cruentos ad hujusmodi scelera
 “ perpetranda veluti cum laqueis in collo semper missos? adeo ut si mandata non
 “ perfecerint, certae morti addicti sint: et putatis hosce sceleratos vitae propriae
 “ periculo alienam salutem redimere voluisse? Verum esto ut duci pepercerint, ubi
 “ gentium eum exponerent? numnam in plateas Londini immitterent, ut vigiles
 “ scilicet eum prehenderent, et coram aliquo ex justiciariis pacis sisterent, unde
 “ omnia, quae egerant, per examinationem proderentur? An autem secreto eum
 “ servarent? Atqui hoc certe multae curae, sumptus, et assidui periculi res fuisset.
 “ Verum (domini mei) in re non dubia argumentis utor non necessariis. Rex pru-
 “ dentia adeo abundat, necnon amicis fidelibus in partibus exteris, ut jam ducem
 “ Perkinum etiam a cunabilis pernoverit. Et quoniam magnus profecto est prin-
 “ ceps, si apud vos inveniat aliquis poëta idoneus, memorias ei suppeditare possit
 “ ad

“ ad vitam ejus conscribendam ; introducendo eum, veluti parallelum Lamberto
 “ Simnello, nunc uni ex regis accipitrariis. Quamobrem (ut nil apud dominationes
 “ vestras dissimulem) omnem admirationem certe superat, ducissam Margare am
 “ (ignoscite, obsecro, si eam nominem, cujus in regem odii nulla est causa, nullus
 “ finis) jam seniore aetate, qua mulieres aliae a puerperiis cessare solent, duo ejus-
 “ modi monstra peperisse ; non novem aut decem mensium, sed annorum complu-
 “ rium partus. Cumque aliae matres naturales infantes pariant infirmos, quique
 “ seipsos attollere et juvare nequeant ; illa contra adolescentes proceros pariat, qui
 “ non multo postquam in lucem prodierint cum regibus potentibus praeliari possint.
 “ Domini mei, non libenter huic parti immoror. Vtinam tandem ducissa illa
 “ gustare sibi in animum induceret gaudia, quae Deus omnipotens manu benigna ei
 “ porrigit, intuendo neptem suam tanto in honore regnantem, et tam numerosa so-
 “ bole regia beatam, quam (si ei placeret) possit illa pro propria ducere. Regis
 “ certe postulatum, archi-duce et dominationibus vestris jam a nobis exhibendum,
 “ possit tale esse ; ut, secuti regis Caroli exemplum, qui jampridem eum abegit,
 “ nebulonem istum e territoriis vestris eliminare velitis : verum quoniam rex majus
 “ exspectare merito possit a foederato antiquo, quam ab hoste nuper reconciliato,
 “ petit a vobis, ut eum in manus suas tradatis : praesertim cum piratae et impo-
 “ stores hujus generis pro communibus generis humani hostibus haberi debeant,
 “ nec juris gentium praesidio inniti possint.”

Post nonnihil temporis, ad deliberandum interpositum, legati hoc breve responsum tulerunt.

“ Archi-ducem, in Henrici gratiam, nullatenus duci Eboraci praetense auxilia
 “ aut favorem praestitutum, sed in omnibus amicitiam, quae ei cum rege erat, con-
 “ servaturum. Quatenus vero ad ducissam dotariam, illam in terris dotis suae
 “ plenam habere potestatem : ideoque in manu archi-ducis non esse, quo minus regno
 “ suo pro arbitrio suo utatur, eam impedire.”

Rex, post reditum legatorum, neutiquam sibi hoc responso satisfactum esse judi-
 cavit. Satis enim sciebat, dotem matrimonialem nihil quod absoluti imperii esset,
 (quale est copiarum administratio) secum transferre. Quin et legati disertis verbis ei
 retulerunt, ducissam in concilio archi-ducis magna auctoritate pollere : et quod ut-
 cunque archi-dux ad res Perkinii connivere tantum simularet, secreto tamen ejusdem
 incepta promoveret. Itaque (partim animum explere cupiens, partim rationibus
 politicis inductus) statim Burgundos omnes e regnis suis exulare jussit, tam homi-
 nes, quam merces ipsorum ; mandans subditis suis (et nominatim mercatoribus vulgo
 vocatis adventurariis) qui Antverpiae residebant, ut statim domum redirent : empo-
 rium (quod plerumque pannos Anglicos sequebatur) Caletum transferens ; omne
 etiam commercium in futurum cum Burgundis interdicens. Hoc rex faciebat, par-
 tim ut nihil honore suo indignum fieri permetteret ; qui haud parum perstringi posset, si
 quis ad coronam Angliae praetensor eum ex tam propinquo lacefferet ; atque interim
 ipse cum natione, in qua praetensor ille se ostentaret, amicitiam non interromperet.
 Sed simul prudentissimo consilio secum reputabat, subditos Flandriae tanta lucra ex
 commercio Anglorum percipere, ut, eo interdicto publicato, cito taedio rerum Per-
 kinni affici possint : quodque tumultus Flandriae tam recentes et graves fuissent, ut
 principi populum irritare intempestivum esset. Nihilominus, archi-dux, quasi per
 talionem quandam, Anglos etiam e Flandria exulare jussit : in quo, si quis rem recte
 introspeciat, solummodo actum agebat.

Rex

Rex bene jam et certo informatus, quod spes Perkini magis a conjuratis intra Angliam, quam ab armis transmarinis, penderent, judicabat remedium mali eo optime applicari, ubi fomes morbi erat; itaque consultissimum existimavit in judicium adducere praecipuos aliquos ex conjuratis in Anglia; unde et malignos humores in Anglia expurgaret, et spes in Flandria ebullientes redderet tepidiores. Jussit itaque apprehendi (eodem quasi temporis momento) Joannem Ratcliffum, dominum Fitzwaterum, Simonem Mountfortum, Thomam Thwaitum, equites auratos; Gulielmum Daubeneium, Robertum Ratcliffum, Thomam Cressenorum, et Thomam Astwodum. Hi omnes, laesae majestatis impetiti, convicti, et damnati; quod Perkino adhaesissent eique auxilia polliciti essent. Ex his, dominus Fitzwaterus Caletum transvectus est, ibique arcte custoditus, spe etiam vitae ei facta, donec paulo post (aut impatiens custodiae, aut astu proditus) cum custode suo de fuga egisset, unde statim decollatus est. At Simoni Mountforto, Roberto Ratcliffo, et Gulielmo Daubeneio, immediate post sententiam in eos prolatam, capita abscissa sunt. Caeteris gratia facta est, tam clericis, quam laicis; inter quos fuerunt duo fratres Dominicani; necnon Gulielmus Worleius ecclesiae D. Pauli decanus: clerici autem examinationem quidem subie-runt, sed in judicium publicum adducti non fuerunt.

Camerarius hospitii regii illo sane tempore intactus permanfit: sive quod rex humores varios simul movere metuerit, more medicorum prudentium, qui caput ultimo loco expurgant; sive quod Cliffordus (ex cujus literis plurima de conjuratis rex didicerat) hanc partem in adventum suum, ut rem maximi meriti, reservaret; regi tamen interim significans, suspicari se aliquos ex potentioribus huic conjurationi nomina dedisse; de qua re regi coram satisfacere in animo haberet.

In vigilia omnium sanctorum, decimo autem regis anno, filius regis secundo-genitus, Henricus, dux Eboraci creatus est; et simul, tam dux ipse, quam alii complures nobiles, equites aurati, et generosi eminentiores, in ordinem equitum de Balneo, pro ritu usitato, cooptati sunt. Crastino epiphaniae, rex a palatio suo Westmonasterii (ubi festum Nativitatis Domini celebraverat) ad turrin Londinensem se contulit; hoc fecit, simul ac audisset Cliffordum (in cujus sinu aut capsula plurima Perkini arcana reposita erant) in Angliam appulisse. Mansio autem regis apud turrin eo consilio delecta est, ut si Cliffordus ullos ex potentioribus accusaret, possint illi sine suspitione, aut strepitu, aut mandatis huc illuc mittendis, statim comprehendi; cum tam palatium, quam carcer, unica muri cinctura clauderentur. Post diem unum aut alterum elapsum, convocavit concilium secretum, et electum, atque Cliffordum ad conspectum suum admisit: qui primo pedibus regis advolutus, humillime ejus veniam et gratiam imploravit; quam rex ei tunc non gravate concessit, etsi occulto antea securitatem de vita sua accepisset. Tum jussus, ut quae sciret referret, inter complures alios (ex motu proprio, neutiquam interrogatus) Gulielmum Stanleium camerarium impetivit.

Rex ad nomen hujus viri praenobilis visus est obstupescere, ac si de prodigio aliquo miro ac formidabili nuntium accepisset. Fierine posse, ut vir, qui eum tanto officio obligasset, quale fuit, vitam ejus servasse, et coronam capiti imposuisse; vir, qui tam splendida et copiosa fortuna frueretur, favore ejus tam opibus, quam honoribus, auctus; vir, qui etiam tam propinquo affinitatis gradu devinctus esset, cum frater ejus germanus matri regis matrimonio junctus esset; denique vir, cujus fidei rex personam suam commiserat, eum constituendo camerarium suum; ut vir iste,

adhuc apud regem gratia florens, nec ullo modo gravatus, nec etiam metu aliquo perculsus, sibi infidus esset? Cliffordus iussus est, ut iterum atque iterum capita accusationis suae adversus Stanleium recenseret: admonitus subinde, ut in re tam incredibili, et quae tantum virum impeteret, veritatis limites nullo modo excederet. At rex, videns moderationem et constantiam ejus in iis quae affirmabat asserendis, absque haesitatione aliqua aut vacillatione, et cum iis protestationibus quae decebant, cum etiam testimonium suum vitae et animae suae periculo se defensurum recipiebat, eum semoveri iussit; et multum prius questus de fortuna sua apud consilium, mandavit, ut Stanleius in cubiculo ejus proprio, intra turrin quadratam, ubi prius manserat, custodiretur. Die autem sequente examinatus est Stanleius a conciliariis. In examinatione sua, nihil fere eorum, quae objiciebantur, negavit, neque delictum suum magnopere excusare aut extenuare conatus est. Ita ut (haud satis prudenter) dum culpam suam elevare speraret ingenue confitendo, ita rem in liquido ponebat, ut ad condemnationem suam sufficeret. Opinio erat, eum multum superioribus meritis suis confisum, atque intercessioni fratris ejus. Verum iis adjumentis praeponderabant complura, quae contra eum faciebant, et in regis ingenio et animo praedominabantur. Primo meritorum ejus exsuperantia: etenim regibus grata est meritorum mediocritas, quibus praemia paria esse possint. Deinde, apprehensio potentiae ejus; subiit enim regem ea cogitatio, ab eodem, qui ipsum extulisset, periculum sibi imminere, ne rursus deiceretur. Tertio, confiscationis magnae expectatio; etenim omnium regis subditorum Stanleius erat ditissimus; quod postea patuit, inventis in castello suo de Holt quadraginta millibus mercarum in pecuniis signatis, et vasis aureis et argenteis, praeter jocalia, supellectilem lautam, pecorum greges et armenta, et alia bona mobilia, ingenti copia. Quod vero ad redditus ejus attinet in terris et feudis, illi ad tria millia librarum, antiqui census, annuatim ascendeabant; pro ratione temporum illorum, res mira, et fere inaudita. Postremo temporis ipsius conditio; si enim rex a metu, quoad statum proprium, plane immunis fuisset, verisimile est regem Stanleio vitae gratiam fuisse facturum: verum impendente tam atrocis rebellionis tempestate, securitati suae consulere necesse habuit. Itaque post sex hebdomadarum spatium elapsum (quam moram rex honorifice interposuit, tam ut fratris intercessioni spatium daret, quam ut palam fieret, se non sine conflictu quodam animi ad hoc compulsus) altae proditoris condemnatus est, et statim post decapitatus.

Attamen usque ad hodiernum diem incertae memoriae est, tam crimen ipsum hujus praenobilis personae, propter quod morte mulctatus est; quam causa defectionis suae a rege, et infensi sui erga regem animi. Casus ejus talis fuisse perhibetur; quod scilicet in colloquiis suis cum Roberto Clifford dixisset; "Se, si exploratum sibi esset, adolescentem illum verum fuisse Edwardi quarti filium, nunquam contra eum arma gesturum." Casus iste videtur, primo intuitu, paulo durior; tam propter particulam conditionalem, quam propter verba reliqua. Sed quantum ad clausulam illam conditionalem, videntur iudices illius temporis (qui viri fuerunt in legibus ap- prime eruditi, quorumque tres primarii a concilio sanctiori regi erant) censuisse, periculosam admodum rem futuram, si conditionalia admitterentur ad verba proditoria qualificanda: fore enim, ut cuivis liceret malitiam suam proferre, periculum vero vitare. Fuit autem casus ille non absimilis casui, qui posterioribus temporibus emer- serat Elizabethae Bartonae, dictae sanctae virginis Cantii: quae dixerat, "Si rex Henricus octavus Catharinam repudiatam rursus ad se non recepisset, futurum ut a regno suo deiceretur, et mortem canis obiret." Possunt autem casus innumeri
hujus

hujus generis adduci. Quos (ut videtur) iudices illi gravissimi, in memoriam revocantes, noluerunt prorsus prodicionibus cum clausula condicionali patrocinari. Quantum vero ad verba positiva illa, Stanleium nunquam contra regis Edwardi filium arma gesturum, etsi verba illa lene quidem sonarent, nihilominus hoc dixisse, diserta et directa fuit oppugnatio, et abnegatio tituli regis, sive per lineam Lancastrensem, sive per auctoritatem parlamenti. Quod proculdubio regem altius pupugit, quam si Stanleius in acie hastam suam contra eum vibrasset. Si enim Stanleius eam opinionem defenderet, filium Edwardi aliquem titulo ad regnum, regis titulo potiore, inniti; cum ipse tanta auctoritate, et gratia, apud regem floreret; nihil aliud hoc fuit, quam universae Angliae verbis praeire, ut idem affirmarent. Itaque si quis temporum illorum conditionem recte introspeciat, verba illa ad vivum usque perscârunt. Verum scriptores nonnulli extra dubium rem ponunt. Aiunt enim, Stanleium, et promisso expresso, et pecuniarum missarum pignore, se Perkino obstrinxisse.

Jam vero, quantum ad causam defectionis suae a rege; verum est, regem in praelio de Bosworth, turmis hostium undique circumseptum, in extremo vitae suae periculo fuisse; cum Stanleius iste a fratre missus fuit cum tribus millibus armatorum, ad regem eripiendum; quod tam fortiter et feliciter praestitit, ut rex Richardus in eo ipso loco occisus esset. Adeo ut vita mortalium majus beneficium accipere nequeat, quam rex a manu Stanleii acceperat; cum quodammodo Christi beneficio simile quiddam esset, simul et servare et coronare. Pro quo tam insigni merito rex ei maximam gratiam habuit; eumque consiliarium et camerarium suum constituit; atque etiam (nonnihil contra ingenium suum) ad spolia illa ingentia praelii de Bosworth conniverat, quae universa fere in hujus viri commodum cesserunt, adeo ut inde supra modum ditaretur. Attamen, tanto merito inflatior, sibi gratiam a rege relata minime existimavit; saltem non ex mensura pressa, et redundante, ut expectabat. Itaque ambitio ejus in tantum exorbitavit, et modum omnem excessit, ut a rege se comitem Cestriae creari peteret, qui honor, cum semper ut appennagium principatus Walliae reputaretur, et filio regis primogenito ex more cedere soleret; petitio illa non solum a rege repulsam tulit, sed etiam animum ejus secreto offendit: cum ex hoc rex satis perspiceret, cupiditates Stanleii immoderatas esse, et cogitationes ejus vastas, et irregulares; atque beneficia priora regis ei sordescere, nec prout decuit aestimari. Coepit itaque rex ei intra animum suum minus favere. Et quemadmodum modicum fermenti totam massam corrumpere solet, regis sagacitas jam passioni suae, ex nova offensa irritatae, suggerere coepit, Stanleium, in praelio de Bosworth, licet satis celeriter advenisset ad vitam regis servandam; contra tamen, satis diu moratum esse, ut de vita rex periclitaretur. Nihilominus, cum nihil haberet, accusatione in eum dignum, eum honoribus suis frui usque ad praecipitium istud extremum permisit.

Post eum factus est camerarius hospitii regis Aegidius dominus Daubeneius, vir magnae prudentiae et fortitudinis; quae virtutes magis in eo enituerunt, quod simul humanus fuerit et moderatus.

Invaluerat opinio, quod Robertus Cliffordus (qui jam factus erat veluti delator regius) etiam ab initio fuisset emissarius et explorator regis; et quod in Flandriam confugisset non sine regis notitia et consensu. Verum hoc minus est probabile; tum quia nunquam mensuram illam gratiae apud regem recuperavit, qua ante discessum suum fruebatur; tum praecipue quia delatio ejus circa Stanleium (quod

ei pro maximo merito erat) minime processit ex iis, quae in Flandria didicerat, sed ei res illa ante discessum suum ex Anglia innotuerat.

Supplicium Stanleii et caeterorum (praecipue vero Stanleii, qui robur fuerat partium) et defectio Cliffordi, qui omnium erat apud rebelles intimus, Perkinii et conjuratorum incepta miris modis turbavit, tam metum injiciendo, quam suspiciones, et diffidentiam; adeo ut jam, instar arenae essent sine calce, male inter se cohaerentes; praecipue qui ex Anglis essent: qui jam attoniti, se mutuo oblique intuebantur; incerti, quis partibus suis fidus esset, quis secus: sed existimabant plane regem, partim praemiis inescando, partim arte irretiendo, omnes, qui alicujus essent pretii, in suas partes tracturum. Et revera factum est, ut plurimi sigillatim recederent, alii post alios. Barleius (qui una cum Cliffordo missus fuerat) ex iis fuit, qui diutissime in fide erga rebelles permansit, donec Perkinus fere attritus esset; attamen etiam regi ad extremum reconciliatus est. Sed ruina hujus viri magni (Stanleii scilicet) qui tanta gratia et auctoritate (ut credebatur) apud regem floruerat; atque modus ipse, quo rex negotium illud tractavit, unde liquido patebat, inquisitionem occultam ei, diu antequam in judicium adductus fuisset, incubuisse; simul et causa, propter quam supplicio affectus est, quae vix alia fuit, quam quod affirmasset, titulum familiae Eboracensis titulo familiae Lancastrensis fuisse potiore; in quo casu omnes fere includebantur, saltem quoad opinionem internam: Haec omnia (inquam) res fuerunt incredibilis terroris universis regis servis et subditis; adeo ut nemo fere tutum se reputaret: quinetiam eo res processerat, ut vix sermones inter se conferere homines auderent, sed universalis cunctos invaderet diffidentia; ex quo factum est, ut rex magis absoluto certe, sed minus tuto imperio frueretur: nam, sanguis in interiora fluens, et vapores intus conclusi, opprimunt et suffocant magis.

Hinc orti sunt innumeri famosi libelli (qui libertatis sermonis cohibitae eruptiones sunt, et seditionum quasi femellae) infinita in regem, et aliquos ex consiliariis suis intimis, scandala et investivas ejaculantes. Pro quibus componendis et spargendis, post multam et diligentem inquisitionem, quinque tantum tenuis conditionis homines apprehensi sunt, et morte mulctati.

Rex interea res Hiberniae non neglexit: is enim ager erat, in quo fungi illi (qui nocte una se attollunt) maxime vigere solebant. Misit igitur ex Anglia (quo res suas in eo regno melius componeret et stabiliret) utriusque togae delegatos: priorem nempe de Lanthony, ut cancellarii munere ibi fungeretur; et Edwardum Poyningum equitem auratum, cum copiis militaribus, et potestate imperatoria; atque una diploma dedit, auctoritatem in eum conferens locum tenentis sui, in regimine civili; in qua clausula erat; "Vt etiam Kildariae comes, tunc Hiberniae deputatus, ei pareret." Verum Hiberni agrestes (qui maxime deliquerant) more suo, in sylvas et paludes fugerunt: quique in pacato Hiberniae similis criminis conscii sibi erant, ad eos se receperunt: adeo ut Poyningus, erga erraticos Hibernos, erraticam quandam expeditionem suscipere compulsus fuerit; in qua, propter montes et saltus, parum profecit: quod (sive ex melancholia quadam suspiciosa quod res ei male successerunt; sive ut conatus suos ab infamia vindicaret) imputari prorsus voluit favori, quo comes Kildariae secreto rebelles prosequeretur: levissima quaque suspicione locum habente in eum, propter Kildariae comitem illum, qui Lamberto Simnello adhaeserat, et in praelio Stokenfi occubuerat. Itaque comitem comprehendi jussit, et in custodiam dari, eumque in Angliam misit; qui, examine debito facto, ita se purgavit, ut in munus pristinum deputati Hiberniae restitutus fuerit. Sed Poyningus (quo meriti sui in rebus bellicis

bellicis exilitatem actis pacis compensaret) parlamentum convocavit: in quo lex lata est illa memorabilis, quae etiam hodie lex Poyningi vocatur: per quam statuta Angliae universa etiam in Hibernia recipi et obtinere sancitum est. Antea siquidem Hibernos minime obligabant; neque similiter ullum statutum in Anglia ordinatum, post tempora illa, scilicet annum decimum regis, Hibernos obligat.

Circa hoc tempus coepit in rege notari inclinatio illa, quae postea, a consiliariis et ministris pravis excitata et aucta, macula plane facta est regiminis sui. Illa erat industria et artes pecunias a subditis suis emungendi, per multas et foris-facturas ex legibus poenalibus: id quod hominum animos magis hoc tempore perculsit, quoniam facile erat cernere, hoc in ingenio regis penitus insitum fuisse, cum nullae eum premerent rei pecuniariae angustiae; sed contra, thesauro ubertim abundaret. Etenim, pecunias a Gallo propter pacem nuper receperat; a subditis item eae, quae nomine benevolentiae collatae fuerant, solutae jam erant. His casualia amplissima, ex confiscatione Stanleiana, accesserant; praeter alia lucra diversa. Primus casus in hoc genere memorabilis fuit ille Gulielmi Capelli, equitis aurati, aldermani civitatis Londinensis: qui vigore diversarum legum poenaliū multatus est ad summam bis mille et septingentarum librarum; et pro mille sexingentis libris cum rege transegit: a quo tamen Capello, diu post, Empsonus novas pecunias extorquere annisus est; idque fecisset, nisi rex, sub ipsum tempus, mortuus fuisset.

Aestate sequente rex, ut matrem suam consolaretur, quam semper unice dilexit et reveritus est; atque ut fidem apud omnes faceret, severitatem contra Stanleium (quam imposuit ei necessitas, et ratio status) nihil prorsus amoris suo erga Thomam fratrem ejus detraxisse; profectus est ad Lathamam, ut cum matre et comite hilares aliquos ageret dies; ibique moram nonnullam fecit.

Durante adhuc hac regis profectione, Perkinus, videns tempus et moram, quae (dum incepta sua occulta fuissent, nec in lucem prodissent, et in Anglia satis prospere successissent) rebus suis conducebant; nunc vicissim, cum consilia sua patefacta essent, contra eum potius facere (propterea quod cum res in declivi positae sint, non facile sustinentur, aut sistuntur, absque novo impetu) constituit fortunam suam per novam aliquam in Angliam ipsam impressionem experiri; spem adhuc ponens in populi inclinatione, et favore, erga familiam Eboracensem. At corpus illud vulgi neutiquam similibus artibus tractari oportere, ac personas eminentes, judicabat: sed nullum aliud affectuum vulgi experimentum capi recte posse, quam vexillo in campis expanso. Delegit autem, ex locis, in quibus invasio fieri deberet, oras Cantii.

Interea vero regis prudentia et providentia ad tale opinionis et famae culmen ascenderant, ut quicquid prospere evenerat, de industria, et ex composito, ab eo factum esse existimaretur. Itaque creditum est, etiam hunc particularem Perkinum de Cantio invadendo conatum, regi praevisum et praecognitum fuisse. Ideoque, quo facilius Perkinum in Cantium alliceret, eum in partes septentrionales procul profectionem suscepisse: luctatorum more, latus apertum Perkino ostendendo, ut irrueret, et incaute dejiceretur; cum rex eam Cantii provinciam, jam antea sibi fidam, et erga se bene animatam effecisset.

Perkinus autem, eo tempore, colluviem quandam, ex omnibus nationibus, collegerat: nec numero certe, nec animis aut fortitudine contemnendam: sed qui tali essent ingenio et fortuna, ut non minus amicis, quam hostibus, essent formidabiles: cum plurimi eorum ex-leges essent, et facinorosi, quique ex rapto vivere sole-

rent.

rent. Hos in naves imposuit, iisque comitatus Sandwicum et Dealam, oppida provinciae Cantii, circa mensem Julii appulit.

Illic anchoras jecit, atque, ut animos plebis tentaret, aliquos ex suis in littus exposuit, multa jactando de copiis, quae praesto essent, statim subsecuturis. At populus Cantii (cum satis perspexissent, in copiis Perkinii, neminem comparere ex Anglis melioris notae, sed externos tantum, eosque infimae conditionis homines, ac fere latrones, longe magis idoneos ad oras maritimas depopulandas, quam ad regnum domino suo recuperandum) ad primarios Cantii viros se contulerunt; studium suum et fidem versus regem professi, et operam suam ultro offerentes, et praecipi sibi petentes, quibus modis regi maxime utiles esse possint. Primarii illi viri, consilio inter se habito, jusserunt, ut copiae nonnullae, numero haud exiguo, se circa litora ostenderent: aliquaeque ex ipsis copias Perkinianas signis allicerent, tanquam se cum illis conjuncturae: aliique nonnulli, a litore se in interiora recipere et aufugere simularent, quo Perkinum ad homines suos in terram exponendos animarent. At Perkinus (qui in partibus regis agendis jam peritus, aut fortasse a Friono secretario instructus, didicerat milites imperio parentes primo stare, postea ordine incedere; rebelles contra confuse omnia agere et miscere) omnia sedate et sine tumultu agi observans, rem in duriorem partem interpretabatur. Itaque quo erat ingenio subdolo, pedem e navi movere noluit, priusquam omnia in tuto videret. Quamobrem copiae regis animadvertentes, se plures allicere non posse, quam eos, qui primo in terram expositi fuerant, rebelles statim adortae sunt et considerunt, priusquam in naves se recipere potuissent. Qua pugna (praeter occisos et eos qui fuga se eripuerunt) capti sunt circiter centum quinquaginta homines: quos omnes (quoniam rex judicabat morem illum paucos ad terrorem reliquorum supplicio afficiendi, melioris notae hominibus competere; verum faecem populi protinus internecioni dandam, praesertim in principio rebellionis; simulque animo prospiciens copias Perkinii posthac ex colluvie et sentina hominum projectorum compositas fore) in patibulo suspendi jussit, ad majorem terrorem ejusmodi nebulonibus incutiendum. Omnes Londinum perducti sunt funibus utrinque alligati, ut equi in plauistro, et morte affecti, alii Londini et Wappingi, alii circa oras maritimas Cantii, Suffexiae, et Norfolciae, ut loco signorum nauticorum et laternarum essent, quae Perkinii affectas a littoribus Angliae abstertere possent. Rex cum primum de rebellium in Cantium impressione certior factus fuerat, profectionem suam abrumperere cogitavit; sed proximo die nuncio accepto, quod partim devicti, partim fugati fuissent, iter suum continuavit; et Richardum Guilfordum equitem auratum in Cantium misit; qui populum convocans, eos (ex parte regis) laudibus cumulavit, quod non solum in fide permanissent, sed operam suam tam prompte et prudenter praestitissent; atque universis gratias egit, praemia etiam aliquibus privatim pollicitus.

Decimo sexto Novembris, anno autem regis undecimo, electio servientium ad legem in aedibus episcopi Eliensis celebrata est, qua novem in eum ordinem cooptati fuerunt. Rex solennitatem illam praesentia propria et reginae suae honoravit; utpote princeps qui semper jureconsultos ornare et decorare consueverat: id agens; ut subditos legibus suis, leges autem jureconsultis regeret et flecteret.

Hoc etiam anno, foedus iniit rex cum principibus Italis, pro defensione Italiae contra Gallos. Carolus enim regnum Neapolitanum subjugaverat, et paulo post amiserat, quasi per somnium felix. Univerfam longitudinem Italiae pervaserat, nusquam arma expertus: adeo ut verum esset, quod Alexander papa dicere solitus est: *Gallos in Italiam*

Italiam venisse cum creta in manibus, qua diverforia sua notarent, potius quam cum armis, quibus pugnarent. Etiam ipso regno Neapolitano universo potitus est, gladium vix stringendo. Verum statim post tot et tantos errores cumulavit, ut iis nulla fortuna, licet optima, par esse posset. Barones Neapolitanos partium Angeovinarum minime demeruit; sed praemia sua pro arbitrio quorundam famulorum suorum, qui lucra captabant, dispersit. Italiam universam contra se excitavit eo, quod Ostiam cepisset et tenuisset, et libertatem Pisanorum protexisset: quae suspicionem omnibus iniecerunt ambitionem ejus ultra regnum Neapolitanum extendere. Nimis propere amicitiam cum Ludovico Sforza dirupit; qui revera claviger fuit, Gallumque introduxit et exclusit. Nonnullas etiam belli reliquias, in regno Neapolitano adhuc fumantes, extinguere neglexit. Postremo, qui Italiam sine oppositione pervaserat, arma Italarum nimis despiciere coepit; unde regnum Neapolitanum, Gallorum copiis minus instructum reliquit. Ita ut paulo post reditum ejus universum regnum ad Ferdinandum juniorem defecerit, et Gallos expulerit. Nihilominus Carolus cum ingentibus minis, et magno copiarum apparatu, novam expeditionem in Italiam destinabat. Itaque ad instantiam statuum Italiae complurium (et maxime papae Alexandri) foedus ictum est, inter eundem Alexandrum papam, Maximilianum Romanorum regem, Henricum regem Angliae, Ferdinandum et Isabellam reges Hispaniarum (ita enim in tractatu originali nomina principum illorum constanter collocantur) Augustinum Barbadicum ducem Venetiarum, et Ludovicum Sforzam ducem Mediolani; pro communi defensione statuum suorum singulorum. In quo tractatu licet nomen Ferdinandi junioris, ut partis principalis, non fuisset insertum, nihilominus regnum Neapolitanum proculdubio erat inclusum, tanquam feodum ecclesiae Romanae.

Mortua etiam est hoc anno Cecilia ducissa Eboraci, Edwardi quarti mater, apud castrum suum de Barkhamsted, aetate extrema; quaeque eo vitam produxerat, donec vidisset tres principes ex sobole sua coronatos; quatuor autem trucidatos. Sepulta est apud Foderinghamiam, juxta ducem, maritum suum.

Hoc etiam anno, rex comitia ordinum convocavit: in quibus complures leges latae fuerunt, naturae magis privatae et vulgaris, quam ut historiae lectorem detinere mereantur. Atque merito quis suspicari possit ex iis, quae postea secuta sunt, regem sicut in salubribus legibus ordinandis praecelleret; ita in secreto apud se constituisse, ex legibus suis fructum percipere, non minus ad colligendas pecunias, quam ad corrigendos mores: atque in hunc finem eas in majus accumulasse.

Lex principalis, quae his comitiis perlata est, fuit mirae cujusdam naturae; justa potius secundum aequitatem naturalem, quam ex norma juris; et magnanima magis, quam cauta. Statuit haec lex, ut nemo, qui regis partes tunc de facto regnantis secutus fuerat, propter ejusmodi crimen unquam impeteretur aut condemnaretur vel processu legis, vel per actum parlamenti: atque insuper, si tale aliquod actum parlamenti condemnatorium, fieri post contigisset, irritum et invalidum prorsus foret. Ista constitutio in hoc fundabatur, quod rationibus status magnopere conveniret, ut subditi de jure regni minime inquirerent, atque rursus conscientiae leges hoc postularent, ut (quicumque belli exitus foret) subditi obedientiae suae poenas non darent. Genius hujus legis pius et nobilis certe fuit; cum id in bello statueret, quod David in peste a Deo petiit, qui dixit; *Si peccavi, percutite me: istae autem oves quid fecerunt?* simul occulto sapiebat ista lex providentiam et prudentiam quandam profundam; nam omnem occasionem sustulit, cur subditi in regis titulum curiose inquirerent; cum ipsorum securitati, quaecumque esset belli fortuna, cautum jam esset. Praeterea, non potuit non

non corda et amorem subditorum sibi conciliare, quoniam magis videbatur prospicere illis, quam regi ipsi. Attamen interea milites haec lex exuebat et exolvebat magno illo vinculo et calcari necessitatis (quae illis alias incumberebat) pugnandi, et non nisi parta victoria abscedendi: quandoquidem vitae militum et fortunae in tuto essent, siue fortiter pugnarent, siue terga verterent. Verum quoad partem legis secundam, vis ipsius plane vana fuit et illusoria; cum scilicet per statutum praecedens statutum aliquod futurum frustrari posse quis cogitet. Absoluta enim et suprema potestas seipsam constringere non potest: neque quod natura revocabile est figi potest: non magis, quam si quis testamento suo declaraverit, quod si testamentum novum conderet, illud irritum esse. Et quantum ad casum acti parlamenti, memorabile prorsus accessit exemplum temporibus Henrici octavi: qui se, durante minore aetate filii sui, mortem obire posse praevidens, statutum condi fecit: "ut nullum statutum, durante minore aetate regis latum, regem aut successores ejus teneret, nisi a rege, postquam ad plenam aetatem pervenisset, sub sigillo magno Angliae confirmatum foret." Verum primum statutum, quod tempore regis Edwardi sexti tunc minoris inactitatum fuit, illud prius actum prorsus rescidit. Verum res, quae non sunt peremptoriae ad obligandum, possint tamen esse commodae pro tempore ad satisfaciendum populo.

Lata est etiam lex in adminiculum et firmamentum contributionis ejus, quae dicta est benevolentia. Quae sancivit, ut pecuniae summa, in quam aliquis confenserat, neque tamen soluta esset, legis processu exigeretur. Quod statutum sicut pecunarium detentarum solutionem acceleravit, ita rei ipsi auctoritatem addidit: lata autem lex est (ut praetendebatur) ad instantiam ipsorum, qui jam antea solvissent.

His etiam comitiis lata est lex illa bona, quae breve de attincta vocatum introduxit, per quod judicia juratorum (quae veredicta vocantur) falsa rescindi possint; quae ante illud tempus evangelii cujusdam instar erant, atque plane irrevocabilia. Ad causas capitales haec lex se non extendit; tam quia plerumque regis nomine eae causae aguntur, quam quia illae (si per viam indictamenti, quod regis nomine semper procedit, tractentur) duplici veredicto transiguntur, nimirum eorum qui inquirunt, et eorum qui quaestionem terminant; unde fit ut non duodecim viri tantum, sed viginti quatuor viri de re pronuncient. Verum (ut videtur) non fuit id solum in causa, quod ad capitalia lex non extenderetur. Ista enim ratio ubi causa capitalis a parte gravata peragitur non tenet; sed illud in primis in considerationem venerat, ne forte juratores in causis capitalibus timidius se gererent, si obnoxii essent novis litibus et periculis, ubi favor vitae contra eos faceret. Neque etiam extenditur ista lex ad litem aliquam infra valorem quadraginta librarum, quia in litibus tam exigui valoris superaturae essent impensae summam principalem si retraherentur.

Lex alia sancita est, contra ingratitudinem foeminarum, quae, a maritis suis, aut maritorum suorum parentibus, aut cognatis, ad terras promotae, eas alienarent, in praepudicium et exhaeredationem haeredum aut eorum, ad quos post mortem ipsarum terrae illae redire deberent. Huic malo remedium porrigebat lex, ut scilicet liceret haeredibus et caeteris, in terrarum possessionem, nomine foris-facturae, non expectata morte mulieris, continuo venire.

Lata est etiam illa lex charitatis plena; ut scilicet homines egeni, lege agentes, admitterentur in forma pauperis; hoc est ut nihil solvant advocatis, procuratoribus,

aut

aut scribis: unde tamen factum est, ut homines egeni, sicut lege experiri melius possent, ita ad alios litibus vexandos promptiores essent. Fuerunt et aliae iisdem comitiis leges introductae bonae et sanae, ut prius dictum est: sed more nostro eas excerpimus, quae naturae sunt minime vulgaris.

Rex interim, licet comitiorum negotiis incumberet, tanquam in plena pace, videlicet vellet consilia Perkinii (qui jam in Flandriam redierat) veluti floralia quaedam, despectui habere; tamen regis prudentissimi constitutionem nactus (foris animosi, intra providi) mandavit, ut phari ad oras maritimas vigiliis custodirentur; et plures etiam phari erigerentur ubi nimium inter se distarent. Et diligenter observabat ubi tandem nimbus iste erraticus erupturus foret. Sed Perkinus, a suis monitus ut ignem suum (qui haecenus tantum in viridi ligno depasceret) vivum servaret, foliis veluti assiduis, iterum in Hiberniam navigavit, unde prius, propter spes praebitas a Gallis potius, quam propter aliquod impedimentum, aut tepiditatem, quam in illo populo expertus esset, discesserat. Verum tempus ipsum, cum regis ipsius diligentia et Poyningi prudente administratione, ita res Hiberniae composuerat, ut nihil reliquum fieret Perkinio, praeter turbulentos impetus sylvestrium et nudorum hominum. Itaque qui res ejus curabant consilium ei dederunt, ut a rege Scotorum auxilia peteret; principe juvene et animoso, et populo suo ac proceribus acceptissimo, et erga regem Henricum male affecto. Hoc etiam ipso tempore, tam Maximilianus rex, quam Carolus, coeperunt a rege Henrico averso animo esse; alter in malam partem accipiens prohibitionem commercii cum Flandria; alter regi jam diffidens propter foedus nuper ictum cum Italis. Itaque praeter auxilia aperta ducissae Burgundiae, quae tanquam velis et remis contendebat, ut Perkinii conatus promoverentur, non deerant secreti quidam favores a Maximiliano et Carolo. Adeo ut occultis literis et nunciis res ejus regi Scotiae commendasse putentur.

Perkinus igitur, hujusmodi fiducia fultus, in Scotiam adveniens, cum comitatu decente, a rege Scotiae (ad hoc antea bene praeparato) honorifice exceptus est; et paulo post adventum suum ad regis conspectum admissus, ritu solenni. Etenim rex eum excepit in camera praesentiali, astantibus multis ex proceribus Scotiae. Perkinus autem cum satis splendido comitatu, tam eorum, quos ipse adduxerat, quam eorum, quos rex ei adversum miserat, ingressus est cubiculum, ubi rex assederat; et ad regem accedens, seque aliquantum incurvans eum amplexurus, retro se aliquot passus recepit; atque voce clara (ut a praesentibus omnibus exaudiretur) tali declaratione usus est.

REX EXCELSE ET POTENS;

“ CELSITVDO vestra et proceres hi vestri, qui adfunt, benigne (si placet)
 “ aures praebeatis tragicae narrationi adolescentis, qui jure debuerat pilam regni in
 “ manu sua gestare, sed fortunae iniquitate factus est ipse pila, de calamitate in ca-
 “ lamitatem et de regione in regionem jactatus. Conspicitis ante oculos vestros po-
 “ sitam Plantagenistae effigiem; qui a gynaeceo abreptus fuit in asylo; ab asylo in
 “ dirum carcerem; a carcere in manum cruenti carnificis; atque ab ejus manu ex-
 “ positus in desertum: sic enim orbem terrarum nobis vocare par est. Ita ut ille,
 “ qui in spem et jus regni potentis natus est, ne palmam quidem terrae, in qua pe-
 “ dem sistat, possideat; praeter eam in qua nunc stat, regio vestro favore admissus.
 “ Edwardus quartus nuper Angliae rex (quod celsitudinem vestram fugere non potest)
 “ duos reliquit filios, Edwardum principem et Richardum ducem Eboraci, utrun-
 Vol. V. Q q “ que

“ que aetate tenera. Primogenitus in regnum patris successit, Edwardus quintus
 “ dictus. Verum Richardus dux Glocestriae, patruus eorum crudelis, primo per
 “ ambitionem regnum, deinde nepotum sanguinem, ad status sui securitatem sitiens,
 “ cuidam scelerato et sibi (ut putabat) fido, mandavit ut utrumque jugularet. Verum
 “ carnifex ille, qui ad hoc facinus missus est, postquam Edwardum primo-genitum
 “ crudeliter trucidasset, motus est partim compunctione quadam, partim aliis modis
 “ (de quibus filemus) ut Richardum juniorem filium servaverit. Tyranno tamen re-
 “ ferens, se iussa ejus in utroque interficiendo exsecutum. Isti relationi a tyranno
 “ fides adhibita est, eademque publicis declarationibus est confirmata: ita ut gene-
 “ ralis invaluerit opinio, utrumque sublatum fuisse, etsi veritas fere semper quosdam
 “ igniculos habeat, qui passim volant donec tempore suo manifestetur et emicet;
 “ quod etiam in hoc negotio contigit. Verum Deus omnipotens omniaque dispo-
 “ nens, qui *leonum ora obturavit, parvumque Joam conservavit a tyrannide Athaliae*, cum
 “ regis liberos neci mandasset; atque etiam Isaacum liberavit, in ipso temporis arti-
 “ culo, in quo manus ad eum jugulandum extensa est; fratrem juniorem conserva-
 “ vit. Ille enim ego, qui coram adsum, verus sum Richardus dux Eboraci, infelicis
 “ principis Edwardi quinti frater, legitimusque haeres masculus inclyti illius regis
 “ Edwardi quarti, nuper Angliae regis. Quod ad modum emissionis meae e turre
 “ attinet, consentaneum est, ut silentio praetermittatur, aut saltem relatione secreti-
 “ ore tradatur; quoniam nonnullorum adhuc superstitem interesse possit, atque etiam
 “ memoriae aliquorum qui jam fato functi sunt. Satis sit memorasse, me matrem
 “ eo tempore in vivis habuisse, reginam illam quidem; quaeque indies mandatum a
 “ tyranno de nece filiorum expectaverat. Hoc modo, aetate mea adhuc tenera,
 “ summa Dei misericordia, e Londino migrans, in partes transmarinas occulto trans-
 “ vectus fui: ubi, qui mei curam habebat (utrum novis timoribus, aut animi incon-
 “ stantia, aut aliorum artibus et sollicitatione adductus, novit Deus) subito me deseruit.
 “ Vnde huc illuc errare, et tenues condiciones subire compulsus sum, ad vitam susten-
 “ tandam. Quare diversis passionibus distractus, ex altera parte, metu, ne res palam
 “ fieret, tyrannique insidiis rursus exponeretur: ex altera parte dolore et indignatione,
 “ quod ignotus in tam vili et abjecta vitae conditione degerem; decrevi mecum
 “ mortem tyranni opperiri, et tunc me in manus sororis meae, quae proxima regni
 “ haeres esset, committere. Verum interea evenit, ut quidam Henricus Tidderus,
 “ filius Edmundi Tidderi comitis Richmondiae, e Gallia appelleret in Angliam, atque
 “ modis subtilibus et turpibus coronam Angliae acquireret, quae jure mihi debeba-
 “ tur. Adeo ut res meae non proveherentur in melius, sed tantum tyrannum muta-
 “ rent. Henricus iste, hostis meus infensissimus et capitalis, quamprimum me vivere
 “ intellexerat, omnibus viis et modis perniciem meam machinari coepit. Nam ca-
 “ pitalis ille hostis meus, non solum me falso et impudenter criminatus est, quod
 “ persona ficta et supposititia essem, mihi nomina imponens contumeliosa, ut mundo
 “ illuderet; verumetiam, ut reditus meus in Angliam prohiberetur, amplas obtulit
 “ pecuniarum summas, quibus principes, apud quos receptus fueram, aut saltem
 “ eorum ministros corrumperet; quinetiam importune cum quibusdam ex famulis
 “ meis interioribus egit, ut veneno vel alio modo me e medio tollerent; cum aliis
 “ autem, ut a causa mea justa desciscerent, atque ex servitio meo abscederent; quem-
 “ admodum Robertus Cliffordus et alii, a Tiddero seducti, fecerunt. Ita ut qui-
 “ vis animi compos facile perspicere posset Henrico isti, se dicenti regem Angliae,
 “ non

“ non opus fuisse tantas pecuniarum largitiones et impensas profundere, neque tam
 “ indefesso labore et sollicitudine necem meam et ruinam moliri, si ejusmodi ficta per-
 “ sona fuisset. Verum causae meae justitia tam liquido apparens, christianissimum
 “ regem Carolum, nec non nobilissimam heroinam ducissam dotariam Burgundiae,
 “ amitam meam carissimam, permovit, ut non solum causam meam probarent, sed
 “ etiam auxiliis benigne juvarent. Verum (ut videtur) Numini coelesti complacet
 “ (ad bonum commune insulae hujus universae, quo haec regna potentissima Angliae
 “ et Scotiae melius et arctius amicitiae foedere, ex tanto merito, conglutinentur)
 “ collocationem mei in folio avorum meorum, regum Angliae, armis et auxiliis cel-
 “ situdinis vestrae reservare. Neque hae primae visae sunt, quibus rex Scotiae reges
 “ Angliae regno exutos restituit; sicut, recente memoria, factum est in persona Hen-
 “ ricus sexti. Itaque cum celsitudo vestra jampridem specimen egregium ediderit, se
 “ nulla virtute regia progenitoribus suis esse inferiorem, ego afflictus et calamitosus
 “ princeps, veluti divino nutu monitus, ad vos accessi; meque fortunasque meas in
 “ manus vestras regias trado; opem vestram implorans qua in regnum meum Ang-
 “ liae restituar; fideliter vobis pollicitus, me erga celsitudinem vestram non aliter
 “ affectum iri, quam si frater vester essem germanus; atque post regni mei adep-
 “ tionem grate omnia pro viribus meis praestitutum, quae tanta me obligatione ex-
 “ solvere possint.”

Postquam Perkinus hanc declarationem suam finiverat, rex Jacobus generose et
 prudenter respondit; “ quisquis tandem ille fuerit, fore ut eum nunquam poenite-
 “ ret quod se in manus ejus tradidisset.” Atque ab illo tempore, etsi non deessent
 qui persuadere ei conarentur haec omnia meras esse praestigias, tamen, sive Perkinus
 blandis obsequiis captus, sive in gratiam magnorum illorum principum exterorum,
 sive promptus ad arripiendam belli contra Henricum occasionem, eum excepit in
 omnibus acsi verus fuisset dux Eboracensis; causamque ejus suscepit; atque (quo magis
 fidem faceret, se pro magno principe eum habere, minime autem pro persona ficta)
 consensit, ut dux iste Perkinus in matrimonium duceret dominam Catharinam Gor-
 donam prae-nobilem foeminam, comitis Huntley filiam, regique ipsi sanguine con-
 junctam; virginemque in flore aetatis, eximiae formae et virtutis.

Non diu post, rex Scotiae in persona propria, Perkinum secum ducens, Northum-
 briam exercitu magno invasit; licet ex limitaneis, quos subito coegerat, maxima ex
 parte conflato. Perkinus autem, pro suffitu quodam, in locis, ad quae venerat, pro-
 mulgari fecit edictum, in tenorem sequentium, sub nomine Richardi quarti Angliae
 regis.

* “ PLACVIT Deo omnipotenti (qui potentes de folio eorum dejecit, et hu-
 “ miles attollit, neque spes justorum in exitu perire finit) nobis tandem benigne in-
 “ dulgisse, ut armatos nos subditis nostris Angliae ostenderemus. Verum absit ut
 “ eorum damnum aut nocumentum cogitemus, aut bello illos impetere in animo ha-
 “ beamus, aliter quam ut illos nobiscum una a tyrannide et oppressione vindicemus.
 “ Etenim capitalis hostis noster, Henricus Tidderus, falsus coronae Angliae usurpa-
 “ tor (quae jure naturali et haereditario ad nos devoluta est) satis sibi conscius de jure
 “ nostro indubitato (cum finis verus Richardus quartus Angliae rex; utpote haeres
 “ masculus incliti et gloriosi Edwardi quarti, nuper regis Angliae) non solum regno

* Hujus edicti originale scriptum reponitur in bibliotheca Roberti Cottoni, equitis aurati, eximii sane
 conservatoris et thesaurarii antiquitatum rariorum: cujus manuscripta magnam nobis praebuerunt informa-
 tionis lucem, ad hoc opus conficiendum.

“ nostro nos dejecit, sed omnibus modis pravis et sceleratis nos prodere et vita privare conatus est. Attamen, si tyrannis ejus ad personam tantummodo nostram se extenderet (etsi sanguis noster regius injuriarum sensum adaugeat) minus dolore afficeremur. Verum Tidderus iste, qui se de tyranni excidio jactat, nihil aliud fere ab introitu in regnum suum, maleficio usurpatum, exercet, et exsecutus est, praeter tyrannidem, et tyrannidis artes, et facinora.

“ Richardus enim, patruus noster impius, etsi regnandi cupiditas eum occaecaverit, tamen, in aliis rebus et actis suis (ut verus Plantagenista) generosi animi fuit, et honorem gentis Anglicae adamavit, atque procerum et populi sui solatia et commoda procuravit. Verum capitalis iste hostis noster (pro generis sui ignobilitate) honorem gentis Anglicae conculcavit, foederatos nostros charissimos vendendo, et mercaturam quandam sanguinis et fortunarum nobilium, et aliorum subditorum nostrorum, exercendo, per bella ficta et paces ignominiosas; non alium in finem, quam ut arcas suas thesauris impleret. Neque dissimile extitit odiosum suum regimen, et malae versationes domi. Primo enim (ut causam suam injustissimam crudelitate muniret) plures ex nobilibus regni (quos suspectos habebat, sibi infensos) atrocissime necari jussit; veluti carissimum consanguineum nostrum Gulielmum Stanleium camerarium, Simonem Mountfortum, Robertum Ratcliffum, Gulielmum Daubeneium, Humphredum Staffordum, et complures alios, praeter eos, qui vitas suas immani pretio redemerunt: ex quibus haud pauci jam in asylis degunt. Etiam diu in carcere detinuit, et adhuc detinet, excellentissimum et praecarissimum consanguineum nostrum, Edwardum, filium et haeredem patris nostri, ducis Clarentiae, et alios; eos possessionibus eorum spolians, in eum finem ut, opibus destituti, nobis, in causa nostra justissima, pro ligeantia et fidelitate ipsorum, auxiliari non possint. Etiam, per vim et minas, aliquas ex sororibus nostris, necnon sororem praedicti consanguinei nostri, comitis Warwici, atque complures alias praenobiles foeminas, sanguinis regii, nuptas dedit nonnullis ex cognatis et amicis suis, humilis conditionis hominibus; atque sepositis nobilibus, quibus patria sua cordi est, nullos circa se habet, quibus fidet, praeter Foxum episcopum, Smithum, Braium, Lovellum, Oliverum Kingum, Davidem Audoenum, Rifeleium, Turbervillum, Tilerum, Cholmleium, Empsonum, Jacobum Hobartum, Joannem Cuttum; Garthum, Henricum Wiattum, et hujusmodi alios villanos, et terrae filios, qui callidis inventis, et expilatione populi, praecipua exstiterunt instrumenta, consilarii, et causae malorum et calamitatum, quae nunc ubique regnant in Anglia.

“ Nos in memoriam revocantes praemissa, necnon immania et execrabilia maleficia, assidue perpetrata per hostem istum nostrum capitalem, ejusque complices, violando libertates et immunitates sanctae nostrae matris ecclesiae, sub praetextibus mundanis, et quae hominem mere animale sapiunt, non sine summa omnipotentis Dei indignatione, cui accedunt multiplices proditones, infanda murdra, homicidia, latrocinia, concussiones, extortiones, perpetuae populi expilationes, per decimas, tributa, tallagia, benevolentias, et alias a lege prohibitas impositiones, et graves exactiones; cum multis aliis factis odiosis, quae ruinam et desolationem regno in propinquo minantur, gratia divina fulti, atque ope et auxilio illustrium procerum, regii nostri sanguinis, adhibitis etiam aliorum hominum prudentium consiliis, providebimus in posterum, atque ita rempublicam ordinabimus, ut merces regni nostri nativae maximo cum lucro impendantur: commercia regni cum

“ partibus

partibus exteris ita administrentur, ut in majus emolumentum cedant subditis nostris; et omnes illae (quas recensuimus) decimae, tributa, tallagia, benevolentiae, impositiones, et graves exactiones, penitus aboleantur, et in defuetudinem veniant, neque unquam posthac resuscitentur, nisi in illis casibus, in quibus inclyti progenitores nostri reges Angliae, ab antiquo, subsidia et collationes subditorum, et fidorum ligeorum, recipere consueverunt.

Atque ulterius, ex gratia et clementia nostra, per praesentes simul promulgamus, et promittimus omnibus subditis nostris, plenam et gratuitam remissionem et condonationem omnium praeteritorum delictorum, et offensarum, cujuscunque generis, contra personam, aut coronam nostram, in adhaerendo hosti illi nostro capitali, a quo satis scimus eos fuisse seductos, si infra tempus conveniens se nobis submittant. Quantum vero ad eos, qui cum primis nobis se aggregaverint, in defensionem, et auxilium juris nostri, eos tam ampliter sentire faciemus regiam nostram gratiam, et munificentiam, ut in magnum solatium cessurum sit, tam illis ipsis, quam suis, et durante ipsorum vita, et post mortem suam. Atque insuper, omnibus viis et mediis, quae Deus in manus nostras dederit, ita sceptrum tractabimus, ut omnibus hominum gradibus et ordinibus solatia et beneficia praestemus. Immunitates sanctae ecclesiae illaesae conservando, honores, privilegia, et praeeminentias nobilitatis nostrae, pro dignitate natalium eorum, a contemptu et vilipendio vindicando; item juga solvemus subditis nostris universis, onerum et gravaminum omnigenum; civitatibus quoque nostris, burgis et oppidis, chartas suas et libertates confirmabimus, et amplificabimus etiam, si merebuntur. Denique, in omnibus rebus, subditis nostris occasionem praebebitur existimandi, felix illud et clementissimum Edwardi inclyti patris nostri, posterioribus vitae suae annis, regimen in nobis revixisse.

Quoniam vero mors, aut captivitas, praedicti hostis nostri capitalis multae sanguinis effusioni parcere possit, aliter proculdubio secuturæ, si terrore, aut promissis, complures ex subditis nostris in partes suas contra nos pertraxerit, quod protinus evitare cupimus (etsi pro certo informemur, praedictum hostem nostrum decrevisse, jamque in procinctu esse, quo e regno aufugiat, magnis thesauris coronae nostrae in exterarum partes jamdudum transmissis, ut copiosius vitam in exilio sustentare possit) per praesentes edicimus, si quis hostem illum nostrum ceperit, aut affixerit (qualiscunque demum fuerit conditionis qui hoc fecerit) eum remuneratum iri mille libris pecuniae, in manus suas statim numerandis; atque insuper centum mercis reddituum per annum, sibi et haeredibus suis concedendis in perpetuum; praeterquam, quod Deo, et omnibus subditis bonis, rem gratam faciet, ejusmodi tyrannum tollendo.

Postremo omnibus notum facimus, Deumque omnipotentem testamur, cum Deus cor carissimi consanguinei nostri, regis Scotiae, excitaverit, quo huic causae nostrae justissimae, in propria persona sua, adesset; hoc ab eo factum esse absque aliquo pacto, et promisso, aut etiam postulato, in praepjudicium coronae, aut subditorum nostrorum; sed contra, fide data ex parte dicti consanguinei nostri, se, quandocunque nos invenerit satis virium habere ad hostem nostrum debellandum (quod speramus brevi futurum) confestim, pacifice in regnum suum reversurum: gloria tantum tam egregii incepti contentum, una cum vero et fido nostro amore et amicitia. Quam (gratia divina aspirante) ita semper dispensabimus, et fovebimus, ut magno solatio futura sit utriusque regni subditis.

Verum

Verum edictum Perkini populum Angliae parum permovit; neque gravior erat ejus adventus, propter confortium illius, cum quo venerat. Itaque rex Scotiae animadvertens, neminem ad Perkinum venire, neque alicubi in favorem causae ejus se armare, bellum in incursionem vertit, et provinciam Northumbriae gladio et incendiis vastavit, et diripuit; verum postquam audisset copias contra se venire; neque volens homines suos spoliis onustos, et graves, deprehendi, in Scotiam cum praeda ampla rediit; incepti prosecutionem in aliud tempus differens. Traditum est, Perkinum, personam principis probe imitantem, cum videret Scotos regionem illam depopulantes, queribundum, ad regem accessisse, eumque obsecrâsse; “Ne bellum in eum modum gereretur: sibi enim nullam coronam tam caram esse, ut eam patriae suae sanguine, et ruina, redimere vellet.” Cui rex Scotiae fere per ironiam respondit: “Se multum vereri, quod de re non sua sollicitudinem susci- peret; quodque ipse nimis providus villicus hosti futurus esset, si regionem in usus ejus servâset.”

Per hoc tempus, annum scilicet regis undecimum, interruptio commercii inter Anglos et Flandros coepit mercatores utriusque nationis graviter pungere. Majorem igitur in modum commoti, omnem lapidem moverunt, ut principes suos respective flecterent ad commercium illud denuo aperiendum, qua in re tempus iis favit. Coeperunt enim jam archi-dux et consilarii sui cernere, Perkinum erronem, et cosmopolitam inventum iri: quodque puerorum esset circa pupas rixari. Quin et rex ipse Henricus, post impressiones illas Perkini in Cantium et Northumbriam factas, et frustratas, Perkini negotium minus aestimare coepit; adeo ut, aliquo consilio status, ejus rationem habere consentaneum non putaverit. Verum, quod eum maxime movit, illud fuit, quod, cum rex esset thesauri et opum appetentissimus, pati non potuerit commercium tanquam atrophiam languescere; aut ullam manere obstructionem in vena porta, per quam sanguis ille flueret. Attamen majestatem suam eo usque tuebatur, ut se rogari primum vellet. Quinetiam mercatores, qui adventurarii dicebantur (quorum societas tunc opulentia floruit, et magno locupletum numero, et bonis contributionibus corroborata erat) nihil humile fecerunt, sed nativas regni merces coëmerunt, etsi in manibus suis, veluti mortuae, jacerent, exportatione cessante. Tandem Londini convenere delegati ex utraque parte, qui de negotio tractarent. Ex parte regis Foxus episcopus privati sigilli custos; vice-comes Wellensis; Kendallus prior sancti Johannis; Warrhamus custos rotulorum, qui in regis gratia, et bona opinione, indies magnopere proficiebat; Vrsvicus, qui in omnibus fere negotiis adhibitus est; et Rifeleius. Ex parte archi-ducis, dominus Beverus admirallius ejus; dominus Verunsellus praeses Flandriae, et alii. Hi tractatum ad exitum perduxerunt, tam de amicitia, quam de commercio inter regem et archiducem; articulos complectentem, tum status, tum commercii, et liberae piscationis. Hic est ille tractatus, quem Belgae, in hodiernum diem, vocant *intercursum magnum*; tam quia omnibus numeris suis magis esset absolutus, quam tractatus praecedentes, tertii et quarti annorum regis; praecipue vero, ad discrimen alterius tractatus, qui secutus est, anno vicesimo primo regis, quem *intercursum malum* vocant. In hoc tractatu continebatur articulus expressus (ne alteruter princeps alterius rebelles reciperet) in hunc tenorem; “Vt si alter ex principibus, a foederato suo, rebellem aliquem suum sibi tradi petiisset, statim foederatus ille eum e territorii suis excedere edicto juberet. Cui nisi rebellis intra quindecim dies paruisset, statim pro pro- scripto esset.” Verum in isto articulo Perkinus nominatus non est, nec fortasse inclusus,

inclusus, quia rebellis non erat; sed tamen per hoc alae ejus succisae erant, quatenus ad sequaces suos ex Anglia. Quin insuper in tractatu disertis verbis insertum erat, ut haec prohibitio ad territoria ducissae viduae extenderet. Post commercium redintegratum, mercatores Angli in sedem suam Antverpiae redierunt; ubi solenni processione et insigni laetitia excepti sunt.

Hieme sequente, nimirum anno duodecimo regis, rex comitia sua iterum convocavit, in quibus majorem in modum questus est de malitia regis Scotiae, et de crudeli ac praedatorio bello, quo Angliam invaserat. Regem illum, qui foedere sibi junctus esset, et nulla re a se provocatus, tanto erga se odio arsisse, ut faeces Perkinii intoxicationis epotaret; quos jam caeteri omnes ubique abjecerant, et despexerant; cumque vidisset, supra vires suas esse, ut regi noceret, arma sua in inermes et imparatos vertisse, spoliando et depopulando agros, contra jura, et pacis, et belli; orationem autem suam claudebat, se non posse, absque honoris sui jactura, et subditorum suorum periculo (quibus protectionem debebat) injurias illas inultas pati. Comitibus, quid rex sibi vellet, satis intellexerunt, eique subsidium concesserunt, limitatum certe, sed tamen amplissimum, ad summam videlicet centum et viginti mille librarum, una cum quindecim duabus. Bella enim regis Henrici ei semper fuerunt instar minerae cujusdam admirabilis, quae ferrum habebat in summo, aurum vero et argentum in fundo. His comitiis (quia anno superiore tantum temporis in ferendis legibus impensum fuit; atque etiam, quia haec comitia ob Scotiae bellum solummodo convocata erant) nullae leges memoria dignae sancitae sunt, praeter unam, quae perlata est, ad instantiam mercatorum adventurariorum per Angliam sparsorum, contra mercatores adventurarios Londinenses, propter monopolium quoddam, et exactiones novas, mercibus impositas. Quod, ut videtur, a Londinensibus factum est, ut sibi paulum subvenirent, post dura tempora, quae sustinuerunt ob defectum exportationis. Verum novitates illae a parlamento sublatae sunt.

Sed regi fatale erat, pro pecuniis suis dimicare. Etsi enim pugnam cum hostibus exteris devitaret, tamen semper pugnare compulsus est cum rebellibus domi. Quamprimum enim coepit subsidium exigi in provincia Cornubiae, populus confestim murmura, et verba odiosa jactare coepit: cum Cornubienses genus hominum essent, animis obstinatum, corporis compage et viribus robustissimum, quique duriter in terra sterili degerent; quinetiam complures ex iis (si necessitas postularet) sub terra vivere poterant, cum stannarii essent. Illi immaniter frendebant, rem esse prorsus non tolerabilem, ut propter pusillos motus Scotiae, cito dissipatos, ipsi ad pulverem usque exactionibus permolerentur: quin et vociferabantur, solutiones ejusmodi iis competere, qui haberent quod solvere possent, quique vivebant otiose; se vero panem, quem in sudore vultus parassent, plane comesturos; neque quenquam eum ipsis erepturum. Quemadmodum autem accidit, ut cum aestus populorum saevire incipiant, non desint plerunque venti turbidi, qui eos majorem in modum exagitent, ita populus iste in duos incidit antesignanos, et rebellionis faces: alter erat nomine Michael Josephus, faber ferrarius, ex villa Bodmini: nebulo audax et loquax, et qui infimorum sermonibus celebrari gestiebat. Alter erat Thomas Flammockus, jureconsultus, qui multum apud vicinos suos poterat, quia scilicet, cum de jure confuleretur, legem ab eorum parte stare, fere semper responderet. Iste sciolus erudite loqui volebat; quasi modum teneret, quo rebellio possit iniri, absque violatione pacis. Populum autem magno cum supercilio edocuit, subsidia in hoc praesenti casu jure concedi non potuisse; hoc est, propter bella Scotiae (quia lex aliud excogitaverat remedium, nimirum servitium scutagii, pro

hujusmodi expeditionibus) multo minus, cum, rebus satis pacatis, bellum tantum praetexebatur ad expilandum populum. Itaque consentaneum esse, ut neutiquam starent tanquam oves coram tonsore, sed se armarent, et tela arriperent; ita tamen, ut nulli creaturae nocumentum infligerent, sed tantum regi petitionem, valida manu, porrigerent; ut ejusmodi graves exactiones revocaret: atque eos, qui consilii ejus auctores fuerant aut suasores, supplicio afficeret; quo caeteris metus incuteretur, ne similia in tempus futurum auderent. Atque pro sua parte, non videre se, quomodo officio Anglorum fidelium, et bonorum ligiorum, satisfacere possent, nisi regem a tam pernicioso consiliariis liberarent, qui tam ipsum, quam populum suum, protinus everfuri essent. Innuebant cardinalem Mortonum, et Reginaldum Braium, qui regi umbellae in hujusmodi rebus erant.

Postquam isti duo, Flammockus, et faber ferrarius, garrulitate sua, partim publice, partim secreto, aures populi implerent, et animos vulgi inclinatos, et promptos ad consilia sua invenissent, se pro ductoribus populo offerebant, donec alii viri eminentioris gradus a partibus suis se declararent, quod brevi fore dixerunt: se vero nihil aliud quam servos ipsorum futuros, in periculis tantum primos: minime vero dubitare quin fines extremi occidentales et orientales Angliae in tam justa causa concursuri sint: quodque universa ista (si quis recte rem intelligeret) pro regis servitio et bono facerent. Populus, hujusmodi seditiosis sermonibus instigatus, arma sumpsit (plurimis eorum arcus, et sagittas, et falces, atque hujusmodi agrestium tela, gestantibus) et continuo sub imperio ductorum suorum (quod imperium in hujusmodi casibus semper tenetur ad bene-placitum populi) e Cornubia, per Devoniam, usque ad oppidum Tauntoni in provincia Sommerfettensi perrexerunt, sine ulla caede, violentia, aut praeda. Apud Tauntonam autem, oestro perciti, unum ex exactoribus subsidii rigidioribus, qui appellatus est praepositus Perkini, trucidarunt. Inde profecti sunt Wellefiam, ubi baro Audleius (cum quo ductores rebellionis consilia antea secreto miscuerant) vir nobilis, ex antiqua prosapia, sed ingenio turbido et in ruinam propriam aspirante, se cum illis conjunxit; atque ab illis laetis clamoribus, pro imperatore ipsorum agnitus fuit: animos jam novos sumentibus ipsis, cum senserint se ab uno ex proceribus duci. Dominus Audleius, Wellefia Salisburiam, Salisburia Wintoniam eos duxit. Inde stultus populus (qui scilicet ductores suos ducebat) omnino in Cantium duci volebat; secum fingentes populum Cantii sibi haesurum, insulsi prorsus consilio: cum Cantiani nuper magnam fidelitatem et animi promptitudinem erga regem ostendissent. Verum fatuus ille populus audierat Flammockum dicere, Cantium nunquam fuisse subjugatum; atque Cantianos fuisse homines inter Anglos in libertate asserenda acerrimos. Atque his frivolis sermonibus magna de iis sibi promiserant in causa, quam pro libertate subditorum susceptam credi volebant. Sed cum in Cantium venissent, provincia illa adeo bene composita erat et sedata, tam recenti regis erga eos comitate, quam auctoritate et exultatione comitis Cantii, baronis Abergavennii et baronis Cobhami, ut ne unus quidem, sive ex eminentioribus, sive ex inferioribus, ad eos accederet. Quod haud parum terruit et fregit multos ex iis, qui minus erant contumaces: adeo ut ab exercitu aufugerint, et domum redierint. Verum pertinaciores, quique se promptissimos in causa declaraverint, persistebant et superbiebant potius, quam animos submittebant. Quemadmodum enim illud nonnihil eos terrebat, quod nemo se iis adjungeret; ita et spiritus addebat, quod copiae regis minime eos invaserant, cum ab occidentali ad orientalem extremitatem Angliae pertransissent. Itaque profectionem

fectionem suam continuârunt, et castrametati sunt super Blackheath inter Grenovicum et Elthamam; minantes se aut cum rege praelium conferturos (jam enim fluctus se altius, quam ad Mortonum aut Braium, extulerunt) aut Londinum in conspectu ejus capturos; sperantes se in urbe inventuros, non minus formidinis, quam opulentiae.

Sed ut ad regem revertamur. Cum primum certior factus esset de insurrectione Cornubiensium, propter levationem subsidii, majorem in modum commotus est: non rei ipsius ergo, sed propter aliorum periculorum, quae eodem tempore ei impendebant, concursum. Metuebat enim ne bellum e Scotia, rebellio illa ex Cornubia, et conjuratio Perkini ejusque sequacium, simul in eum ingruerent: satis gnarus periculosam esse eam monarchiae triplicitatem, cum bellum externum, rebellio intestina, et competitor titularis simul impendeant. Attamen occasio eum ex parte invenit paratum. Simul ac enim comitia soluta fuissent, rex potentem exercitum coegerat, quo Scotiae bellum inferret. Quin et rex Scotiae Jacobus similiter magnas copias instruxerat; vel quo regnum suum defenderet, vel quo regnum Angliae iterum invaderet. Verum regis Henrici copiae non solum praeparatae erant, sed plane in procinctu, sub ductu Daubeneii, camerarii sui. Sed audita rebellione Cornubiae, rex eas copias apud se tenuit, ad praesidium suum proprium. Attamen interea comitem Surriae in partes boreales celeriter misit, ad defensionem et robur earum regionum, si forte Scoti aliquid molirentur. Verum quoad modum suum cum rebellibus procedendi, is longe diversus erat a praecedente sua consuetudine et practica, quae semper fuit cum magna alacritate et celeritate conjuncta, solebat enim eis sine mora resistere, aut etiam eos adoriri. Hoc ei prius in more fuerat. Verum nunc, praeterquam quod erat aetate provectior, minusque periculorum appetens, propter diutinam fruitionem regni, tempus ejus generis fuit, ut varia periculorum facies, diversae naturae, et a partibus diversis, eum in hoc consilium adduceret, ad vires suas unitas conservandas in sede et centro regni: secundum vetus illud Indorum emblema, in rebus tam tumidis; manum in medium vesicae imponere, ut neutrum latus insurgeret. Praeterea, nulla ei incumbere necessitas, propter quam ab hujusmodi consilio decederet. Neque enim rebelles regiones depopulabantur, quo casu parum ei honorificum fuisset populo non succurrere: neque, ex altera parte, eorum copiae ulla accessione augebantur; quae eum moveret, ut properaret et rem praecipitaret, antequam in vires nimias excreverent. Postremo, et status et belli rationes ab hoc constare videbantur; quia motus populares plerumque magis furiosi sunt in principio. Atque, insuper, hoc modo eos plus in arcto habebat, et magis sibi obnoxios, cum longe a patria sua remoti essent; ideoque fieri non poterat, ut domum se reciperent, et motus fortasse renovarent.

Cum igitur rebelles (ut dictum est) super collem de Blackheath castrametati essent, unde conspicere possent urbem Londini, et pulcherrimam vallem circumjacentem: rex secum reputans, plurimum honoris sui interesse, ut quo magis in iis adoriendis rem hactenus distulisset, eo citius praelium confereret, ne cunctatio illa ex aliqua trepiditate, sed ex prudentia et opportuna temporis electione, provenisse videatur; decrevit, omni mora seposita, cum iis congregi; hocque nihilominus ea cum providentia et circumspeditione, ut parum fortunae relinqueret. Cumque amplissimas copias coegisset, quo magis omnia accidentia in ordinem redigeret, eaque veluti superior regeret, illas trifariam divisit. Atque exercitus primus a comite Oxoniae, ut generali, cui subessent comites Effexiae et Suffolciae, ducebatur. His datum est in mandatis, ut cum turmis aliquot equitum et peditum cohortibus et tormentorum firmo apparatu collem circumirent,

cumirent, ubi rebelles castrametati fuerunt, seque ultra eos sifterent; omnesque collis fimbrias et declivia obsiderent; praeter ea, quae versus Londinum patebant; ut ferae istae tanquam indagine clauderentur. Secundum exercitum (qui maxime in pugnam venturus esset; et in cuius manu fortuna praelii ejus diei maxime sita foret) domino camerario attribuit: cui praeceperat, ut a fronte rebelles invaderet ex ea parte, quae Londinum prospiciebat. Tertium exercitum, maximum certe et instructissimum, circa se retinuit; ut in omnes eventus paratus esset vel ad pugnam instaurandam, vel ad victoriam consummandam, atque interim ut urbs in securo esset. Atque in eum finem castrametatus est ipse in campis S. Georgii, ut se medium poneret inter rebelles et urbem. Civitas autem Londini, praecipue sub initiis, cum rebelles tam prope castrametatos cerneret, magno tumultu egit: ut fieri solet in opulentis et populosis civitatibus (praesertim iis, quae regionum suarum tanquam reginae sint) quae raro admodum ex fenestris aut turribus ipsarum hostilem exercitum vident. Verum, quod maxime eos pupugit, illud erat, quod cum incondita turba rem habituri essent, cum qua nulla erat compositionis, aut conditionum, aut legitimi alicujus tractatus spes, si opus esset; sed quae in rapinas et praedam ruitura videbatur. Etsi enim audiissent, rebelles in itinere suo se pacate et modeste gessisse; tamen male metuebant, hoc ipsorum temperamentum non diu duraturum: sed potius hoc ipsum eos acuere posse ad spolia in fine captanda. Itaque populus Londinensis perpetuo huc illuc cursitabat, alii ad portas, alii ad muros, alii ad littora fluvii; sibi ubique metus et panicos terrores injiciendo. Nihilominus praetor civitatis Tatus, necnon Shanus et Haddonus vicecomites, officio suo strenue et fortiter functi sunt, in populo armando et instruendo. Quibus rex adjunxit nonnullos ex viris militaribus, qui cives consilio et opera juvarent. Verum haud multo post, cum intellexissent cives regem ita rem administrasse, ut necesse foret rebelles ter victores evadere, antequam ad civitatem appropinquarent; quodque personam suam propriam inter eos et rebellès mediam stitisset; quodque cura major esset rebelles circumcludendi, ne aliquis eorum effugeret, quam quod de victoria in ipsos omnino dubitatio subesset; tumultuari destiterunt, et se in tuto esse credebant: eo magis, quod magnam fiduciam habuerunt in tribus ductoribus, comitibus Oxoniae et Essexiae, et Daubeneio, qui omnes celebrati et gratiosi fuerunt apud populum. Quantum vero ad Jaspardum ducem Bedfordiae (quem rex bellis suis praeficere solebat) tunc temporis aegrotabat, neque diu superstes fuit.

Dies praelii infecuti fuit vicesimus secundus Junii et dies Saturni (quem diem hebdomadae rex pro fausto ducebat) etsi rex qua poterat arte falsum diem in vulgus jecerat; ac si in animo haberet rebelles proximo die Lunae invadere, quo magis eos imparatos et ordinibus solutos deprehenderet. Nobiles illi, quibus ea pars belli assignata erat ut collem circumsepirent, aliquot ante dies in locis opportunis se stiterunt, rebelles intercepturi. Tempore autem pomeridiano, die paulum declinante (quod factum est ut rebelles certius crederent se eo die non conflicturos) Daubeneius contra eos copias duxit: ac primo cohortes aliquot a ponte Detfordiensi retro se recipere compulit, licet fortissime et acerrime pugnassent. Sed cum numerus eorum haud magnus esset, se ad aciem ipsam, quae in colle morabatur, receperunt. At exercitus rebellium, audito quod copiae regis jam adessent, ordines suos instruebat, sed non sine magna confusione. Verum neque copias, ut ratio belli postulabat, in primo collis ascensu versus pontem collocaverunt, quae iis subsidio essent, quae pontem

pontem custodirent: neque exercitum suum promoverunt ad acclivia collis, ubi iniquo loco a regis copiis pugnam conferi necessum fuisset; sed in planitie collis procul instruxerunt. Ita ut Daubeneius collem ascenderet, et aequo loco se sisteret antequam ei resisteretur. Daubeneius eos ferociter admodum adortus est; ita ut fortuna ejus diei periclitaretur. Etenim cum in fronte copiarum suarum, oblitus salutis suae, temere dimicaret, a rebellibus captus est, sed statim ereptus. Rebelles pugnam in breve tempus sustinebant, neque ignave rem gesserunt: sed cum male armati essent, et sub ducibus imperitis, neque ab equitatu aut tormentis instructi, absque difficultate magna devicti et in fugam coniecti sunt. Quantum vero ad tres illos ductores suos, Audleium scilicet, fabrum ferrarium, et Flammockum (ut fere popularium motuum auctores ignavi sunt et semifortes) illi se vivos capi sustinuerunt. Numerus occisorum, ex parte rebellium, fuit circa bis mille hominum, cum totus eorum exercitus numerum sedecim millium (ut dictum est) compleret. Reliqui plerique omnes capti sunt, cum collis undiquaque regis copiis obsessus esset. Ex regis parte trecenti circiter occubuerunt: plurimi eorum sagittis confixi, quae sagittae, ut fama ferebat longitudinis erant virgae scissoriae: tam potentibus scilicet arcubus Cornubienses usi sunt.

Victoria in hunc modum parta, rex complures equites Banarettos creavit; tam in colli de Blackheath, ubi locumtenens ejus praelio vicerat (quo ipse equo vectus est, ut ceremoniam illam praesens praestaret) quam in campis Georgianis, ubi ipse castrametatus fuerat. Quantum vero ad munificentiam aut donativa, edixit, ut omnia praelio-captorum bona iis, qui illos ceperant, cederent; sive in specie, sive per viam redemptionis. Honores et munificentiam severitas et supplicia secuta sunt. Baro Audleius a carcere de Porta nova ad collem turris ductus est, in tunica papyracea, insignibus suis depicta; insignibus autem reversis et tunica lacerata; ibique decapitatus est. Flammockus et faber ferrarius ad furcas de Turburne super crates tracti, suspensi, et deartuati sunt: fabro etiam super cratem, ut ex verbis ejus nonnullis perspicere licebat, gestiente se temporibus futuris memorabilem fore. Rex paulo ante constituerat, Flammockum et fabrum in Cornubiam remittere, ut ibi in majorem terrorem supplicio afficerentur; sed certior factus, provinciam illam adhuc intumescere, secunda usus cogitatione, populum neutiquam irritare consultius putabat. Reliquis omnibus edicto rex veniam largitus est: cujus diplomata sub magno sigillo procurare poterat qui vellet. Ita ut excepto sanguine, quem praelium hauserat, rex sibi satisfieri passus sit trium tantummodo hominum supplicio, ad tantae rebellionis expiationem.

Erat profecto res mira regis illa inaequalitas et alternatio, in infligendis suppliciis et spargendis gratiis. Ac primo quidem intuitu, rem quis forte aut casu gubernari putaret: verum si magis a prope introspiciat, reperiet magna ratione factum fuisse; majore fortasse, quam post tantum temporis intervallum notari jam queat. Motu Cantiano (cum manipulus tantum rebellium esset) ad numerum centum et quinquaginta morte mulctati sunt: at in hac rebellionem tam numerosa, homines tres tantum; sive illud in causa fuerat, quod rex satisfactum in parte putaret sanguine in acie effuso; sive quod in causa populari, severius agere inconsultum arbitraretur; sive quod populi istius innocentia quaedam (cum longitudinem Angliae emensi essent fere absque maleficio vel praeda) cor regis aliquantum emollisset, et ad misericordiam flexisset; sive denique, quod res magni discriminis putaret, rebellionem ex lascivia et rebellionem ex inopia.

Post Cornubienses devictos, venit Caletum ad regem honorifica legatio a rege Galliae; quae Caletum accefferat ante mensem; ibique propter perturbationes regni remanserat, sed honorifice admodum et impensis regis Henrici excepta.

Rex sub primum eorum ad Caletum adventum ad eos misit; rogans ut ibi paullisper manerent, donec fumus pusillus, qui in regno suo excitatus erat, dissiparetur; quod propediem fore non dubitaret: more suo illud palam contemnens, cui nihilominus serio incumbebat.

Legatio ista negotium alicujus magni momenti non ferebat, sed tantum procrastinationem petebat diei, ad solutionem pecuniarum praefixi; una cum aliis quibusdam particularibus, quae ad limitaneos spectabant. Et revera nihil aliud fuit ista legatio, quam blanditiae, ad regem comitate deliniendum, ut amice erga Gallum affectus esset: sed nihil in ea tractatum est ad praejudicium foederis cum Italis icti.

Verum durante tempore profectionis Cornubiensum versus Londinum, rex Scotiae (bene de rebus Anglicis informatus, certusque sibi bellum instare ab Anglis, quamprimum illae turbae consedissent) opportunitatem non amisit: sed, regem satis implicatum credens, fines Angliae iterum cum exercitu ingressus est; atque ipse praefens castellum Norhami obsedit, cum parte tantum copiarum, reliquis ad agros depopulandos immisis. Verum Foxus episcopus Dunelmensis (vir prudens, quique per praesentia ad futura acri judicio penetrare poterat) hoc ipsum praevidens, castrum illud suum Norhami tormentis atque apparatu bellico omnigeno instruxerat et muniverat: quin etiam praesidium militum fortissimorum magno numero in eo collocaverat, magis quam pro castrum magnitudine; exspectans potius insultum acrem, quam obsidionem longam. Populum praeterea regionis, cum pecoribus et bonis suis, in loca tuta et praerupta se recipere ante jusserat: et equis citatis ad comitem Surriae (qui in provincia Eboracensi non procul aberat) literas misit, ut celeriter subveniret, ita ut rex Scotiae et incepto suo contra castellum intercederet, et militibus praedam satis jejunam compararet. Ac postquam intellexerat comitem Surriae cum magnis copiis adventare, in Scotiam rediit. Comes, cum castrum liberatum et hostem retrocessisse comperisset, in Scotiam celeriter perrexit: sperans se regem Scotiae affecuturum, ut praelio cum eo decertaret. Verum cum tarde venisset, castrum Atoni (quod inter Barwicum et Edingburgum pro munitissimo habebatur) obsedit, illudque intra paucos dies cepit. Sed paulo post rege Scotiae in interiora regni sui se recipiente, cumque tempestas anni esset praeter modum procellosa et aspera, comes in Angliam reversus est. Adeo ut summa expeditionum utrinque nihil aliud esset, quam castrum captum et castrum oppugnatum: sicque res gestae, nec copiarum viribus, nec odiorum fervori, nec exspectationis magnitudini, respondebant.

Inter hos tumultus, et intestinos et externos, ex Hispania in Angliam venit Petrus Hialas (nonnulli eum Eliam dixerunt): sane praecursor fuit felicitatis, qua hodie Anglia fruitur. Legatio enim ejus inducias inter Angliam et Scotiam induxit; induciae pacem; pax matrimonium; matrimonium vero regnorum unionem. Hialas iste vir prudens fuit, atque (pro ratione temporum illorum) non ineruditus. Fuit autem a Ferdinando et Isabella regibus Hispaniae missus ad regem Henricum, ut tractaret de nuptiis inter Catharinam filiam eorum secundo-genitam et Arthurum principem. Tractatus iste, dexteritate legati, non segniter promotus, quin et fere ad maturitatem perductus fuit. Verum contigit interim ut colloquio quodam, quod ei cum rege

circa

circa negotium Hispaniense intercessit, rex (cui proprium erat in sinus legatorum principum exterorum illabi, si viri ipsi ei placuissent: ita ut haud raro de negotiis propriis cum illis deliberare solet; quin et eorum nonnunquam opera uti) obiter incidit in sermones de rebus componendis cum Scotia. Etenim rex naturaliter sterilia illa cum Scotis bella non amabat; etsi commodum interdum e fama eorum eliceret. Neque defuerunt ei in concilio Scotiae, qui parati erant regi suo vicissim persuadere, ut eandem viam iniret, et bellum cum Anglia finiret; amorem patriae praetextentes, sed secreto rebus Henrici faventes. Solummodo spiritus nimis altos gerebat Henricus, quam ut primus pacis mentionem facere sustineret. Ex altera parte, affinem talem comparaverat, Ferdinandum scilicet Arragoniae, qualem optare poterat. Postquam enim ille rex, certus jam matrimonii conficiendi, personam fraterni affinis in se suscepisset, non dubitabat (Hispanica cum gravitate) regi in rebus suis propriis consilia praebere. Rex quoque ex altera parte, sui non immemor, sed aliorum mores in rem suam vertere consuetus, usus est hoc, quo diximus, Arragoniensis ingenio ad negotia, quae Henricus ipse aut se minus decere, aut apud alios minus grata fore cognoverat. Itaque libenter assensit, ut Hialas (tanquam in re ex motu proprio nata) de concordia cum Scoto tractaret, eamque ob causam in Scotiam proficisceretur. Hialas negotium suscepit, atque ad regem profectus, postquam multa arte id effecisset, ut rex Jacobus ad consilia saniora propenderet, scripsit ad regem Henricum, se minime dubitare, quin pax facile coalescere et coagmentari possit; si rex aliquem ex consiliariis suis, prudentem et moderatum, ad regem Scotiae, de conditionibus pacis tractandis, mitteret. Itaque rex episcopum Foxum (tunc apud castrum suum Norhami manentem) misit, ut cum Hiala colloqueretur; atque post, uterque cum delegatis regis Scotiae tractarent. Delegati utrinque convenerunt. Sed post multas disceptationes de conditionibus pacis, modo ab uno ex regibus, modo ab altero, propositis, de pace quidem concludere nequiverunt. Praecipua causa, propter quam transigi non potuit de pace, fuit regis Henrici postulatam ut Perkinus in manus suas traderetur, tanquam regum omnium contumelia, et persona jure gentium non privilegiata. Rex Scotiae, ex altera parte, hoc facere constanter recusavit, dicens, se pro sua parte de titulo Perkinii iudicem non esse competentem; verum se eum recepisse ut supplicem; protexisse ut profugum; cum consanguinea sua desponsasse: atque armis suis juvâsse, cum crederet eum verum principem fuisse. Itaque nunc prorsus non posse, salvo suo honore, ita diffuere, et quodammodo mendacii arguere, omnia quae ante a se dicta et acta essent, ut eum in manus hostium traderet. Episcopus similiter (qui mandata quaedam a rege superba acceperat, saltem in fronte eorum, etsi in pede inserta fuisset clausula mollior, quae omnia ad episcopi arbitrium rejiceret, etiam disertis verbis praecipiens, ut nullo modo pacis spem abrumperet) postquam traditio Perkinii ei denegata fuisset, alterum articulum, quem in mandatis habebat, proposuit: ille fuit, ut rex Scotiae cum rege Henrico, apud Novum castrum, congredi et in colloquium venire vellet. Hoc ubi regi Scotiae relatum est, respondit; "se pacem tractare velle, non emendicare." Episcopus etiam (ut ei insuper erat in mandatis) restitutionem urgebat spoliis per Scotos captorum, vel saltem compensationem eorum. Verum delegati Scotiae responderunt: "ea esse instar aquae in terram effusae, quae recolligi non posset; quodque subditi Henrici facilius possent damna illa tolerare, quam rex Scotiae ea persolvere." Attamen in fine (ut homines moderati, et rationi non recalcitrantes) recessum potius quendam ad tempus fecerunt, quam tractatum interruperunt, et in inducias, pro certis mensibus, consenserunt. Sed rex Scotiae, etsi iudicium suum formaliter de Perkinio retractare recusasset, quod tantis pignoribus obstrinxerat: tamen,

infra

intra secreta animi sui, frequentibus Anglorum, quos circa se habebat, sermonibus et aliis diversis relationibus motus, coepit eum pro impostore ducere. Quamobrem honorifice certe, et more regio, eum ad se vocavit, et beneficia sua et favores in eum collatos recensuit; quod consanguineam ei in matrimonium dedisset, quodque potentem et opulentum regem bello offensivo, in causa ejus, per spatium duorum annorum laceffisset. Imo etiam quod pacem honorificam, ultro oblatam, si eum dedere voluisset, omnino rejecisset: quodque etiam nobiles et populum suum non mediocriter, dum promissis suis erga eum stare vellet, offendisset, quos diutius sibi infensos persistere, tutum sibi non esset. Itaque monuit, ut fortunis suis consulere, et locum exilio suo magis opportunum deligeret: simul inquiens, illum negare non posse, quin Angli prius, quam Scoti, eum deseruissent; cum, facto bis experimento, nemo Anglus ad eum accessisset. Nihilominus, se quod sub primum adventum ejus dixerat confirmaturum; nimirum, "Eum poenitentiam minime acturum, quod in manus "suas se commisisset:" quandoquidem eum minime ablegare protinus constituisset; sed navibus et pecuniis adjuvare, ut quo vellet tuto transportaretur. Perkinus, nihil omnino de theatrali suo fastigio descendens, paucis respondit; "Se satis videre tem-
"pus suum adhuc non venisse; sed quacunque tandem fortuna usus foret, se hono-
"rifice, et sentire de rege, et loqui non destitutum." Itaque a rege dimissus, de Flandria amplius non cogitavit, utpote loco minus tuto, post tractatum cum archiduce, superiore anno conclusum; sed, uxore et amicis, et servis, qui eum deserere nolebant, comitatus, in Hiberniam trajecit.

Hoc anno, duodecimo scilicet regis, Alexander papa (qui maxime solitus est amare eos principes, qui remotiores erant; et cum quibus minimum ei intercederet negotii) grato animo recolens regis ad foedus Italarum accessionem, propter defensionem Italiae, eum, gladio consecrato, et pileo, quem vocant, manutentionis, per nuncium suum remuneratus est. Idem ante eum fecerat papa Innocentius, sed minore cum solennitate et gloria recepta sunt. Etenim rex nunc mandavit majori, et aldermanis civitatis, ut oratori papae, ad pedem pontis Londinensis, obviam fierent; atque plateae universae, inter pontem, et palatium episcopi Londinensis (ubi rex tunc hospitabatur) civium fraternitatibus, in sagulis suis vestitis, utrinque clauderentur. Quin et ipse rex, die crastino (in quem inciderat festum omnium sanctorum) magna stipante caterva, praelatorum, procerum, et aulicorum, solenni cum processione ad aedem D. Pauli perrexit, insignibus illis, gladii et pilei, ante se gestatis. Et processione illa finita, rege in choro sedente, archiepiscopus Cantuariensis, super gradus ante chorum stans, longam habuit orationem; amplitudinem et sublimitatem honoris illius extollens, quo papa, per haec ornamenta, et insignia benedictionis, regem decoravit: etiam quam raro, quamque eminentium meritorum contemplatione, illa concedi consueffent. Denique praecipua regis acta et merita recensuit, quibus papa motus, eum tali honore dignatus esset.

Vsq̃ue ad hoc tempus rebellio Cornubiensis (de qua jam diximus) nihil affine habere visa est cum rebus gestis Perkin; nisi forte quod edictum Perkin promisso inuisset, se exactiones et tributa deinceps aboliturum; eoque effecisset, ut interdum erga illum non pessime animati essent. Jam vero bullae hae frequenti agitatione concurrere coeperunt, ut in superficie aquarum facere solent. Regis clementia rebelles Cornubienses, postquam domum rediissent, sine poena dimissi, verum (ut diximus, solidi unius aut duorum pretio redempti) magis animaverat, quam sanaverat. Adeo ut apud vicinos et populares suos jactare non dubitarent; "Regem in iis
"ignoscendis

“ignoscendis prudenter sibi consuluisse, quoniam satis sciebat, sibi paucos subditos
“in Anglia reliquos fore, si omnes suspendisset, qui cum iis sensissent.” Atque alii alios acuentes motum renovare coeperunt. Quidam autem ex iis astutiores, clam ad Perkinum in Hiberniam miserunt, qui ei intimarent, se, si ad illos venisset, ei praeſto futuros.

Cum Perkinus hunc nuncium accepisset, coepit iterum se erigere, et cum consiliariis suis rem communicavit; ex quibus tres plurimum apud eum poterant; Hernus sericorum propola, qui obaeratus profugerat; Skeltonus scissor; et Astleius notarius; etenim Frionus secretarius discesserat. Hi apud eum differebant, illum magnopere errasse, cum in Cantium, et iterum cum in Scotiam profectus esset: quandoquidem locus alter tam prope Londinum esset, et quasi sub oculis regis; alter autem locus nationis esset, populo Angliae tam invisae, ut quamvis eum summa benevolentia complexi fuissent Angli, nunquam tamen ei ita comitato adhaerere vellent: verum si fortuna in tantum arrisisset, ut in principio motus Cornubiensis adesse ei contigisset, ante hoc tempus eum Westmonasterii coronatum iri. Reges enim istos (ut ipse jam satis expertus esset) principes calamitosos pro calceamentis vendere nihil pensi habere; ejus vero rationes postulare, ut se totum populo committeret; itaque ei consilium dederunt, ut, cum qua poterat festinatione, in Cornubiam trajiceret. Quod et fecit, secum ducens quatuor naviculas, quae circiter centum et viginti milites vehebant. Mense Septembris appulit ad oram Whitsandi; et continuo Bodminum, oppidum fabri ferrarii, de quo ante diximus, profectus est: quo ad eum confluerunt circiter tria millia agrestium. Illic novum edictum promulgavit, populum bellis promissis demulcens, et favorem eorum investivis in regem et regimen suum prensans. Et ut fit in fumo, qui cum in altissimum pervenit, se perdit, magnifice admodum de seipso loquebatur. Consilarii ejus, ante omnia, eum moverunt, ut in potestatem suam redigeret oppidum aliquod opulentum et munitum; quò et milites suos dulcedine praedae devinceret, et homines perditos, et sine lare, undiquaque, simili spe lucri, alliceret; et rursus, ut copiis suis oppidum illud praesidio et receptui esset, si forte in acie aliquid adversi contigisset. Itaque animos fumantes processerunt, et Exoniam obsidione cinxerunt; urbem, in illis partibus, tam munitionibus, quam opulentia, florentissimam.

Circa Exoniam castrametati, vi primo abstinuerunt: sed assiduis clamoribus et vociferationibus instabant, ut oppidanos terrerent. Praeterea populum sub muris stantes saepe interpellabant, ut se illis adjungerent; dicentes, regem Richardum illud oppidum Londini aemulum effecturum, si primum in suas partes descendissent. Sed pro sua insulſitate viros nullos delectos ad eos miserunt, qui animos eorum tentarent et cum iis tractarent. Cives Exonienses, ex sua parte, subditos se fidos et fortes praestiterunt. Neque inter eos erat tumultus aut dissensio ulla; sed unanimi consensu se ad defensionem oppidi compararunt. Nam viderunt, rebelles adhuc non tantis viribus pollere, ut ab iis metuere deberent; ac rursus sperabant, antequam numerus rebellium augeri possit, sibi a rege auxilia submissa fore. Atque utcunque eventus foret, extremum malorum putabant, se illi famelicae et inconditae turbae permittere. Quare cum res oppidi bene ordinassent, nihilominus nuncios diversos de muris, per funiculos, clam demiserunt (ut si unus interciperetur, alius evaderet) qui regem de statu urbis certiores facerent, ejusque auxilia implerarent. Similiter et Perkinus metuebat sibi ab auxiliis a rege celeriter mittendis; ideoque constituit ultimas suas vires experiri, ad oppidum expugnandum. Quamobrem ad-

motis

motis scalis ad muros in diversis locis, simul insultum fecit in unam ex portis. Cum autem nec tormenta, nec machinae ei suppeterent; et comperiens se arietatione truncorum ligneorum parum proficere; cumque etiam per clavas aut rostra ferrea, ac per alia similia instrumenta, quae praesto erant, nihil ei reliquum fuisset, nisi ut ex portis unam incenderet; illam rem adortus est, ut portam incenderet. At cives, periculum praevidentes, priusquam porta integra flamma corripere et consumi posset, portam ipsam ex interiore parte, et spatii nonnihil adjacentis, fascibus ligneis obstruxerunt: quos similiter incenderunt, eo pacto, ignem igne propulantes. Atque interea, propere aggeres terrae congefferunt, cum fossis profundis, ut loco muri et portae essent. Quantum vero ad aggressiones per scalas, eae tam perperam rebellibus cesserunt, ut non sine iactura hominum ducentorum a maeniis pulsi essent.

Rex, cum de obsidione Exoniae per Perkinum nuncium accepisset, lusu rem excepit, aiens ad eos qui circa eum erant, "Regem Nebulonum in Angliam occidentalem appulisse; seque jam tandem in spe esse honore conspectus ejus fruendi, quod haecenus facere nequiverat." Atque revera praesentibus aulicis facile constabat, regem magnopere laetari, ob nuncium de Perkinii in Anglicum solum adventu, ubi nulla ei spes erat per terram elabendi: sperans jam, se liberatum in posterum iri secretis illis convulsionibus, quae diu cor ejus obsederant, et interdum somnos suos, in medio felicitatis, abruperant. Itaque, quo omnium animos et studia accenderet, cunctis quibus poterat modis palam fecit, eos, qui nunc alacriter ei adessent, ut finem his perturbationibus imponerent, non minus ei gratos et acceptos futuros, quam ii, qui hora diei undecima accesserant, qui tamen integrae diei mercedem acceperunt. Itaque nunc, veluti sub finem ludi, complures simul in scena astantes spectare erat. Camerarium suum, et baronem Brookum, et Ricium Thomassium equitem auratum, cum expeditis militibus, Exoniam misit, ad oppidum obsidione liberandum; et una ad famam spargendam de celeri suo adventu cum copiis regis. Comes Devoniae, et filius suus, cum Carois, et Fulfordiis, et aliis ejusdem provinciae viris eminentibus (non accersiti, sed audientes regem huic expeditioni tanto animi impetu incumbere) cum turmis et cohortibus, quas conscripserant, festinabant, ut primi urbi Exoniae auxiliarentur, et regis ipsius copias praeverterent. Dux etiam Buckinghamiae, cum multis viris fortibus, et primariis, arma sumpserat; neque ipse adventum regis, aut camerarii profectionem opperens, sed corpus quoddam copiarum ex sese conficiens, quo meritum suum extolleret; regi significans, se paratum atque in armis esse, et ejus mandata exspectare. Ita ut, juxta adagium; *In descensu omnes sancti manum admoverent.*

Perkinus, hos armorum sonitus et tonitrua audiens, et tantas undequaque copias illi minari, obsidionem suam solvit, et Tauntoniam profectus est; jam tum incipiens alterum oculum, instar strabonum, in coronam, alterum in asylum flectere: etsi Cornubieneses, instar metallorum saepe ignitorum et vicissim extinctorum, facti essent obstinati; et potius frangi quam flecti sustinerent; jurantes et voventes, se nunquam eum, usque ad ultimam sanguinis guttam, deserturos. Copias habebat circa se, cum ab Exonia discederet, fere septem millium hominum: multi enim ad eum, postquam ad Exoniae oppugnationem se comparasset, confluxerant; tum propter tanti incepti famam, tum etiam ut ex spoliis participarent, etsi sub obsidionis solutione nonnulli dilapsi essent. Cum autem ad Tauntoniam appropinquasset, metum egregie dissimulavit, atque diem integrum absumpsit in praeparandis iis, quae ad praelium necessaria

faria futura essent. Verum, circa mediam noctem cum sexaginta equitibus aufugit, ad Bewleium, in Nova Forresta, ubi ipse cum nonnullis ex comitibus suis nomina dederunt in asylum; Cornubienfes autem suos in quamcunque fortunae aleam exposuit. Hoc tamen modo eos a votis suis solutos reddidit, et solita sua scilicet misericordia regali usus est; *Vt neutiquam praesens esse vellet, cum sanguis subditorum suorum effunderetur.*

Rex, audita Perkini fuga, confestim equites quingentos expeditos misit, qui eum comprehenderent, antequam vel mare repeteret, vel ad insulam illam exiguam (asylum scilicet) appelleret. Sed quatenus ad posterius ex his, tarde venerunt. Itaque, quod potuerunt, fecerunt: hoc est, asylum magno praesidio, et vigilia diligentissima, cinxerunt, donec regis de ea re mandata acceperint. Quantum vero ad rebelles caeteros, illi (jam a duce suo destituti) se regis clementiae universos submiserunt. Rex autem, qui (medicorum more) phlebotomia uti solebat, potius ad vitam conservandam, quam eripiendam; neque unquam sanguinarius erat, cum esset securus; postquam jam periculum transiisse cerneret, omnibus tandem ignovit; praeter paucos ex profligatissimis, quos supplicio destinavit, ut clementia ejus erga reliquos magis elucesceret. Missi sunt etiam, quanta fieri poterat celeritate, nonnulli equites ad montem Sancti Michaelis in Cornubia, ubi Perkini uxor, domina Catharina Gordona, a marito suo relicta erat, quem in utraque fortuna unice semper dilexit: virtute nuptiali alias suas virtutes cumulans. Rex autem tanto diligentius ad eam mittere festinavit, nesciens utrum gravida ex Perkino forte esset, unde turbae istae in persona Perkini desiturae non videbantur. Cum illa ad regem perducta esset, traditum est, eum illam, non tantum misericorditer, sed etiam cum nonnullo amoris affectu, excepisse: misericordia formae ejus, qua erat, singulari decus addente. Itaque solatus eam (ut simul et aspectui suo, et famae inferviret) ad reginam, illam misit, ut cum ea maneret; honorificos ei redditus assignans, quibus dignitatem suam sustentaret: quos etiam retinuit, tam durante vita regis, quam multos annos post. Nomen certe rosae albae (quod falso mariti sui titulo applicatum erat) verae suae pulchritudini remansit.

Rex protectionem suam nihilominus continuavit, et magno cum jubilo et laetitia Exoniam ingressus est: ibi civibus ingentes gratias egit, eosque miris laudibus cumulavit. Quinetiam, gladium ipsum, quo accinctus erat, a latere suo solvit, et majori civitatis dedit; statuens, ut semper postea coram majore gestaretur. Ibi quoque e Cornubiensibus praecipuos aliquot supplicio affici jussit, uti piacula quaedam, quae cives pro formidinibus et molestiis ipsorum placarent. Apud Exoniam, rex cum consilio suo deliberavit, utrum Perkino, si sponte ex asylo exiret, seque regiae clementiae submitteret, de vita sua securum reddere oporteret. Consilarii autem inter se opinionibus discrepabant. Alii regi consilium dederunt, ut vi eum ex asylo extraheret, et morte mulctaret, utpote in causa necessitatis; quae ipso facto cum locis et rebus sacratissimis dispensat. Qua in re, minime dubitabant, quin rex papam facilem reperturus esset, in facti sui ratihibitione; aut per viam declarationis, aut saltem per viam indulgentiae. Alii autem opinabantur, postquam jam rex in portu navigaret, et pericula omnia praetervolassent, non opus esse regi novo scandalo aut invidia. Tertium genus erat eorum, qui regem diserte praemonebant, eum neque de imposturae certitudine mundo satisfacere posse, neque conjurationis latebras et anfractus penitus excutere, nisi Perkinum, promissis vitae et veniae, et aliis modis suavis, in manus suas pertraxisset. At nemo ex consiliariis erat, qui non in praefatione sua regis

fortuna magnopere indolere visus est, una cum indignatione quadam, quod rex tantus, et tam insigni prudentia et virtute praeditus, tam diu, et tam crebro, idolis ejusmodi vexatus fuisset. Verum rex intulit, Dei omnipotentis proprium esse, ut idolis vexaretur; ideoque illud, nullum ex amicis suis male habere debere. Quodque ipse, pro sua parte, ea semper despexisset; se tamen multo dolore affectum fuisse, quod populo suo tantas calamitates inflixissent. Verum, in fine deliberationis, tertiae opinionis rex se adjecit; ideoque quosdam misit, qui cum Perkino tractarent. Qui se captivum videns, et ab omni spe destitutum, jam principes et populos, summos et infimos, expertus, quos infidos, meticulosos, aut infelices, deprehenderat, laetanter conditionem accepit. Rex etiam, dum Exoniae moratus est, commissarios deputavit, baronem Darcium, et alios, qui omnes, qui Perkino, aut Cornubiensibus, sive in praelio, sive in fuga adhaeserant, pecuniis mulctarent.

Commissarii autem isti tanto cum rigore et severitate processerunt, ut clementiam regis in parcendo sanguini multum obscurarent, quod thesauri sanguinem tam duriter emunxissent. Perkinus ad aulam regis adductus est, ad conspectum ejus minime; etsi rex (quo curiositati suae satisfaceret) spectaverit eum interdum in transitu. Specie tenus jam liber Perkinus erat, sed secreto magna diligentia et cura custoditus; et in comitatu regis Londinum proficisci jussus est. Verum sub primum hunc Perkinum in scenam conscensum, in persona sua nova, sycophantae scilicet et praestigiatoris, deposita persona sua priore, quae erat principis, facile quivis existimare poterit, quantae irrisioni et ludibrio expositus fuerit, non solum aulicorum, verum etiam vulgi, qui circa eum ubique convolabant; adeo ut quis conjicere posset, ulula ubi esset, ex congregatione avium: aliis irridentibus, mirantibus aliis, aliis execrantibus, aliis os ejus et gestus curiose intuentibus, ut materiam sermonum captarent: in tantum, ut falsus ille honor, quo tamdiu gravissus esset, abunde repensus fuerit contemptu et contumelia. Quam primum rex Londinum venit, etiam horum ludorum floralium civibus spectaculum et solatium exhibuit. Etenim Perkinus, equo insidens, lentis passibus (sed absque habitu aliquo ignominioso) perductus est, per plateas de Cheapside, et Cornhill, ad turrinam Londinensem; atque exinde reductus est ad Westmonasterium, cum choro mille maledictionum et contumeliarum. Verum ad spectaculi ornatum majorem secutus est, parvo a Perkino intervallo, unus ex intimis ejus consiliariis; qui faber ferrarius regi fuerat. Iste erro, cum Perkinus profugisset ad asylum, optavit potius habitum sacratum sumere, quam loco sacrato se munire; atque vestitum eremitae induit, et illo habitu per regiones obambulabat, donec detectus et comprehensus esset. At praestigiator iste manibus pedibusque super equum vinctus fuit, neque cum Perkino rediit, sed paucis post diebus morte mulctatus est. Paulo post, cum Perkinus se quis esset melius cognovisset, stricte examinatus est, et, capta ejus confessione, factum est breve vel extractum earum rerum, quas divulgari consentaneum foret; quod typis commissum et publicatum est. Qua in re rex famae suae minus consuluit. Quemadmodum enim narrationem continebat laboriosam particularium de Perkinum patre et matre, et avo, et avia, et avunculis, et cognatis per nomina, et cognomina sua, et in quibus locis sursum deorsum erraverat; ita parum aut nihil proferebat de consiliis ejus, aut de iis, cum quibus consilia communicasset; neque ipsa ducissa Burgundiae (quam omnes noverint instar animae fuisse universi negotii) vel nominata est aut descripta, sed prorsus silentio praetermissa. Ita ut homines, quod expectabant non reperientes, multa desiderarent, et majore in dubio essent quam prius. Verum regi magis placebat vulgo non satisfacere, quam grandium animos irritare.

Neque

Neque etiam eo tempore conjicere erat, ex novis aliquibus examinationibus, aut incarcerationibus, aliquem alium, praeter eos, qui jam pridem innotuerant, detectum aut accusatum fuisse; etsi regis animus abditus hoc ipsum in dubio diu reliquisset.

Circa hoc tempus, noctu magnum coortum est incendium apud regis palatium de Shine, prope cameras regis ipsius: quo incendio magna pars aedium conflagravit, necnon multa lauta supellex absumpta est: id quod regi occasionem dedit usque a solo aedificandi nobilem illam structuram Richmondiae, quae hodie cernitur.

Etiam paulo ante hoc tempus evenit accidens quoddam memorabile: fuit quidam Sebastianus Gabatus, patria Venetus, qui Bristoiae habitabat: vir cosmographiae et navigationis peritus. Ille vir, successum videns et fortasse fortunae Christophori Columbi aemulatus, in illa fortunata expeditione versus zephyro-austrum, ante sex annos facta, cogitavit secum etiam novas terras detegi posse versus zephyro-boream. Atque sane probabile est, ejus opinionem magis firmis et praegnantibus conjecturis fultam fuisse, quam fuerat ea Columbi. Cum enim duae illae magnae insulae, veteris et novi orbis, sint versus septentriones, ipsa fabrica, latae et exporrectae, versus austrum autem acuminatae; verisimile est, illic primum innotuisse terras novas, ubi minore intervallo a veteribus disjunctae essent. Quin et memoria extabat aliquarum terrarum ad zephyro-boream, ante discoopertarum et pro insulis habitarum, quae tamen revera essent pars continentis Americae borealis. Fieri autem possit, ut aliqua notitia de hac re ad Columbum postea perveniens, et ab eo suppressa (cupido fortasse ut in hujusmodi incepto primus videretur) ei pro firmiore argumento fuerit, ad credendum universum illud spatium ad occidentem Europae et Asiae pelagus perpetuum non fuisse, quam aut Senecae prophetia, aut Platonis antiquitates, aut currentium maris et ventorum a terra spirantium natura, et similia; quae, ut fama spargebatur, eum maxime moverunt. Etsi non sim nescius, imputatum fuisse illud Columbi inceptum fortuitae et tempestate actae navigationi (paulo ante) gubernatoris cujusdam Hispani, qui in aedibus Columbi mortuus dicebatur. Gabatus autem iste, regi fidem faciens, se insulam quandam mercibus pretiosis abundantem reperturum, adduxit regem ut navem apud Bristoiam commeatu et nautis instrueret, pro ea insula detegenda. Quam navem regiam comitatae sunt tres naviculae, a mercatoribus Londinensibus missae, mercibus quibusdam vilibus et levibus oneratae, quae essent commercio cum barbaris exercendo idoneae. Navigavit autem Gabatus (ut ipse post reditum suum referebat, adducens etiam navigationis suae universae chartam) longe admodum versus occidentem, cum quarta parte septentrionalis plagae, juxta boreale latus terrae de Labrador, usque dum ad latitudinem pervenisset sexaginta septem graduum cum dimidio, mare continuo reperiens apertum et pervium. Certum est etiam regis fortunae oblationem porrectam imperii illius amplissimi Indiae occidentalis. Neque renuit ipse rex, sed mora fortuita res disturbata est. Etenim Christophorus Columbus, a rege Portugalliae repulsam ferens (qui et occidentales et orientales Indias simul complecti consultum non putabat) Bartholomaeum Columbum, fratrem suum, ad Henricum regem nuncium misit, ut cum eo de suo incepto negotiaretur. Contigit autem, ut Bartholomaeus a piratis in mari captus fuisset: quo fortuito impedimento detentus, non nisi diu post ad regem pervenit: tam diu, ut, priusquam cum rege Henrico transgisset, expeditio illa a fratre suo Christophoro suscepta esset; quo pacto providentia divina Indiae occidentales coronae Castiliae ut tunc reservatae fuerunt. Attamen haec regem acuerunt, ut non solum Gabati expeditionem

expeditionem promoveret, verum etiam postea, decimo sexto anno regni sui atque iterum decimo octavo, nova diplomata concederet, ad terras adhuc incognitas detegendas et occupandas.

Hoc etiam anno, decimo quarto scilicet regis (admirabili Dei providentia, qui res ad beneplacitum suum flectit, et in minimis maxima suspendit) occurrit accidens quoddam leve, ac etiam perversum, quod magnos et felices effectus post se traxit. Durantibus cum Scotia induciis, quidam juvenes nobiles ex Scotia ad oppidum Norhami venerunt; ibique cum quibusdam ex familiaribus suis Anglis se exhilarârunt. Cumque in otio essent, interdum ex oppido deambulârunt et castellum curiose spectârunt. Quidam autem ex praesidiariis castelli, cum hoc bis aut ter animadvertissent, cumque animos adhuc exulceratos gererent ex hostilitate, quae paulo ante intercesserat, eos pro exploratoribus, aut habebant, aut calumniabantur. Vnde jurgia inter eos orta sunt; et a jurgiis manus conferebant: adeo ut complures ex utraque parte vulnerati essent: Scotis, uti verisimile erat, cum in oppido essent peregrini, duriores partes sustinentibus. Quinetiam nonnulli ex iis interfecti sunt, reliquis citato gradu in Scotiam redeuntibus. Haec res, postquam inter custodes limitaneos ex utraque parte tractata est, nec finis controversiae impositus, rex Scotiae in suam contumeliam factam esse interpretatus est, et fecialem ad regem Henricum misit, qui hujus injuriae reparationem postularet, cum protestatione eum alias bellum denunciaturum. Rex autem (qui fortunae aleam saepius expertus erat, et ad pacem inclinabat) respondit; quod hactenus factum esset, prorsus contra voluntatem suam et sine consensu aut notitia contigisse: verum si praesidiarii in culpa fuissent, se in eos severe animadversurum, atque inducias in omnibus conservaturum. Verum hoc responsum regi Scotiae dilatio quaedam visa est, ut querela, interposito spatio, elanguesceret: itaque eum magis irritavit, quam placavit. At episcopus Foxus, a rege audiens, quod rex Scotiae adhuc exaestuaret et impatiens esset, turbatus, occasionem rupturae induciarum a suis hominibus ortam esse, quam plures humiles et deprecatorias literas ad regem Scotiae misit, quibus eum placaret. Vnde rex Jacobus, episcopi mollibus et blandis literis delinitus, ad eum rescripsit, se licet haud parum literis suis tribuerit, tamen plenam satisfactionem non recipere posse, nisi cum eo colloqueretur; tam circa praesentis controversiae compositionem, quam circa res alias, quae ad bonum utriusque regni spectarent. Episcopus, mandata a rege accipiens, in Scotiam profectus est. Convenerunt apud Melross, abbatiam Cisterciolorum, ubi rex tum morabatur. Rex primo disertis verbis episcopo significavit, quam inique tulerat insolentem illam rupturam induciarum, ab hominibus ejus apud castrum de Norhamo factam. Quibus Foxus respondit tam humiliter et tam blande, ut instar olei esset valneri infusi, unde sanari coepit. Atque hoc factum est rege et concilio suo praesentibus. Postea rex cum episcopo collocutus est solus; atque intima animi sui exprompsit dicendo, temporarias istas inducias et paces, cito conclusas, cito etiam ruptas esse solere; se autem arctiorem cum rege Angliae amicitiam cupere; ideoque si rex Henricus primogenitam suam filiam, dominam Margaretam, in matrimonium ei dare vellet, ita demum nodum fore indissolubilem. Se satis nosse quantum episcopus auctoritate et gratia apud regem suum merito possit. Itaque si ipse huic rei studiose incumbere vellet, se minime dubitare, quin pro voto suo successura esset. Episcopus sobrie respondit; quod se potius felicem quam dignum reputaret, qui in tali negotio minister esset: operam vero suam libentissime collaturum. Episcopus igitur, ad regem Henricum reversus, quaeque acta essent referens, regemque propensum et fere cupidum inveniens, regi

consilium

consilium dedit; ut primum pacem stabiliret; deinde tractatum matrimonii gradatim consummaret. Pax itaque facile conclusa, quae paulo ante natalem domini promulgata est decimo quarto regis anno, duratura in vitam amborum regum simul, aut eorum superstitis, et annum unum deinceps. In hac pace continebatur articulus; ut nullus Anglus Scotiam, aut Scotus Angliam ingrederetur, nisi cum literis commendatoriis sui regis. Hoc primo intuitu videri posset eo spectare, ut familiaritas inter nationes abrumperetur, sed factum est ad limitaneos coercendos, qui diffidiorum causa esse consueverant.

Hoc etiam anno, natus est regi filius tertius, Edmundus nominatus, qui paulo post obiit. Circa idem fere tempus allatus quoque est nuncius de morte Caroli regis Galli; cujus nomine celebratae sunt exequiae solennes et regiae.

Nec multum temporis intercessit, quin Perkinus (qui ex argento vivo compositus erat, quod non facile contineri aut incarcerationi potest) turbare coeperit. Etenim, custodibus delusis, se in fugam dedit, et versus mare properavit. Verum statim omnes anguli excussi, tamque sedula facta est inquisitio, ut redire compulsus esset, et ad domum de Bethleem, dictam prioratum de Shine (quae asyli privilegio gaudebat) confugere, seque priori illius monasterii in manus tradere. Prior iste pro sancto admodum viro habitus est, quem omnes, eo tempore, multum reverebantur. Ille ad regem accessit, et pro vita tantum Perkinum deprecatus est, eum alias regis arbitrio relinquens. Multi apud regem ardentius etiam, quam antea, institerunt, ut rex eum sine mora ex asylo abriperet et suspenderet. Verum rex (qui elati erat animi; neque odisse quenkum poterat, quem despiceret) iussit: *Vt nebulo ex asylo extraheretur, et in cippis poneretur*: atque ita vitam ejus prioris precibus largitus, Perkinum educi fecit. Et intra duos aut tres dies, super pegma, in area palatii Westmonasteriensis erectum, compedibus vinctus et cippo clausus, per integrum diem sedit. Dieque sequente similiter cum eo ad crucem de Cheapside actum est. Atque in utroque loco confessionem suam (de qua supra mentionem fecimus) perlegit: exinde autem in turrim Londinensem perductus est. Verum (ut paulo ante notavimus) rex talem societatem cum fortuna inierat, ut nemo distinguere possit, quae actiones fortunae, quae autem regis industriae deberentur. Creditum enim est ubique Perkinum proditum fuisse; eumque non sine regis notitia elapsum, qui eum toto tempore fugae suae, veluti injecta chorda, tenuisset: regemque hoc fecisse, ut causam haberet eum morte mulcandi et finem illis rebus imponendi. Verum hoc minus probabile est; quandoquidem iidem ministri, qui eum in fuga sua observabant, etiam ab asylo intercludere potuissent.

Verum fatale erat, ut hedera ista serpens Plantagenistae veram Plantagenistae arborem necaret. Perkinus enim haud diu post se in gratiam et favorem custodum suorum, servorum Joannis Digbeii equitis aurati, praefecti turris, numero quatuor (Strangwaili, Blewetti, Astwoodi, et Rogeri Longi) insinuaverat. Atque nebulones istos promissorum montibus corrumpere annisus est, ut carcere se eximeret. Sed satis gnarus fortunam suam tam contemptibilem redditam, ut nullius spes pascere possit (spe autem perficienda res erat; nam praemia deerant) apud se vastum et tragicum facinus machinatus est: illud fuit, ut in societatem consiliorum suorum Edwardum Plantagenistam, comitem Warwici, tum in turre detentum, pertraheret, quem taedium diuturnae incarcerationis, et recurrentes subinde metus mortis, ita emolliverant, ut ad quamlibet impressionem de libertate sua recuperanda recipiendam aptus esset.

Hunc

Hunc principem juvenem, arbitrabatur Perkinus, servos illos, quos supra memoravimus, officiose reverituros, licet ipse iis despiciatui esset. Itaque postquam per nuncium unum aut alterum, per aliquos ex illis servis missum, comitis consensum degustasset; constitutum inter eos fuit, ut quatuor hi dominum suum, praefectum turris, noctu secreto obtruncarent, et pecunias et bona ejusdem praefecti, quae commode exportari possent, eriperent; clavesque turris caperent, et Perkinum cum comite statim emitterent. Verum haec conjuratio detecta est, priusquam perpetrari possit. Atque in hac quoque re regis praealta prudentia eum gravi invidia onerabat; Perkinum ei tantum instar escae fuisse, ad comitem captandum. Atque eodem temporis momento, dum conjuratio ista iniretur (quasi etiam illud ipsum regis industria effectum esset) in fatis erat, ut adulterinus quidam comes Warwici prodiret, calcearii filius, cui nomen erat Radulphus Wilfordus; adolescens autem edoctus et instructus erat a fratre quodam Augustiniano, Patricio dicto. Vterque horum a partibus Suffolciae in Cantium pervenerunt; ubi non solum clam, et per susurros, rumores spargebant, Wilfordum istum verum comitem Warwici esse; verumetiam frater ille, populum ad credendum propensorem expertus, impudentissime conciones de ea re ad populum habuit, eosque, ut in auxilium suum properarent, hortatus est; unde uterque comprehensus est, et supposititius comes morte affectus, frater autem perpetuo carceri damnatus. Hoc vero opportune admodum accidit ad repraesentandum periculum, quod regi a comite Warwici imminabat, et ad velandam regis severitatem, quae secuta est: eaque ipsa opportunitas, accedente vesania fratris, qui tantam proditorem, antequam ullas nata esset vires, publicare esset ausus; quin et ejusdem fratris vitae condonatio (cujus tamen revera nihil aliud in causa fuit, quam ordinis sui privilegium) denique misericordia vulgi (quae si gurgite rapido fluat, semper coenum invidiae et scandali excitat) effecerunt, ut ubique potius sermone hominum jactatum, quam plane creditum esset, omnia artificio regis instructa fuisse. Sed utcunque hoc fuerit, Perkinus (qui jam tertio contra gratiam peccarat) tandem in judicium adductus est apud Westmonasterium, et coram commissariis de audiendo et terminando impetitus de diversis proditionibus commissis et perpetratis, post ejus in Angliam adventum (ita enim judices consuluerunt, quoniam extraneus esset) denique condemnatus est, et intra paucos dies apud Tiburne capitali supplicio affectus. Vbi rursus confessionem illam suam perlegit, et veram esse jam sub ipsam mortem agnovit. Atque is exitus fuit basilisci hujus, qui potis erat eos necare, qui eum primi non aspexissent. Fabula erat certe ex hujus generis fabulis, quae memorantur, longissima; et alium fortasse finem sortita esset, nisi res incidisset in regem prudentem, animosum, et fortunatum.

Quantum vero ad tres Perkinii consiliarios, ii se asylarios registrari fecerunt, cum Perkinus id ipsum fecisset. Verum, sive quod iis ignotum esset, sive quod intra privilegium se continuissent, in judicium minime adducti sunt. Vna cum Perkinio suspensi sunt, major civitatis de Corke in Hibernia, et filius ejus; qui proditionum Perkinii inter praecipuos fautores fuerant. Paulo post, similiter morti adjudicati sunt octo alii, propter conjurationem factam in turre; quorum quatuor praefecti turris servi erant. Et statim post in judicium adductus, coram comite Oxoniae (seneschallo magno Angliae ea vice facto) infelix ille princeps comes Warwici, non propter conatum e turre evadendi (hoc enim peractum non est; atque etiam, cum incarceration pro proditione minime fuisset, evasio pro proditoris crimine lege haberi non debuit) sed propter conjurationem cum Perkinio initam seditiones in regno excitandi,

et

et regem destruendi. Comes autem Warwici accusationem confessione sua firmavit, et paulo post apud collem turris decapitatus est.

Sic etiam finivit, non solum nobilis istius, et vere commiserabilis personae, comitis Warwici, primogeniti ducis Clarentiae, tragoedia; verum etiam stirps et linea mascula Plantagenistarum, quae tanto cum splendore et gloria floruerat, usque a temporibus celeberrimae memoriae regis Henrici secundi regis Angliae. Fuerat autem haec stirps saepe sanguine proprio intincta. Manet autem adhuc progenies illa, sed in alias familias, tam imperiales, quam nobiles, transplantata. Verum nec criminis reatus, nec rationes status, invidiam extinguere poterant, quae regi ob hanc executionem incumbabant. Itaque consultum putabat rex, invidiam istam ex Anglia exportare; eamque in novum suum affinem, Ferdinandum regem Hispaniarum, exonerare. Regibus enim istis duobus vel solo nutu se mutuo intelligentibus, res ita se habuit, ut literae ex Hispania reperirentur atque ostenderentur, quibus, inter alios sermones circa tractatum matrimonii, Ferdinandus ad regem Henricum disertis verbis scripserat, se securitatem nullam de liberorum regis in regnum successionem videre, quamdiu comes Warwici in vivis esset; seque filiam suam in manifesta pericula et turbas mittere haud libenter sustenturum. Verum hoc facto, etsi rex aliquatenus invidiam a se ipso amoliretur; tamen non animadvertit, se simul maledictionem quandam, et omen infaustum, nuptiis ipsis impingere. Quod quidem eventu ita completum est; ut et princeps Arthurus uxore sua ad breve tempus potiretur; atque ipsa principissa Catharina (foemina tristis et religiosa) diu post, cum regis Henrici octavi, de ea repudianda, consilium ei primum nunciatum est, diceret, *Se quidem culpa vacare; sed hoc iusto iudicio Dei factum esse, quod nuptiae suae in sanguine fundatae fuissent*; intelligendo sanguinem comitis Warwici.

Hoc anno, regis decimo quinto, magna grassata est pestis, tam Londini, quam in aliis regni partibus. Itaque rex, post loca crebro mutata (sive ut a contagione tutior esset; sive ut occasionem colloquii cum archi-duce praeberet; sive ob utrumque) Caletum cum regina sua transfretavit. Postquam rex Caletum venisset, archi-dux statim ad eum honorificam legationem misit; tam ut de adventu regis in eas partes gratularetur, quam ut significaret se praesto esse (si regi placeret) praesentia sua obsequium ei deferre. Sed simul legati regi intimarunt, ut locum congressus designaret, extra aliquod munitum oppidum, aut castellum, quoniam hoc regi Galliae, simili occasione, denegasset. Quamvis autem (ut aiebat) non exiguum discrimen inter illos duos reges agnosceret; tamen ab exemplo se metuere, ne forte illud ipsum a rege quopiam in posterum, cui minus, quam regi Henrico, fideret, postularetur. Rex comitatem archi-ducis sibi gratam esse, exultationem autem probatam esse, ostendit; et locum ad aedem sancti Petri extra Caletum colloquio designavit. Simul etiam archi-ducem legatis a se missis honoravit: hi fuerunt, baro de Sancto Joanne; et unus ex secretariis regis: quos archi-dux eo honore excepit, ut (ad missam celebrandam sancti Audomari profectus) medius inter baronem de Sancto Joanne a dextra, et secretarium a sinistra, equitaret. Die ad colloquium assignato, rex equo vectus, ad nonnullum ab aede sancti Petri intervallum, in occursum archi-ducis, perrexit. Cum appropinquassent, archi-dux propere de equo descendit, et ad stapedem regis tenendum se obtulit: id rex nullo modo permittere voluit, sed cum et ipse ab equo descendisset, magnis cum amoris indiciis se mutuo complexi sunt: atque in locum, in templo ad hoc ornatum, ad longum tempus collocuti sunt; non solum tractantes de foederum praeteritorum confirmatione, et commerciorum libertate; sed etiam de nuptiis reciprocis, inter Henricum ducem Eboraci, filium regis secundo-genitum, et archi-ducis
filiam;

filiam; et rursus inter Carolum archi-ducis filium primogenitum, et Mariam filiam secundo genitam regis. Verum gemmulae istae immaturarum nuptiarum nihil aliud erant, quam vota quaedam principum amicorum, et aerae benevolentiae, etsi alterum matrimonium postea tractatu conclusum, sed minime consummatum fuerit. Verum toto illo tempore, quo principes isti inter se conversabantur in suburbiis Caleti, mira fuit inter eos cordialis et intimi amoris demonstratio; praecipue ex parte archi-ducis. Qui (praeterquam quod esset princeps humanissimus, et ex moribus suavissimis) conscius sibi, quam morose et parum amanter rex a concilio suo tractatus fuisset in negotio Perkin, omnibus modis contendit, ut pristinum in regis benevolentia locum recuperaret. Atque insuper patris et foceri sui monitis perpetuo obsessus erat, qui (propter odium suum et suspiciones adversus regem Gallum) semper archi-ducis aures obtuderunt, ut super amicitiam regis Angliae veluti anchoram jaceret; hac data occasione, eorum monita et praecepta exequi gauderet: regem appellans patronum suum, et patrem, et protectorem (nam haec ipsa verba rex literis suis postea inseruit, ad civitatem Londini missis: quibus humanitatem archi-ducis prolixè commendavit) cum aliis verbis honorificentissimis, quae amorem suum et observantiam erga regem testarentur. Venerunt etiam Caletum ad regem praefes Picardiae, et Balivus Amieni, a Ludovico rege Gallo missi; tam ut honorem ei exhiberent, quam ut certiores eum facerent de victoria sua, et subjugatione ducatus Mediolanensis. Rex visus est sibi complacere in honoribus, qui illi, durante mora sua Caleti, ab exteris exhibiti erant. Etenim Caletum fuscè de iis scripsit ad majorem et senatum Londinensem: quod (haud dubie) causam multis sermonibus in urbe praebeuit. Rex enim, etsi cives sibi conciliare non poterat modis ab Edwardo quarto usitatis; tamen affabilitate, et aliis favoribus regiis, eos semper devinciebat, seque illis multum dabat.

Hoè etiam anno mortuus est Joannes Mortonus, archiepiscopus Cantuariensis, et cardinalis, summusque etiam Angliae cancellarius. Vir prudens erat, et eloquens, sed ingenio aspero, et imperioso; regi acceptissimus, sed nobilitati invisus, populo itidem odiosus. Neque ex benevolentia aliqua nomen ejus omissum est in catalogo adulatorum regis, quos edictum Perkin perstrinxit; sed eum noluerunt reliquis admiscere, quoniam imaginem et superscriptionem papae in se habuit; cardinalatus scilicet honore impressam. Regem sibi obstrinxerat consiliorum occultatione, et diligentia; sed praecipue, quod regi, in fortuna sua minore, fidum se praebeuit: et simul quod (affectu suo secreto) inveterata malitia non vacabat adversus familiam Eboracensem, sub qua calamitates nonnullas subierat. Quinetiam libenter invidiam a rege in se derivabat, etiam plus quam rex vellet. Rex enim subterfugia non quaerebat, sed invidiae in os se objicere solebat, et cupiditates suas aperte praeferre: id quod invidiam contra eum auxit sane, sed minus audere effecit. Verum, quatenus ad duras illas regis exactiones, tempus postea prodidit, episcopum istum, regis ingenio obsequendo, illi potius temperavisse. Sub Richardo tertio, custodiae commissus fuerat in domo ducis Buckinghamiae, quem ad defectionem a Richardo secreto impulit. Sed postquam dux negotio se implicarat, episcopumque praecipuum sibi in tempestate gubernatorem navis fore sperasset, episcopus in scapham transiliverat, et trans mare profugerat. Verum utcunque iste vir laudandus, aut reprehendendus occurrat, certe felicissimam memoriam meritus est eo, quod principale fuerat instrumentum in conjunctione duarum rosarum. Grandaevus admodum mortuus est; sed corpore validus, et animi facultatibus integris.

Anno

Anno sequente, qui fuit sextus decimus regis, annusque domini millesimus quingentesimus, jubilaum Romae celebratum est. Verum papa Alexander, quo impensis et periculo longi itineris ad Romam usque parceret, consultum putavit, gratias eas spirituales per viam permutationis transferre ad eos, qui certas pecuniae summas solvissent; cum minus grave esset, eas in patria quemque sua recipere. Quo nomine in Angliam missus est Jasper Pons, Hispanus, papae commissarius; meliore judicio electus, quam fuerant illi, qui nonnullis annis post in Germaniam a Leone papa missi sunt. Etenim negotium magna cum prudentia, et specie sanctitatis, Pons iste gessit. Ita ut amplissimas pecuniarum summas, intra hoc regnum Angliae, in usum papae corrogaverit, exiguo aut nullo scandalo. Opinio prava increbuerat, regem pecuniae participasse. Verum apparet ex literis cardinalis Adriani, regis pensionarii, ad regem post aliquot annos missis, hoc minus verum fuisse. Etenim cardinalis iste, a rege adhibitus ut papae Julio persuaderet bullam dispensationis pro matrimonio inter Henricum principem et dominam Catharinam ineundo expedire, papamque in ea concedenda difficiliorem expertus, pro principali argumento merito regis erga eam sedem usus est; quod pecuniae illius, quam Pons intra Angliam collegit, ne denarium quidem tetigerat. Verum, quo clarius elucesceret (ad populo satisfaciendum) pecuniam istam sacram fuisse; idem nuncius breve regi a papa detulit; per quod rex excitatus et summonitus fuit, ut in persona propria bello-sacro contra Turcam interesset. Quoniam papa (ex solitudine patris universalis) quasi sub oculis cernens successus et progressus magni illius fidei hostis, multas consultationes in conclavi, praesentibus legatis principum exterorum, circa bellum sacrum, et generalem principum Christianorum in Turcam expeditionem suscipiendam, habuisset. In quibus consultationibus decretum fuisset; ut Hungari, Poloni, et Boëmi, Thraciam bello invaderent; Galli et Hispani, Graeciam; papa vero (promptus ad se immolandum pro causa Christiana) in persona sua, et comitatu regis Angliae, Venetorum, et aliorum statuum qui mari pollerent, navigaret cum classe potentissima, per mare Mediterraneum, usque ad Constantinopolim. Quodque in hunc finem sanctitas sua nuncios ad omnes principes Christianos misisset; tam ut cessatio fieret omnium dissidiorum et querelarum inter se, quam ut apparatus bellici, et contributiones pecuniarum, sine mora fierent, ad sacrum hoc inceptum ad exitum perducendum.

Huic papali legationi rex (de animo et consiliis papae bene informatus) responsum dedit, magis solenne, quam serium; significans,

Nullum in terra principem seipso promptiorem, aut obsequentiorem futurum, tam persona propria, quam universis suis copiis, et fortunis, ad bellum hoc sacrum ineundum. Verum, tantam esse locorum distantiam, ut nullae maritimae copiae, a se apparandae et cogendae, nisi duplici sumptu instrui possint, et duplici etiam (ad minimum) mora, quam posset fieri a regibus, quorum territoria magis essent in propinquo. Praeterea, neque structuram navium suarum (cum nullas haberet triremes) neque experientiam navarchorum et nautarum suorum illis maribus tam apte convenire posse, quam nationum illarum. Itaque consultius facturam suam sanctitatem, si ab uno ex regibus illis, qui commodius posset, impetraret, ut mari se committeret. Quo pacto omnia et minore impendio, et majore celeritate, confici possint. Quinetiam aemulatio et divisio circa imperium exercitus, quae inter illos duos reges, Gallum et Hispanum, intervenire fortasse possint, si uterque in bello terrestri super Graeciam procederet, prudenter evitaretur. Se vero, pro sua parte, auxiliis et pecuniis non defuturum. Nihilominus, si uterque rex hoc facere recusaret, se potius, quam sanc-

titas sua sola navigaret, quam primum posset, eidem inservitutum. Sub conditione tamen, ut primo discordias omnes inter principes Christianos depositas et sedatas videret; quemadmodum ipse, ex sua parte, nullis omnino implicatus esset: atque simul, oppida aliqua munita ad littora Italiae in manus suas traderentur, quae hominibus suis et praesidio et receptui esse possint.

Cum hoc responso reversus est Jaspar Pons nequiquam tristis. Attamen haec regis declaratio (utcumque superficialis) ei talem apud externos existimationem peperit, ut non diu post ab equitibus Rhodi electus esset ordinis illius protector: omnibus rebus in multiplicationem honoris cedentibus regi, qui tantam obtinuerat famam prudentiae, et in rebus civilibus peritiae.

His duobus posterioribus annis, in iudicium vocati sunt quidam haeretici; quod tempore hujus regis rarum admodum erat: et si aliquando contigerat, poenitentiis potius, quam igne, luebant. Rex (licet scholasticus non esset) tamen honorem sortitus est, ut Cantuariæ unum ex iis convinceret, et ad sanitatem perduceret.

Hoc etiam anno, licet rex a spiritibus et illusionibus non esset vexatus, quos aspersione partim sanguinis, partim aquae, abegerat; attamen apparitionibus quibusdam inquietabatur; semper ab eadem regione se ostendentibus, familia scilicet Eboracensi. Evenit, ut comes Suffolciae, filius Elizabethae (sororis natu majoris Edwardi quarti) ex Joanne duce Suffolciae, secundo ejus marito, et frater Joannis comitis Lincolniae, qui apud praelium de Stoke occubuerat, vir iracundus et cholericus, hominem in irae fervore occideret, cujus criminis rex ei gratiam fecit. Verum, aut ut ei nubem quandam infamiae impingeret; aut ut sensum gratiae suae majorem incuteret; eum palam in iudicium produxit, et diploma condonationis suae aperte allegare voluit. Hoc in comite, illum effectum peperit, quem similibus causis in animis elatis parere consuevit, nimirum, ut ignominia altius insideret, quam gratia. Itaque infensus animi, clam in Flandriam aufugit ad materteram suam ducissam Burgundiae. Rex hac re turbatus nonnihil est. Sed prioribus periculis edoctus, ut lenibus et tempestivis uteretur remediis, nunciis benignis ita eum emollivit (ducissa etiam Margareta, tot in alchemia sua frustrationibus fatigata; ideoque a novis experimentis facta aliena; partim etiam non nihil dulcorata, quod ejus nominis in confessione Perkini nulla facta fuerat mentio) ut comes placatus rediret, regique reconciliaretur.

Principio anni sequentis, qui erat regis decimus septimus, domina Catharina, Ferdinandi et Isabellae, regis et reginae Hispaniae, filia quarta, Angliam appulit, apud portum Plimmouthi, secundo die Octobris; et decimo quarto Novembris insequentis, principi Arthuro nupsit; matrimonio in templo D. Pauli solenniter celebrato: princeps tunc annorum erat circiter quindecim, sponsa autem ejus circiter octodecim. Modus eam in Angliam recipiendi; modus ingressus ejus in Londinum; atque nuptiarum ipsarum celebritas, magna et vera cum magnificentia peracta sunt; sive sumptus spectetur, sive splendor, sive ordo. Praecipuus vir, qui universum apparatus curavit, erat Foxus episcopus; qui non solum prudens erat consiliarius in negotiis tam belli quam pacis, verum etiam bonus praefectus operum, bonus itidem magister caeremoniarum; denique omnia erat, quae competerent parti activae, et pertinerent ad servitium aulae, aut status, magni regis. Nuptiarum harum tractatus septem annorum opus erat; cujus partim causa erat aetas tenera principum, praesertim ipsius Arthuri. Sed vera causa fuberat, quod hi duo reges, prudentissimi scilicet, et profundi judicii, stabant diu alter in fortunam alterius intuentes; satis gnari, tractatum ipsum interea opinionem ubique creare arctae inter illos conjunctionis, et amicitiae; quod

quod ipsum utrinque utile erat rebus amborum regum, licet liberi adhuc manerent. Verum in fine, cum utriusque regis fortuna indies magis prospera et secura evaderet, atque cum, circumspectantes, nullam invenirent conditionem meliorem, tractatum matrimonii concluderunt.

Summa dotis (quae in regem translata erat per viam renunciationis) fuit ducenta millia ducatorum. Quorum centum millia solvi debebant post decem dies a solennizatione matrimonii: altera vero centum millia, aëquis portionibus, proximis duobus annis. Pars tamen poterat per jocalia, aut per vasa aurea et argentea, repraesentari; et ratio inita est, quo pacto iuste et indifferenter aestimarentur. Reditus autem principissae assignatus fuit tertia pars principatus Walliae, et ducatus Cornubiae, et comitatus Cestriae, postea per metas separanda. Verum, si contingerit eam reginam Angliae fore, indefinitus relinquebatur; ita tamen ne minor foret, quam ulla regina Angliae antehac frueretur.

In spectaculis et triumphis nuptialibus, multa ex astronomia desumpta sunt. Sponsa enim per Hesperum adumbrata est, princeps autem per Arcturum: sed et vetus rex Alphonsus (qui inter reges maximus fuerat astrologus, atque simul ex progenitoribus principissae) introductus est, ut fortunam nuptiarum praediceret. Certe, quisquis is fuerit, qui istas nugas concinnaret, ultra pedantium sapuit. Sed pro certo ducas, Arthurum illum regem Britannum, ad fabulas usque celebrem, atque profapiam principissae Catharinae, a familia Lancastrensi extractam, nullo modo oblivione praeterita fuisse. Verum (ut videtur) non fausta res est, fortunam ex astris petere. Nam princeps iste juvenis (qui, eo tempore, in se trahebat, non solum spes et affectus patriae suae, verum etiam oculos et expectationem exterorum) post paucos menses, ineunte Aprile, apud castrum de Ludlow obiit, quo missus erat, ut cum aula sua resideret, tanquam princeps Walliae. Hujus principis, eo quod cito mortuus est, et quia in more patri erat liberos suos modice illustrare, exigua manet memoria. Illud tantum traditur, eum bonarum literarum studiosissimum fuisse et magnos in iis profectus fecisse, supra annos suos, et supra consuetudinem principum magnorum.

Dubitatio quaedam temporibus sequentibus oborta est, cum divortium Henrici Octavi et dominae Catharinae tantas turbas in orbe concitaverat, utrum Arthurus carnaliter cognovisset Catharinam uxorem suam; quo ista pars, de cognitione carnali, casui infereretur. Verum autem est, Catharinam ipsam rem negasse; vel saltem advocatos illius et rei instituisse, et ut firmamentum causae non contemnendum omitti noluisse; etsi plenitudo potestatis papalis in dispensando quaessio fuisset primaria. Ista autem dubitatio per longum tempus duravit, respectu duarum reginarum, quae successerunt, Mariae et Elizabethae; quarum legitimaciones erant inter se incompatibiles, etsi successio ipsarum vigore actus parlamenti stabilita fuisset. Tempora autem, quae Mariae reginae legitimationi favebant, credi volebant, nullam fuisse carnalem cognitionem. Non quod videri vellent absolutae papae potestati quicquam derogare, vel eo casu dispensandi; sed honoris tantum causa, atque ut calus magis esset favorabilis, et mollius laberetur. E contra, tempora, quae legitimationi reginae Elizabethae favebant (quae et longiora, et recentiora fuerunt) contrarium defendebant. Illud certe memoriae est, intercessisse tempus semestrem inter mortem principis Arthuri, et creationem Henrici in principem Walliae; quod eo pertinere homines interpretabantur, quo spatium illud temporis in certo poneret, utrum Catharina ex Arthuro gravida facta fuisset. Quin et Catharina ipsa novam a papa bullam procurari

curari fecit, ad matrimonium melius corroborandum, cum clausula illa, *vel forsan cognitam*, quae in priore bulla comprehensa non erat. Datum etiam in evidentiis fuit, dum causa divortii tractaretur, scomma quoddam facetum; nimirum quod Arthurus mane cum e lecto principissae surrexisset, potum postulasset, praeter consuetudinem suam; cumque generosus quidam e cubiculo suo, qui potum ei porrigeret, subrideret, remque notasset; princeps jocans ad eum dixisset, se in medio Hispaniae, quae calida esset regio, fuisse; iter autem suum sitibundum eum reddidisse; quodque si adolescens ille e tam calido climate venisset, potum avidius haussisset. Quinetiam princeps fuerat annorum circiter sexdecim cum mortuus est, et corpore sanus et robustus.

Februario sequente, Henricus dux Eboraci factus est princeps Walliae, et comes Cestriae et Flintae; etenim ducatus Cornubiae statuto ad eum devolutus est. At rex, ingenio tenax, et non libenter reditus novos, si alibi nupisset Henricus, assignaturus; sed praecipue propter affectum suum, quo et natura, et propter rationes politicas, Ferdinandum prosecutus est, affinitatis prioris continuandae cupidus, a principe obtinuit (etsi non absque aliqua reluctatione, qualis ea aetate, quae duodecimum annum nondum complevit, esse poterat) ut cum principissa Catharina contraheretur: secreta Dei providentia ordinante, ut nuptiae illae magnorum eventuum et mutationum causa existerent.

Eodem anno, celebratae sunt nuptiae Jacobi regis Scotiae cum Margareta, filia Henrici primogenita: quae per procuratorem contractae sunt, et apud crucem divi Pauli publicatae, vicesimo quinto Januarii, et hymnus Te Deum sollemniter ibi cantatus est. Verum hoc certum est, laetitiam civium Londinensium, per sonitum campanarum, ignes exultationis, et hujusmodi plebis suffimenta, monstratam, majorem fuisse, quam quis expectare in animum induxisset, cum tam gravia et recentia internationes odia exstiterent; praesertim Londini, quod tam longe fuerat a sensu periculorum et molestiarum ex bellis praecedentibus. Ideoque vere attribui poterat secreto augurio et inspirationi (quae saepenumero influit, non tantum in corda regum, verumetiam in pulsas et venas populorum) de felicitate, ex eo conjugio temporibus futuris secutura. Matrimonium hoc mense Augusti sequentis consummatum fuit apud Edenburgum. Rex filiam suam usque ad oppidum de Colliweston comitatus est; ibique eam curae et famulatio comitis Northumbriae commisit; qui magno cum comitatu virorum et foeminarum nobilium eam in Scotiam, ad maritum suum, perduxit.

Hoc matrimonium, per tres fere annos, tractatum erat; a tempore scilicet, quo rex Scotiae cum episcopo Foxo arcanum animi sui communicasset. Summa dotis, a rege Henrico data, fuit decem mille librarum. Reditus autem annui, a rege Scotiae in sustentationem uxoris suae assignati, fuerunt bis mille librarum, post mortem Jacobi; et mille librarum in praesenti. Qui reditus separandi erant ex praecipuis et certissimis redditibus. Traditur, cum de hoc matrimonio deliberaretur, regem concilio suo sanctiori negotium remisisse: quosdam vero ex concilio, usos consiliariorum libertate (rege tum praesente) supposuisse; si duo regis filii sine haeredibus masculis defuncti essent, regnum Angliae ad lineam Scotiae devolutum iri, quod monarchiae Anglorum praepudicio esse possit. Cui objectioni rex ipse, nihil moratus, respondit; id si contigerit, Scotiam accessionis loco Angliae futuram, non Angliam Scotiae: majus enim regnum minus ad se tracturum. Ideoque unionem istam tutiorem futuram,

ram, quam fuerat illa Franciae. Hoc responsum regis instar oraculi habitum est; et silentium de ea re secutum.

Annus idem fatalis erat tam funeribus, quam nuptiis: idque aequali temperamento. Gaudia enim et festa nuptiarum duarum compensata erant luctibus et funeribus principis Arthuri (de quo jam diximus) et reginae Elizabethae, quae ex puerperio mortua est apud turrin, infante non diu superstite. Mortuus est etiam eodem anno Reginaldus Brajus eques auratus, qui notatus est majorem habuisse apud regem consulendi libertatem, quam aliquis alius consiliarius: verum id genus libertatis erat, quod adulationem redderet magis sapidam. Attamen plus justo ex invidia participavit circa regis exactiones.

Hoc tempore status regis fuit florentissimus; amicitii Scotiae munitus, Hispaniae roboratus, Burgundiae ditatus; universae turbae intestinae siluerunt; atque omnis belli strepitus (tanquam tonitru ex longinquo) in Italiam delatus. Itaque natura, quae saepenumero vinculis fortunae feliciter constringitur et fraenatur, coepit praevalere et praedominari effraenis in animo regis; affectus suos et cogitationes (tanquam gurgite forti) impellendo adcorrogandos et accumulandos thesauros. Sicut autem reges multo facilius, ministros et instrumenta inveniunt, qui cupiditatibus eorum interserviant, quam qui rebus suis et honori; nactus est duos ministros ex voto suo, aut etiam ultra votum suum, Empsonum et Dudleium (quos populus aestimabat pro sanguifugis suis et expilatoribus) ambos audaces et famae contemptores; quique ex domini sui multura haud parum ad se ipsi trahebant. Dudleius bona familia ortus fuit. Vir eloquens, et qui negotia aspera bonis verbis condire poterat. Sed Empsonus, qui filius fuit rudiarii, factum semper urgebat, deque eo triumphabat, missis aliis quibuscunque respectibus, tanquam inanibus. Hi duo, scientia juris periti, auctoritate consilarii (quemadmodum corruptio rerum optimarum est pessima) legem et iustitiam in absyathium et rapinam verterunt. Primo enim mos illis erat, efficere ut plurimi ex subditis diversorum criminum rei peragerentur, atque eousque juxta formam legis procedere; cum vero billae impetitionis, quae vim tantum accusationis, non decisionis habebant, verae repertae fuerint, statim eos custodiae tradere. Neque tamen causam juridica via prosequerentur, aut eos tempore convenienti ad se defendendum producebant, sed in carcere languere permittebant, et diversis artificiiis et terroribus plurimas ab illis multas et redemptiones extorquebant, quas compositiones et mitigationes vocabant.

Quinetiam usu audaciores facti, tandem tam contemptim et incuriose processerunt, ut ne dimidiam illam partem (de qua diximus) faciei iustitiae retinerent, ut per viam indictamenti procederent; sed praecepta sua et missivae passim volitabant, ad homines comprehendendos, et coram seipsis, et aliis, in aedibus suis privatis, colore scilicet commissionis suae, sistendos; ibique via quadam iustitiae summaria et irregulari, per examinationem solam, absque duodecim virorum iudicio, causas terminabant, potestatem sibi assumentes, in his iustitiae latebris, tam causas coronae, quam controversias civiles, dirimendi.

Praeterea, mos illis erat, terras et redditus subditorum tenuris feodalibus (quae in capite vocantur) onerare et captivare, falsas inquisitiones procurando, atque inde custodias et matrimonia minorum captando; atque etiam liberaturas, primas seisinās, et multas pro alienationibus (hujusmodi tenurarum fructus scilicet) exigendo; recusantes, sub variis praetextibus et procrastinationibus, subditos admittere ad tales falsas inquisitiones, juxta normam legis, evincendas. Quinetiam pupillis regis, cum ad majorem aetatem pervenissent, non licebat restitutionem terrarum suarum obtinere, nisi

immanes pecuniarum summas persolverent. Rursus mos illis erat, subditos, informationibus de intrusione in terras regias vexare, ex meris calumniis et praetextibus vix probabilibus.

Cum vero subditos, ob causas aliquas civiles, ex-leges fieri contigisset, eos charitam condonationis suae, de more, procurare non passi sunt, nisi magnas et intolerabiles pecuniarum summas dedissent; rigori legis innisi, quae ut-legatorum bona fisco applicat. Quinetiam de proprio addebant, absque aliquo omnino juris adminiculo, regi, nomine mulctae, in casu ut-legationis, dimidiam partem terrarum et reddituum subditorum deberi, durante spatio duorum annorum integrorum. Etiam cum duodecemviris et juratoribus grandioribus minaciter agere solebant, eosque compellere ut quod sibi libitum esset renunciarent: quod si minus fecissent, in quaestionem eos adducere, incarcerare, et mulctare consueverunt.

Has, cum multis aliis, oppressiones et concussiones exercebant, oblivione potius sepeliendas, quam memoriae tradendas; tam, sicut accipitres domestici, pro domino suo, quam, sicut accipitres sylvestres, pro seipsis praedantes; in tantum, ut opes amplissimas sibi comparaverint. Praecipuum autem eorum flagellum erant forisfacturae, exactae super leges poenales; in quibus processibus nulli pepercerunt, neque eminentioris ordinis, neque inferioris: neque distinguendo, num lex possibilis fuerit, aut impossibilis; in usu aut obsoleta: sed statuta omnia, tam antiqua, quam nova, tanquam rastris percurrendo: etsi complura ex illis magis in terrorem condita essent, quam ut summo jure ageretur. Habebant autem semper circa se catervam delatorum, calumniatorum, et juratorum pragmaticorum; ita ut quidvis, pro arbitrio suo, vere-dicto exhiberi et confirmari efficerent, sive de facto, sive de valore.

Manet etiam in hodiernum diem narratio; regem quodam tempore fuisse a comite Oxoniae (qui praecipuus ei erat servus, tam bello quam pace) magnifice et sumptuose exceptum, apud castrum suum de Heveningham. Sub discessu autem regis, stabant servi comitis, ordine decente, tunicis suis famulitiis, cum insignibus comitis, utrunque latus regis pretereuntis claudentes. Rex comitem ad se vocavit, et dixit; "Domine mi, multa audiveram de hospitalitate tua, eam autem video fama esse majorem. Isti generosi et probi homines, quos ab utraque manu aspicio, sunt certe servi tui domestici, nonne?" Comes autem subridens respondit: "Si placet celsitudini vestrae, hoc opes meae non ferrent. Sunt certe illi plerique famuli extraordinarii, suis viventes impensis, qui hoc tempore venerunt, ut familiam meam decorarent, praecipue autem ut celsitudinem vestram spectarent." Rex ad haec paulum subsiliit et dixit; "Medius fidius (domine mi) de lauto et splendido apparatu, quo me excepisti, gratias ago, sed pati minime possum leges meas sub conspectu meo violari. Procurator meus tecum aget." Atque simul traditur comitem, eo nomine, cum procuratore regis non minoris quam triginta mille ducatorum et amplius transsegisse. Atque ut regis incredibilis diligentia in ejusmodi rebus manifestius appareat, memini me, multis abhinc annis, vidisse librum rationum Empsoni, cujus singulas fere paginas rex propria manu subsignavit, et in aliquibus locis postillae erant etiam ex manu regis. In quo libro fuit memoriola ista Empsoni.

Item Receptae [a tali] quinque mercae, propter condonationem A. B. impretrandam; et si condonatio non concedatur, pecunia est rependenda, nisi eidem alias satisfactum fuerit.

In margine autem hujus memoriolae per manum regis propriam apposita sunt haec verba:

Alias

Alias satisfactum.

Cujus ideo potius mentionem facio, quod in rege magnam parsimoniam ostendit, sed tamen cum justitia conjunctam. Itaque pusillae istae arenulae et granula auri et argenti (ut videtur) haud parum fecerunt ad mirabilem illam struem thesauri constituendam.

Verum interea (ne rex obdormisceret) comes Suffolciae, in nuptiis Arthuri principis, propter splendoras vestes et alios sumptus obaeratus, animum iterum adjicit, ut fieret eques erraticus, et in regionibus exteris nova facinora experiretur; unde cum fratre suo in Flandriam rursus aufugit. Quod animos ei addidit, fuit proculdubio universalis murmur populi contra regimen Henrici. Cumque esset vir levis, et temerarius, cogitavit ille, vapores quosque in tempestates verfos fore. Neque defuit ei factio nonnulla intra regnum; etenim murmur populi etiam in nobilibus novarum rerum studium excitat; idque rursus caput aliquod seditionis evocat. Rex, ad solitas artes confugiens, Robertum Cursonum equitem auratum, castelli de Hammes praefectum (tum trans mare degentem, ideoque minus suspectum, qui cum rege consilia misceret) praefecturam suam deferere jussit, seque servum comitis profiteri. Eques iste, postquam in arcana comitis se sedulo insinuasset, atque ab eo explorasset in quibus fiduciam praecipue reponeret, regem de omnibus, quam fieri potuit occultissime, certiore fecit: et nihilominus eundem locum in confidentia comitis retinuit. Literis et nunciis a Cursono acceptis rex motus, comprehendi jussit Gulielmum Courtneium comitem Devoniae, arctissima affinitate cum rege conjunctum (quippe qui in matrimonium duxerat dominam Catharinam Edwardi quarti filiam) Gulielmum Polum comitis Suffolciae fratrem; Jacobum Tirrellum et Johannem Windhamum equites auratos; et nonnullos alios gradus inferioris homines, et in custodia habuit. Eodem quoque tempore comprehensi sunt Georgius baro Abergavennius et Thomas Greenus eques auratus; sed sicut ob levio rem suspicionem comprehensi erant, ita solutiore custodia habiti, et paulo post libertati restituti. Ex his, comes Devoniae, qui cum sanguine familiae Eboracensis tam alto gradu commixtus erat, ideoque a rege metuebatur sane, licet omnino insons fuerit; nihilominus tanquam illa persona, quae pravorum consiliorum in aliis objectum esse posset, in custodia turris detentus est durante vita regis. Gulielmus Polus similiter diu incarceratus fuit, etsi minus arcta custodia. Sed quantum ad Jacobum Tirrellum (contra quem sanguis principum innocentium Edwardi quarti et fratris ejus *sub altari clamabat*) et Joannem Windhamum, et alios inferiores, illi in judicium adducti et supplicio affecti sunt; equites autem duo decollati. Nihilominus, ut Cursono fides confirmaretur (qui, ut verisimile est, nondum omnes artes suas deprompserat, neque quae ab eo agenda erant perfecerat) publicata est, apud crucem D. Pauli, tempore executionum praedictarum, bulla papalis excommunicationis et anathematis in comitem Suffolciae et Thomam Cursonum, et alios quosdam nominatim; ac generaliter in omnes fautores ejusdem comitis: in qua re fatendum certe est, coelum ad terram nimis incurvatum fuisse, et religionem rationibus politicis. Verum haud diu post, Cursonus (opportunitatem nactus) in Angliam venit, et simul in pristinam apud regem gratiam, sed majore cum infamia apud populum. Cujus reditu comes haud parum territus est. Seque videns spe omni destitutum (ducissa quoque Margareta, tractu temporis et infelicibus successibus, facta tepidiore) post vagas quasdam peregrinationes in Gallia et Germania; et pusilla quaedam incepta, nihilo meliora, quam ignes exsulis missiles, defessus tandem in Flandriam, in protectionem archiducis se demum recepit; qui per mortem Isabellae eo tempore rex Castiliae esset, in jure Joannae uxoris suae.

Hoc

Hoc anno (decimo nono scilicet regni sui) rex comitia ordinum convocavit. Facile autem conjicere erat, quam absolutam potestatem se crederet rex habere apud ordines suos, ex hoc, quod Dudleius, odiosus ille minister regis, factus esset prolocutor inferioris confessus. In hoc parlamento paucae admodum latae sunt leges memorabiles circa administrationem regni publicam. Quae vero latae fuerunt, regis ut semper prudentiae et artis imperandi imaginem impressam habuerunt.

Lata est lex, qua irritae factae sunt omnes dimissiones aut concessiones regis adversus eos, qui rite citati, ad serviendum regi in bellis suis sive contra hostes, sive contra rebelles, non venirent, aut sine regis licentia discederent; cum exceptione tamen quorundam virorum togatorum: ita tamen ut quisque stipendia regis, a primo die protectionis suae, usque ad reditum in domum suam, reciperet. Simile statutum, quatenus ad concessionem officiorum civilium, ante ordinatum erat; hoc vero sanctionem illam regis etiam ad terras extendebat. Certe per plurimas leges, hujus regis tempore conditas, liquido apparet, regem tutissimum judicasse, leges militares legibus parlamentariis roborare.

Alia lex condita est, quae prohiberet importationem alicujus manufacturae, ex bysso, vel simpliciter, vel cum mixtura alterius filii, textae. Verum ad pannos integros sericos non extendebat (quoniam eo tempore ars hujusmodi manufacturas conficiendi in usu apud Anglos non erat) verum ab byssum textilem tantum; veluti taeniorum, astrigmentorum, reticulorum, ligularum, et cingulorum etc. quas manufacturas artifices Angliae satis callebant. Lex haec verae regulae nixa est, videlicet, ubi *materialia externa superflua sint, ibi manufacturas earum apud externos prohibendas*. Hoc etenim aut superfluitates illas arcebit, aut manufacturam lucrabitur.

Lata est etiam lex alia, qua chartae regiae de peculiaribus carceribus revocarentur, illique muneri vice-comitis reannecterentur. Peculiaribus scilicet et privilegiatis officiariis non minus ad interruptionem justitiae facientibus, quam locis privilegiatis.

Lata est insuper lex, quae leges municipiorum restringeret; quae saepenumero impugnare solebant praerogativam regis, legem communem regni, et libertatem subditorum; hujusmodi municipiis et collegiis nil aliud existentibus, quam fraternitatibus in malo. Ordinatum igitur est, ne hujusmodi leges peculiares executioni demandarentur, nisi recognitae fuissent et approbatae a cancellario et thesaurario Angliae, ac duobus capitalibus justiciariis, sive eorum tribus; aut etiam a duobus justiciariis itinerantibus in locis ubi municipium situm esset.

Lata est etiam lex alia, quae hoc revera agebat, ut argentum regni in monetariam regis adduceretur. Ordinabat autem, ut omnes nummi argentei tonfi, aut diminuti, in solutionibus pecuniarum minime reciperentur; ne grani quidem facta gratia, quam remedium vocant, sed tantum cum exceptione attritionis competentis; quae ob incertitudinem exceptio erat quasi illusoria: adeo ut per consequentiam omnes nummos argenteos in monetariam regis, iterum recudendos, adduci necesse fuerit; unde rex propter novam cusionem fructum perciperet.

Ordinatum est etiam statutum prolixum contra mendicos et errone; in quo duae res occurrunt, notatu dignae. Prima, comitiis displicuisse hujusmodi erroneum incarcerationem; utpote quae populo sumptui esset, carceres superoneraret, neque publicum exemplum, quod in oculos hominum incurreret, exhiberet. Altera, quod in statutis hujus regis (neque enim hoc statutum anni decimi noni solum est in eo genere) semper copulantur erroneum supplicia cum interdictis de alea aut chartis pictis, et hujusmodi

hujusmodi ludis illicitis, a servis et plebeiis utendis; atque una de cauponulis, sive cervisiariis supprimendis: cum haec fibrae sint unius radices, atque ac si alterum absque caeteris extinguere posse, vana opinio esset.

Quod vero ad turbulentas hominum coitiones, et illicita famulitia, vix fuit parlamentum, tempore hujus regis, absque statuto aliquo contra eas lato; rege semper excubias quasdam agente contra magnatum potentiam, et populares coetus.

Concessum etiam regi fuit eo parlamento subsidium pecuniarium tam a laicis, quam a clero. Nihilominus, ante finem anni, exivit commissio ad benevolentiam generalem colligendam: etsi nullum esset bellum, nulli metus. Eodem quoque anno, civitas Londini quinque millia mercarum regi dedit, pro confirmatione immunitatum suarum; res certe, quae magis initiis regis conveniret, quam temporibus ultimis. Neque paulum lucri regi accessit occasione statuti recentis de recudendis drachmis, et semi-drachmis, hodie solidos, et monetam sex denariorum aequantibus. Quantum vero ad molendina Empsoni et Dudleii, illa etiam nunc magis, quam unquam antea, molebant. Ita ut res esset plane stupenda, videre quot imbres aurei in regis thesauros simul descenderint. Nam primo, solutiones posteriores dotis nuptialis ex Hispania in illud tempus incidebant; subsidium parlamentarium exigebatur; benevolentia colligebatur; adde commodum ex monetis recuis; immunitatum Londini redemptiones; casualia undique emergentia. Haec autem pecuniarum congeries, eo magis fuit mirabilis, quod rex eo tempore nullis omnino bellis aut motibus implicabatur: quin et unicum tantum filium habuit; filiam etiam unam innuptam: praeterea rex is fuit, qui prudentia excelleret; altoque itidem spiritus gereret; adeo ut gloriam ei ex divitiis petere opus non esset; cum aliis rebus plurimis (nisi quod certum est, avaritiam sibi materiam ambitionis semper proponere) eniteret. Ita ut, unde tanta pecuniarum cupiditas regem obsederit, non facile quis habeat, quod conjiciat. Forsitan amor filii hanc cogitationem animo suo suggessit, se tam potens regnum et tantos thesauri cumulos relicturum, ut filius arbiter fortunae propriae futurus esset.

Hoc etiam anno festum servientium ad legem celebratum fuit; quod fuit tempore regis hujus secundum.

Circa hoc tempus, Isabella, regina Castiliae, decessit: foemina heroica, ac ornamentum et sexus sui et temporum; quaeque magnitudinis regni Hispanici, quae secuta est, lapis angularis fuit. Hoc accidens rex non ut nova peregrina accepit, sed tanquam illud, quod magnum haberet cum rebus suis consensum; idque duplici respectu praecipue. Nimirum, tam propter exemplum, quam propter consequentiam. Primo secum reputabat, casum Ferdinandi Arragoniae, post mortem Isabelae, eundem prorsus esse cum casu suo, post mortem Elizabethae, casumque Joannae, haeredis Castiliae, convenire cum casu filii sui, principis Henrici. Etenim si uterque rex regnum teneret in jure uxoris suae, descendebat utique ad haeredem, neque marito accrescebat. Et licet casus suus proprius magis, quam ille Ferdinandi, et ferro, et membrana firmatus (hoc est victoria in acie, et actu parlamentario) nihilominus naturale illud jus sanguinis ita (etiam in animo viri prudentis) praeponderabat, ut dubitationem injiceret, num reliquis duobus tuto et solide quis niti posset. Itaque diligentissime observabat, quomodo cum rege Arragoniae actum foret in retentione regni Castiliae; atque insuper, si forte retinisset, utrum in jure proprio, vel ut administrator bonorum filiae suae, se illud tenere profiteretur. Secundo, animo

volvebat statum Europae per hanc mortem conversionem quandam pati posse. Cum enim, temporibus antea, conjunctio sui ipsius cum Arragonia et Castilia (quae res una fuerant) amicitiaque Maximiliani, et Philippi filii sui, archiducis, potentiam Gallorum longe superarent; metuere jam coepit ne forte rex Gallus (qui in affectibus Philippi regis juvenis Castiliae locum insignem obtinebat) et Philippus ipse, jam Castiliae rex (cui inimicitiae intercedebant cum focero suo circa praefens regimen Castiliae) necnon et ipse Maximilianus Philippi pater (qui mobili esset ingenio, et de quo conjectura illa fere sola merito capi poterat, eum non diu eundem futurum, qui paulo ante fuisset) hi tres potentissimi principes in arctam aliquam amicitiam et foedus inter se coirent. Quo facto, licet periculum minime sibi ab illis immineret, tamen amicitiae Arragoniae nudae relinqueretur. Vnde fieret ut cum ipse prius velut arbiter rerum Europae extitisset, jam potestate minutus foret, et tanta conjunctione in ordinem redactus. Quin et rex Henricus (ut videtur) de nuptiis secundis coepit cogitare, et circumspicere, quales condiciones matrimoniorum in Europa tunc se ostenderent. Inter alias audiverat de pulchritudine et moribus suavissimis reginae juvenis Neapolitanae, viduae Ferdinandi junioris, tunc temporis matronali aetate, annorum circiter viginti septem. Per quas nuptias existimabat regnum Neapolitanum (de quo tam diu inter regem Arragoniae et regem Gallum certatum fuerat, quodque noviter tandem tranquillitatem fortitum est) posse, saltem in parte, deponi intra suas manus, qui pignus tam tuto tueri possit. Misit igitur, tanquam legatos aut nuncios, tres viros, quibus multum fidebat; Franciscum Marfinum, Jacobum Braybrokum, et Joannem Stilum; revera ad inquirendum potius quam negotiandum; idque super duas materias. Prima erat, de persona et fortunis reginae juvenis Neapolitanae: altera, de omnibus rebus, quae relationem quampiam habebant ad fortunam et consilia Ferdinandi. Cum autem ii commodissime observare possint, qui ipsi minime observantur, eos misit sub praetextibus speciosis, tradens iis in manus literas amoris et comitatus a Catharina principissa ad amitam suam, et neptim, seniore et juniorem reginas Neapolis: etiam commisit iis librum articulorum novorum circa pacem; qui liber, licet antea datus fuisset doctori de Puebla, legato Hispano in Anglia residenti, ab illo in Hispaniam mittendus; tamen visum est regi, quia plusculum temporis intercesserat, ex quo nihil ab Hispania accepisset, ut illi nuncii, postquam duas illas reginas visitassent, recta ad aulam Ferdinandi pergerent, atque secum exemplar libri perferrent. Mandata circa reginam Neapolis juniorem tam accurata erant ex exquisita, cum articulos continerent, adeo praecisos, ut veluti tabulam quandam conficerent personae ejus, quoad complexionem, aspectum, lineamenta corporis, staturam, valetudinem, annos, mores, gestum, fortunas, ut, si rex juvenis fuisset, eum quis facile amoribus deditum judicaret; cum vero aetate provectior esset, interpretari potius quis debeat, eum proculdubio castum insigniter fuisse, utpote qui omnia in una foemina conjuncta desideraret, quo affectus suos ab amoribus vagis contineret. Verum in his nuptiis rex cito refrixit; postquam a legatis suis accepisset, reginam istam juvenem pulchris quidem et amplis redditibus, in regno Neapolitano, dotatam primo fuisse, quos integros recepit, durante vita Frederici patris sui: etiam durante tempore Ludovici, regis Galli, intra cujus limites proventus illi jacebant: verum postquam regnum ad regem Ferdinandum pervenisset, omnes redditus illius regni exercitui et praefidiis assignatos fuisse: illam autem pensionem tantum, aut exhibitionem ex arcis ejus, recipere.

Alteri

Alteri inquisitionis parti relatione gravi et diligenti satisfactum est, quae regem plene informabat de praesenti statu regis Ferdinandi. Ex hac relatione regi constitit, Ferdinandum regimen Castiliae retinere in jure administratoris filiae suae Joannae; adminiculo etiam testamenti Isabellae reginae defunctae, et partim ex consuetudine regni, ut Ferdinandus praetexuit. Quodque omnia mandata, et chartae regiae expediebantur nomine Joannae filiae suae, sui que ipsius tanquam administratoris, nulla facta mentione Philippi mariti ejus. Quodque rex Ferdinandus, licet nomine regis Castiliae abstineret, constitueret tamen apud se regnum tenere absoluta potestate, absque reddendis rationibus.

Referebant etiam, regem Ferdinandum se spe nonnulla pascere, Philippum ei permissurum regimen Castiliae, durante vita sua; quod Ferdinandus certe ei persuadere vehementer conatus est, tam opera consiliariorum quorundam ipsius Philippi, quos Ferdinandus sibi devotos habuit, quam praecipue protestatione, quod si Philippus in hoc non acquiesceret, se juvenem aliquam uxorem ducturum; unde eum successione in regna Arragoniae et Granadae privaret, si forte ipsi filius natus foret: postremo intimando ei imperium Burgundorum ab Hispanis nullo modo toleratum iri, antequam Philippus mora et tractu temporis factus esset tanquam Hispanus naturalis. Sed in iis omnibus rebus (etsi prudenter positis et captatis) Ferdinandus spe sua frustratus esset, nisi quod Pluto erga eum magis fuit propitius, quam Pallas.

Eadem autem relatione, legati, qui homines erant mediocris conditionis, ideoque majore apud regem libertate gaudebant, rem tetigerunt, de qua tutum vix videbatur apud regem disserere. Etenim non dubitarunt regi apertis verbis narrare, subditos Hispaniae, tam proceres, quam populum, melius affectos esse erga partes Philippi (si modo uxorem secum in Hispaniam adduxisset) quam Ferdinandi; et causam simul adjunxerunt, quoniam Ferdinandus magnis exactionibus eos gravaret: quae certe simul repraesentata, ipsissimum casum exprimebant inter regem et filium suum.

Complectebatur etiam ista relatio declarationem de propositione quadam matrimonii; quam Amason, Ferdinandi secretarius legatis intimavit (sed tanquam magnum secretum) inter Carolum principem Castiliae, et Mariam filiam regis secundo-genitam; regi pro certo referentes, tractatum de matrimonio tunc agitatum inter principem praefatum et filiam regis Galli ruptum iri: filiamque Galli proculdubio nuptum iri Angolesmio, qui haeres erat apparens regni Galliae.

Etiam dispersum erat quidpiam de matrimonio Ferdinandi cum domina de Foix, foemina nobili, ex sanguine regio Galliae; quod postea certe completum est. Verum hoc referebant tanquam rem, quam in Gallia perdidicerant, in Hispania autem silentio cohibitam.

Rex hac relatione, quae magnam suis rebus lucem praebebat, bene informatus et edoctus fuit, quomodo se gereret inter Ferdinandum regem Arragoniae et Philippum generum ejus, regem Castiliae. Decrevit autem apud se, omnem navare operam ut illi inter se bene congruerent; sed utcumque hoc successisset, moderatis consiliis, et personam amici communis prae se ferendo, neutrius amicitia se privare: ita tamen, ut interiori affectu Ferdinandi rebus faveret; externis vero demonstrationibus et officiis Philippum magis demereretur. Sed ante omnia maxime delectatus est propositione matrimonii filiae suae Mariae cum principe Carolo; tum quod matrimonium esset

inter omnia Europae Christianae celsissimum, tum quod ex utraque affinitate participaret.

Verum ad corroborandam affinitatem suam cum Philippo venti colloquium ei detulerunt. Etenim Philippus, hiemem potius eligens, ut regem Arragoniae imparatum offenderet, cum magna classe e Flandria in Hispaniam solvit, mense Januarii, anno regis Henrici vicesimo primo. Coorta autem est dum navigaret atrox tempestas, quae naves ejus in diversas Angliae oras disjecit. Navis vero, in qua rex et regina vehebantur (cum duabus aliis naviculis solis) lacerata et vix a furore tempestatis elapsa, Waimoutham appulit. Philippus ipse (utpote mari et navigationibus infuetus) defessus et aeger, in terram prorsus ascendere voluit, ut vires suas reficeret, licet consilarii ejus contrarium suaderent; moram metuentes, cum res ejus celeritatem potius requirerent.

Fama classis potentis, ad Angliae littora visae, populum arma fumere adegit. Thomas autem Trenchardus eques auratus, cum copiis quas subito coegerat, nesciens quid rei esset, Waimoutham venit. Vbi, re intellecta, summa cum humilitate et humanitate regem et reginam ad aedes suas invitavit; statimque equites expeditos ad aulam misit. Paulo post, supervenit Joannes Caroius eques auratus cum magno comitatu armatorum, qui simile obsequium regi Philippo praestitit. Philippus autem, merito dubitans hos equites, utpote subditos, non ausuros eum absque notitia et licentia regis sui dimittere, eorum postulatis annuit, donec ex aula mandata acciperent. Rex, quam primum nova de hoc eventu accepisset, jussit statim ut comes Arundeliae suo nomine regem Castiliae visitaret; atque ei significaret, se sicut dolebat de infortunio ejus, ita laetari quod periculum maris evasisset; quodque sibi occasio daretur eum honore debito prosequendi; et ab eo petere ut ipse se quasi in suo esse regno existimaret; ipsumque regem Henricum qua poterat celeritate in ejus amplexus festinare. Comes, insigni cum magnificentia, ad regem Philippum accessit, cum turma splendida equitum trecentorum; et ad majorem pompam noctu taedis accensis regem adiit. Philippus, postquam comes mandata retulisset, regis animum satis perspicuus, quo citius abiret, equis citatis ad Henricum Windeforiae perrexit, regina sua parvis itineribus subsequente. Reges duo, in occurso suo, summis amoris et charitatis indicibus se mutuo exceperunt. Rexque Castiliae urbane Henrico dixit; "Se poenas jam solvere, quod intra munitum oppidum Caleti ingredi refugisset, cum prius collocuti essent." Cui rex respondit; "Muros et maria pro nihilo esse, ubi corda aperta essent; quodque hic ad nihil aliud adesset, quam ut honore afficeretur". Post unius aut alterius diei intermissionem, otio et levamento datae, reges sermones de renovando tractatu contulerunt: allegante Henrico, quod licet persona Philippi eadem essent, tamen fortuna ejus et status altius evecta essent: in quo casu tractatum renovationes in more apud principes erant. Verum dum ista tractarentur, Henricus, opportunum tempus deligens, regemque Castiliae in interius cubiculum adducens, ubi nemo praeter ipsos reges aderat, manuque leniter super brachium Philippi posita, vultuque nonnihil ad serius composito, ei dixit; "Rex optime; tu ad oras meas salutem reperisti; spero te minime permisurum ut ad oras tuas ego naufragium faciam." Quaesivit ab eo rex Castiliae, quid sibi vellet is sermo? "Loquor (inquit rex Henricus) de temerario illo et cerebroso subdito meo, comite Suffolciae, qui in ditione tua protectus est, et partes fatui jam arripit, cum alii omnes eas fastidierint." Rex Castiliae respondit; "Putâram (domine mi) felicitatem tuam supra tales cogitationes sitam; verum si hoc molestum tibi sit, finibus meis eum

“ eum ejiciam.” “ Replicavit rex, Hujusmodi crabrones in nido proprio minus damni facere; atqui pessimos esse cum circumvolitent. Se autem postulare, ut in manus suas traderetur.” Rex Castiliae, hoc postulato nonnihil confusus, et tanquam in se descendens, dixit; “ Hoc, salvo honore meo, facere non possum; minus etiam salvo honore tuo; videberis enim me tanquam captivum habuisse.” Cui rex Henricus subito respondit; “ Tum vero res peracta est. Ego enim illam honoris mei jacturam perferam, quo honor tuus illibatus servetur.” Rex Castiliae, qui regem plurimi faciebat, non immemor etiam in quo loco esset; neque sciebat quanto usui amicitia regis ei esse posset, quandoquidem ipse in regno Hispaniae novus esset, atque nec socero suo, nec populo ipsi adhuc gratus, vultu sedato dixit; “ Legem tu quidem mihi imponis; ego itidem vicissim tibi: habebis eum; sed honorem tuum obligabis, te vitam ei minime adempturum.” Rex Philippum amplexus dixit; “ Assentior.” Addidit rex Castiliae; “ Neque tibi displicebit, si ad eum mittam tali modo, ut partim sponte redire possit.” Rex Henricus respondit; “ Regem Philippum rem bene disposuisse; seque, si ei placeret, in hoc cooperaturum, et nuncium ad comitem in eum finem missurum.” Ambo reges separatim miserunt, atque interea conviviis et triumphis tempus protrahabant. Rege hoc agente, ut comes in ejus potestate esset antequam Philippus discederet; rege etiam Castiliae in hoc conveniente, ut res manifestius a se extorta putaretur; rex itidem Henricus multis prudentibus et egregiis monitis et argumentis Philippo suadebat, ut soceri sui consiliis se regeret, principis scilicet tanta prudentia, tanta experientia, tanta felicitate. Rex Castiliae (qui a Ferdinando animo alieno erat) respondit; “ Quod si socer ejus ei permetteret, ut regna sua, sicut par erat, regeret, ipse etiam ab illo libenter regi vellet.”

Confestim nuncii ab utroque rege missi sunt ad accersendum comitem Suffolciae: qui blandis verbis facile incantatus fuit, et in reditum suum libenter consensit; de vita sua securus, et de libertate spem bonam habens. A Flandria Caletum adductus est, et inde Doroberniam appulit, et stipatus custodia conveniente traditus et receptus in turrim Londinensem. Rex per hoc tempus regem Castiliae in fraternitatem pericelidis cooptavit; et reciproce filius ejus, Henricus princeps, in ordinem aurei velleris admissus est; et paulo post Philippus cum regina sua, rege comitante, ad urbem Londini venit; ubi excepti sunt omni magnificentia et apparatu, quantam quidem temporis angustiae paterentur. Postquam autem comes Suffolciae ad turrim perductus esset (quod maxime Henricus expetebat) cessarunt triumphi, regesque mutuo sibi valedixerunt. Nihilominus, durante mora Philippi in Anglia, etiam conclusus est tractatus ille, quem Belgae intercursum malum nominarunt, gerens datum apud Windeforiam; quoniam in eo continentur articuli nonnulli in favorem Anglorum potius, quam Belgarum; praecipue quod articulus ille, de libera Belgarum piscatione, qui in tractatu priore, anno regis undecimo, insertus erat, in hoc altero omissus est et minime confirmatus. Omnibus quoque articulis, qui ad priores tractatus confirmandos pertinerent, praecise et caute limitatis, ut ad negotium commercii tantum, nec ad alia extenderent.

Observatum est, eandem tempestatem, quae Philippum in oras Angliae compulerat, etiam aquilam auratam de spira templi D. Pauli dejecisse; inter cadendum autem impegit in signum aquilae nigrae, quod in coemeterio erat, illudque confregit et in terram conjecit. Quod erat profecto mira quaedam et praeceps accipitris in
alitem

alitem advolatio. Hoc interpretabatur populus mali ominis loco in familiam imperialem. Quod etiam impletum est in Philippo imperatoris filio, non solum in infortunio illo tempestatis, sed et in iis quae secuta sunt. Philippus enim, Hispaniam ingressus, et regni Castiliae possessionem sine vi adeptus (adeo ut Ferdinandus, qui tam magnifice antea loquebatur, non sine difficultate ad colloquium generi sui admissus esset) paulo post morbo correptus est, et diem suum obiit. Eo tamen ipso intervallo notatum est a prudentioribus, quod si diutius vixisset Philippus, focer ejus, ita apud eum se insinuaturus fuisset, ut si minus in affectibus ejus, at certe in consiliis et regimine, magna apud eum auctoritate valiturus esset. Morte Philippi, universum regnum Hispaniae, ad Ferdinandum rediit statu pristino, praecipue per infirmitatem Joannae filiae suae; quae maritum suum unice diligens (ex quo multos susceperat liberos) nec minus ab eo adamata (utcumque pater ejus, quo Philippo invidiam faceret apud populum Hispaniae, morose eum erga uxorem suam se gessisse divulgaverat) mariti sui obitum impatienter ferebat, et inde in maniam plane decidit. Cujus morbi curationi pater ejus incuriose incumbere existimabatur, quo imperium in Castilia retineret. Ita ut, quemadmodum felicitas Caroli octavi solita erat dici felicitas somni; ita etiam res adversae Ferdinandi somni res adversae dicerentur: utraque tam subito transferunt.

Circa hoc tempus regem cupiditas incessit introducendi, in familiam Lancastriae, honores coelestes, unde papae Julio supplicavit, ut regem Henricum sextum pro sancto canonizaret: inter alia argumento usus, quod de rege ipso in regnum successuro, tam clare vaticinatus esset. Julius, pro more, rem cardinalibus quibusdam commisit, qui verificationem de sanctis ejus operibus et miraculis examinarent. Verum res sub hac commissione extincta est. Generalis fuit opinio, Julium papam rem nimio pretio aestimasse, regemque noluisse eam tanti emere. Sed verisimilius est, papam illum Julium (qui honoris sedis Romanae et actorum ejus fuit studiosissimus) satis gnarum eundem Henricum ubique pro homine simplici et minus capaci habitum, metuuisse, ne honor is tali admissione vilesceret; nimirum, si discrimen rite servatum non esset inter innocentes et sanctos.

Eodem etiam anno, tractari coepit matrimonium inter regem ipsum et dominam Margaretam, ducissam dotariam Sabaudiae, unicam Maximiliani imperatoris filiam, et Philippi regis Castiliae sororem; foeminam prudentem, et famae integerrimae. Hujus rei mentio aliqua facta erat inter duos reges quando convenerant, sed paulo post in deliberationem denuo venit: in quo negotio pro tyrocinio rex opera utebatur capellani sui, Thomae Wolfaei, illius, qui postea ad tanti praelati culmen ascendit. Matrimonium hoc tandem conclusum est sub conditionibus in regis favorem amplissimis; sed firmatum tantum per verba de futuro. Fieri potest, ut rex in hoc matrimonium eo magis inclinaret, quod indies audisset procedere matrimonium inter veterem affinem et amicum suum, Ferdinandum Arragoniae, et dominam de Foix; unde rex ille regi Gallo adhaerere coepit: a quo semper antea fuisset alienus. Adeo fatale est, regum amicitias intimas et arctissimas citius aut tardius conversionem rotae experiri. Imo traditio quaedam invaluit (non certe apud nos, verum in Hispania) metuuisse Ferdinandum, postquam accepisset matrimonium inter Carolum principem Castiliae et Mariam regis Henrici filiam secundo-genitam absque impedimento procedere (quod matrimonium licet a rege Ferdinando primo propositum, postea tamen opera Maximiliani, et amicorum ejus praecipue, promotum et ad exitum perductum fuisset) ne forte rex Henricus ad regimen Castiliae aspiraret, ut administra-

tor,

tor, durante minori aetate generi sui. Videbantur enim futuri tres ejus regiminis competitor; Ferdinandus avus ex parte matris; Maximilianus avus ex parte patris; et rex Henricus, principis adolescentis focer. Certe non abfimile vero est, regimen Henrici (secum principem adolescentem adducentis) magis gratum futurum fuisse Hispanis, quam reliquorum duorum. Etenim proceres Castiliae, qui regem Arragoniae tam recenter expulerant in favorem regis Philippi, et sensa animi sui tam aperte protulerant, non poterant non habere pro suspecto et inviso regem Ferdinandum: Maximiliani autem ambitus propter causas plurimas vanus proculdubio fuisset. Verum hoc regis inceptum, quod jactatur, nobis quidem videtur (regis mores reputantibus, et consilia tuta et solida, nec cum vastis aut periculosis cogitationibus commissa) minus probabile; nisi forte cupiisset spirare calidum, quod pulmones affectos haberet. Hoc matrimonium cum Margareta de die in diem procrastinatum fuit, propter infirmam regis valetudinem, qui jam vicesimo secundo anno regni sui coepit laborare morbo arthritico. Verum catarrhus, simul in pulmones delatus, eos tabe infecit; adeo ut ter in anno (quasi periodis certis) praecipue autem vere, magnas experiretur accessiones et labores phthisis. Attamen negotiis se, quantum unquam alias, impertitus est. Ita tamen, ut, his infirmitatibus monitus, magis serio de vita futura meditaretur; et seipsum consecraret potius, quam Henricum sextum, thesauris melius erogatis, quam si datieffent papae Julio. Etenim hoc anno majores consuetis eleemosynas distribuit; etiam incarceratos omnes circa civitatem Londini redemit, qui detenti erant pro debitis aut feodis ad summam quadraginta solidorum, aut infra. Acceleravit etiam foundationes religiosas: et anno sequente (qui fuit regni sui vicesimus tertius) illam Savoiae perfecit. Quinetiam, acerbas populi sui querimonias contra exactiones et oppressiones Dudleii et Empsoni, et eorum sequacium, audiens; partim per homines probos et devotos, qui circaeum erant, partim per conciones publicas (concionatoribus in hac parte munere suo libere fungentibus) magna circa eas res poenitentia, et conscientiae moribus, ut pius princeps, tactus est. Nihilominus, Empsonus et Dudleius, etsi non potuissent non audire de regis in hac parte conscientiae scrupulis, tamen, acsi regis anima et pecunia distinctis officiis attributae et assignatae essent, ut nihil rei haberet una earum cum altera, nihilo lentius populum gravabant, quam antea. Eodem enim anno vicesimo tertio, crudelissime actum est cum Gulielmo Capello, equite aurato, jam secunda vice, praetextu, quod se male gessisset in praetura sua Londinensi. Crimen autem non aliud erat, quam quod in solutionibus quibusdam nummos aliquot adulterinos sciens accepisset; neque tamen de illis, qui nummos adulterassent, inquisitionem diligentem et exactam fecisset. Propter hoc crimen, et alia quaedam ei imputata, condemnatus est in summa bis mille librarum; cumque vir esset animosus, et prioribus vexationibus induratus, ne dodrantem quidem solvere voluit; et simul (ut videtur) verbis quibusdam contumacibus in ejusmodi prosecutiones inductus est: unde turri commissus est, ibique remansit usque ad mortem regis. Kneshworthus quoque, nuper major Londinensis, et uterque vice-comes ejusdem anni, pro delictis quibusdam in administratione munerum fuorum in judicium adducti, incarcerati, et postea solutione mille et quadragintarum librarum redempti. Item Hawisus, unus ex aldermannis Londini, impetitus fuit, et dolore et anxietate animi, antequam lis ad finem perducta esset, mortuus. Laurentius etiam Ailmerus, eques auratus, qui similiter major Londinensis fuerat, et ambo ejus vice-comites, multam mille librarum subierunt. Laurentius autem, quod solvere multam recusasset, custodiae commissus est; ubi remansit usquedum Empsonus ipse loco ejus incarceratus esset.

Minime

Minime mirum erat (cum delicta tam levia, multae tam graves essent) si thesauri regis reconditi, quos moriens reliquit; quorumque pars maxima, in locis occultis, sub clave et custodia sua propria, Richmondiae reposita erat; ascendissent ad summam quinque millionum, et dimidia, aureorum; massam certe grandem pecuniae, etiam pro ratione temporum praesentium.

Ultimum negotium status, quod regis hujus felicitatem temporalem clausit, fuit conclusio gloriosi illius matrimonii inter filiam suam Mariam et Carolum principem Castiliae, postea imperatorem celeberrimum; utraque parte tenerae aetatis tunc existente. Qui tractatus consummatus erat per episcopum Foxum, et alios regis delegatos, Caleti, anno proximo ante regis obitum. Qua affinitate (ut videtur) ita delectatus est, et quasi raptus, ut in literis, quas illa de re ad civitatem Londini scripsit (mandans ut omnia laetitiae et exultationis indicia exhiberent) gloriaretur, ac si muro atheno regnum istud circumdedit; cum generos sibi jam ascivisset, regem Scotiae, et principem Castiliae ac Burgundiae: ita ut jam nihil videretur addi posse ad hujus magni regis mundanam felicitatem, usque ad summum fastigium evectam (sive quis intueatur excelsas illas liberorum suorum nuptias; sive famam ejus, longe lateque per orbem sparsam; sive divitias fidem fere superantes; sive successuum suorum perpetuam constantiam) praeter mortem opportunam, quae eum ab aliquo fortunae impetu futuro subduceret: qui certe (propter odia populi sui, et titulum filii sui, tunc aetatem octodecim annorum implentis, principis certe audacis et liberalis, quique ipso aspectu, et oris majestate, oculos populi in se trahebat) fortasse in eum irruere potuisset.

Ad coronandum etiam vitae suae exitum, aequae ac regni sui initium, opus pietatis et misericordiae edidit, eximium, et imitatione dignum. Nam condonationem generalem promulgavit, qualis in coronatione regum concedi solet; ut certus novae coronationis in regno meliore. Quin et testamento suo declaravit, se velle ut restitutio fieret earum summarum pecuniae, quae ab officiariis suis injuste extortae fuissent.

Hoc modo, Salomon iste Anglorum (nam et Salomon ipse exactionibus populo suo gravis fuit) cum quinquaginta duos annos vixisset, atque viginti tres annos et octo menses regnasset; memoria integra, et statu animae beatissimo, in magna malacia morbi lenti, ad coelum migravit, vicesimo secundo Aprilis, an. salutis MDVIII. apud palatium suum Richmondiae, quod ipse exaedificaverat.

REX iste (ut verbis utamur quae merita ejus exaequent) fuit instar miraculi cujusdam: ejus scilicet generis, quod prudentes attonitos reddit, imperitos leviter percellit. Plurima siquidem habuit, et in virtutibus suis, et in fortuna, quae non tam in locos communes cadunt, quam in observationes prudentes et graves. Vir certe fuit pius, ac religiosus, et affectu, et cultu: sed ut erga superstitionem, pro modo temporum suorum, satis perspicax, ita interdum politicis rationibus et consiliis nonnihil occaecatus. Personarum ecclesiasticarum promotor; erga asylosum privilegia (quae tanta ei mala pepererant) non durus. Haud pauca religiosorum coenobia fundavit, dotavit; quibus accedit memorabile illud hospitale Savoya dictum. Magnus nihilominus eleemosynarius in secreto; quod luculenter indicat, etiam publica illa opera Dei gloriae, non suae, data. Pacem se summopere et amare, et pro viribus procurare, perpetuoprae se tulit. Atque illud in foederum praefationibus illi frequens fuit; *Pacem, cum Christus in mundum veniret, angelos praecinuisse; cum e mundo excederet,*

ipsum Dominum legasse. Neque hoc ei, timori aut animi mollitiei, imputari poterat (quippe qui animosus fuerit et bellator) sed virtuti vere Christianae, et morali. Neque tamen illud eum fugit, a via pacis aberrare illum, qui eam nimio plus videatur appetere: itaque famas, et rumores, et apparatus belli, saepe excitabat, donec pacis conditiones, in melius flecteret. Etiam illud notatu non indignum, quod tam sedulus pacis amator, in bellis tam felix extiterit. Siquidem arma, et expeditiones ejus, neque in bellis externis, neque in civilibus, unquam ei improspere cefferunt; neque noverat ille, quid clades bellica esset. Bellum in adeptione regni, necnon comitis Lincolniae, et baronis Audlaei rebelliones, terminavit victoria. Bella Gallica et Scotica pax, sed pax ab hostibus ultro petita. Bellum illud Britanniae, casus; mors nimirum Britanniae ducis. Tumultus baronis Lovelli, item Perkinii, tam ad Exoniam, quam in Cantio, fuga rebellium, antequam praelium tentarent: adeo ut propria ei fuerit armorum felicitas, atque inviolata. Cujus rei causa haud parva, quatenus ad seditiones intestinas compescendas, proculdubio fuit, quod in iis restringendis personam suam nunquam subtraxerit. Prima quandoque pugnae per duces suos transegit, cum ipse ad suppetias ferendas praesto esset: sed aliquam belli partem semper ipse attigit. Neque tamen hoc ipsum omnino propter alacritatem et fortitudinem, sed partim ob suspiciones, quod aliis parce fideret.

Leges regni in magno honore semper habuit, easque auctoritate sua munire videri voluit. Licet hoc ipsum non minimo quidem ei esset impedimento ad ea, quae voluit, pro arbitrio suo exequenda: ita enim commode earum habenas tractavit, ut ne quid de proventibus suis, aut etiam praerogativa regia, intercideret. Attamen, tali usus est temperamento, ut sicut interdum leges suas ad praerogativae suae jura traheret et prope torqueret; ita rursus per vices praerogativam suam ad legum aequabilitatem et moderationem consulto dmitteret. Etenim et monetarum regimen, et belli ac pacis tractatus et consilia, et rei militaris administrationem (quae omnino absoluti juris sunt) saepenumero ad comitiorum regni deliberationes et vota referebat. Justitia, temporibus suis, recte et aequabiliter administrata fuit; praeterquam cum rex in lite pars esset; praeterquam etiam, quod concilium privatum regis communibus causis circa meum et tuum se nimis immisceret: etenim confessus ille mera erat tumulturia et tribunal justitiae, praesertim sub regni sui initiis: enimvero in illa justitiae parte, quae fixa est, et tanquam in aere incisa (hoc est prudentia legislatoria) prorsus excelluit. Justitiam etiam suam misericordia et clementia temperavit. Vtpote sub cuius regno tres tantum ex nobilitate poena capitali affecti sunt; comes nempe Warwicensis, aulae regiae camerarius, et baro Audleus. Quamvis priores duo instar multorum essent, quatenus ad invidiam et obloquia apud populum. At ne auditum quidem cognitum erat, tantas rebelliones tam parca sanguinis per gladium justitiae missione expiatis fuisse, quam fuerunt duae illae insignes rebelliones, Exoniae et prope Grenovicum. Severitas autem illa, satis cruenta, qua in primos illos, infimae conditionis homines, qui Cantium appulerunt, animadversum est, ad faecem quandam populi tantum pertinebat. Diplomata autem illa generalia, quae gratiam praeteritorum rebellibus faciebant, perpetuo arma sua et praeibant et sequebantur. Videri autem erat, apud eum, miram quandam et inusitatam gratiae, larga manu praebitae et plane inexpectatae, cum suppliciorum severitate alternationem. Quod quidem, si tanti principis prudentiam cogitemus, minime inconstantiae, aut consiliorum vacillationi, imputari poterit; sed aut causae alicui secretae, quae jam nos latet;

aut regulae cuidam, quam sibi praescripserat, ut rigoris et mansuetudinis vias per vices experiretur. Sed quo minus sanguinis, eo plus pecuniae haurire solebat. Atque, ut nonnulli satis malevole interpretabantur, in altero fuit continentior, ut in altero premeret magis: utrunque enim intolerabile plane fuisset. Natura proculdubio erat ad accumulandos thesauros pronior, et divitias plusquam pro fastigio suo admirabatur. Populus certe, quibus hoc natura inditum est, ad conservandas monarchias, ut principes suos excusent, licet saepenumero minus iuste, in consiliarios eorum et ministros, culpam rejiciant, hoc ipsum Mortono cardinali et Reginaldo Braio consiliario imputabat: qui tamen viri (ut postea luculenter patebat) utpote qui pro veteri ipsorum apud eum auctoritate et gratia plurimum pollebant, ita ingenio ejus obsecundabant, ut id tamen nonnihil moderarentur: ubi contra qui sequebantur, Empsonus et Dudleius, viri nullius apud eum auctoritatis, nisi quatenus cupiditatibus illius fervilem in modum ministrabant, viam ei non tantum praeberent, verumetiam sternerent, ad eas oppressiones et concussionem, pro pecuniis undique excutiendis, quarum et ipsum sub finem vitae suae poenituit, quibusque successor ejus renunciavit; quin et easdem diluere et expiare connixus est. Iste autem excessus, tunc temporis complures nactus est interpretationes et glossas. Nonnulli in ea opinione erant, perpetuas rebelliones, quibus toties vexatus fuit, eum ad hoc redegissem, ut odio populum suum haberet. Alii iudicium faciebant, hoc eo tetendisse, ut ferocitatem populi reprimeret eumque propter inopiam humiliorem redderet. Alii eum filio suo vellus aureum relinquere cupivisse. Alii denique, eum cogitationes secretas de bello aliquo externo animo agitasse. Verum illi forsitan ad veritatem propius accedent, qui causas hujus rei minus longe petunt, easque attribuunt naturae suae, aetati ingravescenti, paci, quae opes alit, animoque nulla alia ambitione, aut opere, occupato. Quibus illud addere placet, eum, quod quotidie, per occasiones varias, inopiae mala et difficiles pecuniarum conquisitiones in aliis principibus observaret, ex comparatione quadam, plenarum arcarum felicitatem melius agnovisse. Quatenus ad modum, quem servabat in thesauris impendendis, hoc habuit, ut nunquam sumptui parceret, quem negotia sua postulabant: in aedificando magnificus, in remunerando tenacior: ita ut liberalitas sua potius se applicaret ad ea, quae ad statum suum proprium, aut memoriam nominis sui pertinerent, quam ad praemia benemeritorum.

Fuit ille alti et excelsi animi; propriae sententiae, proprii consilii, amator; utpote qui seipsum revereretur, et ex se revera regnare veller. Si privatae conditionis fuisset, superbus proculdubio habitus esset: sed in principe prudente nihil aliud hoc fuit, quam ut intervallum et spatium iustum et debitum inter se et subditos suos tueretur; quod certe erga omnes constanter tenuit; nemini propinquum permittendo aditum, neque ad auctoritatem suam, neque ad secreta. A nullo enim ex suis regebatur. Regina, consors ejus, licet eum compluribus pulcherrimis liberis, quinetiam corona ipsa, (utcumque illud fateri non sustineret,) beasset, parum apud eum potuit. Matrem magna sane reverentia prosecutus est, sed ad participationem consiliorum suorum raro admovit. Qui vero grati ob conversationem ipsi forent (qualis fuit Hastings apud regem Edwardum quartum, aut Carolus Brandonus postea apud Henricum octavum) nulli fuerant; nisi forte inter tales numeraremus Foxum episcopum, et Braium, et Empsonum; quod eos tam frequenter secum habuit. Sed non alio modo, quam sicut instrumentum plerumque secum habet artifex. Gloriae inanis, si in aliquo alio principe, minimum in illo fuit; ita tamen, ut de maiestate, quam ad summum fastigium

ulque

usque semper attollebat, nihil remitteret; haud ignarus, majestatis reverentiam populum in obsequio continere, inanem autem gloriam (si quis recte rem aestimet) reges populari aurae prostituere.

Erga foederatos suos justum se et constantem praebuit, tectum tamen et cautum; sed contra tam diligenter in eos inquirebat, se interim ita velans et reservans, ut illi aspicerentur, tanquam in lumine positi; ipse, veluti in tenebris collocatus, lateret: absque specie tamen hominis se occultantis, sed potius libere et familiariter communicantis negotia sua, atque de illorum rebus vicissim percontantis. Quantum autem ad pusillas invidias et aemulationes (quae inter principes, haud parvo rerum suarum detrimento, intercedere solent) nihil tale in eo cernere erat; sed suas res sedulo et solide agebat. Atque certissimum est, existimationem ejus domi magnam, in externis partibus adhuc majorem et illustriorem fuisse. Exteri enim, qui negotiorum ejus ductus et vias particulares cernere non poterant, sed summas tantum et exitus eorum intuebantur; eum perpetuo conflictari, et perpetuo superiorem esse animadvertabant. Partim etiam in causa erant literae et relationes legatorum exterorum, qui in comitatu aulae suae magno numero erant. Quibus non tantum comitate, muneribus, et colloquiis familiaribus satisfaciebat, verum in colloquiis illis suis haud parva admiratione illos perstrinxit, cum viderent universalem ejus rerum Europaearum notitiam. Quam licet ex ipsis legatis, eorumque informationibus, maxima ex parte hauserat, nihilominus quod ab universis collegerat, admirationi erat singulis. Ita ut magna semper conscriberent ad superiores suos de prudentia ejus et artibus imperandi. Imo post reditum eorum in patrias suas, per literas de rebus omnimodis scitu dignis eum frequenter certiores faciebant. Tanta fuit dexteritatis in conciliandis sibi principum externorum ministris.

Omnibus profecto modis sollicitus erat de procuranda sibi et obtinenda rerum ubique occurrentium notitia. Quam ut assequeretur, non tantum exterorum ministrorum, qui apud se residebant, industria usus est, atque pensionariorum suorum, quos tam in curia Romana, quam alibi in aulis principum, fovebat; verum etiam sui ipsius legatorum, qui apud externos perfungebantur. Quem in finem, mandata ejus usque ad curiositatem diligentissima erant, et per articulos ordine digestos, inter quos plures erant plerumque quae ad inquisitionem, quam quae ad negotiationem pertinerent: Exigendo responsa particularia et articulata ad quaestiones suas respectiva.

Quantum vero ad emissarios suos, quos tam domi, quam foras, ad explorandas machinationes et conjurationes contra se initas, subornabat; sane hoc, quo loco res suae erant, apprime necessarium fuit. Tot in eum veluti talpae subterraneae perpetuo operam dabant, quo statum ejus labefactarent et subfoderent. Neque hoc illicitum habendum est. Etenim si in bello exploratores probantur adversus hostes legitimos, multo magis adversus conjuratos et proditores. Verum ut fides hujusmodi exploratoribus concilietur per juramenta, et per execrationes, atque anathemata contra illos, tanquam hostes, fulminata; defensionem justam non capit. Sacra enim ista vestimenta larvis non conveniunt. Veruntamen habebat illud in se boni industria ista emissarios adhibendi, ut quemadmodum opera eorum multae conjurationes detectae, ita etiam fama eorum, et diffidentia inde nata, plurimae ne tentarentur proculdubio cohibita fuerint.

Maritus erat minime uxorius, ne indulgens quidem; sed comis, et consortio blandus, et sine zelotypia. Erga liberos suos itidem paterno plenus affectu, magnam

fufcipient curam de iis optime educandis ; ad hoc etiam animi quadam altitudine afpirans, ut conditiones eis dignas et sublimes procuraret ; honores quoque, quales amplitudinem eorum concederent, ab omnibus deferri curavit ; fed non admodum cupidus ut in oculis populi fui extollerentur.

Ad fanctius confilium fuum plurima negotia referebat, ubi frequenter et ipfe praefidebat ; fatis gnarus hoc pacto fe via recta et folida infiftere, tam ad auctoritatem fuam roborandam, quam ad iudicium fuum informandum. Ad quem etiam finem, patiens fuit libertatis eorum, tam in fuadendo, quam in fuffragia ferendo, donec animi fui fenfum, quem ad finem deliberationum refervare solebat, declaraffet. Nobilitati fuae aliquantum gravis fuit, et ad negotia fuia potius ecclefiafticos et iurifconfultos evehebat ; qui magis ad obfequium parati, et apud populum minus gratiofi erant ; quod quidem ut imperiofe regnaret profuit, ut tuto non item. Adeo ut mihi perfuafiffimum fit, hunc ejus morem fuiffe caufam non exiguam crebrarum perturbationum, quae fub regimine fuo contigerunt ; propterea quod proceres regni, licet fidi et obedientes, non tamen alacriter cum eo cooperabantur ; fed vota ejus magis eventui permittebant, quam ad effectum urgebant. Nunquam fibi metuit a fervis et miniftris, elatioribus ingeniis et virtutibus praeditis ; id quod in moribus erat Ludovico undecimo Galliae regi : fed e contra ad fuia negotia admovit viros, qui fuis temporibus maxime eminebant ; quod ni feciffet, fieri non potuit ut res fuae tam profpere cedere potuiffent. Hi erant, nimirum in rebus bellicis, dux Bedfordiae, comites Oxoniae, et Surriae ; barones Daubeney, et Brookus ; et Poyningus, eques auratus. In rebus autem civilibus, Mortonus, Foxus, Braius, prior de Lanthony, Warhamus, Vrfwicus, Frowicus, et alii. Neque ei curae erat, quam vafri et callidi effent, quibus negotia committebat. Putabat enim fui ipfius artes eorum artibus poffe praedominari. Sicut autem in miniftris deligendis fummo iudicio agebat ; ita et in iis, quos delegerat, protegendis haud minore utebatur constantia. Mirabile enim quiddam eft, quod licet princeps effet occulti et reconditi fenfus, et majorem in modum fufpicax, tempora quoque fuia turbulenta, et conjurationum plena, fpatio tamen viginti quatuor annorum, quibus regnavit, nunquam confiliarium aliquem fuum, aut interiorem miniftrum, dejecit aut difcomposuit, excepto folo Stanleio aulae fuae camerario. Quatenus vero ad fubditorum fuorum erga eum affectus, ita res erat, ut ex tribus illis affectibus, qui corda fubditorum erga principes fuos devinciunt, amore fcilicet, metu, et reverentia ; ultimo horum eximie gauderet, fecundo mediocriter, tertio autem tam parce, ut reliquis duobus fecuritatem fuam deberet.

Princeps erat fubtriftis, ferius, et cogitabundus ; quique fecretas in animo fuo obfervationes et curas foveret ; cui etiam commentarioli et memoriae, manu propria fcriptae, praefto femper erant, praecipue circa perfonas : quos nimirum ex fubditis fuis ad munia deftinaret : quibus praemiorum debitor effet ; de quibus inquirendum ; a quibus cavendum ; qui itidem effent inter fe maxime aut factione aut meritis colligati, et veluti in partes defendiffent ; et fimilia ; veluti diaria quaedam cogitationum fuarum componens et fervans. Traditur etiam hodie narratio quaedam faceta, cercopithecum fuum (ab aliquo ex fuis cubiculariis, ut creditum eft, impulfum) die quadam, praecipuum ex diariis fuis, tunc forte incuriofe pofitum, in frufta innumera difcerpiffet. Ad quod aulici, quibus anxia illa diligentia minime complacebat, rifu prope difrumpebantur.

Quamvis autem effet apprehenfionum et fufpicionum plenus, attamen ficut facile eas admittebat, ita rurfus dimittebat, easque iudicio fuo fubjiciebat. Vnde potius fibi

sibi ipsi molestae, quam in alios periculosae, existerant. Fatendum est tamen, cogitationes suas tam fuisse numerosas, et complicatas, ut simul stare saepius non possent, sed quod in aliquibus prodesset, ad alia obesset; neque fieri potuit ut adeo ultra mortale prudens esset, aut felix, ut rerum pondera iusta perpetuo exciperet. Certe rumor ille, qui tot et tantas ei turbas concitavit, nempe quod dux Eboraci dimissus et adhuc superstes fuit, sub principiis vires et fidem ab ipso nactus est; quia scilicet hoc credi volebat, ut mollius ei imputaretur, quod in jure proprio, et non in uxoris jure, regnaret.

Affabilis fuit, et blanda quadam eloquentia pollens, magnaue prorsus uti consueverat verborum dulcedine, et illecebris, cum aliquid suadere aut perficere vellet, quod enixe cupiebat. Studiosus magis erat, quam eruditus; libros plerumque, qui Gallica lingua conscripti erant, legens. Licet Latinae linguae rudis non esset; quod ex eo patet, quod Hadrianus cardinalis, et alii, quibus lingua Gallica satis familiaris erat, nihilominus Latine ad eum semper scriberent.

Quatenus ad delicias et voluptates hujus regis, muta prorsus est earum memoria. Nihilominus apparet ex mandatis illis, quae Marino et Stilo circa reginam Neapolitanam dedit, eum de forma, et pulchritudine, ejusque partibus, perite admodum interrogare potuisse. Cum voluptatibus sic agere solebat, ut reges magni cum mensis bellariorum; paulisper eas inspicientes, et statim terga vertentes. Neque enim unquam regnavit princeps, qui magis negotiis suis deditus esset; totus in illis, et totus ex sese. Ita ut in hastiludiis et turneamentis, et aliis pugnarum simulacris, nec-non saltationibus personatis, et hujusmodi celebritatibus, potius cum dignitate quadam et comitate spectator esse videretur, quam iis magnopere capi aut delectari.

In eo proculdubio, ut in caeteris mortalibus universis (ac praecipue in regibus) fortuna influxum quandam habebat in mores, et mores vicissim in fortunam. Ad culmen regnum ascendit, non tantum a fortuna privata, quae moderatione eum imbuere posset, verumetiam a fortuna exulis, quae stimulos ei industriae et sagacitatis addiderat. Tempora autem regiminis sui, cum essent potius prospera quam tranquilla, confidentiam ex successibus addiderant, naturam interim suam assiduís vexationibus fere perverterant. Prudentia autem ejus, per frequentes e periculis emerfiones (quae subitis eum remediis fidere docuerant) versa est potius in dexteritatem quandam, seipsum e malis quando ingruerent extricandi, quam in providentiam illa ex longinquo arcendi et summovendi; sed et indole propria oculi mentis ejus non absimiles erant oculis quorundam corporalibus, qui ad objecta prope sita validi sunt, ad remotiora infirmi. Prudentia enim ejus occasione ipsa subito fuscitabatur: atque eo magis, si occasione accesserit periculum. Atque haec fortuna in naturam suam potuit. Nec deerant rursus quae natura sua fortunae suae imposuit. Nam si hoc tribuendum sit providentiae ejus defectui; aut in rebus quas decreverat pertinaciae; aut suspicionibus, quae aciem mentis ejus perfringebant; vel quicquid aliud in causa fuit; certum est, fortunae suae perturbationes continuas (praesertim nulla violenta occasione subnixas) exoriri non potuisse absque magnis aliquibus in natura sua impedimentis, et erroribus in constitutione animi sui radicali; quae necesse habuit salvare et emendare per mille pusillas industrias et artes. Verum illa omnia apertius se produnt in historia ipsa. Veruntamen, intueamur licet eum cum defectibus suis omnibus, si quis eum cum regibus in Gallia et Hispania, contemporaneis suis, conferat; reperiet eum Ludovico duodecimo Galliarum regi, prudentia civili, et Ferdinando Hispaniarum, fide

et candore, anteponi debere. At si Ludovicum duodecimum demas, et Ludovicum undecimum, qui paulo ante regnavit, substituas; magis convenient exempla, fierentque verius parallela. Illi enim tres, Ludovicus, Henricus, et Ferdinandus, pro *tribus magis* censi possunt inter illius aetatis principes. Vt verbo concludamus, si rex iste res majores non gessit, in causa ipse fuit sibi; quicquid enim suscepit, perfecit.

Corpore erat Henricus decoro, statura paulo procerior, erectus, et membrorum compage bona, sed gracilis. Vultus erat talis, quae reverentiam incuteret, et aspectum viri ecclesiastici aliquantum referret. Et sicut minime erat obscurus aut superciliosus, ita neque blandus aut conciliator: sed tanquam facies hominis animo compositi et quieti: sed non commoda pictori; gratiosior scilicet facta cum loqueretur.

Hujus regis dignitas praecellens pati possit, ut memorentur narrationes quaeipiam, quae ei divinum aliquid imponant. Cum matris ejus Margariae, foeminae raris virtutibus ornatae, nuptias multi proci ambirent; visa est videre in somniis virum quendam episcopo similem, habitu pontificali, tradere ei in manum Edmundum comitem Richmondiae, Henrici patrem, pro marito. Neque illa liberos unquam alios concepit, praeter regem, licet tribus maritis nupta. Quodam etiam die festo, cum Henricus sextus (cui innocentia sanctitatem astruebat) a prandio lavaret, oculosque in Henricum, tunc adolescentulum conjiceret, dixit: *Adolescens iste coronam, pro qua nos configimus, pacifice tandem possidebit.* Sed quod vere in eo divinum censi possit, hoc fuit; quod non minus fortunam boni Christiani, quam magni regis fortitus sit; vita exercitata, morte poenitenti. Ita ut non magis in mundanis, quam spiritualibus, victor triumphaverit; et militia ei in conflictibus tam peccati, quam crucis, profpere cesserit.

Natus est apud castrum Pembrociae, sepultus apud Westmonasterium, in monumento, inter opera Europae pulcherrimo et elegantissimo, sive capellam spectes, sive sepulchrum. Adeo ut magnificentius jam in sepulchri sui monumento habitet mortuus, quam vivus, aut Richmondiae, aut in alio quopiam palatio suo, habitaverat. Optaverim ut idem ei contigisset in hoc famae suae monumento.

INDEX VOCABVLORVM

HAC HISTORIA CONTENTORVM,

quae Anglis sunt peculiariora.

PROTECTOR: regens durante minore aetate regis. *Pag. 227*

Rosa alba: erant in Anglia duae familiae, quae de regno contenderunt: altera Eboracensis, quae insignia gerebat rosae albae; altera Lancastrensis, quae rosae rubeae. *228*

Comitia: Conventus ordinum Angliae; videlicet, praelatorum, procerum, et communitatis regni, ex quorum consilio rex leges sancit, pecuniis instruitur, et alia magni momenti transigit. Ea comitia interdum appellantur comitia parlamentaria, interdum parlamentum. *ibid.*

Turris Londinensis: Castellum amplum, in quo continetur et palatium regium et carcer, ubi incarcerantur proditores et alii criminum atrocium rei. *ibid.*

Eques auratus: Ordo equitum, qui a rege aut ejus locum-tenente creantur; et calcaribus auratis ornantur. *229*

Comitatus: Provincia, vel portio regni integralis, ad magis commodam administrationem justitiae et militiae. *ibid.*

Crux D. Pauli: Suggestum in coemeterio D. Pauli, ubi conciones sacrae habentur. *ibid.*

Major Londinensis: Praefectus annuus urbis, seu praetor urbanus. *230*

Fraternitates civitatis: Collegia, sive societates mercatorum et artificum. *ibid.*

Equites vexillarii, sive Baneretti: Creantur isti sub vexillo regis expanso, post praelia. *231*

Baro: Nomen dignitatis, ad quam evecti habent jus suffragii in superiori confessu ordinum; aliis privilegiis haud paucis gaudent, et inter superiorem Angliae nobilitatem annumerantur. *ibid.*

Remissio generalis: Indulgentia regis, quae et crimina omnia (exceptis quae in instrumento remissionis speciatim recensentur) et multae, aliaeque solutiones regi debitae, abolentur. Illa quandoque a rege solo emanat, quandoque a rege addita auctoritate parlamenti. *232*

Inferior confessus: In comitiis ordinum sunt duo confessus; alter superior dicitur, qui consistit ex praelatis et proceribus; alter inferior, qui complectitur per repraesentationem, universum populum regni. Atque alteruter confessus habet votum negativum in omnibus. *233*

Equites et burghenses parlamenti: deputati communitatis: equites a populo, per agros et oppida in burgos non erecta, eliguntur; burghenses ab oppidis, eo privilegio a rege donatis. *ibid.*

Scaccharii camera: Locus, in quo iudices majores conveniunt, cum aut a rege consuluntur, aut, propter vota aequalia in curiis minoribus, omnes deliberant et suffragia reddunt; aut minorum curiarum judicia retractant. *ibid.*

Vice-comes: Gradus dignitatis inter comitem et baronem medius. *ibid.*

Dominus thesaurarius: Praefectus aerarii, sive quaestor universalis regni. Quae dignitas est post illam cancellarii secunda. *234*

Custos privati sigilli: Privatum sigillum diplomata regis, regia manu firmata, excipit et ad magnum sigillum transmittit. *235*

Heraldi: Patres patrati, aut faeciales, qui bella denunciant, in compluribus solennitatibus adhibentur, et armorum insignia distribuunt. *236*

Judices

- Judices de banco regis*: Judices curiae, quae tractat causas criminales et violationes pacis. *ibid.*
- Regii hospitii contra-rotulator*: Officiarius ex iis, qui regis hospitio, quantum ad expensas ejus, praesunt. 247
- Subsidiaria pecunia*: Pecuniae, quas parlamentum regi concedit, vocantur subsidia. 256
- Camera stellata. Camera alba. Curia banci regis. Curia banci communis. Curia scaccbarii. Curia cancellariae.* Vide expositionem horum vocabulorum omnium in historia ipsa.
- Fines*: Finis est instrumentum, quo hereditates transferuntur; eamque habet vim, ut omnium jura, si intra tempus non agant, extinguat. 261
- Statutum de Non clameo*: Lex est, quae sub tempora belli, cum homines juri suo afferendo plerumque non vacarent, lata erat, et vim illam finium destruxit, quae tamen postea per aliud statutum restituebatur. 262
- Dominicum*: Possessiones, quae non sunt feudales, sed in manibus domini. *ibid.*
- Justiciarii assisarum*: Judices itinerantes, qui statis temporibus provincias regni visitant et causas terminant. 263
- Publicae sessiones*: Conventus justiciariorum ordinariorum, qui pacis vocantur, et causas nonnullas, regia auctoritate muniti, determinant. *ibid.*
- Auxilium a tenentibus*: Pecuniarum summae, quas domini a tenentibus suis exigere jure possunt, ad nuptias filiae natu majoris, vel promotionem filii primogeniti in ordinem equitis. 273
- Benevolentia*: Genus impositionis in subditos, per speciem donationis voluntariae, sed habens quiddam ex compulsorio. 274
- Protectiones*: Literae regiae, quibus conceditur alicui, ne in judicium vocetur. *ibid.*
- Alienationes*: Translationes possessionum a tenentibus regis, pro quibus debetur solutio certa regi. *ibid.*
- Insigne ordinis periscelidis*: Equites ordinis periscelidis sunt equites dignitatis celsioris, qui periscelide circa tibiam, paludamento honorifico, et torque aureo ornantur; patronum habentes S. Georgium. 280
- Hospitii regii camerarius*: Officiarius ex honoratioribus, qui de cubiculis regiis, quae supra gradus sunt, et eorum ornatu, disponit. 285
- Equites de balneo*: Ordo equitum, qui balneo tinguntur, et tempore coronationis tantum, aut cum filius regis primo genitus creatur princeps Walliae, ordinantur. 289
- Mercae*: Summa pecuniae, valoris duorum ducatorum, et paulo amplius. 290
- Librae*: Summa pecuniae, valoris trium ducatorum, et paulo amplius. *ibid.*
- Antiquus census*: Valor terrarum, qualis per antiquas inquisitiones relatus est. *ibid.*
- Aldermannus civitatis Londinensis*: Unus ex senatu civitatis, cui regimen civitatis praecipue incumbit; ex quorum numero praefectus annuus eligitur. 293
- Servientes ad legem*: Dignitas, in quam per regem cooptantur advocati. 294
- Breve de attincta*: Vide expositionem vocabuli in textu historiae. 296
- Juratores*: Judices facti. *ibid.*
- Verdictum*: Pronunciatum judicum facti. *ibid.*
- Indistamentum*: Prima inquisitio per judices facti capta, quae peremptoria non est, sed accusationis tantum loco. *ibid.*
- Fallagium*: Exactio pecuniarum super merces auctoritate regia solum munita. 301
- Mercatores adventurarii*: Peculiaris societas mercatorum, commercium exercens cum Belgis. 302
- Custos rotulorum*: Officiarius, qui custodiam habet archivorum. *ibid.*
- Quindecimae*: Auxilii pecuniarii genus, auctoritate parlamenti tantum concessum;

- sum; sonans acsi esset decima quinta pars bonorum, sed consuetudine in solutionem certam, et longe minus gravem, redactum. 303
- Servitium scutagii*: Obligatio tenentis, qua astringebatur ad bella cum Scotis. *ibid.*
- Vice-comes*: Peculiaris in quaque provincia magistratus annuus, cui munus incumbit mandata regia, vel circa justitiam, vel circa militiam, exequendi. 306
- Cruce de Cheapside*: Crux aurata, quae in principali platea urbis Londini erecta est. 317
- Commiffarii de audiendo et terminando*: Iudices speciales, qui e re nata, aut alias, a rege assignantur ad causas criminales determinandas. 318
- Seneschallus magnus Angliae ea vice*: Magistratus excelsus, qui pro uno die a rege ordinatur, cum aliquis ex proceribus regni in iudicium vocatur de noxa capitali. *ibid.*
- Magister caeremoniarum*: Officiarius designatus ad legatos externos excipiendos, et rerum procuracionem, quae ad eos pertinent. 322
- Tenura in capite*: Tenura immediata de corona aut persona regis; non de baronia, aut praedio superiore, aut huiusmodi. 325
- Custodia minorum*: Jus, per quod custodia haeredum minoris aetatis, qui tenent per servitium equitis, pertinet ad dominum. *ibid.*
- Liberatura, prima seifina*: Jus domino accrescens, ad summam pecuniae, quam primum haeredes sint plenae aetatis. *ibid.*
- Vt-legati*: Proscripti ex formula legis, vel propter capitalia, vel propter contemptum et contumaciam. 326
- Prolocutor inferioris confessus*: Is, qui, a confessu inferiore parlamenti electus, in rebus tractandis praesidet et moderatur. 328

Sermones Fideles,

S I V E

INTERIORA RERVM.

I L L V S T R I
E T
E X C E L L E N T I D O M I N O
G E O R G I O,
D V C I B V C K I N G H A M I A E,
S V M M O A N G L I A E A D M I R A L L O

Honoratissime Domine,

SALOMON inquit, *Nomen bonum est instar unguenti fragrantis et pretiosi*; neque dubito quin tale futurum sit nomen tuum apud posteros. Etenim et fortuna, et merita tua, praecelluerunt. Et videris ea plantasse quae sint duratura. In lucem jam edere mihi visum est delibationes meas, quae ex omnibus meis operibus fuerunt acceptissimae: quia forsitan videntur prae caeteris hominum negotia stringere, et in sinus fluere. Eas autem auxi et numero, et pondere, in tantum, ut plane opus novum sint. Consentaneum igitur duxi affectui et obligationi meae erga illustrissimam dominationem tuam, ut nomen tuum illis praefigam, tam in editione Anglica, quam Latina. Etenim in bona spe sum, volumen earum, in Latinam, linguam scilicet universalem, versum, posse durare quamdiu libri et literae, durent. *Instaurationem* meam regi dicavi: *Historiam regni Henrici septimi* (quam etiam in Latinum verti) et portiones meas *Naturalis historiae*, principi: has autem *Delibationes* illustrissimae dominationi tuae dico; cum sint ex fructibus optimis, quos, gratia divina calami mei laboribus indulgente, exhibere potui. Deus illustrissimam dominationem tuam manu ducat.

Illustrissimae dominationis tuae

Servus devotissimus et fidelis,

FR. S. ALBAN.

S E R M O N E S F I D E L E S.

I. D E V E R I T A T E.

QUID est veritas? inquit Pilatus derisor; nec praestolari voluit responsum. Certe sunt, qui cogitationum vertigine delectantur; ac pro servitute habent, fide fixa aut axiomatis constantibus constringi; liberi arbitrii usum in cogitando non minus, quam in agendo, affectantes. Cujusmodi quidem sectae philosophorum licet defecerint; supersunt tamen ingenia quaedam ventosa et discursantia, quibus caedem omnino venae, licet non pari, cum antiquis, copia sanguinis repletae. Verum nec difficultas sola laborque, quem homines subeunt in veritate invenienda; nec quae ex ea inventa cogitationibus imponitur captivitas, mendaciis favorem conciliat; sed ipsius mendacii naturalis (utcunque corruptus) amor. E recentiore Graecorum schola quidam, rem ad examen vocans, haeret attonitus; dum excogitare nequit, quorum mortales amarent mendacium, ipsius mendacii causa; cum nec voluptati sit, ut mendacia poetarum; nec utilitati, ut illa mercatorum. Sed nescio quomodo, veritas ista (utpote nuda et manifesta lux diurna) personatas hujus mundi fabulas, ineptiasque, non tam magnifice et eleganter ostendit, quam taedae, lucernaeque nocturnae. Ad unionis forsan valorem pervenire poterit veritas, quae per diem speciosissima apparet; sed ad pretium adamantis, aut carbunculi, qui lumine vario pulcherrime splendent, nunquam ascendet. Mixtura mendacii voluptatem semper auget. Ecquis dubitat, si e mentibus hominum tollerentur opiniones vanae, spes blandae, aestimationes rerum falsae, imaginationes ad libitum, et id genus alia, quin multorum animi relinquerentur dejecti, et marcidi, atrae bilis et languoris pleni, ac sibi met ipsis ingrati ac displicentes? Patrum unus, magna cum severitate, poësin appellat *vinum daemonum*; eo quod phantasiam vanis impleat; licet poësis mendacii tantum umbra sit. Verumtamen non est mendacium, mentem pertransiens, quod officit; sed mendacium, quod a mente imbibitur, nempe ejus generis, de quo ante diximus. Verum utcunque in depravatis hominum judiciis et affectibus haec ita se habeant; veritas tamen (quae sola se judicat) docet; veritatis inquisitionem, quae eam, proci instar, demeretur; veritatis cognitionem, quae praesentem eam sistit; et veritatis receptionem cum assensu, quae est ipsius fructio et amplexus; summum esse humanae naturae bonum.

Prima in operibus sex dierum creatura Dei, fuit lux sensus; postrema, lux rationis; quin et opus ejus sabbatho, quod deinceps perpetuo exercet, est Spiritus sui illuminatio. Primo inspiravit lumen in faciem materiae, vel molis indigestae, postea in faciem hominis; quin et usque semper lucem inspirat in faciem electorum. Poëta, qui sectam, alioqui caeteris inferiorem, ornavit, elegantissime dixit; *Suave est in litore stanti videre naves fluctibus exagitatas; suave ad arcis fenestram stanti, praelium commissum, ejusque varios eventus, inferius spectare; sed nulla voluptas aequiparari potest huic ipsi, nempe ut quis stet super clivum excelsum veritatis* (collem certe inaccessibilem, ubi aer semper liquidus est, et serenus) *atque inde errores, homines palantes, caligines, et tempestates, in convalle subjacente, despiciat*: modo prospectus iste cum misericordia conjunctus sit, non cum tumore, aut superbia. Et hoc ipsum est coelo in terris frui, quando
mens

mens humana in charitate movetur, in providentia quiescit, et supra polos veritatis circumfertur.

Jam vero, ut a theologica et philosophica veritate, ad veritatem, aut potius veracitatem in civilibus negotiis, transeamus; agnoscent vel ipsi, qui eam non exercent, apertam, et minime fucatam in negotiis gerendis rationem praecipuum esse humanae naturae decus: mixturam autem falsi similem esse plumbeae materiae, quae efficit sane ut facilius cudi possit metallum, sed ita ut interim vilius fiat. Nam flexuosi isti, et obliqui motus, serpentum sunt; qui super ventrem suum gradiuntur, non pedibus incedunt. Non est vitium, quod tanto hominem pudore obruit, quam si falsus vel perfidus invenitur. Itaque acutissime Montaneus, rationem scrutatus, cur mendacii vocabulum pro tanto haberetur opprobrio, et contumelia; *Si res recte perpendatur (inquit) qui dicit hominem mentiri, eadem opera dicit, eum adversus Deum audacem esse, adversus homines timidum.* Mendax enim Deo insultat, homini se incurvat. Certe, quam flagitiosa res sit falsitas, et perfidia, nullo modo exprimi potest melius, quam quod istis (quasi ultimis clamoribus) devocabuntur judicia Dei in genus humanum. Praedictum enim est, Christum in adventu suo secundo *non reperturum fidem super terram.*

II. DE MORTE.

METUVNT homines mortem, ut pueri tenebras. Quemadmodum autem metus iste naturalis in pueris augetur fabulosis quibusdam terriculamentis, ita et ille alter. Sane mortis meditatio, prout mors stipendium est peccati, et ad aliam vitam transitus, pia est et salubris; metus vero ejus, ut est naturae debitum; res est infirma, et inanis. Inest tamen nonnunquam piis meditationibus fermentum aliquod vanitatis; nec-non superstitionis. Praecipitur in libris nonnullis religiosorum, qui tractant de mortificatione, ut recogitet secum homo, quantus sit dolor, cum vel minimus digiti articulus torqueatur; atque inde aestimet, quantus sit in morte cruciatus, ubi totum corpus corrumpitur, et dissolvitur. Cum tamen mors saepenumero transeat minore cum dolore, quam sentitur in tortura membri. Partes enim maxime vitales non sunt maxime sensitivae. Nec abs re dictum fuit ab illo, qui locutus est ut philosophus tantummodo, et homo animalis; *Pompa mortis magis terret, quam mors ipsa*: gemitus et singultus, membrorum convulsiones, oris pallor, amici flentes, et atrata funera, cum similibus; haec sunt quae mortem ostendant terribilem. Observatione plane dignum est, nullam esse animi passionem tam debilem, quin superet, et in ordinem redigat timorem mortis. Ideoque mors, non est hostis adeo formidabilis, cum tam multos habeat homo circa se athletas, qui in certamine illam vincant. Ultio de morte triumphat; amor eam parvi facit; honor ambit; metus ignominiae eligit; moeror ad eam confugit; metus anticipat. Imo legimus, quod postquam Otho imperator se ipsum interfecisset, ipsa misericordia (quae affectus est omnium tenerrimus) multos provocârit ad commoriendum, ex mera animi compassione erga dominum suum, ut fidissimos affeclas. Quin et addit Seneca fastidium, et satietatem: *Cogita quam diu eadem feceris; mori velle non tantum fortis, aut miser, sed etiam fastidiosus potest.* Nec minus observatu dignum est, quantillam mutationem in animo generoso et forti appropinquans mors efficere valeat; eosdem enim gerunt homines illi spiritus usque ad extremum momentum. Mortuus est Augustus Caesar voce certe urbana; *Livia, conjugii nostri memor vive, et vale.* Tiberius inter dissimulandum; ita enim de illo Tacitus, *Jam Tiberium vires et corpus, non dissimulatio, deserebant.* Vespasianus cum scommate; exonerans enim se super sella; *Vt puto, Deus fio.* Galba cum gnoma; *Feri, si ex re sit populi Romani*: protendens simul collum. Septimius

Septimius Severus, inter expedienda negotia; *Adeste, si quid mihi restat agendum.* Pariter et alii. Certe Stoici nimium insumpserunt operae in solatia mortis: etenim grandi suo contra eam apparatu effecerunt, ut terribilior videretur. Rectius ille, qui finem vitae extremum inter munera ponit naturae. Aequè enim est naturale hominibus mori, ac nasci; atque infans forsan non minorem sentit dolorem ex hoc, quam ex illo. Qui moritur inter prosequendum magnum aliquod desiderium, ita se habet, ut vulneratus, sanguine adhuc fervente, qui plagam vix sentit. Itaque mens, in aliquod bonum fixa et intenta, a doloribus mortis se subducit. Verum enimvero super omnia suavissimum canticorum est illud, *Nunc dimittis*; cum quis fines suos, et exspectationes honestas affecutus fuerit. Hoc item in se habet mors, ut bonae famae januam aperiat, et livorem exstinguat;

Exstinctus amabitur idem.

III. DE VNITATE ECCLESIAE.

CVM religio sit praecipuum humanae societatis vinculum, par est, ut et ipsa debitis verae unitatis et charitatis vinculis astringatur. Dissidia circa religionem mala erant ethnicis incognita. Nec mirum, cum religio ethnicorum posita esset potius in ritibus, et cultu Deorum externo, quam in constanti aliqua confessione, et fide. Facile enim est conjicere, cujusmodi fuerit illorum fides, cum praecipui ecclesiae ipsorum doctores et patres fuerint poëtae. Inter attributa autem veri Dei ponitur, quod sit Deus zelotypus: itaque cultus ejus non fert mixturam, nec confortium. Quamobrem pauca quaedam de unitate in ecclesia dicemus. Scilicet, qui sint ejus fructus, qui limites, quibus denique modis concilietur.

Vnitatis fructus praecipui (praeterquam quod Deo summe placeat, id quod ante omnia poni debet) sunt duo. Alter respicit eos, qui extra ecclesiam sunt; alter eos, qui intra. Quod ad priorem attinet, certum est, longe maxima in ecclesiae scandala esse haereses, et schismata; ut quae etiam corruptelas morum superent. Quemadmodum enim in corpore naturali vulnera et solutio continuitatis, genere pejora sunt, quam humores putridi; similis est corporis spiritualis ratio. Adeo ut nihil reperiat, quod aequè homines ab ingressu in ecclesiam absterreat, aut jam receptos expellat, ac unitatis violatio. Itaque temporibus, quibus illud increbrescit, ut alii dicant, *Ecce in deserto*; alii, *Ecce in penetralibus*; hoc est, dum quidam Christum quaerunt in haereticorum conciliabulis, quidam in facie ecclesiae externa; opus est prorsus, ut illa vox aures hominum quasi perpetuo feriat; *Nolite exire.* Doctor ille gentium, cujus vocatio et missio, propria et demandata, ei imposuit, ut eorum, qui extra ecclesiam fuerant, curam gereret, inquit, *Si ingrediatur coetus vestros infidelis quispiam, aut idiota, et vos variis loquentes linguis audiat, annon vos insanire praedicabit?* Neque fane multo melius se habet, cum athei, et homines profani, tantas, in religione, lites, et opinionum dimicationes, intueantur. Siquidem haec res ab ecclesia illos avertit, et in cathedra derisorum sedere facit. Levius quiddam videatur, quam ut in tractatu tam serio citetur, deformitatem tamen rei egregie depingit. Insignis quidam jocandi artifex, in catalogo librorum bibliothecae ejusdam fabulosae, inter caeteros, cum hac inscriptione, librum ponit; *Saltationes florales, et gesticulationes haereticorum.* Nemo enim est ex iis, qui non peculiarem quendam motum corporis ridiculum, et gestus deformitatem, exhibeat: undè fieri non potest, quin homines carnales, et politici degeneres, subsannent, qui facile in contemptum rerum sacrarum feruntur. Quantum ad fructus unitatis, qui ad eos, qui intra sunt, redundat, is, uno verbo, pax est,

VOL. V.

Z z

quae

quae innumeras benedictiones complectitur. Etenim fidem stabilit, charitatem accendit; quin et externa ecclesiae pax in pacem internam conscientiae sensim distillat; laboreque scribentium, et legentium controversias, vertit in tractatus pietatis et mortificationis.

Quantum ad terminos et limites unitatis, vera proculdubio et iusta eorum collocatio magni prorsus est ad omnia in religione momenti. Duo autem in iis statuendis videntur fieri excessus. Hominibus enim zelo fervidis omnis pacificationis mentio est odiosa; *Numnam pax, Jehu? Quid tibi cum pace? Vade post me.* Quasi pax nihil esset ad rem, sed sectae et partes. Contra, quidam, tanquam Laodicensēs, in causis religionis tepidi, putant, capita religionis nexu se commodo colligare posse, per vias medias, et opiniones utrinque participantes, et reconciliationes ingeniosas; ac si pro arbitris se gerere vellent inter Deum et homines. Vterque excessus vitandus; quod fiet, si foedus inter Christianos, ab ipso Servatore nostro descriptum, in clausulis illis, quae primo intuitu inter se opponi videntur, perspicuam et planam interpretationem fortitur. *Qui non nobiscum est, contra nos est;* et rursus, *Qui contra nos non est, nobiscum est.* Hoc est, si capita religionis, plane essentialia et fundamentalia, rite discernantur et distinguantur a capitibus, quae non sunt ex fide, sed ex opinione probabili, et intentione sancta, propter ordinem, et ecclesiae politiam, sancitae. Hoc vero plurimis videri possit triviale quiddam, in quo quis actum agat: verum si hoc ipsum minore partium studio fieret, majore etiam consensu reciperetur. In hac re consilii nonnihil impertiri visum est, pro captus nostri tenuitate. Videndum est, ne homines ecclesiam Dei lacerent, per duo controversiarum genera. Primum est, cum controversiae materia levior est, nec tanta contentione, quanta circa eam excitatur, digna; contradictione sola inflammata. Quemadmodum enim acute et eleganter notatum est ab uno ex patribus; *Tunica Christi inconsutilis fuit, at vestis ecclesiae versicolor.* Vnde praecipit; *In veste varietas sit, scissura non sit.* Differunt enim haud parum inter se unitas, et uniformitas. Secundum est, cum materia quidem controversiae pondus habet, sed ad nimiam subtilitatem ac obscuritatem redacta est: adeo ut ingeniosa quaedam res esse videatur potius, quam solida. Videmus quandoque fieri, ut quis doctus, et intelligens, homines imperitos, de aliqua quaestione inter se litigantes, audiat; atque perspicue advertat, eos idem re ipsa sentire, et in unum convenire, quibus tamen ipsis nunquam fuisset aliquis dissidendi finis. Quod si hoc nonnunquam eveniat in exigua illa iudicii disparitate, quae inter homines esse potest; annon credere par est, Deum in coelis, qui corda scrutatur et novit, satis perspicere, nos homines fragiles, in aliquibus, de quibus controversiam movemus, idem revera sentire, et in ambobus benigne complacere? Hujusmodi controversiarum natura, et character, optime a D. Paulo exprimitur, in monito illo ac praecepto, quod circa illud adhibet; *Devita profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae.* Creant sibi homines oppositiones, quae revera nullae sunt, easque in nova vocabula effingunt, et cudunt; quae tam fixae sunt et invariabiles, ut ubi sensus vocabulum regere debeat, vocabulum imperet sensui. Sunt etiam, ut controversiarum, ita unitatis, species duae; quae adulterinae censerī possunt. Altera, cum pax ignorantiae tantum implicitae innititur. Coloribus enim omnibus in tenebris bene convenit. Altera, quae confuta est et sarcita ex positionibus ex diametro inter se contrariis, in capitibus nimirum fundamentalibus. Veritas enim et falsitas similes sunt ferro et luto in digitis pedum imaginis, quam in somnis vidit Nebuchadnezzar; adhaerere sane possunt, incorporari non possunt.

Jam quatenus ad modos, per quos conciliatur unitas, cavendum est hominibus, ne dum unitatem religionis procurent et muniant, leges charitatis et societatis solvant, et

demo-

demoliantur. Inter Christianos duo tantum recipiuntur gladii, spiritualis nempe, et temporalis. Vterque autem suum habet locum, et suo perfungitur munere, in religione Christiana propugnanda et protegenda. Sed neutiquam arripiendus est gladius tertius, qui est Mahumetis, aut illi similis; hoc est, ut religionem bello propagemus, aut cruentis persecutionibus vim conscientis inferamus; exceptis casibus scandalii aperti et insolentis, blasphemiae, aut machinationis adversus statum civilem: ne dum ut foveantur seditiones, aimentur conjurationes, et rebelliones, gladius in manus populi transferatur, et similia; quae omnia manifesto tendunt ad majestatem imperii minuendam, et auctoritatem magistratuum labefactandam; cum tamen omnis *legitima potestas sit a Deo ordinata*. Hoc enim nihil aliud est, quam alteram ex tabulis legis in alteram allidere; et in tantum homines ut Christianos intueri, ut interim obliti videamur, quod sint homines. Lucretius poeta, cum sibi ante oculos poneret Agamemnonem, filiam propriam immolantem, exclamat;

Tantum religio potuit suadere malorum.

Quid tandem dixisset, si ei laniena Parisiensis, aut conjuratio pulveraria in Anglia, innotuisset? Certe septies factus esset magis epicureus, et atheus, quam fuit. Nam quemadmodum gladius temporalis, non temere, sed magno cum judicio, in casu religionis stringendus est; ita monstri simile est, eum in manus populi tradi. Sibi habeant hoc anabaptistae, et hujusmodi furiae. Certe insignis fuit illa blasphemia, cum diceret diabolus, *Ascendam, et ero similis Altissimo*; sed adhuc major blasphemia, fuerit, si quis Deum introducat dicentem; “*Descendam, et ero similis principi tenebrarum.*” Quid autem hoc ab illo differt, si causa religionis descendat, et praecipitetur. ad crudelia et execrabilia scelera, principes trucidandi, in populorum vitas grassandi, et imperia funditus evertendi? Videtur quidem hoc perinde esse, ac si quis descendentem faciat Spiritum sanctum, in specie, non columbae, sed vulturis, aut corvi; aut ex navi ecclesiae erigeret vexillum piratarum et assassinorum: quocirca justum est, et id ipsum necessitas temporum flagitat, ut ecclesia doctrina sua et decretis suis; principes gladio; omnesque literae, seu religiosae sint, seu morales, caduceo suo; in barathrum inferni damnent, et detrudant in secula, hujusmodi facta, et doctrinas, iis auctoritatem aliquam tribuentes; ut magna ex parte jam pridem factum est. Certe optandum esset, ut in omnibus circa religionem consiliis ante oculos hominum praefigeretur monitum illud apostoli; *Ira hominis non implet justitiam Dei*. Atque, ut verum dicamus, optime et prudentissime observatum est ab uno ex patribus, profundae sapientiae viro; nec minus ingenue, et sincere, ab eodem prolatum, et evulgatum; *Eos, qui conscientias premi, iisque vim inferri suadet, sub illo dogmate cupiditates suas subtexere, illamque rem sua interesse, putare.*

V. D E V I N D I C T A.

VINDICTA agrestis quaedam justitia est; quae, quo magis in humana natura serpit, eo fortius legibus severis est evellenda. Etenim injuria illata legem tantummodo violat; at reposita, legem auctoritate sua plane spoliatur. Certe, in vindicanda injuria, aequalem se quis inimico suo sistit; in remittenda vero, superiorem: regium enim est, ignoscere. Equidem memini dixisse Salomonem, *Honori est homini, offensas praeterire*. Quod jam praeteriit, in integrum restitui non potest; at prudentes sat habent praesentia et futura curare. Nugantur igitur, et se frustra conturbant, qui praeteritarum rerum satagunt. Injuriam nemo, injuriae ipsius causa, infert; verum

ut ex ea lucri aliquid, aut voluptatis, aut honoris, sibi conciliet: cur igitur cuiquam succenseam, quod se potius quam me diligat? Quod si quis ex malignitate mera fit injuri-
osus; quid tum? etiam spina et rubus pungunt et lacerant, quia natura sua utuntur. Vindictae praecipue excusationem merentur in iis injuriis, de quibus lege cautum non est. At simul prospiciat quis, ut genus vindictae ejusmodi sit, quod non sit legi obnoxium. Alias ipse sibi poenam conduplicat, inimicus vero lucrum facit. Sunt qui, inter sumendam vindictam, cupiunt ut laesi intelligant unde malum illud sibi ingruerit. Nempe generosior est iste affectus: siquidem videntur illi non tam ipsa ultione delectari, quam ut laesum facti sui poeniteat. At vili ingenio praediti, et malitiosi, instar sagittarum sunt, quae per tenebras volant. Magnus dux Florentiae Cosmus acutissimum telum vibravit in amicos perfidos, aut incuriosos. *Legimus (inquit) et mandatum habemus, ut inimicis nostris ignoscamus; at nusquam legitur, astringi nos ad ignoscendum amicis: verum Spiritus Job loquitur meliora; Numnam (inquit) de manu Dei bona accipiemus, neque mala itidem quandoque sustinebimus?* Quod etiam, aliquo modo, de amicis dici par est. Hoc certissimum est, hominem, qui vindictae studet, sua vulnera refricare, quae alias, sibi relicta, sanari et consolidari potuissent. Vltiones publicae, maxima ex parte, prospere cedunt: quales erant, propter caedem Caesaris, caedem Pertinacis, caedem Henrici quarti magni illius Galliae regis, et aliorum complurium. At in vindictis privatis hoc minime tenet. Quin potius, nominis vindicativi vitam fere agunt veneficarum, quae ut aliis sunt exitiabiles, ita ipsae plerunque exitum infestum fortiuntur.

V. DE REBUS ADVERSIS.

GRANDE prorsus sonabat Seneca, more Stoicorum, cum diceret: *Bona rerum secundarum optabilia, adversarum mirabilia.* Certe si miraculum recte ponatur illud, quod naturam superat, cernuntur miracula maxime in calamitatibus. At priorem illam sententiam magniloquentia superat alterum ex ejus dictis; et excelsius quiddam est, quam ethnico conveniat: *Vere magnum, habere fragilitatem hominis, securitatem Dei.* Sane hoc dictum in poësi fuisset tolerabilius, ubi transcendencia ista magis probantur. Ac, ut verum dicamus, poëtae hoc intactum non reliquerunt. Eadem enim fere res est, quae adumbratur in portentoso illo poëtarum antiquorum commento; quod mysterio videtur non carere; imo et statum Christianum non obscure referre; nimirum de Hercule; qui cum ad solvenda Promethei vincula proficisceretur (in Prometheo autem figura naturae humanae repraesentatur) oceani longitudinem in poculo figulino emensus est; ubi ad vivum christiana constantia depingitur, quae in fragili carnis testa per mundi fluctus, undique circumfusos, navigat. Verum ut a granditate verborum ad mediocritatem descendamus; rerum secundarum praecipua virtus est temperantia, adversarum fortitudo; quae in moralibus reputatur pro virtute maxime heroica. Quin et res prosperae, ad Veteris Testamenti benedictiones; adversae, ad Novi beatitudines pertinent: quae et re ipsa majores sunt, et clariorem divini favoris revelationem exhibent. Attamen etiam in Veteri Testamento si lyrae Davidis aures praebeas, plures invenias threnos, quam exultationes; Spiritus autem sancti calamus diffusius tractavit Jobi afflictiones, quam felicitatem Salomonis. Res prosperae non sine plurimis timoribus et molestiis transeunt; adversae itidem suis solatiis et spe non vacant. Videmus certe in acupictis, melius placere, cum imagines coloris lucidioris sunt, stamen autem telae, coloris magis opaci, quam cum stamen ipsum splendidius est, imagines autem tenebrosiores. Judicium igitur capi potest, quid cordi
magis

magis volupe sit, ex eo, quod oculos magis delectat. Habet certe virtus simile quiddam odoramenti quibusdam pretiosis; quae fragrantissima sunt, aut incensa, aut tusa. Nam fortuna prospera potissimum vitia hominum indicat, aduersa virtutes.

VI. DE DISSIMVLATIONE ET SIMVLATIONE.

DISSIMVLATIO est artium civilium compendium quoddam, et pars infirmior: etenim, et ingenium acre, et robur animi constans, ad hoc requiritur, ut quis sciat, quando verum proferendum sit, atque id facere audeat. Itaque inter inferiores politicos reponuntur, qui magni sunt simulatores.

Quod discrimen bene apud Tacitum, Caesarem Augustum inter, et Tiberium, adnotatum est. Etenim de Livia sic ait: quod esset *cum artibus mariti, et simulatione filii, bene composita*. Artes imperii Augusto, simulationem Tiberio attribuens. Idem alibi hisce verbis Mucianum inducit, Vespasianum ad arma contra Vitellium fumenda hortantem: *Non aduersus Augusti acerrimam mentem, nec aduersus Tiberii cautissimam senectutem insurgimus*. Quare hae facultates, artium civilium, et simulationum, sunt prorsus distinguendae. Esto igitur, ut sit felix ita quisquam acuminis, tantaeque perspicaciae, ut distinguere queat, quae palam facienda, quae occultanda, quae tanquam in crepusculo producenda, temporum etiam et personarum ratione pensitata (quae reuera artes sunt politicae et civiles, ut Tacitus eas recte appellat) huic dissimulatio impedimento erit. Quod si quis ad hunc iudicii et discretionis gradum ascendere non valeat, ei relinquitur tanquam tutissimum, ut sit tectus et dissimulator. Ubi enim in singulis non datur eligere, ibi in omnibus caute insistere tutissimum est; caecutientibus enim lente movendum. Sane ubique reperias homines rerum tractandarum peritissimos, omnes fere candorem, ingenuitatem, et veracitatem, in negotiis prae se tulisse: verum simul erant, tanquam equi, bene docti et domiti, qui subito se sistere, et se vertere, norant. Quod si necessitas quaedam ingruat, dissimulationem profundam postulans, tunc quidem opinio et fama, de bona fide et veracitate eorum praeconcepta eos reddit prorsus invisibiles.

Consilia et mentem tegendi, aut velandi, gradus sunt tres. Primus est, taciturnitas, cum quis sensus animi sui premit, adeoque relinquit in aequilibrio, ut, in quam partem propendeat, nemo facile coniecerit. Secundus dissimulatio in negativa, cum quis ex composito signa quaedam et indicia jacet, se non eum esse, qui reuera est. Tertius simulatio in affirmativa, cum quis aperte fingit et praetexit, se eum esse, qui reuera non est.

Quantum ad primum horum, taciturnitatem scilicet; ea est certe virtus confessoris. Atque profecto, vir taciturnus multas audit confessiones; quis enim garrulo, et loquaci, pectus suum recludet? Quod si quis famam habeat viri taciturni, facile aliorum animos referabit; sicut aer clausus opertum fugit: atque veluti delicta confiteri, non ad aliquem finem collinat, qui ad res civiles tendit, sed ad conscientiam sublevandam; ita certe homines taciturni ad multarum rerum notitiam, simili de causa, perveniunt; dum homines, non tam impertire, quam exonerare animum suum cupiant. Ut paucis dicamus, mysteria silentibus debentur. Praeterea, si verum loquamur, etiam in animo, aequae ac in corpore, deformis et inuenusta est nuditas: neque parvam addit reverentiam consiliis et factis hominum, si minus pateant. At loquaces et futes, etiam plerumque leves sunt, et creduli. Qui enim eloquitur quae scit, effutiet etiam quae nescit. Ponatur igitur pro certo, habitum taciturnitatis virtutem esse politicam et moralem. Sed et illud addendum est, bonum esse homini, ut vultus suus linguae officium

cium non praeripiat. Nam, revelatio animi ex vultu, aut gestu, magnus est defectus, et quaedam quasi proditio: eo magis, quod saepenumero plus notatur, et fidem facit, quam verba.

Quantum ad secundum, dissimulationem scilicet: ex necessitate quadam illa taciturnitatem sequitur. Adeo ut qui tectus esse vult, dissimulator aliquatenus vel nolens evadat. Etenim astutiores sunt homines, quam ut patiantur aliquem in aequilibrio se continere absque aliqua in alteram partem inclinationis suae declaratione. Ita quaestionibus subtilibus eum obsidebunt, et allicient, et excutient, ut, nisi obfirmato et absurdo silentio se quis muniat, necesse ei fuerit se nonnihil prodere: quinetiam si hoc non fecerit, ex silentio ipso aliquid conjecturae capient non minus, quam ex verbis. Quod vero ad aequivocationes, et oracula verborum attinet, non poterunt illa diu valere. Ita ut nemo tectus esse queat, nisi aliquem dissimulationis gradum sibi indulgeat: quae nihil aliud est, quam silentii quaedam appendix, aut limbus.

Quantum vero ad tertium gradum; nimirum simulationem et professionem falsam; illam magis vitiosam, et minus politicam, duco; nisi forte dignus vindice nodus inciderit. Itaque perpetua consuetudo simulandi vitium est, aut ex ingenii lubricitate quadam, vel timiditate, ortum; aut etiam, ex animi constitutione, quae vitio aliquo magno imbuta est: quod, quia occultare oportet, simulationem etiam in aliis adhibere et exercere efficit, ne forte habitus ipse intercitat.

Commoda simulationis et dissimulationis tria. Primum est, quod oppositionem amolitur, et homines imparatos aggrediatur, ubi enim consilia cujuscumque evulgata fuerint, adversarii, veluti tuba, excitantur. Secundum est, quod in hominis potestate relinquit, ut pedem referat, et se absque existimationis suae jactura de negotio subducatur. Si quis enim se manifesta declaratione obstringit, is cuneis quasi impactis includitur; aut pergendum est ei, aut turpiter desistendum. Tertium est, quod ad aliena consilia detegenda viam aperiat. Etenim ei, qui sua consilia profert, non facile quis se adversarium profiteatur; verum assentabitur potius, et libertatem loquendi in libertatem cogitandi vertet. Itaque habetur apud Hispanos fatis malignum adagium; *Dic mendacium et veritatem erues*. Perinde ac si simulatio clavis esset ad secreta referenda. Tria etiam sunt simulationis et dissimulationis incommoda, ut ex aequo res compensetur. Primum, quod illa timiditatem arguant: id quod omnibus negotiis plumas vellit, ne perneciter ad metam advolent. Secundum, quod in ancipites cogitationes animos complurium conjiciant, qui fortasse alias cooperaturi fuissent, et studio suo rem promoturi; unde sine focia et amica opera ad fines suos solus quis ambulet. Tertium est (idque maximum) quod praecipuo ad actiones organo hominem privet; nimirum fide. Optimum fuerit temperamentum, si quis veracitatis famam obtineat, taciturnitatis habitum, dissimulationis usum tempestivum, et facultatem simulationis, ubi opus fuerit,

VII. DE PARENTIBVS ET LIBERIS.

GAVDIA parentum occulta sunt; nec minus dolores eorum et metus. Illa certe verbis assequi nequeunt, hos autem proferre nolunt. Certe liberi labores humanos suaviores, verum infortunia amariora, reddunt. Curas vitae multiplicant, sed memoriam mortis mitigant. Aeternitas sobolis etiam brutis communis est; sed illa memoriae, meritorum, et operum, propria est hominibus. Atque videre sane est, opera nobilissima et foundationes ab orbis profecta; quibus effigies animorum exhibere curae erat, cum corporis imaginibus destituerentur. Adeo ut posteritati maxime studeant, qui posteritate carent. Qui honores in familiam suam primi introducunt, erga liberos indul-

indulgentissimi sunt: intuentur siquidem eos, non tantum ut continuationem speciei suae, sed ut rerum a se gestarum haeredes: ideoque ut liberos et creaturas.

Gradus affectuum in parentibus erga liberos diversos saepe dispares sunt: aliquando iniqui; ac potissimum in matre. Unde Salomon dicit; *Filius sapiens laetificat patrem, filius vero stultus moestitiae est matri suae.* In domo foecunda, et liberorum plena, cernere quandoque est, unum aut alterum ex senioribus pluris aestimari; atque ex junioribus in deliciis esse: sed in medio fortasse aliquos quasi oblivione transiri: qui nihilominus, haud raro, optimae indolis evadunt. Illiberalitas parentum erga liberos suos error est plane noxius: nam eos reddit animo degeneres; fallaciis deditos; ignobilium consortio se delectantes: magisque ad luxum propensos, quando rerum copiam adepti sint. Itaque optime succedit, quando parentes suam apud liberos auctoritatem tuentur, crumenam laxant. Invaluit, tam apud parentes, quam paedagogos et famulos, mos quidem ineptus, aemulationis inter fratres ferendi et alendi, durante eorum pueritia: quae saepenumero in discordias evadunt post aetatem virilem, et familias turbant. Itali non magnum ponunt discrimen inter liberos et nepotes aut cognatos; sed, modo sint e massa sanguinis, non multum pensi habent, utrum sint e corpore proprio editi, necne. Atque si verum dicendum sit, in natura non multum interest; adeo ut saepe videamus, nepotem avunculo magis similem, aut cognato, quam parenti proprio, prout sanguis casu quodam derivatur. Curent parentes, in tenera aetate filiorum suorum, cui vitae generi illos destinant: tum enim maxime sunt flexibiles, et cerei. Neque in hac electione respiciant nimis inclinationem filiorum ipsorum; quasi illud melius arrepturi sint, ad quod maxime videntur propensi. Verum est, si affectus, aut aptitudo puerorum, sit erga aliquod studium insignis, non expedire, ut quis naturae aut indoli repugnet: sed, ut plurimum praeceptum illud sanum est; *Optimum elige, suave et facile illud faciet consuetudo.* Fratres juniores plerumque sunt fortunae filii: sed raro, aut nunquam, proferum sortiuntur exitum, quando exhaeredantur seniores.

VIII. DE NVPTIIS ET COELIBATV.

QVI uxorem duxit, et liberos suscepit, obfides fortunae dedit; sunt enim magnorum conatuum impedimenta, sive ad virtutem tendat quis, sive ad improbitatem: certe praestantissima (ut alibi diximus) in usum reipublicae opera et merita a viris profecta sunt prole carentibus; qui tam affectu, quam fortunis, rempublicam connubio sibi junxerunt, et dotârunt. Attamen rationi videatur magis consentaneum, ut qui liberos relinquunt, majorem futurorum temporum curam gererent; ad quae satis nôrunt clarissima illa sua pignora oportere transmitti. Sunt tamen, qui licet liberis careant, tamen memoriae suae incuriosi sunt, et cogitationes vitae tantum curriculo terminant, et tempora futura, ut ad se nihil pertinentia, ducunt. Imo et alii nonnulli uxorem et liberos tantum in rationibus expensarum habet. Quinetiam reperiuntur aliqui fatui avari, qui gloriantur fere se liberis carere, ut habeantur tanto ditiores. Audiverunt scilicet aliquos dicentes, *Talis quispiam est ditissimus*; alios autem subinferentes, *At liberis compluribus generatur*: quasi divitiarum hoc esset decrementum. Verum coelibatus causa maxime frequens, est libertas; praesertim in quibusdam animis sibi complacentibus et phantasticis; qui omnis restrictionis sensum nacti sunt tam acutum, ut cingula et periscelidas fere habeant pro vinctulis et compedibus. Viri coelibes optimi sunt amici, optimi erga fervos domini, servi etiam erga dominos optimi; at non semper subditi optimi; sunt enim ad fugam expediti; atque revera transfugae fere omnes sunt ejus conditionis. Vita coelebs ecclesiasticis bene convenit: non enim facile quis irriget solum, si prius stagni aliquis

cujus receptaculum interveniat. Judicibus et magistratibus res est fere indifferens: si enim faciles sint, et corruptelis dediti, servum aliquem videas uxore, multis modis, ad hujusmodi lucra captanda deteriores. Quod ad milites attinet, reperio certe duces apud exercitus suos concionantes, illis in memoriam redigere solere charitates uxorum et liberorum. Reperio etiam nuptiarum contemptum apud Turcas milites vulgares reddere viliores. Sunt certe porro uxor et liberi disciplina quaedam humanitatis; atque coelibes, etsi saepenumero magis sint munifici et charitativi, quia fortunae eorum minus exhaustantur, sunt tamen, ex altera parte, magis crudeles, et sine visceribus (idonei qui sint severi inquisitores) quia indulgentia et teneritudo affectuum suorum non tam saepe evocatur et excitatur. Naturae graves, et consuetudine ductae, ideoque constantes, sunt plerumque uxoriae: ut de Vlysse perhibetur; *Vetulam suam praetulit immortalitati*. Mulieres castae sunt plerumque superbae, et protervae, merito pudicitiae suae elatae. Inter vincula praestantissima castitatis et obsequii uxoris erga maritum illud censeretur debet, si virum suum uxor prudentem putet; quod nunquam faciet, si eum inveniat zelotypum. Uxores, juvenum dominae sunt; mediae aetatis, sociae; senum, nutrices. Adeo ut adsit ansa ad uxorem ducendam aetatibus singulis. Inter sapientes tamen numeratus est ille, qui interrogatus; *Quod esset tempus opportunum nuptiarum?* respondit; *Juvenibus non adhuc, senibus non omnino*. Saepe fit, ut mariti deteriores bonas habeant uxores: sive hoc fiat, quod hoc modo pretium addatur mariti benevolentiae, per vices; sive quod uxores in patientia sua glorientur. Hoc autem nunquam fallit, si hujusmodi mariti ab uxoribus ipsis expetiti et electi fuerint, contra consensum amicorum; tunc enim animus iis semper adest, ut stultitiae suae poenitere non videantur.

IX. DE INVIDIA.

EX affectibus nulli sunt, qui existimantur fascinare, praeter amorem et invidiam. Uterque acria progignit desideria; uterque se perniciousiter efformat in phantasias, et suggestiones; atque uterque facile inscendit in oculos (praecipue quando objectum adest) quae omnia ad fascinationem faciunt; si modo fascinatio aliqua sit. Videmus etiam Scripturam invidiam *oculi mali* nomine insignire; atque astrologos, malos astorum influxus, malignos aspectus vocare. Ita ut agnosci ab omnibus videatur, in invidia, ejusque operatione, ejaculatio quaedam, et irradiatio ex oculis. Quin et nonnulli tam extiterunt curiosi, ut notaverint tempora, quibus ictus et percussio oculi invidi plurimum obest, tum praecipue esse, cum persona, in quam invidia torquetur, spectatur in gloria et triumpho: etenim hoc mucronem invidiae acuit; atque insuper illis temporibus spiritus personae invisae prodeunt maxime in exteriora, unde ictui occurrunt.

Verum, missis istis rebus curiosis (licet non indignis, quae in considerationem veniant, sed loco idoneo) tractabimus haec tria: qui sint ad invidendum maxime proclives; qui sint invidiae maxime obnoxii; et quae sit differentia inter invidiam publicam et privatam.

Qui virtutis ipse expers est, invidet virtuti alterius. Etenim animi hominum se patiuntur et delectantur, aut bono proprio, aut malo alieno; quique primo alimento caret, fatiabit se secundo; et qui nullo modo sperat se ad virtutem alterius pervenire posse, ipse fortunam ejus libenter deprimit, ut minor intercedat disparitas.

Vir curiosus, et se alienis rebus immiscens, ut plurimum invidus est. Etenim, de rebus alienis multum inquirere, nequiquam eo spectare possit, quod operosa illa sedu-

litas suis rebus conducat: itaque fieri non potest, quin huiusmodi vir scenicam quandam voluptatem capiat aliorum fortunas spectandi: neque, qui rebus propriis tantum intentus est, segetem invidiae multam reperiet. Invidia enim passio est cursitans, et plateas terit, nec domi se continet; *Non est curiosus, quin idem sit malevolus.*

Viri natalibus nobiles invidiae erga novos homines notam subeunt. Etenim mutatur intervallum. Et simile est hoc deceptioni visus; cum res retrocedere videantur, aliis se promoventibus.

Deformes, et eunuchi, et fenes, et spurii, invidi sunt. Etenim, qui conditionem suam emendare nullo modo potest, conditionem alterius pro viribus suis labefactabit. Nisi forte hi defectus in generosa et heroica ingenia inciderint, quae defectus proprios naturales in honoris sui incrementum vertere nitantur; scilicet, ut fama hoc arripiat, eunuchum, aut claudum, tam magna perpetrâsse; miraculi nimirum honore affectato. Id quod evenit Narseti eunuchō, et Agésilao, atque Tamberlani, qui claudi fuerunt.

Eadem fere ratio est hominum, qui e calamitatibus resurgunt. Sunt enim plerumque temporibus infensi; atque alienas calamitates, tanquam suarum molestiarum redemptiones, gustant.

Qui in plurimis excellere contendunt, levitate et gloria vana moti, necesse est ut sint invidi. Ubique enim occurrunt objecta invidiae: cum fieri nequeat, quin aliqui in tot rebus illos superent. Qui fuit character imperatoris Adriani, qui poëtas et pictores, et opifices alios, in iis scilicet operibus, quibus ipse praecellere gestiebat, capitali quadam invidia prosequabatur.

Postremo propinqui, et collegae, et una educati, ad invidendum aequalibus, cum evehuntur, proni sunt. Etenim exprobrat hoc illis fortunam propriam, eosque quasi digito monstrat, et frequenter eorum memoriam vellicat; quinetiam in aliorum notam haec fortunae collatio magis incurrit. Invidia autem a fama et sermonibus semper reflectitur et conduplicatur. Unde invidia Cainis erga fratrem Abelē malignior fuit, quia cum sacrificium Abelis magis acceptum Deo fuit, nemo inspexit. Atque haec de iis, qui ad invidendum proclives sunt.

Quantum ad illos, qui invidiae magis aut minus obnoxii sunt; primo, iis, qui eminente virtute praediti sunt, minus invidetur, cum promoventur: promotio enim eorum videtur ex debito; debiti autem solutioni nemo invidet, sed largitioni supra meritum. Atque etiam invidia non sine comparatione est; ubi autem nullus comparationis gradus, nulla invidia; itaque regibus non invidetur, nisi a regibus. Illud tamen observatione dignum est, personis indignis, sub primum honoris sui ascensum, maxime invideri; postea vero minus; ubi contra personae dignae, et meritis insignes, invidiam tum demum experiuntur, postquam fortunae eorum diutius duraverint. Etenim, licet virtus eorum eadem maneat, tamen minus fit illustris: recentes enim oboriantur homines, qui eam obscurant.

Nobiles genere minus invidiae expositi sunt, cum honoribus cumulantur: etenim nihil aliud videtur, quam debitum majoribus suis repensum: praeterea, parum fortunae eorum additum videtur; invidia autem, more radiorum solis, in clivo ardentior est, quam in plano. Itaque, eandem ob causam, qui per gradus evehuntur, minorem subeunt invidiam, quam qui per saltum.

Qui cum honoribus suis conjunctos habent labores magnos, curas, et pericula, invidia minus laborant. Etenim existimant homines, eos honores suos caro pretio emere, et misereri potius ipsorum nonnunquam incipiunt: misericordia autem semper fere sanat invidiam. Itaque notabis plerumque, ex viris politicis, et honore fulgentibus,

magis fanos et sobrios semper querimonias fundere, qualem vitam traducunt; canentes illud, Quanta patimur! non quod ita sentiant, sed quo invidiae aciem retundant. Verum hoc intelligi debet de negotiis, quae huiusmodi viris imponuntur, non de iis, quae ipsi ad se attrahunt. Nihil enim invidiam magis suscitatur, quam ambitiosum et immodicum negotiorum monopolium: nihilque, e converso, invidiam exstinguit magis, quam si quis in summis honoribus constitutus, aliis officiariis inferioribus nihil detrahat. Hoc enim modo, quot illi ministri sunt, tot se tegit umbraculis ab invidia.

Super omnia, illi invidiam in se concitant maxime, qui fortunarum suarum amplitudinem insolenter et tumide ostentant; nunquam sibi placentes, nisi dum potentiam suam jactent, vel per pompam exteriorem, vel triumphando de adversariis aut competitoribus suis dejectis: ubi contra viri prudentes sacrificare quandoque invidia ament, de industria interdum permittentes se vinci in rebus, quae minus eis cordi sunt. Nihilominus illud verum est, potentiae ostentationem apertam et indissimulatam (modo absit arrogantia et gloria inanis) minore invidia laborare, quam si callide et quasi furtim se notae subtrahat. Etenim hoc cum fit, nihil aliud facit quis, quam ut fortunam infumulet, quasi ipse sibi esset conscius indignitatis suae; unde alios ad sibi invidendum stimulat.

Postremo, ut huic parti finem imponamus; quemadmodum in principio diximus, invidiae actum aliquid habere in se ex beneficio; ita non alia est invidiae curatio, quam quae solet esse beneficii et incantationis: hoc est, sortis translatio (ut vocant) et in alium remotio. Ad quem finem, prudentiores ex honoratis semper in scenam introducunt aliquem, in quem invidiam, in se alias incurfuram, derivent: quandoque in ministros et servos, quandoque in collegas et socios; aut in alios quosdam eam rejicientes. Neque ad hunc usum unquam defunt personae aliquae violentae et temerariae; quae, modo potentiam et negotia agitant, ea quovis periculo mercari non dubitent.

Jam vero, ut de publica invidia loquamur; ea saltem aliquid in se habet boni, ubi in privata invidia nihil prorsus inest boni. Publica enim invidia instar salubris ostracismi est, qui viros magnos, supra modum excrecentes, coercet; unde etiam fraeno est viris praepotentibus, ne se nimium efferant.

Haec invidia, quae mala contentatio modernis linguis appellatur (et in titulo *De seditionibus* plenius tractabitur) est in regnis et rebus publicis contagioni non absimilis. Etenim sicut contagio in sanas partes serpit, easque corrumpit; ita etiam, quando invidia statum occupaverit, vel optima reipublicae mandata et instituta in odium vertit, et graveolentiam quandam. Itaque parum proficitur intermiscendo actiones gratas et populares odiosis; etenim hoc ipsum imbecillitatem et invidiae metum arguit; quae tanto magis nocet, ut sit etiam in contagionibus, quae, si tibi ab iis metuas, facilius irruunt.

Ac publica ista invidia, magis in regum officarios et ministros involat, quam in reges ipsos. Attamen ecce regulam, quae vix fallit; si invidia, quae ministro incumbit, sit magna, causa autem parva; aut si invidia quasi generalis sit, et omnes status ministros complectatur; tunc invidia (etsi occulto) regem, aut statum ipsum, petit. Atque haec dicta sint de publica invidia, aut contentatione mala; atque de ejus differentia ab invidia privata, quam priore loco tractavimus.

Addemus etiam, in genere, de affectu invidiae hoc insuper; eum inter omnes affectus esse maxime importunum, et assiduum. Etenim aliis affectibus excitandis subinde praebetur occasio; recte autem dictum est, invidiam festos dies non agere; quia semper materiam se exercendi reperit. Vnde etiam observatum est, amorem et invidiam,

diam, maciem hominibus inducere; id quod alii affectus non faciunt, quoniam non continui sunt. Est etiam invidia affectuum vilissimus et pravissimus: quam ob causam proprium est attributum diaboli; qui dicitur *Invidus homo, qui zizanias inter triticum noctu seminavit*: quemadmodum etiam semper evenit, ut invidia callide et in tenebris operetur, ad praejudicium cujusvis rei optimaе, veluti tritici.

X. DE AMORE.

AMORI plus debet scena, quam vita. Etenim in scena amor semper comoediae praebet argumentum; quandoque etiam et tragoediae; at in vita humana multum plerumque affert nocuenti; nunc ut Sirenum aliqua, aliquando ut Furiarum. Observare licet, neminem ex viris magnis et illustribus fuisse (quorum exstat memoria vel antiqua, vel recens) qui adactus fuerit ad insanum illum gradum amoris. Vnde constat, animos magnos, et negotia magna, infirmam hanc passionem non admittere. Excipere tamen oportet Marcum Antonium, imperii Romani duumvirum; et Appium Claudium, decemvirum, legistiarum inter Romanos principem. Quorum prior fuit revera homo luxuriosus, et voluptatibus deditus; alter autem vir fuit prudens et austerus. Vnde quivis perspiciat, amorem (quanquam rarius) aditum reperire posse non solum in cor apertum, sed et bene munitum, si diligenti custodia non asservetur. Abjectum quidem, et pusillanimum, est illud Epicuri dictum; *Satis magnum alter alteri theatrum sumus*: quasi homo, natus ad contemplationem coeli et coelestium, idolum adorans minutum, satageret, se submittendo, si non ori, ut bruta, oculo tamen, certe ad altiora contemplanda dato.

Mira res videbitur, si passionis hujus excessum perpendamus, ac quomodo ipsi rerum naturae et valori vero insultet, vel hoc ipso, quod hyperbole perpetua nulli rei conveniat, praeterquam amor. Neque haec hyperbole solummodo in locutionis phrasi cernitur; cum enim verissime dictum sit, adulatorum principem, quocum caeteri adulatores minores conspirant, esse unumquemque sibi ipsi; profecto amator aliquid amplius est. Nunquam enim fuit quisquam adeo superbus, qui se ipsum tam absurde magnificerit, quam amator personam amatam. Recte itaque receptum est illud diverbium; *Amare et sapere, vix Deo conceditur*. Neque aliis tantummodo manifesta est haec phrenesis, personae autem amatae minime; sed et amatae potissimum, nisi amor sit reciprocus. Certissimum enim est, amorem semper rependi, aut amore mutuo, aut contemptu intrinseco et secreto. Quo magis cavendum est hominibus ab hac passione; quae non solum alias res perdit, sed et se ipsam. Quae alia infert damna, belle illa exprimit poetarum fabula: eum, scilicet, qui Helenam, praetulit, Junonis dona et Palladis amisisse. Quisquis enim amatorii affectibus nimis indulget, et divitiis et sapientiae nuncium remittit. Habet haec passio aestus suos in ipsis temporibus, quibus animus maxime molis est et infirmus; nimirum in rebus prosperis, aut adversis: quanquam hoc posterius minus forsan observatum fuerit. Vtraque enim tempestas amorem accendit, redditque flagrantior; unde evincitur esse stultitiae proles. Optime illi, qui si amores omnino nequeant extrudere, eos tamen in ordinem redigunt; et a rebus seriis, vitaeque negotiis, segregant. Si enim illis amor se immisceat, turbat omnia, hominesque eo compellit, ut fines suos recte petere non possint. Quicquid in re sit, viri militares amoribus dediti sunt, opinor, non aliter, quam vino. Poscunt enim plerumque pericula compensationem voluptariam. Inest ingenio humano motus quidam arcanus, et tacita inclinatio, in amorem aliorum: qui si non infumatur in unum, vel paucos, naturaliter se diffundit in plures; atque homines reddit humanos et charitativos: quemadmodum videre licet

nonnunquam in monachis. Amor conjugalis genus humanum creat; amor socialis perficit; amor vero lascivus inficit et dehonestat.

XI. DE MAGISTRATIBVS ET DIGNITATIBVS.

VIRI in magistratu collocati, ter servi: servi principis vel politiae; servi famae; et servi negotiorum. Adeo ut libertate neutiquam fruantur; nec in personis, nec in actionibus, nec in temporibus suis. Mirum cupiditatis genus, potestatem appetere, libertatem amittere: vel potestatem in alios ambire, potestatem in se ipsum exuere: ascensus ad dignitates arduus est; et per labores pervenitur ad labores majores: saepe quoque indignitatibus non vacat; atque per indignitates pervenitur ad dignitates. Statio in dignitatibus res lubrica est; atque regressus, aut praecipitium est, aut saltem eclipsis; quae et ipsa triste quiddam, et melancholicum. *Cum non sis qui fueris, non esse cur velis vivere?* Imo nec regredi datur, etiamsi quis cupiat; neque regredi volunt homines, cum ratio postulat ut id facerent; verum impatientes manent vitae privatae, etiam cum senectus aut infirmitas ingruit; quae umbram et otium postulant, sicut opidani senes, qui ante ostium sedere volunt, licet se eo pacto derisui exponant. Sane, viris in magistratibus positis opus est, ut aliorum opiniones mutuentur, quo se ipsos beatos putent: nam si judicent ex sensu proprio, nihil hujusmodi reperient; verum, quando secum cogitent, quid alii de ipsis sentiant, et quam libenter alii conditiones cum illis permutare vellent, tum demum beati sunt, tanquam rumore tenus: cum intus foras contrarium experiantur. Siquidem dolores suos primi omnium sentiunt, licet culpas suas omnium novissimi. Certe viri potestatibus sublimes, ipsi sibi ignoti sunt; et dum negotiis destrahuntur, tempore carent, quo sanitati, aut corporis, aut animae suae, consulant;

*Illi mors gravis incubat,
Qui, notus nimis omnibus,
Ignotus moritur sibi.*

In potestatibus, licentia magna datur, et boni, et mali: quorum posterius pro maledictione habendum: in malis enim, optima conditio est, nolle; proxima, non posse. Certe potentia bene-merendi verus est et legitimus ambitionis finis. Etenim bene cogitare, licet Deo acceptum sit, tamen versus homines non multo melius est, quam bene somnare, nisi in actum producat. Id autem fieri non potest sine munere aliquo publico et potestate; veluti solo superiore et elevato. Merita et opera bona sunt veri fines laborum hominis: atque eorundem conscientia perfectio humanae quietis. *Et conversus Deus, ut aspiceret opera, quae fecerunt manus suae, vidit quod omnia essent bona nimis:* tum sequitur sabbatum. In munere tuo perfungendo propone tibi exempla optima; imitatio enim globus est praeceptorum: et post tempus aliquod propone tibi exemplum proprium; atque in te ipsum stricte inquiras, num non melius inceperis, quam perstiteris: neque rursus exempla eorum negligas, qui eodem munere praviter functi sunt; non ut te ipsum, eorum memoriam carpendo, vendites; sed ut monearis, quid evitare debeas. Institue igitur reformationem, sed absque elatione tui-ipsius, aut scandalo priorum temporum et personarum; hoc tamen tibi constitutum sit, exempla praeclara non minus introducere, quam imitari. Retrahe res ad primam earum institutionem; et circumspicias, in quibus, et quibus modis, degeneraverint. Attamen utrumque tempus consulas; tum antiquius, ut cognoscas quid optimum fuerit; tum recentius, ut notes, quid fuerit aptissimum. Contende, ut quae agis pro potestate, tanquam regulis quibusdam cohibeantur; ut hominibus tanquam digito monstres, quid illis

illis sit exspectandum: neque tamen nimium sis pertinax, aut peremptorius: atque semper, cum a regula recesseris, quid sit, quod agas, diligenter expone. Muneris tui jura constanter tueare; neque propterea lites de jurisdictione facile move: atque ita te geras, ut potius jura tua assumes et exerceas tacite, et de facto, quam ut quaestiones de iis cum strepitu suscites et agites. Jura etiam inferiorem numerum, tibi subordinatorum, defende, ac ne destitue. Tibique majori honori ducas rerum summas praescribere, quam in omnibus satagere. Amplectere, imo invita, qui tibi adjumento sint et informationi, ad muneris tui executionem; neque abige eos, qui operam suam ad hoc tibi deferunt, tanquam se ingerentes; sed potius cum favore eos allicias et recipias.

Vitia in auctoritate utenda et exercenda sunt praecipue quatuor. Mora nimia, corruptela, asperitas, et facilitas. Quantum ad moras, faciles aditus praebe; tempora praestituta serva; inchoata quae sunt perface; neque negotia nova intermisce, nisi urgeat necessitas. Quantum ad corruptelas: non solum manus tui ipsius et tuorum liga, ne munera accipiantur; sed etiam manus supplicantium, ne ea offerantur. Prius horum praestat certe integritas adhibita; verum ea ipsa praedicata, et ex professo, idque cum detestatione corruptelarum, etiam posterius assequitur. Neque tantum culpam, verum etiam suspicionem devita. Quicumque mutabiles sunt, et manifesto alterantur absque causa manifesta, injiciunt suspicionem de corruptelis. Itaque perpetuo, cum ab opinione tua quam declarasti, aut processu quem incepisti, deslektas, ingenue hoc ipsum profiteri; simul et causas, quae te ad hoc commoverunt, sedulo declares et inculces; neque rem suffurari te posse credas. Servus graciosus, et apud dominum potens, si non exstet aliqua favoris causa manifesta, reputatur plerumque nihil aliud quam via obliqua ad corruptelas. Quantum ad asperitatem; invidiam, et malevolentiam parit illa, nihil inde metens: severitas siquidem metum incutit, asperitas odium parit. Etiam reprehensiones de loco superiore, graves esse debent, non contumeliosae. Quantum ad facilitatem: ea corruptelis etiam deterior est: corruptelae enim interdum et subinde tentantur; quod si quis importunitati pateat, aut respectibus levioribus ducatur, haec ei ubique aderunt. Sicut ait Salomon; *Personas respicere non est bonum; talis enim offendet pro buccella panis.*

Verissimum sane, quod a veteribus dictum est; *Magistratus virum indicat.* Alios autem indicat in melius, alios in pejus: *Omnium consensu capax imperii, nisi imperasset;* inquit Tacitus de Galba: contra de Vespasiano idem; *Solus imperantium Vespasianus mutatus in melius.* Licet alterum intelligat Tacitus de arte imperatoria, alterum de moribus et affectibus. Signum est luculentissimum indolis generosae, si quis honoribus emendetur. Est enim honor, aut saltem esse debet, locus virtutis: atque quemadmodum in natura, corpora moventur rapide ad locum, placide in loco: ita virtus in ambitu violentior est, in honore adepto sedatior. Ascensus omnis ad dignitatum fastigium incedit tanquam per scalam graduum flexuosam; atque, si factiones valeant, bonum fuerit alteri parti adhaerere, dum quis honorem scandat: at se ad aequilibrium reducere, postquam eundem fuerit consecutus. Memoriam praedecefforis tui illaesam conserva. Hoc si non feceris, debitum tibi hoc a successore tuo rependetur. Collegas etiam amice tracta, et potius advoca cum illud minime exspectent, quam exclude cum consentaneum fuerit eos advocari. Ne sis loci tui nimis memor, aut crebram de eo mentionem facias, in quotidianis sermonibus, aut conversatione privata; sed potius praedicetur de te; *Alius prorsus vir est, cum sedet, et munus suum exercet.*

XII. D E A V D A C I A.

IN scholis tritum est dictum, nec tamen sapientis observatione indignum. Interrogatus olim Demosthenes, quanam prima oratoris virtus? respondit, Actio. Quae secunda? Actio. Quae tertia? itidem respondit, Actio. Ipse dixit, qui rem optime noverat; nec tamen in eo, quod laudabat, multum naturae debebat. Mira certe res, illam oratoris partem, quae non ultra corticem penetrat; et histrionis potius virtus censenda est, quam oratoris; in locum tam sublimem, supra nobiliores illas partes, inventionis, elocutionis, et caeterarum, extolli; imo quasi omne tulisset punctum pene solam praedicari. Sed in promptu ratio est: inest enim naturae humanae, plerumque, plus stulti, quam sapientis. Vnde et facultates eae, quibus capitur pars illa in animis mortalium stulta, sunt omnium potentissimae. Huic mire convenit, et quasi parallela est, audacia in negotiis civilibus. Quid in istis primum? Audacia. Quid secundum? Quid tertium? Audacia. Attamen utcumque ignorantiae, et sordidi ingenii, proles est audacia; caeterisque civilis scientiae partibus longe impar. Sed nihilominus fascinat, et captivos ducit eos, qui vel iudicio infirmi sunt, vel animo timidiore: tales autem sunt hominum pars maxima. Quin et sapientibus ipsis, cum animis vacillent, vim injicit. Idcirco videmus audaciam in democratiis plurimum valuisse; apud senatores vero, et principes, certe minus. Imo quando primo rebus gerendis admoventur, audaces, plus possunt, quam postea: nam male pollicita praestat audacia. Sane quemadmodum interveniunt agyrtae, qui corpori naturali mederi profitentur; sic et corpori politico non desunt homines, qui curationes vel difficillimas suscipient; quibus forsan in paucis aliquibus experimentis feliciter successit; sed cum scientiae principia non gustarint, saepius excidunt. Imo videre est nonnunquam hominem audacem miraculum illud Mahometis edentem. Populo persuasit Mahometes, se collem ad semet evocaturum; atque a summo ejus iugo preces pro legis suae cultoribus oblaturum. Populus magna frequentia convenit: collem, ut ad se veniret, iterumque iterumque vocavit Mahometes; sed cum collis immotus maneret, ille (nihil omnino pudefactus) inquit; *Si collis ad Mahometem accedere nolit, ad collem ibit Mahometes*. Sic et istiusmodi homines, quando ingentia quaedam in se susceperunt, turpissimeque in iis defecerunt, tamen (si ad ipsum audaciae culmen pervenerunt) lusu rem exoptent, et se vertent, et nihil aliud. Hominibus profecto magno iudicio praeditis ludibrio sunt audaces; imo et apud ipsum vulgus audacia aliquid habet ridiculi. Nam si risus objectum sit absurditas, ne dubites quin magna audacia semper secum habeat aliquid ridiculi. Neque fere jucundius est spectaculum, quam videre in audace oris confusionem; vultum enim tunc nanciscitur in se reductum, sed deformiter. Nec aliter fieri potest. Nam in verecundantibus fluunt paulatim, resuuntque spiritus; sed audaces, quando tale quidpiam illis contingit, attoniti haerent; ut sit in schacciae ludo quando non vincitur collusor, sed torpet tantum motus. Atqui hoc postremum fatirae aptius, quam seriae observationi. Illud vero animadvertendum, audaciam semper caecam esse. Discrimina enim et obstacula nulla videt: quare in deliberando nocet, in exsequendo juvat. Adeo ut, si audaces tuto adhibere velis, summum illis imperium non deferas; secundae classi annumerentur, et ab aliis regantur. Nam in consiliis capiendis, pericula ante oculos habere bonum est; in executione autem, oculos claudere oportet, nisi pericula valde magna fuerint.

XIII. DE BONITATE, ET BONITATE NATIVA.

BONITATEM eo sensu accipio, ut sit affectus, qui hominum commoda studeat, et bene velit: quam eandem Graeci philanthropiam vocant. Humanitatis autem vocabulum (prout vulgus ea utitur) levius aliquanto est, atque angustius, quam ut vim ejus exprimat. Bonitatem scilicet appello affectum et habitum; bonitatem autem nativam, inclinationem. Bonitas vero inter omnes virtutes, atque animi dignitates, facile primas obtinet; cum sit ipsius divinae naturae adumbrata quaedam effigies, et character: qua e rebus sublata, homo animalis nihil aliud fuerit, quam res inquieta, scelesti, misera, imo species quaedam noxiorum vermium. Bonitas moralis virtuti illi theologiae charitati respondet; neque excessum quidem capit, aberrationem autem patitur. Immodica potentiae cupiditas angelos coelo deturbavit; immodica scientiae cupiditas hominem paradiso expulit: at in caritate non datur excessus; neque per eam aut angelus, aut homo, unquam periculum subire possit. Inclination autem ad bonitatem, altis defixa radicibus, naturae humanae insidet: quae si, benefaciendi materia, aut occasione, destituta, non inveniat, quo se exerceat in homines, deflectet certe in brutas animantes. Quod in Turcis, gente utique saeva et fera, videre est; qui nihilominus erga bruta animalia misericordes sunt, et eleemosynas canibus et avibus distribuunt. Adeo ut (referente Busbequio) aurifex quidam Venetus, Byzantii agens, vix furorem populi effugerit, quod avis cujusdam, rostri oblongi, fauces, inserto baculo, diduxisset. Neque tamen erroribus suis vacat bonitatis haec et charitatis virtus. Nequam apud Italos jactatur proverbium; *Tanto buon, che val niente*. Adeo bonus, ut ad nihil bonus. Neque subveritus est Nicolaus Macciavellus literis concedere, idque disertis fere verbis; *Fidem christianam homines probos et innocentes, in praedam, tyrannorum iniquitati dedisse*. Quod ideo pronunciavit, quia nulla usquam lex, nulla secta aut opinio, tam in immensum extulit bonitatem, quam religio christiana. Quo melius itaque extra scandali, adeoque periculi ictum et minas tuti consistamus, operae pretium erit nosse errores, qui nos a recto tam insignis habitus tramite transvorsos agant. Ita aliorum bono studeas, ne te illorum interea aut vultibus, aut voluntatibus, mancipio dedas. Illud enim facilitatis atque mollietis indicium est, quae honestam mentem in vincula captivam abducit: neque projicias Aesopi gallo gemmam, cui gratius et felicius cederet granum hordei. Dei exemplum in hac re pro praecepto tibi sit. *Ille pluvia sua rigat, sole suo irradiat, justos juxta ac injustos*: non tamen omnes ex aequo aut opum imbre compluit, aut honorum, virtutumve splendore, illustrat. Communia quidem beneficia cuivis sunt communicanda: peculiaris vero paucis, et cum delectu. Cave autem, ne dum effigiem sculpas, archetypum destruas. Theologia quippe amore nostri ipsius pro archetypo statuit, amorem proximi pro imitamento. *Vende omne quod habes, atque elargire pauperibus, et sequere me*. At noli omne, quod habes, vendere, nisi venias, et sequare me: hoc est, nisi ejusmodi vitae institutum ingrediaris, in quo, aequae ex parvis opibus, ac ex magnis, poteris aliis benefacere. Secus, dum rivos alis, fontem exhauris. Neque interea habitus tantum bonitatis reperitur ad rectae rationis normam applicatus, sed etiam in quibusdam hominibus reperitur indoles naturalis ad eam propensa: uti e contra in aliis naturalis quaedam malignitas. Sunt enim qui ex ingenii proprii instinctu averfentur aliorum bonum. Et levius quidem malignitatis genus in morositatem cedit, aut perversitatem, aut praecipitem opponendi, et se in singulis difficilem praebendi, libidinem; et similia: gravius tamen illud, atque altius, ad invidiam producitur meramque malitiam. Hujusmodi homines.

homines in alienis calamitatibus fere florent, easque semper aggravant: non digni certe, qui conferantur canibus illis, qui Lazari delingebant ulcera; sed muscis, quae cruda quaeque et excoriata infestant. Non paucos reperias misanthropos, quibus volupe est deducere homines ad suspendii ramum, neque tamen arborem habent in hortis suis, qualem Timon habuit. Ingenia ita disposita, non injuria vocare licet, humanae naturae vomicas, et carcinomata. Sunt tamen haec ligna accommodatissima, e quibus fiant Mercurii politici: similia lignis incurvis, quae bene navigiis exstruendis conveniunt, jactationi destinatis, non autem aedibus, quae immotae manent. Partes autem, et indicia bonitatis sunt plurima. Si quis se erga hospites et peregrinos benignum humanumque praebeat, arguit se mundi civem, sibi que cor esse, non instar insulae, caeteris terris avulsae, sed continentis, quae illis conjungitur: si compatiatur afflictis, nobilitat sua praecordia, quae non secus, atque celebrata illa arbor, per sua vulnera balsamum exfudat. Si facilis offensas remiserit, et delictorum gratiam fecerit, mentem indicat in alto positam esse, supra injuriarum jactum et tela. Si pro modicis beneficiis gratum se exhibeat, argumento est, pluris se aestimare hominum animos, quam farcinas. Supra omnia, si supremum illud sancti Pauli apostoli perfectionis fastigium sit consecutus, ut devoveat se, atque anathematizet a Christo, propter salutem fratrum, indicio est, proxime illum accedere ad naturam divinam, et quodammodo Christo ipsi conformari.

XIV. DE NOBILITATE.

DE nobilitate primum agamus, ut est portio reipublicae; deinde ut est conditio hominum particularium. Monarchia, in qua nulli prorsus nobiles, semper pura est et absoluta tyrannis: cujusmodi est imperium Turcicum. Dignitatem enim regalem diluit nobilitas, et vulgi oculos a prosapia regia aliquantulum avocatur. In democratia vero proceres interdum non desiderantur: imo status ille popularis multo pacatior est, atque minus factionibus et turbis obnoxius, ubi non sunt stirpes nobilium: illic enim in res ipsas oculi hominum conjiciuntur, non in personas; vel si omnino in personas, id fit tanquam in maxime idoneis rebus gerendis, minime vero ut ratio habeatur insignium, aut imaginum. Helvetiorum rempublicam satis florentem videmus, licet religionis pagorumque diversitas ob stare videatur. Vtilitas enim apud illos valet, non dignitas. Illa gubernandi forma, qua confederatae Belgarum provinciae utuntur, certe eminet: ubi enim paritas admittitur, ibi et consilia ineuntur aequabilis, et tributa penduntur alacrius. Nobilium potentia et auctoritas in monarchia, principi ipsi impertit splendorem, sed potestatem imminuit; populi vero animos auget, fortunas illorum deprimit. Bene se res habet, cum nobiles non sint potentiores, quam aut imperii aut justitiae ratio postulat: in eo tamen dignitatis gradu sustineantur, ut insolentia popularis illorum reverentia, tanquam obice, retundatur, antequam in regalem majestatem se effundat. Rursus, numerosa nobilitas, quae plerumque minus potens est, statum prorsus depauperat: hinc enim profusae expensae: atque insuper, cum necesse sit, tractu temporis, complures ex nobilibus indigos fieri, sequitur divortium quoddam, sive malum temperamentum, inter honores et pecunias.

Quod vero ad nobilitatem spectat in personis particularibus: venerationem certe habet, videre castellum, aut aedificium antiquum, quod nulla ruina invasit: aut etiam annosam et proceram arborem solidam et integram: quanto magis intueri antiquam nobilem prosapiam, a fluctibus et procellis temporis illaesam? Nobilitas enim nova regiae potentiae opus est, antiqua vero temporis solius. Qui ad nobilitatis fastigium primi evehuntur, virtutum claritudine plerumque posteris eminent, sed innocentia minime

minime. Ad honores enim raro ascenditur, nisi per mixturam bonarum et malarum artium. Aequum vero est, ut virtutum suarum memoria usque ad posteros permanet; vitiorum vero una cum ipsis moriatur. Natalium splendor industriam plerunque minuit; atque qui minus est industrius, alienae invidet diligentiae. Ad quod accedit, quod non datur, quo possint ulterius nobiles promoveri. Qui vero in eodem loco haeret, dum alii ascendunt, invidiae stimulis vix carebit. Contra, nobilitas passivam invidiam omnino lenit eo, quod nobiles in honorum professione nati videntur, Sane reges, quibus nobiles adsunt prudentes et capaces, negotia sua mollius fluere sentient, si eos potissimum adhibeant: etenim erga huiusmodi proceres populus magis propendet, utpote natos quodammodo ad imperandum.

XV. DE SEDITIONIBVS ET TVRBIS.

MAGNI refert ut pastores populi prognostica tempestatum politicarum sciant; quae tunc maxime sunt, cum res vergunt ad aequalitatem; non secus ac naturales tempestates circa aequinoctia invalescunt: Quemadmodum autem saepe videre est status ventorum, cavos, et veluti a longinquo, quin et similiter maris tumores occultos, ante procellam; idem evenit ingruentibus procellis politicis.

Ille etiam caecos instare tumultus

Saepe monet, fraudesque et operta tumescere bella.

Famolibelli, et licentiosi et mordaces sermones in status scandalum, cum passim volitant, et increbrescunt; similiter novarum rerum rumores mendaces, in regiminis dedecus, undique iactati, et avidae a populo excepti; sunt certe inter prognostica seditionum. Quo stemmate deducta sit Fama cum Virgilius depingeret, gigantum sororem eam esse ponit.

Illam Terra parens, ira irritata Deorum,

Extremam (ut perhibent) Caeco Enceladoque sororem

Progeniit.

Quasi famae fuissent seditionum praeteritarum reliquiae: verum sunt illae non minus seditionum futurarum praecursatrices. Recte tamen utcumque notatum est, inter seditiosos tumultus, et seditiosos rumores, nil aliud fere interesse, nisi qualis est discrepantia inter fratrem et sororem, masculum et foeminam. Praesertim, si eo usque ingravescat malum, ut actiones status laudatissimae, quae merito plausum vulgi mereantur, et populi studia conciliare deberent, in deteriore partem traducantur et fuggillantur: hoc enim invidiae molem grandem demonstrat; ut recte ait Tacitus; *Conflata magna invidia, seu bene seu male gesta premunt.* Neque propterea sequitur, quod quia famae istae inter turbarum signa numerentur, ideo earum suppressio severior remedium contra turbas prestare intelligeretur; nam ut plurimum contemptae facilius evanescent, et conatus sedulus eas coercendi nihil aliud fere efficit, quam ut durent magis.

Item illud genus obsequii in exsequendis iussis, de quo loquitur Tacitus, pro suspecto habendum: *Erant in officio, sed tamen qui mallent imperantium mandata interpretari, quam exsequi.* Mandata discutere, detrectare, cavillationibus eludere, quid aliud sunt, quam jugum iactare, et inobedientiam tentare? praesertim ubi in istis disputationibus circa mandata, qui a parte mandatorum stant, loquuntur timide et molliuscule; qui autem adversantur, audacius et contumacius.

Etiā (ut bene notat Macciavellus) cum principes, qui se pro parentibus communibus gerere deberent, factioni alicui se adiungunt, idem fit, ac cum lembus, inclina-

tionem nimiam in alterum latus, evertitur. Hoc temporibus Henrici tertii, Gallorum regis, confirmatum est. Ipse enim, a principio, in ligam pro extirpandis protestantibus se recipi voluit: at paulo post eadem liga contra ipsum regem vertit. Cum enim auctoritas principis sit causae cuiuspiam tanquam accessoria, et fortior insurgit aliqua obligatio, quam vinculum imperii, reges incipiunt de possessione auctoritatis suae dejici.

Porro cum discordiae, et duella, et factiones, palam et audacter se ostendant, indicio est reverentiam erga principem exui. Motus enim procerum debent esse sicut motus planetarum, sub primo mobili (juxta opinionem receptam) qui rapide quidem circumferuntur secundum motum primi mobilis, leniter autem renituntur in motu proprio. Quare si viri primores et nobiles propriis motibus violenter rapiantur, et (ut scite Tacitus) *liberius, quam ut imperantium meminissent*; orbes perturbari manifestum est. Reverentia enim id ipsum est, quo reges a Deo accinguntur, qui eam aliquando disrumpere minitatur; *Solvam cingula regum.*

Rursus, cum aliqua ex quatuor imperii columnis concutitur aut labefactetur (quae sunt, religio, justitia, consilium, opes) tum serenitas precibus imploranda est. Sed mittamus haec prognostica seditionum (circa quae nihilominus intervenient nonnulla, quae iis tractandis majorem lucem praebere possint, in sequentibus) et primo de materia seditionum; postea de earum causis et flabellis; ultimo de remediis nonnihil dicamus.

Materiam seditionum expendere res est consideratione dignissima. Tutissima enim via seditiones evitandi (si tempora patiantur) est, ut ipsam materiam e medio tollamus. Si enim fomes flammae paratus sit, scintillae, quae incendium facient, ex qua parte emicare possint, nemo facile dixerit. Seditionum materia duplex est; magna inopia, et praesentium rerum taedium. Certissimum est, tot esse pro turbis vota, quot sunt hominum res attritae, et decoctae fortunae. Vnde illa Lucani observatio de statu imperii Romani, paulo ante bellum civile:

Hinc usura vorax, rapidumque in tempore foenus:

Hinc concussa fides, et multis utile bellum.

Hoc ipsum, *Multis utile bellum*, certum est indicium status ad commotiones et turbas dispositi. Tum si primorum hominum indigentia, ac res accisae, cum summa plebis inopia et paupertate jungantur, periculum imminet grave. Rebelliones enim, quae a ventre ortum habent, pessimae. Quantum vero ad alienationes animorum, et taedium rerum praesentium; sunt certe illa, in corpore civili, instar humorum maligniorum in corpore naturali, qui ad calorem praeternaturalem colligendum, et inflammationes, apti sunt. Nemo autem principum sui periculi magnitudinem metiatur ex eo, quod justa sint aut injusta illa, quae animos populi alienant: hoc enim effert vulgus rationis nimium capax putare, qui suo saepe recalcitrant commodo. Neque etiam ex hoc, quod gravamina, ex quibus invidia oritur, grandia sint aut exigua. Malevolentiae enim ex omnibus istae periculosissima sunt ubi plus timetur, quam sentitur. *Dolendi modus, timendi non item.* Praeterea, in maximis oppressionibus ea, quae patientiam irritant, etiam animos frangunt: at in timoribus dispar est ratio. Neque rursus princeps, aut status, alienationem animorum, et invidiam grassantem, minus pendat, quod aut saepius, aut diutius, illa fastidia animorum aestuarunt, neque quicquam inde detrimenti res publica cepit. Verum enim licet sit, quod non omnis vapor in procellam desinat; ita vere dici potest ex altera parte, quod procellae, licet saepius pertranseant, tandem glomerantur et ruunt. Atque, secundum adagium illud Hispanicum, funiculus in fine, levissima tensione rumpitur.

Causae

Causae seditionum hae sunt; in rebus religionis innovatio; tributa et census; legum et consuetudinum mutatio; immunitatum et privilegiorum violatio; oppressio universalis; indignorum ad honores et magistratus promotio; alienigenae; caritas annonae; milites incuriose dimissi; factiones factae desperatae; quicquid denique populum offendit, simulque eos in causa communi unit, et conspirare facit.

Quantum ad remedia. Praeservativa quaedam confuse, et in genere, possunt assignari, de quibus differemus; curatio autem legitima morbo particulari aptari debet. Itaque consiliis potius, quam praecepto, relinquenda.

Primum contra seditiones remedium, et praeventio, haec est; omni cum opera et diligentia causam illam seditionum materiales, de qua diximus, amovere; paupertatem intelligo civium, et inopiam. Cui inservit, commercii rationes bene liberare, et bene librare; artifices et manufacturas introducere et fovere; desidiam et otium profligare; luxum et profusionem sumptuariis legibus coercere; solum et agros cultura lucrosissima subigere: rebus venalibus pretia iusta imponere; census et tributa moderari; et similia. In genere praecavendum, ut incolarum multitudo (temporibus scilicet pacis, quando gladius nihil demetit) regni proventus, quibus ali possit, non excedat. Neque incolarum multitudo, utrum superflua sit, necne, capitum numero solum censenda est. Sunt enim pauciores, qui multum profundunt, et parum lucrantur, plus illi atterent statum, quam multo plures, qui maiore parsimonia degunt, pecunias autem congerunt. Nobilium igitur, et eminentioris dignitatis hominum, numerus auctus magis, quam pro analogia plebeiorum, celeriter statum depauperat. Quod etiam facit clerus numerosus: illi enim forti reipublicae nihil addunt. Idem quoque fit cum plures in literis educantur, quam quibus victum suppeditare possint vocationes civiles.

Neque praetereundum est, quod cum omne publicae opulentiae augmentum ab exteris nationibus lucriferi necesse sit (quicquid enim alicubi adjicitur, alibi detrahitur) tria tantum esse, quae gens genti vendit: materiam mercium; manufacturam; et vesturam. Quae quidem tres rotae, si recte progrediantur, aestus divitiarum erunt uberiores. Saepius autem contingit illud, de quo loquitur poeta, *Materiam superabit opus*; nempe ut manufactura, et vestura, materiae pretium excedat, et statum magis locupletet. Manifesti sunt hujus rei testes inferioris Germaniae populus, qui quidem fodinas, non subterraneas illas, sed supra terram, prae omnibus gentibus habent ditissimas.

Nihil autem prius debet esse aut consultius, quam ut videat magistratuum prudentia ne pecuniarum thesauri apud paucos recondantur. Aliter enim facile fuerit, rempublicam inter magnas opes fame perire. Nummus autem, instar fimi, non fructificat, nisi per terram dispergatur. Hoc praecipue efficitur supprimendo, aut saltem coercendo, voragines illas foenoris, monopoliorum, et latifundiorum in pascua convertorum, et similium.

Quantum ad sedandas animorum offensiones, aut saltem ad amolienda ea, quae ab iis proveniunt, pericula; duo sunt in omni statu (ut notum est) subditorum genera; procures et plebs. Quaevis harum partium sola, si infensa sit, non magnum subest periculum. Tardi enim sunt populi motus, nisi a nobilibus incitentur: nobiles autem invalidi, nisi vulgus sua sponte ad motus aptum et praedispositum sit: tum periculum revera ingruit, cum potentiores expectent dum aquae moveantur apud vulgus, ut ita demum animos exulceratos prodere possint. Fingunt poetae, coelicolas Jovem ut vincirent conjurasse; quod ubi Jupiter accepisset, Minervae consilio, Briareum centimanum accersivit; ut in suppetias ei veniret. Proculdubio hoc emblemata monarchas monet, quam tutum et salutare sit eis plebis studia conciliare et retinere.

Licentiam nonnullam, sed moderatam, animis gravate affectis et malevolis indulgere, ut ebulliant eorum dolores, et in fumos abeant (modo insolentia absit et audacia) utile sane est. Qui enim humores ad interiores partes retrovertit, et vulnus in viscera sanguinem refundere compellit, ulcera mortifera, et exitialia apostemata, inducit.

Ad molliendos exacerbatos et malevolos animos, partes Epimethei etiam ad Prometheum rite transferri possint. Neque enim reperitur remedium utilius. Epimetheus, ubi mala et aerumnas evolare sensisset, operculum vasi festinus imposuit, et in imo dolii spem reservavit. Certe, politice et artificiose spem nutrire, et injicere, ac homines a spe alia in aliam circumducere, ex fortissimis est contra venenum malevolentiae antidotis. Neque certius est indicium prudentis regiminis et rerum administrationis, quam ubi homines spe continere possit, cum satisfaciendi copia non datur; atque ubi res tam provide tractantur, ut nullum malum ita peremptorie imminere videatur, quin aliqua se ostendat spei rima ad evadendum: quod eo minus difficile factum est, quia tam privatis hominibus, quam factionibus, sibi ipsis adulari insitum est; aut saltem ostentare in gloriam suam quod non omnino credunt.

Trita sane est, sed praecellens periculorum, quae malevolentiae minantur, cautio, ut praevideatur ne sit caput aliquod, ad quod populus insensus et exacerbatus confluere, et sub cuius praesidio in corpus aliquod coire, possit. Caput ego illum dico, et ducem idoneum, qui nobilitate et exultatione celebratur; quique apud malevolos acceptus est et gratosus, atque ad quem ora et oculos convertunt; quique etiam ipse in rebus suis privatis censetur offensus. Quod genus virorum, aut statui conciliandum est, idque non perfunctorie, sed solide; aut per alium aliquem ex iisdem partibus retundendum, qui illi alteri se opponat, atque gratiam popularem in diversa trahat et fecet.

Vbique hoc obtinet, quod factiosas potentias et coitiones, quae contra gubernationem imperii frontem contrahunt, inter se committere, aut saltem dissidentiam inter eas seminare, remedium haud contemnendum sit. Etenim male admodum agitur cum republica, si illi, qui erga imperium bene affecti sunt, discordiarum pleni existant; qui vero insensu, et maligni, arcte conjungantur.

Adnotavi saepius, ingeniosa et arguta disteria, quae principibus improvise excederunt, nonnunquam scintillas ad seditiones injecisse. Exitiale sibi vulnus inflixit Caesar eo dicto; *Sylla nescivit literas, dictare non potuit*. Spem enim omnem illud verbum praescidit, quam homines imbiberant, aliquando eum dictaturam depositurum. Perdidit se ipsum Galba eo dicto; *Legi a se militem, non emi*. Inde enim milites de donativis desperarunt. Probus item propter eam vocem interiit, *Si vixero, non opus erit amplius Romano imperio militibus*. Etenim ob haec verba milites animum desponderunt. Sunt et alia haud pauca ejusdem generis. Interest sane principibus, in rebus ambiguis, et temporibus anxiiis, ut caveant quid dicant, praesertim in concisis his sententiis, quae veluti spicula volitant, et ex secreto pectoris eorum emissa putantur. Longiores enim et productiores sermones obtusi sunt, et minus notantur.

Postremo, in omnes eventus, habeant circa se principes personas nonnullas militia et fortitudine spectatas, ad reprimendas seditiones in primis motibus. Hoc enim si desit, magis trepidari solet in aulis principum, cum turbae primo erumpunt, quam par esset. Et status eo genere periculi laborat, quod Tacitus illis verbis innuit; *Atque is habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur*. Isti autem militares viri fidi omnino esse debent, et bonae existimationis potius, quam factiosi, aut populares; et cum caeteris proceribus bene comparati. Aliter remedium morbo gravius.

XVI. DE ATHEISMO.

MINVS durum est, credere portentosissimis fabulis Alcorani, Talmudi, aut Legendae, quam credere, huic universitatis rerum fabricae mentem non adesse. Itaque Deus nunquam edidit miraculum ad atheismum convincendum, quoniam opera ejus ordinaria huic rei sufficiunt. Verum est tamen, parum philosophiae naturalis homines inclinare in atheismum; at altiore scientiam eos ad religionem circumagere. Etenim intellectus humanus, dum causas secundas intuetur sparsas, interdum iis acquiescere possit, nec ulterius penetrare; verum cum tandem catenam earum, connexarum inter se, et confoederatarum, contemplari pergat, necesse habet confugere ad providentiam et deitatem. Imo, et illa schola, quae praecipue accusatur atheismi, si quis vere rem introspeciat, religionem demonstrat clarissime: nempe schola Leucippi, Democriti, et Epicuri. Etenim longe verisimilius est, quatuor elementa mutabilia, et unam quintam essentiam immutabilem, recte ab aeterno locata, opus Deo non habere, quam exercitum atomorum et seminum infinitorum, sine ordine fortuito vagantium, hunc rerum ordinem, et pulchritudinem, progignere potuisse, absque aedili quodam divino. Dicit Scriptura, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*: non dicit, Cogitavit insipiens in corde suo: adeo ut magis intra se hoc asserat, tanquam rem quam lubens optaret, quam quod penitus hoc credat et sentiat. Nemo enim Deos non esse credit, nisi cui Deos non esse expedit. Nulla alia re sane magis convincitur, atheismum labiis tantum infidere, cordi autem minime, quam hac, quod athei opinionem suam saepe praedicent et defendant; ac si ipsi sibi diffiderent, aliorumque consensu refocillari cuperent. Quinetiam videas interdum atheos sibi discipulos comparare, ut aliae sectae faciunt. Imo, quod monstri simile est, quidam ex illis mortem et cruciatus subierunt, potius quam opinionem suam retractare sustinerent: cum tamen, si ex animo sentirent, nihil tale esse quale Deus, quid tandem de ea re fatagerent? Epicuro imponitur, eum, existimationis suae conservandae gratia, tenuisse, quod existerent quidem beatae quaedam naturae, sed quae se ipsis fruerentur; neque mundi administrationi se immiscerent. In qua opinione aiunt eum tempori obsecutum, cum revera Deos esse non putaret. Verum, ut videtur, minus juste arguitur: verba enim ejus egregia sunt et divina; *Non deos vulgi negare profanum, sed vulgi opiniones diis applicare profanum*. Plato ipse melius dicere non potuit. Vnde videtur, licet audacia polleret ad divinam rerum administrationem pernegandam, eam tamen ad naturam eorum tollendam illi non suffecisse. Indi occidentales particularium Deorum suorum nomina praedicant; etsi nomen nullum generale habeant, quod Deum significet: exempli gratia, perinde ac ethnici nomina Jovis, Apollinis, Martis, etc. in usu habuissent, voce autem, qua Deum exprimerent, caruissent. Quod satis indicio est, populos maxime barbaros notionem rei habere, licet latitudinem ejus non comprehendant. Adeo ut contra atheistas, homines maxime ferini cum philosophorum subtilissimis militent. Atheista contemplativus raro reperitur; Diagoras quis, Bion, et fortasse Lucianus, atque alii pauci; qui tamen plures esse videntur, quam sunt; quoniam omnibus, qui religionem aliquam aut superstitionem impugnant, a secta adversa solet iniri nomen et nota atheistarum. Sed magni revera atheistae sunt hypocritae; qui sacra perpetuo tractant, sed sine sensu. Adeo ut eos in fine cauterizatos evadere necesse sit. Causae atheismi sunt: divisiones circa religionem, si plures fuerint: nam unica divisio zelum utriusque partis adauget; verum numerosae atheismum introducunt. Alia causa sunt, scandala sacerdotum; cum eo res redeat, quo innuit S. Bernardus; *Non est jam dicere, ut populus, sic sacerdos; quia nec sic populus, ut sacerdos*. Tertia est, consuetudo profana ludendi et jocandi in rebus sanctis, quae sensum reverentiam religionis atterit. Postrémo ponuntur secula erudita, praesertim

praefertim cum pace, et rebus prosperis conjuncta. Etenim calamitates et adversa animos hominum ad religionem fortius flectunt. Qui Deos negant, nobilitatem generis humani destruunt. Nam certissimum est, hominem brutis cognatum esse, quatenus ad corpus: quod si, quatenus ad animam, non intercedat ei cognatio cum Deo, vilis est plane, et ignobilis creatura. Destruunt quoque magnanimitatem et humanae naturae exaltationem. Cape enim exemplum a cane, et observa, quantos sibi assumat animal illud spiritus, et quantam generositatem induat, cum se ab homine (qui ei vice est Dei, aut melioris naturae) impulsus perspiciat. Quam fortitudinem liquido cernas tantam esse, quantam creatura illa, absque fiducia melioris naturae, quam propriae, aequare nullo modo possit. Similiter et homo, ubi innititur, et spem collocat in divina providentia et gratia, fiduciam et vires colligit, quales humana natura, sibi relicta, nequisset attingere. Quare, ut atheismus in omnibus odium meretur, ita et in hoc, quod privet naturam humanam facultate se ultra fragilitatem humanam attollendi. Quemadmodum fit in personis individuis, similiter fit et in nationibus. Magnanimitatem Romanam nunquam gens aliqua aequavit. Audi igitur quid dicat Cicero. *Quam volumus, licet, patres conscripti, nos amemus, tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec caliditate Poenos, nec artibus Graecos, nec denique hoc ipso hujus gentis et terrae domestico nativoque sensu Italos ipsos, et Latinos, sed pietate, ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes, nationesque superavimus.*

XVII. DE SUPERSTITIONE.

PRAESTAT nullam aut incertam de Deo habere opinionem, quam contumeliosam, et Deo indignam: alterum enim infidelitatis est, alterum impietatis et opprobrii. Ac superstitio certe divinitatis est dedecus. Plutarchus non abs re inquit; *Mallem sane multo, ut homines dicerent, nunquam fuisse talem in rerum natura virum, qualis ferebatur Plutarchus; quam ut dicerent, fuisse quendam Plutarchum, qui liberos suos, recens natos, comedere et devorare solitus erat; quod poëtae de Saturno memorant.* Quemadmodum autem contumelia superstitionis ingravescit adversus Deum; ita et periculum majus ab illa incumbit hominibus. Atheismus non prorsus convellit dictamina sensus, non philosophiam, affectus naturales, leges, bonae famae desiderium; quae omnia, licet religio abesset, morali cuidam virtuti externae conducere possunt: at superstitio haec omnia dejicit, et tyrannidem absolutam in animis hominum exercet. Itaque atheismus turbas in rebus publicis raro ciet: homines enim cautos reddit, et securitati suae consulentes. Quin et videmus tempora ipsa, in atheismum procliviora (qualia fuerunt Augusti Caesaris) tranquilla fuisse. At superstitio compluribus regnis et rebus publicis ruinae fuit: introducit enim novum primum mobile, quod omnes imperii sphaeras rapit. Magister superstitionis populus; atque in omni superstitione sapientes stultis obsequuntur; atque argumenta practicae succumbunt, ordine perverso. Gravis fuit ille sermo quorundam praelatorum in concilio Tridentino, in quo doctrina theologorum scholasticorum plurimum potuit; nimirum; *Scholasticos astronomis similes fuisse, qui eccentricos circulos, et epicyclos, et hujusmodi orbium machinas finxerunt, quo phaenomena servarent, etsi satis scirent, nihil tale revera existere:* eodem modo, etiam scholasticos complura subtilia et perplexa axiomata et theoremata invenisse, quo practicae ecclesiae caverent. Superstitionis causae sunt; grati et sensuales ritus ac caeremoniae, externae et pharisaicae sanctitatis excessus; traditionum major, quam par fuerit, reverentia, quae ecclesiam non potest non onerare; stratagemata pracla-

praelatorum, quibus utuntur ad ambitionem propriam, et lucrum; nimius intentionum bonarum favor, qui novitatibus et ἐθελθησιονέαις januam aperit; exemplorum importuna et inepta petitio ab humanis, quae in divina transferantur; quae necessario parit phantasiarum male cohaerentium mixturam; postremo tempora barbara, cum calamitatibus et perturbationibus conjuncta. Superstitio, sine velo, deformis res est; etenim sicut simiae similitudo cum homine deformitatem addit; ita et superstitioni similitudo cum religione. Et quemadmodum cibi salubres corrumpuntur in vermiculos; ita ritus et formulae bonae et sanae corrumpuntur in observantias pusillas et superfluas. Quin et non caret superstitione quandoque superstitionis fuga; cum se tanto saniores et puriores viam inire putent homines, quanto a superstitionibus, prius receptis, longius deflexerint. Itaque curae esse debet, in religione reformanda (ut fit in corpore purgando) ne sana cum corruptis simul evacuentur; quod fere fit, ubi reformatio regitur a populo.

XVIII. DE PEREGRINATIONE IN PARTES EXTERAS.

PEREGRINATIO in partes externas, in junioribus pars institutionis est; in senioribus, pars experientiae. Qui proficiscitur in partes externas antequam in lingua gentis, quam adit, aliquos fecerit progressus, ad ludum grammaticum vadit, non ad peregrinandum. Ut adolescentes peregrinentur sub tutore, aut servo aliquo experto, probo; modo talis fit, qui linguam calleat, quique regionem illam ante adiverit; unde possit eos instruere, quae in illa regione, ubi peregrinantur, digna spectatu et cognitu sint; quae amicitiae et familiaritates contrahendae; quae denique studia et disciplinae ibi vigeant. Aliter enim adolescentes peregrinabuntur cucullati, et foras prospicient parum. Mirabile certe est, in navigationibus, ubi nihil aspici datur praeter coelum et pontum, conficere consuēsse homines diaria; verum in peregrinationibus per terram, in quibus tot res occurrunt observandae, plerumque hoc omitti; ac si fortuita magis in codicillis mererentur referri, quam quae de industria observantur. Diaria igitur in usu sint. Res spectandae et observandae sunt istae: Aulae principum; praesertim cum legatos externos admittunt: judicia et curiae, cum causae perorantur; et similiter consistoria ecclesiastica: templa et monasteria, cum monumentis in illis exstantibus: moenia et munitiones urbium et oppidorum: portus et sinus: antiquitates et ruinae: bibliothecae, collegia, disputationes, et praelectiones ubi habentur: naves et carinae: palatia, et horti magnifici et amoeni prope urbes magnas: armaria: navalia: cellae et horrea publica: loci excambii; bursae: cellae mercium: exercitia equitationum, muneris gladiatorii: militum delectus et instructio, cum similibus: comoediae; illae scilicet ad quas homines melioris notae spectatum veniunt: thesauri monilium et vestium: curiositates et raritates: denique quicquid in locis, quae transeunt, sit celebre aut memorabile. De his omnibus, a tutoribus, aut servis praedictis, diligenter inquirendum. Quantum ad triumphos, saltationes sub larva, convivia, nuptias, funera, supplicia capitalia, et huiusmodi spectacula, non opus est ut reducantur hominibus in memoriam; attamen non sunt certe illa prorsus negligenda. Si tibi cordi sit fructum peregrinationis adolescentis in compendium redigere, utque brevi spatio multum colligat, hoc faciendum praecipio. Primo (ut dictum est) in lingua aliquis profectus faciendus antequam proficiscatur. Tum adjungendus est servus aliquis aut tutor, qui regionem pernōrit, ut et jam dictum est. Habeat etiam praesto librum aliquem, aut chartam chorographicam, regionis illius, ubi peregrinatur; quae instar clavis erit ad inquirendum. Conficiat etiam diarium. Ne moretur longius in una urbe, aut oppido,

plus

plus certe aut minus, prout locus meretur, sed minime diu. Imo, dum moratur in aliqua civitate, aut oppido, mutet saepius hospitium, ex una parte oppidi in alteram; nam et hoc certe magnes est attrahendi familiaritates, et consuetudines hominum plurimum. Secludat se ut plurimum a consortio popularium suorum, atque in iis locis visitet, ubi simul convivantur homines melioris notae ex natione ubi peregrinatur. Etiam cum de loco in locum itineratur, paret sibi literas commendatorias ad personam aliquam eminentiorem, degentem in loco quo se transfert; ut ejus favore et opera utatur in iis, quae spectare aut cognoscere desiderat. Hoc modo peregrinationis utilitatem accelerare poterit. Quatenus ad familiaritates et amicitias, quae inter peregrinandum adjungendae sunt; utilissima omnium est illa secretariorum, et ministrorum interiorum quibus legati utuntur: hoc enim pacto, in una regione peregrinando, etiam plurium regionum notitiam et experientiam ad se attrahet et fuget. Visitet etiam et adeat personas in unoquoque genere egregias, quae magni apud externos nominis sunt; ut possit notare, quomodo os, vultus, et corporis lineamenta et motus, respondeant famae. Quantum ad rixas et similitates, cum cura et diligentia sunt illae vitandae. Oboriuntur saepissime circa amores, compotationes, praesidentiam, et verba contumeliosa. Et caveat inprimis quivis a consortio hominum iracundorum, et qui facile inimicitias suscipiunt; illi enim cum suis immiscebunt contentionibus. Quando peregrinator domum revertitur, nihilominus regiones, in quibus peregrinatus est, non relinquunt prorsus pone se: verum conservet, et colat amicitiam eorum, cum quibus familiaritatem contraxit (iis dico qui sunt ex dignioribus) per literas. Et peregrinatio sua potius manifestetur et appareat in sermonibus suis, quam in vestitu, aut gestu: etiam in sermonibus suis potius meditetur quid sobrie respondeat, quam ad narrationes facilis et pronus sit. Illud etiam in eo fit conspicuum, quod mores patrios cum moribus exteris non commutaverit: sed potius quod consuetudines patrias iis, quae peregre didicit, tanquam floribus, asperserit,

XIX. D E I M P E R I O.

MISER proculdubio est animi status, pauca habere quae appetas, multa quae metuas: attamen hoc ipsum regibus fere proprium est: qui, in supremo gradu collocati, non habent ad quod aspirent; id quod animos eorum reddit languidiore: atque e contra habent phantasmata plurima periculorum et umbrarum volitantium; id quod animos eorum reddit minus serenos. Hinc etiam emanat et alter ille effectus, quem Scriptura regibus tribuit: ut cor regis sit inscrutabile: etenim suspicionum multitudo, et absentia affectus alicujus praedominantis, qui reliquis imperet, cujusvis animum reddit exploratu difficilem. Hinc quoque emanat et illud; quod reges saepenumero desideria sibi ipsis creent, atque ad nugas animum adjiciant: interdum ad aedificia extruenda; interdum ad ordinem aliquem aut collegium instituendum; interdum ad personam aliquam evehendam; interdum ad artem aliquam mechanicam aut manus excellentiam exercendam; ut Nero studuit pulsandae citharae, Domitianus sagittis collimandis, Commodus gladiatoriae, Caracalla aurigationi. Hoc illis incredibile videtur, qui axioma illud non norant: *Animum humanum magis ex hilarari et refici progrediendo in rebus parvis, quam consistendo in rebus grandibus.* Videre etiam est reges, qui sub imperii sui initiis in victoriis et provinciis subjugandis maxime felices fuerunt, cum vix possibile sit ut perpetuos progressus faciant, verum ut fortunam suam aliquando adversam et retrogradam experiantur; sub fine superstitiosos et melancholicos evasisse: uti contigit Alexandro Magno, Diocletiano, ac nostra aetate Carolo

rolo quinto; et aliis. Qui enim progredi semper confuevit, et in obicem tandem impingitur, sui ipsius favore excidit, neque amplius res est quae fuit.

Dicamus nunc de vera imperii temperatura; quam servare res ardua est et rara. Etenim tam temperies, quam intemperies, ex contrariis consistunt. Verum alia res est, contraria miscere, alia alternare. Responsum Apollonii egregia prudentia plenum est. Interrogabat eum Vespasianus; *Quid Neroni ruinae fuisset?* Respondit; *Nero citharam perite pulsare et accommodare noverat; at in imperando chordas interdum nimium distendebat, interdum eas nimium relaxabat.* Atque certissimum est, nihil auctoritatem aequae destruere, ac inaequalem, et quasi subsultoriam, atque intempestivam potentiae alternationem, nunc rigidius intensae, nunc laxius remissae.

Veruntamen et hoc verum est, moderni temporis prudentiam, circa principum negotia tractanda, in hoc potissimum versari, ut conquirantur magis et aptentur remedia et subterfugia malorum et periculorum, cum ingruerint; quam ut prudentia solida et constanti depellantur et summoveantur, antequam impendeant. Verum hoc nihil aliud est, quam in agone cum fortuna experiri. Caveant autem homines, ne obdormiscant circa turbarum materias primas, et inchoamenta. Nemo siquidem scintillam, incendium parituram, prohibere potest; nec regiones metiri, unde eruptura sit. In principum negotiis interveniunt proculdubio multae difficultates et impedimenta; at saepenumero maxima impedimenta sunt principum ipsorum affectus et mores. Etenim principibus frequenter accidit, ut contradictoria plane appetant; sicut recte Tacitus; *Sunt plerumque regum voluntates vehementes, et inter se contrariae.* At potentiae nimiae soloecismus est, credere se posse finem rei pro arbitrio assequi; neque tamen media procurare.

Regibus intercedit negotium cum nationibus vicinis, cum uxoribus propriis, cum liberis suis, cum praelatis et clero, cum proceribus regni, cum nobilibus secundae classis five generosis, cum mercatoribus suis, cum plebe regni, cum militibus suis. Atque a singulis horum impendent pericula, nisi adhibeatur cura.

Quod ad vicinos attinet, praescribi non potest regula aliqua certa cautionis, propter occasionum varietatem; unica excepta; quae semper tenet. Ea est, ut principes huic rei perpetuo invigilent, ne quis ex vicinis in tantum excrescat (vel novis territorii augmentis, vel commercium ad se trahendo, vel propius accedendo, et similibus) quo majorem nanciscatur laedendi potestatem, quam antea habuerat. Sane, durante triumphu illo regum (Henrico octavo Anglo, Francisco primo Gallo, et Carolo quinto Hispano) ea vixit inter ipsos diligentia, ut nemo triumphum vel palmam terrae acquirere potuisset, quin reliqui duo statim rem ad aequilibrium deducerent; neque pacem foenore redimere sustinerent. Idemque praestabat foedus illud (cui Guicciardinus securitatem Italiae attribuit) ictum inter Ferdinandum regem Neapolitanum; Lorenzium de Medices, et Ludovicum Sforzam, principes, alterum Florentiae, alterum Mediolani. Neque recipienda est opinio quorundam ex scholasticis; *Bellum juste suscipi non posse, nisi ob injuriam, aut provocationem praecedentem.* Siquidem justus metus imminentis periculi, etsi violentia aliqua non praecesserit, proculdubio belli causa est competens et legitima.

Quantum ad uxores; exstant exempla ejus generis crudelia et atrocia. Livia, infamis ob beneficium Augusti. Roxolana, uxor Solymanni, perniciem intulit Mustaphae celeberrimo illi principi; atque alias successionem et domum mariti sui perturbavit. Edwardi secundi regis Angliae uxor operam praebuit praecipuam in mariti sui de regno deturbatione, et nece. Hoc genus periculi maxime timendum, cum reginae liberos ex priore marito susceperunt, aut in adulterio degunt.

Quantum ad liberos; ab iis etiam ortae tragoediae plurimae. Atque generaliter, suspiciones arreptae a patribus in filios suos infaustae exstiterunt. Mustaphae (quem antea nominavimus) caedes stirpi Solymanni adeo fatalis fuit, ut successio sultanorum, usque in hodiernum diem, pro suspecto habeatur, velut sanguinis ementiti, quia Selymus secundus putabatur supposititiis. Caedes etiam Crispi, principis summae spei, inflicta per patrem suum Constantinum Magnum, similiter ejus familiae fatalis fuit; siquidem tam Constantinus, quam Constans, filii ejus, violenta morte perierunt; et Constantius, qui ex filiis ejus superstes fuit, decessit sane ex morbo, sed non nisi cum Julianus contra eum arma cepisset. Caedes similiter Demetrii, Philippi secundi Macedonis filii, vertit se in patrem, qui mortuus est ex moerore et poenitentia. Complura sunt ejusmodi exempla: verum pauca, aut nulla, ubi patres aliquid boni ex ejusmodi diffidentiis perceperunt; praeterquam cum filii bellum aperte patribus intulerunt; ut fecit Selymus primus adversus Bajazetem patrem suum; et tres filii Henrici secundi, regis Angliae.

Quantum ad proceres; sunt illi certe cohibendi, et tanquam in justa distantia a folio regali continendi; verum depressio ipsorum poterit regem fortasse ipsum magis absolutum reddere, sed interim minus tutum, et minus efficacem ad ea, quae cupit perficienda. Hoc notavi in historia mea regni Henrici septimi, qui nobiles suos perpetuo deprimebat: unde factum, ut tempora ejus difficultatibus et turbis plena essent. Nobiles enim, etsi in fide et officio versus eum manserint, attamen minime cum eo cooperabantur in negotiis suis; ita ut ipse fere omnia solus sustineret.

Quatenus ad nobiles secundae classis; parum periculi ab illis manare potest, cum sint corpus dispersum. Poterunt illi quidem nonnunquam grandia loqui, sed non multum nocere. Quinimo fovendi sunt, tanquam qui potentiam nobilitatis superioris optime temperent, ne immodice excreseat: atque rursus, cum populi gubernacula immediate tractent, motus populares optime compescunt.

Quod ad mercatores; sunt illi instar venae portae: qui nisi floruerint, potest quidem regnum aliquod artus habere robustos, sed venas vacuas, et habitum corporis macrum. Vestigalia et portoria immodica raro regis redditus adaugent. Etenim quod in partibus lucretur, in summa deperdit; commercii quanto diminuto.

Quantum ad plebem; ab iis raro creatur periculum, nisi habeant ductores potentes et populares; aut si introducas mutationem in religione; vel in consuetudinibus antiquis; vel in gravaminibus tributorum; vel in aliis, quae victum eorum decurtant.

Quantum denique ad milites; periculosissima res est, si in corpus unum cogantur, vel exercitus, vel praesidiorum; et donativis insuescant. Cujus clarissima cernimus exempla, in janizariis et praetorianis. Verum militum conscriptio, et ad arma tractanda instructio, et in locis diversis, et sub diversis ducibus, et sine donativis; res sunt utiles, et salubres, et sine periculo.

Principes corporibus coelestibus similes: quae tempora felicia, aut infelicia, in fluxu suo producant; quaeque veneratione multa gaudent, requie nulla. Omnia circa reges praecepta duobus illis monitis clauduntur; *Memento quod es homo*; et, *Memento quod es Deus, seu Vice-dei*: quorum alterum pertinet ad potestatem eorum coercendam, alterum ad voluntatem regendam.

XX. D E C O N S I L I O.

SVMMMA, quae intercedit inter homines, fides est illa consilium impertiendi. Etenim in alio quovis fidei genere, partes tantum vitae aliis commendamus; terras, bona, liberos, existimationem, et alia negotia particularia; verum iis, quos nobis consiliarios adhibemus, omnia mandamus. Quanto magis, qui partes consiliariorum praestant, ad omnem integritatem et sinceritatem astringuntur. Principes vel prudentissimi, nullo modo in diminutionem auctoritatis accipiant, si consilio virorum selectorum utantur. Quin et Deus ipse consilio non vacat; sed inter nomina magna Filii sui benedicti ponit, ut consiliarius vocetur. Salomonis certe pronunciatum tale: *In consilio stabilitas.* Res humanae proculdubio, aut primam, aut secundam agitationem subibunt: si minus consultationum argumentis jactentur, certe fluctibus fortunae jactabuntur; plenaque evadent, inconstantiae, et mutationum, modo texendae, modo retexendae, instar vacillationum hominis ebrii. Sane filius Salomonis vim consilii expertus est, quemadmodum pater ejus necessitatem et usum vidit. Etenim regnum Deo dilectum, primo laceratum et fractum est consilio pravo. Cui quidem consilio iniustae sunt, ut nobis sint documento, notae illae duae, per quas consilia prava in perpetuum dignoscantur; una, quod fuerit consilium juvenile quoad personas; altera, quod fuerit violentum quoad subjectum.

Sapientia veterum in parabola adumbravit tam unionem et insolubilem conjunctionem consilii cum regibus, quam prudentem et politicum usum ejusdem per reges adhibendum. Alterum in eo, quod Jovem narrant, Metim (quae vox consilium significat) in uxorem duxisse; in quo inuunt, consilium imperio sponsae loco esse. Alterum in eo, quod sequitur: quod hujusmodi commentum est. Tradunt, postquam Metis nupta fuisset Jovi, eam gravidam ex illo factam: Jovem autem non sustinuisse donec pareret, sed eam devorasse; unde ipsum quoque gravidum factum; et Palladem armatam ex capite suo edidisse. Quae fabula portentosa arcanum imperii involvit: hoc nimirum; ad quem modum reges erga consilium suum sanctius se gerere debeant; primum, ut res deliberandas illis committant; quod est veluti prima conceptio: secundo, cum elaboratae et efformatae fuerint, veluti in utero consilii sui, atque maturuerint, et partui vicinae sint; tum demum non permittant amplius consilio suo ut decretum perficiant, ac si res ex eorum auctoritate penderet; sed negotium ad se retrahant, et palam omnibus faciant, decreta et ordinationes ultimas (quae, quoniam cum prudentia et potestate exeunt, assimilantur Palladi armatae) a se ipsis emanare; neque solum ab auctoritate sua, verum etiam (quo magis existimationem suam evehant) ab ingenio et auctoritate propria provenire.

Dicamus jam de incommodis consilii, et de ipsorum remediis. Incommoda, quae se produnt, in consilio utendo et adhibendo sunt tria. Primo, quod haec res negotia minus reddat secreta. Secundo, quod derogare videatur de auctoritate principum, ac si minus ex se penderent. Tertio quod subsit periculum a consiliis infidelibus, quae tendant potius in commodum consulentis, quam principis ipsius. Ad quae mala evitanda, doctrina quorundam ex Italis, et practica apud Gallos, temporibus quorundam regum, introduxit consilia interiora, quae vulgo vocantur cabinetti: remedium sane morbo deterius.

Quantum ad occultationem consiliorum; non tenentur principes, omnia cum omnibus consiliariis communicare; sed tam personas, quam negotia, cum delectu excerpere possunt. Neque necesse est principi, qui deliberat quid sit agendum, simul detegere quid in animo habeat statuere. Verum caveant principes, ne propalationis negotio-

rum suorum ipsi in causa sint. Quatenus vero ad consilia, quos diximus cabinettos, in illos diverbium illud competit; *Plenus rimarum sum*. Futilis quispiam, qui gloriae sibi duxerit arcana nosse et retegere; plus nocebit, quam complures, qui bene norunt, officii sui esse eadem reticere. Verum est, intervenire negotia quaedam ejus generis, quae occultationem summam requirunt; qualis non facile ultra notitiam unius aut duorum, praeter ipsum regem, excedet: neque improspere cedere solent istiusmodi consilia: nam, praeterquam quod secreta sint, procedunt plerumque constanter, et uno quasi spiritu reguntur, absque contentione. Sed tum demum hoc recte cedit, si rex prudens sit, et proprio Marte validus; et simul consiliarii illi sint sagaces; et ante omnia finibus, quos sibi proponit rex, fidi. Id quod contigit Henrico septimo Angliae regi; qui arcana sua majoris momenti duobus tantummodo consiliariis impertiebatur, Mortono et Foxo.

Quantum ad auctoritatem minuendam; fabula remedium monstrat. Imo majestas regum exaltatur potius, quam deprimitur, cum in cathedra consilii sedeant. Neque unquam invenire est principem, auctoritate sua imminutum, per consilium suum; nisi forte ubi obtigerit potentia nimia in uno aliquo consiliario; aut nimis arcta combinatio inter diversos: quae duo mala cito deprehenduntur et sanantur.

Quantum ad postremum incommodum; consiliarios nimirum, in consilio dando, suae rei prospecturos, non domini; minime dubium est, Scripturam illam, *Non inveniet fidem super terram*, intelligi debere de natura temporum, minime de personis singulis. Reperiuntur siquidem viri, fideles, sinceri, candidi, et veraces; minime vafri aut involuti. Asciscant sibi principes, ante omnia, ingenia talia. Praeterea consiliarii raro ita inter se uniuntur, quin alius super alium excubias agat; adeo ut, si quis consilia det factiosa, aut ad privatos fines collimantia, celeriter hoc ad aures principis deveniat. Remedium autem praestantissimum fuerit, si reges dent operam ut consiliarios suos pernoscant; quemadmodum illi, ut principem.

Principis est virtus maxima nosse suos.

Contra vero consiliarios non decet nimios esse rimatores in personam principis sui. Vera enim consiliarii constitutio haec; ut peritior sit in negotiis principis, quam in moribus ejus. Sic enim verisimile fiet, eum consilium potius recta directurum, quam se principi accommodaturum quo complaceat. Principibus etiam hoc magno usui esse possit, si opiniones et vota consiliariorum suorum, et divisim, et conjunctim, recipiant. Etenim opinio, in secreto prolata, liberior multo est; sed illa, quae coram aliis, gravior. Nam in privato quisque propriis affectibus plus inservit; in consortio, aliorum affectibus magis obnoxius est: itaque neutrum omittendum; atque ab inferioribus in privato potius, ut libertati consulatur; a grandioribus in consortio potius, ut modestius sententiam ferant. Nil prodest, si principes de rebus deliberent, nisi diligenter quoque deliberent de personis: etenim res omnes, tanquam imagines mortuae; vita autem actionis in delectu personarum potissimum consistit. Neque sufficit, de personis deliberare secundum genera, veluti in idea quadam, aut descriptione mathematica; qualis videlicet character et conditio personae esse debeat; etenim errores maximi interveniunt, et iudicii libra maxime versatur in delectu individuorum. Illud quoque memoria tenendum; optimi consiliarii mortui: libri veritati non parcent, cum consiliarii vivi forte in adulationem lapsuri sint. Utile itaque fuerit, libros multum revolvere; praesertim eorum auctorum, qui et ipsi gubernacula rerum tractarunt.

Consilia, hac aetate, in locis plurimis nihil aliud fere sunt, quam congressus, et colloquia familiaria; ubi res potius sermonibus jactentur, quam debitis argumentis trutinentur. Atque plerumque praecipitantur nimis ad decretum vel actum consilii properatur.

ratur. Satius effet, si in majoris momenti negotiis res uno die deliberanda proponeretur, altero tractaretur; *In nocte consilium.* Id certe praestitum est in tractatu unionis, inter delegatos Angliae et Scotiae; qui conventus regulariter, et optimo ordine, processit. Ad petitiones autem privatas, dies aliquos praefigi probo: nam et supplicantibus tempora certa indicant, quibus commodius se applicant; et solenniores conventus exonerant, ut possint hoc agere. In delectu deputatorum, qui negotia ad consilium informandum praeparent, praestat eos eligere, qui aequi sint, et in neutram partem propendeant, quam aequitatem quandam creare, introducendo aliquos, qui utrique parti sedulo faveant. Probo etiam delegationes, non tantum temporaneas, aut e re nata; sed etiam continuatas, et perpetuas. Exempli gratia; quae curent, separatim, commercia; aerarium; bellum; gratias; gravamina; provincias particulares. Sane, ubi in usu sunt consilia subordinata diversa, atque unicum tantum superius consilium (ut fit in Hispania) nihil aliud fere sunt ejusmodi consilia, quam deputationes (quales diximus) perpetuae, nisi quod majore auctoritate polleant. Si casus postulet, ut informetur consilium ab hominibus alicujus muneris aut professionis particularis (veluti jurisperitis, nauticis, excusoribus nummorum, mercatoribus, artificibus, et similibus) audiantur illi primo coram delegatis; et postea, prout occasio postulat, coram consilio. Neque permittantur venire catervatim, aut more tribunitio se gerere; hoc enim foret, clamoribus consilium fatigare, non informationem, ut decet, exhibere. Mensa oblonga, et rursus quadrata, siue sedes ad parietes camerae consilii, videri possunt formalia tantum; sed sunt profecto realia: nam ad mensam oblongam, pauci, qui prioribus locis sedent, res quasi soli transigunt; verum in aliis, quas diximus, figuris major usus consiliariorum, qui inferius sedent. Rex, cum praesidet ipse in consilio, caveat ne sententiam suam citius, quam par est, declaret: hoc si fecerit, consiliarii se ad nutum ejus applicabunt; et loco consilii liberi, canticum ei occinent; *Placebo.*

XX. D E M O R A.

FORTVNA foro rerum venalium similis est; ubi saepe (si paululum exspectare poteris) minuetur pretium. Rursus, aliquando Sibyllae licitationibus assimilatur; quae primo plenas offert merces, mox partes aliquas consumens, integrum tamen pretium postulat. Nam *occafio* (ut in trito habetur carmine) *occipitum nobis obvertit calvum, postquam capillorum in fronte copiam fecit non arripientibus*: vel saltem utris ansum praebet primo accipiendam: dein ventrem, qui difficilius comprehenditur. Nusquam certe major apparet sapientia, quam in tempestivis negotiorum auspiciis, principisque eligendis: non jam levia sunt pericula, si levia videantur; et plura pericula fefellerunt, quam vim intulerunt. Quinimo, satius est quibusdam periculis quasi media via occurrere, quam eorum motus, et appropinquationem, perpetuo inquirere, et observare. *Qui enim nimium invigilat, interdum dormitat.* E-contrario, umbrarum longitudine decipi (ut quidam olim, quando luna, horizonti proxima, hostium terga irradiabat) atque ita ante tempus tela emitte; aut pericula, praemature obviando, accersere, alterum est extremum. Nam opportunitatis maturitas, vel immaturitas, est (ut antea diximus) ad amissum examinanda. Ac ut plurimum expedit omnium magnorum negotiorum principia Argo cum centum oculis suis, exitus vero Briareo cum centum manibus suis, committere: primum scilicet invigilare, postea accelerare. Etenim Orci galea, quae politicum vere reddit invisibilem, est consiliorum occultatio et expeditionum celeritas. Cum enim ad executionem ventum sit, nulla occultatio celeritati

celeritati est equiparanda; more globuli e tormento emissi, qui tam velociter pertransit, ut ipsam oculorum aciem antevertat.

XXII. DE ASTVTIA.

PER astutiam intelligimus sinistram quandam et obliquam prudentiam. Et pro certo est, multum interesse inter astutum et prudentem; non solum quatenus ad probitatem, sed etiam quatenus ad mentis vires. Sunt qui chartas pictas artificio quodam miscere sciunt, qui tamen periti lufores non sunt; sunt itidem nonnulli, qui in competitionibus, et factionibus regendis, multum valent, alias vero infirmi iudicii sunt. Rursus, alia res est, personarum naturas et mores callere, alia vero, negotia pernosse: sunt enim haud pauci, qui in personarum aditibus et temporibus versuti sunt, neque tamen partis realis negotiorum sunt capaces: quae est constitutio ipsissima hominum, qui in personis dignoscendis, non in libris evolvendis, operam collocarunt. Tales magis in pragmaticis adhiberi debent, quam in consiliis; et non aliter fere usum sui praebent, quam in viis, quas saepe contriverunt. Converte eos ad homines novos, et artibus suis excidunt: adeo ut vetus illa regula stultum a sapiente dignoscendi (*Mitte ambos ad ignotos et videbis*) de huiusmodi hominibus non teneat. Quoniam autem astuti isti homines similes sunt pusillarum mercium propolis, non abs re fuerit officinas ipsorum excutere.

Inter astutias numerari potest, ut quis vultum ejus, cum quo colloquitur, limatius observet: quod etiam jesuitae praecipiunt. Sunt enim complures, iique ex prudentioribus, qui corda habent obscura, vultus autem pellucidos. Verum decet hoc fieri cum modesta oculorum per vices demissione, quemadmodum et faciunt jesuitae.

Altera existit astutia, ut, cum aliquid propere et facile obtinere et expedire cupias, personam, cum qua agis, de alio quopiam negotio sermonem inferendo detineas et praecupes; ne nimium ad objectiones et scrupulos evigilet. Equidem noveram consiliarium quendam, et secretarium, qui nunquam ad Elizabetham reginam Angliae, ad diplomata manu reginae signanda, accessit, quin a principio illam in aliquos de rebus status gravioribus sermones perduceret, ut hisce intenta, ad diplomata minus animum adjiceret.

Idem valet subitae prehensionis ratio, si quis rem proponat, quando persona, cum qua agitur, ad alia festinat, neque moram pati potest rem accuratius considerandi.

Si cui in animo est, negotium aliquod destruere, quod alius fortasse quispiam dextre et cum effectu propositurus fuisset, ipse se erga negotium bene affectum simulet, atque ipse rem proponat, sed eo modo, ut successum ejus disturbet.

Abruptio sermonis in medio, quasi quis se ipsum deprehenderet et contineret, majorem generat appetitum in eo, quocum colloqueris, ad ulterius inquirendum.

Quoniam autem imprimit fortius quod quaestione erutum est, quam quod sponte oblatum, possis ad inescandam quaestionem insolitum induere vultum: ex quo occasio detur alteri interrogandi, quid sibi velit ista oris mutatio? Ut Nehemias fecit; *Neque ante illud tempus tristis fueram in conspectu regis.*

In rebus ambiguis et ingratissimum bonum est, initia de iis sermonem inferendi alicui alteri deputare, cujus verba minoris sint ponderis, et majoris auctoritatis vocem in subsidiis reservare, veluti casu fortuito intervenientem, ut interrogetur ille superveniens, de eo sermone, qui ab altero injectus est. Quod fecit Narcissus, cum indicaret Claudio matrimonium Messallinae et Silii.

In rebus, quas a se amoliri quis cupiat, non inutile est vulgi nomen mutuari: ac si quis tali formula utatur; *Hoc vulgo dicitur*, aut *Increbuit sermo*,

Noveram

Noveram quendam, qui cum literas scriberet, id, quod maximi erat momenti, postscripto semper includebat, ut rem fere praetermissam.

Noveram et alium, qui cum ad colloquium cum alio veniret, id quod maxime ei in sermone curae erat, praeterire solitus erat, et discedere, et rursus redire, et tum demum ejus rei mentionem facere, ac si illa fere e memoria excidisset.

Alii se subito deprehendi procurant tali tempore, quo verisimile est partem, cui insidiantur, superventuram; ac simul se chartam aliquam in manu habentes, aut aliquid praeter consuetudinem agentes, inveniri volunt; ut interrogentur de iis rebus, quas revera ipsi eloqui cupiunt.

Astutiae species satis vafra est, ea verba proprio nomine prolata sibi excidere pati, quae alium arripere, et iis uti, quis expetit, ut inde alterum irretiat et subruat. Noveram duos pro officio secretarii, tempore reginae Elizabethae, competitores; qui tamen se invicem amice tractabant; quique de negotio ipso competitionis suae saepius conferebant. Atque alter ipsorum dicebat; *Fieri secretarium in declinatione monarchiae* rem esse haud parvi periculi; seque illud genus honoris minime ambire; alter statim verba illa, callide prolata, bona fide arripuit; et cum amicis suis nonnullis libere sermones conferuit, dicens, se in declinatione monarchiae muneris secretarii ambitiosum esse non debere. Prior ille occasione usus est, eaque verba ut ad reginae aures pervenirent, tanquam scilicet ab altero prolata, curavit: quae, indignata circa illa verba, in declinatione monarchiae, cum ipsa se vigentem reputaret, posterioris illius competitionem nunquam postea admisit.

Est astutiae quoddam genus, quod Anglico proverbio, *Felem in aheni vertere*, satis absurde dicitur; cum ea verba, quae quis apud alium profert, imputat colloquenti, tanquam ab ipso prolata. Et, ut verum dicamus, cum talia aliqua verba inter duos agitata fuerint, difficile est probare et verificare, ab utro primum inceperint.

Est artificium in usu, ut quis in alios spicula quaedam oblique torqueat, justificando se ipsum per negativas: utpote dicendo; *Hoc ego non facio*: ut Tigillinus fecit, Burzum fugillando; *Se non diversas spes, sed incolumitatem imperatoris, simpliciter spectare*.

Nonnulli in promptu habent tot narrationes et historiolas, ut nihil sit quod insinuare cupiunt, quin id historiola aliqua involvere possint; unde, et se magis in tuto continent, quasi nihil diserte affirmantes, et rem ipsam majore cum voluptate spargi efficiunt.

Bonum est astutiae genus, ut quis responsum, quod obtinere cupit, conceptis verbis proponat. Etenim alteram partem minus haerere facit.

Mirum est cernere, quamdiu nonnulli occasionem captent dicendi illud, quod proferre cupiunt, et quanto circuitu uti sustineant; et quot alia attingere, ut quo volunt perveniant. Res certe haec, magnae patientiae, sed multi usus.

Improvisa et audax quaestio aliquando hominem deprehendit, et detegit. Simile quiddam evenit cuidam, qui nomen mutaverat, et in templo divi Pauli obambulans, fuit ab alio, per nomen suum verum, a tergo compellatus; ad quod statim retrospexit. Verum merces hae pusillae, et astutiae minores, sunt infinitae. Neque male factum esset, si quis earum conficeret uberius catalogum; quoniam nihil rebus obest magis, quam quod astuti recipiantur pro prudentibus.

Illud pro certo habendum, nonnullos negotiorum periodos et pausas nosse, qui in ipsorum viscera et interiora penetrare nequeunt: ut reperiuntur aedes nonnullae, quae gradus natae sunt commodos et anticameras, sed absque cubiculo aliquo pulchriore. Itaque tales videbis in conclusionibus deliberationum commodos quosdam exitus reperire; ad rem vero examinandam et disceptandam, nullo modo sufficere. Attamen, saepe numero

saepenumero ex hac re existimationem quandam aucupantur; veluti ingenia, quae ad decernendum potius, quam disputandum, sint aptiora. Sunt qui magis innituntur dolis, quos aliis struunt, quam consiliis solidis et sanis; sed Salomon ait *Prudens advertit ad gressus suos; stultus divertit ad dolos.*

XXIII. DE PRUDENTIA QVAE SIBI SAPIT.

FORMICA animalculum sibi sapiens, sed in horto nocivum. Et sane fit, ut qui sui nimium amantes sint, reipublicae noceant. Partire itaque moderate inter amorem sui ipsius, et amorem reipublicae: atque ita tibi sis proximus, ut in alios non sis injurius, praesertim in regem tuum, aut patriam. Centrum plane ignobile est actionum hominis cujuscumque, commodum proprium. Recte terrestrem naturam sapit. Terra enim suo stat fixa centro; ubi quae affinia coelestibus sunt omnia, moventur super centrum alterius, cui benefaciunt. Ad se omnia referre, tolerabilius est in viris principibus; quia ipsi intra personam suam non consistunt; sed publico periculo et fortuna degunt. Verum in servo principis, aut cive reipublicae, res est perniciosissima. Etenim negotia publica universa, quae ab id genus homine expediuntur, ad fines proprios flectuntur; quos necesse est eccentricos saepe esse ad fines domini sive status sui. Eligant itaque principes, et status, ministros et servos, qui hac nota non maculantur; nisi velint res suas accessorii tantum loco esse. Imo quod hunc effectum reddit magis exitiosum, illud est; quod amittitur plane rerum analogia. Satis enim iniquum esset, si bonum servi praeferratur bono domini; sed adhuc longe iniquius est, cum exiguum bonum servi, anteferatur magno bono domini. Veruntamen id saepius factum est per officarios pravos; veluti thesaurarios, legatos, duces, et alios servos aut ministros infideles et improbos: qui globulo suo pondus addunt finium suorum minutorum, quod eum in transversum inclinet utilitas domini sui, in rebus gravioribus et magni momenti. Et plerumque commodum, quod ejusmodi servi ad se attrahunt, est pro modulo fortunae propriae; at detrimentum, quocumque permulent commodum illud, est pro modulo fortunae domini sui. Siquidem philautorum istiusmodi ingenium patitur, ut non morentur domum proximi incendere pro re nihilo majore, quam ad affanda ova sua. Veruntamen hujusmodi ministri haud raro apud viros potentes gratia pollent; quia illis jucunda procurant, sibi utilia: atque utriusvis rei causa fortunam domini sui prodeunt.

Prudentia, quae sibi uni sapit, in plurimis ejus ramis res sane depravata. Assimilanda sapientiae foricum, qui domum aliquam pro certo deferent paulo ante ruinam: sapientiae vulpis, quae taxonem e domo expellit, quam sibi defodit, non illi: sapientiae crocodili, qui lacrymas emittit cum devorare cupit. Verum illud inprimis observationem meretur; quod hujusmodi homines, qui (ut Cicero loquitur de Pompeio) *sui sunt amantes sine rivali*, saepenumero infortunati sint: cumque sibi per totam vitam sacrificaverint, in exitu sacrificant inconstantiae fortunae, cujus alas sperabant se pulchra illa sapientia sua praescidisse.

XXIV. DE INNOVATIONIBVS.

SICVT partus recens editi informes sunt; sic videre est in novis institutis; quae sunt partus temporis. Veruntamen, ut qui in familiam suam honores primi introducunt, posteris suis plerumque dignitate praelucent; ita rerum exemplaria et primordia (quando feliciter jacta sunt) imitationem aetatis sequentis, ut plurimum, superant. Malum enim, in natura humana, naturali motu fertur; qui processu invalescit; at bonum, ut fieri amat in violentis motibus, in primo impetu fortissimum. Certe omnis medicina innovatio est: et qui nova remedia accipere nolit, nova mala exspectet. Novator enim
maximus

maximus omnium tempus. Quod si tempus, decursu solo, res in pejus ferat; prudentia vero et industria eas in melius restituere non contendat, quis tandem erit finis mali? Hoc concedi prorsus debet; quod consuetudine firmatum est, etsi minus sit bonum, aptum esse tamen temporibus; quaeque uno quasi alveo fluxerunt, foedere quodam conjuncta esse; ubi contra nova veteribus non usquequaque tam concinne cohaereant: etsi enim utilitate juvent, novitate tamen et inconformitate turbant. Sunt certe novitates, tanquam advenae aut peregrini, quos admiratione plus, minus benevolentia prosequimur. Recte quidem haec omnia, si tempus quiesceret; hoc tamen indefesse in orbem agitur. Inde fit, ut importuna et morosa moris retentio, res turbulenta sit, aequae ac novitas; et qui vetera superstitiose nimis reverentur, cedant in praesentis seculi ludibrium. Prudenter igitur facient homines, si, in innovationibus suis, a tempore exemplum petant: tempus enim innovat vel maxime, sed tacite, pedetentim, ac sine sensu. Illud enim pro certo habeas; quod novum est, praeter spem et expectationem accedere; et huic adjicere aliquid, illi eripere: at cui incremento est novitas, ille fortunae gratias habet, et tempori; cui vero nocumento, is novitatis auctorem injurarum postulat. Expedit praeterea experimentis novis in corporibus politicis medendis non uti, nisi urgens incumbat necessitas, aut evidens se ostendat utilitas: et sedulo cavere, ut reformationis studium mutationem inducat, non autem studium mutationis reformationem praetexat. Quinetiam omnis novitas, quam rejicere fortasse non datur, pro suspecta tamen haberi debet. Denique, ex Scripturae monito, *Stemus super vias antiquas, atque circumspiciamus, quae sit via bona, et recta, et ambulemus in ea.*

XXV. DE EXPEDIENDIS NEGOTIIS.

CELERITAS nimia, et affectata, negotia ut plurimum perdit. Similis est illi rei, quam medici praedigestionem, sive praeproperam digestionem, vocant: quae corpus implere solet humoribus crudis, et secretis feminibus morborum. Itaque negotiorum expeditionem ne metiaris per tempora consulendi, sed per negotii ipsius progressum. Et quemadmodum in cursu minime in passus granditate, aut pedum elevatione altiore, celeritas consistit, sed in motu eorundem humilior, et aequabilis; ita in negotiis, mordicus rei inhaerere, neque partem negotii nimiam pro una vice avidè amplecti, celeritatem in conficiendo procurat. Curae est nonnullis illud tantum, ut brevi tempore multum confecisse videantur; aut ut periodos aliquas negotiorum falsas confingant, quo acres in negotiis existimentur: verum aliud est, tempori parcere, negotium contrahendo, aliud intercidendo: negotia autem in eum modum tractata, crebris nimirum congressibus, plerumque sursum deorsum feruntur, magna inconstantia. Novimus virum prudentem, cui semper in ore erat, cum festinationem nimiam videret, *Manete paulisper, ut expediamus celerius.*

Ex altera parte, vera celeritas in expediendis negotiis res est pretiosa. Tempus siquidem negotiorum, sicuti pecunia mercium, est mensura. Emitur igitur negotium magno, ubi nimia est protractio. Spartani, et Hispani, tarditatis notati sunt: *Mi venga la muerte de Spagna*: Veniet mors mea ab Hispania: tum, scio, cunctanter veniet.

Aurem illis praebe facilem, quibus primae in informatione negotii partes demandatae sunt: et potius viam illis monstres ab initio, quam postea in orationis filo crebrius interrumpas. Qui enim in ordine, quem sibi praestituit, perturbatur, subsultabit, et prolixior fiet, dum memoriam suam recolliget; quam alias futurus fuisset, si sua methodo perrexisset. Sed interdum videre est, moderatorem molestum esse magis, quam oratorem.

Repetitiones plerunque cum temporis iactura fiunt; attamen statum quaestionis saepe repetere, lucrum est temporis vel maximum; etenim complures sermones, prorsus abs re, in ipso partu, abigit. Orationes prolixae et curiosae aequae expeditioni negotiorum conveniunt, ac toga praelonga, terram verrens, cursui. Praefatiunculae, transitiones bellae, et excusationes, atque alia verba, quae ad personam loquentis referuntur, tempus haud parum devastant; et licet a modestia emanare videantur, sunt tamen revera gloriolae captatrices. Sed cave ne in rem ipsam ab initio descendas, cum in hominum voluntatibus impedimentum aliquod reperiatur, aut obstructio; etenim animorum prae-occupatio sermonum semper postulat praefationes: instar fomentationis ante unguentum, quo unguentum mollius subintret.

Ante omnia, ordo, et distributio, et partium apta extractio, celeritatis tanquam vita est: ita tamen ut distributio non sit nimium subtilis. Nam qui partitione non utetur, in negotia nunquam commode ingredietur; qui autem nimia utetur, vix emerget. Tempora prudenter deligere, tempus plurimum lucratur; atque intempestiva propositio nil aliud, quam aërem verberare, et tempore abuti. Tres sunt negotiorum partes: praeparatio; consultatio sive examinatio; et perfectio; harum (si expeditioni consulere in animo est) media sit opus multorum; prima autem, et ultima, paucorum. Procedendi in negotiis initium sumere ab iis, quae scripto comprehensa sunt, plerunque expeditionem promovet: licet enim contigerit, ea in totum rejici, nihilominus negativa illa plus valebit ad consilia educenda, quam indefinita; quemadmodum cinis magis generativus, quam pulvis.

XXVI. DE PRUDENTIA APPARENTE.

RECEPTA est opinio, Gallos prudentiores esse, quam videntur; Hispanos autem prudentiores videri, quam sunt. Sed utcunque se res habeat inter gentes, certum est, hoc usu venire inter personas singulares. Sicut enim loquitur apostolus de pietate; *Speciem pietatis habentes, sed virtutem ejus negantes*; ita certe inveniuntur nonnulli, qui nugantur sollemniter, cum prudentes minime sint; *Magno conatu nugās*. Res est profecto prudentibus ridicula, et fatira digna, affectatores istos videre; in quot formas se vertant, et quali utantur arte quasi prospectiva, qua superficies appareat corpus, quod profunditatem aut dimensionem solidi habeat. Alii tam secreti sunt, et in se declarando parci, ut merces suas, nisi sub obscura luce, ostendere nolint; et videri volunt, plus significare, quam loqui: cumque sibi ipsis conscii sint, se de iis rebus loqui, quas non bene nōrunt; cupiunt nihilominus videri, se illa nosse, quae non possunt tuto loqui. Alii vultu et gestu verbis suffragantur, et veluti per signa sapiunt: ut Cicero ait de Pisone; *Respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio; crudelitatem tibi non placere*. Alii se valere putant, si grande quiddam loquantur, idque stylo peremptorio: itaque nihil morantur, et pro admissis accipiunt, quae probare non possunt. Sunt qui, quicquid sub captum eorum non cadit, spernere, aut parvi pendere prae se ferunt, tanquam impertinens et curiosum; sicque inscitiam suam pro judiciorum limato obtendunt. Alii distinctionem aliquam semper in promptu habent; et plerunque hominum ingenia subtilitate perstringendo, rem praetervehuntur. De quo genere loquitur Aulus Gellius; *Hominem delirum, qui verborum minutiis rerum frangit pondera*. Ad quod exemplum, Plato in *Protagora*, per ironiam, introducit Prodicum, sermonem integrum contextentem ex distinctionibus, a principio usque ad finem. Generaliter, istiusmodi homines, in consultationibus, negativae libenter se applicant, et estimationem quandam aucupantur ex scrupulis et difficultatibus proponendis et praedicendis;

dicendis; etenim cum id, quod proponitur, penitus rejicitur, nil ultra restat agendum; si probatur, nova indiget opera: quod prudentiae genus spurium negotia prorsus perdit. Ut verbo dicamus; nec mercator aliquis obaeratus, nec decoctor rei familiaris occultus, tot artificiis se munit, ad divitias simulandas; quot homines isti, vera prudentia destituti, utuntur, ad prudentiae suae opinionem tuendam. Certe homines, hac prudentia praediti, opinionem vulgi facile aucupari possunt; sed ad negotia gravia tractanda nemo talium delectum faciat: etenim, ad negotia promovenda, satius proculdubio fuerit, virum eligere paulo absurdior, quam huiusmodi formalistam fastidiosum.

XXVII. D E A M I C I T I A.

RES fane difficilis esset etiam illi, qui dixerit, plus veri ac falsi, idque compendio, miscuisse, quam in illo scito; *Quicumque solitudine delectatur, aut fera, aut Deus est.* Negari enim non potest, quod insitum et latens odium seu fastidium societatis, si in aliquo deprehendatur, sapiat nescio quid belluinum: illud tamen e converso, quod aliquam divinae naturae speciem prae se ferat, falsissimum est; nisi huiusmodi vita solitaria minime ab amore ipsius solitudinis proveniat, sed a studio secedendi, ut altioribus contemplationibus quis vacet; id quod in nonnullis ethnicorum reperitur, sed affectatum et fictum: ut in Epimenide Cretense, Numa Romano, Empedocle Siculo, et Apollonio Tyanaeo: sincerum tamen et verum in plurimis eremitarum antiquorum, et in sanctis patribus ecclesiae. Interea vero parum perspiciunt homines, quid hoc sit, quod solitudo nominatur, et quibus finibus circumscribitur: turba enim non est societas dicenda; et facies hominum nihilo plus sunt, quam in porticibus picturae; colloquia vero absque dilectione cymbalo non praestant tinnienti. Hoc innuit id, quod latino iactatum proverbio; *Magna civitas, magna solitudo.* In magnis enim urbibus amici et necessarii remotius disperguntur, adeo ut minus plerumque familiariter, et in consortio, vivatur, quam in viciniis angustioribus. Quin et ulterius progredi licet, atque verissime asserere, meram et miseram esse solitudinem, ubi desunt amici veri; sine quibus mundus nihil aliud quam eremus est. Quo etiam sensu si solitudinem accipias, quicumque natura et genio suo ab amicitia abhorret, huiusmodi affectum a bruto potius, quam ab homine, mutuatur.

Maximus amicitiae fructus, est levamen et evaporatio anxietatis et tumorum cordis, quos animae perturbationes, cujuscunque generis, imprimere solent. Novimus, morbos illos in corpore esse maxime periculosos, qui ex obstructionibus et suffocationibus nascuntur: neque multo secus se res habet in aegritudinibus animae. Sarsam adhibere possis ad jecoris, chalybem praeparatum ad lienis, flores sulphuris ad pulmonum, castoreum ad cerebri oppilationes deobstruendas: nulla autem invenitur medicina apertiva ad obstructiones cordis, praeter amicum fidelem; cui impertire possis dolores, gaudia, metus, spes, suspiciones, curas, consilia, et quicquid denique cor opprimat, tanquam sub sigillo confessionis civilis.

Res est profecto mirabilis, si quis secum reputet, quam magni principes summi et monarchae istum amicitiae fructum (de quo loquimur) aestiment: tanti sane, ut eundem et incolumitatis suae, et amplitudinis periculo, interdum coëmant. Principes enim, propter distantiam et sublimitatem fortunarum suarum a fortunis fervorum et subditorum suorum, fructum hunc decerpere nequeunt: nisi forte (quo cum melius colligant) aliquos evehant et promoveant, qui sint sibi tanquam socii et aequales: id quod saepenumero non sine praejudicio fit. Linguae modernae istiusmodi personas nomine gratiosorum, vel amicorum regis, insigniunt; ac si res esset favoris et conversationis:

at vocabulum Romanum ejus rei rectius exprimit verum usum, atque causam; illos nominans *Participes curarum*; hoc enim illud est, quod verum ligamen praestat. Atque hoc fecisse manifesto videmus, non tantum principes delicatos, et imbecillis animi; sed etiam prudentissimos, et maxime politicos ex iis, qui regnârunt: qui saepe sibi adjunxerunt aliquos ex servis suis; quos et ipsi amicos suos vocârunt, et aliis eodem illos nomine insignire permiserunt: non alio utentes vocabulo, quam quod inter homines privatae fortunae receptum est.

L. Sylla, postquam Romanum imperium occupâset, Pompeium (postea cognominatum Magnum) ad eam potentiam evesit, ut Pompeius superiorem jam Sylla factum se vendicaret. Cum enim amicum quendam suum consulem fecisset, contra ambitum Syllae; atque Sylla in malam partem hoc accepisset, et verba indignationis nonnulla protulisset, Pompeius id minime tulit, sed fere disertis verbis eum quiescere jussit; addendo; *Plures adorare solem orientem, quam occidentem*. Apud Julium Caesarem Decimus Brutus tanta gratia valuit, ut eum Caesar Octavio, suo nepoti, haeredem substituerit. Atque hic ille fuit, qui Caesarem ad mortem suam pertraxit. Cum enim Caesar senatum dimittere in animo habuisset, propter mala quaedam praesagia (praecipue somnium quoddam uxoris suae Calpurniae) Brutus eum molliter e cathedra, arrepto brachio ejus, levans, dixit; *Sperare se, eum senatum non tam parvi habiturum, ut dimittere illum vellet, donec uxor somnium melius somniâset*. Et videtur sane tanto favore apud Caesarem polluisse, ut Antonius in epistola quadam, quae a Cicerone, in una ex *Philippicis*, verbatim recitatur, eum veneficum appellaret; ac si Caesarem incantâset. Augustus Agrippam, ignobilem licet natalibus, ad tantam celsitudinem promovit, ut, quando cum Maecenate deliberaret de nuptiis filiae suae Juliae, Maecenas eum libere monuisset; *Agrippam, aut in generum assumendum, aut interficiendum; nihil esse tertium; quandoquidem eum ad tantum fastigium perduxisset*. Tiberius Caesar Sejanum tantis honoribus auxit, ut ii duo haberentur tanquam par amicorum: certe Tiberius, in epistola quadam ad eum, ita scribit; *Haec pro amicitia nostra non occultavi*. Atque universus senatus aram Amicitiae, tanquam deae, dedicavit, propter arctam inter eos amicitiam. Similis, aut etiam illa majoris, amicitiae exemplum cernitur, inter Septimium Severum et Plautianum: etenim, filium suum natu majorem, filiam Plautiani in uxorem ducere, coëgit: ac Plautianum saepe, etiam cum contumelia filii sui, honoravit. Quin et scripsit ad senatum hisce verbis; *Ita diligo virum, ut cupiam eum mihi superstitem fore*. Quod si hi principes Trajano alicui aut Marco Aurelio similes fuissent, immensae naturae eorum bonitati hoc attribui posset: cum vero viri tam prudentes exstiterint, tantoque robore et severitate animi praediti, tamque impensi amatores sui; liquido probatur eos felicitatem suam (licet vix major mortalibus ullis obtigisset) veluti mutilam duxisse, nisi per hasce amicitias facta fuisset integra et perfecta. Atque, quod majus est, affuerunt his principibus uxores, filii, nepotes; neque tamen haec omnia amicitiae solatia supplere valuerunt.

Minime oblivioni mandandum, quod Commineus notatum reliquit de domino suo priore, duce Carolo, cognominato Strenuo; eum secreta sua cum nemine communicare voluisse; minime omnium ea, quae eum prae caeteris angebant. Et ulterius ait; eam animi obtectionem, posterioribus vitae annis, intellectum ipsius nonnihil debilitâsse, et vitiâsse. Potuisset certe Commineus, si voluisset, simile judicium facere de domino suo posteriore, Ludovico undecimo; cui occultatio consiliorum pro tormento fuit. Tesserâ Pythagorae, obscura, sed optima; *Cor ne edito*. Certe, si quis durum huic rei nomen imponeret, qui amicis destituuntur, quibus cogitationes suas et anxietates libere impertiant, sunt cordium suorum anthropophagi. At illud plane ad miraculum proxime

proxime accedit (quocum claudam hunc, de primo amicitiae fructu, sermonem). nimirum; istam cum amicis communicationem, contrarios duos effectus producere; gaudia enim conduplicat, moerores dimidiat. Nemo siquidem laeta sua amico impertit, quin laetetur amplius: nemo autem tristibus amicum communicat, quin contristetur minus. Adeo ut revera eadem virtute polleat super animum hominis, quam alchemistae lapidi suo tribuere solent, super corpus humanum; hoc est, quod contraria operetur, sed semper in beneficium naturae. Attamen, absque auxilio notionum chemicarum, exstat hujus rei exemplum insigne in cursu naturae ordinario. Nam in rebus naturalibus unio alit et confortat actiones quasque naturales; impressiones omnes violentas hebetat et retundit: idemque prorsus fit in animis.

Secundus amicitiae fructus, salubris est intellectui, sicuti primus affectibus. Amicitia enim serenitatem inducit in affectibus, a tempestatibus et procellis; verum in intellectu etiam nostem abigit, et lumen infundit, confusione cogitationum dissipata. Neque hoc intelligendum est tantum de consilio fideli, quod ab amicis dari solet; sed antequam de illo dicamus, certum est, quicumque animum cogitationibus multis gravatum habet, ingenium ejus et intellectum clarescere veluti in diem, communicatione consiliorum, et discursu cum alio. Etenim cogitationes suas facilius agitat, et in omnes partes versat; easdem ordinatius disponit; illas tanquam in faciem intuetur, postquam conversae fuerint in verba; denique se ipso prudentior evadit, idque assequitur horulae magis unius sermone, quam diei integrae meditationibus. Recte dictum est a Themistocle ad regem Persarum; *Sermones tapetibus similes esse, cum explicentur, per quod imagines distincte conspiciuntur; ubi cogitationes, instar sarcinarum quarundam, complicantur et involvuntur.* Neque etiam restringitur secundus iste fructus amicitiae (qui consistit in obstructionibus intellectus aperiendis) ad eos solum amicos, qui consilio pollent (hi proculdubio optimi sunt) sed et hoc seposito, discit profecto quispiam a se ipso; et proprias cogitationes in luminis oras educit; ingeniumque suum tanquam cōtem versus acuit, quae ipsa non fecat. Vt verbo dicamus; praestat statucae cuidam, vel imagini, se impertire, quam cogitationes suas silentio suffocare.

Adde jam (ut fiat sermo, de hoc secundo amicitiae fructu, magis perfectus) illud modo dictum; quod promptius occurrit, et in vulgarem observationem cadit; fidele intelligo ab amico consilium. Bene asserit Heraclitus, in uno aenigmatum suorum; *Lumen siccum optimum*: atqui certissimum est; lumen, quod ab alio proficiscitur, per modum consilii, illo ficius esse et purius, quod a proprio emanat iudicio, et intellectu; siquidem quod affectibus semper maceratur et tingitur. Adeo ut non minus intersit, inter consilium amici, et consilium cujuslibet proprium, quam inter consilia amici et adulatoris. Neque enim adulator magis infestus, quam quilibet sibi: neque rursus remedium praestantius, contra adulationem sui ipsius, reperitur, quam libertas amici. Consilium duorum generum est. Alterum de moribus; alterum de negotiis. Quantum ad prius; optimum ad animi sanitatem tuendam medicamentum, est admonitio amici fidelis. Se ipsum ad rationes stricte reddendas compellere, medicina est interdum nimis penetrans, et corrosiva. Lectio librorum moralium, res est paulo hebetior. Observatio propriorum defectuum in aliis, tanquam in speculo, aliquando, ut sit etiam in speculis, minus respondet. Verum (ut diximus) optima medicina (optima ad recipiendum, optima ad operandum) est admonitio amici. Mirum profecto est videre, quot errores enormes, et plane absurdos, committant aliqui (praesertim ex grandioribus) quia non adfit iis amicus, qui monere possit: in damnum haud parvum, et existimationis, et fortunae suae. Sunt enim (ut ait apostolus Jacobus) *tanquam homines, qui intuentur in speculum, et statim obliviscuntur imaginis suae.* Quantum ad negotia;

negotia; vetus est; *Melius videre oculos, quam oculum*; licet nonnulli hoc cavillentur: etiam recte dicitur; *Spectatorem saepe plus videre, quam lusorem*: quin et certius disploditur sclopetum majus, palo innixum, quam super brachium; etsi quidam tam altum sapiant, ut putent, in sese esse omnia. Verum, quicquid dici possit in contrarium, certum est, consilium negotia dirigere et stabilire. Quod si quis secum cogitet, consilium se quidem capturum, sed per partes; in aliis hunc, in aliis illum, consulendo; bene habet (hoc est, melius illi fuerit, quam consilio omnino non uti) verum in duo pericula impingit. Vnum, quod vix fidele consilium reperturus sit; raro enim, nisi a fideli, et intimo amico, consilium datur, quod non ad dantis fines inflexum et detortum sit. Alterum, quod consilia illa, a diversis manantia (licet cum fide et bona intentione praestita) damnosa saepenumero erunt et nociva; ac partim ex incommodis, partim ex remediis commixta; veluti, si medicum advoces, qui in curatione morbi illius peritus habetur, sed corporis tui constitutionis penitus ignarus: qua re poterit fortasse valetudinem ad tempus promovere; sed cum periculo, ne, in summa, sanitati praejudicet: atque hoc pacto morbum exstinguet, et non ita multo post hominem. Verum amicus, cui status amici sui perfecte cognitus est, cavebit, ne in praesens juvando, in malum futurum impingat. Itaque consiliis istis dispersis (ut jam dictum) nolim acquiescas: distrahent enim potius et seducunt, quam dirigent et stabiliunt.

Post nobiles hosce duos amicitiae fructus (pacem dico in affectibus, et fulcimentum iudicii) sequitur ultimus; qui similis est malo granato; plenus granis compluribus: intelligo autem auxilium et participationem in actionibus et occasionibus vitae. Hic autem expeditissima via repraesentandi ad vivum usum multiplicem amicitiae fuerit, circumspectando et videndo, quam multa sint, quae per se quispiam exsequi commode non poterit: atque inde apparebit, non per hyperbolen, sed sobrie dictum esse ab antiquis; *Amicum esse alterum se*: quandoquidem, si quis vere rem reputet, amici officia proprias cujusque vires superent. Homines mortales sunt; quin et in medio operum aliquorum, quae maxime affectant, saepe moriuntur: veluti in collocatione filii in matrimonium; consummatione conatum et desideriorum suorum; et similibus. Jam si quis amicum habeat fidelem, securitatem praestet de iisdem rebus, amici cura et opera, post mortem perficiendis: adeo ut fatum immaturum vix obsit; atque habeat quis (ut loquamur more tribulium aut firmariorum) in desideriis suis terminum non unius, sed duarum vitarum. Homo corpore circumscribitur, et corpus loco; verum ubi amicitia praesto est, vitae munia omnia concessa sunt, et sibi, et deputato suo. Quot numero res sunt, quas per se quispiam, cum dignitate aut decoro, peragere non possit? Merita sua non potest cum verecundia recensere; multo minus extollere: non sustinet quis, ut se submittat ad supplicandum, aut etiam emendicandum: infinita sunt talia. Verum haec et hujusmodi in amici ore sat decora sunt; ad quae erubescimus in persona propria. Rursus, persona cujusque multa habet conjuncta, quae exuere non potest: filium alloqui quis non poterit, nisi ut pater; uxorem, nisi ut maritus; inimicum, nisi salva dignitate; ubi amico conceditur loqui, prout res postulat; neque ad respectus personae alligatur. Verum haec enumerare infinitum fuerit. Ipse regulam dedi, ubi quis propriam personam in fabula sustinere non poterit: amicus si desit; fatius est ei scenam derelinquere.

XXVIII. DE SVMP TIBVS.

OPES destinantur sumptibus: sumptus autem honori, et actionibus honestis. Sumptus itaque largiores occasionis et rei dignitate commensurandi sunt. Etenim spontanea paupertas debetur quandoque patriae, non solum regno coelorum. Sumptus autem

DE PROFERENDIS FINIBVS IMPERII.

autem consueti cuiusque censu definiendi sunt; eoque tenore temperandi, ut intra reditus sint; nec fervorum fraudi aut incuriae obnoxii: atque insuper in eum modum dispositi et ordinati, ut rationes impensarum exhibitae aestimatione sint minores. Certe qui diminutionem fortunarum suarum pati nolit, necesse habet impensas suas ordinarias ita instituire, ut dimidia tantum pars reddituum infumatur, altera reponatur: qui vero rem augere cupit, tertiam partem solam impensis assignet. Haud fordidum est summis etiam viris, si rationes suas diligenter inspiciant. Hoc omittunt complures, non tam focordia, quam averfatione quadam, ne se contristent, si res nimio plus accisas deprehenderint. Vulnera autem, nisi explorentur, sanari nequeunt. Qui oeconomica sua commode tractare non possunt, iis relinquitur, ut quos adhibent ministros, et caute eligant, et subinde mutent: novi enim minus audent, minusque astuti sunt. Cui raro rationes suas inspicere datur, eum, quae computationi subjacent, in certos reditus atque etiam sumptus vertere convenit. Qui impendiosior est in uno sumptus genere, cum sobrie parcum et frugi oportet esse in alio: exempli gratia; si victu abundantior, vestitum elegantia sit moderatior; si in aula sua copiosior, in equili contractior sit; et sic de similibus. Qui enim in singulis impensarum generibus est profusior, decoctionem fortunarum aegre vitabit. In perplexa et obaerata re familiari liberanda perinde sibi quis obesse poterit nimia festinatione, ac dilatione nimia: praeproperae enim venditiones jacturam ex usuris saepe exaequant. Porro autem, qui simul et semel fortem asserit, de relapsu periclitatur: cum enim praetervectum tantas angustias se sentiat, ad ingenium redibit: qui autem se per gradus extricaverit, habitum frugalitatis inducit: eademque opera tam animo, quam fortunis, medetur. Sane qui res collapsas restituere in votis habet, vel minima quaeque non spernat: atque plerunque minus fordidum est, sumptus quamvis minutos praecidere, quam minutis lucris se submittere. Caute admodum inchoandi sunt sumptus, qui semel inchoati permansuri sint. Sed in sumptibus, qui non facile redeunt, splendidiorem et magnificentiorem esse licebit.

XXIX. DE PROFERENDIS FINIBVS IMPERII.

DICTVM Themistoclis, sibi ipsi applicatum, incivile certe fuit et inflatum; fin de aliis atque in genere prolatum fuisset, prudentem sane observationem et pergram censuram complecti videtur. Rogatus in convivio, ut citharam pulsaret, respondit, *Fidibus se nescire; caeterum posse oppidum parvum in magnam civitatem evehere.* Ista certe verba, ad sensum politicum translata, facultates duas, multum inter se discrepantes, in iis, qui rerum gubernacula tractant, optime describunt et distinguunt. Etenim, si regum consiliarios, senatores, aliosque ad negotia publica admotos, qui usquam fuerunt, attente intueamur, reperientur profecto (licet rarissime) nonnulli, qui regnum aut civitatem e parvis ampla efficere possint; fidicines tamen sint valde imperiti: e contra autem alii quamplurimi, in cithara aut lyra (hoc est, aulicis tricis) miri artifices, qui, tantum abest, ut reipublicam amplificare possint, ut potius a natura comparati videantur ad statum reipublicae beatum et florentem labefactandum et everrendum. Sane, artes illae degeneres et praestigiae, quibus saepenumero consilarii atque rerum potentes, et gratiam apud principes suos, et famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam peritiiae cuiusdam fidiculariae, utpote cum sint res, magis gratiae in praefens, et artificibus ipsis ornamento, quam ad rerumpublicarum, quarum sunt ministri, opes et amplitudinem utiles aut accommodae. Occurrent proculdubio et alii consilarii, atque reipublicae gubernatores, minime spernendi, qui sint negotiis pares, possintque res commode administrare, easque a manifestis praecipitiis

Sermo hic, 7
exempli vice,
libro viii. De
augmentis sci-
entiarum, cap.
3. invenitur.

et

DE PROFERENDIS FINIBVS IMPERII

et incommodis conservare; a virtute tamen illa rerumpublicarum erectrice et amplificatrice longo intervallo absunt.

Verum qualescunque demum fuerint operarii, conjiciamus oculos in opus ipsum; quales nimirum censerī debeat vera regnorum et rerumpublicarum magnitudo, et quibus artibus obtineri possit: dignum profecto argumentum, quod principes perpetuo in manibus habeant, et diligenter meditentur; quo nec, vires suas in majus aestimantes, inceptis se vanis et nimis arduis implicant; nec rursus, easdem plus aequo despicientes, ad consilia pusillanima et meticulosa se demittant.

Magnitudo imperiorum, quoad molem et territorium, mensurae subjicitur; quoad redditus, calculis. Numerus civium et capita, censu; urbium et oppidorum amplitudo, tabulis excipi possint: attamen non reperitur inter civilia res errori magis obnoxia, quam verum et intrinsecum excipere valorem circa vires et copias imperii alicujus. Assimilatur regnum coelorum non glandi, aut nuci alicui grandiori, sed grano sinapis, quod inter grana est minimum; quod tamen habeat interim intra se proprietatem quandam et spiritum innatum, quo se et citius attollat, et latius diffundat: eodem modo invenire est regna et status, ambitu quidem et regionum tractu valde ampla, quae tamen ad fines ulterius proferendos, aut latius imperandum, sunt minus apta; alia contra, dimensione satis exigua, quae tamen bases, in quibus maximae monarchiae inaedificentur, esse possint.

Urbes munitae, plena armamentaria, equorum propagines generosae, currus armati, elephantī, machinae atque tormenta bellica omnigena, et similia; sunt certe ista universa nihil aliud, quam ovis induta pelle leonina, nisi gens ipsa stirpe sua et ingenio sit fortis et militaris. Imo, nec numerus ipse copiarum multum juvat, ubi milites imbelles sunt et ignavi. Recte enim Virgilius, *Lupus numerum pecorum non curat*. Exercitus Persarum in campis Arbels oculis Macedonum, tanquam vastum hominum pelagus, subiciebatur; adeo ut duces Alexandri, nonnihil ipso spectaculo perculsi, regem interpellarent, atque ut noctu praelium committeret, ei auctores erant: quibus ille; *Nolo* (inquit) *suffurari victoriam*. Ea autem etiam opinione fuit facilior. Tigranes Armenius, castrametatus in quodam colle cum exercitu quadringentorum millium cum spectaret aciem Romanorum, quae quatuordecim millia non excessit, contra se tendentem, in scommate illo suo sibi complacuit; *Ecce* (inquit) *hominum pro legatione nimio plus quam oportet, pro pugna longe minus*; eosdem tamen, priusquam occubuisset sol, satis multos ad illum infinita strage profligandum expertus est. Innumera sunt exempla, quam sit multitudinis cum fortitudine congressus impar. Primo igitur pro re certissima et exploratissima decernatur et statuatur, quod caput omnium, quae ad magnitudinem regni aut status spectent, sit, ut populus ipse sit stirpe et ingenio bellicosus. Atque illud magis tritum, quam verum, quod nervi belli sint pecuniae, si desint nervi lacertorum in gente molli et effoeminata. Recte enim Croeso ostentanti aurum respondit Solon: *At si quis (o rex) venerit, qui melius quam tu, ferrum gesserit, illi profecto totum hoc cedit aurum*. Quare, quicumque is tandem sit princeps aut status, cujus subditi nativi et indigenae non sint animosi et militares, potentiam suam admodum sobrie aestimet: atque e contra principes, qui dominantur in gentes animosas et martias, nōrint illi satis vires suas, si sibi alias non desint. Quod attinet ad copias mercenarias (quod solet adhiberi remedium, cum copiae nativae desint) plena sunt omnia exemplis, quibus liquido patet, quod quicumque status illis innititur, poterit fortasse pennas ad tempus breve nido majores extendere, sed defluent illae paulo post.

Benedictio

Benedictio Judae et Issacharis in unum nunquam conveniet: nimirum, ut eadem tribus aut gens sit simul et *leonis catulus*, et *asinus procumbens inter sarcinas*. Neque unquam fiet, ut populus, tributis oppressus, fortis existat et bellicosus. Verum est, collationes publico consensu factas, minus animos subditorum dejicere et deprimere, quam quae ex imperio mero indicuntur. Id quod liquido videre est in tributis Germaniae inferioris, quas Excisas vocant: atque aliqua ex parte in iis, quae Subsidia nominantur apud Anglos. Etenim notandum est, sermonem jam institui de animis hominum, non de opibus. Tributa autem, quae ex consensu conferuntur, et quae ex imperio imponuntur, etsi eadem res sint, quoad opes exhaustiendas, varie tamen omnino animos subditorum afficiunt. Statuatur igitur et hoc, populum tributis gravatum idoneum ad imperandum non esse.

Aspirantibus ad magnitudinem regnis et statibus, prorsus cavendum, ne nobiles et patricii, atque (quos vocamus) generosi, majorem in modum multiplicentur. Hoc enim eo rem deducit, ut plebs regni sit humilis et abjecta; et nihil aliud fere quam nobilium mancipia et operarii. Simile quiddam fieri videmus in sylvis caeduis; in quibus, si major, quam par est, caudicum sive arborum majorum relinquatur numerus, non renascetur sylva sincera et pura; sed major pars in vepres et dumos degenerabit. Eodem modo in nationibus, ubi numerosior justo est nobilitas, erit plebs vilis et ignava: atque eo demum res redibit, ut nec centesimum quodque caput sit ad galeam portandam idoneum: praesertim si peditatum spectes; qui exercitus plerumque est robur praecipuum: unde succedet magna populatio, vires exiguae. Nusquam gentium hoc, quod dico, luculentius comprobatum est, quam exemplis Angliae et Galliae: quarum Anglia, quamvis territorio et numero incolarum longe inferior, potiores tamen partes fere semper in bellis obtinuit; hanc ipsam ob causam, quod apud Anglos coloni, et inferioris ordinis homines, militiae habiles sint, rustici Galliae non item. Qua in re mirabili quadam et profunda prudentia excogitatum est ab Henrico septimo Angliae rege (id quod in *Vitae ejus historia* fufius tractavimus) ut praedia minora atque domus agricolationis instituerentur, quae habeant certum eumque mediocre agri modum annexum, qui distrahi non possit; eo fine, ut ad victum liberaliorem sufficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui domini fuerint fundi, aut saltem usufructuarii, non conductitii aut mercenarii. Nam ita demum characterem illum, quo antiquam Italiam insignivit Virgilius, merebitur regio aliqua:

Terra potens armis, atque ubere glebae.

Neque praetereunda est illa pars populi (quae Angliae fere est peculiaris, nec alibi (quod scio) in usu, nisi forte apud Polonos) famuli scilicet nobilium: hujus enim generis etiam inferiores, quoad peditatum, agricolis ipsis minime cedunt. Quare certissimum est, quod magnificentia et splendor ille hospitalis, atque famulitia, et veluti satellitia ampla, quae in more sunt apud nobiles et generosos in Anglia, ad potentiam militarem apprimè conducant: ubi contra, nobilium obscura, et magis privata, et in se reducta vitae ratio copias militares minuit.

Danda est omnino opera, ut arbor ista monarchiae, qualis fuit Nebuchadnezzaris, truncum habeat satis amplum et robustum, ad ramos suos et frondes sustentandos: hoc est, ut numerus indigenarum, ad subditos extraneos cohibendos, satis superque sufficiat. Illi igitur status ad imperii magnitudinem bene comparati sunt, qui jus civitatis facile et libenter largiuntur. Vana siquidem fuerit opinio, posse manipulum hominum, utcunque animis et consilio excellant, regiones nimio plus amplas et spatiosas imperii jugo cohibere et fraenare. Id ad tempus fortasse facere possint, sed diuturnitatem haec res non assequitur. Spartani parci fuerunt, et difficiles in cooptandis novis civibus. Vnde,

donec intra parvos limites dominati sunt, res eorum firmæ fuerunt et stabiles: at postquam limites suos coepissent proferre, et latius dominari, quam ut stirps Spartanorum turbam exterorum imperio commode coercere posset, potentia eorum subito corruit. Nulla unquam respublica sinus suos ad novos cives recipiendos tam profuse laxavit, quam respublica Romana. Itaque par erat instituto tam prudenti fortuna, cum in imperium toto orbe amplissimum succreverint. Moris apud eos erat jus civitatis prompte elargiri; idque in supremo gradu: hoc est, non solum jus commercii, jus connubii, jus hæreditatis; verum etiam jus suffragii, et jus petitionis, sive honorum: hocque rursus, non singulis tantum personis, sed totis familiis, imo civitatibus, et nonnunquam integris nationibus, communicarunt. Huc adde consuetudinem deducendi colonias, quibus Romanae stirpes in solum exterum transplantabantur. Quæ duo instituta si simul componas, dices profecto, non Romanos se diffudisse super universum orbem; sed contra, orbem universum se diffudisse super Romanos: quæ securissima proferendi imperii est ratio. Subit mirari sæpius imperium Hispanorum; quod tam paucis indigenis tot regna et provincias amplexari et fraenare possit. At certe Hispaniæ ipsæ pro arboris stemmate satis grandi haberi debent, cum longe ampliorem continent regionum tractum, quam Romæ aut Sparta, sub initiis suis, contigerat. Porro, quanquam jus civitatis satis parce soleant Hispani impertire, quod proximum tamen est, faciunt; quippe qui cujuscunque nationis homines ad militiam suam ordinariam promiscue admittant: quinetiam summum belli imperium haud raro ad duces natione non Hispanos deferunt. Attamen et illam ipsam videntur non ita pridem indigenarum paucitatem sensisse, eique succurrere cupisse; ut ex pragmatica sanctione, hoc anno promulgata, cernere est.

Certissimum est, artes mechanicas sedentarias, quæ non sub dio, sed sub tecto exercentur, atque manufacturas delicatas (quæ digitum potius, quam brachium, requirunt) sua natura militaribus animis esse contrarias. In universum, populi bellicosi ferriari gaudent, et pericula, quam labores, minus exhorrent. Atque in hoc ingenio suo non sunt admodum reprimendi, si animos ipsorum in vigore conservare cordi nobis sit. Magno itaque adjumento Sparta, Athenis, Romæ, aliisque antiquis rebuspublicis fuit, quod habuerint non ingenuos, sed servos plerunque, quorum laboribus istiusmodi opificia expediebantur. Verum mancipiorum usus, post legem Christianam receptam, maxima ex parte abiit in desuetudinem. Huic vero rei proximum est, ut artes istæ alienigenis tantum permittantur; qui propterea alliciendi, aut saltem facile recipiendi sunt: nativorum autem plebs ex tribus generibus hominum constare debet; nempe, ex agricolis; famulis ingenuis; et artificibus, quorum opera robur et lacertos viriles postulant; cujuscumque sunt fabri ferrarii, lapidarii, lignarii, et similes; non annumerando militiam descriptam.

Ante omnia ad imperii magnitudinem confert, ut gens aliqua armorum studium profiteatur, tanquam decus suum, et institutum vitæ primarium, et in præcipuo honore habitum. Quæ enim a nobis adhuc dicta sunt, ad habilitates tantum erga arma spectant: quorsum autem habilitas, si non rei ipsi incumbitur, ut producat in actum? Romulus (ut narrant, aut fingunt) postquam e vivis excesserat, illud civibus suis legavit, ut ante omnia rem militarem colerent, unde in caput orbis terrarum urbs eorum insurgeret. Imperii Spartani fabrica universa (non nimis prudenter quidem, sed diligenter tamen) ad illum finem et scopum composita est et constructa, ut cives sui belligeratores essent. Persarum et Macedonum idem erat institutum, sed non tam constans aut diuturnum. Britanni, Galli, Germani, Gothi, Saxones, Normanni, et nonnulli alii, etiam ad tempus armis se præcipue dederunt. Turcæ idem institutum, lege
sua

sua paululum exstimulati, hodie retinent, sed magna cum militiae suae (ut nunc est) declinatione. In Europa Christiana, gens, quae illud adhuc retinet et proficitur, soli sunt Hispani. Verum res est tam liquida et manifesta, unumquemque in eo proficere maxime, in quo plurimum impendit studii, ut verbis non indigeat. Satis sit innuisse, desperandum omnino alicui nationi esse, quae non ex professo arma et militiam colat, iisque praecipue studeat et incumbat, sibi veluti ultro obventuram insignem aliquam imperii magnitudinem: contra autem, certissimum esse temporis oraculum, nationes illas, quae in armorum professione et studiis diutius permanferint (id quod Romani, Turcaeque potissimum fecere) miros in imperio amplificando facere progressus. Quin et illae, quae bellica gloria per unius tantummodo seculi spatium floruerunt; inde tamen, unico illo seculo, eam imperii amplitudinem affecutae sunt, quam longo post tempore, etiam remissa illa armorum disciplina, retinuerunt.

Praecepto praecedenti affine est, ut status quis utatur ejusmodi legibus et consuetudinibus, quae iustas illi causas, aut saltem praetextus, arma capeffendi, tanquam in promptu ministrent. Etenim, ea est insita animis hominum iustitiae apprehensio, ut bellum (quod tot sequuntur calamitates) nisi gravem ob causam, saltem speciosam, inferre abstineant. Turcis praesto est semper, et ad nutum, belli causa; propagatio scilicet legis et sectae suae. Romani, quanquam pro magno decore imperatoribus apud eos fuerit, si fines imperii ipsorum protulissent, tamen ob hanc causam, ut fines proferrentur, nunquam bella susceperunt. Aspiranti igitur ad imperium nationi illud in more sit; ut sensum habeat vividum et acrem injuriae alicujus, vel subditis suis limitaneis, vel mercatoribus, vel publicis ministris, illatae; neque a prima provocatione diutius torpeat aut tardet. Item, prompta sit et alacris, ad auxilia mittenda sociis suis et foederatis: id quod perpetuum erat apud Romanos: adeo ut, si forte in populum foederatum, cui etiam cum aliis foedus defensivum intercederet, hostilis impressio facta esset; atque ille a plurimis suppetias peteret; Romani omnium primi semper adessent, beneficii decus nemini praeripiendum relinquentes. Quod vero attinet ad bella, antiquis temporibus, propter statuum conformitatem quandam, aut correspondentiam tacitam, gesta, non video in quo jure illa fundata sint. Talia fuerunt bella, quae a Romanis suscepta erant ad Graeciam in libertatem vindicandam: talia a Lacedaemoniis et Atheniensibus, ad constituendas aut evertendas democratas et oligarchias: talia quandoque illata sunt a rebus publicis aut principibus, sub praetextu subditos alienos protegendi, et a tyrannide liberandi. Ad rem praesentem sufficiat, ut illud decernatur: non esse expectandam statui alicui imperii amplitudinem, nisi ad quamvis occasionem iustam se armandi protinus expergiscatur.

Nullum omnino corpus, five sit illud naturale five politicum, absque exercitatione sanitatem suam tueri queat. Regno autem, aut reipublicae, iustum atque honorificum bellum loco salubris exercitationis est. Bellum civile profecto instar caloris febrilis est; at bellum externum instar caloris ex motu, qui valetudini inprimis conducit. Ex pace enim deside atque torpente et emolliuntur animi, et corrumpuntur mores. Sed utcunque res se habeat quatenus ad alicujus status felicitatem, magnitudinis proculdubio interest, ut quasi semper in armis sit. Atque exercitus veteranus, perpetuo tanquam sub vexillis habitus, etsi res sit magni proculdubio sumptus et impensae, at tamen ejusmodi est, ut statui alicui quasi arbitrium rerum inter vicinos, aut saltem plurimum existimationis ad omnia conferat. Id quod insigniter cernere est in Hispaniis, qui jam per annos centum et viginti exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non semper ad easdem, aluerunt.

Maris dominium monarchiae quaedam epitome est. Cicero de Pompeii contra Caesarem apparatu scribens ad Atticum: *Consilium* (inquit) *Pompeii plane Themistocleum est; putat enim, qui mari potitur, eum rerum potiri.* Atque Caesarem Pompeius proculdubio delassasset et attrivisset, nisi, inani fiducia inflatus, ab illo incepto destitisset. Praelia navalia quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. Pugna ad Actium orbis imperium determinavit. Pugna ad insulas Curfolares circulum in naribus Turcae posuit. Multoties certe evenit, ut victoriae navales finem summae belli attulerint. Sed hoc factum est, cum aleae huiusmodi praeliorum totius belli fortuna commissa est. Illud minime dubium, quod qui maris potitur dominio, in magna libertate agit, et tantum, quantum velit, de bello sumere potest: ubi contra, qui terrestribus copiis est superior, nihilominus plurimis angustiis conflictatur. At hodie, atque apud nos Europaeos, si unquam, aut uspiam, potentia navalis (quae quidem huic regno Britanniae in dotem cessit) summi ad rerum fastigia momenti est; tum quia pleraque Europae regna mediterranea simpliciter non sunt, sed maxima ex parte mari cincta; tum etiam, quia utriusque Indiae thesauri et opes imperio maris, veluti accessorium quiddam, existunt. Bella moderna veluti in tenebris gesta censerī possunt, prae gloria et decore vario, quae in homines militares, priscis temporibus, a rebus bellicis resiliere solebant. Habemus hodie fortasse, ad animos faciendos, ordines quosdam honorificos militiae, qui tamen iam facti sunt armis et togae communes: etiam in scutis gentiliis stemmata nonnulla habemus: insuper, hospitia quaedam publica, militibus emeritis et mutilatis destinata, et huiusmodi. Verum, apud veteres, in locis, ubi victoriae partae sunt, exstructa trophaea; laudationes funebres; monumenta magnifica occumbentium in bello; coronae civicae, militares, singulis concessae; nomen ipsum imperatoris, quod postea reges maximi a belli ducibus mutuati sunt; redeuntium ducum, bellis prospere confectis, celebres triumphi; donativa, atque largitiones ingentes in milites, sub exercituum dimissionem: haec (inquam) tot et tanta fuerunt, et tam insigni splendore coruscantia, ut pectoribus mortalium, etiam maxime conglaciatis, igniculos subdere, eaque ad bellum inflammare potuerint. Ante omnia vero mos ille triumphandi apud Romanos, non res erat ex pompa, aut spectaculum quoddam inane, sed inter prudentissima plane nobilissimaque instituta numerandus: utpote, qui in se haec tria haberet; ducum decus et gloriam; aerarii ex spoliis locupletationem; et donativa militum. Verum honor triumphi fortasse monarchiis non competit, praeterquam in personis regum ipsorum, aut filiorum regum. Quod etiam temporibus imperatorum Romae obtinuit: qui honorem ipsum triumphi sibi et filiis suis, de bellicis, quae praesentes ipsi confecerant, tanquam peculiarem reservârunt: vestimenta autem solummodo, et insignia triumphalia, aliis ducibus indulserunt.

Verum, ut sermones hos claudamus; *Nemo est* (ut testatur Saera scriptura) *qui sollicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum unum;* in pusillo scilicet corporis humani modulo; caeterum in magna regnorum et rerumpublicarum fabrica imperium amplificare et fines proferre, reges penes et dominantes est. Nam prudenter introducendo leges, instituta, et consuetudines, quales iam proposuimus, et alias his similes, posteris, et seculis futuris, magnitudinis sementem fecerunt. Verum ista consilia apud principes raro tractantur, sed res fortunae plerunque committitur.

XXX. DE REGIMINE VALETVDINIS.

IN regimine valetudinis, invenire est quandam prudentiam, ultra regulas medicinae: observatio cujusque propria eorum, quae nocent, eorum, quae juvant, optima est medicina ad sanitatem tuendam. Verum tutius est concludere; *Hoc sensi mihi nocuisse, ergo eo non utar*; quam isto modo; *Hoc, quod sensi, minime offendit, ergo eo uti licet*. Etenim vigor juventutis excessus plurimos tegit, qui tamen in senectute tandem velut debita exigentur. Considera aetatem ingruentem, neque confide eadem perpetuo continuare: non enim bellum indicendum senectuti. Cave a subita aliqua mutatione in regiminis parte quapiam principali; quod si necessitas urgeat, caetera ad eam mutationem accommoda. Secretum enim est, et naturale et politicum, *Tutius est multa mutare, quam unum magnum*. Examini tamen subjicias consuetudines tuas; diaetae, somni, exercitationis, vestium, mansionis, et similium: et si quid nocumento esse judices, experire illud paulatim exuere; ita tamen, ut si ex mutatione nocumenti aliquid perceperis, ad consueta redeas: difficile enim distinguere inter ea, quae toto genere sunt salubria, et ea, quae corporis tui unci constitutioni conveniunt. Vacuo animo esse et hilari ad horas cibi, somni, et exercitationis, est ex optimis praeceptis ad prolongandam vitam. Quatenus ad animi passiones et studia; devita invidiam; metus anxios; iram intus cohibitam; subtiles et nodosas disquisitiones; gaudia et exhilarationes immodicas; tristitiam alte pressam, et non communicatam. Amplectere spes; laetitiam potius quam gaudium; delectationum varietatem magis quam satietatem; admirationem, et propterea novitates; studia quae animum replent splendidis et illustribus objectis; veluti, historias, fabulas, peragrationes naturae. Medicationem si omnino fugias, valetudine utens bona, corpori ingrator accedet, cum necessitas ingruerit. Eidem si nimium assuescas, detrahet de viribus et efficacia ejus, quando morbus advenerit. Probo potius diaetas quasdam ad certa tempora, quam usum medicamentorum frequentem; nisi jampridem transierit in consuetudinem. Diaetae enim hujusmodi alterant corpus magis, perturbant minus. Ne contemnas accidens aliquod in corpore tuo novum et infuetum, sed consilium medicorum circa illud adhibe. Dum aegrotas, valetudinem tuam cura maxime; dum vales, corpore tuo utere, nec sis nimis delicatus: qui enim, dum valet, corpori tolerantiam imperat; in morbis compluribus, qui scilicet non sunt acuti, diaeta sola, et corporis regimine paulo exquisitiore, curari possit absque multa medicatione. Celsus monitum illud suum nunquam parturisset ut medicus, nisi una fuisset vir prudens. In praeceptis dat tanquam arcanum tuendae valetudinis, et prolongandae vitae; ut quis contraria alternet et subinde mutet, sed cum inclinatione in extremum benignius. Nempe, victu utere parciore et pleniore, sed pleniore saepius: vigiliis, et somno largiori insuescas, sed somno magis: quietem et motum sive exercitium repetas, sed frequentius motum; et similia. Ita enim natura simul et fovebitur; et robur acquirat. Ex medicis aliqui erga aegrum et ejus desideria tam sunt indulgentes, ut morbi curam legitimam non urgeant; alii contra, tam regulares et rigidi in procedendo secundum artem, circa curam morbi, ut aegri conditionem et naturam non satis respiciant. Medicum elige temperatae mediae: vel si hoc ad votum in uno aliquo medico non cesserit, adhibe ex utroque genere unum: atque memor sis advocare medicum corporis tui gnarum non minus, quam in arte sua spectatum.

XXXI. DE SVSPICIONE.

SVSPICIONES, inter cogitationes, sunt ut inter aves vespertiliones: nunquam volitant nisi luce crepera. Reprimendae certe sunt, aut saltem caute custodiendae: mentem enim obnubilant; amicos alienant; et negotia interpellant; ita ut nec alacriter nec constanter peragi possint. Reges inclinant ad tyrannidem; maritos ad zelotypiam; etiam prudentes ad animi vacillationem et melancholiam. Sunt autem suspiciones, defectus, non tam cordis, quam cerebri: locum enim reperiunt etiam in fortissimis animis: exemplo esse poterit Henricus septimus, rex Angliae: quo non fuit alter suspiciator, nec tamen animosior. In ejusmodi vero temperatura minus nocent: plerumque enim non admittuntur, nisi prius discutiantur, utrum probabiles sint, annon. Verum in meticulosis ingeniis nimio plus praevalet. Nihil certe aequae facit hominem multa suspicari, ac parum scire. Itaque rectissime adhibetur remedium ad suspiciones, ut quis inquisitionem urgeat. Fumo enim et tenebris aluntur suspiciones, Quid sibi tandem volunt homines? Existimantne cunctos, quorum opera utuntur, et quibuscum versantur, angelos esse, aut sanctos? Nesciuntne, illos ad suos proprios fines aspirare; et unumquemque proximiorum esse sibi, quam alteri? Nullus itaque est modus moderandis suspicionibus aptior, quam remedia parare, ac si suspiciones essent verae; iis vero fraena injicere, ac si essent falsae. Eatenus enim suspiciones usui esse poterunt, ut ita nos comparemus, ut, quamvis verum foret quod suspicamur, nocere tamen non possit. Suspiciones, quas ex se mens colligit, nil sunt nisi inanes bombi: quae vero externo artificio aluntur, animisque hominum instillantur susurronum et famigeratorum sermonibus, aculeos habent. Optima certe ratio expediendi nos ex impedita hac suspicionum sylva, est libera quaedam et aperta illarum declaratio apud eos, quos suspectos habemus: hinc enim fieri non potest, quin plus cognoscamus, utrum verae sint, necne, quam antea. Hoc simul reddet eum, quem suspectum habemus, cautum magis et circumspectum, ne novam praebeat suspicionis ansam. Sed hoc fieri non oportet cum hominibus pravae indolis et degeneris: hi enim, ubi semel se suspectos sentiant, fideles postmodum nunquam evadent. Diverbium habetur apud Italos, *Sospetto licentia fede*. Quasi suspicio fidei missionem daret; cum potius fidem accendere deberet, ut se ipsam liberaret.

XXXII. DE DISCVRSV SERMONVM.

SVNT qui in sermonibus affectant potius ingenii laudem, qua in quamcunque partem disputare possint, quam iudicii in veritate enucleanda: ac si laudabile esset, invenire quid dici possit, non quid taceri debeat. Sunt qui in promptu habent locos aliquos communes et themata, in quibus luxuriantur, caetera steriles et jejuni; quod penuriae genus plerumque taedio afficit, et quamprimum notam subierit, in ridiculum evadit. Pars sermonis honoratior haec est; ansam sermonis praebere; et rursus eidem moderari, ac ad alia transire; tunc enim quis choream ducit. Bonum sane, in conversatione et colloquiis familiaribus subinde variare; et sermones circa res praesentes cum disputationibus; narrationes cum argumentis; quaestiones cum positivis; jocosa cum seriis, immiscere: fatietatem siquidem et fastidium parit, in aliquo subiecto diutius haerere. Quantum ad jocos; sunt quaedam, quae a joco, veluti privilegio, eximi debent; religio, negotia reipublicae, personae sublimes, privatorum negotia majoris momenti, denique casus omnis miserabilis. Nonnullos tamen reperies, quibus ingenia sua obdormiscere videbuntur, nisi acutum aliquem et mordacem sarcasum in quempiam contorserint. Ille habitus omnino coercendus;

Parce, puer, stimulis, et fortius utere loris.

In summa, discrimen servandum inter falsa et amara. Certe qui satiricam amplectitur venam, sicut aliis metum injicit ab ingenio suo, ita ab aliorum memoria metuere debet. Qui interrogat multum, et addiscet multa, et placebit in multis; praesertim si quaestiones suas ad captum et peritiam respondentis adaptet; siquidem occasionem ei praebebit scientiam suam ostentandi; ipse autem novis continuo scientiae augmentis dotabitur. Molestae autem ne sint quaestiones; id examinatori convenit. Etiam qui sermonis familiaris dignitatem tueri cupit, aliis vices loquendi relinquat. Quin et si qui adsint, qui dominari in sermonibus et tempus universum occupare studeant, illos arte quadam abrumperet sciat, et alios ad loquendum inducere; sicut tibicines moderari solent saltantibus. Scientiam si quandoque dissimules eorum, quae scire existimaris, putaberis alias ea scire, quae nescis. Sermo alicujus de se ipso rarus esse debet, et cum judicio. Novi quendam, cui saepe in ore erat per ironiam; *Oportet hunc egregie sapientem esse, ita multa de se ipso loquitur.* Vix occurrit casus aliquis, in quo se laudare quis decore possit, praeter unum: is est, si virtutem alterius laudet: sed eam intelligo virtutem, ad quam ipse aspirat. Sermo alios pungens et vellicans, parce utendus: Etenim sermones familiares debent esse instar campi aperti, in quo spatium licet; non viae regiae, quae deducit domum. Noveram nobiles duos ad partem Angliae occidentalem; quorum alter scommatibus nimio plus indulgebat, sed hospitalis admodum erat; alter autem quaerere solebat a convivis illius prioris; *Dic sodes; annon scommata aliquod intercesserat in quempiam jactum?* Cui conviva forte; *Tale aliquid contigit.* At ille, utpote alterius aemulus, *Satis sciebam eum prandium bonum malis condimentis corrupturum.* Sermo cum discretione praestat eloquentiae; et apte loqui et accommodate ad personam, cum qua colloquimur, efficacius est, quam ornamenta verborum aut methodi captare. Continuata oratio bona, absque interlocutione bona, tarditatem monstrat: at replicatio et interlocutio bona, absque facultate orationem continuandi, penuriam et scientiam minime fundatam prodit: quemadmodum in animalibus videmus, quae cursu minus valent, flexu maxime agilia esse: ut fit inter leporarium et leporem. Circumstantiis nimio pluribus orationem vestire, antequam rem ipsam attingas, taedium parit; iisdem penitus carere, abruptum quiddam est, et ingratum.

XXXIII. DE PLANTATIONIBVS POPVLORVM ET COLONIIS.

COLONIAE eminent inter antiqua et heroica opera. Mundus cum adhuc juvenis esset, plures progeniuit liberos; nunc senex factus, pauciores. Etenim non immerito colonias novas tanquam liberos nationum antiquiorum duxerim. Plantationem populorum probo in solo puro: intelligo, ubi populus non destruitur, ut populus inferatur: hoc enim cum fit, exstirpatio prorsus est, non plantatio. Plantatio regionum non abfimilis est plantationi sylvarum: in quibus de utilitate capienda nihil cogitandum ante annum vicefimum: verum fructus uber et locuples in fine operis expectandus. Illud certe, quod praecipue colonias, alias bene successuras, evertit, fuit sordida illa et avida lucri captatio, sub initiis coloniarum. Verum est, lucri segetem acceleratam non negligendam, modo cum bono coloniae conjuncta sit, sed non ultra. Indignum quiddam et infaustum est, cum faex populi, exules, et damnati, in coloniae seminarium sumuntur. Quin et coloniam ipsam corrumpit et perdit. Hujusmodi enim homines profligati instar errorum degent; nec operi accingent, sed otio se dedit; quin et scelera perpetrabunt, fruges consumunt, et coloniae fastidio afficientur: ac tum demum nuncios

nuncios et literas in patriam mittent, in plantationis prejudicium et dedecus. Populus, qui in coloniam sumatur, praecipue sint artifices generum sequentium: hortulani, aratores, fossiores, fabri ferrarii, fabri lignarii, piscatores, aucupes, chirurgi, pharmacopolae, coci, pistores, cervisarii, et hujusmodi. In regione, ubi plantare instituis, circumspice primo quod genus esculentorum et poculentorum terra ex sese, sine cultura, edat: veluti castaneas, juglandes, nuces pinus, olivas, dactylos, pruna, cerasa, mel silvestre, et similia; atque illis ut par est utere. Dein disquire, quod genus victualiorum solum proferre possit celeriter intra annum: veluti pastinacas, caricas, brassicas, cepas, raphanos, melones, pepones, cucumeres, artiplices de Hierusalem, maiz, et alia. Quantum ad triticum, siliquam, hordeum, et avenam, nimiam grana haec poscunt culturam: attamen a fabis et pisces etiam inchoare licet: tum quia minore opera indigent; tum quia non minus cibi loco, quam panis, inserviunt. Etiam ab oryza multiplex provenit seges; quae et cibi quoque copiam facit. Ante omnia, magna copia transportanda panis biscocti, farinae ex avena, pollinis, farinae omnigenae, et similium, ut sub initiis praesto sint, donec panis confici possit. Pecudes et aves delige eas, quae a morbis praecipue immunes sunt, et prae caeteris prolificae: quales sunt porci, caprae, gallinae Indicae, anseres, columbae domesticae, cuniculi, et similes. Praecipue autem piscationibus incumbendum, tum ad sustentationem coloniae, tum ad lucrum exportationis. Commeatus in coloniis adeo parca manu fere distribuendus, ac si in oppidis obsessis esset; hoc est, pro rata. Maxima autem pars soli, quod in hortos aut segetes convertitur, horreis publicis assignetur; in quibus fruges reponantur, et mensura certa distribuantur: ita tamen ut supersint nonnullae fundi portiones, in quibus industria singulorum se exerceat. Circumspice insuper, quas merces nativas regio illa producat, ut exportatio earum in loca, ubi maxime in pretio sunt, sumptus levet; ut usuvenit in nicotiano apud Virginiam; modo non sit (ut jam dictum) in praejudicium intempestivum coloniae ipsius. Sylvae in regionibus desertis ut plurimum abundant; itaque ligna ad aedificia, naves, aut ejusmodi usus apta, inter praecipuas merces numeranda. Si inveniatur vena ferri, et rivuli ad molendina ferraria idonei, ferrum e mercibus quaestuosum est, in regionibus sylvestribus. Salis nigri confectio per calorem solis, si clima ferat, digna res est, quae tentetur. Etiam fericum vegetabile, si adsit, merx est lucrosa. Pix cujuscunque generis, ubi proveniunt pinus et abietes, semper praesto est. Quin et pharmaca, et ligna odorata, si reperiantur, haud parvum commodum praebent. Etiam cineres, quibus ad sapam utuntur, non modicum utilitatis afferent; similiter et alia: quae perquiri possunt. Verum fodinis ne confidas nimium, praesertim a principio. Fodinae enim fallaces sunt, et sumptuosae; et spe pulchra lactantes, colonos reddunt circa alia socordes. Regimen coloniae committatur uni, cui tamen assideant consilarii aliquot; atque muniantur auctoritate, ad exemplum juris militaris, sed aliquantulum restricta. Ante omnia, hunc sibi decerpant homines fructum, vivendo in eremo; ut Deum semper ejusque cultum prae oculis habeant. Rursus, colonia a numerosiore concilio (intelligo in regione matre coloniae residente) non pendeat; nec ob contributiones exiguas multitudini nimiae subjiciatur, sed sit numerus eorum, qui negotia coloniae procurant et ordinant, moderatus: sintque potius ex nobilibus et generosis, quam mercatoribus: hi enim lucro praesenti plus satis inhiant. Sit plane immunitas a vectigalibus et portoriis, donec colonia adoleverit: neque tantum immunitas a solutionibus pecuniarum concedatur, sed etiam libertas merces in quascunque velint partes exportandi; nisi gravis aliqua causa obfuerit. Coloniam populo ne farcias aut superoneres, alios post alios mittendo: sed potius informationi diligenti intende, quot capita de tempore in tempus minuantur;

minuantur; eaque numero conveniente, pro rata, suppleas; ita tamen, ut coloni bene victitent, nec penuria affligantur. Magnum jampridem salubritati complurium coloniarum detrimentum intulit aedificatio juxta mare et fluvios, in locis paludinosi et aquosis. Itaque, etsi ab hujusmodi locis incipiendum, propter vecturae et aliarum rerum commoditatem, paulatim tamen in superiores regionis partes, et ab aquis remotiores, ascendendum. Interest etiam sanitatis coloniae, ut salis sat bona copia conveyatur; quo cibi, quos verisimile est putridos aliter saepe futuros, condiantur. Si coloniam plantes, ubi barbari fedes suas habeant, neutiquam eos nugis tantum et tricis concilies; sed justitia et modis gratiosis demerere; nihil tamen de praesidiis minuendo, quae ad securitatem pertinent; neque etiam benevolentiam eorum aucupare auxilliis contra hostes suos; sed auxilliis defensivis non incommodum erit subvenire. Interest etiam, aliquos ex indigenis saepe in regionem, unde colonia migravit, mittere; ubi videant conditiones hominum suis multo praestantiores; idque sub reditu inter suos divulgent. Postquam colonia adoleverit, et robur acceperit, tempestivum erit mulieres summittere, ut colonia ex sese propagetur, nec semper ab externis pendeat. Super omnia flagitiosissimum est, coloniam semel deductam deferere et destituere; praeterquam enim quod dedecori est, nil aliud est, quam proditio mera, profusioque sanguinis complurium hominum miserorum.

XXXIV. DE DIVITIIS.

DIVITIAS cognomine magis proprio vocare nequeam, quam ut eas appellem impedimenta virtutis. Sicut enim se habent impedimenta ad exercitum, ita divitiae ad virtutem: necessariae siquidem sunt, sed graves: quinetiam cura illarum victoriam saepe turbat. Divitiarum magnarum nullus est usus, praeterquam in iis expendendis: caetera in opinione versantur. Idem dicit Salomon; *Vbi multae sunt opes, multi qui comedunt eas.* Et, *Quid prodest possessori, nisi quod cernat divitias oculis suis?* Possessio divitiarum nulla voluptate dominum perfundit, quantum ad sensum: est sane custodia ipsarum; est etiam potestas donativi aut distributionis; est et fama, et inflatio ab ipsis; sed non datur solidus ipsarum usus, qui ad dominum pertingat. Annon vides ficta illa pretia, quibus gemmae, et hujusmodi rariora, aestimantur; et quam inania opera fuscipiantur ad ostentationem meram, ut usus aliquis divitiarum magnarum videri possit? Sed dicet quispiam, usum earum vel in hoc maxime cerni posse; quod dominos ex periculis et calamitatibus redimant: ut ait Salomon; *Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus elevatus in imaginatione sua.* Sed caute Salomon, quod imaginatione, non re ipsa, tales sunt. Plures enim, sine controversia, divitiis suis magnis vaenerunt, quam redempti sunt. Divitias magnas ne secteris; sed quas parare possis juste, impendere sobrie, erogare hilariter, et libenter dimittere. Neque tamen contemptum ipsarum, instar monachi alicujus, aut a seculo abstracti, foveas; sed de usu distingue; sicut Cicero optime de Rabirio Posthumo; *In studio rei amplificandae apparebat, non avaritiae praedam, sed instrumentum bonitati quaeri.* Ausculta etiam Salomoni, nec praeproperae opum accumulationi inhia: *Qui festinat ad divitias, non erit insons.* Fingunt poetae, Plutum (qui divitias sonat) a Jove missum, claudicare et tardigradum esse: a Plutone autem, currere et pedibus celerem. Innuentes, divitias, bonis artibus et justo labore partas, tarde accedere; sed per mortem aliorum advenientes (veluti ex haereditatibus, testamentis, aut similibus) praecipitanter ruere. Nec minus poterit fabula ea de Plutone intelligi, si Plutonem pro diabolo accipias. Cum enim opes a diabolo fluunt (veluti per fraudes, oppressiones, injustitiam, et scelera) rapido cursu feruntur.

Viae ad ditescendum variae, et pleraeque earum foedae. Parsimonia inter optimas cenferi possit, neque tamen ipsa omnino innocens est: opera enim liberalitatis et charitatis coarctat. Soli cultura, quasi ad divitias maxime genuina; utpote quae benedictio magnae matris Telluris sit. Verum lenta est haec via. Attamen ubi homines insigniter opulenti se ad agriculturam, et lucra rustica, submittunt, divitias in immensum coacervant. Noveram ex proceribus Angliae quendam, cui maximi redditus proveniebant e re rustica, supra subditos caeteros quoscunque aetatis meae. Dives erat armentis, ovibus, sylvis, tam caeduis, quam grandioribus; lithanthracibus, frumento, plumbi et ferri fodinis, et compluribus aliis proventibus rusticis. Adeo ut terra ei instar maris esset, merces perpetuo importans. Recte a quodam observatum; se magno cum labore ad exiguas, et nullo fere ad magnas divitias, pervenisse. Postquam enim res alicujus nummaria sic increverit, ut nundinarum et mercatum opportunitates praestolari possit; atque eos contractus superare, quibus ob summae magnitudinem perpauci admodum homines apti sunt; atque etiam in laboribus aliorum participare, qui minus pecunia abundant; fieri non potest, quin supra modum ditescat. Lucra ex professionibus honesta certe sunt; et duabus rebus promoventur maxime; diligentia, et fama bona propter probitatem in negotiando. At lucra ex contractibus majoribus plerumque naturae magis ancipitis; cum quis scilicet aliorum necessitates et angustias obsideat; servos et ministros alienos in damnum dominorum corrumpat; emptores alios, qui in majora forte pretia consensissent, artificiose et vafre summoveat; et hujusmodi fraudes exerceat: quae omnes merito damnandae sunt. Quantum vero ad emptiones, animo non retinendi sed rursus divendendi, illae ex utraque fere parte molunt; tam venditorem, quam emptorem prementes. Societates locupletant affatim; si cautus adhibeatur delectus eorum, quibuscum societas initur. Foenus ex certissimis lucri generibus est, licet ex pravissimis: utpote quod hominem panem suum comedere faciat *in sudore vultus alieni*: atque in sabbatho operari non cessat. Attamen certum licet sit, non caret rimis suis secretis: siquidem notarii et institores ad commodum proprium homines fortunarum dubiarum quandoque extollent. Primum esse in inventione aliqua nova, aut privilegio, inundationem quandam opum interdum largitur: sicut contigit primo sacchari excoctori in Canariis. Itaque si quis se peritum dialecticum praestare possit, ut addat inventioni iudicium, magna haud dubie efficiet; praesertim si tempora sint propitia. Qui lucra tantummodo certa captat, aegre ad magnas divitias affurget: contra, qui totus in incertis est, vix fortunarum dispendia vitabit: bonum igitur fuerit incerta lucra certis munire, ut damnis subveniatur. Monopolia et mercium coemptiones ad revenditionem, ubi lege nulla prohibentur, ad divitias viam sternunt facilem; praesertim si quis prospicere possit, quae merces in aestimationem venturae sint, atque eo modo se illis abunde instruat. Opum acquisitio per servitium regum aut magnatum dignitatem quandam habet: tamen, si assentationibus et servilibus artificiis, sese ad omnes nutus flectendo, parentur, inter vias vilissimas poterit numerari. Quantum ad venationem testamentorum et legatorum (quemadmodum Tacitus Senecam infimulat; *Testamenta et orbos tanquam indaginis capi*) adhuc pejor est haec res, quantum cum hominibus conditionis humilioris rem habemus, quam in servitio.

Fidem illis nimiam ne adhibeas, qui prae se ferunt contemptum divitiarum: etenim opes despiciunt, qui desperant; neque invenies usquam tenaciores, ubi incipient ditescere. Ne sis in minutis tenax; divitiae alas habent, et aliquando ex sese avolant, aliquando emittendae sunt, ut ampliores congregent. Opes suas moribundi relinquunt, aut usui publico; aut liberis, cognatis, et amicis: in utroque genere legationes paulo moderatiores melius cedunt. Divitiae magnae, haeredi relictæ, aves rapaces undique

undique ad eas convolare invitant; nisi haeres fuerit aetate et iudicio confirmior. Similiter foundationes gloriosae et splendidae in usus publicos sunt instar sacrificiorum sine sale, et nihil aliud quam dealbata eleemosynarum sepulchra; quae ab intus cito corrumpentur et putrescent. Itaque dona tua magnitudine ne metiaris, sed commoditate; et ad debitam mensuram redigas: neque opera charitatis in mortem usque differas: etenim, si quis recte rem aestimet, qui id facit, ex alieno potius donat, quam e proprio.

XXXV. DE AMBITIONE.

AMBITIO choleram refert: quod genus humoris activos, vehementes, alacres, et promptos reddit; nisi obstructionem patiat. Quod si obstructione concludatur, adeo ut libere permeare non possit, fit adusta, et inde maligna et venenosa. Similiter ambitiosus, si in ambitu et petitione sua repulsas non patiantur, sed semper sint in progressu, polypragmones potius sunt, quam periculosi: sin in cupiditatibus fraequentur, et subinde frustrentur, malevolentiam et invidiam in corde foveant, et iniquo prorsus oculo tum res, tum homines intuentur; ac tum demum in sinu laetantur cum res male cedant: qui quidem animi affectus cum servis regum aut rerumpublicarum pessime congruit. Bonum itaque principibus fuerit (si ambitiosis utantur) ita rem disponere, ut perpetuo directi, nunquam retrogradi sint. Quod quia sine praeiudicio fieri non potest, melius esset ab huiusmodi ingenii hominibus omnino abstinere. Etenim si ipsi cum servitio suo non assurgant, operam dabunt ut servitium suum cum ipsis corruat. Verum, quia modo diximus, ambitiosos non adhibendos, nisi urgente necessitate, operae pretium fuerit jam dicere, quibus in casibus necessarius sit eorum usus.

Imperatores et duces in bello boni, utcumque ambitiosi sint, omnino recipiendi: etenim utilitas ipsorum ut praeficiantur, caetera compensat: militem autem deligere, qui ambitione vacet, perinde est, ac si calcaribus eum spolies. Quin et alter usus ambitiosorum est, ut umbellae loco principibus sint contra invidiam et periculum: nemo enim eas partes subibit, nisi sit instar columbae occaecatae, qui ideo in sursum volat, quia circumspicere non potest. Est etiam alius usus ambitiosorum non parvus, ut praegrandibus alas amputent, et eorum potentiam labefactent; quemadmodum Macronem Tiberius abhibuit ad deiciendum Sejanum.

Quandoquidem igitur in casibus memoratis necessarii sint; superest ut ostendamus qua ratione sint fraenandi et coercendi, ut minus ab illis impendeat periculi. Perniciosi minus sunt si natalibus ignobiles, quam si nobiles: si ingenio paulo truciores et asperiores, quam si gratiosi et populares: denique si nuper honoribus admoti, quam si veteratores facti sint, et in honoribus suis muniti. Signum infirmi animi in principibus a plerisque ducitur, si gratiosos et intimos sibi adjungant; attamen, si verum dicendum est, non aliud reperitur remedium praestantius contra potentiam nimiam procerum aut magistratuum. Siquidem, quando juvandi et nocendi potestas penes gratiosum residet, vix fiet ut alius aliquis ex proceribus magnopere potentia turgat. Alia ratio ambitiosos coercendi non mala est, si per alios aequae ambitiosos et protervos librentur: sed tum opus est consiliariis aliquibus moderatioribus, qui partes medias teneant, ne factiones omnia pessundent: etenim absque illa faburra navis vacillabit nimis. Saltem allicere poterunt principes, et animare aliquos humilioris conditionis, qui ambitiosorum veluti flagella sint. Quantum ad ingenerandam illam in ambitiosis opinionem, ut se ruinae proximos putent, atque eo modo contineantur: si meticulosi fuerint, bene forsitan cedet: sin animosi et audaces, praecipitabit conatus et machinationes eorum; neque est

DE NATURA, ET INDOLE NATURALI IN HOMINIBUS.

sine periculo. Quod si necessitas flagitet, ut revera rejiciantur, neque id simul et subito facere tutum foret, optimum erit favoribus et repulsis eos alternis excipere: unde attoniti et confusi haereant, nescientes quid exspectent, et veluti intra sylvam ambulent.

Ex ambitionibus minus est nociva cupiditas praevalendi in rebus majoribus, quam se immiscendi rebus omnibus: istud enim confusionem consiliorum parit, et negotia destruit. Etiam minus periculi incumbit ab ambizioso in negotiis acri, quam ab eo qui gratia et clientelis pollet. Qui inter strenuos et negotiis pares eminere studet, magnam profecto suscipit provinciam; verum hoc publico utile est: qui vero illud machinatur, ut viros cordatos deprimat, et ipse solus inter ciphras numerus sit, seculi alicujus lues est et calamitas. Honor tribus insignitur commodis; potestate bene-merendi; aditu facili ad viros principes; et fortunarum propriarum in melius evectione. Qui optimam ex his tribus fovet intentionem, cum aspirat, vir probus est: princeps quoque, qui hujusmodi in servis suis intentiones dignoscere valeat et distinguere, princeps est prudens. Verum in genere, praeceptandi sunt principibus hujusmodi servi, qui officio magis ducantur, quam ambitione: quique negotia amplectantur et ament, potius ex conscientia bona, quam ex ostentatione: denique distinguant principes cum judicio inter ingenia, quae sese omnibus negotiis ingerunt et animum promptum seu alacrem.

XXXVI. DE NATURA, ET INDOLE NATURALI IN HOMINIBUS.

NATURA occultatur saepenumero, interdum vincitur, raro exstinguitur. Vis naturam efficit magis impetuosam cum recurrit; doctrina et praecepta affectus naturales reddunt minus quidem importunos, sed non tollunt; verum consuetudo sola ea est, quae naturam plane immutat et subigit. Qui victoriam de natura sua reportare cupit, sibi nec nimis magna, nec parva nimis pensa, constituat: priora enim animum dejicient, propter frustrationes crebras; posteriora non multum attollent, etiamsi saepius praevaleat. Atque sub initiis exerceat se adminiculis quibusdam, ut natatores recentes vesicis aut juncis; deinde cum impedimentis, ut saltatores solent calceis gravioribus. Etenim perfectionem in re qualibet inducit, si exercitatio difficilior sit, quam usus. Vbi natura admodum potens est, et proinde victoria difficilis, opus erit per gradus quosdam procedere. Qui tales sint: primo, naturam sistere ad tempus aliquod; more illius, qui cum irasceretur, literas alphabeti, priusquam quicquam faceret, recitare solebat: secundo, naturam moderari, et ad minores portiones deducere; ut si quis, abstinentioniam a vino exercens, a majoribus haustibus ad minores deveniat: postremo autem, naturam penitus sub jugum mittere et domare. Verum si quis eo animi robore et constantia polleat, ut se subito eximere et vindicare poterit, hoc optimum fuerit:

Optimus ille animi vindex, laedentia pectus

Vincula qui rupit, dedoluitque semel.

Neque antiqua regula rejicienda; ut naturam ad instar bacilli in contrariam partem flectas; quo recta tandem deveniat. Verum intellige hoc, ubi extremum illud alterum in vitium non ducat. Insuper et hoc advertas, ne habitum superinducere contendas nixu continuo, sed intermisso; nam intermissio impetum redintegrat et adauget; et si quis dum tironem agit perpetuo se exerceat, eveniet ut errores non minus quam facultatem, imbibat. Neque huic malo succurritur, nisi per tempestivas intermissiones. Praeterea, victoriae in naturam non nimium cito triumphum accinas; natura enim ad longum tempus sepulta jacebit, et tamen, occasione data, reviviscet: id quod contigit puellae apud Aesopum, ex fele in mulierem conversae; quae civiliter admodum in

mensa

mensa sedebat, donec mus in conspectu ejus forte curreret. Itaque occasiones tales, aut omnino evites, aut iisdem frequentius insuescas, quo minus moveant. Indoles cuiusque naturalis optime deprehenditur in consuetudine familiari; in hac enim nulla interuenit affectatio: in perturbationibus; siquidem illae praecepta et regulas penitus excutunt: denique in casu aliquo novo et insolito; quia tum a consuetudine deferitur. Felices dixerim, quorum indoles naturalis cum vitae suae genere congruit: alias vere dicere possunt; *Multum incola fuit anima mea*. In studiis, quicquid a natura tua alienum reppereris, statim tempora tibi praefigas ad ejusdem exercitationes et meditationes: sin autem cum genio tuo convenerit, de statis horis ne sis sollicitus; cogitationes enim tuae sponte illuc convolabunt, prout negotia et studia caetera permittent. Natura cuiusque, ex vi innata, aut bonas aut malas herbas producit: itaque sedulo et tempestive illas irriget, has evellat.

XXXVII. DE CONSVETVDINE ET EDVCATIONE.

COGITATIONES hominum sequuntur plerumque inclinationes suas; sermones autem, doctrinas et opiniones quas imbibunt; at facta eorum ferme antiquum obtinent. Itaque, ut bene notat Macciavellus (licet in exemplo scelerato) minime fidentum est aut naturae violentiae, aut verborum grandiloquentiae, nisi corroborentur consuetudine. Infantia ejus haec est: in facinore aliquo audaci et crudeli patrandi, non acquiescendum esse aut in naturae alicujus ferocia, aut in promissis constantibus, ne dum juramentis; sed committendum scelus esse viris sanguinolentis, et jamdudum caedibus assuetis. Sed Macciavello de fratre quopiam Clemente, aut Ravillaco, aut Jaugregua, aut Baltazare Gerardo, aut Guidone Faulxio, nihil innotuit. Verum tenet regula ejus; naturam, aut promissorum fidem et ferociam, viribus consuetudinis haud aequipollere. Solummodo, superstitione, nostris temporibus, eo provecta est, ut primae classis sicarii laniis obfirmatis minime cedant; atque decreta votiva, etiam in re sanguinaria, consuetudinis vires exaequant. In aliis quibuscunque consuetudinis potentia clare elucescit: adeo ut miraculi instar sit audire quot professiones, protestationes, promissa, verba grandia, jactitent plurimi; et tamen, istis omnibus posthabitis, pro more consueto agere; ac si imagines essent, et machinae plane inanimes, solis consuetudinis rotis impulsae et actae. Videre etiam licet consuetudinis tyrannidem in aliis multis. Indi (loquor de gymnosophistis et veteribus et modernis) se leniter super pyram componunt, atque hoc modo se ipsos igne sacrificant. Quin et foeminae cum maritis in rogam immitti properant. Pueri Spartani, antiquis temporibus, flagris caedi sustinebant super aram Dianae, vix ejulatu, aut gemitu ullo emisso. Memini, sub initiis reginae Elizabethae, rebellem quendam Hibernum supplicationem deputato obtulisse, ut torque lignea, non fune, suspenderetur; quia illud magis in more rebellibus erat. Inveniuntur monachi in Russia, qui, ad poenitentiam complendam, tota nocte hiemali in vase aqua repleto non recusabunt sedere, donec glacie constringantur. Plurima denique exempla adduci poterunt, plane stupendas consuetudinis vires, tam super animum, quam super corpus, prodentia. Quandoquidem igitur mos veluti summus sit humanae vitae moderator et magistratus, curae sit imprimis, ut mores bonos discamus. Certe consuetudo validissima, cum a pueritia incipit: hanc educationem appellamus; quae nihil aliud est, quam a teneris annis imbibita consuetudo. Ita videre est, in linguis edificandis linguam ipsam magis commode se applicare omnibus expressionibus et sonis; artus quoque magis agiles et flexiles ad omnes posituras et motus esse in pueritia aut adolescentia, quam postea. Verissimum enim est, opsimathes istos novam plicam non bene admittere.

admittere: nisi fuerit in nonnullis hominibus, quibus animi nondum fixi, sed eosdem apertos ad omnia praecepta conservârunt, quo continuo emendationem reciperent; id quod rarissimum est.

Verum si consuetudinis vires, cum simplex solummodo sit, et sejuncta, tantae sint; multo magis consuetudo copulata, et conjuncta, et in collegium coacta, excellit. Isthic enim exemplum docet, relevat societas, aemulatio stimulat, gloria animos extollit: ita ut in hujusmodi locis vires et influxus consuetudinis tanquam in exaltatione sint. Certe multiplicatio et (ut chemicorum vocabulo utar) projectio super naturam humanam consistit in societatibus bene institutis, et disciplina salubri informatis. Etenim republicae recte administratae, quae et leges bonae, alunt virtutem in herba, sed semina ipsius non multum promovent. Verum infelicitatis orbis hoc habet, ut media maximarum virium applicentur quandoque finibus minime expetendis.

XXXVIII. DE FORTVNA.

NEGARI non potest, quin accidentia et casus externi ad hominum fortunas promovendas, vel deprimendas, plurimum possint. Gratia alicujus ex magnatibus, opportunitas, aliorum obitus, occasio virtuti cujusque congrua. Veruntamen fortunam suam fingere cuique praecipue in manu propria est. *Faber quisque fortunae suae*, inquit comicus. Atque inter externas causas illa frequentissima; *Stultitiam unius alterius fortunam promovere*. Nemo enim ita subito evehitur, ac occasione errorum alterius. Vt inquit adagium; *Serpens, nisi serpentem comederit, non fit draco*.

Virtutes apertae et conspicuae laudes pariunt: at insunt virtutes quaedam occultae et latentes, quae pariunt fortunam. Nimirum, facultates nonnullae se expediendi, quae nomen non habent. Hispanum vocabulum (*desemboltura*) eas quidem ex parte innuit. Scilicet, cum non inveniuntur in natura alicujus obices aut impedimenta: sed rotae animi ad motum rotarum fortunae versatiles sunt. Ita enim Livius (postquam Catonem majorem his verbis descripsisset; *In illo viro tantum robur corporis et animi fuit, ut, quocunque loco natus esset, fortunam sibi facturus videretur*) illud diserte notat, quod ei fuisset *ingenium versatile*. Quare si quis limis et adductis oculis aspiat, videbit Fortunam: caeca enim licet sit, haud tamen prorsus invisibilis. Etenim via fortunae similis est galaxiae in aethere; quae concursus est, sive coacervatio complurium stellarum minutarum, seorsum invisibilium, sed conjunctim luminosarum. Eodem modo, complures virtutes sunt exiguae, et vix in notam incurrentes, sive potius facultates et consuetudines appositae, quae fortunatos reddunt. Itali ex ipsis nonnullas notant; quales quis minime putaret. Cum hominem innuunt, cui prosperam fortunam spondent, inter caeteras ejus qualitates adjiciunt, quod habeat *poco di matto*. Neque sane inveniuntur aliae duae qualitates magis ad hanc propitiae, quam si quis habeat modicum ex stulto, et non nimium ex honesto. Itaque, quibus patria, aut principes sui, nimio plus chari exstiterunt, iidem nunquam fortunati fuerunt; neque profecto esse possunt. Quando enim cogitationes suas extra se ipsum quis collocaverit, viam suam bene inire nequit.

Fortuna praepropera, magna molientes et nonnihil turbulentos reddit; at fortuna exercita ea est, quae efficit prudentes et cordatos. Fortuna proculdubio, saltem propter filias suas, honorem meretur; confidentiam scilicet, et existimationem; etenim has duas parit fortuna prospera: alteram intra nos ipsos; alteram in aliis erga nos; eaeque vicissim pariunt animos et auctoritatem. Viri cuncti prudentes, quo invidiam suarum virtutum amoliantur, omnia providentiae et fortunae imputare solent: ita enim
decentius

decentius et liberius eas sibi assumere possint: quinetiam maiestatem homini quandam addit, si videretur Numini curae esse. Sic Caesar, dum animaret gubernatorem navis in tempestate, dixit; *Caesarem portas et fortunam ejus*. Sic Sylla nomen Felicis elegit, non Magni. Atque illud observationem non praeteriit; eos, qui ex professo sapientiae et artibus propriis nimium tribuerunt, in fine infortunatos evasisse.

Narratur be Timotheo Atheniensi, postquam in reddendis rationibus praefecturae suae hanc clausulam ad ravim usque inseruisset; *Atque in hoc nullae erant fortunae partes*; deinceps illi nihil cessasse prospere. Sunt certe, quorum fortuna similis carminibus Homeri, quae majore cum facilitate fluunt, quam aliorum poetarum versus: id quod Plutarchus de fortuna Timoleontis, ad fortunas Agesilai, aut Epaminondae, comparata, praedicat. Hoc vero ut fiat, sine dubio in nobis ipsis maxime situm est.

XXXIX. DE VSVRA SIVE FOENORE.

PLVRIMI investivas quasdam ingeniosas in foeneratores commenti sunt. Dicunt; miserum esse, diabolum in Dei partem involasse, decimas scilicet. Foeneratorem maximum esse sabbathi violatorem; aratrum siquidem suum non cessare sabbathis. Foeneratorem fucum esse, de quo Virgilius;

Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent.

Foeneratorem, legem primitivam, post lapsum hominis latam, pessundare: quae fuit, *In sudore vultus tui comedes panem tuum*; minime vero, in sudore vultus alieni. Foeneratores pileis luteis indui oportere, quia judaizant. Rem esse contra naturam, ut pecunia generaret pecuniam; et hujusmodi alia. Ego vero hoc dico tantum; *Foenus esse inter concessa propter duritiem cordis*. Cum enim necesse sit hominibus ut pecunias mutuo dent et accipiant; sintque tam duro corde, ut eas gratis commodare nolint; reliquum est ut permittantur usurae. Alii nonnulli in medium adduxerunt callidas quasdam et suspectas propositiones de argentariis, et excambiis publicis, detectione fortunarum hominum singulorum, et aliis hujusmodi artificiiis. Verum pauci de foenore disseruerunt solide et utiliter. Optimum fuerit proponere nobis ante oculos foenoris commoda et incommoda; ut bonum vel ponderetur, vel separetur; quinetiam cavere inprimis ne, dum foenore feramur in melius, intercipiamur et incidamus in pejus.

Incommoda foenoris haec sunt. Primum, quod mercatorum numerum minuit. Nam si ignava haec pecuniae in foenus erogatio e medio tolleretur, nummi non delirescerent prae socordia, sed magna ex parte in mercaturam impenderentur; quae instar venae portae cuius regno est ad opes introducendas. Secundum, quod mercatores inopes reddit: sicut enim colonus terram colere ita fructuose nequit, si reditum solvat nimis gravem; ita mercator tam commode et lucrose mercaturam suam exercere vix potest, si pecuniis foenore sumptis negotietur. Tertium incommodum duorum priorum appendix quaedam est, portoriorum et vestigalium publicorum imminutio, quae fluunt et refluunt pro modo commercii. Quartum, quod thesaurum et pecunias regni, si reipublicae, in paucorum manus reducit: cum enim foeneratoris lucrum certum sit, caeterorum incertum, eveniet in fine ludi, prout fit saepe in alea, ut maxima pars pecuniae promo cedat. Illud autem pro inconcusso tenendum, florere rempublicam inprimis, cum pecuniae dispergantur, non coacerventur. Quintum, quod terrae et praediorum pretium deprimit: etenim pecuniae infumuntur, vel in mercaturam, vel in praediorum coemptiones: foenus autem utrique obviare videtur. Sextum, quod omnes labores, molimina, et inventa nova quaecunque enervat et hebetat; in quibus pecunia

cunia minime sibi deesset, nisi a torpedine ista impediretur. Postremum, quod tineae est et teredo facultatum quam plurimorum hominum; id quod tractu temporis egestatem publicam parit.

E contrario, commoda foenoris haec sunt. Primo, quod, utcumque usurae in aliquibus mercaturae noceant, in aliis nihilominus profunt: certissimum enim est, maximam mercaturae partem a junioribus mercatoribus exerceri, foenore sumptis pecuniis; unde si foenerator pecunias suas vel exigat, vel non emittat, secutura necessario est magna mercaturae clades. Secundum est, quod, nisi prompta haec a foeneratoribus pecuniarum mutuatio hominum necessitatibus subveniret, in extremas angustias cito redigerentur; quandoquidem cogerentur res suas (sive bona mobilia fuerint, sive praedia) nimis vili pretio vendere: itaque, ubi foenus rodit tantum, distractiones praeproperae penitus abforberent. Nam quantum ad oppignerationes, aut ea, quae a iureconsultis appellantur mortua vadia, huic certe malo remedium vix exhibebunt: siquidem aut ea prorsus non accipient homines sine foenore; aut si accipiant, solutione ad diem minime praestita, summo jure agent. Memini pecuniosum quendam, virum durum, rure agentem, qui solebat dicere; *In malam crucem abeat ista foeneratio; impedimento est, quo minus pignorum et obligationum poenas exigere possimus.* Tertium et ultimum hoc est: nugas meras dico, si quis existimet mutationem pecuniarum facilem, non admissio foenore, fieri posse: neque rursus quis animo comprehenderit innumera quae sequuntur mala, si contractus illi mutui dati et accepti convellantur. Itaque de abolendis prorsus usuris sermones facere ineptum foret. Respublicae omnes, pro diversa tamen ad sortem ratione, eas tolerarunt; adeo ut opinio illa in Vtopiam protinus releganda.

Dicamus jam de reformatione et norma usurarum. Quibus nimirum modis incommoda earum optime evitentur, commoda retineantur. Patet jam, conferendo inter se commoda et incommoda usurarum (quod modo fecimus) duo esse, quae reconciliare oportet. Prius, ut retundantur dentes foenoris, ne nimium mordeat: secundum, ut viris pecuniosis aperiatur via, qua ad pecunias mercatoribus praestandum invitentur, ne commercium intercідat aut languescat. Hoc autem fieri non potest, nisi in foenore duas proportionem introducas; minorem et majorem. Si enim foenus ad unicam tantum proportionem eamque minorem redigas, mutuo accipientem aliquantulum levabis, sed mercator pecunias non facile reperiet. Atque insuper notandum est, mercaturam, cum sit omnium maxime lucrosa, foenus ad proportionem bene magnam ferre posse; alios contractus minime.

Vt his duabus intentionibus satisfiat, hac via insistere licet. Duae sunt foenoris proportionem; prior omnibus permittatur; posterior cum licentia, aliquibus tantum hominibus, et in aliquibus reipublicae locis ubi mercatura fervet, concedatur. Primo igitur (si nos audias) reducat foenus ad partem vicesimam fortis pro mutatione in annum: ea proportio edicto promulgetur ut libera sit omnibus. Pro ea accipienda princeps, sive respublica, multa omni renunciet. Hoc ab obstructione aliqua generali, aut difficultate majore, mutationem conservabit. Hoc innumeris mutuatoribus, ruri et alibi degentibus, solamini erit. Hoc magna ex parte praediorum pretia adaugebit. Quandoquidem annuus valor praediorum, hic apud nos in Anglia, excedet illam foenoris ad hanc proportionem redacti, quantum annuus valor sex librarum excedit illum quinque tantum. Hoc denique industrias hominum ad utilia et lucrosa inventa acuet et excitabit: eo quod plurimi hujusmodi inventis potius se dedit, quam lucro tam exili, quale diximus, ex usuris acquiescere; praesertim cum lucro jam pridem majori ex illis affueverint. Secundo, certis quibusdam hominibus commodandi merca-

mercatoribus notis, et non aliis quibuscunque hominibus, licentia concedatur: Hoc autem fiat, additis cautionibus quae sequuntur. Sit proportio (etiam haec de qua loquimur) illa paulo remissior, quam antea solvere solebant: hoc pacto, universi, tam mercatores, quam alii, reformatione hac recreabuntur. Princeps autem, sive respublica, exiguam aliquam summam percipiat, pro licentiis singulis; reliquum lucri foeneratori cedat. Si enim lucrum foeneratoris leviter tantum minuatur, eum nullo modo a foenore exercendo deterrebit: exempli gratia; si quis antea decem aut novem libras, pro forte centum librarum, quotannis accipere solebat; is etiam octo potius libris contentus erit, quam foeneratorem exuet, aut certa cum incertis commutabit. Sint isti, quibus licentia scilicet conceditur, numero minime definiti; sed tamen ad urbes aliquas, et oppida quae mercatura florent, restringantur: ita enim, praetextu licentiarum, opportunitatem non habebunt pecunias aliorum pro suis commodandi; nec novem aut octo librarum proportio, licentia munita, generalem illam quinque librarum absorbebit: nemo siquidem pecunias suas procul a se mittere, aut in manus ignotas concredere, praeoptabit.

XL. DE JUVVENTUTE ET SENECTUTE.

JUVENIS annis poterit esse senex horis, si temporis jacturam non fecerit. Sed hoc raro contingit. Generaliter, juvenus similis est primis cogitationibus, quae fecundis sapientia cedunt. Etenim inest cogitationibus juvenus quaedam non minus, quam aetatibus. Attamen inventio juvenum vivacior est, quam senum; atque imaginationes in mentes eorum illabuntur melius, et veluti divinius. Ingenia praefervida, et quae cupiditatibus violentis ac perturbationibus huc illuc impelluntur, non matura fiunt ad res gerendas, donec meridiem aetatis suae attigerint. Ut videre est in Julio Caesare et Septimio Severo. De quorum posteriore dictum est; *Juventutem egit erroribus, imo furoribus, plenam*: qui tamen in serie imperatorum universa fuit prope modum celeberrimus. Sed ingenia sedata et composita etiam in juventute florere possunt. Cujus rei exempla cernuntur, in Augusto Caesare, Cosmo duce Florentiae, Gastono de Foix, et aliis nonnullis. Ex altera parte, calor et vivacitas, si in senectute inveniantur, temperamentum optimum constituunt ad negotia. Juvenes ad invenendum magis idonei sunt, quam ad judicandum; et executione potius, quam consiliis validi; et ad negotia nova melius adhibentur, quam ad consueta. Etenim experientia senum in iis, quae sub experientia eorum cadunt, eos dirigit; sed in rebus novis eos seducit. Errores juvenum negotia saepenumero pessundant; verum errores senum non ultra fere procedunt, nisi ut plus fieri potuisset, aut citius. Juvenes in rebus gerendis et tractandis majora amplectuntur, quam comprehendere valeant; plura movent, quam componere rursus sciunt; ad fines advolant gradibus et mediis non bene pensitatis; praecepta quaedam absurde persequuntur, in quae casu inciderunt; extrema remedia a principio usque tentant; denique, quod errores conduplicat, errores agnoscere aut revocare detrectant: similes equis male domitis, quae nec se sistere nec vertere volunt. Senes plus satis objiciunt; in consultationibus nimium morantur; pericula plusquam expedit reformidant; poenitentia praepropera vacillant; atque negotia raro admodum ad periodum justam deducunt; sat putantes, mediocritate quadam successus frui. Bonum certe fuerit in negotiis mixturam adhibere et senum et juvenum: illud enim in praesens utile erit, ut virtutes utriusque aetatis defectus earum corrigant; utile etiam futuro, ut juvenes perdiscant dum senes moderentur; postremo accidentia externa melius compescit, quia senes auctoritate, juvenes gratia et popularitate

pularitate, pollent. At in moralibus iuuentus fortasse primas tenebit, ut senectus in politicis. Ex Rabbiniis quispiam, super textum illum (*Juvenes vestri videbunt visiones, et senes vestri somniabunt somnia*) sic infert; quod iuvenes propiore ad se aditu Deus dignatur, quam senes: quia visio revelatio clarior et manifestior est, quam somnium. Et sane, quanto quis magis de mundo habet, tanto plus toxico ejus inficitur: tum senectus, potius in facultatibus intellectus, quam in virtutibus voluntatis et affectuum, proficit. Sunt, qui in iuventute admodum praecoces sunt, sed currentibus annis cito marcescunt, et deveniunt evanidi. Tales sunt, primo, qui ingenia nacti sunt fragilia, quorum acies facile retunditur: qualis fuit Hermogenes rhetor; cujus libri subtilissimi sunt; verum ipse paulo post stupidus evasit. Secundum genus eorum, quibus naturales quaedam facultates insunt, quae magis iuventutem decent, quam senectutem; qualis est oratio fluens et luxuriosa; quae in juvene laudatur; in sene non item. Ita Cicero loquitur de Hortensio; *Idem manebat, neque idem decebat*. Tertium eorum, qui sub initiis nimium efferuntur; et magnanimitate praediti sunt, supra quam aetas provectior ferre valeat: qualis fuit Scipio Africanus, de quo Livius ita praedicat; *Vltima primis cedebant*.

XLI. DE PVLCHRITVDINE.

VIRTUS, instar gemmae pretiosae, optima est sine ornamentis inserta. Atque profecto eadem praestat in corpore decoro, licet non delicato; quodque aspectus dignitatem potius prae se ferat, quam pulchritudinem. Neque fere reperies eximie formosos virtutibus pollere: ac si natura in hoc magis incubuisset, ut non turpiter erraret, quam ut aliquid excellens produceret. Itaque conversationibus apti sunt, at excelsos spiritus non gerunt: et urbanitati potius student, quam virtuti. Sed hoc in omnibus non tenet. Siquidem Augustus Caesar, Titus Vespasianus, Philippus Pulcher rex Gallus, Edovardus Quartus rex Angliae, Alcibiades Atheniensis, Ismaël Perfa, viri prorsus magni fuerunt, et nihilominus perpulchri.

In pulchritudine praefertur venustas colori; et decorus ac gratiofus oris et corporis motus ipsi venustati. Ea praecipua pulchritudinis portio, quam pictura repraesentare non potest; imo nec effigies ipsa viva, primo aspectu. Non reperitur pulchritudo aliqua excellens, cui non insit aliquid minus conforme in compagine. Haud facile quis dixerit, utrum Apelles, aut Albertus Durerus, nugator major fuerit; quorum alter hominem secundum portiones geometricas effingere voluit; alter, ex compluribus faciebus, optimas quasque partes desumendo, unam satagebat depingere excellentem. Tales (credo) effigies vix ulli placebunt, praeterquam pictori ipsi. Non quin existimem elegantiore faciem depingi a pictore posse quam unquam in vivis fuit; sed hoc ei contingere oportet ex felicitate quadam et casu (veluti musicis sui cantus) non autem ex regulis artis. Videre est facies nonnullas, quarum partes singulae examini si subijciantur, vix unam reperies quam separatim probes: quae tamen in confortio fati placent. Quod si verum sit, pulchritudinem praecipuam sitam esse in motu decoro, mirum sane non est si provectiores aetate aliquando videantur junioribus amabiliore: secundum illud Euripidis; *Pulchrorum autumnus pulcher*: etenim fieri non potest, ut juvenis per omnia decus tueatur, nisi forte iuventutem ipsam ad supplementum decoris assumas. Pulchritudo est instar fructus horarii, qui facile corrumpitur; nec diu durat; atque saepe iuventutem inducit dissolutam, senectutem autem ferro poenitentem: attamen si bene collocetur, virtutes splendere facit, vitia erubescere.

XLII. DE

XLII. DE DEFORMITATE.

DEFORMES naturam fere ulciscuntur: sicut enim natura minus illis propitia fuit, ita et illi naturae vicissim adversi; cum sint plerique ipsorum (ut loquitur Scriptura) *sine affectione naturali*. Est proculdubio consensus inter animam et corpus; atque natura, ubi peccat in uno, periclitatur in altero. Sed quia in fabrica animae conceditur homini electio, in fabrica corporis imponitur necessitas; alitra inclinationis naturalis obscurantur nonnunquam a sole virtutis et disciplinae. Consentaneum itaque fuerit de deformitate dicere, non ut signo, quod quandoque fallit; sed ut causa, quae perraro effectu destituitur. Quicumque in persona sua aliquid habet, quod contemptum inducit, perpetuum habet in se stimulum, quo a contemptu se vindicet: itaque deformes semper audacissimi; in principio, veluti in defensione sua, utpote qui contemptui exponuntur; sed processu temporis, ex habitu acquisito. Iterum deformitas industriam acuit; ejus generis industriam, ut aliorum defectus et infirmitates sedulo rimentur, unde habeant quod rependant. Praeterea in potentioribus suspiciones et zelotypiam versus eos exstinguit; veluti homines, quos tuto despiciere liceat: competitores autem et aemulos consopit; utpote nihil suspicantes de promotione eorum ad honores, donec ipsos in possessione honorum videant. Adeo ut, si rem diligenter introspectas, in magnis ingeniis deformitas ascensum ad honores patefacit. Reges, antiquis temporibus (atque hodie etiam in imperiis nonnullis) eunuchorum fidei magnopere inniti solebant: qui enim erga omnes invidi sunt, uni magis fidi sunt et obnoxii. Attamen fidem illis adhibebant, potius ut rimatoribus bonis et fufurronibus, quam aut magistratibus aut ministris publicis. Similis etiam est ratio deformium. Manet illa regula, quam antea posuimus: deformes, si animosi sint, a derisu et ignominia liberare se gnaviter contendunt: quod fieri non potest, nisi aut per virtutem, aut per malitiam. Itaque nil mirum cuiquam videatur, si quandoque in viros egregios evadant; qualis fuit Agesilaus, Zangerus Solymanni filius, Æsopus, Gasca Peruviae praefectus; quin et Socrates illis annumerari possit; cum aliis.

XLIII. DE AEDIFICIIS.

AEDES extruuntur ut in iis habitemus, non ut eas spectemus: pulchritudini igitur praeponatur usus, nisi forte utrunque obtineri possit. Relinquamus fabricas aedium speciosas, quae admirationem incutiant, palatiis poetarum incantatis; qui eas extruunt sumptu parvo. Qui domum elegantem aedificat, sed in situ malo, carceri seipsum mandat. Situm autem malum intelligo, non tantum ubi aër insalubris, sed etiam ubi aër inaequalis est: quales sunt aedes, quae extruuntur quidem in colliculo paululum elevato, sed cincto undique, more theatri, collibus altioribus; ubi ardor solis constringitur, venti autem, veluti in canalibus, variis aestibus reciprocantur: adeo ut in hujusmodi situ subito sentias diversitatem non minorem, caloris et frigoris, quam si in locis diversis habitares. Neque malum situm facit aëris solummodo conditio prava; verum etiam viarum et adituum incommoditas; fora rerum venalium indiga; et (si Momum consulas) vicini mali. De compluribus aliis non loquor; qualia sunt; aquarum absentia; sylvarum defectus, quae et focum et umbram praebeant; sterilitas soli, aut quod ex variis glebarum generibus minime commistum sit; prospectus coarctatus; defectus terrae planae et aequabilis; locorum defectus in propinquo, qui venationibus, aucupiiis, cursibus equorum, idonei sint; mare nimis in vicino, aut nimis in remoto;

commoditas nulla fluviorum navigabilium, aut etiam incommoditas ipforum ob inundationes; situs remotior ab urbibus magnis, quod negotiis obeſt, aut etiam propinquior, quod victui neceſſaria abſorbet, et omnia cara reddit; locus ubi quis latifundia ampla poſſideat, aut acquirere poſſit, et locus contra ubi pennas extendere nequeat: quae ſingula minime eo animo enumeramus, acſi domus aliqua his incommodis omnibus vacare poſſit, verum ut tot ex illis evitemus, quot evitari concedatur; atque rurfus ſi quis domos plures aedificet, ita rem diſponat, ut quae in una deſint commoditates, adſint in altera. Reſponſum Luculli Pompeio bellulum erat: qui, cum in palatio Luculli immenſas et luminofas porticus et cameras conſpexiſſet, ſic inſit; *Optime proculdubio hic habitatur aeſtate, ſed quomodo hiemem toleras?* Cui Lucullus; *Quid, numnam me putas avium prudentiam non aſſequi; quarum nonnullae, hieme ingruente, ſedes mutant?*

Tranſeundum jam a ſitu domus ad domum ipſam. Imitabimur Ciceronem; qui libros conſcripſit *De Oratore*, et librum unicum qui inſcribitur *Orator*; quorum priores praecepta artis tradunt, poſterior perfectionem. Deſcribemus igitur palatium regium, atque ejuſdem modulum quendam conficiemus. Prorſus enim mirabilis res eſt, tam vaſtas hodie exiſtere moles in Europa, quales ſunt Vaticanum et Eſcuriale, et nonnullae aliae; in quibus tamen cameram aliquam vere magnificam vix reperiēs.

Primum igitur ſtatuo, palatium perfectum neutiquam eſſe, niſi duas habeat portiones diverſas; portionem convivii, ut loquitur liber *Hefter*; et portionem manſionis ſive familiae: alteram ad pompas, magnificentias, et celebritates; alteram ad habitationis uſum. Intelligo, portiones iſtas duas exſtrui debere, non ut latera domus, ſed ut frontis ipſius partes; eaſque exterius uniformes eſſe, licet interius longe diverſas. Coniungi autem volumus portiones iſtas per turrim ſublimem et ſplendidam in medio frontis. Atque quoad portionem convivii, unicam tantum illic cameram poni velim; eamque ſupra gradus quinquaginta pedes ad minus altam: et ſubter eam cameram item alteram ſimilis longitudinis et latitudinis; quae apparatus et inſtructionem ad feſta, ludos, et ejuſmodi magnificentias; aſtores etiam dum ſe ornent et parent, commodè recipiat. Alteram portionem, manſionis ſcilicet, dividi velim praecipue in aulam et ſacellum, utramque amplam et pulchram: eas vero per univerſam portionis longitudinem extendi nolim; ſed relinqui in exitu coenacula duo, hiemale et aeſtivale: atque ſubter haec omnia, (excepto ſacello) cellas amplas ſubterraneas collocari volo; quae culinis privatis, promptuariis, panariis, et ſimilibus, inſerviant. Quantum ad turrim; eam elevari volo uſque ad duo tabulata; utrunque quindecim pedes altum, ſupra alas frontis; co-opertam plumbo aequabili, atque ſtatuīs per fulera laterum in ſummitate decoratam: eandem turrim in cubicula diſtingui volo. Gradus autem turris apertos eſſe, et in ſe revertentes, et per ſenos ſubinde diviſos; utrinque ſtatuīs ligneis inauratis vel ſaltem aenei coloris cinctos; cum ſtatione ſpatioſa et lata in vertice. Verum cavendum ne locus, ubi ſamuli comedant, ſit ad imum gradum vel prope: ſi enim ſit, ciborum nidor aſcendet tanquam in tubo quodam. Et de fronte aedificii haecenus. Tantum intelligo gradus primos aſcenſus ad viginti pedes ſuſtollī debere; altitudinem ſcilicet tabulati inferioris.

Ultra frontem aedificii, aream ſpatioſam deſigno, cujus latera tria ſint, ipſa aedium fronte haud paulum humiliora; atque in quatuor angulis ejuſdem areae turres exſtruantur, altitudinem laterum praedictorum nonnihil ſuperantes ad gradus, quibus in ſuperiora aſcendatur, capiendos: quae turres non recipiantur in planum aedificii; ſed extra promineant. Areæ autem integra lapidibus latis quadrangulis minime ſubſternatur; nam huiusmodi pavimenta calorem moleſtum aeſtate, et ſimiliter frigūſperum

rum hieme, immittunt; sed habeat ambulacra ex ejusmodi lapidibus per latera tantum aedificii; et formam crucis ex iisdem in medio; cum quadris interpositis, quae gramine vestiantur, detonso quidem, sed non nimis prope terram. Latus universum areae, ex parte convivii, occupent, spatiosae et speciosae porticus. In quibus singulis porticibus sint in laquearibus tres aut quinque sphaerae concavae (cupulas vocant) pulchrae, in longitudine positae, ad aequalem distantiam: sint quoque fenestrae ex vitro colorato, ubi pingantur columnae, imagines omnigenae, flores, et similia. At latus ex parte familiae, simul cum latere tertio e regione frontis, complectatur cameras praesentiales, et alias usus ac decoris ordinarii; atque rursus cubicula: sintque etiam tria ista latera ita exstructa, ut exhibeant aedificium duplex; non translucida, sed ex altera tantum parte fenestrata; ut tam matutinis, quam vespertinis temporibus, praesto sint camerae, in quas sol non intret. Accommodentur etiam eo modo, ut habeantur ibi cubicula et camerae tam aestivales ad refrigerium, quam hiemales ad frigus arcendum. Invenies non raro aedes pulchras, sed tamen ita vitro et fenestris repletas, ut vix locum suppeditent, ubi te recipias aut ad solem, aut ad frigus, evitandum. Quantum ad fenestras prominentes sive arcuatas, eas probo tanquam res commodas (urbibus sane fenestrae ad planum aedificii, et minime protuberantes, magis conveniunt; propter uniformitatem structurae plateas versus) sunt enim receptus colloquiis opportuni: atque insuper tam ventum, quam solem, fummovent; quod enim alias per totam fere cameram pertransisset, vix ultra fenestram penetrabit. Rarae tamen sint hujusmodi fenestrae arcuatae, non ultra quatuor; duae scilicet ex utroque latere areae.

Ultra hanc, quam diximus, aream sit alia interior paris et amplitudinis et altitudinis; horto per exterius circumcincta; interius autem ambulacris pulchris arcuatis, usque ad primum tabulatum, circumdata. Pars autem exterior solarii inferioris versus hortum, quatenus ad duo latera, convertatur in specum sive cavernam (grottam moderni vocant) ad umbram et aestivationem, apertam aut fenestratam tantum ex parte horti: sit autem caverna illa solo aequa, non omnino depressa; et eleganti pavimento strata ad terrae vapores excludendos. Erigatur autem in medio istius areae fons splendidus; aut opus aliquod ex statuis magnificum; pavimentum autem simile si areae illi antedictae. Hujus areae aedificia ex utroque latere destinantur cameris et conclavibus secretioribus: latus autem transversum, porticibus etiam secretioribus. Curandum vero ut aliquae tam ex cameris et conclavibus, quam ex porticibus, designentur ad usum infirmorum; si forte princeps, aut quivis e grandioribus, aegrotaverit. Habeant autem portiones singulae aegris destinatae (ut moderni loquuntur) ante-cameram, cameram ad cubile, et recameram. Haec autem, quae diximus, supra secundum solarium collocentur. At latus transversum solarii inferioris versus hortum convertatur in porticum speciosam, patentem, et columnis fultam. Rursus, supra solarium tertium, ex omnibus tribus lateribus, statuatur porticus elegantes, columnares, et apertae ad prospectum et refrigerium horti excipiendum. Verum ad angulos duos lateris transversi in solario secundo accommodentur et ornentur duo splendida et delicata conclavia (cabinetos moderni vocant) pavimento nitente, aulaeis sumptuosis instructa, vitro crystallino fenestrata, cum cupola elegante in medio. Sint autem conclavia illa rebus curiosis omnigenis, et spectatu dignis, referta. In supremis quoque porticibus (si fieri posset) optarem collocari, juxta parietes, in locis diversis fonticulos quosdam aquam emittentes; qui per secretos tubos iterum transeant. Interior autem pars in solario superiore versus aream formetur in porticus et ambulacra bene munita et obducta ad usum convalescentium. Atque haecenus de modulo palatii ipsius: nam de balneis et piscinis non loquor. Superest tamen, ut antequam ad frontem aedium per-

venias,

venias, collocentur areae tres; area viridis, gramine vestita, cum pariete in circuitu, et iuxta parietem arboribus, ordine positis, fata: area altera, ejusdem amplitudinis, sed in pariete cujus sint turrulae exstructae, aut simile quid ejusmodi elegantiae: area item tertia, quae cum fronte ipsa aedium quadrangulum constituat, quam aedificio certe aliquo circumdatam nolo; neque rursus nudis parietibus cinctam; sed ambulacris supra columnas, non arcus, erectis; in summitate vero plumbo, vel lapide quadrato, coopertis, et ad latera elegantibus statuis parvis, aenei coloris, munitis, clausam. Quatenus vero ad aedificia omnia, quae usibus familiaribus inserviunt, summoveantur illa ad aliquam distantiam a palatio ipso; ita tamen ut interponantur porticus humiliores et oblectae, intra quas ad palatium transire possis.

XLIV. DE HORTIS.

DEVS ipse primus plantavit hortum. Atque revera inter solatia humana illud horti est purissimum. Etenim spiritus hominum maxime reficit et oblectat; quo fine, aedificia et palatia manus tantum sunt opera, nec sapiunt naturam. Quinetiam notabis secula, cum proficiunt in cultura et magnificentia, citius pervenire ad aedificiorum pulchritudinem, quam ad hortorum elegantiam et amoenitatem: quasi elegantia illa hortorum esset res perfectior.

Statuo, in hortis regalibus assignari oportere hortos pro singulis anni mensibus: in quibus, separatim, plantae, quae illo mense florent et vigent, producantur. Pro Decembri, Januario, et fine Novembris, eligendae sunt plantae, quae per totam hiemem virescunt; quales sunt; aquifolia; hederæ; laurus; juniperus; cupressus; taxus; buxus; pinus; abies; rosmarinus; lavendula; pervinca, flore albo, purpureo, et caeruleo; chamaedrys; irides quoad folia; aurantia, limones, et myrtus, si calidariis conserventur; et amaracus iuxta parietem et versus solem satus. Sequuntur pro fine Januarii et Februarii; arbustum chamaelaeae germanicae sive mezereonis, quae eo tempore floret; crocus vernus, flore luteo et glauco; primulae veris; anemones; tulipa praecox: hyacinthus orientalis; chamaeiris; fritellaria. Pro Martio; omne genus violarum, praecipue purpureae simplici flore, quae sunt praecocissimae; pseudo-narcissus luteus; bellis; amygdalus, quae tunc floret; malus persica, et cornus, quae etiam tunc florent; rubus odoratus. Pro Aprili; viola flore albo multiplice; parietaria lutea: leucojum; herba paralytis; irides, et lilia omnigena; flores roris marini; tulipa; paconia, flore multiplici; narcissus verus; periclymenum fabaudicum; cerasus, et pirus, et prunus diversi generis in flore; acanthus, quae tum folia emittit; arbor lelac. Pro Maio et Junio; camae-caryophylla omnium generum, praecipue virginea; omne genus rosarum, moschata sola excepta, quae serius floret; periclymenum commune; fraga; buglossum; columbina; flos africanus, simplex et multiplex; cerasus, quae tum fructum profert; ribes; ficus in fructu; baccae rubi idaei; vitis flores; lavendula florens; fatyrium hortense flore albo; herba muscaria; liliun convallium; malus florens; flos cyaneus. Pro Julio; caryophyllata omnium generum; rosa moschata; tilia florens; pyra, et poma, et pruna praecocia. Pro Augusto; pruna omnium generum; pyra; mala armeniaca; baccae oxyacanthae; nuces avellanae; melones moschatellini; et omnigeni coloris delphinium, sive consolida regalis. Pro Septembri; uvae; poma; papaver variorum colorum; mala persica; melo-cotonea; nectarinae; corna; pyra hiemalia; cydonea. Pro Octobri, et principio Novembris; sorba; mespila; pruna sylvestria; rosae ferae; malvae arborecentes flore roseo; et similia. Hae vero, quas enumeravimus, plantae climati Londinensi conveniunt. Sed hoc volo, ut sit alicubi quasi ver perpetuum, prout fert loci conditio.

Quoniam autem odor florum, spirans in aëre (ubi undulat more modulationis musicae) gravior multo est, quam si eos decerpas manu, ideo nihil magis confert ad delectationem illam, quae ex odore florum percipitur, quam nosse eos flores et plantas, quae adhuc crescentes, nec avulsae, maxime emittunt auras suaves, et aërem odore perfundunt. Rosae tam pallidae, quam rubeae, dum crescunt, odoris sui sunt tenaces, nec aërem tingunt; adeo ut juxta sepem earum ambulans, nihil odoris percipies, etiamsi hoc experiaris tempore roris matutini. Laurus itidem dum crescit, odoris parum emittit: neque etiam rosmarinus aut amaracus. Id, quod ante omnia suavissimo odore aërem (crescens) imbuat, est viola; praecipue alba, flore multiplici, quae bis quotannis floret; medio Aprilis, et sub finem Augusti. Ei proxime accedit rosa moschata: tum folia fragariae marcescentis, quae halitum emittunt plane cardiacum: tum flores vitis, qui apparent in racemis noviter protrusis ad instar pulveris, qualis est in caule plantaginis: tum rubus odoratus: tum parietaria lutea, quae gratissimum edit odorem, sata juxta fenestras conclavis, aut cubiculi in imo solario siti: tum cariophyllatae tum minores quam majores: tum flores tiliae: tum periclymeni flores, eminus locati: tum flores lavendulae. De floribus fabae non loquor, quoniam campestres sunt. At ea, quae aërem jucundissimo odore perfundunt, sed non nisi calcata aut contusa, sunt tria; pimpinella, ferpillum, et mentha aquatica. Itaque ambulacra integra his sunt conferenda, ut odorem eorum calcando exprimas.

Horti contentum (loquor autem de hortis regis, sicut feci de aedificiis) haud minus triginta jugerum esse debet: atque illud in tres partes dividi convenit: graminetum in introitu; fruticetum sive eremum in exitu; et hortum praecipuum in medio: praeter ambulacra utrinque ad latera. Mihi quidem placet, quatuor jugera gramineto assignari; sex fruticeto; bis quatuor ad ambulacra ad latera; et horto praecipuo duodecim. Oblectamentum ex gramineto duplex est: primum quidem oculis, quibus nihil jucundius est, quam gramen subinde tonsum, et virescens: alterum, quoniam in medio orbita purganda est, qua iri possit versus frontispicium sepi magnificae, quae hortum praecipuum includat. At quoniam orbita ista longa erit, neque in magnis ardoribus anni, aut diei, umbra horti emenda est ambulatione per graminetum exposito sole; ideo ambulacra oblecta, duodecim pedes alta, ex opere lignario, utrinque ad latera gramineti exstruenda sunt, per quae hortum introire possis in umbra continua. Quantum autem ad schemata et figuras, ex varii coloris terra distinctas, quae subjaceant fenestris aedificii, nugae plane sunt. Saepius videas in placentis talia. Figura quadrata horto optime convenit; quam undique sepi pulcherrima et arcuata claudi oportet. Arcus extollantur supra columnas ex opere lignario pedes decem alti, lati sex: spatia autem inter columnas ejusdem dimensionis sint cum latitudine arcus. Supra arcus sit sepes continuata pedes quatuor alta, ex opere itidem lignario; et hanc supra sit turricula in summitate arcus cujusque exstructa, cujus interior capacitas sufficiat avicularum caveae excipiendae. Et supra interstitia arcuum collocentur aliae aliquae figurae inauratae, continentes lamellas vitri colorati, quibus varie ludant radii solares. Hanc autem sepem intelligo supra aggerem, haud praecipitem quidem, sed mediocriter declivem, sex pedes altum totum floribus confitum, erigendam esse. Intelligo etiam ut haec quadra horti non totam soli latitudinem occupet, sed fatis spatii, variis ambulacris conficiendis utrinque ad latera relinquat; in quae oblecta illa gramineti ambulacra, de quibus diximus, deducant. Verum ad introitum et exitum horti, hujusmodi ambulacra cum sepibus omnino omittenda sunt: in introitu quidem ne conspectum amoenae illius sepi a gramineto impediat; in exitu autem ne prospectum fruticeti per arcus intercipiat.

Dispositionem

Dispositionem foli intra claustrum fepis variandam ad placitum relinquo : hoc interim monens, ut, quaecunque ea tandem fit, nimis curiosa et operosa ne sit. Imagines excisas ex junipero, vel alia materia hortensi, non probo : puerilia sunt ista. Humiles fepiculae rotundae, instar fimbriarum, cum pyramidibus parvulis, placent. Columnas etiam, et pyramides altas ex opere lignario, in aliquibus locis sparsas, fepibus vestitas, recipio. Ambulacra ampla et spatiosa esse volo. Ambulacra angustiora et obtectiora ad latera summovenda sunt, neutiquam vero in pomoerio horti praecipui collocanda. Consulerem etiam, ut in medio horti sit monticellus pulcher, cum tribus ascensus ordinibus, et tribus ambulacris ejus latitudinis, ut quatuor una ambulare possint. Et haec insuper ambulacra perfecte circularia esse suadeo, absque figuris propugnaculorum. Altitudo autem monticelli triginta pedum esto : atque in vertice domicellus elegans extruatur, cum caminis venuste ordinatis, et absque multo vitro.

Fontes quod attinet, magno sunt illi ornamento et refrigerio : sed stagna et piscinae exulent : hortum enim in salubrem reddunt et scatentem muscis, ranis, et similibus. Fontes duorum generum intelligo ; unum, qui aquam salientem verset et dispergat cum crateribus suis ; alterum nitidum aquae purae receptaculum, quadratum, pedum triginta vel quadraginta, illime sine coeno aut piscibus. Quoad primum, imagines inauratae aut marmoreae, quae in usu sunt, ornamento esse recte possunt. Sed in eo genere cardo rei est, ita aquam regere, ut perpetuo fluat ; nec consistat, aut in cratere, aut in cisterna ; ita, ut quiete non sit decolor, versa aut in viridem, aut rubrum, aut hujusmodi ; neque muscum colligat, aut putredinem. Etiam manu purganda est quotidie, ut maneat limpida. Itidem, gradus aliqui ascensus ad fontem, et pavementum circa eum elegans, decori sunt. Illud alterum fontis genus, quod balneum sive lavacrum dici potest, multum ornatus et curiositatis recipere potest ; quibus non immoramur. Veluti : ut fundum sit imaginibus decoratum, latera quoque ; simul hinc inde vitro variorum colorum, et hujusmodi corporibus politis et radiantibus splendens ; circumdatum etiam clausura humilium statuarum. Sed maximum est illud : cujus in priore genere fontium mentionem fecimus ; nimirum, ut aqua sit in perpetuo motu ; aqua scilicet, quae balneo superior sit, nutrita ; per canales venustos inducta ; et rursus per tubos subter terram aequalis dimensionis, ne aqua diutius consistat,educta. Verum quoad curiosas inventiones, arcuandi aquas sine earum effusione ; et eas effingendi in varias formas (plumarum, poculorum vitreorum, conopaeorum, campanarum, et similium) etiam rupes artificiosas et hujusmodi ; sunt illa quidem spectatu jucunda, sed nihil ad salubritatem, aut suavitatem.

Fruticetum autem, quod tertiam totius horti partem posuimus, velim ut ad similitudinem naturalis deserti prope accedat. Arbores in illo plantari nolo ; nisi quod in aliquibus locis erigi praecipio arborum series, quae in vertice ambulacra contineant, ramis arborum cooperta, cum fenestris. Subjaceat autem pars foli, floribus odoris suavis abunde confita, qui auras in superius exhalent ; alias fruticetum apertum esse sine arboribus velim. Dumeta tamen spargi placet ex rubo odorato, periclymeno, et vite sylvestri : terram autem ubique consitam volo, violis, fragis praecipue, et primulis veris. Hae enim plantae jucundum spirant odorem, et in umbra feliciter crescunt. Dumeta autem, et ambulacra super arbores, spargi volumus ad placitum, non ordine aliquo collocari. Probo etiam cumulos parvos, instar eorum quos talpae erigunt (quales in ericetis campestribus esse solent) alios serpilli, caryophyllatis minoribus alios, alios chamaedri quae florem praebet pulchrum, alios pervincae, alios violis, fragis alios, floribus paralyfis alios, bellidibus alios, alios rosis rubris, alios liliis convallium, alios armeriis rubris, alios helleboro flore purpureo, et floribus similibus suavis et bellis, confitos,

confitos. Pars etiam cumulorum habeat in vertice frutices; eae sint; rosa; juniperus; aquifolia; oxyacantha (sed haec rarior propter odoris gravitatem dum floret) ribesium baccis rubis; uva crispa; rosmarinus; laurus; rubus odoratus; et id genus aliae. Frutices autem ferro refecandae sunt, ne deformiter excrescant.

Jam solum utrinque ad latera in ambulacra privata, pro quavis diei parte umbrosa, distribuendum est. Ex iis etiam quaedam a ventis asperioribus ita munienda sunt, ut in iis spatium possit quis, tanquam in porticu. Quinetiam ob eandem causam, videlicet ut venti arceantur, ad exitus claudenda sunt. Et haec clausa ambulacra praecipue sabulo subternenda sunt, absque gramine, ne in udo ambulatio sit. In plerisque horum ambulacrorum arbores fructiferae omnigenae collocandae sunt, tam ad parietes externos, quam in ordinibus interius. Et hoc in genere observari debet, ut terra elevata, in qua arbores fructiferae plantantur, sit lata, humilis, et molliter ascendens; et floribus suavis confita, sed raris, ne succo defraudent arbores. Ad exitus soli lateralis utrinque monticellos fieri probo ad talem altitudinem parietis exterioris, ut in monticello stanti in agros pateat prospectus.

Rursus, quoad hortum praecipuum, non negarem in eo confici debere ambulacra quaedam, eaque minime angusta, arboribus fructiferis utrinque confita. Quin et arboreta aliqua arborum fructiferarum prope confitarum; et umbracula artificiosa et bella, cum sedibus ordine elegante locata. Verum haec nullo modo nimis confertim. Relinquendus est enim hortus praecipuus apertior, et aëre perflabilis et liber. Vmbra enim quaeras velim in ambulacris lateralibus, ubi in ardoribus anni, vel diei, ambules. Hortus siquidem praecipuus comparatus est in temperatiores anni partes, vernas, et autumnales; aestate autem ad matutina et vespertina tempora, aut etiam ad dies nubilosos.

Aviaria non probo, nisi tantae sint amplitudinis, ut cespites graminei subterni queant; fruticibus etiam et arbusculis vivis conferantur; ut aves liberius volitent, et se per diversa oblectare et componere possint; utque nulla in area avearii conspiciatur spurcicies.

Quantum vero ad ambulacra in clivis, et variis ascensibus amoenis conficienda, illa naturae dona sunt, nec ubique exstrui possunt: nos autem ea posuimus, quae omni loco conveniunt.

Horti itaque regii figuram jam delineavimus, partim praeceptis, partim modulo generali, sed minime accurato. Et hac in re sumptibus minime pepercimus. Sed ad principes id nihil est, qui, ut nunc sit, plerunque hortulanos consulunt; atque haud minore sumptu varia, parum cum judicio, componunt: addentes etiam quandoque statuas, et alia, ad magnificentiam et pompam; sed ad genuinam hortorum voluptatem et amoenitatem nihil conducentia.

XLV. DE NEGOTIATIONE.

GENERALITER melius est per verba negotiari, quam per literas; et per intercessionem personae tertiæ, quam per se ipsum. Literae utiles sunt, cum quis per literas itidem responsum elicere desiderat; vel, ubi sua intersit, exemplaria literarum, quas scripsit, producere et monstrare: denique ubi metuere quis merito possit ne sermo interrumpatur, aut per portiones audiatur. Contra viva voce tractare praestat, cum facies hominis reverentiam incussura sit; ut sit plerunque in colloquio cum inferiore: aut in rebus, quas extremis tantum digitis tangere convenit; in quibus oculus loquentis, in vultum et gestum alterius, intentus, monere possit quousque procedere liceat: et generaliter quando libertatem quis sibi retinere cupit vel dedicendi, vel interpretandi ea quae

dixerit. In tractando per alios, cautius et melius fuerit eos eligere, qui simplicioris sunt ingenii; quos probabile est illa, quae in mandatis habent, exsecuturos, et successum rei fideliter narraturos: quam eos, qui ex aliorum negotiis aliquid in se honoris aut utilitatis transferre callidi sunt, atque ea, quae referent, verbis emollient ut impense placeant. Tales etiam adhibe qui negotio, cui praeficiuntur, faveant; id enim industriam acuit: atque insuper tales, qui cum re, quam tractant, congruitatem quandam habent; veluti, audaces ad expostulandum; blandos ad persuadendum; astutos ad observandum et rimandum; protervos et paulo absurdiores ad res, quae aliquid iniqui habent, transigendas. Tales etiam adhibe, qui in negotiis tuis antea tractandis felices fuerunt et obtinuerunt; hoc enim confidentiam parit; et omnem lapidem movebunt, quo veluti praescriptionem tueantur. Melius fuerit hominem, cum quo negotiaris, primo leviter degustare, et quasi ex longinquo, quam ab initio summam rei proponere; nisi forte in animo sit, brevi illum aliqua quaestiuncula irretire et opprimere. Praestat eum illis negotiari, qui in ambitu sunt, quam cum illis, qui desideria sua sunt adepti. Si cum alio sub conditione negotieris, prima veluti occupatio aut possessio votorum in praecipuis numeranda: id autem cum ratione postulare nequis, nisi aut natura rei talis sit quae praecedere debeat; aut alteri commode insinuare possis, illam opera tua in aliis usurum; aut denique habearis ipse pro homine inprimis integro et verae. Omnis negotiatio eo spectat; aut ut detegat aliquid; aut ut efficiat. Detegunt se homines, vel animum suum communicando; vel cum ira commoti sunt, nec se bene cohibere sciunt; vel cum ex improvviso opprimuntur; vel cum necessitate quadam adiguntur, non habentes quod praetexant. Si quem ad nutum fingere cupias, ut inde efficias aliquid: aut inclinationes et mores ejus bene cognoscendi ut eum manu ducas: aut fines ejus perspicendi ut suadeas; aut infirmitates ejus, et ea, quibus obnoxius est, exploranda ut terreas; aut denique amici ejus, qui plurimum apud eum valent, conciliandi ut eo modo regere possis. In tractando cum callidis et dolosis, verbis eorum minime credendum, nisi fines et intentiones eorum habeas verborum interpretes: quin et optimum fuerit pauca apud illos loqui, et quae minime exspectant. In rebus quibuscunque difficilioribus non exspectandum ut quis simul et ferat et metat; sed praeparatione opus est, ut per gradus maturescant.

XLVI. DE CLIENTIBVS, FAMVLIS, ET AMICIS.

CLIENTES sumptuosi minime admittendi; ne dum quis caudae pennas adauget, alarum pennas praescindat. Eos autem sumptuosos intelligo, non solum qui impensis gravant, sed etiam qui petitionibus molesti et importuni sunt. Clientes communes, conditiones alias exspectare non debent extra favorem, commendationem si opus sit, et ab injuria protectionem. Clientes autem et amici fastiosi, adhuc magis vitandi, qui alicui se applicant non tam ex amore ipsius, cui famulantur, quam ex odio versus alium concepto. Vnde saepenumero sequitur animorum illa abalienatio, quam videre est interpotentiores. Similiter, clientes illi gloriosi, qui in hoc incumbunt ut loco buccinarum sint ad laudes eorum resonandos, quibus famulantur, haud parum nocent: etenim negotia futilitate sua corrumpunt: tum vero honorem domini sui (si quis vere rem reputet) exportant, et mercem invidiae invehunt. Est et aliud genus clientum prorsus periculosum; qui nil aliud quam speculatores sunt, et secreta familiae rimantur, ac rursus aliorum auribus infusurrant: attamen hujusmodi homines apud dominos suos saepenumero in summo pretio habentur; siquidem officiosi sunt, et susurros fere commutant. Clientelae hominum ordinis cujuscumque, si ejusdem cum patrono ordinis sint (veluti militum versus illum qui praefecturam in bellis gessit, et hujusmodi) semper pro re decora
habitu

habitu est, et in bonam partem acceptum etiam in monarchiis; modo absit pompa nimia et popularitas. Verum clientela omnium maxime honorifica ea est, ut quis patronum se profiteatur eorum, qui virtute et meritis clarent, cujuscunque ordinis sint vel conditionis. Attamen ubi nulla insignis cernitur in meritis dissimilitudo, praeferat mediocribus patrocinari, quam eminentioribus. Atque insuper, si verum omnino dicendum sit, in seculis aliquanto corruptioribus, homines industrii et satagentes usus magis sunt, quam vera virtute praediti. Certe in imperando optimum est, ejusdem gradus subditos pari comitate tractare: paucos enim immensa gratia prosequi, ipsos magis insolentes, reliquos malevolos efficit; quandoquidem ordinis paritas aequas gratiae condiciones tanquam ex debito poscit. Verum e contra in iis, quae favoris meri sunt, prodest cum delectu afficere; nam eos, qui benignius tractantur, impense gratos reddet, caeteros inprimis officiosos: neque de hoc merito conqueratur quispiam, cum omnia ex gratia non ex debito prodeant. Recte cavetur ne sub initiis immoderatus aliquem favore prosequaris; nam quae tractu temporis sequuntur, vix istis initiis respondere possunt. Fingi (quod aiunt) et regi ab amico aliquo tutum non est: etenim mollitiem quandam animi prodit: tum vero convitiis et scandalo occasionem praebet: plurimi enim, qui nos ipsos immediate non perstrinxissent, amicum illum nostrum contumeliis afficere non verebuntur; atque eo modo honorem nostrum vulnerabunt. Attamen plurimum potestati subijci et veluti in partes distrahi, adhuc pejus; hoc enim nos reddet postremae (ut nunc loquuntur) editionis, et plenos inconstantiae. Deliberare cum amicis aliquot paucis, honorabile fane et utile: *Spectatores enim saepenumero plus vident, quam lures*: atque (ut adagio dicitur) *vallis optime collem monstrat*. Amicitia vera in orbe, rara admodum; et minime omnium ea quae inter aequales; quod genus apud veteres celebrari solebat. Si qua est, ea reperietur inter superiorem et inferiorem; fortunae quorum altera alteram comprehendere possint.

XLVII. DE SUPPLICANTIBVS.

SVSCIPIVNTVR complura negotia et inventa mala; et petitiones privatae bonum corrumpunt publicum. Suscipiuntur etiam complura negotia in se bona, sed animo non bono; intelligo non solum corrupto, sed etiam callido; absque ulla perficiendi negotii intentione. Non desunt, qui petitiones in manus suas recipiunt, et operam avidè pollicentur, quibus tamen ut cum effectu procedant curae non est: verum si animadvertant rem aliorum conatu successuram, ipsi quoque gratiam aucupabuntur; aut certe mercedem aliquam secundariam captabunt; aut denique supplicantis spes, dum negotium vertitur, in usum proprium convertent. Alii petitiones amplectuntur eo solum animo, ut negotiis aliorum, quae simul tractantur, impedimenta injiciant: vel ut aliquid obiter deferant et informent, cujus alias praetextum idoneum parare non potuerint; de petitione ipsa, cum sibi hoc modo consuluerint, nihil solliciti; vel generaliter, ut per aliorum negotia negotiis suis pontem sternant. Imo et alii tam mala fide agunt ut petitiones suscipiant consilio deliberato eos destituendi, quo competitori aut adversario gratificentur.

Certe, si quis rem rite perpendat, comitatur omnem petitionem jus quoddam, vel aequitatis, si sit petitio justitiae; vel meriti, si sit petitio gratiae. Si quem moveat inclinatio propria, ut parti iniquiori faveat in causa judiciali, utatur potius auctoritate sua ut rem componat, quam ut obtineat. Si quem moveat inclinatio propria, ut favore suo minus merentem impertiat in causa gratiae; abstineat saltem ab omni calumnia et maledictoria in melius merentem. Petitiones quas ipse non satis intelligis, amico alicui fido et sagaci demanda; qui referat an ejusmodi sint, quas salvo honore promovere possis:

H h h 2

verum

verum prudenti et anxio iudicio amicus ille deligendus; alias quidlibet tibi imponet. Supplices his temporibus adeo mora et procrastinationibus cruciantur, ut veracitas et candor, vel in negotium primitus recusando; vel in successum ejus, qualem-qualem, animo simplici referendo: vel in gratiam non ultra, quam par est, captando; res facta fit non solum laudabilis verum etiam gratiosa. In petitionibus gratiae, prima petitionis oblatio nullius debet esse momenti; eo usque supplicantis fides in re illa patefacienda valere possit, ut si notitia ejus aliunde, quam per eum, haberi non potuisset, hoc ei fraudi non sit, sed potius remuneretur. Valorem ejus, quod petitur, ignorare impetritia quaedam est, non secus, ac aequitatem ejusdem oscitanter praetervehi, malam arguit conscientiam. Petitiones sedulo occultare, non modicum prodest ad obtinendum; spes enim jactare, competitorum licet alios deterrere possit, alios tamen acuet et excitabit. Verum temporum opportunitates ante omnia in petitionibus valent. Temporum, inquam, non tantum respectu eorum, in quorum potestate positum est petitiones vel rejicere, vel concedere; verumetiam respectu eorum, a quibus iuste metuendum ne se illis opponant. In delectu ejus, cui petitionis tuae curam demandes, respicias magis aptitudinem, quam amplitudinem; atque eum potius adhibe, qui paucioribus negotiis se immiscet, quam qui omnia amplectitur. Denegatae petitionis iteratio concessioni ipsi quandoque aequipollet; modo quis se nec animo dejectum, nec male affectum, ostendat. *Iniquum petas ut aequum feras*; regula non mala, ubi quis gratia floreat: alias enim consultius foret gradibus quibusdam ad id quod petis ascendere, et aliquid saltem impetrare: qui enim in principio supplicantis erga se studium amittere non dubitasset; is, in fine, et studium supplicantis, et beneficium prius collatum, simul amittere non sustinebit. Nihil tam leve videtur, quam viros praepotentes de literis suis interpellare; cum tamen, si literae illae in causis minus honestis et iustis volitent, tantum de existimatione scribentis depereat. Non invenitur in rebus publicis perniciosius hominum genus, quam generales isti petitionum concinnatores; etenim pestes plane sunt et lues negotiorum publicorum.

XLVIII. DE STUDIIS, ET LECTIONE LIBRORVM.

STVDIA et lectiones librorum, aut meditationum voluptati, aut orationis ornamento, aut negotiorum subsidio, inferviunt. Vfus eorum quatenus ad voluptatem, in secessu et otio inprimis percipitur; quatenus ad orationis ornamenta, in sermone tam familiari, quam solenni, locum habet, quatenus vero ad negotiorum subsidium, huc spectat, ut accuratiore iudicio res et suscipiantur et disponantur. Etenim homines, rerum gerendarum gnari, ad negotia exsequenda idonei fortasse sunt; et in specialibus iudicio non malo utuntur: verum consilia de summis rerum, eorumque inventio et administratio recta, feliciter a literatis promanant. Temporis nimium in lectione et studiis terere, speciosa quaedam socordia est; iisdem ad ornatum mollius abuti, affectatio mera est, quae se ipsam prodit; de rebus autem ex regulis artis iudicare scholam omnino sapit, nec bene succedit. Naturam literae perficiunt, ab experientia autem ipsae perficiuntur. Dotes enim naturales instar plantarum sunt sponte provenientium, quae culturam et falcem artis desiderant: literae, e contra, generalia nimis praecipiunt, nisi ab experientia determinentur. Callidi literas contemnunt; simplices admirantur; prudentes, opera earum, quantum par est, utuntur: neque enim literae verum sui usum satis edocent; sed haec res prudentia quaedam est, extra eas et supra eas sita, observatione tantum comparata. Libros non legas animo contradicendi, et disputationum praeliis concertandi; neque rursus omnia pro concessis accipiendi, aut in verba auctoris jurandi; neque denique in sermonibus te venditandi; sed ut addiscas, ponderes, et iudicio tuo aliquatenus

aliquatenus utaris. Sunt libri, quos leviter tantum degustare convenit; sunt quos deglutire, cursimque legere oportet; sunt denique, sed pauci admodum, quos ruminare et digerere par est: hoc est, libri quidam per partes tantum inspiciendi; alii perlegendi quidem, sed non multum temporis in iisdem evolvendis, infumendum; alii autem pauci diligenter evolvendi, et adhibita attentione singulari. Invenies etiam libros haud paucos, quos per alios et vicaria opera legere sufficiat, eorumque compendia tantum desumere. Verum hoc fieri nolim, praeterquam in argumentis humilioribus et auctoribus minoris pretii: alias enim libri (ut sic dicam) distillati, instar aquarum distillatarum, quas vulgo mercantur, erunt penitus insipidi. Lectio copiosum reddit, et bene instructum; disputationes et colloquia promptum et facilem; scriptio autem et notarum collectio perfecta in animo imprimit et altius figit. Itaque si quis in notando segnis sit aut fastidiosus, memoria illi opus est bona; si colloquiis se non exerceat, requiritur ei ingenium promptum; si in legendo parcus sit, hoc solum relinquitur, ut artificio quopiam utatur, quo videatur ea scire quae nescit. Historiarum lectio prudentes efficit; poetarum, ingeniosos; artes mathematicae subtilitatem donant; naturalis philosophia iudicium profundum parit; moralis gravitatem quandam morum conciliat: dialectica et rhetorica pugnacem reddunt, et ad contentiones alacrem; *Abeunt* (ut ait ille) *studia in mores*. Quin et vix occurrit in intellectu impedimentum aliquod insitum, aut naturale, quod non studio quopiam idoneo emendari et edolari possit: quemadmodum morbi corporis exercitiis quibusdam propriis levare possint. Globulorum lusus calculo et renibus salubris; sagittatio pulmonibus et thoraci; lenis deambulatio ventriculo; equitatio capiti, et similia. Eodem modo, si cui sit ingenium vagum et volucre, mathematicis incumbat: in demonstrationibus enim mathematicis, si mens vel minimum aberret, de novo incipiendum est: si cuius ingenium sit minus aptum ad rerum differentias et distinctiones eruendas, ad scholasticos se conferat; illi enim cymini sectores sunt: si quis ad transcursus ingenii segnis sit, nec alia in aliorum probationem et illustrationem accersere, et arripere dextre, noverit, jure-consultorum casus evolvat: adeo ut singuli intellectus morbi ex literis medicinas proprias comparare sibi possint.

XLIX. DE FACTIONIBVS.

PLVRIMI opinionem minime sanam foverunt; hanc nimirum; principi in status sui administratione, et viro magno in actionum suarum directione, ad factiones, quae invaluerunt, praecipue respiciendum; atque hanc principalem prudentiae partem esse: cum e contra facultas haec prudentiae quam maxime vigeat, vel in disponendis rebus, quae ad omnes sine discrimine pertinent, et in quibus homines diversarum factionum coeunt; vel in palpandis, conciliandis, et tractandis singulis. Neque tamen assero, factionum debitam considerationem esse negligendam. Humilioris fortunae viri, cum in ambitu sint, alicui parti adhaerere debent; verum potentioribus, et jampridem honorem adeptis consultius est aequos se praestare, in neutram partem propendendo. Quin et in ambientibus ita caute adhaerere, ut videatur quis alteri ex partibus addictus, et tamen parti adversae minime odiosus, viam quandam sternit ad honores, per medium factionum. Factio inferior et debilior in conjunctione plerumque firmior et constantior: et non raro observari poterit paucos, qui obstinati et pertinaces sint, factionem numerosorem, sed tamen moderatam, in fine defatigare et depellere. Factionum altera postquam extincta fuerit, illa, quae manet, in factiones novas disrumpitur; veluti, factio Luculli et optimatum ad tempus aliquod se in satis magno vigore, contra factionem Pompeii et Caesaris, sustinuit; verum postquam auctoritas senatus et optimatum deprimebatur, factio ipsius Caesaris et Pompeii in partes propediem scissa est. Similiter, factio.

DE CAEREMONIIS CIVILIBVS, ET DECORO.

factio Antonii et Octaviani Caesaris, contra Brutum et Cassium, ad tempus aliquod duravit; sed, deletis copiis Bruti et Cassii, Antonius et Octavianus, cum partibus suis, paulo post dissilierunt. Exempla haec (dices) ad factiones bellicosas spectant. Sed idem in factionibus privatis tenet. Itaque in factionibus, qui secundas antea tenebant, factione scissa, saepius primas tenent: contra tamen haud raro potestate omni excidunt: complures enim in oppositione tantum valent; qua cessante, actutum deveniunt inutiles. Observatu dignum, quod saepe evenit; plurimos nimirum, postquam voti compotes sint, et in dignitate, quam ambierunt, collocati, continuo se applicare contrariae factioni; existimantes forsitan se de alterius factionis affectu et studiis jamdudum certos esse; itaque ad amicos novos conciliandos se comparare. Proditor in factionibus plerunque rem obtinet; postquam enim res diutius tanquam in aequilibrio suspensae haesissent, tum demum unius alicujus in partes contrarias transitio victoriam refert; in eumque gratiae omnes cumulatae. Indifferens illa inter partes processio, neutri inclinando, non semper ab animo moderato procedit; sed a consilio callido: quandoquidem proximus sibi quisque sit, atque ex utraque factione utilitatem demetere speret. Certe in Italia in suspicionem incurrit papa, de quo vox illa in vulgus volitat; *Padre commune*. Tum etiam in signum trahitur, papam illum, omnia ad familiae suae amplitudinem referre in animo habere. Regibus inprimis cavendum est, ne factioni alicui subditorum suorum se ex professo adjungant: ligae enim confoederationis intra statum quempiam monarchiis semper exitiales: siquidem obligationem introducunt obligatione ipsa imperii validiorem, atque regem constituunt tanquam unum ex nobis: id quod cernere erat in liga Franciae. Cum factiones manu forti et palam concertant, signum est imperii in regibus labascentis; multumque praejudicat ipsorum et auctoritati et negotiis. Motus factionum, sub regibus, similes esse debent motibus (ut astronomi loquuntur) orbium inferiorum; qui suos habent motus proprios, sed interim conversione primi mobilis cum obsequio circumferuntur.

L. DE CAEREMONIIS CIVILIBVS, ET DECORO.

QVI realis solummodo est, ei multa virtute opus duco; sicut gemma, quae sine ornameto omni inseritur, e purissimis et nitidissimis esse debet. Verum, si quis diligenter animadvertat, fit in laude, quod fit in lucro: obtinet enim proverbium illud; *Lucra levia crumenam efficere gravem*. Siquidem, lucra levia frequenter redeunt, cum majora rarius se offerant. Similiter, verissimum est, virtutes exiguas magnas conciliare laudes, quia perpetuus earum usus est; tum in observationem hominum incurrunt: cum, e contra, virtutis alicujus magnae exercendae occasio raro admodum obtingit. Itaque ad famam et existimationem alicujus multum juvat, et (quemadmodum Isabella regina Castiliana dicere solebat) *instar epistolarum commendatitiarum, quae nunquam non praesto sint*, haberi possit; si quis formulis utetur discretis et decoris. Ad has addiscendas nihil ferme aliud requiritur, quam ut eas quis non contemnat: ita enim in aliorum moribus easdem observabit: de reliquo autem nemo sibi diffidat. Si enim majorem illis operam navabit, de pretio decident: quod in illo potissimum situm est, ut tanquam nativae videantur, et minime affectatae. Nonnullorum vultus et gestus, et externa alia instar versus sunt, in quibus syllabae singulae mensurantur: qui poterit magna comprehendere, qui se tam pusillis rebus submittit? Caeremoniis decentibus erga alios omnino abstinere perinde est, ac si doceas easdem illos erga te negligere; quo pacto te ipsum facies vilior. Praecipue nequaquam omitrendae erga illos, quibuscum familiaritate minime conjunctus es: neque erga homines ingenio fastidioso.

Verum

Verum excessus in illis, et locutio plane hyperbolica (quali nonnulli utuntur) non solum res molesta; sed etiam fidem et pondus eorum quae dicuntur omnino minuit. Est proculdubio modus artificiosae cujusdam insinuationis in verbis ipsis inter formulas communes, qui homines revera inescat et mirifice afficit; qui eximie alicui prodest, si quis ejus viam calleat. Inter aequales de familiaritate sollicitum esse nihil opus est; quare reprime te paululum, et dignitatem tuam tuere; at inter inferiores non deerit reverentia; itaque inter illos benigne te gerere, et cum familiaritate quadam non incongruum est. Qui in sermone aliquo aut re nimius est, adeo ut fatietatem inducat, valorem sui ipsius minuit. Aliis se applicare bonum est; modo cum significatione quadam fiat, hoc non ex facilitate prodire, sed ex comitate et urbanitate. Praeceptum non contemnendum est; cum in alterius sententiam iveris, aliquid semper de proprio addere. Exempli gratia; Opinioni ejus suffragaris? cum distinctione, et non alias, fiat. Propositioni ejus annuere libet? fiat sub modo aliquo vel conditione. Consilium ejus sequi et amplecti visum est? novi alicujus argumenti pondus addas, propter quod in partes ejus transire videaris. Cavendum imprimis, ne magister in caeremoniis et formulis habearis: id enim si fiet, utcunque virtute vera emineas, audies tamen ab invidis, in nominis tui detrimentum, urbanus tantum et affectator. Etiam negotiis damnosum est, si quis formulas nimium affectet, vel in opportunitatibus et temporibus deligendis impense curiosus sit. Salomon inquit; *Qui observat ventum, non seminat; et qui considerat nubes, nunquam metet.* Prudens opportunitates plures faciet, quam inveniet. Mores hominum externi vestibus eorum similes esse debent; non sint nimis concinni, nec corpus coarctantes; sed qui libertatem praebeant ad exercitia et motum quemlibet.

II. D E I A V D E.

LAVS virtutis reflexio est. Atque, ut fit in speculis, trahit aliquid e natura corporis, quod reflexionem praebet. Si a vulgo profisciscitur, ut plurimum reflexio illa prava est, et falsa: et vanos potius ac tumidos, quam vera virtute praeditos, comitatur. Sub captum siquidem vulgi virtutes complures, quae excellunt, non cadunt. Virtutes minores ab iis laudes extorquent; mediae admirationem quandam, vel stuporem, illis incutiunt; sublimes autem in sensum aut perceptionem eorum prorsus non veniunt. Sed apparitiones virtutum, et species virtutibus similes, illos afficiunt quam maxime. Sane fama fluvio similis est, quae levita et inflata attollit, gravia et solida mergit. Quod si viri etiam judicii profundioris et dignitatis cum vulgo concurrunt, tum id, quod Scriptura dicit, contingit; *Nomen bonum instar unguenti fragrantis.* Omnia undique replet, neque facile evanescit. Etenim odores unguentorum durabiles magis sunt, quam florum. Laudum tot conditiones fallaces sunt, ut laus merito in suspensionem venire possit. Laudes quaedam ab adulatione sola prodeunt; quod si adulator sit vulgaris, attributis quibusdam utetur communibus, et quae omnibus competere possint; non quaesitis aut appositis; adulator callidior si sit, vestigia premet adulatoris principalis: intelligo, tui ipsius; et in quibus tibi places, aut te ipsum excellere putas, iis adulator inhaerebit maxime; si adulator sit impudens, et perfrictae frontis, tum demum in quibus conscius tibi sis defectus tui, et ad quae maxime erubescis, ea adulator tibi vel praecipue imputabit, et affiget per vim, spreta conscientia. Laudes nonnullae a voluntate bona cum reverentia conjuncta profisciscuntur; quae sane laudum formula principibus et viris quibuscunque dignioribus debetur; *Laudando praecipere:* cum scilicet apud illos praedicando quales sint, humiliter.

humiliter moneas quales esse debeant. Sunt qui laudibus quandoque onerantur animo malitioso; ad conflandam invidiam, et odia concitanda; pessimum genus inimicorum laudantium; ut ait ille: adeo ut apud Graecos in proverbium exierit; *Ei, qui in malum suum laudaretur, pustulam nari continuo adnascituram*: sicut apud nos vulgo dicitur; *Cum quis mentiatur, metuendum ne ejus linguae scabies propediem oboriatur*. Illud asserere licet, laudes moderatas, tempestive irrogatas et minime vulgares, honori vel maxime esse. Dictum est Salomonis; *Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte confurgens, maledicenti similis erit*. Etenim, vel hominem vel rem aliquam ad coelum usque evehere, contradictionem irritat et derisui exponit. Veruntamen ut seipsum laudare, servato decoro, vix conceditur, nisi in casibus admodum raris; ita vocationem suam, et munus quod gerit, aut studia quibus se addixit, laudare quis cum venia possit, imo cum specie quadam magnanimitatis. Cardinales Romani (qui theologi sunt, et fratres, et scholastici) verbum usurpant extremi contemptus et convitii erga negotia civilia: vocant enim negotia civilia (veluti, belli, legationum, judiciorum, et hujusmodi) Hispanico vocabulo, *Sbirrarias*; quod sonat, munera licitorum et scribarum. Ac si artes illae memoratae magis ejusmodi homines, quam in fastigio cardinalatus positos, decerent. Et tamen (si res rite ponderetur) speculativa cum civilibus non male miscentur. Sanctus Paulus cum de se ipso gloriatur, illud nonnunquam interponit; *Vt stultus loquor*: at cum de vocatione sua verba facit, nihil veretur dicere; *Magnificabo apostolatium meum*.

LII. DE VANA GLORIA.

ELEGANTER quidem Aesopus; *Musca sedens super radium rotae currus, ita secum: Quantum pulverem moveo?* Similiter existunt quidam futiles et vani, qui, cum aliquid vel sponte procedit, vel manu potentiore cietur, si modo ipsi vel minimam rei partem attigerint, continuo putant se machinam totam vertere. Gloriosi semper factiosi; etenim nulla ostentatio sine comparatione sui est. Quin et violenti ut sint necesse est, ut quae verbis jactitarunt, revera praestent. Neque taciturni omnino esse possunt; ideoque opere ut plurimum destituuntur; sicut Gallis in proverbium abiit; *Beaucoup de bruit, peu de fruit: Strepitus multum, fructus parum*. Attamen sine controversia hujusmodi ingeniis in civilibus aliquando uti prodest. Si fama excitanda sit, vel opinio late spargenda, sive virtutis sive potentiae, istiusmodi homines buccinatores egregii sunt. Rursus; sicut prudenter notat Livius, circa tractatus Antiochi et Aetolorum: *Mendacia reciproca, et ex utraque parte, quandoque magno usui esse possunt*; veluti cum quis inter principes duos negotietur, ut eos ad bellum indicendum principi tertio concitet; atque hoc ut efficiat, unius copias apud alterum supra modum et veritatem vicissim attollat. Quin et hoc fit quandoque, ut qui inter privatos tractet, apud utrumque existimationem suam augeat, artificiose insinuando, se apud alterutrum plus posse, quam revera potest. Atque in his et hujusmodi haud raro accidit, ut aliquid ex nihilo producat: mendacia enim opinionem ingenerare sufficiunt; opinio autem rem et substantiam progignit. In ducibus et viris militaribus, gloriosum esse non inutile est; sicut enim ferrum acuit ferrum, ita per gloriam hanc animi invicem acuuntur et excitantur. Insuper, in actionibus magnis, quae sumptibus, et periculo privatorum, suscipiuntur, ingenia jactabunda vivacius negotia impellunt: qui enim ingenio sobrio sunt et solido, plus habent faburrae, quam veli. Rursus, in existimatione doctrinae et literarum cujuscumque, non volitabit fama illius per ora virum, neque bene alata erit, sine plumis aliquibus ostentationis. *Qui de contemnenda gloria*
libros

*libros scribunt, nomen suum inscribunt; inquit ille. Socrates, Aristoteles, Galenus (magna nomina) ingenio jactabundo erant. Certe gloria vana ad propagandam et perpetuandam memoriam magnopere juvat: neque virtus ipsa tantum humanae naturae debet, propter nominis sui celebrationem, quantum sibi ipsi. Fama siquidem Ciceronis, Senecae, Plinii secundi, ad hunc usque diem vix durasset, aut saltem non tam vegeta, nisi conjuncta fuisset cum aliqua vanitate et jactantia in se ipsis. Jactantia enim instar vernicis videtur esse, quae ligna non solum splendere facit, verum etiam durare. Atqui, dum haec de vana gloria dissero, minime eam qualitatem intelligo, quam attribuit Tacitus Muciano; *Omnium, quae dixerat feceratque, arte quadam ostentator*: haec enim ex vanitate neutiquam procedit, sed ex arte et prudentia, cum magnanimitate quadam conjuncta: et in aliquibus hominibus, qui natura veluti comparati ad eam sunt, res est non solum decora, sed et gratiosa. Excusationes enim decora, concessionem tempestivae, quin et modestia ipsa bene temperata, nihil aliud sunt, quam ostentationis artes. Neque inter artes haec reperitur aliqua felicior, quam illa, de qua loquitur Plinius secundus: hoc est, liberaliter et copiose id in aliis laudare, in quo ipse emineas. Nam ad hunc modum ille ingeniose satis: *In alio laudando, tibi ipsi ministras: is enim, quem laudas, aut superior tibi est, aut inferior; si inferior, et tamen laudandus, tu multo magis; si superior, neque jure laudandus, tu multo minus.* Gloriosi prudentibus derisui sunt; stultis admirationi; parasitis praedae et escae; sibi ipsis et gloriae vanae mancipia.*

LIII. DE HONORE ET EXISTIMATIONE.

HONORIS et existimationis vera et jure optimo acquisitio ea est; ut quis virtutes et facultates suas dextre, et absque detrimento, revelet. Nonnulli enim in actionibus suis proci famae sunt, et veluti venatores: quod genus hominum sermonibus plerumque celebratur, sed interiorum animi reverentiam vix assequitur. Alii, contra, virtutem suam inter monstrandum obscurant; ex quo fit ut opinione minores sint, quam merita ipsorum postulant. Si quis rem suscipiat, simulque perficiat, quae prius intentata fuerat; aut tentata quidem, sed deserta; aut ad exitum forsitan perducta, sed minus commode et feliciter; is honorem adipiscetur majorem, quam si quid perfecisset gravioris sane difficultatis et momenti; sed in quo alterius tantum vestigia, et non ultra, premeret. Si quis actiones suas ita inter se committat et contemperet, ut in aliquibus earum singulis factionibus, vel populi combinationibus, satisfaciatur, harmonia erit tanto perfectior. Honoris sui minime frugalis dispensator est, qui rem quamvis suscipit, in qua dedecoris plus fuerit votis excidere, quam, obtinuisse, honoris. Honor, qui comparativus est, et alium praegravat, reflexionem habet maxime vividam; instar adamantis aut carbunculi cum angulis multiplicibus secti. Itaque, enixe hoc agas, ut competitors tuos, si modo possis, etiam in iis, in quibus ipsi summe gloriantur, superes. Servi et amici familiares, prudentes modo sint et cauti, existimationi cujuscumque non modicum profunt: ita Quint. Cicero; *Omnis fama a domesticis emanat.* Invidia, quae honoris veluti tinea et teredo est, optime exstinguitur, si quis id sibi praestituere videatur, ut meritum potius ambiat, quam famam: et successus suos prosperos magis providentiae divinae et felicitati cuidam tribuat, quam artibus aut virtutibus propriis.

Gradus honoris imperialis sic vere et optime ordinantur. Primo loco statuendi conditores imperiorum; quales fuerunt Romulus, Cyrus, Julius Caesar, Ottomannus, Ismaël. Secundo loco legumlatores; qui etiam vocabantur conditores secundi, aut perpetui principes; quoniam legibus suis etiam post mortem imperia administrant;

quales fuerunt Lycurgus, Solon, Justinianus, Eadgarus, Alphonfus Castilianus, cognomine sapiens, qui *Septem partitiones* edidit. Tertio loco liberatores, vel servatores patriarum suarum; qui bellis intestinis diutinis finem imposuerunt, aut patrias a servitute alienigenarum vel tyrannorum liberarunt: veluti, Augustus Caesar, Vespasianus, Aurelianus, Theodoricus, Henricus septimus rex Angliae, Henricus quartus rex Galliae. Quarto loco propagatores, sive propugnatores imperii; qui bellis honorificis fines imperii protulerunt; vel defensione strenua et nobili invaloribus resisterunt. Vltimo loco patres patriae; qui iuste imperant, et temporibus felicibus, quamdiu vivunt, cives suos beant. In his ultimis duobus exempla non adduco, quandoquidem tanto numero sint. Honorum, qui subditis competere possunt, gradus hi sunt. Primo statuendi participes curarum; ii nimirum, quorum humeris praecipuum pondus rerum suarum principes imponunt: vulgo appellamus manus regum dexteras. Secundo, duces belli; regum suorum intelligo locum-tenentes; qui operam eis egregiam in bellis praestant. Tertio, gratiosi; eos volo, qui non ultra hoc potes sunt, quam ut principibus solatio sint, et populo innoxii. Quarto, negotiis pares; qui magnos sub principibus gerunt magistratus; in quibus iuste et prudenter versantur. Est et genus quoddam honoris, quod raro contingit; et tamen inter maximos reponi meretur: hic est eorum, qui se morti, et periculis, devovent, et sacrificant, propter bonum patriae: quod fecerunt Marcus Regulus, et duo Decii.

LIV. DE OFFICIO JUDICIS.

MEMINISSE debent iudices esse muneris sui, jus dicere, non autem jus dare: leges, inquam, interpretari, non condere. Aliter, deveniet eorum auctoritas simile quiddam auctoritati illi, quam sibi vendicat ecclesia Romana: quae praetextu interpretationis Scripturarum etiam addit aliquid quandoque et immutat: et pronunciat, quod non invenit; atque specie antiquitatis introducit novitatem. Iudicem oportet esse potius eruditum, quam ingeniosum; venerabilem, quam gratiosum; magisque deliberativum, quam confidentem. Ante omnia integritas iudicum quasi portio est, virtusque propria, *Maledictus sit* (inquit lex) *qui terminum terrae movet antiquum*. Sane, qui lapidem, fines distinguentem, transponit, culpa non caret. Verum iudex injustus ille est, qui praecipue terminos immutat, cum de terris et rerum proprietate iniquam fert sententiam. Vna certe iniqua sententia plus nocet, quam exempla plurima. Haec enim rivulos tantum inficiunt, illa autem fontes. Ita ait Salomon; *Fons turbatus, et vena corrupta, est iustus cadens, in causa sua, coram adversario*. Officium iudicis relationem habere possit, partim ad litigantes; partim ad advocatos; partim ad scribas et ministros iustitiae subtus; partim ad principem vel statum supra.

Primo, quantum ad causas et litigantes. *Sunt* (inquit Scriptura) *qui iudicium vertunt in absinthium*: sunt etiam certe, qui illud vertunt in acetum. Injustitia enim illud reddit amarum; mora acidum. Iudex strenuus hoc praecipue agit ut vim et dolum compescat: quorum vis magis perniciosa est, quanto apertior; dolus, quanto testior et occultior. Adde etiam lites contentiosas; quae evomi, debent, ut crapula curiarum. Iudicem decet viam parare ad iustam sententiam qualem Deus parat; *Valles exaltando; colles deprimendo*: eodem modo, quando ex alterutra parte videt iudex manum elatam, veluti in prosecutione importuna, captionibus malitiosis, combinationibus, patrocinio potentum, advocatorum disparitate et similibus; tum elucescit virtus iudicis in aequandis iis quae sunt inaequalia; ut iudicium suum veluti in area plana fundare possit. *Qui fortiter emungit, elicit sanguinem*; cumque torcular vini premitur

premitur fortius, vinum prodit acerbum, acinum sapiens. Itaque caveant sibi iudices ab interpretationibus legum duris, et illationibus alte petitis. Neque enim pejor est tortura, quam tortura legum. Praecipue in legibus poenalibus curae iis esse debet, ne, quae in terrorem latae sunt, vertantur in rigorem: neve in populum superinducant imbrem illum, de quo Scriptura; *Pluet super eos laqueos*. Etenim leges poenales, si severe executioni demandentur, sunt similes imbri laqueorum, cadenti super populum. Itaque hujusmodi leges, si vel dormiverint diu, vel temporibus praesentibus minus quadrent, a iudicibus prudentibus, in executione earum, reprimantur:

Judicis officium est, ut res, ita tempora rerum, etc.

In causis capitalibus decet iudices (quantum lex permittit) in iudicio meminisse misericordiae; et cum severitate exemplum, cum pietate personam intueri.

Quantum ad advocatos qui causas agunt; patientia et gravitas, in causis audiendis, iustitiae est pars essentialis, et iudex nimium interloquens minime est cymbalum benesonans. Non laudi est iudici, si primus aliquid in causa inveniat et arripiat, quod ab advocatis, suo tempore, melius audire potuisset: aut acumen ostendet in probationibus vel advocatorum perorationibus nimis cito interrumpendis; aut anticipet informationes quaestionibus, licet ad rem pertinentibus. Iudicis partes in audiendo sunt quatuor: probationum seriem ordinare; advocatorum et testium prolixitatem, repetitionem, aut sermones extra rem, moderari; eorum, quae allegata sunt, medullam, et quae majoris momenti sunt, recapitulare, feligere, et inter se componere; et demum sententiam ferre. Quicquid ultra haec est, nimium est; et oritur aut a gloriola et loquendi aviditate; aut ab audiendi impatientia; aut a memoriae debilitate; aut a defectu attentionis sedatae et aequabilis. Saepenumero mirum est visu, quantum advocatorum audacia apud iudices valeat; ubi contra iudices ad imitationem Dei (in cujus tribunali sedent) *superbos comprimere, et humiles erigere*, deberent. Sed etiamnum magis mirum est, iudices advocatis quibusdam prae caeteris immoderate et aperte favere. Quod necesse est ut merces advocatorum augeat et multiplicet, atque simul suspicionem corruptionis et obliqui ad iudices aditus inducat. Debetur advocato a iudice laus aliqua et commendatio, cum causae bene aguntur et tractantur; praesertim, si causa sua cadat, hoc enim apud clientem existimationem advocati sui tuetur, et simul opinionem ejus de causa sua prostermit. Debetur etiam reipublicae reprehensio advocatorum moderata; ubi callida nimis praestant consilia; aut supina apparet negligentia, aut levis informatio, aut indecora importunitas, aut impudens defensio. Advocatus autem illud tribuat iudici, ne illi obstrepat, aut se rursus in causam agendam callide insinuet, postquam iudex de re pronunciaverit. E contrario autem iudex se causae mediae, et nullatenus peroratae, non ingerat; nec clienti occasionem praebeat, ut advocatos suos, vel probationes ad plenum non auditas conquaratur.

Quantum ad scribas et ministros. Sedes iustitiae veluti locus sacratissimus est; ubi non tantum sedes ipsa, sed et subsellia, et praecinctus sedis, scandalo et corruptelis vacare debent. Etenim (ut ait Scriptura) *non colliguntur uvae ex spinis*; neque iustitia suaves suos fructus edere potest inter vepres et dumeta scribarum et ministrorum rapacium, et lucris inhiantium. Curiarum affectus pravi sunt quatuor. Primo seminatores litium; qui curias tumescere faciunt, populum tabescere. Secundo, qui curias contentione circa jurisdictionem implicant; neque vere sunt (ut habentur) amici curiae; sed parasiti curiae; curias inflando ultra terminos, propter micras et compendia propria. Tertio ii, qui possunt censeri tanquam curiarum manus sinistrae: homines, qui curiarum processus legitimos diverticulis et versutiis distorquent; iustitiamque in lineas obliquas et labyrinthos trahunt. Quarto, expilatores et exactores

feodorum, qui tritam similitudinem confirmant curiarum ad rubum: quo dum ovistempestatem fugiens, se recipit, velleris partem amittit. Contra, scriba antiquus, in anteaetis curiarum peritus, in actis ipsis concipiendis cautus, et in negotiis curiae solers, digitus est curiae egregius; et saepe judici ipsi viam monstrat.

Quantum vero ad principem aut statum. Iudices ante omnia in memoria fixum tenere debent versiculum ultimum Duodecim Tabularum Romanarum; *Salus populi suprema lex*; et pro certo ponere, leges, nisi sint in ordine ad eum finem, res esse captiosas, et oracula male inspirata. Itaque bene succedit, cum rex aut status saepius cum iudicibus deliberat; et rursus, cum iudices principem et statum saepius consulant. Ille, cum inter deliberationes politicas interveniat quaestio juris: hi, cum in subiecto legali interveniant considerationes status. Contingit enim haud raro, ut res in iudicium adducta versetur circa *meum* et *tuum*, et nihilominus consequentia ejus ad rationes status penetret. Intelligo autem ad rationes status pertinere, non solum si quid ad jura regalia impetenda spectet, verumetiam si quid innovationem aliquam minus tutam, aut exemplum periculosum, introducat; aut si manifesto portionem aliquam populi majorem gravet. Neque quisquam infirmi iudicii existimet, justas leges adversus politica vera aliquid antipathiae habere. Sunt enim haec duo veluti spiritus et nervi, quorum alteri in alteris moventur. Recordentur etiam iudices, Salomonis thronum leonibus utrinque suffultum fuisse: sint sane leones, sed leones sub throno: caventes ne aliquid ex juribus regalibus impetant aut convellant. Postremo, ne sint iudices tam ignari juris et prerogativae suae, ut cogitent, non sibi relinqui, tantquam muneris sui partem principalem, sanum et prudentem legum usum et applicationem. Etenim in animum revocare poterunt dictum illud apostoli de lege humanis legibus majore; *Nos scimus quia lex bona est, modo quis ea utatur legitime.*

LV. D E I R A.

IRAM penitus extinguere velle, ostentatio quaedam Stoicorum est. Meliora nos nacti sumus oracula: *Irascimini, et nolite peccare; sol non occidat super iracundiam vestram.* Limites irae apponendi sunt, et quousque et quamdiu. Dicemus primo, quibus modis inclinatio naturalis, aut etiam habitus irae, temperari possit, et leniri. Secundo, qualiter particulares motus irae reprimi possint, aut saltem citra nocumentum cohiberi. Tertio, quibus modis ira excitari possit aut sedari in aliis.

Quantum ad primum; non alia se ostendit via, quam ut serio in animo revolvas mala et calamitates irae; et quam vehementer vitam humanam perturbat, et infestat. Hoc autem tempestivum fuerit maxime, si pone nos respiciamus, quamprimum impetus irae resederit. Eleganter Seneca; *Iram ruinae similem esse, quae in aliud cadendo, se ipsam comminuit et frangit.* Hortatur Scriptura; *Vt animas nostras in patientia possideamus.* Certe quicumque patientia excidit, de animae suae possessione dejicitur. Hominis non est apes imitari,

Animasque in vulnere ponunt.

Ira sane, si quis recte attendat, res humilis est, et infra dignitatem hominis. Hoc liquebit, si illos intueamur, in quibus ira regnat: qui plerumque ex infirmioribus sunt; pueri, mulieres, senes, aegroti. Itaque cum irasci contigerit, caveant homines (si modo dignitatis suae velint esse memores) ne iram suam cum metu eorum quibus irascuntur, sed cum contemptu, conjungant; ita ut injuria superiores potius videantur, quam inferiores: quod non difficile factu foret, si quis iram suam paululum regat, et inflectat.

Quantum

Quantum ad secundum; causae et motiva irae praecipue tres sunt. Primo, si quis pronus sit ad sensum injuriae: nemo enim irascitur, nisi qui se laesum sentiat. Itaque teneri qui sunt et delicati, ut subinde irascantur necesse est: tot se offerent, quae illis molestiam exhibebunt, quae a naturis robustioribus vix sentientur. Secundo, si quis curiosus et perspicax sit in interpretatione injuriae illatae, quatenus ad circumstantias ejus, ac si contemptum spiraret. Opinio enim contemptus iram excitat et acuit plusquam laesio ipsa. Itaque si homines ad ista ingeniosi sint, iram miris modis incendunt. Ultimo, opinio contumeliae, sive quod existimatio hominis per consequentiam laedatur et perstringatur, iram intendit et multiplicat. Cui rei accedit remedium praesentaneum, ut quis utatur (quod Consalvus dicere solebat) tela honoris crassiore: sed in omnibus irae fraenationibus optimum est tempus lucrari, et sibi ipsi persuadere, horam vindictae nondum adesse, sed instare quasi ad manum opportunitatem aliquam majorem; atque hoc pacto motum animi interim compefcere, et se in tempus aliud fervare. Ira autem, ut citra noxam erumpat, utcunque hominem obsederit, duo sunt, quae maxime cavenda. Prius est, acerbitas verborum, praecipue aculeatorum, et ei, quem ferimus, propriorum; communia enim maledicta mordent minus. Atque rursus secretorum revelatio; hoc enim societati quemvis ineptum reddit. Posterius est, ne quis, dum ira fervet, negotium, quod in manibus est, abrumpat; sed utcunque irae fraenum laxet, nihil tamen agat, quod revocari non possit.

Quantum ad excitandam aut sedandam iram in aliis; sit hoc maxime per temporum electionem prudentem. Cum subtristes homines sunt, aut aliquantulum morosi, tempus est iram incendendi. Deinde, ut antea diximus, decerpendo et inculcando quicquid contemptum arguere aut aggravare possit. Rursus, ira sedatur per contraria hisce. Primo deligendo tempora serena, et ad hilaritatem prona, in quibus negotium aliquod ingratum, et ad iracundiam provocans, aperias: prima enim impressio plurimum valet. Deinde, ut quantum fieri potest, injuriam a contemptu segreges; eam imperitiae, timori, animi concussioni repentinae, aut simili cuipiam imputando.

LVI. DE VICISSITVDINE RERV. M.

SALOMON inquit; *Nihil novum super terram.* Itaque quemadmodum Plato opinatus est; *Omnem scientiam nihil aliud esse, quam reminisceniam;* sic Salomon pronuntiat; *Omnem novitatem nihil aliud esse, quam oblivionem.* Ex quo cernere possis, fluvium Lethes non minus super terram, quam subter terram, decurrere. Astrologus quidam abstrusus, et parum notus, asserit: *Nisi in causa fuissent res duae constantes (una, quod stellae fixae aequalem inter se distantiam perpetuo servant; nec unquam propius sibi invicem accedant, aut longius a se abscedant: altera, quod motus diurnus non variet ne momentum quidem temporis) individuum aliquod durare non potuisset.* Illud certum est, materiam in perpetuo fluxu esse, neque unquam consistere. Atqui magna illa linthea sepulchralia, quae omnia oblivione involvunt, duo sunt; diluvia et terraemotus. Quatenus ad conflagrationes et siccitates magnas, illae populum penitus non absorbent, aut destruunt. Fabula Phaëthontis brevitatem conflagrationis ad unius tantum diei spatium repraesentavit. Atque triennalis illa a pluvia cessatio, tempore Eliae, particularis tantum fuit, et multos superstites reliquit. Incensiones illas loqueris, quae per fulmina et fulgura apud Indias Orientales fiunt! Angustae quidem sunt, nec magna spatia occupant. Pestilentias etiam praetereo, quia nec illae totaliter absorbent. Verum in memoratis illis duabus calamitatibus (diluviis et terrae-motuum) insuper notandum est; reliquias populorum, quas emergere contigerit, plerunque homines rudes et montanos esse; quique temporum praeteritorum memoriam posteris tradere non possint; adeo

adeo ut oblivio non minus omnia involvat, quam si nulli prorsus superstites remanerent. Si quis attente introspiciat Indorum Occidentalium conditionem, probabile reperiet eos populum juniorem esse et recentiorem, quam populos orbis veteris. At longe verifimilius est, desolationem illam, quae illos olim invaserat, minime per terrae-motus factam (contra quam narrabat sacerdos Aegyptius in colloquio cum Solone de insula Atlantide; eam scilicet a terrae-motu absorptam esse) sed potius per diluvium particulare. Terrae-motus enim in illis regionibus raro eveniunt. Verum e contraria parte tam immania plane et vasta habent flumina, ut fluvii Asiae, Africae, et Europae, prae illis, instar rivulorum sint. Quin et Andes ipsorum, sive montes, nostris longe sunt altiores: unde credibile est, reliquias stirpis hominum apud eos, post tale diluvium particulare, conservatas fuisse. Quantum vero ad observationem Macciavelli; nimirum zelotypiam et aemulationem sectarum ad extinguendam rerum memoriam multa molitam: qui Gregorio magno notam inurit, ac si pro viribus suis antiquitates omnes ethnicorum suppressimere annixus fuerit: non video certe, huiusmodi zelos aut notabile quidpiam efficere, aut diu durare: id quod liquet in successione Sabiniani, qui antiquitates easdem statim resuscitavit: tum vero prohibita, licet tenebris cooperta, obrepunt tamen, et suas nanciscuntur periodos.

Vicissitudines sive mutationes in globo superiori fufius in hoc sermone tractandae non sunt. Forsitan annus magnus Platonis, nisi mundus ante dissolutioni esset destinatus, aliquem fortiri possit effectum: non in renovandis corporibus individuorum (id enim fumus et vanitas eorum est, qui opinantur, corpora coelestia accuratiora in haec inferiora habere influentias, quam revera habent) sed tantum in summis et massis rerum. Cometae proculdubio aliquid operantur super easdem summas et massas rerum; verum homines ut nunc est indiligentes, aut curiosi circa eos sunt; eosque potius mirabundi spectant, atque itineraria eorundem conficiunt, quam effectus eorum prudenter et sobrie notant; praecipue effectus eorum comparativos: id est, cometa talis magnitudinis; talis coloris et lucis; conversionis radiorum; situs, quatenus ad regionem coeli; tempestatis anni; semitae aut cursus; durationis; quales producat effectus.

Leviculum quiddam est, quod olim inaudiveram, neque tamen prorsus contemni volo, sed in observationem aliquam venire. Ferunt a Belgis notatum esse, singulis septenis lustris, similem annorum temperaturam et tempestatem coeli velut in orbem redire: exempli gratia; magnas glacies, inundationes magnas, magnas siccitates, hiemes tepidas, aestates frigidiores; et similia. Vocant autem huiusmodi circulum annorum, Primam. Hoc autem ideo recenseo, quod, oculos in praeterita conjiciens, huiusce rei inveniri congruentiam; haud exactam sane, sed non multum discrepantem.

Verum transeamus a naturalibus ad humana. Maxima apud homines vicissitudo est illa sectarum et religionum. Hi enim orbis animis hominum maxime dominantur. Religio vera super petram aedificata est; reliquae fluctibus temporum agitantur. Dicamus igitur de novarum sectarum causis; atque consilii aliquid circa eas inspergamus; quatenus humani ingenii infirmitas tantis revolutionibus moras injicere, aut remedia exhibere poterit.

Quando religio recepta discordiis laceratur, sanctitas item professorum labefactata est, et scandalo exposita; simulque tempora stupida, indocta, et barbara sunt; a novae alicujus sectae ortu merito metuendum; praecipue, si eo tempore ingenium aliquod intemperans, et paradoxa spirans, suboriatur. Quae omnia tenuerunt, Mahometes cum legem suam promulgavit. Secta nova licet pullulet, duobus si destituatur adminiculis, ab ea non metuas; non enim late se diffundet. Primum est, imperii, sive auctoritatis stabilitate, oppugnatio; nihil enim magis populare est, quam principatus et politias

politias convellere. Alterum est, porta luxuriae et voluptatibus aperta: haereses enim speculativae (qualis fuit olim Arianorum, et hodie Arminianorum) etsi in hominum ingenia miris modis operentur, statum tamen rerumpublicarum non magnopere conculcant, nisi ex occasione motuum civilium. Modi tres sunt, quibus novae sectae plantantur; miraculis, eloquentia, et gladio. Equidem martyria inter miracula numero; quoniam vires naturae humanae excedere videntur: idem etiam facere licet de excelsa illa et admirabili vitae sanctimonia. Certe non alia melior via est ad sectarum et schismatum ortus repellendos, quam abusu reformatio; dissidiorum minorum pacificatio; leniter a principio procedere, et a sanguinariis persecutionibus abstinere; schismatum denique coryphaeos favoribus potius et dignitatibus mollire atque allicere, quam violentia et saevitia exacerbare.

Mutationes et vicissitudines in rebus bellicis haud paucae sunt; sed praecipue in tribus versantur: in fede belli; in genere armorum; et in disciplina militari. Bella, antiquis temporibus, movere videbantur ex oriente potissimum in occidentem: etenim Persae, Assyrii, Arabes, Seythae (qui invasores erant) omnes orientales fuerunt. Verum est, Gallos fuisse occidentales; sed de duabus tantum ipsorum incursionibus legimus; una in Gallo-Graeciam, altera contra Romanos. Attamen oriens et occidentes coeli climata non determinant; neque etiam belli motus ab oriente, aut ab occidente, aliquid certae observationis recipiunt. Sed meridies et septentrio natura fixi sunt: atque raro in omni memoria invenitur, meridionales interiores invasisse septentrionales; sed e contra. Unde manifestum est, tractum mundi septentrionalem, natura ipsa, magis esse bellicosum; sive hoc ascribi possit hujus hemisphaerii stellis; sive amplitudini continentium ad partes septentrionales, cum partes australes (quantum adhuc innotuit) maria fere occupant; sive (id quod manifestissimum est) frigoribus climatis borealis; nam hoc ipsum, absque alia causa quacunque, corpora indurat, spiritus inflammat: ut liquet in populo Araucensi; qui ad ulteriora austri positi, omnibus Peruvienfibus fortitudine longe praecellunt.

Imperio aliquo magno labascente, et viribus fracto, pro certo bella exspectes. Etenim imperia magna, dum in vigore sunt, copias nativas provinciarum enervant et destruunt, propriis cohortibus domi fidentia: cum autem et illae deficiant, omnia ruunt, atque aliis gentibus in praedam cedunt. Hoc evenit in declinatione imperii Romani; atque etiam in imperio occidentali, post Carolum magnum, cum aves singulae plumas suas repeterent; atque simile quidpiam etiam imperio Hispano contingere possit, siquando viribus decideret. Ex altera parte, accessiones magnae ditionum et uniones regnorum similiter bella suscitant: etenim, cum status aliquis in potentiam majorem insurgit, similis est fluvio intumescenti, qui inundationem statim minatur; ut videre est in imperiis Romanorum, Turcarum, Hispanorum, et aliorum. Attende; cum mundus nationibus barbaris minus abundet, sed civiliores fere sunt; qui uxores temere non ducunt, nec liberos progignent, nisi modum familiam alendi; aut saltem victum parandi, praeviderint (ut fit in omnibus prope nationibus hodierno die, exceptis Tartaris) non ingruit periculum ab inundationibus aut migrationibus populorum: at cum populorum greges magni sunt, qui perpetuo sobolem suscipiunt, de fortunis et sustentatione sua in futurum minime solliciti; necessarium est, ut in seculo uno aut altero portionem aliquam multitudinis suae exonerent, et novas sedes quaerant, et sic alias nationes invadant; quod populi septentrionales veteres sorte facere solebant: fortes dantes, quae pars domi maneret, quae autem alio migraret. Cum gens aliqua, prius bellicosa, ad molliem et luxuriam degenerat, de bello certa esse possit; status enim tales plerun-

que,

que, dum degenerant, opes accumulunt; adeo ut praeda invitet, et declinatio virium animet gentes alias ad eosdem invadendos.

Quantum ad armorum et telorum genus; illorum mutationes sub observationem vix cadunt: attamen et haec ipsa periodos et vicissitudines suas fortiuntur. Pro certo enim est, tormenta aenea, apud urbem Oxydracarum in India, tempore Alexandri magni, cognita fuisse; eaque a Macedonibus, tonitrua, et fulgura, et operationes magicas, habita et appellata. Similiter indubitatum est usum pulveris pyrii, et tormentorum igneorum, Chinesibus, ante annos bis mille, innotuisse. Conditiones telorum, et mutationes in melius hae sunt. Primo, ut ad distantiam majorem feriant: id enim periculum ab hostili parte anticipat; quod certe tormenta et sclopeta majora praestant. Secundo, ut impetus eorum fortior et validior sit; in quo genere tormenta ignea arietationes omnes et antiquas machinas item superant. Tertio, ut usus eorum commodior et facilius sit; id quod etiam tormentis igneis majoribus competit: quae omnibus tempestatibus idonea: vestura levia et mobilia sunt; et his similia.

Quod ad militiam attinet: antiquis temporibus numerum praecipue curabant; virtuti et animis militum in bellis gerendis fidebant; dies saepius et loca praeliandi constituebant, et aequo Marte experiebantur; denique in acie instruenda et ordinanda imperitiores fere erant. Postea, numerum praecoptabant commodum potius, quam vastum; locorum opportunitates, diversionum artificia, et similia, captabant; postremo, in acie ipsa instruenda peritiores evadebant.

In reipublicae alicujus adolescentia arma florent; aetate media, literae; ac deinceps ad moram aliquam duo illa simul florere solent: devexa autem aetate, artes mechanicae et mercatura. Literae vero suam habent infantiam, quando leviusculae sunt, et pueriles: sequitur earum adolescentia, quando luxuriantur et juvenile quiddam sapiunt: succedit aetas virilis, quando solidiores et exactiores deveniunt: postremo senectus earum obrepat, cum siccæ et exhaustae fiunt; manente tamen garrulitate. Verum consultum non fuerit, in rotas haece vicissitudinum nimis longum oculos figere, ne vertigine corripiamur. Quatenus vero ad philologiam, quae in hoc argumento ut plurimum versatur, nihil aliud est, quam narratiuncularum et observationum futillum congeries quaedam; ideoque scripto huic minime congruit.

FRANCISCI BACONI

EQVITIS AVRATI,

PROCVRATORIS SECVNDI

JACOBI REGIS MAGNAE BRITANNIAE,

DE

SAPIENTIA VETERVM,

LIBER,

AD

INCLYTAM ACADEMIAM CANTABRIGIENSEM.

ILLVSTRISSIMO VIRO
COMITI SARISBURIENSI,
SUMMO THESAURARIO ANGLIAE, et
CANCELLARIO ACADEMIAE CANTABRIGIENSIS.

QVAE academiae Cantabrigiensi dicantur, tibi jure cancellarii accrescunt; quae autem a me proficisci possunt omnia, tibi nomine proprio debentur. Illud magis videndum, num ista, ut tibi debita, ita etiam te digna sint: atque quod in illis minimum est, ingenium auctoris, id propter tuum propensum in me animum nihil officiet; caetera dedecori non erunt. Nam si tempus spectetur; antiquitas primaeva summam venerationem habet: si docendi forma; parabola veluti arca quaedam est, in qua preciosissima quaeque scientiarum reponi consueverunt: si operis materia; ea philosophia est, vitae scilicet atque animae humanae decus secundum. Fas sit enim dixisse, quamvis philosophia, seculo nostro veluti per senium repuerascens, adolescentibus et fere pueris relinquatur; eam tamen omnium rerum, post religionem, gravissimam, atque natura humana maxime dignam esse plane censeo. Etiam politica, in qua te mirabilem praebes et facultate, et meritis, et sapientissimi regis judicio, ab eodem fonte emanat, ejusque pars magna est. Quod si cui ista, quae afferro, vulgata esse videantur: certe quid effecerim, judicium meum non est; id tamen secutus sum, ut, manifesta, et obsoleta, et locos communes praetervectus, aliquid etiam ad vitae ardua et scientiarum arcana conferam. Erunt itaque captui vulgari vulgaria: altiore autem intellectum fortasse non deferent, sed potius (ut spero) deducunt: verum dum huic operi dignitatem nonnullam astruere conor, quod ad te dicatum sit; periculum est, ne modestiae fines transeam, cum a me sit susceptum. Tu vero illud tanquam pignus affectus erga te mei, et observantiae, et animi maxime devoti accipies, eique praesidium nominis tui imperties. Quare cum tot et tanta sustineas, tempora tua diutius non morabor; sed finem faciam, tibi felicia omnia comprecatus, et perpetuo futurus

Tibi, et studio suo, et beneficiis tuis devinctissimus,

FRA. BACONVS.

ALMAE

A L M A E M A T R I
I N C L Y T A E A C A D E M I A E
C A N T A B R I G I E N S I.

CVM sine philosophia me certe nec vivere juvet; merito vos in magno honore habeo, a quibus mihi ista vitae praesidia et solatia fluxerint. Itaque hoc nomine, et me, et mea vobis debere profiteor, quo minus mirum sit, si vos vestris remunerem; ut motu naturali redeant a quo traxerint originem. Et tamen, nescio quomodo, rara videntur vestigia vos retrorsum spectantia: cum infinita a vobis profecta sint. Nec nimium mihi fumam (ut opinor) si sperem, propter rerum usum mediocre, quod nostrum vitae genus et institutum necessario traxit, nonnullam ad hominum doctorum inventa, per haec nostra, factam esse accessionem. Equidem in ea opinione sum, contemplationes, in vitam activam translatas, nonnihil novi decoris et vigoris acquirere; et suppetente uberiore materia, et magis altas fortasse radices agere, aut certe magis proceras et frondosas evadere. Neque vos (ut arbitror) ipsi nostis, quam late pateant vestra, quamque ad multa pertineant. Aequum est tamen omnia vobis attribui, atque in vestrum honorem cedere, cum accessiones quaeque principiis magna ex parte debeantur. Neque vero ab homine occupato aliquid exquisitum, aut otii miracula, et praerogativas requiretis; sed et hoc amoris meo summo erga vos et vestra tribuetis, quod intra rerum civilium spinas haec non prorsus perierint, sed vobis vestra servata sint. Valete.

Alumnus vester amantissimus,

FRA. BACONVS.

P R A E F A T I O.

ANTIQUITATEM primævæ (exceptis quæ in sacris literis habemus) oblivio et silentium involvit: silentia antiquitatis fabulae poëtarum exceperunt: fabulis tandem succedere scripta quæ habemus; adeo ut antiquitatis penetralia et recessus a sequentium seculorum memoria et evidentia, tanquam velo fabularum, discreta et separata sint; quod se interposuit et objecit medium inter ea, quæ perierunt, et ea, quæ extant. Equidem existimo plerosque in ea opinione fore, me delicias ac ludos facere; atque similem fere licentiam in transferendis fabulis usurpare, ac ipsi poëtae sibi sumptierint in fingendis; quod pro meo jure sane facere possem, ut contemplationibus magis arduis hæc, ad voluptatem sive meditationis propriæ, sive lectionis alienæ, aspergerem. Neque me latet quam versatilis materia sit fabula, ut huc illuc trahi, imò et duci possit; quantumque ingenii commoditas et discursus valeat, ut quæ nunquam cogitata sint, belle tamen attribuuntur. Etiam illa cogitatio animum subit, usum hujusce rei jampridem contaminatum esse: multi enim, ut inventis et placitis suis antiquitatis venerationem acquirerent, poëtarum fabulas ad ea traducere conati sunt: atque vetus illa vanitas et frequens, nec nuper nata, aut raro usurpata est. Nam et olim Chrysippus stoicorum opiniones vetustissimis poëtis, veluti somniorum aliquis interpret, ascribere solebat; et magis insulse chemici ludos et delicias poëtarum in corporum transformationibus, ad fornacis experimenta transtulerunt. Hæc (inquam) cuncta nobis satis et explorata et expensa sunt; omnemque ingeniorum circa allegorias levitatem et indulgentiam perspeximus et notavimus, neque propterea omnino de sententia decedimus. Primo enim absit ut paucorum ineptiae et licentia, parabolarum honori in genere detrahant. Hoc enim prophanum quiddam sonat et audax, cum hujusmodi velis et umbris religio gaudeat, ut qui eas tollat, commercia divinorum et humanorum fere interdicat. Verum de humana sapientia videamus. Fateor certe ingenue et libenter, me in hanc sententiam propendere, ut non paucis antiquorum poëtarum fabulis mysterium et allegoriam jam ab origine subesse putem; sive captus veneratione prisca seculi; sive quod in nonnullis fabulis reperio tantam et tam evidentem cum significato similitudinem et conjunctionem, tum in textura ipsa fabulae, tum in proprietate nominum, quibus personae sive actores fabulae insigniti et veluti inscripti prodeunt; ut sensum illum ab initio praeceptum et cogitatum fuisse, et de industria adumbratum, nemo constanter negaverit. Quis enim ita durus est et ad aperta caecutiens, ut, cum audiat famam, gigantibus extinctis, tanquam sororem posthumam progenitam esse, non illud ad murmura partium et famas seditiosas, quæ, sopitis rebellionibus, ad tempus vagari solent, referat? Aut cum audiat Typhonem gigantem nervos Jovis secuisse et abstulisse, ac Mercurium eos suffuratum esse, et Jovi reddidisse; non statim advertat hoc ad rebelliones praevalidas pertinere, quæ regibus nervos et pecuniarum et auctoritatis incidunt, ita tamen, ut per sermonum comitatem et prudentia edicta animi subditorum, non ita multo post, quasi furtim reconcilientur et vires regibus restituantur? Aut cum audiat, in illa memorabili Deorum contra gigantes expeditione, asinum Sileni cum ruderet maximi momenti ad profligandos gigantes fuisse; non liquido cogitet hoc de vastis

vastis rebellium conatibus, qui plerumque per inanes rumores et terrores vanos dissipantur, confictum fuisse? Etiam nominum conformitas et iudicium cui tandem hominum obscurum esse potest? cum Metis uxor Jovis plane consilium sonet; Typhon rumorem, Pan universum, Nemesis vindictam; et similia. Neque illud quenquam moveat, si aliquid interdum historiae subsit, aut si nonnulla ornamenti gratia addita sint, aut si tempora confundantur, aut si ex una fabula quippiam transferatur in aliam, et nova allegoria inducatur. Neceesse enim fuit haec fieri, cum inventa virorum fuerint, qui et aetate disjuncti, et instituto diversi erant; cum alii antiquiores, alii recentiores fuerint, alii rursus naturam rerum, alii res civiles sibi proponerent. Habemus et aliud sensus occulti et involuti signum non parvum, quod nonnullae ex fabulis tam absurdae narratione ipsa et insulae inveniantur, ut parabolam etiam ex longinquo ostendent, et veluti clament. Quae enim probabilis est fabula, etiam ad voluptatem et historiae similitudinem conficta existimari potest: quod autem nulli in mentem venisset cogitare, aut narrare, id in alios usus quaesitum videtur. Quale enim figmentum illud? Jovem Metin in uxorem accepisse, eamque statim ut gravidam sensisset comedis, unde ipse gravidus fieri coepit, et Palladem armatam ex capite peperit? Equidem existimo nulli mortalium obvenire vel somnium tam extra cogitationis vias situm et monstruosum. Ante omnia illud apud nos maxime valuit, et plurimum ponderis habuit, quod ex fabulis complures nullo modo nobis videntur ab eis inventae, a quibus recitantur et celebrantur, Homero, Hesiodo, reliquis; si enim liquido nobis constitisset eas ab illa aetate atque illis auctoribus manasse, a quibus commemorantur et ad nos devenerunt, nil magni certe aut excelsi ab hujusmodi origine nobis (ut nostra fert conjectura) expectare aut suspicari in mentem venisset. Verum, si quis attentius rem consideret, apparebit, illas tradi et referri tanquam prius creditas, et receptas, non tanquam tum primo excogitatas et oblatas. Quinetiam cum diversis modis a scriptoribus fere coaevs referantur, facile cernas, quod commune habent, ex veteri memoria desumptum; in quo variant, ex singulorum ornatu additum. Atque haec res existimationem earum apud nos auxit, ac si nec aetatis, nec inventionis poetarum ipsorum essent: sed veluti reliquiae sacrae, et aerae tenues, temporum meliorum; quae ex traditionibus nationum magis antiquarum in Graecorum tubas et fistulas incidissent. Quod si quis obstinato animo contendat, allegoriam in fabula semper subditiā et impostam, nec omnino nativam et genuinam fuisse: ei molesti non erimus, sed gravitatem illam iudicii, quam affectat, licet hebetiorem et fere plumbeam, remitemus; atque illum (si modo dignus sit) alio modo, tanquam de integro adoriemur. Duplex apud homines repertus est atque increbuit parabolarum usus, atque, quod magis mirum sit, ad contraria valet. Faciunt enim parabolae ad involucrum et velum; faciunt etiam ad lumen et illustrationem. Atque misso illo usu priore (potius quam lites suscipiamus) et receptis fabulis antiquis, tanquam rebus vagis et ad delectationem compositis; manet tamen proculdubio posterior iste usus, neque ulla ingenii violentia nobis extorqueri possit, neque impedit quicquam (qui sit mediocriter doctus) quin protinus recipiatur modus iste docendi, tanquam res gravis et sobria, atque omnis vanitatis expers, et scientiis apprime utilis, imo et quandoque necessaria; nimirum ut in inventis novis, et ab opinionibus vulgaribus remotis et penitus abstrusis, aditus ad intellectum humanum magis facilis et benignus per parabolas quaeratur. Itaque antiquis seculis, cum rationis humanae inventa, et conclusiones etiam eae quae nunc tritae et vulgatae sunt, tunc temporis novae et infusetae essent, omnia fabularum omnigenum, et aenigmatum, et parabolarum, et similitudinum plena erant: atque per haec docendi ratio, non occultandi artificium, quaesitum est; rudibus scilicet tunc temporis hominum ingeniis, et subtilitatis, nisi quae sub fen-

sum

sum cadebat, impatientibus et fere incapacibus. Nam ut hieroglyphica literis, ita parabolae argumentis erant antiquiores. Atque etiam nunc, si quis novam in aliquibus lucem humanis mentibus affundere velit, idque non incommode et aspere, prorsus eadem via insistendum est, et ad similitudinum auxilia confugiendum. Quare quae dicta sunt, ita claudemus. Sapientia prisca seculi, aut magna aut felix fuit: magna, si de industria excogitata est figura sive tropus: felix, si homines, aliud agentes, materiam et occasionem tantae contemplationum dignitati praebuere. Operam autem nostram (si quid in ea sit quod juvet) in neutra re male collocatam censebimus. Aut enim antiquitatem illustrabimus, aut res ipsas. Neque nescius esse possum hanc rem ab aliis tentatam esse: sed tamen, ut, quod sentiam, eloquar, idque non fastidiose, sed libere, ejus decus et virtus ex hujusmodi laboribus, licet magnis et operosis, fere periit; dum homines, rerum imperiti et non ultra locos certos communes docti, parabolarum sensus ad vulgaria quaedam et generalia applicaverunt, atque earundem vim veram, et proprietatem genuinam, ac indagationem altiore, non attigerunt. Nos autem erimus (ni fallimur) in rebus vulgatis novi; et aperta et plana a tergo relinquentes, ad ulteriora et nobiliora tendemus.

D E

S A P I E N T I A V E T E R V M.

I. CASSANDRA, five parrhesia.

NARRANT Cassandram ab Apolline adamatam fuisse, atque variis artificiis ejus desideria elusisse, spes nihilominus fovisse quousque donum divinationis ab eo extorsisset; tum vero, naſtam quod ab initio diſſimulatione ſua quaſiviffet, preces ejus aperte rejeciſſe: illum, cum quod temere largitus erat nullo modo revocare poſſet, et tamen vindicta arderet, nec foeminae callidae ludibrio eſſe vellet, muneri ſuo poenam addidiſſe; ut illa quidem vera ſemper praediceret, ſed nemo ei crederet: itaque vaticiniis ejus veritas affuit; fides deſuit: quod illa perpetuo experta eſt etiam in excidio patriae ſuae, de qua ſaepius monuerat, nemine auſcultante aut credente.

FABVLA de intempeſtiva et inutili libertate conſiliorum et monitorum conſicta videtur: qui enim ingenio ſunt pervicaci et aſpero, nec ſe Apollini, id eſt, deo harmoniae, ſubmittere volunt, ut rerum modos et menſuras, ſermonumque veluti tonos acutos et graves, aurium etiam magis peritarum et magis vulgarium differentias, tempora denique tum loquendi, tum ſilendi, ediſcant et obſervent; licet ſint prudentes et liberi, et conſilia aſſerant ſana et bona, nunquam tamen fere ſuaſu et impetu ſuo proficiunt, neque ad res tractandas efficaces ſunt; ſed potius exitium eis, apud quos ſe ingerunt, maturant, et tum demum poſt calamitatem et eventum ut vates et in longum proſpicientes celebrantur. Atque hujus rei exemplum eminet in M. Catone Vticenſi. Ille enim interitum patriae, et tyrannidem primo ex conſpiratione, deinde ex contentione Caſaris cum Pompeio ſecutam, diu ante, tanquam e ſpecula praevidit, et tanquam ex oraculo praedixit: ſed nil profecit interim, verum obfuit potius, et mala patriae acceleravit. Id quod prudenter advertit, et eleganter deſcribit M. Cicero, cum ad amicum ita ſcribat: *Cato optime ſentit, ſed nocet interdum reipublicae: loquitur enim tanquam in republica Platonis, non tanquam in ſaece Romuli.*

II. TYPHON, five rebellis.

NARRANT poëtae Junonem, indignatam quod Jupiter Palladem ex ſeſe ſine ea peperiffet, omnes deos atque deas precibus fatigaffe, ut ipſa etiam ſine Jove partum ederet: et poſtquam violentiae et importunitati ejus annuiſſent, terram illa concuſſit, ex quo motu Typhon natus eſt, monſtrum ingens et horrendum. Ille ſerpenti veluti nutritio datus eſt, ut ab eo aleretur. Nec mora, poſtquam adoleviſſet, quin bellum Jovi moveret. In eo conſictu Jupiter in poteſtatem gigantis venit, qui illum, in humeros ſublatus, in regionem remotam et obſcuram transportavit, et concis nervis et manuum et pedum, et ſecum abreptis, mancum et mutilatum reliquit. Mercurius autem nervos Jovis Typhoni ſuffuratus eſt, atque eos Jovi reſtituit. Jupiter

conſir-

confirmatus, belluam rursus impetiit; ac primum fulmine vulneravit, ex cujus sanguine serpentes nati sunt. Tum demum ruentem et fugientem (Aetnam super eum jaculatus) mole montis oppressit.

FABVLÁ de fortuna regum varia et rebellionibus, quae in monarchiis quandoque evenire consueverunt, conficta est. Reges enim regnis suis, ut Jupiter Junoni, veluti matrimonii vinculo juncti recte censentur: sed accidit nonnunquam ut imperandi consuetudine depravati, et in tyrannidem vergentes, omnia ad se trahant, et contempto ordinum et senatus sui consensu, ex sese pariant: id est, ex arbitrio proprio et imperio mero cuncta administrant. Id populi aegre ferentes, et ipsi moluntur caput aliquod rerum ex sese creare et extollere. Ea res ex occulta sollicitatione nobilium et procerum fere initia fumi, quibus conniventibus, tum populi fuscitatio tentatur; ex qua tumor quidam rerum (per Typhonis infantiam significatus) sequitur. Atque iste rerum status ab insita plebis pravitate et natura maligna (serpente regibus infestissimo) nutritur. Defectione autem viribus coalita, postremo res in apertam rebellionem erumpit; quae, quia infinita mala et regibus et populis infligit, sub dira illa Typhonis effigie repraesentatur, in qua centum capita ob divisas potestates, ora flammantia ob incendia, anguium cingula ob pestilentias (praesertim in obsidionibus) manus ferreae ob caedes, unguis aquilini ob rapinas, corpus plumis contextum ob perpetuos rumores, et nuncios et trepitationes, et hujusmodi. Atque interdum rebelliones istae tam praevalidae sunt, ut reges cogantur, tanquam a rebellibus transportati, relictis regni sedibus et urbibus primariis, vires contrahere, et in remotam aliquam et obscuram provinciam ditionis suae se recipere, nervis et pecuniarum et majestatis accisis: sed tamen non ita multo post, fortunam prudenter tolerantes, virtute et industria Mercurii nervos recipiunt, hoc est, affabiles facti, et per edicta prudentia, et sermones benignos, reconciliatis subditorum animis et voluntatibus, tandem alacritatem ad impensas conferendas, et novum auctoritatis vigorem excitant. Nihilominus, prudentes et cauti, aleam fortunae tentare plerumque nolunt, et a pugna abstinere; sed tamen operam dant ut aliquo facinore memorabili existimationem rebellium frangant. Quod si ex voto succedat, illi, vulneris accepti conscii, et rerum suarum trepidi, primo ad fractas et inanes minas, veluti serpentum sibilos, se vertunt: deinde, rebus desperatis, fugam capeffunt. Atque tum demum, postquam ruere incipiant, tutum est et tempestivum regibus copiis, et universa mole regni, tanquam Aetnae monte, eos persequi et opprimere.

III. CYCLOPES, five ministri terroris.

NARRANT Cyclopes ob feritatem et immanitatem primo a Jove in Tartarum detrusos, et perpetuo carceri adjudicatos fuisse: verum postea Tellus Jovi persuasit, ei non abs re fore, si eos vinculis liberaret, et eorum opera ad fulmina fabricanda uteretur. Quod et factum est, atque illi officiosi et industrii fulmina atque alia terroris instrumenta assiduo opere et minaci strepitu fecerunt. Tempore autem labente evenit, ut Jupiter Aesculapio Apollinis filio succenseret, ob hominem medicina a morte excitatum; iram autem tegens (quia parum justa indignandi causa suberat ob facinus pium et celebre) Cyclopes in eum secreto instigavit, qui, nihil cunctati, fulmine eum interemere: in cujus rei vindictam, Apollo, Jove non prohibente, sagittis eos confecit.

FABVLA

FABVLA ad regum facta pertinere videtur. Illi enim ministros saevos, et sanguinarios, et exactores, primo suppliciis afficiunt, et a rebus summovent: postea, ex consilio Telluris, id est, ignobili et parum honorifico, praevalente utilitate, eos rursus adhibent, sicuti aut executionum severitate aut exactionum acerbitate opus est. Illi, natura truces, et ex priore fortuna exasperati, et satis sentientes quod ab illis expectetur, miram diligentiam in huiusmodi rebus praestant; sed parum cauti, et ad gratiam ineundam et aucupandam praecipites, aliquando ex secretis principum nutibus et incertis mandatis invidiosam aliquam executionem peragunt. Principes autem invidiam declinantes, et satis gnari huiusmodi instrumenta nunquam sibi defutura, eos destituunt: et propinquis et amicis eorum, qui poenas subierunt, atque horum delationibus et vindictae, et odio populari eos relinquunt, unde magno plausu, et prosperis in reges votis et acclamationibus, sero magis quam immerito pereunt.

IV. NARCISSVS, five philautia.

NARCISSVS fuisse traditur forma et venustate mirabilis, sed suberat superbia ingens, et fastidium intolerandum. Itaque cum sibi placeret, alios despiceret, vitam egit solitariam in sylvis et venationibus, cum paucis comitibus, quibus ipse omnia erat. Affectabatur etiam eum ubique nymphea Echo. In hoc vitae instituto fatale ei erat ad fontem quendam limpidum venire, et iuxta eum sub aestum mediae diei decumbere. Cum autem in aqua imaginem propriam aspexisset, in contemplationem sui, ac deinde in admirationem effusus et raptus, nullo modo ab huiusmodi spectro et simulacro distrahi poterat; sed perpetuo defixus obtorpuit; ac tandem in florem nominis sui conversus est; qui flos ineunte vere se ostendit, et diis inferis, Plutoni, Proserpinae, et Eumenidibus sacer est.

FABVLA illorum et ingenia et fortunas repraesentare videtur, qui, five ob formam, five ob aliquas alias dotes, quibus ab ipsa natura, nulla accedente industria propria, ornati et insigniti sunt, effuse seipsos amant, et quasi depereunt. Cum hoc enim animi statu conjunctum fere est, ut non multum in publico, aut in rebus civilibus versentur; cum in eo vitae genere necesse sit occurrere multis neglectus et vilipendia, quae animos eorum deicere et turbare possint. Itaque vitam plerumque degunt solitariam, et privatam, et umbratilem, cum perpauco comitum delectu, eoque ex iis, qui illos magnopere colere et admirari videntur, quique illis veluti echo in omnibus dictis suis assentantur, et verborum obsequia praestant. Ex hac consuetudine depravatos et inflatos, et tandem admiratione sui ipsius attonitos, mira occupat desidia et inertia, ut prorsus torpeant, et omni vigore et alacritate destituantur. Eleganter autem sumitur flos vernus ad huiusmodi ingeniorum similitudinem, cum illa ingenia sub initia sua floreat et celebrentur, sed aetate confirmata expectationem de iis conceptam destituant et frustrantur. Eodem pertinet, quod flos ille diis inferis sacer sit; quia homines talis indolis ad omnia inutiles prorsus evadunt. Quicquid autem nullum ex se fructum edit, sed (veluti via navis in mari) transit et labitur, id apud antiquos umbris et diis inferis consecrari solebat.

V. STYX, five foedera.

PERVVLGATA est narratio, et in compluribus fabulis interponitur, de unico illo juramento, quo dii superi se obstringere solebant, cum poenitentiae locum sibi nullo modo relinqui volebant. Illud iuramentum nullam maiestatem coelestem, nullum attributum divinum advocabat et testabatur; sed Stygem, fluvium quendam apud

inferos, qui atria Ditis, multis spiris interfusus, cingebat. Haec enim formula sacramenti sola, neque praeter eam alia quaequam firma habita est et inviolabilis: scilicet incumbere poena perjurii, diis imprimis metuenda, ut qui fefellisset, ad deorum convivia per certa annorum spatia non accederet.

FABVLA de foederibus et pactis principum confecta videtur: in quibus illud nimio plus, quam oporteret, verum est, foedera, quacunque solennitate et religione juramenti munita, parum firma esse; adeo ut fere ad existimationem quandam, et famam, et ceremoniam magis, quam ad fidem, et securitatem, et effectum adhibeantur. Quin si accesserint etiam affinitatis vincula, veluti sacramenta naturae, si merita mutua, tamen omnia infra ambitionem, et utilitatem, et dominationis licentiam esse, apud plerisque reperiuntur. Tanto magis, quod principibus facile sit, per praetextus varios et speciosos, cupiditates suas et fidem minus sinceram (nemine rerum arbitro, cui ratio sit reddenda) tueri et velare. Itaque unum assumitur verum et proprium fidei firmamentum, neque illud divinitas aliqua coelestis: ea est necessitas (magnum potentibus numen) et periculum status, et communicatio utilitatis. Necessitas autem per Stygem eleganter repraesentatur, flumen fatale et irremeabile. Atque hoc numen advocavit ad foedera Iphicrates Atheniensis, qui quoniam inventus est, qui ea aperte loqueretur, quae plerique tacite animo volunt, non abs re sit, ipsius verba referre. Is cum Lacedaemonios varias cautiones, et sanctiones, et foederum firmamenta et vincula excogitare et proponere animadverteret, interfatus; *Vnum (inquit) Lacedaemonii, nobis vobiscum vinculum, et securitatis ratio esse possit, si plane demonstratis, vos ea nobis concessisse, et inter manus posuisse, ut vobis facultas laedendi nos, si maxime velletis, minime suppetere possit.* Itaque si facultas laedendi sublata sit, aut si ex foedere rupto periculum ingruat perditionis, aut diminutionis status, aut vestigialium, tum demum foedera rata et sancta, et tanquam juramento Stygis confirmata censerī possint: cum metus subit interdicti illius et suspensionis a conviviis deorum; sub quo nomine imperii jura et praerogativae, et affluentia et felicitas antiquis significantur.

VI. PAN, sive natura.

Fabula haec
invenitur, in
libro secundo
*De augmentis
scientiarum,*
aucta et locu-

ANTIQUI universam naturam sub persona Panis diligentissime descripserunt; hujus generationem in dubio relinquunt. Alii enim asserunt eum a Mercurio genitum; alii longe aliam generationis formam ei tribuunt; aiunt enim procos universos cum Penelope rem habuisse, ex quo promiscuo concubitu Pana communem filium ortum esse. Atque in hac posteriore narratione, proculdubio, aliqui ex recentioribus veteri fabulae nomen Penelopes imposuere, quod et frequenter faciunt, cum narrationes antiquiores ad personas et nomina juniora traducunt, idque quandoque absurde et insulse; ut hic cernere est; cum Pan ex antiquissimis diis, et longe ante tempora Vlyssis fuerit, atque insuper Penelope ob matronalem castitatem antiquitati venerabilis haberetur. Neque praetermittenda est tertia illa generationis explicatio: quidam enim prodiderunt eum Jovis et Hybreos, id est, contumeliae, filium fuisse. Vtunque orto, Parcae illi sorores fuisse perhibentur. Effigies autem Panis talis ab antiquitate describitur: cornutus, cornibus usque ad coelum fastigiatis, corpore toto hispidus et villosus, barba imprimis promissa. Figura biformis, humana quoad superiora, sed semifera, et in caprae pedes definens. Gestabat autem insignia potestatis, sinistra fistulam, ex septem calamis compactam; dextra pedum, sive lignum, superius curvum et inflexum; induebatur autem chlamyde ex pelle pardalis. Potestates ei et munera hujusmodi attribuuntur, ut sit deus venatorum, etiam pastorum, et in universum ruricularum: praefes

ses item montium: erat etiam proximus Mercurio nuncius deorum. Habebatur insuper dux et imperator nympharum, quae circa eum perpetuo choreas ducere et tripudiare solebant: comitabantur et Satiri, et his seniores Sileni. Habebat etiam potestatem terrores immittendi, praesertim inanes, et superstitiosos, qui et Panici vocati sunt. Res gestae autem ejus non multae memorantur: illud praecipuum, quod Cupidinem provocavit ad luctum, a quo etiam in certamine victus est. Etiam Typhonem gigante retribus implicavit et cohibuit: atque narrant insuper, cum Ceres, moesta et ob raptam Proserpinam indignata, se abscondisset, atque dii omnes ad eam investigandam magnopere incubuissent, et se per varias vias dispertiti essent; Pani solummodo ex felicitate quadam contigisse ut inter venandum eam inveniret et indicaret. Ausus est quoque cum Apolline de victoria musices decertare, atque etiam, Mida iudice, praelatus est: ob quod iudicium Midas asininas aures tulit, sed clam et secreto. Amores Panis nulli referuntur, aut saltem admodum rari, quod mirum inter turbam deorum, prorsus tam profuse amatoriam, videri possit. Illud solummodo ei datur, quod Echo adamaret, quae etiam uxor ejus habita est, arque unam etiam nympham, Syringam nomine, in quam, propter iram et vindictam Cupidinis (quem ad luctum provocare non reveritus esset) incensus est. Neque etiam prolem ullam suscepit (quod similiter mirum est, cum dii, praesertim masculi, prolifici admodum essent) nisi quod ei tribuatur tanquam filia, muliercula quaedam ancilla, Iambe nomine, quae ridiculis narratiunculis oblectare hospites solebat; ejusque proles ex conjuge Echo esse, a nonnullis existimabatur.

FABVLA nobilis, si quae alia, atque naturae arcanis et mysteriis gravida, et quasi distenta.

Pan (ut et nomen ipsum etiam sonat) universitatem rerum, sive naturam repraesentat et proponit. De hujus origine duplex omnino sententia est; atque adeo esse potest: aut enim a Mercurio est, verbo scilicet divino (quod et sacrae literae extra controversiam ponunt, et philosophis iis, qui magis divini habiti sunt, visum est) aut ex confusis rerum seminibus. Qui enim unum rerum principium posuerunt, aut ad Deum illud retulerunt; aut si materiaturum principium volunt, illud tamen potentia varium asseruerunt: adeo ut omnis hujusmodi controversia ad illam distributionem reducatur, ut mundus sit, vel a Mercurio, vel a procis omnibus.

*Namque canebat uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animaeque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis.*

Virg. Eccl. vi.
31.

Tertia autem generatio Panis ejusmodi est, ut videantur Graeci aliquid de Hebraeorum mysteriis, vel per Aegyptios internuncios, vel utcumque, inaudivisse; pertinet enim ad statum mundi non in meris natalibus suis, sed post lapsum Adami, morti et corruptioni expositum et obnoxium factum. Ille enim status Dei et peccati proles fuit, ac manet. Itaque triplex ista narratio de generatione Panis etiam vera videri possit, si rite et rebus et temporibus distinguatur: nam iste Pan, quem intuemur et contemplamur, ac nimio plus quam oportet colimus, ex verbo divino, mediante confusa materia (quae et ipsa a Deo creata erat) et subintrante praevaricatione et corruptione, ortum habet.

Naturae rerum, fata rerum, sorores vere perhibentur et ponuntur; naturalium siquidem caufarum catenae ortus rerum, et durationes, et interitus, et depressiones, et eminentias, et labores, et felicitates, et fata denique omnia, quae rebus accidere possunt, trahunt.

Cornua autem mundo attribuuntur. Quod cornua huiusmodi ab imo latiora, ad verticem acuta sint; id eo spectat, quod omnis rerum natura instar pyramidis acuta sit: individua enim infinita sunt; ea colliguntur in species et ipsas multiplices; species rursus insurgunt in genera; atque haec quoque ascendendo in magis generalia contrahuntur, ut tandem natura tanquam in unum coire videatur. Neque mirum est Panis cornua etiam coelum ferire; cum summities naturae sive ideae universales etiam ad divina quodammodo pertingant. Paratus enim et propinquus est transitus a metaphysica ad theologiam naturalem.

Corpus autem naturae elegantissime et verissime depingitur hirsutum, propter rerum radios; radii enim sunt tanquam naturae crines, sive villi, atque omnia fere vel magis vel minus radiofa sunt; quod in facultate visus manifestissimum est, nec minus in omni virtute et operatione ad distans; quicquid enim operatur ad distans, id etiam radios emittere recte dici potest; sed maxime omnium prominet barba Panis, quia radii corporum coelestium maxime ex longinquo operantur et penetrant. Quin et sol, quando parte superiore ejus nube obvoluta, radii inferius erumpunt, ad aspectum barbatus cernitur.

Etiam corpus naturae rectissime describitur biforme, ob differentiam corporum superiorum et inferiorum. Illa enim, ob pulchritudinem et motus aequabilitatem et constantiam, necnon imperium in terram et terrestria, merito sub humana figura repraesentantur: haec autem, ob perturbationem et motus inkompositos et quod a coelestibus regantur, bruti animalis figura contenta esse possunt. Eadem corporis descriptio pertinet ad participationem specierum. Nulla enim natura simplex videri potest, sed tanquam ex duobus participans et concreta. Habet enim homo nonnihil ex bruto, brutum nonnihil ex planta, planta nonnihil ex corpore inanimato, omniaque revera biformia sunt et ex specie superiore et inferiore compacta. Acutissima autem est allegoria de pedibus caprae, propter motum ascensionis corporum terrestrium versus regiones aëris et coeli: capra enim animal scansorium est, eaque e rupibus pendere, atque in praecipitiis haerere amat; quod etiam res, licet inferiori globo destinatae, miris modis faciunt, ut in nubibus et meteoris manifestissimum est.

Insignia autem in manibus Panis duplicia. Alterum harmoniae, alterum imperii. Fistula enim ex septem calamis concentum rerum et harmoniam, sive concordiam cum discordia mistam, quae ex septem stellarum errantium motu conficitur, evidenter ostendit. Pedum autem illud etiam nobilis translatio est; propter vias naturae partim rectas, partim obliquas. Praecipue autem lignum, sive virga, versus superiorem partem curva est; quia omnia providentiae divinae opera in mundo fere per ambages et circuitus fiunt; ut aliud agi videri possit, aliud interim revera agatur; ut Iosephi venditio in Aegyptum, et similia. Quinetiam in regimine humano omni prudentiore, qui ad gubernacula sedent, populo convenientia per praetextus et vias obliquas felicius quae volunt, quam ex directo, superinducunt et insinuant; adeo ut omnis imperii virga sive bacillum vere superius inflexum sit. Vestis Panis et amiculum ingeniose admodum ex pelle pardalis fuisse fingitur; propter maculas ubique sparsas; coelum enim stellis, maria insulis, tellus floribus consperguntur; atque etiam res particulares fere variegatae esse solent circa superficiem, quae veluti rei chlamys est.

Officium autem Panis nulla alia re tam ad vivum proponi atque explicari potuerit, quam ut Deus venatorum sit: omnis enim naturalis actio, atque adeo motus et processus, nihil aliud quam venatio est. Nam et scientiae et artes opera sua venantur, et concilia humana fines suos, atque res naturales omnes vel alimenta sua tanquam praedam,

praedam, vel voluptates suas tanquam solatium, venantur, idque modis peritis et sagacibus.

Torva leaena lupum sequitur, lupus ipse capellam:

Florentem cytisum sequitur lasciva capella.

Etiam ruricularum in genere Pan deus est, quia hujusmodi homines magis secundum naturam vivant, cum in urbibus et aulis natura a cultu nimio corrumpatur; ut illud poëtae amatorum verum sit,

Pars minima est ipsa puella sui.

Montium autem imprimis praefes dicitur Pan, quia in montibus et locis editis natura rerum panditur, atque oculis et contemplationi magis subjicitur. Quod alter a Mercurio deorum nuncius sit Pan, ea allegoria plane divina est, cum proxime post verbum Dei, ipsa mundi imago divinae potentiae et sapientiae praeconium sit. Quod et poëta divinus cecinit; *Coeli enarrant gloriam Dei, atque opera manuum ejus indicat firmamentum.*

Pana autem oblectant nymphae; animae scilicet: deliciae enim mundi, animae viventium sunt: illæ autem merito earum imperator, cum illae naturam quaeque suam veluti ducem sequantur, et circa eam cum infinita varietate, veluti singulae more patrio, saltent et choreas ducant, motu neutiquam cessante. Vna perpetuo comitantur fatyri et Sileni; senectus scilicet et juvenus; omnium enim rerum est aetas quaedam hilaris et saltatrix; atque rursus aetas tarda et bibula: utriusque autem aetatis studia vere contemplanti (tanquam Democrito) fortasse ridicula et deformia videntur, instar fatyri alicujus aut Sileni. De Panicis autem terroribus prudentissima doctrina proponitur: natura enim rerum omnibus viventibus indidit metum, ac formidinem, vitae atque essentiae suae conservatricem, ac mala ingruentia vitantem et depellentem: veruntamen eadem natura modum tenere nescia est; sed timoribus salutaribus semper vanos et inanes admiscet, adeo ut omnia (si intus conspici darentur) Panicis terroribus plenissima sint; praesertim humana, quae superstitione (quae vere nihil aliud, quam Panicus terror, est) in immensum laborant; maxime temporibus duris et trepidis et adversis.

Quod vero attinet ad audaciam Panis, et pugnam per provocationem cum Cupidine; id eo spectat, quia materia non caret inclinatione et appetitu ad dissolutionem mundi et recidivationem in illud Chaos antiquum, nisi praevalida rerum concordia (per amorem sive Cupidinem significata) malitia et impetus ejus cohiberetur et in ordinem compelleretur: itaque bono admodum hominum et rerum fato sit, ut illud certamen Pan adversum experiatur, et victus abscedat. Eodem prorsus pertinet et illud de Typhone in retibus implicato; quia utcumque aliquando vasti, et insoliti rerum tumores sint (id quod Typhon sonat) sive intumescant maria, sive intumescant nubes, sive intumescat terra, sive alia, tamen rerum natura hujusmodi corporum exsuperantias atque insolentias reti inextricabili implicat et coercet, et veluti catena adamantina devincit.

Quod autem inventio Cereris huic deo attribuitur, idque inter venationem; reliquis diis negatur, licet sedulo quaerentibus et illud ipsum agentibus; monitum habet verum admodum et prudens; hoc est, ne rerum utilium ad vitam et cultum inventio, qualis fuit segetum, a philosophiis abstractis, tanquam diis majoribus expectetur, licet totis viribus in illud ipsum incumbant; sed tantummodo a Pane, id est, experientia sagaci et rerum mundi notitia universali, quae etiam casu quodam ac veluti inter venandum in hujusmodi inventa incidere solet.

Illud

Illud autem musices certamen, ejusque eventus, salutarem exhibet doctrinam, atque eam quae rationi et judicio humano gestienti et se efferenti sobrietatis vincula injicere possit. Duplex enim videtur esse harmonia et quasi musica: altera providentiae divinae, altera rationis humanae. Judicio enim humano, ac veluti auribus mortalium, administratio mundi et rerum, et judicia divina secretiora sonant aliquid durum et quasi absonum: quae inscitia licet asininis auribus merito insigniatur, tamen et ipsae illae aures secreto, nec palam gestantur: neque enim hujusce rei deformitas a vulgo conspicitur aut notatur.

Postremo, minime mirum est, si nulli amores Pani attribuantur, praeter conjugium Echus; mundus enim se ipso, atque in se rebus omnibus fruitur: qui amat autem, frui vult, neque in copia desiderio locus est. Itaque mundi amores esse nulli possunt, nec potiendi cupido, cum se ipso contentus sit, nisi fortasse sermones: ii sunt nympha, Echo, aut, si accuratiores sint, Syringa. Inter sermones autem, sive voces, excellenter ad conjugium mundi fumitur sola Echo; ea enim demum vera est philosophia, quae mundi ipsius voces fidelissime reddit, et veluti distante mundo conscripta est; et nihil aliud est, quam ejusdem simulacrum et reflexio, neque addit quicquam de proprio, sed tantum iterat et resonat. Ad mundi etiam sufficientiam et perfectionem pertinet, quod prolem non edat: ille enim per partes generat; per totum autem quomodo generare possit, cum corpus extra ipsum non sit. Nam de filia ejus putativa, muliercula illa, est sane ea adjectio quaedam ad fabulam sapientissima; per illam enim repraesentantur eae, quae perpetuis temporibus passim vagantur, atque omnia implent, vaniloquae de rerum natura doctrinae, re ipsa infructuosae, genere quasi subdititiae, garulitate vero interdum jucundae, interdum molestae et importunae.

VII. PERSEVS, sive bellum.

Fabula haec invenitur, in libro secundo De augmentis scientiarum, aucta et locum detata.

PERSEVS traditur fuisse a Pallade missus ad obtruncandam Medusam, quae populis plurimis ad occidentem in extremis Hiberiae partibus maximae calamitati fuit. Monstrum enim hoc tam dirum atque horrendum fuit, ut aspectu solo homines in saxa verteret. Erat autem e Gorgonibus una ac sola mortalis Medusa; cum passivae reliquae non essent. Itaque Perseus, ad tam nobile facinus se comparans, arma ac dona a tribus diis accepit: tales alas a Mercurio, a Plutone galeam, scutum a Pallade et speculum. Neque tamen, licet tanto apparatu instructus, ad Medusam recta perrexit: sed primum ad Graecos divertit; eae sorores ex altera parente Gorgonibus erant. Atque Graecae istae canae jam a nativitate erant et tanquam vetulae. Oculus autem iis tantummodo et dens erat omnibus unicus, quos prout exire foras quamque contingerat, vicissim gestare, reversae autem iterum deponere solebant: hunc itaque oculum, atque hunc dentem illae Perseo commodarunt. Tum demum cum se abunde ad destinata perficienda instructum judicaret, ad Medusam properavit impiger et volans: illam autem dormientem offendit: neque tamen aspectui ejus (si evigilaret) se committere audebat, sed cervice reflexa, in speculum Palladis inspiciebat, atque hoc modo ictus dirigens, caput ei abscidit. Ex sanguine autem Medusae fuso statim Pegasus alatus emicuit. Caput autem abscissum Perseus in scutum Palladis inseruit, cui etiamnum sua mansit vis, ut ad ejus intuitum omnes ceu attoniti aut fiderati obrigerent.

FABULA de belligerandi ratione et prudentia conficta videtur. Atque in ipsa de bello suscipiendo et de genere belli eligendo deliberatione, tria proponit praecepta sana et gravia, tanquam ex consilio Palladis. Primo ut de subjugatione nationum finiti-

finitimarum quis non admodum laboret. Neque enim eadem est patrimonii et imperii amplificandi ratio. Nam in possessionibus privatis vicinitas praediorum spectatur: sed in propagando imperio occasio et belli conficiendi facilitas et fructus loco vicinitatis esse debent. Certe Romani, quo tempore occidentem versus vix ultra Liguriam penetraverant, orientis provincias usque ad montem Taurum armis et imperio complexi sunt. Itaque Perseus, licet orientalis, tamen longinquam expeditionem usque ad extrema occidentis minime detrectavit. Secundo curae esse debet, ut iusta et honorifica subsit belli causa: id enim et alacritatem tum militibus, tum populis impensas conferentibus addit: et societates aperit et conciliat, et plurimas denique commoditates habet. Nulla autem belli causa magis pia sit, quam debellatio tyrannidis, sub qua populus succumbit, et prosternitur sine animis et vigore, tanquam sub aspectu Medusae. Tertio prudenter additur, quod cum tres Gorgones fuerint (per quas bella repraesentantur) Perseus illam delegerit, quae fuerit mortalis; hoc est, bellum ejus conditionis, quod confici et ad exitum perducere posset, nec vastas aut infinitas spes persecutus est. Instructio autem Persei ea est, quae ad bellum unice confert et fortunam fere trahit. Accepit enim celeritatem a Mercurio, occultationem consiliorum ab Orco, et providentiam a Pallade. Neque caret allegoria, eaque prudentissima, quod alae illae celeritatis tales, non axillares fuerint, atque pedibus, non humeris additae; quia non tam in primis belli aggressibus, quam in eis quae sequuntur, et primis subsidio sunt, celeritas requiritur: nullus enim error in bellis magis frequens est, quam quod, prosecutiones et subsidiarii impetus initiorum alacritati non respondent. Etiam illa providentiae divisio (nam de galea Plutonis, quae homines invisibiles reddere solebat, parabola manifesta est) ingeniosa videtur, de scuto et speculo; neque enim ea providentia solum adhibenda est, quae cavet instar scuti, sed illa altera, per quam hostium vires, et motus, et consilia cernuntur, instar speculi Palladis. Verum Perseo, utcumque copiis aut animis instructo, restat aliud quiddam maximi per omnia momenti antequam incipiatur bellum, nimirum ut divertat ad Graecas. Graecae autem proditioes sunt, bellorum scilicet sorores, non germanae illae quidem sed generis nobilitate quasi impares. Bella enim generosa, proditioes degeneres et turpes. Earum descriptio elegans est; ut canae a nativitate sint et tanquam vetulae, propter perpetuas proditorum curas et trepitationes: earum autem vis (antequam in manifestam defectionem erumpant) aut in oculo, aut in dente est: omnis enim factio, a statu quopiam alienata, et speculatur, et mordet: atque huiusmodi oculus et dens tanquam communis est. Nam quae didicerunt et noverunt, fere per manus factionis ab uno ad alterum transeunt et percurrunt. Et quod ad dentem attinet, uno fere ore mordent, et similem cantilenam canunt, ut si unum audias, omnes audias. Itaque Perseo conciliandae sunt istae Graecae, ut oculum et dentem ei commodent: oculum ad indicia, dentem ad rumores ferendos, et invidiam constandam, et animos hominum sollicitandos. His itaque dispositis et praeparatis, sequitur ipsa belli actio. In ea Medusam dormientem invenit: prudens enim belli susceptor semper fere hostem assequitur imparatum et securitati propiorum: atque nunc tandem speculo Palladis opus est; plurimi enim ante ipsa pericula res hostium acute et attente introspicere possunt; sed in ipso periculi articulo praecipuus est usus speculi, ut modus periculi cernatur, terror non offundatur (quod per illum intuitum capite averso significatur). A bello perfecto sequuntur effecta duo: primum Pegasi illa generatio et exuscitatio, quae satis evidenter Famam denotat, quae per omnia volat et victoriam celebrat: secundum, gestatio capitis Medusae in scuto; siquidem nullum praesidii genus huic ob praestantiam comparari possit. Vni-

cum enim factus insigne et memorabile, feliciter gestum et perpetratum, omnes inimicorum motus cohibet, atque malevolentiam ipsam stupidam reddit.

VIII. ENDYMION, sive gratiofus.

PASTOR Endymion traditur a Luna fuisse adamatus: novum autem et singulare erat consuetudinis genus, siquidem ille decumbebat in nativa quadam specu sub faxis Latmiis; Luna autem haud raro de coelo perhibetur descendisse, et sopiti oscula petiisse, ac rursus in coelum se recepisse. Neque tamen otium istud et somnus in detrimentum fortunarum ejus cedebat, sed Luna interim effecit, ut pecus ejus pinguesceret admodum, ac numero etiam felicissime auctum esset, ut nulli pastorum greges essent laetiores, aut numerosiores.

FABVLA ad ingenia et mores principum pertinere videtur. Illi enim, cogitationum pleni et in suspensiones propensi, non facile ad consuetudinem vitae interiori recipiunt homines, qui sunt perspicaces, et curiosi, et quasi animo vigilantes, sive exsomniales: sed potius eos, qui ingenio sunt quieto et morigeri, et quod placitum est illis patiuntur, et nil ultra inquirunt, sed se veluti ignaros, et nil sentientes, et quasi sopitos praebeant; denique magis obsequium simplex, quam observantiam callidam, praestant. Etenim cum hujusmodi hominibus principes de maiestate sua, veluti Luna de orbe superiore, descendere, et personam (quam perpetuo gerere instar oneris cuiusdam sit) deponere, et familiariter versari, libenter consueverunt, idque se tuto facere posse putant. Id quod in Tiberio Caesare, principe omnium maxime difficili, praecipue annotatum fuit: apud quem illi solummodo gratiosi erant, qui notitiam morum ejus revera habebant, sed pertinaciter et quasi stupide dissimulabant. Quod etiam Ludovico undecimo Francorum regi, principi cautissimo et callidissimo, in moribus erat. Neque ineleganter in fabula ponitur antrum illud Endymionis: quia fere usitatum est illis, qui hujusmodi gratia apud principes florent, habere secessus aliquos amoenos, quo illos invitent ad otium et animi remissionem, absque fortunae suae mole. Qui autem in hoc genere gratiosi sunt, plerumque rem suam bene agunt: nam principes, licet fortasse ad honores eos non evehant, tamen, cum vero affectu, nec propter utilitatem tantum illos diligant, munificentia sua eos ditare consueverunt.

IX. SOROR GIGANTVM, sive fama.

MEMORANT poëtae, Gigantes e terra procreatos bellum Jovi et superis intulisse, et fulmine disiectos et devictos fuisse. Terram autem deorum ira irritatam, in vindictam natorum suorum Famam progenuisse, extremam gigantibus sororem.

Aen. iv. 178.

*Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Coeo Enceladoque sororem,
Progenuit.*

Hujus fabulae ea sententia videtur esse: per terram, naturam vulgi significarunt, perpetuo tumidam et malignam versus imperantes, et res novas parturientem: haec ipsa, occasionem adepta, rebelles parit et seditiosos, qui principes ausu nefario exturbare et deicere machinantur; quibus oppressis, eadem plebis natura, deterioribus favens, et tranquillitatis impatiens, rumores gignit, et susurros malignos, et famas querulas, et famosos libellos, et caetera id genus, ad invidiam eorum qui rebus prae-

funt:

sunt: ut actiones rebellium, et famae seditiosae genere et stirpe non differant; sed veluti sexu tantum, cum istae muliebres videantur, illae viriles.

X. ACTAEON et PENTHEVS, five curiosus.

CVRIOSITAS humana in secretis rimandis, et eorum notitia appetitu male sano concupiscenda, et prensanda, duplici exemplo apud antiquos coercetur: altero Actaeonis, altero Penthei. Actaeon, cum Dianam imprudens et casu sine veste vidisset, in cervum versus, a canibus, quos alebat, dilaceratus est. Pentheus, cum sacrificiorum Bacchi occultorum, conscensa arbore, spectator esse voluisset, furore percitus est. Fuit autem Penthei dementia ejus generis, ut res congeminaſſe existimaret, et duo soles et rursus duae Thebae ei ob oculos versarentur; adeo ut, cum Thebas properaret, statim alteris Thebis conspectis retraheretur: atque hoc modo perpetuo et irrequiete sursum et deorsum ferretur.

*Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas.*

Aen. iv. 469.

FABVLARVM prima, ad secreta principum; secunda, ad secreta divina pertinere videtur. Qui enim principibus non admissi, et praeter eorum voluntatem secretorum conscii sunt, odium certissimum apud eos consequuntur. Itaque gnari se peti, et occasiones captari, vitam degunt, cervorum more, timidam et suspicionibus plenam. Quin et illud saepius accidit, ut a servis et domesticis, in gratiam principum, accusentur et subvertantur. Vbi enim principis offensio manifesta est; quot servi, tot fere proditores esse consueverunt; ut Actaeonis fatum illos maneat. Alia est Penthei calamitas. Qui enim ausu temerario, mortalitatis parum memores, per excelsa naturae et philosophiae fastigia (tanquam arbore conscensa) ad mysteria divina aspirant, his poena proposita est, perpetuae inconstantiae, et judicii vacillantis et perplexi. Cum enim aliud sit lumen naturae, aliud divinum; ita cum illis sit, ac si duos soles viderent. Cumque actiones vitae et decreta voluntatis ab intellectu pendeant, sequitur etiam ut non minus voluntate, quam opinione, haesitent nec sibi omnino consent: itaque et duas Thebas similiter vident. Per Thebas enim actionum fines describuntur (cum Thebis Pentheo esset domus et perfugium). Hinc fit, ut nesciant quo se vertant, sed, de summa rerum incerti et fluctuantes, tantum subitis mentis impulsibus in singulis circumagantur.

XI. ORPHEVS, five philosophia.

FABVLA de Orphea vulgata, nec tamen interpretem fidum per omnia fortita, philosophiae universae imaginem referre videtur. Persona enim Orphei, viri admirandi et plane divini, et omnis harmoniae periti, et modis suavibus cuncta vincens, et trahens, ad philosophiae descriptionem facili transitu traducitur. Labores enim Orphei labores Herculis, quemadmodum opera sapientias opera fortitudinis, dignitate et potentia superant. Orpheus, ob amorem uxoris, morte immatura praereptae, fretus lyra, ad inferos descendere sibi in animum induxit, ut manes deprecaretur; neque spe sua decidit. Nam, placatis manibus et delinitis suavitate cantus, et modulationibus, tantum apud eos potuit, ut ei uxorem secum abducere indultum sit: ea tamen lege, ut illa eum a tergo sequeretur, ipse autem antequam ad luminis oras perventum esset ne respiceret. Quod cum ille nihilominus, amoris et curae impatientia (postquam fere in tuto esset) fecisset, rupta sunt foedera: atque illa ad inferos gradu praecipiti relapsa est. Ab illo tempore Orpheus, moestus, et mulierum osor, in solitudines

VOL. V.

M m m

tudines

tudines profectus est, ubi eadem cantus et lyrae dulcedine primo feras omnigenas ad se traxit, adeo ut, naturam suam exuentes, nec irarum aut ferocitatis memores, nec libidinis stimulis et furoribus praecipites actae, nec ingluviem satiare, aut praedae inhicare amplius curantes, in morem theatri, illum circumstarent, benignae et mansuetae inter se factae, et tantum lyrae concentui aures praebentes. Neque is finis, sed tanta musicae vis et potentia fuit, ut etiam sylvas moveret, et lapides ipsos, ut illa quoque se transferrent, et sedes suas circa eum, ordine et modo decenti, ponerent. Haec ei cum ad tempus feliciter et magna cum admiratione cessissent; tandem Thraciae mulieres stimulis Bacchi percitae, primo cornu raucum et immane sonans instarunt: ex eo, propter strepitum, musicae sonus amplius audiri non potuit: tum demum soluta virtute, quae ordinis et societatis istius erat vinculum, turbari coeptum est, et ferae singulae ad naturam suam redierunt, et se invicem ut prius persecutae sunt; neque lapides aut sylvae suis mansere locis: Orpheus autem ipse tandem a mulieribus furentibus discerptus est, et sparsus per agros; ob cuius mortis moerorem Helicon (fluvius Musis facer) aquas sub terram indignatus condidit, et per alia loca caput rursus extulit.

SENTENTIA fabulae ea videtur esse. Duplex est Orphei cantio: altera ad placandos manes: altera ad trahendas feras et sylvas. Prior ad naturalem philosophiam, posterior ad moralem et civilem aptissime refertur. Opus enim naturalis philosophiae longe nobilissimum, est ipsa restitutio et instauratio rerum corruptibilium, et (hujusce rei tanquam gradus minores) corporum in statu suo conservatio, et dissolutionis et putredinis retardatio. Hoc si omnino fieri detur, certe non aliter effici potest, quam per debita et exquisita naturae temperamenta, tanquam per harmoniam lyrae, et modos accuratos. Et tamen cum sit res omnium maxime ardua, effectu plerumque frustratur; idque (ut verisimile est) non magis aliam ob causam, quam per curiosam et intempestivam sedulitatem et impatientiam. Itaque philosophia, tantae rei fere impar, atque idcirco merito moesta, vertit se ad res humanas, et in animos hominum, suasu et eloquentia, virtutis, et aequitatis, et pacis amorem insinuans, populorum coetus in unum coire facit; et iuga legum accipere, et imperiis se submittere, et affectuum indomitorum oblivisci, dum praeceptis et disciplinae auscultant, et obtemperant: unde paulo post aedificia extruuntur, oppida conduntur, agri et horti arboribus conferuntur; ut lapides et sylvas non abs re convocari et transferri dictum sit. Atque ista rerum civilium cura rite atque ordine ponitur post experimentum corporis mortalis restituendi sedulo tentatum, et ad extremum frustratum: quia mortis necessitas inevitabilis, evidentius proposita, hominibus ad aeternitatem meritis et nominis fama quaerendam animos addit. Etiam prudenter in fabula additur, Orpheum a mulieribus et nuptiis alieno animo fuisse, quia nuptiarum delinimenta, et liberorum charitates, homines plerumque a magnis et excelsis erga respublicas meritis avertunt, dum immortalitatem propagine, non factis, assequi satis habent. Verum et ipsa sapientiae opera, licet inter humana excellent, tamen et suis periodis clauduntur. Evenit enim ut postquam regna et respublicae ad tempus floruerint, subinde perturbationes, et seditiones, et bella oriantur; inter quorum strepitus primo leges conticescunt, et homines ad naturae suae depravationes redeunt; atque etiam in agris, atque oppidis vastitas conspicitur. Neque ita multo post (si hujusmodi furores continuantur) literae etiam, et philosophia certissime disceperitur: adeo ut fragmenta tantum ejus, in paucis locis, tanquam naufragii tabulae, inveniantur, et barbara tempora ingruant; Heliconis aquis sub terra meris; donec, debita rebus vicissitudine, non iidem fortasse locis, sed apud alias nationes erumpant et emanent.

XII. COELVM, five origines.

TRADVNT poëtae Coelum antiquissimum deorum extitisse; hujus partes generationis a filio Saturno falce demessas fuisse. Saturnum autem fobolem numerosam generasse: sed filios continuo devorasse, tandem vero Jovem exitium effugisse; et adultum patrem Saturnum in Tartarum detrussisse, et regnum accepisse; quinetiam patris genitalia eadem falce, qua ille Coelum exsecuerat, abscidisse, atque in mare projecisse, inde Venerem natam esse. Postea vero Jovis regnum vix confirmatum, duo memorabilia bella excepisse. Primum, Titanum, in quibus debellandis Solis operam (qui solus ex Titanibus Jovis rebus favebat) egregiam fuisse: secundum Gigantum, qui et ipsi fulmine et Jovis armis disjecti sunt; quibus domitis, Jovem securum regnasse.

FABVLA videtur aenigma de origine rerum, non multum discrepans ab ea philosophia, quam postea Democritus amplexus est, qui apertissime omnium aeternitatem materiae asseruit, aeternitatem mundi negavit; in quo aliquanto propius ad veritatem verbi divini accessit, cujus narratio materiam informem ante opera dierum statuit. Sententia fabulae hujusmodi est. Coelum esse concavum illud, five ambitum, quod materiam complectitur. Saturnum autem materiam ipsam, quae omnem generandi vim parenti praescidit. Summam enim materiae perpetuo eandem esse; neque ipsum quantum naturae crescere aut minui. Agitationes autem, et motus materiae, primo imperfectas et male cohaerentes rerum compages produxisse, et veluti tentamenta mundorum; dein aevi processu fabricam ortam esse, quae formam suam tueri et conservare posset. Itaque priorem aevi distributionem per regnum Saturni significari, qui ob frequentes rerum dissolutiones, et breves durationes, filiorum suorum devorator habitus est: secundam autem per regnum Jovis, qui continuas istas et transitorias mutationes in Tartarum detrussit; qui locus perturbationem significat. Is locus videtur esse spatium inter ima coeli et interiora terrae medium; quo intervallo perturbatio et fragilitas et mortalitas five corruptio maxime versatur. Atque durante priore illa generatione rerum, quae sub regno Saturni tenuit, Venerem natam non fuisse. Donec enim in universitate materiae discordia esset concordia potior et valentior, mutatio per totum necessario facta est, atque in ipsa fabrica integrali. Tales vero generationes rerum extiterunt, antequam Saturnus exsecutus esset. Hunc vero generationis modum cessantem alter ille modus continuo excepit, qui per Venerem fit, adulta et praevalida rerum concordia: ut mutatio tantum per partes procedat, integra et inconcussa fabrica universali. Saturnum tamen detrusum et deturbatum, non peremptum et extinctum narrant, quia mundum in antiquam confusionem, et interregna relabi posse, opinio Democriti erat: quod Lucretius ne suis temporibus eveniret deprecatus est.

Quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,

Et ratio patius, quam res, persuadeat ipsa.

Lib. v. 198.

Postquam autem mundus mole et vi sua consisteret, tamen otium ab initio non fuisse. Nam secutos primum in coelestibus regionibus motus notabiles, qui virtute solis, in coelestibus praedominante, ita sopiti sunt, ut mundi status conservaretur: postea similiter in inferioribus; per inundationes, tempestates, ventos, terrae motus magis universales, quibus etiam oppressis et dissipatis, magis pacata ac durabilis rerum conspiratio et tranquillitas accrevit. Verum de ista fabula utrumque pronunciari potest, et fabulam philosophiam continere, et philosophiam rursus fabulam. Novimus enim (ex fide) haec omnia nil aliud esse, quam sensus jampridem cessantia et deficientia.

entia oracula: cum mundi et materia et fabrica ad creatorem verissime referatur.

XIII. PROTEVS, five materia.

NARRANT poëtae Proteum Neptuno pastorem fuisse; eundemque senem et vatem; vatem scilicet praestantissimum et veluti ter maximum. Noverat enim non futura solummodo, sed et praeterita et praesentia, adeo ut, praeter divinationem, etiam omnis antiquitatis et omnium secretorum nuncius ac interpretis esset. Morabatur autem sub ingenti specu. Ibi ei mos erat sub meridiem gregem suum phocarum numerare, atque deinde somno se dare. Qui autem opera ejus aliqua in re uti volebat, is non alio modo apud eum valere poterat, nisi eum manicis comprehensum vinculis constringeret. Ille contra, ut se liberaret, in omnes formas, atque rerum miracula, ignem, lympham, feras, se vertere solebat; donec tandem in pristinam formam restitueretur.

SENSVS fabulae ad abdita naturae et conditiones materiae pertinere videtur. Sub Protei enim persona materia significatur, omnium rerum post Deum antiquissima. Materia autem sub coeli concavo, tanquam sub specu, habitat. Neptuni autem mancipium est, quia omnis materiae operatio et dispensatio in liquidis praecipue exercetur. Pecus autem, five grex Protei, non aliud videtur esse, quam species ordinariae animalium, plantarum, metallorum, in quibus materia videtur se diffundere et quasi confumere; adeo ut postquam istas species effinxerit, et absolverit (tanquam penso completo) dormire et quiescere videatur, nec alias amplius species moliri, tentare, aut parare. Atque haec est Protei pecoris numeratio, et subinde somnus. Hoc autem sub meridiem, non auroram et vesperum, fieri dicitur; id est, cum tempus jam venerit, quod speciebus ex materia debite praeparata et praedisposita perficiendis et excludendis maturum sit, et quasi legitimum, et inter rudimenta earum et declinationes medium; quod nos satis scimus ex historia sacra sub tempus ipsum Creationis fuisse; tum enim per virtutem illam divini verbi *Producat*, materia ad imperium creatoris, non per ambages suas, sed subito confluit, et opus suum in actum affatim perduxit, ac species constituit. Atque hucusque fabula narrationem suam de Proteo libero et soluto cum pecore suo complet. Nam universitas rerum, cum structuris et fabricis specierum ordinariis, est materiae non constrictae aut devinctae, et gregis materiaturum facies. Nihilominus si quis peritus naturae minister vim adhibeat materiae, et materiam vexet, atque urgeat, tanquam hoc ipso destinato et proposito, ut illam in nihilum redigat; illa contra (cum annihilatio, aut interitus verus, nisi per Dei omnipotentiam fieri non possit) in tali necessitate posita in miras rerum transformationes et effigies se vertit: adeo ut tandem veluti in orbem se mutet, et periodum impleat, et quasi se restituat, si vis continuetur. Ejus autem constrictionis seu alligationis ratio magis facilis erit et expedita, si materia per manicas comprehendatur, id est, per extremitates. Quod autem additur, in fabula, Proteum vatem fuisse, et trium temporum gnarum, id cum materiae natura optime consentit. Necesse est enim, ut qui materiae passiones et processus noverit, rerum summam et earum, quae factae sunt, et quae fiunt, et quae insuper futurae sunt, comprehendat, licet ad partes et singularia cognitio non extendatur.

XIV. ME-

XIV. MEMNON, five praematurus.

MEMORANT poëtae Memnonem Aurorae filium fuisse. Ille armorum pulchritudine insignis, et aura populari celebris, ad bellum Trojanum venit, et ad summa ausu praecipiti festinans et anhelans, cum Achille, Graecorum fortissimo certamen singulare iniit, atque ejus dextra occubuit. Hunc Jupiter miseratus aves lugubre quiddam et miserabile perpetuo quiritantes ad exequias ejus et funeris decus excitavit; ejusdem statua quoque, solis orientis radiis percussa, sonum flebilem edere solita fuisse perhibetur.

FABULA ad adolescentum summae spei calamitosos exitus pertinere videtur. Illi enim tanquam Aurorae filii sunt; atque inanium et externorum specie tumidi, majora fere viribus audent, atque herôes fortissimos laceffunt, et in certamen deposcunt, et impari congressu succumbentes, exstinguuntur: horum autem mortem infinita commiseratio sequi solet; nil enim inter fata mortalium tam flebile est, tamque potens ad misericordiam commovendam, quam virtutis flos immaturo exitu praecifus. Neque enim prima aetas ad satietatem scilicet, aut ad invidiam usque duravit, quae moestitiam in obitu lenire, aut misericordiam temperare possit; quinetiam lamentationes et planctus non solum tanquam aves illae funebres circa rogos eorum volitant, sed et durat hujusmodi miseratio et producit: maxime autem per occasiones et novos motus, et initia magnarum rerum, veluti per solis radios matutinos, desideria eorum renovantur.

XV. TITHONVS, five fatias.

ELEGANS fabula narratur de Tithono, eum ab Aurora adamatum fuisse, quae perpetuam ejus consuetudinem exoptans, a Jove petiit, ut Tithonus nunquam mori posset: verum incuria muliebri oblita est petitioni suae et illud inferere, ut nec senectute gravaretur. Itaque moriendi conditio ei erepta est, senium autem secutum est mirum et miserandum, quale consentaneum est evenire ei, cui mors negatur, aetas perpetuo ingravescit. Adeo ut Jupiter, hujusmodi fortem miseratus, tandem eum in cicadam converterit.

HAEC fabula ingeniosa adumbratio et descriptio voluptatis esse videtur; quae a principio, velut sub tempus Aurorae, adeo grata est, ut homines vota faciant ut gaudia hujusmodi sibi perpetua et propria sint, obliti satietatem et taedium eorum, instar senii, ipsis non cogitantibus obventura. Adeo ut ad extremum, cum actiones voluptariae homines deserant, cupido vero et affectus non moriantur, fieri soleat ut homines sermonibus tantum et commemorationibus earum rerum, quae eis integra aetate voluptati fuerunt, se oblectent. Quod in libidinosis et viris militaribus fieri videmus, cum illi impudicos sermones, hi facinora sua retractent, cicadarum more, quarum vigor tantum in voce est.

XVI. PROCVS JUNONIS, five dedecus.

NARRANT poëtae Jovem, ut amoribus suis potiretur, multas et varias formas sumpsisse, tauri, aquilae, cycni, imbris aurei; cum autem Junonem sollicitaret, vertisse se in formam maxime ignobilem, atque contemptui et ludibrio expositam. Ea fuit miseri cuculi, imbre et tempestate madefacti et attoniti, tremebundi, et semi-mortui.

PRVDENS

PRVDENS fabula est et ex intimis moribus desumpta. Sensus vero talis, ne homines nimium sibi placeant, existimantes virtutis suae specimen eos apud omnes in pretio et gratia ponere posse. Id enim succedere pro natura et moribus eorum, quos ambiunt et colunt; qui si homines sunt nullis ipsi dotibus et ornamentis insigniti; sed tantum ingenio sunt superbo et maligno (id quod sub figura Junonis repraesentatur) tum vero nōrint sibi exuendam prorsus esse omnem personam, quae vel minimum prae se ferat decoris et dignitatis: atque decipere se plane, si alia via insistant; neque satis esse si obsequii deformitatem praestant, nisi omnino se in personam abjectam et degenerem mutant.

XVII. CVPIDO, sive atomus.

QVAE de Cupidine sive Amore dicta sunt a poetis, in eandem personam proprie convenire non possunt: ita tamen discrepant, ut confusio personarum rejiciatur, similitudo recipiatur. Narrant itaque Amorem omnium deorum fuisse antiquissimum, atque adeo omnium rerum, excepto chao, quod ei coevum perhibetur; chaos autem a priscis viris nunquam divino honore, aut nomine Dei insignitur. Atque Amor ille prorsus sine parente introducit; nisi quod a nonnullis ovum Noctis fuisse traditur. Ipse autem ex Chao et deos et res universas progenuit. Ejus autem attributa ponuntur numero quatuor, ut sit infans perpetuus, caecus, nudus, sagittarius. Fuit et Amor quidam alter, Deorum natu minimus, Veneris filius; in quem etiam antiquioris attributa transferuntur, et quodam modo competunt.

FABVLA ad cunabula naturae pertinet et penetrat. Amor iste videtur esse appetitus, sive stimulus materiae primae, sive (ut explicatius loquamur) motus naturalis atomi. Haec enim est illa vis antiquissima et unica, quae ex materia omnia constituit et affingit. Ea omnino sine parente est; id est, sine causa. Causa enim effectus veluti parens est: hujus autem virtutis causa nulla potest esse in natura (Deum enim semper excipimus). Nihil enim hac ipsa prius; itaque efficiens nulla: neque aliquid naturae notius; ergo nec genus nec forma; quamobrem quaecunque ea tandem sit, positiva est et furda. Atque etiam si modus ejus et processus sciri daretur; tamen per causam sciri non potest; cum sit post Deum causa causarum, ipsa incausabilis. Neque fortasse modum ejus intra inquisitionem humanam fisci, aut comprehendere posse sperandum est; itaque merito fingitur ovum a Nocte exclusum; certe sanctus philosophus ita pronuntiat; *Cuncta fecit pulchra tempestatibus suis, et mundum tradidit disputationibus eorum, ita tamen ut non inveniatur homo opus, quod operatus est Deus a principio usque ad finem.* Lex enim summaria naturae, sive virtus istius Cupidinis, indita primis rerum particulis a Deo ad coitionem, ex cujus repetitione et multiplicatione omnis rerum varietas emergit et conflatur; cogitationem mortalium perstringere potest, subire vix potest. Philosophia autem Graecorum invenitur in rerum materiatis principiis investigandis magis acuta et sollicita; in principiis autem motus (in quibus omnis operationis vigor consistit) negligens et languida. In hoc autem, de quo agimus, prorsus caecutire et balbutire videtur: etenim Peripateticorum opinio, de stimulo materiae per privationem, fere non ultra verba tendit, et rem potius sonat, quam signat. Qui autem hoc ad Deum referunt, optime illi quidem, sed saltu, non gradu ascendunt: est enim proculdubio unica et summaria lex, in quam natura coit, Deo substituta: ea ipsa, quae in superiore textu illo verborum complexu demonstratur. *Opus, quod operatus est Deus a principio usque ad finem.* Democritus autem, qui altius rem perpendit, postquam atomum dimensione

sione nonnulla, et figura instruxerat, unicum Cupidinem sive motum primum ei attribuit simpliciter, et ex comparatione alterum. Omnia enim ad centrum mundi ferri putavit proprie; quod autem plus materiae habet, cum celerius ad centrum feratur, illud, quod minus habet, percussione summovere et in contrarium pellere. Verum ista meditatio angusta fuit, et ad pauciora quam par erat respiciens. Neque enim aut corporum coelestium in orbem conversio, aut rerum contractiones et expansiones ad hoc principium reduci, aut accommodari posse videntur. Epicuri autem opinio de declinatione atomi et agitatione fortuita, ad nugas rursus et ignorationem rei lapsa est. Itaque nimio plus quam optaremus, illud apparet, istum Cupidinem nocte involvi. Itaque de attributis videamus. Elegantissime describitur Cupido infans, pusillus et perpetuus; composita enim grandiora sunt et aetatem patiuntur; prima autem rerum femina, sive atomi, minuta sunt, et in perpetua infantia permanent. Etiam illud verissime, quod nudus; cum composita universa recte cogitanti personata et induta sint; nihilque proprie nudum sit praeter primas rerum particulas. Illa autem de caecitate Cupidinis sapientissima allegoria est. Iste enim Cupido (qualiscunque is sit) minimum videtur habere providentiae; sed secundum illud, quod proximum sentit, gressum et motum suum dirigere; ut caeci palpando solent; quo magis admirabilis est providentia illa summa divina, quia ex rebus providentia maxime vacuis et expertibus et quasi caecis, certa tamen et fatali lege, istum ordinem et pulchritudinem rerum educit. Ultimum attributum ponitur, quod sagittarius sit, hoc est, quod ista virtus talis sit, ut operetur ad distans. Quod enim ad distans operatur, tanquam sagittam emittere videtur: quisquis autem atomum asserit, atque vacuum (licet istud vacuum intermixtum ponat, non segregatum) necessario virtutem atomi ad distans introducit: neque enim, hac dempta, aliquis motus (propter vacuum interpositum) excitari posset, sed omnia torperet et immobilia manerent. Quod autem ad juniorem illum Cupidinem attinet, merito ut minimus deorum natu traditur, cum non ante species constitutas vigere potuisset. In illius autem descriptione allegoria ad mores desecit et traducitur. Subest tamen quaedam ejus cum illo antiquo conformitas. Venus enim generaliter affectum conjunctionis et procreationis excitat; Cupido ejus filius affectum ad individuum applicat. Itaque a Venere est generalis dispositio, a Cupidine magis exacta sympathia: atque illa a causis magis propinquis pendet; haec autem a principiis magis altis et fatalibus, et tanquam ab antiquo illo Cupidine, a quo omnis exquisita sympathia pendet.

XVIII. DIOMEDES, sive zelus.

DIOMEDES cum magna et eximia gloria floreret et Palladi percarus esset, exstulatus ab ea est (et ipse promptior quam oportebat) ut si forte Veneri in pugna occurreret, illi nequaquam parceret; quod et ille audacter exsecutus est, et Veneris dextram vulneravit. Hoc facinus illé ad tempus impune tulit, et rebus gestis clarus et inclytus in patriam rediit; ubi domestica mala expertus, ad externos in Italiam profugit. Ibi quoque initia satis prospera habuit, et regis Dauni hospitio, et donis cultus et ornatus est, et multae illi statuae per eam regionem exstructae. Sed sub primam calamitatem, quae populum, ad quem diverterat, afflixit, statim subiit Daunum cogitatio, se intra penates suos duxisse hominem impium, et diis invisum, et theomachum, qui deam, quam vel tangere religio erat, ferro invaserat et violaverat. Itaque ut patriam suam piaculo obstrictam liberaret, nihil hospitii jura reveritus, cum ei jus religionis videretur antiquius, Diomedem subito obtruncat; statuas et honores ejus prosternei et aboleri jubet. Neque hujusmodi gravem casum vel miserari tutum erat; sed

et

et ipsi comites ejus, cum mortem ducis sui lugerent, et quæstibus omnia implerent, naves quasdam ex genere olorum mutati sunt, qui et ipsi sub mortem suam quiddam dulce et lugubre sonant.

HABET hæc fabula subjectum rarum et fere singulare. Neque enim memoriae proditum est in aliqua alia fabula, heroem ullum præter unum Diomedem ferro violasse aliquem ex diis. Atque certe videtur fabula imaginem in illo depinxisse hominis et fortunæ ejus, qui ex professo hunc finem actionum suarum sibi proponit et destinat, ut cultum aliquem divinum, sive sectam religionis, licet vanam et levem, vi et ferro infectetur et debellet. Quamquam enim cruenta religionis dissidia veteribus incognita essent (cum dii ethnici zelotypia, quod est Dei veri attributum, non tangerentur) tamen tanta et tam lata videtur fuisse præsci seculi sapientia, ut quæ experiundo non nosset, tamen meditatione et simulacris comprehenderent. Qui itaque sectam aliquam religionis, licet vanam et corruptam, et infamem (id quod sub persona Veneris significatur) non vi rationis et doctrinæ, et sanctitate vitæ, atque exemplorum et auctoritatum pondere, corrigere et convincere; sed ferro et flamma, et poenarum acerbitate excindere, et exterminare nituntur: incenduntur fortasse ad hoc ipsum a Pallade; id est, prudentia quadam acri et judicii severitate, quarum vigore et efficacia hujusmodi errorum fallacias et commenta penitus introspiciunt: et ab odio pravitatis et zelo bono; et ad tempus fere magnam gloriam adipiscuntur, atque a vulgo (cui nihil moderatum, gratum esse potest) ut unici veritatis et religionis vindices (cum caeteri tepidi videantur et meticulosi) celebrantur et fere adorantur. Attramen hæc gloria et felicitas raro ad exitum durat: sed omnis fere violentia, nisi morte celeri vicissitudines rerum effugiat, sub finem improspæra est. Quod si eveniat ut rerum commutatio fiat, et secta illa proscripta et depressa vires acquirat et insurgat, tum vero hujusmodi hominum zeli et contentiones damnantur, et nomen ipsum odio est, et omnes honores eorum in opprobrium desinunt. Quod autem ab hospite interfectus est Diomedes; id eo spectat, quod religionis dissidium, etiam inter conjunctissimos, insidias et prodiones excitet. Illud vero de luctu ipso, et querimoniis minime toleratis, sed supplicio affectis, hujusmodi est, ut moneat, in omni fere scelere miserationi hominum locum esse, ut etiam qui crimina oderunt, personas tamen et calamitates reorum, humanitatis causa, commiserentur; extremum autem malorum esse, si misericordiæ commercia interdicanter. Atque tamen in causa religionis et impietatis, etiam miserationes hominum notari et suspectas esse. Contra vero comitum Diomedis, id est, hominum, qui ejusdem sunt sectæ et opinionis, querimoniæ et deplorationes argutæ admodum et canoræ esse solent, instar olorum, aut avium Diomedis; in quo etiam illa pars allegoriæ nobilis est et insignis; eorum, qui propter causam religionis supplicia subeunt, voces sub tempus mortis, tanquam cyneas cantiones, animos hominum mirum in modum flectere, et in memoriis et sensibus eorum diutissime inhaerere et permanere.

XIX. DAEDALVS, five machanicus.

SAPIENTIAM atque industriam mechanicam, atque in illa artificia illicita, et ad pravos usus detorta, antiqui adumbraverunt sub persona Daedali, viri ingeniosissimi, sed execrabilis: hic ob condiscipulum et aemulum occisum exulaverat, gratus tamen in exilio regibus et civitatibus erat, atque multa quidem et egregia opera tam in honorem deorum, quam ad exornationem et magnificentiam urbium et locorum publicorum exstruxerat et effinxerat; sed tamen nomen ejus maxime celebratur ob illicita. Fabricam enim libidini Pærisphæes subministravit, ut cum tauro misceretur; adeo ut ab

hujus

hujus viri scelerata industria et ingenio pernicioso monstrum illud Minotaurus, pubem ingenuam devorans, ortum traxerit infelicem ac infamem. Atque ille malum malo tegens et cumulans, ad securitatem hujus pestis labyrinthum excogitavit et exstruxit: opus fine et detestatione nefarium, artificio insigne et praeclarum: ac postea rursus, ne malis artibus tantum innotesceret; atque ut scelerum remedia (non solum instrumenta) ab eodem peterentur; etiam consilii ingeniosi auctor erat de filo, per quod errores labyrinthi retexerentur. Hunc Daedalum Minos magna cum severitate atque diligentia et inquisitione persecutus est; ille tamen semper et perfugia et effugia reperiebat. Postremo cum volandi peritiam filium Icarum edocuisset, ille novitius, et artem ostentans, a coelo in aquam decidit.

PARABOLA videtur esse ejusmodi. In ipso introitu ejus ea, quae apud excellentes artifices excubat, et miris modis dominatur, invidia notatur; nullum enim genus hominum ex invidia, eaque acerba, et tanquam interneciva, magis laborat. Accedit nota de genere poenae inflicto minus politice et provide: ut Daedalus exulet. Etenim opifices praeclari id habent, ut apud omnes fere populos sint acceptissimi: adeo ut exilium praestanti artifice vix supplicii loco sit. Nam aliae vitae conditiones et genera extra patriam non facile florere possunt. Artificum autem admiratio propagatur et augeatur apud exteros et peregrinos, cum insitum animis hominum sit illud, ut populares suos, quoad opificia mechanica, in minori pretio habeant. De usu autem artium mechanicarum, quae sequuntur, manifesta sunt; multum enim illis debet vita humana, cum plurima et ad religionis apparatus, et ad civilium decus, et ad universae vitae culturam, ex illarum thesauris collata sint: verumtamen ex eodem fonte emanant instrumenta libidinis, atque etiam instrumenta mortis. Missa enim arte lenonum, venena quaesitissima, atque tormenta bellica, atque hujusmodi pestes (quae mechanicis inventis debentur) probe novimus, quantum Minotaurum ipsum saevitia et pernicie superarint. Pulcherrima autem allegoria est de labyrintho, qua natura generalis mechanicae adumbratur. Omnia enim mechanica, quae magis sunt ingeniosa et accurata, instar labyrinthi censerī possunt; propter subtilitatem, et variam implicationem, et obviam similitudinem, quae vix ullo judicio, sed tantum experientiae filo regi et discriminari possunt. Nec minus apte adjicitur, quod idem ille, qui labyrinthi errores invenit, etiam fili commoditatem monstravit; sunt enim artes mechanicae, veluti usus ambigui, atque faciunt et ad nocumentum, et ad remedium, et fere virtus earum seipsam solvit et retexit. Artificia autem illicita, atque adeo artes ipsas saepius persequitur Minos; hoc est, leges, quae illas damnant et earum usum populis interdiciunt. Nihilominus illae occultantur et retinentur, et ubique et latebras et receptum habent; quod et bene notatum est in re non multum dissimili a Tacito suis temporibus, de mathematicis et genethliacis, *genus (inquit) hominum, quod in civitate nostra semper et retinebitur et vetabitur*. Et tamen artes illicitae et curiosae cujuscunque generis tractu temporis, cum fere quae polliceantur non praestant (tanquam Icari de coelo) de existimatione sua decidunt et in contemptum veniunt, et nimia ipsa ostentatione pereunt. Et certe si verum omnino dicendum est, non tam feliciter legum fraenis coercentur, quam coarguuntur ex vanitate propria.

XX. ERICHTHONIVS, sive impostura.

FABVLANTVR poëtae Vulcanum pudicitiam Minervae sollicitasse, atque subinde cupidine incensum, vim adhibuisse, atque in ipsa lucta semen in terram effudisse, ex quo Erichthonium natum esse, qui (partes superiores) decora et grata erat corporis

compage, femora autem et tibiae suberant in anguillae similitudinem, exilia et deformia: cuius deformitatis cum ipse sibi conscius esset, eum primum curruum usum invenisse, ut quod in corpore magnificum erat, ostentaret, probrum autem tegeret.

HVJVVS fabulae mirae et prodigiosae ea sententia esse videtur: artem, quae sub persona Vulcani ob multiplicem ignis usum repraesentatur, quoties per corporum omnimodas vexationes, naturae vim facere, eamque vincere ac subigere contendat (natura autem sub persona Minervae, ob operum solertiam adumbratur) ad votum et finem destinatum raro pertingere; sed tamen multa machinatione et molitione (tanquam lucta) intercideret atque emitti generationes imperfectas, et opera quaedam manca, aspectu speciosa, usu infirma et claudicantia; quae tamen impostores multo et fallaci apparatu ostentant, et veluti triumphantes circumducunt. Qualia fere et inter productiones chemicas, et inter subtilitates et novitates mechanicas saepius notare licet; praesertim cum homines potius propositum urgentes, quam ab erroribus suis se recipientes, cum natura colluctentur magis quam debito obsequio et cultu ejus amplexus petant.

XXI. DEUCALION, five restitutio.

NARRANT poëtae, extinctis prorsus prisca orbis incolis per diluvium universale, cum soli restarent Deucalion et Pyrrha, qui ardebant desiderio pio et inclyto instaurandi generis humani, eos hujusmodi oraculum excepisse: voti compotes futuros, si ossa matris acciperent et post se jacerent: quod illis primo magnam tristitiam et desperationem incussit: cum, aequata rerum facie per diluvium, sepulchri perscrutatio omnino res sine exitu esset: sed tandem intellexerunt lapides terrae (cum tellus omnium mater habeatur) ab oraculo significari.

FABVLA arcanum naturae recludere videtur, et errorem animo humano familiarem corrigere; hominis enim imperitia judicat rerum renovationes five instaurationes, ex earundem putredine et reliquiis (ut Phoenicem ex cinere propria) suscitari posse, quod nullo modo convenit, cum hujusmodi materiae spatia sua confecerint, et ad initia ipsarum rerum prorsus ineptae sint. Itaque retrocedendum ad principia magis communia.

XXII. NEMESIS, five vices rerum.

NEMESIS traditur fuisse dea, omnibus veneranda, potentibus et fortunatis etiam metuenda. Ea Noctis et Oceani filia fuisse perhibetur. Effigies autem ejus describitur talis. Alata erat, etiam coronata; in manibus autem gestabat dextra hastam e fraxino, sinistra phialam, in qua inclusi erant Aethiopes: infidebat autem cervo.

PARABOLA ejusmodi esse videtur; nomen ipsum Nemesis vindictam, five retributionem satis aperte significat: hujus enim deae officium, et administratio in hoc sita erat, ut beatorum constanti et perpetuae felicitati, instar tribuni plebis, intercederet, ac illud suum *Veto* interponeret: neque solum insolentiam castigaret, verum etiam rebus prosperis, licet innocentibus et moderatis, rerum adversarum vices rependeret; ac si neminem humanae fortis ad convivia deorum admitti mos esset, nisi ad ludibrium: equidem cum illud capitulum apud C. Plinium perlego, in quo ille infortunia et miseriae Augusti Caesaris collegit, quem omnium hominum fortunatissimum existimabam, quique artem etiam quandam utendi fruendi fortuna habebat, ac cujus in animo nil tumidum, nil leve, nil molle, nil confusum, nil melancholicum, annotare licet (ut ille etiam sponte mori aliquando destinasset) hanc deam magnam et praepotentem esse
judicavi.

judicavi, ad cujus aram talis victima tracta esset. Parentes hujus deae fuere Oceanus et Nox; hoc est, rerum vicissitudo, et judicium divinum obscurum et secretum; etenim vices rerum per oceanum apte repraesentantur, ob perpetuum fluxum et refluxum: occulta autem providentiâ, per noctem rite proponitur. Nam etiam apud ethnicos nocturna illa Nemesis, cum scilicet judicium humanum a divino discors esset, in observatione erat.

*Cadit et Ripheus, justissimus unus
Qui fuit ex Teucris, et servantissimus aequi.
Diis aliter visum.*

Aen. ii. 427.

Alata autem describitur Nemesis, ob subitas rerum conversiones, nec ante praevisas; nam in omni rerum memoria illud fere usuvenit, ut homines magni et prudentes per ea discrimina perierint, quae maxime contempserint. Certe, cum M. Cicero, a Decimo Bruto, de Octavii Caesaris minus sincera fide et animo exulcerato monitus esset; illud tantum rescripsit: *Te autem, mi Brute, sicut debeo, amo, quod istud, quicquid est, nugarum me scire voluisti.* Etiam corona Nemesis insignitur, ob naturam vulgi invidam et malignam: quando enim fortunati et potentes ruunt, tum fere vulgus exultat, et Nemese coronat. Hasta autem in dextra ad eos pertinet, quos Nemesis actu percutit et transfigit. Quos autem calamitate et infortunio non macât, illis tamen spectrum illud atrum et insaufum in sinistra ostentat: obversantur enim proculdubio mortalibus, etiam in summo fastigio felicitatis positus, mors, et morbi, et infortunia, et amicorum perfidiae, et inimicorum insidiae, et rerum mutationes, et hujusmodi; veluti Aethiopes illi in phiala: certe Virgilius, cum proelium Aetiacum describit, de Cleopatra illud eleganter subjungit:

*Regina in mediis, patrio vocat agmina sistro;
Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.*

Aen. viii. 696.

Verum non multo post, quocunque se illa verteret, tota agmina Aethiopum obversabantur. Ad extremum prudenter additur, Nemesein cervo insidere, quia vivax admodum animal est cervus; atque fieri fortasse potest, ut qui juvenis fato ereptus sit, Nemesein praevertat et effugiat; cui autem diuturna obvenit felicitas et potentia, is proculdubio Nemesei subjicitur, ac veluti substernitur.

XXIII. ACHELOVS, five proelium.

NARRANT antiqui, cum Hercules et Achelous de nuptiis Dejanirae contenderent, rem ad certamen deductam esse. Achelous autem, cum varias et multiplices formas tentasset (nam hoc ei facere licebat) tandem Herculi sub forma tauri torvi et frementis occurrit, et ad pugnam se paravit: Hercules vero, solitam retinens figuram humanam, in eum impetum fecit; res cominus gesta est: eventus autem talis fuit, ut Hercules alterum ex cornibus tauro fregerit: ille majorem in modum dolens et perterritus, ut cornu illud suum redimeret, permutatione facta, cornu Amaltheae five copiae Herculi largitus est.

FABVLA ad belli expeditiones pertinet; apparatus enim belli ex parte defensiva (qui per Acheloum proponitur) varius admodum et multiformis est. Nam invadentis species unica est et simplex, cum ex exercitu solo aut classe fortasse constet: regio autem, quae in solo proprio hostem expectat, infinita molitur, oppida munit, diruit, plebem ex agris et villis in urbes et castella cogit, pontes exstruit, prosternit, copias et commeatus comparat, distribuit, in-fluviis, portibus, collium faucibus, sylvis, et aliis rebus innumeris occupata est, ut novas rerum facies quotidie induat et experiatur; ac tandem

tandem cum abunde munita et instructa fuerit, tauri pugnacis formam et minas ad vivum repraesentet. Ille autem qui invadit, proelium captat, et in hoc maxime incumbit, inopiam in terra hostili metuens: quod si fiat ut, proelio commisso, acie victor sit, et tanquam cornu hosti frangat; tum proculdubio illud assequitur, ut hostis trepidus et existimatione diminutus, ut se explicet, et vires suas reparet, in munitiora se recipiat; atque urbes et regiones victori ad populandum et diripiendum relinquat; quod vere instar cornu illius Amaltheae censeretur possit.

XXIV. DIONYSYS, sive cupiditas.

Fabula haec invenitur, in libro secundo *De augmentis scientiarum*, aucta et locupletata.

NARRANT Semelen Jovis pellicem, postquam juramento eum inviolabili ad votum indefinitum obstrinxisset; petiisse ut ad amplexus suos accederet talis, qualis cum Junone consueffet: itaque illa exconflagratione periit. Infans autem quem in utero gestabat, a patre exceptus, in femur ejus insutus est, donec menses foetui destinatos compleret; ex quo tamen onere Jupiter nonnihil claudicabat: itaque puer, quod Jovem dum in femore ejus portaretur, gravaret et pungeret, Dionysi nomen accepit. Postquam autem editus esset, apud Proserpinam per aliquot annos nutritus est; cum vero adultus esset, ore fere muliebri conspiciebatur, ut sexus videretur tanquam ambigui: etiam exstinctus et sepultus erat ad tempus, et non ita multo post revixit. Atque prima juvenia vitis culturam, atque adeo vini confectionem et usum primus invenit et edocuit; ex quo celebris factus et inclytus, orbem terrarum subjugavit et ad ultimos Indorum terminos perrexit: curru autem vehebatur a tigribus tracto: circa eum subsultabant daemones deformes, Cobali vocati, Acratus, et alii: quin et Musae comitatu ejus se addebant. Vxorem autem sibi sumpsit Ariadnen a Theseo desertam et relictam. Arbor ei sacra erat hedera. Etiam sacrorum et ceremoniarum inventor et institutor habebatur, ejus tamen generis quae et fanaticae erant et plenae corruptelarum, atque insuper crudeles. Furores quoque immittendi potestatem habebat. Certe in orgiis ejus a mulieribus furore percitis duo viri insignes discerpti narrantur, Pentheus et Orpheus; ille dum, arbore conscensa, spectator eorum quae agerentur esse voluisset; hic cum lyram pulsaret. Atque hujus Dei res gestae cum Jovis rebus fere confunduntur.

FABULA videtur ad mores pertinere, ut nihil in philosophia morali melius inveniat. Describitur autem sub persona Bacchi natura cupiditatis, sive affectus et perturbationis. Mater enim cupiditatis omnis, licet nocentissimae, non alia est, quam appetitus et desiderium boni apparentis: concipitur vero semper cupiditas in voto illicito prius temere concessio, quam intellecto et judicato. Postquam autem affectus effervescente coeperit, mater ejus (natura scilicet boni) ex nimio incendio destruitur et perit: cupiditas autem, dum immatura est in anima humana (quae ejus genitor est, et per Jovem repraesentatur) et nutricatur et occultatur, praecipue in animae parte inferiore tanquam femore; atque animum pungit et convellit et deprimit; adeo ut decreta et actiones ex ea impediuntur et claudicent. Atque etiam postquam consensu et habitu confirmata est, et in actus erumpit, tamen apud Proserpinam ad tempus educatur; id est, latebras quaerit, atque clandestina est et quasi subterranea, donec, remotis pudoris et metus fraenis, et coalita audacia, aut virtutis alicujus praetextum sumit, aut infamiam ipsam contemnit. Atque illud verissimum est, omnem affectum vehementiorem tanquam ambigui sexus esse. Habet enim impetum virilem, impotentiam autem muliebrem. Etiam illud praeclare, Bacchum mortuum reviviscere. Vi-

dentur

dentur enim affectus quandoque sopiti atque extincti, sed nulla fides habenda est eis, ne sepultis quidem; siquidem praebita materia et occasione refurgunt.

Atque de inventione vitis parabola prudens est, omnis enim affectus ingeniosus est et sagax ad investigandum fomites suos; ante omnia autem, quae hominibus innotuere, vinum ad perturbationes cujuscunque generis excitandas et inflammandas potentissimum est et maxime efficax; atque est eis instar fomitis communis. Elegantissime autem ponitur affectus provinciarum subjugator, et expeditionis infinitae susceptor. Nunquam enim partis acquiescit, sed appetitu infinito neque satiabili ad ulteriora tendit et novis inhiat. Etiam tigres apud affectus stabulant et ad currum jugantur; postquam enim affectus aliquis curulis esse coepit, non pedestris, et victor rationis et triumphator, in omnia, quae adversantur aut se opponunt, crudelis est et indomitus et immitis. Facetum autem est, quod circa currum subsultant illi daemones ridiculi. Omnis enim affectus progignit motus in oculis, et ore ipso et gestu, indecoros et inconditos, subsultorios et deformes, adeo ut qui sibi in aliquo affectu, veluti ira, insultatione, amore, videatur magnificus et tumidus, aliis tamen sit turpis et ridiculus. Conspiciuntur etiam in affectus comitatu Musae. Neque enim reperitur ullus fere affectus, cui non blandiatur aliqua doctrina. Hac enim in re ingeniorum indulgentia Musarum majestatem minuit, ut, cum duces vitae esse debeant, sint affectuum pedissequae.

Atque imprimis nobilis est illa allegoria, Bacchum amores suos in eam effudisse, quae ab alio relicta erat. Certissimum enim est, affectum id petere et ambire, quod experientia repudiavit. Atque norint omnes, qui, affectibus suis servientes et indulgentes, pretium potiundi in immensum augent, sive honores appetant, sive fortunas, sive amores, sive gloriam, sive scientiam, sive alia quaecunque, se res relictas petere, et a compluribus per omnia fere secula post experimentum dimissas et fastiditas. Neque mysterio caret, quod hedera Baccho sacra fuerit. Hoc enim duplici modo convenit. Primum, quod hedera hieme virescat; deinde, quod circa tot res, arbores, parietes, aedificia serpat, ac circumfundatur, ac se attollat. Quod ad primum enim attinet, omnis affectus, per renitentiam et vetitum, et tanquam antiperistasin (veluti per frigus brumae hedera) virescit et vigorem acquirit. Secundo, affectus praedominans omnes humanas actiones, et omnia humana decreta, tanquam hedera, circumfunditur, atque iis se addit et adjungit et immiscet. Neque mirum est si superstitiosi ritus Baccho attribuantur, cum omnis fere maleficus affectus in pravis religionibus luxuriatur: aut si furores ab eo immitti putentur; cum omnis affectus et ipse furor brevis sit, et si vehementius obsideat et incumbat, in insania terminetur. Illud autem de Pentheo et Orpheo laceratis evidentem habet parabolam; cum affectus praevalidus, et inquisitioni curiosae et admonitioni salutari et liberae asperrimus atque infensissimus sit. Postremo illa confusio personarum Jovis et Bacchi ad parabolam recte traduci potest; quandoquidem res gestae nobiles et clarae, et merita insignia et gloriosa, interdum a virtute et recta ratione et magnanimitate, interdum a latente affectu, et occulta cupiditate (utcunque famae et laudis celebritate efferantur) proveniant; ut non facile sit distinguere facta Bacchi a factis Jovis.

XXV. ATALANTA, sive lucrum.

ATALANTA cum velocitate excelleret, de victoria cursus cum Hippomene certamen iniit. Conditiones certaminis erant; victori Hippomeni conjugium Atalantae, mors victo. Neque dubia victoria videbatur, cum Atalantae insuperabilis in cursu praestantia multorum exitio insignita fuisset. Itaque Hippomenes ad dolos animi

mum adjecit. Paravit autem tria mala aurea, eaque secum portavit. Res geri coepit; praecurrit Atalanta; ille, cum se a tergo relictum cerneret, artis non immeritor, ex malis aureis unum ante conspectum Atalantae projecit; non recta quidem, sed ex transverso, ut illam et moraretur, atque insuper de via deduceret; illa, cupiditate muliebri, et mali pulchritudine illecta, omisso stadio, post malum cucurrit, et ad illud tollendum se submisit. Hippomenes interim spatium stadii non parvum confecit, eamque post se reliquit. Illa tamen rursus naturali pernecitate jacturam temporis refarcivit, atque iterum emicuit: sed cum Hippomenes secundo et tertio hujusmodi moras ei iniecisset, tandem victor astutia, non virtute evasit.

FABVLA videtur allegoriam insignem proponere de certamine artis cum natura. Ars enim, per Atalantam significata, virtute propria, si nihil obstat et impediat, longe natura velocior est, et veluti cursus citioris; et celerius ad metam pervenit. Hoc enim in omnibus fere effectis patet; cernas fructus ex nucleis tarde, ex infusione celeriter provenire; cernas lutum in generatione lapidum tarde, in torrefactione laterum cito durescere: etiam in moralibus, dolorum oblivionem et solatia diuturnitas temporis, quasi ex beneficio naturae, inducit; philosophia autem (quae veluti ars vivendi est) diem non exspectat, sed praestat et repraesentat. Verum istam artis praerogativam et vigorem, infinito rerum humanarum detrimento, mala aurea retardant. Neque reperitur ex scientiis aut artibus aliqua, quae cursum suum verum et legitimum ad finem suum, tanquam ad metam constanter produxerit; sed perpetuo artes incepta praecidunt, et stadium deferunt, et ad lucrum et commodum declinant, instar Atalantae.

Declinat cursus, durumque volubile tollit.

Itaque mirum minime est, si arti non datum sit naturam vincere, et victam ex pacto illo et lege certaminis perimere aut destruere; sed contrarium eveniat, ut ars in naturae potestate sit, atque veluti nupta mulier conjugi pareat.

XXVI. PROMETHEVS, five status hominis.

TRADVNT antiqui hominem fuisse opus Promethei, atque ex luto factum, nisi quod Prometheus particulas ex diversis animalibus massae admiscuerit. Ille autem cum opus suum beneficio suo tueri vellet, neque conditor solum generis humani videri, verum etiam amplificator, ad coelum ascendit furtim, fasces secum portans ex ferula, quibus ad currum solis admotis et accensis, ignem ad terram detulit, atque cum hominibus communicavit. Ob tantum Promethei meritum memorant homines parum gratos fuisse. Quinetiam, conspiratione facta, et Prometheus et inventum ejus apud Jovem accusarunt. Ea res non perinde accepta, atque aequum videri possit. Nam ipsa accusatio Jovi et superis admodum cordi fuit. Itaque delectati non solum ignis usum hominibus indulserunt, verum et novum munus, omnium maxime amabile et optabile (perpetuam nimirum juventam) hominibus donarunt: illi, gestientes et inepti, donum deorum afello imposuerunt. Inter redeundum autem laborabat afellus sui gravi et vehementi; cumque ad fontem quendam pervenisset, serpens fonti custos additus, eum a potu prohibuit, nisi illud, quodcunque esset, quod in dorso portaret, pacisci, vellet: afellus miser conditionem accepit, atque hoc modo instauratio juventutis, in pretium haustus pusillae aquae, ab hominibus ad serpentes transmissa est. Verum Prometheus, a malitia sua non abscedens, atque hominibus, post praemium illud eorum frustratum, reconciliatus, animo vero erga Jovem exulcerato, dolos etiam

etiam ad sacrificium adhibere veritus non est. Atque duos aliquando tauros Jovi dicitur immolasse, ita tamen ut in alterius pelle carnes et adipem amborum incluserit, alteram pellem ossibus tantummodo suffarcinaret; atque deinde religiosus scilicet et benignus Jovi optionem concessit. Jupiter, vafriem et malam fidem ejus detestatus, sed nactus occasionem ultionis, ludibrium illud tauri elegit, atque ad vindictam conversus, cum se insolentiam Promethei reprimere non posse animadverteret, nisi hominum genus (quo opere ille immensum targebat et efferebatur) affligeret, Vulcano imperavit, ut foeminam componeret pulchram et venustam, cui etiam dii singuli dotes suas impertierunt, quae idcirco Pandora vocata est. Huic foeminae inter manus vasculum elegans posuerunt, in quo omnia mala et aerumnas incluserant; subsidebat autem in imo vase Spes. Illa cum vasculo suo ad Prometheum primo se contulit; eum captans, si forte ille vas accipere vellet et aperire; quod ille cautus et astutus rejecit. Itaque ad Epimetheum Promethei fratrem (sed diversae admodum indolis) spreta deflexit. Ille, nihil cunctatus, vas temere aperuit; cumque mala illa omnigena evolare cerneret, sero sapiens, magna contentione et festinatione vasi operculum suum rursus indere conatus est, vix tamen ultimam et in fundo residentem Spem servare potuit. Postremo Prometheo Jupiter plurima et gravia imputans, quod ignis olim furtum fecisset, quod Jovis majestatem in sacrificio illo dolofo ludibrio habuisset; quod donum ejus aspernatus esset, novo etiam addito crimine, quod Palladem vitare tentasset, eum in vincula conjecit, et ad perpetuos cruciatus damnavit. Erat enim jussu Jovis adductus ad montem Caucasum, atque ibi columnae alligatus, ut nullo pacto se movere posset: aderat autem aquila, quae jecur ejus interdum rostro tundeat atque consumeat, noctu autem quantum comestum erat, renascebatur; ut nunquam doloris materia deficeret. Memorant tamen hoc supplicium aliquando finem habuisse: Hercules enim in poculo, quod a sole acceperat, navigato oceano, ad Caucasum pervenit, atque Prometheum liberavit, aquila sagittis confixa. Instituta autem sunt, in honorem Promethei, apud nonnullos populos, lampadiferorum certamina, in quibus decurrentes accensas faces ferebant, quas si extinguere contigisset, victoriam sequentibus cedebant et se subducebant; atque is demum palmam accepit, qui primus facem accensam ad metam usque detulisset.

FABVLA contemplationes plurimas veras atque graves; et prae se fert, et premit. Nonnulla enim in ea jam pridem recte notata, alia plane intacta sunt. Prometheus providentiam liquido et diserte significat: atque in rerum universitate sola desumpta et delecta est ab antiquis hominis fabrica et constitutio, quae providentiae attribuitur tanquam opus proprium. Hujus rei non solum illud in causa esse videtur, quod hominis natura mentem suscipit, atque intellectum providentiae sedem; atque durum quodammodo videtur et incredibile ex principiis brutis et furdis excitare, et educere rationem et mentem, ut fere necessario concludatur providentia animae humanae indita esse, non sine exemplari, et intentione, et auctoramento providentiae majoris: verum et hoc praecipue proponitur, quod homo veluti centrum mundi sit, quatenus ad causas finales; adeo ut, sublato e rebus homine, reliqua vagari sine proposito videantur et fluctuari, atque, quod aiunt, scopae dissolutae esse, nec finem petere. Omnia enim subserviunt homini, isque usum et fructum ex singulis elicit et capit. Etenim astrorum conversiones, et periodi, et ad distinctiones temporum, et ad plagarum mundi distributionem faciunt. Et meteora ad praesagia tempestatum, et venti tum ad navigandum, tum ad molas, et machinas: et plantae atque animalia cujuscunque generis, aut ad domicilia hominis et latebras, aut ad vestes, aut ad victum, aut ad medicinam,

dicinam, aut ad levandos labores, aut denique ad delectationem et solatium referuntur: adeo ut omnia prorsus non suam rem agere videantur, sed hominis. Neque temere additum est, in massa illa et plasmate particulas ex diversis animantibus desumptas, atque cum luto illo temperatas et confusas fuisse; quia verissimum est, omnium rerum, quas universum complectitur, hominem rem maxime compositam esse et decompositam, ut non immerito ab antiquis mundus minor vocatus sit. Quamvis enim verbi *microcosmi* elegantiam chemici nimis putide et ad literam acceperint et detorse- rint, dum in homine omnem mineram, omne vegetabile, et reliqua, aut aliquid eis proportionatum, subesse volunt; manet tamen illud solidum et sanum quod diximus, corpus hominis omnium entium et maxime mistum, et maxime organicum reperiri, quo magis admirandas virtutes et facultates suscipit, et nanciscitur: simplicium enim corporum vires paucae sunt, licet certae et rapidae, quia minime per mixturam refractae, et comminutae, et libratae existunt: virtutis autem copia et excellentia in mistura et compositione habitat. Atque nihilominus homo in originibus suis videtur esse res inermis et nuda, et tarda in juvamentum sui, denique quae plurimis rebus indigeat. Itaque festinavit Prometheus ad inventionem ignis, qui omnibus fere humanis necessitatibus et usibus suppeditat et ministrat, levamenta et auxilia: ut si forma formarum anima, si instrumentum instrumentorum manus, etiam auxilium auxiliorum sive opis opum ignis dici mereatur. Hinc enim operationes quamplurimae; hinc artes mechanicae; hinc scientiae ipsae infinitis modis adjuvantur. Modus autem furti ignis apte describitur, atque ex natura rei. Is fuisse perhibetur per virgam ex ferula ad currum solis admotam. Ferula enim ad percussione[m] et plagas adhibetur, ut luculenter significetur, ignis generationem per corporum violentas percussiones et collisiones fieri, ex quibus attenuantur materiae, et in motu ponuntur, et ad calorem coelestium suscipiendum praeparantur, ignemque, veluti ex curru solis, modis clandestinis, ac quasi furtim, decerpunt et rapiunt. Sequitur parabola pars insignis. Homines, loco gratulationis et gratiarum actionis, ad indignationem et expostulationem versos esse, atque accusationem et Promethei et ignis apud Jovem instituisse; eamque rem Jovi acceptissimam fuisse, adeo ut hominum commoda ob hoc nova munificentia cumulaverit. Quorsum enim ista criminis ingrati erga auctorem suum animi (quod vitium omnia fere complectitur) approbatio et remuneratio? Res alio spectare videtur. Hoc enim vult allegoria; incusationem et naturae suae, et artis, per homines factam, ex optimo mentis statu proficisci, atque in bonum cedere; contrarium diis invisum et infaustum esse. Qui enim naturam humanam vel artes receptas in immensum extol- lunt, et effusi sunt in admirationem earum rerum, quas habent et possident, et scien- tias, quas profitentur aut colunt, perfectas prorsus censeri volunt, illi primo adversus divinam naturam minus reverentes sunt, cujus perfectioni sua ferè aequiparant; deinde iidem erga homines magis sunt infructuosi, cum se ad fastigium rerum jam pervenisse putent, et tanquam perfuncti ulteriora non quaerant. Contra qui naturam et artes deferunt, et accusant, et querimoniarum pleni sunt, illi vere et magis modestum ani- mi sensum retinent, et perpetuo ad novam industriam, et nova inventa exstimulantur. Quo mihi magis mirari libet hominum inscitiam et malum genium, qui, paucorum ar- rogantiae fervuli, istam peripateticorum philosophiam, portionem Graecae sapientiae, nec eam magnam, in tanta veneratione habent, ut omnem ejus incusationem non so- lum inutilem, sed suspectam et fere periculosam reddiderint. Atque magis proban- dus est et Empedocles, qui tanquam furens, et Democritus, qui magna cum verecun- dia, queruntur, omnia abstrusa esse, nihil nos scire, nil cernere, veritatem in profun- dis puteis immerfam, veris falsa miris modis adjuncta atque intorta esse (nam academia

nova modum prorsus excessit) quam Aristotelis schola fidens et pronuntiatrix. Itaque monendi sunt homines, delationem naturae et artis diis cordi esse, et novas eleemosynas, et donaria a divina benignitate impetrari; et incusationem Promethei, licet auctoris et magistri, eamque acrem et vehementem, magis sanam et utilem, quam gratulationem effusam, esse; denique opinionem copiae inter maximas causas inopiae reponi. Quod vero attinet ad doni genus, quod homines in praemium accusacionis dicuntur accepisse (scilicet rem juventutis videlicet non deciduum) ejusmodi est, ut videantur antiqui de modis et medicinis ad senectutis retardationem et vitae prolongationem facientibus non desperasse; sed illa utique numerasse potius inter ea, quae per hominum inertiam et incuriam, licet semel accepta, periire aut frustrata sunt; quam inter ea, quae plane negata et nunquam concessa fuerint. Significant enim et inuunt, ex ignis vero usu, atque ex artis erroribus bene et strenue accusaris et convictis, munificentiam divinam ad hujusmodi dona hominibus non defuisse; ipsos sibi deesse, cum hoc deorum munus a seello imposuerint lento et tardigrado; ea videtur esse experientia, res stupida et plena morae, ex cujus gradu tardo et testudineo antiqua illa querimonia de vita brevi et arte longa nata est. Atque certe nos in ea sumus opinione, facultates illas duas, dogmaticam et empiricam, adhuc non bene conjunctas et copulatas fuisse, sed nova deorum munera aut philosophiis abstractis, tanquam levi volucris; aut lentae et tardae experientiae, tanquam a seello, imposita esse: in quo tamen de a seello illo non male ominandum est, nisi interveniat illud accidens viae et sitis. Existimamus enim, si quis experientiae, veluti certa lege et methodo, constanter militet, neque inter viam experimenta, quae vel ad lucrum faciunt, vel ad ostentationem, hauriendi siti corripiatur, adeo ut ad ea comparanda onus suum deponat et distrahat; eum munificentiae divinae auctae et novae bajulum non inutilem fore. Quod vero donum illud ad serpentes transierit, ea videtur adjectio ad fabulam ornatus fere gratia, nisi forte illud inseruerint, ut homines pudeat, se cum igne illo suo et tot artibus ea in se transferre non posse, quae natura ipsa compluribus aliis animalibus largita est. Etiam illa subita hominum cum Prometheo reconciliatio, postquam spe sua decidissent, monitum habet utile et prudens: notat enim hominum levitatem et temeritatem in experimentis novis. Ea enim si statim non succedant et ad vota respondeant, praepropera festinatione homines incepta deferunt, et praecipites ad vetera recurrunt, iisque reconciliantur. Descripto statu hominis quoad artes et intellectualia, parabola transit ad religionem; culturam enim artium cultus divinorum comitatus est; quem statim hypocrisis occupavit et polluit. Itaque sub duplici illo sacrificio eleganter repraesentatur persona vere religiosi et hypocritae. Alteri enim inest adeps, Dei nimirum portio, ob inflammationem et fuffitum, per quod affectus et zelus, ad gloriam Dei incensus atque alta petens, significatur; insunt viscera charitatis, insunt carnes bonae et utiles. In altero nihil praeter ossa arida et nuda reperiuntur, quae nihilominus pellem farciunt, et hostiam pulcherrimam, et magnificam imitantur; per quae recte norantur externi et inanes ritus, et caeremoniae jejunae, quibus homines cultum divinum onerant et insunt, res ad ostentationem potius compositae, quam ad pietatem facientes. Neque satis est hominibus hujusmodi ludibria Deo offerre, nisi ea etiam illi imponant et imputent, ac si ipse illa elegerit et praescripserit. Certe propheta sub Dei persona de hac optione expostulat: *Num tandem hoc est illud jejunium, quod elegi, ut homo animam suam in diem unum affligat, et caput instar junci demittat?* Post statum religionis, parabola se vertit ad mores et humanae vitae conditiones. Atque pervulgatum est illud, et tamen recte positum, per Pandoram significari voluptatem et libidinem, quae post vitae civilis artes, et cultum, et luxum, veluti ex dono ignis, et ipsa incensa est. Itaque Vulcano, qui similiter ignem repraesentat, opificium voluptatis deputatur.

deputatur. Ab illa autem infinita mala et in animos, et in corpora, et fortunas hominum una cum fera poenitentia fluxerunt; neque tantum in status singulorum, verum etiam in regna et respublicas. Ab eodem enim fonte bella, et tumultus, et tyrannides ortum traxere. Verum operae pretium est animadvertere, quam belle et eleganter fabula duas humanae vitae conditiones, et veluti tabulas sive exempla, sub personis Promethei et Epimethei depinxit. Qui enim sectam Epimethei sequuntur, illi improvidi, neque in longum consulentes; quae in praesentia suavia sunt, prima habent, atque multis sane propter hoc angustiis, et difficultatibus, et calamitatibus premuntur, et perpetuo fere cum illis conflantur; interim tamen genium suum placant, atque insuper ob rerum imperitiam multas inanes spes intra animumvolvunt, quibus tamen, veluti suavis infomniis, se delectant, atque miseras vitae suae condiunt. Promethei autem schola, homines nimirum prudentes, et in futurum prospicientes, multa scilicet mala et infortunia caute submovent et rejiciunt; verum cum hoc bono illud conjunctum est, ut multis voluptatibus et varia rerum jucunditate se privent, et genium suum fraudent, atque, quod multo pejus est, curis, et sollicitudine, et timoribus intestinis se crucient et conficiant: alligati enim necessitatis columnae, innumeris cogitationibus (quae, quia volucres admodum sunt, per aquilam significantur) iisque pungentibus, et jecur mordentibus, et corrodentibus vexantur; nisi forte aliquando, veluti noctu, exiguum quampiam animi remissionem et quietem nanciscantur; ita tamen ut statim subinde redeant novae anxietates et formidines. Itaque paucis admodum utriusque sortis beneficium contigit, ut providentiae commoda retinuerint, sollicitudinis et perturbationis malis se liberarent: neque id quisquam assequi potest, nisi per Herculem, id est, fortitudinem et animi constantiam, quae in omnem eventum parata, et cuicunque forti aequa, prospicit sine metu, fruitur sine fastidio, et tolerat sine impatientia. Atque illud notatu dignum est, virtutem hanc Prometheo non innatam, sed adventitiam fuisse, atque ex ope aliena: nulla enim ingenua et naturalis fortitudo tantae rei par esse possit. Sed haec virtus ab ultimo oceano, atque a sole accepta et advecta est; praestatur enim a sapientia, tanquam a sole, et a meditatione inconstantiae ac veluti undarum humanae vitae, tanquam a navigatione oceani; quae duo Virgilius bene conjunxit:

Georg. ii. 490.

*Felix, qui potuit rerum cognoscere causas,
Quique metus omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.*

Elegantissime autem additur ad hominum animos consolandos et confirmandos heroem istum ingentem in poculo sive urceo navigasse: ne forte naturae suae angustias et fragilitatem nimium pertimescant aut causentur; ac si hujusmodi fortitudinis et constantiae capax omnino non esset; de quo ipso Seneca bene ominatus est, cum dicat, *Magnum est habere simul fragilitatem hominis, et securitatem Dei*. Sed jam retrocedendum est ad illud, quod consulto praeterivimus, ne ea, quae inter se connexa sunt, abrumperemus: hoc est, de novissimo illo Promethei crimine, quod pudicitiam Minervae sollicitasset. Nam et ob hoc delictum gravissimum certe et maximum illam poenam laniationis viscerum subiit. Illud non aliud esse videtur, quam quod homines, artibus et scientia multa inflati, etiam sapientiam divinam sensibus et rationi subicere saepius tentent; ex quo certissime sequitur mentis laceratio et stimulatio perpetua et irrequieta. Itaque mente sobria et submissa distinguenda sunt humana et divina; atque oracula sensus et fidei; nisi forte et religio haeretica, et philosophia commentitia hominibus cordi sit. Restat ultimum illud de ludis Promethei cum taedis ardentibus. Hoc rursus ad artes et scientias pertinet, sicut ignis ille, ad cujus memoriam et celebrationem hujusmodi ludi instituti

instituti sunt; atque continet in se monitum, idque prudentissimum, ut perfectio scientiarum a successione, non ab unius alicujus pernecitate aut facultate, expectetur. Etenim qui ad cursum et contentionem velocissimi et validissimi sunt, ii ad facem suam accensam fervendam fortasse minus sunt habiles, cum a cursu rapido aequae, ac nimis tardo, periculum extinctionis immineat. Isti autem luminum cursus et certamina jampridem intermissa videntur, cum scientiae in primis quibusque auctoribus, Aristotele, Galeno, Euclide, Ptolemaeo, maxime florere cernantur; atque successio nil magni effecerit aut fere tentaverit. Atque optandum esset, ut isti ludi in honorem Promethei sive humanae naturae instaurarentur, atque res certamen et aemulationem et bonam fortunam reciperet, neque ex unius cujuscumque face tremula atque agitata penderet. Itaque homines monendi sunt, ut se ipsi exsuscitent, et vires atque etiam vices suas experiantur, neque in paucorum hominum animulis et cerebellis omnia ponant. Haec sunt illa, quae in fabula ista vulgari et decantata nobis adumbrari videntur; neque tamen inficiamur, illi subesse haud pauca, quae ad Christianae fidei mysteria miro consensu innuant; ante omnia navigatio illa Herculis in urceo ad liberandum Prometheus, imaginem Dei Verbi, in carne, tanquam fragili vasculo, ad redemptionem generis humani properantis, prae se ferre videtur. Verum nos omnem in hoc genere licentiam nobis ipsi interdiciamus, ne forte igne extraneo ad altare Domini utamur.

XXVII.

ICARVS volans; item SCYLLA et CHARYBDIS, sive via media.

MEDIOCRITAS, sive via media, in moralibus laudatissima est; in intellectualibus minus celebrata, sed non minus utilis et bona: in politicis tantum suspecta, et cum iudicio adhibenda. Morum autem mediocritates per viam Icaro praescriptam; intellectualium autem per viam inter Scyllam et Charybdim, ob difficultatem et periculum, decantatam ab antiquis notantur. Icaro praecepit pater, cum mare esset praetervolandum, ut viam aut nimis sublimem, aut nimis humilem caveret. Cum enim alae cera essent conglutinatae, periculum erat si altius efferretur, ne cera ex solis ardore liquefieret; sin ad vaporem maris propius se submitteret, ne ab humore cera minus tenax efficeretur. Ille vero ausu juvenili in celsiora contendit, atque in praecipit lapsus est.

PARABOLA facilis et vulgata est: virtutis enim via inter excessum et defectum recto tramite aperitur. Neque mirum erat si Icarum, juvenili alacritate gestientem, excessus perdiderit. Excessus enim fere juvenum; defectus senum, vitia esse solent. Ex semitis tamen malis et nocivis elegit Icarus (si plane pereundum erat) meliorem. Defectus enim recte aestimantur excessibus praviores. Quandoquidem excessui nonnihil magnanimitatis subest, et cognitionis cum coelo, ad instar volucris: defectus vero humi serpat, instar reptilis. Praeclare Heraclitus; *Lumen siccum, optima anima*. Nam si ex humo humorem contrahat anima, prorsus deprimitur et degenerat: interim tamen modus adhibendus est, ut ab illa siccitate laudata lumen reddatur subtilius, non corripatur incendium. Atque haec cuivis fere nota sunt. At via illa in intellectualibus inter Scyllam et Charybdim certe et peritiam navigandi et felicitatem desiderat. Si enim in Scyllam incidant naves, illiduntur cautibus: sin in Charybdim, absorbentur. Cujus parabolae ea videtur esse vis (quam nos breviter perstringemus, tametsi infinitam trahat contemplationem) ut in omni doctrina et scientia, earumque regulis et axiomatibus, modus teneatur inter distinctionum scopulos, et universalium voragines. Haec enim duo naufragiis ingeniorum et artium famosa sunt.

XXVIII. SPHINX, five scientia.

TRADITVR Sphinx fuisse monstrum specie multiforme; facie et voce virginis; pennis volucris, unguibus gryphi: jugum autem montis in agro Thebano tenebat et vias obsidebat: mos autem ei erat viatores ex insidiis invadere ac comprehendere: quibus in potestatem redactis, aenigmata quaedam obscura et perplexa proponebat, quae a Musis praebita et accepta putabantur. Ea si solvere et interpretari miseri captivi non possent; haesitantes, et confusos in illis, magna saevitia dilaniabat. Haec calamitas cum diu grassaretur, praemium propositum est a Thebanis (ipsum Thebarum imperium) viro qui Sphingis aenigmata explicare possit (neque enim alia superandae illius ratio erat). Tanto pretio excitatus Oedipus, vir acer et prudens, sed pedibus laesis et perforatis, conditionem accepit, et experiri statuit. Postquam autem fidens animi et alacer se coram Sphinge stitisset; illa ab eo quaesivit, quale tandem illud animal esset, quod primo quadrupes natum, postea bipes factum esset, deinde tripes, ad extremum rursus duadrupes. Ille praesenti animo respondit, illud in hominem competere, qui sub ipsum partum et infantiam quadrupes provolvitur et vix repere tentat, nec ita multo post erectus et bipes incedit; in senectute autem baculo innititur et se sustentat, ut tanquam tripes videatur; extrema autem aetate decrepitis senex labantibus nervis, quadrupes decumbit, et lecto affigitur. Itaque vero responso victoriam adeptus, Sphingem interemit; cuius corpus a fello impositum, veluti in triumpho ducebatur: ipse autem ex pactis rex Thebanorum creatus est.

FABULA elegans, nec minus prudens est: atque videtur conficta de scientia, praesertim conjuncta practicae. Siquidem scientia non absurde monstrum dici possit, cum ignorantibus et imperitis prorsus admirationi sit. Figura autem et specie multiformis est, ob immensam varietatem subjecti, in qua scientia versatur: vultus et vox affingitur muliebris ob gratiam et loquacitatem: adduntur alae, quia scientiae et earum inventa momento discurrunt et volant, cum communicatio scientiae sit instar luminis de lumine, quod affatim incenditur. Elegantissime autem attribuuntur ungues acuti et adunci; quia scientiae axiomata et argumenta penetrant mentem, eamqueprehendunt et tenent ut movere et elabi non possit: quod et sanctus philosophus notavit; *Verba sapientum* (inquit) *sunt tanquam aculei, et veluti clavi in altum defixi*. Omnis autem scientia collocata videtur in arduis et editis montium. Nam res sublimis merito putatur et excelsa, et ignorantiam tanquam ex superiore loco despiciens, atque etiam late et undequaque speculatur et prospicit, ut in verticibus montium fieri solet. Vias autem obsidere fingitur scientia, quia ubique in itinere isto, sive peregrinatione vitae humanae, materia et occasio contemplationis se ingerit et occurrit. Proponit autem Sphinx quaestiones et aenigmata mortalibus varia et difficilia, quae accepit a Musis. Ea tamen quamdiu apud Musas manent, saevitia fortasse carent: donec enim nullus alius finis meditationis et disquisitionis sit praeter ipsum scire, intellectus non premitur, nec in arcto ponitur, sed vagatur et exspatiatur, atque in ipsa dubitatione et varietate nonnullam jucunditatem et delectationem sentit: sed postquam a Musis hujusmodi aenigmata ad Sphingem transmissa sunt, id est, ad practicam, ut infet et urgeat actio, et electio, et decretum; tum demum aenigmata molesta et saeva esse incipiunt, et, nisi solvantur et expediantur, animos hominum miris modis torquent et vexant, et in omnes partes distrahunt et plane lacerant. Proinde in aenigmatibus Sphingis duplex semper proponitur conditio; non solventi mentis laceratio; solventi imperium. Qui enim rem callet, is sine suo potitur, atque omnis artifex operi suo imperat. Aenigmatum autem Sphingis duo in universum sunt

sunt genera: aenigmata de natura rerum, atque aenigmata de natura hominis; atque similiter in praemium solutionis sequuntur duo imperia; imperium in naturam, et imperium in homines; verae enim philosophiae naturalis finis proprius et ultimus est, imperium in res naturales, corpora, medicinas, mechanica, alia infinita; licet schola, oblatis contenta, et sermonibus tumefacta, res et opera negligat et fere projiciat. Verum aenigma illud Oedipodi propositum, ex quo ille imperium Thebanum adeptus est, pertinebat ad naturam hominis: quisquis enim naturam hominis prorsus introspectit, ille faber fere fortunae suae esse potest, et ad imperandum natus est. Id quod de Romanis artibus bene pronunciatum est:

*Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hae tibi erunt artes.*

Aen. vi. 851.

Itaque apposite illud, quod Augustus Caesar signo Sphingis, sive de industria, sive fortuito usus est. Ille enim (si quis unquam) in politica excelluit, et in vitae suae curriculo plurima nova aenigmata de natura hominis felicissime solvit, quae nisi dexter et paratus solvisset, multoties non procul ab imminente pernicie et exitio abfuisset. Atque additur in fabula Sphingis devictae corpus in asellum impositum fuisse. Elegantissime certe, cum nihil sit tam acutum et abstrusum, quin postquam plane intellectum et deinceps pervulgatum sit, etiam tardo imponi possit. Neque illud praetermittendum, debellatam esse Sphingem a viro pedibus clavato: etenim nimis cito pede et celeri gradu ad aenigmata Sphingis homines properare solent: unde fit, ut (praevalente Sphinge) potius per disputationes ingenia et animos lacerent, quam per opera et effectus imperent.

XXIX. PROSERPINA, sive spiritus.

NARRANT Plutonem, postquam regnum inferorum ex partitione illa memorabili accepisset, de nuptiis alicujus e superis desperasse, si eas per colloquia, aut modos suaves tentaret; ut ad raptum consilia sua dirigere ei fuerit necesse. Itaque captata opportunitate Proserpinam Cereris filiam, virginem pulcherrimam, dum flores Narcissi in Siciliae pratis colligeret, subito incurfu rapuit, atque quadrigis secum ad subterranea asportavit; ei magna reverentia praebita est, ut et domina Ditis vocata sit. Ceres autem, ejus mater, cum filia sibi unice dilecta nusquam comparuisset, supra modum moesta et anxia, taedam accensam ipsa manu prae se ferens, universum orbis terrarum ambitum peragravit, ut filiam investigaret et recuperaret. Id cum frustra fuisset, accepto forte indicio quod ad inferos deventa esset, multis lacrymis et lamentationibus Jovem fatigavit, ut illa ei restitueretur. Atque tandem pervicit, ut si illa nihil ex iis, quae apud inferos essent, degustasset, tum eam abducere liceret. Ea conditio matris desiderio adversa fuit; Proserpina enim grana tria ex malo granato gustasse comperta est. Neque idcirco Ceres destitit, quin preces et ploratus de integro resumeret. Postremo itaque ei indultum est, ut Proserpina, dispersitis temporibus et alternis vicibus, sex menses cum marito, alteris sex cum matre esset. Hanc Proserpinam postea Theseus et Pirithous eximia audacia thalamo Ditis deducere tentarunt. Cum autem in itinere super saxo apud inferos defessi confedissent, eis resurgere minime licuit, sed aeternum sedebant. Proserpina itaque inferorum regina mansit; in cujus honorem etiam additum est privilegium magnum; cum enim ab inferis revocare gradum illis, qui eo descendissent, fas non esset, adscripta est huic legi exceptio singularis; ut si quis ramum aureum in donum Proserpinae attulisset, ei ob hoc ire et redire liceret. Is ramus unicus erat in ingenti et opaco luco, neque stirps erat, sed visci instar in aliena arbore frondebat, atque avulso illo alter non deficiebat.

FABULA

FABULA ad naturam pertinere videtur, atque vim et copiam illam in subterraneis divitem et frugiferam, ex qua haec nostra pullulant, et in quam rursus solvuntur et redeunt, perscrutari. Per Proserpinam antiqui significarunt spiritum illum aethereum, qui sub terra (per Plutonium repraesentata) clauditur et detinetur, a superiore globo divulsus, quod non male expressit ille:

*Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Aethere, cognati retinebat semina coeli.*

Ille spiritus, raptus a terra fingitur, quia minime cohibetur ubi tempus et moram habet ad evolandum, sed subita confractio et comminutione tantum compingitur et figitur, perinde ac si quis aërem aquae commiscere tentet; quod nullo modo efficere possit, nisi per agitationem, celerem et rapidam: hac enim ratione videmus illa corpora conjungi in spuma, aëre tanquam rapto ab aqua. Neque ineleganter additur, Proserpinam flores Narcissi in vallibus colligentem raptam fuisse: quia Narcissus a torpore sive stupore nomen sumit; atque tum demum spiritus ad raptum materiae terrestri magis praeparatus est et opportunus, cum coagulari incipit, ac veluti torporem colligere. Recte autem tribuitur honor ille Proserpinae, qualis nulli uxori deorum, ut Ditis domina sit, quia ille spiritus plane omnia in illis regionibus administrat, stupido et quasi ignaro Plutone. Hunc autem spiritum aether, ac vis coelestium (per Cererem adumbrata) infinita sedulitate elicere, atque sibi restituere contendit. Fax autem illa aetheris, sive taeda ardens in manu Cereris, proculdubio solem denotat, quia circa terrae ambitum luminis officio fungitur, atque maximi omnium esset ad Proserpinam recuperandam momenti, si omnino hoc fieri posset. Illa tamen haeret, et manet: cujus ratio sequitur accurate et excellenter proposita in pactis illis Jovis et Cereris. Primum enim certissimum est, duos esse modos spiritus in materia solida et terrestri cohibendi: alterum per constipationem sive obstructionem, qui est mera incarceration et violentia: alterum per ministrationem proportionati alimenti, atque id fit sponte et libenter. Postquam enim spiritus inclusus depascere incepit atque se alere, evolare protinus non festinat; sed veluti in terra sua figitur: atque haec est degustatio Proserpinae ex malo granato; quae si non fuisset, jam pridem a Cerere, cum face illa sua orbem terrarum peragrans, abducta fuisset. Spiritus enim, qui subest metallis et mineralibus, compingitur fortasse praecipue per massae soliditatem; qui autem in plantis est et animantibus, in corpore poroso habitat, et aperta effugia habet, nisi per illum modum degustationis libenter detineretur. Secundum autem pactum de semestri consuetudine non aliud est, quam elegans descriptio dispartitionis anni; cum spiritus ille, per terram perfusus, quoad res vegetabiles mensibus aestatis apud superiora degat, atque mensibus hiemis ad subterranea redeat. Quod vero attinet ad conatum illum Thesei et Pirithoi abducendae Proserpinae, id eo spectat, quod saepius fiat, ut spiritus subtiliores qui ad terram in multis corporibus descendunt, neququam illud efficiant ut spiritum subterraneum exfugant, et secum uniant, et evehant; sed contra ipsi coagulentur, neque amplius resurgant; ut Proserpina per eos aucta incolis et imperio sit. De virga autem illa aurea, vix videmur sustinere posse impetum chemistarum, si in nos hac ex parte irruant; cum illi ab eodem lapide suo, et auri montes, et restitutionem corporum naturalium, veluti a portis inferorum, promittant. Verum de chemica, atque lapidis illius procis perpetuis, certo scimus theoricam eorum esse sine fundamento; suspicamur etiam practicam esse sine certo pignore. Itaque missis illis, de ista postrema parabola parte haec nostra sententia est. Nobis certe compertum est ex compluribus antiquorum figuris, eos conservationem atque instaurationem quadantenus corporum naturalium pro re desperatam non habuisse, sed potius pro re abstrusa et quasi avia. Atque idem sentire hoc etiam loco

lōco videntur, cum virgulam istam inter infinita virgulta ingentis et densissimae fylvae collocarunt; auream autem finxere, quia aurum durationis tessera est: insitivam, quia ab arte huiusmodi effectus sperandus est, non ab aliqua medicina, aut modo simplici aut naturali.

XXX. METIS, five consilium.

NARRANT poëtae antiqui Jovem cepisse in uxorem Metin, cujus nomen non obscure consilium significat: eam autem ex illo gravidam factam fuisse: quod cum ille sensisset, partum ejus nullo modo expectasse, sed utique eam devorasse, unde et ipse praegnans factus sit: puerperium autem mirum fuisse; nam ex capite, five cerebro Palladem armatam peperisse.

Hujus fabulae monstrofae et primo auditu insulsiſſimae sensus arcanum imperii continere videtur, qua arte, scilicet, reges se versus consilia sua gerere soleant, ut auctoritas et majestas eorum non solum illibata conservetur, verum apud populum augeatur et extollatur. Nam reges se cum consiliis suis vinculo veluti nuptiali copulare et conjugere, et de rebus maximis cum eis deliberare, recto et prudente instituto consueverunt; idque majestatem eorum neutiquam imminuere haud abs re judicant: verum cum res jam ad decretum spectat, quod instar partus est, consilii partes non ultra tendere sinunt, ne acta ex consilii arbitrio pendere videantur. Verum, tum demum reges (nisi huiusmodi res sit ut invidiam a se derivare cupiant) quicquid a consilio elaboratum et veluti in utero efformatum est, in se transferre consueverunt, ut decretum et executio (quae, quia cum potestate procedit et necessitatem infert, eleganter sub figura Palladis armatae involvitur) ab ipsis emanare videatur. Neque satis est ut hoc ab auctoritate regum et eorum voluntate soluta, et libera, et non obnoxia, profectum videatur; nisi etiam hoc sibi reges sumant, ut ex capite eorum, id est, ex iudicio et prudentia propria decreta nata existimentur.

XXXI. SIRENES, five voluptas.

FABVLA de Sirenibus ad perniciosas illecebras voluptatis recte, sed sensu vulgarissimo, transfertur. Nobis autem videtur sapientia veterum, tanquam uvae male calcatae; ex quibus licet nonnihil exprimitur, tamen potissima quaeque resident et praetermittuntur. Sirenes Acheloi et Terpsichores, unius ex Musis, filiae fuisse narrantur: eae primis temporibus alatae erant: sed inito temere cum Musis certamine victae, alis multatae sunt. Ex pennis autem evulsis Musae coronas sibi fecerunt: adeo ut ab eo tempore Musae cum capitibus alatis procederent, praeter unam Sirenium matrem. Mora autem Sirenium erat in insulis quibusdam amoenis: illae vero e specula naves adventantes cum conspicerent, cantu navigantes primo detinebant, deinde alliciebant, exceptos autem necabant. Neque simplex erat cantilena, sed singulos modis maxime naturae eorum convenientibus captabant. Tanta autem pestis erat, ut insulae Sirenium etiam longe intuentibus alberent ex ossibus cadaverum inhumatorum. Huic malo remedium repertum est genere et modo duplex; alterum ab Vlyſſe, alterum ab Orpheo: Vlyſſes fociis omnino aures cera obturari jussit; ipse, cum experimentum rei facere vellet, periculum autem depellere, se ad malum navis alligari voluit, interminatus, ne quis eum, licet rogatus, solveret: Orpheus vero, missis huiusmodi vinculis, clara voce deorum laudes cantans ad lyram, voces Sirenium retudit, et extra omne periculum fuit.

FABVLA ad mores pertinet, atque minime obscura fane, nec tamen inelegans parabola videtur. Voluptates ex copia rerum ac affluentia; atque ex hilaritate sive exultatione animi proveniunt: illae olim primis ipsis illecebris subito, et tanquam alatae, mortales rapere solebant. Doctrina autem et eruditio hoc saltem effecit, ut animus humanus se nonnihil cohibeat, et exitum rei secum perpendat; itaque alas voluptatibus detraxit. Hoc autem in Musarum decus et honorem egregium cessit: postquam enim philosophiam contemptum voluptatum inducere posse nonnullorum exemplo patuit; statim res sublimis visa est, quae animam veluti humo affixam attollat et evehat, et hominum cogitationes (quae in capite vigent) pennatas et veluti aethereas faciat. Sola Sirenium mater pedestris, et sine alis mansit; ea proculdubio nil aliud est, quam doctrinae leves et ad jucunditatem inventae et adhibitae; quales videntur Petronio illi in pretio fuisse, qui postquam sententiam mortis accepisset, in ipsis atriis mortis delicias quaesivit, cumque etiam literas in solatium adhibere vellet, nil (inquit Tacitus) legit eorum, quae ad constantiam faciunt, sed leves versus. Ex hoc genere est illud:

Catull.
Eleg. v.

*Vivamus, mea Lesbia, atque amemus,
Rumoresque senum severiorum
Omnes unius aestimemus assis.*

Et illud:

*Fara senes norint, et quid sit fasque nefasque
Inquirant tristes, legumque examina servant.*

Hujusmodi enim doctrinae alas Musarum coronis rursus detrahare, et Sirenibus restituere velle videntur. Habitare autem perhibentur Sirenes in insulis, quia voluptates fere secessus quaerunt, atque hominum coetus saepe vitant: Sirenium autem cantus omnibus decantatus est, ejusque pernicies et artificium varium: itaque interprete haec non egent. Illud magis acutum de ossibus veluti clivis albertibus e longinquo visis: ex quo illud significatur, exempla calamitatum, licet clara et conspicua, contra voluptatum corruptelas non multum proficere. Restat de remediis parabola, non abstrusa ea quidem, sed tamen prudens et nobilis. Proponuntur enim mali tam callidi, et tam violenti remedia tria: duo a philosophia; tertium a religione. Atque primus effugii modus est, ut quis principiis obstet, atque omnes occasiones, quae animum tentare et sollicitare possint, sedulo devitet: id quod obturatio illa aurium denotat; atque hoc remedium ad animos mediocres et plebeios necessario adhibetur, tanquam ad comites Vlyssis. Animi autem celsiores etiam versari inter medias voluntates possunt, si decreti constantia se muniant: quin et per hoc, virtutis suae experimentum magis exquisitum capere gaudent; etiam voluptatum ineptias et insanias perdiscunt, potius contemplantes quam obsequentes: quod et Salomon de se professus est, cum enumerationem voluptatum, quibus disfluebat, ea sententia claudat: *Sapientia quoque perseveravit mecum.* Itaque hujusmodi heroës inter maximas voluptatum illecebras se immobiles praestare, atque in ipsis earum praecipitiis se sustinere queant; tantum, ad Vlyssis exemplum, interdiciis perniciosos suorum consiliis et obsequiis, quae animum maxime omnium labefactare et solvere possint. Praestantissimum autem in omni genere est remedium Orphei; qui laudes deorum cantans et reboans, Sirenium voces confudit et summovit: meditationes enim rerum divinarum voluptates sensus non tantum potestate, sed etiam suavitare, superant.

NOVA ATLANTIS.

OPVS IMPERFECTVM.

LECTORI S.

FABVLAM hanc Novae Atlantidis eo animo confinxit honoratissimus auctor, ut in ea modulum quendam et descriptionem collegii, ad interpretationem naturae, et operum magnitudinem ac potentiam, instituti, exhiberet: idque nomine Domus Salomonis, sive Collegii operum sex dierum, insigniret. Atque eousque sermonis filum produxit, donec hoc conficeret. Modulus (fateor) pro more poëtices, grandior et celsior est, quam qui in omnibus imitationi pateat; veruntamen in plerisque industria hominum sibi non diffidat. In animo etiam habuit, hac ipsa in fabula, librum De legibus, sive de optimo civitatis statu, exarasse: sed cum opus hoc prolixum futurum praevideret; necnon historiae naturalis colligendae, aliarumque Instaurationis partium contexendarum (quas longe potiores duxit) desiderio abriperetur; hic pedem fixit. Haec habui in mandatis; lege, et vale.

GVIL. RAWLEY.

NAVIGAVIMVS e Peruvia, ubi per annum integrum commorati sumus: petebamus autem Chinam, et Japoniam; commeatum in duodecim menses nobiscum portantes; atque per spatium quinque mensium, et amplius, ventis secundis ab ortu flantibus, licet lenioribus et remissioribus, usi sumus. Tum vero vertit se ventus, et ab occidente per multos dies constanter spiravit; adeo ut progredi lente admodum possemus, atque de reditu quandoque cogitaremus. Sed tunc rursus orti sunt austri fortes et vehementes, cum inclinatione nonnulla in orientem; qui nos (quantum fieri potuit) contra nitentes, versus septentrionem compulerunt: quo tempore commeatus noster (et si parce admodum eum distribuissimus) penitus absumptus. Itaque, cum

nos ipsos in medio vastissimae per universum orbem aquarum eremi positos videremus absque commeatu, perditos nos plane putabamus, et mortem propinquam expectabamus. Attamen corda nostra, et voces ad Deum in coelis levavimus; qui mirabilia sua in profundis monstrat; eum precantes, pro misericordia sua, ut, quemadmodum in principio congregationes aquarum mandavit, et aridam apparere fecerat; ita nunc quoque terram nobis ostenderet, ne periremus. Contigit autem, ut die sequente, sub vespere, intra modicam distantiam, cerneremus, septentrionem versus, tanquam nubes spissas: quae nobis de terra spem injecerunt, fatis gnaris, tractum illum maris australis penitus incognitum fuisse; atque insulas, et continentes, adhuc non detectas, complecti potuisse. Itaque cursum, tota illa nocte, eo direximus, ubi terra se, ut coniciebamus, ostenderat: atque illucescente die postero manifestum fuit, id, quod videramus, terram revera fuisse, depressam quidem et sylvosam; quod eam magis obscuram monstraverat. Atque post sesqui-horae navigationem portum tutum appulimus; portum urbis cujusdam, non magnae quidem, sed pulchre extructae, et quae, ex qua parte mare spectabat, elegantiam magnam prae se tulit. Nos vero singula momenta tarda aestimantes, quibus a terra abessemus, ab littus properavimus, et ad descensum in terram nos comparavimus. Confestim autem vidimus nonnullos ex populo urbis, cum bacillis in manibus, qui nutu et signis nos in terram descendere prohibuerunt: absque tamen clamoribus, aut ferocia. Vnde haud parum contristati, quid faciendum esset apud nos deliberamus. Interim perrexerunt versus nos scapha haud magna, octo circiter viros vehens; quorum unus in manu gestabat baculum ex arundine lutea, ad utrumque finem caeruleo colore imbutum; qui navem nostram fidenter conscendit. Cumque vidisset unum e nostris obviam illi prodeuntem, e sinu extraxit rotulum quendam pergamenae (sed pergamena nostra paulo flavioris, atque ad instar foliorum codicillorum splendentis, alias autem mollis fatis et flexibilis) eique in manum dedit, qui primus e nostris se obtulerat. In quo rotulo, lingua Hebraica prisca, Graeca quoque prisca, Latina fatis pura, et Hispanica, scripta erant haec verba: "In terram ne descendatis; nedum quispiam e vestris. Quin et discessum ab his oris maturate, intra sexdecim dies, nisi licentia vobis diutius morandi concedatur. Interea, si aqua vobis opus sit dulci, aut commeatu, aut medicina, et curatione pro aegrotis, aut si navis vestra reparatione indigeat, singula, quibus caretis, in scriptis exhibete. Nos autem officiis ullis misericordiae vobis non deerimus." Rotulus iste sigillo firmatus erat ex alis Cherubim, minime expansis, sed deorsum pendentibus, et juxta eas cruce. Hoc tradito, minister ille discessit, et unum ex famulitio suo nobiscum reliquit, qui responsum nostrum reportaret. Cum jam apud nos de hac re deliberaremus, timidi et anxii haerebamus. Arceri a descensu in terram, et moneri de praepropero nostro discessu, male nos affligerunt. Contra, cum videremus populum illum linguas externas callere, tantaque humanitate praeditum esse, consolationi nobis erat non exiguae: ante omnia, signum crucis, instrumento appositum, singulari gaudio nos affecit, tanquam salutis augurium manifestum. Responsum a nobis est lingua Hispanica, navem nostram fatis commode se habere, quandoquidem malacias, et ventos contrarios potius experti essemus, quam tempestates: quantum ad aegrotos nostros, eos plurimos esse, quin et graviter laborantes, ita ut nisi descensus in terram illis permitteretur, de vita periclitarentur. Alia, quibus carebamus, speciatim exhibuimus, addentes, adesse nobis merces pauculas, quas si eis emere placeret, necessitatibus nostris subveniri posse, ne illis oneri essemus. Obtulimus servo praemium exiguum in ducatis, et holoserici charmosyni parcellam, quae ministro superiori

riori offerretur; sed ille non accepit, imo vix aspicere sustinuit: atque ita in alia parva scapha, quae ad eum missa fuit, discessit.

Tribus plus minus horis elapsis postquam servus responsum nostrum accepit, lembo versus nos devectus est vir (ut videbatur) ex magistratibus. Indutus erat toga cum manicis amplis, ex cameloto, coloris caerulei pulcherrimi, splendidioris multo, quam nos in Europa habemus: tunica interior viridis erat; et similiter galerus ejus, qui factus erat in figuram turbani, eleganter compositi, neque praegrandis, qualia solent esse Turcica; atque capillorum suorum cincinni infra oram turbani dependebant. Vir sane aspectu venerabilis. Vestus est in lembo, aliqua ex parte inaurato, quatuor solummodo viris, in eodem lembo, comitatus. Alius autem a tergo sequebatur, in quo erant viri circiter viginti. Quamprimum intra spiculi jactum venisset, signis quibusdam e lembo moniti sumus, ut aliquos e nostris ad illum mitteremus. Id quod statim fecimus in navis nostrae scapha; virum ex nostris (uno excepto) primarium mittentes, et quatuor cum illo. Cumque circiter sex virgatas a lembo abessemus, jubebant ut nos sisteremus, nec propius accederemus. Quod et fecimus. Tum vero vir, quem modo descripsi, in pedes se erexit, et alta voce Hispanice interrogavit; num Christiani estis? Respondimus; Christianos nos esse: minus metuentes, quia signum crucis in instrumento illo videramus. Ad quod responsum, dexteram ille versus coelum sustulit, et deinde leniter ad os suum adduxit; qui gestus in usu illis est cum Deo gratias agunt. Tunc autem perrexit; “ Si jurabitis (unusquisque vestrum) per merita Servatoris, piratas vos non esse: nec sanguinem humanum effudisse, sive jure, sive vi, intra spatium quadraginta dierum, ultimo elapsarum, licentiam obtinebitis in terram descendendi.” Respondimus, paratos nos omnes esse ad illud juramentum praestandum. Vnde unus e comitatu ejus, qui videbatur notarius esse, illud in scriptum redegit. Quo facto, alter e comitatu viri illius primarii, qui in eodem lembo vehebatur, postquam dominus in aurem ei quidpiam locutus esset, alta voce dixit: “ Dominus meus hoc vobis notum esse velit, non ex superbia, aut fastu esse, quo minus navem vestram conscendat; sed, quia ex responso vestro innotescit plurimos inter vos se male habere, a conservatore sanitatis in urbe monitus erat, ut ad aliquam distantiam colloqueretur.” Submisso capite nos inclinavimus, et respondimus; servos ejus humillimos nos omnes esse; magnoque honori ducere, et singulari suae humanitati tribuere, id quod jamdudum factum esset: sed sperare nos, morbum illum, quo aegroti nostri laborant, contagiosum minime esse. Ita vir ille primarius reversus est. Paulo post adfuit notarius, et navem nostram conscendit; in manu sua fructum quandam ejus regionis tenens, aurantio non absimilem, verum colore magis in coccineum vergente, qui odorem spirabat suavissimum. Illum (ut videtur) gestabat, ut ei contra contagionem antidoti vice esset. Exhibuit autem nobis juramentum: per Jesum Dei filium, et merita ejus; ac deinde nobis dixit, postero die, ante solis exitum, assuturum, qui nos accerferet, ac ad domum peregrinorum perduceret, ubi praesto nobis essent, quaecunque necessaria, sive pro aegrotis, sive pro sanis. Sic a nobis discessit: cumque ei aureos aliquos obtulissemus, subridens dixit: se binum salarium pro una opera accipere non debere. Quorum verborum (ut arbitror) is sensus erat, quod salarium e publico ob operam suam reciperet. Nam (ut postea intellexi) officarium, qui praemia accipit, hominem bini salarii vocant.

Postero mane diluculo accessit ad nos minister ille, qui primus cum arundine sua nos adierat, et retulit: se venisse, ut ad domum peregrinorum nos deduceret: se autem horam anticipasse, ut commoditatem integri diei ad negotia nostra haberemus. “ Si autem (inquit) mihi auscultabitis, primo mecum aliquos vestrum mittetis, qui

“ locum circumspiciant, et quomodo optime ad vos recipiendos accommodari possit: ”
 “ postea autem aegrotos vestros accerfetes, et reliquos, quos in terram descendere
 “ vultis.” Gratias ei egimus, et diximus, curam hanc, quam pro peregrinis miseris
 suscepit, Deum pro certo remuneraturum. Itaque sex e nostris eum comitati sunt.
 Praeiiit ille, et respiciens ad nos, dixit perhumane certe: se servum nostrum tantum-
 modo esse; et viae ducem. Duxit autem nos per tres plateas, pulchras admodum:
 atque per totam, quam pertransivimus, viam haud pauci e populo ad utrumque latus
 congregati sunt, ordine stantes; verum more adeo civili, ut viderentur non tam ad
 otiosum spectaculum convenisse, quam ut adventum nostrum gratularentur. Multi
 autem ex iis, cum incederemus, brachia sua paululum aperuerunt: quo gestu utuntur
 cum adventum alicujus sibi gratum esse significare volunt. Domus peregrinorum
 aedificium est speciosum et spatiosum, exstructum ex lateribus, nostris colore paulo ma-
 gis purpureis; cum fenestris decoris, aliquibus ex vitro, aliquibus autem ex panno
 linteo delicato, oleo intincto. Deduxit nos primo in coenaculum satis elegans, super
 gradus locatum: tunc autem a nobis quaesivit: quot numero essemus? et, quot e no-
 stris aegroti? Respondimus: universum numerum, tam sanorum, quam aegrotorum,
 esse ad unum et quinquaginta homines: ex quibus aegroti erant septendecim. Roga-
 vit nos, ut aliquantisper praestolaremur, dum ad nos rediret. Quod post horam circi-
 ter fecit. Tum vero adduxit ad cubicula visenda, quae nobis parata erant, numero
 novendecim: computatione scilicet inita (quemadmodum videtur) ut quatuor ex illis
 cubiculis, quae reliquis nonnihil praestabant, quatuor ex primariis nostris exciperent,
 in quibus seorsum cubarent; reliquorum quindecim singula binis assignarentur. Cu-
 bicula elegantia erant, et lucida, nec non supellectili fatis lauta ornata. Tum de-
 mum in porticum longam divertimus; qualia solent esse dormitoria monachorum; ubi
 ostendit nobis, per latus unum integrum (nam latus adversum nihil aliud erat, quam
 paries, et fenestrae) cellas septendecim, nitidas, partitiones habentes ex cedro. Quae
 porticus, cum cellis, numero quadraginta (multo scilicet pluribus, quam nobis opus
 erat) instituta erat ad usum infirmorum. Simulque monuit, quod quamprimum ali-
 quis ex aegrotis convalesceret, transferri posset e cella in cubiculum. Ad quem usum
 parata erant decem alia cubicula, praeter illa, de quibus ante diximus. Hoc
 facto, in coenaculum nos reduxit, et attollens paululum arundinem suam (quod in
 more illis erat, quoties ministri mandata superiorum referunt) ita ad nos locutus.
 “ Notum vobis facio, consuetudinem regni hujus postulare, ut post diem instantem,
 “ et crastinum (quos vobis ad transferendos e navi homines, et res vestras, permitti-
 “ mus) contineatis vos ipsos intra fores haece in triduum. Veruntamen hoc vos non
 “ perturbet, neque propterea intra carcerem vos compingi existimate: sed potius in-
 “ dultum hoc esse, quo ab itinere vestro spiritus recreetis et reficiatis. Nullius rei
 “ egebitis: quin et sex famuli assignati sunt, qui vobis ministrent, et negotia vestra
 “ expediant.” Gratias ei egimus cum omni affectu et humilitate; et diximus: “ Deus
 “ proculdubio in hac terra manifestatur.” Obtulimus ei etiam viginti aureos, sed
 ille quoque subridens, hoc solum dixit: “ Quid, vultis me esse hominem bini salarii?”
 Sic abiit. Paulo post, prandium nostrum allatum est: quod certe satis lautum, et
 salubrem victum, tam respectu ciborum, quam potus, exhibuit: meliorem certe et
 uberiolem, quam pro modulo collegii ullius, quantum novi, in Europa. Potus erat
 trium generum: unumquodque eorum bonum et salubre: vinum ex uvis: potus ex grani-
 nis, qualis est apud nos cerevisia, sed clarus et limpidus: et ficeræ genus ex fructu
 quodam ejus regionis confectum, potus sane gratissimus, et miri refrigerii. Allata etiam
 est

est nobis magna copia aurantiorum illorum coccineorum, in usum aegrotorum: aiebant enim, ea praefens et efficax esse remedium contra aegritudinem in navigatione contractam. Praeterea, pyxidem nobis tradidit, pillulis albescentibus sive cineritiis, plenam: monuitque ut aegroti nostri unam earum, singulis noctibus, in introitu lecti, fumerent: quas dixerat sanitatem eorum acceleraturas. Proximo die, cum a labore et opere circa vecturam hominum, et rerum nostrarum e navi, requievimus, visum est mihi, focios nostros in unum convocare: cum autem convenissent, ita eos allocutus sum: “ Amici mei carissimi, noscimus nos ipsos, et quo loco res nostrae sint. Viri
“ fumus, in terram projecti e mari, sicut Jonas e ventre balenae, cum in alto veluti
“ sepulti essemus. Jam vero, licet terram rursus calcamus, inter vitam tamen et
“ mortem medii consistimus. Etenim fines, et veteris, et novi orbis, praetervecti sumus. Atque utrum nobis Europam rursus conspiciere dabitur, soli Deo notum.
“ Miraculo quodam huc advecti fumus, atque a miraculo prope aberit, si hinc abvehamus. Quocirca, salutem praeteritam, ac pericula praesentia et futura animo
“ recolentes, ad Deum nos convertamus, corda levemus, et vias nostras singuli corrigamus. Praeterea ad populum Christianum, pietatis et humanitatis plenum, venimus: curemus (quaeso) ne illam faciei confusionem super nos inducamus, ut coram illis vitia nostra, aut malos mores palam faciamus. Adhuc restat amplius:
“ illi enim (etsi sub humanitatis forma) nos hujusce domus claustris ad triduum concluderunt, quis novit, numnam hoc faciant, quo morum nostrorum experimentum
“ fumant: quos si repperint pravos, confestim exulare nos jubebunt; sin probos, moram hic longiorem indulgebunt: quos enim assignarunt, famuli isti, quidni etiam speculatorum vices agant? Itaque, propter amorem Dei, atque si charum nobis sit bonum animarum et corporum nostrorum, ita nos geramus, ut et pacem cum Deo habeamus, et gratiam in oculis populi hujus inveniamus.” Socii nostri una voce mihi de iis, quae admonueram, gratias egerunt, promiseruntque sobrie se et modeste victuros, absque scandalo vel minimo. Itaque tres illos dies laeti, et curis vacui, peregimus, nihil solliciti de eo, quod nobis post triduum illud contingere posset: quo etiam dierum curriculo assidue propter convalescentiam aegrorum nostrorum exhilarati fumus; qui se, veluti in probaticam aliquam, divina sanandi virtute praeditam, missos existimabant: tam celeriter siquidem et constanter convalescebant.

Crastino post illud triduum elapsus venit ad nos homo novus, quem antea non videramus, veste caerulea amictus, quemadmodum et prior, nisi quod turbanum ejus album esset, cum cruce parva rubea in vertice. Habuit etiam liripipium circa collum, ex linteo purissimo. Sub introitum suum paululum se inclinavit, et brachia sua non nihil explicavit. Nos vero eum resalutavimus modo admodum humili et submisso, ab ore ejus sententiam, vel vitae, vel mortis expectantes. Postulavit, ut cum paucis aliquibus hominum nostrorum colloqueretur. Itaque sex tantum manserunt, caeteri se subduxerunt. Tum ille: “ Ego quidem domus hujus peregrinorum officio praepositus sum; vocatione autem presbyter Christianus. Itaque jam accessi, ut operam
“ meam vobis in omnibus praestarem, tanquam peregrinis, sed praecipue tanquam
“ Christianis. Nonnulla habeo, quae vobis referam, quae (ut arbitror) non illibenter audietis. Status iste licentiam vobis dedit per sex septimanas ulterius commorandi. Neque vos conturbet, si quidem negotia vestra spatium amplius postulent:
“ nam neque lex ipsa regni in hac parte rigida est; tum vero minime dubito, quin et
“ ipse vobis comperendinationem temporis istius, prout res vestrae flagitabunt, procurare possim. Quin et insuper narro vobis domum hanc peregrinorum isto tempore sat discere, et pecunia numerata bene instrui: reditus enim suos accumulavit
jam

“ jam per septem et triginta annos: tot enim effluxerunt, ex quo peregrinus aliquis
 “ ad has partes appulerat: itaque de impensis vestris solliciti ne sitis. Sumptus, quam-
 “ diu hic manseritis, e publico aerario ministrabitur: neque vel punctum temporis,
 “ hujus rei causa, de mora vestra decedet. Quantum vero ad merces, quas adduxisse
 “ dicitis, nullae vobis imponentur conditiones durae, sed iustis pretiis eas vendetis,
 “ valorem earum accipientes, vel in mercibus aliis, vel in auro et argento: nostri enim
 “ nihil interest. Sin vero quicquam sit, quod a statu isto petere velitis, illud nos ne
 “ celetis. Reperietis enim nos responsum tale relatu-
 “ cidat, aut contristetur. Hoc tantum vobis edico, ne quis vestrum karanna longius
 “ (illa apud eos sesquimilliariaequivalet) a moeniis urbis abscedat, sine licentia spe-
 “ ciali.” Respondimus, postquam nos vicissim intuiti essemus, gratiosam hanc et quasi
 paternam benignitatem admirantes, non habere nos, quod diceremus, cum et gratiis
 agendis verba non suppeterent, et praenobilis ejus et inopinata munificentia omnia,
 quae a nobis petenda essent, praeoccupasset. Nos certe cogitationem illam subire,
 quasi effigiem salutis aeternae in coelis ante oculos haberemus: siquidem, qui paulo
 ante in faucibus mortis constituti eramus, adductos jam esse in locum, ubi consolati-
 ones perpetuae et nil aliud spirant. Quantum ad mandatum nobis impositum, obedi-
 entiam summam praestituros, etsi fieri non posset, quin corda nostra ardentissimo fan-
 tam illam et felicem terram ulterius visendi desiderio inflammarentur. Adjecimus,
 linguas prius faucibus nostris adhaesuras, quam nos mentionem vel personae ejus ve-
 nerandae, vel gentis hujus universae, in precibus nostris omitteremus. Supplicavi-
 mus etiam ei, ut nos in numero servorum suorum, verorum merito et fidorum, repu-
 taret, jure non minore, quam quo unquam mortales mortalibus devincti fuerint: itaque
 nos ipsos, et omnia nostra ad pedes ejus humiliter projicere. Dixit, sacerdotem se
 esse, et sacerdotis mercedem expectare: id est, fraternum amorem nostrum, et bonum
 animarum et corporum nostrorum. Ita a nobis discessit, non sine lacrymis, prae te-
 neritudine animi obortis; nos quoque reliquit gaudio et affectu gratitudinis confusos et
 perculosos, atque invicem dicebamus, nos venisse in terram quandam angelorum, qui no-
 bis quotidie apparebant, et consolationibus praeveniebant, quas ne cogitare quidem
 potuissimus, nedum expectare.

Die proximo, horam circiter decimam matutinam, denuo nos invisit praepositus:
 et post salutationes utrinque factas dixit familiariter: se venisse, ut nos visitaret, et
 tempus nobiscum tereret. Tum cathedram poposcit, et consedit. Nos autem, nume-
 ro decem (nam caeteri aut inferiores erant, aut foras abierant) circa eum sedimus:
 ac deinde ita exorsus est. “ Nos de insula hac Bensalem (ita enim eam vocant lingua
 “ sua) hoc habemus, quod ob situm insulae nostrae solitarium, et leges peregrinantibus e
 “ nobis impositas de terra hac celanda, et raram exterorum admissionem in regionem no-
 “ stram, nobis quidem maxima pars orbis habitabilis nota sit, ipsi vero aliis penitus si-
 “ mus incogniti. Itaque cum quaestiones illis aptiores sunt, qui minus norunt, con-
 “ sentaneum est magis, ut vos me interrogetis, quam ut ego vos.” Respondimus: nos
 illi gratias maximas referre, quandoquidem hanc nobis licentiam indulgeret: tum ex
 iis, quae jam observavimus, facile nos conjicere, non esse rem in mundanis cognitu
 digniorem, quam statum et conditionem terrae hujus felicissimae. Sed ante omnia
 (diximus) cum ab extremis terrae oris jam convenerimus, nec non in regno coelesti
 nos olim conventuros speremus (eo quod utrinque Christiani sumus) scire avemus,
 quandoquidem terra ista in tantum diffusa sit, et vastis et incognitis maris tractibus di-
 visa, a terra illa, in qua Servator noster, dum in carne fuit, versabatur: quis tandem
 hujus

hujus gentis apostolus, et quibus modis ad fidem conversa fuerit? Facile erat, ex vultu ejus perspicere, gratam illi imprimis fuisse hanc quaestionem nostram: "Cor meum (inquit) vobis mirifice attraxistis, quod quaestionem hanc primo in loco proponitis: indicat enim, vos quaerere primum regnum Dei: atque libenter, et breviter postulato huic vestro satisfaciam."

"ANNOS circa viginti ab ascensione Domini factum est, ut conspiceretur a populo Renfusae (urbis maritimae ad orientalem plagam regionis nostrae sitae) noctu (nox autem erat nubila, sed placida) juxta mille passus a littore, columna lucis praealta: non figura pyramidalis, sed veluti cylindri, e pelago versus coelum erecta, et in vertice ejus crux lucis ampla, corpore columnae aliquanto splendidior. Ad spectaculum hoc tam mirabile congregatus est (ut fit) populus urbis super arenas maris, et stabat paulisper attonitus: verum paulo post scaphis parvis plurimi se commiserunt, ut rem tanti stuporis propius inspicerent. Verum, postquam scaphae intra sexaginta circiter a columna virgatas advenissent, ecce omnes subito se sistebant, nec ulterius procedere poterant: ita tamen, ut in circuitu movere, sed non accedere propius liceret: adeo ut scaphae veluti in theatro starent, lucem hanc tanquam scenam coelestem spectaturae. Evenit autem forte fortuna, ut in scapharum una adesset quispiam ex sapientibus nostris, societatis nimirum domus Salomonis: quae domus sive collegium (fratres mei carissimi) oculus plane est hujusce regni; qui postquam aliquandiu columnam hanc, una cum cruce, attente et devote contemplatus esset, in faciem se prostravit, et dein se in genua erigens, manusque ad coelum attollens, hujusmodi preces fudit.

"*Domine Deus coeli et terrae; ex gratia tua speciali ordinis nostri hominibus dignatus es opera tua creationis, et eorum secreta nosse; atque dijudicare (quantum generationibus hominum datur) inter miracula divina, opera naturae, effectus artis, et illusiones daemonum, cum imposturis omnimodis. Agnosco et testor coram hoc populo, rem hanc, quam ante oculos intuemur, esse digitum tuum, et miraculum verum. Quoniam autem e libris nostris didicimus, miracula nunquam a te edita, nisi ob finem aliquem divinum, et excellentem (etenim leges naturae leges tuae sunt, a quibus nisi magnam ob causam minime recedis) humillime obsecramus, ut signum hoc magnum nobis fortunes, atque ejus interpretationem et usum in misericordia concedas; id quod, dum idem ad nos mittas, tacite et secreto polliceris.*

"Postquam ita precatus est, continuo scapham, in qua vehebatur, solutam sensit et mobilem, caeteris adhuc veluti ligatis manentibus. Illud in signum certum licentiae appropinquandi interpretatus, scapham fecit placide, et cum silentio, versus columnam, remigio impelli. Verum antequam ad illam pervenisset, columna cum cruce lucis dissipata est, et se undique tanquam in firmamentum quoddam stellarum multarum vertit: quae etiam et ipsae brevi evanuerunt: neque aliud restabat spectandum, praeter arcam quandam parvam ex cedro, siccam quidem, neque aqua ullatenus madefactam, etsi nataret. In parte autem ejus priore versus sapientem, ramus palmae, exiguus quidem et viridis, crescebat. Is postquam plurima cum veneratione arcam in scapham suam recepisset, ecce arca sponte se aperuit, in qua reperti sunt, liber et epistola: uterque in membrana pura scriptus, et sindonibus linteis involutus. Liber continebat canonicos libros universos Veteris et Novi Testamenti, prout vos illos habetis (etenim satis scimus quos libros ecclesiae apud vos recipiunt) atque apocalypsis ipsa, et nonnulla alia ex Novi Testamenti scriptis, quae

“ eo tempore edita non erant, nihilominus eo libro continebantur. Quod vero ad epistolam, illa in haec verba scripta erat.

“ *Ego Bartholomaeus, servus Altissimi, et apostolus Jesu Christi, monitus sum ab angelo, qui in visione gloriae mihi apparuit, ut arcam hanc maris fluctibus committerem. Itaque testor, et annuntio, ei populo, ad quem Deus ordinaverit hanc arcam appellere; eo ipso die ad eos venire, salutem, et pacem, et bonam voluntatem a Patre, et Domino Jesu.*

“ Praeterea in duobus his scriptis, tam libro, quam epistola, operatus est Deus miraculum insigne, illi, quod apostolis ostendit (dono originali linguarum) non dissimile. Etenim, cum eo tempore in hac terra viverent Hebraei, Persae, et Indi, praeter ipsos indigenas, singuli in libro illo, ac epistola, legerunt, ac si in lingua cujusque propria scripta fuissent. Hoc pacto (fratres mei) servata est haec terra ab infidelitate (quemadmodum et reliquiae mundi veteris servatae fuerunt ab aquis) per arcam, ope apostolicae et miraculosae evangelizationis sancti Bartholomaei.” Atque hic loqui desit, quando nuncius quidam venit, qui eum accersivit. Sicque eo colloquio nihil aliud intervenit.

Die postero, statim a prandio, rursus ad nos venit praepositus; seque excusavit, dicens, se pridie a nobis subito et inopinato avocatum, nunc vero rediisse, ut illud compensaret, tempusque nobiscum una infunderet, si modo gratum nobis consortium ejus aut colloquium fuerit. Respondimus, Imo illud tam gratum nobis accedit, ut nec miseriarum praeteritarum, nec periculorum futurorum memores simus, quamdiu colloquio ejus fruamur. Addidimus, existimare nos horam unam, sermones cum illo conferendo insumptam, annis integris vitae nostrae prioris praestare. Inclinauit se paululum, et postquam confedissemus, dixit: “ Bene habet, quaestiones vestrae sunt.” Tum unus e nostris, parva interposita mora, ita dixit: esse rem quandam, cujus cognoscendi quidem avidi, interrogandi autem timidi essemus, ne forte nimio plus praesumpsisse videremur: veruntamen singulari ejus erga nos humanitate confirmatos (cum nos vix pro exteris ducamus, qui servi ejus addictissimi et devotissimi sumus) ejus proponendi libertate ufuros, humillime obtestantes, ut si responsione vix dignaretur, quaestioni tamen ignosceret, licet eam rejiceret. Dixit; nos observasse fatis et memoria adhuc tenere, verba illa ab ipso prolata, terram hanc felicem, in qua jam pedem figimus, paucis admodum cognitam esse, atque nihilo secius pleraeque orbis nationes fatis nosse: id quod verum esse plane perspiciebamus, quandoquidem linguas Europae callerent, et res nostras in plurimis intelligerent, cum nos e contra in Europa, post tot et tam remotas navigationes, hac aetate postrema susceptas, nihil prorsus de hac insula inaudiverimus. Hoc mirari fatis non posse, cum nationes omnes, aut per peregrinationes in partes externas, aut per adventus exterorum ad eas, sibi invicem innotescant. Licet autem, qui in natione externa peregrinatur, plus notitiae et informationis visu nanciscatur, quam domi manens a peregrinante, auditu solo, addiscere possit; attamen, utroque modo, notitiam mutuam, aliqua ex parte, haberi posse. Verum quantum ad hanc insulam, nunquam nova ad nos allata de alicujus navis ab ea ad oras nostras appulsa, nedum ad littora Europae, neque ad littora Indiarum, occidentalis aut orientalis: neque aliquid accepisse de navi ulla, cujuscunque ea populi sit, quae a terra hac redierit. In hoc autem illud, quod admirationem movet, non consistere, situm enim ejus (ut dominatio sua dixerat) in tam vasti pelagi conclavi secreto, huic rei in causa esse posse; verum ut illi contra notitiam linguarum, librorum, rerum haberent, gentium ab iis tam immensis spatiis diffitarum, id omnem admirationem superare, neque nobis quomodo fieri hoc possit, ullo modo in mentem venire;

venire: nobis siquidem divinarum mentium et potestatum, non autem hominum quorumvis conditionem videri, ut ipsae occultae et invisibiles lateant, caeteris interim illarum visui patentibus, et velut in aprico positis. Ad haec verba praepositus placide subrisit, et dixit: non sine causa veniam nos hujus quaestionis petere, siquidem innuere, ac si terram hanc non aliam, quam terram magorum, duceremus, quae spiritus aëreos in omnes partes emitteret: quorum ope et famulatio quaecunque in aliis regionibus gererentur pernosceret. Omnes uno ore humiliter respondimus, vultu tamen ita composito, ut eum non alias, quam joco, hoc dixisse prae nobis ferremus: nos sane facile in eam cogitationem venire, esse aliquid in hac natione plane supernaturale; illud tamen potius angelicum, quam magicum, ducere: verum ut perspicue apud dominationem suam eloqueremur, quid tandem illud fuerit, quod scrupulum hunc, ne quaereremus, iniecisset, nihil ex hac re sapuisse, sed quoniam in sermone praeterito eum innuisse memineramus, gentem istam de silentio erga peregrinos per leges cavisse. Ad hoc respondit: “ Recte quidem meministis: itaque in iis, quae proferre apud vos instituo, nonnulla reservanda sunt, quae omnino revelare licitum non est: haud pauca tamen supererunt, quae satisfactionem vobis abunde praestabunt.

“ Intelligetis igitur (id quod vobis fortasse vix credibile videbitur) ter mille circiter abhinc annis, aut paulo plus, navigationes orbis terrarum (praesertim in regiones remotas) majores fuisse, et magis strenue susceptas, quam hodierno die. Ne existimetis, nescire me, quantum apud vos creverint navigationes intra annos centum et viginti proxime elapsos: satis mihi hoc cognitum. Et tamen, majores (inquam) fuerunt, eo tempore, quam nunc. Sive conservatio illa reliquiarum humani generis, per arcam, a diluvio universali hanc navigandi confidentiam hominibus indiderit, sive aliud quid in causa fuerit. Sed utcunque, hoc, quod dico, verum est. Phoenices, ac praecipue Tyrii, magnas habebant classes. Similiter habebant et Carthaginenses, colonia ipsorum, quamvis ad occidentem magis sita sit. Ab oriente vero, classes Aegyptiorum, et Palaestinae, potentes erant, et numerosae. China autem, et Atlantidis magna (quam vos Americam vocatis) quae nunc yuncas tantum et canoas habent, vi magna abundabant, illis diebus, navium grandiorum. Insula haec nostra (ut ex fidelibus ejus aetatis historiis plane liquet) instructa tum fuit navibus mille quingentis, iisque fortibus, et magnae capacitatis. De hoc, quod loquor, apud vos exigua admodum, aut nulla est memoria, at nobis pro certo cognitum est.

“ Eo etiam tempore, ad insulam hanc naves et carinae earum omnium, quas modo nominabam, nationum appulerunt. Atque, ut fieri solet, naves illae praeter populares suos vehebant multos ex aliis regionibus, quae ipsae maritimae non erant; veluti Persas, Chaldaeos, Arabes; ita ut omnes fere nationes potentes et celebres locum hunc adierint: ex quibus nonnullas habemus stirpes, et tribus tenues, usque in hodiernum diem. Quod vero ad naves nostras attinet, in omnes propemodum oras navigarunt, tam ad fretum vestrum, quod columnas Herculis appellatis, quam ad alias, tum Mediterranei, tum Atlantici maris, regiones: veluti ad Paguinum (civitatem in China antiquissimam) quae eadem est cum Cambalu, et Quinze, ad orientale pelagus sita, non procul a finibus Tartariae orientalis.

“ Eodem praeterea tempore, et seculo integro insequente, aut amplius, populi magnae Atlantidis potentes admodum erant. Etsi enim narratio et descriptio, a viro magno vestri orbis facta (scilicet, progeniem Neptuni sedes suas ibi fixisse) tum de magnificis, templo, palatio, urbe, et colle, quin et de multiplicibus pulchrorum et magnorum fluviorum spiris (quae, tanquam totidem torques, templum illud et urbem cingebant) ac denique de gradibus illis insignibus ascensus, per quos ad eadem

“ perveniebatur, veluti per scalam quandam coeli, sit fabulosa et poëtica: hoc tamen
 “ veritatis immiscetur, regionem illam Atlantidis, tam illam Peruviae, tunc Coyam
 “ vocatam, quam illam alteram regni Mexicani, tunc dictam Tirambel, regna fuisse
 “ armis, classe, et opibus, potentia et superba. Tam (inquam) potentia, ut eodem
 “ tempore (vel saltem intra spatium decem annorum) duas magnas expeditiones navales
 “ susceperint: hi nimirum de Tirambel, per Atlanticum mare, usque ad mare Medi-
 “ terraneum, illi autem de Coya per mare Australe, usque ad hanc insulam nostram.
 “ De priore autem expeditione videtur auctor ille vester aliquid a sacerdote Aegypcio,
 “ quem citat, hausisse. Pro certo enim expeditio talis fuit. Vtrum vero Athenienses
 “ antiqui illi fuerint, qui copias illas repulerunt et profligârunt, atque haec eis gloria
 “ tribuenda, non habeo quid dicam: illud extra omnem dubitationem, nec navem,
 “ nec virum, unquam ab ea expeditione rediisse, neque meliore fortuna usa esset clas-
 “ sis illa Coyae, quae nos invasit, nisi in hostes clementiores incidisset. Etenim rex
 “ insulae hujus (nomine Altabin) vir prudens, et imperator in bello optimus, cui tum
 “ hostium, tum propriae vires, satis exploratae erant, ita rem gessit, ut copias eorum
 “ terrestres, postquam in terram descendissent, a classe eorum intercluderet, atque
 “ veluti indagine utraque copias cingeret majori exercitu, quam illorum fuit, et ter-
 “ restri et navali, sicque eos ad deditionem absque praelio compelleret: cumque in po-
 “ testate sua essent, haud duriores condiciones imposuit, quam jusjurandum ab iis exi-
 “ gendo, se in posterum, contra illum, nunquam arma laturus: quo facto eos
 “ incolumes omnes dimisit. Veruntamen vindicta divina, non multo post, superbos
 “ illos ausus ulta est, siquidem, intra curriculum centum annorum, aut minus, Atlan-
 “ tis illa magna omnino perdita et destructa fuit: non terrae motu absorpta, ut vir ille
 “ vester affirmat (etenim tractus ille totus terrae motibus parum est obnoxius)
 “ sed per particulare diluvium, sive inundationem: quandoquidem etiam hodierno
 “ die regiones illae majores habeant amnes, atque etiam montes altiores, qui aquas
 “ in planities effundant, quam alia pars quaecunque orbis veteris. Sed illud verum
 “ est, inundationem illam non fuisse profundam, non amplius forsan, in pluribus lo-
 “ cis, quam ad quadraginta pedes; unde factum, ut licet homines et bestias, undique
 “ demerserit, silvestres nihilominus habitatores quidam montium evaserint. Aves
 “ quoque in tuto fere fuerunt, ad montes aut arbores praealtas convolando. Homi-
 “ nes vero, licet in aliquibus locis aedificia haberent altiora, quam quo aquae perve-
 “ nire possent; inundatio tamen illa, licet minime profunda, diuturna certe fuit. Unde,
 “ qui in valle degebant, propter penuriam cibi, et rerum aliarum necessariorum, fame
 “ et inopia perirent. Itaque ne miremini, si America habitatorum tam rara sit, ne-
 “ que si populus ejusdem adeo simplex et barbarus existat. Etenim rationem sic in-
 “ stituere debetis; populum Americanum novum esse, et recentem (inquam) prae cae-
 “ teris orbis habitatoribus, annis non minus mille. Tantum enim temporis inter-
 “ cesserat inter diluvium universale, et illud Americae particulare. Siquidem tenues
 “ illae et rarae humani generis reliquiae, quae in montibus manserant, in inferiores
 “ regionis partes tarde sobolem dederunt; cumque essent homines feri, et omnium re-
 “ rum rudes (neutiquam Noacho, et filiis ejus similes, qui familia erant, ex universo
 “ orbe electa) ad literas, artes, et vitae cultum, posteris transmittendum, non suffi-
 “ ciebant. Atque insuper, cum in habitationibus suis montanis (propter asperrimum
 “ frigus regionum illarum) pellibus urforum, tigridum, et caprorum magnorum et
 “ hirsutorum, qui in illis partibus abundant, vestire se consuevissent, postea autem in
 “ vallem descendentes, intolerabiles ibi fervores ferre non possent, neque vestium ma-
 “ gis levium ulla copia eis praesto esset, coacti sunt morem nude incedendi introdu-
 “ cere,

“ cere, qui apud illos usque in hodiernum diem in usu est. Solummodo magna vo-
 “ luptate, et desiderio afficiuntur avium plumas gestandi; atque hoc proculdubio a
 “ traditione, et exemplo majorum, qui in montibus habitabant, hauserunt; qui ad
 “ hunc forte usum allesti fuerunt ex innumera avium multitudine, alta petentium,
 “ cum ima aquis stagnarent. Videtis (fratres) per casum hunc majorem, et temporis
 “ quasi miraculum, commercium nostrum cum Americanis cessasse, cum ipsi amplius
 “ non essent, cum quibus, supra omnes mortales, commercium antea habuimus, ut-
 “ pote regioni nostrae proximis. Quantum vero ad alias orbis partes, manifestissi-
 “ mum est, seculis succedentibus, sive propter bella mota, sive ex periodo et vicissitu-
 “ dine temporum navigationes ubique majorem in modum elanguisse: praecipue au-
 “ tem navigationes longinquas; propterea quod triremes, et ejusmodi carinae, quae
 “ oceanum vix tolerare possent, in usum venire coeperunt. Hinc igitur, quam ob
 “ causam, notitia illa regionis nostrae, quae a navigantibus ad nos acquiri potuit,
 “ multis abhinc seculis defecerit, clare cernitis; nisi forsan raro eventu talis appulsus
 “ obtigerit, quemadmodum ante dies paucos vester. Jam vero de navigationis no-
 “ strae in alias partes cessatione aliam vobis causam assignare oportet. Neque enim
 “ denegare possum (si verum fateri cupiam) quin apparatus et instructio nostra navalis,
 “ numero et robore navium, abundantia nautarum, peritia gubernatorum, et aliis re-
 “ bus quibuscunque, aequae hodie valet, ac olim valebat. Itaque, quid in re sit, quod
 “ domi jam sedeamus, separatim vobis declarabo: atque hoc propius accedet ad quae-
 “ stionem vestram, quam initio proposuistis, elucidandam.

“ Regnavit in hac insula, ante annos mille nongentos, rex, cujus memoriam supra
 “ alios omnes maxime colimus et veneramur: non superstitiose, sed tanquam divini
 “ cujusdam instrumenti, licet hominis mortalis. Nomen ei fuit Salomona. Eum au-
 “ tem pro legislatore hujus gentis ducimus. Regi isti cor Deus indidit latum, et in
 “ bonis inscrutabile: qui in illud totus incumberebat, ut regnum, et populum suum
 “ bearet. Itaque, cum secum reputaret, quam sufficiens, et (ut dicam) substantiva,
 “ terra haec ex sese fuerit ad seipsam sustentandam, absque opibus aut copiis extero-
 “ rum; quippe quae in circuitu quinquies mille et sexcenta milliaria, plus minus, con-
 “ tineret; et maxima ex parte ferax imprimis esset, et bonitate soli praestaret: atque
 “ rursus perpendens classem et naves regni, non segniter applicari et exerceri posse, tam
 “ per piscationem, quam per transportationem et vecturam de portu in portum; necnon
 “ per navigationes ad insulas quasdam adjacentes, et imperio huic et legibus subditas:
 “ tum vero in memoriam revocans, quam felix et florens, eo tempore, regni hujus status
 “ fuerit; ita ut mille modis in deterius, sed vix ullo modo in melius, mutari posset; nihil
 “ omnino deesse putabat, quo fines suos nobiles plane et heroicos assequeretur, nisi ut
 “ (quantum humana providentia efficere posset) res illas, quae suo tempore tam feliciter
 “ essent fundatae et stabilitae, perpetuitate donaret. Quocirca inter leges alias suas
 “ fundamentales, leges plurimas sanxit de introitu exterorum interdicendo; qui eo tem-
 “ pore (licet post calamitatem Americanam) satis frequens erat: isthoc instituto, quia
 “ a novitatibus et mixturis morum metuebat. Verum est, interdictum simile, de intro-
 “ itu exterorum, scito veteri apud Chineses valuisse, atque etiamnum valere. Sed ibi
 “ res est despicabilis, eosque reddidit gentem curiosam, imperitam, timidam, et ine-
 “ ptam. At legislator noster, in lege sua condenda, diversum longe adhibuit tempera-
 “ mentum. Primum enim, jura humanitatis omnia facta testata servavit, in institutis et
 “ foundationibus suis pro levamine et solatio peregrinorum afflictorum; quod et vos
 “ experti estis.” Ad quod dictum, ut par erat, consurreximus omnes, nosque inclina-
 “ vimus. Ille perrexerat: “ Rex idem, cupiens factis humanitatis consilia politica adjun-

" gere; atque humanitati minime convenire putans, ut exteri inviti detinerentur, nec-
 " minus rationibus status non convenire, ut redirent, et insulae hujusce arcana evul-
 " garent, hanc viam iniit. Constituit, ut ex exteris, quibus permiffum foret in ter-
 " ram hanc descendere, qui abire vellent, non prohiberentur; qui autem manere prae-
 " optarent, conditiones et vivendi facultates a statu reciperent; in qua re visu tam-
 " acri polluit, ut, post tot feculorum spatia a lege hac condita, memoriam nullam ha-
 " beamus, ne vel uniaee duntaxat navis, quae reditum praetulit; atque tredecim tan-
 " tum virorum, temporibus diverfis, qui in nostris navibus reverti elegerunt. Quid
 " autem pauci illi, qui sic redierunt, de regione hac propalârint, nos fugit. Facile
 " autem existimare potestis, quicquid retulerint, non aliter quam pro infomnio quo-
 " dam habitum esse. Navigationes autem nostras ad partes externas visum est legif-
 " latori nostro penitus coërcere. In China hoc non fit. Etenim Chinenfes, quo vo-
 " lunt, et possunt, navigant. Quod satis ostendit, legem illorum, de exteris arcendis,
 " à pusillanimitate sola, et metu provenire. Interdictio autem haec nostra unam
 " tantum recipit restrictionem, eamque certe admirabilem: bonum enim, quod a com-
 " municatione cum exteris trahi possit, conservat, malum autem evitat. Id vobis
 " nunc aperiâ. Atque hic videbor aliquantisper ab eo, quod agitur, digredi: sed
 " mox hoc ipsum ad rem pertinere perspicietis. Intelligetis itaque (amici mei prae-
 " cari) inter acta illius regis unum maxime eminere. Illud est, fundatio sive institu-
 " tio ordinis cujusdam et societatis, quam nos Domum Salomonis vocamus. Nobis-
 " sissimam dico (quantum nos arbitramur) omnium, per terrarum orbem, fundatio-
 " nem, atque regni hujusce luminare magnum. Domus haec studiis et contemplati-
 " onibus operum et creaturarum Dei dicata est. Putant nonnulli, nomen traxisse a
 " fundatore, paululum corruptum: ac si deberet dici Salomonae domus: verum ar-
 " chiva ipsa authentica sic scriptum habent, prout in sermone quotidiano nunc pro-
 " fertur. Itaque nomen fluxisse arbitror a rege illo Hebraeorum, qui apud vos cele-
 " bris est, nobis autem non ignotus. Habemus enim portiones aliquas operum suo-
 " rum, quae apud vos desiderantur. Historiam illam naturalem dico, quam conscrip-
 " sit *De plantis omnibus, a cedro Libani, usque ad byssopum, quae de pariete egreditur,*
 " *atque de omnibus rebus, quibus vita et motus inest.* Hinc animum meum cogitatio illa subiit,
 " regem nostrum, quandoquidem se in multis cum rege illo Hebraeorum consentire
 " sensit (qui multis ante eum annis vixerat) ejus titulo fundationem hanc honorâsse.
 " Atque in hanc opinionem praecipue adducor, quod in historiis admodum antiquis
 " invenio, societatem hanc interdum Domum Salomonis vocari, interdum autem Colle-
 " gium operum sex dierum. Unde persuasum habeo, regem illum nostrum praecellen-
 " tem ad Hebraeis addicisse, Deum mundum hunc, et omnia quae ei insunt, sex die-
 " rum spatio creâsse, id eoque cum domum illam institueret ad inquisitionem et
 " inventionem naturae verae et interioris rerum omnium, quo Deus conditor ma-
 " jorem reciperet gloriam, ob fabricam earum; homines autem uberiores per-
 " ciperent fructum in usu earum; indidisse etiam ei illud alterum nomen, nimirum,
 " Collegii operum sex dierum. Verum, ut redeamus tandem ad id quod nunc agitur.
 " Postquam rex omnem subditis navigationem interdixisset, praeterquam in partes
 " huic imperio subditas, hanc nihilominus ordinationem fancivit; nimirum, singulis
 " duodenis annis mittendas ex hoc regno naves binas, in partes orbis diversas: in
 " utraque navium harum tres ex fraternitate Domus Salomonis seorsum vehendos:
 " his in mandatis dandum, ut nos, de rebus, et statu locorum illorum, ad quos appel-
 " lerent, certiores facerent, praecipue autem de scientiis, artibus, manufacturis, et
 " inventionibus mundi universi: utque in reditu libros, instrumenta, exemplaria in
 " unoquoque genere, ad nos perferrent: navibus, postquam in terram fratres expo-
 " suissent,

“ fuissent, redeundum; fratribus autem usque ad novam missionem peregre manen-
 “ dum: naves hasce non aliis mercibus instruendas, quam commeatus copia bona,
 “ nec non thesauri satis larga quantitate, in usum fratrum, ad res eas coemendas, et
 “ homines tales remunerandos, quibus opus esset. Jam vero, ut vobis proferam mo-
 “ dos, quibus vulgus nautarum coercentur, ne in terris, ad quas appellant, dignos-
 “ cantur: aut quibus modis, in terram expositi, sub nomine nationum aliarum lateant:
 “ aut ad quae loca navigationes nostrae designatae sint: aut quae loca novis rursus
 “ missionibus praefigantur, atque alias hujus generis circumstantias, quae ipsam pra-
 “ cticam partem spectant, mihi proloqui fas non est: neque multum certe ad quae-
 “ stionem vestram conducet. Sic itaque videtis, commercium nos instituisse, non pro
 “ auro, argento, et gemmis, non pro fericis, aut aromatibus, neque pro aliis quibus-
 “ vis rebus crassis, sed tantum pro creatura Dei prima, luce scilicet: luce, inquam,
 “ in quacunque tandem terrae regione prorumpente et germinante.”

Cumque haec dixisset, conticuit: nos etiam aliquandiu filebamus. Revera enim omnes
 attoniti eramus, cum audiremus res tam mirabiles oratione tam probabili recenferi.
 Ille autem; animos nostros cogitationibus aliquibus gravidis sentiens, partui autem
 non maturos, civiliter admodum nos explicuit; et ad quaestiones de itinere, et fortu-
 nis nostris deflexit: sub finem autem dixit, recte nos facturos, si consultationem inter
 nos iniremus de tempore pro mora nostra a statu petendo. In quo jussit minime vere-
 cundari nos; tempus enim, quodcumque nobis postulare visum fuerit, ipse non dubi-
 tabat se impetraturum: ad quod dictum surreximus omnes, et humiliter fimbriam liri-
 pipii sui exoculari coepimus. Ille autem renuit, et continuo a nobis discessit. Post-
 quam vero inter homines nostros divulgatum fuit, statum illum conditiones exteris, qui
 manere vellent, largiri solere; vix ulli eorum persuadere potuimus, ut navem nostram
 curarent, aut quo minus praepositum mox adirent ad conditiones petendas. Sed,
 non sine magna difficultate, eos tandem cohibuimus, donec ex consensu, quid facien-
 dum esset, statueremus.

Jam autem tanquam liberos nos rebamur, cum metum omnem extremae ruinae de-
 pulsum vidimus. Jucundissime item viximus: civitatem ipsam, nec non pomoerium
 illud, quod nobis concessum erat, perambulantes: in quo, quaecunque visu digna, aut
 grata erant, perquirebamus, et spectabamus. Interea familiaritatem cum plurimis ex
 civitate, iisque non ex inferiore ordine, contraximus: inter quos humanitatem tantam
 perspeximus, adeoque consuetudinem tam jucundam et liberam peregrinos veluti in
 finu amplectendi, et fovendi, ut vix abesset, quin oblivionem nobis omnium eorum,
 quae in patriis nostris chara antea erant, induceret. Quin et quotidie incidimus in res
 observatu et relatu dignissimas. Certe si ullibi terrarum speculum sit, quod oculos ho-
 minum allicere debeat, et detinere, illud exhibet haec regio. Evenit die quodam, ut
 duo ex nostris invitarentur ad festum quoddam (quod vocant) familiae. Mos autem ce-
 lebrandi festum illud cenferi merito possit maxime pius, ex ipsa naturae lege depromp-
 tus, et veneratione dignus: monstrans proculdubio nationem illam omni bonitate re-
 fertam esse. Qui talis est: concessum est per leges regni cuivis, cui vivere contigerit
 dum triginta e corpore suo prognatos simul superstites viderit, eosque omnes tertium
 aetatis annum egessos, festum hoc celebrare. Quod ex publico sumptu fit: Pater
 familiae (quem Tirfanum vocant) biduo ante festum, tres ex amicis suis, quos eligere
 placuerit, sibi advocat, ac insuper magistratus civitatis, aut oppidi, ubi festum celebra-
 tur, praesentia honoratur: omnes autem ex familia utriusque sexus adesse jubentur.
 Per dies hosce duos Tirfanus cum amicis illis suis, et magistratu, circa bonum familiae
 consultationem init. Tunc si quae discordiae, aut lites, in familia obortae sint, termi-
 nantur, et sedantur. Tunc si qui ex familia in paupertatem redacti fuerint, aut quovis
 modo

modo afflicti, iisdem subveniendi, et necessarium victum suppeditandi ratio initur. Tunc si qui eorum vitii addicti, aut genus vitae iners et pravum agant, reprehenduntur, et censuram subeunt. Quinetiam circa nuptias, et vitae conditionem alicui eorum maxime convenientem, consilium tunc capitur; et alia similia tractantur, et decernuntur. Magistratus ideo assidet, ut decreta et mandata Tirfani, si quis forte ex familia non pareat, auctoritate sua muniat, et executioni demandet: licet hoc raro admodum requiratur, tantum, nimirum, ordini naturae obedientiam praestant. Tunc etiam Tirfanus ex filiis suis unum eligit, qui cum eo in domo sua perpetuo vivat; qui exinde vocatur filius vitis. Ratio nominis postea patebit. Die festo, post liturgiam divinam celebratam, progreditur Tirfanus in aulam quandam amplam, ubi solennia festi peraguntur: quae aula a parte superiori gradum habet unicum ascensus. Illic ad parietem, in medio, collocatur cathedra, cum mensa, et peristromate super eam: supra cathedram extenditur conopeum, rotundum, vel ovatum, ex hedera; hedera certe prae nostra plurimum albescente colore, non absimili folio populi, quam vocamus argenteam: sed aliquanto magis splendido: viret enim per hiemem. Conopeum autem filis argenteis et byssinis diversorum colorum, quae hedera colligant, eleganter contextitur; atque opificium plerumque est alicujus ex filiabus familiae: in vertice reticulo tenui ex bysso et argento velatur: verum materia conopei hedera vera est: ex qua, post solennitatem finitam, amici familiae folium aliquod, aut ramusculum, decerpere amant. Progreditur Tirfanus, prole sua universa stipatus, masculis praecedentibus, foeminis a tergo insequentibus. Sin mater familiae fuerit, quae prolem universam peperit, collocatur ad dextrum latus cathedrae, orchestra quaedam cooperta cum ostio secreto, et fenestris, ubi illa clam fedet. Tirfanus, postquam ingressus fuerit, in cathedra illa confidet, universa familia juxta parietem, tam a tergo, quam a lateribus aulae, super gradum ascensus, secundum ordinem aetatis, non habito sexus discrimine, se sistente, et super pedes erecta. Cum confederit (aula interim frequentia haud parva referta, sed sine turba aut strepitu) post moram nonnullam ingreditur ab inferiori parte aulae taratanus (quod verbum apud eos significat haraldum) cujus latera tegunt adolescentuli duo; quorum unus rotulum gerit ex splendente illa lutea membrana, alter botrum uvarum aureum cum pedicillo sive caule longa. Haraldus, et uterque adolescentulus, palliis sericis coloris thalassini vestiuntur; verum pallium haraldi radios habet aureos, et dimittitur adeo ut terram nonnihil verrat. Haraldus, ter se aliquantulum inclinans, accedit usque ad gradum ascensus, ibique primo in manum sumit rotulum. Rotulus iste charta regia est, et redituum, privilegiorum complurium, exemptionum, et insignium honorificorum, patrifamiliae concessorum, dona continet: inscribitur autem semper: *Tali, amico nostro dilecto, et creditori*: qui titulus, a rege, in hoc solummodo casu tribuitur. Aiunt enim regem nulli debitorem esse, nisi ob propagationem subditorum. Sigillum huic chartae affum est regis effigies, auro insculpta: atque quamvis hujusmodi chartae, ex officio, et tanquam jure, expédiantur, pro arbitrio tamen, secundum numerum et dignitatem familiae, variantur. Hanc chartam perlegit haraldus voce alta; dumque legitur, Tirfanus se in pedes erigit, a duobus filiorum suorum, quos delegerit, supportatus. Tum haraldus super gradum ascendit, et Tirfano chartam in manus tradit: quo facto, ab omnibus, qui adsunt, acclamatio magna fit lingua sua, quae hoc significat, *Felices sunt populi Bensalem*. Deinde haraldus ab adolescentulo altero botrum uvarum recipit, qui (ut diximus) aureus est, tam caule, quam uvis ipsis, sed uvae eleganter colorantur: atque, si masculi ex familia numero excedant foeminas, uvae purpureae sunt, cum sole parvo in vertice posito: sin foeminae mares, uvae virides sunt, cum luna crescente in vertice. Vvae autem numerum liberorum familiae exaequant. Ille etiam

racemus

racemus aureus ab haraldo traditur Tirfano; qui eundem statim filio illi, quem antea elegerat ut secum in domo maneret, tradit: is autem perpetuo eum ante patrem gestat, quoties in publicum progreditur, tanquam insigne honoris: atque inde nomen (ut dictum est) filii vitis accipit. Peracta hac solennitate, Tirfanus se recipit, atque post moram aliquam interjectam rursus ad prandium egreditur, ubi sedet sub conopeosolus, neque cuivis ex liberis, cujuscunque gradus aut dignitatis, una sedere conceditur: nisi forte fuerit ex domo Salomonis. Servitium mensae praestant masculi ex familia, qui hoc faciunt, quoties ei aliquid subministrant, in genua procumbentes: foeminae autem tantum juxta parietem circumstant. Pars aulae, quae infra gradum est, mensas habet utrinque sitas pro convivis, quibus decore admodum, et ordine bono, ministratur: sub finem autem prandii (quod apud illos in maximis suis solennitatibus, non ultra sesqui-horam durat) cantatur hymnus, pro ingenio componentis variatus (habent enim poetas optimos) subjectum vero ejus perpetuo sunt laudes Adami, Noachi, et Abrahami: quorum primi duo universi generis humani parentes extiterunt, tertius, pater fidelium. Concluditur tamen semper cum gratiarum actione propter nativitatem Servatoris nostri: in quo universae terrae generationes benedictionem consequuntur. Finito prandio, Tirfanus iterum se recipit: atque solus subducitur in locum interiore, ubi preces secretas fundit: dein progreditur tertio, ut benedictionem suam impertiat universis liberis suis, qui eum circumstant, ut prius. Tum eos nominatim ad se singulos vocat, prout ei placuerit, licet raro aetatis ordo immutetur. Persona, quae vocatur (mensa prius semota) continuo in genua ante cathedram procumbit: pater autem manus capiti ejus imponit, atque ei benedicit in haec verba: "Fili Bensalem (aut filia Bensalem) pater tuus dicit: ille, per quem auram vitalem hausisti, verbum loquitur: Benedictiones Patris aeterni, Principis pacis, et Columbae sanctae, descendant super te, et dies peregrinationis tuae reddant multos et bonos." Hanc benedictionem singillatim imperit. Quod si aliqui ex liberis masculis virtute et meritis praecelluerint (modo numerum duorum non excedant) post benedictionem generalem, seorsum eos vocat: manus autem super humeros eorum extendens, illis stantibus, sic inquit: "Fili, bene habet quod natus es, da Deo gloriam, et in finem persevera." Atque una ei monile tradit, in figuram spicae frumenti formatum: quod is semper postea in fronte turbani, aut galeri sui, portat. Hoc peraeto, ad musicam et saltationem, et hilaritates id genus alias, apud eos usitatas, pro residuo diei se accingunt. Atque iste est modus festum illud celebrandi.

Intra paucos dies sequentes, amicitiam et familiaritatem cum mercatore quodam civitatis illius, cui nomen Joabin, contraxi. Erat autem Judaeus et circumcissus. Paucae enim quasdam Judaeorum stirpes inter eos nunc degentes habent, quibus religionem suam permittunt: quam veniam facilius indulgere possunt, quandoquidem Judaei illi a Judaeis in reliquis orbis partibus moribus longe diversi sunt. Nam cum Judaei alii nomen Christi odio habeant, atque adversus populum, inter quem degunt, secretam et inveteratam malitiam foveant, hi contra Servatori nostro attributa plurima sublimia reddunt, nationem autem Bensalem amant impensissime. Sane vir iste, de quo loquor, confiteri semper solebat, Christum natum fuisse ex virgine, atque homine mero majorem extitisse: tum narrare solebat, quod Deus eum Seraphim, qui thronum suum stipant, praefecit: vocabat eum etiam quandoque viam lacteam, quandoque Eliam Messiae, et aliis compluribus nominibus magnis eum insigniebat. Quae omnia, licet divini Christi majestate longe inferiora sint, a stylo tamen Judaeorum caeterorum multum differunt. Regionis autem Bensalem laudandae idem nullum faciebat finem: quin et credi voluit, ex traditione quorundam Judaeorum illic degentium, populum Bensalem.

Item ex stirpe Abrahami, per alium filium, quem Nachoram vocat, fuisse: quin et Mo-
 sem, per secretam quandam cabalam, leges illas, quibus populus de Bensalem hodie
 utitur, condidisse: atque in adventu Messiae, cum confessus sit Hierosolymis in
 throno suo, regem Bensalem ad pedes ejus sessurum; caeteris regibus ad distantiam
 longam amotis. Veruntamen, somnia ista Judaica si seponas, vir fuit admodum pru-
 dens, et doctus, et consilii profundi; quique legum et consuetudinum gentis illius
 Bensalem perquam gnarus extitit. Inter sermones alios, die quodam, forte dixeram,
 me relatione illa, quam e quibusdam ex nostris acceperam, circa consuetudinem illorum
 in celebrando festo, quod vocant, familiae, magnopere delectatum esse; neque enim vi-
 debar mihi unquam de solemnitate aliqua inaudivisse, in qua natura tam insigniter prae-
 sideret. Quoniam vero familiarum propagatio ex nuptiali copula procedit, cupie-
 bam aliquid ex eo rescire, tum circa leges et consuetudines ipsorum circa nuptias;
 tum utrum matrimonia intemerata conservarent; tum denique utrum polygamia inter
 illos interdiceretur. Quandoquidem nationes, quae subditorum propagationi tanto-
 pere studerent, polygamiam plerumque tolerarent. Ad haec respondit; " Non sine
 " causa certe institutionem illam excellentem festi familiae laudas. Quin et expe-
 " rientia apud nos comprobatum est, familias illas, quae ex festi illius benedictione
 " participarunt, mirifice postea semper floruisse. Verum arrige aures modo, et
 " narrabo tibi quod scio. Intelliges, sub sole vix reperiri gentem ullam tam castam,
 " quam haec de Bensalem: nec ob omni labe, et pollutione adeo puram. Virginem
 " mundi plane dixerim. Memini me legisse, in uno ex libris vestris Europaeis, de
 " sancto inter vos eremita, qui spiritum fornicationis videre cupiit, atque parvum,
 " deformem, et turpem Aethiopem illico ei apparuisse: quod si spiritum castitatis
 " Bensalem videre expetisset, proculdubio in forma Cherub alicujus pulchri et
 " gloriosi ei apparuisset. Nihil enim inter mortales pulchrum, aut admiratione dignum,
 " prae gentis istius animis castissimis. Quamobrem notum tibi velim, nulla inter eos esse
 " lupanaria, prostibula nulla, nullas meretrices conductitias, neque aliquid hujusmodi.
 " Imo non sine detestatione quadam mirantur, vos in Europa talia tolerare. Aiunt, vos
 " nuptias de officio suo deturbasse: nuptiae enim in remedium concupiscentiae illicitae
 " institutae sunt; concupiscentia autem naturalis ad nuptias instar stimuli est. Verum
 " cum hominibus remedium, corruptis suis cupiditatibus magis gratum, adfit, nuptiae
 " fere expelluntur. Itaque, innumeros apud vos videre est, qui uxores non ducunt, sed
 " coelibatum potius impurum, et libidinosum, praeoptant, quam jugum matrimonii ho-
 " norabile. Multi insuper, qui uxores ducunt, sero hoc faciunt, cum juventutis flos
 " et robor evanuerint. Sin forte matrimonium contrahant, quid aliud est matrimo-
 " nium illis, quam mercatura mera? in quo affinitas, aut dos, aut existimatio quaeritur,
 " cum desiderio nonnullo (sed tamen tanquam rei indifferentis) sobolis: minime autem
 " fidelis illa inter virum et foeminam nuptialis unio, quae in principio instituta est, in
 " mentem venit. Neque etiam fieri potest ut illis, qui tam magnam partem aetatis et
 " roboris sui adeo viliter consumpserunt, liberi (pars nostri altera) omnino in pretio
 " sint. Quin et durante vinculo matrimonii, nummam res haec in melius vertitur, ut
 " fieri debuit, si excessus isti necessitatis solummodo causa tolerarentur? Nequaquam:
 " manent autem desideria eadem etiam post matrimonium, in matrimonii ipsius dede-
 " cus et opprobrium. Neque enim lupanarium frequentatio, aut consuetudines mere-
 " triciae, in maritis magis, quam in coelibem vitam agentibus, puniuntur. Ad novos
 " autem amores proclivitas, et meretriciorum amplexuum delectatio (ubi peccatum in
 " artem conversum est) nuptias reddit rem inspidam, et veluti onus, aut tributum
 " quoddam. Audiunt, haec a vobis defendi, utpote ad majora mala evitanda tole-
 " rata:

“ rata: veluti, adulteria, virginum constuprationem, libidinem contra naturam, et simi-
 “ lia. Verum prudentiam hanc censent esse praeposteram: eamque vocant condiciones
 “ Lóthi; qui, ut hospites a contumelia eximeret, filias obtulit. Imo ulterius dicunt,
 “ ex hoc parum aut nihil lucri fieri, cum vitia eadem, et appetitus pravi usque maneat
 “ et abundant: quandoquidem libido illicita instar fornacis sit, ubi, si flammam
 “ omnino contineas, illico extinguatur: sin exitus aliquis detur, furit. Quantum vero
 “ ad amores masculorum, istos ne fando quidem norunt, neque tamen amicitias per
 “ universum orbem magis fideles, et inviolatas, reperies. Atque (ut verbo dicam,
 “ sicut antea quoque dixi) non ullibi legi tantam vigere castitatem, quantam in hac
 “ terra. Quin et sermo apud eos usitatus est, Qui impudicus est, sui reverentiam per-
 “ dit: reverentia autem sui, secundum Deum et religionem, vitiorum omnium frac-
 “ tum potentissimum.”

Haec cum dixisset, Judaeus ille, vir egregius, paulisper tacuit. Atque ego, licet
 audiendi magis, quam loquendi, cupidus, decorum tamen existimans, ut dum ille ali-
 quantisper respiraret, ipse protinus non silerem, hoc tantum dixi, me ad eum verbis
 illis usurum, quibus usa est ad Eliam vidua Sareptana, venisse eum ad revocanda in
 memoriam nobis peccata nostra; quodque ingenue confiteri oportet, abundare justitiam
 Bensalem plus, quam Europaeorum. Ad quae verba paululum se inclinavit, et sermo-
 nem hoc modo continuavit.

“ Leges etiam habent circa nuptias complures, prudentissimas fane, et honestissi-
 “ mas. Polygamiam non tolerant. Sanxerunt, ut nec nuptiae celebrentur, nec con-
 “ tractus de nuptiis futuris fiant, nisi post mensem a tempore, quo uterque mutuo
 “ se primum conspexerunt. Nuptias absque consensu parentum factas, irritas quidem
 “ non habent, sed haereditate mulcant: etenim talium nuptiarum liberos duabus ter-
 “ tiis haereditatis privant. Equidem, in libro cujusdam e vestris, de republica qua-
 “ dam imaginaria, legi, ubi matrimonium contracturis se invicem nudos conspiciere
 “ permittitur. Hoc illi non probant. Etenim contumeliae loco ducunt, ut quis, post
 “ notitiam tam familiarem, rejiciatur: veruntamen, propter defectus in viris et mu-
 “ lieribus complures secretos, qui matrimonium postea infelix reddere possint, more
 “ utuntur magis civili: prope oppida singula, stagna duo habent; quae vocant stagna
 “ Adami et Evae; ubi permixtum est, uni ex amicis viri, atque itidem alteri ex amicis
 “ foeminae, spectare eos separatim in balneo lavantes.”

Dumque hoc modo colloqueremur, venit quidam, qui nuncius videbatur, indutus
 tunica picta et inaurata; qui Judaeum allocutus est. Vnde ad me vertit, et dixit,
 “ Ignoscas mihi, obsecro; sine mora hinc accerfor.” Postridie mane rursus ad me venit
 Judaeus, laetabundus, ut videbatur, et dixit: “ Perlatus heri est nuncius ad prae-
 “ fectum urbis, intra dies septem accessurum huc unum ex patribus domus Salomonis.
 “ Duodecim jam anni elapsi sunt, ex quo ullum eorum hic vidimus. Adventus ejus
 “ solennis futurus, causa in occulto. Curabo, ut tibi et focis tuis locus commodus
 “ appareatur, unde celebritatem ingressus ejus spectare possitis.” Gratias ei egi, et
 dixi, nuncium hunc de accessu ejus mihi pergratissimum esse.

Die constituto ingressus est pater. Vir fuit staturae, et aetatis, mediocris, aspectu
 decorus, vultum prae se ferens quasi miserantis. Vestitus erat toga, ex panno nigro,
 sincero, cum manicis largis, et capa. Vestis interior ex lino erat, elegantissimo certe
 et albissimo, usque ad pedes demissa, cum balteo itidem candido, ex lino. Livipium
 etiam gestabat circa collum, ex lino purissimo. Chirothecas habebat sumptuosas, et
 gemmis ornatas. Calceos hyacinthinos ex holoserico. Collum usque ad humeros nu-
 dum. Galeris figura galeae erat, aut monerae, ut vocant Hispani: sub qua pro-
 pendebant

pendebant cincinni ejus, suberispi, et modo decenti compositi. Color eorum subniger, quemadmodum et barbae, quae in figuram rotundam tonsa erat. Vehebatur autem in cathedra splendida, sine rotis, lecticae more, binis equis, magnifice phaleratis ex holoserico caeruleo, auro intexto, cathedram ad utrumque finem supportantibus: una cum duobus cursoribus, ad utrumque latus cathedrae, pari ornatu. Cathedra ex cedro erat, inaurata, atque crystallo ornata: nisi quod pars anterior quadras haberet ex sapphiris, auro interstinctis; posterior autem similes ex smaragdis coloris Peruviani. Etiam in medio verticis cathedrae sol erat, ex auro radians: et in fronte ejus Cherub parvus, alis expansis, ex auro itidem. Operimentum cathedrae erat pannus, ex filis aureis, cum serico caeruleo. Cathedram praebant quinquaginta juvenes, in tunicis laxis ex serico albo, ad tibiam mediam, et tibialibus ex serico itidem albo, calceis autem ex holoserico caeruleo: et galeris ex eodem, cum plumis elegantibus diversorum colorum, galerum ambientibus, in formam chordae. Proxime ante cathedram incedebant duo viri, capitibus nudis, vestiti linteo albo, usque ad talos demisso, et succincti, calceis itidem ex holoserico caeruleo: qui gestabant, alter crucem, alter pedum pastorale: neutrum ex metallo, sed crucem ex xylobalsamo, pedum ex cedro. Equites comitabantur nulli, nec ante, nec pone cathedram, ea (credo) ratione, ut tumultus omnis, et strepitus, evitarentur. Post cathedram sequebantur magistratus et fraternitates urbis. Sedebat solus, super pulvinar, ex holoserico quodam hirsutiore, coloris caerulei: sub pedibus autem vestem stragulam habebat ex serico item colorum diversorum, similem Persicae quidem, sed elegantiorum. Dextram, qua ibat, sustulit nudam, populo benedicens, sed cum silentio. Plateae ita erant ordinatae, ut via ampla pateret, nullibi interclusa: neque (credo) acies unquam in exercitu ordinata melius fuit, quam populus, eo tempore, in plateis. Quin et intra fenestras ipsas non indecenter stabant spectatores, sed quisque velut ordine suo locatus. Celebritate finita, Judaeus mihi dixit: "Per aliquot jam dies detinebor, quo minus vobiscum pro solito, et ut cupio, versari possim: eo quod a praefecto urbis munus mihi demandatum est ut viro huic summo infervirem." Triduo post, Judaeus ad me reversus est, et dixit: "Bonis avibus huc advenistis: pater enim domus Salomonis de vestra in hac urbe mora, certior factus est: mihiq; mandavit, ut renunciem vobis, se universam societatem vestram ad conspectum suum admissurum, seorsum etiam, cum uno aliquo vestrum, quem ad hoc deligitis, collocaturum. Cui rei diem perendinum designavit. Quoniam autem vos, benedictione sua impertire in animo habet, tempus ante-meridianum praestituit." Die et hora praefixis venimus: ego autem a sociis meis ad privatum illud colloquium deputatus sum. Invenimus eum cubiculo specioso, aulaeis splendentibus instructo, et tapetibus strato, absque ullo gradu ascensus ad cathedram ubi sedebat. Sedebat super folium humile, magnifice ornatum, supra caput autem habebat conopeum ex serico caeruleo, auro eleganter intexto. Conclave hominibus vacuum erat, nisi quod ab utroque latere solii, honoris ergo, stabat servus, albis vestibus indutus. Vestis ejus interior similis fuit illi, qua amictum eum vidimus in platea. Sed loco togae, indutus erat pallio, cum capa, ex panno nigro, admodum sincero, circa humeros revincto. Sub ingressum nostrum, prout edocti fueramus, inclinavimus nos submisso: cumque prope folium accessissemus, erexit se in pedes, dextram ejus, exuta chirotheca, attollens, in modum benedicens: nos autem singuli fimbriam liripipii sui, proni, exosculati sumus. Hoc facto, reliqui ex sociis meis recesserunt, ego autem solus mansi. Tunc innuit adolescentulis, ut illi quoque se subducerent, neque juxta assidere voluit, atque lingua Hispanica, ad hunc modum, exorsus est.

BENE-

“ BENEDICAT tibi Deus, fili mi: gemma praecipua ex iis, quas habeo, te impertiar:
 “ etenim haud gravabor, propter Dei et hominum amorem, statum verum domus Sa-
 “ lomonis tibi revelare. Fili, ut perspicue cognoscas statum verum domus Salomonis,
 “ hoc ordine procedam. Primo declarabo finem foundationis nostrae: secundo ap-
 “ paratum et instrumenta, quibus ad opera instruimur: tertio officia distincta, et
 “ functiones, quae fociis nostris assignantur: postremo, ordinationes, et ritus, quibus
 “ utimur.

“ FINIS foundationis nostrae est cognitio causarum, et motuum, ac virtutum interio-
 “ rum in natura, atque terminorum imperii humani prolatio ad omne possibile.

“ APPARATUS autem, et instrumenta nostra, haec sunt. Habemus cavernas am-
 “ plas et profundas, diversarum altitudinum. Profundissimae earum deprimuntur us-
 “ que ad sexcentas orgyas. Atque nonnullae ex iis effossae sunt subter magnos montes,
 “ adeo ut si altitudinem montis atque altitudinem cavernae simul conferas, profunditatem
 “ habent aliquae earum trium milliarium. Reperimus enim altitudinem montis, usque ad
 “ planum, et altitudinem cavernae a plano, idem revera esse; utrumque aequae a sole,
 “ et radiis coelestibus, et aëre aperto, remotum. Has cavernas regionem infimam vocamus.
 “ Iisdem autem utimur ad omnes coagulationes, indurationes, refrigerationes, et conserva-
 “ tiones corporum. Vtimur etiam iis ad mineras naturales imitandas; atque ad pro-
 “ ductionem novorum metallorum artificialium ex materiis et caementis, quae ibi prae-
 “ paramus et in multos annos sepelimus. Vtimur illis quandoque (quod mirum videri
 “ possit) ad curationem quorundam morborum, et prolongationem vitae, in aliquibus
 “ eremitis, qui illic vivere praeoptant, bene instructi omnibus rebus necessariis; qui
 “ certe vivacissimi sunt; a quibus etiam multa addiscimus.

“ Habemus etiam alias sepulturas corporum naturalium, et materiarum, non in con-
 “ cavo aliquo, sed in ipsa terra contigua, ubi complura cementa condimus, ut Chi-
 “ nenses condunt porcellanam suam. Sed nos ea habemus majori varietate, et non-
 “ nulla ex iis elegantiora, quam porcellana Chinenfis. Quin et habemus stercorati-
 “ onum, et fimorum varietatem magnam, item congestionum et massarum aliarum,
 “ quae terram impinguant, et fertilem reddunt.

“ Habemus turres praealtas, quarum altissima usque ad altitudinem semi-milliaris,
 “ linea perpendiculari, insurgunt. Nonnullae vero earum supra montes excelsos sitae,
 “ ita ut, si altitudinem montis et altitudinem turris simul componas, extenditur altitudo
 “ in aliquibus earum usque ad tria milliaria ad minimum. Haec autem loca regionem
 “ supremam appellamus, aestimantes aëris tractum universum, inter supremam et infi-
 “ mam, pro regione aëris media. Vtimur his turribus, prout altitudinibus et sitibus
 “ earum diversis convenit, ad insolationes, refrigerationes, conservationes, et ad meteora
 “ diversa spectanda, veluti ventos, pluvias, nives, grandines, et aliqua ex meteoris
 “ ignitis. Atque etiam supra eas, in aliquibus locis, sita sunt habitacula eremitarum,
 “ quos quandoque visitamus, atque insuper, quid observare debeant, edocemus.

“ Habemus lacus magnos, tam falsos, quam dulces: utimur autem iis ad suppeten-
 “ dos nobis pisces, aves item palustres et aquaticas, omnis generis. Vtimur etiam iis
 “ ad sepulturas corporum nonnullorum naturalium. Differentiam enim operationis
 “ invenimus in rebus, quae in terra sepeliuntur, aut in aëre subterraneo, et iis, quae
 “ in aqua submerguntur. Habemus stagna, in quorum nonnullis aqua dulcis perco-
 “ latur ex falsa: in aliis autem, per artem, aqua dulcis in falsam mutatur. Habemus
 “ insuper rupes in medio maris, et loca quaedam aprica ad littora ipsa, pro quibus-
 “ dam operibus efficiendis, in quibus aura maris requiritur. Habemus quoque gur-
 “ gites

“ gites rapidos, et cataractas, ad usum complurium motuum violentorum : ad similem
 “ usum habemus machinas complures, quae ventos excipiant, multiplicent, et ro-
 “ borent.

“ Habemus etiam puteos multos, et fontes artificiales, ad imitationem naturalium
 “ scaturiginum et balneorum factos, vitriolo, sulphure, calyce, aere, plumbo, nitro,
 “ et aliis mineralibus unctos : habemus insuper puteos, et receptacula parva, ad rerum
 “ multarum infusionem ; ubi aqua (currens scilicet) virtutem corporum melius et vi-
 “ vacius, quam in vasis, et catinis, excipit. Inter quos habemus aliquos, in quibus
 “ conficitur aqua, quam vocamus, paradisi, per praeparationes quasdam nostras valde
 “ salubris et efficax facta ad sanitatem et longaevitatem.

“ Habemus etiam aedificia ampla et spatiosa ; in quibus imitamenta et repraesenta-
 “ tiones meteororum exhibemus : veluti, nivis, grandinis, pluviae, pluviarum artificia-
 “ lium ex corporibus mistis, non aquis ; tonitruum, fulgurum, coruscationum, et ge-
 “ nerationum insectorum et animalculorum in aëre, veluti ranarum, muscarum, lo-
 “ custarum, et aliorum.

“ Habemus etiam cubicula nonnulla, quae cubicula sanitatis vocamus, ubi aërem ad
 “ libitum tingimus, et temperamus, prout ad curationes complurium morborum, et
 “ conservationem valetudinis, conducere, et proprium esse, judicamus.

“ Habemus etiam balnea pulchra, et ampla, ex diversis mixturis, ad curationem
 “ complurium morborum, et corporis humani restaurationem ab arefactione ; alia item
 “ ad roborationem, et confortationem nervorum, partium vitalium, atque ipsius cor-
 “ poris succi et substantiae.

“ Habemus etiam pomaria, et hortos amplos et varios, in quibus non tam nobis
 “ cordi est pulchritudo ambulacrorum et similium, quam varietas terrae et soli, di-
 “ versis arboribus et herbis proprii. Aliqui autem eorum arboribus et baccis con-
 “ fitti sunt, ad potuum complura genera conficienda, praeter vineas. In his etiam ex-
 “ perimenta facimus insitionum, et inoculationum, arborum tam sylvestrium, quam
 “ fructiferarum, quae multos et magnos effectus producant. Atque efficimus per
 “ artem, in iisdem pomariis et hortis, ut fructus et flores proveniant citius aut serius,
 “ quam pro tempestate sua : item, ut minoribus intervallis pullulent, germinent, et
 “ fructum ferant, quam natura sua consueverunt. Arborea et plantas grandio-
 “ res efficimus, quam pro natura sua ; et fructus earum majores et suaviores ; atque
 “ sapore, odore, colore, et figura differentes a specie sua : et multos ex iis ita praepa-
 “ ramus, ut ad usus medicinales valeant. Habemus etiam modos, per quos plantas
 “ complures, per solas terrae mixturas, absque semine, exsurgere, et crescere, facia-
 “ mus : atque etiam novas et incognitas plantas educimus, a vulgaribus differentes,
 “ atque plantas ex una specie in aliam transmutamus.

“ Habemus etiam septa, et vivaria, pro bestiis et avibus omnigenis : quibus, non
 “ tam propter novitatem et raritatem, quam ad dissectiones et experimenta anato-
 “ mica, utimur, ut ab iis, quid fieri possit circa corpus humanum, lucem accipiamus.
 “ In quibus mirabiles multos effectus reperimus, veluti vitae in iis continuationem,
 “ licet nonnullae partes, quas vos pro vitalibus habetis, perierint, aut extractae fue-
 “ rint ; resuscitationem nonnullarum, quae specie tenus mortuae erant, et similia.
 “ Experimentum etiam fumimus super illas venenorum omnium, et antidotorum, et
 “ aliorum medicamentorum, tam chirurgicorum, quam medicinalium, ut corpori hu-
 “ mano melius caveamus. Arte etiam reddimus alias majores, et proceriores, quam
 “ pro natura sua ; e contra, alias nanas facimus, et statura iusta privamus : praeterea
 “ alias feraciores, et partu numerosiores reddimus, quam natura earum fert ; e contra,
 “ alias

“ alias steriles, et generationi ineptas. Etiam colore, figura, et animositate, eas multis modis variamus. Procuramus etiam mixturas et copulationes animalium diversarum specierum, quae novas species produxerunt, neque tamen eas steriles, prout communis fert opinio. Insuper, complura genera serpentium, vermium, muscarum, piscium, ex putrefactione producimus; quorum nonnullae in perfectas species maturantur, sicut aves, aut bestiae, aut alii pisces; et sexu discriminantur, et generant. Neque tamen casu hoc facimus, sed satis novimus ex quali materia quale animal fit producibile.

“ Habemus etiam piscinas particulares, ubi similia experimur in piscibus, quae prius de bestiis, et avibus diximus.

“ Habemus etiam loca propria ad generationem ejusmodi vermium, et muscarum, quae vobis incognitae, et imprimis utiles sunt: quales sunt apud vos bombyces, et apes.

“ Non te remorabor commemorando quales habemus domus pro conficiendis, vino, ficera, cerevisia, et aliis potibus, aut pro panibus omnimodis conficiendis: aut culinas, in quibus conficiuntur et praeparantur jura, cibi rari et inusitati, ad effectus speciales. Vina habemus ex uvis: potus item ex aliis succis fructuum, decoctionibus granorum, et radicum, et mixturis mellis, sacchari, mannae, fructuum multorum (sicut in uvis faciunt) passorum; etiam ex lacrymis arborum, et medullis arundinum. Potus autem isti sunt aetatum diversarum, nonnulli usque ad annum quadragesimum servati. Habemus etiam potus medicatos ex infusionibus et mixturis diversarum radicum, herbarum, aromatum, quin et additis quandoque carnibus, ovis, lacticiis, et aliis esculentis, ex quibus potibus nonnulli sunt instar cibi et potus conjunctim, adeo ut complures, praesertim aetate decrepita, ex illis solis vivant, cum exiguo, aut nullo usu cibi, aut panis. Atque ante omnia contendimus, ut potus tenuissimarum partium conficiamus, quo facilius in corpus se insinuent, sed absque omni mordacitate, acrimonia, aut corrosione: adeo ut nonnulli eorum, super dorsum manus impositi, post exiguum moram, insensibiliter ferme ad palmam penetrabunt; qui tamen linguam, aut palatum, non mordebunt. Habemus etiam aquas, quas ita maturamus, ut nutritivae plane fiant, et in potus excellentes evadant; unde complures alio potu uti nolint. Panes habemus ex diversis granis, radicibus, nucibus, et glandibus, aliquos etiam ex carnibus et piscibus arefactis, cum fermentorum, et salicionum generibus variis, quorum alii mirum in modum appetitum excitant, alii ita nutritivi, ut ex iis solis, absque alio cibo, complures vivant, qui tamen longaevi plerumque sunt. Cibos habemus, quos ita tundimus, inteneramus, et mortificamus, sed tamen absque aliquo gradu putredinis, ut calor stomachi debilis eos facile in chylum bonum vertat, non minus quam calor stomachi fortis operari possit in cibos communes. Genera quaedam cibi, panis, et potus, habemus, quae sumpta, diutius quam pro consueto, jejunium tolerare facient: alia item, quibus qui insuecunt, carne fiunt duriore, et solidiore, quam antea: tum et robur ipsorum ad motum quemlibet augetur et intenditur.

“ Habemus etiam dispensatoria, vel officinas pharmacorum: in quibus facile est existimare, cum nos tanta copia et varietate plantarum, et animalium, prae vobis in Europa, abundamus (etenim satis novimus quid apud vos inveniat) simplicia item, pharmaca, et ingredientia ad medicinas, tanto debere esse magis varia, et multiplicia. Ibi quoque pharmaca habemus aetatum diversarum, et fermentationis diuturnae. Quantum vero ad medicinarum praeparationes, non solum distillationes omnigenas exquisitas, et separationes habemus, praecipue autem per calores lenes, et
“ percolationes,

“ percolationes, per diversa lintea, lanea, ligna, imo et substantias solidiores, sed
 “ multo magis componendi modos excellentes, per quos compositorum incorporatio-
 “ nem talem assequimur, ut videantur ferme simplicia naturalia.

“ Habemus etiam artes complures mechanicas, vobis incognitas, et materias per
 “ eas confectas, veluti papyros, lintea, serica, textilia, confuta ex plumis elegantissime
 “ splendoris mirabilis, tincturas et infectiones colorum pulcherrimas, et alia complura.
 “ Quin et officinas etiam aliquarum artium praedictarum, tam earum, quae in usum
 “ communem receptae non sunt, quam earum quae sunt. Etenim scire debes ex iis
 “ quae jam recensui, complura per universum regnum in usu esse, quamvis, si ab in-
 “ ventione nostra fluxerint, eorum quandoque exemplaria, tanquam primigenia, et
 “ optime elaborata, in domo nostra retinemus.

“ Habemus etiam fornaces valde diversas, quaeque gradus calorum diversos exhi-
 “ bent et servant, caloris scilicet acris et celeris, robusti et pertinacis, lenis et mode-
 “ rati, sufflati, tranquilli, humidi, sicci, et similium. Sed ante omnia calores mini-
 “ stramus ad imitationem caloris solis, et coelestium, qui pertranseunt inaequalitates
 “ multiplices, et veluti orbis, progressus, et periodos, per quas opera mirabilia edu-
 “ cimus. Necnon habemus imitationes caloris fimorum; et ventrium animalium, at-
 “ que sanguinis et corporum ipsorum: foenorum, et herbarum dum humidae sunt
 “ congestarum et conclusarum; calcium vivarum, et rerum aliarum. Item habemus
 “ instrumenta, quae calorem excitant per motum tantum: atque insuper loca ad info-
 “ lationes fortes, et rursus loca subterranea, quae vel natura, vel arte, calores exci-
 “ tant. Hos calores diversos exhibemus, prout natura operationis, quam designa-
 “ mus, postulat.

“ Habemus etiam domus perspectivae, ubi experimenta exhibemus omnium lumi-
 “ num et radiationum; omnium quoque colorum; atque ex corporibus diaphanis et in-
 “ coloratis repraesentamus colores singulos, non in forma iridum gliscentes (ut fit in
 “ gemmis, et prismatibus) sed per se, simplices et constantes. Praeterea exhibemus
 “ omnem radiorum multiplicationem, adeo ut lumen ejaculemur ad distantias magnas;
 “ illique eam virtutem, et fortitudinem indimus, ut per huiusmodi lumen cerni possint
 “ lineae et puncta tenuissima. Exhibemus omne genus luminum tinctorum, et colo-
 “ ratorum, atque omnes elusiones et deceptiones visus, in figuris, magnitudinibus,
 “ motibus, coloribus; omnes demonstrationes umbrarum, et imaginum in aëre voli-
 “ tantium. Invenimus quoque media complura, apud vos ignota, luminis originalis
 “ producendi ex diversis corporibus. Rursus, artificia invenimus, per quae objecta
 “ valde remota in oculos incurrant, veluti, in coelo, et aliis locis remotis. Imo etiam
 “ quae prope sunt tanquam ex longinquo ostendimus, et quae ex longinquo tanquam
 “ prope, fictas ad libitum exhibentes distantias. Praeterea habemus oculorum ad-
 “ minicula, quae bis-oculis vestris, et speculis, usu longe praestant. Habemus etiam
 “ artificia, et perspicilla, quibus corpora minuta et pusilla distincte et perfecte cer-
 “ nimus; veluti membra, et colores, muscarum exiguarum, et vermium; grana et
 “ glacies in gemmis alias non visibiles; plurima in urinis, et sanguine, alias item non
 “ visibilia. Porro exhibemus artificiales irides, halones, circulos, vibrationes, et
 “ trepidationes luminis. Denique exhibemus omnes modos reflexionis, refractionis,
 “ et conduplicationis objectorum.

“ Habemus etiam gemmas omnium generum, multasque earum pulcherrimas, et
 “ vobis incognitas: item crystallae, et vitra diversorum generum, inter ea autem quae-
 “ dam ex metallis vitrificatis, et nonnullis materiis aliis praeter eas, ex quibus apud

“ vos vitra conficiuntur. Tum complura etiam fossilia, quae vos non habetis. Ma-
 “ gnetes item virtutis prodigiosae, et lapides alios raros, tam naturales, quam artifi-
 “ ciales.

“ Habemus etiam domos sonorum, ubi experimur et demonstramus sonos omnes,
 “ eorumque generationes. Habemus harmonias, quae apud vos in usu non sunt, mi-
 “ scentes non tantum beta illud acutum et molle, ut vos, sed quadrantes sonorum, et
 “ sonos tremulos aliquos dulcissimos. Habemus instrumenta complura musica, quae vobis
 “ nondum innotuerunt, aliqua eorum melodiam exhibentia suaviorem, quam vestra.
 “ Campanas quoque et tintinnabula soni jucundissimi. Exhibemus sonos exiles tan-
 “ quam magnos: et graves similiter tanquam extenuatos, et acutos. Dein fingimus
 “ trepidationes plurimas ex sonis, qui in ortu suo primo integri sunt. Exhibemus at-
 “ que imitatur sonos omnes articulatos, et literas, item voces, et cantus, quadrupe-
 “ dum, et avium. Habemus quoque adminicula auditus, quae, auribus apposita,
 “ majorem in modum sensum ipsum, et sonorum delationem, promovent. Habemus
 “ vocum reflexiones (quas echo dicitis) complures mirabiles, et artificiales, vocem
 “ non tantum multipliciter repercutientes et jactantes, sed earum alias vocem augen-
 “ tes, alias extenuantes: nonnullas autem earum vocem articulatam reddentes differen-
 “ tem ab originali. Habemus, ultimo, modos deferendi sonos in tubis, et concavis
 “ aliis, ad magnam distantiam, atque in lineis tortuosis.

“ Habemus etiam domus fuffituum et odorum, ubi et experimenta faporum adjun-
 “ gimus. Odores ibi (quod mirum videri possit) multiplicamus et fortificamus. Imit-
 “ tamur odores naturales, efficientes ut odores omnigeni ex aliis mixturis expirent,
 “ quam ex genuinis. Similiter etiam sapores imitamur, ita ut gustum, quamvis accu-
 “ ratum, plane fallant. In domo hac continetur insuper confectioarium, ubi confi-
 “ cimus bellaria, placentas, et hujusmodi alia, tam humida, quam sicca: imo et con-
 “ dimus ea cum rebus aliis dulcibus gratissimis, praeter saccharum, et mel. Vina ibi
 “ conficimus jucundissima, lacticia, jura, fassamenta, et acetaria, grata certe ad gu-
 “ stum, et vobis minime in usu.

“ Habemus etiam domus machinarum, ubi praesto sunt machinae, et organa, ad
 “ omnia genera motuum. Ibi tentamus celeriores educere motus, quam apud vos
 “ ullos habetis, sive ex sclopetis vestris minoribus, sive alia quacunque machina. Ten-
 “ tamus item motus reddere faciliores, et intensiores, eos multiplicando per rotas, et
 “ modos alios. Tum motus educimus fortiores et potentiores, quam vos habetis, in
 “ majoribus vestris bombardis, et basiliscis quibuscunque. Exhibemus tormenta bel-
 “ lica, et machinas, omnis generis; novas mixturas pulveris pyrii: ignes Graecos in
 “ aqua ardentis, et inextinguibiles: ignes missiles in omni varietate, tam ad volupta-
 “ tem, quam ad usum. Imitamur ibi avium volatus; gradus quosdam habemus et
 “ commoditates vecturae per aërem, instar animalium alatorum. Naves habemus, et
 “ scaphas, quae subter aquas navigare possint, et pelagi furores melius preferre: cin-
 “ gula etiam ad natandum, et suffulcimenta. Habemus horologia complura exquisita
 “ et alios motus aëris et aquarum, in orbem, et per vices, revertentes; item motu
 “ nonnullos perpetuos. Imitamur motus animalium in simulachris eorum: veluti
 “ in simulachris hominum, quadrupedum, avium, piscium, et serpentum. Alios de-
 “ nique habemus motus, aequalitate insignes, et subtilitate.

“ Habemus etiam domum mathematicam, ubi instrumenta omnia, tam geometrica,
 “ quam astronomica, exquisitissima repraesentantur.

“ Habemus etiam domum praestigarum, ubi omnimodas praestigias, imposturas,
 “ et illusiones, et earum fallacias, exhibemus. Facile autem credetis, nos, qui tot
 “ habemus

“ habemus vere naturalia, quae admirationem moveant, posse etiam infinita hominum
 “ sensibus imponere; si ea in miraculum ornare, et exaltare vellemus. Verum nos
 “ omnem imposturam, et mendacium, odio habemus. Quinetiam fociis omnibus do-
 “ mus nostrae, sub poena ignominiae et multae, severe interdiximus, ne quid ex na-
 “ turalibus, artificioso apparatu ementitum ostentent; sed purum solum, et ab omni
 “ fucō, et affectatione miraculi, immune.

“ Atque hae sunt (fili) domus Salomonis divitiae.

“ QVANTVM ad functiones et munera sociorum nostrorum; duodecim habemus, qui
 “ in regiones externas navigant, sub aliarum nationum nomine (nostram enim terram
 “ non revelamus) qui libros, materias, et exemplaria experimentorum ad nos per-
 “ ferunt. Hos Mercatores lucis vocamus.

“ Tres habemus, qui experimenta, quaecunque in libris inveniuntur, colligunt.
 “ Hos Depraedatores vocamus.

“ Tres habemus, qui experimenta artium omnium mechanicarum; atque etiam
 “ scientiarum liberalium, insuper et practicarum omnium, quae in artem non coalue-
 “ runt, colligunt. Hos Venatores appellamus.

“ Tres habemus, qui ad nova experimenta se accingunt, prout ipsis expedire visum
 “ fuerit. Hos Fossore, sive Operatores in mineris, vocamus.

“ Tres habemus, qui experimenta reliquorum supradictorum in titulos, et tabulas,
 “ digerunt, ut intellectus in ea melius agere possit, ad eliciendas ex iis observationes,
 “ et axiomata. Hos Divisores vocamus.

“ Tres habemus, qui ad hoc ordinantur, ut in experimenta sociorum suorum intro-
 “ spiciant, et ex iis extrahant, et comminiscantur inventa, quae ad usum vitae, et pra-
 “ cticam spectent, nec non quae inserviant scientiis, non solum quoad opera, sed etiam
 “ ad liquidas causarum demonstrationes, modos eliciendi naturales divinationes, atque
 “ facilem et manifestam informationem, quae sint in corporibus singulis partes laten-
 “ tes, quae virtutes? Hos Euergetas appellamus.

“ Tum vero post multos sociorum univerforum conventus et consultationes, qui la-
 “ bores et collectiones priores penitus introspiciunt, et quasi ruminantur, tres habe-
 “ mus, quibus curae est ex iis, quae jam sub oculis sunt, nova experimenta, lucis
 “ sublimioris, atque in naturam altius penetrantia, excitare, et dirigere. Hos Lam-
 “ padas vocamus.

“ Tres habemus, qui experimenta, ita injuncta et mandata, re exsequuntur, eorum-
 “ que successus referunt. Hos Insitores vocamus.

“ Postremo, tres habemus, qui inventiones et revelationes priores in natura, per
 “ experimenta, in observationes majores, axiomata, et aphorismos, erigunt, et pro-
 “ movent; quod faciunt nonnisi consultatione et colloquio prius habitis cum fociis uni-
 “ versis. Hos Interpretes naturae appellamus.

“ Habemus etiam (ut res ipsa postulat) novitios quosdam, et tirones, ut successio
 “ hominum, ad experimenta et axiomata designatorum, non intercidat; praeter fa-
 “ mulos multos et ministros, tam viros, quam mulieres: hoc etiam apud nos in more
 “ est, ut accurate deliberemus, quae ex inventis et experimentis nostris, in lucem
 “eductis, evulgari conveniat, quae autem minime. Quinetium jure jurando nos
 “ omnes astringimus ad ea celanda, quae celari decrevimus: etsi nonnulla ex iis, cum
 “ consensu, interdum regi, aut senatui, revelemus, alia autem omnino intra notitiam
 “ nostram cohibemus.

“ QVANTVM ad ordinationes, et ritus nostros: habemus porticus duas spatiosas, et pulchras. In quarum una ordine collocamus exemplaria rariorum omnium et praestantiorum inventionum; in altera autem, statuas inventorum insigniorum. Ibi statuam videre est Columbi vestri, qui primus Indias occidentales aperuit. Iidem fabricatoris primi navium. Item monachi vestri, qui primus tormenta invenit ignea, et pulverem pyrium. Item inventoris musicae. Item inventoris literarum. Item inventoris imprimendi typis. Item inventoris phaenomenorum astronomiae. Item inventoris operandi in metallis. Item inventoris vitri. Item inventoris filii bombycini. Item inventoris vini. Item inventoris fegetum et panis. Item inventoris facchari. Atque inventores hosce omnes apud nos servamus ex traditione magis certa et fideli, quam apud vos habetur. Deinde habemus statuas inventorum complurium insigniorum ex nostris, qui res, et opera nobilia invenerunt: quae cum ipsi non videritis, descriptiones eorum facere nimis longum esset; tum in iisdem recte intelligendis proclive erit errare. Etenim inventori rei cujusque dignioris statuam mox erigimus, eique honorarium satis liberale elargimur. Statuarum istarum aliae ex aere sunt: aliae ex marmore, et lapide lydio; aliae ex cedro, et aliis lignis quibusdam pretiosis, inauratis, et adornatis; ex ferro aliae; aliae ex argento; quaedam ex auro.

“ Habemus etiam hymnos quosdam, et liturgiarum formas, quas quotidie cantamus, et recitamus; quibus laudes, ac jubilia, et gratiarum actiones resonamus Deo, propter mirabilia opera sua: precum item formulas quasdam, quibus auxilium et benedictionem ejus imploramus, ut labores nostros dirigere et illuminare dignetur, atque in bonos usus et sanctos convertere.

“ Postremo, apud nos in usu est praecipuas in regno urbes subinde adire, et visitare, in quibus (prout occasio se offert) talia inventa utilia revelamus, qualia nobis visum fuerit. Praedicimus etiam, antequam adveniant (id quod ad naturales divinationes pertinet) morbos epidemicos, pestes, animalium noxiorum examina, famem, tempestates et procellas, terrae-motus, inundationes aquarum, cometas, anni temperaturam, et alia: quinetiam consilia super rebus hisce damus, et quid populo facere conveniat ad praeventiones et remedia hujusmodi malorum.”

CVMQVE haec dixisset, se in pedes erexit: ego autem, ut edoctus fueram, in genua procubui, unde dextram capiti meo imponens, dixit: “ Benedicat tibi Deus, fili mi; huic itidem relationi, quam feci, Deus benedicat. Licentiam tibi concedo in bonum gentium aliarum eandem evulgandi; siquidem nos hic in sinu Dei vivimus; natio aliis penitus incognita.” Haec locutus discessit: assignaverat autem bis mille circiter aureos, muneris loco, mihi et sociis meis numerandos. Largiores enim magni sunt, ubicunque venerint, etc.

Reliqua perficere non vacabat.

I M A G O C I V I L I S J V L I I C A E S A R I S.

JVLIVS CAESAR a principio fortuna exercita usus est, quod ei in bonum vertit; hoc enim illi fastum detraxit, nervos intendit. Animus ei inerat studio et affectu turbidus: iudicio et intellectu admodum serenus: hocque indicat facilis illa sui explicatio, tum in rebus gerendis, tum in sermone. Nemo enim, aut celerius decernebat, aut magis perspicue loquebatur: nil impeditum, nil involutum quis notaret. Voluntate autem et appetitu is erat, qui nunquam partis acquiescebat, sed ad ulteriora semper tendebat; ita tamen ut non immaturo fastidio, sed legitimis spatiis, transitu actionum gubernaret: semper enim perfectissimas clausulas actionibus imponebat. Itaque ille, qui post tot victorias et tantam partem securitatem, reliquias belli civilis in Hispania non contempsit, sed praefens subegit; post extremum illud demum bellum civile confectum, et omnia undique pacata, expeditionem in Parthos continuo moliebatur. Erat proculdubio summa animi magnitudine, sed ea, quae magis amplitudinem propriam, quam merita in commune, spiraret. Prorsus enim omnia ad se referebat, atque ipse sibi erat fidissimum omnium actionum suarum centrum: quod maximam ei et perpetuam fere felicitatem peperit. Non enim patria, non religio, non officia, non necessitudines, non amicitiae, destinata ejus remorabantur, vel in ordinem redigebant. Nec magnopere versus in aeternitatem erat; ut qui nec statum rerum stabiliret, nec quicquam egregium, vel mole vel instituto, fundaret vel conderet; sed veluti ad se cuncta retulit. Sic etiam ad sua tempora cogitationum fines recepit. Nominis tantum celebritate frui voluit, quod etiam sua id nonnihil interesse putaret. Ac in propriis certe votis magis potentiae, quam dignitati, studebat; dignitatem enim et famam non propter se, sed ut instrumenta potentiae, colebat. Itaque veluti naturali impetu, non morata aliqua disciplina ductus, rerum potiri volebat; iisque magis uti, quam dignus videri: quod ei apud populum, cui nulla inerat dignitas, gratiosum erat; apud nobiles et proceres, qui et suam dignitatem retinere volebant, id obtinuit nomen, ut cupidus et audax videretur. Neque multum sane a vero aberrarunt, cum natura audacissimus esset, nec verecundiam unquam, nisi ex composito, indueret. Atque nihilo secius ita ista efficta erat audacia, ut eum nec temeritatis argueret, nec fastidio homines enecaret, nec naturam ejus suspectam faceret; sed ex morum simplicitate quadam et fiducia, ac nobilitate generis, ortum habuisse putaretur: atque in caeteris quoque rebus omnibus id obtinuit, ut minime callidus aut veterator haberetur, sed apertus et verax. Cumque summus simulationis et dissimulationis artifex esset, totusque ex artibus compositus, ut nihil naturae suae reliquum esset, nisi quod ars probavisset; tamen nil artificii, nil affectationis appareret, sed natura et ingenio suo frui, eaque sequi existimaretur. Neque tamen minoribus et vilioribus artificiis et cautelis omnino obnoxius erat, quibus homines rerum imperiti, et qui non propriis viribus, sed alienis facultatibus subnixi, ad auctoritatem suam tuendam uti necesse habent; utpote qui omnium actionum humanarum peritissimus esset, atque cuncta paulo majora ipse per se, non per alios transigeret. Invidiam autem extinguere optime norat; idque vel dignitatis jactura consequi non alienum a rationibus suis duxit; veramque potentiam amplexus, omnem illam inanem speciem et tumidum apparatus potentiae, aequo animo, per totum fere vitae

vitae cursum, declinavit et transmisit: donec tandem, sive fatiatus potentia, sive adulationibus corruptus, etiam insignia potentiae, nomen regium et diadema, concupivit; quod in perniciem ejus vertit. Regnare autem jam usque a juventute meditatus est; idque ei exemplum Syllae, affinitas Marii, aemulatio Pompeii, corruptelae et perturbatio temporum facile fuggerebant. Viam autem sibi ad regnum miro ordine sternebat: primum per potentiam popularem et seditiosam, deinde per potentiam militarem et imperatoriam. Nam initio sibi erant frangendae senatus opes et auctoritas, qua salva nemini ad immodica et extraordinaria imperia aditus erat. Tum demum everrenda erat Crassi et Pompeii potentia, quod nisi armis fieri non poterat. Itaque (ut faber fortunae suae peritissimus) primam structuram per largitiones, per judiciorum corruptelas, per renovationem memoriae C. Marii, et partium ejus (cum plerique senatorum et nobilium e Syllana factione essent) per leges agrarias, per seditiosos tribunos quos immittebat, per Catilinae et conjuratorum insanias, quibus occulto favebat, per exilium Ciceronis, in cujus causa senatus auctoritas vertebatur, ac complures hujusmodi artes, attollebat et evehebat: sed maxime omnium per Crassi et Pompeii et inter se et secum conjunctionem absolvebat. Qua parte absoluta, ad alteram continuo partem accingebatur, factus proconsul Galliarum in quinquennium, rursusque in alterum quinquennium: atque armis, legionibus, et bellicosa et opulenta provincia potens et Italiae imminens. Neque enim eum latebat, postquam se armis et militari potentia firmasset, nec Crassum nec Pompeium sibi parem futurum; cum alter divitiis, alter famae et nomini confideret; alter aetate, alter auctoritate senesceret; neuter veris et vigentibus praesidiis niteretur. Quae omnia ei ex voto cessere; praesertim cum ipse singulos senatores et magistratus, et denique omnes, qui aliquid poterant, ita privatis beneficiis devinctos et obstrictos haberet, ut securus esset de aliqua conspiratione vel consensu adversus suos conatus ineundis, antequam aperte rempublicam invaderet. Quod cum et semper destinasset, et aliquando tandem faceret, tamen personam suam non deponebat; sed ita se gerebat, ut aequitate postulatorum, et simulatione pacis, et successibus suis moderandis, invidiam in adversas partes torqueret; seque incolumitatis suae gratia ad bellum necessarium coactum prae se ferret. Cujus simulationis vanitas manifesto deprehensa est, postquam, confectis bellis civilibus, regiam potestatem adeptus, omnibusque aemulis, qui aliquam ei solitudinem injicere possent, e medio sublatis, tamen de reddenda republica ne semel quidem cogitavit, neque hoc saltem fingere aut praetexere dignaretur. Quod liquido declarat cupiditatem et propositum regni adipiscendi ei et semper fuisse, et ad extremum patuisse. Neque enim occasionem aliquam arripuit, sed ipse occasiones excitavit et efformavit. In bellicis autem rebus maxime ejus virtus enituit, quae tantum valuit, ut exercitum non tantum duceret, sed et effingeret. Neque enim major ei scientia affuit in rebus gerendis, quam in animis tractandis: neque id vulgari aliqua disciplina, quae obsequium assuefaceret ad mandata, aut pudorem incuteret, aut severitatem usurparet; sed quae miris modis ardorem et alacritatem adderet, et victoriam fere praeiperet: quaeque militem erga ipsum plus conciliaret, quam liberae reipublicae conducebat. Cum autem in omni genere belli versatus esset, cumque artes civiles cum bellicis conjungeret, nil tam improvissum ei accidebat, ad quod remedium paratum non haberet; et nil tam adversum, ex quo non utilitatem aliquam derivaret. Personae autem suae debitas partes attribuit; ut qui sedens in praetorio in magnis proeliis omnia per nuncios administraret. Ex quo duplicem fructum capiebat; ut et in discrimen rarius se committeret, atque ut cum res inclinare coepisset, proelium per ipsius praesentiam, veluti nova auxilia, instauraretur. In omni autem apparatu et conatu bellico non tan-

tum ad exempla res gerebat, sed nova et accommodata summa ratione comminifcebat. Amicitias satis constanter et singulari cum beneficentia et indulgentia coluit. Amicorum tamen hujusmodi delectum fecit, ut facile appareret, eum inquirere ut instrumenti, non impedimenti, loco amicitia eorum esset. Cum autem et natura et instituto ferretur ad hoc, ut non eminens inter magnos, sed imperans inter obsequentes esset, amicos sibi adjunxit humiles, sed industrios, quibus ipse omni esset. Hinc illud; *Ita vivente Caesare moriar*; et caetera id genus. Nobilium autem et aequalium suorum amicitias ex usu suo ascifcebat: ex intimis autem neminem fere admittebat, nisi qui ex se omnia speraret. Quin et literis et doctrina mediocriter excultus fuit, sed ea, quae ad civilem usum aliquid conferret. Nam et in historia versatus erat, et verborum pondera et acumina mire callebat; et cum multa felicitati suae tribueret, peritus astrorum videri voluit. Eloquentia autem ei nativa et pura erat. In voluptates propensus ac effusus erat, quod ei apud initia sua loco simulationis erat: nemo enim periculum ab hujusmodi ingenio metuebat: voluptates autem suas ita moderabatur, ut nihil utilitati aut negotiorum summae officerent, et animo potius vigorem, quam languorem, tribuerent. In mensa sobrius, circa libidines incuriosus, in ludis laetus et magnificus. Talis cum esset, id ad extremum ei exitio fuit, quod ad principia sua incremento fuerat; id est, studium popularitatis. Nil enim tam popolare est, quam ignoscere inimicis: quae sive virtute, sive arte, ille periit.

IMAGO CIVILIS AVGVSTI CAESARIS.

AVGVSTO CAESARI, si cui mortalium, magnitudo animi inerat inturbida, ferena, et ordinata: idque indicant res illae omnium maximae, quas ab ineunte adolescentia gessit. Nam qui ingenio commotiores sunt, ii fere adolescentias per varios errores transigunt, ac sub mediam aetatem demum se ostendunt: quibus autem natura est composita et placida, ii prima etiam aetate florere possunt. Atque cum animi dotes, sicut et bona corporis, sanitate quadam, pulchritudine, et viribus contineantur et absolvantur, fuit certe avunculo Julio viribus animi impar, pulchritudine et sanitate superior. Ille enim inquietus et incompositus (ut sunt fere ii qui comitiali morbo tentantur) se ad fines suos nihilominus summa ratione expediebat; sed ipsos fines minime ordinaverat, sed impetu infinito, et ultra mortale appetens, ferebatur ad ulteriora: hic autem sobrius, et mortalitatis memor, etiam fines suos ordine admirabili descriptos et libratos habuisse visus est. Primum enim, rerum potiri volebat; deinde, id assequi, ut dignus eo fastigio existimaretur: dein etiam frui summa fortuna humanum esse ducebat: ad extremum, addere se rebus, et imaginem et virtutem sui principatus seculis post se futuris imprimere et inferre meditabatur. Itaque prima aetate potentiae, media dignitati, vergente voluptatibus, senectute memoriae et posteritati serviebat.

FELICEM MEMORIAM
ELIZABETHAE
ANGLIAE REGINAE.

ELIZABETHA et natura et fortuna mirabilis inter foeminas, memorabilis inter principes, fuit. Neque haec res indicium monachi alicujus aut hujusmodi censoris umbratilis desiderat: nam isti homines, stylo acres, judicio impares, et partis suae memores, rerum minus fideles testes sunt. Ad principes viros pertinet haec cognitio, atque ad eos, qui imperiorum gubernacula tractarunt, et rerum civilium ardua, et arcana norunt. Rarum in omni est memoria muliebri imperium: rarior in eo felicitas; rarissima cum felicitate diuturnitas. Illa vero quadragesimum quartum regni sui annum complevit; neque tamen felicitati suae superstes fuit. De hac felicitate pauca dicere institui, neque in laudes excurrere: nam laudem homines tribuunt, felicitatem Deus.

Primum in parte felicitatis pono, quod ad imperatorium fastigium a privata fortuna evecta est. Siquidem hoc in moribus et opinionibus hominum penitus infedit, ut quae praeter spem et expectationem eveniunt, majori felicitati deputentur. Sed non hoc est quod volo; illud intueor, principes, qui in domo regnatrice, et ad spem successionis non dubiam nutriti sunt, ab educationis indulgentia et licentia depravatos, plerumque et minus capaces et minus moderatos evadere. Itaque optimos et excellentissimos reges reperias, quos utraque fortuna erudit: talis apud nos fuit Henricus septimus, et apud Gallos Ludovicus duodecimus; qui recenti memoria, et eodem fere tempore, non tantum a privata, sed etiam ab adversa et exercita fortuna, regnum acceperunt, atque (ille prudentia, hic justitia) floruerunt. Similis fuit et hujusce principis ratio; cujus initia et spes variavit fortuna, ut in principatu ad extremum erga illam constans et aequabilis esset. Nam Elizabetha natalibus suis successioni destinata, deinde exhaeredita, tum posthabita fuit; eadem, regno fratris, fortuna magis propitia et serena, regno sororis magis turbida et ancipiti usa est. Neque tamen ex vinculis subito in regnum assumpta est, ut ab infortunio exacerbata intumesceret; sed libertati restituta, et expectatione aucta, tum demum regnum, sine tumultu aut competitorum, placide et felicissime obtinuit. Atque haec ideo adducimus, ut appareat, divinam providentiam, optimam principem meditatam, per istiusmodi disciplinae gradus eam praeparasse et extulisse. Neque sane natalium dignitati calamitas matris obesse debet; cum praesertim satis constet, Henricum octavum prius, amoris novo, quam irae adversus Annam, indulgisse; ejusque regis natura et ad amores, et ad suspiciones propensissima, et in iisdem usque ad sanguinem praeceps, posteritatis notam non effugiat. Adde, quod criminatione, vel personae ipsius, ad quem referebatur, nomine, minus probabili et tenuissimis conjecturis innixa, circumventa erat; quod et fama, etiam tum, occulto, ut solet, murmure excepit, et Anna ipsa, celso animo et memorabili voce, sub tempus mortis suae protestata est: nacta enim nuncium (ut existimabat) et fidum et benevolum, eadem hora, qua ad mortem se parabat, hujusmodi mandata ad regem perferenda dedit; “ Regem in ipsa novis honoribus cumulanda institutum suum
“ optime

“ optime fervare et perpetuo tueri; cum illam primum, generosa stirpe ortam, sed
 “ nobilitatis titulis non insignitam, dignitate marchionissae ornasset, deinde in regni
 “ et thori consortium accepisset; et postremo, quia non restabat terreni honoris gra-
 “ dus altior, innocentem ad coronam martyrii evehere voluisset.” Atqui nuncius ille
 ad regem, alio amore flagrantem, hoc perferre non ausus est; sed fama, veritatis vin-
 dex, ad posteros pertulit.

Atque non exigua pars felicitatis Elizabethae, etiam mensura, ac veluti curriculum
 ipsum regiminis sui nobis visum est: non tantum quia diuturnum, sed quia spatium
 illud aetatis suae occupavit, quod rerum moderamini, et habenis regni flectendis et
 moliendis, aptissimum esset. Annos enim viginti quinque (qua aetate curatura finitur)
 nata, cum regnare inciperet, ad septuagesimum aetatis annum imperium produxit.
 Itaque, nec pupillae detrimenta et aliena arbitria; nec rursus exactae et aegrae sene-
 ctutis incommoda experta est. Senectus autem, etiam privatis, miseriarum fatis; sed
 regibus, praeter communia aetatis mala, adhuc status sui declinationes et inglorios
 exitus asferre solet. Nemo enim fere in regno ad multam et invalidam senectutem
 pertingit, quin aliquam imperii et existimationis diminutionem patiatur: cujus rei
 exemplum maxime eminet in Philippo secundo rege Hispaniarum, principe potentissimo
 et imperandi peritissimo; qui extremis suis temporibus, et fessa aetate, hoc quod dixi-
 mus penitus sensit: ideoque prudentissimo consilio se rerum conditioni submitit, terri-
 toriis in Galliis acquisitis se ipse multavit, pacem ibidem firmavit, alibi tentavit ut res
 compositas atque integra omnia posteris relinqueret. Contra, Elizabethae fortuna tam
 constans et valida fuit, ut nec ulla rerum declinatio vergentem certe, sed tamen ad-
 huc vigentem, aetatem sequeretur: atque insuper, in signum felicitatis suae certissi-
 mum, non prius diem obierit, quam de defectione in Hibernia prospero proelii eventu
 decretum esset; ne gloria ejus aliqua ex parte deformata et imperfecta videretur. Et
 etiam illud cogitandum censeo, in quali populo imperium tenuerit: si enim in Palmy-
 renis, aut Asia imbelli et molli regnum sortita esset, minus mirandum fuisset; cum
 effoeminato populo foemina princeps competeret: verum in Anglia, natione feroci-
 ssima et bellicosissima, omnia ex nutu foeminae moveri et cohiberi potuisse, summam
 merito admirationem habet.

Neque haec inclinatio populi sui, belli cupida, et pacem aegre tolerans, obfuit, quo
 minus perpetuis suis temporibus pacem coleret et teneret. Atque hanc ejus volunta-
 tem cum successu conjunctam inter maximas ejus laudes pono. Hoc enim aetati suae
 felix, hoc sexui decorum, hoc conscientiae, salutare fuit. Tentata paulisper circa de-
 cimum regni sui annum in partibus borealibus rerum commotio, sed statim sopita et
 extincta est. Reliqui anni interna pace, eaque secunda atque alta, florere. Pacem au-
 tem florentissimam judico, duabus de causis; quae ad meritum pacis nihil faciunt, ad
 gloriam maxime: una, quod vicinorum calamitatibus, veluti flammis lucentibus, magis
 fiebat conspicua et illustrata: altera, quod commodis pacis armorum honor non defuit;
 cum celebritatem nominis Anglici in armis et re militari per multa decora non solum
 retineret, sed etiam augeret. Nam et auxilia in Belgium, Galliam, et Scotiam missa;
 et navales expeditiones susceptae in Indias; atque ex illis nonnullae per universi globi
 terrarum ambitum factae; et classes in Lusitaniam, et ad oras Hispaniae infestandas
 submissae; et rebelles in Hibernia saepius concisi et domiti, nihil aut de virtute bellica
 gentis nostrae remitti, aut de ejusdem fama et honore deperire, sinebant.

Aderat etiam gloriae meritum, quod et regibus vicinis tempestivis ab ipsa auxiliis
 regnum conservatum est; et populis supplicibus, pessimo principum consilio ministro-
 rum suorum crudelitati, et plebis furori, et omni lanienae et vastitati relictis et fere
 devotis,

devotis, levamentum malorum datum est; per quod res eorum adhuc steterunt. Nec minus consiliis, quam auxiliis, benefica et salutaris princeps fuit: ut quae regem Hispaniarum toties de lenienda in subditos suos in Belgio ira, et illis suo imperio sub tolerabili aliqua conditione restituendis, interpellavit: et reges Galliae perpetuis et repetitis monitis de edictis suis, pacem spondentibus, observandis, maxima fide sollicitavit. Non negaverim consilio ejus successum defuisse: neque enim prius illud fuit fatum Europae commune; ne forte ambitio Hispaniae, veluti carceribus liberata, in regnorum et rerum publicarum orbis Christiani detrimentum (ut tunc res erant) se effunderet: hoc etiam posterius non fuit sanguis tot innocentium, cum uxoribus et liberis, ad focos et cubilia sua per infimam plebis faecem, ut belluas quasdam publica auctoritate et animatas, et armatas, et missas, effusus; qui ut regnum, tam nefario scelere obligatum, mutuis caedibus et contrucidationibus expiaretur, in ultionem poscebat. Illa tamen utcumque officium foederatae et prudentis, et benevolae, praestitit.

Alia etiam subest causa, cur pacem ab Elizabetha cultam et conservatam admiremur: ea nimirum, quod non a temporum inclinatione, sed ab ejus prudentia et rebus bene ordinatis, pax ista profecta sit. Nam cum et interna factione ob causam religionis laboraret, et hujus regni robur et praesidium universae Europae instar propugnaculi esset adversus regis Hispaniae illis temporibus formidabilem et exundantem ambitionem et potentiam, belli materia non defuit; verum ipsa et copiis et consiliis superfluit. Istud eventus docuit maxime memorabilis inter res gestas nostri seculi universas, si felicitatem spectes. Nam cum classis Hispanica, tanto rerum tumore et totius Europae terrore et expectatione, et tanta victoriae fiducia, freta nostra fulcaret, nec naviculam aliquam in mari accepit, nec villulam aliquam incendio vastavit, nec littus omnino attigit: sed proelio fusa, misera fuga et crebris naufragiis dissipata est, atque pax Anglico solo et finibus immota, et inconcussa mansit.

Nec minus felix in conjuratorum insidiis devitandis, quam in copiis hostilibus devincendis et propulsandis, fuit: non paucae enim contra vitam ejus conspirationes factae felicissime et patefactae et disturbatae sunt: neque ex eo vita ejus magis trepida aut anxiosa; non stipatorum numerus auctus; non tempus intra palatium actum et rarus in publicum processus; sed secunda et fidens, et, potius liberationis a periculo, quam periculi ipsius memor, nihil de consuetudine sua pristina vivendi mutavit.

Etiam illud notatu dignum videtur, qualia tempora fuerint in quibus floruit. Sunt enim quaedam secula tam barbara et rerum nescia, ut homines, tanquam animalium greges, imperio coercere nil magnum fuerit. Haec autem princeps in tempora eruditissima et excultissima incidit; in quibus eminere et excellere non absque maximis ingenii dotibus et singulari virtutis temperamento dabatur. Etiam imperia foeminarum nuptiis fere obscurantur, laudesque et acta in maritos transeunt: illis autem, quae in nuptiae degunt, propria et integra gloria manet. In illam vero hoc magis cadit, quod nullis imperii adminiculis, nisi quae ipsa sibi comparaverat, fulciebatur: non frater uterinus aderat, non patruus, non alius quispiam familia et stirpe regia, qui particeps ei curarum et dominationis subsidium esset. Sed et eos, quos ipsa ad honores evexerat, ita et cohibuit, et commiscuit, ut singulis maximam complacendi sollicitudinem injiceret; atque ipsa semper sui juris esset. Orba sane fuit, nec stirpem ex se reliquit: quod etiam felicissimis contigit, Alexandro Magno, Julio Caesari, Trajano, aliis: et semper varie jaetatum, et in contrarias partes trahi et disputari solet; cum alii hoc in diminutionem felicitatis accipiant, ne forte homines supra mortalem conditionem bearentur, si et in individuo, et in speciei propagatione, felices essent; alii autem in cumulum.

mulum felicitatis rem vertant, quod ea demum felicitas completa videatur, in quam fortunae nil amplius liceat; quod, si posterius sint, fieri non potest.

Aderant ei et externa; statura procera; corporis decora compages; summa dignitas oris cum suavitate; valetudo maxime prospera. Superest et illud, quod, ad extremum valens et vicens, nec fortunae commutationes nec senectutis mala experta, eam, quam tantopere sibi votis precari solebat Augustus Caesar, euthanasiam facili et leni obitu sortita sit. Quod etiam de Antonino Pio, imperatore optimo, celebratur; cuius mors somni alicujus suavis et placidi imaginem habebat. Similiter et in Elizabethae morbo nil atrox, nil ominosum, nil ab humana natura alienum erat. Non desiderio vitae, non morbi impatientia, non doloris cruciatibus torquebatur: nullum aderat symptoma dirum aut foedum; sed omnia ejus generis erant, ut naturae fragilitatem potius, quam corruptionem aut dedecus, ostenderent. Paucos enim ante obitum dies, ex corporis nimia siccitate, et curis, quae regni culmen sequuntur, attenuata, nec unquam mero aut uberiore diaeta irrigata, nervorum rigore perculsa, vocem tamen (quod fieri non solet in ejusmodi morbo) et mentem, et motum, licet tardiores et hebetiores, retinuit. Atque is personae ejus status paucis diebus tantum duravit; ut non tanquam actus vitae novissimus, sed tanquam primus gradus ad mortem fuerit: nam imminutis facultatibus in vita diu manere, miserum habetur; sed a sensu paulatim sopito ad mortem properare, placida et clemens vitae clausula est.

Addo et illud in felicitatis ejus cumulum insignem; quod non tantum nomine proprio, sed et ministrorum virtute, felicissima fuit.

Tales enim viros nata est, quales fortasse haec insula ante eum diem non peperit. Deus autem, regibus favens, etiam spiritus ministrorum excitat et ornat.

Restant felicitates posthumae duae, iis quae vivam comitabantur fere celsiores et augustiores: una successoris, altera memoriae. Nam successorem sortita est eum, qui licet et mascula virtute et prole, et nova imperii accessione fastigium ejus excedat et obumbret; tamen et nomini et honoribus ejus faveat, et actis ejus quandam perpetuitatem donet: cum nec ex personarum delectu, nec ex institutorum ordine, quicquam magnopere mutaverit: adeo ut raro filius parenti, tanto silentio, atque tam exigua mutatione et perturbatione successerit. Memoria autem ejus, ita et in ore hominum, et in animis viget, ut, per mortem extincta invidia, atque incensa fama, felicitas memoriae cum felicitate vitae quodammodo certet. Nam si qua ex studio partium et dissensione religionis vagatur fama factiosa (quae tamen ipsa jam timida videtur, et consensu victa) ea et sincera non est, et perennis esse non potest. Atque ob eam causam praecipue haec, qualia sunt, de felicitate ejus et divini favoris notis, collegi; ut malevolus aliquis tantis Dei benedictionibus suas maledictiones inferere vereatur. Si quis autem ad haec, ut ille ad Caesarem, *Quae miremur, habemus; sed quae laudamus, expellamus*: fane existimo veram admirationem quendam laudis excessum esse. Neque ea, quam descripsimus, felicitas ulli evenire potest, nisi qui et a divina gratia eximie sustineatur atque foveatur; ac etiam moribus et virtute hanc fortunam sibi aliqua ex parte finxerit. Sed tamen visum est pauca admodum, quae ad mores pertinent, adjungere, in iis solummodo, quae iniquorum sermonibus maxime aditum et fomitem praebere videntur.

Fuit Elizabetha, in religione pia et moderata; et constans, ac novitatis inimica. Atque pietatis indicia, licet in factis et rebus, quas gessit, maxime elucescant; tamen et in vitae ratione et consuetudine familiari adumbrata sunt. Liturgiis et divinis officiis, aut sacello solenniore, aut interiore raro abfuit. In Scripturis et patrum scriptis (praecipue beati Augustini) legendis, multum versata est. Preces quasdam ipsa ex occasione

occasione et re nata composuit. In Dei mentionem vel communi sermone incidens, fere semper Creatoris nomen addidit; et oculos et vultum ad humilitatem et reverentiam quandam composuit, quod et ipse saepe notavi. Quod autem quidam vulgaverunt, eam minime mortalitatis memorem fuisse, adeo ut nec de senectute, nec de morte, mentionem aequo animo ferret, id falsissimum fuit; cum ipsa saepissime, multis ante mortem annis, magna comitate, se vetulam diceret; et de inscriptione sepulchri, quid sibi maxime placeret, sermones haberet; cum diceret, sibi gloriam et splendidos titulos minime cordi esse; sed lineam memoriae unam aut alteram, quae nomen ejus tantum, et virginitatem, et tempus regni, et religionis instaurationem, et pacis conservationem, brevi verborum compendio, significaret. Verum est, cum, aetate florenti et liberis procreandis habili, de successore declarando interPELLARETUR, respondisse, *Se lin-teum sepulchrale sibi vivae ante oculos obtendi nullo modo passuram*. Attamen, non multis ante mortem annis, cum cogitabunda esset, ac, ut verisimile est, de mortalitate sua meditaretur, ut quidam ex intimis sermonem intulisset, quod munera, et loca multa et magna in republica nimium diu vacarent, commotior et assurgens, *Se certo scire suum locum ne tantillum temporis vacaturum*, dixit.

Quod ad moderationem in religione attinet, haerere videbimur, propter legum in subditos religionis pontificiae latarum severitatem: sed ea proferemus, quae nobis et certo nota et diligenter notata sunt. Certissimum est, hunc fuisse istius principis animi sensum, ut vim conscientiae adhibere nollet; sed rursus, statum regni sui praetextu conscientiae et religionis in discrimen venire non permetteret. Ex hoc fonte, primum duarum religionum libertatem et tolerationem auctoritate publica in populo animoso et feroce, et ab animorum contentione ad manus et arma facile veniente, admittere, certissimam perniciem judicavit. Etiam in novitate regni, cum omnia suspecta essent, ex praesulibus ecclesiae quosdam magis turbidi et fastiosi ingenii, auctoritate legis accedente, sub custodia libera habuit: reliquis utriusque ordinis, non acri aliqua inquisitione molesta, sed benigna conniventia, praesidio fuit. Hic primus rerum status. Neque de hac clementia, licet excommunicatione Pii quinti provocata (quae et indignationem addere, et occasionem praebere novi instituti potuit) quicquam fere mutavit; sed natura sua uti perseveravit. Nam, prudentissima foemina et magnanima, hujusmodi terrorum sonitu nil admodum commota est; secura de populi sui fide et amore, et de factionis pontificiae intra regnum ad nocendum virium tenuitate, non accedente hoste externo. At sub vicesimum tertium regni sui annum, rerum commutatio facta est. Atque haec temporis distinctio, non commode ficta, sed in publicis actis expressa, ac veluti in aere incisa est. Neque enim ante annum eum gravior aliqua poena per leges prius sancitas subditis pontificiae religionis incubuit. Verum sub hoc tempus, ambitiosum et vastum Hispaniae consilium de hoc regno subjugando paulatim detegi coepit: hujus pars magna fuit, ut omnibus modis intra regni viscera factio a statu aliena, et rerum novarum cupida, excitaretur, quae hosti invadenti adhaereret. Ea ex diffensione religionis sperabatur: itaque huic omni opera incumbendum statuebant, et, pullulantibus tunc seminariis, sacerdotes in regnum immissi, qui studium religionis Romanae excitarent et spargerent, vim excommunicationis Romanae in fide subditorum solvenda docerent et inculcarent, et animos hominum novarum rerum expectatione erigerent et praepararent.

Circa idem tempus, et Hibernia apertis armis tentabatur; et nomen et regimen Elizabethae variis et sceleratis libellis proscindebatur: denique insolitus erat rerum tumor, praenuncius majoris motus. Neque fane dixerim singulos sacerdotes in participationem consilii assumptos, aut quid ageretur conscios, sed tantummodo prava alie-

nae malitiae instrumenta fuisse. Sed tamen hoc verum est, et multis confessionibus testatum, omnes fere sacerdotes, qui ab eo, quem diximus, anno usque ad tricesimum Elizabethae annum (quo consilium Hispaniae, et pontificium, per memorabilem illum et classis et terrestrium copiarum apparatus executioni mandatum erat) in hoc regnum immissi erant, habuisse in mandatis inter functionis officia hoc insuper, ut, *Non posse haec diutius stare; novam rerum faciem et conversionem non ita multo post conspicuam fore; curae esse et pontifici et principibus catholicis rem Anglicam, modo ipsi sibi non desint*, insinuarent. Etiam ex sacerdotibus nonnulli rebus et machinationibus, quae ad status labefactionem et subversionem pertinebant, manifeste se immiscuerant; et, quod maxime movit, per literas ex multis partibus interceptas consilii hujus et negotii ratio patefacta est; in quibus scriptum erat, *Vigilantiam reginae et concilii sui circa catholicos elusum iri; illam enim ad hoc tantum intentam esse, ne quod caput in persona alicujus nobilis aut viri primarii catholicorum factioni se attolleret: at consilium jam tale adhiberi, ut per homines privatos atque ex inferiori nota, neque eos inter se conspirantes et confcios, per secreta confessionum omnia disponderentur et praepararentur*. Atque hae tum artes adhibebantur, hujusmodi hominibus (quod etiam nuper in casu non dissimili videre licuit) usitatae et familiares. Hac tanta periculorum tempestate lex quaedam necessitatis imposita est Elizabethae, ut eam partem subditorum, quae a se alienata, et per hujusmodi venena facta erat quasi insanabilis, atque interim ob vitam privatam a publicis muneribus et expensis immunem ditesceret, gravioribus legum vinculis confringeret. Atque ingravescente malo, cum origo ejus sacerdotibus seminariorum deputaretur, qui in exteris partibus nutriti, et exterorum principum, hujus regni ex professio hostium, opibus et eleemosynis sustentati essent; et in locis versati, ubi ne nomen quidem ipsum Elizabethae, nisi ut haereticae, excommunicatae, et diris devotae, audiebatur; quique, etsi non ipsi criminibus majestatis imbuti, at eorum, qui hujusmodi sceleribus operam dedissent, intimi agnoscerentur; quique suis artibus et venenis ipsam catholicorum massam, antea magis dulcem et innoxiam, depravassent, et novo veluti fermento et perniciofa malignitate infecissent; non aliud inventum est remedium, quam ut hujusmodi homines ab omni in hoc regnum aditu sub poena capitis prohiberentur: quod tandem vicesimo septimo regni sui anno factum est. Neque ita multo post eventus ipse, cum tanta tempestas hoc regnum adorta esset et totis viribus incubuisset, horum hominum invidiam et odium quicquam leniebat, sed potius auxit; ac si omnem charitatem patriae exuissent. Ac postea sane, licet metus ab Hispania (qui hujus severitatis stimulus erat) confedisset aut remitteretur; tamen cum et memoria praeteriti temporis in animis et sensibus hominum alte infixam maneret, et leges semel factas, aut abrogare inconstans, aut negligere dissolutum videretur; ipsa rerum vis Elizabetham traxit, ut ad priorem rerum statum, qui ante vicesimum tertium regni sui annum erat, revertere sibi integrum non esset. Huc accessit quorundam in fisci commodis augendis industria; et ministrorum justitiae, qui non aliam patriae salutem, quam quae legibus continetur, introspicere aut intueri consueverunt, soliciundo; quae quidem executionem legum poscebant et urgebant. Ipsa tamen (in naturae suae specimen manifestum) ita legum mucronem contudit, ut pauci pro numero sacerdotes capitali supplicio plecterentur. Neque haec defensionis loco dicta sunt, qua res istae non egent: cum et salus regni in hoc verteretur, et universae istius severitatis ratio et modus longe infra sanguinaria, et inter Christianos vix nominanda, eaque potius ab arrogantia atque malitia quam a necessitate profecta, pontificiorum exempla steterit. Sed ejus, quod asseruimus, memores, eam in causa religionis moderatam fuisse, et variationem,

variationem, quae fuit, non in natura sua, sed in temporibus existisse, demonstrasse nos existimamus.

De constantia autem Elizabethae in religione ac ejus cultu, maximum argumentum est, quod religionem pontificiam, regno fororis auctoritate publica et multa cura impense et stabilitam et altas jam radices agentem, atque omnium, qui in magistratibus et cum potestate erant, consensu et studio firmatam; tamen quandoquidem nec verbo Dei, nec primitivae puritati, nec conscientiae suae consentanea esset, maximo animo et paucissimis adjumentis convulsit et abrogavit. Neque id praeceptum aut acri impetu, sed prudenter et tempestive fecit. Idque, tum ex aliis multis rebus, tum ex responso quodam suo per occasionem facto conjicere licet. Nam primis regni diebus, cum in omen et gratulationem novi principatus victi (ut moris est) solverentur, accessit ad eam, ad facellum tum pergentem, aulicus quidam, qui ex natura et consuetudine jocandi, licentiam quandam sibi assumpserat: ilque, sive ex motu proprio, sive a quodam prudentiore immixtus, libellum supplicem ei porrexit, et in magna frequentia clara voce addidit, *Restare adhuc quatuor aut quinque victos, idque immerito; illis se libertatem ut reliquis petere; eos esse quatuor Evangelistas, atque etiam apostolum Paulum, qui diu ignota lingua, tanquam carcere, conclusi, inter populum conversari non possent.* Cui illa prudentissime, *Sciscitandum adhuc melius ab ipsis esse utrum liberari vellent, necne.* Atque ita improvise quæstioni suspenso responso occurrit; veluti omnia integra sibi servans. Neque tamen timide et per vices haec instillavit; sed ordine gravi et maturo, habito inter partes colloquio, et peractis regni comitiis: tum demum, idque intra orbem unius anni vertentis, ita omnia, quae ad ecclesiam pertinebant, ordinavit et stabilivit, ut ne punctum quidem ab illis ad extremum vitae diem recedi pateretur. Quin et singulis fere regni comitiis, ne quid in ecclesiae disciplina aut ritibus innovaretur, publice monuit. Atque de religione haecenus.

Quod si quis ex tristioribus, leviora illa exaggeret; quod coli, ambiri, quin et amoris nomine se celebrari et extolli sinebat, atque volebat; eaque ultra sortem aetatis continuabat: haec tamen si mollius accipias, admiratione et ipsa carere non possunt; cum talia sint fere, qualia in fabulosis narrationibus inveniantur; de regina quadam in insulis beatis ejusque aula atque institutis, quae amoris administrationem recipiat, sed lasciviam prohibeat: sin severius, habent et illa admirationem, eamque vel maximam, quod hujusmodi deliciae, non multum famae, nil prorsus majestati ejus officerent; nec imperium relaxarent, nec impedimento notabili rebus et negotiis gerendis essent. Hujusmodi enim res se cum publica fortuna commiscere haud raro solent. Verum, ut sermones nostros claudamus: fuit certe ista princeps bona et morata; etiam talis videri voluit: vitia oderat, et se bonis artibus clarescere cupiebat. Sane ad mentionem morum illius in mentem mihi venit quod dicam. Cum scribi ad legatum suum jussisset de quibusdam mandatis, ad reginam matrem Valesiorum separatim perferendis; atque qui ab epistolis erat clausulam quandam inseruisset, ut legatus diceret, tanquam ad favorem aucupandum, *Esse nimirum ipsas duas foeminas principes, a quibus, in usu rerum et imperandi virtute et artibus, non minora quam a summis viris, expectarentur;* comparisonem non tulit, sed deleri jussit; *Seque artes longe dissimiles et instituta diversa ad imperandum afferre, dixit.* Delectabatur etiam haud parum, si quis forte hujusmodi sermonem intulisset: *Eam, etiamsi in privata et mediocri fortuna aevum traduxisset, tamen non absque aliqua excellentiae nota apud homines victuram fuisse;* adeo nihil a fortuna sua ad virtutis laudem mutare, aut transferre volebat. Verum si in ejus laudes, sive morales sive politicas, ingrederer, aut in communes quasdam virtutum notas et commemorationes incidendum est, quod tam rara principe minus dignum; aut si pro-

priam ipsis lucem et gratiam conciliare velim, in vitae ejus historiam prolabendum, quod et majus otium et venam uberiores desiderat. Ego enim haec paucis, ut potui, Sed revera dicendum est; non alium verum hujus foeminae laudatorem inveniri posse, quam tempus: quod cum tam diu jam volvitur, nihil simile, in hoc sexu, quoad rerum civilium administrationem peperit.

IN HENRICVM PRINCIPEM WALLIÆ ELOGIVM

FRANCISCI BACONI.

Harl. MSS.
Vol. 1893.
fol. 75.

HENRICVS primogenitus Regis Magnae Britanniae, Princeps Walliae, antea spe beatus, nunc memoriâ felix, diem suum obiit 6. Novemb. anno 1612. Is magno totius regni luctu et desiderio extinctus est, utpote adolescens, qui animos hominum nec offendisset nec fatiasset. Excitaverat autem propter bonam indolem multiplices apud plurimos omnium ordinum spes, nec ob brevitatem vitae frustraverat. Illud imprimis accessit, quod in causâ religionis firmus vulgo habebatur: prudentioribus quoque hoc animo penitus infederat, adversus insidias conjurationum (cui malo aetas nostra vix remedium reperit) patri eum instar praesidii et scuti fuisse, adeo ut et religionis et regis apud populum amor in eum redundaret, et in aestimationem jacturae merito annumeraretur. Erat corpore validus et erectus, staturâ mediocri, decorâ membrorum compage, incessu regio, facie oblongâ et in maciem inclinante, habitu plenior, vultu composito, oculorum motu magis sedato quam forti. Inerant quoque et in fronte severitatis signa, et in ore nonnihil fastus. Sed tamen si quis ultra exteriora illa penetraverat, et eum obsequio debito et sermone tempestivo deliniverat, utebatur eo benigno et facili, ut alius longè videretur colloquio quam aspectu, talisque prorsus erat, qui famam sui excitaret moribus dissimilem. Laudis et gloriae fuit procul dubio appetens, et ad omnem speciem boni et auram decoris commovebatur; quod adolescenti pro virtutibus est. Nam et arma ei in honore erant ac viri militares; quin et ipse quiddam bellicum spirabat; et magnificentiae operum (licet pecuniae alioquin satis parcus) deditus erat: amator insuper antiquitatis et artium. Literis quoque plus honoris attribuit quam temporis. In moribus ejus nihil laudandum magis fuit, quam quod in omni genere officiorum probè institutus credebatur et congruus: filius Regi patri mirè obsequens, etiam reginam multo cultu demerebat, erga fratrem indulgens; sororem verò unicè amabat, quam etiam (quantum potuit virilis forma ad eximiam virginalem pulchritudinem collata) referebat. Etiam magistri et educatores pueritiae ejus (quod rarò fieri solet) magnâ in gratiâ apud eum manserant. Sermone verò obsequii idem exactor et memor. Denique in quotidiano vitae genere, et assignatione horarum ad singula vitae munera, magis quam pro aetate constans atque ordinatus. Affectus ei inerant non nimium vehementes, et potius aequales quam magni. Etenim de rebus amatoriis mirum in illâ aetate silentium, ut prorsus lubricum illud adolescentiae suae tempus in tantâ fortunâ, et valetudine satis prosperâ, absque aliquâ insigni notâ amorum transigeret. Nemo reperiebatur in aulâ ejus apud eum praepotens, aut in animo ejus validus: quin et studia ipsa, quibus capiebatur maximè, potius tempora patiebantur quam excessus, et magis repetita erant per vices, quam quod existeret aliquod unum, quod reliqua superaret et compefceret, sive ea moderatio fuit, sive in naturâ non admodum praecoci, sed lentè maturefcente, non cernebantur adhuc quae praevalitura erant. Ingenio certè pollebat, eratque et curiosus satis et capax, sed sermone tardior et tanquam impeditus: tamen si quis diligenter observaverat ea, quae

quae ab eo proferebantur, five quaestionis vim obtinebant, five sententiae, ad rem omnino erant, et captum non vulgare arguebant; ut in illâ loquendi tarditate et raritate iudicium ejus magis suspensum videretur et anxium, quam infirmum aut hebes. Interim audiendi miris modis patiens, etiam in negotiis, quae in longitudinem porrigebantur; idque cum attentione et sine taedio, ut rarò animo peregrinaretur aut fessa mente aliud ageret, sed ad ea, quae dicebantur aut agebantur, animum adverteret atque applicaret; quod magnam ei (si vita suppetiisset) prudentiam spondebat. Certe in illius principis naturâ plurima erant obscura, neque iudicio cuiuspiam patefacienda, sed tempore, quod ei praereptum est. Attamen quae apparebant, optima erant, quod famae satis est. Mortuus est aetatis suae anno decimo nono ex febris contumaci, quae ubique à magnis et insularis fere insolitis siccitatibus ac fervoribus orta per aestatem populariter grassabatur, sed raro funere; dein sub autumnum erat facta lethalior. Addidit fama atrocior (ut ille ait) erga dominantium exitus suspicionem veneni. Sed cum nulla ejus rei exstarent indicia, praesertim in ventriculo, quod praecipue a veneno Tacit. Annales. l. iv. 11. pati solet, is sermo cito evanuit.

D I A L O G V S
D E
B E L L O S A C R O.

Ad reverendissimum in Christo patrem,

LANCELOTVM ANDREWES Episcopum Wintoniensem,

REGIAE MAJESTATI a sanctioribus consiliis.

REVERENDE PRAESVL,

INTER consolationes haudquaquam minima est, si quis sibi aliorum calamitates repraesentet, quae cum suis conformitatem habeant. Exempla enim penetrant magis, quam argumenta; quinetiam illud nobis innuunt, quod Scriptura in solatium adducit; nil novi nobis accidisse. Afficiunt autem exempla eo magis, quo propius ad similitudinem rerum nostrarum accedunt: multoque adhuc magis si fortuna illos non levius mulctarit, qui nobis ipsis dignitate et virtute praecelluerunt. Et enim, ut inanem praesumptionem sapit, si nos ipsos cum melioribus componamus; ita, ex altera parte, recte et salubriter infertur conclusio; si alii, nobis superiores, similia perpeffi sint, non esse cur nos supra modum conqueramur.

In hoc consolationis genere, equidem mihi ipsi minime defui; quamvis ut Christianus (per infinitam Dei misericordiam) altiores etiam consolationes degustaverim. Quamobrem, ex varia rerum memoria, et librorum lectione, cum exempla haud pauca, tam vetera, quam recentia, mihi ante oculos proposuissim; cogitationes meae moram (fateor) fecerunt, imo etiam acquieverunt, in tribus praecipue viris: tanquam maxime eminentibus, et cum illa fortuna, quae mea aliquando fuit, conjunctissimis. Hi tres in rebus publicis suis singuli magistratibus amplissimis perfuncti sunt: iidem, non praeliis, aut alio infortunii genere, dejecti, sed judiciis, et legum auctoritate, tanquam rei, et delinquentes, abdicati; iidem insuper celebres fuerunt scriptores, ita ut memoria calamitatis ipsorum apud posteritatem jam maneat, et se exhibeat tanquam pictura, quae noctu gesta repraesentet, inter pulcherrimas et illustres operum et actorum suorum tabulas: quin et omnes tres (si hoc ad rem conducere) exempla fuerunt valida ad extinguendam cujuscumque ambitionem fortunam de novo tentandi: quandoquidem unusquisque eorum magna cum gloria revocatus et restitutus fuerit; sed ad graviores suam ruinam, quae in morte violenta exitum reperit. Fuerunt hi tres viri, Demosthenes, Cicero, et Seneca. Quando igitur cum viris hisce eximiis me tum fortuna, tum studia, conjunxerint, inquirere et observare coepi, quomodo calamitates illi suas toleraverint, et praecipue quomodo tempus impenderint, cum a civilibus negotiis prorsus abdicati, et inhabiles pronunciati sint: ut ab illis aliquid addiscerem; utque mihi non solum consolatorum, verum etiam consiliariorum loco essent. Observavi autem quam diversis modis infortunia illorum illos affecerunt; ea praecipue in re, de qua inquirere coeperam; temporis scilicet, et calamitatum suarum, applicatione. Ciceronem vidi, durante exilio suo (quod biennium ferme complevit) ita animo emollium et dejectum, ut nihil praeter epistolas quasdam muliebres exaraverit, omnia ques-

tibus

stibus implentes. Attamen, ex tribus illis (meo quidem iudicio) minima ei causa affuit, cur magnopere perturbaretur. Etsi enim iudicatum fuisset, eoque iudicii genere, quod summam auctoritatem obtinuit, lege scilicet lata, ut exularet, et universae ejus fortunae fisco addicerentur, domus ejus diruerentur; utque capitale cuivis esset, qui de ejus restitutione ageret; nihilominus calamitas ejus, etiam eo tempore, ignominiae nota caruit; atque nil aliud quam temporis procella reputabatur, quae eum tanquam turbine subverterat. Demosthenes contra, licet iudicium, quo proscriberetur, ignominiae plenum esset; utpote repetundarum damnatus; neque repetundarum simpliciter, sed quae cum proditione, et laesa maiestate, conjunctae essent; nihilominus calamitatis suae sensum tam exiguum prae se tulit, ut exilii tempore negotiis civilibus non abstinere, sed iisdem se immisceret; atque per literas saepius, consilio suo impertire populum Atheniensem ausus esset, non minus, quam si adhuc ad clavum sederet; ut patet in quibusdam ejus epistolis, quae hodie existant. Seneca certe, qui ob corruptelas varias, et crimina, damnatus fuit, et in exilium actus in insulam quandam solitariam, mediocritatem servavit: quamvis enim calamus ejus non refrixit, tamen in negotia civilia se ingerere abstinuit: sed otium, quod nactus erat, in scribendis libris quibusdam, excellentis argumenti, et usus in omne aevum, insumpsit; licet aliquos eorum dedicaverit minus pro dignitate.

Exempla haec in instituto quodam, ad quod etiam alias sponte inclinabam, me multum confirmarunt, ut concessum mihi tempus omnino in scribendo impenderem; utque talentum a Deo concreditum, non ut prius trapezitis particularibus, sed exambiis publicis, quae nunquam exhauriantur, et usuram pro certo reddent, committerem. Itaque cum ante annos aliquot *Instaurationis* meae partem edidissem (quod quidem opus inter opera mea illud est, *si nunquam fallit imago*, cui plurimum tribuo) decrevi certe in caeteris ejus partibus minime defatisci. Quod etiam nunc ago. Etsi autem de illo opere testimonia plurima ex partibus transmarinis receperim (italia certe, quibus non potuerim majora, cum tam insigni approbatione et honore, sub initiiis, in argumento tam abstruso expectare) illud tamen animo meo penitus infedit, opus memoratum, hominum, praesertim vulgaris iudicii, capita supervolare. Itaque constitui (licet inversa paulisper ordinis serie) rem ad sensus iudicium deorsum trahere, per exempla quaedam, et portiones *Naturalis Historiae*, et inquisitiones super eam: quod etiam ex parte feci. Rursus, quia opus meum *De augmentis scientiarum* paraesceve quaedam, et tanquam clavis esse possit ad *Instaurationis* sensum melius referendum (quippe quod notionum et veterum et novarum mixturam recipiat; ubi *Instauratio* novas tantum notions proponat meras; nisi quod hinc et inde inspergantur veteres ad gustum tantum) consentaneum putavi, illud opus in linguam generalem ex vernacula vertere; non sine multis et magnis additionibus, praesertim in libro secundo; qui partitiones scientiarum complectitur: idque ita cumulate praestiti, ut iudicem librum illum, jam in plures divisum, pro prima *Instaurationis* parte haberi posse; quam *Partitionem scientiarum* nomine antea insignivi: et sic fidem meam in hac parte liberari confido. Atque hoc etiam jam peractum est. Praeterea, quoniam civilem, quam tam diu sustinui, personam prorsus exuere non potui (cujus si ipse obliviscerer, fatis multi meminissent) opus etiam *De Legibus* ingressus sum; hoc instituto, ut characterem quendam justitiae proponerem, mediae cujusdam naturae, inter speculativas et speciosas legum descriptiones a philosophis factas, atque scripta jureconsultorum, qui particularibus placitis, et scitis patriarum et rerumpublicarum suarum sunt ut plurimum obnoxii et astricti. Hoc autem opus, quoniam tantum absorpturum fuisset temporis, atque alia jure praecedere deberent, infectum reliqui; solummodo

modo porticunculam ejus quandam, ad exemplar, in uno ex libris *De Augmentis Scientiarum* (octavo scilicet) exhibui. Verum est etiam (fateor) me in animo habuisse *Digestum* quoddam *legum* patriae meae ut componerem; sed quia plurimorum manibus indigebat, neque ex me solo pendebat, illud quoque deposui. Jam, cum in *Instauratione* mea universi generis humani bonum mihi ante oculos proposuerim: ut vita humana excoleretur, bearetur, et ampliori a natura dote donaretur; in opere autem illo *De Legibus*, cujus initia perstrinxi (ut dictum est) humani generis similiter bonum mihi proposuerim, sed in societate civili, et scientiae politicae dotibus: putavi etiam aliquid me patriae bono aut honori debere, quam semper dilexi; adeo ut licet magistratus, quos gessi, supra meritum meum essent; amor tamen meus boni publici, et curae circa illud impensae, etiam supra, et ultra gradus, in quibus collocabar, transcenderent. Quocirca (praesertim cum opus illud *De legibus patriis* deposuisssem) honorem aliquem patriae dilectae exhibere volui: quod operam dedi ut facerem in *Historia* mea *regni Henrici Septimi*. Quantum vero ad librum illum jampridem editum; cui antea titulus, *Delibationes morales et civiles*; nunc autem, *Sermones fideles, sive Interiora rerum* inscribitur; eum etiam multipliciter auxi, et ditavi; et in linguam quoque Latinam e vernacula verti curavi. Illud autem scriptorum genus animi reficiendi et levandi causa subinde tracto: quamvis non sum nescius, ejusmodi scripta, minore labore et molimine, nomen meum fortasse magis illustrare et attollere posse, quam reliqua, quae tractavi, et tracto. Quinetiam libellum meum *De Sapientia Veterum*, ut ab interitu tutior esset, in tomo operum meorum moralium et politicorum rursus edendum curavi.

Verum haec omnia scripta mea animo revolvens subiit cogitatio, universa in civitatem, nulla in templum, procedere; exceptis paucis alicubi inspersis, quae ad religionem spectant. Atqui cum in templo ipso tanta solatia degustaverim et hauserim, cupio etiam oblationis quidpiam illuc deferre. Argumentum itaque delegi, mixtum ex rebus ad religionem spectantibus, et civilibus; atque etiam medium inter contemplationes, et activa; tractatum scilicet *De bello sacro*: quis enim noverit, numnon illud contingere possit; *Exorire aliquis*? Res magnae (praesertim quae ad religionem referuntur) ab exiguis saepenumero oriuntur initiis; et modulus prius factus quandoque aedificium ipsum invitat. Hoc opus (quia semper dedicationes adulatorias minus probavi) paternitati tuae dedicare visum, in pignus veteris nostrae familiaritatis et amicitiae: nec minus quia inter viros aetatis hujus tibi reverentiam haud vulgarem deberi existimem.

Reverendae paternitatis tuae amicus fidelis,

FR. S. ALBAN.

DIALOGVS de BELLO SACRO.

INTERLOCVTORES.

EVSEBIVS. ZEBEDAEVS. GAMALIEL. MARTIVS. EUPOLIS.
 POLLIO.

CHARACTERES HARVM PERSONARVM.

Zebedaeus Romano-catholicus, fervidus, et zelotes. Gamaliel, in religione reformata, fervidus item, et zelotes. Eusebius, theologus orthodoxus, et moderatus. Martius, vir militaris. Eupolis, politicus. Pollio, aulicus. Omnes praeter Gamalielem Romano-catholici.

CONVENERVNT Parisiis, in domo Eupolidis, Eusebius, Zebedaeus, Gamaliel, et Martius; singuli eorum, viri egregii, sed multum inter se differentes. Ad-erat etiam Eupolis ipse: atque, dum sederunt colloquentes, intervenit ab aula Pollio: ac quamprimum eos vidit, more suo ingenioso, et faceto, dixit.

POLLIO. Video quatuor hic praesentes, qui mundum egregium, arbitror, constituere possint: tantum enim ab invicem discrepatis, quantum quatuor elementa, et nihilo fecius concordantes estis. Quantum vero ad Eupolidem, quia moderatus est, et placidus, illum loco quintae essentiae ponere libet. EUPOLIS. Si nos quinque, Pollio, mundum constituimus majorem, unus tu mundum minorem constituere possis; siquidem omnia et profitearis, et connitaris, ad te ipsum solum referre. POLLIO. At quid illi, qui hoc agunt, sed minime profitentur? EUPOLIS. Sunt illi quidem minus animosi, sed magis metuendi. Verum age, et nobiscum sermones conferas: etenim inter nos de praesenti orbis Christiani statu loquebamur; in quo libenter etiam opinionem tuam audiremus. POLLIO. Domini mei, iter hoc mane confeci; jamque aestus diei ingruit: itaque sermones vestri, opus est, aures meas admodum delectent, quo ab oculis impetrent, ut somno abstineant. Attamen si permittetis, ut vos excitem, si quando sermones vestri mihi videantur obdormiscere, quantum potero somnum abigam. EUPOLIS. Imo gratum nobis feceris, si hoc praestiteris. Illud tantum metuo, ne universum, quod tractamus, argumentum instar insomnii cujusdam, haud penitus insulsi et vani, sed insomnii tamen, tibi videbitur. Etenim optata bona, absque spe effectus, nedum tentandi copia, non multum illis praestant: verum ne te diutius detineamus, cum ingrediebaris, Martius hic et attentiones nostras excitavit, et animos affecit oratione sua, quam inchoavit tantum: neque male cedit haec res ad somnolentiam tuam discutiendam: videbatur enim sermo ejus quasi ad bellum classicum canorum. Si placet igitur, Marti, de integro sermonem renoves: nam et sermo ipse dignus erat qui repetatur; atque mehercle, corona auditorum ista non mediocriter dignitate

dignitate aucta est per praesentiam Pollionis. MARTIVS. Cum modo ingressus es, Pollio, libere animi mei sensum hisce dominis meis aperui: me observasse, quod per dena jam annorum lustra, proxime elapsa, minus nobile quiddam spirarunt (si mihi fas sit dicere) orbis Christiani bella, et expeditiones militares. Ecce bella cum subditis, similia litibus quidem protervis in foro; in quo pertinaciter lege agitur pro jure suo recuperando; quod melius forsan placido et quieto more obtineri potuit. Ecce pusillas oppidi cujuscumque, aut portiunculae territorii, debellations; quales esse solent rusticorum acquisitiones agelli, aut anguli terrae, commode adjacentis. Quod si etiam bella pro regno Neapolitano, aut ducatu Mediolanensi, aut regnis Lusitaniae, aut Bohemiae, suscepta fuerint; tamen et haec ipsa, tanquam bella ethnicorum (Atheniensium, Lacedaemoniorum, Romanorum) pro secularibus quidem commodis, et ambitione dominationis, gesta sunt; nec militia Christiana cenferi debent digna. At ecclesia missiones suas in extremos fines gentium et insularum facit, nobili opera et instituto; verum hoc sonat tantum; *Ecce unus gladius hic*. Reges et principes Christiani merito accusandi, quod fidei Christianae propagationi, armis et opibus suis, non invigilent. Attamen Dominus noster, qui in terra manens dixit apostolis; *Ite et praedicate*; dixit etiam, de coelo, Constantino; *In hoc signo vince*. Quis miles christianus pia aemulatione non commoveatur, cum viderit ordinem quandam, societatis Jesu, aut sancti Francisci, aut sancti Augustini, tot et tanta, pro religionis Christianae propagatione, sustinere et perficere, ordinem vero sancti Jacobi, aut sancti Michaelis, aut sancti Georgii, nil aliud fere perpetrare, neque majora meditari, quam ut vestes solennes induant, festa patronorum suorum anniversaria celebrent, et caeteros ritus ac caeremonias ordinis sui observent? Quin et mercatores ipsi in judicio surgent contra principes et proceres Europae: illi enim viam in mari latam straverunt et triverunt, usque ad ultimos orbis fines; classes et copias navales Hispanorum, Anglorum, Belgarum, instruendo et mittendo, quanta Indiae quidem, et Chinam, terrefacere et concutere possint: haec autem omnia propter margaritas scilicet, aut gemmas, aut aromata, suscepta sunt: at propter margaritam illam regni coelorum, aut gemmas coelestis Hierusalem, aut aromata horti sponsi, malum quidem navis ne unum erectum vidimus. Illud interim pro nihilo ducunt, sanguinem Christianum, in partibus tam remotis, inter se praeliantes, effundere; sed ne guttam quidem in causa Christi. Verum, ne immemor videar rerum praeclararum, in hoc genere gestarum, fateor intra spatium illud quinquaginta annorum (de quo loquor) aut paulo plus, tres susceptas esse actiones memorabiles, a Christianis, contra infideles; in quibus Christiani invasores fuere. Cum enim bellum defensivum sit, necessitatis potius bellum judico, quam pietatis. Prima fuit celebris illa et felix expeditio navalis, quae victoria apud insulas Cursolares terminata est; quae hamum inferuit naribus Ottomanni usque ad diem hodiernum. Quod opus praecipue instructum et animatum fuit ab eximio illo principe, papa Pio quinto; quem miror successores ejus inter sanctos non retulisse. Secunda fuit nobilis illa (licet calamitosa) expeditio Sebastiani, Lusitaniae regis, in Africam; quae ab illo solo, absque aliorum ope, suscepta fuit; ita solo, ut alius se postea excusandi necessitatem imponeret. Pro ultima numero memorabiles illas incursiones, a Sigismundo principe Transylvaniae factas: cujus felicitatis filum a Christianis ipsis abscissum fuit; contra monita egregia et paterna papae Clementis octavi. Plures mihi non occurrunt. POLLIO. Pace tua, quid dicis de extirpatione Maurorum Valentiae? Ad quam subitam quaestionem Martius paululum obticuit: Gamaliel autem, sermonem arripiens, dixit. GAMALIEL. Plane censeo, Martium recte actionem illam praeteriisse: etenim, mea sententia, damnanda prorsus est. Imo videtur

videtur factum illud Deo displicuisse. Cernitis enim regem, sub cujus imperio hoc factum est (quem vos Catholici pro sancto et immaculato principe habetis) in ipso aetatis suae flore sublatum, auctorem autem et suasorem rigoris ejus (cujus fortuna super rupem aedificata putabatur) corruisse; quin et opinantur plurimi, rationes ejus facti nondum esse transactas, sed iis reddendis Hispaniam adhuc esse obnoxiam: eo magis, quod ingens Maurorum illorum numerus (exilio jam probati) constanter in fide perseverant, et veros se Christianos in omnibus praestant, praeterquam quod appetitu vindictae in Hispanos flagrent.

ZEBEDAEVS. Noli, obsecro, Gamaliel, de actione illa magna temere judicare; quae instar ventilabri Christi fuit in regionibus illis; nisi forte monstrare poteris, pactum aliquod Hispanorum cum illis populis, quale Josuah fecit cum Gibeonitis: quo cautum esset, ut excerabilis illa generatio sedes antiquas retineret. Quinetiam vides, edicto regio hoc executioni mandatum fuisse, non tumultuarie: gladius enim manibus plebis neutiquam commissus est.

EVPOLIS. Arbitror equidem Martium illud omisisse, non quod judicio in alterutram partem inclinares; sed quia cum actionibus belli haud bene congruebat; siquidem cum subditis tantum res fuit; neque armis contra itum est. Verum permittamus (si placet) Martium in oratione procedere; loquebatur enim (ut mihi videtur) tanquam theologus armis indutus. MARTIVS. Fateor, Eupoli, me in iis, quae loquor, pietatem et religionem praecipue mihi ante oculos proponere: nihilominus, si loquendum mihi esset ut homini animali tantum, eadem consulerem. Neque enim reperiri hodie potest expeditio aliqua, aut actio; etiam respectu secularis amplitudinis, et honoris terreni, quae cum bello contra infideles comparetur. Neque in hoc, quod assero, novitatem aliquam, aut ventosum quidpiam propono; sed quod in exemplis recentibus ejusdem generis se ostendit; licet fortasse minus arduis. Castiliani, seculo superiore, orbem novum aperuerunt; atque regnum Mexicanum, Peruviam, Chilen, et alias Indiae occidentalis regiones, subegerunt, et plantarunt. Videmus quam ingentes opum fluctus in Europam, ex ea re, inundarunt; adeo ut orbis Christiani census in decuplum, imo in vicecuplum, jam aucti sint. Verum est, aurum, tempore invasionis primae, in iis regionibus congestum fuisse, et accumulatum; sed argenti venae adhuc perpetuo scatent. Ex eodem etiam auso infinita territorii et imperii facta est accessio. Neque enim utquam antehac orbis Christianus in duplum crevit; quod vere asseri possit jam esse factum, si computes id, quod jamdudum acquisitum est, cum eo, quod in posterum acquiri possit per occupationem et culturam earum partium ulteriorem. Neque tamen affirmari vere possit (si ingenue loquamur) fidei Christianae propagationem navigationum illarum et plantationum causam praecipuam extitisse; sed aurum, argentum, opes, et gloriam. Ita ut, quod in Dei providentia primum fuerit, in hominum appetitu et intentione secundas tantum partes obtinuit. Similia praedicari possint de navigationibus et expeditionibus praeclaris Immanuelis Lusitaniae regis; cujus arma Africam et Asiam cingere coeperunt; atque ad se trahere non solum commercium aromaticum, lapidum pretiosorum, moschi, et pharmacorum, sed sedes et imperia in partibus illis orientis extremis. Neque enim in his ipsis religio Christiana praecipue ante oculos obversabatur, sed amplificatio et prolatio imperii et divitiarum. Accidit autem jam, ex duobus istis praeclaris facinoribus, cum orientales et occidentales Indiae modo sub Hispaniae ditione unitae sint, id quod magniloquus quidam dixit; *Solem in imperio Hispanorum nunquam occumbere, sed aliquam ejus partem semper irradiare.* Quod (si verum dicendum est) radius quidam est gloriae, non dico corpus solidum gloriae, in quo monarchia Hispaniae reliquis omnibus monarchiis superior sit. Quamobrem, ut concludam, videre est in hisce expeditionibus contra ethnicos et infideles, hono-

rem et utilitatem, tam spiritualement, quam temporalem, in una, tam intentione, quam prosecutione, coivisse. POLLIO. At, ut mihi videtur, pace tua, Marti, meminisse debueras homines sylvestres, et mere barbaros, similes esse bestiis et avibus, quae ferae sunt naturae; quarum proprietas (qualis esse potest) possessionem sequitur, et occupanti conceditur: sed in populis civilibus hoc non tenet. MARTIVS. Ego certe nil tale discriminis agnosco inter animas rationales; sed contra sentio, quicquid in ordine sit ad bonum populi alicujus majus, et latius, actionem posse iniustitia absolvere, concessio quod populus sit, five magis, five minus, cultus et civilis. Verum, non facile tibi concedam, Pollio, populos, Peruvianum, aut Mexicanum, ita penitus fuisse barbaros, vel feros, ut oratio tua innuit: aut quod talis poni debeat differentia inter illos, et alios infideles, qui hodie in locis plurimis degunt. In Peruvia, licet nudi fuissent, temperatura fortasse climatis hoc postulante; et consuetudines nonnullae admodum barbarae apud eos invaluisse; attamen administrationi certe Incarum, in aliquibus, humanitas et civilitas non defuerunt. Reduxerant nationes illas, ab idolorum omnigenum adoratione, ad adorationem solis. Atque (quantum memini) liber *Sapientiae* gradus idololatriae distinguit: constituens idolorum vilium et despiciabilium cultum magis caecum et detestandum esse, quam simplicem cultum creaturae. Et similiter (nisi fallor) faciunt quidam ex prophetis; ponentes cultum idolorum, per metaphoram, tanquam turpissimam et maxime bestialem fornicationem. Insuper Peruviani, sub imperio Incarum, magnifica habuerunt templa superstitionis suae; iustitiae administratio apud eos viguit: obedientiam et fidelitatem constantissimam regibus suis exhibebant: etiam contra hostes cum iustitia quadam militari procedebant, acsi jus fecialium novissent; legem suam, tanquam meliorem, iis offerentes, antequam gladium stringerent. Neque absimilis erat politia regni Mexicani, quod monarchia electiva, non haereditaria, erat. Quatenus vero ad populos Indiae orientalis (Goae, Calecuti, Malacae) erant illi populi delicati et lauti; frugi certe, cum quadam elegantia, etsi parum bellicosi. Ita ut si aequa lance res ponderetur, imperium Turcarum cenferi possit magis barbarum, quam horum quodvis. Tyrannis crudelissima, polluta sanguine imperatorum suorum in successionibus singulis; mancipiorum et vassallorum massa; sine nobilibus; sine generosis; sine ingenuis; haereditates nullae; nullae stirpes antiquae; gens sine *affectibus naturalibus*; quaeque (ut ait Scriptura) *non movetur desiderio mulierum*; immisericors, et incuriosa erga liberos proprios; gens sine institutionibus moralibus; sine literis, artibus, et scientiis; quae vix iugerum agri, aut horam diei mensurare nōrit; fordida, et immunda in aedificiis, victu, et similibus: atque (ut verbo dicam) opprobrium merum generis humani. Ista tamen natio hortum mundi in eremum vertit. Nam (ut recte habetur in proverbio) *Vbi equus Ottomanni pedem ponit, populus vix crescit*. POLLIO. Veruntamen, in medio investivae tuae, Marti, Turcas jure suo non prives, eos nequiquam pro idololatriis habendos esse. Etenim, si (ut ipse modo dixisti) discrimen haud parvum sit, inter cultores idolorum vilium, et solis; majus se offert discrimen, inter cultum creaturae et Creatoris. Agnoscunt enim Turcae Deum patrem, creatorem coeli et terrae, primam in Trinitate personam, etsi reliquas duas negant. Ad quem sermonem cum Martius conticuisset, occurrit Zebedaeus, vultu commotiore, et reprehensionem spirante, et dixit. ZEBEDAEVS. Cavendum sedulo, Pollio, ne in haeresin Immanuelis Comneni, imperatoris Graeciae, imprudentes labamur; qui asseruit Mahometis Deum, verum esse Deum: quae haeresis a synodo non solum rejecta et damnata est, sed imperatori imputata, veluti insaniae species quaedam: quam etiam ei exprobravit episcopus Thessalonicensis, verborum acerbitate minime repetenda. MARTIVS.

Inge.

Ingenue fateor, me in illa opinione esse, bellum contra Turcas plus iustitiae et meriti habere, quam contra alios quosunque gentiles, aut barbaros, qui aut fuerunt, aut nunc sunt, tam religionis intuitu, quam honoris: licet facilitas forsan, et spes perficiendi, ad aliam magis electionem invitare possit. Verum antequam ulterius progredior, tum et ipse libenter respirarem; tum etiam dominationes vestras obnixerogarem, ut sermonis vices excipiat, qui melius eas sustinere potestis; sed et praecipue hoc mihi occurrit, quoniam in conventu nostro hic aliquos video, qui egregii legis divinae interpretes sunt, etsi dogmatibus nonnullis dissentientes. Ipse autem, non sine ratione, iudicio meo diffido, tum quod in seipso infirmum sit, tum quod zelo et ardore in hac causa abripi possit: itaque vitio mihi verti possit, si plura de hac re differerem, priusquam fundamenta solide iacta videam, quae iustitiam actioni huic asserant, ab iis, qui in iustitia causae discutienda meipso magis versantur, et peritiores sunt. EUPOLIS. Magna certe laetitia afficior, Marti, cum intueor in viro militari tantam animi moderationem; quandoquidem in re, quae sanguinem excalefaciat, atque insuper speciem habeat sanctitatis, non abripiaris ad praetermittendam, aut pro concessio admittendam, considerationem iustitiae. Atque quoniam (ut mihi videtur) colloquium hoc nostrum feliciter procedit, si dominationes vestrae annuant, nonnulla de distributione argumenti in partes proponam. Cui rei cum omnes assensissent, Eupolis dixit. EUPOLIS. Mihi certe non incongruum videtur, si Zebedaeum exoraremus, ut quaestionem hanc discutiatur; utrum bellum propter fidei Christianae propagationem, absque alia aliqua hostilitatis causa, jure suscipi possit: et in quibus casibus. Fateor insuper, libenter me audire velle dissertationem de jure; non solum permissivo, sed etiam utrum non obligentur principes Christiani, et respublicae, ad hujusmodi bellum inferendum? Quam partem si Gamalieli placuerit in se recipere, quaestio de jure, simpliciter accepta, plene discussa fuerit. Superest quaestio comparativa; nempe, dato, quod haec res aut legitima, aut obligatoria sit, utrum tamen aliae res eam praevertere non debeant; veluti, extirpationes haeresium; schismatum reconciliationes; morum reformationes: prosecutiones titulorum et jurium pro-temporalibus dominiis, et vindictis; et hujusmodi: atque insuper, in quantum bellum illud sacrum caeteras illas res vel praestolari debeat; vel cum iis pari passu incedere; vel illas compefcere, et in ordinem redigere, tanquam se inferiores? Quoniam autem haec pars late patet, atque Eusebius adhuc silentium tenuit (si dominationes vestrae jubeant) illam, per viam multae, ei imponemus. Interim vereor, ne Pollio, qui perspicacia et acumine pollet ad distinguendum quid sit in rebus solidum et grave, quidque rursus speciosum et phantasticum, haec omnia nihil aliud esse existimaturus sit, quam impossibilia, et aquilas (ut dicitur) in nubibus: itaque eum rogabimus, ut argumentum hoc totis viribus stringat et premat; ut ab eo moniti et edocti, rem aut rejiciamus, si inveniatur tumida et inflata, aut saltem ab ea separemus quicquid insit inane, et minime sperabile. Atque quia ingenue fateor me in alia opinione esse (etsi cum Pollione dimicare dura sit provincia) tamen quantum in me est probare conitar rem hanc perfici, et ad exitum perducere posse: atque ostendam quibus modis impedimenta omnia et obstacula, vel tolli, vel superari, queant. Tum vero tempestivum erit Martio (si rem prius non deposuerimus), sermonis partes resumere; tam quoad suasoriam, quam quoad consultatoriam; quibus scilicet mediis, apparatus, caeterisque denique, quae ad activam partem conducant, administrari possit: verum haec, quae dixi, pro tenuitate iudicii mei in medium adduxi; dominationes vestrae rem melius disponent. Vniuersi non solum distributionem probaverunt, sed etiam suis partibus acquieverunt. Verum, quia inclinabat dies, colloquium in mane crastinum differre consenserunt. Solummodo Pollio dixit. POLLIO. Sane, Eupolis,

Eupolis, de me recte conjicis. Plane enim sentio, nisi orbem Christianum veluti pistillo contundatis, et novam inde massam conficiatis, de bello sacro spem nullam reliquam esse. Atque semper hoc apud me statui, lapidem philosophicum, et bellum sacrum, diverticula tantum esse cerebrorum nonnihil laeforum; et eorum, qui plumas in capite gestant, non in pileo. Veruntamen, pro humanitate vestra, mihi credite; si vos quinque contraria senseritis, praesertim postquam ea, quae in animo mihi sunt, recensuerin, paratus ero cum Hippocrate renunciare; *Athenienses insanire, solum autem Democritum sanum esse*. Atque, ne me a negotio penitus abhorrere judicetis, ab initio jam aliquid contribuam. Vos proculdubio varia et egregia comminiscimini; sed facite quod jubeo. Papa, qui nunc sedet, decrepitus est, et mors ejus quotidie expectatur, non secus quam si campana jam pulsaret. Date operam, ut post eum eligatur papa, minime senex, annorum quasi inter quinquagesimum et sexagesimum: assumat autem sibi nomen Urbani; quia ejus nominis papa primo cruciatam instituit, et tanquam tuba sacra expeditionem in terram sanctam excitavit. EUPOLIS. Bene ais. Sed esto, si placet, paulo plus serius in hoc colloquio.

Die sequente iidem convenerunt, prout constituerant; cumque confediscent, et aliquid a Pollione facetiarum inspersum esset; qui sic ludebat; bellum jamdudum inchoatum esse; se enim, per totam noctem, nihil aliud, quam de Janisariis, et Sultanis, et Tartaris, somniasse; Martius dixit. MARTIVS. Distributio colloquii, quae ab Eupolide heri facta est, et a nobis approbata, mihi sane videtur omnino perfecta et absoluta, praeterquam una in parte: loquor autem, non de numero partium, sed de earundem ordine et collocatione. Ita enim dispositum est colloquium, ut Pollio et Eupolis possibilitatem aut impossibilitatem actionis ventilarent, antequam ego mediis et apparatus declarationem explicaverim. Ipse autem saepius animadverti in deliberationibus ingressum propinquiorem in considerationem modi rei gerendae five exsequendae opinionem prius conceptam de possibilitate aut impossibilitate penitus subvertisse: adeo ut quae primo intuitu possibilia videbantur, inquirendo in modos perficiendi, impossibilitatis convicta fuerint: et e contrario, quae impossibilia quis primo putasset, mediis rursus explicatione (tanquam lumine a dorso rerum posito, et affulgente) se ostenderint possibilia; quae antea impervia putabantur, perviis factis. Hoc autem non eo dico, quo ordinem interloquendi immutarem, sed solummodo ut a Pollione et Eupolide impetrarem, ne quid peremptorie et conclusively pronuncient, donec me de executionis modis differentem audierint: atque deinde ad replicandum sine praejudicio se reservent, postquam ante oculos veluti modulum quandam rei gerendae contemplati sunt. Pergrave istud, et sobrium Martii monitum, et cautio, plurimum a reliquis collaudata: unde Eupolis dixit. EUPOLIS. Cum Martius aliquid corrigere inceperit in eo, quod heri decretum est, licebit et mihi (praesertim in propositione quadam, quam ipse intuli) omissionis alicujus meminisse: quae plus est quam collocatio partium praepostera. Quantum enim conjicio, addenda, et inferenda erat quaestioni de jure haec appendix; quousque bellum sacrum sit prosequendum? Nempe; utrum usque ad eradicationem et exterminium populorum? Atque insuper, utrum res ad hoc deducenda sit, ut fides nova armis compellatur; religio falsa vi et suppliciis vindicetur; an potius, ut regiones et populi solummodo subjugentur; unde per gladium secularem via aperiatur ad gladium spirituale, qui persuasionem, instructionem, et hujusmodi remediis, quae ad salutem animarum, et informationem conscientiarum, propria sunt, penetret? Sed fieri potest, ut hoc, quod tanquam omissum noto, seorsum in partem constitui opus non sit; quia Zebedaeus, pro ea qua pollet prudentia, in eam sponte incidet; tanquam annexum quoddam quaestioni de jure; quae

quae discuti et determinari non potest, absque distinctionibus, et limitationibus. ZEBEDAEVS. Confirmatio certe reddor, Eupolis, cum videam iudicio tuo (quod tanti aestimo) id probari, quod ipse apud me facere institueram. Quemadmodum enim Martius bene notavit, rem esse laxiorem de possibilitate differere, priusquam modi ipsi conficiendi in medium adducantur; similiter se habet, de iustitia definire, absque recensione et consideratione casuum particularium. A principio itaque casus distinguam: etsi veniam mihi dabit, si eos seorsum singulos nimis praecise non discutiam: nam et prolixum hoc foret; ac rursus, non in artibus aut methodis occupati jam sumus, sed in colloquio deliberativo. Primum igitur in genere quaeritur (sicut Eupolis antea memoravit) utrum principibus Christianis, bellum invasivum inferre liceat, solummodo et simpliciter propter propagationem fidei, sine alia quapiam hostilitatis causa? Secundo, quaeritur, posito in partem casus, quod regiones illae olim Christianae, et ecclesiae membra erant, ubi *candelabrum aureum steterat*; etsi jam plane defecerint, neque reliquiae ullae sint Christianorum; utrum licitum non sit, bellum inferre, ut illae ecclesiae denuo reuniantur, tanquam vetus Christi patrimonium? Tertio quaeritur, addito in partem casus ulteriorem, multitudinem adhuc Christianorum magnam in illis locis degere; utrum licitum non sit, bellum inferre, ad illos a iugo infidelium liberandos? Quarto, utrum bellum inferri iuste non possit, ad recuperandum et expurgandum loca sacra et solennia, modo polluta et prophanata; qualia sunt civitas, et sepulchrum, sancta; et huiusmodi loca, ubi adoratio, et devotio, se imprimis exercuerunt? Quinto, utrum bellum licite geri non possit, ad ultionem capiendam de blasphemis, et contumeliis, vero Deo et Servatori nostro illatis; aut de effusione sanguinis Christiani, quamvis multis retro seculis facta; quandoquidem iudicia divina cancellis temporum minime concludi, et multoties peccatorum tantum maturitatem expectare, constet? Sexto, in considerationem venit (id quod modo proposuit Eupolis) utrum bellum sacrum (quod, sicut causae dignitate, ita et prosecutionis iustitia, aliis omnibus praecellere debet) urgeri licite possit usque ad expulsionem et internecionem populorum, vim conscientiae inferendam, atque huiusmodi acerbitates exercendas: vel qualis adhibenda sit moderatio, et limitatio; ne, dum Christianos nos esse meminerimus, alios homines esse oblivisci videamur. Intervenit tamen articulus quidam, qui hos universos praecedere debeat; et fere missos faciat, quantum ad hoc particulare bellum contra Turcas: qui in mentem mihi forsitan non venisset, nisi Martium heri, tyrannidem Turcarum, tam ad vivum, oratione sua depingentem, audissem; quam tu, Pollio, investivam appellasti, licet revera iusta esset et debita contestatio; et quanto in animo magis revolveo, tanto plus in opinione illa confirmor; arma scilicet pro imperio illo debellando, etsi religionis causam seponamus, licite sumi posse. Postquam Zebedaeus ista dixisset, aliquantisper respiravit, si quid forte caeteri in eam rem iniecissent: sed postquam nil aliud, quam silentium, et attentionis signa observaverat, ad ea, quae dicturus erat, hoc modo perrexit.

ZEBEDAEVS. Dominationes vestrae, in hac quaestione, de jure belli sacri contra Turcas, non expectabunt a me tractatum iustum: sed sermonem tantum, qualis deliberationi conveniat: atque ad huiusmodi brevitatem, et modum dicendi, me componam. Primum hoc concedam; sicut belli causa iusta esse debet; ita ejus causae iustitia oportet ut sit liquida; non obscura, aut scrupulis implicata. Etenim, omnium legum consensu, in causis capitalibus, probationes requiruntur plenas esse et evidentes. Quod si hoc postulandum sit ubi unita vita periclitatur, quid de bello dicemus, ubi semper in innumeros mortis sententia fertur? Cavendum itaque imprimis, ne immolando cruorem hominum, per bellum iniustum, beatissimum Servatorem nostrum, ad similitudinem

nem Moloch, aut idoli ethnici, adoremus. Justitia actionis cujuscunque consistit; in meritis causae; in legitima jurisdictionis auctoritate; atque in prosequendi modo debito: quantum enim ad intentionem interiorem, eam curiae coeli relinquo. De his separatim, prout referri possint ad subjectum praesens belli sacri contra infideles, et nominatim contra potentissimum illum, et maxime formidabilem fidei hostem, Turcam. Equidem teneo, et confido me liquido probaturum (quantum per summam quandam, et capita tantum rerum, probatio haberi possit) bellum contra Turcam justum esse, et legitimum, tam jure naturali, quam jure gentium; necnon jure divino, quod illorum duorum est perfectio. Quatenus vero ad legem positivam, et civilem, vel Romanorum, vel aliorum quorumcunque; machinae sunt illae certe nimis exiles, quae tantae quaestionis pondus regant. Itaque, meo judicio, multi ex recentioribus scholasticis (etsi homines alias egregii) non recta quidem insistant via ad quaestionem illam discutiendam; nisi forte donum Navii nacti sint, ut cotem novacula scindere queant. Primo, quantum ad legem naturae: Aristoteles philosophus, non malus ejus legis interpres, multorum ingenia exercuit, scito illo ingenioso; de natura domini, et natura servo. Affirmando, disertis verbis, et peremptorie, usque a natalitiis res aliquas natas esse ad regendum, aliquas ad parendum: quod oraculum secundum varios sensus acceptum fuit. Acceperunt illud nonnulli pro sermone jactantiae; ut Graecorum in barbaros imperandi jus assereret; quod thema defensum melius fuit a discipulo ejus Alexandro. Alii acceperunt veluti modulum quandam speculativum; quod natura et ratio hoc volunt et poscunt, ut meliores imperent; sed neququam ut jure hoc vindicare possint: verum ego, nec pro verborum jactantia, nec pro voto quodam aut optato, illud accipio; sed pro assertionem vera, quemadmodum ab illo definitur, et limitatur. Sic enim asserit. Si inveniri possit disparitas talis et inaequalitas inter hominem et hominem, qualis inter hominem et brutum cernitur, aut inter animam et corpus, jus plane imperandi inducit: quod videtur potius suppositio impossibilis, quam sententia veritatis expers. Verum, mea quidem opinione, et sententia recta est, et suppositio possibilis; atque ejus naturae, quae locum habuit, et habet, tum in viris aliquibus, tum in nationibus. Sed antequam ad reliqua pergamus, ambigua quaedam, et a sensu vero sermonis nostri multum aberrantia, ne interpellant, abigamus et relegemus. Si quis asserat, eos, qui magis ingenio pollent, et meritis prae-cellunt, jus tale ad imperandum obtinere, ut minus dignos per vim subicere, et sibi in servitutem redigere, licitum sit, nugae merae sunt: suffragia hominum nunquam in eo coibunt, ut declaretur, quis sit dignior. Etenim, si ordinem naturae spectes, non solum ei dominium debetur, qui intellectu eminet, ut Aristoteles asserit; sed non minus ad imperium requiruntur, fortitudo, ad protegendum; et ante omnia, probitas et rectitudo, ad abstinendum ab injuria. Ita ut perplexa plane res sit, definire, quis ad imperandum habilis magis sit. Alii siquidem viri, aliae gentes, in his praeponi debent; alii in illis. Itaque thesis, quam adduco, non tenet in comparativo; nempe, ut prudentior, aut fortior, aut justior natio regere debeat; sed in privativo: hoc scilicet volumus; sicubi reperiatur ejusmodi cumulus aut congeries populi (etsi forsan regnum vel imperium vocetur) omnino indigni qui imperent, justa belli causa oritur, ut ii subjugentur a natione alia civili, et ad imperandum habili: imo licet hoc a Cyro quopiam, aut Caesare, qui Christiani non fuerunt, fieri supponatur. Secundus error, quem exulare volo, hic est; ne quis hoc a me dici putet de tyrannide aliqua personali; sicut imperium Romanum fuit sub Caligula, aut Nerone, aut Commodio: numnam populus, quaeso, plecti debeat ob id, in quo jamdudum plectitur? Sed ubi ipsa status constitutio, et consuetudines, et leges ejus fundamentales (si modo leges appellari mereantur)

reantur) jus naturae et gentium plane convellunt: tum (inquam) bellum contra eos justum cenferi debet. Quaestionem autem istam in tres partes dividam. Primo, utrum existere possit natio aliqua, vel hominum coetus, quibus justum sit bellum inferre, absque injuria aliqua praecedente, quae vindicanda sit, aut provocatione? Secundo, quae tandem sint illae juris naturae, et gentium, violationes et impugnationes, quae omni jure ad regendum spoliant et privant? Tertio, utrum hujusmodi legis naturae et gentium violationes inveniuntur hodie in aliqua gente; et nominatim in imperio Ottomannorum? Quantum ad primam; nullo modo affirmare haesitaverim, gentes tales, aut coetus hominum, existere posse. Hujus rei fundamenta poni non possunt magis solida, quam si in donationem imperii originalem et primitivam inspiciamus. Observa igitur verba donationis illius; praecipue praefationem. Dixit Deus; *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominetur piscibus maris, et volatilibus coeli, et bestis terrae.* Hinc Franciscus de Victoria, et alii nonnulli, egregie inferunt, atque extrahunt verissimum et plane divinum aphorismum; non fundatur dominium nisi in imagine Dei. Hic habemus chartam donationis omnis domini. Facilius itaque erit de causis revocationis aut amissionis ejusdem judicare. Imaginem si deleas, jus una cessat. At imago haec quid est, aut quomodo deletur? Pauperes Lugdunenses, et hujusmodi spiritus fanatici, respondebunt, imaginem Dei esse puritatem; id autem, quod delet, esse peccatum. Verum hoc ad everisionem imperii omnis spectat. Neque peccatum Adami, aut maledictio illud secuta, eum jure domini sui privavit, sed in creaturis rebellionem tantum, et reluctationem excitavit. Itaque (si diligenter attendas) cum charta ista Noacho et filiis, post diluvium, renovaretur, non fit per verba restitutionis domini, qualia erant prima: *Dominamini*, etc. Sed: *Terror vester, ac tremor vester erit super cuncta animalia terrae, et super omnes volucres coeli, cum universis, quae moventur super terram*; imperium minime de novo concedendo, quod ratum manebat, sed contra reluctationem illud protegendo. Interpretes igitur saniores hanc imaginem interpretantur esse rationem naturalem; quae si in toto, aut maxima ex parte, deformetur, jus imperii exstinguitur: atque si interpretum omnium sententias diligenter perpendas, de casu dubitant, non de lege. Sed hoc proprie tractandum veniet cum de secunda parte differemus; quae ipsas imaginis deformationes explicabit. Verum pergamus. Hoseas propheta, in persona Dei, de Judaeis dicit; *Ipsi regnaverunt, et non ex me; principes constituerunt, et non cognovi.* Qui locus aperte indicat dominia quaedam esse, quorum Deus se auctorem negat. Etsi enim occulta ejus providentia ordinentur, voluntate tamen ejus revelata minime agnoscuntur. Neque hoc de gubernatoribus malis, aut tyrannis, intelligi potest (illi enim, in Scripturis, saepenumero auctoritate muniuntur, et stabiliuntur, tanquam potestates legitimae;) sed de perversitate aliqua, et totali defectione, in gente, aut populo ipso: quod ex eo liquido colligitur, quandoquidem propheta loquitur de dominio in abstracto, non de persona domini. Licet autem nonnulli ex iis, quos diximus, haeretici textu hoc abusi sint, eumque male distorserint; sol tamen in transitu per cloacas non inquinatur. Atque insuper, si quis inferat ex verbis prophetae sequentibus (quae hanc rejectionem ob idololatriam eorum factam declarant) interpretatione ista omnium nationum idololatricarum destrui dominia (quod perspicue falsum est), hoc meo judicio non sequitur: idololatria enim Judaeorum, eo tempore, atque idololatria ethnicorum, quae tum fuit, et hodie invenitur, peccata sunt naturae inter se multum discrepantis, respectu foederis specialis, et manifestationis clarioris, quibus Deus seipsum nationi illi devinxit, et exhibuit. Haec imperii nullitas, et domini privatio, quam in nationibus aliquibus reperiri dicimus, significantius adhuc a Mose exprimitur in cantico suo, sub persona

Dei, Judacos alloquentis; *Ipsi me provocastis in eo, qui non est Deus; et ego vos provocabo in eo, qui non est populus.* Tales (proculdubio) erant populi Cananaeorum, et reliqui, post donationem terrae promissionis Israelitis factam. Ab eo enim tempore jus eorum in terram illam corrui, etsi in locis compluribus armis subjugati non fuerint, sed in possessione manserint. Ex hoc videre licet, nationes quasdam nomine-tenus existere, quae nationes jure non sunt; sed multitudines tantum et examina populorum. Quemadmodum enim homines quidam sunt, quos ex-leges appellamus; proscripti scilicet per leges civiles diversarum regionum: ita etiam nationes quaedam sunt, ex-leges factae, et proscriptae per jura naturae et gentium, aut per mandatum Dei immediatum. Sicut etiam reges quidam sunt de facto, et non de jure, respectu nullitatis tituli eorum; ita nationes quaedam reperiuntur, terras et possessiones suas de facto, et non de jure, occupantes, respectu nullitatis politiae, aut regiminis sui. Sed recipiamus exempla aliqua in medium probationum nostrarum; etenim sic desposita, non minus probabunt, quam si in finem rejiciantur; tum vero illustrabunt magis. Indubitatum semper fuit, bellum contra piratas juste geri posse per nationem quamcunque, licet ab iis minime infestata aut laesa. An quia certas sedes, aut lares, non habent? At in piratico bello, a Pompeio Magno gesto (quodque revera inter bella, quae gessit, ei maxime honorificum et gloriosum fuit) piratae nonnullas urbes tenuerunt, portusque quamplurimos, etiam magnam provinciae Ciliciae partem: atque piratae, qui hodie sunt, Julia Caesarea receptum habent. Bestiae non ideo minus ferae, qui speluncas habent. An quia periculum ab iis, tanquam nubes, volitat et volvitur, ut nesciamus in quam partem erupturum sit; adeo ut omnium, sine discrimine, res agatur? Ratio certe haec posterior, bona; illi tamen non insunt omnia; neque profecto ea est, quae ut plurimum allegatur. Vera enim causa hujus rei haec est; quod piratae communes humani generis hostes sint; quos idcirco omnibus nationibus persequi incumbit, non tam propter metus proprios, quam respectu foederis inter homines socialis. Sicut enim quaedam sunt foedera in scriptis, et in tractatus redacta, contra hostes particulares inita; ita naturalis et tacita confoederatio inter omnes homines intercedit, contra communes societatis humanae hostes. Adeo ut, ad hujusmodi bella indicenda, non opus sit denunciatione aliqua solenni; non expectanda supplicatio a natione laesa ut summittantur auxilia; sed istiusmodi formulas omnes supplet jus naturae in bello piratico. Idem censendum est de latronibus per terram, et insidiatoribus viarum; quales adhuc dicuntur pagi nonnulli Arabum; et reguli quidam montani, qui secus angustas vias, et a viatoribus frequentatas, habitant. Neque (ut prius de piratis dictum est) principibus tantum vicinis hos debellare conceditur; verum etiam, si quae natio sit, quantumvis longe diffusa, quae merito et gloriae sibi duceret bellum istud suscipere (veluti Romani olim bellum gesserunt pro liberanda Graecia) proculdubio hoc facere cum iustitia possint. Nec absimile pronuntio de regno assassinorum jam extincto, quod situm erat super fines Saracae, atque olim magno principibus orientis, pro tempore, terrori fuit. Ibi consuetudine receptum erat, ut regis mandato, et ex caeca obedientia eidem praestanda, quivis illorum obligatus esset, et veluti voto obstrictus, ad caedem cujusvis principis, aut personae, perpetranda, quam rex suus designavit. Consuetudo ista, sine controversia, totum illud regimen invalidum reddidit, et nullo jure subnixum; tanquam machinam quandam, contra societatem humanam exstructam, quae ab omnibus incendi et destrui meruit. Idem pronuntio de anabaptistis civitatis Monasteriensis, etiamsi imperatori rebelles non fuissent; atque etiamsi nil sceleris revera commississent. Quin et si adhuc fuerit, aut in futurum exorturus sit hominum coetus aliquis, qui

teneret et poneret, omnia licita esse, non ex praescripto legum, aut regularum aliquarum, sed ex motu et instinctu secreto et vario spiritus; hic proculdubio natio nulla censenda, populus nullus, nulla politia, quam Deus agnoscit: cuius sane nationi, populum hunc (si ad sanitatem redire recuset) exterminare penitus ex coetu hominum, et à facie terrae delere licebit. Proponam jam exemplum rei factae: et tamen veteres in dubio reliquerunt, utrum res facta fuerit, an historia vera. Illud intelligo de gente Amazonum; ubi regimen, tam publicum, quam privatum, etiam militia ipsa, penes foeminas residebat. Num quis sanae mentis affirmaverit, huiusmodi imperium, contra ordinem naturae, in principiis suis, institutum, non esse in se vacuum, et nullum, et prorsus abolendum? De summo foeminarum imperio non loquor; id enim consiliariis et magistratibus subordinatis masculis suffulcitur; verum, ubi regimen status, iustitiae, familiarum, a foeminis, et non aliis, administrabatur. Attamen exemplum hoc posterum a prioribus differt eo, quod in illis periculi metus supponatur, in hoc autem aberratio tantum a lege naturae. Neque haesitarim idem affirmare de sultania Mamlucorum, ubi servi, et nulli alii, pecunia empti, et stirpis incognitae, liberis imperabant. Huic affine esset, si gentem aliquam supponas, apud quam consuetudo talis reciperetur, ut filii, quamprimum ad plenam aetatem pervenerint, parentes e possessionibus suis expellerent, et eis stipendium tantum solverent: exempla enim ista, imperii foeminarum in viros, filiorum in patres, servorum in liberos, similia et cognata inter se sunt; cum in his omnibus jus naturae et gentium manifesto violetur et pervertatur. Quantum ad Indos occidentales, video, Marti, te Garcilazzum de Viega legisse; qui et ipse e stirpe Incarum fuit, et proles mista extitit; atque virtutes, et mores honestiores patriae suae libenter memorat; etsi certe sobrie hoc, et perquam modeste faciat. Attamen mihi haud facile persuadebis, nationes illas a quavis natione, quae virtutibus moralibus culta et imbuta esset, subjugari non potuisse; licet propagatio fidei seponeretur, nec in partem casus admitteretur. Certe nuditas illorum, qua plerumque usi sunt, absque ullo omnino velo aut tegumento, magnae deformitati fuit: siquidem in nuditatis conscientia sensus primus peccati constitit; atque haeresis Adamitarum semper habita est tanquam opprobrium naturae. Sed hoc fervoribus regionis detur, quandoquidem fit illis cum aliis nonnullis gentibus commune. Neque rursus simplicitatem eorum commemorare placet, licet insignis fuerit; utpote qui equos fraena ipsorum manducare, literas autem loqui, et commissa sibi nunciare, putarent; et similia. Neque etiam fortilegia, divinationes, et magicas superstitiones narro; in quibus cum plerisque gentibus idololatriis communicabant. Verum affirmo, consuetudinem apud illos homines sacrificandi, et multo magis carnes humanas manducandi, tantam abominationem fuisse, ut erubescere cogatur, quicumque certe negaverit morem hunc execrabilem, cum aliis improbissimis conjunctum, Hispanis justam causam tribuisse territoria eorum invadendi, ut per legem naturae proscripta; et populum vel reducendi, vel expellendi. Absit tamen a me crudelitatibus et caedibus, quae sub initiis adversus illos grassabantur, patrocinari; quae certe mercedem suam paulo post receperunt; cum ne unus quidem ex primis earum regionum occupatoribus extiterit, qui non ipse violenta morte periret; quemque etiam mors et calamitas complurium e suis non aut comitabatur, aut a tergo insequabatur. Sed exemplorum fatis; nisi forte huc adjicias labores Herculis: exemplum sane, quod licet fabulis multis turgeat, hoc tamen in primis habet, quod insigniter demonstret omnium nationum et aetatum consensum in extirpationibus et debellationibus gigantum, monstrorum, et tyrannorum enormium approbandis, non solum tanquam justis, sed tanquam facinoribus egregiis; quaeque divinis, aut

saltem heroicos, honores mererentur : atque hoc, licet liberator ille, quisquis tandem sit, ex una orbis extremitate ad alteram penetraret. Jam autem, exemplis his praelibatis, ad argumenta redeamus, pondus potius, quam numerum, spectantes, ut in hujusmodi colloquio par est. Primum argumentum hoc erit. Damnandus certe error ille, tanquam pusillanimitatis nimiae, si quis existimet nationibus et gentibus nullum inter se vinculum intercedere, nisi aut sub rege eodem uniantur, aut per pacta et foedera sociantur. Aliae siquidem societatis obligationes sunt, et confoederationes tacitae et implicatae. Exempli gratia. Illa coloniarum, aut alio transmigrantium, erga nationem progenetricem suam. Neque pro nihilo habendum, si gentes unius labii sint : sicut enim confusio linguarum nota erat separationis ; ita linguae communio nota unionis. Iisdem legibus fundamentalibus, et consuetudinibus generalibus uti, adhuc majus quiddam est ; quod genus conjunctionis in Graecis, respectu barbarorum, vigeat. Super omnia autem eminet magna illa et indissolubilis inter homines universos consanguinitas et societas, de qua poeta ethnicus (Paulo apostolo citante) *Ipsius enim et genus sumus*. Multo magis consanguinitatis illius jura inter nos Christianos colenda sunt ; quibus specialiter revelatum, omnes homines ex una massa terrae prodiisse ; cunctasque orbis generationes e duobus protoplastis propagatas esse. Nos (inquam) sine haesitatione ulla agnoscere debemus, nullas gentes inter se peregrinas, aut sanguinis alieni esse ; neque charitatis sensu minus affici, quam senex ille comicus prae se tulit, qui dixit ; *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*. Quod si ea intercedit, qualem diximus, inter homines universos confoederatio, certe alicui fini inservit, nec prorsus otiosa est. Aliquas ergo actiones, aliquas res respicit. Quae tandem illae sunt ? Num forte hoc foedus contra feras, aut elementa ignis et aquae, initur ? Nequaquam : sed contra hominum coetus et greges quospiam, qui a lege naturae penitus desciverunt et degeneraverunt ; quique in corpore ipso suo, et fabrica status, monstruosum quiddam habent ; qui denique, juxta exempla dudum prolata, communes humani generis hostes et gravamina, atque insuper opprobria naturae et dignitatis humanae merito censerent possint. Tales hominum greges, omnium nationum interest tam vividi sensus esse, ut, si fieri possit, supprimant ; quandoquidem populus ipse, qui talia patitur, remedium sibi ipsis praestare nequeunt. Atque hoc, quod dico, metiendum est, non tam ex principiis jureconsultorum, quam ex lege charitatis ; lege proximi, quae non minus Samaritanum, quam Levitam, includit ; lege filiorum Adae de massa una, super quas leges primitivas opinio ista fundatur ; quas impugnare (si libere loqui liceat) fuerit prope modum in natura schismaticum esse.

Reliqua perficere non vacabat.

MEDITATIONES SACRAE.

DE OPERIBVS DEI ET HOMINIS.

VIDIT Deus omnia, quae fecerant manus ejus, et erant bona nimis: homo autem conversus; ut videret opera, quae fecerunt manus ejus, invenit quod omnia erant vanitas et vexatio spiritus.

Quare si opera Dei operaberis, fudor tuus ut unguentum aromatum, et feriatio tua ut sabbatum Dei. Laborabis in fudore bonae conscientiae, et feriabere in otio suavissimae contemplationis. Si autem post magnalia hominum persequeris, erit tibi in operando stimulus et angustia, et in recordando fastidium et exprobratio. Et merito tibi evenit, o homo, ut cum tu, qui es opus Dei, non retribuas ei beneplacitiam, etiam opera tua reddant tibi fructum similem amaritudinis.

DE MIRACVLIS SERVATORIS.

Bene omnia fecit.

VERVS plausus: Deus, cum universa crearet, vidit quod singula, et omnia erant bona nimis: Deus Verbum in miraculis, quae edidit (omne autem miraculum est nova creatio, et non ex lege primae creationis) nil facere voluit, quod non gratiam et beneficentiam omnino spiraret. Moses edidit miracula, et profligavit Aegyptios pestibus multis; Elias edidit, et occlusit coelum ne plueret super terram; et rursus eduxit de coelo ignem Dei super duces et cohortes; Elizaëus edidit, et evocavit urfas e deserto, quae laniarent impuberes; Petrus Ananiam sacrilegum hypocritam morte, Paulus Elymam magum caecitate percussit: sed nihil hujusmodi fecit Jesus. Descendit super eum Spiritus in forma columbae, de quo dixit, *Nescitis cujus spiritus sitis*. Spiritus Jesu spiritus columbinus: fuerunt illi servi Dei tanquam boves Dei triturantes granum, et conculcantes paleam; sed Jesus agnus Dei sine ira et judiciis. Omnia ejus miracula circa corpus humanum, et doctrina ejus circa animam humanam. Indiget corpus hominis alimento, defensione ab externis, et cura. Ille multitudinem piscium in retibus congregavit, ut uberiores victum hominibus praeberet: ille alimentum aquae in dignius alimentum vini ad exhilarandum cor hominis convertit: ille ficum, quod officio suo, ad quod destinatum fuit, ad cibum hominis videlicet, non fungeretur, arefieri jussit: ille penuriam piscium et panum ad alendum exercitum populi dilatavit: ille ventos, quod navigantibus minarentur, corripuit: ille claudis motum, caecis lumen, mutis sermonem, languidis sanitatem, leprosis carnem mundam, daemoniacis animum integrum, mortuis vitam restituit. Nullum miraculum judicii, omnia beneficentiae, et circa corpus humanum; nam circa divitias non est dignatus edere miracula, nisi hoc unicum, ut tributum daretur Caesari.

DE COLUMBINA INNOCENTIA ET SERPENTINA PRUDENTIA.

Non accipit stultus verba prudentiae, nisi ea dixeris quae versantur in corde ejus.

JUDICIO hominis depravato et corrupto omnis, quae adhibetur, eruditio et persuasio irrita est, et despectui, quae non ducit exordium a detectione et repraesentatione malae complexionis animi sanandi; quemadmodum inutiliter adhibetur medicina non pertentato vulnere. Nam homines malitiosi, qui nihil fani cogitant, praeoccupant hoc sibi, ut putent bonitatem ex simplicitate morum, ac inscitia quadam, et imperitia rerum humanarum gigni. Quare nisi perspexerint ea quae versantur in corde suo, id est, penitissimas latebras malitiae suae perlustratas esse ei, qui suafum molitur, deridiculo habent verba prudentiae; itaque ei, qui ad bonitatem aspirat (non solitariam et particularem, sed feminalem et genitivam, quae alios trahat) debent esse omnino nota, quae ille vocat *profunda Satanae*; ut loquatur cum auctoritate et insinuatione vera. Hinc est illud, *Omnia probate, quod bonum est tenete*; inducens electionem judiciosam ex generali minatione. Ex eodem fonte est illud; *Estote prudentes sicut serpentes, innocentes sicut columbae*. Non est dens serpentis, nec venenum, nec aculeus, quae non probata debeant esse; nec pollutionem quis timeat, nam et sol ingreditur latrinas, nec inquinatur; nec quis se Deum tentare credat, nam ex praecepto est, et sufficiens est Deus ut vos immaculatos custodiat.

DE EXALTATIONE CHARITATIS.

Si gavisus sum ad ruinam ejus qui oderat me, et exaltavi quod invenisset eum malum.

DETESTATIO Job: amicos redamare, est charitas publicanorum ex foedere utilitatis; versus inimicos autem bene animatos esse, est ex apicibus juris christiani, et imitatio divinitatis. Rursus tamen hujus charitatis complures sunt gradus, quorum primus est inimicis respicientibus ignoscere; ac hujus quidem charitatis etiam apud generosas feras umbra quaedam et imago reperitur; nam et leones in se submittentes et prosternentes non ulterius saevire perhibentur. Secundus gradus est inimicis ignoscere, licet sint duriores, et absque reconciliationum piaculis. Tertius gradus est non tantum veniam et gratiam inimicis largiri, sed etiam merita et beneficia in eos conferre. Sed habent hi gradus, aut habere possunt, nescio quid potius ex ostentatione, aut saltem animi magnitudine, quam ex charitate pura. Nam cum quis virtutem ex se emanare et effluere sentit, fieri potest ut is efferatur, et potius virtutis suae fructu, quam salute et bono proximi, delectetur. Sed si aliunde malum aliquod inimicum tuum deprehendat, et tu in interioribus cellulis cordis graveris et angustieris, nec, quasi dies ultionis et vindictae tuae advenisset, laeteris; hoc ego fastigium et exaltationem charitatis esse pono.

DE MENSURA CURARVM.

Sufficit diei malitia sua.

MODVS esse in curis humanis debet, alioqui et inutiles sunt, ut quae animum opprimant, et judicium confundant; et profanae, ut quae sapiant animum, qui perpetuitatem quandam in rebus mundanis sibi spondeat. Hodierni enim debemus esse ob brevitatem aevi, et non crastini, sed, ut ille ait, *carpentes diem, erunt enim futura praesentia vice sua*; quare sufficit sollicitudo praesentium. Neque tamen curae moderatae,

moderatae, five sint oeconomicae, five publicae, five rerum mandatarum, notantur. Sed hic duplex est excessus. Primus cum curarum series in longitudinem nimiam et tempora remotiora extendimus, ac si providentiam divinam apparatu nostro ligare possemus; quod semper etiam apud ethnicos infaustum et insolens fuit. Fere enim qui fortunae multum tribuerunt, et ad occasiones praesentes alacres et praesto fuerunt, felicitate magna usi sunt. Qui autem, altum sapientes, omnia curata et meditata habere confisi sunt, infortunia subierunt. Secundus excessus est, cum in curis immoramur diutius quam opus est ad justam deliberationem et ad decretum faciendum. Quis enim nostrum est, qui tantum curet, quantum sufficit ut se explicet, vel sese explicare non posse judicet, et non eadem saepe retractet, et in eodem cogitationum circuitu inutiliter haereat, et denique evanescat? Quod genus curarum et divinis et humanis rationibus adversissimum est.

DE SPE TERRESTRI.

Melior est oculorum visio, quam animi progressio.

SENSUS purus in singula meliorem reddit conditionem et politiam mentis, quam istae imaginationes et progressiones animi. Natura enim animi humani etiam in ingeniis gravissimis est, ut a sensu singulorum statim progrediatur et saliat, et omnia augeretur fore talia, quale illud est quod praesentem sensum incutit: si boni est sensus, facilis est ad spem indefinitam; si mali est sensus, ad metum: unde illud, *Fallitur augurio spes bona saepe suo*; et contra illud, *Pessimus in dubiis augur*. Sed tamen timoris est aliquis fructus; praeparat enim tolerantiam, et acuit industriam:

Non ulla laborum,

O virgo, nova mihi facies inopinave surgit:

Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.

Virg. Aen.
vi. 103.

Spes vero inutile quiddam videtur. Quorsum enim ista anticipatio boni? Attende, si minus eveniat bonum quam speres, bonum licet sit, tamen quia minus sit, videtur damnum potius quam lucrum, ob excessum spei. Si par et tantum sit, et eventus sit spei aequalis, tamen flos boni per spem decerpitur, et videtur fere obsoletum, et fastidio magis finitimum. Si major sit successus spei, videtur aliquid lucri factum; verum est: sed annon melius fuisset sortem lucrificasse nihil sperando, quam usuram minus sperando? Atque in rebus secundis ita operatur spes; in malis autem robur verum animi solvit. Nam neque semper spei materia suppetit, et destitutione aliqua vel minima spei universa fere firmitudo animi corrui; et minorem efficit dignitatem mentis, cum mala toleramus alienatione quadam et errore mentis, non fortitudine et iudicio. Quare satis leviter finxere poetae spem antidotum humanorum morborum esse, quod dolores eorum mitiget, cum sit revera incensio potius, et exasperatio, quae eos multiplicari et recrudescere faciat. Nihilominus sit ut plerique hominum imaginationibus spei et progressionibus istis mentis omnino se dedant, ingrati in praeterita, obliti fere praesentium, semper juvenes, tantum futuris immineant. *Vidi universos ambulantes sub sole cum adolescente secundo, qui consurget post eum; quod pessimus morbus est, et status mentis insanissimus.* Quaeras fortasse annon melius sit, cum res in dubia expectatione positae sint, bene divinare, et potius sperare quam diffidere, cum spes maiorem tranquillitatem animi conciliet. Ego sane in omni mora et expectatione tranquillum et non fluctuantem animi statum, ex bona mentis politia et compositione, summum humanae vitae firmamentum iudico: sed eam tranquillitatem, quae ex spe pendeat, ut levem et infirmam recuso. Non quia non conveniat tam bona, quam mala;

ex

ex sana et sobria conjectura praevidere et praesupponere, ut actiones ad probabilitatem eventuum magis accommodemus; modo sit hoc officium intellectus ac iudicii cum iusta inclinatione affectus. Sed quem ita spes coërcuit, ut cum, ex vigilantibus et firmis mentis discursu meliora, ut magis probabilia, sibi praedixerit, non in ipsa boni anticipatione immoratus sit, et huiusmodi cogitationi, ut somnio placido, indulserit? Atque hoc est quod reddit animum levem, tumidum, inaequalem, peregrinantem: quare omnis spes in futuram vitam coelestem consumenda est. Hic autem quanto purior sit praesentium sensus absque infectione et tinctura imaginationis, tanto prudentior et melior anima. Vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam.

DE HYPOCRITIS.

Misericordiam volo, et non sacrificium.

OMNIS jactatio hypocritarum est in operibus primae tabulae legis, quae est de venerationibus Deo debitae. Ratio duplex est, tum quod huiusmodi opera majorem habent pompam sanctitatis, tum quod cupiditatibus eorum minus adversentur. Itaque redargutio hypocritarum est, ut ab operibus sacrificii remittantur ad opera misericordiae: unde illud, *Religio munda et immaculata apud Deum et patrem haec est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum*; et illud, *Qui non diligit fratrem suum, quem vidit; Deum, quem non vidit, quomodo potest diligere?* Quidam autem altioris et inflatioris hypocrisis, seipsos decipientes, et existimantes se arctiore cum Deo conversatione dignos, officia charitatis in proximum ut minora negligunt. Qui error monasticae vitae non principium quidem dedit (nam initia bona fuerunt) sed excessum addidit. Recte enim dictum est, *Orandi munus magnum esse munus in ecclesia*; et ex usu ecclesiae est, ut sint coetus hominum, a mundanis curis soluti, qui assiduis et devotis precibus Deum pro ecclesiae statu sollicitent. Sed huic ordinationi illa hypocrisis finitima est; nec universa institutio reprobatur, sed spiritus illi se efferentes cohibentur: nam et Enoch, qui ambulavit cum Deo, prophetizavit, ut est apud Judam; atque fructu suae prophetiae ecclesiam donavit. Et Johannes Baptista, quem principem quidam vitae monasticae volunt, multo ministerio functus est, tum prophetizationis, tum baptismationis. Nam ad alios istos in Deum officiosos refertur illa interrogatio, *Si iuste egeris, quid donabis Deo, aut quid de manu tua accipiet?* Quare opera misericordiae sunt opera discretionis hypocritarum. Contra autem fit cum haereticis; nam ut hypocritae simulata sua sanctitate versus Deum injurias suas versus homines obducunt; ita haeretici moralitate quadam versus homines blasphemias suas contra Deum insinuant.

DE IMPOSTORIBVS.

Sive mente excedimus, Deo: sive sobrii sumus, vobis.

VERA est ista effigies, et verum temperamentum viri, cui religio penitus in praecordiis infedit, et veri operarii Dei. Conversatio ei quae cum Deo est, plena excessus, et zeli, et extasis. Hinc gemitus ineffabiles et exultationes, et raptus spiritus, et agones. At quae cum hominibus est, plena mansuetudinis, et sobrietatis, et morigerationis; hinc *omnia omnibus factus sum*, et huiusmodi. Contra fit in hypocritis et impostoribus: ii enim in populo et ecclesia incendunt se et excedunt, et veluti sacris furoribus afflati omnia miscent. Si quis autem eorum solitudines, et separatas meditationes, et cum Deo conversationes introspeciat, deprehendat eas non tantum frigiditas et sine motu, sed plenas malitiae et fermenti; sobrii Deo, mente excedentes populo.

DE

DE GENERIBVS IMPOSTURAE.

Devita prophanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae.

Ineptas et aniles fabulas devita.

Nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.

TRES sunt sermones, et veluti styli imposturae. Primum genus est eorum, qui statim ut aliquam materiam nacti sunt, artem conficiunt, vocabula artis imponunt, omnia in distinctiones redigunt, inde posita vel themata educunt, et ex quaestionibus et responsionibus oppositiones conficiunt: hinc scholasticorum quisquiliae et turbae. Secundum genus est eorum, qui vanitate ingenii, ut sacri quidam poëtae, omnem exemplorum varietatem ad mentes hominum tractandas confingunt: unde vitae patrum, et antiquorum haereticorum figmenta innumera. Tertium genus eorum, qui mysteriis et grandiloquiis, allegoriis et allusionibus omnia implent: quod genus mysticum et gnosticum complures haeretici sibi delegerunt. Primum genus sensum et captum hominis illaqueat, secundum allicit, tertium stupefacit; seducunt vero omnia.

DE ATHEISMO.

Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus.

PRIMUM, dixit in corde, non ait, cogitavit in corde; hoc est, non tam ita sentit penitus, sed vult hoc credere: quoniam expedire sibi videt, ut non sit Deus, omni ratione sibi hoc suadere, et in animum inducere conatur: et tanquam thema aliquod vel positum vel placitum asserere et astruere et firmare studet. Manet tamen ille igniculus luminis primi, quo divinitatem agnoscimus, quem prorsus extinguere, et stimulum illum ex corde evellere frustra nititur. Quare ex malitia voluntatis suae, et non ex nato sensu et iudicio, hoc supponit, ut ait comicus poëta, *Tunc animus meus accessit ad meam sententiam*, quasi ipse alter esset ab animo suo. Itaque atheista magis dixit in corde, quam sentit in corde, quod non sit Deus. Secundo, dixit in corde, non ore locutus est; sed notandum est hoc metu legis et famae fieri, nam, ut ait ille, *Negare deos difficile est in concione populi, sed in confessu familiari expeditum*. Nam si hoc vinculum tollatur e medio, non est haeresis, quae majore studio se pandere, et spargere, et multiplicare nitatur, quam atheismus. Nec videas eos, qui in hanc mentis insaniam immersi sunt, aliud fere spirare et importune inculcare, quam verba atheismi; ut in Lucretio Epicureo, qui fere suam in religionem investivam singulis aliis subjectis intercalare facit. Ratio videtur esse, quod atheista, cum sibi non satis acquiescat, aestuans, nec sibi satisficiens, et crebra suae opinionis deliquia in interioribus patiens, ab aliorum assensu refocillari cupit. Nam recte dictum est; *Qui alteri opinionem approbare sedulo cupit, ipse diffidit*. Tertio, insipiens est, qui hoc in corde dixit; quod verissimum est, non tantum quod divina non sapiat, sed etiam secundum hominem. Primo enim ingenia, quae sunt in atheismum proniora, videas fere levia, et dicacia, et audacula, et insolentia: ejus denique compositionis, quae prudentiae et gravitati morum adversissima est. Secundo, inter viros politicos, qui altioris ingenii et latioris cordis fuerunt, religionem non arte quadam ad populum adhibuerunt, sed interiore dogmate coluere, ut qui providentiae et fortunae plurimum tribuerint. Contra, qui artibus suis et industriis, et causis proximis, et apparentibus omnia ascripserunt, et, ut ait propheta, *retibus suis immolârunt*, pusilli fuerunt politici, et circumforanei, et magnitudinis actionum incapaces. Tertio, in physicis et illud af-

firmiter, parum philosophiae naturalis, et in ea progressum liminare ad atheismum opiniones inclinare: contra, multum philosophiae naturalis, et progressum in ea penetrantem, ad religionem animos circumferre. Quare atheismus stultitiae et inscitiae ubique convictus esse videtur, ut merito sit dictum insipientium, *Non est Deus*.

DE HAERESIBVS.

Erratis, nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

CANON iste mater omnium canonum adversus haereses. Duplex erroris causa, ignoratio voluntatis Dei, et ignoratio vel levior contemplatio potestatis Dei. Voluntas Dei revelatur magis per Scripturas, *Scrutamini*; potestas magis per creaturas, *Contemplamini*. Ita asserenda plenitudo potestatis Dei, ne maculemus voluntatem. Ita asserenda bonitas voluntatis, ne minuamus potestatem. Itaque religio vera sita est in mediocritate inter superstitionem cum haeresibus superstitiosis ex una parte, et atheismum cum haeresibus prophanis ex altera. Superstitio repudiata luce Scripturarum, seque dedens traditionibus pravis vel apocryphis, et novis revelationibus, vel falsis interpretationibus Scripturarum, multa de voluntate Dei fingit et somniat, a Scripturis devia et aliena. Atheismus autem et theomachia contra potestatem Dei insurgit et tumultuatur, verbo Dei non credens, quod voluntatem ejus revelat, ob incredulitatem potestatis ejus, cui omnia sunt possibilia. Haereses autem, quae ex isto fonte emanant, graviores videntur caeteris. Nam et in politis atrocius est potestatem et majestatem minuere, quam famam principis notare. Haeresium autem, quae potestatem Dei minuunt, praeter atheismum purum tres sunt gradus, habentque unum et idem mysterium (nam omnis antichristianismus operatur in mysterio, id est, sub imagine boni) hoc ipsum, ut voluntatem Dei ab omni aspersione malitiae liberent. Primus gradus est eorum, qui duo principia constituunt paria, ac inter se pugnantia et contraria, unum boni, alterum mali. Secundus gradus est eorum, quibus nimium laesa videtur majestas Dei in constituendo adversus eum principio affirmativo et activo: quare exturbata tali audacia, nihilominus inducunt contra Deum principium negativum et privativum. Nam volunt esse opus ipsius materiae et creaturae internum et nativum et substantivum, ut ex se vergat et relabatur ad confusionem et ad nihilum; nescientes ejusdem esse omnipotentiae ex aliquo nihil facere, cujus ex nihilo aliquid. Tertius gradus est eorum, qui arctant et restringunt opinionem priorem tantum ad actiones humanas, quae participant ex peccato, quas volunt substantive, absque nexu aliquo causarum, ex interna voluntate et arbitrio humano pendere, statuuntque latiores terminos scientiae Dei quam potestatis, vel potius ejus partis potestatis Dei (nam et ipsa scientia potestas est) qua scit, quam ejus qua movet et agit; ut praesciat quaedam otiose, quae non praedestinet et praecordinet. Et non absimile est figmento, quod Epicurus introduxit in Democritismum, ut fatum tolleretur, et fortunae locum daret, declinationem videlicet atomi, quod semper a prudentioribus inanissimum commentum habitum est. Sed quidquid a Deo non pendet, ut auctore et principio, per nexus et gradus subordinatos, id loco Dei erit, et novum principium, et deaster quidam. Quare merito illa opinio respuitur, ut laesio et diminutio majestatis et potestatis Dei. Et tamen admodum recte dicitur, quod *Deus non sit auctor mali*, non quia non auctor, sed quia non mali.

DE ECCLESIA ET SCRIPTVRIS.

Proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum.

CONTRADICTIONES linguarum ubique occurrunt extra tabernaculum Dei. Quare quocunque te verteris, exitum controversiarum non reperies nisi huc te receperis. Dices, verum est, nempe in unitatem ecclesiae. Sed adverte. Erat in tabernaculo arca, et in arca testimonium vel tabulae legis. Quid mihi narras corticem tabernaculi, sine nucleo testimonii? Tabernaculum ad custodiendum et tradendum testimonium erat ordinatum. Eodem modo et ecclesiae custodia et traditio per manus Scripturarum demandata est, sed anima tabernaculi est testimonium.

E P I S T O L A E.

I.

Epistola ad FVLGENTIVM.

Reverendissime P. Fulgenti,

FATEOR me literarum tibi debitorem esse: suberat excusatio iusta nimis; implicatus enim fueram gravissimo morbo, a quo necdum liberatus sum. Volo reverentiae tuae nota esse consilia mea de scriptis meis, quae meditor et molior; non perficiendi spe, sed desiderio experiundi; et quia posteritati (secula enim ista requirunt) inservio. Optimum autem putavi ea omnia, in Latinam linguam traducta, in tomos dividere. Primus tomus constat ex libris *De augmentis scientiarum*: qui tamen, ut nôsti, jam perfectus et editus est, et partitiones scientiarum complectitur; quae est *Instaurationis meae* pars prima. Debuerat sequi *Novum Organum*; interposui tamen scripta mea moralia et politica, quia magis erant in promptu. Haec sunt; primo, *Historia regni Henrici septimi regis Angliae*; deinde sequetur libellus ille, quem vestra lingua *Saggi morali* appellâstis. Verum illi libro nomen gravius impono, scilicet ut inscribatur, *Sermones fideles, sive Interiora rerum*. Erunt autem sermones isti, et numero aucti, et tractatu multum amplificati. Item continebit tomus iste libellum *De sapientia veterum*: atque hic tomus (ut diximus) interjectus est, et non ex ordine *Instaurationis*. Tum demum sequetur *Organum Novum*; cui secunda pars adhuc adji-cienda est, quam tamen animo jam complexus et metitus sum. Atque hoc modo secunda pars *Instaurationis* absolvetur. Quod ad tertiam partem *Instaurationis* attinet, historiam scilicet naturalem, opus illud est plane regium aut papale, aut alicujus collegii aut ordinis; neque privata industria pro merito perfici potest. At portiones illae, quas jam in lucem edidi, *De ventis*, *De vita et morte*, non sunt historia pura, propter axiomata et observationes majores interpositas; sed genus scripti commistum ex historia naturali et machina intellectus rudi et imperfecta; quae est *Instaurationis* pars quarta. Itaque succedet illa ipsa quarta pars, et multa exempla machinae continebit magis exacta, et ad inductivas regulas magis applicata. Quinto sequetur iste liber, quem *Prodromum philosophiae secundae* inscripsimus; qui inventa nostra circa nova axiomata ab experimentis ipsis excitata continebit; ut tanquam columnae jacentes sustollantur: quem posuimus *Instaurationis* partem quintam. Postremo superest philosophia ipsa secunda, quae est *Instaurationis* pars sexta; de qua spem omnino abjecimus: sed a seculis et posteritate fortasse pullulabit. Attamen, in prodromis (iis dico tantum, quae ad univer-

falia naturae fere pertingunt) non levia jacta erunt hujus rei fundamenta. Conamur (ut vides) tenues grandia: in eo tantum spem ponentes, quod videntur ista a Dei providentia et immensa bonitate profecta. Primo, propter ardorem et constantiam mentis nostrae, quae in hoc instituto non consenuit, nec tanto temporis spatio refrixit. Equidem memini me quadraginta abhinc annis juvenile opusculum circa has res confecisse, quod, magna prorsus fiducia et magnifico titulo, *Temporis partum maximum* inscripsi. Secundo, quod propter infinitam utilitatem Dei opt. max. auctoramento gaudere videatur.

Commendatum, rogo, me habeat reverentia vestra illustrissimo viro domino Molines, cujus suavissimis et prudentissimis literis quam primum, si Deus volet, rescribam. Vale, P. reverendissime.

Reverentiae tuae amicus addictissimus,

FR. ST. ALBAN.

II.

Rescriptum Procuratoris regis primarii, ad ACADEMIAM CANTABRIGIENSEM, quando in sanctius regis concilium cooptatus fuit.

GRATAE mihi fuere literae vestrae, atque gratulationem vestram ipse mihi gratulor. Rem ipsam ita mihi honori et voluptati fore duco, si in hac mente maneam, ut publicis utilitatibus, studio indefesso et perpetuis curis et puro affectu, inserviam. Inter partes autem reipublicae nulla animo meo carior est, quam academiae et literae: idque et vita mea antea declarat et scripta. Itaque quicquid mihi accesserit, id etiam vobis accessisse existimare potestis. Neque vero patrociniū meum vobis sublatum aut diminutum esse credere debetis: nam et ea pars patroni, quae ad consilium in causis exhibendum spectat, integra manet; atque etiam (si quid gravius acciderit) ipsum perorandi munus (licentia regis obtenta) relictum est; quodque juris patrociniū deerit, id auctiore potestate compensabitur. Mihi in votis est, ut quemadmodum a privatorum et clintelarum negotiis ad gubernacula reipublicae translatus jam sum; ita et postremae aetatis meae pars (si vita suppetit) etiam a publicis curis ad otium et literas deveci possit. Quin etiam saepius subit illa cogitatio, ut etiam in tot et tantis negotiis, tamen singulis annis aliquos dies apud vos deponam; ut ex majore vestrarum rerum notitia vestris utilitatibus melius consulere possim.

5 Julii, 1616.

Amicus vester maxime fidelis et benevolus,

FR. BACON,

III.

FRANCISCVS baro de Verulamio, vicecomes Sancti Albani,
Almae matri inclytae ACADEMIAE CANTABRIGIENSI salutem.

DEBITA filii, qualia possum, persolvo. Quod vero facio, idem et vos hortor; ut augmentis scientiarum strenue incumbatis, et in animi modestia libertatem ingenii retineatis, neque talentum a veteribus concreditum in sudario reponatis. Affuerit proculdubio et affulserit divini luminis gratia, si, humiliata et submissa religioni philosophia, clavibus sensus legitime et dextre utamini, et, amoto omni contradictionis studio, quisque cum alio, ac si ipse secum, disputet. Valete.

IV.

IV.

Inclytae ACADEMIAE OXONIENSI S.

CVM almae matri meae inclytae academiae Cantabrigienſi ſcripſerim, deeſſem ſane officio, ſi ſimile amoris pignus ſorori ejus non deferrem. Sicut autem eos hortatus ſum, ita et vos hortor, ut ſcientiarum augmentis ſtrenue incumbatis, et veterum labores neque nihil neque omnia eſſe putetis; ſed vires etiam proprias modeſte perpendentes, ſubinde tamen experiamini: omnia cedent quam optime, ſi arma non alii in alios vertatis, ſed junctis copiis in naturam rerum impreſſionem faciatis; ſufficit quippe illa honori et victoriae. Valete.

V.

Reſcriptum ACADEMIAE OXONIENSIS FRANCISCO BACONO,

Praenobilis, et (quod in nobilitate pene miraculum eſt) ſcientiſſime vicecomes!

NIHIL concinnius tribuere amplitudo veſtra, nihil gratius accipere potuit academia, quam ſcientias: ſcientias, quas prius inopes, exiguas, incultas emiſerat, accepit tandem nitidas, proceras, ingenii tui copiis (quibus unice augeri potuerant) uberime dotatas. Grande ducit munus illud ſibi a peregrino (ſi tamen peregrinus ſit, tam prope conſanguineus) auctius redire, quod filioliſ ſuis inſtar patrimonii impendit; et libenter agnoſcit hic naſci Muſas, alibi tamen quam domi ſuae creſcere. Creverunt quidem, et ſub calamo tuo, qui, tanquam ſtrenuus literarum Alcides, columnas tuas, mundo immobiles, propria manu in orbe ſcientiarum, plus ultra ſtatuisti. Euge exercitatiſſimum athletam, qui in aliorum patrocinandis virtutibus occupatiſſimus, alios; in ſcriptis propriis teipſum ſuperasti: quippe in illo honorum tuorum faſtigio, viros tantum literatos promovisti, nunc tandem (o dulce prodigium!) etiam et literas. Onerat clientes beneficii hujus anguſtior munificentia; cujus in accipiendo honor apud nos manet, in fruendo emolumentum tranſit uſque in poſteros. Quin ergo ſi gratiarum talioni impares ſumus, juncto robore alterius ſeculi nepotes ſuccurrant, qui reliquum illud, quod tibi non poſſunt, ſaltem nomini tuo perſolvent. Felices illi, nos tamen quam longe feliciores, quibus honorifice conſcriptam tua manu epiſtolam, quibus oculatiſſima leſtitandi praecepta, et ſtudiorum concordiam, in fronte voluminis demandasti: quaſi parum eſſet Muſas de tua penu locupletare, niſi oſtenderes quo modo et ipſae diſcerent. Solenniori itaque oſculo acerrimum judicii tui depositum excepit frequentiſſimus purpuratorum fenatus; exceperunt pariter minoris ordinis gentes; et quod omnes in publico librorum theſaurario, in memoria ſinguli depoſuerunt.

E domo noſtra Congregationis
20 Decem. 1623.

Dominationis veſtrae ſtudioſiſſima,

ACADEMIA OXONIENSIS.

VI.

FRANCISCVS baro de Verulamio, vicecomes Sancti Albani,
percelebri collegio SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS in Cantabrigia
ſalutem.

RES omnes earumque progreſſus initiis ſuis debentur. Itaque cum initia ſcientiarum e fontibus veſtris hauſerim, incrementa ipſarum vobis rependenda exiſtimavi. Spero itidem fore, ut haec noſtra apud vos, tanquam in ſolo nativo, felicius ſuccreſcant. Quamobrem et vos hortor, ut ſalva animi modeſtia, et erga veteres reverentia, ipſi quoque

quoque scientiarum augmentis non desitis: verum ut post volumina sacra verbi Dei et Scripturarum, secundo loco volumen illud magnum operum Dei et creaturarum, strenue et prae omnibus libris (qui pro commentariis tantum haberi debent) evol-
vatis. Valete.

VII.

Almae matri ACADEMIAE CANTABRIGIENSI.

* viz. Novum
Organum.

CVM vester filius sim et alumnus, voluptati mihi erit, * partum meum nuper edi-
tum vobis in gremium dare: aliter enim velut pro exposito eum haberem. Nec
vos moveat, quod via nova sit: necesse est enim talia per aetatum et seculorum circuitus
evenire. Antiquis tamen suis constat honos; ingenii scilicet: nam fides verbo Dei et
experientiae tantum debetur. Scientias autem ad experientiam retrahere non conce-
ditur: at easdem ab experientia de integro excitare, operosum certe, sed pervium.
Deus vobis, et studiis vestris faveat.

Ex aedibus Eborac. Oct. 3. 1620.

Filius vester amantiſſimus,

FRANC. VERVLAM, *Cancel.*

I N D E X

R E R V M

I N

Voluminibus quarto et quinto.

A A R O N orator, Vol. iv. Pag. 154.
Abecedarium, naturae, iv. 35, 402.
ejus norma, *ib.*

Abel et Cain imago duarum vitarum, iv. 38.

In Aber Barry murmur flatuum in clivo quodam sub terra auditur, iv. 432.

Abies dat picem, iv. 313.

Abramus piscis, iv. 471.

Abstergentia et purgantia, iv. 501.

Absumptio humidi, iv. 367. 369. 376. 464. 466. 467. Vid. Desiccatio.

Absynthium stomacho utile, iv. 505. Infusio ejus in cervisia praecipitur, *ib.*

Academiae, iv. 50. Quae necessaria iis instrumentis ornandisque, 51, 52.

Academicorum secta, iv. 485.

Academia nova, iv. 282.

Academiarum arctior conjunctio valde utilis, iv. 53.

Academiae mores progressui scientiarum obstant, v. 5.

Academici et sceptici philosophi scientiae certitudinem abstulerunt, iv. 36. 110. 128.

Academicorum secta, iv. 485.

Acatalepsiae opinio, iv. 128. Acatalepsia Platonis, 278. 282. 303.

Accensio luminis naturalis, v. 184.

Accentus verborum et pronuntiatio, iv. 147.

Accidentales generationes ventorum, iv. 433.

Accipiter ad annos quadraginta vivit, iv. 470.

Accumulatio legum, iv. 242.

Acedo five acrimonia potus, putrefactionis generis, iv. 511.

Acerum turbinem comescere perhibetur, iv. 438.

Acerbitas legum, iv. 234.

Acheloi et Herculis certamen; ad belli expeditiones haec fabula pertinet, v. 459.

Acida generationi succi roscidi opposita, iv. 503. 526.

Acoſta de fluxu et refluxu maris, iv. 343. Non satis constat sibi de affeclis ventis, qui spirant ad Peruviam et litora maris australis, 427. Ejus observatio de Plata et Potofa, 432.

Acouſtica, iv. 84.

Acria ad palatum vitanda, iv. 494. 504.

Acroamaticum five aenigmaticum dicendi genus dehonestatum, iv. 151.

Actaeonis fabula curiositatem illicitam coërcere excogitata, v. 449.

Actiaca pugna, iv. 233.

Actiones theatrales maxime utiles, iv. 69. Earum utilitas denuo, 147. Actionis theatralis usus multiplex, 180.

Actiones praesentes nosse plurimum prodest, iv. 217.

Actiones ad amplificandas literas circa tria versantur objecta, iv. 50. Actio naturalis, 355. Actionum solennitates, iv. 61.

Acuminatum fortius penetrat quam obtusum, iv. 156.

Aeus nauticae inventio, iv. 296. v. 119. Motus ejus convenit cum coelestibus, iv. 296. Ejus versorium, 346.

Adamas praecellit auro, iv. 159.

Additamenta quinque utilia historiae naturali, iv. 395.

Aditus facilis et vultus comis, iv. 201.

Admiratio proprie quid, iv. 22. Est semen scientiae *ib.* Admiratio est proles raritatis, 338. Admiratio Deum spectat, scientia creaturas, 22.

Adolescentes spe beati, iv. 183.

Adonidis statua, iv. 31.

Adrianus secreti investigator inexplibilis, iv. 41. Adrianus

- Adrianus de Castello, nuncius papae, v. 261.
 Adversae, res adversae, v. 356.
 Adulatio literarum dignitati nocet, iv. 29.
 Ejus turpitudine, *ib.* Magis ex more, quam malitia, 175. Aucupii genus, *ib.*
 Advocatum quid commendat, iv. 109. Eorum perorationes, 244.
 Aedificia, v. 411. De iis praecepta, *ib.*
 Aedificii partes efformare aliud, aliud compaginare, iv. 188.
 Aegyptus septem annos fertiles, totidem steriles habuit, iv. 201.
 Aegyptii vetustissimi indagatores antiquitatis, 38. Iis plurimae artes debent initium, 126.
 Aegyptii sacerdotis de Graecis vaticinium, iv. 280. Rerum inventoribus divinitatem tribuerunt, 281.
 Aegyptii, cur tot brutorum effigies in templis consecrabant, v. 116.
 Aegyptii non pro longaevis memorantur, iv. 475. 482.
 Aemuli et aequales considerandi, iv. 220.
 Aeneae oraculum, iv. 63.
 Aenigmata Sphingis, iv. 69. v. 469.
 Aenigmata dehonestata, iv. 151. Eorum usus et fines, *ib.*
 Aeoli regnum, fictio poetarum, iv. 431.
 Aeoli regnum sub terra collocatum, *ib.*
 Aequinoctialis linea, ibi homines bene diu vivunt, iv. 482.
 Aequivocationes sunt sophismata sophismatum, iv. 140.
 Aëris constitutio pestilens, iv. 91. Aër ambiens praedatorius, 116. Aëres magis et minus salubres dignoscendi, 133. Aëris motus, 137. Aër furentem concipit calorem si concludatur, 311. 314. De aëre concluso inquirendum, 315. Facillime excipit et remittit calorem, 321. Aëris dilatatio et expansio, 324. Frigora intensa in media aëris regione, 336. Aër nunquam exiit fluorem, 340.
 Aër subter aquam ascendit pressura aquae, 342. 343. Aër non est flamma accensa, 348. Super aquam se multiplicat, 368. Aëris extensio in ovis vitreis, 360. 376.
 Aër expirat a terra primo sensim et sparsim, dein invalescit et fit ventus, iv. 431. In terra clausus varias obcausas erumpere compellitur, *ib.* Aëris tumores sive superonerationes, 433. Aër expansus in ventosis, v. 16. Aër sibi quaedam assimilat, 26. Qualem rarefactionem sustineat, 27. De aëre observationes variae, 27. 30. 31. 37. Quousque condensari potest, 37. Aër desiccatur, nunquam colli-
- liquat, iv. 464. Aër aquave ambiens corpora utrum magis noceat, 471. Quo statu minus praedatorius, 482. 499. Aëris salubritas, 482. Aequalitas et mutatio ejus, *ib.* Purus, spiritus densatur, 492. Exclusus ad vitae diuturnitatem confert, 498. Mutatio, quatenus utilis et noxia, 501. Quinam optimus ad cor consolandum, 507. Aëris bonitas, *ib.* Nimis calidus suffocat, 516. Aër substantia fixa, 517. 529. Aër in nive et spuma, 522. Aër et flamma heterogenea 523. v. 153. Evolutio spiritus in aërem tanquam ad globum connaturalium suorum, iv. 524. Crassior flamma et spiritu, tenuior aqua, 525. Confusibilis et homogeneus aquae, 526. 528. Exclusus confert ad longaevitatem, 526. Cum flamma et spiritu comparatur, 528. Aëris superoneratio unde, *ib.* Quantum confert ad sonum, v. 55. 56. Aëris regio superior, 89. Media, *ib.* Incrassatur in fodinis ad tempora fluxu maris, 92. Aër et flamma quo foedere maximam partem universi occupant, 152. Aër principium rerum secundum Anaximenem, 203. Natura sua calidus secundum Teleium, 212. Spuma constat ex aëre et liquore, 12.
- Aeschines voluptatibus deditus, iv. 25. Redarguitur a Demosthene *ib.* De rebus gestis Alexandri Magni eloquium, 292.
 Aesculapius iv. 108. Medicinae deus, 109.
 Aesculapio quare Circe a poetis data soror, 109.
 Aesopi fabulae, iv. 69. *Vide* Fabula.
 Aestas serena autumnum ventosum praemonstrat, etc. iv. 451.
 Aestimatio virium ad bellum necessaria, iv. 77
 Aetatis opera sunt longe subtiliora quam ignis, iv. 379.
 Aetas desiccatur, et quomodo, iv. 464. Aetas quadrupedum, 468. Avium, *ib.* Piscium, 471. Hominum ante diluvium, 474. Post, *ib.* Prout in ethnicis auctoribus reperitur, 475. Virorum ecclesiasticorum, 478.
 Aetas producta intra speluncas et antra, iv. 498.
 Aetate provektorum catalogus, iv. 474.
 Aetates animalium decursu seculorum non minuantur, 481.
 Aeternitas, non cogitari potest quomodo defluxerit, iv. 271.
 Aether an continuus, contiguusve, v. 137. Interstellaris qualis, 153.
 Aetna flammis verisimiliter et aërem evomit, iv. 317. 432.
 Affectationes vanae, iv. 30. Affectatio ingenuitatis, putredo lucens, 174.

- Affectus animorum nemo melius descripsit, quam poëtae et historici, iv. 195. Quomodo compescendi, etc. *ib.* Etiam sepulti resurgunt, 80. Nunquam acquiescunt *ib.* Indomiti sunt instar tigridum, *ib.* Deformes et inconditi, *ib.* Quod experientia repudiavit, ambiunt, *ib.* Sunt hederæ similes, *ib.* In religionibus luxuriantur, *ib.* Sunt brevis furor, *ib.* Quomodo a ratione differunt, 155. Ad bonum apparens feruntur, *ib.* Vehementiores affectus ambigui sunt sexus, 80.
- Affectibus multum dominatur os ventriculi, iv. 497.
- Affectus militares longævitati profunt, iv. 485.
- Affectus nonnulli faciunt ad calorem robustum, iv. 494.
- Affectus animi, qui noxii, qui utiles, 495. Spes utilissima, iv. 496. Quinam cor roborant, 508.
- Affectus animorum senilis et juvenilis, iv. 520. 526.
- Affectuum molestorum cohibitio, iv. 494.
- Affectuum via brevis, iv. 526.
- Afflictiones, v. 356.
- Africa antiquis non cognita ultra citimam Aethiopiæ partem, iv. 280. Africa similes habet isthmus etc. 335. 344.
- Africæ populus non longævus, 482.
- Agens, patiens, iv. 187, 188.
- Agésilai de Pharnabazo dictum, iv. 27. Inchoavit subversionem Persiæ, 45. Comparatur Timoleonti, 163.
- Agésilai Spartani longævitæ, 476.
- Agilitas funambulorum, iv. 117.
- Agitatio comminuit spiritus, iv. 525.
- Agricultura, qualis tractatus isti arti inserviret, iv. 194. Agricultura exercenda a fundi dominis, 230.
- Agrippina, iv. 48. Tiberium verbis aculeatis commoveret, 217.
- Alacritas nimia cohibenda, iv. 219.
- Albedinis causa in nive, iv. 96.
- Albertus notatur, iv. 33.
- Album prætoris apud Romanos, iv. 239.
- Alchemia multum habet phantasiæ, iv. 33.
- Alchemistæ et Paracelsus refutantur, iv. 108. Eorum opera, 287. Error et inscitia, 379. Inventa eorum, *ib.*
- Alchemistæ in spei amplexibus senescunt, v. 206. Artis eorum sublevatio, *ib.*
- Alexander Magnus, iv. 23. Ejus expeditio in Asiam, quomodo primo excepta, 34. Achilli præconem Homerum invidit, 42. Ab Aristotele, Callisthene, aliisque edoctus, *ib.* Maluit doctrina quam imperio omnibus præcellere, *ib.* Cassandrum perstrinxit, Callisthenem clam odio habuit, *ib.* Assentatores irrisit, *ib.* Antipatrum perstrinxit et Parmenionem, 43. Noluit suffurari victoriam, 43. 229. Summus logicus, 42. In rhetoricis elegantissimus, 43. In politicis versatissimus, *ib.* Ejus de Darii arcula judicium, viz. ut Homeri opera in ea asservarentur sententiam tulit, 42. Epistola objurgatoria ad Aristotelem missa, *ib.* Apophthegma in Diogenem, *ib.* Magnam vim pecuniæ suppeditavit Aristoteli, 52. Non in finitimis bellis occupatus, 76. Dictum ejus de somno et venere, 42. 169.
- Alexandri M. res gestæ ab Aeschine pro miraculo habitæ, 292. De eo aliter locutus T. Livius, *ib.*
- Alexandri Borgiæ dictum, iv. 103.
- Alexandri Severi imperium, iv. 24.
- Algebra non bene consummata, iv. 102.
- Alkermes confectio, iv. 113.
- Alimentandi vis et potentia, iv. 517.
- Alimentatio quatuor modis promovetur, 116.
- Alimentatio varii generis, iv. 473. 525. Quomodo perficitur, 473. Per clysteria, 474. Ejus actiones *ib.* Differentia et historia *ib.* Per exterius longævitati utilissima, 527.
- Alimenti via et transitus, iv. 473. Alimenti natura qualis esse debeat, 502. Alimenti assumptio, spiritus vivi opus, 518. Ejus quantitas quonam abit tota, cum non tota excernatur, neque omne reliquum convertatur in succos et substantiam corporis, 517. Ejus renovatio quotidiana, *ib.* Calculi indigentiae ejus, 518. Alimenti tempus, 517.
- Allegoriæ in antiquorum fabulis admittendæ, v. 436.
- Aloe hepatis noxia, iv. 506.
- Alphabetum vulgare et occultum, iv. 148. Nul- lum in regno Sinarum, 286.
- Alpibus et montibus nivalibus non reperitur insignis aliqua vitæ longitudo, iv. 482.
- Altaris fabrica ab Herone descripta, v. 17.
- Alteratio et redintegratio spirituum, iv. 497.
- Alteratio quomodo fiat, v. 83.
- Altercationes vanae scholasticorum, iv. 31.
- Alternatio et varietas, iv. 525.
- Alvus ventris juventute siccior, vergente ætate humidior, signum longævitatis, iv. 484.
- Amadicius de Gallia, iv. 288.
- Amanuensium inscitia in aulis principum, iv. 150.

- Amare et sapere non semper cuique conceditur, iv. 53.
 Amatus discipulus Johannes apostolus, iv. 478.
 Ambigua quomodo tollenda, iv. 244.
 Ambitio est pestis hominum, iv. 188. Ejus genera, 304.
 Ambitio professorum impedit progressum scientiae, v. 107.
 Ambitio, v. 403. Ejus natura, *ib.*
 Ambitiosorum usus, *ib.* Quomodo coercendi, *ib.*
 Ambragrisia cordiale, iv. 486. Ambrae, opiatum secundarii, 491. Vfus ejus insignis in vita prolonganda, *ib.*
 Ambrosius, iv. 60.
 Amici, v. 418. Amici perfidi, 356.
 Amici cadant, modo inimici intercitant, iv. 226. Sunt fures temporis, 202. Moneant se invicem, 213.
 Amicorum delectus sit prudens, iv. 212. Eorum mollities in admonendo reprehenditur, 213.
 Amicitia eadem facit, quae fortitudo, 175.
 Amicitia, v. 387. Cum quibus contrahenda ad inquisitionem animorum, iv. 219.
 Amicitiae beneficia, v. 388.
 Amnes tanquam in sicco ponunt venti, iv. 430.
 Amnesia, iv. 212.
 Amor rerum concordia, iv. 74. Varii nominis, 175. Mores optime format, 198. Ejus characteres a Menandro et Xenophonte, *ib.*
 Amor, nisi faucians, diffundit spiritus et vitam abbreviat, 496.
 Amor, v. 363. Animi magni infirmam hanc passionem non admittant, *ib.* Rerum naturae et valori vero insultat, *ib.* Ejus aestus, *ib.* Viri militares amori dediti, *ib.*
 Anabaptistarum haeresis, iv. 185.
 Anachoretarum vita longa, iv. 498.
 Anacreontis poetae vita, iv. 476.
 Analytica, iv. 139.
 Anastasii Dicori imperatoris aetas, 478.
 Anatomicae disquisitiones ubi desiderantur, iv. 112.
 Anatomia simplex et comparata, *ib.* Plurimae dissectiones ad comparatam necessariae, *ib.*
 Anatomia vivorum desideratur, iv. *ib.* Corporum organicorum commendatur, 309.
 Anaxagorae inventio, iv. 71. *id.* 95. 280. Ejus philosophia de homoiomeris, 276.
 Anaxarchi patientia, cum linguam in os tyranni expueret, iv. 105.
 Anaximenes aërem rerum principium statuit, iv. 71. v. 203.
 Andes inter Peruviam et Chilem, iv. 438.
 Andis Peruviani cacumen nive destitutum, 312.
 Andromanae, quare Spartanarum mulieres ita vocabantur, iv. 483.
 Angeli ceciderunt, iv. 198. Eorum et spirituum natura nec inscrutabilis nec interdicta, 86.
 Veneratio prohibita, *ib.* Natura Deo proxima, 37. Ordines angelorum varii, *ib.*
 Angli bellicosi, iv. 230.
 Anglia regnum haereditarium, iv. 63.
 Angliae historia quam vilis et indigna, iv. 63.
 Angliae coloni Galliae rusticos superant, 230. Quae in Anglia ad potentiam militarem apprime conducunt, *ib.*
 Anglica gens vivax, iv. 481.
 Anguilla piscis, non longaeva, iv. 471.
 Anguillarum scissarum partes cur diutius moveantur, iv. 518. 522.
 Angustatio partium, iv. 467.
 Anhelitus, v. 33.
 Anhelitus detentionis tempus, iv. 516. In animalibus, *ib.*
 Anicii Justiniani aetas, iv. 479.
 Anima rationalis, unde et quibus subsistat, iv. 517.
 Animae rationalis organum est aurae divinae particula, iv. 226. Substantiarum simplicissima, 119.
 Anima sensibilis, iv. 48. De anima humana doctrina, 119.
 Anima sensibilis five producta, vi. 120.
 Animarum emanationes duae, iv. 119. Ejus generatio primitiva, *ib.* Plurimae ejus supra animas brutorum praecellentiae, *ib.*
 Animae facultates, five de objectis facultatum, *ib.* Facultates ejus notissimae, *ib.* Non est entelechia, 121. Est forma formarum, 125.
 Ejus medicina etc. 192. Et remedium summarium, 198. Ejus status, divinitatis caractere ab Aristotele insignitus, *ib.* Animae angustae et degeneres immisericordes, 208.
 Animi bona primum quaerenda, iv. 226. Cultura, 192. Emendatione opus, 224.
 Animus humanus fabricatus instar speculi, iv. 21. Animus ne sit pensilis anhelat, 138. Quando vere sanus et validus censendus est, 186.
 Animi impetum cohibere immensum quid, *ib.*
 Animi hominum nunc in perfectiore, nunc in deteriore statu reperiuntur, iv. 196. Similis aquis et speculo, 214. Animi vexatio et inquietudo, 199. Qua clave referandi certissime, 218.
 Animi janua sunt oculi, os, vultus, gestus, 217.
 Animus humanus quomodo flectendus et effingendus, 223.
 Animalium aetates variae, iv. 463, et seq.

Animi

- Animi periodi, in memoria labili, etc. 520.
 Annae Bolenae, ad Henricum octavum, nuncium, v. 501.
 Annaeus Seneca, v. 189.
 Annales quomodo a diariis differant, iv. 65.
 Res illustres annalibus mandantur, *ib.*
 Anni tempestates salubriores, iv. 133.
 Anniversarii venti, five etesii, iv. 425.
 Anser longaeva, iv. 470.
 Antennae, five virga mali in transversum, iv. 443.
 Anthropomorphitarum haeresis, iv. 141. In cellis monachorum orta, *ib.*
 Anthropophagi, unde in id vitium prolapsi, iv. 473.
 Anti-cato, iv. 44.
 Antichristus, omnium seculorum maximus impostor, iv. 87.
 Anticipationes, earum usus et abusus, iv. 208.
 Antidotus, iv. 40. 146.
 Antinomiae legum retractandae, iv. 240.
 Antiperistasis, iv. 368. 436. Contractionis causa, v. 36.
 Antipodes qui primi asseruerunt, impii habebantur, iv. 289. v. 108.
 Antiqui, quam exiguum mundi partem noverant, iv. 280.
 Antiquitas quatenus retinenda, iv. 87. Vel minimum ab antiquorum opinionibus et loquendi more desectendum, *ib.* Auctoritatis est patrona, 248. Ejus reverentia, 34. Nimia ejus reverentia homines a progressu in scientiis detinuit, 285.
 Antiquitatis et novitatis studium iniquum, iv. 34.
 Antiquitatis nimium studiosi, 146.
 Antiquitates sunt historia deformata, iv. 61. Historiarum reliquiae tanquam tabulae navfragii, *ib.* Ex quibus monumentis et quanto cum labore colliguntur, *ib.*
 Antiquitates legum, iv. 246.
 Antiquorum scientia qualis, v. 192. Antiqui mali philosophi in natura, v. 113. Fabulae antiquorum explicantur, v. 436, et seq.
 Antitheta rerum varia, a iv. 165, usque ad 178.
 Antoninus cymini sector vocatus, iv. 41. Subtilis et scholasticus, *ib.* Regnum ejus calamitatis expers, *ib.* Ejus vitium evitandum, 153. Ei grata fuit aurigatio, 187.
 Antonini Pii mors, v. 504.
 Antonius Musa medicus, iv. 478.
 Antonius coenobitarum primus institutor, *ib.*
 Antrorum vita, iv. 498.
 Anytus, Socratis accusator, iv. 23.
 Apeliotes ventus, iv. 423.
 Apenninus mons, iv. 482.
 Aperientia, iv. 501.
 Apes per integram hiemem dormiunt, iv. 495.
 Apis et philosophiae similitudo, iv. 292.
 Aphorismi unde conficiendi, iv. 152, passim.
 Aphorismi de conficienda Hist. Nat. prima, 391. De auxiliis mentis, v. 184.
 Apogaea, iv. 91.
 Apollo medicinae deus, iv. 108. Cur musicae etiam, *ib.*
 Apollonii de terra vana opinio, v. 92.
 Apollonius Tyaneus, de eo plurima, iv. 479.
 Apollonius centenarius cum avo triginta et centum annorum, *ib.* 496.
 Apophthegmata secures et mucrones verborum, iv. 68. Caesaris *ib.* Veterum sapientum per similitudines, 69.
 Apoplectici, ad eos excitandos inventum Fracastorii, v. 17.
 Apotheosis five relatio inter divos, iv. 40. Ejus tres gradus, *ib.* Apotheosis errorum, 276.
 Pestis intellectus, quia vanis accedit veneratio, *ib.*
 Appetitus scientiae, a quibus causis, iv. 36.
 Appetituum et motuum duo genera, iv. 93.
 Appetitus duplex rerum creatarum, viz. conservandi et propagandi, 193.
 Appetitus acuitur per varietatem, iv. 525.
 Appetitus novorum quomodo fraenandus, iv. 496. Spiritus aëris, 524.
 Appius caecus annosissimus, iv. 480.
 Aqua non ascendet altius, quam caput fontis, 34.
 Aqua salsa lucescit nocte, iv. 122. 314. In summo posita vinum dilutum separabit, 130. Plus ponderis et minus dimensionis habet, quam vinum, 132. Balneorum naturalium, 314. Aqua regis solvit aurum, 316. Fortis argentum solvit, *ib.* Calida in balneis, quomodo calefit, 317. Aqua aegre patitur compressionem, 360. Aquae exiguae cito corrumpuntur, 362. Non subintrat rimas minores, 365. Repositio corporum in fundo aquarum, 374.
 De Aqua experimenta varia, v. 15. 27. 33. 37.
 Aqua dulcis a navis exprimitur e vellere vaporibus marinis exposita, v. 32. Aqua condensata quales edit effectus, 37. Aqua citissime sorbetur ab aëre, iv. 461. Aqua pura frequenter epota, reddit succos corporis

- ris minus spumosos, 503. E floribus aurantiorum, errhinum odorem, 507. Aqua ad potum, 510. Utrum aqua sive aer, corpora ambiens, plus noceat, 471. Tenuior pulvere, crassior aere, 524. Aqua et aer sunt corpora valde homogenea, 526. 528. Aqua petrefaciens, v. 67. Aquam in crystallum versa, *ib.* Principium rerum juxta Thaletem, v. 202.
- Aquarum vis, ideoque aeris, erumpere solet cum terra sit arida et rimosa, iv. 431. Aquae tumescunt ante tempestates, *ib.* Vltterius quaerendum an aquae certis temporibus non tumescant, v. 15. Aquae ardentes et chemica olea rejicienda, iv. 486. Aquarum stillatitiarum rectus usus, *ib.* 490. Aquae haustus in introitu lecti ventriculum reddit fortem, 495. Aquae feruntur regulariter ab oriente in occidentem, v. 94.
- Aquae-ductus in quem finem excogitatus, iv. 50.
- Aquea aeri consubstantialia, iv. 94.
- Aquila longaeva habetur, iv. 469. Rostrum renovat, *ib.* Vid. p. 471. 487.
- Aquila et Priscilla, apostolorum coadjutores, eorum longaeuitas, iv. 478.
- Aquilones anniverfarii, circa exortum caniculae, spirant a mari glaciale, iv. 437.
- Aquinas reprehenditur, v. 190.
- Arabes scriptores fabulosi, iv. 31. Quae addiderunt in scientiis non multum habent momenti, 280. Medici, 490. v. 190.
- Arabes dispensatoriorum conditores, *ib.*
- Aranea, etc. sepulta in electo, iv. 521.
- Araneae ante ventum sedulo laborant, iv. 452.
- Arbelae campi, iv. 229.
- Arbor monarchiae, *ib.*
- Arbores quomodo fructuosiores evadant, iv. 51.
- Arborum insitio et inoculatio, iv. 129. Quae juxta se fata laetius proveniunt, et e contra, 380. Inflammabiles in regionibus frigidis, 313.
- Arbores juxta mare, se incurvant, quasi averfantes auras maris, iv. 427. Vnde in terra sepultae inveniuntur, v. 15. Quae magis durabiles, quae minus, iv. 462. Qualia sunt quae conferunt ad longaeuitatem arborum, 466. Arborum duratio, 463. Earum feracitas et productio aetatis, 466.
- Arca in diluvio, in eremo, in templo, iv. 66.
- Arcadia, situs ejus, iv. 482.
- Arcadium reges longaevi, iv. 475. 479. Eorum fabula de luna, v. 150.
- Arcana difficulter tegi possunt, iv. 218. Eorum revelatio quibus rationibus impetanda, *ib.*
- Archaeus faber, opinio ejus risu excipienda, iv. 369.
- Archetypus, iv. 37.
- Archias, poeta bonus, memoria praepollens, iv. 105.
- Archimedes, iv. 33. Ingenii ejus de quantitate ponderis et dimensionis, 133.
- Architectura, intentio ejus duplex, iv. 188. Architectura scientiarum, 124.
- Arcturi ortum tempestates comitantur, iv. 436. 449.
- Arcturus quid poterit quoad tempestates, 436.
- Ardeae, earum de ventis praefagium, excelsum petentium, 451.
- Arefactio, iv. 521. Vide Desiccatio.
- Arganthonius Gadium rex, iv. 479.
- Argentum vivum an vertatur in aurum, iv. 100.
- Argentum vivum, iv. 130. Quomodo stupefit, et ita figatur ut fiat malleabile, *ib.*
- Argentum vivum, latet in eo spiritus flatuosus, iv. 453. Fortasse vertatur in argentum, v. 7. Modus mortificandi argentum vivum, 29.
- Argentum vivum an corporum monumentum, ut electrum formicae, esse possit, iv. 521.
- Argentum, an ei superinducatur flavus color aut augmentum ponderis, iv. 308. Ejus cum auro consensus et coitio, 367.
- Argentum et aurum inter se comparantur, v. 59.
- Argestes ventus, iv. 423.
- Argus, iv. 176.
- Ariadne Dionysi uxor, iv. 79.
- Aristippus Dionysio ad pedes procidit, iv. 29.
- Aristoteles in philosophia dictator, iv. 31. Ejus integritas in conscribenda historia animalium, 33. 293.
- Aristoteles logicam philosophiae immiscuit, iv. 35. Liberalitate Alexandri instructior accessit ad conscribendam historiam animalium, 52. Exemplo suo decoravit historiam mirabilium, 56. Alexandri praeceptor, 42. Ait naturam in portionibus minimis optime cerni, 57. Improbatur quod nova artium vocabula finxerit, 87. Vbi notatur confidentia ejus et impetus contradictionis, *ib.* Ingenii admirabilis, sed ambitiosus, *ib.* Alexandrum aemulatus, monarchiam in opinionibus affectavit, *ib.* Ottomannis similis, 95. 278. Accusandus quod naturam pro

- pro Deo substituerit, 98. Et quod causas finales perpetuo inculcat, *ib.* Scripsit ut logicae amator, *ib.* Promiscue tractavit mechanicam, 99. Dicit physicam et mathematicam generare mechanicam, 102. Fabricam corporis quiescentis tractavit solerter, 106. Dictum ejus de imperio animae in corpus, 125. Sui temporis sophistas deridet, 134. In omni motu corporum statuit aliquid quiescens, 138. Perperam Democritum fugillat, 153. Coepit colligere colores boni et mali apparentis, 156. Ejus erga rhetores aemulatio, 154. Ait adolescentes posse beatos esse spe, 183. Quam ob rem Herodici meminit, 186. Viam acquirendae virtutis inculcat, 192. Affectus in ethicis praetermisit, 194. De voluptate et dolore, *ib.* Sententia ejus de consuetudine rejicitur, *ib.* Naturalem philosophiam logicae prorsus mancipavit, 273. Etiam corripit, 275. Experientiam ad constituenda axiomata non rite consuluit, *ib.* Quomodo se gessit versus alios, 278. Laus et vituperium ejus, 341.
- Aristotelis commentum de alligatione cometae ad astrum, iv. 341.
- Aristoteles, discrimen ejus inter plantas et animalia, iv. 463.
- Aristoteles de avium generatione, 469. Quid tradit de flamma, iv. 515.
- Aristotelis observatio de plantis, iv. 528.
- Aristotelis philosophandi mos reprehenditur, v. 86. et passim. Pessimus sophista, 190. Vnius speciei planta procerior, 193. Ejus moralia laudantur, 194. Corripit naturalem philosophiam, 111. Ejus coelum phantasticum, 140. Generationem et corruptionem tribuit obliquae solis viae, 210. Vid. 200. Quid notat in doctrina Empedoclis, 213.
- Aristippi abjecta submissio, iv. 29.
- Arithmetica quam male tractata, iv. 102.
- Arnoldus de Villa Nova, v. 191.
- Aroma frigidum nitrum, iv. 492. Mordet linguam frigore, ut aromata calore, *ib.*
- Aromata, iv. 312. 317.
- Aromatum et nitri collatio, 492.
- Ars metallica ante diluvium, iv. 38.
- Ars a natura, et artificialia a naturalibus, quomodo differant, iv. 55, etc.
- Ars et industria humana naturae et fato subministrant, 111.
- Ars judicii, iv. 138. Dividitur in analyticam et doctrinam de elenchis, *ib.* Sine usu parvi facienda, 144. Multa exempla artium inutilium afferuntur, *ib.*
- Ars imperii, iv. 227.
- Ars non damnanda, 288.
- Artis impressoriae commoda, iv. 248. Inventio aperta et fere obvia, 296.
- Artaxerxes, iv. 45.
- Artaxerxis Persae aetas, 476.
- Artessi, trecentos annos viventis ex alieno spiritu fabula, iv. 487.
- Artes quid efficiant, iv. 22. Emolliunt mores, 24. Artes quae plus habent ex phantasia, quam demonstratione, 33. Inveniendi adulescunt, 135, passim. Liberales florent, republica in summo posita, 118.
- Artes sicut plantae, iv. 151. Quale super res humanas exercent imperium, 306.
- Artes mechanicae, earum progressus, iv. 1. De istis artibus collectiones, 57. Quam fundamentales historiae naturali, *ib.*
- Artes mechanicae, v. 105. 120. Artium facultates aut empiricae sunt, aut rationales, *ib.*
- Artes logicae quatuor, iv. 125. A tenuibus initiis ortum ducunt, 131. Malae damnantur, 226. Quae ad visum et auditum pertinent, quare liberales, 118. Artium historia maxime utilis et quare, 393. Artes quae praestantiores; quae jejuniore sunt usus, *ib.*
- Arthuri principis nuptiae, v. 322. Mors, 323.
- Arthurus Britannus, iv. 100. 288.
- Articuli inquisitionis de gravi et levi, iv. 136.
- Articuli inquisitionis de ventis, iv. 419.
- Artificialibus ad excitandum naturae lumen primae partes tribuendae, iv. 407.
- Arvum grano ex ipso proveniente haud conferendum, iv. 473.
- Ascensus particularium ad generalissima, iv. 294.
- Aschamus praelectionibus illustrat Ciceronem, iv. 30. Aselli, stellae sic dictae, iv. 449.
- Asia antiquis incognita, iv. 280.
- Asini aetas, 468.
- Asinius Pollio centum annos superavit, iv. 480.
- Aspersio levis, iv. 499.
- Astatio debet fieri igne vivido, 510.
- Asseclae venti qui, iv. 426. Asseclae mundi, auster et boreas, *ib.* De ventis asseclis observatio, *ib.* Maris et continentis sunt diversi, *ib.* Sunt venti terrarum cavernosarum, 432.
- Assentatio, infima est assentatio vulgi, iv. 173. Assimilatio,

- Assimilatio, passim, iv. 368, 369.
 Assimilatio corporum unde fit, iv. 512. Optime fit cessante motu locali, 526.
 Astringentia ex aquis mineralibus, iv. 499. Quae et occludentia, 528.
 Astris nulla inest fatalis necessitas, iv. 90. Ex astris fata elici non possunt, 101. Astrorum substantia, v. 147. An veri ignes, *ib.* An Astra augeantur, minuantur, generentur, extinguantur, 149. Eorum magnitudo, figura, et distantia, 151, 152.
 Astrolabium, iv. 51. 351.
 Astrologia multum habet phantasiae, iv. 33. In plurimis fundamento caret, 90.
 Astrologia multis superstitionibus referta, *ib.* Sana desideratur, 92. Quid in ea desideratur, *ib.* Quomodo conficienda, *ib.* Ad quid adhibenda, 93.
 Astrologiae multa commenta refelluntur, 90. Videlicet planetarum per certas horas imperium, *ib.* Distributiones domorum, *ib.* Doctrina de nativitatibus aut conceptionibus, *ib.*
 Astrologiae quid retinendum, *ib.* Potius expurganda quam abjicienda, *ib.* Quid in ea desideratur, *ib.* Doctrina de revolutionibus plus habet sanitatis, quam reliqua astrologia, *ib.* 91. Ejus superstitio, 161.
 Astrologia sana, 92. Quales praedictiones ex ea fieri possunt, *ib.* Modis quibus ad emendatam astrologiam via sternitur, *ib.* Insania astrologica, 93. Suas habet, praedictiones, 120. In astrologiae traditionibus distincta ingenia, 193.
 Astrologorum philosophia, 485.
 Astronomia comparatur Prometheo, iv. 89. In plurimis differt ab astrologia, *ib.* Quid et quantum in illa desideratur, *ib.*
 Astronomiae et philosophiae diversa munera, v. 140. 157.
 Astuti homines, unde artem trahunt, iv. 106.
 Astutia, v. 382. Astutiae differentia a vera prudentia, *ib.*
 Atalantae pomum aureum, iv. 11. 36. 279. Plae, 299.
 Atalanta et Hippomenes, quid significat haec fabula, v. 461.
 Athanasii aetas, iv. 479.
 Atheismi causae, iv. 22. v. 373. Incommoda, *ib.* Atheismi stultitia, 529.
 Athenienses culpantur a Demosthene, iv. 223. Quales in bellis suscipiendis, 232. Eorum leges condendi mos, 241. In inventione legum et artium clari, 304.
 Athenienses mulieres, etc. iv. 483.
 Athletica, quo sensu accipienda, iv. 117.
 Athletarum unctiones, iv. 509.
 Atlanticum mare, iv. 344.
 Atlantis fabula, iv. 138. Ad polos mundi traducitur ab Aristotele, *ib.*
 Athos mons, mira de eo traditio, ut et de Olympo, 438.
 Athos, in Atho monte nec imber nec ventus, *ib.*
 Atomus, ex quo fonte eorum opinio manavit, iv. 71. Huic se applicuit Democritus, *ib.* Atomus sive pulviscula, Democrito non fuerunt principia rerum, 132.
 Atomorum aequalitas et inaequalitas, v. 80.
 Atomus dupliciter fumitur, v. 80. An dantur atomi, *ib.*
 Atomus an sit visibilis, *ib.*
 Atridae, iv. 156.
 Atriola mortis, iv. 515. 518.
 Atrophia senilis, iv. 115. 518.
 Attenuatio humoris, iv. 466.
 Atticus Ciceronem monet de vultu et gestu, iv. 201.
 Attractiva facultas, quoad alimenta, iv. 508, 509.
 Attritione mos excitandi ignem, iv. 311.
 Auctoritatis vitia quatuor, v. 365.
 Aucupum et venatorum mos ad capiendas volucres et bestias, iv. 195.
 Audacia, iv. 174. v. 366. Ejus usus, v. 367.
 Aves aquaticae volitantes et ludentes in sicco tempestates praenunciant, iv. 451. Terrestres aquam petentes idem indicant, *ib.* ubi de prognosticis plura. Avium generatio, vitae duratio et historia, 469, 470. Plurimae quadrupedibus longaeiores, 470. Capitibus avulsis cur subsultent, 522.
 Augurum mos et vanitas, iv. 70.
 S. Augustinus, iv. 60.
 Augustinus Donius male non scripsit de anima sensibili, iv. 120. Telestii discipulus, *ib.*
 Augusti eloquentia ex Tacito, iv. 19. Precabatur sibi euthanasiam, 113.
 Augustus Caesar non fuit dissimulatus, iv. 222. Formula ejus jurandi apud populum, *ib.* Ad statuam Julii Caesaris manum protendit, *ib.* Potius ab avunculo diversus quam illo inferior, 216. Moriturus ab amicis quid petierit, *ib.* In oculis hominum vixit, 220. Debit aut nunquam nasci aut nunquam mori, 226. Summa patravit mala, etiam bona, *ib.*
 Augusti Caesaris miseriae a Plinio descriptae, v. 458. Cur signo Sphingis usus esset, 469. Magnitudo animi ei inerat inturbida, 500. Viribus

Viribus animi impar Julio, pulchritudine et sanitate superior, *ib.* Placidam mortem in votis habuit, *ib.* iv. 113.

Augustus vitam fabulam esse voluit, iv. 477.

Annum septuagesimum sextum implevit, *ib.*

Aulici cujusdam ad Elizabetham reginam petitio, v. 507.

Aura continua circa maria spirat, iv. 433.

Aures cartilagineae, non carnosae, optimae, iv. 484.

Auri et gemmarum fabellae in medicina culpabiles, iv. 487. 510. Extinctio in potum, 505. Vfus qualis improbatur, 501. Vfus in cordialibus, 508. Aurum quandoque reperitur in fluviis, quod notatu dignum, v. 5. Transmutatio metallorum in aurum pro suspecta habenda, 6. Auro nihil ponderosius, 7. An fieri possit potabile, 18. Pro cordiali, iv. 486. In quibus praestat aurum argento, v. 60. Aurum rubiginem non patitur, iv. 461. Nullo igne minuitur, 464. Triplici forma exhibetur, 486. Aurum apertum absque corrosivis, vel saltem absque venenatis cordiale non vulgare, *ib.*

Aurum aliquando excoquitur igne, quandoque in arenulis purum invenitur, iv. 56. Produci forsan potest multa et sagaci molitione, 100. Aurum potabile, 115. Juxta positum, argentum vivum imbibit, 130. Habet plus ponderis et minus dimensionis quam argentum, 133. Auri proprietates, 308. Auri et argenti vivi coitio, 367. Frustum auri detentum in ore operariorum, in fodinis argenti vivi, *ib.*

Auster noctis affleat, iv. 426. Pluviosus apud nos et pestilens, 427, 428. Austri qualitates et potestates, *ib.* Humilis et lateralis, *ib.* Africae serenus, *ib.* Non generat vapores, *ib.* Auster et Boreas frequentius spirant quam Euris et Zephyrus, *ib.* Saluberrimus marinus, *ib.* A continenti magis morbidus, *ib.* Lenior non admodum cogit nubes: commotior, e contra, *ib.* Cum oritur aut desistit, fiunt mutationes tempestatum, *ib.* Post pruinas aut nives diuturniores non alius fere ventus spirat, *ib.* Noctu frequentius spirat, *ib.* Eo flante majores volvuntur fluctus, quam Borea; et mare coerulescens est, *ib.* Auster plerumque integer et solitarius, *ib.* Minime omnium desiccatur, 430. Quoad Austrium et Boream vertendi poli, et simul observationes, *ib.*

Authentici scriptores, iv. 244.

Auctores artium consecrati inter deos, 40.

Auctorum mos improbandus, iv. 2.

Authypostatae propositiones, iv. 251.

Autumnus serenus ventosam hiemem praemonstrat, iv. 451.

Auxiliares libri in scientia juris, iv. 245.

Axes rotarum flammam concipiunt, iv. 311.

Axiomata unde, iv. 268. 271, etc. Perperam tractata ab Aristotele, 276. Convertibilia facere, felix est ingenii, 153.

Axiomatum iniquitas corrigenda, 56. Varia, 83. Diversis scientiis applicantur, *ib.* Quaelia adhuc nemo composuit, 84. De axiomate constituendo, 294. Axiomatum genera, 308.

B

BACCHI generatio, quid hac fabula voluerunt veteres, iv. 79. v. 460.

Bacon (Rogerus) laudatus, v. 191.

Baconi institutum in conscribenda sua hist. nat. iv. 405, et seq. Monitum ejus de sua historia naturali et experimentalis, 410. Adolescentens fuit Pictavii Gallia, 520. Ejus indoles naturalis, v. 195. Ejus genus et educatio, *ib.* Bella civilia et sectarum malignitatem metuit, *ib.* Cogitationes de interpretatione naturae, 105, et seq. Epistolae, 531, et seq.

Bacula lignea cineribus sub calidis flectantur ad arbutum, iv. 196. v. 19. 27.

Balaenarum vasta moles, iv. 471.

Balbus, iv. 53.

Balnea artificialia commendantur, iv. 114. Calida naturalia, 311.

Balnea calida, iv. 313.

Balnea ex lacte exhibentur in marasmiss, etc. 474. Balnea perpetua, 488.

Balnea, iv. 484. 499. 501. 512. 514. Sanguinolenta, 513. Sicca supercalefacta, mortem properant, 516. Calida cum frictionibus, 519.

Balnea raro usurpanda, iv. 499.

Balnea et unctiones, iv. 500.

Balnea quae utilia, iv. 503. Tres debent habere proprietates ad malacissanda corpora, 513. Ex sanguine infantium sanare lepram receptum est, *ib.* Quadruplex operatio comitari debet, 514.

Balneatio pedum cerebro utilis, iv. 508. Quo modo instituenda, *ib.*

Balneationum alimentatio, iv. 527.

Balneum Mariae, iv. 378.

Balsamorum medicinae culpabiles, iv. 487.

Barbara

- Barbara et civilia tempora comparantur, iv. 482. In Barbaria nobiles ex usu ambrae longaevi, 491.
- Barbariae montium vitia, iv. 498.
- Barbarossa senex puerulos stomacho applicabat ad fomenta, iv. 514.
- Belgæ, v. 368.
- Belluae, procellae, cum nebula, instar columnae, se sustinente, iv. 435.
- Basiliscus aspectu necat, si primus quempiam conspexerit, iv. 191.
- Bella Romanorum quomodo gesta, iv. 77, 78. Quale genus belli eligendum, 76. De genere belli eligendo praecepta, *ib.* Moderna in tenebris geruntur, 233. Ob vindictam justam fere felicia, 77. Non levi de causa suscipienda, 76.
- Belli causae, iv. 77. 232, etc. Propagatio legis et sectae, 232. Injuriae illatae, *ib.* Auxilia focis mittenda alacriter, 77. 232. Sit causa justa bellorum, 77. In bello maxime prodest celeritas, *ib.* Et consiliorum occultatio, *ib.* Providentia a Pallade, *ib.* Ejus nervus an sit pecunia, 229.
- Bellum Peloponnesi, iv. 62.
- Bellum adversus Brutum et Cassium vindicavit mortem Caesaris: Severi mortem Pertinacis: Bruti Lucretiae mortem vindicavit. iv. 77. Britannicum a Carolo VIII. Galliae rege gestum, *ib.*
- Bellum civile instar caloris febrilis, iv. 232. Moderna bella, *ib.*
- Bellum sacrum, v. 513. &c.
- Benedictio Judae et Isacharis, iv. 230.
- Benevolentia, contribuendi genus, v. 274.
- Berecynthia, iv. 85.
- Bernardinus Telefius, iv. 119.
- Betel radix narcotica, iv. 490.
- Bethlehem hospitium, in eo phrenetici plures longaevi, iv. 481.
- Bezoar lapis, ejus usus in medicina, iv. 486. Quomodo utendus pro cordiali, 508.
- Biantis monitum, iv. 226.
- Bibere calidum, mirandum quod abiit in desuetudinem, iv. 505.
- Bilis functio ad longaevitatem, iv. 472.
- Bibliothecae, earum usus, iv. 50. Immensa librorum varietas in iis, 286.
- Bicolores flammae, iv. 349.
- Blaesus praefectus, 180.
- Bodlei (Thomae) epistola ad Fran. Baconum, v. 123.
- Bombarda, utrum sonus in ea diminui possit, v. 53.
- Bombycini filii inventio, iv. 296. 338.
- Bona corporis humani quatuor, iv. 108. Boni et mali colores, 157, etc. Boni genera et gradus, 184.
- Bona animi et corporis raro in homine conveniunt, iv. 199.
- Boni exemplar, iv. 183. Positivi natura optime descripta, *ib.* Etiam comparati, *ib.*
- Bonorum animi et corporis relatio, iv. 199. Ex quibus seorsum constat, *ib.* Bonorum fama efflorescit, 206.
- Bonum individuale, iv. 184.
- Bonum activum individuale differt a bono communionis, iv. 193. Commune, quantum praevaleat individuali, 184. Communionis sive officii, 188. Individuale vel activum vel passivum, 187. Boni activi praeeminentia, *ib.* Passivum dividitur, *ib.* Perfectivum, *ib.* Conservativum, *ib.*
- Bonum e mala causa, de opiatis dictum, iv. 490.
- Boreas diei afflecla, iv. 426. 429. Serenus apud nos, 428. Celsus et spirans ex alto, 424. 428. A mari suspectus, a terra serenus, 428. Boreas saepe oritur priori tempestate manente, *ib.* Si noctu oriatur raro ultra triduum durat, *ib.* Borea flante, saepe contrarii venti simul spirant, *ib.* Nocet phthificis, *ib.*
- Borgias vitam sacerdotalem ejuravit, iv. 220. Indignus principatu et sacerdotio, *ib.*
- Borgiae de expeditione Gallorum in Italiam dictum, iv. 269. v. 166.
- Botrus contra botrum citius maturescit, iv. 131.
- Bovis aetas extenditur ad sedecim annos, iv. 469. Boum laboribus exhaustorum restitutio, 514. Bos sub eviscerationem mugiens, 518.
- Branchiae, organa respirationis in piscibus, iv. 471. 516.
- Brasilia, iv. 482.
- Brasilienses admodum longaevi, 499.
- Briareus, iv. 176.
- Britannia, iv. 482.
- Britannia potentia navali praecellit, 233.
- Britones glasto corpora pingentes, longaevi-ores, 499.
- Briza inter tropicos constanter et luculenter iv. 424. Quare, 425. Extra tropicos quasi imperceptibiliter spirat, 424. Non Eurus integer, sed Euro-aquilo, *ib.*
- Brodium matutinum prodest cerebro, iv. 508.
- Brutorum animae, iv. 119. Ex elementorum matricibus ortae, *ib.*

Bruta syllogizantia, 343. Eorum solertia, *ib.*
 Brutus, Junius, vindicavit mortem Lucretiae,
 iv. 77.
 Bruti animadversio severa in filios, iv. 192.
 Ejus dictum quod sub exitu profudit, 226.
 Brutus et Cassius, iv. 192.
 Bruti soror Junia, et Cassii uxor, iv. 477.
 Buccinator pugnam non init, iv. 104.
 Bufo, in ejus capite lapis generatus, v. 67.
 Bulla fertur ad bullam aquae, iv. 524.
 Burdegallorum supplex libellus ad regem Ang-
 liae, iv. 437.
 Burgundus quidam, principis Arausionensis
 interfector, iv. 106. Tolerantia ejus, *ib.*
 Butyrum falsum et vetus, usus ejus apud Hi-
 bernos, iv. 499.

C

CADavera imbalsamata, iv. 467. Cadaveri
 tales insunt spiritus, quales corpori vivo,
 522.
 Caepae semen ferendi methodus optima, iv.
 473.
 Caesar, consilium ejus de republica instau-
 randa, iv. 26. Epistola ejus ad Oppium et
 Balbum, 53.
 Caesar, iv. 196. Ejus modestia in titulo Com-
 mentariorum, 61. Apophthegmata, 68.
 Quinque amanuensibus simul dictare potuit,
 105. Ad gubernatorem navis, 163. Eum
 Cicero laudat coram, 191. Si bello succu-
 buisset Caesar odiosior fuisset Catilina, ex
 mente Machiavelli, 196. Insolentiae pro-
 fanae notatur, 215. Causis agendis vale-
 dixit cum multos eloquentia claros vidisset,
 220. In amicis deligendis notandus, *ib.*
 Ejus Commentaria, v. 43. Libri de analo-
 gia, 43. 146. Maluit esse primus in obscuro
 loco, quam secundus Romae, 222.
 Caesaris, C. Julii, imago civilis, v. 498, et seq.
 Caesias foeneratoribus comparatur, iv. 429.
 nubes ad se trahit, *ib.* Participat ex borea,
 430.
 Calcearius Aristotelis, iv. 134.
 Calendare vitrum, iv. 316. 321.
 Calendarium dubitationum et falsitatum, iv. 95.
 Calidi natura ex instantiis, iv. 311.
 Calidorum acrimonia, iv. 317. Tabula gra-
 duum in calido, *ib.*
 Calidum sursum fertur citius, quam deorsum,
 iv. 137.
 Calidiora climata producunt ingenia acutiora,
 iv. 159.
 VOL. V.

Calida condensant spiritus per fugam, iv. 490.
 Sunt spirituosa, 492. Calida simplicia ro-
 busta, 494. Non sedant spiritus, 500.
 Calida bibere utile, 505. 509. Calida na-
 tura, noxia capiti, 508. Calidi haustus ante
 cibum adhibendus, 510.
 Caliditas vaporum mala, iv. 507.
 Callisthenes gentem Macedonicam laudat, iv.
 42. Dissertationes ejus extemporaneae sum-
 ma laude dignissimae, 105.
 Calor intenditur per reflectionem, iv. 313.
 Calor naturalis inest aeri abscisso, iv. 314.
 Etiam pellibus, *ib.* Aromatibus, 317. Ejus
 diversitas in animalibus, 316. 318. Calor
 coelestis augetur tribus modis, 319. Ejus
 communicatio, 326. Motus expansivus,
ib. Caloris genera, 347. Caloris solis et
 ignis differentiae, 324. 347. Est motus ex-
 pansivus cohibitus, 328.
 Calor dilatat corpora, v. 16, etc. Calor actu-
 alis, *ib.* Potentialis, 22. Calor naturalis,
 iv. 458. Ignis, 506. Caloris proprium
 opus, 467. Calor spirituum in corpore
 humano, 495. Fabrilis et praedatorius,
 493, 498. Calor omnis attenuat et hu-
 mectat, *ib.* In distillando, medicamenti calor
 subsidet, 491. De calore intendendo prae-
 ceptum, 512. Calor spiritus, 517. 523.
 Seu temperamentis, *ib.* Spiritus vitalis a
 calore insultum patitur, 517. Calor sive
 vigor actionum naturalium, 523. Caloris
 et succi, in decursu aetatis, inclinatio et
 ordo, 519, 520. Opera caloris, consump-
 tio et reparatio, 528. Calor et frigus prin-
 cipia rerum ex mente quorundam, v. 206.
 Caloris solis et ignis differentiae, v. 209. Calor
 spirituum excitatur, 210. Solaris caloris
 proprietates, *ib.* Calorum diversitas secun-
 dum Telegium, 209. 211. Calorem esse
 in omnibus entibus supponit Telegius, 211.
 Calor actione generat humidum, 214.
 Calvities, iv. 519.
 Calumniandi praefatio, laudes, iv. 157.
 Calx viva aqua conspersa concipit calorem, iv.
 316.
 Camelus, animal longaeum et macilentum,
 iv. 468.
 Camillus longaeum, iv. 485.
 Campanarum sonitus tonitrua et fulgura dissi-
 pat, iv. 438.
 Campanarum sonitus ante pluviam auditur
 magis ex longinquo, iv. 452.
 In campana pulsa cur soni continuatio, 370.
 Camelotum, iv. 129.
 4 A Canada

- Canada, iv. 359.
 Canales spirituum vitalium, iv. 522.
 Canariae insulae, iv. 482.
 Cancrorum fluviatilium affinitas cum aliis, iv. 486. 505.
 Candela cerea extincta, v. 11.
 Candela flamma compressa, extinguitur, iv. 515.
 Candelarum fila majora, 465.
 Candidiores capillis, etc. minus vivaces, iv. 483.
 Candor pectoris, iv. 221.
 Caniculae, nonnulli senes eas stomacho noctu applicant, iv. 514.
 Canis aetas, iv. 468. Animal calidissimum, *ib.* 514. Novem septimanas gestat in utero, 469.
 Canities fera nihil ad longaevitatem, iv. 483.
 Ad Cantabrigiensem academiam epistolae Baconi, v. 532.
 Caphe Turcarum, iv. 490.
 Caphura vel camphora, iv. 492.
 Capillitium candidius in senectute nigrescit, iv. 480.
 Capra animal scanforium, iv. 73.
 Capri aetas, iv. 469.
 Caput, sedes principalis spirituum animalium, iv. 472. Capite moti, annosi, 481. Caput, pro analogia corporis minutius, optimum, 472. 484. Ejus unctio, 508. Ei nocent calida, *ib.*
 Carbores clarius perlucens ventum significant, iv. 451.
 Carbores incensi quandoque mortem afferunt, iv. 516.
 Cardanus novator, iv. 33. v. 113.
 Cardinales, aut etiam semicardinales venti non sunt tam procellosi quam mediani, iv. 429.
 Carduelis avis, iv. 470.
 Caries pinguium, iv. 467.
 Carmen quid sit, iv. 68. Carminum varia genera, 147. Vera narratio carmine, et ficta in oratione soluta conscribi potest, 68. Carmina facilius discuntur memoriter quam prosa, 143. 333.
 Carminata lanea indumenta, iv. 500. Ex eorum floccis facculus pro stomacho, 505.
 Carneades ob eloquentiam Roma pulsus a Catone, iv. 22. In utramque partem extempore differere potuit eleganter, 105. Vide p. 280.
 Carnes in nonnullis cellis citius putrescunt, iv. 133.
 Carneadis Cyrenaei aetas, iv. 477. Philosophia, 485.
 Carnes minore mora saliantur hieme quam aestate, iv. 393. Quatenus minus dissipabiles, 503. Omnes solidiores sale condiri debent, 510. Verberatae antequam coquantur meliores, *ib.*
 Carnes durant, ignem passae, iv. 461. Carnium corporis ad longaevitatem praefagia, 484. Carnium serpentum et cervorum medicinae irridentur, 487. Carnes corporis frigore condensandae, 503. Praeparandae antequam ignem patiantur, 510.
 Carnositates, iv. 112.
 Caroli V. imperatoris dictum, fortunam imitari mores mulierum, iv. 226.
 Carolus VIII. rex Franciae, iv. 77. Res ejus melius cessare in longinquis expeditionibus quam finitimis, *ib.* Vide, v. 248. 250. &c.
 Carpio piscis, iv. 471.
 Carri praelectiones, iv. 30.
 Caruellaes naves, quae, iv. 458.
 Casei mollioris contractio, iv. 467.
 Casia, iv. 499.
 Cassandrae et Apollinis fabulae explicatio, v. 439.
 Cassii et Bruti imagines, iv. 27. Eorum mors, 77.
 Cassii uxor Junia, iv. 477.
 Cassiodorus exemplum insigne senibus, iv. 497.
 Cassiopea, nova stella, v. 80. Argumentum mutabilitatis coelestium, v. 142.
 Castellis minutis non immorandum, iv. 152.
 Castor et Pollux sive focus S. Ermi, iv. 314.
 Castor, globus flammae sic dictus, tempestatem praenunciat, iv. 450.
 Casu plurima sunt inventa, v. 119.
 Casus omitti legis, iv. 236.
 Casus omnes humana prudentia capere non potest, iv. 236. Quomodo iis adhibeatur remedium, *ib.* Casus omitti ubi habetur pro expresso, *ib.* Casus enormes, 241.
 Cataleptum remedia, iv. 519.
 Catalogus historiarum particularium secundum capita, iv. 397, et seq.
 Cataractae oculorum, iv. 359.
 Catarrhi inveterati quomodo subigendi, iv. 466.
 De Catena aurea fabula, iv. 85.
 Cathari haeretici, iv. 514.
 Cathartica, iv. 500. Ventriculum turbare non debent, 515.

Catilinae

- Catilinae conjuratio, iv. 62.
 Catilina incendiarius rerumpublicarum, iv. 226.
 Incendium reipublicae non aqua sed ruina restingueret, *ib.*
 Cato censorius Carneadem dimittendum decernit, iv. 22. Linguam Graecam discit septuagenario major, 25.
 Cato major suae fortunae faber, iv. 215. Fortunae architectus peritissimus, 223.
 Catoni minori laus a Cicerone data, iv. 192.
 Cato Uticensis laboriosus, sed parum ad rem, omnia magno studio agebat, iv. 224.
 Cato Uticensis, de eo dictum Ciceronis, iv. 27. v. 439.
 Causa boni mala, iv. 490. Causa enim effectus veluti parens, v. 199.
 Causae sunt quatuor; materia, forma, efficiens et finis, iv. 306. Finalium inquisitio sterilis, 98. Physicae hominem a Deo et providentia non abducunt, 99. Finales inquisitione dignae, 98. Finales corruerunt philosophiam, 272.
 De cautelis et vitiis respectivis desideratur inquisitio, iv. 191.
 Celeritas nimia et affectata perniciofa, v. 385. Celeritas felix, *ib.* Ordo celeritatem promovet, *ib.*
 Celeritas in actione necessaria, iv. 77.
 Celeritas in servis maxime spectatur, iv. 210.
 Cella spirituum, etc. iv. 522.
 Celsus, anatomia vivorum ab eo damnatur, iv. 112. De inventis Celsus medicus laudatur, 126. De experimentis medicinae opinio, 281.
 Celsus, monitum ejus de somno et vigilia, iv. 485. Alternationem diaetae jubens, *ib.*
 Celsus reprehenditur, v. 192.
 Censuram anni Dominici septuagesimi sexti memorabilis, iv. 476, 477.
 Centrum gravitatis, iv. 137.
 Cepae semen capiti alterius cepae inditum, an feliciter germinaret, iv. 129.
 Cera diu durat, iv. 462.
 Cerata indumenta, 488.
 Cereae, 517.
 Cerebrum in tutela stomachi, iv. 508.
 Cerebrum cathedra et universitas spirituum, *ib.*
 Cerebrum confortantia, *ib.*
 Ceremoniae, de iis plurima, iv. 174. v. 422.
 Cereris inventio Pani tribuitur, iv. 75. v. 445.
 Ceres melior Dodona, 157.
 Cervi, ob longaevitatem celebrati, iv. 468.
 Cervi cornu et os de corde cervi magna in aestimatione, 486.
 Cervinae carnis medicina ludibrio habetur, 487. Ad acrimoniam vini pellendam vis, 504.
 Cervisia citius maturefcit in utribus parvis, iv. 362. Cervisiae flos, 369.
 Cervisia quatenam optima, iv. 504. Quomodo melioratur, *ib.*
 Chaeronense proelium, iv. 76. In eo Philippus in ultimum discrimen adductus, *ib.*
 Chalcidensis coena, v. 168.
 Chaldaei quid statuebant de astrologia, iv. 90.
 Chaldaeorum astrologia, qualis, 120.
 Chalybeatum decoctum sive vinum probatur, iv. 506.
 Chalybs colliquatur, admisto sulphure, v. 18.
 Charitas scientias alit, iv. 51. Vinculum perfectionis, 198. Non admittit excessum, *ib.*
 Charitas erga inimicos apex juris Christiani, v. 526. Qualis esse debet, *ib.*
 Chemica, cui comparanda, iv. 33. Quas in se suscepit partes, *ib.*
 Chemicum, 110.
 Chemicorum nova philosophia, iv. 35. Dictum eorum de Vulcano, 86. Ex fornacis experimentis philosophiam constituere phantasticam, 273. Eorum dogmata, 276. Eorum phalanx fanatica, 141. Eorum industria nonnulla fortuito peperit inventa, 281. Eorum trias, 379. v. 42. 191.
 Chemicorum mechanicorum et empiricorum culpa, iv. 405. Chemicis quatenus ad philosophiam naturalem utiles, v. 114.
 China, ibi minerae porcellanae artificiales, v. 34. Chinae ligni diaeta, iv. 514.
 Chineses; an inventio papyri iis tribuenda, 129.
 Chinesium characteres reales, iv. 145. Res non verba exprimentes, *ib.* Modus conficiendae porcellanae, 376.
 Chineses Japonensibus minus vivaces, 482.
 Chiromantia res prorsus vana, iv. 107.
 Chorea centenariorum octo, iv. 481.
 Chorographia mundi generalis, vanitas, iv. 225.
 Christus summus medicus, iv. 108.
 Christi miracula omnia benefica, v. 525.
 Chronica amplitudinem actionum publicarum proponunt, iv. 62.
 Chronologia, iv. 59.
 Chrysippus inter sophistas annumeratus, 280.
 Cibi cujus generis ad irrorationem corporis profunt, iv. 503. Ciborum simplicitas, iudicii simplicitas, 510. Quales senibus utiles,

- les, 511. Cibi et potus excessus quandoque utilis, *ib.*
- Cibus, differentia ejus quoad longaevitatem, iv. 472. Cibus et potus ad pondus, 481. Ejus cum somno comparatio, 495. Ciborum ratio, 502, et seq. Praeparatio, quanti momenti, 510, 511. Variatio cum simplicitate, 510. Distillatio, nugae, 511.
- Cibaria, iv. 470. 513.
- Cicada senectutis figura, iv. 520.
- Ciceronis vacillationes notantur in epistolis ad Atticum, iv. 24. Catonem inculcat erroris, 27. Philosophorum dicta duriora excusat, *ib.* Dictum ejus de musico quodam, 35.
- Cicero, iv. 24. 30. Ejus sylva vel supellex, 52. Post Demosthenem, dicit bonam famam esse propriam possessionem defunctorum, 64. Cur de Socrate et schola ejus conqueritur, 105. Quid de Archia magistro suo memorat, *ib.* Etiam de usu uni rei dedito, 127. Sententia ejus de oratore, 134. Totis viribus eloquentiae incubuit, 154. Dictum ejus ad Caesarem, 162. Quid notavit de exercitiis, 180. Laudat Catonem juniorem, 192. Caesarem laudat coram, 191. Oratio ejus pro Marcello, *ib.* Eloquentiae cujusdam in tacendo meminit, 200. De petitione consulatus, 203. Dictum ejus de vultu clauso, 201. Ait omnem famam manare a domesticis, 205. Quid vult, oratorem perfectum depingens, 226. Sententia ejus de Pompeii apparatu, 233. Vocabulum (ineptum) Graece reddi posse negat, 146.
- Cicendela nocte lucens, iv. 123.
- Ciconiae aetas, iv. 470.
- Cinnamomum recusat misceri cum foetidis, iv. 368.
- Cinyras, Cypriorum rex, ad centesimum quinquagesimum annum vixisse perhibetur, iv. 479.
- Ciphrarum genera haud pauca, iv. 148. In iis virtutes requirendae, tres *ib.* Gradus ejus altissimus ut suspicione careat, 149.
- Ciphrarum referatio, 150.
- Circus transformatio, impudicitia, 30.
- Circus ventus, iv. 430.
- Circularis motus coelestium non probat eorum incorruptibilitatem, v. 143.
- Circuli perfecti, iv. 271.
- Circuli circa planetas aut Stellas ventos praemonstrant, iv. 450. Circa lunam praesagiunt ventos, ex parte qua eruperint, 433. 449.
- Civilis historia res gestas hominum narrat, iv. 55. Ejus divisio, 59. Vide Historia. Civilis scientia difficillime reducitur ad axiomata, 201.
- Civilis scientiae laus, *ib.* Ejus tres partes, iv. 201. 227. Ejus desiderata, 227.
- Civitatis jus liberaliter largiendum, iv. 231.
- Claudius, iv. 208.
- Clementis VII. errores notantur a Guicciardino ejus domestico, iv. 24.
- Cleonis mos pessimus, iv. 155.
- Clientes, famuli, et amici, de illis praecepta, v. 418.
- Climata calidiora gaudent ingeniis acutioribus, iv. 159.
- Clodia Ofilii filia vitam produxit ad centum et quindecim annos, 480.
- Clysteria capiti gravato remedium ferunt, iv. 500. Non purgantia profunt in juventute, 501.
- Clysteriorum alimentatio, iv. 474. 527.
- Coacervatio materiae, iv. 353.
- Coagulum lactis, iv. 369.
- Coelestia moventur perpetua et invariabili ad se invicem distantia, iv. 73. Quatenus ex eis praedictiones deduci possunt, 92.
- Coelestium corporum mutabilitas, v. 88.
- Coelestia cum terrestribus comparantur, *ib.* 141. Dissimilitudo, 88. Coelestium diurna rotatio, 93. Quaestiones philosophicae de coelestibus, 134. An sit systema coelestium, *ib.* An terra, an sol sit hujus systematis centrum, 135. Coelestium profunditas, 136. Connexio, *ib.* Ordo, 138. Corruptibilitas, 141. Substantia, 140, et seq. Motus explicatur, 154. Quatuor sunt genera motuum in coelestibus, 154.
- Coeli apertio praemonstrat ventos, iv. 432. Spatia coeli interstellaria, v. 135. Coelum contrariae naturae prorsus expers, 207. Rotatur motu circulari, *ib.*
- Coelibatus causa, v. 359. Ejus commoda et incommoda, *ib.*
- Coelum, fabula poetica, et ejus significatio, v. 451.
- Coemeteria citius cadavera consumunt quam terra pura, iv. 318.
- Coena ad quam Brutus, Cassius, et alii invitati, iv. 192.
- Coenaculorum aëstivorum refrigeria, 452.
- Cogere in centrum, condensare, fugare, iv. 490.
- Cogitationes quot modis explicandae, iv. 145.
- Cogitationes defixae, 495.
- Cognitio in Deo est originalis, iv. 37.
- Cohibitio

- Cohibitio spirituum, iv. 496. Respirationis, mors quare, 516.
 Coitio argenti vivi et auri, iv. 367.
 Collegia, iv. 50.
 Collegia majora et minora, iv. 59. v. 132.
 In collegiis aemulatio major inter adolescentulos, 179.
 Collegii reginalis apud Cantabrigiam fundatio, v. 240.
 Colles medii salubriores, iv. 482.
 Colliquatio est merum opus spirituum, liquefactio caloris, iv. 522.
 Collocatio in oratione plurimum gratiae parit, iv. 178.
 Collum mediocre optimum, 482.
 Coloni in Anglia, iv. 230.
 Colonias novas deducendi consuetudo, iv. 231.
 Colores boni et mali, iv. 157.
 Color modificatio lucis, iv. 329.
 Columbae et turtures vita breves, iv. 470.
 Scissarum usus in morbis extremis, 513.
 Nimirum ad plantas pedum applicatae aegrotis praebent auxilium mirabile, *ib.*
 Columbina innocentia, et serpentina prudentia, v. 526.
 Columbus, iv. 34. v. 315. Rationes adduxit ante navigationem, iv. 291. 425. 441.
 Columnarium anachoretarum vita qualis, iv. 498.
 Columnae lucidae, iv. 313.
 Cometae possunt praenuntiari, iv. 92. An numerandi inter meteora, 313. Quomodo rotentur, 345. v. 93. Humiliores, v. 138. 142. Sublimiores, 142.
 Cominaei laus in conscribenda historia, v. 193. sententia de principe suspicioso et credulo, 208.
 Commentarii, proprie, quid, iv. 61.
 Commixtiones radiorum stellarum fixarum ad praedictiones inutiles, iv. 90.
 Commodus, Lucius, iv. 41.
 Communionis bonum, iv. 189.
 Compendia inania, iv. 151. A compendiis cavendum, 180. Compendia contemplationum inania, 277.
 Comperendinatio cavenda, iv. 204.
 Complicatio naturarum contrariarum in una causa, 529.
 Compressiones, iv. 359.
 Compressio nimia spiritus vitalis, mors, iv. 515.
 Concameratio coenaculorum plurimum facit ad auras, iv. 434.
 Concharum affinitas cum iis quibus adhaerent, 486.
 Concilium senatorum quam maxime necessarium regibus, v. 380. Concilia senatorum secreta, *ib.*
 Concisio in frustra, non ferro sed iudicio, iv. 512.
 Consilii necessitas, v. 379. Consilia petenti incommoda, 380. Consilia in arduis petenda a paucis, *ib.*
 Conclave cardinalium, iv. 193.
 Concoctioni debili consilium, iv. 474. Concoctionis fontes, 505.
 Concordiam tractandi via duplex, iv. 212.
 Condensare, fugare, in centrum cogere, iv. 490.
 Condensatio, iv. 100. Metallorum, 131. Aquae, 360. De ista plura, 375.
 Condensatio proprium opus frigoris, iv. 491. v. 31.
 Condensatio propitia ex mala causa, iv. 490.
 Condensatio spirituum praecipuum ad prolongandam vitam remedium, *ib.* Ejus designatio promovetur ab opiat, 491. A frigore, *ib.*
 Demulcendo spiritus, iv. 493. Sedando eorum impetus, *ib.*
 Conditionalia ad verba proditoria qualificanda non admittuntur, v. 291.
 Confacientia ad ventos, iv. 420.
 Confidentia valde efficax ad occultandos defectus, iv. 221.
 Configuratio corporum, iv. 273.
 Conflictus sive concursus ventorum, iv. 422. 442. Fortes, gignunt ventos vehementes, 437.
 Confricatio partium corporis, iv. 509.
 Confusio linguarum post diluvium, iv. 38.
 Confusio in partibus corporis ex solutione, iv. 522.
 Confutationibus in scientiarum traditione parcutendum, iv. 152.
 Confutationum nullus est usus ubi de principiis dissentimus, iv. 269.
 Congelatio seu congelatio liquorum, nivae, glacie, et nitro vel sale facta, iv. 492.
 Conglaciatio aquae, 101.
 Congressus impar fugiendus, iv. 204.
 Conjuncta proficiunt, quae singula minus valent, 527.
 Conjunctio arcta militaris virtutis et literariae, iv. 45.
 Conjunctiones planetarum, sole excepto, sequuntur venti, iv. 449.
 Conjuratio Catilinae, iv. 62.
 Conjuratio pulveraria in Anglia, v. 355.
 Confalvi

- Confalvi dictum egregium, iv. 186. Qualem constantiam in homine militari requirebat, *ib.*
 Conscientiae lex, iv. 250.
 Conscientias irritare grave, 205.
 Conservatio rerum qualis, iv. 116.
 Conservatio granorum, fructuum, etc. 464, 465.
 Conservatoria nivium, 465.
 Consilia violenta, iv. 177.
 Consilia callida expectatione laeta, etc. iv. 213. Fere infelicia quae profunda dissimulatione obteguntur, 222.
 Consilii prudentia et sanitate opus est ad literas, iv. 49.
 Consilii opera, qualia esse debeant, 515.
 Consiliorum propriorum occultatio, hostilium exploratio, in bello plurimum potest, iv. 78.
 Consiliarii quidam fidicines, iv. 229. Quidam negotiis pares, *ib.* Empiricis et indoctis summam rerum mandare periculum, 23.
 Consistentia fluiditati opposita, iv. 331.
 Consistentia corporum, unde, v. 84.
 Consortium stultorum vitandum, iv. 204.
 Constantia, iv. 171. Viri militaris, 186.
 Constantinus, cur Trajanum insignivit titulo Parietariae, iv. 41.
 Constantini Magni mater, Helena Britanna, iv. 478.
 Constantius febris correptus manum admotam urebat, iv. 318.
 Consubstantialia humano corpori, iv. 513. Eorum propria malacissatio, 528. Consubstantialia aëri, 526.
 Consuetudinis vis, iv. 117. v. 405. Consuetudinis progressus arithmeticus, iv. 167. De ea perperam tractat Aristoteles, 195.
 Consuetudo altera natura, iv. 196. 528. Ne generet casus legum, 236.
 Consuetorum modicus usus esto, iv. 496.
 Consumptio sit a duabus depraedationibus, iv. 116. 521. Vtriusque duplex prohibitio, 116. Ejus origo, 521. Vide Desiccatio.
 Contemplatio creaturarum producit scientiam, iv. 22. Earum materia vitiosa in philosophia naturali, 277, 278.
 Contemplatio levis, et admiratio, ad vitam prolongandam facit, iv. 496.
 Contemplativam vitam nescit theologia, iv. 185. Tamen activae est praefenda aliquibus in casibus, *ib.*
 Contemplatores rerum naturalium longaevi, et unde, iv. 496.
 Contentio cum indigno vitanda, iv. 204.
 Continuitatis solutio in scientiis vitanda, iv. 105. In morbis, 112.
 Continuatio per successionem quoad diurnitatem temporis et robur corporis, iv. 481.
 Continuitas et densitas, iv. 525.
 Continuitatis appetitus, v. 84.
 Contractio partium iv. 467. Per ignem, *ib.* Contractiones corporum, v. 29, et seq. Post spiritus emissionem, 31. Per frigus actuale, *ib.* Contractionis efficientia sunt octo, 38.
 Contrariorum eadem est ratio, iv. 156. In contrarium niti ubi et quanti valet, 196.
 Controversiae fere desinunt in verba, iv. 274.
 Contusio capitis vehemens, mortem inducit subitam, iv. 516.
 Convalescere est juvenescere, iv. 486.
 Conversationis norma, iv. 201, 202. In conversando prudentia, *ib.*
 Conversatio nostra cum Deo sit plena extasis, cum hominibus mansuetudinis, v. 528.
 Conus sive unio radiorum in speculis comburentibus, iv. 320.
 Conus erectus, iv. 379. Inversus in condensandis et defaecandis liquoribus, etc. *ib.*
 Convulsio mortis praecursor, iv. 518.
 Copernicus, iv. 95. 345. Ejus sententia de rotatione terrae revinci non potest, 105.
 Copernici systema de motu terrae, magnis laborat incommodis, v. 135.
 Copiae opinio causa inopiae, iv. 53.
 Copiae mercenariae pennas extendunt nido majores, iv. 230.
 Cor Salomonis tanquam arena maris, iv. 203.
 Cor hominis eviscerati in ignem injectum saltavit in altum, iv. 518. Homo, postquam cor penitus avulsum fuit, loquebatur, *ib.*
 Coralliorum usus, quatenus improbatur in medicina, iv. 501.
 Corcyraei vivaces, 480.
 Cordis motus tempus, iv. 518. Quae nocumenta et juvamina cordi ministrant, 506.
 Cordialia medicamenta, iv. 486. Ad diacetam, 507.
 Corium valde durat, iv. 461.
 Corii firmitudo in animalibus, quibus usibus inserviat, 98.
 Cornari Veneti diasta et longae vitas, iv. 481. 484. 488. 494.
 Cornix annosa, iv. 470. 472.
 Cornua, iv. 461.

- Corona omnes sanguinis oppilationes deobstruit, v. 233.
 Corona civica, etc. iv. 233.
 Cornubiensium infurrectio, v. 304. et seq.
 Corpora caloris maxime sensitiva, quae, iv. 314. Pneumatica sive non tangibilia, 353.
 Corporis humani bona quatuor, 108. Munditia unde promanat, 117. Corporis condensatio, 100. 376. Fit quatuor modis, *ib.*
 Ejus partes internae tam dissimiles sunt in hominibus, quam frontes aut nasi, 112.
 Corpus nullum, sive naturale sive politicum absque exercitatione sanum, 232. Corpus legum vitiosum quid reddit, 241. 243.
 Corpus tangibile attritione calefcit, 315.
 Corpora mortua et viva, quatenus subsistere possunt, iv. 517. Corpora omnia assimilandi desiderium habent, 511. Cur animata assimilent, inanimata non item, *ib.* Mollia et dura, eorum cessio, v. 86. Corporis humani scala, iv. 519. Corpori omni inest spiritus, 521. Corporis partes cur non durent per longas periodos, quum possint, 522.
 Corporis contenta duo, 528. Corporum vivorum fatus arctus apoplecticis profuit aliquibus, 519. Corporum consensus sensibilem, et sensum carentium, v. 85. Corpus humanum, cur in senio deficit, iv. 458. Quoad robur aut magnitudinem non minuitur decursu seculorum, 481.
 Correptio amicorum, iv. 213.
 Corrosionis suspicio in gemmis, iv. 502.
 Corrugatio, iv. 467.
 Cortice nutriuntur maxime plantae et arbores, iv. 473.
 Corvi singultu latrantes ventos praemonstrant, iv. 451.
 Corvinus annosus, iv. 485.
 Coruscationes non urentes, iv. 313. 319.
 Corvus longaevis, 470. 472.
 Corus ventus, 430.
 Cosmetica ex quibus constat, iv. 117. Corporis munditia a modestia morum et reverentia erga Deum promanat, *ib.*
 Cosmicus motus coelestium, v. 154.
 Cosmographia, quoad partes mundi integrales, haud probanda, iv. 58.
 Cotonea affata somnum inducunt placidum, iv. 495.
 Cotoneorum usus stomachum roborat, iv. 505.
 Crapula quandoque mortem affert subitam, iv. 516.
 Crassiorum molliorumque corporum intemperatio, iv. 524, 525.
 Crassus orator muraenam piscem extinctam deflevit, iv. 471.
 Creatio duplicem Deitatis emanationem exprimit, iv. 37.
 Creationis historia, *ib.*
 Credere dignius est, quam scire qualiter nunc scimus, iv. 250.
 Credulitas et impostura, plerumque coeunt, iv. 32.
 Credulitas ecclesiasticis historiis nocuit, 33.
 Credulitas quae tribuitur opinionibus, *ib.*
 Credulitatis origo ab historiae naturalis auctore notanda, 395.
 Credulus libenter decipit, 32.
 Crepusculi causa, iv. 347. Reflexio radiorum solis superiore parte aeris, *ib.*
 Cretenfes mendaces, iv. 194.
 Critica, iv. 179. Quomodo tractanda, *ib.*
 Critici in laude et censura toti, iv. 59.
 Critici eruditi esse debent in scientiis, de quibus libri ab ipsis editi tractant, *ib.*
 Criticorum quorundam temeritas, *ib.* Morbus, *ib.*
 Croceata lintea et indusia, iv. 499.
 Croci parum in doliū aquae infusum mire se dispergit, v. 78.
 Crocodili vivaces, 471.
 Crocus opiatu secundarius, iv. 491. Vfus ejus ad majorum nostrorum longaevitatem contulit, *ib.* Res optima, 599. Nauseam maris sanat, *ib.*
 Croesus Soloni aurum ostendit, iv. 229. Quid ei responsum fuit, *ib.*
 Crudelitas a vindicta et periculo, iv. 170.
 Crystalla aevo superant metalla, iv. 461.
 Crystallum et vitrum, 378.
 De Culpa admissa, cum nondum de auctore constat, homines valde tumultuantur, iv. 160.
 Cultura animi, iv. 192, etc. Remedium ejus summarium, 197.
 Cuniculorum aetas minorennis, 469.
 Cupidines duo, v. 198. 455. Sensus hujus fictionis, *ib.* Fabula de Cupidine et Coelo, 198. Ipsiū explicatio, *ib.*
 Cupiditatis origo bonum apparens, iv. 79.
 Cupido assimilatur materiae primae, v. 200.
 Curae moderandae, v. 526. Duplex earum excessus, *ib.*
 Curiae, iv. 283. Cenforiae et praetoriae, *ib.* jurisdictio ampliari multa contentione non debet, 247.
 Curia banci regis, v. 258. Banci communis, *ib.* Scaccarii, *ib.* Cancellarii, *ib.*
 Curiositas in literis damnatur, iv. 30. Versatur in verbis et rebus, *ib.* Quantum in vita res interturbat, 205. Animum suspicionibus onerat, *ib.*

Curiositas

Curiosus in aliena republica, 63.
 Currentes aliquot in mari a ventis statis reguntur, iv. 425. Currentes notabiliores oriuntur ex motu maris ab oriente in occidentem, v. 90. 95.
 Cursulares insulae, iv. 233.
 Custodiendi ars, iv. 142.
 Cutis animalium durior molliore, iv. 464. Ejus contractio, *ib.*
 Cyaneus, 380.
 Cyclopus fabula, v. 440.
 Cydrae confectores, iv. 131.
 Cygnorum circa fluvium Lethes fabula, iv. 64.
 Cygnus centenarius, avis ichthyophaga, 470.
 Cymini sectores, iv. 41. 153.
 Cyrenaicorum schola, iv. 185.
 Cyrus junior, expeditio ejus in Asiam contra Artaxerxem, iv. 47. 62. Mors ejus, *ib.*
 Ob memoriam prodigiosus, 105.

D

DAEDALUS, fabula de eo quid significat, v. 456.
 Daemones sive spiritus immundi, iv. 86.
 Daemonum aëreorum et nympharum fabulae, iv. 481.
 In Dalmatia et regione Cyrenaica putei, iv. 432. His immisso lapide mox excitantur tempestates, *ib.*
 Dando Illyricus quingentenarius, iv. 479.
 Daniel de novissimis temporibus, iv. 66. Ejus prophetia, 291.
 Daniel Stylita longaevis, iv. 498.
 Dare, beatius quam accipere, iv. 187.
 Davidis lex militaris, iv. 51. De manentibus ad sarcinas, *ib.*
 David rex salubriter puellae contubernio usus, 514.
 Deambulatio stomacho inservit, iv. 111.
 Debilitas concoctionis quomodo juvanda in senibus, iv. 474.
 Decimae facultatum exiguntur, iv. 226.
 Deciphratio sive referatio ciphRARUM, iv. 150.
 Decisiones juris, iv. 245.
 Declamatio in medicos, 109.
 Declaratio sui quam sit utilis et quomodo exercenda, iv. 221.
 Declaratoria lex respicit ad praeterita, iv. 240.
 Decreta exeant palam, iv. 239.
 Decursus seculorum nihil ad diuturnitatem brevitateve vitae, iv. 481.
 Dedicationes, iv. 29.
 Defectus quomodo occultandi, iv. 221.

Definitionum et divisionum termini non transponendi, iv. 140.
 Definitiones quid possunt, iv. 141. Definitiones legis verborum, 245.
 Deformes felices evadunt, iv. 223. v. 408.
 Defunctorum propria possessio bona fama, iv. 64. 206. Propter extinctam invidiam, *ib.* Tamen hoc aevo negligitur, 64.
 Dei judicia inscrutabilia, iv. 67. Et tamen majoribus characteribus descripta, *ib.* Dei opera per ambages fiunt, 73. Dei potentis et sapientis duo maximi praecones, verbum et mundi imago, 74. Dei opera ostendunt ejus potentiam et sapientiam; non imaginem, 85.
 Deliquis animi remedia, iv. 519.
 Delius natator, iv. 108.
 Delphini statum praedicunt, etc, iv. 452.
 Delphinatorum aetas, 471.
 Demersio sub aquam quid, iv. 516.
 Democratiae, iv. 231, 232.
 Democritus, doctrina ejus de atomis unde, iv. 83. Ejus opinio de scientia probatur, 86. *vid.* 96. Rifu exceptus, 99. De figuris atomorum doctrina, 102. 276. Quae Democrito falsissime objiciebantur, 132. Ab Aristotele culpatus inique, 153. Magis penetravit in naturam quam reliquae scholae, 272, 280. Ejus instantiae, 357. Cur infra mediocres philosophos ponendus, 364. Vacuum, 372. Ejus philosophia solidior est quam Aristotelis et Platonis, 98.
 Democritus et Pythagoras diversum de atomis senserunt, v. 78. Democritus et anicula sua circa ficus mellitas, 134. Ejus doctrina de coelestibus, *ib.* Opinionis de vacuo inventor, 137. Ejus philosophia de origine rerum, 200. In summa fuit admiratione, *ib.* Pentathlus dictus, *ib.*
 Democritus Abderita, vitam produxit ad annos centum novem, iv. 476. Philosophia ejus, 485. 496. v. 80.
 Demonax philosophus centenarius, iv. 480. De cadavere suo responsum, *ib.*
 Demonstratio optima experientia, iv. 279.
 Demonstrationes quid, iv. 279. Pravae, *ib.* Earum sunt quatuor genera, 142. Redargutio, 297.
 Demonstrationes syllogisticae in philosophia naturali inutiles, v. 115.
 Demosthenes, Aeschinem voluptatibus deditum redarguit, iv. 25.
 Demosthenes laudatur, iv. 223. Cives suos affatur, 160. Tutius Atheniensibus consilia

- filia sua amplecti, quam Demostheni dare, 28. Querela 160. Diligentia ejus in exordiis orationum componendis, 134. Profecit in eloquentia, exemplis et praeceptis, 154. De culpa et spe Atheniensium, 160. Iterum Atheniensium culpam exagitat, 223.
- Demulcere spiritus, iv. 493.
- In Denbigh comitatu Britanniae vehementes sunt ventorum eruptiones, iv. 432.
- Dendamis Indi responso ad Alexandri nuncios, iv. 250.
- Densatio proprium frigoris opus, iv. 491. Spirituum valet ad longaevitatem, 524.
- Densi et rari historia, v. 2, et seq. Tabula, 3. Scala seu series densi et rari diligenter notanda, 5. De denso et raro plura, 206.
- Densitas et continuas, iv. 525.
- Dentes diu durant, iv. 461.
- Dentitio terna, iv. 499.
- Dentium defectus in senibus quomodo suppletur, iv. 511.
- Dei gloria celare rem, perperam intellectum, iv. 39. Primo illiteratos ad disseminandam fidem evocavit, *ib.*
- Deo secreta cordis et successiones temporis patient, iv. 253. A Deo principium sumendum, 291.
- Deus, sanctus, sanctus, sanctus, iv. 97. Captui humano se accommodat, 128. Facultatum decimas, temporis septimas, exigit, 226. Ad infirmitatem captus nostri se demittit, 251.
- Deus est quicquid a Deo non pendet, v. 530.
- Deorum manus, Arabibus medicinae grandiores, iv. 490.
- Depurationis metallorum error, iv. 130.
- Derisor non progreditur in scientia, iv. 191.
- Derisor non erudiendus, 205. Quoniam scientiam fastidio habet, *ib.*
- Derisores rempublicam perdunt multis modis, 207.
- Desideria quaedam humilia: Cithara Neroni; gladiatoria Commodio; aurigatio Antonino, iv. 187.
- Descriptionis historiae naturalis scopus et usus, iv. 390.
- Deficcantia, iv. 463, et seq.
- Deficcatio simplex, iv. 466. Per accidens, *ib.*
- Deficcatio et putrefactio ex ea potissimum parte, qua attrahebatur alimentum, iv. 465.
- Deficcationis historia, 463. Actiones tres, 466, et seq.
- Desiderium magnum, quale cordiale, iv. 507.
- Designatio publica virorum idoneorum ad inquirendas scientias instituenda, iv. 53.
- Desmondiae comitissa, iv. 499.
- Desperatio, iv. 160. Desperatio apud Deum est contumelia, 250. Omnia reddit languidiora, 278.
- Desperatio artificiosa, iv. 288.
- Destillandi modus per pondus, iv. 130.
- Destillatio clausa possitne fieri, iv. 133.
- Deucalionis et Pyrrhae fabula, quid vult, v. 458.
- Diaetae Pythagoricae et monasticae, iv. 116.
- Diaeta stricta, etc. iv. 466. Mensurata, 481.
- Diaeta quid facit ad longaevitatem, 484, 485. Apud Celsum quae praeferatur, *ib.*
- Accurata Diaetae ordinatio rejicienda, 488.
- Tenuis et Pythagorica, 494. Cornari Veneti, *ib.* Diaeta familiaris, quae, 528.
- Diaetarum historia, 528.
- Dialectica subservit intellectui, iv. 156. Ejus finis docere formam argumentorum, *ib.*
- Differt a rhetorica, *ib.* Ejus inventio, 285.
- Diaphaneitas, lapidi non diaphano an superinducenda, iv. 307.
- Diaria differunt ab annalibus, iv. 65. In usu res levidenses, iis mandantur, *ib.* Sub Ahasuero acta palatii in diaria referebantur, *ib.*
- Diascordium, iv. 113.
- Dichotomiae censura, iv. 150. Dichotomiae scientiis damnosissimae, *ib.*
- Dictamina generalia in scientiis, iv. 245.
- Dictatura in scientiis, iv. 2.
- Dies, qua Deus requievit, benedicta, iv. 37.
- Differentia inter oratorem et sophistam, iv. 139.
- Differentiae limitantes motum et constituentes eum in formam calidi, iv. 326, etc.
- Diffidentia error in quibusdam literatis, iv. 34.
- Difficultates quas ob causas superandae, iv. 49.
- Digestum locorum communium, iv. 142.
- Digestum novum, iv. 242. Quot rebus constat, *ib.*
- Dignitas scientiae in archetypo quaerenda, iv. 37. Dignitas legum, 235.
- Dignitates. Vide Magistratus
- Dignitates ingenia hominum corrumpunt, iv. 193.
- Dilatatio materiae per varios modos, v. 12, et seq. Dilatationis corporum sunt causae efficientes novem, 38, 39. Spiritus vitalis nimia, mortifera, iv. 516.

- Diligentiae fructus, iv. 211.
 Dimidium facti, qui bene coepit, habet, iv. 161.
 Diogenis praeclare dictum de philosophis et divitibus, iv. 29. Quales animi vires laudavit, 186. Dictum alterum de abstinendo et sustinendo, *ib.*
 Diomedes Venerem vulnerans, quid vult haec fabula, v. 456.
 Dionysi fabula unde nomen accepit, iv. 79.
 Dionysius Areopagita, iv. 37. 478.
 Dionysius, de eo Aristippi dictum, iv. 29.
 Dionysi Syracusani dictum in Platonem, iv. 32. 280.
 Dionysius senior minus malus fuit quam junior apud Syracusanos, iv. 157.
 Directionis motus ventorum causa, iv. 440.
 Disciplina prisca revocata est, iv. 26. Quomodo crescat, 151.
 Discipuli qualem magistris fidem debeant, iv. 34.
 Discordiae domesticae incommoda, iv. 206.
 Discursus super historiam et exempla, iv. 215. Super epistolas, *ib.*
 Dispositio sive methodus, iv. 150.
 Dispositionum sive ingeniorum characteres, iv. 193. Vnde feligendi, 194.
 Disputatio inquisitioni veritatis adversissima, iv. 280.
 Disputationum cardui et spinae, 281.
 Dissimulatio vix rebus gerundis apta, iv. 222.
 Dissimulationis usus, v. 357. Gradus tres, *ib.* Commoda et incommoda, 358.
 Dissimulatio errores parit et dissimulatorem illaqueat, iv. 222.
 Dissimulator liber non est, 173. 217.
 Dissolutionis causae, iv. 461. Dissolutio originem ducit ex spiritibus, 521. Vbinam initium ejus 525.
 Distillata pondere decrescunt, v. 6.
 Distillatio, v. 20. et seq. Distillatio, in vase clauso, experimentum, 21. Imago familiaris roris et pluviae, 32, 33. Distillatio ciborum merae nugae, iv. 510.
 Distributio honorum apud veteres, iv. 40.
 Divinae res et naturales nequaquam inter se committendae, v. 187.
 Divinatio duplex, iv. 120. Naturalis, *ib.* Plurimis superstitionibus repleta, *ib.*
 Divinatio naturalis aliquando certior, aliquando magis lubrica, iv. 447.
 Divitiarum honos tollendus ut respublica collapsa instauraretur, iv. 26. Divitiarum magnarum nullus usus, 166. Divitiae bona ancilla, pessima domina, 166. v. 401, et seq.
 Divitis servi maxime servi, iv. 158.
 Dium, sub Dio vivere, condensat, iv. 503. 509.
 Diuturnitas aetatis ex antris et speluncis, iv. 498. Vnde speranda, 503.
 Doctissimi viri, haereticorum coryphaei, iv. 21.
 Doctrinae in re militari potentia, iv. 41. Doctrina semper progressum spirat, 46. Omnis doctrina ad usum et actionem referenda, 51. Ejus partitio ex triplici facultate animae rationalis, 54. v. 128. Immortalitatem parit, iv. 82. De schematizans materiae et de appetitibus et motibus, 93. De foedere, 106. De anima humana sive de spiraculo, 119. De idolis animi humani, 141. 269.
 Doctrina de sonis, quae ad eam referenda, iv. 147. Doctrina de exemplari, 183. Doctrina de affectibus et perturbationibus, 195. Moralis, 198. Doctrina civilis, 200. De conversatione, negotiis, et imperio, 201. De sparsis occasionibus, 215. Doctrina naufragium perpeffa inundatione barbarorum in Romanum imperium, 282.
 Doctrinae impedimenta, iv. 20. Doctrina omnis, scientia acquisita, 37. De excellentiis humani generis desideratur, 106. Revolutiones tres, 283. v. 112.
 Doctrinae egregia effecta, iv. 28. Tres intemperies, 30.
 Doctrinae fedes animae rationalis facultas, 54. Speculativae partitio, 87.
 Dodona bona Ceres melior, iv. 157.
 Dogmatici sive rationales, araneorum more, telas ex se conficiunt, iv. 292.
 Dolor nullus reperitur in animatis nisi cum sensu caloris, iv. 317. Doloris genera, 334.
 Domitiani vaticinium, iv. 41.
 Donativa, iv. 231.
 Dormiendo diutius durant animalia absque alimento, iv. 517.
 Dormientia animalia per hiemem, iv. 495.
 Dormitor fabulosus, quinquaginta septem annorum, Epimenides Cretensis, iv. 475.
 Dramatica est historia spectabilis, iv. 68. Theatrum habet pro mundo, 69.
 Dramatica poësis usu eximia si sana, *ib.* Vide Poësis.
 Drusus a Tiberio in senatu laudatur, iv. 217.
 Dubartas, dictum ejus de adulatione, iv. 29.
 Dubia juris quomodo tollenda, iv. 244.

Dubiorum

Dubiorum propositio duplicem in se habet fructum, iv. 94.
 Dubitationes solvendae et certo terminandae, *ib.*
 Dubitationum calendarium desideratur, *ib.*
 Ductus et lineae spirituum, iv. 522.
 Dulcium usus ad irrorationem corporis confert, iv. 503.
 Dulcorati liquores, iv. 506.
 Dura non sunt maxime densa, v. 6.
 Durabilia quae, iv. 461. 502.
 Durationes ventorum, iv. 439. Duratio corporum duplex, 460.
 Durities succorum confertur cum oleositate, iv. 503.
 Durorum molliumque inteneratio ac deprædatio, iv. 524, 525.

E

EBRIETAS extrema, mortifera, iv. 516.
 Ebur, iv. 461. Cordiale, 486.
 Eccentricorum epicyclorum portenta, v. 156.
 Ecclesiastica historia, iv. 55. Vide Historia.
 Ecclesiae arca in diluvio, in eremo, in templo, iv. 66. Eruditionem gentilem fervavit, 39.
 Ecclesiae unitas, v. 353.
 Echo Panis uxor, iv. 75.
 Echus conjugium cum Pane quid significat, v. 446.
 Eclipses solis comitatur serenitas, iv. 449.
 Eclipsin lunae venti præcedunt, 435. 449.
 Ecnephas, ventus prodigiosus, iv. 420. Ecnephiae quibus ventis fiunt, 430.
 Ecstasis charitatis, iv. 185.
 Ecstasis voluntaria, iv. 495.
 Edacitas senum quorundam unde, iv. 520.
 Editio emendata auctorum probatorum, iv. 179.
 Educatio revocata in Jesuitarum collegiis, iv. 27.
 Edwardi quarti regina in monasterio clausa, v. 240.
 Edwardus princeps, Edwardi quarti filius, a patre suo trucidatus, v. 298.
 Electio quatenus retinenda quoad astra, iv. 91, 92.
 Electrum monumentum regum insectorum, iv. 521.
 Elementa, iv. 58. Eorum matrices, 119.
 Elementum ignis, iv. 271. Elementorum commentum, unde fluxit, 277.
 Elementa, opinio de compositione rerum ex quatuor Elementis, v. 5. Eorum proportio decupla risu excipienda, 11.

Elementa literarum furda, 145.
 Elenchi veluti monitores adhibendi, iv. 139.
 Eorum divisio, *ib.* 140.
 Elenchi sophismatum, *ib.* Ab Aristotele tractati, *ib.* A Platone melius quoad exempla, *ib.* Hermeniae, *ib.* Imaginum five idolorum, *ib.* Sunt profundissimae mentis fallaciae, *ib.* Eorum doctrina desideratur, 141. Elenchorum collectio, 157.
 Elephantis aetas et gestatio in utero, iv. 468.
 Ejus sanguis omnium frigidissimus, *ib.*
 Elisabeta, iv. 26.
 Elisabetae Angliae reginae felicitas, iv. 49.
 Elizabetha regina, mirabilis inter foeminas, v. 501. A privata et adversa fortuna ad regnum evecta, *ib.* Mensura regiminis ejus, 502. Pace continua fruebatur etiam in temporibus turbidis, *ib.* Vicinorum malis levamen et auxilium, 503. Absque imperii adminiculis regnavit, *ib.* Statura ejus et corporis decor, 504. Mors, *ib.* Quales ministros habuit, *ib.* Ejus successor, *ib.* Religiosa et moderati in religione animi, *ib.* Et constantis, 507. Vnde in Papistas paululum severior, 505. Ejus ad aulicum quendam responsum prudens, 507. Coli, ambiri, amoris nomine celebrari volebat, *ib.*
 Elisabetae cum Henrico VII. nuptiae, iv. 63.
 Elixir, iv. 100.
 Elogia quae sub obitum, iv. 193.
 Eloquentia Augusti, iv. 19.
 Eloquentia et sapientia, iv. 154. Sapientia inferior, *ib.* Tamen in populari aestimatione eam superat, *ib.* Quae in ea desiderantur, *ib.* Sine rerum cupiditate nocet, 183.
 Emaciationum cura, iv. 474.
 Emanationes scripturarum desiderantur, iv. 153.
 Emblema pars memoriae artificialis, iv. 144.
 Emendatio legum, iv. 234.
 Emollientia, iv. 501.
 Empedoclis lis et amicitia, iv. 276. Vide, 280.
 Empedoclis de lunae substantia opinio, v. 146.
 Empiricorum temeritas, iv. 23. 194. Vnde famam aucupant, 113. Iisdem utuntur medicamentis ad omnes, 194. Placita monstrosa, 277.
 Emplastratio, quibus usibus inserviat, iv. 528.
 Empsonus et Dudleus, v. 325. 335.
 Endymionis et lunae fabula, ejusque interpretatio, v. 448.
 Ens primum, authupostaton, v. 201.
 4 B 2 Entium

- Entium conditiones in Abecedario naturae in-
quisitae, iv. 276. 402.
Enthymemata, iv. 138.
Epaminondas Thebanus fregit Spartanorum
potentiam, iv. 23. Fortuna ejus, 163.
Epicteti dictum de fragili et mortali, iv. 46.
Epictetus superiorem locum attribuit iis qui
seiplos accusant, 160. De gradibus tran-
quillitatis locutus, *ib.*
Epicteti philosophia, iv. 186. Praeceptum
de philosopho, 219.
Epicurei quid pronunciant de felicitate Stoi-
corum, iv. 162.
Epicurus, profanum ejus dictum de fato, iv.
72. Philosophiam naturalem morali sub-
jecit, *ib.* Non veritatis patiens, *ib.* Ne-
gare deos vulgi non profanum, auctor est,
74. Quam ob causam risu exceptus, 99.
Diis humanam figuram tribuebat, 141.
Quae ejus tentamenta, 161. Haustu vi-
tam obruit, 113. De vitae ejus genere,
280. Indormiscens et forti opiniones com-
mittens, v. 190. Ejus schola 134. Gra-
viter reprehenditur, 190. Absurde fatum
sustulit, et fortunae locum dedit, 530.
Epidermis, ejus usus, iv. 312.
Epii longaevi, iv. 479.
Epilogi orationis haud obliviscendi, iv. 206.
Epimenidis aetas, antrum, et fabula, iv. 475.
488. 494. 498.
Episcopi antiqui in omni eruditione egregie
versati, iv. 39.
Epistemes, opera auctoris sic dicta, v. 187.
Epistolae secundum seriem temporum dispo-
nendae, iv. 67. Ad historiam prae omni-
bus necessariae, *ib.*
Epistolae maxima auxilia ad instruendam pru-
dentiam ministrant, *ib.*
Epistolae Spartanae, iv. 149. Ciceronis ad
Atticum, 24. 215. Magis ad vivum nego-
tia repraesentant quam annales aut vitae,
215.
Epistola Baconi ad comitem Sarisburiensem,
v. 434. Ad academiam Cantabrigiensem,
ib. Ad Fulgentium, de opere ejus *Instau-
ratio philosophiae* dicto, 531. Ad academi-
am Cantabrigiensem, qua benevolentiam
suam in eam testatur, 532. Ad eandem,
hortans ut incumbat augmentis scientiarum,
ib. Ad academiam Oxoniensem, eadem
hortans, 533. Academiae Oxoniensis ad
Baconum, *ib.* Baconi ad collegium S. et
Indiv. Trinitatis in Cantabrigia, ad studium
scripturarum et operum Dei hortans, 554.
Ad academiam Cantabrigiensem, *Novum
Organum* suum ei commendans, *ib.*
Epitomae historiarum ut teredines rejiciuntur,
iv. 61.
Epulae profusae inhibendae, iv. 511.
Equi aetas mediocris, iv. 468.
Equites banaretti, v. 231.
Equus sudans, iv. 313.
Erasmus decem annos consumpsit in legendo
Cicerone, iv. 30. Ejus echo, *ib.*
Eremitae longaevi, iv. 460. 503.
Ericae incensio in agris ventum gignere cen-
setur, iv. 437.
Erichthonii generatio, hujus fabulae sententia,
v. 457.
Errhinum odorum, iv. 507.
Error in digestionem prima, iv. 128.
Errores varii, quibus literae impediuntur, re-
censentur, 34, etc. Errorum causae diu-
turnae, 283.
Errori varietas, veritati unitas, competit, v.
192.
Eructationes flammaram, iv. 311. Tam in
regionibus frigidis quam calidis, 313.
Eruditio gentilis, iv. 39.
Eruditio mores emollit, iv. 45. Mentem bar-
barie exuit, *ib.* Mottis timorem minuit,
aufert, *ib.* Non alaundae, sed accipitri similis,
216. Plus remedii affert, quam mali, 24.
Politici non est impedimento, *ib.*
Eruditi malunt latere, iv. 26. Iis quid max-
ime notam inurat, 202.
Eruditum seculum a morte Domitiani usque ad
imp. Commodum, iv. 41.
Erysipelatis cura, iv. 513.
Ellaeci annosi, iv. 479.
Esse sejunctum a bene esse, maledictio, iv.
225.
Essentia tangibilis, iv. 310.
Ab esu carniū Ellaeci et Pythagorei abstinu-
erunt, iv. 208.
Etesiae inter causas inundationis Nili adscripti,
iv. 425.
Ethica de voluntate et affectibus differit, iv.
124. Ejus finis, 155.
Ethica duplex, iv. 183. Prius discenda quam
politica 196. Theologiae obsequium prae-
stare debet, 192. Difficilior quam politica,
201. Partitio quare mutanda, 181.
Ethnicorum numinum commemoratio fabulis
patrocinator, iv. 475.
Etymologia originalis nominum rejicienda, iv.
146.
Evacuationes magnae, mortis vicinae, iv. 516.
Evasio

- Evasio dolosa, iv. 240.
 Eucatalepsia auctoris, iv. 303.
 Euclidis geometria, iv. 102. Nihil additum laboribus ejus a sequacibus, *ib.*
 Euclidis Theon, iv. 179.
 Evisceratus, avulso corde, precum verba proferens, iv. 518.
 Eunuchi, v. 411.
 Evolutio aquei humoris, iv. 528. Spiritus evolutio actio duplex, *ib.*
 Euphonia et dysphonia, iv. 147.
 Euphranor grammaticus annosus, iv. 480.
 Europa, in ea noctes aestuosiores, in Peruvia horae matutinae, unde, iv. 436.
 Europae status literis auspiciatissimus, v. 119.
 Eurus in Europa ventus desiccans, quare, iv. 424. In Britannia pro malefico habetur, 428. Frigidus et siccus, 429. Mordax, *ib.* Circa aequinoctium autumnale satis grationus, *ib.* Eo flante magis visibilia omnia apparent, *ib.* Durabilior zephyro, 439.
 Euthanasia exterior desideratur, iv. 113.
 Euthydemus sophista, iv. 139.
 Euthymia Epicuri, iv. 72.
 Examen sui instituendum, iv. 220.
 Exceptio firmat vim legis in casibus non exceptis, iv. 236.
 Excitationis motus in ventis causa, quae, iv. 440.
 Excrementa animalibus propria, iv. 473.
 Excusatio e re nata proferenda, iv. 204.
 Exempla remota inepta, recentia corrupta sunt iv. 176. Ab exemplis cavendum, 220.
 Exempla quomodo in jure tractanda, iv. 236.
 Exempla quae in consuetudinem transferunt tanquam lex tacita, 237. Recentia rectam rationem non sapiunt, *ib.* Vetustiora caute recipienda, *ib.* Sunt instar aquae in profluente sanissima, 238. Eorum fragmentis abstinendum, quae sunt ancipitis usus, 237.
 Exemplaris doctrina, iv. 183. Mundi in intellectu humano, 302.
 Exercitationes ad sanitatem tuendam plurimum valent, iv. 111.
 Exercitia scholastica qualia esse debeant, iv. 52. In iis divortium inventionis et memoriae noxium, *ib.* Tutius intermittere, et subinde repetere 108. Exercitationis necessitas, 232.
 Exercitia corporis, quae congrua, iv. 484. 495. 503. 509. Sub dio, 503. Flagitant alimentum, 517. Moderata ad longaevitatem magis conferunt quam sudor, 524.
 Exercitus Persarum in campis Arbelaë, iv. 229. Robur praecipuum plerumque in peditatu consistit, *ib.* Ad quid conducat veteranus exercitus, 233.
 Existimatio bona ubi est, fere decent omnia, iv. 193.
 Expansio pneumaticorum, v. 10. Expansionis ratio, 219.
 Expeditio Cyri, iv. 62. Neapolitana, 77. 103.
 Experientia debentur inventa utilissima, iv. 75. Literata, 129. 294.
 Experientiae firmandi juvenes, iv. 196. Longe optima demonstratio, 279. Verus ejus ordo, 285. Fundamenta, 292.
 Experientia optima naturae investigatrix, v. 75.
 Experimenta lucifera, ordine creationis praecederent fructifera, iv. 3. 293. 300.
 Experimentalis philosophiae praestantia, iv. 261. Objectiones in eam solvuntur, v. 160. Modus procedendi in tali disquisitione, 160, et seq.
 Experimenta artium recipienda sunt, non solum ea quae ducunt ad finem artis, sed etiam quae interveniunt, iv. 393. In experimento novo et subtiliore modus experimenti adhibendus, 395.
 Experimentandi modus, quomodo procedere debet, iv. 129. 293. 311.
 Experimentum spiritus vini in lignis, iv. 316. In butyro, cera, aut pice, *ib.* Immissionis radiorum solis per foramen, 347. Sclopeti, 372, et alibi passim. Experimenti sortes, 133. Variatio, 129. Productio, 130. Translatio, 131. Inversio, 132. Compulsio, *ib.* Applicatio, 133. Copulatio, *ib.* Licet non semper succedant, tamen informant, *ib.*
 Experimentum auri, iv. 365.
 Experimentum venti in turri clausa, iv. 436.
 Exonia obsessa per Perkinum, v. 312.
 Expurgationis fucci veteris diaeta, iv. 514.
 Ezekiel de Pharaone, iv. 215.

F

- FABER fortunae, iv. 215, etc.
 Fabius Maximus reprehenditur a Machiavello, iv. 223.
 Fabii Maximi aetas, iv. 476.
 Fabrica partium, organum spiritus, iv. 529.
 Fabula galli Aesopici, iv. 48. Fabula perantiqua membrorum, de lite ventriculo intentata

- tata, 50. De philosopho stellas intuenti, 57. Aesopi, 69. Earum usus eximius, *ib.* Post literas sacras sunt antiquissimae, *ib.* Fabula Panis, 70. Endymionis, 75. Persei fabula, 76. Bacchi, 79. De insulae mulieris gallina, 130. De duabus ranis in magna ficitate, 159. De feli et vulpe, 164. Basilisci fabula, 191. Hirudinis, 211. Fabulae exemplorum supplementa, 214. Fabula decuplae proportionis elementorum quoad raritatem, 272. Fabularum proci, magiae et alchemiae cultores, 337. Penthei et Orphei, 79.
- Fabulae antiquorum significativae, v. 436. Earum usus duplex, 437. Explicatio, 438, et seq.
- Fabula Menenius Agrippa seditionem sedavit, iv. 69.
- Facilitas nimia credendi quantum nocuerit, iv. 33. Ejus antitheta, 172. Facilitas morum in iudice corruptela munerum perniciosior, 211.
- Factiones, v. 421.
- Facti quaeſtiones historiae naturali adjiciendae, iv. 396.
- Factionum mos, totus in laude et vituperio, iv. 157.
- Factio factione continetur, iv. 195.
- Factis non omnino fidendum, iv. 217.
- Facultates, quomodo sedes earum a Platone collocatae, iv. 108.
- Falinus regis Artaxerxis legatus, iv. 45. Ludibrio habet Xenophontem, *ib.*
- Fallacia sensuum, iv. 132. Fallaciarum genus quomodo a Seneca comparatum, 139. Fallaciae sensuum quo remittendae, 355.
- Falsitatum et errorum calendarium desideratur, iv. 95.
- Fama, v. 423. Causa impulsiva virtutis, iv. 162. Virorum aeternitas, 167. Deterior iudex quam nuncia, 167. Saliva vulgi, *ib.* Bonorum et malorum qualis sit post obitum, 64. 206. Omnis a domesticis manat, 205, 206. Etiam verior, *ib.*
- Fama et existimatio aestus habent, iv. 224. Famam praecipitantem arduum retrovertere, *ib.* Fama virtutis, 226.
- In Familia discordi humilis quidam fit praepotens, iv. 204.
- Familiae suae perturbatores possidebunt ventos, iv. 206.
- Famulitia inferiora festorum vigiliis comparantur, iv. 158.
- Famulitia et satellitia ad militarem potentiam conducunt, iv. 230.
- Fascinatio, ejus descriptio, iv. 121.
- Fasti et chronologiae, iv. 61.
- Fastus mathematicorum, iv. 102.
- Fastus professorum impedit progressum scientiae, v. 107.
- Fata rerum quid, iv. 72. Fatis accedendum, 224.
- Fauftae, Constantini M. uxoris, mors, iv. 516.
- Febris sudorifica, v. 231.
- Febrium causa, iv. 516.
- Feles, iv. 355. Feles et ululae cur noctu videant, 123. Felium aetas et generatio, 469.
- Felicitas res inimitabilis, iv. 163. Signum favoris divini, *ib.* In quibus collocatur a philosophis, 186. A Socrate, 188.
- Felini sanguinis usus, iv. 513.
- Femora minus carnosae, optima, iv. 484.
- Ferculorum multitudo culpanda, iv. 510. Et variatio, *ib.*
- Ferdinandus rex Hispaniae, v. 276.
- Fernamburci aedificatio, iv. 499.
- Ferrum, iv. 130.
- Ferrum ad austrum expositum citius rubiginem contrahit, iv. 461.
- Ferulae virgarum inteneratae, iv. 466.
- Fervores magni post solstitium aestivale desinunt plerumque in tonitru, etc. iv. 450.
- Ficini consilium ad senes, iv. 497. Commentum ejus ad instaurationem virium in senibus, 513. Vsum contubernii puellaris exemplo Davidis laudat.
- Fidei certae, quae sunt, aut dubiae, aut damnatae, quomodo proponenda in hist. naturali, iv. 394.
- Fiducia quomodo concilianda, iv. 180.
- Fides Abrahami, iv. 250.
- Fines, ordinatio circa fines, v. 261, 262.
- Filius magis referat avum vel proavum, quam patrem, iv. 24.
- De finibus proferendis, iv. 228, etc. Fines proferre reges penes est, 234.
- Finitima bella detrectanda, iv. 76.
- Flabella ad faciendum ventum, iv. 452.
- Flagitiosi minus corrumpunt mores publicos, quam ex parte mali, iv. 24.
- Flamma aëre tenuior, v. 10. Flammarum absumentium gradus, iv. 465. Earum genera, 489. Flamma parva non aequè praedatur ac magna, 493. Flammae proprietates, 515. Ejus et spiritus vivi differentia,

- tia, *ib.* Intra Flammam durat, 518. Ex spiritu vini mollissima, 523. Flamma ad flammam fertur, 524. Flammae majores, 525. Flamma, aër, spiritus, eorum natura, 528. Est substantia momentanea, *ib.* Continenter generatur et extinguitur, *ib.* An intercipiat sonum, v. 48. Flamma crocea, v. 69. Sulphuris coerulea, *ib.* Purpurea, *ib.* Est pellucida ut confirmatur experimento, 145. Est pyramidalis, et quae de causa, 149. Flammae intra Flammam bicolores, *ib.* Flammeae naturae gradus, 152. Flamma non est aër incensus, iv. 523. v. 153. Innumeros recipit densitatis gradus, 153.
- Flammae altitudo pendet a latitudine basis, iv. 348. Cur pyramidalis, *ib.*
- Flammae natura, iv. 137. Omnis calida, 314. Radii ejus extremi fortius urunt, 321. 347.
- Flammae flatulentae, iv. 348.
- Flatus calorem auget, 320.
- Flatus repentini semper nubilo coelo fiunt, iv. 434. Flatum in microcosmo cum ventis in mundo majore convenientia, 452.
- Flos lactis, iv. 137. Flos lactis et vini faeces, 366. Cervisiae, 369.
- Floridae litora, iv. 344. 359.
- Florum insitio, iv. 129.
- Fluiditas et consistentia, iv. 331.
- Fluida corpora, v. 84.
- Fluminum consideratio quoad bonitatem aëris, iv. 507.
- Fluor metallorum, iv. 352.
- Fluxus et refluxus maris, iv. 343. v. 90, etc. Non ex ebullitione aquarum, 92. Ex qua causa fit, iv. 361. v. 93. Solvuntur varia ejus phaenomena, 97, 98. Vnde reciprocatio ejus sexhoraria, *ib.*
- Focus S. Ermi, iv. 314. Quo nomine antiquitus insigniebatur, *ib.*
- Fodiendae terrae cur vinum generosum infundendum, iv. 507.
- Foedus animae et corporis, iv. 105. In duas partes distribui potest, 107.
- Foemina, cujus unicae in scripturis commemorata aetas, iv. 474. Foeminae teneriores magis conferunt ad alendum foetum, 483.
- Foeneratores comparantur Caeciae vento, iv. 429.
- Foeneris commoda et incommoda, v. 407.
- Folia fructus muniunt, ne patiantur a sole aut vento, iv. 98.
- Folia ex arboribus citius decidunt a parte austri, iv. 429. Ludentia sine aura ventos adesse nunciant, 451.
- Folietani, iv. 380. 473.
- Fontes justitiae non turbandi, iv. 212. Fontes juris, 234.
- Foliorum contractio, iv. 467. Decidentium in sylvis tempore autumnali usus, ut et aliarum herbarum similiter, 493.
- Folles Aeoli utres sunt, iv. 452.
- Fomenta ex corporibus vivis utilia, iv. 513.
- Fomites ventorum sunt loca ubi magna copia vaporum, iv. 440. Fomites spiritus, 528.
- Forma materiae primae assimilatur vestigiis Cupidinis, v. 202.
- Formae essentialia inveniri possunt, iv. 96. Sunt verum objectum scientiae, *ib.* 97. Commenta sunt animi humani, 272.
- Forma calidi, iv. 324, 325. Luminis, *ib.* Caloris, 328.
- Formarum five differentiarum essentialium inventio, iv. 306. Earum definitio, 307. 317. De forma calidi vindemiatio prima, 325. Formae copulatae ubi et quomodo tractandae, 322.
- Formica in electro, iv. 521.
- Formicae prudentia, iv. 127. Se tuetur, at hortis nocet, 215.
- Formicarium artium liber, iv. 144.
- Formidinis et spei affectus alios omnes coercent, iv. 195.
- Formularum minorum collectio desideratur, iv. 178.
- Formulae agendi circa judicia, iv. 246.
- Fortitudo a dominatu fortunae nos liberat, iv. 170.
- Fortitudinis et multitudinis impares congressus, iv. 229.
- Fortuna, v. 381. 406. Vulgi filia, iv. 72. Galaxia, 168. Tanquam Proteus, si perseveres, redit ad formam, 171. Fortunae naufragia, 205.
- Fortuna subita animum plerumque enervat, iv. 194. Et in ejus statu quam incremento modus facilius adhibetur, *ib.* Virtutis et benemerendi organum, 216. Sponte in gremium influit, 226. Ad fortunae ardua jugis et irrequieta anhelatio, 226. Ejus doctrina et speculatio, 216.
- Fortunae faber amissi sua perire utatur, iv. 224. Ejus fabula desideratur, 216. Ejus nervus sunt vires animi, 224. Quisque suae fortunae faber, 215. Quomodo id fiat, *ib.* Viri egregii sponte fortunae renunciant,

- nunciant, *ib.* Ad fortunam comparandam tam gravia requiruntur, quam ad virtutem, *ib.*
- Fortuna imitatur mores mulierum, iv. 226.
- Fossilia, iv. 461.
- Fotus arctus corporum vivorum apoplecticis profuit, iv. 519.
- Foxus, Richardus, v. 235.
- Fracastorii celebre inventum, iv. 341. Ejus de motu missilium opinio, 347.
- Franciscus Donatus longaevus, iv. 481.
- Franciscus Molinus procur. S. Marci, iv. 481.
- Franciscus Rabelesius, iv. 144. Catalogus ejus, *ib.*
- Fraus sibi in parvis fidem struit, iv. 218.
- Frescura, quid, iv. 492.
- Fretum Magellanicum, v. 95. Herculeum, 96.
- Fricatio capitis, iv. 500. Fricatio, exercitationis genus, 503. Cui usui inservit, 509. Praecederet balneum, 514. Longaevitati confert, 525. Fricatio mollis perspirationem magis quam sudorem excitat, 526.
- Fricationis utilitas, iv. 509.
- Frigida non spiritiosa, iv. 492. Eorum usus, qualis, 500. Regionum frigidiorum conditio, 482.
- Frigiditas, iv. 499. Ejus et siccitatis in decursu aetatis ordo, 521.
- Frigidum an feratur deorsum, iv. 132.
- Frigora acia inducunt sensum unctionis, iv. 312.
- Frigidi et calidi actiones communes, 317. Intensa in media aëris regione, 336.
- Frigora valde intensa in medio aëris, vapores perfringere non possunt, 433. Frigoris proprium opus est densatio, 491.
- Frigus solvit sanguinem et urinam, iv. 366. Frigus exsiccat, iv. 464. Condensat, 503. Exterius, corpus fortiter occludit, 501.
- Frigus et calor, principia rerum secundum Telesium, v. 206. De frigore quomodo philosophatur Telesius, 211.
- Frons rugis sulcatus, iv. 484.
- Fronti nulla fides, iv. 217.
- Fructus ferotini quomodo comparandi, iv. 133.
- Fructus ignem passi, iv. 461. Fructus quomodo diu conservantur, 465.
- Frutices et arbores, iv. 462.
- Fucanda facies non est, iv. 117.
- Fuci per hiemem dormiunt, iv. 495.
- Fuga spirituum, mala, iv. 491. Per fugam, id est, per calorem, condensant opiata et calida, *ib.* Fuga vacui in causis arefactionis, 522.
- Fugare, in centrum cogere, condensare, iv. 490.
- Ad Fulgentium epistola Baconi, v. 531.
- Fulgura diversi generis indicant ventos, iv. 450.
- Fulmina comburentia, 311.
- Fumigatio matutina, iv. 491.
- Fumorum genera, v. 9, etc.
- Fumus sive halitus pinguis aperit se in flammam, iv. 326. Fumus cur pyramis inversa, 348.
- Fumus foci desiccatur, 464. Fumus, 491. Annumeratur opiatis, *ib.* Inflammabilis, est calidus ante flammam conceptam, 523.
- Funambulorum agilitas, iv. 117.
- Functiones naturales, iv. 523.
- Furor sacer, iv. 120.

G

- GAGATES fricatus paleas trahit, iv. 129.
- Galaxia fit ex astrorum conglomeratione, iv. 351. v. 147.
- Galea Orci, v. 381.
- Galenus reprehenditur, v. 190.
- Galeriae Copiolae Satriae aetas, iv. 477.
- Galilaeus asseclas Jovis invenit, v. 158. Vid. p. 152.
- Gallorum expeditio Neapolitana, iv. 103.
- Galliae rustici cedunt Angliae colonis, 230.
- Gallorum ratio belligerandi cum Anglis, v. 273.
- Gallus Aesopicus, iv. 48.
- Gallus Indicus, aut Turcicus, iv. 470.
- Gallus gallinaceus, *ib.*
- Ganges, iv. 280.
- Gangraena in legibus, iv. 241. In corpore, 328.
- Gangraena aut mortificatio a fuga spirituum ex opio, iv. 490.
- Gartius Aretinus Petrarchae proavus, iv. 480.
- Gaudia subita spiritus dilatant, v. 25. Quomodo afficiunt spiritus animales, iv. 495.
- Exanimant, 516.
- Gaudium foliatum, spes, iv. 496.
- Gemma Martii et Maii, iv. 159. In gemmis nitidis nubecula in oculos incurrit, iv. 207.
- Gemmae rupium, iv. 335.
- Gemmae, eruptiones succorum ex rupibus, v. 13. Aetate nonnihil clarore suo mulcantur, iv. 486. Gemmae cordiales, 486.
- Earum medicinae culpabiles, 489.
- Gemmariorum

- Gemmariorum prudentia, iv. 189.
 Genealogiae afflictae, iv. 301.
 Generales venti non adeo firmi, quin cedant particularibus, iv. 422.
 Generalia, cur magis delectant animum, quam particularia, iv. 102. Magno cum scientiarum detrimento, *ib.* Vide p. 111.
 Generalia nimium non informant, iv. 153.
 Generalia principia ne constituentur, etc. iv. 279.
 Generatio liberorum, mediocritas in ea quantum conferat ad longaevitatem, iv. 483.
 Generatio sive vivificatio, 522. Duplex, *ib.*
 Novi spiritus, 524. Continua, 528.
 In omni Generatione corporum quid inquirendum, iv. 309. Generatio simplex, 368.
 Genitalia, iv. 335.
 Geographia ab antiquis non exulta, iv. 280.
 Geometria magno cum acumine tractata est, iv. 102.
 Georgica animi, iv. 182. 184. 197. 198.
 Georgius Agricola diligenter tractavit mechanicam in mineralibus, iv. 99.
 Germani septentrionales, iv. 374.
 Germanicus quomodo laudatus a Tiberio Caesare, iv. 217.
 Gestatio, seu motus, v. 39. Vteri ad longaevitatem quatenus praecipua, iv. 472.
 Gestus oculos alloquitur, iv. 106. Ex congruo res significat, 145.
 Gestus hieroglyphici in transitu, *ib.* De gestu et vultu ad dignitatem componendis, iv. 201.
 Gigantum fabulae sententia, v. 448.
 Gilbertus fit magnes, v. 41. Affirmationes ejus, 153. Vid. p. 113.
 Gilbertus de magnete laboriosissimus, v. 113. Ejus vacuum, 153.
 Gilbertus ex magnete elicit philosophiam, iv. 35. Quaestio ejus num corpora a terra distantia gravitent, 73. De magnete exquisite scripsit, *ib.* Philolai dogmata reposuit, 96. Philosophia ejus, 276. Ejus in magnete experimentum, 279. Ejus opinio de luna, 346. Merito derisit definitionem caloris secundum Peripateticos, 366. Quantas de electo excitavit fabulas, 365.
 Glacies et nitrum maxime refrigerant, iv. 133.
 Gladiatoria Commodi gratissima, iv. 187.
 Glastum, usus ejus, iv. 499.
 Globorum lusus renum morbis medetur, iv. 111.

VOL. V.

- Globulorum lusorum inteneratio, iv. 466.
 Contractio eorum, desiccatione hiantium, 467.
 Globus plumbeus a turri demissus non accellerabitur juxta rationem quanti, iv. 130.
 Globus scientiarum, 150.
 Gloria vana, v. 425.
 Gloriosi fortitudo sita est in oculis spectantium, iv. 25. Quales sunt, 170.
 Gordianus junior sub tutore claruit, iv. 23.
 Gordiani senioris aetas, iv. 478.
 Gorgias, summa ejus eloquentia, iv. 105.
 Ex antiquis sophistis, 139. Gorgias, 280.
 Gorgiae Leontini aetas, iv. 476.
 Gorgones, iv. 76. v. 446.
 Gothi, linguae quae ab iis fluxere aspiratis gaudent, iv. 147.
 Gradus subactionis materiae septem, v. 212.
 Graeca lingua, Cato eam aspernabatur, iv. 25.
 Graecae sorores, iv. 76.
 Graeci, pueri, ex mente sacerdotis Aegyptii, iv. 38. Nec habent scientiam antiquitatis, nec antiquitatem scientiae, 38. 280. Mutuati sunt de Hebraeorum mysteriis, 71.
 Laudantes effusius animo nocendi, pustulam in eorum naribus oriri fabulantur, 157.
 De Graecorum mirabili sapientia, 200. Habent id quod puerorum est, ut ad garriendum sunt prompti, 280. Hyperboreos Scythas, occidentales Celtas indistincte appellabant, *ib.*
 Graeci scientiarum auctores, iv. 280. Tamen in disputationes effusa illorum sapientia, *ib.*
 Graecorum sapientia qualis, iv. 1. Eorum lingua compositionibus refertissima, 147.
 Diphthongis scatet, *ib.* Magis artibus idonei, Romani rebus gerendis, *ib.*
 Graecorum philosophia in nimis angusta basi historiae naturalis posita, iv. 405.
 Grammatica sive organum sermonis, iv. 146.
 Duplex, 147.
 Grammatica viatoris locum erga caeteras scientias obtinet, *ib.*
 Grammatica bipartita, *ib.* Quatenus probanda et rejicienda, *ib.* Exiguus ejus usus in linguis vernaculis, major in eruditis, *ib.*
 Philosophans inter desiderata, a simplici et literaria distincta, 147. Quae ad eam pertinere judicantur, *ib.*
 Grammaticus Orbilius, iv. 477.
 Grana quomodo diu servantur, iv. 464.
 Granaria, qualibus utuntur Germani septentrionales, iv. 374. 464.

4 C

Granatorum

Granatorum dulcium vinum, iv. 506.
 Grandescere sensim aut velociter, iv. 487.
 Gratia divina in virtutibus utitur motibus voluntatis, iv. 125.
 De gravi et levi inquisitio topica, iv. 136.
 De Gravi et levi historia, v. 41.
 Gravia terram petunt, iv. 184.
 Gravis et levis, iv. 136. Simplex et comparata gravitas, *ib.* 137. Gravitas ex copia materiae non ex arcta compage, 331.
 Gregorius I. memoriam auctorum ethnicorum obliterare studet, iv. 39.
 Gremiale coruscans, iv. 314. 465.
 Grus longaevis, iv. 341.
 Guaiaci diaeta, iv. 514.
 Guicciardinus Clementis VII. errores depingit iv. 24. Tamen ejus fuit domesticus, *ib.* Laudes ejus repetitae, 193.
 Gulielmus Postellus, capite motus, iv. 481.
 Gummi arborum, iv. 335.
 Gummi omnia valde durant, iv. 462. Applicata ad cutim, 464. Quid sunt, 473. Suavia caput gravant, 508.
 Gummositates morbi Gallici, iv. 514.
 Gustus inquisitio, iv. 333.
 Guttae aquae rotundae, iv. 331.

H

HABACVC propheta, iv. 215.
 Habitum in actiones naturales nihil posse, male statuit Aristoteles, iv. 194.
 Habitus virtutes et vitia complectitur, *ib.* Ad habitum comparandum duo observantur tempora, *ib.*
 Hadrianus Caesar, iv. 29.
 Haemorrhoides etc. copiosius effluentes, mors, iv. 517.
 Haereticarum, quali delectatione perfunduntur, iv. 47. Haereticarum mos, 80.
 Haereticis causa duplex, v. 530. Tres gradus, *ib.*
 Haeretici ethnicorum Bacchanalia superant, iv. 80. Cum hypocritis comparantur, v. 528.
 Hannibal irridet. Phormioni in aliena arte de bellis conscribenti, iv. 190.
 Harmonia planetarum, iv. 73.
 Harmonia sapientiae divinae et rationis humanae, iv. 75.
 Haustus pleniores philosophiae ad religionem ducunt, iv. 22. Haustus pleniores epoti, 51.
 Haustus matutinus refrigerantium fugiendus, iv. 505.

Hebdomadae divisio antiqua et late recepta, iv. 90.
 Hebraeorum mysteria, iv. 70, 71.
 Hebraei verborum compositionem refugiunt, iv. 146. Hebraea gens Nazarea, *ib.*
 Hebrides longaevis, iv. 482.
 Hedera centenaria cur Dionysio sacra, iv. 80.
 Hedera plus quam centenaria, iv. 462.
 Hedera cur Baccho sacra, v. 461.
 Helenae Britannae Constantini Magni matris aetas, iv. 478.
 Hellepontius ventus, iv. 423.
 Helvetii, v. 368.
 Hemicranicus dolor, iv. 132.
 Henoch vitae contemplativae princeps, iv. 185. Ecclesiam prophetiae libro dotavit, *ib.*
 Henrici septimi regis Angliae titulus ad regnum triplex, v. 228. Episcoporum opera utitur ad negotia sua tractanda, 235. Ex primitiis ecclesiasticis, quae tum temporis papae cesserant, rex cum collectoribus ita egit ut haud parum commodi sibi redundaret, *ibid.* Rebelles Hibernos in praelio apud Stoke prostermit, 244. Bullam a papa obtinuit ad privilegia asylosum moderanda, 247. Inducias in septennium cum rege Scotiae facit, *ib.* Ejus legatio ad regem Galliae, 249. 8000 milium in Britanniam mittit, 257. Eboracensium seditionem compescit, 260. Inter reges Angliae post Edwardum primum optimus legislator, 261. 264. 4000 libras a civitate Londini mutuo sumit, 264. Mille milites in Flandriam, ad auxilium Maximiliani Romanorum regis mittit, 265. Belli famas cum pecuniis permutat, 273. Bellum Galliae indicit, 275. Pax cum rege Galliae per legatos inita, 279. Ejus avaritia, 293. 302, 303. 314. 325. 329. Foedus iniit cum principibus Italiae, 294. Cornubienses rebelles prostermit in colle de Blackheath, 307. Pacem cum Scotiae rege concludit, 316. Ejus mors, 336. Imago civilis, *ib.*
 Henricus VII. regni ejus descriptio, iv. 63.
 Henricus VIII. impetu magis quam consilio regnum administravit, *ib.*
 Henrici principis Walliae elogium, v. 508.
 Henricus dux Guisii quantus in remunerandis amicis, iv. 43.
 Heracliti dictum de lumine ficco, iv. 22. Opinatores perstringit, 35. Ignem rerum principium asseruit, v. 203. Parabola ejus de inquisitione scientiarum, iv. 141. Monet homines scientias quaerere in mundis minoribus,

- ribus, 141. 270. Doctrina ejus de denso, 276. Vide p. 280.
- Heracliti conflagratio, v. 144. 149. Heraclitus ignem principium rerum posuit, 203.
- Hydrope laborantem in ventre bovis nuper occisi immerfit, iv. 513.
- Herbae conclusae flammam concipiunt, iv. 316.
- Herbae durabiles et annuae, iv. 462. Odoratae, 507.
- Hercules, iv. 31. Ejus columnae, 49. Quid ei divinitatem conciliavit, 77. 169.
- Hermes Trismegistus, triplici gloria insignitus, iv. 20.
- Hermogenes, iv. 30.
- Hero, iv. 99. Ingeniosus mechanicus, v. 137. Ejus diligentia, 78. Vacuum coactum negavit, *ib.*
- Herodianus laudatus, iv. 193.
- Herodicus nil aliud curavit quam ut viveret, iv. 186. 488.
- Heroës five semidei, iv. 40.
- Heroica virtus Aristotelis, iv. 197.
- Heronis de vacuo sententia, v. 78.
- Heteroclita naturae, iv. 56.
- Heterogenea quae aliis elementa, iv. 323. 522.
- Heterogenea substantiae coelestis et sublunaris, v. 140. 204.
- Hibernia longaevos producit, iv. 482.
- Hiberni vivaces, iv. 499. In lanceis aegrotare malunt, 500.
- Hiberni in familiam Eboracensem propensi, v. 239. In praelio Stokenfi fusi, 244.
- Hibernorum mos corpora illinendi, iv. 499.
- Hiero Siciliae rex, longaevitae et laus ejus, iv. 480.
- Hialas, Petrus, regis Hispaniae nuncius, v. 308.
- Hiero a Pindaro laudatus, iv. 105. Quale responsum accepit a Pythagora, 185.
- Hieroglyphica literis antiquiora, iv. 69. Ex congruo res significant, 145.
- Hieroglyphicorum usus vetustus et sacer apud Aegyptios, *ib.*
- Hieronimus laudatus, iv. 479.
- Hipparchi stella nova, v. 142. Hipparchi circa astrorum numerum experientia, 151.
- Hippias jactabundus cum Socrate disputans, iv. 57. Vide p. 278.
- Hippocrates, laus ejus, iv. 106. 480. Dilegentia et methodus ejus in morbis sanandis, 111. Artis parens habitus est, *ib.* Aphorismus ejus de iis qui gravi morbo correpti sunt, 192. Longaevitae ejus, 480.
- Hippocratis monitum de vestibus aestivis et hiemalibus, 499. Reprehenditur, v. 191.
- Hippomenis cum Atalanta certamen, quid sibi vult haec fabula, v. 461.
- Hirudinis fabula, iv. 211.
- Hispanica lingua tenues literas odit, iv. 147.
- Hispanica classis ab Elizabetha regina profulgata, v. 503.
- Hispani parce impertiunt jus civitatis, at indigenarum paucitatem jam sentiunt, iv. 231.
- Bellicosi olim, 232. Exercitum veteranum alunt, 233.
- Hispanorum adagium de mendacio, 218.
- Hispanorum imperium, iv. 231. Hispani soli profitentur studium armorum, 232.
- Historia veritatis magistra, iv. 23. Ad memoriam refertur, 54.
- Historia naturalis, qualis instauranda, iv. 262.
- In historia naturali multa temere recepta, 33. Materies conscribendae historiae naturalis, 51, 52. Sacra, 55. Historia naturalis et civilis, *ib.* Quae comprehendere debent in naturali, 56. Historia mirabilium non rejicienda, *ib.* Non constant quousque effectus mirabiles ex causis naturalibus pendunt, *ib.* Historiae mechanicae fundamentales erga philosophiam naturalem, 57.
- Historiae naturalis usus duplex, *ib.* Dividitur in narrativam et inductivam, 58. Subtractis subtrahendis ad nil magni recidet, *ib.*
- Praetergenerationum et artium historiae desideratur, *ib.* Historia literarum, 59. Desiderantur, *ib.* Earum antiquitates, progressus, migrationes, etc. commemorandae, 59. Dignitas et difficultas civilis historiae, 60. Plurima istam historiam circumstant vitia, 61. Historia civilis tripartita, *ib.* Historia justa constat ex chronicis, vitis, et relationibus, 62. Historia temporum, 64, 65. Historia prudentior, qualis, 66. Materia et copia ex quibus historia conficienda, 61. Historia legitima et absoluta rarissime invenitur, 60. Angliae et Scotiae Historiae quales, 63. Res levioris momenti plurimum derogant historiae, 65. Cosmographica multiplex, 66. Historiae parcae inferenda politica, *ib.* Ecclesiasticae partitio, *ib.* Historia ad prophetias, et historia nemeseos, 67. Historicorum elogia, 193. Historia temporum quid praestat, 215. Infelicitas quaedam inter historicos vel optimos, 238. Historiae naturali ingens accessit cumulus ex navigatione protensa, 248. Historiae naturalis nimis angusta basis, 275.

- Per mille annos Graecorum historiae indigena, 280. Historiae naturalis status, 292. Ejus duplex consideratio, *ib.* Ejus descriptio ex auctoris modulo, 298, 299. Qualis historia experimentalis paranda, 310. Circa historiam naturalem cautiones, 335.
- Historia naturalis subjecto triplex, sc. generationum, praetergenerationum et artium, iv. 391. Vsu duplex, *ib.* In scribenda Historia naturali, quae fugienda, *ib.* Historiae generationum partes quinque, 392. Praetergenerationum Historia cum Historia generationum aptissime conjungitur, 393. Historia artium triplex, *ib.* In Historia naturali omnia quae spectant naturalia, tam corpora quam virtutes, quantum fieri potest, numerata, appensa, determinata proponantur, 394. Historiae naturalis ad condendam philosophiam praefatio, 405. Historia naturalis haecenus congesta, specie copiosa, revera egena et inutilis, *ib.* Historiae naturalis et experimentalis norma, 407. Historia ventorum, 419.
- Historia densi et rari, v. 1. Historia pneumaticorum, sive exporrectionis et contractionis materiae, etc. 9, etc. Historia gravis et levis, 41. Sympathiae et antipathiae, *ib.* Sulphuris, etc. 43.
- Historia vitae et mortis, iv. 458. Soni et auditus, v. 44.
- Historia propria est individuorum, iv. 127. Historiae partitio in naturalem et civilem, *ib.* Historiae naturalis usus, 129. Historia coelestium, 131.
- Historia regni Henrici septimi, v. 225.
- Historici legibus et actis judicialibus non satis immorantur, iv. 238.
- Historicum veritas decet, iv. 62.
- Homerus, iv. 42. 45. Plures aluit quam Sylla, Caesar, aut Augustus, 47. Quot centurias duravere ejus carmina, *ib.* Citatus, 104. Ejus carmina sponte fluentia, 163. Decantata ejus catena ad pedem solii Jovis fixa, 22. 72. 85.
- Homo collocatus in paradiso, ad operandum, iv. 37. Ad Dei charitatem aspirare debet, 198. Cecidit, *ib.*
- Homo homini lupus, iv. 212. Se abneget et accedat ad Deum, 250.
- Homo naturae minister et interpret, iv. 266.
- Homo tanquam planta inverfa, 335.
- Homo motuum violentorum dominus magis quam caeterorum, iv. 376.
- Homo spirituum cellam habet omnium animalium amplissimam, 522. Hominis conditio, v. 186.
- Homines domi celebres, in metropoli vulgares, iv. 150. Mutantur cum actionibus, 217. Eorum notitia quot modis elicatur, *ib.*
- Hominis natura et status, iv. 105. Digna est ut in scientiam redigatur, *ib.* Refertur ad miseras et praerogativas hominis, *ib.*
- Hominum phantasticorum impostura, iv. 287. Tria hominum ambitiosorum genera, 304.
- Hominum et nocturnarum comparatio, iv. 466.
- Homines aetates, iv. 464. 474.
- Homoionomiae expungendae, iv. 242.
- Honor velut e crassiore tela contexendus, iv. 187.
- Honores in liberis monarchiis quam sub tyrannis suaviores, iv. 46. Faciunt virtutes et vitia conspicua, 167. Honores ingenia mutant in deterius, 193. Quibus gradibus ad eos datur aditus, 224. Honor triumphii monarchiae non competit, 233.
- Honor et existimatio, v. 425. Honoris comoda, 404. Honoris acquisitio, *ib.* Honoris imperialis gradus, *ib.*
- Horti, v. 414. De iis praecepta, *ib.* Horti regii delineatio, *ib.* et seq.
- Hora nativitatis et quaestionis, iv. 101.
- Horae subsecivae quomodo collocandae, iv. 25.
- Horae longiores aegrotantibus videntur sine horologio, quam si hoc ipso mensurentur, iv. 163.
- Horae fortunatae secundum schemata coeli, iv. 487.
- Horologiorum confectio, iv. 286. Ex uno aut altero naturae axiomate pendent, *ib.* Diversitas et genera, 346. 360.
- Hortus medicus, iv. 51.
- Hospitia militibus emeritis destinata, iv. 233.
- Hosti securo aggrediendum, iv. 78.
- Hugo Burdegalis, iv. 100.
- Humani corporis scala, iv. 519.
- Humanum corpus multipliciter compositum, iv. 108, 109.
- Humanum corpus considerandum ut inanimatum, et cur, iv. 522. Et animatum, *ib.*
- Humeri aliquantulum fornicati, signa longaevitatis, iv. 484.
- Humida, ex iis quare novi spiritus generantur, iv. 524. Humidum corporis a quo depraeditur, 521.
- Humidum, iv. 274.

- Humor radicalis medicorum seductorius, iv. 458. Humor radicalis, *ib.* 464. Aqueus et oleosus, *ib.* Vide Succus.
- Hyades et Pleiades quid circa ventos possint, iv. 436. 449.
- Hydraulica prope obsolevit, iv. 118.
- Hydromelitis virtus, iv. 504.
- Hydropicorum sectione evacuatio, iv. 516.
- Hydope laborans in ventre bovis nuper occisi immergitur, iv. 513.
- Hyemalis exercitatio sub dio optima, iv. 509.
- Hyle Telefii, v. 213.
- Hyles motus, iv. 364. Vbi corpora novum dimensum appetunt, *ib.*
- Hyems glacialis, unde de ea conjectura instituenda, iv. 439. Ventosa hyems ver pluviosum praemonstrat, 451. In hyeme uncio confert ad sanitatem, 500.
- Hyoscyamus et tobacco inter opiata, iv. 490.
- Hypochondriaci, iv. 107.
- Hypocritae maxime gloriantur in operibus primae tabulae, v. 373. 528. Cum haereticis comparantur, *ib.*
- I
- JACOBI Angliae regis elogium, iv. 19. Ejus literatissima tempora, 26. Dictum ejus, 106. Ejusdem monarchica jura et elogium, 190. Celebre dictum ejus alterum, 190.
- Jactantia vitium potius in ethicis, quam politicis, iv. 221.
- Iambe Panis filia, iv. 71. Putativa tantum filia, 75.
- Janus bifrons, iv. 125. Janus in legibus non placet, 240.
- Japonenses longaevi, iv. 482.
- Japyx, ventus, iv. 423.
- Jason Theffalus designavit invasionem Persarum, iv. 45. Aiebat aliqua injuste facienda, ut multa juste fiant, 192.
- Iberia, iv. 76.
- Ibis avis annosa, 470.
- Icari fabula mediocritatem in moribus monet, v. 467.
- Ichthyophagi longaevi, iv. 503.
- Idaeae mentis divinae, iv. 268. Quantum interfit inter idola mentis humanae et ideas divinae, 302.
- Idaeae abstractae, 323. v. 200.
- Idola mentis humanae, fallaciae, iv. 139. 268. 302. Eorum genera quatuor: tribus, specus, fori, theatri, 140, et seq. et 270. et seq. Eorum extirpatio, 278.
- Jecoris torrefactio et obstructio cavenda, iv. 506. Potus et herbae jecori intervientes, *ib.*
- Jehu responsum ad nuntium, iv. 152.
- Jejunia et victus liberalis, iv. 111.
- Jejunia crebra, iv. 494.
- Jejunia frequentia, mala, iv. 505. Triduana vix sanis toleranda, 517.
- Jentaculum exercitationi necessarium, iv. 509.
- Jesuitae literis strenue incumbunt, iv. 39. Romanam sedem stabiliunt, 39. Eorum industria in informanda juventute, 27. Eorum scholae commendantur, 179. Eorum disciplina laudatur, 180.
- Jesebel faciem pigmentis oblinat, iv. 117.
- Ignis haud idoneus ad separanda corpora, iv. 309. Ignis excitandi mos apud Indos occidentales, 311. Ignis fatuus non urit, 314.
- Ignis Graecus sive ferus, 320.
- Ignes in focis pallidiores, quando nunciant pluvias et ventos, iv. 451. Ignem passa cur diutius durant, 461. Ignis proprium opus, 467.
- Ignis astrorum differt ab igne terrestri, v. 149. Fuit principium rerum secundum Heraclitum, 203. Ignis et terra secundum Parmenidem, 206.
- Ignominia multati aliquando felices evadunt, iv. 222.
- Ab Ignorantia ad praejudicium transitio, v. 119.
- Illaqueatio malitiosa praetextu legis, iv. 234.
- Illationes in fide Christiana quid profint, iv. 251.
- Illiterati caecitas et miseria, iv. 45. Illiteratus nescit in se descendere, 74.
- Illuminationis divinae sedes, iv. 125.
- Imaginationis vires, iv. 120. Vfus ejus in motu voluntario, *ib.*
- Imagines ingeniorum temporum injuriis non obnoxiae, iv. 47.
- Imaginum usus quid efficiat, iv. 121.
- Imbalsamationes, iv. 131.
- Imbibitiones inanimatorum ne trahantur ad animata, iv. 512.
- Imitamenta ventorum, iv. 422. 452.
- Imitatio aliorum non inepte suscipienda, iv. 220.
- Immissio lucis per foramen, iv. 347.
- Imparitas in congressu fugienda, iv. 204.
- Impedimenta doctrinae, iv. 29. v. 107.
- Impensae, de impensis praecepta, v. 390.
- Imperandi ars tria complectitur officia, ut res conserventur,

- conferventur, floreat, et amplificentur, iv. 228.
- Imperatores insigniter docti et bellica virtute clari, iv. 23.
- Imperatoris nomen a belli ducibus mutuatum, iv. 233.
- Imperii dignitas pendet a subjectis, iv. 46. Supra volentes magis honorificum, *ib.*
- Imperium scientiae celsissimum, 46. De imperio doctrina, 201.
- Imperii fines quomodo proferendi, iv. 228. Hispanorum, 231. Magnitudo quomodo obtinenda, 229, 230. Mensurae et calculis subicitur, 229.
- Impetus animi cohibendus, iv. 219.
- Impinguatio soli maxime a nitrosis, iv. 492.
- Impiorum misericordiae crudeles, iv. 208.
- Imposturae et credulitas quantum literis noceat, iv. 32.
- Imposturae tria genera, v. 529.
- Impostorum mores, v. 528.
- Impressiones animi in corpus, et vice versa, iv. 107, 108, 279.
- Imprimientia quaeenam vehicula dicantur, iv. 528.
- Impudicitia pessima Circes transformatio, iv. 169.
- Inaequalitas dissolutionis mater, iv. 525.
- Incenso non sedant spiritus, iv. 493.
- Incertitudo legum unde oritur, iv. 235, &c.
- Increpatio Paulina, iv. 31.
- Incubus, iv. 107.
- Incus per malleum calefcit, an rubescat, iv. 320.
- Indiae occidentalis inventionis causa, iv. 126. Ejus thesauri maris imperio accedunt, 233.
- Indiae status Europae forti comparatur, 304. Mos apud eos excitandi ignis, 311.
- Indicii et directionis ars desideratur, iv. 129, etc.
- Indigenarum usus, iv. 231.
- Individa sensum percellunt, iv. 54.
- Indigentiae motus, viz. spiritus, cordis et respirationis, iv. 518. Indoles naturalis quomodo deprehenditur, v. 404.
- Indorum cis Gangem longaevitas, iv. 482.
- Inductionis forma vitiosa et incompetens, iv. 127, 294, 328. Vana Inductio, 127. Vitiosa et legitima, 138. Ostendit viam qua ad scientiam perventum, 151. Per enumerationem simplicem, mala est, 279. Clavis interpretationis, 311. Inductionis verae fundamenta, 324.
- Induratio, iv. 467. Corporum ex consensu, 528.
- Indusium oleo cur liniendum, iv. 500.
- Inedia morbo laborantibus minus gravis, iv. 517.
- Ineptum Graece non dicitur, 146.
- Infantes quavis mulieres matres vocant, iv. 95. In utero matris, 107.
- Influxus stellarum, iv. 91.
- Informatio prima in quavis causa judicem maxime occupat, 217.
- Infrigidationis moderatio, iv. 501.
- Infusiones, iv. 362, 527.
- Ingenia secundum climata, iv. 159. Ingenia in studiorum delectu pensitanda, 180.
- Ingenia audacula sine iudicio se ingerunt, iv. 221. Ex ingeniis principes judicantur, 218. Ad ea exercenda modi duo, 180. Gravia plus dignitatis quam felicitatis habent, 223. Ingeniorum characteres, 193, 194. Diversitas sive discrimen eorum, 273.
- Ingenium irritatum tandem noscitur, iv. 57.
- Ingenii libertati favendum, 180. Pravi et malevoli descriptio, 211. Non omnes ingenio iudicandi, 218.
- Ingratitudo erga benemeritos, iv. 169. Iterum, 211.
- Inimici, iv. 157.
- Initus maris, necessarius ad ovum foecundandum, iv. 523.
- Injustitiae fons triplex, vis, illaqueatio, et rigor, iv. 234.
- Innovatio, iv. 176. Non periculosa in artibus aequae ac in civilibus, iv. 290.
- Innovationes, v. 384. Earum pericula, *ib.*
- Inquisitio causarum efficientium et materialium, iv. 99.
- Inquisitio de gravi et levi, iv. 136.
- Inquisitio de forma calidi, iv. 311. Inquisitionis legitimae vera norma, 217, 218. Vide p. 340, etc.
- Inquisitio ardua de vita prolonganda, iv. 458. Duplex Inquisitio de deprædatione corporis et refectione, *ib.* 459. Articuli particulares ejus, *ib.* Inquisitio de fraenatione motus, 494. Inquisitio acris vitam abbreviat, 496. Inquisitio de sono et auditu, v. 44. Inquisitio de magnete, 64. Inquisitio de versionibus, etc. corporum, 67. Inquisitio de luce et lumine, 68. Inquisitio de motu, 73. Inquisitiones de fluxu et refluxu maris, 97, 98. Ad Inquisitionis compendia prae-rogativae, 164.
- Infaxatio sive petrefactio, v. 40.
- Insectorum partes singulae diu moventur, iv. 518.

- Infinitio in arboribus sylvestribus raro tentata, 129. 380.
 Infinitio surculi vel virgulti in proprium truncum insolens, iv. 473.
 Insomnia, iv. 517.
 Instantiae certae locandae inter historiae probatae relationes, iv. 322.
 Instantiarum praerogativae, 329. Solitariae, *ib.*
 Instantiae migrantes, iv. 329. Offensivae, 331. Nudam ostendunt naturam in summo gradu potentiae, *ib.* Clandestinae in rudimentis suis, 331. Constitutivae, 332. etc. Conformes five parallelae, 334. Non multum promovent ad inveniendas formas, *ib.* et seq. Sunt nobilissimae, 334. 336. Monodicae, 336. Deviantes, *ib.* Quomodo differunt a monodicis, *ib.* Limitaneae, 337.
 Instantiae potestatis, 337. Comitatus, 339. Subjunctivae five ultimatis, 340. Foederis seu unionis, *ib.* Crucis, 343. Divortii, 349. Lampadis, seu informationis primae, 350. Januae, *ib.* Citantes, 351. Viae, 355. Supplementi, *ib.* 357. Persecantes, *ib.* Practicae, 358. Mathematicae, *ib.* Propitiae, *ib.* Virgae seu radii, *ib.* Curriculi, 360. Quanti, 362. Luctae, 363. Innuentes, 374. Polychrestae, *ib.* Frigoris, 376. Instantiae magicae, 381.
 Instantiarum usus, iv. 382.
 Instauration legum qualis, iv. 242. Instaurationis magnae pars destruens, 297.
 Instinctus animantium, iv. 127.
 Institutionibus juvenes ad ardua juris diligentius praeparandi, iv. 245.
 Instrumenta non grandissima, sed aptissima opus perficiunt, iv. 224. Instrumentorum verae intentiones confirmandae, 240.
 Insularum natura, iv. 482. Insula Atlantis, v. 114.
 Integrales partes universi a physiologistis male tractatae, iv. 59.
 Integumenta animalium, iv. 472.
 Intellectualis globi descriptio, v. 131, et seq.
 Intellectus humanus sibi permissus, qualis, iv. 3. Intellectus humani adoratores, five intellectualistae, 35. Intellectui auxilia idonea comparanda, 128. Magis afficitur affirmativis quam negativis, 140. Est globus crystallinus universi, 216. Intellectus sibi permissus, 268.
 Intellectus humanus, 269, etc. Ejus impedimentum et aberratio unde, 272.
 Intellectus abrasus, iv. 292. Quae in usum intellectus ulterius ministranda, 325.
 Intellectus tabes, si vanis accedat veneratio, v. 139.
 Intellectus perfectio tres requirit administrationes, v. 162.
 Intemperantiae philosophiarum, iv. 278.
 Inteneratio deficcata, iv. 466. 524. Per interius et exterius, 512. Carnis exhaustae, 514. Crassiorum, 524.
 Inteneratio corporis quomodo commode fit, iv. 512.
 Intentio legis unde petenda, iv. 243.
 Intentiones prolongandae vitae, tres, iv. 460. 488.
 Interitus rerum nullus, iv. 521.
 Interpretatio naturae, quid, iv. 129. 306. 325.
 Interpretatio Scripturae, iv. 252. Methodica et soluta, *ib.* Omnis a sensu incipit, 350.
 Interpretatio naturae, de ea sententiae xii, v. 186. Modus procedendi in ea, v. 163. 123. Bodlaei sententia de hoc opere, 127.
 Interpretationis impedimentum, v. 186.
 Interpretis mores, *ib.* Officium, *ib.*
 Interrogatio prudens dimidium scientiae, iv. 135. In fine interrogationis vocem elevare moris est, 147.
 Invenire, quid sit, iv. 134.
 Inveniendi qualis modis rejectus, iv. 278.
 Inventa quasi novae creationes, iv. 306.
 Inventa hominum admodum imperfecta et immatura, v. 105. Ejus rei causa, *ib.* et seq.
 Inventarium opum humanarum, iv. 101. Defuncti, 126.
 Inventio et memoria, ne dividantur in exercitiis scholasticis, iv. 52.
 Inventio Cereris Pani tribuenda, iv. 75. Inventio vitis, 80. Inventionis logicae, species, 126.
 Inventionis duae species, *ib.* Artium et scientiarum desideratur, *ib.* Inventio rerum tribuitur casui potius quam arti, *ib.* Bestiis et avibus, 127. Inventionis genera, 134. Argumentorum non proprie inventio, *ib.* Topica particularis apprimè utilis, inventionis subjectis appropriata, 136. Dialecticae inventio, 285. Tormentorum igneorum inventio, 295. Fili bombycini, et acus nauticae, 296. Inventio papyri, typographiae, et atramenti, *ib.* Rerum inventio a naturae luce petenda, non ab antiquitatis tenebris, 301. Inventum scaphae, quae homines sub aquis vehere possit per nonnulla spatia, 375.
 Inventores

- Inventores rerum et artium, iv. 38. v. 195.
 Tractatus qui habentur de iis sunt infructuosi, iv. 59. Iis divini honores tribuuntur, 304. v. 195.
 Inventorum summa, iv. 282. 295.
 Inventum Fracastorii de sartagine calefacta in usum apoplecticorum, iv. 341. 519. v. 17. 113.
 Invia virtuti nulla est via, iv. 216.
 Invidia et amor fascinant, v. 360. Qui sunt ad invidendum maxime proclives, *ib.* Qui sunt invidiae maxime obnoxii, 361. Invidiae remedium, 362. Differentia inter publicam invidiam et privatam, *ib.*
 Invidia hominum, iv. 158. In rebus publicis non nocet, 169. Invidorum mos, 29. Invidia bonorum post mortem extincta, 169.
 Invidia carpit spiritus et corpus, 496.
 Inunctio, iv. 500. 508. 527. 528.
 Jobi quaestio, iv. 22. Liber ejus mysteriis naturalis philosophiae plenus, 38.
 Joannes Saxoniae dux mortem contempsit, iv. 106.
 Joannes de Temporibus longaevus ad miraculum perhibetur, iv. 480. Quomodo se conservasset ad annos trecentos, 499.
 Joannes Scotus, subtilis et scholasticus, sepultus pro mortuo, iv. 519.
 Joci, iv. 174. Politicum est transire a serio ad jocum, etc. *ib.*
 Jocularis ars sensuum deceptio, iv. 118.
 Josephi venditio in Aegyptum, iv. 73.
 Joviniani imperatoris mors, ex parietibus recenter dealbatus, iv. 516.
 Iphicratis verba ad Lacedaemonios, v. 442.
 Iracundis cum hominibus ne res nostras misceamus, iv. 212.
 Ira molli responsione frangenda, iv. 204.
 Iris, unde, iv. 56. Solvitur in ventos, 433.
 Iridum artificiosarum imitatio, 131.
 Irridendi cacoëthes, iv. 191.
 Irrigatio feracitati confert, iv. 466.
 Irritatio alicujus ingenium prodit, iv. 58.
 Irroratio in aedibus, gelu madido, v. 33. Irroratio corporis per potus, iv. 503. 504.
 Isaacus Hollandus chemista, v. 191.
 Isocratis aetas, iv. 476. 496.
 Italia antiqua, iv. 230.
 Italicum adagium, iv. 218.
 Italorum mos, iv. 218.
 Iter pigrorum quasi sepes spinarum, iv. 211.
 Ithacus, iv. 156.
 Judae et Isacharis benedictiones non conveniunt, iv. 230.
 Judici tutissimum audire alteram partem, iv. 209. De officio judicis, v. 426.
 Judex personas non respiciat, iv. 211. In judice facilitas morum, quam corruptela munerum, magis perniciofa, *ib.* Judex quis optimus, 240.
 Judicium five ars judicandi, iv. 138. Quomodo differt ab inventione medii, *ib.*
 Judicandi artis appendix desideratur, iv. 141.
 Judicationes judicationum, *ib.*
 Judicia Dei inscrutabilia, iv. 67. Judicium per inductionem et syllogismum, 138. Corruptum tribuit honestatem inscitiae et simplicitati, 191.
 Judicia anchorae legum, iv. 244.
 Judicium infame cavendum, iv. 212. Judicii inopia in rebus gerendis, 223. Judicia Dei impiorum machinas subvertunt, 226. Serie temporis digerenda, non sub titulis, *ib.* Non facile sunt rescindenda, 240. 247. Per personas et causas fictas tentari non debent, 246.
 Judiciorum vacillatio unde, *ib.* etc.
 Jura montium, iv. 492.
 Juliani edictum adversus Christianos, ne ad scholas mitterentur, funestissimum, 39.
 Julius Caesar rerum bellicarum et optimarum artium gloria floruit, iv. 23. Educatio et eruditio ejus, 43. Scripta et libri ejus, viz. commentarii, *ib.* Analogia, 43. 146. Anticato, 44. Apophthegmata, *ib.* Doctrina Caesaris non cedit potentiae ejus, *ib.* Computatio anni ab ejus edicto emendata, 44. Vnico verbo seditiosos in exercitu comprimit, *ib.* Regis nomen affectabat, *ib.* Dictum ejus durius Metello aerarium recludenti, *ib.* Quam acriter perfrinxit Syllam in deponenda dictatura, *ib.* Conscripsit librum apophthegmatum, 68. Mors ejus, 77. Ab initio orator et causas egit, 220. Quomodo impotentiam arcanarum cogitationum prodidit, 215. Amici ejus per vitam Caesaris jurare solebant, 220.
 Julius Caesar, appetitu inquietus, animo fortis, v. 498. Ad se cuncta retulit, *ib.* Potentiae magis, quam dignitati, studebat, *ib.* Summus simulationis et dissimulationis artifex, *ib.* Actionum humanarum peritissimus, *ib.* Quomodo viam sibi ad regnum sternebat, 499. Virtus ejus in bellicis rebus maxima, *ib.* Amicos quales delegit, 500. Literis mediocriter excultus, *ib.* In voluptatibus moderatus, *ib.* Studium popularitatis ei exitium, *ib.*

Juniae C. Cassii uxoris aetas, iv. 477.
 Juniorum institutio literatis committitur, iv. 27.
 Juno, iv. 169.
 Jurisconsulti illustriores casus et novas decisiones scriptis mandant, iv. 111. De legibus scribentes tanquam e vinculis fermocinantur, 234.
 Jurisdictiones quae statuunt, ex arbitrio boni viri, iv. 236. 238. De iis altercationes ne alantur, 247.
 In quibus jus possessione transfertur, iv. 169. Varia jura, 232.
 Jus publicum privati custos, iv. 235. Juris privati firmamentum, *ib.* Latet sub tutela juris publici, *ib.* Ex quibus exemplis hauriendum, 237, &c. Jus aequum et strictum iisdem curiis ne deputentur, 238, 239. Jus enucleandi modus, 244. Jura a juratis iudicibus sumenda, 246.
 Juscula jecinori, iv. 506.
 Justi manet memoria, iv. 206.
 Justinianus obsoleta vocat antiquas fabulas, iv. 242.
 Justiniani opus non aetate erudita instauratum, iv. 242.
 Justitia, iv. 170. Non ab ea deflectendum propter salutem patriae, 192.
 Justitia universalis, iv. 234.
 Justus miseretur etiam jumenti, iv. 208.
 Juvenes praepropere addiscunt logicam et rhetoricam, iv. 52.
 Juvenes non idonei ethices auditores, iv. 196. Multo minus politicae, ex sententia Aristotelis, 196.
 Juvenescere, iv. 487. 514. 528.
 Juventus et senectus, v. 410.
 Juventutis cum senectute comparatio, iv. 519.
 Juventutis instauratio, iv. 100. Juventus poenitentiae campus, 165. Juventutis institutio collegiata probanda, 179.
 Ixionis fabula spes vanas arcet, iv. 24. Ixion centauros et chimaeras progeniuit, 100.

K

KALENDARIVM dubitationum et falsitatum desideratur, iv. 95.

L

LABOR omnia vincit, iv. 127.
 Labores manuum et linguae separati, iv. 212.
 Lacedaemonii qualia gesserunt bella, iv. 232.
 VOL. V.

Lacrymae vegetabilium, quid, iv. 473.
 Lactantius, iv. 95.
 Lacus, nullo stridente vento, mire intumescunt, iv. 431.
 Laetitia gaudiis praestant, iv. 495.
 Laevor per accidens desiccatur, iv. 464.
 Lambertus Simnellus, personam filii Edwardi Plantagenistae induit, iv. 543. In praelio Stokenfi captus, 549. Falconarius regis factus, *ib.*
 Lana, quandoque linteis praefertur, iv. 500.
 Lapides longaevi, iv. 461.
 Lapidex parte boreae citius absumuntur, *ib.*
 Lapis angularis, cui innitendum, iv. 226.
 Lapidum accretio sive generatio, 369. Lapidex et lateres, 378.
 Laquei non sunt pejores quam legum poenaliu, iv. 241.
 Largitiones, iv. 233.
 Lassitudo nocet, iv. 495. 503.
 Latens processus quid, iv. 309, 310. 323. v. 164.
 Lateres ignem passii, diu durant, iv. 461.
 Latinus rex octingentenarius cum filio sexcentenario, fidei dubiae, iv. 499.
 Latitudo legis non ex praecambulo, sed ex corpore legis petenda, iv. 243.
 Latrocinium publicum ubi fontes justitiae turbantur, iv. 212.
 Lavatio corporis in frigida, ad longitudinem vitae confert, iv. 503. In calida rejicitur, 499. 503.
 Laudari nemo debet coram, iv. 190.
 Laudes variorum variae, iv. 157. Moderatae profunt, importunae nocent, 214.
 Laudando praecipere, v. 423.
 Laus, v. 423. Apud Graecos suspiciosa, iv. 157. Saliva vulgi, 167. Laus est ancilla virtutis, 170.
 Lectio est conversatio cum prudentibus, actio cum stultis, iv. 172.
 Lectionibus in publicis quid desideretur, iv. 51. Consultationes et visitationes iis promovendis necessariae, 52.
 Legatus pontificis facetus, iv. 218.
 Legis verba, iv. 177. Lex in equuleo tyrannis pessima, *ib.* Leges amicitiae et gratitudinis, 191.
 Leges justae historiae severae, iv. 64. Legis sententia adversus verba, 134. 164.
 Leges sint certae, iv. 235. Plurimum differunt, 236. Finis ad quem leges debent intueri, 235. Legum leges, *ib.* Poenales, multo minus capitales non sunt extendendae,
 4 D

- dae, 236. Reipublicae anchorae, 244. In iis a gangraena cavendum, 241. Antiquae fabulae non intermiscenda, 246. Multi casus omitti, 236. Legibus nemo sapientior esse debet, quatenus accipiendum, 241. De legibus obsoletis, *ib.* De legibus scripserunt philosophi et jurisconsulti, 234. Sed melius cives, *ib.* Optima lex quae minimum relinquit arbitrio iudicis, 240.
- Leges latae tempore Henrici septimi, v. 233. 257, 258, 259. 261, 262, 263. 274. 295, 296. 328.
- Legum dignitas, iv. 235, 236. Legum scopus & finis, iv. 235, 236. Incertitudo duplex, *ib.*
- Legum dignitas, iv. 235. Extensio, *ib.* Moraliū magna pars sublimior est, quam quod lumen naturae possit ascendere, 250. Expurgatio five digestum novum, 242. Obscuritas, 240. Regeneratio et instauratio quomodo fit instituenda, 242. De legum retrospectione, 240. Obscuritas ex quatuor causis, *ib.* De novis digestis, 242. 245. De descriptione obscura et ambigua, 243. De modis enucleandi juris neglectis, 244. Prologi vitandi, 243. De dubiis legum tollendis, 246.
- Legulij ad expediendas lites minime idonei, iv. 23.
- Lentiginosi magis vivaces, iv. 483.
- Leonum aetas, iv. 468.
- Lepidus nunquam servilis sententiae auctor, iv. 203. Licet tam saevis temporibus vixerit, 204.
- Leporum aetas brevis, iv. 469.
- Lepra, iv. 38.
- Leprae cura balneo sanguinis tentata, iv. 513.
- Leucippi schola, iv. 273. Atomī, 276. vide p. 280. Differit, utrum datur vacuum, 372, et passim.
- Leucippus auctor opinionis de atomis, iv. 71. Vide p. 95.
- Leucippus et Democritus inventores opinionis de vacuo, v. 137.
- Leucophlegmatiae diaeta, iv. 466.
- Leves gustus in philosophia quid moveant, iv. 22.
- Lex militaris Davidis de manentibus ad sarcinas, iv. 51.
- Lex Moſis Christi praefiguratio, iv. 38.
- Lex vim sapiens, iv. 234.
- Lex perplexa, iv. 240. Regulae Lesbiae, 243.
- Liber *De officio regis* auctore Jacobo Angliae rege, iv. 190.
- Liber Ciceronis *De petitione consulatus*, iv. 203. Unicus sui generis ab antiquis conscriptus, *ib.* Libri controversiarum in theologia nimio plures, 153.
- Liberales artes quae ad auditum et visum spectant, iv. 118. In quo statu reipublicae florent, *ib.*
- Liberi venti magis affeculae hiemis, quam aestatis, etc. iv. 426.
- Liberis aucti praecipue sunt solliciti de futuris temporibus, iv. 49.
- Libertas arbitrii, iv. 124, 125. Libertas sermonis, iv. 219.
- Libri politici, iv. 196.
- Libri auxiliares, iv. 245.
- Libros nuncupandi mos receptus, iv. 29. Quibus et quomodo nuncupandi, *ib.* Libri duo Scripturarum et creaturarum, 40. In philosophia naturali et medicina haud unica subsidia e libris petenda, 51. Libri historiae naturalis fabulosi plus nimio plures, 56. Libros spectantes ad munus vel artem auctoris unum duntaxat vitium occupat, 190. Libri praeſcorum scriptorum, quare parum profint, 198.
- Lignorum ad infusiones usus, iv. 502.
- Liguria, iv. 77.
- Limites ventorum varii, iv. 438.
- Lincolniae comes partibus Plantagenistae suppositiū se adiunxit, v. 241. In proelio apud Stoke occisus, 244.
- Lineae semper divisibiles, iv. 271.
- Lineae spirituum, iv. 522.
- Linguarum confusio post diluvium, iv. 38. Linguae sunt vehicula scientiae, 39. De linguis qualis tractatus desiderandus, 146. Linguarum variarum proprietates, *ib.*
- Lintea suspecta prae laneis, iv. 500. Putrefactio lintei in combustione, 467.
- Liquefactio unde oritur, iv. 522.
- Liquefactio colliquatio spirituum, *ib.*
- Liquidum tangibile non natura calidum, iv. 314.
- Liquores dulcorati jecori utiles, iv. 506.
- Liquorum acrimonia, iv. 316. Vide p. 330.
- Lis et amicitia sunt rerum principia juxta Empedoclem, v. 214.
- Litterae reverentiam legum non convellunt, iv. 25. Sed emolliunt mores et sequaces reddunt, *ib.*
- Litterae quid efficiant, iv. 23. Animum non reddunt incertum, *ib.* Neque desides et imbelles nos praestant, *ib.* Humaniores religioni

- religioni duo officia persolvunt, 39. Magis locupletant quam regna, 48. Literis historia propria seorsum attribui debet, 55. Quibus operibus amplificentur, 50. Verborum, tesserae, 145. Literarum elementa furda, *ib.* Literarum antitheta, 172. Quid ad literarum perfectionem spectat, 216. Jam tertio ad mortales rediisse videntur, 248.
- Literarum dignitatis diminutio, unde, iv. 26.
- Literarum summa voluptas, iv. 47. Earum monumenta diutius durant quam quae manufacta sunt, *ib.* Periodus tertia (quae nostro hoc seculo est) Graecos et Romanos longo intervallo superat, 248.
- Literata experientia qualis, iv. 129. 292. passim.
- Literata vita, quid possit ad longaevitatem, iv. 485.
- Literati foli negotiis delectantur propter se, iv. 25. Non conductitii, *ib.*
- Literati ad potentes se debent applicare, iv. 29. Et tempori servire, *ib.* Frequenter inopes, vitam umbratilem degentes, 24. Eorum mores et fortuna, 27. Non observant decorum, 28. Neque facile se accommodant iis quibuscum vivunt, 28.
- Literis et bello clari populi, iv. 23.
- Lithanthraces incensi quare mortem afferant, iv. 516.
- Litorius Episcopus trecentenarius, iv. 479.
- Littora quomodo ventos praemonstrant, iv. 451.
- Livia cum artibus mariti et simulatione filii composita, iv. 223.
- Liviae aetas: optima mima, iv. 477.
- Livius optimus historicus, iv. 25. De urbe Roma dictum ejus egregium, 26. Alexandri in Asiam expeditionem elevat, 34. Qualis in imagine Africani et Catonis, 193. Monitum ejus de arrogante, 201. Quantum tribuit Catoni Majori, 215. Dicit Alexandrum non aliud quam bene ausum vana contemnere, 292. Ejus prodigia pro suspectis, 337.
- Lixivium pectendo et fricando capiti idoneum, iv. 500.
- Loca excelsa et depressa, quoad longaevos, iv. 482.
- Loci communes, eorum usus, iv. 134. 142. Syntaxes eorum, quae habentur, nullius sunt pretii, *ib.* In promptu habendi in utramque partem disputati, 164.
- Logica et rhetorica non a pueris, sed a provecioribus tractanda, iv. 52.
- Logica et ethica continent doctrinam circa facultatum animae objecta, iv. 120.
- Logicae nugae, *ib.* Logica de intellectu et ratione tractat, 124. Spinosae subtilitatis laqueus secundum quosdam, 125. Artes logicae quatuor, *ib.*
- Logica, iv. 267. Naturalis, 303. Per inductionem, *ib.*
- Logica ingratum quid sonat, v. 159.
- Londini civitatis immunitates confirmatae, v. 329.
- Longaevi, regiones quae longaevos alunt, iv. 482.
- Longaeviores sunt homines in regionibus frigidioribus, iv. 482. In insulis quam locis mediterraneis, *ib.* In locis excelsis quam depressis, *ib.*
- Longaevitae animalium, ad eam quanam conferunt, iv. 471, 472. Ex gestatione uteri, *ib.* Non minuitur a decursu seculorum, 481. In antris et speluncis, 498. Ex victus ratione petenda, 505. Ex diaeta, non medicinis temporariis expectanda, 528.
- Longaevitatis fasti, tempore Vespasiani, iv. 477. Signa prognostica, 483, et seq.
- Longitudo ventorum, quid, iv. 441.
- Loquaces qui senescunt, iv. 521.
- Loquacitatis et silentii antitheta, iv. 173.
- Loquendum ut vulgus, sentiendum ut sapientes, iv. 141.
- Lovelli, baronis Audlei, rebellio, v. 235.
- Lucae evangelistae aetas, iv. 478.
- Luceia in scena centum annis mimam egit, iv. 477.
- Lucianus philosophum parasitum describit, iv. 29. Jovem impetit, 34. Mos ejus cynicus, 191.
- Lucidorum, sive lucentium quorundam (absque igne) exempla, iv. 123. 213.
- Lucidorum diaphaneitas, v. 70.
- Lucis forma non inquisita, iv. 122. Origines ejus non tractantur, 123.
- Lucis communicatio, iv. 333.
- Lucius Commodus eruditus, iv. 41.
- Lucius piscis, iv. 471.
- Lucretia, iv. 77.
- Lucretii dictum, quo literarum voluptatem depingit, iv. 47. Atheniensibus laudem inventionum tribuit, 304.
- Lucri et victus causa plerique scientiam appetunt, iv. 36.
- Lullii ars imposturae, iv. 154.
- Lunae fabula ad Endymionem dormientem se demittentis, iv. 75. Ejus aetatis observatio in plantationibus non frivola, 92. Lunae radii an ignem concipiant per specula, 129. vide p. 312. Ejus substantia corporea, 346. Ejus superficies inaequalis, 351.

- Quantum ejus observatio inserviat agriculturæ, nauticæ, et medicinæ, 381.
- Luna rubicundior in ortu quarto, præmonstrat ventos, iv. 433. 449. Post solem plurimum potest, præsertim ante eclipsin et in pleniluniis, 435. 448.
- Luna quid possit super ventos, observatu dignum, iv. 436. Ex ea de ventis et imbris præfagia, 449. Quinta suspecta est nautis, *ib.* Recte, minax et infesta, *ib.* Est corpus opacum, v. 146.
- Lunæ quid tribuendum sit in generatione ventorum, iv. 436. In fluxu et refluxu maris, v. 93. 97. Luna planetarum infima, v. 208.
- Lupus homo homini, iv. 212.
- Lupus multitudinem pecorum non curat, iv. 229.
- Lusus ingenii poësis, iv. 125.
- Lutheri temporibus orationis luxuries invaluit, iv. 30. Item odium et contemptus contra scholasticos, *ib.*
- Lutum sapientiae, ex usu chemicorum, iv. 374.
- Lux prima creaturarum formarum, iv. 37. De ea non debita est facta inquisitio, 122. De ea Platonicum commentum, *ib.* Lux per foramen immissa in locum tenebrosus, 132. 349. Quomodo de luce tractandum, v. 68. Lux naturæ vitia potius redarguit quam de officiis plene informat, iv. 250.
- Lux, de ea topica inquisitionis, v. 68, et seq. Quibus rebus lux inest, 69. Quibus deest, *ib.* Gradus lucis, *ib.* Intensa et vibrans, *ib.* Colores lucis, *ib.* Reflexiones, *ib.* Multiplicationes, *ib.* Effectus, *ib.* Mora ejus momentanea, *ib.* Processus, 70. Luci maxime cognatus sonus, *ib.* Lux et sonus inter se comparantur, *ib.* Vide Visus.
- Luxus eruditus, quid apud Tacitum, iv. 108.
- Lychni in sepulchris diu durant, iv. 465. Citius sebum aut oleum absumentes, *ib.*
- Lyfandri dictum perniciosum, viros perjuriis alliciendos, iv. 225.
- M
- MACERATIONES, iv. 512.
- Machiavelli dictum de episcopis et monarchis, iv. 26. Profert quod homines facere solent, 191. Laudatur, *ib.* Dictum ejus de Cesare, 196. Monitum ejus de servis tractandis, 210. Quæstio ejus de ingratitude principis et populi, *ib.* Quomodo tractavit politicam, 214. Viros fortes nervos belli statuit, 224. Virtutem ipsam non magnopere curandam præcipit, in politico, 226.
- Machinam seu fabricam fabricare aliud, aliud fabricatam erigere, iv. 189.
- Macies cum affectibus sedatis longaeva, iv. 484.
- Macilentiae ex diaeta, 466.
- Macro, iv. 210.
- Maculae in sole, de iis conjectura, iv. 351. v. 138.
- Maecenas longo tempore ante obitum non dormisse fertur, iv. 517.
- Magellanicum fretum, iv. 335.
- Magi tres, reges, iv. 100. Magorum opera, iv. 288. v. 106.
- Magia plus habet ex phantasia quam ex ratione, iv. 33. Magia Persarum fabricas rerum naturalium notat, 84. Desideratur naturalis Magia, 100. Coelestis, 93. Cultores ejus ex schola Paracelsi prodire, 121. Magia ceremonialis, *ib.* Magiæ naturalis inventa, 281. 287. Superstitiosa, *ib.* Magiæ effectus, 339.
- Magica et superstitiosa in historiam naturalem non recipienda, 392.
- Magistratus et dignitates onera, v. 364. Eorum commoda, *ib.*
- Magistratus viris indigentibus non committendi, iv. 211.
- Magistratum auctoritas ex quibus pendet, iv. 235.
- Magnalia naturæ quid manifestat, iv. 100. Extra vias tritas jacent, 133.
- Magnanimitas in moribus non destruenda, iv. 189.
- Magnes lapis metallicus ferrum attrahit, iv. 130. Num usus, aut aquis fortibus maceratus, virtutem deponet, 132. Magnetis et ferri consensus, 380. Magnes inermis, 332. Virtutes ejus variae, præsertim verticitate ferri, 346. Terrella ejus, *ib.* Quatuor operationes in magnete, 367. Ejus fuga improprie sic dicta, 368. Magnes suspendit ferrum ad sexagecuplum pondus, 370. Magnes, v. 3. Magnes actionem naturalium, iv. 524.
- Magnetis variae actiones et virtutes, v. 64, etc.
- Magnetem laboriosissime descripsit Gilbertus, iv. 73. Vide p. 130.
- Mahometis religio omni interdicit disputationi, iv. 251.
- Mala quandoque boni causa, iv. 490.
- Malacia,

- Malacia, cum venti marini cessent, major in medio mari quam in litore, iv. 427.
- Malacissatio corporis, iv. 512. Balneo, 514.
- Malacissationum via brevis, 528. Ordo, *ib.*
- Malacissatio quomodo fit, *ib.*
- Malacissationes ex balneis, emplastris, et unctionibus, iv. 117. Per exterius fieri debent, *ib.* Rebus tribus absolvuntur, *ib.*
- Malacum in solidum, iv. 528.
- Mali navis quot, iv. 442. Eorum usus et descriptio, *ib.*
- Malus princeps, malus prora, puppis, rostri, *ib.*
- Malorum fama vergit in infamiam, iv. 206.
- Malorum per bona compensatio, iv. 226.
- Mancipiorum usus, recepta lege Christiana abiit in desuetudinem, iv. 231.
- Mania et melancholia, iv. 107.
- Maniacorum, stupendae vires, iv. 117.
- Manichaeorum diaeta, iv. 504.
- Manus instrumentum instrumentorum, iv. 125. Vide p. 267.
- Manus, iv. 484.
- Deorum manus Arabibus quid, iv. 490.
- Manus constantia, v. 115.
- Marasmodorum cura, iv. 474.
- Marcus philosophus, iv. 41. Patiens erga mores uxoris, *ib.*
- Mare aliquando praenunciat ventos, etc. iv. 451. v. 15. Maris dominium est monarchiae epitome, iv. 233. De eo quid senserit Pompeius et Themistocles, *ib.* Indiae thesauri ejus imperio accedunt, *ib.* etc. Maris plus versus austrum, plus terrae versus boream, 430. Maris motus quinque, v. 90.
- Marcus Cicero, 190.
- Margarita ducissa Burgundiae, v. 241. Factioni Plantagenistae supposititii praesidet, *ib.* Palatium ejus asylum proditorum omnium qui Henricum regem infestabant, 260.
- Margaritae porcis non projiciendae, iv. 205.
- Margaritae in medicinis adhibitae, 486. Earum affinitas cum aliis, *ib.* Quibus intentionibus inserviant, quibus non, 501. Vfus in cordialibus, 508.
- Marini venti sunt terrestribus humidiores, iv. 426. Et vehementiores, 427. Tepidi vel gelidi pro ratione humiditatis aut puritatis, *ib.* Sunt affectae regionum singulorum, *ib.*
- Martii venti magis desiccant quam aestivi, iv. 430.
- Martius Lucius in Hispania, v. 68.
- Martyrum miracula multis fabulis scatent, iv. 33.
- Massinissae Numidarum regis aetas, iv. 476.
- Masticatio odora, iv. 507.
- Materia prima philosophiae, iv. 58.
- Materia informis parabolica, iv. 71. Potentialis, 278. Materiae annihilatio non datur, 363.
- Materia ventorum vapores et exhalationes, iv. 454.
- Materia abstracta, antiquorum nugae, v. 201. Materiam fuisse aeternam, mundum non item, statuunt optimi e praeis philosophis, v. 213.
- Materia prima ex consensu antiquorum, quid, v. 200. Informis, *ib.* Assimilatur Cupidini, 201. Aequivoce phantastica, 205, et seq. Creatur ex nihilo, etc. 213.
- Materiae quantum certum, v. 82.
- Maternus sanguis quantum ad longaevitatem, iv. 483.
- Mathematica quibus usibus inserviat, iv. 101. Est aut pura aut mixta, *ib.* Ejus partes et summa utilitas, *ib.* Est physicae ancilla, *ib.* Inter scientias maxime abstracta, iv. 152. Nimiae festinationi remedium ministrat, 180.
- Mathematicorum prudentia, iv. 274.
- Matrimonium et coelibatus, v. 359.
- Matutini haustus fugiendi, iv. 488. 505.
- Matutinum brodium prodest cerebro, iv. 508.
- Maximilianus Romanorum rex, v. 248.
- Mayz, iv. 506.
- Mechanicas artes temporis progressus supplevit, iv. 33. Mechanica est natura subacta et factitia, 57. Mechanicae historiae usus, *ib.* Qualis desideretur, *ib.* Productio ejus, 100, 101.
- Mechanicae artes sedentariae animis bellicosis contrariae, 231.
- Mechanicae artes, quales, v. 105.
- Mechanicas artes sub fabula Daedali veteres adumbraverunt, v. 456. Mechanicarum operationum utilitas, iv. 405.
- Mechanicorum error et culpa, *ib.*
- Mechanicus de veritate inquisitionis haud sollicitus, iv. 293.
- Medae consilium in restituendo Pelia, iv. 512.
- Medendi ratio nimis compendiosa, iv. 113.
- Mediani venti qui, iv. 422. Majores minores, *ib.* Mediani prioris semicardinis disponuntur ad serenitatem, posterioris ad tempestates, 429.
- Medica

- Medica ars, iv. 105, 107, 108. Conjecturalis, 109. Successu iudicatur, *ib.* Quid in ea desideratur, 113, 114.
 Medicamenta soporifera, iv. 100.
 Medici imperium, iv. 193. Officium, 113, 114. Eventu honorem reportat vel dedecus, 109.
 Medici magis accedunt ad aegrotos quam sanos, iv. 158.
 Medici magis alieno studio, quam arti propriae intenti, 109. Naturae obviam ire debent, 110. Et generalibus renunciare, 110. Potius in circulo quam in progressu se exercent, *ib.* Curationi morborum invigilarunt, *ib.* Morbos complures male insanabiles decernunt, 113. Eos ad ulteriorem disquisitionem revocare debent, *ib.* Eorum negligentia perstringitur, 111. Medicus Judaeus Europaeos fugillat, 113. Eorum praefagia, 120. Quae in medici potestate sita sunt, 193. In secundis qualitibus utilem navant operam, 277.
 Medici calida sorbentis dictum, iv. 505.
 Medici Aristotelici vapulant, iv. 520. Medici nobiliores, 457.
 Medici Arabes quales, v. 190.
 De Medicis Tiberii dictum, iv. 478.
 Medicina authentica et positiva desideratur, iv. 115. Ejus partes tres, 110. Ejus Deus Aesculapius, quare, 108. Multos impostores habet, 109, 113. Narrationes medicinales desiderantur, 111. Condensantes medicinae, 377.
 Medicinae infervientia, iv. 51. Ejus subjectum, 108. In philosophia non fundata parvi aestimanda, 110. Ostentata non amplificata, 110.
 Medicinae ad longaevitatem conferentes, iv. 486. Culpabiles quae, *ib.* Sanitatem interdum de summa vitae detrahunt, 488. Medicina auctoris, *ib.*
 Medicinarum chemicarum laudes, quales, iv. 458.
 Medicinale filum desideratur, iv. 115. Philosophia naturalis et activa, medicinae inferviens, inter desiderata, *ib.*
 Meditationes sacrae, v. 525.
 Mediterranearum et insularum natura, iv. 482.
 Medusae et Persei fabula, iv. 76. v. 446.
 Mel, iv. 462. Longaevi responsum, "Extra oleo, intus melle," 499. Quidpiam acutum habet, 504.
 Mel cum balsamo cadavera conservat, iv. 131, et seq.
 Melancholiae quaedam genera admodum conferunt ad longaevitatem, iv. 491.
 Membranarum inteneratio, iv. 466. Contractio, 467.
 Membrificatio, iv. 352.
 Membrorum corporis lis cum ventriculo, iv. 50.
 Memnonis fabula quid vult, v. 453.
 Memoria localis, iv. 131. Memoriae adminiculum, scriptio, 142.
 Memoria artificialis, iv. 142, 143. De memoria confirmanda et amplianda ars melior institui potest, *ib.* Ars memoriae duplici innititur, *ib.* Ordo memoriam juvat, *ib.* Memoriam roborat actio theatralis, 180. Distributio sive loci manifesto juvant memoriam, 333.
 Memoriae sive praeparationes ad historiam, iv. 61. Commentarios et registra continent, *ib.*
 Menandri dictum de amore sensuali, iv. 198.
 Mendacium eruit veritatem, ex Hispanorum adagio, iv. 218.
 Menenius Agrippa seditionem fabula sedavit, iv. 69.
 Mens humana instar speculi incantati, iv. 140.
 Mentis pars logica et mathematica quantum differunt, iv. 224. Mentis humanae idola 268.
 Mente capti annosi, iv. 481.
 Mensa varia laudatur, iv. 510.
 Menstrua, iv. 380.
 Mensurae temporum simplices, iv. 361.
 Mercatorum prudentium mos, iv. 222.
 Mercaturae florentis necessitas, v. 378.
 Mercurius in bivio, iv. 53. Ejus axillares, 76.
 Merula ex avibus minoribus maxime longaeva, iv. 470.
 Menses ventus, iv. 430.
 Metalla ascendunt in aquis quibus dissolvuntur, et ratio, v. 25. Sunt admodum durabilia, iv. 461. Nulla sine maligna qualitate praeter aurum, 502. Metallorum mixtio, v. 59, 60. Separatio, 61. Variatio, 62. Restitutio, 63.
 Metallica ars ante diluvium, iv. 38.
 Metallorum depurationes errores habent, iv. 130.
 Metallorum calor intensus, iv. 317, 320.
 Metaphysica affinis theologiae naturali, iv. 72.
 Metaphysica describitur, iv. 87, 88. A physica distinguitur, *ib.* Est inquisitio causarum formalium et finalium, *ib.* 96. Ejus pars quae desideratur, 97. Commendatio ejus, *ib.*

- ib.* Ejus pars secunda, *ib.* Producit magiam, 100.
- Metaschematismus, iv. 272.
- Metellus centenarius, iv. 480.
- Metempsychosis, iv. 120. Metempsychosis ethnicorum unde, iv. 517.
- Meteororum non invenitur aliqua historia, iv. 58. Quousque omne genus meteororum praenunciari possit, 92. Meteora ignita, 311. 313.
- Methodi sermonis, iv. 150. Varia ejus genera, *ib.* Magistralis aut initiativa, 151. Exoterica aut aenigmatica, *ib.* Per methodum traditio, *ib.* Partes duae methodi, dispositio et limitatio, 153.
- Methodus imposturae, iv. 154. Scientiarum architectura, 153.
- Metin Jupiter duxit in uxorem, sensus hujus fabulae, v. 471.
- Metus gravis vitam abbreviat, iv. 496. Extremus mortem affert subitam, 518.
- Mezentius Deorum contemptor, iv. 215. Ejus tormentum, 241. 458.
- Midas, arbiter inter Apollinem et Panem, iv. 71.
- Militaris potentia, iv. 232, etc. Vide Imperium, Regnum.
- Militaris ars nascente republica floret, 118. Ars militaris literataque proxime se consequuntur, 23.
- Militaris vita longaevitati prodest, iv. 485.
- Militiae ordines, 233.
- Milo gloriae segetem perdidit, Clodio inimico sublato, 158.
- Milvi in sublimi volantes serenitatem designant, iv. 452. Milvi et aves omnes carnivorae diuturnioris aevi, 470.
- Mimae cujusdam aetas, 477.
- Mineralia, de iis variae quaestiones, v. 59.
- Ministrum regium quae deceant, iv. 51. Quales esse debeant, 226.
- Mirabilarii et prodigiaftri, iv. 57.
- Mirabilium historiae expurgatae usus, iv. 407.
- Miracula suspiciosa, iv. 33.
- Miracula Christi qualia, v. 525. Cum miraculis aliorum comparantur, *ib.*
- Miracula a Deo edita sunt non ad convertendos atheos, sed superstitiosos et idololatrias, iv. 85. Servatoris qualia, 108. Naturae miracula, 336.
- Miramur vel nova vel magna, iv. 45. Mira humanae naturae, 106.
- Misericordiae affectus, iv. 208. Misericordiae praecepta sub lege veteri, *ib.* Impiorum crudelis, *ib.* A natura homini indita, *ib.* Misericordia sacrificio praeferenda, v. 528.
- Misericordiae natura, iv. 496.
- Mesitheus Gordiani minoris paedagogus, iv. 24.
- Missilia fortius percutiunt ad distantiam aliquam, iv. 359.
- Mithridatium opiatum, iv. 113. 491. Ejus usus, *ib.* Quare non acre, 497.
- Mitia animalia quare non longaeva, iv. 472.
- Moderationis nonnulli dant poenas, iv. 222.
- Moderna bella in tenebris gesta, quare, iv. 233.
- Modus exercendi ingenia, iv. 180. Experiendi scientias, 279, et seq. Inveniendi, 285. Operandi per moram, 268. 379, etc. Modi septem operationis super corpora naturalia, 374.
- Modus processus aquae circa expansionem, v. 17. 20. Modus processus sive apertura olei, 17. Modus processus sive apertura spiritus vini, *ib.*
- Modis nondum tentatis aggrediendum quod nunquam factum, iv. 488. Legitimus tradendi scientias, v. 74. 188.
- Molendinorum vela, iv. 444. Eorum ad ventum motus, 446.
- Momi tetrici ingenii suis obsecundantes, iv. 157.
- Monachi chemici operculum in sublime jactum, iv. 131.
- Monachi sancti longaevi, iv. 503.
- Monadica multa in natura, iv. 140.
- Monarchia Romana inter mundanas, ut creditur, ultima, iv. 234.
- Monarchiae arbor, iv. 231. Honor triumphus in monarchia non conceditur, 233.
- Monastica vita mors civilis, iv. 185. Non vere contemplativa, *ib.*
- Monocerotis cornu cordiale, iv. 486.
- Monoculo durius perdere unum oculum, quam qui utrumque habet, iv. 160.
- Monopolia, v. 402.
- Montaneus, iv. 219.
- Montana vita diuturna, iv. 498.
- Montes et rupes cavernosi unde ex iis venti frequentius spirant, iv. 432.
- Montes glaciales quid gignant, iv. 437. Pileati conspecti praemonstrant tempestates imminentes, 450. Montium ratio ad vitam, quae, 482. 498.
- Montium quorundam excelsorum cacumina ventis non obnoxia, iv. 438.
- Mora, v. 351.

- Cur mora corporis calidi auget calorem, iv. 321.
 Mora caloris, v. 209.
 Virtutes Morales, iv. 105. Philosophia moralis, 192. In moralibus quae regnent, 195. Philosophia moralis theologiae ancilla, 197.
 Morbi emaciantes quomodo vitam prolongent, iv. 466. 487. Morborum pestilentialium cura, 490. Morbi haereditarii, 483. Morbi artificiales, 487. Morbis desperatis quandoque remedium, 513. Morbi viscerum principalium, 504. 514.
 Morbo laboranti horae longiores videntur, iv. 163. Morbo correpti, qui dolorem non sentiunt, mente aegrotant, 192. In morbis perferendis tria consideranda, 193.
 Morborum curatio quomodo instituenda, 111. Morbi insanabiles, 113. De istis perperam conclamatum est, *ib.*
 Moribus innumeris qui sapit aptus erit, iv. 214.
 Moriendi necessitas omnibus imposita, iv. 22.
 Mors lenis et placida, sive euthanasia, iv. 113.
 Mortis naturalis genera, iv. 23. Lenis et placidae exempla, 113. Apparatus adversus mortem, ipsam magis timendam efficit, 168. Mors sola reconciliat invidiam virtuti, 169. Mortis formidinem medendo augent philosophi, 189. Morte non plectendus nisi qui novit, prius se in vitam suam peccasse, 239.
 Mortis naturalis viae, iv. 458. Atriola mortis, 515. 518. 529. Mors supervenit ex deliquio spiritus vivi tribus modis, 515, &c. Quomodo fiat celerrima, *ib.* Duo magni praecursores mortis, 518. Alii, *ib.* Quid mortem sequitur, *ib.* Mors qualis optanda, v. 504.
 Mortificatio metallorum, v. 29. Mortificationis remedia ad vivificationem, iv. 509.
 Mortificatio argenti vivi, iv. 368.
 Mortonius, Johannes, v. 234. 258. 320.
 Mortuorum reviviscentium historiae, iv. 519.
 Morum retentio difficilis aequae turbulenta ac novitas, iv. 176.
 Morum elegantia ne in affectationem transeat, iv. 202, 203.
 Morum collatio, iv. 520.
 Morus Angliae cancellarius, iv. 106.
 Moses primus legislator et Dei notarius, iv. 38. Lex ejus caeremonialis, *ib.* In montis incessu moratus est, 185.
 Mos Romanorum alloquendi exercitum, iv. 44. Moris servi temporis ludibria, 176.
 Motuum duo genera, iv. 94.
 Motus simplex et compositus, *ib.* et seq. Terrae diurnus falsus, iv. 89. Extra locum rapidus, in loco placidus, 109. Voluntarius quomodo disponendus, 121, et seq. Ejus causa et fons, *ib.* Motus gravitatis, 136, 137. Sympathiae, 137. Motus coelestium per circulos perfectos, 140. Rotationis, 344, 345. Diurnus, 345. Missilium, 437. Motus vulgares differentiae contemnendae, 277. Motus inquisitio, 341. Rotationis coelestium proprius, *ib.*
 Motus pilae sclopeti, iv. 355. 361. Motus lucis et soni, 361. Motuum genera, viz. Motus antitypiae, 363. 372. Nexus, 363. Libertatis, *ib.* Mechanicus, *ib.* Motus hyles, *ib.* Continuationis, 365. Motus ad lucrum seu indigentiae, *ib.* Congregationis majoris, *ib.* Congregationis minoris, *ib.* Ejus diversitas a motu indigentiae, et ligatur tribus modis, torpore, fraeno, motu externo, *ib.* Motus magneticus, 367. Motus fugae, *ib.* Assimilationis, *ib.* Excitationis, 369. Impressionis, *ib.* Configurationis seu situs, 370. Pertransitionis, *ib.* Motus regius sive politicus, *ib.* Rotationis spontaneus, *ib.* Recipit differentias novem, *ib.* Trepidationis, 372. Gravis inter nonnullos lis de his motibus, *ib.* Decubitus sive exhorrentiae, *ib.*
 Motus ventorum diversi, iv. 421. 442. Motus ventorum unde excitatur, 440. Praecipue ex nova accessione aëris, *ib.* Directio motus ventorum fit a fomite, *ib.* Motus ventorum in navibus, 443, etc. In machinis humanis, 446. In molendinis quomodo fit, *ib.* Experimentum de eo augendo, 447. Motus ventorum et aquarum inter se comparantur, 453.
 Motus ventorum quo magis accedit ad rostrum navis, eo fortior, iv. 444. In motu ventorum quoad naves spectatur tum impulsio, tum directio, *ib.* Motus in velis navium, 444, 445, 446. Motus nimius et modicus, 495. Motus corporis excitat attractionem, 509. Motus admodum subtilis in minimis, actus assimilationis, 512. Assimilatio sine motu locali, *ib.* Motus animatorum et in-animatorum diversus, *ib.* Motus et somni comparatio, 517. Motus cordis celerrimus, 518. Spiritus vivi motus, *ib.* Ejus explicatio

- explicatio in ventriculis cerebri et nervis, *ib.*
 Motus inordinatus magis deprædatur quam
 constans et æqualis, 525.
 Motus coelestium, alii cosmici, alii ad invicem,
 v. 154. Quatuor genera motuum in coe-
 lestibus visibilibus, præter cosmicum, 155,
 156.
 Motus animalium unde, v. 14. *ib.* 472, 473.
 Maris quinque motus, v. 90. Currentium,
ib. Sexhorarius, *ib.* 91. Menstruus et
 semestris, *ib.* Diurnus coelestium, 93.
 97.
 Motus naturalis, de eo inquisitio, v. 73, et seq.
 Generationis et corruptionis, 81. Divisio
 motus, in motum alterationis et lationis,
 inutilis, *ib.* Motus violenti inquisitio utilis,
 86. Quomodo fit, *ib.* 87. Motus ab ori-
 ente ad occidentem a summis coelis ad ima
 terræ continuatur, 94, 95.
 Mulieres sub Severo Alexandro feliciter impe-
 rium gerunt, *ib.* 24. In orgiis Bacchi, 79.
 Infelix factum sedulo dissimulant, 160. Me-
 dici dictum, de mulieribus a medicamentis
 abhorrentibus, 161. Earum mores, 226.
 Multa secula, multi morbi, *ib.* 510, 511.
 Multitudinis cum fortitudine impar congressus,
ib. 229.
 Multitudo scriptorum authenticorum in lege
 noxia, *ib.* 244.
 Mulus equo vivacior, *ib.* 468.
 Munditia corporis a modestia morum et reve-
 rentia erga Deum promanat, *ib.* 117.
 Mundi exemplar in intellectu humano, *ib.*
 302.
 Mundus imago Dei, homo mundi, habitus ab
 ethnicis, *ib.* 85. Eremus, 115. Mundi
 omnia sunt vanitas, 226.
 Muraenae aliquando sexagenariae, *ib.* 471.
 Muriae piscium, *ib.* 510.
 Murmur in montibus, coelique murmur pro-
 digiosum, ventos prænunciant, *ib.* 451.
 Musarum fedes, iis instituendis quae necessa-
 ria, *ib.* 50.
 Musae cupiditatum comites et pedissequae, *ib.*
 80.
 Muscae per hiemem dormiunt, *ib.* 495. Mus-
 carum scissarum portiones cur diu movean-
 tur, 522.
 Musca Indica, *ib.* 123. Mortuae muscae,
 207.
 Muscus inter putredinem et plantam, *ib.* 84.
 337.
 Muscus arbores vestiens præpedit longævita-
 tem, *ib.* 463.
 VOL. V.
- Musicae inventores, *ib.* 38. Musica five har-
 monia duplex, 75. Sapientiae divinae et
 rationis humanae, *ib.* Regula musicae a
 cadentia, 84. Ad instrumenta Musica de-
 ficcanda venti Martii ab artificibus expec-
 tantur, 430.
 Musicus auribus diversis se accommodat, *ib.*
 156.
 Mustum, *ib.* 362. In vitro bene clauso re-
 positum, in tartarum convertitur, v. 13.
 Mutatio materiae fit absque interitu, v. 82.
 Mutationes in statu orbis a tribus inventis olim
 incognitis, *ib.* 304.
 Mutianus vir sui temporis prudentissimus, *ib.*
 221. Imposuit Antonio primo, amicos ejus
 ad dignitates evehens, 218.
 Mysteria fidei quomodo tractanda, *ib.* 85, 86.
 Ad animi humani angustias non constrin-
 genda, 251.
 Mysterium flammeae et aëreae naturae, *ib.*
 523.
 Mythologia poëtarum, *ib.* 22.
 Myvae, quid, *ib.* 505.

N

- NARCISSI fabula quid significat, v. 441.
 Narcotica opiata, *ib.* 490. Radix betel ex
 genere narcoticorum, *ib.* Narcotica forti-
 ora coagulant spiritum, 516.
 Nares patulae, *ib.* 484.
 Narratione in aliqua, si quid dubii vel scrupuli
 subfit, id reticendum non est in historia na-
 turali, *ib.* 395.
 Nafones, de iis mira, *ib.* 514.
 Naffurtium jecori utile, *ib.* 506.
 Natatio salubris, *ib.* 503.
 Nationes finitimae haud subjugandae, ut ab
 instantiis Philippi et Alexandri constat, *ib.*
 76.
 Nativorum plebs ex tribus generibus, *ib.* 231.
 viz. Ex agricolis, famulis ingenuis et arti-
 ficibus, *ib.*
 Natura in triplici statu, *ib.* 55, 56. Irritata se
 clarius prodit, 57. Natura cujusque rei
 minutis in portionibus optime cernitur, *ib.*
 Citius Naturam fallas quam premas, 73.
 Natura divinae potentiae et sapientiae alte-
 rum præconium, *ib.*
 Natura percutit intellectum radio directo, *ib.*
 82. Quae in natura eximie pollent, 114.
 Natura speculum artis, 131. Natura pedan-
 tius est, 167. Natura rerum consulenda,
 184. Magnalia naturae extra vias tritas
 4 E jacent,

- jacent, 133. Ad naturam nobiliorem inferiores aspirant, 188. Odit imperium, persuasionem admittit, 196. Nihil facit frustra, 99. 225. Natura parendo vincitur, 266. Natura comparatur fortunae, 196. Natura principalis quae reperitur, non causatur a praecedente, 324. Naturae subtilitas, 267. Anticipationes, 268. Interpretationes cedunt anticipationibus, *ib.* Naturarum simplicium non habemus veras notiones, 325. Naturae et corporis contemplatio, ejus promus et condus, 379.
- Natura, experientia ejus optima investigatrix, v. 75. Aliquando procedit per gradus, aliquando per saltus, 138. 199. De Natura rerum cogitationes, 78. Natura an abhorreat vacuum, 218. De interpretatione Naturae indicia vera, 98. Naturae co-essentiales quatuor ex Telefio, 206. Et quatuor iis oppositae, *ib.* Naturae triplex status, iv. 391. 407. Ejus interpretatio, v. 186.
- Natura et indoles naturalis in hominibus, v. 404. Quomodo vincitur, *ib.*
- Naturalis actio, motus, et progressio, est venatio, iv. 73. Ex naturalium intuitu fides et ejus mysteria non inquirenda, 85. Naturalium principia examini subjiciuntur, 251.
- Naturalia artificialibus praeponuntur, iv. 163.
- Naturalis philosophia certissima superstitionis medicina, v. 108. Veram religionem promovet, *ib.* Ejus progressum quid impedit, *ib.*
- Naturalizatio peregrinorum, v. 394.
- Navales victoriae finem belli faciunt, iv. 233.
- Naves, earum progressus quantus esse soleat, iv. 445. In navibus Britannicis majoribus quatuor sunt mali, aliquando quinque, 442.
- Naves minores praestant majoribus celeritate, *ib.*
- Navalis exercitus commoda, v. 396.
- De Naufragii periculo elapsis quaestio, iv. 271.
- Naufragium doctrinae, iv. 283.
- Navigatio celerior cum vento obliquo quam cum recto, iv. 444. Navigatio progressiva cum ventis adversis quomodo fit, *ib.*
- Navigations praesentia tempore per universum orbem, 66. 280.
- Navis inventum, iv. 48.
- Navis progressus vento secundo, iv. 445. Contrario, *ib.*
- Nautae, eorum relationes de aromatibus conclusis, iv. 317.
- Nautica, iv. 33.
- Nautica acus, num eadem via ad polos mundi se applicat, qua coelestia, iv. 130.
- Neapolitana expeditio, iv. 77. 103.
- Nebuchadnezzaris monarchia, iv. 231.
- Nebulae quid circa ventos praenunciant, iv. 451.
- Negotia, de expediendis negotiis, v. 385.
- Negotiatio, v. 417. De negotiatione praecepta, *ib.*
- Negotiandi prudentia, de ista nulli conscribuntur libri, iv. 202. Inter desiderata tamen, *ib.* Et apud Romanos exercita, *ib.* De negotiis doctrina, 201. Ejus partitio, *ib.* Nunquam ab aliquo tractata pro rei momento, 202.
- Negotiorum diversus finis, iv. 25.
- Nemesis, de ea auctoris sententia, v. 458.
- Ex Nihilo nihil fit, neque quicquam in nihilum redigitur, iv. 407. v. 82.
- Neptunus, iv. 140.
- Neronis quinquennium sub Seneca paedagogo, iv. 23. Neronis cithara, 187.
- Nerva princeps doctus, iv. 41. Apollonii familiaris, *ib.* Clementissimus, quique orbi dedit Trajanum, *ib.*
- Nervus belli populus bellicosus, iv. 229.
- Nicodemus, iv. 151.
- Nitrum et glacies maxime refrigerant, iv. 193.
- Nitri minerae artificiales, v. 14. Nitrum et nitrosa, iv. 492, 493. Ejus usus ad longaevitatem, *ib.* Est spiritus terrae, *ib.*
- Nitri subordinata, *ib.* Usus, *ib.* Ejus cum aromatibus et opio collatio, *ib.* Colligendi ratio, *ib.* Ad potum usus, 503.
- Nitrum rubigo lapidum, iv. 461.
- Nitrum res frigidissima, iv. 492. v. 35.
- Nivales venti spirant ex septentrione, iv. 430.
- Nives interdum integrae dejiciuntur per ventos a montibus, iv. 430. Subjacentem planitiem sepeliunt, *ib.* Nivium solutio circa mare glaciale excitat aquilones in Italia et Graecia, 441.
- Nivi aer inest, iv. 522.
- Nix, albedinis ejus causa, iv. 96. Nix licet formata ex liquidis, viz. aëre et aqua, tamen consistentiam induit, 331.
- Nobiles, v. 368. 378.
- Nobiles in stadio respectant nimis, iv. 165.
- Ne nobiles multiplicentur, 230. Eorum famuli, *ib.* Mancipia et operarii sunt plebs, *ib.* Multitudo in regno comparatur sylvae caeduae, *ib.*

Nobilitas,

- Nobilitas, iv. 165. Non contemnenda, *ib.*
 Nobilitatem introducentes in familiam fere
 digniores sunt posteris, 176. Ne iusto sit
 numerosior, 230. Nobilitas novorum homi-
 num, 301.
 Noctes in Europa aestuosiores, iv. 436.
 Noctua garrula quando imbres praemonstrat,
 iv. 451.
 Noctuae noctu cernunt, iv. 123. Deductio a
 visu noctuae, 355.
 Noctuae cum hominibus comparatio, iv. 466.
 Noctae teipsum ex oraculo, iv. 104. 219.
 Notae rerum duplices, absque ope verborum,
 iv. 145.
 Notiones religionis reges ab errore refruant
 iv. 41.
 Notiones, verborum animae, iv. 128. Verba
 notionum tesserae, *ib.* Generales quid in-
 commodi ferant, 139. Ex naturae lumine
 notiones habemus nonnullas, 250. Notiones
 falsae hominum mentes obsident, 267. Ab
 impressione sensuum male abstrahuntur,
 279. Notiones vagae non bene terminatae,
 325.
 Notitia hominum quot modis elicienda, iv.
 217.
 Notitia aliorum, iv. 219. Sui maxime neces-
 saria, *ib.*
 Novi homines ex genealogiis antiquae alicujus
 familiae nobilitatem astruunt, iv. 301.
 Novilunia dispositionum aeris sunt significa-
 tiva, iv. 448.
 Novitatis aut varietatis amor, iv. 187.
 Novitas naturae humanae grata, v. 210.
 Novus orbis scientiarum, iv. 154.
 Novum nihil sub sole, v. 127.
 Nubecula in gemma oculos ferit, iv. 207.
 Nubes sublimiores feruntur ab oriente in oc-
 cidentem, iv. 424. Nubium disgregatio
 praemonstrat ventos, 432. A nube formata
 cum ventus prodit, quae accidunt, *ib.* Nu-
 bes sublimiores et humiliores in diversam
 partem feruntur eodem tempore, 442. Nu-
 bes diversi generis, quid significant, 450.
 Nubes altiores aliquando supervolant humi-
 liores, 442.
 Nubium de ventis praesagium, iv. 450.
 Nuclei in cibis, iv. 503.
 Nuditas cutis, iv. 499.
 Nugae logicae, iv. 119.
 Numae Romanorum regis aetas, iv. 475.
 Numerorum potestas, iv. 102.
 Numerus successionum nihil ad diuturnitatem
 brevitatemve vitae, iv. 481.
 Numismata rerum intellectualium, iv. 145.
 Quae consensu recipiuntur, 303.
 Nummorum rationes, iv. 218.
 Nuptiae principis Arthuri cum domina Ca-
 tharina, regis Hispaniae filia, v. 322. Jacobi
 regis Scotiae cum Margarita filia Henrici
 septimi, 324. Caroli principis Castiliae
 cum Maria filia Henrici septimi, 335.
 Nutrices, quae optima, iv. 483.
 Nutrimenti gradus, iv. 474. Via et transitus,
ib.
 Nutritio hominis, iv. 109.
 Nutritio quomodo fit, iv. 473. Nutritio, an
 possit fieri ab extra, 474. Si possit, longae-
 vitati utilissima foret, 527. Nutritio, vide
 Alimentatio. Nutritionis via longa, 528.
 Nympharum fabulae, iv. 481.

O

- OBAERATIS et indigentibus praefecturae non
 committendae, iv. 211.
 Obedientiae subditorum verum vinculum, quid,
 v. 261.
 Obesitas in juventute parum laeta, iv. 484.
 Ejus causa, *ib.* Obesitas in senibus unde,
 520.
 Oblationes spontaneae quotidiana sacrificia, iv.
 19.
 Observationes in hist. nat. quandoque asper-
 gendae, iv. 395. Observationes morum
 vivas spirat Tacitus, v. 194.
 Obstinationum partium ac mollium inteneratio,
 iv. 524.
 Obturatio vasorum, iv. 374, 375.
 Occasio, instar Sibyllae, minuit oblatum, pre-
 tium auget, iv. 160. 176.
 Occasiones redeunt in orbem, iv. 68.
 Occasiones aliquando provocandae magis quam
 expectandae, iv. 223, 224. Idem fatetur
 Demosthenes, 225. Quidam iis uti norunt,
 caeteri machinis comparandi, *ib.*
 Occidentales venti sunt vehementiores quam
 orientales, iv. 429.
 Occludentia quatenus dicantur, iv. 528.
 Occultatio consiliorum in rebus perficiendis
 necessaria, iv. 78.
 Occultatio defectuum non minus necessaria,
 iv. 222.
 Occultae proprietates, iv. 276.
 Ocrearum inteneratio, iv. 466.
 Octimestris partus, iv. 460.
 Oculi quorundam animalium in tenebris lu-
 cent, iv. 123.

- Oculi grandiores optimi in corporis analogia, iv. 484.
- Oculus dum clauditur alter, pupilla alterius manifeste dilatatur, v. 13.
- Odores continui spiritus onerant, iv. 507. Quinam optimi ad cor confortandum, *ib.* Odores ex plantis vegetantibus, refrigerantes, *ib.* Telluris recentis, *ib.* Odorum conservatio in lino lanave, 501. Odores, quoddam errhinum et masticatio, 507.
- Odorifera cum foetidis misceri recusant, *ib.*
- Oeconomica solatia, iv. 205. Oeconomica continetur sub doctrina de republica, iv. 227.
- Offae panis in vino, iv. 495. 504.
- Officia specialia et respectiva, iv. 189. Sparsum tractata et a veteribus in corpus integrum non digesta, *ib.*
- De Officio regis liber, Jacobo Angliae rege auctore, iv. 190. Officiorum corruptelae, 191.
- Officia comparata, iv. 191. Minora, alimenta focordiae secundum Demosthenem, 218.
- Officia vitae ipsa vita potiora, iv. 488.
- Olei et unguentorum usus, iv. 116. Olea adurentia, 312. Tactu frigida, potestate calida, *ib.*
- Olei usus ad longaevitatem maxime confert, iv. 500. Stomachum confortat, 503.
- Oleosa diu conservantur evaporato humore aqueo, iv. 499. 526. 528. Oleosa et pinguis, 525. 526. Quae oleosis desunt incommoda, 525.
- Oleositas cum duritie confertur, iv. 503.
- Oleum tardius evaporat, iv. 461. Corporum substantiam conservat, 499. Vinctio cum oleo, *ib.* 500. Olea chemica proscribuntur, 486.
- Olympus mons frondosus, iv. 97. Ejus vertex qualis, 312. 438.
- Olympica certamina, iv. 118.
- Omnia non fiunt ex omnibus, v. 80.
- Oneris nimium ingenium obtundit, iv. 195.
- Opera quaeque maxima quomodo superanda, iv. 50. Eorum inventa quomodo venerint in hominum notitiam, 99.
- Opera consilii qualia, iv. 515. Terrae quid, v. 209. Solis, *ib.*
- Opera Dei qui operatur felix, v. 525.
- Operarii inter vapores argenti vivi in ore tenent auri frustum, iv. 367.
- Operatio electrica, iv. 366.
- Operatio super spiritus duplex, iv. 526. 528. Operationes decem, 488. Collatio spiritus et vaporis 516. Operationes super intenerationem, etc. 512.
- Opiata simplicia et composita, iv. 491. Ex iis medicina ad longaevitatem, *ib.*
- Opiata magnos dolores mitigant, iv. 490. Narcotica, stupefactiva, 491. Quasi opiata, seu secundaria et subordinata, *ib.* Opiatum aliquid in vino, 588.
- Opiatorum et nitratorum usus, iv. 491.
- Opiatum aliquod insigne quid praestet, iv. 132.
- Opiata spiritus fugant, iv. 377. Vitam producunt, *ib.*
- Opinatores, iv. 35.
- Opinantium circa rerum principia sectae quatuor, v. 202.
- Opiniones quae nunc receptae sunt, in transitu recensendae, iv. 395. Communes abolendae, v. 121.
- Opiniones populares, iv. 153.
- Opium, iv. 490. Quibus corrigendum, *ib.* 491. Est frigidum per accidens, 493. Ejus cum nitro collatio, *ib.* et seq.
- Opium ad condensationem spirituum efficacissimum, iv. 490. In pretio apud Graecos, Arabes, Turcas, *ib.* Excitat venerem, *ib.* Primas tenet in condensatione spirituum per fugam, 493. Opiatorum acceptio per fumos, 491.
- Opportunitas creanda, iv. 202. Elapsa, 223.
- Optativa cum proximis circa ventos, iv. 455.
- Opticorum instrumentorum inventio utilis, v. 134.
- Orationes, iv. 67. Ad rerum notitiam et eloquentiam multum valent, *ib.*
- Munus Oratorum versatur in rebus honestis ornandis, iv. 155. Ejus finis melior, quam principium, 206. Oratio intercisa magis penetrat quam continuata, 208.
- Orator diligens praemeditatum habet quicquid in disputationem venerit, iv. 135. Oratoris et sophistae differentia, 139. Aaron orator, 154. Perfectus Ciceronis, 226. Oratores ventis similes, 194.
- Orbillii Grammatici aetas, 476.
- Orbis nostra aetate mirum in modum fenestratus, iv. 66. Orbis novus scientiarum, 155. Orbis status, quibus inventis immutatus, 248.
- Orcae balenae, ingentis molis, iv. 471.
- Orcades ichthyophagi, sunt longaevi, iv. 482. 503.
- Orci galea, v. 381.
- Ordo non est ex substantia scientiarum, iv. 98. Tantum ad illustrationem pertinet, *ib.*
- Ordo rerum et temporis quid praestet, iv. 224, et seq. Vfus et abusus ejus, *ib.*

Ordinum

- Ordinum et graduum confusio nocet rebus civilibus, iv. 65. Ordo memoriam juvat, 142. Ordinis absentia res amplificat, 163. Ordines angelorum, iv. 37. et seq. Organizatio, iv. 522. Organum novum, iv. 134. 138. 267. v. 531. Doctrina de Organo sermonis desideratur, iv. 145. Organum spiritus, fabrica partium, iv. 529. Spiritus organum animae rationalis, *ib.* Organorum destructio mors, *ib.* Origani oleum, iv. 312. Origines locales ventorum, iv. 431. Eas nosse arduum, *ib.* Sunt tres; aut scaturiunt e terra, aut deiciuntur ex sublimi, aut conflantur hic in corpore aëris, *ib.* Origines rerum ex sacris literis et ex sententiis praeceptorum philosophorum, v. 213. Orionis et Arcturi exortum sequuntur tempestates, iv. 436. 449. Ornithii venti, qui, iv. 425. Orphei theatrum, iv. 40. v. 449. Bestiae suavitae lyrae captae feritatem deponunt, *ib.* Discerptus narratur in orgiis Bacchi, *ib.* Orpheus in sylvis, iv. 156. Orpheus, de eo auctoris iudicium, v. 450. Ortellii chorographia, iv. 154. Orthographia, de ea variae quaestiones, iv. 147. An scriptio pronunciationi consona sit, *ib.* Oforius Lusitanus, stylus ejus, iv. 30. Ossa, iv. 461. Ossa mons, iv. 97. Ostentatio decensexistimationem hominis valde augeat, iv. 221. Ostentatione opus, *ib.* Otiosa vita, reddit carnes dissipabiles, iv. 503. Otium senibus gratum, iv. 497. Ottomannorum mos, iv. 278. Ovidius, poetae pater, iv. 480. Ovis induta pelle leonina, iv. 229. Ovium aetas, iv. 469. Ovum in lapidem versum, v. 34. 67. Ovi primigenii fabula explicatur, v. 199. Ovorum exclusio, iv. 355. Ovum vitreum, ejus usus, iv. 360. 376. Ad Oxoniensem academiam epistola Baconi, v. 533. Ejusdem rescriptum Bacono, *ib.*
- Paedagogi ludibria, iv. 27. Paedagogica quomodo instituenda, 179. Palatii regii modulus, v. 412. Palatum Israelitarum in deserto, iv. 125. Palladis speculum, iv. 76. 78. v. 448. Pallor in juventute, iv. 483. Palmites vitium a parte austri erumpunt, iv. 429. Palpebrarum usus, iv. 98. Paludes nativis propitii, advenis maligni, iv. 482. Palumbes quinquagesimum annum complent, iv. 470. Pan, ejus fabula, iv. 70. Generatio, *ib.* Effigies, *ib.* Ab antiquitate describitur, *ib.* Potestates et munera, *ib.* Res gestae, *ib.* Amores, *ib.* Filia, *ib.* Venatio Panis, iv. 129. v. 444, et seq. Pan Arcadum numen, fabularum tutelare, iv. 475. Panchresta empiricorum, iv. 23. Pandora et vasculum ejus, quid per hanc fabulam voluerunt veteres, v. 463. Pandora, populus Indiae, longaevis, iv. 480. Panici terrores quid significant, iv. 71. v. 445. Panis ex quo grano solidior, iv. 502. Ciborum firmamentum, 504. Modice fermentatus, et parum salitus optimus, 510. Pantomimi, iv. 110. Papae Rom. eorum mores et aetates recensentur, iv. 479. Papaveris sylvestris aqua stillititia, iv. 490. Succus ejus opium, *ib.* Herba et semen inter opiata, *ib.* Papiliones, iv. 341. v. 17. Papiliones, etc. per hiemem dormiunt, iv. 495. Papiatarum machinationes adversus Elizabetham reginam, v. 505. Papyri confectio, iv. 129. Ex pannis sericis haud probanda, *ib.* Madefacta, excluso aëre, minus alba, 330. Papyri aqua madefactae et oleo tinctae diaphaneitas, iv. 462. Duratio, *ib.* Papyri contractio, 467. Putrefactio unde, *ib.* Parabolae Solomonis, iv. 39. 204. Earum usus circa sacra adhibitus, 69. Antiquissimae, *ib.* Parabolae Hebraeis frequentes, iv. 214. Earum scribendi modus, *ib.* Parabolarum usus, v. 437. Parabolae antiquorum, v. 198, etc. Vide Fabulae. Paracelsus, iv. 96. Deliramentum ejus de corpore humano, 108. Perstringitur, 121. Intemperies

P

- PABVLI differentia quoad longaevitatem, iv. 472. Pace emolliuntur animi, iv. 233. Pacis acta principalia, quae, v. 264.

- Intemperies ejus scholae, 152. Ejus delirium, 369. De rore solis opinio fabulosa, 378.
- Paradisi descriptio, iv. 37.
- Parallaxes astronomorum, iv. 361.
- Paracelsi schola Euro locum non reperit, iv. 428. Paracelsus reprehenditur, v. 191.
- Parasceve ad historiam naturalem, etc. iv. 389.
- Parasiti barbati, iv. 29. Eorum descriptio a Luciano, *ib.*
- Parentes et liberi, v. 358. Status parentum et orbis comparatio, *ib.* Parentum nimia parsimonia erga liberos, *ib.*
- Parentum conditio ad longaevitatem proles multum potest, iv. 483.
- Paridis judicium primas amoris dedit, iv. 49.
- Parietes recenter dealbati quare mortem afferant, iv. 516.
- Parisiis societas philosophorum, v. 167. Vbi recitatur sententia cujusdam de philosophia, *ib.*
- Parmenides, iv. 95. 432. Speculatio ejus, 98. Ejus philosophia de coelo et terra, 276. Scholam non aperuit, 280.
- Parmenides longaevus, iv. 496. Ignem et terram rerum principia statuit, v. 144. 206.
- Parmenio, rejectum ejus consilium ab Alexandro de suffuranda victoria, iv. 43.
- Parsimonia fera, iv. 160.
- Partitio doctrinae humanae, iv. 50.
- Partium corporis fabrica organum spiritus, iv. 529.
- Partus temporis, iv. 283.
- Partus septimestris, etc. iv. 483.
- Passer aevi brevissimi, iv. 470.
- Passiones quousque agant in corpus, iv. 107.
- In Passionibus corporum quae sensu dotantur et quae sensu carent magnus consensus, v. 85.
- Pastoribus videndum ut greges ovium contra austrum pascant, iv. 429.
- Paterculi observatio de excellentissimis Graecorum et Romanorum ingeniis, v. 131.
- Patientia in adversis, v. 356.
- Patientiae exemplum mirum, iv. 106. Indigentiae et cruciatus, 118.
- Patres longaevi, iv. 458. 478.
- Cum patria agendum ut cum parentibus, iv. 28.
- Patritius Venetus Platoniorum fumos sublimavit, iv. 96.
- Patritii et nobiles non multiplicandi, iv. 230.
- Pauli eremitae aetas, iv. 478.
- Paulus solus inter apostolos literatus, iv. 39. Vide p. 252.
- Pavo viginti annorum, iv. 470. Argus oculos non recipit ante trimatum, *ib.*
- Pauper pauperem calumniis qualis, iv. 211.
- Paupertas veneranda per aliquot apud Romanos secula, iv. 26. Virtutis fortuna, *ib.*
- Viatori armato similis, 205.
- Pectendi et fricandi capitis, usus, iv. 500.
- Pectus latius, non elevatum, optimum, iv. 484.
- Pecunia non summo loco collocanda, iv. 224. Non est nervus belli, *ib.* Neque nervus fortunae, *ib.*
- Pecunia nervus belli, quando nervus lacertorum in gente molli deest, iv. 229.
- Pediculi fructuum pice obducti, iv. 465. Pediculi fructuum, 473.
- Peditatus praecipuum robur exercitus, iv. 230.
- Pedum brevitates et rotunditates, iv. 484. Eorum balneatio nequaquam praetereunda, 508.
- Pegasus alatus ex sanguine Medusae, iv. 76. Exfuscitatio ejus famam denotat, 78.
- Pegasi generatio ex sanguine Medusae, quid, v. 448.
- Pelias, de restitutione ejus in juventutem fabula, iv. 512.
- Pelicanus, iv. 471.
- Pelion mons, iv. 97.
- Pelles valde durant, iv. 461.
- Quod tenuitate penetrat, sine acrimonia, succos gignit roscidos, iv. 526.
- Penelope, iv. 70.
- Penetratio dimensionum, iv. 364.
- Pensa quanta quibusve ingeniis imponenda, iv. 195.
- Pentheis fabula, quid significat, iv. 79. v. 449.
- Perca tarde crescit, et diu vivit, iv. 471.
- Perceptio quomodo differt a sensu, iv. 122. Ejus doctrina desideratur, *ib.*
- Percolatio, iv. 379.
- Perdices sedecim annorum, iv. 470.
- Peregrinatores longaevi, iv. 482.
- Perfecta longiore tempore, longaevia, iv. 472. Perfecta semel non retroaguntur, 503.
- Pergamena antiquorum librorum, iv. 461.
- Periander consultus de conservanda tyrannide summities florum eminentiorum carpebat, 145.
- Pericles, iv. 220.
- Periculum non est leve, si leve videatur, iv. 177.
- Perigaea,

- Perigaea, iv. 91.
 Peregrinatio in partes externas, v. 375. Ejus
 usus, *ib.* De peregrinatione praecepta, *ib.*
 Peripateticorum philosophia spinosior, mala, iv.
 485.
 Peritia fidicularia quorundam consiliariorum,
 iv. 229.
 Perpenna nonaginta et octo annos vixit, iv.
 480.
 Perpotationes, non omnino inhibendae, iv.
 511.
 Perkini Warbecki delineatio, v. 281. Faci-
 nora et labores, 282, et seq. 297, et seq.
 309. 314. Apud Tiberne suspensus, 318.
 Perscriptio judiciorum, iv. 244.
 Perfarum magia pro sapientia sublimi, iv.
 100.
 Perfarum exercitus in campis Arbelae, iv. 229.
 Eorum disciplina, 232.
 Persei fabula, iv. 76. v. 446. Missus a Pal-
 lade ad obtruncandam Medusam, *ib.* Quae
 dona a diis accepit, iv. 77.
 Personarum respectus malus in iudice, iv.
 211.
 Perspectiva, iv. 84. De ea nil bene inquisi-
 tum est, 122.
 Perspicilla minuta multiplicant, iv. 132. Eo-
 rum a Galilaeo inventio nupera, 351.
 Perspirationes praestant sudoribus, iv. 526.
 Pertinax, mortem ejus vindicavit Severus, iv.
 77.
 Perturbatio mentis, unde oriatur, iv. 22. Per-
 turbationes torturae, 217.
 Perturbator familiae suae possidebit ventos, iv.
 206.
 Peruvia cum Europa de temperamento aëris
 certat, iv. 430. Est regio admodum flatilis,
 436. Ibidem venti maxime in pleniluniis
 flant, *ib.* Peruvianis in montibus venti di-
 versum spirant ac in subjectis vallibus, 442.
 Peruviae indoles, 482. Clementia aëris
 Peruviani, 432. Ibidem venti quam max-
 ime in pleniluniis flant, 436. Fluxus et
 refluxus maris ad littora Peruviae et ea-
 dem hora, qua ad litora Chinae, v. 92.
 98.
 Perversum aliquorum de arte iudicium, iv.
 55.
 Peruviana regio, iv. 335.
 Pestilens constitutio aëris, iv. 91.
 Pestilentes morbi grassantur flante austro, iv.
 424. Eorum cura, 490. Pestilentes aëres
 non foetentes, 507.
 Pestilentiarum praedictiones, iv. 455.
 Pestis in plurimis partibus Angliae, v. 319.
 Petrarchae proavus, Aretinus, v. 480.
 Petrus Severinus, v. 191.
 Phaenomena coelestium, iv. 58.
 Phaenomena philosophiae, iv. 275. Artis et
 naturae, 296.
 Phaenomena, iv. 424.
 Phaenomena universi, iv. 410. Rara de ventis,
 423.
 Phantasia et ratio differunt, iv. 125. Aucto-
 ritas ejus non exigua, *ib.*
 Pharmacopoeus quidam ex usu ambrae centum
 sexaginta annos vixisse perhibetur, iv. 491.
 Pharmacopolarum pyxides, iv. 29.
 Pharnabazi diligentia, iv. 27.
 Phasiani, iv. 470.
 Philanthropia, v. 367.
 Philippi et Alexandri diversae belligerandi ra-
 tiones, iv. 76, etc. In proelio Chaeronefi
 Philippus in discrimen adductus, *ib.*
 Philo, iv. 95.
 Philippus rex Castiliae Waimoutham appulit,
 v. 332.
 Philocratis de Demosthene dictum, v. 73.
 Philolaus, iv. 95. Ejus dogmata, *ib.* Vide
 p. 280.
 Philolai philosophia, iv. 485.
 Philologi notati, iv. 407. v. 191, 192.
 Philosophastri, v. 189.
 Philosophia et virtus bellica in eodem seculo,
 iv. 23. Inanis decipit, 21. Quomodo ac-
 cipienda, *ib.* Cur in primis auctoribus
 viguerit, 33. Est opificium rationis, 54.
 Singulare remedium exhibet contra errores,
 40. Ejus descriptio, 54. Secundum fabu-
 las antiquas inter desiderata, 70. Ejus tri-
 plex objectum et triplex radius, 82. Ejus
 divisio in fodinam et fornacem, 86. In
 speculativam et operativam, *ib.*
 Philosophia naturalis medicinae inserviens de-
 sideratur, iv. 115. Philosophia circa ani-
 mam, 118. Ejus abusus, versa est in pro-
 fessorium genus vitae, 186. 203.
 Philosophia moralis theologiae ancillans, iv.
 199. Quae in philosophiam moralem nun-
 quam incorporata fuerunt, 193. Philoso-
 phiam in theologia quaerere, est mortuos
 quaerere inter vivos, 252. Philosophiae et
 scientiarum discrimen, 273. Philosophia
 empiricorum monstrosa et deformis, 276.
 Sophistica et superstitiosa, *ib.* Aristotelis et
 Anaxagorae, *ib.* Et chemicorum, *ib.* Phi-
 losophiam quid corrumpit, *ib.* Philosophia
 vulgaris de generatione, corruptione, etc.
 nullius

- nullius pretii, 277. Varia signa, 279. Philosophia ex fructibus judicanda, *ib.* Philosophiae Aristotelis et Platonis tanquam tabulae ex materia leviores servatae sunt, 282. Philosophia naturalis superstitionis medicina, cum potestatem Dei manifestet, 289. Corripitur per logicam Aristotelis, theologiam Platonis, et mathematicam Procli, 292.
- Philosophica vita quantum ad longaevitatem confert, iv. 485.
- Philosophorum placita, iv. 95. Antiquorum dogmatum opus desideratur, *ib.* Quorundam veterum teneritudo ad morigerandum, 186. Antiquissimi nimis facile a rebus civilibus se subdixerunt, *ib.* Philosophi mortis formidinem medendo augent, 169. Eorum genera, 275.
- Philostratus, iv. 95.
- Phineas, filius Aaronis, et belli Benjamitici consiliarius, iv. 474.
- Phlegma in ventriculo cerebri, mors, iv. 516.
- Phocae et porci marini, iv. 84. 471.
- Phocion errat, iv. 24. Notatur pervicaciae, *ib.* Cum populus ei plauderet, quaesivit, num forte deliqui, 157. Ejus dictum repetitum de plausu populi, 262.
- Phoenix, iv. 470.
- Phlebotomia civilis, iv. 170.
- Phormionis disputationes de bellis, iv. 190. Ab Hannibale rejectae et pro somniis aestimatae, *ib.*
- Phthificis nocet boreas, iv. 429.
- Physica a metaphysica distinguitur, iv. 88. Partitio ejus in doctrinas tres, *ib.* Inter historiam naturalem et metaphysicam, *ib.* Physicae de abstractis adumbratio, 93. Pro-ducit mechanicam, 99.
- Physicae sparsae divisio in concretam et abstractam, iv. 86. Concreta, *ib.* Abstracta dividitur in doctrinam de schematicis materiis, et de motibus, 93. Mechanica, 99.
- Physiognomia, iv. 106. Quid in ea desideretur, *ib.* Animi inclinationes et voluntatis signa ostendit, *ib.*
- Pictis Britonibus unde nomen, 499.
- Pictoria idem facit quod poësis, iv. 55. Omnia imitatur ac describit, 110.
- Pictoria ars, iv. 118.
- Picturae et imagines comparantur historiae civili, iv. 61.
- Ficus de Tenariph, iv. 312. 438.
- Pigmenta spissa barbarorum, iv. 488.
- Pigmenta, iv. 499.
- Pigmentorum consuetudo damnanda, iv. 117.
- Pigritia in fine laboriosa, iv. 211.
- Pindari Thebani aetas, iv. 576.
- Pili in capite setosi, iv. 483. Superiorum partium, *ib.*
- Pilositas ex humiditatum orificiis, iv. 98.
- Pilositas, iv. 483.
- Pilulae stomachi, iv. 105.
- Pindarus laudat Hieronem, iv. 105. De fortuna subita et indulgente, animum enervante, 194. Dicit non dicta interdum magis afficere, quam dicta, 201. In sententiola inopinata, ejus laus, *ib.*
- Pingendi mos corpora servat, iv. 499.
- Pinguedo sive ros radicalis, iv. 503. Exuberantia alimenti, ultra quod excernitur, 520.
- Pinguia non generant sibi similia, iv. 503. Pinguia, 523. Sunt durabilia, *ib.* In Pinguibus et oleosis detinetur spiritus libenter, licet non sint tenacia, 525. Vide Impinguatio
- Pinguior habitus cum cholera, iv. 484. Pinguefaciendi ratio, 492.
- Pinnacula, an in maximis tranquillitatibus perpetuo versus occidentem stent, iv. 524.
- Pinus picea magis in regionibus frigidis quam calidis, iv. 313.
- Piscatores perlarum possunt anhelitum retinere diutius, iv. 516.
- Pisces, qui loco non moventur, iv. 84. Volantes, *ib.* Quadrupedes, *ib.* Per interiora minus calidi ex vulgari opinione, 318. Pisces volantes inter aves et pisces, 337.
- Pisces in cibum, iv. 510. Piscium muriae, 510. Pisces aëre indigent, 471. 516. Piscium natura, 471.
- Pius Quintus, qualis ad papatum ascendit, iv. 24.
- Placita varia philosophiae circa coelestia, v. 156, etc.
- Planetarum sigilla improbantur, iv. 487. Circa planetarum conjunctiones stant venti majores, 436. Planetarum propinquitas et remotio, v. 138, 139. Quinam sint reliquis superiores, *ib.*
- Plantae tenerae, iv. 108.
- Plantae ab animalibus, quoad alimentationem et renovationem, quomodo differant, 463.
- Plantarum vegetantium odor utilis, iv. 507.
- Plantationes populorum opera heroica, v. 399. De plantationibus praecepta, *ib.*
- Plata oppidum in Peruvia, iv. 432.
- Platonis dogma asserens scientiam esse reminiscientiam, iv. 19.

- Plato corruptiores videns civium mores a publico abstinuit munere, iv. 27. Platonis elo-
gium de praeceptore suo Socrate, 29. Im-
miscuit philosophiae theologiam, 35. vide p.
96. Hippiam sophistam cum Socrate dispu-
tantem pulchre introducit, 57. Ex rupe
excelsa omnia circumspiciebat, 97. Omnia
per scalam ad unitatem ascendere statuit, 98.
Causas finales perperam introducit, *ib.* Ne-
que prorsus contemnendus neque cupide re-
cipiendus in collocatione facultatum, 108.
Vbi medullam philosophiae figit, 126.
Induit personam Socratis, 139. Etymolo-
giam nominum non contempsit, 146. Rhe-
toricam inter voluptarias perperam colloca-
vit, coquinariae similem dicens, 155. Ejus
dictum de virtute, *ib.* Subtilior ejus super-
fluitio, 276. Schola ejus quomodo acata-
lepsiam introduxit, 278. Ejus peregrina-
tio, non longinqua sed suburbana, 280. Ejus
acatalepsia et philosophia, 282. 292. Induc-
tionis formam tentavit, sed non perfecit, 429.
Plato, iv. 496. v. 189. 112. Vapulat, iv.
483. Ejus aetas, 476. Ejus philosophia
inter optimas, 485. Plato reprehenditur, v.
189. Philologorum parens, *ib.* Ejus mo-
ralia laudantur, iv. 194. Inutilis in natu-
rali philosophia, 112.
Platonicum commentum afferens lucem mate-
ria antiquiorem, iv. 122.
Plautus, mirum ejus de sene benefico, iv. 194.
Plebs vilis et ignava ubi, iv. 230.
Plebs nativorum tribus generibus constat, iv.
231.
Pleiadum et Hyadum exortum sequuntur im-
bres, iv. 449.
Plenilunia, ex iis prognostica ventorum su-
muntur, iv. 449. Plenilunia, quoad colo-
res et halones eadem forte denotant, quae
ortus quartus, *ib.* Praefagiunt magis quam
dies ab ipsis remotiores, *ib.*
Plinius, Cardanus, Albertus multa fabulosa
scripserunt, iv. 33. Historiae naturalis op-
timus auctor Plinius, 56. Licet eam quan-
doque indignis modis tractarit, *ib.* Quae,
ipso iudice, in eam sunt recipienda, 300.
Lauatur, iv. 106. Non sibi constat, 429.
Narrat quomodo turbinis vehementia com-
pescatur, 438. Plinius historiam naturalem
indignissime tractavit, v. 130. 132. Plinius
reprehensus, iv. 439.
Plinius Secundus stylo gaudet moderatiori, iv.
31. Trajanum coram laudavit, 191. Et
eum exemplar proponit virtutis divinae, 198.
Vol. V.
Plumae in aquis innatantes ventos adesse nun-
ciant, iv. 451.
Plumago, iv. 318. 335.
Plutarchus, iv. 31. De placitis philosophorum,
95. De Timoleonte, 163.
Plutarchus Chaeronensis, v. 190.
Plutonis galea Perseo concessa, iv. 76. 78.
Pluvia quando indicatur, iv. 429. De con-
densatione pluviae dubitationes duae, 315.
v. 32.
Pneumatica triplicis naturae, v. 9. Numero
quinque, *ib.* Pura, solummodo aër et flam-
ma, *ib.* Tabula pneumaticorum, *ib.* Experi-
mentum de expansione pneumaticorum, 10.
Poenales leges ne extendantur, iv. 236.
Poësis refertur ad phantasiam, iv. 54. 68, 69.
125. Ex tribus constat partibus, 68, 69.
Verbis plerumque adstricta, rebus soluta, 68.
Duplici sensu sumitur, *ib.* Est historia ad
placitum confecta, *ib.* Narrativa sive he-
roica, 68. Dramatica apud antiquos, ani-
mos hominum ad virtutem instituebat, *ib.*
Parabolica tanquam res sacra et augusta vi-
detur, *ib.* Humanae naturae largitur quae
historia denegat, *ib.* Divinitatis est partic-
eps, *ib.* Doctrinae tanquam somnium, 82.
Seculis etiam rudibus et apud nationes bar-
baras honori fuit, *ib.* Ingenii est lusus, 125.
Quadruplex ejus divisio, 193. Dicitur vi-
num daemonum, 196.
Poëtae ethnici virtutes morales stomachantur,
iv. 250.
Poëtae cygni, iv. 64. Illorum mores insolentes,
222.
Politici, quibus opprobriis literas aspergunt,
iv. 22. Literatos pedaneorum nomine ele-
vant, 23. Eorum commenta reprehendenda,
ib. Literas contumeliis incessunt, 26. Om-
nia ad se referunt politicorum turba, 28.
Magis per vias obliquas quam directas ince-
dunt, 73. Ab eventu dedecus vel honorem
reportant, 109. Politica immerfa et com-
posita, 152. Res est difficilis vere politi-
cus et moralis fieri, 216. Politicorum ar-
tes pravae, 225.
Politicus ne sit uni rei unice intentus, iv.
225.
Politica quomodo tractatur a Machiavelli, iv.
214. Politicus motus, 371.
Poloni, iv. 230.
Polus sophista, iv. 280.
Polychrestorum catalogus, iv. 101. Inter de-
siderata, 155.
Polyphemi statua, eruto oculo, iv. 59.
4 F Polypragmosyne

- Polypragmosyne res temeraria, iv. 219.
 Pompeius Magnus, memorabile ejus dictum de vitandis periculis, iv. 184. Prudentia ejus in Sertorii chartis comburendis, 205. Occultior, non melior Caesare, ex mente Taciti, 223. Ambitionem alte condidit, *ib.* Consul solus factus, *ib.* Fuit ore probo, animo inverecundo, ut ait Sallustius, *ib.* Propter imitationem in errorem incidit, 220. Et propter morum dissimilitudinem non potuit praestare quod Sylla, *ib.* Pompeii consilium Themistocleum, 233.
 Pons, Jasper, papae commissarius, v. 321.
 Ponderis diminutio in arefactis, iv. 522.
 Populares quare regibus invidi, iv. 210.
 Populares opiniones, iv. 153. Colere populum est coli, iv. 173.
 Populus mari similis, oratores ventis, iv. 194.
 Populus bellicosus firmat regnum, iv. 230.
 Populus tributis oppressus nunquam fortis, *ib.* Bellicosorum catalogus, 232. Errorum magister Populus, 238.
 Porcii Catonis aetas, iv. 476.
 Poros habent solidissima corpora, iv. 375.
 Portae geminae fomni, iv. 198.
 Positura corporum frequenter varianda, cur, iv. 503. 509. 511.
 Possibilia quae dicantur, iv. 54.
 Possidonius eloquentia claruit, iv. 105.
 Postellus Gallus, longaevus, capite motus, iv. 481.
 Postulatum mathematicum, iv. 336.
 Potentiae in patria sua cupidi, notati, iv. 304.
 Potestates ventorum, iv. 422.
 Potio adversus melancholiam ex floribus mali aurantii, iv. 507.
 Potiores aquae et vini, iv. 301.
 Potosa oppidum in Peruvia, iv. 438.
 Potus aciditas quomodo emendetur, iv. 131.
 Potus, iv. 503. 505. 510. Ciborum vehiculum, 504. Vetusti utilitas, *ib.* Ad irrorationem, *ib.* Absinthites, 505. Chalybeatus, 506. Dulcoratus, *ib.* Calidus, 505. 510.
 Potus variatio respectu cibi, *ib.* Potiores aquae vitam remorantur, 510.
 Poyningi lex, v. 293.
 Practica ab ethicis omissa, maxima ex parte, iv. 184.
 Praeambulum legis, iv. 243.
 Quibus praedia vicina, aut conjuncta, redditus majores videntur, iv. 164.
 Praedicamentorum usus in reprimendis definitonum confusionibus, iv. 140.
 Praedicamentorum regnum, v. 205.
 Praedictiones et electiones quatenus retinendae, iv. 90.
 Praefecturae non committendae obaeratis, iv. 211.
 Praejudicium informationis primae vix potest elui, iv. 209.
 Praelationum quarundam stultissimarum exempla, iv. 48.
 Praelectionum delectus instituendus, iv. 51.
 Praelectiones de jure, ne sint ad controversias excitandas sed sedandas, iv. 247.
 Praeludia mulicorum, *ib.*
 Praemiorum et poenarum usus in civilibus, iv. 195.
 Praenotio memoriae artificialis pars prima, iv. 143.
 Praeparatio ciborum, quanti momenti, iv. 510.
 Praerogativae humani generis, iv. 107.
 Praester, ventus prodigiosus, iv. 420.
 Praetextus legis malitiosus, iv. 234.
 Praetoris album, iv. 239.
 Pragmatica sanctio quando promulgata, iv. 232.
 In pratis cumuli foeni quandoque in altum feruntur, absque aliquo majore venti impetu, iv. 435.
 Preces auctoris, v. 184.
 Priami fortuna, iv. 167.
 Princeps mendaciis credens, iv. 207. Sufurronibus et sycophantis ne credat, *ib.* Principes creduli pessimi, *ib.* Principis iram incurrens, quomodo se gerat, 209. Viris obaeratis praefecturas ne committant, 211.
 Principes ex ingeniis, privati ex finibus judicantur, 218. Principes, nisi raro, vix mediocriter docti, 290.
 Principes pupillares adultis longe praestitere, iv. 23.
 Principes excellentissimi a privata vel adversa fortuna plerumque everti, v. 501.
 Principibus sub eruditis secula maxime fuerunt felicia, iv. 41.
 Principum ambitiosorum senectus fere tristior, iv. 47.
 Principum ecclesiae virorum aetas, iv. 478.
 Romanorum, Graecorum, Francorum, Germanorum aetates, iv. 476, 477.
 Principia rerum secundum chemicos tria, v. 42. 190. Quia, quae, 80, 81. Variarum opinionum antiquorum de rerum principiis, 202.
 Quinam unum tantum principium statuerunt, *ib.* Qui plura, 206.
 Principia rerum Cupidine adumbrata, v. 198.

- Principium rerum ex mente Thaletis, v. 202.
 Anaximenis, 203. Heracliti, *ib.* Parmenidis, 206. Telefii, *ib.* Empedoclis, 214.
 Principium rerum unicum, iv. 72. Principiis obsta, iv. 177.
 Privati non ingenio, sed fine judicandi, iv. 218.
 Privatio, de ea sophisma, iv. 157.
 Probatio per incommodum, iv. 139. Quanam mater errorum et calamitas scientiarum, 279.
 Problemata et placita, iv. 95. Aristotelis commendantur, *ib.*
 Procellae quanam vehementiores, iv. 435. Moventur deorsum, *ib.* Procellae caliginosae, dirae navigantibus, *ib.*
 Processus spiritus in corpore tangibili, iv. 352.
 Proclus e secunda schola Platonis, iv. 35. Mathematicae deditus, *ib.* Arithmeticam mysticam instauravit, 102.
 Procli philosophia corrupta, iv. 292.
 Procus Junonis, sensus hujus fabulae, v. 453.
 Prodigos naufragia fortunarum perdunt, iv. 205.
 Proditiones bellorum sorores, iv. 78.
 Proelia navalia, quanti momenti, iv. 233.
 Professionum laboriosarum catalogus, iv. 225.
 Prognostica ventorum, iv. 422. 447.
 Prologi legum disputantes haud probandi, iv. 243.
 Prolongandae vitae intentiones tres, iv. 488.
 Prolongatio vitae non unius medicamenti opus, *ib.* Nonnunquam cum periculo valetudinis conjuncta, *ib.* 500.
 Prolongatio vitae unde petenda, iv. 100.
 Prolongatio vitae desideratur, iv. 115. Est res laboriosa, *ib.* Quomodo instituenda, *ib.* Vnde expectetur, 117.
 Prometheus quomodo fraudem Jovi fecit, iv. 89. 126. Fabula de eo explicatur, v. 462. et seq. Haud pauca continet fidei Christianae consentanea, 466.
 In Promontiorum flexibus mutationes ventorum reperiuntur, iv. 434.
 Promptitudo et expeditus usus cognitionis, iv. 134.
 Promi condi, iv. 187.
 Pronunciatio, iv. 147. In fine periodi, vocem submittere, in interrogatione vocem elevare, solenne, *ib.*
 Pronunciationis efficaciam temperat actio, iv. 180.
 Propaginis successio, iv. 481.
 Prophetiae historia, iv. 67. Danielis, 291. Earum adimpletio, 67.
 Proportiones malorum et velorum navis variant, iv. 443.
 Propositionum limitationes, iv. 153.
 Proprietates occultae, iv. 277.
 Proserpina Bacchum nutrit, iv. 79.
 Proserpina a Plutone rapta, quid vult haec fabula, v. 469.
 Profodia non ad carminum genera et mensuras restringenda, iv. 147.
 Proscriptiones medicorum exagitatae, iv. 113. Syllae proscriptionibus atrociores, *ib.*
 Protagoras eloquentissimus, iv. 105. Sophista, 139. Nihil tam verebatur quam ne de re aliqua dubitare videretur, 278.
 Protagorae Abderitae aetas, iv. 476.
 Proteus quomodo tractandus, iv. 57. Materiae, 133. Fortunae, 171.
 Proteum veteres prophetam ter maximum retulerunt, v. 134.
 Proteus, fabula de eo quid sibi vult, v. 452.
 Providentiae five Nemeseos historia, iv. 67.
 Providentiae aeterna et divina judicia, consideranda, iv. 226.
 Providentia in bello Persei, iv. 87.
 Provifus rerum, v. 188.
 Provocatio ad posteros de conatibus auctoris, iv. 248.
 Proximitatis inter alimentum et alimentatum ratio, iv. 473.
 Prudens non idoneus, in legatione obeunda, iv. 218.
 Prudentes praevident exitium quod virtutibus imminet, iv. 213. Advertunt ad gressus suos, stulti divertunt ad dojos, 213. Prudentium mens speculis et aquis similis alios intuetur, 214. Error eorum facilis, ut ex proprio ingenio alios metiantur, 218.
 Prudentia quae sibi sapit, v. 384.
 Prudentiae civilis pars maxima, iv. 107. Prudentia traditiva five methodus, 150. Prudentia serpentina, 191.
 Prudentiae duae species, vera et falsa, quae etiam degener, iv. 213.
 Prudentiae, nummorum, fidei, rationes minores, quam quis putaret, iv. 218.
 Prudentia inquinata, iv. 226. Impertiendi consilii aliis et rebus suis prospiciendi, 215.
 Prudentia privati sermonis desideratur, 156.
 Prudentia apparens, v. 386.
 Post pruinas et nives non alius fere ventus spirat quam auster, iv. 428.
 Psalmi invitant ad contemplationem operum Dei, iv. 38.
 Psittaci Χαίρε, iv. 127.
 4 F 2 Psittacus

- Pfitiacus apud nos sexagenarius, iv. 470. Cbi
 omnigeni avis, *ib.*
 Ptolemaeus, principia ejus astronomica, iv.
 95.
 Pudoris gradus, iv. 496.
 Puellae Persae inungebantur, iv. 514.
 Pueri placentis alliciendi, viri perjuriis, ex
 mente Lyfandri, iv. 226.
 Pueriles anni quomodo instituendi, iv. 180.
 Puerulos stomacho et iliis applicabat Barba-
 rossa ad fomenta, iv. 514.
 Pugna ad Actium orbis imperium dijudicavit,
 iv. 233. Ad insulas Cursolares quid prae-
 stitit, *ib.*
 Pulchritudo, iv. 165. v. 410. Ejus commoda
 et incommoda, *ib.*
 Pulmo marinus, iv. 123. Ita vocitatus ab
 Hispanis, iv. 313.
 Pulsus juventute tardior, longaevitatem deno-
 tat, iv. 484. Lethalis, mortis praecursor,
 qualis, 518. Pulsus artiarum et motus
 cordis triplo velocior quam respiratio, 517.
 v. 14.
 Pulveris pyrii inquisitio, iv. 348.
 Pulveres non sunt corporum aperturae, v. 8.
 etc. Desiccant instar spongiarum, iv. 464.
 Pulverisatio corporum fit variis modis, v. 8.
 Pulvis pyrius, v. 12. Epotus ad fortitudinem
 confert, iv. 492. Albus, an praestat per-
 cussionem absque sono, v. 47.
 Purgantia, iv. 500, 501.
 Purgationes quae ventriculum purgare non
 debent, iv. 489. 493. 515. Purgationum
 utilitas, 515.
 Putatio arborum, sive germinum, facit ad
 longaevitatem, iv. 466.
 Putei quidam in Dalmatia, et regione Cyre-
 niaca, ex quibus, dejecto lapide, tempestates
 oriuntur, iv. 432. 455. Nonnulli cum
 fluxu et refluxu maris consensum habent,
 v. 92.
 Putredo pestilentior est ante, quam post matu-
 ritatem, iv. 38.
 Putrefactio in se habet rudimenta caloris, iv.
 318. Est generatio formae novae, ubi de
 ista varia, 367.
 Putrefactio, iv. 467. 522. Est species motus
 assimilationis absque motu locali, 512. Pu-
 trefactio ex ea parte potissimum per quam
 alimentum, iv. 465.
 In putrefactis confusio qualis, iv. 522.
 Putei Jacobi, iv. 152.
 Pygmaeonis infania, iv. 30.
 Pyrenaei montes, 482.
 Pyrrho, iv. 278.
 Pythagorae tellerae, iv. 69. Citatus, 95. Na-
 turam rerum ex numeris constitui asserit,
 102. Responsum ejus Hieroni, 185. Crassa
 ejus superstitio, 276. 280. Non longinqua
 sane ejus peregrinatio, 280.
 Pythagorae philosophia cur inter optimas, iv.
 485.
 Pythagorei ab esu animalium abstinebant, iv.
 208.
 Pyxides antiquorum pharmacopolarum quales,
 iv. 29.
 Pyxis nautica, iv. 445.

Q

- QUADRVPEDEV historia et aetates, iv. 468.
 Quadrupedes pauciores, quam aves, longae-
 vae, iv. 471.
 Qualitates et potestates ventorum, iv. 427.
 Qualitates primae, iv. 277.
 Quantitas est subjectum mathematicae, iv. 101.
 Ideoque inter formas essentiales numeranda,
ib.
 Quanti instantiae, sive doses naturae, iv. 362.
 Quantitas substantiae facit ad conservationem
 et longaevitatem, iv. 472.
 Quantum cosmicum, iv. 362. Aëris quantum
 non minuitur, iv. 375.
 Quantum ipsum naturae, sive materiae summa
 universalis, v. 407. Perpetuo manet, ne-
 que augetur nec minuitur, *ib.* v. 82. Ex
 quanto materiae sub iisdem spatiorum di-
 mensionibus plus et minus continetur, *ib.*
 Pro corporum diversitate a quibus occupan-
 tur, *ib.*
 Quies, iv. 341. Quies nulla vera, iv. 373.
 Quies corporum apparens, v. 84. Absoluta
 non datur, *ib.* Quies non tollitur e natura,
 153. Quietis desiderium, et assimilati-
 onis, iv. 512.
 Quintessentia, iv. 101.

R

- RABBINI, unde colligunt juvenilem aetatem
 esse digniorem senio, iv. 27. In eruenda
 naturali et morali sensu ceremoniarum Mo-
 saicarum operam non male collocarunt,
 38.
 Rabbini et Cabalistsae notantur, iv. 252.
 Radices arborum, terram circa eas quotannis
 movendo, brevioris sunt aevi, 466. Non
 vegetant nisi terra coopertae, 474. Radices

- Radices in cibos, iv. 504.
 Radices potius quam furculi in aliud solum transferantur, iv. 355.
 Radicum et ramorum conformitas, iv. 334.
 Radii solis quomodo congregantur et diffiliunt, iv. 132.
 Radii lunares, iv. 313.
 Radii solares, *ib.* Eorum reflexio, *ib.* Per specula comburunt, iv. 129. 320.
 Radix omnium malorum in scientiis, iv. 267.
 Ragioni di stato, pessime audit, iv. 24.
 Rami methodi, quae probentur, quae rejiciantur, iv. 153.
 Ramus (Petrus) reprehenditur, v. 189.
 Ramorum amputationis utilitas, iv. 463.
 De Ranis Aesopi fabula, iv. 159.
 Rarefcentiae progressus, v. 204.
 Rarum et densum, v. 1, &c. 206, &c.
 Raritatis elementorum proportio decupla, iv. 272.
 Ratio humana tribus modis perturbatur, iv. 155.
 Ratio sermonis anima, iv. 144. Quomodo et quantum distat ab affectibus, 155.
 Ratio juxta ac verbum Dei non audienda, iv. 250.
 Ratio inveniendi scientias, iv. 275. Circa usum rationis et disputationis mediocritas aurea, 251. Humanae in divinis usus, item excessus, duplex, *ib.* Rationis humanae redargutio sibi permittae, 297.
 Reciprocatio sexhoraria fluxus et refluxus maris, v. 97.
 Reconciliandi amicos via duplex, iv. 212.
 Rectum et sui index est et obliqui, iv. 139.
 Rectorum consultatio et visitatio requiritur ad literarum incrementum, iv. 52.
 Redintegrationes vitae frequentes, iv. 497.
 Reductio doctrinarum in methodos prava, iv. 35.
 Reductio per medios terminos duplex, iv. 139.
 Referendarius judex, iv. 244.
 Reflexiones lucis, v. 69.
 Reflexionum organa cum sensuum organis conveniunt, iv. 84.
 Refractio radiorum lucis, iv. 330.
 Refrigerantia, iv. 500, 501. Refrigeratio spirituum triplex 492. Refrigerium per somnum, 517. Ejus indigentia, mors, *ib.* Qualis ad longaevitatem utilis, 528.
 Refrigeria coenaculorum aestivorum, iv. 434. 452.
 Regiae voluntates mobiles, iv. 194.
 Regimen bonum et tempora mala, iv. 201.
 Regiones sunt ubi non pluit, aut raro admodum, iv. 423.
 Registra duplicis naturae, iv. 61. Continent titulos rerum et personarum serie temporis, *ib.* Actorumque solemnitates, *ib.*
 Regna et respublicae ad quam formam exigenda, iv. 234.
 Regnorum magnitudo quibus artibus obtinenda, iv. 229, etc. Nempe, gente bellicosa, 230. Quae non gravetur tributis, *ib.* In qua nobiles et generosi non nimium multiplicentur, *ib.* Numero indigenarum, *ib.* Agricolis, famulis ingenuis, et artificibus, non mechanicis sedentariis, 232. Armorum studio, *ib.* Justis causis arma capeffendi, *ib.* Exercitu veterano seu milite perpetuo, *ib.* Maris dominio, *ib.* Praemiis non solum emeritis et mutilatis, *ib.*
 Regnum quid firmet, iv. 230.
 Regnum Dei non venit cum observatione, sed sine strepitu, iv. 291.
 Regnum Dei primo quaerendum, iv. 227. Coelorum quare grano sinapis comparatur, 229.
 Regulae juris, iv. 245, 246. De iis tractatus optimis jurisconsultis credendus, *ib.*
 Relationes actionum speciales, iv. 62. Puriore et magis sincero veritatis candore vestigandae, *ib.* Maxime tamen suspectae cum partium studio fere utrinque edantur, *ib.* vide p. 64.
 Religio quomodo aditum ad animum quaerit, iv. 125.
 Religio, quibus vinculis debet astringi, v. 353. Ethnicorum, qualis, *ib.* Non debet cogi, 354.
 Religio superstitiosa detrimentum naturali philosophiae, v. 108. Vera Religio promovetur a naturali philosophia, *ib.* Religio vera inter superstitionem et atheismum sita, *ib.*
 Religiosa vita quid conferat ad longaevitatem, iv. 485. Viri vere religiosi effigies, v. 528.
 Reliquiae sanctorum et coeli, iv. 93.
 Remuneratio literatos fovet, iv. 50.
 Renovatio corporis humani quomodo fiat, iv. 513. Aut per spiritus, aut per malaciffationes, 528. Crebra Renovatio reparabilia reficit etiam minus reparabilia, *ib.*
 Renum morbis quid conveniat, iv. 111.
 Reparabilia, *ib.*
 Reparatio et renovatio, *ib.* Spiritus, iv. 529. Vitae, 460. Ejus periodi, *ib.* Procedit per rerum appetitus, 525. Subita, 528. Reparationis succi veteris diaeta, 515.
 Repercussio

- Repercussio venti in hortis reperitur, iv. 434.
 Reprehensionis pericula et difficultas, iv. 205.
 Reprehensio de statu civili haud feliciter administrato, 291.
 Rerumpublicarum columen praemia et poenae, iv. 195. Eorum commoda, v. 368.
 Res vulgatae, viles, turpes, pueriles, et quae nimiae subtilitatis esse videntur, in historia naturali recipiuntur, iv. 394. Et quare, 406.
 Resipiscentiae ferae exempla, iv. 223.
 Respectus personarum damnatur in iudice, iv. 211.
 Respiratio, v. 13. iv. 518. Respirationis prohibitio, mors, quare, 516, et seq. Tempus, 516. In animalibus, *ib.*
 Responso prudentum, iv. 246. Vbi de responsis et consultis.
 Responso mollis frangit iram, iv. 204.
 Respublicae feliciter administrantur a viris eruditis, iv. 23. Respublicae tardius moventur, 201. De Republica administranda, 228.
 Resuscitatio in deliquiis animi quomodo vulgo fit, 519. Homines ad funus delati, aut etiam in terra conditi, aliquando resuscitantur, *ib.*
 Retinendi seu custodiendi ars, iv. 142.
 Retrospectio legum, iv. 240.
 Reverentia sui, fraenum vitiorum, iv. 169. Antiquitatis, 285.
 Revolutiones majores stellarum, iv. 89. Earum regulae, 92.
 Rex eruditus miraculum, iv. 20.
 In reges orientis oculos defigere nefas, iv. 28. Corda eorum curiosius rimari haud decet, *ib.* Sub eruditis regibus secula maxime felicia, 41. Suos habent errores, *ib.* Notiones religionis eos ab erroribus refrenant, *ib.* Regis titulus minus illustis quam Caesaris, 44. Debent prospicere exercitiis scholasticis, 52. Reges instar astrorum, 167. Dei vices gerunt, *ib.* Requiem habent nullam, *ib.* Eorum ingenia ex mente Sallustii, 194. Prae omnibus grata iis celeritas in negotiis obeundis, 210. De regibus duo monita, v. 378. Aequale temperamentum regibus requisitum, 377. Regibus cavenda vicinorum nimia potestas, *ib.* Pericula regum, *ib.* et seq. Apud reges gratiosi, 387.
 Rhabarbarum, iv. 362.
 Rhabarbarum vitale jecori, iv. 506.
 Rhedae moventes ad ventum, iv. 447.
 Rhetores antiqui, iv. 134.
 Rhetores qui longaevi, iv. 496. Eorum philosophia, 485.
 Rhetorica a tironibus haud suscipienda, iv. 52. Sapientia inferior, 154. Finis et officium ejus, 155. Virtutem reddit conspicuam, *ib.*
 Rhetorica (vide etiam Eloquentia, Oratoria) inter dialecticam et politicam ab Aristotele prudenter collocata, 156. Subvertit phantasiam, *ib.* Virtutem et bonum depingit, *ib.* Illam Plato male inter voluptarias collocavit, *ib.* Ejus appendices sive desiderata, *ib.* Rhetorica sophismata ab Aristotele collecta, *ib.* In tribus claudicant, *ib.*
 Richardus tertius, Angliae rex, v. 227.
 Richmondiae palatii aedificatio, v. 315.
 Rigor legum caute mitigandus, iv. 239.
 Rivulorum fons spirituum vitalium, iv. 522.
 Robur scientiarum quomodo consistat, iv. 32.
 Romae status felicissimus, iv. 41.
 Romana respublica cives profuse recipit, iv. 231.
 Romanae mulieres, iv. 477. 483.
 Romani ad imperii fastigium, donec ad artium culmen, non pervenerunt. iv. 25. Rebus gerendis magis idonei quam Graeci, 146. Romani imperii incrementum tribuitur prudentiae regum, 180. Romani ovibus similes, ex mente Catonis censoris, 201. Romani non se diffuderunt super universum, sed orbis super Romanos, 231. Prompti ad auxilia mittenda fociis, 232. Celebres triumphi et ingentes militibus largitiones, bello feliciter gesto, 233. Apud eos mos triumphandi, *ib.* Continebat gloriam ducum, aerarii locupletationem, et donativa militum, *ib.* Romana monarchia inter mundanas, ut creditur, ultima, 234.
 Romanorum aetates, iv. 476.
 Romulus civibus suis legavit rem militarem, iv. 232.
 Rores matutini, eorum generatio, v. 32.
 Ros radicalis, iv. 503.
 Rosae serotinae quomodo comparandae, iv. 133.
 Roscidatio et durities succorum, iv. 503.
 Rosmarinus sexagenarius, iv. 462.
 Rotatio spontanea, iv. 308.
 Rubi aetas incerta, iv. 462.
 Rubigo metallorum ab emissionem spirituum, iv. 352.
 Rubigo est putrefactio, iv. 461. Rubigo metallorum, 467.
 Rubor nimius in juventute, iv. 483.
 Rubricae sanguinis ne sunt, iv. 239.

Rufi

Rufi magis vivaces, iv. 483.
 Rugae corporum, iv. 467.
 Rumor comparatur ventis, iv. 206.
 Ruricolae magis secundum naturam vivunt quam urbani, iv. 74.
 Rusticana vita ad longaevitatem idonea, iv. 485.
 Rusticorum proverbia, v. 193.

S.

S. LITERAE potestas, iv. 336.
 Saba styliata, iv. 498.
 Saburra legis, 245.
 Saccharum inter frangendum lucet, iv. 123. 313.
 Aquam aut vinum attrahit in fursum, 365.
 Saccharum cum potu incorporatum, 504.
 Sacculus ad stomachum confortandum, 505.
 Sacerdos Aegyptius acriter perstrinxit Graecos in persona Solonis, iv. 38.
 Sacerdotium regni rivale, iv. 47.
 Saeculorum decursu, an animalium decurtetur aetas, iv. 481.
 Sagittae lignae sine cuspe ferrea altius penetrant lignum, iv. 332. 366.
 Sagittatio pulmonibus convenit, iv. 111.
 Sal in coquinaria carnes condit, iv. 131. Quid in congelationibus artificialibus efficiat, *ib.*
 Quid in condensatione metallorum, *ib.*
 Sal quomodo desiccatur, iv. 464. Commune nigrum ad congelationem valet, iv. 492.
 Sal alimento incorporatum sumi debet, iv. 511.
 Saliva hominis quomodo agit in argentum vivum, iv. 368.
 Sallustius de principum ingeniis, iv. 194.
 Salmones cito grandescunt, iv. 471.
 Saltatio octo centenariorum, iv. 481.
 Salvatoris nostri in terram adventus, iv. 39.
 Potentiam ostendit primam in profliganda ignorantia, *ib.* Duos nobis libros proponit evolvendos, 40. Ejus responsa haud pauca, qualia, 253.
 Sambucus fistulosa, iv. 461.
 Samuel Jessai filios videns, iv. 127.
 Sanguis nutrit carnes sub et supra venas, iv. 473. Sanguinis attemperatio per circuitum, 493. Sanguis, irrigatio succorum et membrorum, 501. Sanguis putrefactioni et arefactioni quae obstant, 502. Sanguis tepidus maxime consubstantialis corpori humano, 513. Sanguis catulorum felis in usu ad restaurandas carnes, *ib.* Sanguis membri abscissi quomodo sistatur, *ib.* Sanguinis re-
 pentina profluvia, subita mors, 516. Sanguis venarum sanguini arteriarum ministrat, 517. Sanguinis effluxio copiosa in haemorrhoidibus et vomitu interdum mortifera, *ib.* Sanguinis missio an ad longaevitatem confert, 487. Infrigidatio sanguinis, 501, 502.
 Sanitas quomodo tuenda, iv. 111. v. 397.
 Sanitati quaedam conferunt quae efficiunt longaevitati, iv. 488.
 Sapiens si cum stulto contendit, non inveniet requiem, iv. 204. Sapientes avertunt calamitatem, 207. Eorum erroribus quamvis levissimis haud facile ignoscitur, *ib.* Sapientior quam oportet, 213. Sapiens dominabitur astris, 216. Fingit fortunam sibi *ib.*
 Sapientia Graecorum pueritia quaedam, iv. 38.
 Sapientiae donum ex petitione Solomonis, 39. Super omnia praevalet, 49. Sapientia mirabilis Graecorum, 200.
 Sapientia habitualis a natante in cerebro distincta, iv. 214.
 Sapientia veterum, v. 438. Tanquam uvae male calcatae, 437.
 Saraceni, iv. 39.
 Sarah, rationis imago naturalis, iv. 250. Unica foemina, cujus aetas commemorata est, 474.
 Ad Sarisburiensem comitem epistola Baconi, v. 434.
 Sarlaeparillae usus insignis, iv. 514.
 Sartago fervefacta, usus ejus in apoplecticis, iv. 519.
 Sassafras lignum, ex eo diaeta, iv. 514.
 Satellites jovis, iv. 351.
 Satyrium herba; quae de eo vulgata opinio, iv. 395.
 Savoiae fundatio, v. 336.
 Saxoniae dux, Johannes, mortem appropinquantem subrigit, iv. 106.
 Scala humani corporis, iv. 519. Scala intellectus, 417.
 Scapha sub aquis, iv. 375.
 Stenae in vitam transferendae deformitas, iv. 202.
 Sceleratos ulciscuntur mores sui, iv. 227.
 Sceptici philosophi cum academicis scientiae certitudinem sustulerunt, iv. 36. 128.
 Schaeccorum ludus, iv. 251.
 Schematismus materiae, iv. 84.
 Schematismus, iv. 273. 284. Latens in corporibus, 309. Ejus anatomia, *ib.* Schematismorum differentia primaria sumitur ex copia vel paucitate materiae, 353. Schematismi simplices, 379.

Schola

- Schola Paracelsi, cultores immodici magiae naturalis, iv. 121.
- Scholae Democriti et Leucippi commendantur, iv. 272, 273. Zenonis, Socratis, Epicuri, Pyrrhonis, et Herilli, 185.
- Scholarum publicarum necessitas, iv. 50. Com-
moda earum plurima, 179.
- Scholasticorum stylus tempore Lutheri, iv. 30.
Doctrina eorum despectui habita, 31, 32.
Subtilitates et inanes quaestiuiculae atque
altercationes quantum literis noceant, 32.
Operosissimas conficiunt telas, *ib.* Compa-
rantur Scyllae, *ib.* Aristotelis philosophiam
religioni immiscuerunt, 289. Subtilitatibus
immenfum indulserunt, 300.
- Scholasticorum et peripateticorum philosophia
mala, iv. 485.
- Scientia, quid, iv. 266.
- Scientiarum instauratio unde petenda, iv. 4.
Earum status, 1. Celebrantur, non pro-
moventur, 2. Dictatura quaedam in sci-
entiis, *ib.* Inflare dicitur, tamen non inflat,
20. Sine charitate haud magni pretii, *ib.*
Per se jucunda, 22. Lumen fictum, *ib.*
- Scientia nihil aliud quam reminiscencia, ex
mente Platonis, iv. 19. Ejus excellentia et
opprobria ex quorundam placitis, 20. Qualis
lappum peperit appetitus nimius, *ib.* Nullum
esse periculum a quantitate sed a qualitate
scientiae tantum, *ib.* Scientiae limites, 21.
Scientiae sub initiis viguerunt, at non artes,
33. Ejus dignitas in attributis et actis Dei,
37. Scientiae non satietas, 47. Aquarum
similis, viz. coelitus descendens, vel emanans
e terra, 82. Scientiae instar pyramidum,
97. Ejus officium abbreviare longa itinera,
ib. Scientia nostri ex oraculo, 104. Est
finis scientiarum, *ib.* Scientia pabulum
animi, 125. Scientiae hauriuntur ex lin-
guis eruditis, 146. Scientiae tanquam tela
pertexenda, 151. In scientiis tradendis me-
thodus, 152. Scientiarum architectura est
methodus, *ib.* Earum longitudo et latitudo,
Non est scientiae satietas, 171. Scientiae
civilis subjectum, 201. Postulat tantum
bonitatem externam, *ib.* Tres habet partes,
ib. De conversatione a nonnullis elegan-
ter tractata, *ib.* Scientiae civilis desiderata,
228. Scientiarum calamitas, 278. Scien-
tiae suis haerent vestigiis, 281. Cur parum
promoverint, 283, 284, &c. Scientiarum
impedimenta, 285, 290. Scientiae essen-
tiae imago, 300. Scientiae ab ipsis funda-
mentis excitandae, 307. Vera per causas, *ib.*
- Scientiae propter se expetendae, non ad offen-
tationem, v. 107.
- Scintillae per percussione[m] ex substantia filicis
aut chalybis, iv. 315. Et ideo vergunt de-
orsum, *ib.*
- Scipio magnum memoriae decus, iv. 105.
- Scire vere, est per causas scire, iv. 306.
- Sciron, ventus, iv. 423.
- Scotiae historia qualis, iv. 63.
- Scotus, scholasticus, revixisse post sepulturam
creditur, iv. 519.
- Scribendi modus aptissimus, iv. 214.
- Scriptio memoriae adminiculum, iv. 142. De
Scriptoribus authenticis, 244. Multitudo
eorum ne sit enormis in lege, *ib.*
- S. Scripturae interpretatio quomodo institu-
enda, iv. 253, et seq. Non eodem, quo
scripta humana, modo interpretanda, 253.
- Locus Scripturae de ventorum thesauris expli-
catus, 431. Scriptura sacra in quibus
differt a philosophis priscis de origine rerum,
v. 215.
- Scuta gentilitia, iv. 233.
- Scyllae et Charybdis fabula mediocritatem in
intellectualibus monet, iv. 32. v. 467.
- Scythae, iv. 39.
- Ad Secreta naturae referenda sumptibus opus,
iv. 51.
- Secretariorum inscitia et imperitia, iv. 150.
Eorum officium, 181.
- Secundis aut tertiis gradibus etiam licet acqui-
escere, iv. 225.
- Sedare spiritus, iv. 493.
- Sedentariae artes mechanicae militaribus ani-
mis contrariae, iv. 231. Et ideo alienige-
nis aut servis committantur, *ib.*
- Sedes musarum, quibus operibus ornandae, iv.
50.
- Seditiones et turbae, v. 369. Eorum pro-
dromi, *ib.* Materia, 370. Causae, 371.
Remedia, *ib.*
- Selenographia, iv. 351.
- Semele Jovis pellex ex voti completionem periit,
iv. 79.
- Semina in cibis adhibenda, iv. 504.
- Semicardinales venti, qui: qui cardinales, iv.
422,
- Semidei, quoniam ad istum honoris titulum apud
ethnicos evehebantur, iv. 40.
- Senatores eruditi meliores aliis, *ib.* Ingenio
derisores, iv. 207.
- Seneca paedagogus Neronis per quinquennium
felicitate[m] administravit imperium, iv. 23.
Dictum ejus de mollibus quibusdam, 25.
Quomodo

- Quomodo Neronem instituerit, 28. In eo stylus effusior, 31. Verborum minutiis rerum frangit pondera, 32. Praetulit Diogenem Alexandro, 42. vide p. 31. De fallacia pinguiori iudicium, 139. Diligentia ejus in hypothefibus five casibus, 164. Sanum ejus de eloquentia iudicium, 183.
- Seneca, dictum ejus de viro vere magno, *ib.* Etiam de vitae ratione, iv. 192.
- Seneca, de ejus aetate mendax historia, iv. 480.
- Senectus retardari aut juvenus instaurari potest, iv. 101.
- Senectus, cicadae comparatione illustratur, iv. 520. In senectute ratio cibi, 495. Ejus et juvenutis discrimina, 519. Senectus praecipue gravis principibus, v. 502.
- Senex beneficus instar miraculi, iv. 194.
- Senescunt plerumque garruli, iv. 496.
- Senis cujusdam mos, edere et bibere priusquam esuriret et sitiret, iv. 485.
- Sensibile fortius percutit memoriam, quam intellectuale, iv. 144.
- Sensus et sensibilis uberior inquisitio, iv. 122.
- Sensus visus et auditus, iv. 21. Sensus solem referunt, naturalia referant, divina occidunt, iv. 22. Sensus est janua intellectus, 55. Sensuum et reflexionum convenientia, 84. Procul ab objecto plurimum fallitur, 110. Quibus in rebus differt a perceptione, 122. Sensuum fallaciae, 272. Impressiones vitiosae, 279. Secundum sensum philosophandi sunt substantiae incorporeae, 350.
- Senum stomachos fovent caniculae, iv. 514.
- Senum recreatio, recordatio, 497. In iis vitiorum animi et corporis petulans comparatio cujusdam Galli, 520. Auctoris, seria et aequior cum juvenute collatio, *ib.*
- Sensus sedati et tranquilli longaevitatem praenunciant, iv. 484. Sensus, an plures habent animalia quaedam, quam ii quae vulgo notantur, v. 86. Sensu praedita et sensu carentia, *ib.* Sensus purus magis confert ad felicitatem mentis, quam imaginatio, v. 527.
- Sententiae de interpretatione naturae, v. 186.
- Senum mores cum moribus juvenum conferuntur, iv. 520. Senes edaces, *ib.*
- Separatio fluidorum, iv. 130. Separatio vini et aquae, 137.
- Separatio corporum non per ignem facienda, iv. 309.
- Septimae temporis, facultatum decimae a Deo exiguntur, iv. 227.
- Septimius Severus debuit aut nunquam nasci aut nunquam mori iv. 227. Vide Severus.
- Sepulorum e deliquio reviviscentium historiae, iv. 519.
- Sera parsimonia in fundo est, iv. 161.
- Seres, Indorum populus, longaevi, iv. 480.
- Series successionum seu seculorum decursus nihil ad diuturnitatem brevitateve vitae, iv. 481.
- Sermonis anima ratio, iv. 144. Ejus triplex divisio, viz. organi, methodi, et ornatus, *ib.* Sermonis organon est grammatica, *ib.* Altera de locutione, de descriptione altera, *ib.* Methodus, 150. Ea duplex, 151. Iterum duplex, *ib.* Sermonum mucrones non negligendi, 156. Omnes sermones non audiendi, 205. Sermonis regimen minime omnium prudens et politicum, 208. Sermonem marinum aqua fluviali abluere, 206.
- Sermonis beneficia, v. 487.
- Serpentinae carnis medicina, omnino fabula, iv. 487.
- Serpentis scissi partes cur moveantur, iv. 518.
- 522.
- Sertorius, iv. 205.
- Servitus ultimum malorum, iv. 192.
- Servi divitis maxime servi, iv. 158.
- Servi non delicate tractandi, iv. 210. Per gradus promovendi, *ib.* In iis quid potissimum desideratur, *ib.*
- Servientium ad legem electio, v. 294.
- Servus prudens dominabitur in filium stultum, iv. 204. Modus erga servos observandus, 210.
- Severinus Danus Paracelsi philosophiam in corpus redegit, iv. 96.
- Severinus (Petrus) excusatur, v. 191.
- Severitas cum clementia temperanda, iv. 239.
- Severus vindicavit mortem Pertinacis, iv. 77.
- Sevum candelarum, v. 88.
- Sexus differentia, iv. 335.
- Sibylla duos libros comburens pretium duplicavit, iv. 160.
- Siccatio lenis, ad corporis conservationem multum valet, iv. 526.
- Siccitatis et frigiditatis, decurrente aetate, ordo, iv. 520. In siccitatibus magnis erumpit interdum ex aridis locis aquarum vis, 431.
- Sidera verae flammae, v. 153. Sed non quales nostrae, *ib.*
- Sigillorum practica in cera, etc. iv. 131. Typographiae viam monstravit, *ib.*

- Sigilla planetarum irridentur, iv. 487.
 Silentium inter artes, iv. 200.
 A silentio contumaci cavendum, iv. 204.
 Siliquae scientiarum, iv. 150.
 Simnellus, Lambertus, induit personam filii Edwardi Plantagenistae, v. 237. Captus, 245.
 Simplicitas cordialia, iv. 486. Stomacho utilia, 505.
 Simulatio simulationem impellens, iv. 218. Ejus commoda et incommoda, 222. v. 358.
 Sinarum regnum nondum gaudet usu alphabeti, iv. 286.
 Singultus lethalis convulsionis species, iv. 518.
 Sirenes, fabula de iis explicatur, v. 471.
 Sitis omnino evitanda, iv. 505.
 Sixtus V. pontifex pro fraterculo habitus cum eveheretur ad papatum, iv. 24. In negotiis tamen civilibus versatissimus, *ib.*
 Sobole aucti magis foliati de statu futurorum temporum, iv. 49.
 Societas aequalium senibus dulcis, iv. 497.
 Socrates, iv. 23. Accusatur sub triginta tyrannis, 25. Heroibus annumeratus et omnibus honoribus cumulatus, 25.
 Socratis elogium a Platone, iv. 29.
 Socrates, omnia in dubio reliquit, iv. 36. Quo sensu philosophiam devocavit de coelo, *ib.* 283. Altercatio ejus cum sophista, 57. Iterata vice, 188. Ironia utitur, 128. A Cicerone notatus, 105. Natator ejus Delius, 108.
 Soda, iv. 132.
 Sol bonus et malus diverso aspectu, iv. 158. Solem orientem plures adorant quam occidentem, 210. De sole plurima, 312. 319. Caloris ejus respectu ignis differentia, 341.
 Sol origo ventorum, iv. 430. 436. Prognosticon ventorum, pluviarum, 448. Quod sit centrum immobile Copernicus primus asseruit, v. 136. Obtenebratus post Julii Caesaris mortem, 142. Solis calor excitat ventos, et qualis, iv. 436. Radii flammam veluti fumum apparere faciunt, v. 69. Quantum requirit natura, iv. 517. Solis opus ut terram perdat, terrae ut solem, v. 209. Motus, 210. Sol primarius ventorum efficiens, iv. 436. Sanguineus sub occasum praesignat ventos, 433. De sole principum fortunam subeunte elegans comparatio, 430. Solis calor in generatione ventorum proportionatus esse debet, 454. Exiguus non excitat vapores, 436. Prognosticus ventorum 448.
 Soliditas coelorum rejicienda, iv. 89.
 Solidum ex malaco, iv. 528.
 Solennitates verborum et actorum, iv. 237.
 Solertia brutorum, iv. 343.
 Solomonis aphorismi five proverbialia, iv. 204, 205, etc. Pronuntiatum, 304. Sententiae quaedam de scientia, 21. 97. Sapientiae donum ab eo praelatum, 39. Quibus in rebus caeteris excelluerit, *ib.*
 Solomon, iv. 26. 54.
 Solon leges dedit optimas, quas cives accipere voluerunt, iv. 28. Acre dictum adversus eum sub persona Graeci, 38. Responsum ejus Croeso aurum ostentanti, 229.
 Solonis Atheniensis aetas, iv. 475.
 Solutio continuitatis in scientiis vitanda, iv. 105.
 Somni geminae portae, iv. 198. Somniorum naturalium interpretatio, 107. Plurimis ineptiis scatet, *ib.* Somnus et Venus mortis arrhabones, ex mente Alexandri, 169.
 Somnus largior diaetae uberiori convenit, iv. 484. De somno historia, 495. Refrigerium spirituum, 517. Regularis qualis, *ib.* Quid 517. Alimentationi prodest, *ib.* Ad actum assimilationis, 512. Somni tempus, 517. Somni et cibi eadem ratio, 495.
 Soni generatio, v. 44, et seq. Ex percussione triplici, *ib.* Duratio unde pender, 47. Soni confusio et perturbatio, *ib.* Ejus auxilia et impedimenta, 48. Penetratio soni, *ib.* Ejus delatio, 50. Diffunditur in ambitum sphaericum, *ib.* An ascendat vel descendat, proclivius, 50, 51. Sonorum genera 52, 53. Conferuntur cum luce, 70.
 Sonus tremulus fidium, iv. 84. Soni progressus, 361. Soni communicatio, 370.
 Sophismata sophismatum, iv. 139. Sophismatum collectio, 157.
 Sophista differt ab oratore, iv. 139.
 Sophistarum nomen in rhetores antiquos rejectum, iv. 280.
 Sophocles poeta octuagenarius, iv. 476.
 Sophron, sive legitimus usus rationis, in theologia desideratur, iv. 252.
 Soporifera, iv. 490, 491.
 Sorices hiemem totam dormiunt, iv. 495.
 Spagirici, iv. 378.
 Spartam qui non exornant, iv. 190.
 Spartani parci in cooptandis novis civibus, iv. 231. Cives habebant bellicosos, *ib.* Vnde potentia eorum corrumpitur, *ib.* Spartani bellicatores, iv. 232.

Spartanorum mulieres, quando nupserint, iv. 483.
 Spatium interstellare, v. 145.
 Specificae virtutes, iv. 277.
 Specilla ocularia ad visum debilem juvandum, iv. 131.
 Specula comburentia, iv. 120. 320. Specula ex metallo, 154.
 Speculum artis naturae, iv. 131. Speculum magicum, 205.
 Speculum divinum et politicum, iv. 219. Fabricatum contra ac in comburentibus, 313. Vide p. 320.
 Specus idola, iv. 272.
 Specus Platonis, *ib.*
 Speluncae, qui in iis degunt longaevi, iv. 498. Speluncarium vita, 488. 498.
 Spes malorum antidotum, iv. 160. Magis delectamur iis quae speramus, quam iis quibus fruimur, 210.
 Spes est vigilantis infomnium, *ib.* Quid spei affulgeat de instaurandis scientiis, 290. est omnium affectuum utilissima, iv. 496.
 Spes in terrestribus admodum vana, 227. v. 25. In vitam futuram omnis consumenda est, *ib.*
 Sphinx, fabula haec explicatur, v. 467. Cur Sphingi tribuuntur ungues, 468.
 Spiraculi doctrina, iv. 118, 116.
 Spirae quid sint, v. 155. Lineae spirales, 158. Motus spiralis, 88.
 Spiritus Sancti adventus in dono linguarum, iv. 39.
 Spiritus vini, iv. 130, passim.
 Spiritus in spiritum impressio, iv. 121.
 Spiritus vini fortis, iv. 312. Spiritus vini flamma, 319. Spiritus in corpore tangibili, effectus ejus varius, 352. 369.
 Spiritus subterranei vis major terram concutit, levior aquam sublevat, iv. 431. Spiritus subterraneus non cito percipitur super terram, sed statim subter aquas ex humore nonnullo, *ib.* Spiritus crudi aëre densiores, v. 10. Spiritus vivi aëre rariores, *ib.*
 Spiritus praedatorius, innatus et vitalis, iv. 459. 462. 466. 467. 472. 493. 521. 524. Vitalis in piscibus maris conclusus, 471. Spiritus emissi et detenti operationes, 498. Fabri et opifices spiritus, 491.
 Spiritus inest omni tangibili, iv. 462. 521. Exitus seu evolutio, 467. Spiritus humani corporis, ut revirescant et maneant juveniles, 489, et seq. Terrae spiritus nitrum, 492. Spirituum calor, 493. Copia justa, *ib.* Refraenatio motus, 495. Spiritibus quae-nam gratissima, 496. Quomodo conti-

nentur et obruuntur, 497. Spiritus vivus tribus indiget ut subsistat, 515. Spiritus vivi et flammae differentia, *ib.* Animalium et vegetabilium spiritus naturalis, 516. Non generatur et extinguitur instar flammae, 518. Ejus collatio cum flamma et aëre, 529. Quatuor sunt processus Spiritus, 521. Partes crassiores contrahunt, *ib.* In omnibus animatis duo insunt spirituum genera, *ib.* Bina discriminant inter spiritus vitales et mortuales, *ib.* Spiritus vitalis duplex, *ib.* Spiritus vitales accedunt ad substantiam flammae, mortuales, aëris, 523. Magnes actionum, *ib.* Exitum e corpore plurimum horret, *ib.* Intenerat crassiora, *ib.* Vitalis spirituum densatio valet ad longaevitatem, 524. Spiritus in magna copia magis depraedatur quam in exigua, *ib.* Aequaliter diffusus minus depraedatur, *ib.* Motus inordinatus Spirituum magis depraedatur quam aequalis, *ib.* Termini et carceres, *ib.* Spiritus juveniles senili corpori inditi naturam retrovertere possint, 526. Spiritus vivus quibus deficientibus interit, 529. Fomites et nutrimenta spirituum, *ib.* Mediae inter flammam et aërem naturae, *ib.* Reparatur ex sanguine vivido arteriarum exilium, *ib.* Organum spiritus, fabrica partium, *ib.* Spirituum natura quasi rota suprema in humano corpore iv. 526. Vitalium incensio, flammeae et aëreae naturae mysterium, 521. Operatio qualis, 498. Solutio, 497. Condensatio, 490. 524. Motus aequalis et inaequalis, *ib.* Copia, *ib.* Quomodo corrigendi, 493. Spirituum sedes, 472. Cella, canales, ductus, lineae, 521. Oblectamenta, 496. Genera, 522. Discrimina, *ib.* Spissamenta unctuosa, iv. 499.
 Splendor rerum fictilium, unde, v. 69.
 Spongia, iv. 365. Frigida aqua madefacta super ventosas, 375.
 Spontaneae oblationes ac quotidiana sacrificia, iv. 19.
 Spumae albedo, iv. 96. 330.
 Spuma maris agitata noctu coruscat, iv. 123. 313. Minus est frigida quam liquor ipse, 314.
 Spuma maris ventos praemonstrat, iv. 451. Spumae aër inest, 522.
 Spuma unde fit, v. 12.
 Spurii felices evadunt, iv. 222.
 Squamae piscium putrescentes noctu splendent, iv. 314.
 Squamae circa dentes, iv. 369.
 Stanleius, camerarius regis, altae proditiōnis condemnatus, v. 290.

- Stans in valle optime perlustrat montem, iv. 190.
- Stati venti noctu non flant, iv. 425. Flant ubi montes alti et nivales, *ib.* Vbi paludes magnae et multi vapores, *ib.* Sunt imbecilli, et saepe a ventis liberis obruuntur; hieme vix notantur, *ib.* Stati venti in Europa qui, *ib.* Ex nivium solutione oriuntur, 437. Occupant spatia longissima, 438.
- Statilia prope centenaria, iv. 480.
- Statua Polyphemi, iv. 59.
- Statuarii mos in sculpendo simulachro, iv. 197.
- Statura corporum an successione propaginis defluat, iv. 481. Gigantum quare major, 498, et seq. Quid staturae proceritas ad longaevitatem, iv. 484.
- Status civilis male administrati reprehensio, iv. 291.
- Status naturae primus ad species rerum refertur, secundus ad monstra, tertius ad artificialia, iv. 391.
- Statuta temporis leges, iv. 236.
- Statutum explanatorium, *ib.* Statuti novi condendi ratio, 241.
- Statutum de Non clameo, v. 262.
- Stellae, de iis multa, antiquitus recepta, *expl.* iv. 89. Fixarum conjunctiones ad praedictiones non utiles, 91. Vide, p. 312.
- Stellae cadentes, iv. 313. Aliae magis, aliae minus calidae, 319.
- Stellas sagittantes sequitur ventus, iv. 432.
- Stellae exiguae, antequam oriatur ventus, non cernuntur, *ib.* Stellae aliae sunt super alias, v. 136. Stellae novae, argumentum mutabilitatis coelestium, 142. 148. Stellae discurrentes ventos indicant, iv. 449. Cur grandiores apparent noctibus hibernis quam aestivis, v. 32. Sunt globi opaci, 147. Stellarum numerus, magnitudo, 151. Figura, distantia, 152. Partes orbis sui, quasi clavo fixae, 156. Stellulae errantes, aliae aliis ardentiores, v. 207.
- Stercoratio feracitati confert, aetatem minuit, iv. 466. Omnis nitrosa, iv. 492.
- Stillicidia, iv. 331. Quid ostendunt, v. 84.
- Stipendia sumptuosa requiruntur ad literarum et scientiarum cognitionem, iv. 50. Eorum tenuitas quantum obsit literis, *ib.*
- Stoicorum mos merito derisus a Cicerone, iv. 155. Eorum felicitas in virtute collocata, similis histrioni in scena, 162. Eorum commentatio, 194. Stoica tristitia et stupiditas, 199.
- Stoicorum philosophia, iv. 485.
- Stomachus pater familias, iv. 505. Simplicia Stomacho utilia, *ib.* Pilulae, *ib.* Potus, *ib.* Vnguentum, *ib.* Sacculus, *ib.* Fomentum vivum, 514.
- Strangulatio unde inducit mortem, iv. 516.
- Struthiones, iv. 470.
- Studia in mores abeunt, iv. 27. 197. In studiorum delectu ingenia nosse res plurimi est, 180.
- Studia et lectio librorum, eorum usus, v. 420. De iis praecepta, *ib.*
- Stultitia quae prodest, iv. 497.
- Cum stulto non contendendum, iv. 204.
- Stupefactiva, narcotica, opiata, iv. 491.
- Sturmii diligentia in edendis operibus Ciceronis et Hermogenis, iv. 30.
- Styli genus concisum et intemperies literarum, *ib.*
- Stylitarum seu Columnarium longaevitae, iv. 498.
- Styptica, iv. 499.
- Styx, iuramentum per hoc flumen quid significat, v. 441. Necessitas per Stygem eleganter repraesentatur, *ib.*
- Sublunarium et coelestium dissimilitudo, v. 88.
- Subnigri magis vivaces, iv. 483.
- Subsecivae horae quomodo collocandae, iv. 25.
- Substantia animae, immediate a Deo inspirata, iv. 119. De ea plurimae inquisitiones, *ib.* Substantia incorporea, 350.
- In Subterraneis magna aëris copia, iv. 431.
- Subtilitas litigiosa, iv. 31. Subtilitas naturae subtilitatem sensus et intellectus superat, 267.
- Substantia astrorum, v. 135, 136. Coelestium an sit heterogenea, 140. Inter coelestia et sublunaria, *ib.*
- Successiones ventorum, iv. 424.
- In successore principis quae concurrunt, iv. 210.
- Successus felicitati, non virtuti aut industriae tribuendi, iv. 216.
- Succi, iv. 501, 502. Ab aëre depraedantur, 498. Succi subduri et roscidi, 526. Succus uvae, an aqua, 521. Succi et caloris in decursu aetatis, inclinatio, ejusque ordo, *ib.* Succi animalium oleo et aqua constant, 523.
- Succinum paleas trahit, iv. 129.
- Sudor sanitati confert, longaevitati officit, iv. 500. Sudores, 500. 503. Improbantur, 514. 526.

Sues ingruente vento turbantur, iv. 452.
 Suetonius in conscribenda historia seriem temporis neglexit, iv. 95.
 Suffitus desiccantes, iv. 464. Matutinus optimus, 507. Suffitus cerebro utilis, *ib.*
 Suffocatio, iv. 516.
 Suffragiorum jus in divinis et politicis, iv. 282.
 Suilla caro vini mordacitatem corrigit, iv. 504.
 Suum aetas, iv. 469.
 Sulcatio, seu undulatio, ventorum, iv. 421.
 Sulphur chalybem facit fluere, iv. 130.
 Sulphur, v. 151. Metallorum parens, 42.
 Sulphuris, mercurii, et falis historia, v. 43.
 Summitas five ultimitas humanae naturae, iv. 105.
 Summus naturalis catenae annulus folio Jovis affixus, iv. 22. 72. 85.
 De summo bono ethnicorum Christianis non disputandum, iv. 183.
 Summae legum cum diligentia, fide, et judicio conficiendae, iv. 246.
 Sumptus, v. 390.
 Superbia insita, iv. 160. Infociabilis, iv. 169.
 Vitia expellit quam plurima, *ib.* Quantam calamitatem attulit scientiis, 183.
 Superoneratio aëris, quid, iv. 433. Vnde, 529.
 Superstitio vulgi, terror est panicus, iv. 74. Exempla antithetorum de superstitione, 169.
 Superstitio admista theologiae corrumpit philosophiam, 275. 289. Platonis et Pythagrae, 276.
 Superstitio, v. 374. Pejor atheismo, *ib.* Ejus causae, *ib.* Deformitas, 375.
 Superstitionis certissimum remedium, naturalis philosophia, v. 108.
 Supplices, v. 419. De illis praecepta, *ib.*
 Surae non cadentes, iv. 484.
 Sarculus trunco arboris insitus felicius pullulat, iv. 129.
 Surdaster possitne instrumento juvari, iv. 131.
 Suspendii ultronei, ut satis curiositati factum foret, historia, iv. 519.
 Suspendii restituendi tempus et ratio, *ib.*
 Suspendus quidam per dimidiam horam in vitam reductus, *ib.* In patibulo suspendi qualia patiuntur, *ib.*
 Suspicio et dissidentia, iv. 34. v. 398. Earum imperies est mania quaedam civilis, iv. 177. Ignorantia suspicionis mater, *ib.*
 Sycophantis princeps ne credat, 207.

Sylla, cum nesciret literas, nil mirum si *dictare* non potuit, iv. 44. Ejus proseriptiones res nihili prae proseriptionibus medicorum, 113.
 Sylla felix, non magnus, iv. 188. Orbis perturbator, *ib.* Se felicem, non magnum, cognominavit, 216.
 Syllae votum ut mundi status penderet a nutu ejus, iv. 222.
 Syllogismus, quibus usibus inserviat, quibus non, iv. 8. 128. Probatio ejus non immediata, 139. Cum intellectu magnam habet sympathiam, *ib.* Directus et inversus, *ib.* Ad principia scientiarum non adhibetur, 267. Ex quibus constat, *ib.*
 Syllogismi Aristotelis res pueriles, v. 115.
 Sylvae limonum et aurantiorum, iv. 359.
 Sylvarum murmur increbrescit antequam manifesto percipiantur venti, iv. 432.
 Sylvarum murmur increbrescit, antequam venti a superiore loco descendentes percipiuntur, *ib.*
 Symbolum praesentis aetatis, iv. 66.
 Symeonis Cleophae aetas, iv. 478.
 Symeon styli longaeus, iv. 485. 498.
 Sympathia veri et boni intima, iv. 124. Ferri ad magnetem, 184.
 Sympathiae et antipathiae historia, v. 42.
 Synodi, iv. 66.
 Syrupi clarificantur albuminibus ovorum, iv. 379.
 Systema an detur, v. 134. Ejus centrum, quid, 135. Nexus, 136. Partium systematis collocatio, 139.
 Systole et diastole, iv. 94.

T

TABACCO usus, iv. 490.
 Tabula graduum in calido etc. iv. 315. Comparentiae, 323.
 Tabula coitionis et expansionis materiae, iv. 353. v. 3. Ejus explicatio, 3. Tabula pneumaticorum, 9.
 Tabulata coeli tria, v. 152.
 Tacendi ars, iv. 200. In arte ista, eloquentia quaedam ex sententia Ciceronis, *ib.*
 Taciturnitatis antitheta, iv. 172.
 Taciturnitas, v. 357. Fidem conciliat, quare, iv. 219. Taciturnitatis profundae utilitas, 223.
 Tacitus de Augusti eloquentia, iv. 19. De imaginibus Cassii et Bruti, 27. In eo stylus moderatior, 31. Sententia ejus de fama et rumoribus, 32. Dictum ejus de diariis et annalibus, 65.

Tacitus

- Tacitus chronologiam non contempsit, iv. 95.
Narratio ejus de forti centurione, 106.
- Taciti luxur eruditus, iv. 108. Male multatus a criticis, 179. Exemplum ejus de Vibuleno histrione, 180. Ejus methodus in conscribenda historia, 193. Quid observat de honoribus et dignitatibus, *ib.* Dictum ejus de Claudio, 208. Sententia ejus de consiliis callidis, 213. De virtute sententia, *ib.* De Lepido judicium, *ib.* In Tiberio notat diversum modum loquendi, 217. Judicium ejus de Pompeio, 223.
- Tacitus laudatur, v. 194.
- Tactus magnetis, iv. 349.
- Omni Tangibili spiritus inest, iv. 521.
- Taprobanae incolae longaevi, iv. 482.
- Tartarum fit ex musto, in vitro bene clauso, reposito, v. 13.
- Taurus mons, iv. 77.
- Barnardinus Telefius, iv. 119. Quatuor ejus contubernales naturae, 349.
- Telefius Barnardinus qualis, v. 162. De terra ejus opinio, 143. Philosophus, destruendo, quam affirmando, melior, 206. Ejus de entium generatione opinio, 208.
- Telefius Consentinus, iv. 96. Parmenidis philosophiam instauravit, *ib.* Ejus de luce opinio, 349. 355.
- Telefii philosophia, v. 113. Ejus rerum principia, 206. Parmenidis placita instauravit, *ib.* De systemate mundi non male differit, de principiis pessime, 214. Ejus philosophia de principiis destruitur, 217.
- Telefius Peripateticis rationibus instructus, v. 206.
- Temperamenti calor, qualis ad longaevitatem confert, iv. 524.
- Temperamentum corporis quatenus immutat animam, iv. 107.
- Temperantia vires animi firmat, iv. 171. Temperantiae dum incumbimus, ad fortitudinem, etc. properamus, 197.
- Tempestas pluviosa spirante Euro longius durat, iv. 429. Tempestas alba quid, juxta antiquos, 450. In Tempestatibus majoribus venti infano feruntur impetu, 442.
- Tempestates frigidae a ventis pendent, iv. 315.
- Tempora indocta seditionibus maxime obnoxia, iv. 52.
- Tempora in singulis regionibus, quibus homines diutius, aut brevius, degunt, iv. 481. Temporibus barbaris et simplicioris victus longaevitati magis consulitur, *ib.*
- Tempus instar fluvii, leviter devehens, graviter demergens, iv. 2. 35.
- Tempus auctorum auctor, et veritatis parens, iv. 34. 286. Tempora adeundi personas, 106. Tempus novator maximus, 176. Temporum bonorum et malorum observatio, 197. Tempora mala sub bono regimine, 201. In aliqua re suscipienda non multum temporis infumendum, 225. Tempus res sapientissima, 238.
- Templis Tmoli fastigium, iv. 479.
- Tenacia spiritum cohibent, iv. 522.
- Tenuia in partibus suis, cujus usus, iv. 504. Mobilia, 524.
- Tepor unde fiat, iv. 315. In lana, pellibus, et plumis, *ib.*
- Tercerae insulae, iv. 377. 482.
- Terella magnetis, iv. 346.
- Terentia Ciceronis uxor plusquam centenaria, iv. 484.
- Terrae globus cum universitate collatus quasi colliculus formicarum, iv. 46. Ejus motus diurnus falsissimus, 89. Terrae-motus, 92.
- Terra, armis ut ubere glebae potens, iv. 230. Penfiliis, 136. Ejus vis magnetica ex sententia Gilberti, 342. De rotatione terrae varia, 344, 345.
- Terra piscationis, regio frigida, iv. 426. Terrae recentis odor et usus, 493. Fodiendae cur generosum infundendum vinum, 507. A sole distantia, v. 208. An Terra stet aut rotet, 134. Terrae altae, iv. 482.
- Terra primum frigidum juxta Parmenidem, iv. 432. In terrae motibus venti noxii et peregrini observati, *ib.* Quod non moveatur motu diurno, v. 99. Eam stare verius videtur, 154. Quod moveatur non est nova opinio, 136. Ejus interiora mutationem non subeunt, 140. Quousque extendit ejus incrustatio, *ib.*
- Terrae-motus et eruptiones, v. 89.
- Terrores panici qui, iv. 71. 74.
- Testes, iv. 177.
- Texturae naturales subtiliores quam artificiales, iv. 350.
- Thales aquam rerum principium statuit, iv. 71. v. 200.
- Thaletis monopolium olivarum, iv. 455 Thaletis simplicitas, v. 143.
- Theatralis actio usui vario inservit, iv. 180.
- Thebanae mulieres, iv. 483.
- De ciconiis Thebas nunquam accedentibus fabella, iv. 470.
- Thema coeli, v. 153.

- Thema universi, *ib.*
 Themistoclis dictum de se arrogans, iv. 28.
 228. Auctor est, Qui mari potitur, eum rerum potiri, 233. Responsum ejus legato parvi oppidi, 254.
 Theodora imperatrix grandaeva, 479.
 Theophrasti Etesii aetas, 476.
 Theologia tribus constat partibus, iv. 55. Naturalis affinis metaphysicae, 72. Inspirata, 82. Laborum et peregrinationum sabbatum, *ib.* 248. Naturalis sive philosophia divina, 85. Ratione objecti divina, ratione informationis naturalis, *ib.* Se extendit ad atheismum confutandum, *ib.* Non ad adstruendam religionem, *ib.* Ejus limites, *ib.* Philosophia moralis in theologiae famulitium recipienda, 192. Ejus tres appendices, 249. Hauritur ex verbo Dei, non ex lumine naturae, 250.
 Theologica scripta innumera, iv. 253.
 Theomachia qualis, iv. 188.
 Theoriarum idola et fabulae, iv. 275. Redargutio, iv. 297.
 Theophrastus, iv. 280. Gratis philosophatus est, *ib.*
 Theriaca, opiatum, iv. 491, 494. Ejus usus, *ib.* Quare non acris, 494.
 Thermarum artificialium compositio desideratur, iv. 114.
 Theseus, iv. 79.
 Thomas Contarenus, procurator S. Marci, grandaevus, iv. 481.
 Thrascias ventus, iv. 430.
 Thucydides quid objecit Cleoni, iv. 155.
 Tiberius, dictum ejus de Macrone, iv. 210. Eo nemo occulit, 217.
 Tiberius cur ludos publicos nunquam spectavit, iv. 220. Nec per duodecim annos in senatum venit, *ib.*
 Tiberii aetas, iv. 478. Mater Livia Augusti uxor, *ib.* Sermone tardus, bibax, sanguinolentus, etc. 479. Quinam apud eum gratiosi, v. 449.
 Tigellinus, metus Neronis rimatur, iv. 219. Qua astutia aemulum ejus evertibat, *ib.*
 Tigranes Armenius a Romanis, quorum vires ludibrio habuit, profligatur, iv. 229.
 Timoleon homo fortunatissimus, iv. 163. Ejus res comparantur cum rebus Agesilai et Epaminondae a Plutarcho, *ib.* Et Homeri carminibus sponte fluentibus, *ib.*
 Timore nil magis terribile, iv. 170.
 Timotheus Atheniensis, iv. 215. In republica bene administranda nullas fortunae partes tribuit, *ib.* Dein omnia cessere ei in infortunium, *ib.*
 Tinca piscis, iv. 471.
 Titi Livii de Alexandro magno dictum, iv. 292. Vide Livius.
 De Tithono in cicadam verso fabula non inepta, iv. 521.
 Tithoni elegans fabula, v. 453. Cui moriendi conditio erepta, *ib.*
 Tmoli montis incolae annosi, iv. 479.
 Tobacco usus, iv. 490. Tobacco hyoscyami genus, *ib.* Opiatum, *ib.*
 Tonitrua et fulgura imitatur, iv. 131. Pulveris pyrii inventore monacho, *ib.*
 Tonitrua et fulgura quibus ventis fiunt, iv. 430. Tonitrua matutina praesignant ventos, 450.
 Topicae partitio in generalem et particularem, iv. 136. Particularis summe necessaria et fructuosa, *ib.* Rara ejus mentio apud auctores, neque pro dignitate tractata, *ib.* Topica inquisitionis de gravi et levi, *ib.*
 Tormenta ignea, iv. 295. Eorum motus causa, v. 87.
 Trabes hiantes, iv. 467.
 Tractatus inter Henricum regem et archiducem Flandriae, v. 302, 303.
 Traditio lampadis desideratur, iv. 151. Methodica, 152, 153. Per aphorismos plurima secum fert commoda, *ib.*
 Traditivae partitio et ejus organum, iv. 144.
 Trajanus erga literatos munificentior, iv. 41. Bibliothecarum institutor, *ib.* Belli pacisque artibus maxime florens, *ib.*
 Trajani vitae exemplar, iv. 191, 198.
 Transcendentes conditiones entium quae sint, iv. 84, 139. Illarum doctrina et inquisitio solida desideratur, 84.
 Transformatio corporum, iv. 308.
 Transmigratio, iv. 521.
 Trebonianus quid fecit in digesto et codice, iv. 242. Antiquas fabulas cum legibus miscendas vetat, 246.
 Tremores terrae rariores, quam tumores aquarum, iv. 441.
 Tributa Belgarum excisae vocantur, Anglo-rum subsidia, iv. 230. Tributis oppressus populus bellicosus non fit, *ib.* Quae ex consensu conferuntur magis eligenda, quam quae ex imperio imponuntur, *ib.*
 Trifolium inhorrescens tempestatis praesagium, iv. 452.
 Tristitia, si moderatior, vitam producit, iv. 495.

Triumphus

Triumphus tria complectitur bona, iv. 233.
 Tropaei five versarii venti, qui, iv. 427.
 Tropicos inter, flat ventus constans ab oriente in occidentem, iv. 423.
 Trutae pisces, iv. 471.
 Tuberes, vegetabilium morbi, iv. 473.
 Tuguriolorum incolae longaevi, iv. 482.
 Tumores aquarum cur frequentiores, iv. 431.
 Tunica Salvatoris inconsutilis, iv. 252.
 Turbines leves et angusti, quomodo fiunt, iv. Interdum in sereno, *ib.* De compescendo turbine Plinii narratio, 437.
 Turcae eleemosynas brutis dant, iv. 208. v. 364. Neque animalium torturas sustinent, iv. 208. In magna declinatione militiae, 233. Vnde gestant circulum in naribus, 233.
 Turcae quantivis pretii aestimant opium, iv. 490. Et herbam caphae, *ib.*
 Turpilianus, iv. 219.
 Turtures, ac columbae, vita breves, iv. 470.
 Typhon, iv. 74.
 Typhones majores raro fiunt, iv. 435.
 Typhonis fabula explicata, v. 439. Dira ejus descriptio, *ib.*
 Typocofmia, iv. 72. Quales a nonnullis exarata, iv. 154.
 Typographia, iv. 248.
 Tyrannides debellandae, iv. 76.
 Tyrannis pessima, lex in equuleo, 177.
 Tyrannum an liceat occidere, iv. 192.

V

VACILLATIO judiciorum unde, iv. 247.
 Vacuum, iv. 83, 277. An, et qualis detur, 372.
 Vacuum cava rerum tangibilium non recipiunt, 521. An detur, v. 136. Vacuum Heronis, 78. In regionibus aethereis, *ib.* Vacuum coacervatum et commissum, *ib.* An detur vacuum in spatiis interstellaribus, 137. Inventores opinionis de vacuo quinam, *ib.*
 Vaenales magistratus, iv. 26.
 Valentinus Borgia e sacerdote miles, iv. 220.
 Valeriani imperatoris aetas, iv. 478.
 Valerius Maximus, laus ejus, iv. 106.
 Valerius Corvinus centenarius, iv. 475.
 Valetudo, iv. 166. Valetudinis cura empiricis non eradenda, 23. De ejus regimine praecpta, v. 397.

Valor verus circa vires alicujus imperii, est res maxime errori obnoxia, iv. 229.
 Vana gloria, v. 424. Ingentem scientiis calamitatem attulit, iv. 183.
 Vanitas vanitatum, iv. 227.
 Vapores et halitus, cur et quousque feruntur in altum, iv. 137.
 Vaporum vis in excitandis ventis, iv. 437. Vapores cor fovescentes, 507. Vapor in distillando surgit, medicamenti calor subfidet, 491. Venenatus, mortem infert, 516. Vapores immediate operantur in spiritus, 492. Odori, 507. Eorum operatio in condensandis et refrigerandis spiritibus, 492. Qualis 498. Vaporum in spiritus vis, 489. Vaporum via ad spiritus brevis, 528. Vaporum copia, patria ventorum, 441. In vaporibus copia et qualitas spectanda, 437.
 Varia notantur imperia, iv. 46.
 Mensa Varia ciborumque mutationes probantur, iv. 518. Positura corporis varia, 509.
 Variatio experimenti, iv. 129.
 Varietas facierum et verborum, iv. 110. Varietatis amor, 187. Varietas mentis et manus, 266.
 Varietas spirituum in animatis alternatio est, non confusio, iv. 525. Medicamentorum varietas ignorantiae filia, 508.
 Varro optimus antiquarius, iv. 25.
 Varronis de stella Veneris narratio, v. 142.
 Vasa, in quibus esculenta reponuntur, interdum tempestates praenunciant, iv. 452.
 Vaticinium sacerdotis Aegyptii de Graecis, iv. 280.
 Vegetabilia cordialia, iv. 486.
 Vegetatio plantarum, 355. 368.
 Vehicula medicinarum, iv. 114.
 Vehicula imprimientia, iv. 528.
 Vela flante vento laterali, rigidius in adversum venti extenduntur, iv. 444. Decem impendent navibus Britannicis, 443, et seq. Longitudo in molendinis etiam facit ad motum, 447. Velorum in navi enumeratio, dispositio, 443. Velorum dispositio in vento recto quatenus felicissima, 444. Velorum extensio debet esse mediocris, 446. In velo triangulari tumor fit minor quam in quadrangulari, 444. In velis ab infra mali rostri major est tumor quamni caeteris, *ib.*
 Velleius Epicureus qualis, iv. 36. v. 193.
 Velleius, inepta ejus interrogatio, iv. 141.
 Vena frontis quando incidenda, 132.
 Venatio Panis, iv. 73. Sive literata experientia, 129.

Venatorum

Venatorum deus, iv. 73. Mos, 195.
 Veneni operatio, iv. 516.
 Venerem opia excitant, iv. 490. Vfus et ab-
 flinentia, iv. 484. 494.
 Veneti complures longaevi, iv. 481.
 Ventosae, iv. 363.
 Venter, planus nec prominens, longaevitatis
 signum, 484.
 Venti recti et obliqui in navigatione, iv. 444.
 fiunt quatuor modis per impulfionem fim-
 plicem, 453. Quot modis fedantur venti,
 454. Inventum de fedandis et excitandis
 ventis defideratur, 455. Venti intra tropi-
 cos, v. 95. Ventorum hiftoria, iv. 419.
 Primariae creaturae non funt, nec ex ope-
 ribus fex dierum, *ib.* Ventorum nomina;
 vel funt generales, vel ftati, vel affeclae, vel
 liberi, *ib.* Venti anniverfarii, 419. Ori-
 gines locales, *ib.* 431. Generationes acci-
 dentales, 420. Venti extraordinarii, *ib.*
 Ventorum limites, *ib.* Succelfiones, *ib.*
 Confacientia ad ventos, et excitantia, et fe-
 dantia ipfos, *ib.* 435. Motus diverfi, 421.
 Poteflates, *ib.* Prognoftica, *ib.* Imitamen-
 ta, *ib.* Nomina, *ib.* 423. Cardinales Se-
 micardinales, Mediani; Mediani majores,
 minores, *ib.* Liberi, 426. Generales, 423.
 Stati, 419. 425. Pomeridiano tempore ori-
 entalis parcius flat, 424. Ornithii five avi-
 arii, 425. Affeclae, 426. Liberi magis
 hiemis quam aestatis affeclae; maxime au-
 tumni et veris, *ib.* Tropaei, 427. Stati
 cum affeclis non confundendi, *ib.* Vento-
 rum qualitates et poteflates, *ib.* Differen-
 tia radicales, *ib.* Tribus temporibus frum-
 ento et fegetibus nocent, 429. Ab occi-
 dente fpirantes funt vehementiores quam ab
 oriente, *ib.* Cardinalium, Semicardinalium,
 et Medianorum poteflates, *ib.* Frigidi, qui,
 430. Venti naturas fuas quinque modis
 nancifcuntur, *ib.* Omnes habent poteflatem
 deficcandi, *ib.* Aërem purgant, *ib.* Ori-
 ginem habent a fole, et aequae aut plus gu-
 bernant temperaturas regionum quam ipfe
 fol, *ib.* Sunt tanquam inundationes et fluc-
 tus magni aëris, *ib.* Origines locales funt
 arduae inquisitionis, *ib.* Ventorum parti-
 cularium matrices unde petendae, *ib.* Mille
 modis funt, 431. Tanquam mercatores
 vaporum funt, *ib.* Ventorum quafi the-
 fauri, *ib.* Ortu exigui, progreflu, humo-
 rum more, invalefcunt, *ib.* Venti inferi-
 ore generati aëre, superonerationes appel-
 lantur, 433. Antequam venti defuper def-
 Vol. V.

cendentes percipiuntur, fylvarum murmur
 increbrefcit, 432. Ventorum quaedam
 prognoftica, *ib.* 447, &c. Differentia de
 duplici generatione ventorum in fubiimi,
 433. Ventorum caufae a veteribus confufe
 traditae, 435. Venti vaporarii, 436. Eorum
 efficiens fol, *ib.* Ex refolutionibus nivium,
 437. Sedantur quinque modis, *ib.* Ven-
 torum altitudo, 438. Procellofi non exten-
 duntur per larga fpatia, *ib.* Duratio, 439.
 Succelfiones, *ib.* Conflictus, 442. Motus
 ventorum unde excitatur, 440. Praecipue
 ex nova acceffione aëris, *ib.* Directio motus
 ventorum fit a fomite, *ib.* Motus ventorum
 in navibus, 442, etc. In machinis huma-
 nis, 446, 447. In molendinis quomodo fit,
 446. Experimentum de eo augendo, 447.
 Venti ex nitro facti, 453. Motus ventorum
 et aquarum inter fe comparantur, *ib.* Terra
 magis deficcatur ex ventis martiis, quam
 fole, 464.
 Ventosae, v. 84.
 Ventofitas in nitro, iv. 492.
 Ventriculi os claudentia, iv. 495. Ori ejus
 cura adhibenda, 497.
 Ventus igneus, iv. 295. 348. Venti arcent
 peftilentiam aëris, 367. Ventus omnis aut
 per impulfionem fimplicem aut per immifti-
 onem vaporum, 453. Ex vaporibus marinis
 orti, facilius abeunt in pluviam retro, 437.
 Ver pluviofum aestatem ferenam praemonftrat,
 iv. 451.
 Vera fama a domesticis manat, iv. 209.
 Verba funt rerum imagines, iv. 30. Verbo-
 rum fplendor non damnandus, *ib.* Eorum
 memoria fervanda, 68. Notionum tefserae
 funt, 128. Ad paucas literas alphabeti re-
 ducenda, 110. Verborum fubtilitates ce-
 dunt operationibus naturalibus, 128. Red-
 argutio et cautio circa ufum verborum,
 140. Verba veftigia rationis funt, 146.
 Plerumque ex vulgi captu, 141. Cogita-
 tionum tefserae, 145. 267. Verba legis,
 177. Verba non vultu deftruenda, 201.
 Verbo Dei fidem habere tenemur, etiam re-
 luctante ratione, 250. Verba ex captu vulgi
 imponuntur, 270. 273. Et vim faciunt in-
 tellectui, 271. Verba meretricia quomodo
 deprehendantur, 217. Verborum significa-
 tio in lege, 245. Verborum vaga et male
 terminata natura intellectui illudat, v. 110.
 Verbosae leges, iv. 242.
 Verecundia inutilis, iv. 196. Verecundi diu
 vivunt, 496.

- Vera philosophiae divisio, iv. 310. Veri et boni sympathia, 124. Veri observantiae limites, 29.
- Veritas et bonitas sicut sigillum et impressio, iv. 46. Veritatis vehiculum saepe jocus, 174. Veritatis inveniendae duae viae, 268. Unde petenda, 273. Veritas theologica et philosophica, v. 351. In civilibus negotiis, *ib.* Veritas temporis filia, v. 118. Veritatis unitas, errori varietas competit, 193.
- Vermes, iv. 112. Vermis bombycinus, iv. 296.
- Vernix ligna conservat, iv. 499.
- Versio corporum in pulveres varia, v. 7.
- Verticitas acus, iv. 346. 370. Ventorum, unde, 440.
- Verulamius amplissimum magistratum regni administravit, iv. 228. Multos honoris gradus sustinuit, *ib.* Regiis alloquiis diu usus, *ib.* Artibus, historiis, et legibus incubuit, *ib.* Vide Baconus.
- Vesicarium inteneratio, iv. 466. Earum usus cum decoctionibus, 501.
- Vesicationes colli, v. 14.
- Vespasianus mutatus in melius suscepto regno, iv. 194. Memoria consuetudinum in pueritia sua magnopere delectatus, etc. 497.
- Vespertilioes, iv. 84. Inter aves et quadrupedes, 337. Vespertilioes et forices integram hiemem dormiunt, 495.
- Vestis nimiae corpus solvunt, iv. 503. Vestium mundarum et fordidarum ratio, 499. Vestium perunctarum ad corpus applicatio, 499. Vestis ecclesiae versicolor, 252.
- Veteres amicis et aequalibus scripta sua dicabant, iv. 29.
- Vetustatis vini et potus incommoda, et remedium, iv. 504.
- Vexatio partium corporis exteriorum salubris, iv. 509.
- Via perveniendi ad astrologiam, iv. 91. Via brevior prospicienti videtur in planitie, quam si aliquid interjaceat, 163. Ad scientiam, 307. Via longa et brevis nutriendi spiritus et partes, 528. Mortis, 459.
- Vibulenus histrio, iv. 180.
- Vicissitudo rerum, v. 429.
- S. Victoris bibliotheca, iv. 144.
- Victoria navalis, iv. 233.
- Victus ordinatio accurata, rejicienda, iv. 488. Victus ratio quoad longaevitatem, 484, 485. 494.
- Vigilia, de ista Celsi medici praeceptum, iv. 485. Vid. p. 494. Vigiliae festorum, 158.
- Viliosa habent nonnihil teporis, iv. 500.
- Viminum et desiccati inteneratio, iv. 466.
- Vinculum animae et corporis, iv. 106. In duas partes more foederum distribuendum, *ib.* Vinculum perfectionis charitas, 198.
- Vindicta, v. 155. Vindictae divinae, iv. 67. Vindicta justa, 77. De ea plura, 175. Vini spiritus per destillationem unicam, iv. 130. Vinum cupiditatis communis fomes, 80. Vini confectio *ib.* Etiam conficitur ex pomis, 131. Vina sub primam calcationem suaviora, 253. Vini et aquae potores, 301. Spiritus vini fortis exequitur opera caloris, 312. Vini faeces et flos lactis, 366. Ejus clarificatio per ignem, 379. Vini fortis spiritus, vis conservatrix, 464. Vinum, potus absque acedine subtilis, 504. Vini potio prima, calida coenanti exhibenda, 505. Opiatum, 508. Vinum vetustate edentulum, 504. Extinctionis auri, 505. Infusionis ablinthii, *ib.* Granatorum dulcium, 506. Chalybeatum, *ib.*
- Vinius Titus accepta pecunia patronum egit, iv. 179.
- Vires externae nihil praestant, nisi gens fortis sit, iv. 229.
- Virgarum inteneratio, iv. 466.
- Virginenses se pingunt, iv. 499.
- Virgilius, iv. 23. 25. 46. Virgilius studia sua patriae existimationi posthabuit, 23. Virgilius caesarum cognitionem cum metus profligatione copulat, 46. Augusto assignat longe optimos honores, *ib.* Dictum ejus, Possunt quia posse videntur, 54. De rerum inventionem, 127. Non minorem consecutus est gloriam in Georgicis quam in Aeneae gestis, 183. Vide p. 50. Quo caractere insignivit Italiam antiquam, 230.
- Virgilius non inepte de ventis philosophatur, iv. 442. Divinatio ejus de posteris magnitudine deficientibus, 481.
- Viriditatis conservatio, iv. 526.
- Virorum illustrium minima quaeque vitia statim in oculos hominum incurrunt, iv. 207.
- Virgulta nunquam laeta in propinquo grandium arborum, iv. 158.
- Virtus bellica floruit una cum philosophia, iv. 23. Virtutis mater bonum existens, 79. Virtus a latente affectu vix potest distingui, iv. 81. Virtute parta sunt praestantiora, quam quae beneficio aut fortuna deferuntur, 162. Virtutis locus honos, 167. Aristotelis virtus divina, 197. Non curanda secundum Machiavellum, 226. Quae a virtute profuunt

- Auunt sunt imitabilia, 163. Propter seipsam eligitur, non propter auram popularem, *ib.* Nonnihil intenditur per laudes, ut calor per reflexionem, *ib.* Si conspiceretur, ingentes sui amores concitaret, 155. In quibus sita est ex mente philosophorum, 185. Vfus ejus in perturbationibus sedandis, 188. Virtutis acquirendae modi, 192. In virtute claris errores minime conspiciuntur, 207. Virtutibus magnis quodoque exitium certum, 213. Virtutes et facultates aliorum ab amicis discendae, 219. Virtutis diminutio quomodo contingat, 221. Virtutis fama ipsi virtuti apud Machiavellum praestat, 226. Virtutis praemium virtus ipsa, 227. Ei nulla via est invia, 216. Virtutes intellectuales, 19. Cedunt moralibus, 105. Morales animo insunt habitualiter, non naturaliter, 182.
- Vis mera, iv. 334.
- Viscera principalia concoctionis fontes, iv. 504. Ministrantia quae, *ib.*
- Viscosi et nodosi ad conversandum inepti homines, iv. 223.
- Viscositas animi rebus gerendis damnosissima, *ib.*
- Visio non bene transigitur ad tactum, iv. 359. Momenta temporis ad eam requiruntur, 361.
- Visus et auditus inter se comparantur, v. 47. 54, 55.
- Vita et mors, iv. 168. Vitae suae prodigus alienae periculosus, 170. Vitae desiderium amoris patriae posthabendum, 184. Contemplativa non praeferenda activae, *ib.* Vita sine proposito vaga, 188. Vitae fines proponendi, 197. Vita Henrici VII. regis Angliae, 230. Vita brevis, ars longa, 97. 226. Brevior coenosior, *ib.* Vitae, historiae pars, 62. Earum conscribendarum ratio justa, *ib.* Vitae philosophorum, 95. Prolongatio vitae in medicina unde expectanda, 100. Vitae prolongatio officium medicinae, 111. De Vita prolonganda regulae, 115. Distinguendum inter ea quae ad vitam sanam et longam conferunt, *ib.* In ea tres intentiones, 116. Vita mortalium brevis, 458. Operum charitatis continuatio *ib.* Minus isti benedictioni post Servatoris aevum quam caeteris benedictionibus detractum, *ib.* Varias habeat redintegrationes, 497. Vitae et mortis historia, 457, et seq. Ad longam vitam animalium quatenam conferunt, 471. Vita humana non minuitur a decursu saeculorum, 481. Quae regiones ad vitae diuturnitatem conferunt, 482. Prognostica signa vitae longae, 483. Officia vitae ipsa vita potiora, 488. Vita longa ex victus ratione praecipue petenda, 505. Ad vitam longam et vitam sanam eadem non conferunt, 488. 500. Vitae patrum, iv. 66.
- Vitis sexagenaria, iv. 462.
- Vitium sub umbra virtutis se recipit, iv. 158. Latet proximitate boni, *ib.* 222. Vitia et defectus aliorum discantur ab inimicis, 219. Sibi ipsi vitium supplicium, 227.
- Vitrificatio mors metallorum, v. 18.
- Vitrum an tenacitas ei superinducenda, iv. 307. Vitrum calendare sive graduum, 316. 321. 331. 436. Vitri calendaris confectio, 321, et seq. Pulverisatum, 330. In eo aer dilatatus deprimat aquam, 321. Comburens, *ib.* et passim. Calefactum in frigido positum subito dissilit, 326. Vide p. 353. Vitrum 461. Pileatum, *ib.*
- Vivaria, iv. 134.
- Vlcera, iv. 112.
- Vltiones publicae prospere cedunt, v. 356.
- Vltimitates humanae naturae, iv. 105. Rerum 278.
- Vlula, iv. 470.
- Vlysses vetulam praetulit immortalitati, iv. 49.
- Umbra super album congregatur, iv. 132.
- Unctio, iv. 500. Corpus intenerat, 513. Ad longaevitatem confert, 527. Ejus alimentatio, *ib.* De quodam unctione perfuso ac in trecentos annos superstiti, fabula, 487.
- Undulatio aeris differt ab undulatione aquarum, iv. 441.
- Unguenta vitae producendae conferunt, iv. 484. Rosmarinus, mastiche, etc. quasi unguenta stomachi, 505. Unguentorum usus, 117.
- Unio rosarum, iv. 63. Et regnorum, *ib.* Unio, et laevis corporis desiccatur, 464. Homogeneorum in causis arefactionis, 522.
- Unifonus sive concentus, iv. 367.
- Unitas ecclesiae, v. 353. Ejus fructus, *ib.* Ejus limites, 354. Quomodo conciliatur, *ib.* De Unnitatis gradibus in civitate Dei tractatus desideratur, 252.
- Vocabula antiqua retinenda, iv. 87.
- Volatile crassiorum depraedatur spiritus, v. 524. Metalla, emissio volatili, igne minuuntur, 463.
- Volatilius conditio, iv. 471.
- Volucres carnivorae sunt diuturnioris aevi, iv. 476. Dionysius Areopagita, volucris coeli, appellatur, 478.

Volutarius motus ad doctrinam de anima rejiciendus, iv. 118. Dirigitur ab imaginatione, 121.
 Voluntas fallendi et facilitas credendi, finitima, iv. 32. Voluntates regiae quales, 194. Libenter et cum bona voluntate labores suscepti spiritum recreant, 497. Voluntas Dei revelata et secreta, 67.
 Voluptarii saepius fiunt monachi, iv. 47. Voluptas et dolor, 194. Voluptates nocivae sub fabula Sirenium repraesentantur, 472. Voluptaria ars, 108. Dispertita secundum sensus, 118. Voluptaria floret, republica declinante, *ib.*
 Votum perniciosum, iv. 79.
 Vox humana quam varia, iv. 110.
 Urbanitas et morum elegantia quando in subsidium peti debeat, iv. 201. Vestis est animi, 202. Ne in affectionem transeat, *ib.*
 Urbes munitae quid sint absque gente forti, iv. 229.
 Urina solvitur a frigore, iv. 366.
 Urinatores anhelitum mirifice cohibent, iv. 117. Quomodo sub aquis diutius manere, possint, 375. Urinatoris dolium ad aërem suppeditandum, v. 37. An urinatores audiant sonum subter aquam, 49. Urinatores anhelitum retinent decuplo, quam alii, temporis spatio, 516.
 Uteri in utero gestatio festina, iv. 468. Uterus dormitor magnus, *ib.* Vitae brevis, *ib.*
 Urticatio corporis, an bona, iv. 509. Ex mente Cardani utilis, *ib.*
 Usura, v. 402. 407.
 Usus et naturam et artem vincit, iv. 127. Usus rationis humanae in spiritualibus multiplex, 250.
 Quo longior Uteri gestatio, eo longior vita, iv. 468. 472.
 Utres in fundo aquarum, iv. 375.
 Vvae, quomodo melius conserventur, iv. 465.
 Vulcanus id perficit celeriter quod natura per ambages, iv. 86. A Vulcano ad Minervam transeundum in separandis corporibus, 309.
 Vulgo nil moderatum gratum est, iv. 173.
 Vulgares differentiae motus nullius pretii, 277. 326.
 De Vulpe et feli Aesopi fabula, iv. 164. Vulpis aetas, brevior, 468.
 Vultures, fere centenarii, iv. 470. Infra annum licet perfecti, 471.

Vultus sive faciei varietas, iv. 110. Vultus et gestus moderatio, 174. Vultum ad decorum componit actio, 180. Vultus quantum habet ponderis in conversatione, 201. Compositio quid praestat, *ib.* Hominum notitia, per vultum et ora, 217.
 Vxores, v. 359. Vxores et liberi, iv. 156.

W

WOLSAEVS, Thomas, v. 334.
 Warwici comes decapitatus, v. 319.

X

XENOPHANES et alii scholas non aperuerunt, iv. 280. Xenophanes longaevus, 485. Xenophanis philosophia, *ib.*
 Xenophilus Pythagoricus, plus quam centenarius, iv. 480.
 Xenophon Atheniensis viam stravit ad everfionem Persiae, iv. 23. 45. E ludo Socratis cum Cyro juniore in Asiam profectus, 45. Idque ob amicitiam Proxeni, *ib.* Falino regis legato respondet, *ib.* Exercitum Babylone in Graeciam reduxit, *ib.* Amorem caeteris affectibus praefert, 198. Vide p. 31.
 Xenophon bellator longaevus, iv. 485.
 Xylobalsamum, iv. 387.

Z

ZELOTYPPIA, iv. 170.
 Zelus caecus philosophiae naturali inimicus, iv. 289. Zelus in religione coercetur ex fabula Diomedis, v. 456. Zembla nova, 313.
 Zenoni nomen sophistae competit, iv. 280. Zenonis, Socratis, et Epicuri scholae, 185. Quibus in rebus felicitatem collocarunt, *ib.* Pyrrhonis et Herilli, *ib.* Zeno Cittieus, prope centenarius.
 Zephyrus, ejus status, iv. 424. Comes perpetui veris, et aureae aetatis, 428. In Europa ventus humectans, atque almus, 424.
 Zephyrus, ventus mutabilis, 429.
 Zibethum, iv. 300.
 Zizania, iv. 249. Non protinus evellenda, 252.
 Zodiaci quoad terrae fructus incrementa, iv. 341.

